VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX

ÉS

FRIEDRICH ENGELS

MŰVEI

33. KÖTET

LEVELEK (1870-1874)

BUDAPEST 1975

KARL MARX

ÉS

FRIEDRICH ENGELS

MŰVEI

33. KÖTET

LEVELEK (1870-1874)

BUDAPEST 1975

Marx és Engels műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

ISBN 963 09 0355 5 osszkiadás
ISBN 963 09 0363 6

Felelős kiadó a Kossuth Konyvkiadó igazgatója

Előszó a harmincharmadik kötethez

Marx és Engels műveinek harmincharmadik kötete az 1870 július 20. és 1874 vége között írt leveleiket tartalmazza.

Ezekkel az évekkel új korszak kezdődik a világtörténelemben és új fő korszak a nemzetközi munkásmozgalom történetében. A határkő: a Párizsi Kommün, a munkásosztály első kísérlete arra, hogy megteremtse saját osztályuralmát.

A Párizsi Kommün forradalmasító hatása, Marxnak és Engelsnek, a Nemzetközi Munkásszövetség elismert vezetőinek elméleti és gyakorlati tevékenysége, valamint tanítványaik és harcostársaik működése kitágította a tudományos szocializmus propagandájának hatókörét és visszaszorította a Marx előtti, kispolgári szocializmus különféle irányzatainak befolyását. Mind szélesebb körben gyökereztek meg a marxista nézetek, számos országban napirendre került az önálló proletárpárt megalakítása, s a munkásosztály lassan, de állandóan gyűjtötte erőit a kizsákmányoló társadalom elleni jövendő harcokra.

A Párizsi Kommün egyben a marxista elméletnek, a munkásmozgalom taktikai és szervezeti elveinek további fejlődéséhez is kiindulópontot adott. E korszakban írt legfőbb műveikben – így például „A polgárháború Franciaországban" (1871), „Előszó a »Kommunista Párt kiáltványa« 1872-es német kiadásához" (1872), „A lakáskérdéshez" (1872–73), „A tekintélyről" (1872–73) c. írásokban – Marx és Engels általánosították a Kommün tapasztalatait, fejlesztették az államra, a proletariátus forradalmára és diktatúrájára, a munkásosztály szövetségeseire, a proletár tömegpárt jelentőségére vonatkozó nézeteiket.

Sokoldalú elméleti és gyakorlati tevékenységük leveleikben is visszatükröződik. 1870 szeptemberében azonban Engels Manchesterből Londonba költözött, s így jóval ritkábbá vált Marxszal való, majd húsz éve folyó levélváltása: szinte naponta találkoztak, s csak akkor írtak egymásnak, amikor valamelyikük nem tartózkodott Londonban. Ezért ebben a kötetben csak 60 az egymáshoz, és 280 a másokhoz írt levél. Marx és Engels a munkásmozgalom és a nemzetközi politika minden fontosabb időszerű kérdését

fölvetették leveleikben, dialektikus módszerükkel megvizsgálták a bonyolult történeti eseményeket és jelenségeket, s meghatározták a kezdődő új korszak jellegét és alaptendenciáit. Másokhoz írt leveleik nagyon szemléletesen mutatják azt a fáradozásukat, hogy elterjesszék felismeréseiket, megmagyarázzák az Internacionálé állásfoglalásait és vitatkozzanak a helytelen nézetekkel. Ezt a levelezést nagyrészt Engels intézte, mert Marx a „Tőke" első kötetének második német kiadásával és a francia fordítás javításával kapcsolatban túl volt terhelve munkával, s rossz egészségi állapota miatt sem tudta még az Internacionálé kiterjedt levelezését is ellátni.

Marx és Engels nem szobatudósok voltak; 1872 őszéig idejük igen nagy részét az Internacionálé Főtanácsában végzett munka foglalta le, amelynek sokoldalúságát levelezésük is megmutatja. Emellett Marx, amennyire rossz egészségi állapota engedte, politikai gazdaságtanának kidolgozásával is foglalkozott; 1870-ben – igen sok új anyag felhasználásával – befejezte a „Tőke" második könyvének második változatát. Ezt a részletesen kidolgozott fogalmazványt csak alapul tekintette a végleges szöveghez, állandó betegeskedése miatt azonban a következő években félbe kellett szakítania e nagy művén végzett munkáját.

Marx előkészítette ebben az időszakban a „Tőke" első kötetének második német kiadását és más nyelveken való megjelenését. A második német kiadás, amely 1872–73-ban jelent meg Hamburgban, az elsőnél jobban volt tagolva és sok kiegészítést tartalmazott.

A „Tőke" első fordítása az 1872-ben megjelent orosz nyelvű volt. Ezt a fordítást Marx *„mesteri"*-nek nevezte (lásd 451., 474. old.), s örömmel újságolta el Sorgénak, hogy Oroszországban már másfél hónap alatt elkelt az összes példányok egyharmad része. (V. ö. 474. old.) A „Tőke" további részeinek megírásához fokozott erővel kezdte tanulmányozni az oroszországi földtulajdon-formákat és agrárviszonyokat. (V. ö. 530., 557. old.)

A „Tőke" első kötetének francia kiadása 1872–75-ben jelent meg. Joseph Roy sok helyütt túlságosan is szó szerinti fordítása miatt azonban Marx kénytelen volt „egész passzusokat franciául átírni, hogy a francia közönségnek érthetővé tegye". (Lásd 460. old.) Ez rengeteg idejébe és fáradságába került; ennek eredményeként azonban ez a fordítás voltaképpen e kötet új, önálló kiadásává lett. A forradalmi elmélet terjesztése szempontjából nagyon fontosnak tartotta Marx és Engels, hogy a munkássajtó is közöljön részleteket a „Tőké"-ből. (V. ö. különösen Marxnak Liebknechthez intézett levelét, 207. old.)

Engels ebben az időszakban megkezdte a „Természet dialektikájá"-nak megírását. Marxhoz írt 1873 május 30-i levelében kifejtette „dialektikus

gondolatmenetét a természettudományokról" és azt a koncepcióját, amelynek alapján általánosítani akarta kora természettudományának legfontosabb eredményeit és bizonyítani kívánta a materialista dialektikának e tudományokra is kiterjedő érvényességét. A következő másfél évben Engels nagy természettudományos irodalmat tanulmányozott át és megírta műve egyes részeit (lásd 20. köt.); munkája azonban befejezetlen maradt.

Marxnak és Engelsnek sok levele foglalkozik a német–francia háborúval, amely nagy próbára tette e két ország munkásmozgalmát és az egész Internacionálét. Leveleikben Marx és Engels megvilágították a háború okait, céljait és jellegét s ennek alapján a munkásosztály feladatait a harc különböző szakaszaiban. Aggódva figyelték, hogy a francia és a német munkásosztály képes lesz-e ellenállni az uralkodó osztályok által felkorbácsolt soviniszta hullámnak, képes lesz-e a proletár internacionalizmus alapjára helyezkedni.

Marx és Engels a francia és a német proletariátusnak, a nemzetközi munkásmozgalom további fejlődésének szempontjából vizsgálták, hogy melyik harcoló fél győzelme kívánatos. Első szakaszában a háború német részről nemzeti védelmi harc volt, amely a francia bonapartizmusnak az ellen a törekvése ellen folyt, hogy útját állja a német egység létrejöttének. „Ha Németország győz, a francia bonapartizmusnak mindenesetre vége, megszűnik valahára a német egység helyreállításáért folyó örökös civakodás, a német munkások egészen más nemzeti méretekben szervezkedhetnek, mint eddig, és a francia munkásoknak . . . biztosan szabadabb terük lesz, mint a bonapartizmus alatt", írta ekkor Engels Marxnak. (Lásd 37. old.) Már akkor figyelembe vették azonban, hogy a porosz junkerségnek és burzsoáziának agresszív céljai vannak, ki akarja fosztani Franciaországot és Poroszország hegemóniáját akarja megteremteni Németországban. Ezért abban jelölték meg a német munkásság legfontosabb feladatát, hogy ne engedje a védelmi háborút hódító háborúvá átváltoztatni.

1870 augusztusában a háború megítélése és a szociáldemokrácia által követendő magatartás kérdésében nézeteltérés keletkezett a német Szociáldemokrata Munkáspárt bizottsága és a párt központi lapja, a „Volksstaat" szerkesztősége között. A pártbizottság Marx véleményét kérte, s ő megtanácskozta ezt Engelsszel. Engels ezt írta neki: „Azt hiszem, a mieink a következőket tehetik: 1. csatlakozhatnak a nemzeti mozgalomhoz . . . amennyire és ameddig ez Németország védelmére szorítkozik . . ., 2. eközben hangsúlyozhatják a különbséget a német nemzeti és a dinasztikus porosz érdekek között, 3. szembeszállhatnak Elzász és Lotaringia mindenféle annexiójával . . ., 4. mihelyt Párizsban republikánus, nem soviniszta

kormány kerül hatalomra, dolgozhatnak a vele kötendő tisztességes békéért" 5. állandóan kiemelhetik a német és a francia munkások érdekeinek egységét, ezek a munkások a háborút nem helyeselték és nem is háborúznak egymás ellen..." (Lásd 38–39. old.) Közös álláspontjukat fogalmazták meg Marx és Engels a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságához intézett 1870 augusztusi levélben (lásd 17. köt. 240–242. old.), s a Főtanácsnak a háborúról szóló első üzenete mellett (lásd uo. 1–6. old.) mindenekelőtt ez a levél segített a német pártnak abban, hogy helyes magatartást tanúsítson a háborúval szemben.

III. Napóleon sedani fegyverletétele és a francia köztársaság kikiáltása után német részről a háború hódító jellegűvé vált. A háborúnak erre a szakaszára vonatkozóan Marx és Engels a Főtanács második üzenetében (lásd uo. 243–251. old.) és számos levelükben mutattak rá a német és a francia munkásosztály feladataira. Marx feltárta az uralkodó osztályok agresszív terveit, s kijelentette: „meg vagyok győződve arról, hogy *csakis* a *munkásosztályban* létezik valódi ellenállóerő a nemzeti antagonizmusok visszatérésével és az egész mostani diplomáciával szemben". (Lásd 121. old.) Minden tőle telhetőt megtett Marx azért, hogy az Internacionálében megszervezett munkások szólítsák fel országuk kormányát a porosz militaristák agresszív szándékainak meghiúsítására és a francia köztársasággal való béke megkötésére.

Marx és Engels útmutatásainak segítségével a német szociáldemokrácia derekasan megállta nehéz politikai próbáját. „A *Nemzetközi Munkásszövetséghez* tartozó munkások Németországban valóban olyan erélyes ellenállást tanúsítottak Bismarck politikájával szemben – írta Marx –, hogy Bismarck – a törvény megszegésével – elrendelte az *Internacionálé* legfőbb német képviselőinek elfogatását és porosz erődökbe zárását, az ellenséggel való »összeesküvés« hamis vádja alapján." (Lásd 257. old.) Az Internacionálé 1871 szeptemberi londoni konferenciája határozatban állapította meg, „hogy a német munkások a francia–német háború alatt megtették kötelességüket". (Lásd 17. köt. 390. old.)

Marx közvetlenül a fegyverszüneti megállapodás közzététele után rámutatott a francia háborús vereség igazi okára: a francia burzsoázia vezető körei osztályérdekeikért feláldozták népük nemzeti érdekeit, s inkább szégyenletes békét írtak alá, semhogy a dolgozó tömegek felfegyverzésére kényszerüljenek. „Ez a valódi titkuk a vereségeknek, nemcsak Párizsban, hanem mindenütt Franciaországban", írta Marx (lásd 174–175. old.), s szilárd meggyőződését fejezte ki, hogy Franciaországot csak a forradalmi tömegek menthetik meg, s csak akkor, ha ez az ország „megérti végre, hogy

forradalmi háború viseléséhez forradalmi rendszabályokra és forradalmi energiára van szükség". (Lásd 173. old.)

Engelsnek a háború idején Marxhoz intézett levelei nagyrészt közvetlenül a hadműveletekről szólnak. Engels, a hadművészet és hadtörténet kitűnő ismerője, világosan látta előre a bekövetkező eseményeket; már 1870 július 22-i, Marxhoz írt levelében megállapította, hogy Bonaparte veresége elkerülhetetlen. Levelei „Jegyzetek a háborúról" c. cikksorozatának (lásd 17. köt.) születési körülményeit is megmutatják.

Különösen fontos helyet foglalnak el a kötetben azok a levelek, amelyekben Marx és Engels a Párizsi Kommünről írtak s annak jellegét, történelmi jelentőségét, társadalmi és politikai kihatásait értékelték. A Kommün megerősítette az államra és a forradalomra vonatkozó, a proletár tömegmozgalmak tapasztalataiból szerzett elméleti felismeréseiket, és alapul szolgált nekik ezek továbbfejlesztéséhez.

Marx már az első napokban felismerte a Párizsi Kommün lényegét: ez a proletariátus diktatúrája, s megadja a feleletet a 48-as forradalom után felvetődött fontos kérdésre, hogy mivel kell a munkásosztálynak helyettesítenie a forradalom által szétzúzott régi, burzsoá államgépezetet. A kommünárok példátlanul nehéz körülmények között, a porosz blokádtól és a számbeli fölényben levő versailles-i ellenforradalmároktól szorongatva, a világtörténelem első proletárállamát teremtették meg, s azonnal messzemenő szociális és demokratikus intézkedéseket tettek a proletariátus és szövetségesei érdekében. A Kommün gyakorlati bizonyítéka volt annak, hogy a munkásosztály képes meghódítani és gyakorolni a hatalmat; ha csak csírájában is, de példaképe volt az új típusú államnak, a proletárdiktatúra államának.

Marx nyíltan beszélt a Kommün vezetői által elkövetett hibákról is, hogy megóvja a proletariátust ezek megismétlésétől; tiltakozott azonban az olyan nézetek ellen, amelyek szerint a felkelés eleve kilátástalan volt és csak megfosztotta a munkásokat vezetőiktől. Mikor Kugelmann ezt az aggályát fejezte ki, Marx így válaszolt: „Nagyon kényelmes lenne persze világtörténelmet csinálni, ha csak azzal a feltétellel vennénk fel a harcot, hogy az esélyek csalhatatlanul kedvezők." (Lásd 202. old.)

Marx közvetlen támogatást nyújtott a párizsi kommünároknak; állandó kapcsolatban állt a Kommün néhány vezetőjével, s bár – érthető okokból – főképpen szóbeli üzenetek útján juttatta el hozzájuk tanácsait; van e kötetben két levél, a magyar Frankel Leóhoz és Louis-Eugène Varlinhoz írt levél, amelyekből kiderül, milyen forradalmi intézkedéseket tartott Marx szükségesnek, s milyen fenyegetések elhárítására figyelmeztette a Kommün

tagjait. „Bár hallgatott volna figyelmeztetésemre a Kommün!" – írta később. (Lásd 222. old.)

A Thiers-kormány és minden ország uralkodó osztályai rágalmak egész özönét zúdították a Párizsi Kommünre. Marx és Engels forradalmi kötelességüknek tartották, hogy leleplezzék ezeket a hazugságokat, s az egész világ munkásságának megmagyarázzák a Kommün igazi értelmét és jelentőségét, hiszen a Kommünhöz való viszony minden politikai áramlat és vezetője igazi mivoltának kritériumává lett. „Az Önök ügyében több száz levelet küldtem a világ minden részébe, ahol szekcióink vannak", írta Frankelnak és Varlinnak (lásd 219. old.); e levelek legnagyobb része azonban, sajnos, még nem került elő.

Lenin számos művében merített a Párizsi Kommünről szóló Marx-levelek elméleti gazdagságából, s hangsúlyozta, hogy a marxi megállapítások maradandó érvényűek a nemzetközi munkásmozgalom számára az opportunizmus és az anarchizmus ellen folyó harcban.

A Párizsi Kommün leveretése után Marx és Engels minden követ megmozgattak, hogy segítséget juttassanak az üldözött kommünároknak. Mint leveleik is mutatják, útlevelet szereztek és küldtek Franciaországba azoknak, akiknek ott bujkálniok kellett a terror elől, s pénzt és állást teremtettek elő azoknak, akiknek már sikerült elmenekülniök, de akik az emigrációban nagy ínségben tengődtek. Ez a segítő munka, amelyben Marx családja is részt vett, rengeteg idejükbe és fáradságukba került.

A Párizsi Kommün után, az európai reakció megerősödésének időszakában Marxnak és Engelsnek az Internacionálé tagjaihoz írt levelei különleges jelentőségre tettek szert. Számos föderáció és szekció ülésein olvastak fel részleteket belőlük, s a bennük foglaltakat útmutatásnak tekintették tevékenységükben; némelyik levél meg is jelent a munkássajtóban, mások kézről kézre jártak a munkásmozgalom vezetői között. Sok levél valósággal kis vitairat az anarchizmus vagy a reformizmus ellen (így például a Th. Cunóhoz írt 1872 január 24-i Engels-levél).

Marx és Engels elengedhetetlenül fontosnak tartotta, hogy az Internacionálé programszerű dokumentumaiban helyet kapjanak a Párizsi Kommün elvi tanulságai, így mindenekelőtt az, hogy a proletariátusnak önálló politikai pártra van szüksége. Az Internacionálé 1871 szeptemberi londoni konferenciája határozatban mondta ki, hogy a proletariátus politikai és gazdasági harca elválaszthatatlan egymástól, s hogy „a munkásosztálynak ... politikai párttá szerveződésére azért van szükség, hogy biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és végső célját – az osztályok megszüntetését". (Lásd 17. köt. 388. old.) A londoni konferencia határozataival vereség

érte a trade-unionok reformista vezetőit, akiknek politikája döntően befolyásolta az angol munkásmozgalmat, de még nagyobb csapást mértek az anarchizmusra, amely abban az időben a fő akadálya volt a forradalmi munkásmozgalom fejlődésének.

Leveleikben Marx és Engels részletesen magyarázták a londoni konferencia határozatait, kíméletlenül bírálták az anarchista nézeteket, feltárva ezek társadalmi gyökereit. Rámutattak arra, hogy az anarchizmus jellemző vonásai: a dogmatizmus, a voluntarizmus, a reális harci feltételek figyelmen kívül hagyása, forradalmi tevékenység helyett „baloldali" szólamokkal való spekuláció. Ismételten kifejtették, hogy az az anarchista dogma, amely szerint a munkásosztálynak minden politikai tevékenységről le kell mondania, éles ellentétben áll a gyakorlat követelményeivel. „A munkásosztály politikai mozgalmának végcélja természetesen a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály számára, és ehhez természetesen a munkásosztály bizonyos pontig kifejlődött előzetes szervezete szükséges, amely magukból a gazdasági harcaiból nő ki", írta Marx 1871 nov. 23-i levelében Boltének.

Ebben az összefüggésben tette fel Marx és Engels azt a kérdést, hogy milyen harci szövetségesei vannak a munkásosztálynak. Szükségesnek tartották, hogy a városi proletariátus vonja be mozgalmába a mezőgazdasági munkásságot és a kisparasztságot, s alkalmazzon differenciált módszereket a parasztság különféle rétegeinek megnyerésére. (V. ö. 411., 636. old.)

Az önálló proletárpártok megteremtésének feltétele a nemzetközi munkásmozgalom egysége, az Internacionálé szervezeteinek, fegyelmüknek és centralizáltságuknak megszilárdítása volt. Marx és Engels azt vallotta, hogy a proletárpárt egyik legfőbb szervezeti elve az, hogy a kisebbség alárendeli magát a többségnek. Ez biztosítja a mozgalom egységét – mind az Internacionáléét, mind az országos szervezetekét –, s ha nem ezt teszi a kisebbség, akkor kívül helyezi magát a munkásmozgalmon és a munkásszervezeten. (V. ö. 547. old.) Ezt tették ebben az időben az anarchisták; sonvillier-i kongresszusukon (1871 novemberében) nyíltan az Internacionálé bomlasztásának útjára léptek.

Nagy elméleti jelentősége van annak a bírálatnak, amelyben Marx és Engels az anarchisták tekintélyellenességét részesítették, s amely először leveleikben jelentkezett. Az anarchisták teljes „autonómiát" hirdettek, elutasítottak minden tekintélyt, s ezzel egyúttal a forradalmi államhatalom és fegyelmezett munkáspárt szükségességét is tagadták. Lafargue-hoz írt 1871 december 30-i levelében, amely voltaképpen „A tekintélyről" c. cikkének (1873) első vázlata, s amelyet Lenin is felhasznált az anarchisták elleni küz-

delmében, Engels ezt írta: „ha ... csak egy kevéssé is tanulmányozták volna a gazdasági kérdéseket és a modern ipar feltételeit, akkor tudnák, hogy semmilyen közös akció nem lehetséges anélkül, hogy valakikre ne kényszerítsenek rá egy idegen akaratot, azaz egy tekintélyt. Akár a választók többségének, akár egy irányító bizottságnak vagy egyetlen embernek az akarata ez, mindig egy akaratról van szó, amelyet a más véleményen levőkre rákényszerítenek; de e nélkül az egyetlen és irányító akarat nélkül semmilyen együttműködés nem lehetséges."

A nemzetközi munkásmozgalom érdekei megkövetelték, hogy megszűnjék az Internacionáléban a bakunyinisták bomlasztó aknamunkája, amelyet a belga proudhonisták, az angol és amerikai reformisták, a lassalleánusok képviselői és a forradalmi munkásmozgalom más ellenségei is támogattak. A harcnak az 1872 szeptemberi hágai kongresszuson kellett eldőlnie. A kongresszus a marxisták győzelmével fejeződött be: a londoni konferenciának a munkásosztály politikai akciójáról szóló határozata az Internacionálé szervezeti szabályzatának részévé vált, s ezzel az egyes országok önálló munkáspártjainak megalakítása és az államhatalomnak a proletariátus által való meghódítása bekerült az Internacionálé programjába. Az anarchisták vezetőit, Bakunyint, Guillaume-ot és társaikat a kongresszus kizárta az Internacionáléból.

Marxnak és Engelsnek a nemzetközi munkásmozgalom képviselőivel való levelezése szemléletesen mutatja, „hogyan határozták meg a »Kommunista Kiáltvány« alkotói a harcoló proletariátus feladatait a különböző országok nemzeti munkásmozgalmának különböző szakaszaira alkalmazva". (Lenin Összes Művei, 15. köt. 222. old.) Az ő segítségükkel alakult ki az osztálytudatos munkásoknak az a forradalmi magva, amelyből azután Európa és Amerika proletárpártjai létrejöttek.

Marx és Engels nagy figyelmet fordított a német Szociáldemokrata Munkáspártra. A történelmi fejlődés igazolta azt, amit Marx 1870 nyarán előre látott, hogy ti. a nemzetközi munkásmozgalom súlypontja Németországba helyeződik át. A Párizsi Kommün után a német munkásmozgalom a nemzetközi munkásmozgalom élenjáró osztagává lett; tapasztalatait Marx és Engels újságcikkeikben és leveleikben igyekeztek más országok proletariátusának is közkincsévé tenni. Dicsérettel szóltak Liebknechtnek, Bebelnek és a német szociáldemokrácia más képviselőinek arról a bátor magatartásáról, amelyet a reakció által ismételten megrendezett törvényszéki tárgyalásokon tanúsítottak, s nagy örömüknek adtak kifejezést, amikor az 1874 január 10-i választásokon sikerült 6 képviselői mandátumot szerezni, köztük Bebelnek és Liebknechtnek, akik ebben az időben még börtönben ültek.

Tudva, hogy Bebel és Liebknecht letartóztatásával a német párt nehéz helyzetbe került, ilyen időszakokban Marx és Engels fokozott támogatásban részesítették a pártot.

A Szociáldemokrata Munkáspárt szervezeti megszilárdulása és tömegpárttá fejlődése érdekében Marx és Engels a német szociáldemokraták fő feladatának a német munkásmozgalom egységének megteremtését tartották; óvták azonban a párt vezetőit a lassalleánusokkal való elvtelen egyesüléstől, az ideológiai kompromisszumoktól és a programatikus kérdésekben teendő engedményektől. (V. ö. 569. old.) Engelsnek Liebknechthez és Hepnerhez írt leveleiben figyelemmel kísérhetjük, hogyan jött létre Engels írása: „A lakáskérdéshez", a tudományos kommunizmusnak ez a fontos alkotása. Ez a mű, amely a lakáskérdés megoldásának proudhonista és polgári terveit elemzi, nagy segítséget nyújtott a német szociáldemokraták elméleti fejlődéséhez.

Érdeklődéssel figyelte Marx és Engels az angol proletárpárt megteremtéséért folyó küzdelmet; eközben mindig figyelembe vették az angol munkásmozgalom fejlődésének sajátosságait. Az angliai társadalmi-gazdasági körülmények mindinkább abban az irányban hatottak, hogy a munkásosztály jelentős része a trade-unionizmus befolyása alá kerüljön. (V. ö. 534., 608-609. old.) Ezért az angol munkásmozgalomban még keményebben kellett küzdeni a forradalmi szárny erősítéséért, még behatóbban kellett propagálni a tudományos kommunizmus eszméit, s még nagyobb szükség volt olyan tömegpártra, amely forradalmi irányvonalat állít szembe a liberális munkáspolitikával. Marx és Engels közvetlenül részt vett az angol munkásmozgalomban, s igyekezett elszigetelni attól a trade-unionok opportunista vezetőit. Sikerült így a proletariátus jelentős részeit megnyerni, különösen a trade-unionokon kívül állók köréből.

Marx és Engels nagy reményeket fűzött az Internacionálé 1871 őszén megalakult brit föderális tanácsához. Azt remélték, hogy ez a jövendő munkáspárt magvává válik, s bírálták reformista vezetőit, akik arra korlátozták a munkásosztály politikai harcát, hogy néhány munkás bekerüljön a parlamentbe. Marx és Engels leleplezte az „elismert" munkásvezetőket, akiket „mind megvásárolt a burzsoázia, vagy akik könyörögnek neki, hogy vásárolja már meg őket". (Lásd 458. old.) Lenin ismételten rámutatott a jelentőségére annak a bírálatnak, amelyet Marx és Engels az angol munkásmozgalom opportunizmusáról mondott.

Marxnak és Engelsnek számos levele fontos forrásmű az Internacionálé egyesült államokbeli történetéhez. Mint e levelek mutatják, Marx és Engels aktívan támogatta az észak-amerikai szekciók proletár elemeit, amikor pol-

gári reformerek megkísérelték, hogy a maguk céljaira használják fel e szervezeteket. Óvták a szekciók vezetőit a tömegektől való szektás elzárkózástól, s 1871 nov. 23-án Boltéhoz írt levelében Marx így vázolta fel az amerikai munkástömegek megszervezésének útját: „Ahol a munkásosztály még nem eléggé haladt előre szervezkedésében ahhoz, hogy döntő hadjáratot indítson az uralkodó osztályok kollektív hatalma, vagyis politikai hatalma ellen, mindenesetre nevelni kell erre, az uralkodó osztályok politikája elleni folytonos agitáció és e politikával szemben ellenséges magatartás útján."

Franciaországban a kegyetlen megtorlás szétzúzta a munkásszervezeteket, köztük az Internacionálé szekcióit is, s a francia munkásmozgalom egy időre lehanyatlott. A Kommün tapasztalatai erősen megingatták ugyan a proudhonizmust és a blanquisták szektás nézeteit, most azonban fáradságos és kitartó munkával kellett a tudományos elméletet a munkástömegekhez eljuttatni. Marx és Engels azon igyekezett, hogy eloszlassa a volt Kommüntagok kispolgári nézeteit, akik közül sokan, Angliába emigrálva, velük dolgoztak az Internacionálé Főtanácsában. Bírálták a blanquistákat, akik nem értették meg, hogy a reális feltételek pillanatnyilag nem tesznek lehetővé forradalmi akciókat Franciaországban, s akik a munkásmozgalomra nézve veszélyes voluntarizmust hirdettek.

Hogy milyen helyesen látta Marx ezen időszak francia munkásmozgalmának fejlődési sajátosságait, azt Sorgéhoz írt 1874 augusztus 4-i levele is mutatja: „Franciaországban a különböző nagyobb városokban munkásszindikátusok szerveződnek és lépnek levelezésbe egymással. *Csupán szakmai* kérdésekre szorítkoznak és mást nem is tehetnek... Így mégis valamilyen szervezethez jutnak, valami kiindulóponthoz arra az időre, amikor ismét szabadabban lehet majd mozogni." A későbbi fejlődés Marxnak ezt az értékelését is igazolta: a hetvenes évek végén megalakult a tudományos kommunizmus elvein alapuló munkáspárt Franciaországban.

Kitűnik ebből a kötetből, hogyan támogatta Marx és Engels az olaszországi és a spanyolországi proletármozgalmat. Ezekhez fűződő kapcsolataikat az anarchista és polgári demokrata ideológiákkal folytatott elméleti küzdelemben kellett megszilárdítaniok, mert ebben a két országban ezeknek az ideológiáknak nagy befolyásuk volt a munkásosztály bizonyos rétegeire. Ennek az ideológiai küzdelemnek a legnagyobb részét Engels vívta meg, mint a Főtanács Olaszország és Spanyolország ügyeivel megbízott titkára.

Engels két fronton vívta a harcot: a polgári republikánusoknak (mazzinistáknak) és az anarchista szektásoknak (bakunyinistáknak) a munkásmozgalomra gyakorolt hatása ellen. Feladatának tartotta, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen az olasz munkásokkal, különösen az iparilag fejlett Észak-

Olaszország munkásaival, és segítse ottani szekciók megalakulását. (V. ö. 309. old.) Olaszországi propagandamunkájának jó példái Carlo Cafieróhoz írott levelei. Ezekben kifejtette és az ország viszonyaira alkalmazta a tudományos kommunizmus elméletének és a tömegharc szervezésének néhány fő kérdését, leleplezte az anarchista nézeteket, és rámutatott arra, hogy ezek alapjukban ellentétesek a forradalmi proletariátus feladataival, a mazzinizmust pedig úgy jellemezte, mint a „polgári demokrácia" egyik irányzatát, amely „a politikai jogokat kiterjeszti a munkásokra, hogy a közép- és felső osztályok *társadalmi kiváltságait* érintetlenül fenntartsák". (Lásd 644. old.)

Nagy elméleti fontosságúak Engelsnek a német Theodor Cunóhoz, a milánói szekció megalapítójához intézett levelei, amelyekben részletesen bírálta az anarchista dogmákat. Az olasz munkásmozgalom képviselőihez, Carmelo Palladinóhoz, Giovanni Bovióhoz, Cesare Berthez, Ugo Bartorellihoz és másokhoz szóló levelei szintén a munkásszervezet ideológiai tisztaságáért vívott fáradhatatlan harcát mutatják. Aktuális jelentősége van annak a bírálatnak, amelyet a munkásosztály nemzeti és nemzetközi feladatainak merev szembeállításáról mondott: „Véleményem szerint a munkásosztály mozgalmában az *igazi* nemzeti eszmék, vagyis amelyek megfelelnek az illető nemzetben uralkodó gazdasági, ipari és mezőgazdasági tényeknek, egyúttal mindenkor az igazi *nemzetközi* eszmék is." (Lásd 428. old.)

A spanyol munkásmozgalom képviselőivel Marx és Engels 1871-ben lépett kapcsolatba; később, amikor Paul és Laura Lafargue a francia rendőrség üldözése elől Madridba költözött, ez a kapcsolat megszilárdult. Paul Lafargue kitűnő munkát végzett Spanyolországban; feltárta, hogy ott titokban működik a bakunyinista „Alliance", s fontos tájékoztatásokat küldött Marxnak és Engelsnek, akik így támogatni tudták őt az anarchista vezetőkkel folytatott heves vitákban. A Paul és Laura Lafargue-hoz intézett levelek a tudományos kommunizmus fontos elveit is tartalmazzák.

A munkásmozgalom eredményes fejlődése Olaszországban és Spanyolországban azoknak a nagy erőfeszítéseknek volt köszönhető, amelyeket Marx és Engels tettek azért, hogy tudományos felismeréseiket elterjesszék ezekben az országokban. Ez a levelezésük minden bizonnyal sokkal kiterjedtebb volt, mint amennyit ma ismerünk belőle; Marx és Engels Olaszországba és Spanyolországba írt leveleinek nagy része ugyanis még nem került elő, és csak Engels feljegyzéseiből vagy a címzettek válaszából tudunk megírásukról.

Marx és Engels szoros baráti kapcsolatban álltak orosz forradalmárokkal; sokakat közülük nagyra becsültek és küzdőtársaiknak tartottak. Engels így írt róluk: „Ezek közt vannak olyanok, akik tehetségüket és jellemüket te-

kintve feltétlenül a legeslegjobbak közé tartoznak pártunkban, olyan fickók, akiknek a sztoicizmusa, jellemszilárdsága és egyúttal az elméleti érzéke bámulatra méltó." (Lásd 469. old.)

Mint a Főtanács Oroszország ügyeivel megbízott titkára, Marx jó kapcsolatban állt az Internacionálé svájci orosz szekciójával, támaszkodott rá a bakunyinizmus elleni küzdelmében, és segítette tagjait abban, hogy ideológiai nézeteltéréseik során világosabban elhatárolják magukat az anarchistáktól. Marx állandóan tájékoztatta a Főtanács és a Szocialista Demokrácia Egyesülése (Alliance) közti ellentétekről Utyint, az orosz szekció egyik vezetőjét, s fontos adatokat kapott tőle az anarchisták aknamunkájára vonatkozóan.

Marxnak és Engelsnek az orosz forradalmárokkal fennálló kapcsolata szempontjából tanulságos Marx és Nyikolaj Francevics Danyielszon, valamint Engels és Pjotr Lavrovics Lavrov levelezése. Danyielszonhoz juttatta el Marx Oroszországba az Internacionálé dokumentumait, ő pedig orosz könyveket küldött Marxnak, aki ekkor már meglehetősen folyékonyan olvasta az orosz tudományos irodalmat (v. ö. 169. old.), s így mélyebben behatolhatott Oroszország társadalmi és politikai fejlődésének problémáiba. Marx, mint levelei is mutatják, igen nagyra becsülte Csernisevszkijt, akinek „Piszma bez adresza" c. művét ki akarta adatni, szintúgy életrajzát, hogy „felkeltsem iránta a rokonszenvet Nyugaton". (Lásd 530. old.)

Szoros barátság fűzte Marxot és Engelst German Alekszandrovics Lopatyinhoz, a Főtanács tagjához; igen sokra becsülték őt, s amikor Londonban tartózkodott, rendszeresen találkoztak vele. Marx nagyon aggódott, amikor Lopatyin Csernisevszkij megszöktetése végett Szibériába ment és ott letartóztatták. „Kedves »közös barátunk« sorsa mélységesen érdekli egész családomat" – írta Danyielszonnak, s közölte vele, hogy diplomáciai úton próbál segíteni rajta. (Lásd 530. old.)

Ebben a kötetben egy olyan levél van, amely magyarországi vonatkozású: a Theodor Kollhoz írt Marx-levél. (Lásd 255. old.) Mind ez, mind Marxnak és Engelsnek Magyarországra való utalásai (29., 155., 252., 271., 369., 420., 421. old.) azt mutatják, hogy a nemzetközi munkásmozgalom két nagy vezetője élénk érdeklődéssel figyelte a magyarországi munkásmozgalom kibontakozását.

A hágai kongresszus után a Nemzetközi Munkásszövetség eltűnt a történelem színpadáról, s a munkásosztály egyesülése más formáinak adta át helyét. 1873-ban és utána Marx és Engels Sorgénak, Liebknechtnek, Kugelmann-nak és más küzdőtársaiknak írt leveleikben többször kifejtették ennek az okait.

Marx és Engels nem dogmatikusan ítélték meg a munkásosztály által felhasználandó szervezkedési formákat. Az egyes országok munkásmozgalmának helyzetét, feltételeit és sajátosságait gondosan tanulmányozva jutottak 1873 őszén arra a következtetésre, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség már betöltötte történelmi hivatását, s a munkásosztály mozgalma túlnőtt már annak szervezeti keretein. Minden országban önálló proletárpárt alakulása vált ekkor szükségessé, hogy azután a tudományos kommunizmus eszméi által vezérelt szocialista tömegpártok alapján létrejöjjön a proletariátus új nemzetközi tömörülése. A Nemzetközi Munkásszövetség működése és határozatai lerakták az alapjait ilyen önálló szocialista pártok megalakulásának. 1873 szept. 27-én Marx ezt írta Sorgénak: „Az európai viszonyokat illető nézeteim szerint mindenképpen hasznos, ha az Internacionálé formai szervezetét egyelőre háttérbe toljuk ... Az események, valamint a dolgok elkerülhetetlen fejlődése és bonyolódása maga fog gondoskodni arról, hogy az Internacionálé javított formában feltámadjon." Ugyanígy írt Engels is; kifejtette azt a meggyőződését – s a munkásmozgalom fejlődése ezt igazolta is –, hogy létrejön a munkásosztály új nemzetközi egyesülése, a régiénél szélesebb és szilárdabb alapon, proletár tömegpártok alapján: „Azt hiszem, a legközelebbi Internacionálé – miután Marx írásai néhány évig majd hatottak – nyíltan kommunista lesz és egyenest a mi elveinket fogja maga elé tűzni." (Lásd 622. old.)

A Nemzetközi Munkásszövetségnek azonban nagy történelmi szerepe volt, s – mint Engels írta – „tíz esztendőn át uralkodott az európai történelmen az egyik oldalról – arról az oldalról, ahol a jövő rejlik – és büszkén tekinthet vissza végzett munkájára". (Lásd 622. old.) Lenin szintén gyakran mutatott rá arra, hogy milyen nagy jelentőségű volt a Nemzetközi Munkásszövetség a munkásmozgalom történetében.

Az I. Internacionálé tevékenységének eredményeként a tudományos kommunizmus és a proletár internacionalizmus eszméi széleskörűen elterjedtek a munkástömegekben, s a marxizmus, az egyetlen helyes, tudományos világnézet, győzelmet aratott a Marx előtti szocializmus különféle formái fölött. Az I. Internacionálénak szinte felbecsülhetetlen része volt annak a történelmi feladatnak a megoldásában is, hogy a tudományos kommunizmus a proletariátus felszabadulási harcával, a munkásosztály tömegmozgalmával egyesüljön; előkészítette annak a korszaknak a bekövetkezését, amelyben a marxizmus a munkásmozgalom uralkodó irányzata. Az I. Internacionálé a jelenkor kommunista világmozgalmának dicső történelmi elődje.

Az e kötetben levő levelek világosan megmutatják, milyen hatalmas mé-

retekben és sokféle módon küzdött Marx és Engels a tudományos kommunizmus eszméinek győzelméért. Emellett értékes életrajzi adalékokkal is szolgálnak a tudományos kommunizmus megalapítóira, kettejük meleg barátságára és sok ország forradalmi munkásmozgalmának kiemelkedő képviselőihez fűződő elvtársi kapcsolataikra vonatkozóan. Marx családtagjainak mellékletként közölt levelei kiegészítik ezt a képet, s azt is megmutatják, hogy Marx felesége és leányai milyen aktívan részt vettek a munkásmozgalomban.

*

Marx és Engels Művei 33. kötetének szerkesztésében a sorozat 27. kötetének előszavában (VII–IX. old.) ismertetett elveket követtük.

Első rész

Marx és Engels egymáshoz írott levelei

1870 július—1874 szeptember

1870

1

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 július 20.

Kedves Fred,

Mellékelten Kugelmann levele, amely jelentős mértékben felvilágosít majd a jelenlegi háború politikai misztériumairól.[1] Igaza van, amikor bírálja a braunschweigi gyűlés felhívását, amelyet néhány példányban mellékelek. Küldök továbbá „Réveil"-t.[2] Megtalálod benne a blois-i vésztörvényszék előtti vádirat első felét;[3] milyen szánalmasnak mutatkoznak a féniekhez képest[4] a francia konspirátorok, akik minden indok nélkül besúgókká változnak át! De az öreg Delescluze vezércikke miatt is érdekes a lap. Bár ellenzéki a kormánnyal szemben, a sovinizmus legteljesebb kifejezése, „mert Franciaország az egyetlen hazája az eszmének" (mármint annak az eszmének, amelyet magáról alkot). Ezek a republikánus soviniszták csak azon bosszankodnak, hogy bálványuk reális kifejezése – L. Bonaparte a hosszú orrával és tőzsdei ügyleteivel – nem felel meg fantáziaképüknek. A franciáknak verés kell. Ha a poroszok győznek, akkor az államhatalom centralizációja hasznos lesz a német munkásosztály centralizációja számára. Továbbá a német túlsúly áthelyezné a nyugat-európai munkásmozgalom súlypontját Franciaországból Németországba, s csak a két ország mozgalmát kell összehasonlítanunk 1866-tól mostanáig, hogy lássuk: a német munkásosztály elméletileg és szervezetileg fölényben van a franciával szemben. Túlsúlya a világszínpadon a francia fölött egyben a *mi* elméletünk túlsúlya lenne a Proudhoné stb. fölött.

Végül mellékelem *könyvem bírálatát* a *Hildebrand-féle* gazdasági és statisztikai folyóiratban.[5] Testi állapotom kevéssé hangol vidámságra, de ezen a tanulmányon úgy nevettem, hogy könny szökött a szemembe, bona fide*

* – valóban, őszintén, jóhiszeműen – *Szerk.*

örömkönny. A reakcióval és a filozófia hőskorának lehanyatlásával Németországban újra érvényre jutott a német polgárral vele született *„kispolgár"* – a *filozófiában* zöldség, Moses Mendelssohnhoz méltó, nagyképű, boszszantó, tudálékos akadékoskodás. És most még a *politikai gazdaságtan* is oldódjék fel *jogi fogalmakról* való fecsegésben! Hát ez már az „inger logaritmusá"-n is túlmegy.[6] A nyárspolgár – mint már Schiller megjegyezte, aki illetékes bíró ezen a területen – azzal old meg minden kérdést, hogy áttolja „a tudatba".

Apropó! Egy jenki folyóirat, amelyet tegnap a Központi Tanácsban olvastam, egy sor cikket közöl tőkéről stb., egyebek között az én könyvemről[7] is beszél. Én úgy gondolom — írja a cikk rólam –, hogy a munkásnak a nap egy bizonyos ideje alatt a saját szükségleteiért *kell* dolgoznia, ezért az ezen az időn túlmenő többlet, amelyet én többletmunkának nevezek, alkotja az értéktöbbletet és ennélfogva a profit forrását stb. A cikk szerzője szerint ebben van is valami, de az igazság nem ez. Az áruk, amelyeket pl. egy gyáros készít, számára a nullával egyenlőek, míg el nem kelnek. Tegyük fel most, hogy ruháknak stb. a valóságos értékük („real value", amin költségárat ért) = *a*. Aztán a gyáros, amikor ezt eladja a kereskedőnek, hozzátesz *b*-t, a különféle kereskedők pedig, akiknek a kezén átmegy a cikk, *c*-t.

Vagyis: *value*=*a*. Hozzátétel = *b*+*c*. A *value in use** ennélfogva = *a*+*b*+ +*c*. Vagyis *az értéktöbblet* = *a használati értéknek (!) az értéken felüli többlete*. Ez aztán túltesz még azon a „formulán" is, melyet Frankel Párizsban tanult![8]

Az imént megzavartak az írásban. Taran, a francia olasz (a „Pall Mall Gazette"[9] embere) volt itt kocsival; visszahozott Lassalle-tól stb.-től való dolgokat, amelyeket kölcsönadtam neki. Haditudósítóként Párizsba utazik. Érdeklődik, hogy akarok-e ilyen minőségben Poroszországba menni, vagy ha nem, tudok-e valaki mást ajánlani. Általa most olyan kapcsolatba kerültem a „Pall Mall"-lel, hogy ha akarunk írni valamit a komédia tartama alatt, én valami politikai vagy te valami katonai dolgot, átvennék és ráadásul meg is fizetnék.

Határozatunk, amely a genfi francia-svájci föderális bizottságot ismeri el a Bakunyin által alakított ellenbizottsággal szemben,[10] mint tegnap Perret Genfből jelentette, bombaként hatott a fickókra. Rögtön táviratoztak Bakunyinnak. A következő kongresszuson *vád alá* akarják helyezni a Főtanácsot e miatt a merénylet miatt. Most feltétlenül szükséges, hogy *Dupont*

* – *használati érték* – *Szerk.*

küldje már *végre* el nekem az *Alliance-ról szóló határozataink*[11] másolatait. Nógasd evégett rögtön és komolyan a nevemben.

Tegnap a Főtanács megbízott egy Üzenet megfogalmazásával.[12] Semmiképpen sem kellemes az én jelenlegi májbajos és eltompult állapotomban. Allen és Maddison, akiknél tegnap voltam, azt tanácsolják, hogy ha nem javul a dolog, menjek a tenger mellé, mégpedig Anglia keleti partjára, mert az hűvösebb.

Szívélyes üdvözlet Mrs. Lizzynek és barátainknak.

Barátod
K. M.

Apropó! Nem múlta felül butaságban önmagát Wilhelm az ő legutóbbi „Volksstaat"-jában?[13]

2

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 július 22.

Kedves Szerecsen,

Brávó Kugelmann! Meglátszik, hogy ez az ember nem hiába járta ki az iskolát. A hipotézis teljesen a szereplők szellemében való és mindent megmagyaráz.[1] Ha azonban valóban helytálló, akkor legalábbis Bismarcknak már a fejére nőtt a história. Az uraknak nyilván sikerült tökéletesen nemzeti háborút életre hívniok Németországban. A sok tapogatózás német területátengedés, Luxemburg stb. körül, amellyel L. Bonaparte, mint máskor is, már előzetesen hozzá akarta szoktatni a közönséget a küszöbönálló fait accomplihoz*, a német Michelre[14] éppen ellenkező hatást tett. Ezúttal nyilván teljesen egyetért önmagával abban, hogy egyszer s mindenkorra véget kell vetni ennek a szélhámosságnak. Ezzel szemben és úgyszintén a két hadsereggel, meg az öreg, önfejű Vilmossal szemben nem lehet látszatháborút viselni, on ira au fond**.

A nyilván e hét közepére kiszámított francia hadműveletekben hirtelen beállott ingadozás és habozás annak a bizonyítéka, hogy L. Bonaparte belátja, mennyire elszámította magát. A délnémetek gyors belépése, azután pedig a bizonyosság, hogy magával a német néppel van dolga, meghiúsította, hogy Mainzot bombázás által gyorsan lerohanja és Würzburg irányában egy éket létesítsen *csak félig összegyűjtött erőkkel*. Ha egyáltalán támad, akkor most *összes* erőivel kell támadnia. Ehhez azonban még idő kell. Az ezredek 4. zászlóaljának megalakítására csak 15-én vagy 16-án adtak *parancsot*, kereteik minden *ezred* 3 tábori zászlóaljának 4–4 századából állnak, ezeket tehát előbb 6–8 századra kell *felemelni* és tartalékokkal *feltölteni*. A *szabadságoltak* behívása *Párizsban* július 19-re és 20-ra szólt, a *kiszolgált* tartaléké 21 és 22-re, a nem szolgálté holnapra. Hogy az ezredek teljes létszámúak legyenek, ahhoz előbb az első két kategóriának meg kell

* – befejezett tényhez – *Szerk.*

** – alaposan fogják csinálni – *Szerk.*

érkeznie hozzájuk. Emiatt a hadjárat megindítása – csetepatékat nem számítva – legalább a jövő hét közepére tolódik el. De akkor már olyan erősek lehetnek a németek, hogy Bonaparte szükségesnek tartja majd a 4. zászlóaljak bevárását, s ez megint 8–14 nap halasztást okoz. *Akkor pedig elveszett.*

Tegnap elmondta nekem egy itteni német filiszter, hogy szombaton Vesztfáliában egy porosz tábornokkal utazott a vonaton, aki angolnak nézte őt és angolul beszélt vele. Azt mondta: Igaz ugyan, hogy vagy tíznapi hátrányban vagyunk, de ha Ön tíz napon belül nem azt hallja, hogy nagy vereséget szenvedtünk, akkor hamarosan miénk lesz a rokonszenve. Arra a kérdésre, hogyan érti ezt, azt mondta: Tudja, az angolok rokonszenve mindig a siker oldalán áll.

Észak-Németországban 16-án kezdődött a mozgósítás, Bajorországban 17-én. A tartalék és a Landwehr-gyalogság[15] a mozgósítás kezdetétől számítva kb. 8 nap alatt, a többi pedig 13 nap alatt teljesen készen állhat. 25-ére tehát az egész gyalogság, 30-ára pedig minden kész lesz. Minthogy azonban a tartalékosok felszólítás nélkül is már tömegesen jelentkeznek, még előbb kész lesz a tábori hadsereg. A 7., 8., 11. és 12. hadtest bizonyára a Rajnánál áll. A gárda is elment Berlinből, mondta nekem Borchardt, aki tegnap onnan érkezett; úgy sejtem, Bajorországba ment a gárda, hogy a szép trónörökös* alatt szolgáljon. Úgy volt, hogy tegnap kezdődik a keletről jövő csapatok átvonulása Berlinen. Vasárnaptól vagy hétfőtől kezdve Bonaparte legfeljebb Pfalzot szállhatja meg, de a Rajnán már nem juthat túl a másik fél durva hibái nélkül. A jövő hét végétől kezdve már támadhatnak a németek és olyan hadsereget dobhatnak át Franciaországba, amely mindent, amit Bonaparte szembeállít vele, le kell hogy verjen, mégha többszöri kemény harc után is. Ahogyan ma állnak a dolgok, Bonaparte számára szerencsés hadjáratot lehetetlenségnek tartok.

Volna kedvem heti két cikket írni a háborúról a „Pall Mall Gazette" számára[16] *jó* készpénzfizetségért; mutatványnak készítek egyet a katonai szervezetről. Cikkenként 3–4 guinea-t kellene kapnom; a „Guardian" annak idején 2 guinea-t fizetett nekem, de többet is fizetett volna.[17] Ha holnap ezt el tudod rendezni, tudass azonnal róla. Hogy a porosz főhadiszállásra menjek tudósítónak, annak sok bökkenője van, a legnagyobbat Stiebernek hívják, s amellett ott kevésbé volna meg a kritikai áttekintésem, mint itt.

Hogy mit műveltünk itt, azt a mellékelt kivágásokból látod. A „Guardian" riportját magunk írtuk,[18] s hogy mit csinál belőle egy penny-a-liner**,

* Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

** – soronként fizetett zugújságíró – *Szerk.*

azt a „Courier"[19] mellékelt beszámolója mutatja – meg kell szakadni a nevetéstől. Bizonyára ez az első eset, hogy Manchesterben német filiszterek és kereskedősegédek lelkesen megtapsolták a francia munkásokat.

Írtam Dupont-nak[20], valószínűleg ma este találkozunk.

Hová akarsz menni a tengerparton? A keleti parton Humbertől délre nincs semmi. Északon Scarborough: drága és zsúfolt, meg Bridlington Quay; ha ez utóbbit választod, találkozhatnánk ott. A 40 £-et elküldöm, mihelyt kívánod.

Szeretném, ha lecsillapulna valamennyire ez az átkozott pánik, el kell adnom részvényeket.

A Röslert még félretettem magamnak.[5]

Wilhelm „Volksstaat"-jának legutóbbi száma nem jött meg nekem.

Bosszantó ez éppen most.

Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak Lizzie-től és tőlem.

Barátod
F. E.

Kugelmann mellékelten vissza.

Olvastad, hogy Bonaparte most a Marseillaise-zel kacérkodik és a nemes Thérèse* minden este elénekli neki durva bakahangján?

A Marseillaise Thérèse szájában – ez a megtestesült bonapartizmus. Undorító!

* Emma Valadon. – *Szerk.*

3

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 július 28.

Kedves Fred,

Rögtön elküldtem cikkedet[21] a „Pall Mall" szerkesztőjének (F. Greenwoodnak), azzal a kéréssel, hogy azonnal *küldje vissza*, ha nem akarja kinyomtatni. Nem kétlem, hogy ebben az esetben a „*Times*"-nál[22] vagy a „*Daily News*"-nál[23] el lehet helyezni a dolgot.

A „*Times*" minden reményt megadott nekünk Eccarius útján, hogy kinyomatja Üzenetünket (az *Internacionáléét*)[12]. Nem történt meg, valószínűleg egy Oroszországot sértő megjegyzés miatt. Erre (hétfőn) rögtön elküldtem a dolgot a „Pall Mall"-nek és írtam is a szerkesztőnek[20], ahogy haditudósítójukkal megbeszéltem (Thieblinnel, most Luxemburgban van), a katonai tudósítások ügyében, s feleletet kértem. Nincs válasz. Az Üzenetet sem nyomatták ki. Ezért ma, cikked elküldésekor, kurtára fogott levélben, *csak a katonai tudósításról beszélve*, írtam a „P Mall" szerkesztőjének, azaz egyszerűen megkérdeztem, hogy igen vagy nem.

A Főtanács kedden elhatározta az Üzenet kinyomatását 1000 példányban. Mára várom a korrektúraíveket.

A Marseillaise éneklése Franciaországban* – paródia, mint az egész második császárság. De legalább érzi a kutya**, hogy a „Partant pour la Syrie"[24] most nem járja. Poroszországban viszont nem szükségesek ilyen mókák. A német Marseillaise a „Jézus az én bizodalmam"[25], melyet I. Vilmos énekel, jobbján Bismarckkal, balján Stieberrel! Mint 1812-ben és utána. A német filiszter, úgy látszik, valósággal el van ragadtatva, hogy most fesztelenül szabadjára engedheti vele született szolgalelkűségét. Ki hitte volna, hogy 22 évvel 1848 után *ilyen* elméleti kifejezése lesz Németországban egy nemzeti háborúnak!

Szerencsére ez az egész demonstráció a középosztálytól indul ki. A mun-

---

* *V. ö. 8. old.* – *Szerk.*

** III. Napóleon. – *Szerk.*

kásosztály, Schweitzer közvetlen hívei kivételével, nem vesz részt benne. Szerencsére mindkét országban, Franciaországban és Németországban, annyira kifejlődött az osztályharc, hogy semmilyen külső háború nem fordíthatja vissza a történelem kerekét.

Bismarck is túllőtt a célon a (Belgiumra vonatkozó) szerződés históriájának nyilvánosságra hozásával.[26] Még London respektábilis körei sem mernek többé Poroszország becsületességéről beszélni. Macaire et Co.![27] Emlékszem egyébként, hogy kevéssel 1866 előtt az érdemes Brass lapjában és a „Kreuzzeitung"-ban[28] olvastam olyan cikket, amelyben „jakobinusfészek"-nek (!) denunciálták Belgiumot és Franciaországhoz való annexióját ajánlották. Másfelől John Bull[29] erkölcsi felháborodása sem kevésbé tréfás dolog. A szerződéses jog! Az ördögét! Miután Palmerston angol államelvvé emelte, hogy ha szerződésekre felesküsznek, nem azért esküsznek, hogy be is tartsák őket, s miután Anglia 1830 óta eszerint cselekedett! Mindenütt csak háború és feslettség.[30]

Jó a „Kreuzzeitung" is, amikor azt követeli Angliától, hogy ne szállítson szenet a franciáknak, azaz szegje meg az angol–francia kereskedelmi szerződést[31], azaz üzenje meg a háborút Franciaországnak. Hogy a szén hadicikk lehet, ezt az érvet az angol ellenzék annak idején élénken bevetette Pammal szemben, aki rossz viccekkel rázta le őket. Ezt a pontot tehát semmiképpen sem hagyták figyelmen kívül a szerződés megkötésekor. Urquhart heves denunciációt írt erről a tárgyalások idején. Ha tehát Anglia nem üzen eleve háborút, akkor szenet kell szállítania a franciáknak. Ami azonban a hadüzenetet illeti, ez átkozottul komoly összekoccanást idézhetne elő a powers that be* és a londoni proletariátus között. Az itteni munkások hangulata határozottan az efféle „politikai színjátékok" ellen van.

Jött végre levél a genfi oroszoktól.[32] Mellékelem. Küldd vissza gyorsan, mondjuk jövő hétfőn, mert válaszolnom kell.

E. Oswaldnak (aki urquhartista, de viszonylag kontinentális módra racionális) csatolt leveléből láthatod, hogy demokratikus oldalról is akarnak tenni valamit.[33] Megírtam neki**, hogy már aláírtam az *Internacionálé* Üzenetét, amely, tisztán *politikailag*, lényegében ugyanazokat a szempontokat juttatja érvényre. Oswald újabb leveleiben, ma és tegnap, nem tágít attól, hogy menjek el ma délután az összejövetelükre hozzá. (Egészen közel lakik.) Azonkívül kivonatot küld L. Blanc leveléből. De egyelőre ez lehe-

* – létező hatalmasságok, hatalmasok – *Szerk.*

** *V. ö. 121. old.* – *Szerk.*

tetlen számomra. Ki kezeskedik nekem azért, hogy ahol Louis Blanc van, ott nincs Karl Blind is?

Most mindjárt elmegyek Smithhez a ház ügyében.[34]

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

4

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 július 29.

Kedves Fred,

A mellékletből látod, hogy eddig minden rendben van a „*Pall Mall*"-lel és ma este megjelenik az első cikked[21]. Csak az furcsa, hogy Mr. Greenwood (akinek mellesleg eddig *nem* írtam meg a nevedet) a *feltételekről* semmit sem szól, habár hozzá írt első levelemben világosan érdeklődtem efelől.[20] Másrészt Thieblin (vagyis Taran) azt mondta, amikor elutazott a kontinensre és búcsút vett tőlem, hogy a fizetés magától értetődik és minden hónap végén fog megtörténni.

Mindenesetre a legokosabbnak tartom, hogy folytassuk még néhány cikkel és így biztos helyzetben legyünk, mielőtt hivatalos jegyzéket küldünk erről a pontról.

Voltam tegnap Smithnél.[34] Megtudtam ott, hogy Londonból nem érdeklődtek rólad Manchesterben, minthogy házigazdádnak Manchester közelében is van egy háza és maga akart tudakozódni ott. Írni fognak azonban neki, hogy megsürgessék a dolgot. Azt mindenesetre látom, hogy senki „harmadik" nem állt az utadba.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

5

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 július 31.

Kedves Szerecsen!

Mellékelem neked a *porosz hadműveleti tervet*[35]. Kérlek, *azonnal ülj kocsiba* és vidd el a „Pall Mall Gazette"-hez, hogy *hétfőn este megjelenjék*. Óriási tekintélyt ad majd a „P M G"-nek és nekem; keddre már odáig fejlődhetnek a dolgok, hogy minden szamár kiigazodhatik ebben a históriában. Nem tudom, megjelent-e szombaton II. sz. írásom[36], mert tegnap nem jött meg az itteni klubokba a „P M G". Valamelyest büszke vagyok erre a históriára, mert igazán nem volt könnyű rájönnöm e tervre. A döntő momentum az a hír volt, hogy Gumpert egyik unokafivére, a 77. ezrednek, a 7. hadtest elővédének századparancsnoka, július 27-én Aachenból Trierbe vonult. Ez világossá tette számomra az egész kacatot.

Azonkívül el kell intézned Greenwoodnál, hogy közvetlenül küldjem neki a cikkeket[16], úgyhogy még *aznap* megjelenhessenek. Az időveszteség most halála az ilyenfajta cikkeknek. Azt hiszem, hetenként kétszer – átlagosan; sürgős esetekben gyakrabban; ha csöndesek az események, ritkábban – küldök neki cikket. Közben esetleg alkalmilag rövid jegyzeteket, amelyeket tetszése szerint használhat fel.

Számunkra persze egyre szégyenletesebbé lesz Vilmos vezetésével háborút viselni. Jó azonban, hogy olyan iszonyúan nevetségessé teszi magát isteni küldetésével meg Stieberével, aki nélkül nem is készülhet el a német egység. Az Internacionálé Üzenetét[12] itt szombaton közölte a tory „Courier"; ha más hétköznap lett volna, akkor a többi lap is hozta volna, a szombati hirdetések kiszorították. A nép, minden osztály megtanulja belőle, hogy most csak a munkásoknak van *igazi* külpolitikájuk. Az Üzenet nagyon jó, és a „Times" bizonyára *csak* az oroszok miatt nem vette át.* A kormányok, mint a burzsoázia is, szörnyen csodálkozni fognak, ha a háború után a

* *V. ö. 9. old. – Szerk.*

munkások nyugodtan folytatják félbeszakított akciójukat, mintha mi sem történt volna.

Napról napra nő a bizalmam a németek katonai teljesítményei iránt. Az első komolyabb ütközetet tehát csakugyan megnyertük volna. Úgy látszik, a franciák még egyáltalán nem tudják, mi is került a kezükbe a hátultöltővel[37].

Az a játék, amelyet Moltke játszik, nagyon merész. Számításom szerint kedd vagy szerda* előtt nincs készen az összpontosítással. Aachentól a határig kb. 20 német mérföld, 4–5 *erőltetett* menet, különösen ebben a hőségben. A 7. hadtest tehát aligha állhat teljes létszámban a Saarnál előbb, mint holnap, pedig lehet, hogy már ma van a fő csata. Mindenesetre olyan hajszálra van ez kiszámítva, hogy 24 óra ide vagy oda rengeteget fog jelenteni. A tulajdonképpeni ütközet nyilván a Saar mentén lesz, Merzig és Saarbrücken között.[38]

Jó, hogy először a franciák támadtak német területre. Ha egy visszavert inváziónak vannak a sarkában a németek, akkor ez a franciákra bizonyára nem ugyanazt a hatást teszi, mint ha előzetes invázió nélkül vonulnak be Franciaországba. Így francia részről bonapartistább marad a háború.

A végeredmény – hogy végül a németek győznek – teljesen kétségtelen számomra, de Moltke terve annak az *abszolút bizonyosságáról* tanúskodik, hogy az első ütközetben nyomasztó fölénnyel léphetnek fel. Alkalmasint már kedden este tudjuk majd, nem számította-e el magát. Moltke gyakran nem számol Vilmosával.

Minél inkább csúszik-mászik a német filiszter az ő istenfélő és isten előtt csúszó-mászó Vilmosa előtt, annál inkább elszemtelenedik Franciaországgal szemben. A régi üvöltözés Elzászról és Lotaringiáról már megint javában folyik – az Augsburgival[39] az élen. De a lotaringiai parasztok majd megtanítják a poroszokat arra, hogy ez azért nem olyan egyszerű.

A szerződést illetően teljesen igazad van**. Az emberek nem egészen olyan buták, mint Bismarck képzeli. Csak az a jó a dologban, hogy most az egész szennynek napvilágra kell kerülnie és aztán hogy a Bismarck és Bonaparte közötti paklizásnak most vége.

Az egész semlegességi históriában, a szenet is beleértve,[31] a németek, történelmüknek egészen megfelelően, úgy viselkednek, mint a gyerekek. Olyan kérdések ezek, amilyenekkel *ez* a nép még sohasem találkozott. Ki foglalkozott valaha is velük?

---

* Augusztus 2. vagy 3. – *Szerk.*

** *V. ö. 10. old.* – *Szerk.*

Az oroszok levelét csatoltan visszaküldöm.[32] Az orosz orosz marad. Micsoda nagyzási hóbort az, hogy hat orosz úgy civakodik egymással, mintha a világuralom függne az eredménytől. És a Bakunyin elleni vádpontok még nincsenek is benne, csak a siránkozás a svájci klikkezés miatt. A mieink mindenesetre becsületesnek látszanak, amennyire egy orosznál ez lehetséges, de én azért óvatos lennék velük. Egyébként egész jó, ha az ember minden pletykát ismer, hiszen az is hozzátartozik a proletariátus diplomáciájához.

A „Volksstaat"-ot a posta hibájából teljesen rendszertelenül kapom. A *23*-i szám keresztkötésén *19*-i postabélyegző volt, így manipulálnak ezek a fickók. Sok szám teljesen hiányzik. A két legutóbbiban Wilhelm nem volt nagyon *aktívan* buta, visszavonult a német és francia munkások fraternizálása mögé.

Schorlemmernek két öccse van a hesseni hadosztályban, egyéves tiszthelyettesek.

Smithtől nem hallottam semmi újabbat.[34] Hálás köszönet a fáradozásért. Ha ezen a héten nem hallok semmit, akkor kissé nyersen írok Smithnek. Micsoda ötlete az egy ilyen arisztokratának, hogy maga akar itt információkat szerezni! Ha bankárjára bízza, 3 napon belül megkapott volna minden felvilágosítást. De ő nyilván üzletembernek tartja magát. Barom!

Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak. Lizzie térde szépen javul.

Dupont-ra rásóztak, nyilván Mothet intézte, egy házat a legegészségtelenebb környéken, közvetlenül a büdös pataknál, gondoskodtam azonban róla, hogy másikat vegyen. De ne beszélj vele erről, el van intézve. Mothet-t azonban nem hozta újra hozzám; valószínűleg Serraillier írt neki emiatt, és úgy látszik, D maga is megkönnyebbülést érez most, hogy ez a fickó nincs már éjjel-nappal a nyakán.

Barátod

F. E.

Északnémet szövetségi hadsereg.[40]

1 gárdahadtest és 12 sorhadtest:		
összesen 114 gyalogezred à 3 zászlóalj		= 342 zászlóalj
vadász- és lövészzászlóaljak		= 16 zászlóalj
hesseni hadosztály: 4 ezr. à 2 zászlóalj és 2 vadászzászlóalj		= 10 zászlóalj
		368 sorzászlóalj
Landwehr.[15]		
93 ezr. à 2 zászlóalj		
és 12 külön zászlóalj	= 198 zászlóalj	
Hessen becslés szerint	6 zászlóalj	204
	Készen megszervezve	572

Mihelyt a tábori hadsereg és a Landwehr menetkész, pótcsapatokat szerveznek, mégpedig további külön parancs nélkül:

Sorkatonaság,	114 ezr.	negyedik zászlóalja	114 zászlóalj
Landwehr,	93 ezr.	harmadik zászlóalja	93 zászlóalj
			779 zászlóalj

Ezek a pótcsapatok, amelyek számára rögtön a mozgósításkor kiválasztják a tiszteket, 4–6 héttel a mozgósítási parancs után készen lehetnek; ezek *a hadsereg legjobb zászlóaljai*. Mihelyt meg vannak szervezve, hozzáfognak a sorkatonaság ötödik és a Landwehr negyedik zászlóaljaihoz stb. Meg van tehát szervezve:

Sorkatonaság,	368 zászlóalj à 1000 fő	368 000	
Landwehr,	204 zászlóalj à 800 fő	163 200	531 200
Szervezésre előirányozva:			
Sorkatonaság,	114 zászlóalj à 1000 fő	114 000	
Landwehr,	93 zászlóalj à 800 fő	74400	188 400
		Összes gyalogság	719 600

Bajorország: 2 hadtest, mondjuk	
50 zászlóalj+30 Landwehr-zászlóalj	= 80 zászlóalj
Württemberg: 1 hadosztály, mondjuk	
16 zászlóalj+10 Landwehr-zászlóalj	= 36* zászlóalj
Baden: 1 hadosztály, mondjuk	
9 zászlóalj+5 Landwehr-zászlóalj	= 14 zászlóalj
	130 zászlóalj = kb. 110 000

A délnémetekre vonatkozó becslésem a lehető legalacsonyabb. A lovasságot és tüzérséget teljesen kihagyom a játékból, hogy csak a gyalogsági erőt hasonlítsam össze, mert ez dönt.[41]

A franciáknak van:

Gárda: 33 zászlóalj, sorkatonaság, 100 ezr. à 3 zászlóalj	333 zászlóalj
Zuávok 3 ezr. = 9 zászlóalj	
Turkók[42] 3 ezr. = 9 zászlóalj	
Idegenek stb. 5 zászlóalj	23 zászlóalj
Chasseurs à pied**	20 zászlóalj
	376 zászlóalj

* *A kéziratban így. – Szerk.*

** – gyalogos vadászok – *Szerk.*

Itt a zászlóaljnak 8 százada van; ha az ezred 24 századát 4 zászlóaljba (à 6 század) osztják be, mint 1859-ben, akkor a századot 150 főre lehet felerősíteni és meg lehet alakítani a 4. tartalékzászlóaljat, ami 115 ezredre

115 zászlóalj
491 zászlóalj

Ha a garde mobile-ból[13] *sokat* szerveznek, akkor ez

100 zászlóalj
= 591 zászlóalj

Gyalogság 580 000 fő

Minden egyebet *újonnan* kell *megalakítani* a tábori hadseregből visszatartott vagy az újra aktív szolgálatra behívott tisztekkel. Emellett a garde mobile mint olyan a terepen nem használható, legalábbis 2–3 hónapnál hamarább nem, mert évenként csak 14 napot gyakorlatozott 1868 óta. Másfelől a francia hadsereg (a sorkatonaság) keretei túl szűkek ahhoz, hogy befogadják a sok (nem, vagy csak kevéssé begyakorolt) tartalékot. Ez az egész új rendszer csak 1868 óta áll fenn. Egyébként erről az új rendszerről, amely a francia hadsereg *belső* szervezetét majdnem teljesen érintetlenül hagyta, mégis meg kell várnom a közelebbi részleteket, talán csöndben történt ott egy és más. Mindenesetre a *kiképzett* legénység csak arra elegendő, hogy a megszervezett sorzászlóaljakat hadiállapotba helyezzék.

6

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 augusztus 1.

Nagy sietségben.

Kedves Fred,

Legutóbbi két cikked[44] pompás. Rögtön elügettem a „Pall Mall"-hez. Minthogy azonban Greenwood nem volt ott, semmit sem lehetett eldönteni. De 12 óra előtt megjön.

Ma megírom neki, hogy te (most megnevezlek majd) közvetlenül fogod küldeni a cikkeket.[16]

Ami az „oroszokat" *illeti*[32], *majd tapasztalják, hogy én* à corsaire corsaire et demi*.

Az itteni oligarchia Anglia háborúját kívánja Poroszország mellett. Miután 18 évig hajbókoltak Bonaparte előtt és kellőképpen elhasználták őt mint a járadékok és a profitok megmentőjét, most úgy gondolják, hogy a szolid, istenfélő, monarchista Poroszországban tiszteletreméltóbb és biztosabb rendőrét találják meg a kontinensnek. De vigyázzanak magukra ezek a fickók. Itt már általános a nép között a jelszó: ez a mi átkozott német dinasztiánk[45] bele akar keverni bennünket családi céljai kedvéért a kontinens háborújába!

Az itteni „Figaro", amelyből egy jellemző számot adtam Dupont-nak, *angol* lap, a francia követség alapította.

Bismarck a maga részéről alaposan felvásárolt a londoni lapok közül, egyebek közt a „Lloyd's"-ot és a „Reynold's"-ot![46] Az utóbbi a tegnapi számában Franciaország feldarabolását követeli. Ez a disznó ne ménage pas les transitions**. A fickó, aki mindig is a németeket szidta és farkcsóválva hízelgett a franciáknak, hirtelenül Blind-fajzattá változott.

---

* – ravasz emberrel szemben még nagyobb ravaszsággal élek (*szó szerint*: egy kalózzal szemben másfél) – *Szerk.*

** – nem fukarkodik a köpönyegforgatással (*szó szerint*: nem tartja be a fokozatosságot az átmenetnél) – *Szerk.*

Ami ezt a fickót illeti, ő abban reménykedik, hogy hazafias ordítozása és republikanizmusának a haza oltárán való zajos „feláldozása" révén megválasztják küldöttnek a következő Reichstagba.

Oswald addig nem hagyott békén, míg el nem mentem tegnap a harmadszor kitűzött összejövetelre.* Voltam olyan elővigyázatos, hogy $^1/_4$ órával 11 (a megállapított időpont) *előtt* mentem oda. Kijelentettem neki, hogy; *nem* adhatok aláírást, 1. először is, mert már aláírtam az *Internacionálé* Üzenetét[12], 2. mert magánüzenetet (vagyis *nem az Internacionáléét*) nem írhatok *nélküled* alá, és e miatt a veled való ügylet miatt az időveszteség folytán csak elszalasztaná az alkalmat. A jövőben, ha alkalom kínálkozik, meg fogjuk őt és barátait hívni közös cselekvésre az *Internacionáléba*.

Aztán azt mondtam neki, hogy van még egy második *személyi* momentum is. Ahol Louis Blanc van, bizonyára ott van lakája, Karl Blind is.

Félbeszakított: „Blind itt a legutóbbi összejövetelen egy egész soviniszta dührohamot játszott el. Szükségünk van önre vele szemben."

„*Én* nem lehetek meg egy szobában ezzel az alakkal és kijelentem önnek, hogy ha ő jön, én rögtön elhagyom az ön lakását."

Lenn voltam Oswaldnak az utcára néző dolgozószobájában. És lám! Monoklim messziről kifürkészi a nagy fontosságú ex-studiosus** közeledését, két cimborája kíséretében, bár a fejét koromfeketére festette. Oswald azt mondja, egyelőre fel fogja küldeni a társalgóba, a konferencia-helyiségbe.

Azután azt javasolja nekem: fönt elmondja, hogy én itt vagyok és kijelentettem, hogy nem találkozhatom Blinddel. Másszóval: ki akarta dobni.

Azt mondtam neki, ez nem megy. *Ő* hívta meg Blindet, fölösleges a botrány stb.

Vettem a kalapom és barátságosan elváltam Oswaldtól, aki egész tisztességes fiú, bár nem találta fel a puskaport.

Serraillier az én ösztönzésemre nyersen írt Dupont-nak Mothet-ról, olyan nyersen, hogy D megsértődött és két hétig nem írogatott S-nek.

Örülök, ha elküldöd nekem a pénzt a tengerparti útra.*** Szeretnék már

---

* *V. ö. 10. old. – Szerk.*

** – volt deák (studiosus: szorgalmas, törekvő, buzgó, tudományra vágyó; főiskolai hallgató) – *Szerk.*

*** *V. ö. 8. old. – Szerk.*

e héten elmenni Brightonba. A mostani körülmények között messzebbre nem távozhatom Londontól.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Most tehát közvetlenül küldd a cikkeidet: *Frederic Greenwood*, Esq., Editor of the „*Pall Mall Gazette*", 2, Northumberland Street, Strand, London.

7

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 augusztus 3.

Kedves Szerecsen,

Csatoltan W/2 86 721, Manchester, 1869 június 20. – 20 £, W/2 77 454, Manchester, 1869 január 23. – 20 £, Brightonra* és S/11 13 062, Liverpool, 1869 május 17. – 5 £, Moore járuléka az Internacionálé számára. Az enyémet szeptember elején kapod meg, meglehetősen szűkében vagyok a pénznek és osztalékokra kell várnom. Minthogy fizetnivalóim vannak, el kell adnom részvényeket; mit gondolsz, várjak-e vele még egy kicsit, vagy lássak mindjárt neki? Még veszteség nélkül adhatok el.

Hogy a franciák előrenyomulnak és megszállták Saarbrückent (ahol 1 zászlóalj, 4 lovasszázad és talán némi tüzérség állomásozott), annak nagyon örülök. Először is morális okokból. Másodszor, mert a németek védekező állásban fogják vívni az első csatát, és a védekezés a hátultöltő[37] révén rendkívül megerősödött. Minthogy a németek számításom szerint tegnap este stratégiailag felvonultak, úgy sejtem, hogy az az ütközet, amelynek ma nyilván a bevezető csatározásai folynak, holnap az Ottweiler–Neunkirchen–Homburg vonalon megindul, ahol is Frigyes Károly és a trónörökös** hadserege frontálisan tevékenykedne és Steinmetz a (bal)szárnyukon támadná a franciákat. Vagy fordítva.

Nagyon ostoba dolog volt, hogy Greenwood csak tegnap este közöltette a cikket[47], amikor már egy tömeg megerősítő híranyag érkezett be. Különféle abszurd szóváltoztatásokat is csinált, amelyek a katonai terminológia nem ismerését árulják el. De mégis hatott már. Van ma a „Times"-ban egy vezércikk, amelyet *teljesen az én 2. és 3. cikkemből*[44] *másoltak*. Emiatt írok Gr-nak egy nyilatkozatot.[48]

A pénzt tegnap megkaptad volna, de leveled csak a 2. postával jött meg, és csak 4 óra körül találtam meg.

---

* *V. ö. 19-20. old. – Szerk.*

** Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

A Blinddel való tréfa nagyon szép. Nem az 1849-es badeni Oswaldok közül való ez az Oswald? Hárman voltak.

Még mindig van bizonyos kockázat, hogy a franciák belehajtanak a német felvonulásba, mielőtt ez kész. Ha a nemes Louis* pénteken lecsap, akkor még különösebb nehézségek nélkül a Rajnáig juthatott volna el. De kedden nagyjából készen lehetnek az emberek. Offenzívájának legjobb esélye rajta magán hiúsult meg, azaz a Bas Empire-on[49], a hadbiztosságban meghonosodott jobbery** miatt, ami 5 napig feltartotta és valószínűleg még most is arra kényszerítette, hogy félig felkészülten vonuljon fel.

Ha a németek a várakozás ellenére elveszítenék ezt az első csatát, akkor 4 hét múlva ismét jóval erősebbek lehetnek, mint most; a *teljes* vereségtől *őket* megvédi a Rajna vonala, a franciákat semmilyen akadály sem védi.

Légy szíves, rögtön jelezd a pénz vételét, olykor ajánlott levelek is elvesznek. Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak.

Barátod
F. E.

* III. Napóleon. – *Szerk.*

** – üzérkedés, korrupció, züllöttség – *Szerk.*

8

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 augusztus 3.

Kedves Fred,

Éppen most – este 7 órakor – ment el tőlem a szerencsétlen Oswald, és bár a postához már késő, leírom a dolgot, mert nem tudom, mi jön közbe holnap, ami feltart.

Az a fickó, aki Blinddel volt*, prof. Goldstücker, régi nemzeti-liberális. A jelenet nagyon hevessé vált. Blind studiosus még *hazudott* is, azt állította, hogy dr. Jacoby az *ő* oldalán van (ezt a jelenlevő franciák számára mondta). Amikor a fickók elvonultak, értésül adták, nem szó szerint, de inszinuálva, hogy Oswaldot Bonaparte „*megvásárolta*".

Ettől a szegény Oswald görcsökben fetreng. Ezért jött hozzám. Adjam *én* az aláírásomat, hogy ezzel támogassam. Különben veszélyesen megrendül a helyzete Londonban. Magával hozta az üzenetet** nyomtatásban (csak kefelevonatban). Előbb elismételtem neki mindazt, amit azelőtt mondtam. Azután elolvastam a kacatot – gyönge, frázisszerű és – udvariasságból a franciák iránt, akik tárgyalnak vele – még csak nem is utal a háború védekező jellegére a *németek* részéről (nem mondom, hogy *Poroszország* részéről).

Aztán azt javasoltam, hagyja az egész dolgot, hiszen „nem nagy" hatása lehet, mert – mint előzőleg, első levelére adott válaszomban*** már megírtam – csakis a *munkásosztály* aktív ellenálló erő a nemzeti szédülettel szemben.

Ő ezt válaszolta: „Először is, bizonyos számú francia már *aláírta*, és Louis Blanc kijelentette, hogy *csatlakozni* fog (miáltal jelzi, hogy az üzenet megfogalmazásában nem vett részt).

Másodszor: Ha most *nem* teszi közzé, akkor holnap Blind elhíreszteli a

---

* *V. ö. 19. old. – Szerk.*

** *V. ö. 10. old. – Szerk.*

*** *V. ö. 121. old. – Szerk.*

német lapokban, hogy *ő gáncsolta el* ennek a felség- és hazaáruló üzenetnek a kinyomatását. Jobb lesz kinyomatni a dolgot.

Ez az utóbbi igaz. Meg kell vallanom, hogy sajnáltam a fickót. A következő *ultimátumot* adtam hát neki:

Hajlandó vagyok *csatlakozni* (ahogy Louis Blanc és nem voltaképpen aláírni) a következő 2 feltétellel:

1. hogy a nevemhez jegyzetként *odanyomtatják:*

„Egyetértek a fenti üzenettel annyiban, amennyiben ennek tendenciája általában megfelel a »Nemzetközi Munkásszövetség« Főtanácsa által kibocsátott kiáltványnak."*

2. hogy beleillesztenek egy olyan mondatot, amely jelzi, ha a legszerényebb és legdiplomatikusabb módon is, a háborúnak a németek részéről védekező jellegét.

Ezt elfogadta. Holnap este 5 órakor megint összejövetel lesz nála, amelyre elmegyek.

Aztán ő: Engels nem írná-e alá, *ugyanazzal a fenntartással*, mint én?

Azt mondtam, hogy ez *londoni* üzenet. Én feltételesen és csak őiránta való udvariasságból írom alá, teljesen a kritikai tudatom ellenére. Abszolúte nem látom be, miért kompromittálnád rajtam kívül még te is magadat azért, mert Oswald elkövette azt a hibát, hogy Blind ex-studiosust egyáltalán bevonta ebbe az ügybe. Ebben maradt a dolog.

Vasárnap óta egyébként egy másik Blind-féle manőverre hívtam fel levélben Oswald figyelmét.** A „Rappel"-ban[50] olvastam ugyanis egy (kivételesen racionális) frankfurti tudósítást, amelyben a szerző ahhoz képest, hogy francia, nagyon sovinisztaellenes. De megjegyzi a németek *ellen*: A „Frankfurter Zeitung"[51] közölt egy londoni tudósítást, amely szerint a „londoni francia republikánusok meghívtak *minden* ismert német republikánust közös tiltakozásra *e napóleoni háború ellen*. A német republikánusok állítólag lemondták, mert a háború porosz részről védekező harc." Ez az ex-studiosusnak a tákolmánya, aki állandóan önmagáról, K. Blindről és hőstetteiről, érte és vele kapcsolatban ír.

A *„Pall Mall" adminisztrációja* küldött nekem tegnap egy $2\ ^1/_2$ guinea-s csekket a háborúról szóló első (júliusi) cikkért[21], azzal a megjegyzéssel, hogy a tudósítókat mindig a hónap végén fizetik. A Marx család ifjabb, a szilaj leányból és az illusztris Williamsból álló ága[52] kijelentette, hogy „megragadják ezt az első hadizsákmányt, mint őket megillető ügynöki jutalékot".

---

* *V. ö. 130. old. – Szerk.*

** *V. ö. 129. old. – Szerk.*

Ha tiltakozást nyújtasz be ellene, ez hamarosan történjék, tekintve ezeknek a „semlegeseknek" az erélyes természetét. Mellékelek neked egy kivágást a tegnapi „*Pall Mall*"-ből, amelyben ez tiltakozik a „*Times*" plágiuma ellen. Ha a háború bizonyos ideig eltart, akkor téged hamarosan elismernek London *első katonai tekintélyének*.

Minden árnyoldala ellenére a „*Pall Mall*"-nek van két előnye:

1. A tekintélyes lapok közül ez az egyetlen, amely bizonyos *ellenzékben* van *Oroszországgal szemben*. Ez fontos lehet a háború további menete során.

2. Mint par excellence* gentleman-újság, hangadó az összes *klubokban*, nevezetesen pedig a katonaiakban is.

3. Ez az *egyetlen megvesztegethetetlen* lap Londonban.

Apropó! Vedd meg a legutóbbi „*London Illustrated News*-t[53], a csirkefogó Brunnov portréja miatt. Arcán ott találod testet öltve az orosz diplomáciát.

Mellesleg: Disraeli előhozakodott azzal a nevetséges garanciával, melyet Poroszország a bécsi szerződésekben Porosz-Szászországra kapott és erre alapítja Anglia és Oroszország szövetségét. (Idejében elfelejtette, hogy Anglia részéről *Lengyelország* önállósága a feltétele ennek a garanciának.)[54] Ez csak a csáp kinyújtása volt. De ténylegesen Gladstone-nak is *angol–orosz szövetség* a valódi terve. Itt erélyesen közbe kell lépniök az *Internacionálé* angol tagjainak. Erről jövő keddre levelet küldök a Tanácsnak.

A belgák azt javasolták, hogy a kongresszust szeptember 5-én, Amszterdamban tartsuk.[55] Ez Bakunyin úr terve. A kongresszus *főleg az ő embereiből* állna. Ezzel szemben én ezt javasoltam: meg kell kérdezni az összes szekcióktól, nem gondolják-e, hogy a jelen körülmények között, amikor a francia és a német delegátusok ki lennének rekesztve a kongresszusról, föl kellene hatalmazni a Főtanácsot,

1. hogy halassza el a kongresszust;

2. lehetővé tenni a Tanácsnak, hogy a kongresszust olyan időpontban hívja össze, amelyet megfelelőnek tart. Ezt elfogadták.

A dolog annál inkább szükséges, mert a legutóbbi „*Solidarité*"-nak (a *svájci* ügyben hozott döntésünk ürügyén) ellenünk intézett nyílt támadásából látjuk[56], hogy Bakunyinnak készen vannak az elővigyázatossági rendszabályai az amszterdami kongresszusra. A legutóbbi *bázeli kongresszuson* legyőzött volna minket, ha nincsenek ott a svájci német elemek.[57]

Lopatyin Brightonból, ahol majd meghalt az unalomtól, eljött Londonba. Ő az egyetlen „szolid" orosz, akivel eddig megismerkedtem. a nemzeti előítéletet pedig hamarosan kiverem belőle. Tőle tudtam aztán meg, hogy

* – kiváltképpeni, sajátképpeni, valódi – *Szerk.*

Bakunyin azt híreszteli rólam, hogy *Bismarck ügynöke* vagyok – mirabile dictu!* És – ez valóban furcsa – ugyanazon az estén (kedden, tegnap) Serraillier közölte: Châtelain, a francia szekció[58] tagja és Pyat meghitt barátja, a francia szekció közgyűlésén még azt is elmondta, hogy *mennyit* fizetett nekem Bismarck – tudniillik 250 000 frankot. Ez legalább tisztességes *becslés*, ha valaki egyrészt francia *frankban* gondolkozik, és másrészt a porosz fösvénységet tekinti!

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

* – kimondani is csodálatos! – *Szerk.*

9

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London, 1870] augusztus 4.

Kedves Fred,

Köszönet a 40 £-ért. A szénkirálytól* dettó megkaptam az 5 £-et az *Internacionálé* számára.

Ami részvények eladását illeti, erről ez a nézetem: újra felmennek majd, de *a legközelebbi jövőben esni fognak*, mert a londoni értékpapírtőzsde, amely már régen lanyha, kihasználja, hogy van alkalom csődökre, s ez ugyancsak kihat a kontinens tőzsdéire, tehát szükségképpen értékpapírok tömegét dobják majd piacra.

Ami Oswald „kilétét" illeti**, ma kifaggatom efelől.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Ui. A háború első áldozatai között ott lesznek Lafargue-ék és Schnappy. Közeli házacskájuk[59] az első kedvezőtlen fordulatnál romba dől.

* Samuel Moore. – *Szerk.*
** *V. ö. 22. old.* – *Szerk.*

10

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 augusztus 5.

Kedves Szerecsen,

Sebtében. A jutalék* derekasan kiérdemelt.

De mit szólsz katonáinkhoz, akik kartácsvetőkkel és hátultöltőkkel[37] szemben szuronnyal bevesznek egy elsáncolt állást? молодец!** Fogadok rá, holnap Bonaparte összefabrikál egy győzelmet, hogy ezt elmossa.

Ha némileg súlyt helyezel rá és van még idő, az én nevemet is odateheted az Oswald-féle üzenet alá, ugyanazokkal a fenntartásokkal.[33]

Greenwood ma nagyon udvariasan írt, küldjek neki cikket, amilyen gyakran akarok. Ám legyen.[16]

Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. E.

Holnap vagy vasárnap fő ütközet, most valószínűleg közvetlenül a lotaringiai határnál.[38]

---

* *V. ö. 24. old. – Szerk.*

** – Pompás fickók! – *Szerk.*

11

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 augusztus 8.

Kedves Fred,

Csak holnap utazom el (az *Internacionálé* ügyei tartottak itt), mégpedig nem Brightonba, hanem Ramsgate-be,[60] mert a beérkezett értesülés szerint az előbbi helyen túl meleg van, ezenkívül Arnold Winkelried Ruge[61] veszélyessé teszi a helyet.

Kész az Empire*, azaz a német császárság. A második császárság óta elkövetett összes szélhámosságok végül, úgy látszik, oda vezettek, hogy akárhogyan is, nem a szándékolt úton és nem is az elképzelt módon, megvalósulnak 1848 „nemzeti" céljai – Magyarország, Olaszország, Németország! Úgy látom, ez a fajta mozgalom csak akkor fejeződik be, amikor *a poroszok és az oroszok között* verekedés kezdődik. Ez egyáltalán nem valószínűtlen. A moszkovita párt sajtója (láttam belőle mindenfélét Borkheimnál) éppen olyan hevesen támadta az orosz kormányt Poroszország iránti barátságos magatartása miatt, mint ahogyan a Thiers nézetén levő francia lapok támadták 1866-ban Boustrapát[62] Poroszországgal való enyelgése miatt. Csak a császár**, a német-orosz párt és a hivatalos „Journal de St. Pétersbourg"[63] fújta meg a kürtöt Franciaország ellen. De ők is mindent inkább vártak, mint ilyen határozott porosz–német sikereket. Azt hitték, mint Bonaparte 1866-ban, hogy a hadviselő felek hosszú harccal legyengítik egymást, úgyhogy a szent Oroszország legfőbb döntőbíróként parancsolólag léphet közbe.

De most! Ha Sándor nem kívánja, hogy megmérgezzék, tennie kell valamit a nemzeti párt lecsillapítására. Egy német–porosz császárság nyilvánvalóan még jobban „sérti" Oroszország presztízsét, mint ahogy az Északnémet Szövetség[64] sértette a „második császárságét".

Oroszország tehát, ugyanúgy, ahogy Bonaparte tette 1866-tól 1870-ig,

* – császárság – *Szerk.*
** II. Sándor. – *Szerk.*

paklizni fog Poroszországgal, hogy engedményeket érjen el Törökország irányában, és mindez a paklizás, a Hohenzollernok orosz vallása ellenére, *a paklizók közötti háborúval* fog végződni. Bármily együgyű is a német Michel[14], újonnan megerősödött nemzeti érzését (kivált most, mikor már nem lehet többé elhitetni vele, hogy mindent el kell tűrnie, csak hogy előbb a német egységet létrehozza) aligha lehet majd *orosz szolgálatba* szorítani, amire nincs is többé semmi ok, még csak ürügy sem. Qui vivra, verra*. Ha él még egy darabig szép Vilmosunk, még megérhetjük kiáltványait a lengyelekhez. Amikor Isten valami különösen nagy dolgot akar cselekedni, mondja az öreg Carlyle, mindig a legbutább embereket választja ki rá.

Ami engem ebben a pillanatban aggaszt, az a dolgok állása magában Franciaországban. A következő nagy ütközet aligha végződhetik másként, mint a franciák hátrányára. És akkor? Ha a megvert hadsereg *Boustrapa vezetésével* Párizsba vonul vissza, akkor Franciaországra nézve a legmegalázóbb fajta béke következik erre, esetleg az Orléans-ok *restaurációjával*. Ha forradalom tör ki Párizsban, akkor kérdéses, lesznek-e eszközeik és vezetőik ahhoz, hogy komoly ellenállást tanúsítsanak a poroszokkal szemben? Nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy a húszéves bonapartista farce** szörnyen demoralizált. Forradalmi hősiességre aligha jogos számítani. Mit gondolsz erről?

Semmit sem értek katonai dolgokhoz, de mégis úgy tűnik nekem, hogy ritkán vezettek hadjáratot fejetlenebbül, tervszerűtlenebbül, középszerűbben, mint Badinguet-nek ezt a háborúját[65]. Hozzá a szép nyitójelenet, teljesen a Lower Empire[49] Porte St. Martin-i melodrámáinak modorában[66] – atya a fiával az ágyú gyújtólyukánál –, és az a galádság, amellyel ez a „magasztosság" elegyedik: Saarbrücken bombázása! Ez ő, a maga igazi mivoltában.

Mac-Mahon a kezdeti haditanácson Metzben gyors előrenyomulást sürgetett, de Leboeuf ezzel ellentétes nézeten volt.

Apropó! Egy Bécsből érkezett levélből (Eccarius unokafivérétől, egy 72 éves aggastyántól) megtudjuk, hogy *Bismarck* teljes csöndben ott járt!

Ez a háború – hadbiztossága és diplomáciája – egészen a Lower Empire szellemének megfelelően mutatja, hogy a jelszó: kölcsönösen meglopni egymást és kölcsönösen hazudozni egymásnak, úgyhogy Franciaországban a minisztertől az írnokig, a marsalltól a közkatonáig, a császártól a cipő-

* – Majd elválik (*szó szerint*: aki megéri, meglátja) – *Szerk.*

** – komédia, bohózat, tréfa – *Szerk.*

tisztítójáig mindenki a világon egészen megrökönyödötten áll ott, mihelyt a dolgok igazi állása az ágyúk tüzében megnyilvánul.

John Stuart Mill úr nagy dicshimnuszokat zengett Üzenetünkről.[67] Az Üzenet általában nagy hatást keltett Londonban. Egyebek között a nyárspolgári Cobden-féle Peace Society írásban ajánlkozott terjesztésére.[68]

Ad vocem Oswald-üzenet*: Éltem engedélyeddel, mert valóban nem volt kellemes nekem, hogy „nélküled" szerepeljek.** A késlekedés folytán persze még ostobábbnak hat az üzenetük. De nekünk ez nem számít, mert mert mi csak általános tendenciáját stb., *amennyiben* stb. támogatjuk. Visszavonulnunk most már – a nevetségesség ellenére – nem lehet, mert különben Louis Blanc stb. azt hinnék, hogy a porosz győzelmek miatt történik.

Apropó! Az öreg Ruge egy héttel ezelőtt írt Oswaldnak, hogy nem adhatja aláírását. És miért? Ő *„meg van győződve arról, hogy* **a poroszok** *Párizsban ki fogják kiáltani a francia köztársaságot"!* Nem ismersz rá ebben a régi konfúzió- és konstrukció-baromra, a maga teljes fényében?

Mellékelten néhány dolog Urquhart prófétától. Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Ui. A *„Fortnightly Review"* cikkében (augusztusi szám) – „Our uncultivated lands"[69] – a következő áll az írországi talajról:

„Hogy talaja termékeny, azt stb. stb. és de *Laveleye* úr tanúsága bizonyítja: ez az utóbbi úr azt mondja stb. stb." (204. old.) Minthogy Laveleye a belga és az itáliai földművelésről szóló könyvei miatt az angoloknál nagy agronómiai tekintélynek számít, ez a passzus használható a számodra.[70]

* – Az Oswald-üzenetet illetően – *Szerk.*
** *V. ö. 30. old.* – *Szerk.*

12

Engels Marxhoz

Ramsgate-be

Manchester, 1870 augusztus 10.

Kedves Szerecsen,

Ma van augusztus 10. Egészen elfelejtették volna ezt a párizsiak? A ma esti „Pall Mall Gazette"-ből nem ez látszik.[71] A Bas Empire[49] egy szellentéssé látszik szétfoszlani. Badinguet[65] leköszön a hadseregtől, melyet Bazaine-nek (!!) kell átadnia, ő most a legjobb embere a még veretlenek közül. Ez pedig valójában azt jelenti, hogy egyáltalában leköszön. Úgy látszik, mintha nagyon megkönnyítenék az embereknek a forradalmat: minden teljesen magától mállik szét, s ez nem is volt várható másként. A következő pár nap ezt biztosan eldönti.

Azt hiszem, az orléanisták – a hadsereg nélkül – nem elég erősek, hogy azonnal megkockáztathassák a restaurációt. Minthogy most ők az egyetlen még lehetséges dinasztia, így talán maguk is szívesebben látnak ismét egy köztársasági interregnumot. Ebben az esetben talán az ex-Marseillaise[72] kormányra jutna?

Azt hiszem, köztársasággal szemben a poroszok belemennek egy egészében véve tisztességes békébe. Nem felelhet meg nekik, hogy újra felidézzék 1793-at és 1794-et. Vilmos egész trónbeszéde oda irányult, hogy forradalomra spekulálnak, és nem akarják a végletekig vinni a dolgot. Ezzel szemben azóta persze megnőtt Németországban a nemzeti düh és általános az ordítozás Elzászért és Lotaringiáért. Természetesen Vilmosra sem lehet számítani. Egyelőre azonban még azt hiszem, hogy kevesebbel is beérik. Valami területet Franciaország nyilván kénytelen lesz átengedni. És hogy az 1793-as lendület újjászülessen, mégpedig *hatékonyan*, ahhoz az 1793-as *ellenségek* is kellenek, s mint jogosan mondtad, valamivel különb franciák is, mint akik most jönnek ki a Bas Empire alól.

Gyanítom egyébként, hogy a poroszok már tárgyaltak az Orléans-okkal.

Hogy Bismarck Bécsben volt, azt ottani tőzsdei mendemondának nézem. Bécs nagy az ilyesmiben.

Amit az oroszokról mondasz*, az teljesen az én véleményem is. És nem tart sokáig, míg odáig jut a dolog. Meggyőződésem, hogy Bismarck előre kímélni fogja a franciákat erre az esetre.

Badinguet stratégiájáról lásd a „Pall Mall Gazette" tegnapi (vezércikkét) és ma esti számát.[73] Azóta még újabb ostobaságokat fedeztem föl. Félix Douay 7. hadteste aug. 1-én egészen kényelmesen elvonult Belfort-ból Altkirch felé, most tehát, minthogy a Strasbourg–Nancy-vonalat Saverne-nél megszállták vagy megszállják a németek, Vesoulon és Chaumont-on keresztül kell Metzbe vagy Châlons-ba szállítani őket. Ekkora disznóság még nem volt a világon. Kitűnő dolog, hogy éppen a németek oszlatják szét egy csapással ezt az egész szédelgést!

Hogy milyen elképzelések vannak a francia hadseregben az ellenfélről, az Jeannerod kapitánynak a „Temps"-ban[74] vasárnap óta közölt tudósításaiból tűnik ki legjobban. A jóember Saarbrückenben fogságba esett és látta a 8. hadtestet (rajna-vidékieinket). Holtra nevetheti magát az ember a fickó álmélkodásán. Mindjárt az első pillantásra rendkívül imponált neki a porosz tábor. „Une belle et bonne armée, une nation fortement organisée pour la guerre"** – ez nyilvánul meg számára mindenben, a *porosz altisztig*, akinek „erkölcsi szilárdsága a mi számunkra, sajnos, irigylésre méltó". És ez még a legértelmesebbek egyike volt, aki maga is jól tud németül! Azt is elismeri, hogy a poroszok sokkal jobban lőnek, mint a franciák.[75]

A németeknek most $1\,^1/_4$ millió katonájuk van fegyverben, úgyhogy még 100 000–200 000 olasz (a franciák fele) sem sokat változtat a dolgon. Ausztria egy bécsi forradalmat kockáztat meg, ha megmoccan. Oroszország nyilván biztonságban lesz addig, amíg a béke meg nincs kötve, vagy nincs Párizsban forradalmi kormány, amelyre paklizásoknál nem lehet számítani. Minden részről óvakodni fognak attól, hogy még jobban felingereljék a dühbe jött német Michelt[14]. Láthatod azonban, mennyire igazam volt, hogy ebben a porosz katonai szervezetben olyan hatalmas erőt láttam, amely nemzeti háborúban, mint a mostani, teljességgel legyőzhetetlen.

A hivatalos elnevezés most: I., II., III. *német* hadsereg.

Még egyszer utána akarok nézni a Schillerben[76] a legutóbbi táviratoknak. Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 29. old. – Szerk.*

** – „Kitűnő hadsereg, a háborúra nagy erővel megszervezett nemzet" – *Szerk.*

A ház ügyében* még mindig nem hallottam semmit. Talán mégis jobb volna ezek között a körülmények között, ha az ember nem kötné meg magát $3\,^1/_2$ évre; még várok egypár napot, mielőtt írnék a fickónak**.

* *V. ö. 12., 15. old. – Szerk.*
** Smith. – *Szerk.*

13

Marx Engelshez

Manchesterbe

1870 augusztus 12.
36, Hardres Street, Ramsgate

Kedves Fred,

Mellékelten egy tömeg holmi, amelyet elolvasás után a *te* megindokolt véleményezéseddel kell visszakapnom.[77]

Már mielőtt ide jöttem, fájdalmaim kezdődtek a bal hátsórészemen és az ágyékom felé folytatódóan. Nem tudtam, mi az. Most azonban határozott jelleget öltött a dolog. Reuma ez, de olyan pokoli, hogy alig tudok aludni éjjel. Egy angol itt, aki ugyanebben a bajban szenved, *forró tengeri fürdőket* vesz. Mit tartasz erről?

Üdvözletek az egész családtól Mrs. Lizzynek és Frednek, valamint feleségem köszönete soraidért.

Szerecsened

14

Marx Engelshez

Manchesterbe

[Ramsgate,] 1870 augusztus 15.
36, Hardres Street

Kedves Fred,

A „*Daily News*"-ból – és onnan átvéve a mai „*Pall Mall*"-ben – látni fogod, hogy „egy kitűnő író angol pamfletot készül kiadni" Elzásznak Németországhoz való annektálása érdekében.

A kitűnő író, aki ezt az önmagáról szóló hírt a „*Daily News*"-ba elhelyezte, természetesen senki más, mint Karl Blind ex-studiosus. Ez a nyomorult fráter az angol sajtóval svindlerkedve pillanatnyilag bajt keverhet.

Minthogy neked most kapcsolatod van a „Pall Mall"-lel, meg kell szereznod azt a firkálmányt, mihelyt megjelenik, és kellőképpen le kell hordanod ezt a marhát.[78]

Köztünk szólva, a poroszok nagy diplomáciai coup-t* csinálhatnának, ha – anélkül, hogy csak egy barázda francia földet is maguknak követelnének – azt követelnék, hogy Franciaország adja vissza Szavoját és Nizzát Olaszországnak, és az 1815-ös szerződésekkel semlegesnek nyilvánított területet Svájcnak.[79] Ez ellen senkinek sem lehetne semmi kifogása. Az azonban nem járja, hogy *mi* tanácsot adjunk ebben az országrészcserében.

A család fejedelmien szórakozik itt. Tussy és Jennyke el nem mozdulnak a tengertől és jó darab egészséget szívnak magukba. Én viszont többékevésbé haszontalanul heverek a reuma és az álmatlan éjszakák miatt.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

---

* – csínyt, sakkhúzást – *Szerk.*

15

Engels Marxhoz

Ramsgate-be

Manchester, 1870 augusztus 15.

Kedves Szerecsen,

Ha valakinek három napja olyan hevesen fáj a hasa, mint nekem, időről időre enyhe lázzal, akkor még a javulás megkezdett útján sem nagy élvezet kitérnie Wilhelm politikájára. De mert vissza kell kapnod ezt a kacatot, hát legyen meg.[77]

Hogy a bizonyára nagyon gyenge Bracke személyesen mennyire ragadtatta bele magát a nemzeti lelkesedésbe, azt nem tudom, és mert két hét alatt legfeljebb *egy* számot kapok a „Volksstaat"-ból, a bizottságot sem tudom megítélni ebben a vonatkozásban, legfeljebb Bonhorstnak Wilhelmhez írott leveléből, amely egészében tartózkodó, de elméleti bizonytalanságot árul el. Ettől persze Liebknecht az elveken való lovaglás korlátolt biztonságával az ismert módon előnyösen üt el.

Azt hiszem, így áll az eset: Németországot Badinguet[65] belelovalta a nemzeti létért folyó háborúba. Ha elbukik Badinguet-vel szemben, akkor a bonapartizmus évekre megszilárdul és Németországnak évekre, talán nemzedékekre vége. Önálló német munkásmozgalomról akkor szó sem lehet többé, a nemzeti lét helyreállításáért folyó harc akkor mindent felemészt, és a német munkások a legjobb esetben a francia munkások uszályába kerülnek. Ha Németország győz, a francia bonapartizmusnak mindenesetre vége, megszűnik valahára a német egység helyreállításáért folyó örökös civakodás, a német munkások egészen más nemzeti méretekben szervezkedhetnek, mint eddig, és a francia munkásoknak, akármilyen kormány következik is ott, biztosan szabadabb terük lesz, mint a bonapartizmus alatt. A német nép egész tömege, minden osztály belátta, hogy elsősorban éppen a nemzeti létről van szó, és ezért rögtön belevetette magát a dologba. Hogy ilyen körülmények között egy német politikai párt, Wilhelm módjára, teljes tartózkodást prédikáljon és mindenféle mellékszempontot fölébe helyezzen a fő szempontnak, az szerintem képtelenség.

Ehhez járul az, hogy Badinguet ezt a háborút nem viselhette volna a

francia lakosság zömének, a burzsoáknak, kispolgároknak, parasztoknak és a Bonaparte által a nagy városokban megteremtett imperialista*, haussmanni, a parasztságból kikerült építőipari proletariátusnak a sovinizmusa nélkül.[80] Amíg fejére nem ütnek ennek a sovinizmusnak, de alaposan, addig nem lehet béke Németország és Franciaország között. Azt lehetett várni, hogy egy proletárforradalom fogja ezt a munkát vállalni; mióta azonban itt a háború, a németeknek nincs más választásuk, mint hogy maguk tegyék meg ezt, mégpedig rögtön.

Hogy – és itt következnek a mellékszempontok – Lehmann**, Bismarck és Tsai vezénylik ezt a háborút és az ő pillanatnyi dicsőségüket szolgálja, ha szerencsésen fejezik be, azt a német burzsoázia nyomorultságának köszönhetjük. Ez persze nagyon undorító, de nem lehet változtatni rajta. Képtelenség volna azonban, ha emiatt a Bismarck-ellenességet tennők meg az egyetlen vezérelvvé. Először is Bismarck most, mint 1866-ban, megint a mi munkánkból végez el egy darabot, a *maga* módján és anélkül, hogy akarná, de mégis elvégzi. Tisztábbá teszi számunkra a talajt, mint amilyen volt. Aztán meg nem vagyunk már 1815-ben. A délnémetek most szükségképpen bemennek a Reichstagba és ezzel ellensúlya támad a poroszságnak. Hozzá a nemzeti kötelességek, amelyek reá hárulnak és amelyek, mint már írtad, eleve megtiltják az Oroszországgal való szövetséget. Különben is, amit Liebknecht tesz, hogy vissza akarja csinálni az egész történelmet 1866 óta, mert neki nem tetszik, – hülyeség. De hát ismerjük a mi minta-délnémeteinket. A bolondokkal mit sem lehet kezdeni.

Azt hiszem, a mieink a következőket tehetik:

1. csatlakozhatnak a nemzeti mozgalomhoz – hogy ez milyen erős, Kugelmann leveléből láthatod[81] –, amennyire és ameddig ez Németország védelmére szorítkozik (ami a békekötésig bizonyos körülmények között a támadást sem zárja ki),

2. eközben hangsúlyozhatják a különbséget a német nemzeti és a dinasztikus porosz érdekek között,

3. szembeszállhatnak Elzász és Lotaringia mindenféle annexiójával – Bismarck most azt a szándékát sejteti, hogy ezt a területet Bajorországhoz és Badenhoz csatolja,

4. mihelyt Párizsban republikánus, nem soviniszta kormány kerül hatalomra, dolgozhatnak a vele kötendő tisztességes békéért,

---

* – császári, bonapartista – *Szerk.*

** I. Vilmos gúnyneve. – *Szerk.*

5. állandóan kiemelhetik a német és a francia munkások érdekeinek egységét, ezek a munkások a háborút nem helyeselték és nem is háborúznak egymás ellen,

6. *Oroszország* kérdésében az Internacionálé Üzenete szerint.[12]

Mulatságos Wilhelmnek az az állítása, hogy mert Bismarck Badinguet egykori cinkosa, az a helyes álláspont, hogy semlegesek maradjunk. Ha ez az általános vélemény Németországban, csakhamar megint itt lenne a Rajnai Szövetség[82], és akkor megláthatná a nemes Wilhelm, micsoda szerepet játszana benne ő és mivé lenne a munkásmozgalom. Egy nép, amely csak pofont és rúgást kap mindig, persze az igazi arra, hogy szociális forradalmat csináljon, mégpedig Wilhelm kedvelt X számú kisállamában!

Milyen kedves, hogy a szegény kis fickó engem is denunciálni próbál valami miatt, ami „azt mondják" az „Elberfelder Zeitung"-ban állott![83] Szegény barom!

A franciaországi összeomlás szörnyűnek látszik. Minden szétzüllött, mindent eladtak, elloptak. A Chassepôt-puskák[84] rosszul vannak megmunkálva és csütörtököt mondanak az ütközetben, nincs is már belőlük, a régi kováspuskákat kell újra előkeresni. Mégsem kell kétségbeesnie egy forradalmi kormánynak, ha *hamar* jön. Párizst azonban sorsára kell bíznia és dél felől folytatnia a háborút. Akkor még mindig lehetséges, hogy tarthatja magát addig, míg fegyvereket nem vásárol és új csapatokat nem szervez, amelyekkel lassanként ismét visszaszorítja a határokig az ellenséget. Tulajdonképpen az volna a háború igazi vége, hogy mindkét ország kölcsönösen bebizonyítaná legyőzhetetlenségét. De ha ez nem történik meg hamar, akkor vége a komédiának. Moltke hadműveletei egészen mintaszerűek – az öreg Vilmos nyilván nem avatkozik be a dolgába és a negyedik zászlóaljak már rukkolnak be a hadseregbe, míg a franciáknál még nem léteznek.

Ha Badinguet még nem ment el Metzből, rosszul járhat.

A reuma ellen nem jó a tengeri fürdő. De Gumpert – aki 4 hétre Walesbe ment – azt állítja, hogy a tengeri levegő az különösen hatékony. Remélem, csakhamar megszabadulsz fájdalmaidtól, egészen komisz dolog ez. Mindenesetre nem veszélyes, és egészségi állapotod általános helyreállítása sokkal fontosabb.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod

F. E.

Láthatod egyébként, hogy ez a nyomorult Wilhelm hogyan paklizik folyton a reakciós partikularistákkal[85], Wulsterrel, Obermüllerrel stb., és belelovalja a pártot is.

Wilhelm nyilvánvalóan Bonaparte győzelmére számított, csak azért, hogy Bismarckja így a nyakát törje. Emlékszel, hogy mindig a franciákkal fenyegette őt. *Te* persze szintén *Wilhelm oldalán állsz!*

16

Marx Engelshez

Manchesterbe

[Ramsgate,] 1870 augusztus* 17.

Kedves Fred,

Hálás köszönetem (dettó Mrs. Marxtól a hozzá írott levélért**), hogy ilyen súlyosbító körülmények között ennyit fáradoztál. Leveled*** egészen egyezik azzal a választervezettel, amelyet fejben már elkészítettem. De ilyen fontos dologban – nem Wilhelmről van itt szó, hanem *magatartási instrukcióról a német munkások számára* – nem akartam veled való előzetes megbeszélés nélkül eljárni.[77]

Amiből Wilhelm arra következtet, hogy álláspontja egyezik az enyémmel, az

1. az *Internacionálé* Üzenete[12], amelyet előbb persze wilhelmi nyelvre fordított le magának;

2. az a körülmény, hogy helyeseltem az ő és Bebel reichstagbeli nyilatkozatát.[86] Ez olyan „pillanat" volt, amikor az elveken való lovaglás bátor cselekedet, amiből azonban semmi esetre sem következik az, hogy ez a pillanat tovább tart, és még kevésbé az, hogy a német proletariátus álláspontja egy nemzetivé vált háborúban összefoglalható Wilhelmnek a poroszokkal szemben érzett ellenszenvében. Ez ugyanaz volna, mintha csupán azért, mert a megfelelő pillanatban felemeltük szavunkat Olaszország „bonapartista" felszabadítása ellen, most vissza akarnánk csinálni azt a viszonylagos függetlenséget, amelyet Olaszország e háború következtében elért.

Az Elzász-Lotaringia utáni sóvárgás, úgy látszik, két körben uralkodik: a porosz kamarillában és a délnémet söröző-hazafiak között. A legnagyobb szerencsétlenség lenne, amely Európát és egészen sajátosan Németországot érhetné. Nyilván láttad, hogy a legtöbb orosz lap már arról ír, hogy európai

---

* *A kéziratban*: április – *Szerk.*

** *V. ö. 135–136. old.* – *Szerk.*

*** *V. ö. 37–40. old.* – *Szerk.*

diplomáciai beavatkozásra van szükség az európai egyensúly fenntartása végett.

Kugelmann összetéveszti a védekező háborút a védekező hadműveletekkel.[87] Vagyis, ha engem megtámad az utcán egy fickó, csak kivédenem szabad az ütéseit, de nem üthetem le, mert ezzel már *támadóvá* válnék! A dialektika hiánya minden szavukból kikandikál ezeknek az embereknek.

Már negyedik éjszaka teljesen álmatlan vagyok a reuma miatt és ezalatt folyton Párizsról stb. fantáziálok. Ma estére elkészíttettem magamnak Gumpert altatóját.

Mégiscsak eltaláltam a dolgot az én Bonaparte-ommal, amikor azt írtam, hogy „a második császárság lélekharangja már megkondult" és „úgy fogja végezni, ahogy kezdte: paródiával"![88] Vagy lehet-e elképzelni ennél szebb paródiáját Napóleon 1814-es hadjáratának? Azt hiszem, mi ketten vagyunk az egyetlenek, akik kezdettől fogva *egész középszerűségében*, közönséges vásári kikiáltónak láttuk Boustrapát[62], és akiket sohasem tudtak megtéveszteni az ő pillanatnyi sikerei.

Apropó! A polgári Béketársaság 20 £-et küldött az Internacionálé Főtanácsának az üzenet francia és német nyelvű kinyomatására.[68]

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

A „*Times*", „*Telegraph*"[89], „*Daily News*" stb. – milyen szépen csúsztakmásztak Bonaparte előtt 20 éven keresztül!

A braunschweigiak javaslata, hogy a Főtanács kérje fel *Borkheimot* egy Oroszország ellen szóló brosúra megírására, valóban vicces!

Milyen naivak ezek az emberek!

A tengeri levegő nagyon jót tesz nekem, mindenesetre Londonban sokkal utálatosabb lett volna ez a roham.

Ami a $3\,^1/_2$ éves házbérletet illeti, ebben nem értek egyet veled.* A francia katasztrófa nyomán Londonban drágulni fognak az úri lakások, és te bármikor „vígan" megszabadulhatsz a háztól.

---

* *V. ö. 34. old. – Szerk.*

17

Engels Marxhoz

Ramsgate-be

Manchester, 1870 aug. 20.

Kedves Szerecsen,

Remélem, a reumád kevésbé akut már. A klorál jót fog tenni neked, ha nem, kérj meg egy orvost, hogy adjon valami altatót, Gumpert Walesben van, tehát nem érhető el konzultációra.

A ház ügyében ma erélyesen írtam Smithnek.[20] Nem hagyhatom, hogy ez a fajdlövő arisztokrata tovább bolondítson, 4 hét múlva már ott kellene lennem.[34] Tegnap volt 5 hete, hogy tisztáztam a dolgot Smithszel, és még semmi válasz!

Azt hiszem, a német-franciák annektálása most már elhatározott dolog. Ha a múlt héten forradalmi kormány alakul Párizsban, akkor még lehetett volna tenni valamit. *Most* már későn jön és csak nevetségessé teheti magát a konvent paródiájával.[90] Meg vagyok győződve róla, hogy egy idejében fellépő forradalmi kormánnyal Bismarck területátadás nélküli békét kötött volna. De amikor Franciaország úgy viselkedik, mint most, akkor Bismarcknak nincs oka arra, hogy a külső nyomásnak és a saját belső hiúságának ellenálljon. Nagy baj ez, de úgy látom, elkerülhetetlen. Ha Németország olyan állam volna, mint Franciaország, akkor még menthetőbb volna a dolog. De így, hogy a három szomszéd határállam között kell felosztani a hódítást, nevetséges. Még nevetségesebb, hogy a németek nyugaton egy *német* ajkú Veneziát[91] akarnak a nyakukba venni. Megpróbálom megszerezni a nagy súlyú Blind súlyos pamfletjét*, de alighanem későn jön már.

Mit szólsz Mack-Bazaine-hez? Már Mack-Mahon is elég rossz volt, most jön tout court** Mack (az ulmi). Az aztán már mégis túl cifra lesz, ha 120 000 franciának le kell tennie a fegyvert, pedig nyilván ez lesz belőle. Vilmos, a vén vadszamár, öreg napjaira még deflorálja a szűz Metzet![92] Akkora bukás azonban nem volt még soha, amekkorát ez a 2. császárság

* *V. ö. 36. old. – Szerk.*

** – egész röviden – *Szerk.*

véghezvisz. Csak arra vagyok kíváncsi, nem gyürkőznek-e végre neki a párizsiak, ha megtudják az igazat az utóbbi hétről.[93] Haszna ennek persze már nem lehet. Hogy Párizst védhetővé tegyék, rengeteget kell körülötte lerombolni, s el sem tudom képzelni, hogy ezt alaposan elvégzik. 1840 óta csaknem megháromszorozódott a város lakossága s élelmezésének nehézségei is. Végül, minden áruforgalom most annyira a vasutakon alapul, hogy ha néhány vasúti hidat minden vonalon felrobbantanak, szinte lehetetlenné válik a városba valami számottevő készletet bevinni kocsin, még ha nem teljes is a blokád.

Az előző hetek veszteségei bizonyára óriásiak. A németek az egész háború folyamán mindig a legnagyobb elszántsággal, szuronnyal támadtak, és most lovassággal is a még rendületlen gyalogság ellen; ebben úgy hullhattak az emberek, mint a legyek. A szép Vilmos nem is szól erről semmit. Annyi azonban biztos, hogy ember ember ellen, zászlóalj zászlóalj ellen harcolva a németek a leghatározottabb fölényüket bizonyították be a franciákkal szemben. Először Spichernnél 27 zászlóaljuk a franciák (legalább) 42 zászlóalja ellen, amelyeknek majdnem bevehetetlen állásuk volt.[38] A csütörtöki csata után[94] már feltartóztathatatlan lesz a demoralizálódás a francia táborban.

Karlsbadban van-e Kugelmann? Nem tudom, hová küldjem neki az arcképet.

Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak Lizzie-től és tőlem. Remélem, hamarosan jót hallok a reumádról.

Barátod

F. E.

18

Marx Engelshez

Manchesterbe

London, 1870 augusztus 22.

Kedves Fred,

Reumám olyan hevesen dühöngött tovább, hogy a családi tanács elhatározta, Londonba küldenek, hogy tanácsot kérjek ott dr. Maddisontól. Ezért szombat délután Londonba jöttem, ahonnan ma megint visszamegyek Ramsgate-be.

Tegnap felkerestem Maddisont. Azt mondja, heves isiász. Írt orvosságot s egy bedörzsölő szert is. A tengernél való tartózkodás hasznos általános egészségi állapotomnak, amelyet az álmatlanság kissé megtámadott. Mellette van annak, hogy nagyon meleg napokon forró tengeri fürdőt vegyek.

Úgy látszik, Párizsban csak azzal vannak elfoglalva, hogy addig hitegessék a lakosságot, amíg meg nem történtek a szükséges rendszabályok, hogy biztosítsák az átmenetet az Orléans-ház megbízottai számára.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Olvastad Louis Blanc hitvány levelét[95]? A nagy hazafiság abban áll, hogy passzívak legyünk és ezzel az *egész felelősséget* a bonapartistáknak engedjük át.

Elcho, a skót szamár, úgy látszik, a brit Moltkénak tartja magát.[96]

Freiligrath: „Hurra! Germania!"[97] „Isten" sem hiányzik fáradságosan kiszellentett énekéből, és a „gallus" sem.

Inkább macska legyek és miaúzzak,
mint ütemes ballada-gajdoló![98]

19

Marx Engelshez

Manchesterbe

Ramsgate, 1870 augusztus 30.

Kedves Fred,

Holnap reggel gőzössel visszamegyek Londonba. Először is az itttartózkodás öt ember számára nagyon drága, mert az angolok a háború következtében minden fürdőhelyet elözönlöttek.

Másodszor: Az árhoz képest átkozottul „huzatos" a lakás. A nagy fájdalmak megszűntek, de bizonyos ponton majdnem hogy béna vagyok, úgyhogy újra beszélnem kell az orvossal.

Londonból többet.

Barátod
K. M.

A „*Spectator*"[99] – egy héttel ezelőtt – kijelentette cikkeidről[16], hogy egyedül ezek érnek valamit az angol sajtóban, de sajnálkozott, hogy a szerző olyan szűken bánik szavaival és adataival.

Apropó. Borkheim tegnap itt volt Margate-ből látogatóban. Ami úgy látszott, bosszantja őt: tulajdonképpen *ő* akarta megírni a *te* cikkeidet, előttünk jelentkezett a „*Pall Mall*"-nél, hosszú orral távozott.

20

Marx Engelshez

Manchesterbe

London, 1870 szept. 2.

Kedves Fred,

Tegnapelőtt este megérkeztem. Ma megyek dr. Maddisonhoz.

Tegnap este a csatolt cédula jött a „Pall Mall Gazette"-től, egy csekkel. Az utóbbit forgatmányozzam rád és küldjem Manchesterbe, vagy inkasszáljam és a bankjegyeket küldjem?

Most itt az ideje, hogy miután ragyogóan beigazolódott Mac-Mahonról szóló első cikked[100], a következő cikket saját sorozatod – „Jegyzetek a háborúról"[16] – *összefoglalásával* kezdd. Tudod, hogy az angoloknak bele kell hogy verje az orrukat az ember a „pointsba"*, s hogy túlságos tárgyilagos szerénység a nagypofájú John Bullnál[29] nem helyénvaló. A család nőtagjai dühösek, amikor látják, hogy cikkeidet az összes londoni lapok lopkodják, de sohasem idézik.

Nézetem szerint Párizs egész védelme csak rendőri komédia, hogy nyugton tartsák a párizsiakat, míg a kapuk elé nem érnek a poroszok és meg nem mentik *a rendet*, azaz a dinasztiát és mamelukjait.

Az a siralmas látvány, amelyet Párizs e pillanatban, úgy értem, az egész háború alatt nyújt, azt mutatja, hogy tragikus leckére volt szükség Franciaország megmentéséhez.

Igazi *porosz* dolog az a nyilatkozat, hogy senkinek sem szabad „hazáját" másként védenie, csak egyenruhában![101]

A poroszok megtanulhatták volna saját történelmükből, hogy feldarabolással stb. nem lehet a levert ellenféllel szemben „örök" biztonságot elérni. És Franciaország még Lotaringia és Elzász elvesztése után sincs korántsem annyira helybenhagyva, mint Poroszország volt Napóleon tilsiti drasztikus gyógymódja következtében.[102] S mit használt ez I. Napóleonnak? Talpra segítette Poroszországot.

Nem hiszem, hogy Oroszország *aktívan* beavatkozik már ebbe a háborúba.

---

* – (fő) „pontokba", „lényegbe" – *Szerk.*

Nem hiszem, hogy fel van készülve erre. Az azonban diplomáciai mesterfogás, hogy már most Franciaország megmentőjének hirdeti ki magát.[103]

A braunschweigi bizottságnak írt részletes válaszomban[77] egyszer s mindenkorra eloszlattam azt az ellenszenves „nézetazonosságot", amelyről Wilhelmünk, amikor ez céljainak megfelel, másoknak azt hazudja, hogy fennáll köztem és közte.* Jó, hogy kezdeményezésével alkalmat adott hivatalosan nyilatkoznom egyszer erről az általa szándékosan és rossz lelkiismerettel terjesztett félreértésről.

Mit szólsz Freiligrathhoz, a családi költőhöz? Még az olyan történelmi katasztrófák is, mint a mostani, csak arra jók neki, hogy saját porontyait énekelje meg.[104] Amellett az angolok számára még „surgeonná"** is változtatja át az önkéntes „ápolót".

Vidító epizód D. Strauss, a sváb ex-szeminarista, és Renan, a francia ex-jezsuita növendék levélváltása.[105] A pap csak pap marad. Strauss úr történeti iránya, úgy látszik, Kohlrauschban vagy valami hasonló iskoláskönyvben gyökerezik.

Addio!

Barátod
K. M.

Saarbrücken ágyúzását illetően a poroszok, úgy látszik, mégiscsak nagyot hazudtak.

Párizsban egyik komédia szebb, mint a másik. De a legszebb mégis az, amikor a katonák az egyik kapun kivonulnak, a másikon meg be.

Mellékelem Laura egy levelét is. Megbocsáthatatlanul késlekednek a bolondok a Bordeaux-ba való visszavonulással.***

* *V. ö. 41. old. – Szerk.*
** – „seborvossá", „katonaorvossá" – *Szerk.*
*** *V. ö. 649. old. – Szerk.*

21

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 szept. 4.

Was schert mich Weib, was schert mich Kind,
Ich trage höhres Verlangen;
Lass sie betteln gehn, wenn sie hungrig sind –
Mein Kaiser, mein Kaiser gefangen!*

A világtörténelem mégis a legnagyobb költő, még Heinét is sikerült parodizálnia. A császár, a császár fogoly! Méghozzá a „büdös poroszok" foglya, és szegény Vilmos ott áll és századszor bizonygatja, hogy ő igazán teljesen ártatlan az egész históriában és tisztán Isten rendelése az egész! Emellett olyan ez a Vilmos, mint az egyszeri iskolásfiú: Ki teremtette a világot? – Én, tanító úr, de ígérem, nem teszem többet!

És akkor jön a nyomorult Jules Favre és azt indítványozza, Palikao, Trochu és néhány árkádiai[107] alakítson kormányt. Ilyen tetves csürhe még nem volt a világon. Most azonban mégis várható, hogy ha ezt Párizsban megtudják, történik valami. Nem tudom elképzelni, hogy a híreknek ez a zuhataga, amelynek ma vagy holnap mégis nyilvánosságra kell kerülnie, teljesen hatás nélkül marad. Talán baloldali kormány alakul, amely némi ellenállási cirkusz után békét köt.

A háború a végét járja. Hadsereg nincs már Franciaországban. Mihelyt Bazaine kapitulál, ami nyilván még ezen a héten megtörténik,[108] a német hadsereg fele Párizs alá megy, a másik fele át a Loire-on, és minden fegyveres tömörüléstől tisztára sepri az országot.

Ami cikkeimet illeti, látni fogod, hogy a tegnapelőttiben[109] megtettem, ami szükséges. De a legnagyobb ellenségem az angol sajtóban maga Green-

* – Mit nekem asszony vagy gyerek,
Szívemben nemesebb vágy lobog;
Hadd kolduljanak, hogyha éhesek –
A császár, a császár fogoly![106]

wood úr. Ez a bolond rendszeresen törli minden oldalvágásomat, amelyet konkurrenseinek osztogatok plágiumaik miatt, s ami még jobb, sajtószemléjében a lehető legnyájasabban kivonatolja az enyémről előző este lemásolt cikkeket és még csak nem is tréfálkozik a plagizáláson. Ez a fickó ugyanis nem mond le arról a privát kedvteléséről, hogy neki saját katonai véleménye van, ami tiszta hülyeség. Ahogyan minden filiszter becsületbeli ügyének tartja, hogy lovagolni tudjon, úgy azt is, hogy értsen valamit a stratégiához. S még ez sem elég. Néhány nappal ezelőtt berakott a cikkembe – csak hogy a hasábot kitöltse – néhány egészen ostoba sort Strasbourg ostromáról. Az első adandó alkalommal írok erről egy külön cikket és éppen az ellenkezőjét mondom majd.[110] De hát mit akarsz? Békeidőben az újságírás nem egyéb, mint folytonos elmélkedés olyan dolgokról, amelyeket nem tanult az ember, és így voltaképpen semmi jogom panaszkodni.

Hajtsd be a csekket* és tartsd meg a pénzt. A fele jogilag jár neked, a másik fele törlesztés a következő terminusra, amikor tehát még 70 fontot küldök neked.

Az Elzász-svindli – ős teuton vonása mellett – főként stratégiai természetű, s a Vogézek vonalát és Német-Lotaringiát akarja elővédországul. (A nyelvhatár: ha a Donontól vagy Schirmecktől a Vogézekben egyenes vonalat húzol Longwytól keletre egy óránylig, odáig, ahol a belga–luxemburgi és a francia határ találkozik, akkor ez szinte pontos; a Donontól a Vogézek mentén a svájci határig.) A Vogézek ugyanis a Donontól északra nem olyan magasak és meredekek, mint a déli Vogézek. Csak a „Staatsanzeiger" és a Brass & Co. szamarai[111] képesek azt hinni, hogy ennek a kb. 1 $^1/_4$ millió lakosú keskeny sávnak a lecsípésével Franciaország „gúzsba lesz kötve". A filiszterek óbégatása „garanciákért" egyáltalában abszurdum, de hatásos, mert kapóra jön az udvari köröknek.

A nagy ápoló-költeményt[104] még nem olvastam. Szép lehet. Tetejében ezek az ápolók a legnagyobb mihasznák, akik, amikor kell, nincsenek kéznél, de sokat zabálnak, vedelnek és lódítanak, úgyhogy a hadseregben már torkig vannak velük. Kevés a kivétel.

Saarbrückenben a franciák annyi kárt tettek, amennyit tudtak. Az ágyúzás természetesen csak néhány óra hosszat tartott, nem heteken át éjjel-nappal, mint Strasbourg-ban.

Kakadu levelét csatoltan köszönettel visszaküldöm. Nagyon érdekes. Párizs védelme, ha semmi rendkívüli nem történik ott, derűs epizód lesz. A franciáknak ezekből az örökös kis pánikjaiból – amelyeknek oka mindig

---

* *V. ö. 47. old. – Szerk.*

a félelem attól a pillanattól, amikor végre kénytelenek tudomásul venni az igazat – az ember sokkal helyesebb képet kap a rémuralomról. Olyan emberek uralmát értjük ezen, akik rémületet keltenek, pedig megfordítva, olyanok uralma ez, akik maguk vannak megrémülve. A terror nagyrészt haszontalan kegyetlenségekből áll, amelyeket olyan emberek követnek el önmaguk megnyugtatására, akik maguk félnek. Meg vagyok győződve róla, hogy az 1793-as rémuralom szinte kizárólag a túlságosan megrémült, magát hazafinak feltüntető burzsoá, a kis beszart nyárspolgár és a terrorból magának üzletet kovácsoló gyülevész csőcselék számlájára írandó. A mostani kis terrorban is éppen ezeket az osztályokat látjuk.

Szívélyesen üdvözlünk mindnyájatokat valamennyien, Jollymeyert és Moore-t is beleértve.

Barátod

F. E.

22

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 szept. 6.

Kedves Fred,

Éppen „leültem", hogy írjak neked, amikor jön Serraillier és bejelenti, hogy holnap Londonból Párizsba megy, de csak néhány napos ott-tartózkodásra. Fő célja: rendezni a dolgokat az ottani *Internacionáléval* (a párizsi föderális tanáccsal). Ez annál szükségesebb, mert ma az egész francia szekció[58] felkerekedik Párizsba, hogy ott az *Internacionálé* nevében ostobaságokat kövessen el. „Ők" meg akarják dönteni az ideiglenes kormányt, párizsi kommünt akarnak alakítani, Pyat-t londoni francia követté kinevezni stb.

Kaptam ma a párizsi föderális tanácstól egy felhívást a német néphez (amelyet holnap megküldök neked), s vele azt a Főtanácshoz intézett sürgős kérést, hogy bocsásson ki új, külön kiáltványt a németekhez.[112] Ezt már szándékomban volt ma este javasolni. Légy szíves, küldd el nekem a lehető leggyorsabban, angolul, Elzász-Lotaringiáról a szükséges, a kiáltványhoz felhasználható katonai széljegyzeteket.

A föderális tanácsnak már ma *részletesen* válaszoltam,[20] és egyben vállaltam azt a kellemetlen munkát, hogy felnyissam a szemüket a dolgok valóságos állását illetően.

Braunschweigból választ kaptam azzal, hogy pontosan utasításaim szerint fognak agitálni.[77]

Apropó! Longuet vasárnap megtáviratozta nekem a köztársaság kikiáltását. Reggel 4 órakor kaptam meg a táviratot.

Jules Favre, bár közismerten csibész és június embere*, pillanatnyilag jó külügyminiszternek. Mindig támadta a régi Thiers-politikát, Itália és Németország egysége mellett nyilatkozott.

Csak Rochefort-t sajnálom, amiért tagja ennek a kormánynak, amelyben

---

* *V. ö. 167. old. – Szerk.*

ott az aljas Garnier-Pagès. De nem utasíthatta el, hogy a védelmi bizottság tagjaként működjék.[113]

Hálásan köszönöm a pénzt. Hogy milyen jogom van nekem a te tiszteletdíjad felére*, azt még az istenek sem tudják.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Paul, Laura és Schnappy szeptember 2-án szerencsésen megérkeztek Bordeaux-ba. Ez már csak azért is jó, mert Lafargue a jelen körülmények közt sosem hagyta volna el Párizst.**

Itt valóságos áradata van a menekülőknek, akik megmentették a pénzesládájukat. Amint megírtam neked, az úri lakások drágulnak.***

Nem gondolod-e, hogy ha ez az idő, amely most Franciaországban állítólag szörnyű, még tovább tart – s ez az előző szokatlanul hosszú szárazság után nagyon valószínű –, a poroszoknak lesz okuk észhez térni; annál is inkább, mert angol–orosz–osztrák szövetség fenyeget?

Dupont, aki már ezelőtt is levelezett Pigott-tal, a francia republikánusok nevében fenemód goromba levelet kellene hogy írjon ennek a marhának°. Biztasd rá.

---

* *V. ö. 50. old. – Szerk.*
** *V. ö. 48., 649. old. – Szerk.*
*** *V. ö. 42. old. – Szerk.*
° *V. ö. 652. old . – Szerk.*

23

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 szept. 7.

Kedves Szerecsen,

(Folytatás.)* A német filiszternek a nem remélt és általa meg sem érdemelt győzelmektől szörnyen a fejébe szállt a sovinizmus, s nagyon ideje, hogy történjék valami ez ellen. Csak ne volna olyan siralmas a „Volksstaat"! De ebben mit sem tehetünk. Mielőtt a „Paraszthábor ú" brosúra kiadásához írt bevezetésem[114] nyomtatásban megjelennék, az események rég túlhaladtak rajta. Az Internacionálé új felhívása[115] (amelyet azonban ezúttal *németül* is *neked* kell megcsinálnod) ezért annál szükségesebb.

A párizsi Internacionálé-felhívás[112], ha csak valamennyire is híven van megtáviratozva, valóban azt bizonyítja, hogy az emberek még teljesen a frázis uralma alatt állnak. Ezek az emberek, akik 20 évig tűrték Badinguet-t[65], akik még 6 hónappal ezelőtt nem tudták megakadályozni, hogy 6 millió szavazatot kapjon 1 $^1/_2$ ellenében[116] és hogy ok és ürügy nélkül Németország ellen uszítsa őket, ezek most, mert a német győzelmek köztársaságot – s milyent! – *ajándékoztak* nekik, azt követelik, a németek rögtön hagyják el Franciaország szent földjét, különben: guerre à outrance!** Ez teljesen a régi képzelődés Franciaország fölényéről, az 1793 által megszentelt földről, melyet semmiféle későbbi francia disznóság nem szentségteleníthet meg, s a köztársaság frázisának szentségéről. Ez a fellépés valóban a dánokra emlékeztet, akik 1864-ben 30 lépésnyi közelségbe engedték a poroszokat, leadtak rájuk egy sortüzet, s aztán letették a fegyvert abban a reményben, hogy e formalitással elkerülik a szemet szemért fizetséget.[117]

Szeretném remélni, hogy az emberek észre térnek, mihelyt túl lesznek az első mámoron, mert különben átkozottul nehéz lenne internacionálisan érintkezni velük.

---

* *V. ö. 49–51. old. – Szerk.*

** – háború a végsőkig! – *Szerk.*

Eddig ez az egész köztársaság, ahogy harc nélküli eredete is, tisztára komédia. Ahogyan két hete és még régebben vártam,* az orléanisták átmeneti köztársaságot akarnak, amely megköti a szégyenletes békét, hogy ne a később restaurálandó Orléans-okra nehezedjék az onus**. Az orléanisták birtokolják a tényleges hatalmat: Trochu a katonai parancsnokságot és Kératry a rendőrséget, a baloldali uraknak a fecsegés tisztségei jutottak. Minthogy most az Orléans az egyetlen lehetséges dinasztia, a valóságos hatalomralépéssel nyugodtan várhat az alkalmas időpontig.

Épp most ment el Dupont. Este itt volt és dühöng ezen a szép párizsi felhíváson. Megnyugtatja őt, hogy Serraillier odamegy és előzőleg beszélt veled erről. Nézetei az ügyről teljesen világosak és helyesek: a köztársaság által elkerülhetetlenül adott szabadságjogok kihasználása a franciaországi párt megszervezésére; cselekvés, ha a szervezés megtörténte után alkalom kínálkozik rá; az Internacionálé tartózkodó magatartása Franciaországban a békekötés utánig.

Az ideiglenes kormány urai és a párizsi burzsoák (a „Daily News" tudósításából ítélve), úgy látszik, egész jól tudják, hogy a háború folytatása tisztára szólam. Az eső kevéssé fogja akadályozni a németeket; azok az emberek, akik most a harctéren vannak, megszokták és egészségesebbek ilyenkor, mint a hőségben. Persze kitörhetnek járványos betegségek, különösen Metz kapitulációjánál, ahol már bizonyára vannak is, ez azonban bizonytalan. Gerillaháború, amely tömeges kivégzésekre kényszerítené a poroszokat, szintén nem látszik nagyon valószínűnek, de a forradalom első hatásaként itt-ott kirobbanhat. Ha már tudjuk majd, milyen hatást kelt Párizsban Metz kapitulációja, amely *legkésőbb* a jövő héten bizonyára megtörténik,[108] akkor a háború további menetét is megítélhetjük. Eddig az új kormányzók intézkedései, azaz frázisai, úgy látom, nemigen ígérnek egyebet, mint gyors megadást.

Rochefort nyilván nem sokáig marad abban a bandában; ha a „Marseillaise" újra megjelenik, bizonyára hamarosan kenyértörésre kerül sor köztük.

Ma Schorlemmer Wehnerrel együtt elutazott, hogy az itteni segélybizottságtól[118] rengeteg pálinkát, bort, gyapjútakarót, flanellinget stb. (összesen több mint 1000 fontért) közvetlenül, Belgiumon keresztül, Sedanba vigyenek a sebesültek számára. Ha lesz rá egy kis ideje, elmegy hozzád, de

* *V. ö. 32. old. – Szerk.*

** – teher, felelősség – *Szerk.*

még egy csomó dolgot kell ott elintézniök; csak tegnap reggel kezdtek el bevásárolni és csomagolni. Ha lehet, onnan Metzbe akarnak menni, mindegyiküknek van ott fivére a hadseregben.

Jellemző a hitvány párizsi kormányra, hogy ő sem mer tiszta vizet tölteni a közönség poharába arra vonatkozóan, hogyan állnak valójában a dolgok. Félek, ha csoda nem történik, elkerülhetetlen egy pillanatra a *közvetlen* burzsoá uralom az Orléans-ok alatt, hogy tiszta alakjában bontakoztassa ki a harcot. A munkásokat most feláldozni, ez Bonaparte- és Mac-Mahon-féle stratégia volna; a békekötés előtt semmi körülmények között sem tudnak valamit tenni, és utána is előbb még időre lesz szükségük a szervezkedéshez.

A szövetségfenyegetés* nyilván gyakorol majd valami nyomást a poroszokra. Tudják azonban, hogy az orosz hátultöltő puska semmit sem ér, hogy az angoloknak nincs hadseregük, az osztrákok pedig nagyon gyöngék. Olaszországban, úgy látszik, Bismarck a pápával** (mivel a firenzei kormány hivatalosan bejelentette, hogy még szeptemberben Rómába megy), továbbá Szavoja és Nizza odaígérésével minden ellenállást lehetetlenné tett az uralmon levőknek; ez finom sakkhúzás volt. Bismarck egyébként csak némi nyomásra látszik várni, hogy pénzzel és Strasbourg városával meg a környékével beérje. Még szüksége lehet a franciákra és talán azt képzeli, hogy ők ezt nagylelkűségnek tekinthetnék.

Viszontlátásra, szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 53. old. – Szerk.*
** IX. Pius. – *Szerk.*

24

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 szept. 10.

Kedves Fred,

Tőled is, Dupont-tól is elnézést kell kérnem, hogy késve és csak néhány sorban válaszolok. El vagyok árasztva politikai tennivalókkal.

Hogy milyen kellemessé teszik a dolgát az embernek, meglátod a mellékletekből, az ellentétes pontok – Braunschweig és Párizs – szamárságaiból.

Tudod, hogy instrukciókat írtam Braunschweigba.[77] Ilyenkor feltételezi az ember – alaptalanul –, hogy nem tapasztalatlan zöldfülűekkel van dolga, hanem képzett férfiakkal, akiknek tudniok kell, hogy levelek vaskos nyelve nem „kinyomtatásra" van szánva, továbbá hogy instrukciókban *bizalmas figyelmeztetéseket* kell adni, amelyeket nem szabad dobpergetve *elárulni*. Nos! Ezek a szamarak nemcsak hogy „szó szerint" kinyomatnak részeket a levelemből. Még *rám* is mutatnak vasvillával mint a levél írójára. Ráadásul olyan mondatokat *nyomatnak ki*, mint azt, hogy „a kontinentális munkásmozgalom súlypontja áthelyeződött Franciaországból Németországba" stb., ami az ő lelkesítésükre volt szánva, de *most* semmi körülmények között nem publikálni való.[119] Még nyilván hálával is tartozom nekik, hogy legalább a francia munkásokat illető bírálatomat *nem* nyomatták ki. S tetejében a fickók lázas sietséggel elküldik kompromittáló tákolmányukat – *Párizsba!* (Brüsszelről és Genfről nem is beszélve.)

Megmosom majd a fejüket, de az ostobaság megtörtént! A másik oldalon a párizsi bolondok! Tömegével küldik nekem nevetséges soviniszta kiáltványukat[112], amely itt nevetséget és felháborodást keltett az angol munkások között, s *én* nagy nehezen akadályoztam meg, hogy ez nyilvánosan kifejezésre jusson. Küldjem ezt a kacatot tömegesen Németországba, valószínűleg azért, hogy megmutassam a németeknek: előbb *„vissza kell vonulniok a Rajnán át"*, mielőtt *magukhoz* hazaérkeznek! Továbbá ahelyett, hogy értelmesen válaszolnának levelemre[20], arra merészkednek ezek a fickók, hogy

távirati instrukciókat küldenek nekem (Longuet ex-studiosus instrukcióit!), *hogyan* agitáljak *Németországban!* Quel malheur!*

Én itt mindent megmozgattam, hogy a munkások (hétfőn kezdődik gyűléseik sorozata) kényszerítsék kormányukat a francia köztársaság elismerésére.[120] Gladstone az első pillanatban elég készséges volt erre. De a porosz utasításra hallgató *királynő*** és a kabinet oligarchikus része!

Sajnálom, hogy Grousset-re, a „Marseillaise"-től, aki nagyon talpraesett, szilárd jellemű és bátor ember, ráakaszkodott Cluseret, ez a tetves, tolakodó, hiú és nagyravágyó fecsegő.

Az új *Üzenetet*[115] (hála annak, amit hozzáadtál) keddre kinyomtatják. Hosszú, de ez elkerülhetetlen.

A Párizs erődítményeiről és Strasbourg bombázásáról szóló cikkeid[121] mesteriek.

Mondd meg Dupont-nak, hogy teljesen egyetértek nézeteivel*** és *Serraillier-t határozottan* megbíztam, írjon neki, pro nunc° *ne* hagyja el Manchestert.

Schorlemmer tegnapelőtt este nálunk volt.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

Apropó! Schäffle tübingeni prof. egy ostoba, vaskos könyvet (12 $^1/_2$ shillingbe kerül!) publikált ellenem.

---

* – Ó jaj! (*Szó szerint*: Micsoda szerencsétlenség!) – *Szerk.*

** *Viktória.* – *Szerk.*

*** *V. ö. 55. old.* – *Szerk.*

°– egyelőre – *Szerk.*

25

Engels Marxhoz

Londonba

Manchester, 1870 szept. 12.

Kedves Szerecsen,

Barátaink odaát – Németországban ugyanúgy, mint Franciaországban – csakugyan kölcsönösen felülmúlják egymást politikai ügyességben.* Ezek a braunschweigi szamarak! Féltek, rossz néven veszed tőlük, ha feldolgozzák a nekik adott szempontokat, így hát szó szerint közölték őket. Tulajdonképpen azonban csak a súlypont áthelyeződéséről szóló passzus kellemetlen. Ennek a kinyomatása mindenen túltesz taktikai ügyetlenségben. De remélhető, hogy a párizsiaknak most más dolguk van, mint hogy e kiáltvány tanulmányozására adják magukat, kivált hogy nem is értenek németül.[119] Felhívásuk[112] német nyelve elragadó. S Wilhelm dicséri lapjában** ezt a soviniszta tákolmányt. Longuet is jó alak. Mert *nekik* I. Vilmos köztársaságot ajándékozott, Németországban most mindjárt forradalmat kellene csinálni. Hát miért nem csináltak ők a spanyol után?[122]

A mai „Zukunft"[123] közli a kiáltványnak Elzászról és Lotaringiáról szóló passzusát, de úgy, mintha a braunschweigiaktól eredne. Küldj nekem két vagy több levonatot az új Üzenetből[115], mihelyt kész.

Ha Párizsban lehetne valamit tenni, meg kellene akadályozni, hogy a munkások a békekötés előtt nekivágjanak. Bismarck hamarosan abban a helyzetben lesz, hogy megkötheti a békét, akár Párizs bevétele folytán, akár azért, mert az európai helyzet kényszeríti a háború befejezésére. Akármilyen lesz is a béke, csak miután megkötötték, tehetnek a munkások bármit is. Ha most győznek – a nemzeti védelem szolgálatában –, akkor Bonaparte és a mostani tetves köztársaság örökébe kell lépniök, s anélkül, hogy valami hasznuk is volna, a német hadseregek leverik és újabb 20 évre visszavetik őket. Maguk semmit sem veszthetnek a várakozással. Az esetleges határváltoztatások úgyis csak ideiglenesek és megint felborulnak. A burzsoákért

* *V. ö. 57. old. – Szerk.*

** „Der Volksstaat". – *Szerk.*

verekedni a poroszok ellen – őrültség lenne. Bármilyen kormány lesz is az, amely megköti a békét, már csak ezért sem maradhat fenn tartósan, a fogságból hazatérő hadseregtől pedig belső összeütközésekben nem sok félnivaló van. A békekötés után az összes esélyek kedvezőbbek a munkások számára, mint azelőtt bármikor. De nem ragadtatják-e el ismét magukat a külső támadás nyomására és nem kiáltják-e ki a szociális köztársaságot Párizs ostromának előestéjén? Förtelmes lenne, ha a német hadseregeknek végső haditettként barikádharcot kellene vívniok a párizsi munkások ellen. Ez 50 évvel visszavetne bennünket és mindent úgy eltolna, hogy mindenki és minden fonák helyzetbe kerülne, aztán meg az a nemzeti gyűlölet és frázisuralom, amely *akkor* felülkerekednék a francia munkások között!

Átkozottul rossz, hogy kevés olyan ember van Párizsban, aki meri a mai helyzetben a dolgokat olyannak látni, amilyenek *a valóságban*. Ki van Párizsban, aki csak *gondolni* is mer arra, hogy Franciaország aktív ellenállóereje ebben a háborúban megtört, s ezzel oda az a kilátás, hogy forradalommal érje el az invázió kiűzését! Éppen mert az emberek nem *akarják* hallani a tényleges igazságot, félek, hogy még erre kerül sor. Hiszen a munkásoknak a császárság bukása *előtti* apátiája most bizonyára megváltozott.

Jó lenne, ha azt is megírnád, mi a címe Schäffle könyvének. Nesze neked igazi ellenfél. Ez az ember benne volt a Vámparlamentben[124] és egészen közönséges vulgáris közgazdász, szinte már Faucher, de sváb. Örömöd fog telni a könyvében!

Mint látszik, *valami* annexió mindenképpen lesz, s ezért ideje volna gondolkodnunk egy olyan formán, amelyben a német és a francia munkások megegyezésre jutnak afelől, hogy mindezt semmisnek és meg nem történtnek tekintsék és alkalmas időben visszacsinálják. Nekem az volt a véleményem, hogy ez már a háború kitörésekor hasznos lett volna; most azonban, hogy a franciák jutnak a vesztesek sorsára, szükséges lesz, különben veszettül ordítanak majd a fickók.

Mondd meg Tussynak, hogy feleségem nagyon hálás neki leveléért és a napokban válaszol rá. Szívélyesen üdvözöl mindnyájatokat

barátod
F. E.

26

Engels Marxhoz

Londonba

[Manchester,] 1870 szept. 13.

Kedves Szerecsen,

Micsoda javíthatatlan szamarak ezek a poroszok! Az egész szerencsétlen braunschweigi szociáldemokrata bizottságot, sőt még a jó szándékú és igazán szelíd felhívás *nyomdászát* is Vogel von Falckenstein parancsára letartóztatták és *megbilincselve* a kelet-poroszországi Lötzenbe vitték.[125] Tudod, hogy a francia partraszállás ürügyén csaknem egész Észak-Németországra hadiállapotot hirdettek ki, s így a katonai hatóság tetszése szerint foganatosíthat letartóztatásokat. Szerencsére a Kelet-Poroszországba való azonnali deportálás azt bizonyítja, hogy csak a békekötésig akarják fogva tartani őket, nem pedig haditörvényszék elé állítani; ez utóbbi esetben tízévi várfogság vagy fegyház biztosan várt volna rájuk az ítélkezésre kivezényelt hadnagyoktól. Látható azonban, mennyire megrémíti a köztársaságnak puszta frázisa is ezeket a siralmas alakokat, és milyen kényelmetlenül érzi magát a hivatalos világ államfoglyok nélkül.

Egyáltalán, idővel a háború kellemetlen formát ölt. A franciák még nem kaptak elég verést, a német szamarak meg már túlontúl sokat győztek. Victor Hugo hülyeségeket ír franciául, a szép Vilmos pedig a német nyelvet ocsmányítja. „Most élj boldogul megindult szívvel ily levél végeztén." És ez az ember király! Méghozzá a világ „jebildetste"* nemzetének a királya! Neje pedig kinyomatja ezt![126] Ha ez még egy hétig így tart, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy mind a két fél tehet nekünk stb.

Most élj boldogul megindult szívvel, vagy másként, ily levél végeztén.

Barátod
F. E.

* – „legműveltebb" (berlini tájszólásban) – *Szerk.*

27

Marx Engelshez

Manchesterbe

[London,] 1870 szept. 14.

Kedves Fred,

Ezzel a levéllel egyidejűleg küldöm az Üzenetet 12 példányban.[115] Vannak különféle kis sajtóhibák, kis szókihagyások stb., de semmi értelemzavaró. A 2. kiadásban kijavítják. Nem szabad elfelejtened, hogy a Főtanácsnak minden irányban figyelembe kell vennie érzékenységeket, és ezért nem írhat úgy, ahogyan mi ketten a magunk nevében tehetnők.

A braunschweigi hír[125] tegnap este jött meg Liebknechttől, de mint mindig, Wilhelm-féle határozatlansággal, tehát használhatatlanul. Küldtem ma róla közleményeket a „Pall Mall"-nek, az „Echó"-nak[127] stb.

Maga a tény nagyon jó. Ezúttal *a háború vége előtt* kezdődik a demagógüldözés[128] és munkások ellen folyik, nem a szeles diákok ellen, mint hajdan. Nagyon jó, hogy a poroszok kimutatják a foguk fehérét, és már a békekötés előtt lerombolnak a munkásosztályban minden lehetséges illúziót. Azonkívül a munkásosztályt csak közvetlen állami üldöztetés tüzelheti fel.

A „köztársaság" – már a puszta szó is – mégiscsak egészen más fordulatot adott a dolgoknak. Pl. *George Potter* úr – a „Bee-Hive"-nak[129] ez a munkáshőse – nyilvánosan republikánusnak vallja magát. Ebből láthatod a londoni hangulatot. Remélem, hogy az udvar poroszbarát politikája megmozdulást idéz majd elő itt. III. György leányunokájának és Fritz anyósának alkotmányellenes beavatkozása,[45] ez remek emelő hozzá!

Mindamellett Bismarck szamár. Míg a német egységtörekvések eszköze volt, minden sikerült neki, s ezért annyira elvesztette a fejét, hogy most azt hiszi, szemérmetlenül és gátlástalanul űzhet sajátosan porosz politikát, nemcsak kifelé, hanem befelé is.

Tegnap munkásgyűlés volt egy Lincolns Inn Fields-i helyiségben. Mi, mint rendszerint keddenként, az ülésünket tartottuk. Távirat jött, melyben segítségül hívtak. A béketársasági fickók,[68] akik jó néhányat „megvásároltak" a munkások közül (pl. Cremert), nagyjából többséget szereztek maguknak, ha igen gyengét is. Hirtelen megjelenésünk a másik oldalra billen-

tette a mérleget. A francia köztársaság érdekében javasolt különféle határozatokról volt ugyanis szó, amelyek, mint a Béketársaság állítja, háborúra vezethetnek Poroszországgal.[130] Ma részletesen írtam instrukció céljából Belgiumba és Svájcba, szintúgy az Egyesült Államokba.[131]

Serraillier mellékelt levele* érdekelni fog téged és Dupont-t. Ez csak egy darabja, mert a másik darab családi ügyekről szól, tehát Serraillier-né birtokában maradt.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

Oroszország ügyeivel megbízott titkár![132]

Schäffle könyvének címe: „Kapitalismus und Sozialismus etc."

* *V. ö. 144–145. old. – Szerk.*

28

Marx Engelshez

Manchesterbe[133]

London, 1870 szept. 16.

Nagy sietségben.

Kedves Fred,

Szólj Dupont-nak, hogy – a Főtanács nevében – válaszoljon a marseilleieknek (beleértve kiáltványukat[134] és levelüket) és mossa meg a fejüket; egyúttal küldje el nekik a *mi* kiáltványunkat[115]. Ha kell neki, küldhetek további példányokat innen.

A „*Spectator*"-on kívül, amely egy nagy-bölcs cikket írt róla és a „*Pall Mall*" rövid kivonatán kívül az összes londoni lapok megpróbáltak agyonhallgatni minket.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

1871

29

Engels Marxhoz

Brightonba[135]

[London,] 1871 aug. 18.

Kedves Szerecsen,

Mellékelten a „Public Opinion", amelyben részletesebben megvan a „Nationalzeitung" cikke; láthatod, hogy rögtön az „International"-ban inkriminált hely után van egy általa bölcsen kihagyott passzus, amelyre válaszolni kell.[136] A lap éppen most vesztette el a Goldschmidt és Jenny Lind elleni pörét és ezzel a szándékos rágalmazó hírébe jut. Én nemcsak válasz közlését követelném, hanem *kimerítő és teljes bocsánatkérést* is, a lapnak ugyanazon a helyén.

A „Nationalzeitung"-nak szintén fenemód goromba választ kellene adni a cikknek a „Volksstaat"-ban való egyidejű közlésével. Ez a tetves Zabel megint baromian jól érzi magát Bismarck alatt.

Rozwadowskinak december 15-ig fizetés nélküli iskolamesteri állása van teljes ellátással Somersetshire-ben; holnap utazik oda. Ott *muszáj* megtanulnia angolul. Kihúztam a vízből – 1.1 £ az ügynök jutalékára, 3.7 £ ruhára, 1.13 £ adósságokra, 1.10 £ útiköltségre és váratlan kiadásokra, ez összesen 7.11 £.; azonkívül tegnap Dupont gyermekeire kiadtam 12.12 £-et*, magam is egészen leégtem. Alig mentünk el ma reggel, hogy rendbe tegyük a dolgot, amikor feleséged levelet hozott nekem Tibalditól, amelyben Davidov útján más ígéreteket tesznek Rozwadowskinak. De most már késő volt és R-nak legalábbis egyelőre oda kell mennie. Ha később úgy találjuk, hogy minden részről elrendezhető a dolog, az állását akkor is majd átveheti egy francia, mondjuk Beaufort, ő pedig visszajöhet és az orosz pénzeket felveheti.

Remélhetőleg jót tesz neked a tengeri levegő.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 250. old. – Szerk.*

30

Marx Engelshez

Londonba

1871 augusztus 19.
Brighton, Globe Hotel, Manchester Street

Kedves Fred,

Légy szíves, írd le a túloldali szöveget az én aláírásommal a „Public Opinion"-nak, 4, Southampton Street, Strand.[137] Az én kézírásom ürügyet adhatna ezeknek a fickóknak sajtóhibákra. Ami a német oldalon teendő, azt majd visszatértemkor.

Ma van az első szép napom itt. Tegnap és tegnapelőtt esett. Sajnos, nem hoztam magammal májgyógyszeremet, de a levegő rendkívül jót tesz. Ha lehet (és ha a gyerekek előbb nem jönnek meg[138]), szívesen maradnék itt csütörtökig, de nincs pénzem, és leveledből látom*, hogy a te zsebed is üres.

Ami Nyecsajevet illeti, aki szokása szerint az álhíreket önnönmagáról a legsajátkezűbben bocsátja világgá, visszatértem után a Főtanácsnak nyilvánosan kell ellene eljárnia.[139]

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Írd hozzá vagy alája, amit jónak látsz.

---

* *V. ö. 65. old. – Szerk.*

31

Marx Engelshez

Londonba

[Brighton,] 1871 augusztus 21.

Kedves Fred,

Szerdáig van időm.

Szombat óta itt van Jung, ma megy vissza.

Egy Pascal nevű (francia) pap révén kapok valami pénzt a menekültek részére.[140]

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Nagyon rosszul ír ez a toll.

32

Engels Marxhoz

Brightonba

London, 1871 aug. 23.

Kedves Szerecsen,

Nagy sietségben. Mellékelten 5 £, B57 68 868, London, 1871 július 27. Maradj ott, ameddig tudsz, jobbat tesz az neked, mint idejönni, ezen a héten úgysem érkeznek meg a lányok.[139] A „Pall Mall" szerint Lafargue is szabadon van.[141]

Lessner azt mondja, hogy a lassalleánusok elhatározták, ha jövő héten nem kapják meg a pénzt, bepörölnek téged![142]

Frankel itt van, tegnap Chalainnel és Bastelicával együtt a Főtanács tagjává választották. Ma Rochat-val együtt nálam volt, nem látszik szélkakasnak.

Allsop tegnap a Tanácsban volt, adott nekem 5 shillinget, hogy továbbítsam neked a menekültek részére[140]; ismét elmegy a városból és majd ír megint neked; abban a tolongásban persze nem volt alkalmam bővebben beszélni ezzel a süket emberrel.

Jung levelét, hogy írjak felhívást a jenkikhez, tegnap kaptam meg, este 7 órakor, tehát már későn. A Főtanács úgy határozott, hogy te csináld meg ezt a felhívást[143] és szombaton* gőzössel küldd el. Ha te nem tudod, akkor csinálhatok én valami ilyesmit, a mellékelt levél bizonyítja, hogy gyümölcsözni fog. Tegnap mindössze 2–3 £ volt a bevételünk!

Az egész ülést** megint a következő vitára fordítottuk: G. Potter meghívta Westont, Halest, Applegarthot és még egy angolunkat egy ülésre, amelyen ott volt dr. Engländer! is. Potter előadta, hogy Sir Ed. Watkin megegyezett a kanadai kormánnyal egy tervben, amely szerint a versailles-i foglyokat Kanadába küldenék és ott fejenként egy acre földet adnának nekik – feltehetően Thiers áll e mögött, hogy megszabaduljon tőlük. Wes-

* Augusztus 26. – *Szerk.*

** A Főtanács 1871 aug. 22-i ülése. – *Szerk.*

ton lelkesedik a tervért, egyre többet locsog. A nóta vége – napirendre térés, Longuet, Theisz és Vaillant egész jól megindokolta.

El vagyok árasztva reggeltől estig, még egy újságot sem olvashatok el, most is ül nálam valaki odalent. Tetejében az öcséim* is bejelentették magukat.

Üdvözlet.

Barátod
F. E.

* Hermann és Rudolf Engels. – *Szerk.*

33

Marx Engelshez

Londonba

[Brighton, 1871] augusztus 24.

Kedves Fred,

Leveled az 5 £-gel, amelyet nagyon köszönök, 12 órakor jött meg, miután táviratomat már elküldtem.

Holnap írok néhány sort New Yorkba.[143] A felhívást majd ha visszatértem Londonba (ez szombaton* történik).

Hogy mennyire Canossát járt a „Public Opinion"[136], azt látni fogod abból a levélből, amelyet ma küldtem a feleségemnek.

Lafargue tehát szabad![141]

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

* Augusztus 26. – *Szerk.*

34

Marx Engelshez

Ramsgate-be

[London,] 1871 szept. 8.

Kedves Fred,

Allsop címe: *Pegwell Bay*. Szám nincs megadva és nem is kell. Bárki megmondja, hol van Pegwell Bay. Jó, hogy beszélsz vele, mert kedden Londonba jön pénzzel és meghívott oda magához. Részletesen írtam neki[20] és egyúttal kijelentettem, hogy csak akkor lehetek továbbra is az ő és barátai *adománygyűjtője*, ha teljes rendelkezési szabadságot ad nekem és nem zaklat azzal a követeléssel, hogy készítsek listát a menekültek „ínségének különböző fokáról".[140]

Mit szólsz a dísz-Favre-hoz? A tetves londoni sajtónak most saját szégyenét kell táviratilag jelentenie.[144]

A múlt hétfőn halálomat adta hírül az „*Avenir libéral*"[145], egy Párizsban megjelenő bonapartista újság.

Ennek következtében különféle levelek jönnek, többek között ma Dronke írt a feleségemnek, Imandt is elküldte a „Dundee Advertiser"-t[146], amelyben ugyanez a hülyeség áll.

A holnapi viszontlátásra. Nézz be hozzám, ha megjöttél Londonba.

Üdvözlet az egész családnak.

Barátod
K. M.

Rochat remekül utánozza Frankel franciaságát.

A szept. 6-i „Evening Standard" *csak a szerkesztőhöz intézett levelet közölte*, ezzel a megjegyzéssel: „Nem kaptunk mellékletet."[147]

Én a dolgot csak tegnap láttam. Minthogy a fickókhoz intézett levelek a te kézírásoddal vannak írva,* a feleségemmel írattam nekik rögtön a saját nevében, azzal az indokolással, hogy én néhány napra elutaztam London-

* *V. ö. 66. old. – Szerk.*

ból. Ő küldi (s ajánlott levélben) a „*Public Opinion*"-t, és bírósággal fenyegetve közlést és bocsánatkérést követel. Beleteszi „régi" névjegyét: „Mme Jenny Marx, született von Westphalen bárónő", ami megfélemlíti ezeket a torykat.

1873

35

Marx Engelshez

Londonba

[1873] május 23.
25, Dover Street, Manchester[148]

Kedves Fred,

Tegnap este kikötöttem a Brunswick-szállóban; nem találtam sem Moore-t*, sem Schorlemmert.

Ma reggel mentem Moore-hoz, nem volt otthon; megkérdeztem háziasszonyát, tudna-e szobát találni nekem a környékükön; erre felajánlott a saját házában egy hálószobát, ebben rögtön megegyeztem vele.

Azután Gumperthoz mentem; Németországba utazott; ma tudom meg (Zapptól), mikor jön vissza.

Visszatérve a Brunswick-szállóba, Moore-t ott találtam az ajtóban. Nagyon örült, hogy háziasszonyával állapodtam meg.

Ma írtam Tussynak és biztosra veszem, hogy Lissagaray úrnak pillanatnyilag jó arcot kell vágnia a rossz játékhoz.[149]

Barátod
K. M.

Üdvözlöm Mrs.-t**. Találkozom Renshawékkal.

---

* Samuel Moore. – *Szerk.*
** Lizzy Burns. – *Szerk.*

36

Engels Marxhoz

Manchesterbe

London, 1873 május 24.

Kedves Szerecsen,

Tegnapelőtt írtam Gumpertnak[20] és elmondtam neki a nézetemet a te esetedről, egyben röviden azt is, hogyan folyt le (persze minden otthoni dolgot elhallgatva, csak annyit mondtam, hogy sok bosszúságod volt különféle ügyek miatt), s így legalább a magamét megtettem, hogy a diagnózissal kapcsolatos fogadásomat megnyerjem. Ma válaszolt legidősebb mostohafia, hogy Gumpert csak 8–10 nap múlva lesz otthon és hogy elküldte neki levelemet.

Fél ötig Lafargue-gal voltam elfoglalva,[150] késő lett ahhoz, hogy ajánlott levelet küldjek; hétfőn küldöm el pénzzel, hogy, ha van kedved, felhasználhasd kirándulásokra az időt.

Az 50 £ is itt hever, adjam oda a feleségednek?

Oroszországgal néhány nap múlva készen leszünk, egy kis közbeeső rész kivételével, amelyhez előbb át kell bifláznom az orosz anyagokat, de ebben sokat zavartak.

Üdvözletemet Moore-nak* és Schorlemmernek.

Barátod
F. E.

* Samuel Moore. – *Szerk.*

37

Marx Engelshez

Londonba

[Manchester,] 1873 május 25.

Kedves Fred,

Gyorsan válaszolok néhány sorral, Schorlemmer szobájában, akivel hamarosan sétálni megyek, mert Moore, aki Dulcineájánál van, csak 6 óra körül szándékozik újra megjelenni.

Itt átkozott hideg volt és keleti szél fújt máig, úgyhogy in optima forma* náthát szereztem.

Aznap, jobban mondva este, amikor ide megérkeztem, az első ember, aki belém botlott, mint mindig, a kikerülhetetlen Borchardt volt.

Tegnap szembejött velem az érdemes Knowles is, nagyon beszíva, kivörösödött ábrázattal.

A derék Dakyns, mint Moore mondja, többé nem akar tudni az Internacionáléról, mert az kettévált.[151]

Örömmel veszem, ha az 50 £-et feleségemnek adod.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Schorlemmer üdvözöltet és azt üzeni – Gumpertnak írt leveledre célozva[20] –, most újra megbizonyosodott afelől, hogy nagy stratéga vagy.

---

* – alapos, kellő (*szó szerint*: legjobb formában) – *Szerk.*

38

Engels Marxhoz

Manchesterbe

[London, 1873] május 26., hétfő.

Kedves Szerecsen,

Mellékelten 10 £ két bankjegyben, C 76, 48 876 és 77, London, 73 febr. 6. – Feleségednek ma délután viszem el a pénzt.

Szombaton ostobaságot követtem el. Feleséged idejött, és siettemben odaadtam neki leveledet* – ő soká nézte a befejező passzust, de nem szólt semmit. Egyébként abból a meggyőződésedből, hogy Lissagaray úrnak pillanatnyilag jó arcot kell vágnia a rossz játékhoz, nem is következtethetett semmi különösre. Ha megkérdezne, akkor azt mondom, mást nem tudok, csak hogy te kifejezted azt a feltevésedet, hogy nem lehet mégsem minden további nélkül L ígéretének megtartásában bízni, s ezért már beszéltél itt arról, hogy levél útján akarsz Tussyra hatni.[149]

Tehát Franciaország legnagyobb szamara, Mac-Mahon, szerencsésen túlparlamentizálta Thiers urat és kitette a szűrét.[152] Mert hát a reakció lejtő, amelyen lesiklik, aki egyszer rálépett. Ha Mac-Mahon egyáltalán *valami*, akkor bonapartista, s remek, hogy a két ó-monarchista párt, ahogy 1848-ban Louis Bonaparte-ot, úgy most annak helytartóját kénytelen az élre állítani. Nézetem szerint ezzel a császárság restaurációja válik egyelőre az egyetlen lehetséges monarchista kombinációvá. Az orléanisták és legitimisták viszálykodásaiba beleun majd MM, a Rouher-k stb. majd befonják őt és ha már a kezükben lesz, utasítják, hogyan kell bonapartista államcsínyre vezetni a csapatokat stb. Akkor minden a csapatokon áll, s MM, akármilyen is különben, bizonyára mindent meg fog tenni – mégpedig szakismerettel –, hogy erre fegyelmezze őket. Ezalatt Thiers most népszerűbb lesz, mint valaha is volt, s Gambetta ismét háttérbe szorul, úgyhogy ha megint kitör a vihar, most Thiers-től Félix Pyat-ig terjed azoknak az embereknek a sora, akiknek felsülésükkel újra lehetetlenné kell tenniök magukat.

---

* *V. ö. 73. old. – Szerk.*

Különösen annak örülök, hogy MM újra bebizonyította Thiers-nek, milyen egészen különleges gazemberek éppen a *katonai* jóemberek.

Üdvözöld Moore-t és Schorlemmert.

Barátod

F. E.

39

Engels Marxhoz

Manchesterbe

[London,] 1873 május 30.

Kedves Szerecsen,

Ma reggel az ágyban a következő dialektikai dolog ötlött eszembe a természettudományokról[153]:

A természettudomány tárgya a mozgó anyag, a testek. A testek nem választhatók el a mozgástól, formáik és fajtáik csak a mozgásban ismerhetők meg, a mozgáson kívül álló, a többi testekhez való mindenféle viszonyon kívül álló testekről nincs mit mondani. Csak a mozgásban mutatja meg a test, hogy mi. A természettudomány úgy ismeri meg tehát a testeket, hogy egymáshoz való viszonyukban, mozgásukban szemléli őket. A különféle mozgásformák megismerése a testek megismerése. E különféle mozgásformák vizsgálata tehát a természettudomány fő tárgya.*

1. A legegyszerűbb mozgási forma a *hely*változtatás (az időben, hogy szívességet tegyünk az öreg Hegelnek) – *mechanikai* mozgás.

a) Egyes test mozgása nem létezik; viszonylagosan szólva azonban az *esés* számíthat ilyennek. A mozgás egyetlen, sok test számára közös középpont felé. Mihelyt azonban az egyes test *más* irányban mozog, mint a középpont felé, még mindig az *esés* mozgásának törvényei érvényesek ugyan rá, de ezek módosulnak**

b) a röppálya törvényeivé – és közvetlenül elvezetnek több test kölcsönös mozgásához: planetáris stb. mozgás, csillagászat, egyensúly –, ideiglenesen vagy látszólag magává a mozgássá. E mozgásfajta *valóságos* eredménye azonban végül is mindig – a mozgó testek *érintkezése ;* ezek egymásba esnek.

c) Az érintkezés mechanikája – egymással érintkező testek. Közönséges mechanika, emelő, lejtő stb. *De ezzel nem merülnek ki az érintkezés hatásai.* Ez két formában nyilatkozik meg közvetlenül: súrlódásban és ütközésben. Mindkettőnek az a tulajdonsága, hogy az intenzitás meghatározott fokán és

* *Schorlemmer széljegyzete*: „Nagyon jó; nekem is ez a nézetem. K. S."

** *Schorlemmer széljegyzete*: „Tökéletesen helyes!"

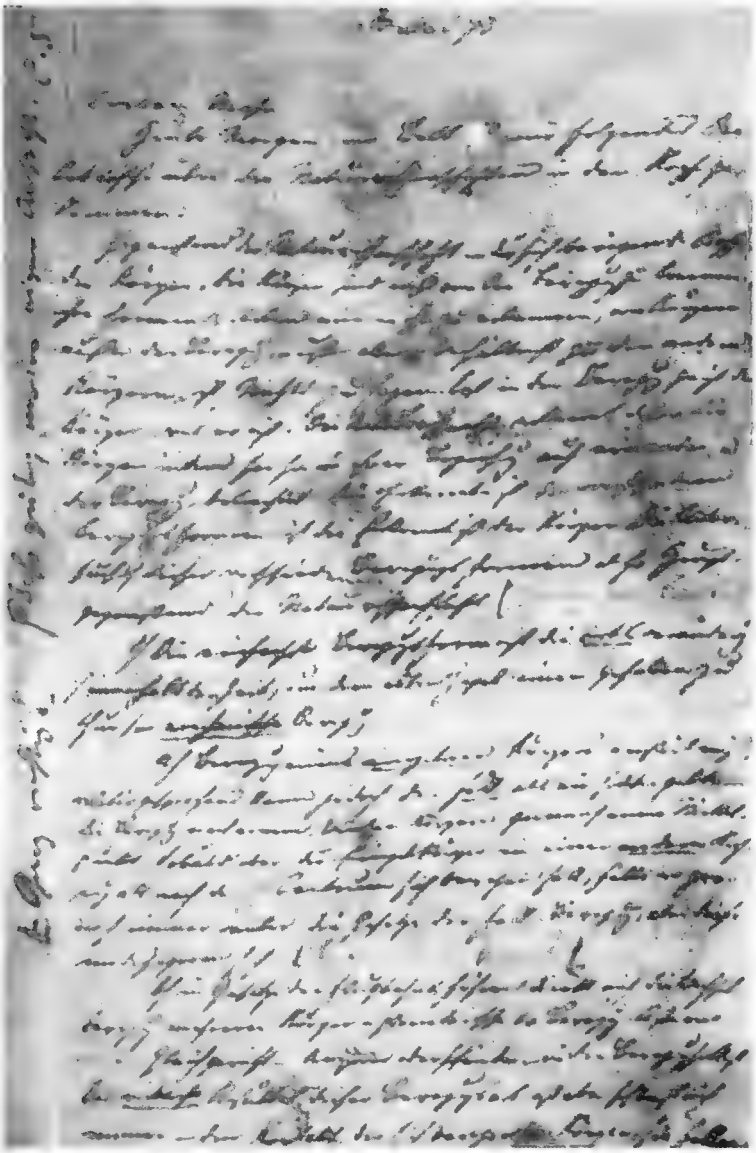

Engels 1873 május 30-i levele Marxhoz, Karl Schorlemmer széljegyzetével.

meghatározott körülmények között *új*, már nem csupán mechanikai hatásokat idéznek elő: *hőt, fényt, elektromosságot, mágnességet.*

2. *A tulajdonképpeni fizika*, e mozgásformák tudománya, amely minden egyes mozgásforma megvizsgálása után megállapítja, hogy a mozgásformák meghatározott feltételek között *átmennek egymásba*, végül pedig megállapítja, hogy az intenzitás meghatározott fokán, amely a mozgásban levő különféle testek szerint változik, valamennyien olyan hatásokat idéznek elő, amelyek túlmennek a fizikán, a testek belső szerkezetének változásait – *kémiai* hatásokat.

3. *Kémia.* Az előbbi mozgásformák vizsgálata szempontjából többé-kevésbé közömbös volt, élő vagy élettelen testeken végezték-e el. Sőt az élettelenek mutatták a *legtisztább alakban* a jelenségeket. A kémia ellenben csak olyan anyagokon ismerheti meg a legfontosabb testek kémiai természetét, amelyek az életfolyamatból keletkeztek: fő feladatává mindinkább az lesz, hogy mesterségesen állítsa elő ezeket az anyagokat. Ez az átmenet az organizmus tudományába, de a dialektikus átmenet csak akkor hozható létre, ha a kémia már végrehajtotta a valóságos átmenetet, vagy ha egészen közel van ahhoz, hogy végrehajtsa.*

4. Organizmus – itt egyelőre nem bocsátkozom dialektikába.**

Minthogy te ott a természettudományok központjában ülsz, legjobban meg tudod ítélni, mit ér ez a dolog.

Barátod
F. E.

Ha azt gondoljátok, van valami a dologban, ne beszéljetek róla, nehogy valamilyen tetves angol ellopja, a feldolgozás úgyis jó időbe telik még.

* *Schorlemmer széljegyzete*: „Ez a lényeg!"
** *Schorlemmer széljegyzete*: „Én sem. K. S."

40

Marx Engelshez

Londonba

[Manchester,] 25, Dover Street
1873 május 31.

Kedves Fred,

Épp az előbb kaptam meg leveledet, amely nagy épülésemre szolgált. Nem akarok azonban véleményt mondani, amíg nem volt arra időm, hogy elgondolkozzam a dolgon és egyben tanácskozzam a „tekintélyekkel"*.

Elmondtam itt Moore-nak egy históriát, amellyel már régóta küszködöm magamban. Ő azonban úgy véli, hogy a dolog megoldhatatlan, vagy legalábbis – a közrejátszó sok és nagyrészt még felderítendő tényező miatt – pro tempore** megoldhatatlan. A dolog a következő: Ismered azokat a táblázatokat, amelyek az áraknak, a leszámítolási kamatlábnak stb. stb. az év stb. során végbemenő mozgását ábrázolják fel- és leszálló cikcakkos vonallal. Többször megpróbáltam – a válságok elemzéséhez –, hogy ezeket az emelkedéseket és süllyedéseket mint szabálytalan görbéket kiszámítsam, és azt hittem (még most is hiszem, hogy kellően kiválogatott anyaggal lehetséges ez), hogy ebből matematikai úton megállapíthatom a válságok fő törvényeit. Moore, mint mondtam, egyelőre keresztülvihetetlennek tartja a dolgot, és elhatároztam, hogy ideiglenesen abbahagyom.

A francia katasztrófa[152] kellemes volt számomra annyiban, hogy magában foglalja Thiers-nek és farkcsóválóinak felsülését; kellemetlen azért, mert ha ellenkezőképpen végződik, remélhettem, hogy különféle személyeket hamarosan távozni láthatok Londonból, de emellett én is mind Franciaország érdekét, mind a miénket tekintve, most minden erőszakos katasztrófát időszerűtlennek tartok.

Semmiképpen sem vagyok azonban meggyőződve arról, hogy ez az esemény restaurációra vezet. A parlagi nemesek biztosan valami zendülésfélére számítottak Párizsban, Lyonban, Marseille-ben, főként Párizsban.

---

* Karl Schorlemmer és Samuel Moore. – *Szerk.*

** – ez idő szerint – *Szerk.*

Ebben az esetben lecsaptak volna rá, letartóztatva a radikális baloldal egy részét stb., szóval olyan állapotot teremtve, amelynek így vagy úgy restaurációval kell végződnie, mégpedig gyorsan. Maga Bonaparte az első napon a párizsiak pusztán passzív ellenállása által megbénítva érezte magát a coup d'état* végrehajtására, illetve sikerre vitelére tett kísérletében, s tudta jól, hogy ha ez 6–8 napig így tart, a coup kudarcot vall, mégpedig visszavonhatatlanul. Ezért volt a jeladás, hogy ha nincs is rá semmi ok, kezdjék meg a különféle kilengéseket a bulvárokon stb., rögtönözzenek terrort. Kiváltképp Morny úr, a valódi ügyintéző beszélt később nagyon fesztelenül erről a hadműveleti tervről, amelynek ő a szerzője.

Ehhez a parlagi nemeseknek hiányzott a merszük; azonkívül ez csak akkor lett volna elképzelhető, ha egy trónkövetelőjük van három helyett. Ezek a fickók, ellenkezőleg, inkább abban reménykedtek, hogy az események kivetik majd őket Buridan szamarának helyzetéből.[154]

Most viszont, hogy tisztán parlamentáris szituációba kerültek, nyomban újra megkezdődik a civakodás saját soraikban. Mindegyik azt reméli, hogy magához tud ragadni a hozzá legközelebbi frakcióból, mondjuk pl. a balközépből, annyit, amennyi riválisai kiszorításához szükséges. Ami pedig Mac-Mahont illeti, ez a jóember, véleményem szerint, soha nem fog önállóan cselekedni. Ehhez járul még egy másik körülmény, amely szükségképpen meggyorsítja majd ennek a kompozitumnak a szétbomlását. Az egyetlen, ami formálisan összetartja őket, az isten, vagyis a katolicizmus. A jobboldal hevesebb és „tisztességesebb" emberei feltétlenül követelni fogják a kormánytól, hogy valljon színt a pápa** és Spanyolország irányában,[155] s úgy látom, hogy a belső ellenállástól teljesen függetlenül is, Bismarck úrra való tekintettel semmiféle ilyen irányú akció nem jöhet létre. A jezsuita atyák azonban, akik a parlagi nemesek összes manővereit ténylegesen dirigálták eddig, többek közt Mac-Mahon feleségét, ezt a vén skatulyát is, nem hagyják majd magukat ilyen olcsón lerázni. Ebből az alkalomból a nemzetgyűlésben igen könnyen megtörténhetik megint egy éppoly gyors díszletcsere, mint a múltkor. Hiszen csupán 9 szavazat eltolódása volt az, ami az homme nécessaire-t*** lehetetlenné tette, miáltal, mellesleg szólva, Hegellel ellentétben bebizonyult, hogy a szükségesség nem foglalja magában a lehetőséget.

Tegnapelőtt Dronkénál voltam Southportban. Idomtalanul kövér lett,

* – államcsíny – *Szerk.*

** IX. Pius. – *Szerk.*

*** – szükséges embert (ti. Thiers-t) – *Szerk.*

ami nem illik a termetéhez. Véletlenül megláttam nála Strauss „Der neue und der alte Glaube" című könyvét, amelyet egy német filisztertől kapott kölcsön. Lapozgattam benne, és valóban a „Volksstaat" nagy gyöngeségét mutatja, hogy senki sem ütött benne a fejére ennek az átkozott papnak és Bismarck-imádónak (aki a nagyember pózában tetszeleg a szocializmussal szemben).

Ma Moore-ral Buxtonba megyek, úgyhogy ma délutántól hétfőig nem vagyok található. Mihelyt találkozom Gumperttal, visszajövök. A merő kószálás és semmittevés nagyon jót tett nekem.

Mellékelten Tussy levele. Abban a levélben, amelyet tőlem kapott a gyerek,[20] megmondtam neki, hogy legutóbbi levele megnyugtatott engem stb.; az a szemrehányása, hogy igazságtalan vagyok Lissagarayval szemben, alaptalan.[149] Semmi mást nem kívánok L-tól, csak bizonyítékokat frázisok helyett arról, hogy jobb, mint a híre, és hogy némi joggal bízhat az ember benne. A válaszból láthatod, hogyan ágál az homme fort*. Az a feneség, hogy a gyerek miatt nagyon kíméletesen és elővigyázatosan kell eljárnom. Csak azután válaszolok, hogy visszatértemkor tanácskoztam veled. Tartsd magadnál a levelet.

Éppen most jön Schorlemmer. Nem tarthat velem és Moore-ral, mert Roscoe beteg és a vizsgák előkészítésének időszaka van.

Schorlemmer, miután elolvasta leveledet**, kijelenti, hogy lényegében teljesen egyetért veled, de fenntartja magának, hogy a részletekről is szóljon. Üdvözletemet Mrs. Lizzynek.

Barátod
K. M.

* – erős férfi – *Szerk.*
** *V. ö. 78–79. old.* – *Szerk.*

41

Marx Engelshez

Ramsgate-be[156]

[London,] 1873 augusztus 29.

Kedves Fred,

Serraillier volt itt az este. Nagyon panaszkodott és nagyon ingadozott Genfbe menetelét illetően.[157] Magánokoktól eltekintve, eredetileg, mint mondja, csak azért állt rá, mert azt hitte, mi megyünk; továbbá csak most olvasta mandátumát, amelynek elküldését, azt mondja, két héttel a kongresszus[158] előttre ígérték neki. Most olyan dolgokat talál benne, pl. a Tanács hatáskörének kibővítését, amelyeket sem a maga személyében, sem a [brit] föderális tanács nevében nem tud képviselni.

De nem ez a fődolog. A föderális tanács levelet kapott Perret-től, amelyből kiderül,

1. hogy a francia-svájci föderáció semmisnek akarja nyilvánítani azt a teljhatalmat, amelyet a hágai kongresszus[159] ruházott a Főtanácsra;

2. hogy a genfi francia-svájci bandából egyetlen ember sem akar angol szekciótól mandátumot elfogadni, csak Duval, és ő is csak az 1. pontban megjelölt feltétellel;

3. hogy, mint Perret írja, senki az ottani fajankók közül nem hajlandó a kongresszussal akár csak egyheti időt is elvesztegetni, amennyit a mandátum elfogadása megkövetelne.

Ilyen körülmények között az a határozott véleményem, hogy jobb, ha Serraillier nem megy. Mi kerülünk szégyenbe, nem ő, ha e körülmények között, amelyeket nem lehetett előre látni, ott van. Véleményem szerint írjon egy levelet[160], mellékelve hozzá az amerikai históriákat,[161] továbbá jelentse ki, hogy betegsége megakadályozza New Yorkból, Londonból stb. kapott mandátumának felhasználásában; végül, hogy a kontinens főbb országaiból Londonba érkezett levelek alapján meggyőződött arról, hogy a Franciaországban, Németországban, Ausztriában, Dániában, Portugáliában stb. most uralkodó körülmények között nem lehet bona fide* kongresszust tartani.

* – jóhiszeműleg (*itt*: igazi) – *Szerk.*

Táviratozz azonnal *igen*t, ha neked is ez a nézeted, *nem*et, ha az ellenkezője. Tudtod nélkül nem akartam semmi határozottat mondani.

A svájci viszonyok közt, amelyeket *az utolsó óráig* gondosan titkoltak előttünk, kész esztelenségnek tartom, hogy elküldjük S-t. Teljes tartózkodásunk, amely még tehet és tesz is benyomást a kormányokra és a burzsoáziára – a lárma ellenére, amelyet az újságok kezdetben csapni fognak belőle –, va au diable*, ha *ilyen körülmények közt* S odamegy.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Sorge azt írja még (te talán már tudod), hogy a hollandok közölték velük, hogy küldenek delegátusokat a jurai kongresszusra[162] is, s azt kívánja, a hollandokat *ne* engedjék be a mi (!) kongresszusunkra, Serraillier pedig mint az ő küldöttük ezt határozottan támogassa.

Üdvözletem a Mrs.-nek.**

* – megeszi a fene, dugába dől – *Szerk.*

** Lizzy Burns. – *Szerk.*

42

Engels Marxhoz

Londonba

Ramsgate, 1873 augusztus 30.

Kedves Szerecsen,

Ha Serraillier nem akar menni, nem kényszeríthetjük,[157] *én* azonban nem oldozhatom fel ígérete alól, mert megtáviratoztam*, s mindenesetre *neki magának* kell törődnie vele, hogyan boldogul a Főtanáccsal.

Az általad említett okok ellen az hozható fel, hogy számunkra fontos, hogy legyen aki beszámol; S nélkül nem kapunk beszámolót a történtekről, főleg a külön ülésekről nem.

Abszolúte szükséges azonban és tartozunk vele a Főtanácsnak, hogy azt a két beszámolót, amelyet itt mellékelek és amely Genfben angolul teljesen használhatatlan,[161] nálatok idejében lefordítsák franciára és elküldjék Genfbe. Erről ilyen körülmények közt feltétlenül gondoskodnotok kell. Ha 3–4 ember egyszerre nekiül egy-egy darabnak, 1–2 nap alatt megvan, s ha nem is egészen úgy sikerül, ahogy kívánatos, a sietség mindenre mentséget ad.

Minél siralmasabban sikerül ilyen körülmények közt a kongresszusunk[158], természetesen annál jobb, s ennyiben jobb, ha Serraillier nem megy. Én azonban abban a ronda helyzetben vagyok, hogy ígéretet tettem odamenetelére, s ezt egyoldalúlag nem érvényteleníthetem.

De hát miért nem ír csak egy is a genfi szamarak közül idejében! Micsoda disznóság ez éppen azok részéről, akik az egész perpatvart elkezdték! S emellett a többiek kinevetik majd őket, azt követelik tőlük, hogy *egészen* alázkodjanak meg, ismerjék el az *ő* kongresszusukat[162], és az *ő* új szervezeti szabályzatukat. S ez a Duval, aki Hágában olyan dühödten lépett föl, most szintén csatlakozik az üvöltözéshez – ez aztán mindennek a teteje.

No, szép dolognak nézünk elébe. Mindenkit üdvözlök.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 577. old. – Szerk.*

43

Marx Engelshez

Ramsgate-be

[London,] 1873 aug. 30.

Kedves Fred,

A táviratot megkaptam; később idejött Serraillier, zsebében *Perret-nek* Dayshez szóló levelével. Nem tudtam megkapni számodra, mert Daysnek, az itteni föderális tanács titkárának kedden jelentést kell tennie erről. De Serraillier megígérte, hogy csinál neked másolatot róla. A levél klasszikus: az „illimited" powers-t, jobban mondva a „pouvoirs illimités-t"*, amelyet a hágai kongresszus[159] a Főtanácsra ruházott, meg kell vonni tőle. Ebben egyek a genfiek – és Perret úr dettó –; aztán van reményük, hogy jurai szekciók hozzájuk csatlakoznak. Ugyanez a Perret évekig azt írta, hogy ezek a szekciók csatlakoznának, ha a Főtanács erélyesebben lépne már fel a juraiakkal szemben! Emellett mindig ez a korlátolt svájci helyi álláspont. Frankel egyébként azt mondta nekem, hogy ez a népség elégedetlen az oldeni határozatokkal – Oldennak, vagy hogy is hívják azt a helyet, ahol a svájci helyi kongresszus ülésezett![163] Ilyen körülmények közt végleg nem lehetett aztán szó sem arról, hogy ezek miatt az emberek miatt Genfbe menjen valaki,[158] ilyen emberek miatt, akik még angol szekciók mandátumait sem hajlandók elfogadni.** Azt hiszem, jól teszed, ha rögtön ellenutasítást küldesz Hepnernek. Még idejében megkapja a figyelmeztetést.

Tegnap, néhány órával előbb, hogysem neked írtam***, épp csak hogy megmenekültem szerencsésen, és még ma is egész testemben érzem. Ittam egy kanál málnaszörpöt, s egy kicsi a légcsövembe került belőle. Szabályos fuldoklógörcsöt kaptam, arcom teljesen elfeketedett stb., még egy pillanat és búcsút mondok az árnyékvilágnak. Rögtön post festum° az jutott eszembe, hogy nem lehet-e mesterségesen előidézni ilyen balesetet. Ez lenne a

---

* – „korlátlan teljhatalmat" – *Szerk.*

** *V. ö. 83. old.* – *Szerk.*

*** *V. ö. 83–84. old.* – *Szerk.*

° – ünnep után, a történtek után, elkésve – *Szerk.*

legtisztességesebb és legkevésbé gyanús, amellett igen gyors módja annak, hogy valaki eltegye magát láb alól. Ilyen kísérletek nyilvános tanácsolásával nagy szolgálatot lehetne tenni az angoloknak.

Madame Longuet mindenféle ide-oda táviratozás után – nagyon viharos volt az idő Boulogne-ban – holnap megjön.

Apropó! Lafargue és Le Moussu *ténylegesen szétváltak*.[164] Ez a szétválás úgy történt, hogy Le Moussu késznek nyilvánította magát rá, minthogy látható volt a másik fél idegenkedése. Le Moussu rád számít most. Azt hiszem, helyes a válás és mindkét fél számára szükséges volt, mert minden idejük erre a békaegérharcra[165] pazarlódott el.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

Ami Serraillier-t illeti – aki egy hétig betegsége miatt nem dolgozhatott és a genfi utazással[157] még vagy két hetet vesztett volna el –, nagyon örülök, hogy nem adtunk neki okot, hogy később bennünket egész megélhetésének tönkretételével vádoljon. Hiszen tudod, *hogyan*, *hol* és *mikor* szokta a francia érvényre juttatni „munkás voltát" a saját pártjában levő „burzsoával" szemben.

Kaptam levelet Françától.[166]

44

Engels Marxhoz

Londonba

Ramsgate, 1873 szeptember 3.

Kedves Szerecsen,

Ma reggel megkaptuk feleséged levelét, amely szerint Jenny szerencsésen túlvan a dolgon.[167] Szívből gratulálunk. Az ilyen első esetnél mindig van némi ok az aggodalomra és kétszeresen örülünk, amikor szerencsésen ment végbe.

A genfiek tisztára filiszterek. Mindent fel kell hát borítani a miatt a lehetőség miatt, hogy jurai szekciók újra csatlakoznak!* Meg vagyok győződve arról, hogy máris pakliznak a többiekkel és tele vannak kompromisszumvággyal – ha odamentünk volna, talán már mindent eldöntve találtunk volna. Ilyen kongresszussal[155] aligha lehet in extenso** közölni a bizalmas főtanácsi beszámolót. Egyébként a többiek is meglehetősen nyomorúságosan kezdik, harminc emberrel![162]

Le Moussunek én két egymástól független dolgot ígértem:

1. minden körülmények között előlegezem neki a 23 £-et a szabadalmára;

2. abban az esetben, ha Lafargue cserbenhagyja őt, vagy önként visszavonul, vagy más olyan formában történik a szétválás, amely Lafargue-gal szemben lehetővé teszi ezt számomra, akkor ahhoz hasonló alapon tárgyalok vele és Moore-ral***, mint amilyenen ők Lafargue-gal állottak. Leveledből° arra lehet következtetni, hogy a válás olymódon történt, hogy Laf semmit sem vethet a szememre, ha belépek Le M-höz és helyettesítem őt. Ha ez így van – és *a te nézeted erről teljesen elegendő nekem* –, akkor Moore és Le Moussu eljöhetne hozzám aznap este, amikor Andrews miatt ott kell lennem, és beszélhetnénk a dologról. Ha azonban *rögtön* meg kellene kapnia a pénzt a szabadalom végett, ezt azonnal tudassa velem, akkor mindjárt Londonba kell mennem, hogy e ézzem neki.

---

* *V. ö. 86. old. – Szerk.*

** – egész terjedelmében, teljes egészében – *Szerk.*

*** George Moore. – *Szerk.*

° *V. ö. 87. old. – Szerk.*

Jókívánságaimat szerencsés megmenekülésedhez. Ilyen görcsrohamok, sajnos, nem idézhetők valamelyes bizonyossággal elő, százszor is belekerülhet a nyelőcsövedbe málnaszörp, de még szilárd test is, anélkül, hogy ilyen tüneteket okozna.

Hepnernek írtam.[168]

Megmondanád Le M-nek a fentieket, ha az a nézeted, hogy Lafargue-gal szemben ezt jó lelkiismerettel tehetem? Nehogy félre érts, ajánlatom csak arra a helyre vonatkozik, amelyet Lafargue a „Moore & Le Moussu"-nél betöltött, a másik históriáról – a nagy nyomdáról – *egyelőre* mindenesetre le kell mondania, már csak kereskedelmi okokból is; lesz elég tennivaló, legalább az elején, hogy magát a szabadalmat kiaknázzuk. Mindezt meg fogom magyarázni, ha megjöttem.

Lizzie és én szívélyesen üdvözöljük az egész családot.

Remélem, címet, tartalomjegyzéket és *borítólapot* is[169] küldött nektek Andrews? Az utóbbira egészen alul, kis betűkkel ez szedendő: *Ára 2 sh*

Barátod

F. E.

45

Marx Engelshez

Ramsgate-be

[London,] 1873 szept. 9.

Kedves Fred,

Mellékelten Hepner levele.[168]

Az „Alliance" példányai[169] – amelyeknek a te lakásodra kellett volna jönniök – még nincsenek itt, pedig már múlt szombaton Darsonnál voltak. Eddig tehát nem volt más szétküldeni valóm, mint az a 12 példány, amely még ott volt a lakásodon.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Azt a tákolmányt, amelyet Perret, Duval stb. írt alá[170] – Truszov közlése szerint – *Cluseret* írta. Rögtön mondtam neked, hogy nem ezek a fajankók írták, mert valami gyengécske irodalmi stílus mesterkéltsége mutatkozik benne.

46

Engels Marxhoz

Harrogate-be[181]

[London,] 1873 nov. 29.

Kedves Szerecsen,

Lopatyin tegnap este megint Párizsba ment, 1–2 hónap múlva ide fog jönni, erre az időre aztán Lavrov is ide költözik nyomdájával, ha meg nem gondolja magát a költségek miatt, amelyekre külön figyelmeztettem Lopatyint.

Lopatyin és Utyin bizonyára sosem lesznek nagyon meghitt barátok; egymással kevéssé rokonszenvező természetűek, s első hűvös genfi érintkezésük árnya még rájuk nehezedik. Emellett Lopatyin még nagy orosz patrióta és a русское дело* még mindig úgy kezeli, mint valami különálló dolgot, mely a Nyugatra nem tartozik, s úgy látszik, nem éppen hálás Utyinnak, amiért ez beavatott minket a misztériumokba.[172] Ehhez járul még, hogy Lopatyin a szibériai magányból alighogy megérkezve[173] éppen Lavrov kezén ment át, s bizonyára némileg fogékony Lavrov megbékélésábrándozása iránt.

Másfelől torkig van az egész orosz emigrációs kacattal, viszolyog tőle és nem akar többé tudni róla, Utyin viszont – jóllehet és mert – ellentétben áll ezzel a bandával, még mindig nyakig bele van bonyolódva ezekbe a pletykákba és minden szellentésnek jelentőséget tulajdonít – így halálra bosszankodik azon, hogy Csernisevszkij általad ismert kéziratát[174] Lopatyin nem Truszovnál, hanem Lavrovnál akarja kinyomatni, mert ez tekintélyt ad nekik.

Nézetem szerint tehát nincs nagy jelentősége annak, hogy Lopatyin pl. nem komplikált csirkefogónak, hanem egyszerű szamárnak tartja Elpigyint; jóllehet éppen ennek az Elpigyinnek bizonyos Fedetzki vagy Feletzki előtt elkövetett indiszkréciója és annak a fecsegése folytán értesült az orosz kormány Lopatyin Irkutszkban tartózkodásáról és tartóztatta le Lopatyint.

Mikor Lopatyin Irkutszkba érkezett, Csernisevszkij „hozzá egészen

* – orosz ügyet – *Szerk.*

közel" volt, azaz 7–800 angol mérföldnyire*, Nyercsinszk mellett, de hamarosan a Jakutszktól északra, a 65. szélességi fokon levő Szrednyeviljujszkba szállították, ahol a bennszülött tunguzokon kívül csak a rá felügyelő altiszt és két katona volt a társasága.

Lopatyin, miután júliusban megszökött, egy hónapig még Irkutszkban rejtőzködött, utoljára éppen annak az embernek a házában, aki különlegesen azzal volt megbízva, hogy meglelje az ő rejtekhelyét, aztán parasztnak öltözve, mint fuvaros, saját szekerén Tomszkba, onnét gőzhajóval, Tobolszkból postalovakon, és végül vonattal Pétervárra ment, mindig mint paraszt; itt még rejtőzködött egy hónapig, aztán vonattal nyugodtan átkelt a határon.

A перевод „Капитала"-ban** a 2–5. fejezet (benne a „Gépi berendezés és nagyipar"), tehát jókora darab, tőle való.[175] Most angol dolgokat fordít Поляков*** számára.

Tegnap elolvastam a francia fordításban a gyári törvényhozásról szóló fejezetet.[176] Minden tiszteletem annak a művészetnek, amely elegáns franciára változtatta, de mégis sajnálom a szép fejezetet. Ereje, zamata és élettelisége füstbe ment. A köznapi író ama lehetőségének, hogy bizonyos eleganciával fejezze ki magát, a nyelv kiherélése lett az ára. Gondolatokat nemzeni ebben a modern francia kényszerzubbonyban egyre inkább lehetetlenné válik. A mondatoknak a pedáns formális logika miatt majd mindenütt szükségessé vált felforgatása már egymagában véve is megfosztja az előadást minden frappáns fordulattól, minden elevenségtől. Nagy hibának tartanám, ha az angol fordításnál a francia köntöst vennők alapul. Az angolban nem szükséges az eredetinek erőteljes kifejezésmódját letompítani; ami a voltaképpeni dialektikus helyeken óhatatlanul elvész, az sok más helyen megtérül az angol nyelv nagyobb ereje és tömörsége által.

Apropó, mivel is mentegeti rossz fordítását Kokosky úr?[150] Azzal, hogy én a nagyon nehezen fordítható „Liebknecht–*Marx*-féle stílusban" írok! Micsoda bók!

Tussy levele tegnap este befutott. Holnap válaszolok rá, hogy ne egy napon kapjatok mindent.

Mit mond Gumpert?

Szívélyesen üdvözlöm Tussyt.

Barátod

F. E.

* 1100–1300 kilométer. – *Szerk.*

** – „Tőke" fordításában – *Szerk.*

*** Poljakov. – *Szerk.*

47

Marx Engelshez

Londonba

[Harrogate] 1873 nov. 30.

Kedves Fred,

Csütörtökön voltam Gumpertnál, akit nagyon kopaszon és megöregedve találtam. Szegény fickó nagyon szenved egy vele nőtt aranyér-csomó miatt, amelyet végre operáltatni akar, de mint maga is mondja, ez mindig bizonyos veszéllyel jár. Nála ettem (rövid manchesteri tartózkodásom alatt természetesen senkivel nem találkozhattam rajta kívül) négy magacsinálta gyereke és nevelőnőjük társaságában.

Gumpert testileg megvizsgált és úgy találta, hogy van bizonyos májnagyobbodásom, amelytől az ő nézete szerint csak Karlsbadban szabadulhatok meg teljesen. Ugyanolyan vizet kell innom, mint Tussynak (rokon tulajdonságai miatt itt kissingeninek[177] nevezik), de fürdeni gyógyvízben nem kell. Tussy kúrája egyébként valamelyest különbözik az enyémtől. Neki csak mértékkel szabad járkálnia – ez az a pont, amelyben Gumpert teljesen egyetért Tussy itteni dr. Myrtle-jével (nagyon jó illatú név*, maga az ember skót és azzal dicsekszik, hogy a mai napig is *jakobita*[178]; forduljon hát a Don Carlos mellett található Stuart ezredeshez) –, nekem viszont jócskán kell gyalogolnom. Gumpertnak arra a tanácsára, hogy nagyon keveset csináljak, aligha volt szükség, hiszen eddig valóban semmit sem csináltam, még levelet sem írtam. Azt gondoltam, két hét elég lesz itt, de Gumpert ragaszkodott a háromhoz. Valóban, Tussynak is csak a jövő hét közepén szabad az eddiginél jóval erősebb gyógyfürdőt használnia.

Apropó. Gumpert az Alliance-brosúrát[169], amelyet küldtem neki, nem kapta meg; egyáltalán Manchesterben sok volt a panasz az újságok és nyomtatványok postai kézbesítésének hiányosságára. Küldd hát el neki azonnal; dettó a „*Volksstaat*"-ból utánnyomott cikkeidet Spanyolországról[179], ha megkaptad már. Gumpert azt mondja, hogy mindez nagyon érdekli őt, és hogy nekünk Londonból egy kissé tájékoztatnunk kell őt küldeményeink-

* Az angol „myrtle" szó mirtuszt jelent. – *Szerk.*

kel, mivelhogy különben a manchesteri filiszterek között teljesen besavanyodik.

Nagyon sajnálom, hogy a derék Lopatyin nem talált otthon; de micsoda szerencséje van szerencsétlenségében ennek az ifjúnak![173] Ha átköltözik Londonba, mi felvértezzük majd a Lavrov-féle tömjénezéssel szemben.

Tegnap itt (ahol a levegő általában kiválóan üdítő) viharos eső volt, ez alkalommal csúnya meghűlést szereztem, amely ma otthon tart, mert hát: Principiis obsta*.

Mézeshetes párocskánk, amelyről Tussy már írt neked, az első 3 nap olyan szörnyen unatkozott – a párt Briggséknek hívják –, hogy az ifjú férj írt egy barátjáért, egy sánta ördögért, aki tegnap meg is jött. Azóta vígabbnak látszanak, abból a lármából ítélve, amelyet csapnak. Tussy és én tegnap este a sakkozásba menekültünk. Egyébként elolvastam St. Beuve könyvét *Chateaubriand*-ról, akit én soha nem állhattam. Franciaországban ez az író azért lett olyan híres, mert minden tekintetben legklasszikusabb megtestesülése a francia vanitének**, s ez a vanité nem a könnyed frivol XVIII. századi öltözékében jár, hanem romantikus álruhában, újsütetű beszédfordulatokban páváskodva; az álmélység, bizantinikus túlzás, érzelmi kacérkodás, tarkabarka csillogás, word-painting***, teátrális, fennkölt, egyszóval olyan hazugságzagyvalék, amely formailag és tartalmilag párját ritkítja.

A Liebknecht–Marx-féle stílus° igen jóságos Kokosky úr részéről. Úgy látszik azonban, hogy Liebknechtnek előttünk ismeretlen *francia* stílusára vonatkozik. Hiszen német stílusa éppen olyan göcsörtös, mint Kokosky úré, s ezért bizonnyal jól esik neki és otthonosan hat rá.

Ha már egyszer a „Tőke" francia fordításánál tartasz[176], örülnék, ha továbbmennél vele. Azt hiszem, találsz benne egyet-mást, ami jobb, mint a németben.

Üdvözletemet Mrs. Lizzynek.

Addio.

Barátod

K. M.

* – A kezdetén állj ellent[180] – *Szerk.*

** – hiúságnak – *Szerk.*

*** – szókép-áradat – *Szerk.*

° *V. ö. 92. old.* – *Szerk.*

48

Engels Marxhoz

Harrogate-be

London, 1873 dec. 5.

Kedves Szerecsen,

Ígéretem szerint tegnap írtam volna neked, de abban az élvezetben volt részem, hogy délután 3-tól 6-ig vendégül láthattam társadat, Le Moussu urat[164], és hallgathattam sirámait – ne ijedj meg, nem szándékom megbosszulni magam azzal, hogy elismétlem neked ezt a fecsegést. Mindkettejüket békességre intettem és azt mondtam nekik (Moore-nak* egy hete, Le Moussunek tegnap), hogy ha már egyszer össze vannak házasodva, el *kell* viselniök egymást. Ezek ketten a világ legkomikusabb fickói, mindegyikük mértéktelenül sokat képzel önmagáról és teljesítményeiről, mindegyik épp a maga saját szakmájában, s minthogy szakmáik különbözők, mindegyik kitűnően kritizálja a másikat. A múlt héten adtam Moore-nak 5 £-et és tegnap Le Moussunek szintén 5 £-et, lelkére kötve, hogy csak a felét veheti el a maga számára; ez egy kissé kellemetlen volt neki, de minthogy Moore nem jött el, hanem őt küldte, a történtek után tartoztam ezzel. Le Moussu azt mondta most, hogy még 10 £-et kell fizetni a szabadalomért, és ezzel ki van merítve a 160 £. Ha nem folyik be semmi pénz, a jövő héten még adhatok nekik 5 £-et, ha felhatalmazol rá; kategorikusan felszólítom azonban Moore-t, hogy inkasszáltasson Longuet-val, hiszen van elég *októbertől* származó tétel, hogy ezek inkasszálásával üzemben lehessen tartani a gépezetet. Jó lesz, ha te is írsz Moore-nak két sort ebben az értelemben. Ha egyébként levelekkel bosszantanának, írd csak azt, hogy éppenséggel el kell viselniök egymást, amíg vissza nem jössz, s ez egész könnyen is megy, mert egyáltalán nem olyan sürgősek a panaszok, mint ahogy feltüntetik.

Gumpertnak elküldtem az Alliance-brosúrát.[169] Mit mond a fejedről? A meghűléseden remélhetőleg túl vagy.

Most módomban van a karácsonykor esedékes 100 £-et kifizetni. Feleségednek fizessem-e, vagy csak egy részét, a maradékot pedig neked, ha meg-

* George Moore. – *Szerk.*

jössz? Aztán meg ha három hétig maradtok, van-e még ott szükséged pénzre? Ha igen, mondd meg, hogy bőven számolva mennyire.

Több mint két hete megbíztam Astont néhány részvény eladásával, de erre a speciális fajtára nincs vevő. Holnap találkozom vele, és ha sikerül elsózni, akkor azonnal rendezni lehet adósságaidat; különben várnunk kell február elejéig, amikor további pénzhez jutok.

Vidításodra elküldöm neked Geffcken strasbourg-i professzornak a bankokról szóló füzetét, amely Utyiné. Micsoda okos pasasok ezek! És mindig csak a maguk tetves bandáját citálják, olyan tekintélyeket, mint Augspurg (ki hallott valaha erről a zsidóról?) meg a nagy Wagnert, akire áll:

„Gilt nicht mehr der Tausves-Jontof,
Was soll gelten? Zeter! Zeter!"*

Utyin az efféle füzetek egész áradatát hagyta itt nekem, csupa kergeség, de úgy kell neki, ha könyvkereskedőjére bízza a válogatást, $^3/_4$ része már címéről ítélve is csak a WC-n használható; az is elég jellemző, hogy még *egyetlenegy sincs* belőlük felvágva.

A francia fordításról[176] legközelebb többet. Eddig úgy látom, hogy amit te *átdolgoztál*, az persze jobb, mint a németben, erről azonban nem tehet sem a francia, sem a német. Ami a stílust illeti, a legjobb a Millről szóló jegyzet.[182]

Mellékelten egy kivágás arról, hogy milyen módon megy végbe az emberi testben a mechanikai erő átalakulása hővé. Busch a ma élő sebészek egyik legjobbja. Az itt leírt jelenség megmagyarázza azt a háború elején mindkét oldalon felmerült állítást is, hogy az ellenfél – az egyezmény ellenére – robbanógolyókat használ. A hűvös Busch leírása nagyon alkalmas arra, hogy felidézze az emberben a régi intelmet: ne játssz lőfegyverrel. Kellemes jelenség, ha az ember saját agya szétveti a koponyáját.

Szívélyes üdvözletem Tussynak.

Barátod
F. E.

* – „Már a Tauszvesz Jontof se számít?
Hát mi számít? Szörnyű, szörnyű!"[181]

49

Marx Engelshez

Londonba

[Harrogate,] 1873 dec. 7.

Kedves Engels,

A 60 £-ből, amelyet adtál, körülbelül 23 £ maradt az utazásomra (fizettem ugyanis belőle: 10 £-et Moore és Tsának*, *részletfizetésekre*: 5 £-et a sörösembernek, 5 £-et a fűszeresnek, 5 £-et Withersnek, 2 £ 17 sh.-et zálogházi kamatokra, 4 £-et Tussynak ruhára, cipőre stb., 5 £-et feleségemnél hagytam). További 10 £ bőven elég nekem, de ha Manchesteren keresztül utazom vissza, ahogy Gumpertnak megígértem, és két napig ott maradok, 12 £-re van szükségem.

Légy szíves, a 100 £-ből csak 20 £-et adj oda feleségemnek, 80 £-et pedig tarts meg számomra *tartalékban*, mert január 3-án és 16-án jelentősebb fizetéseket kell teljesítenem és nem akarom őt kísértésbe hozni, hogy kevésbé sürgőset fizessen ki.

Az 5 £-et még oda kell vetni a társak torkába.[164] Ma írok Moore-nak a pénzbehajtás miatt.

Meghűlésem, amely átkozottul erős volt, még nem múlt el teljesen és még mindig vedelem az orvosságot, amelyet értesítésemre Gumpert rögtön felírt nekem Manchesterből. Remélem, 1–2 nap múlva ennek a bajnak vége lesz. Hogy azonban milyen rendkívül jót tett nekem az itteni levegő és a nyugalom (egyáltalán *semmit* nem dolgoztam), láthatod abból, hogy e bosszantó és a fejemet szorongató incidens ellenére évek óta nem éreztem még ilyen jó l magam.

A meghűlést úgy szereztem, hogy nagyon is szó szerint hajtottam végre Gumpert előírását, mely szerint az ásványvízivás után nagyot kell járni. Az ég elsötétüléséből előre látható volt a viharos eső.

Tussykának rendkívül jót tesz a kúra. Hozzá még az a rendszer, hogy legkésőbb 11 órakor le kell feküdni.

---

* *V. ö. 95. old. – Szer.*

De Paepe magnum opusának* *tartalomjegyzékében*[183], mint a 2. könyv fő szakasza, fiziológiai adatok, ez szerepel:

„A munkaerő elemzése és létezésének fiziológiai feltételei." „1. Karl Marx elmélete a *munkaerőről*, a szükséges munka és a többletmunka. – Ezen elmélet nagy gazdasági és társadalmi hordereje; 2. Fiziológiai elemzése annak, amit Marx *munkaerőnek* vagy *a munkás erejének* nevez. – Ez az erő három fő elemből áll: idegerőből, izomerőből, érzékelőerőből." Láthatod, hogyan teremt ezzel alkalmat arra, hogy az orvostudomány területére vesse át magát. Így fejeződik be a szakasz:

„14. Hogyan teszik lehetővé számunkra az előző fiziológiai adatok, hogy a lehető legnagyobb pontossággal meghatározzuk a munkaerő *értékét*, amely *minden csereérték alapja* és minden gazdasági tudomány fundamentuma." Ez az utóbbi félreértésnek hangzik. Utána jön a népesedés-elmélet, ezzel a címmel: „Az újratermelés funkcióinak tanulmányozásából eredő adatok." Úgy látom a tartalomjegyzékből, hogy a „Tőke" francia fordításának[176] késése miatt az ott nyújtottakat nem ismeri és ezért semmiképpen sem sajátíthatta el.

A kubai rabszolgatartók ellenszegülése valóságos szerencse; semmiképpen nem kívánatos, hogy ennyire döntés nélkül múljék el ez a dolog. Kívánok is Castelar és Tsainak minden kellemetlen bonyodalmat.[184]

Olvastad a pápa** enciklikáját, amelyben nagyon érthetően szép Vilmosunkat egy sorba állítja azokkal a római császárokkal, akik Krisztus apostolait és híveit üldözték?[185]

A francia nemzetgyűlés baloldalát nyilván külön reglama alá helyezik még. A csirkefogók nem akarnak en masse*** kilépni. Ezzel megszűnnék a biztonságuk, amely az első polgári kötelesség, és a hivatalos fontosságuk meg a képviselői díjuk stb.

Gumpert megkérdezte, mikor mutatkozol végre megint Manchesterben. Azzal nyugtattam meg, hogy valószínűleg már a tavasszal üzleti ügyeid végett beugrasz hozzájuk.

Üdvözletemet Mrs. Lizzynek.

Barátod
K. M.

---

* – nagy művének – *Szerk.*
** IX. Pius. – *Szerk.*
*** – tömegesen – *Szerk.*

50

Engels Marxhoz

Harrogate-be

London, 1873 dec. 10.

Kedves Szerecsen!

Csatoltan a három fél ötfontos: légy szíves, nyugtázd vételét azonnal, hogy a többit küldhessem.

Tegnap reggel óta sűrű köd van, amelytől egy órácskára elmenekültem azzal, hogy felmentem a Heathre[186]. Ott fönn kék ég és meleg nap – fénysziget a ködtengerben.

A csibész Roderich Benedix nagy bűzt eresztett a „shakespearománia" elleni vastag kötet alakjában, amelyben apróra bebizonyítja, hogy Shakespeare elbújhat nagy költőink, még az újkoriak mellett is. Valószínűleg csak azért kell lerángatni Shakespeare-t talapzatáról, hogy a nagy fenekű R. Benedixet állítsák helyére. A „Merry Wives" első felvonásában egymagában több az élet és a valóság, mint az egész német irodalomban, és az egyetlen Dárdás és kutyája, Vackor, többet ér, mint az összes német vígjátékok együttvéve.[187] Viszont ez a nehéz súlyú podex* Benedix ki nem fogy az éppoly komoly, mint olcsó megfontolásokból azzal a hányaveti modorral szemben, ahogyan Shakespeare gyakran összecsapja a kibontakozásokat és megrövidíti az unalmas – a valóságban persze elkerülhetetlen – locsogást. Habeat sibi.**

Tegnap kaptam egy geológiai térképet a Rajna-tartományról. In loco*** felállított felületes sejtéseim nagyrészt beigazolódtak.

Szívélyes üdvözletem Tussynak.

Barátod
F. E.

---

* – fenék – *Szerk.*

** – Legyen meg neki; Váljék egészségére. – *Szerk.*

*** – A helyszínen – *Szerk.*

51

Marx Engelshez

Londonba

Harrogate, 1873 dec. 11.

Kedves Engels,

A fél bankjegyek, amelyekért hálás köszönet, megjöttek. Levelet kaptam Sorgétól; sürgősen megbíz téged, hogy azonnal küldd el New Yorkba a még hiányzó 25 darab „Alliance"-ot.[188]

Míg nektek ott fenn ködötök volt, itt valódi tavaszi időjárás van és olyan tiszta levegő, amilyenhez Angliában egyébként nincs szokva az ember.

Rod. Benedixen nem csodálkozom. Ha ő és a hasonszőrűek megértenék Shakespeare-t, honnan vennék akkor a bátorságot, hogy a saját „csinálmányaikat" a közönségnek bemutassák?

Bazaine ügye rosszul áll.[189] Az orléanisták nem tehetik olcsóbb módon közhírré saját hazafiasságukat, mint hogy efféle vésztörvényszéket ülnek egy bonapartista tábornokon. Aumale hercege egy második Cato.

Éppen most írtam Gumpertnak[20] és közöltem vele, hogy hétfőn 12 órakor Manchesterbe érkezünk.

Üdvözlet.

K. Marxod

1874

52

Marx Engelshez

Ramsgate-be[190]

1874 július 15.
11, Nelson Street, Ryde

Kedves Fred,

Igazán szégyen, hogy még nem írtam neked, de teljes henyélés közben tudvalevőleg nagyon nehezen talál az ember időt magának. Ez a sziget egy kis paradicsom, főként az urak számára, akik mindenütt a legjobb fekvésű földeket parkosították maguknak. Tettünk egy csónakkirándulást a sziget körül, voltunk Ventnorban, Sandownban, Cowesban, Newportban, s ezenkívül különféle gyalogkirándulásokon is. Ahhoz, hogy az utóbbiakat következetesen csináljuk, túl meleg van, bár Londonhoz képest bizonyára nagyon mérsékelt a hőfok.

A vallás, úgy látszik, itt mindenütt virágzik a bennszülöttek között, egyébként azonban gyakorlatias emberek ők. „Szavazz Stanleyre, *a gazdagra*", ezt találtuk itt kifüggesztve mindenütt a környéken. A ryde-i községtanács, amelyben a Ryde-i Kikötő- és Vasúttársulat különböző tagjai ülnek és amelynek tárgyalásai az itteni helyi sajtóban az angol Alsóházat helyettesítik, az üzérkedés igazi mintaképe.

Házigazdánk bibliát olvas fel a szegényeknek, s teológiai könyvtára, mintegy két tucat kötet, a mi nappali szobánkat ékesíti. Az anglikán egyház tagja ugyan, mégis a könyvei között Spurgeon prédikációit is láttam. Sandownban, ahol meleg fürdőt vettem, hasonló könyvtárat találtam a fürdőházban, s egy lépést sem tehet az ember úgy, hogy valami jámbor összejövetel hirdetését ne látná. Valóban, a plebs* itt nagyon szegény és úgy látszik, a templomban keresi fő szórakozását. Egész érdekes lenne megvizs-

* – köznép – *Szerk.*

gálni, hogyan süllyesztették le ilyen csekély idő alatt ezt az eredetileg halász népességet ebbe a töredelmes állapotba. Biztosan nem a „túlnépesedés" tette, mert a tényleges lakosok száma 100 000 sincs összesen.

Egészségi állapotom javult, pirulákat nem is kell már szednem, a fejem azonban még sincs teljesen rendben.

Múlt szombaton Laurácska nagy örömet szerzett nekünk látogatásával; sajnos, hétfőn este már vissza kellett mennie. Amikor elutazásakor kikísértük a kikötőbe, az antialkoholisták egy kiránduló bandája érkezett Brightonból. A fele részeg volt. Egy öreg angol megjegyezte mellettem, hogy ez volt „a legrondább társaság, amellyel életében találkozott", és valóban, én sem láttam még soha satnya, pimasz, trágár idiótáknak ilyen csürhéjét együtt, hozzá még a nők csúfságos csúfak; csupa „fiatal". Külföldiek számára frappáns lett volna a freeborn* briteknek ez a példája.

Nagyon sajnálatos, hogy Oroszország császára** nem törte ki a nyakát Szászországban. Az újságok közleményeiből bizonyára láttad, hogy az oroszok, amikor megígérték Bismarcknak, hogy hadicikkelyeinek a brüsszeli kongresszuson európai szentesítést adnak, valójában – éppen ellenkezőleg – azt célozták, hogy a tengeri jogokra vonatkozó párizsi (1856. évi) előkészítő munkájukat ott folytassák.*** Ha Disraeli helyett Gladstone a miniszterelnök, sikerült is volna nekik ez a trükk. Így azonban ez a kongresszus csak kudarc lehet.[191]

Az elhibázott lövés Bismarckra, úgy látszik, pillanatnyilag mégis megzavarta a fejét.[192] Különben beszélt volna-e, a kissingeni víz ellenére, többek között arról a „szabadságról", amelyet a háborúban elesettek és ő maga kiharcoltak a német hazának? A szép Vilmos pedig biztosan etikettsértésnek véli, hogy őt már nem tartják érdemesnek arra, hogy rálőjenek.

Franciaországban a nemzetgyűlés feloszlatásától való félelem teszi a fickókat ilyen bátortalanná. Mac-Mahon, porosz királyi kabinetparancsa ellenére, nyilván nem olyan elszánt, amilyennek mutatja magát. Egy államcsíny, tudja ezt ő is, a bonapartistáktól teszi függővé és nagyon gyors véget vet szeptennátusának.[193] Másrészt a marsallság előzetes szabályozása vagy „megszervezése" nélküli feloszlatástól is fél. Ha a parlagi nemesek[152] fölébe helyezik érdekeiket ideológiai szeszélyeiknek, akkor minden berzenkedésük ellenére „lehetővé teszik a kormányzást" neki. De előfordult-e valaha is a

* – szabad, szabadnak született, szabad emberhez méltó – *Szerk.*

** II. Sándor. – *Szerk.*

*** *V. ö. 142–143., 161. old.* – *Szerk.*

világtörténelemben komikusabb valami, mint ez az összezördülés és hősei? Ha a köztársaság átvészeli, bizonyára senki sem vétlenebb ebben, mint a hivatásos republikánusok.

Szívélyes üdvözlet madame Lizzynek és Pumpsnak.

Szerecsened

53

Engels Marxhoz

Ryde-ba

1874 július 21.
11, Abbots Hill, Ramsgate

Kedves Szerecsen,

Gumperttól múlt pénteken egyszerre levelet kaptam, *London*ból keltezve, odament, hogy megoperáltassa magát, és kért, hogy a história után (szombaton) látogassuk meg. Azonnal táviratoztam és írtam neki[20], s ma kaptam választ, hogy szerencsésen kiállta az operációt, és reméli, néhány nap múlva megint fönt lesz. Én – aszerint, hogy milyen a következő levele – vagy e héten látogatom meg, vagy a jövő hét elején, amikor úgyis Londonba kell mennem, hogy ügyeimet intézzem és Pumpsot elhozzam.

Remélem, kobakod végül is megadta magát a tengeri levegőnek és nem lázong már.

A karlisták[155] azt az élvezetet szerezték maguknak, hogy agyonlőttek egy porosz tisztet. Most aztán a porosz flotta rögtön odamehet és bosszút állhat, ahelyett, hogy téged helyezne zárlat alá Ryde-ban. Biztosnak látszik, hogy a poroszok így vagy úgy összekapnak Spanyolországgal. Közben Bismarck nem is rosszul használja ki szétlőtt csuklóját.[192] Ebből bizonyára új sajtó-, gyülekezési, egyesülési stb. törvény lesz.

Félek, csalódol Vilmosban. Úgy sejtem, most minden miniszterének egyik fő kötelességévé fogja tenni, hogy igazi alkotmányos módra minden golyót ők fogjanak fel békeidőben. Ez az egyetlen oldala az alkotmányosságnak, amelyet komolyan vesz.

Dizzy* barátunk nyilván ismét kisebbségi miniszter kíván lenni, miután tökkelütött squire-jai** arra kényszerítették, hogy – talán először az angol történelemben – közvetlenül döntse meg elődeinek két parlamenti vívmányát, az iskolahistóriát és most az Endowed Schools Commissiont.[194]

---

* Benjamin Disraeli. – *Szerk.*

** – nemesi földesurai – *Szerk.*

Nem tudják a szamarak, mit tesznek, amikor megdöntik az egyszer már keresztülvitt rendszabályok tradicionális érinthetetlenségét és egyszer s mindenkorra elintézettségét. Ez alapos rést üt a lojalitás óangol tradícióján. Még néhány ilyen csíny, s ez a tory-parlament teljesen a versailles-i gyűlés helyzetébe jut választóival szemben és ugyanolyan görcsösen kapaszkodik majd szeptennátusába, mint Mac-Mahon.[193]

De hogy ez mekkora tökfej! Előbb az a porosz jellegű üzenet, azután az üzenet szerzőjének lemondása,[195] most pedig haladékért könyörög ugyanaz a Mac-Mahon, aki az imént még majdnem hogy rohamlépést vezényelt! Azt hiszem, nem jutnak ezek semmire, a gyűlés egymásnak ellentmondó határozatokat hoz, eredmény nélkül elnapolja magát télig, s akkor újra elkezd körben forogni, míg ki nem alakul többség a feloszlatás javára. Ha létrehozna valamit, azt csak egy „fluke", egy szerencsés billiárdgolyó-lökés tenné lehetővé, eddig azonban egyetlenegy „fluke"-ot sem lökött ez a gyűlés.

Micsoda pénzember ez a Magne, aki túlfeszített közvetett adókból akar még további feszítésük révén még több pénzt kipréselni! És ez volt a második császárság pénzügyi nagysága! S milyen méltó módon áll mellette Gambetta, aki nagy dörgedelmet tart az elvek három lovagja, Blanc*, Quinet és Tsa megtérítése érdekében! És ehhez az elpáholt olaszok és az elpáholt franciák Avignonban és Arquában Petrarca teteme fölött „a latin faj felsőbbrendűségét" ünneplik![196] Míg egyidejűleg a német filiszter a kultúrharcban[197] kéjeleg, az angol pedig az egyházért és államért leissza magát. Valóban, az uralkodó osztályok mindenütt egyaránt gyorsan rohadnak, sőt ebben a pontban német polgáraink teljesen a kor színvonalán állanak.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. E.

* Louis Blanc. – *Szerk.*

54

Marx Engelshez

Ramsgate-be

London, 1874 augusztus 4.

Kedves Fred,

Jennyke holnapután hozzád megy, valószínűleg déli 12 órakor indul a Kentish Town-i Maitland Stationről. Erre a napra elkísérem.[198]

Négy tanúm, Manning, Matheson, Seaton és Adcock szombaton pont 12 órakor ott voltak az ügyvédnél, a hatóság előtti különféle nyilatkozatokat elintézték és ugyanaznap az ügyvéd átvitte a dolgokat a belügyminisztériumba. Úgy gondolja, hogy ezen a héten eldől az ügy.[199]

Mellékelten Lafargue egy levele, amelyet elfelejtettem közölni veled.

Két nap óta karbunkulus kezdődik a bal ágyékomon, a higanykenőcs elől talán meghátrál. Alvásom rossz; a fiúcska* szívemhez volt nőve. Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak.

Barátod
K. M.

* Charles Longuet. – *Szerk.*

55

Engels Marxhoz

Londonba

Ramsgate, [1874] aug. 12., szerda

Kedves Szerecsen,

A „Paraszthábor ú"-t[114] köszönettel megkaptam.

Légy szíves, ha még nem tetted meg, írd meg két sorban, hogy érzed magad. Jenny megtudta Longuet-tól, hogy nincs rendben a lábad, és nagyon nyugtalankodik ezen; tegnap arról beszélt, hogy elmegy hozzád emiatt. A tenger szemmel láthatóan jót tesz neki, a fürdés sokat használ, köhögése, amennyire meg tudom ítélni, elmúlt; sajnos, az álmatlanság némileg még mindig megvan, ez ellen nem tudok mást tenni, mint hogy azt tanácsolom neki, étkezés után próbáljon egy kicsit aludni, ami éppen sikerült is neki.

Általában jó volna, ha gyakrabban írnál neki, tudod, mennyire csüng rajtad.

Barátod

F. E.

56

Marx Engelshez

Ramsgate-be

[London,] 1874 aug. 14.

Kedves Fred,

Most nyilván megkaptad már azt a levelet, amelyet múlt kedden küldtem neked.[20] Ha nem, akkor kerestetni kell a postán, mert egy másik levél, amelyet Tussyka írt, szintén nem jutott el címzettjéhez.

Mikor tegnap elszámoltam feleségemmel, úgy találtam, hogy sok különkiadása volt. Ezért az utazásomra[200] szánt pénzből adtam neki 16 £ 5 sh.-et a háziúr és 15 £-et a maga részére. Egyelőre nincs szükségem többre, mint amennyi a különféle úti beszerzések után megmarad, s minthogy szeptember 18–20. előtt valószínűleg nem megyek el Karlsbadból, akkor elküldheted a jövő negyedévi pénzből a szükséges összeget.

Nagyon valószínűtlen azonban, hogy Karlsbadban maradhatok. A múlt héten volt Bécsben egy pör, amelyben egyéb vádpontok közt az is szerepelt az egyik vádlottal szemben, hogy „a szociálkommunista K M" (ahogyan az ügyész engem nevezett) fotográfiáját Londonba küldte. Ezt a pontot azonban a bíróság nem fogadta el büntetendőként.

Újabb letartóztatások történtek Oroszország összes egyetemein,[201] s nyilvánvalóan az az általános törekvés uralkodik Európában, hogy az „Internacionálé"-ból ismét rémet csináljanak.

Akárhogy is van, holnap elindulok, mert különben idény után érkezem.

Tussy sokkal jobban van; étvágya mértani arányban nő, de ez sajátosságuk ezeknek a női betegségeknek, amelyekben a hisztéria is közrejátszik; úgy kell tennünk, mintha nem is vennénk észre, hogy újra földi táplálékon él. Mihelyt teljes a gyógyulás, ez a túlzás is eltűnik.

A karbunkulus nem nőtt meg, de igen mély, tegnap óta a gennyezés *egészen megszűnt*, vagyis gyógyulási folyamat. Kész szerencse, hogy nem előbb utaztam el. Útközben ronda lehetett volna a dolog. Longuet-tól azonban hülyeség, hogy Jennykének ilyesmiket ír.* Ha Karlsbadban zaklat-

* *V. ö. 107. old. – Szerk.*

ni fognak, akkor talán kénytelen leszek visszakozni Hamburgba. Borkheim elutazott.

Szívélyes üdvözletem mindnyájatoknak.

Barátod
K. M.

Megkapta Jennyke a „*Lanterne*"-et[202], amelyet a „Paraszthábo rú"-val[114] egyidejűleg postára adtam?

Ha e héten nem ad ki jó „Lanterne"-et Rochefort, akkor nem lehet segíteni rajta. A francia kormány minden emberileg lehetségest elkövet azért, hogy másokat szellemessé tegyen.

57

Marx Engelshez

Londonba

1874 szept. 1.
Germania, am Schlossberg
Karlsbad, Ausztria

Kedves Fred,

Szerdán lesz két hete, hogy itt vagyok,[200] s puskaporomból, azazhogy pénzemből éppen egy harmadik hétre futja még. Ha írsz nekem, akkor a fenti címre szíveskedj, de miss Eleanor Marxnak a borítékon. Tussynak csodálatosan jót tett a kúra; én jobban érzem magam, de az álmatlanságot még nem küzdöttem le.

Mindketten szigorúan az előírások szerint élünk. Reggel hatra lemegyek a megfelelő forrásokhoz, ahol hét pohárral kell innom. Két pohár közt mindig 15 perc, ezalatt fel-le járkál az ember; az utolsó pohár után egyórás séta, végül kávé. Este, lefekvés előtt még egy pohár hidegen.

Profán italként én most falmellékire vagyok szorítva; Tussy viszont naponta egy pohár pilseni sört kap, amelyre irigyen sandítok. Kugelmann által előírt orvosom, egy osztrák, aki modorában, beszédében stb. a híres Cecilia tábornokhoz hasonlít, kezdetben némi gondban volt itt-tartózkodásom miatt. Tanácsára úgy írattam be magam, mint *Charles* Marx, *magánzó*, Londonból, s e *„magánzó"* következtében mind magamért, mind Eleanorért dupla kúrtaksát kell fizetnem a nagyságos városi pénztárnak, de elkerültem azt a gyanút, hogy a hírhedt Karl Marx vagyok. Tegnap azonban mint ilyet denunciált a „Sprudel" című bécsi pletykalap[203] (egy fürdőhelyi újság), s mellettem a lengyel hazafi Plater grófot (jó katolikus, liberális arisztokrata) mint „az orosz nihilisták főnökét". De most ez már valószínűleg elkésett, mert nyugtám van a várostól a kifizetett kúrtaksáról. Sokkal olcsóbban is lakhattam volna, mint ahogyan Kugelmann elszállásolt, de az én sajátos körülményeim között a respektábilis látszat miatt ez hasznos, talán szükséges is volt. Bár Kugelmann ezt még nem tudja, *semmi esetre sem* Hannoveron keresztül utazom vissza, hanem a déli útirányban, amerre jöttem. Untat ez az ember az érzelmi nyavalygásaival – vagy okvetetlenke-

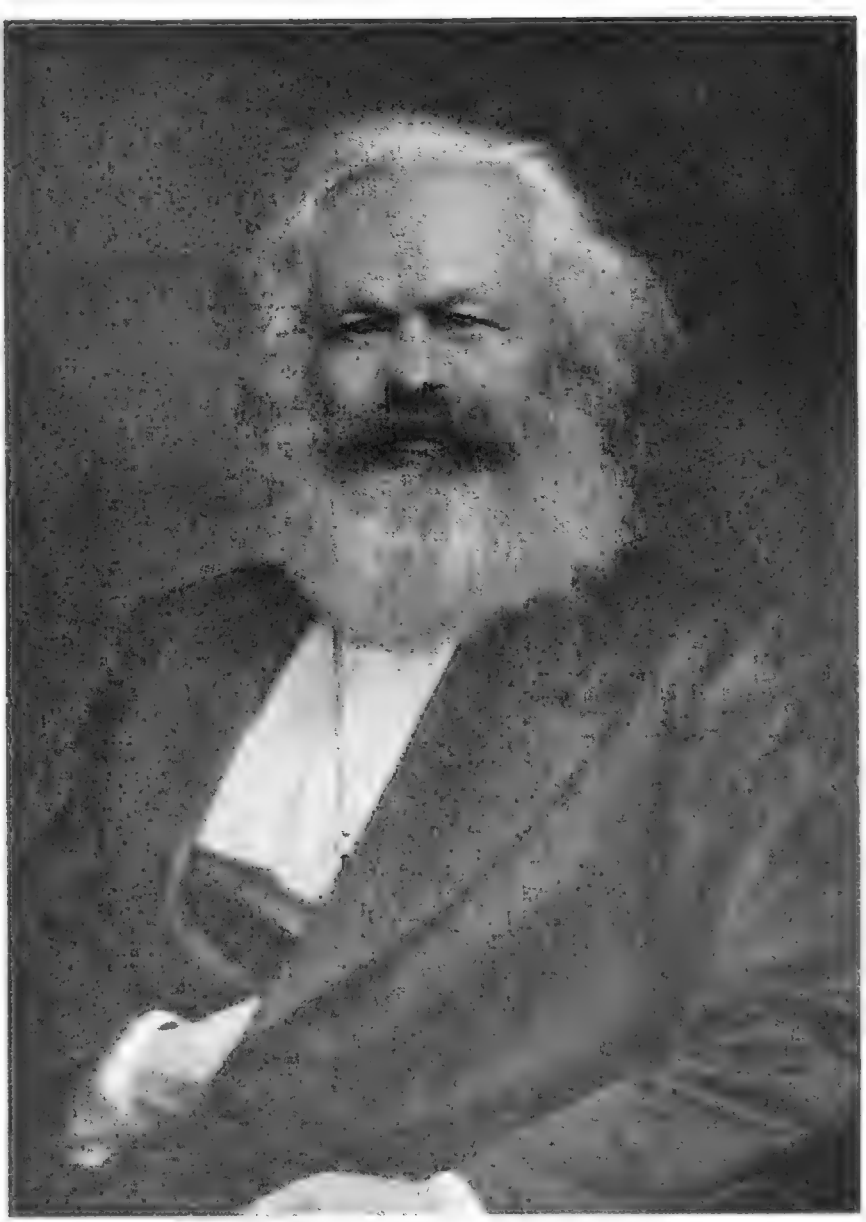

Karl Marx (a 70-es évek közepén)

déseivel, amelyekkel minden ok nélkül megkeseríti a maga és családja életét. Lehetséges viszont, hogy öt hétig kell Karlsbadban maradnom.

Nagyon szép ez a környék, és az erdős gránithegyek közti sétákkal nem lehet betelni. Madár azonban nem lakja ezeket az erdőket. A madarak egészségesek és nem szeretik az ásványi gőzöket.

Remélem, hogy Jennyke valamennyire összeszedte magát.

Szívélyesen üdvözöl mindenkit a

Szerecsen

58

Engels Marxhoz

Karlsbadba

London, 1874 szept. 5.

Kedves Szerecsen,

Tegnap éjjel, vagy inkább ma reggel 2 órakor szerencsésen visszaérkeztünk ide[198], nagyon hányatott, de pompás átkelés után – húsz lábnyira is felcsaptak a hullámok. Jenny kezdetben egy kissé tengeribeteg volt, de miután könnyített magán, jobban lett, s egész idő alatt a fedélzeten maradt, nagyon jól védett, meleg helyen. Fő baja most, hogy nem alszik rendesen; szegény gyermek egész éjjel halott fiacskájára gondol, s ezen nem lehet segíteni.

Múlt vasárnap írtam neked[20] Kugelmann címére és küldtem egy rá szóló 30 £-es keresztezett csekket; ha nem váltható be, akkor táviratozz Miss Burnsnek: „csekk visszautasítva", a csekket küldd vagy hozd majd vissza nekem, és én küldök bankjegyet. Ez a legrosszabb esetre szól, mást nem tehettem, de föltételezem, hogy a csekk megérkeztével minden rendben. Ha nem elég ez az összeg, s itt talált leveled alapján* tartok ettől, akkor írj egy sort és küldök még. Minden körülmények között addig kell csinálnod a kúrát, ameddig az orvos szükségesnek tartja, s mindenesetre mellékelek még 2 ötfontost, amennyi pénzem éppen még van – a bankjegyek első felét, a másik fele néhány nap múlva következik. Adataik lentebb.

Mesától is találtam itt levelet[204] – nagyon kellemes meglepetés, nagyon kedves.

Hogy a kúra kezdetben inkább még növelte álmatlanságodat, azt normális dolognak vélem, tekintve a víz óhatatlanul izgató hatását. Ha folyamatosan tájékoztatod orvosodat erről a tünetről, akkor ehhez szabja majd előírásait és gondoskodik róla, hogy a dolog ne fokozódjon nagymértékben.

Jenny e héten – azt hiszem, kedden vagy szerdán – írt Tussynak, levele nyilván már megérkezett.

A barlangtúra Jennynek nem okozott utófájásokat, úgyhogy múlt kedden

---

* *V. ö 110. old. – Szerk.*

még egy utazás kétórás esőben, nyitott kocsin is – hazamenet ért el a zivatar – baj nélkül folyt le. Egyébként jól védve volt ernyővel, esőköpennyel és sállal. Egészében azonban a legutolsó napokig állandóan szép időnk volt, mialatt a kontinensen állítólag reménytelenül zuhogott.

Jersey alaposan megváltozott, mióta ott voltunk. Roppant sok minden épült, elegáns villák, nagy szállodák, magas, csaknem angliai árakkal; a piacon is sokkal drágább minden, a londoni piac itt is áremelően hat. A francia nyelv gyorsan tűnik, a gyerekek még vidéken is szinte csak angolul beszélnek már egymás közt, s a 30 éven aluliak szinte valamennyien minden francia akcentus nélkül beszélik az angolt. Csak az öreg honoráciorok* ragaszkodnak még a franciához. Két kis vasút is jár most ott, ezeken soha nem hallani francia szót. Szezonban öt különböző vállalkozó rendez naponta kirándulásokat végig a szigeten; voltunk egyszer az egyiken, több mint 150 személlyel 8–9 kocsiban – a közönség: nyárspolgárok, irodai alkalmazottak és gyakornokok meg sznobok, sok derülésre és némi bosszankodásra nyújtanak alkalmat. Ilyen utazáson a vérbeli brit már Jerseyn is leveti magáról a ráerőszakolt domesticationt**, de a table d'hôte-nál*** annál lelkiismeretesebben újra felölti. A pénzeszközök megszaporodását Anglia alsóbb középosztályának bizonyos felkapaszkodó egyénei körében – rétegeknek aligha nevezhetők ezek – s a fényűzésnek és az affektált respektabilitásnak ezzel kapcsolatos elharapódzását Jerseyn nagyon szépen meg lehetett figyelni, éppen, mert Jersey még olcsó és ezért nem divatos szigetecskének számít. A Jersey-utazók respektabilitásának színvonala évről évre hanyatlani látszik – ezt a megfigyelést tettük egyébként Ramsgate-ben is, ahol senki sem panaszkodott hangosabban emiatt, mint az a szerencsétlen fodrász, aki tavaly áprilisban olyan kurtára nyírta a hajunkat.

Nunc autem domine dimittis [205] – még egy halom írnivalóm van, s ideje, hogy elküldjem ezt a levelet ajánlott feladásra. Szívélyes üdvözlet Tussynak, dettó Wenzelnek.

Generálisod

Mellékelve a D 67, 77 773 és 4, London, 74 július 13. két 5 £-es Bank of England-bankjegy első fele.

---

* – tekintélyes polgárok; tisztviselők; notabilitások – *Szerk.*

** – civilizáltságot, megszelídítettséget – *Szerk.*

*** – közös étkezésnél, fehér asztalnál – *Szerk.*

59

Marx Engelshez

Londonba

Karlsbad, 1874 szept. 18.

Kedves Fred,

Hétfőn* felkerekedünk, útunk[200] Hamburgba Lipcsén keresztül vezet, ahol valamelyest időzöm és találkozom Wilhelmmel.

Tudod, hogy nagyon lusta levélíró vagyok; ezúttal azonban nem ez volt az oka nyakas hallgatásomnak. Az első három hetet *csaknem álmatlanul* töltöttem; ez az itteni fáradságokkal együtt mindent megmagyaráz neked.

Bár csak reggel kell inni (este, lefekvés előtt egy külön forrásból hozatunk haza egy pohárral hidegen), mégis egész nap be van fogva az ember valamiféle gépezetbe, amely szinte egy szabad pillanatot sem hagy.

Reggel ötkor vagy fél hatkor föl. Azután 6 pohárral inni egymás után különböző forrásokból. Egyik pohár és a rá következő között legalább 15 percnek kell eltelnie.

Azután előkészítjük a reggelit, először is a kúrának megfelelő sütemény bevásárlásával. Utána legalább egyórás gyaloglás, végül a kávé, amely itt kitűnő, a városon kívül valamelyik kávéházban. Majd gyalogtúra következik a környező hegyekben; 12 óra körül ér haza az ember, de még fürdő is kell minden áldott nap, ami ismét egy órába kerül. Következik az átöltözés; majd ebéd egy tetszőleges vendéglőben.

Ebéd *után* szigorúan tilos aludni (előtte szabad), s ez indokolt is, mint egyszeri kísérletemmel meggyőződtem róla. Újabb túrát teszünk tehát, kocsikázással váltakozva. Visszatérés Karlsbadba este 6–8 órakor, könnyű esti imbisz, és – az ágyba. Ez váltakozik színházzal (amely 9 órakor mindig zár, mint az összes többi szórakozóhely is), hangversennyel, olvasószobával.

A víz hatására itt nagyon ingerlékeny az ember. Megérted hát, hogy idővel Kugelmann elviselhetetlenné vált számomra. Kedélyességből az övé és a Tussyé közötti szobát adta nekem, úgyhogy nemcsak akkor élveztem őt, amikor vele együtt, hanem akkor is, ha egyedül voltam. Mély hangon elő-

* Szeptember 21. – *Szerk.*

adott szüntelen, fontoskodó locsogását türelemmel viseltem el; már kevésbé a hamburg–bréma–hannoveri filiszter népséget, hímneműt és nőneműt, amelytől nem lehetett szabadulni; amikor azonban már túlságosan bosszantott családi jeleneteivel, végül is kifogyott a türelmem. Ez a velejéig pedáns, polgárian kicsinyes filiszter ugyanis azt képzeli, hogy felesége nem érti meg, nem éri fel az ő magasabb világszemléletben kereskedő fausti természetét, s a legutálatosabban kínozza az asszonykát, aki minden tekintetben fölötte áll. Emiatt botrány tört ki köztünk; én egy felsőbb emeletre költöztem, teljesen függetlenítettem magam tőle (alaposan elrontotta a kúrámat), és csak elutazása előtt (amely vasárnap történt) békültünk ki megint. Határozottan kijelentettem azonban, hogy nem látogatok el Hannoverba.

Egész kellemes társaságot nyújtott Simon Deutsch (ugyanaz, akivel összetűzésem volt Párizsban és aki itt rögtön felkeresett); az itteni orvosi fakultás fele is hamarosan körém és lányom köré csoportosult; csupa olyan ember, aki itteni célomnak, amikor is keveset szabad gondolkodni és sokat kell nevetni, igen megfelelő. Knille berlini festő szintén nagyon szeretetreméltó cimbora.

Hans Heiling-Kugelmann-nal[206] átélt kalandomról egy-két mulatságos dolgot majd Londonban mondok el.

Minél több részletet hall az ember „az osztrák ügyekről", annál inkább meggyőződik arról, hogy ez az állam a végét járja.

Mostanáig 4 fontot fogytam (vámsúlyban[207]) és magam is kitapinthatom kézzel, hogy májelzsírosodásom status evanescensben* van. Azt hiszem, Karlsbadban elértem végre célomat, legalábbis egy évre. Nagyon örülnék, ha Meissnernél Hamburgban találnék néhány sort tőled.

Tussy és én szívélyesen üdvözöljük madame Lizzyt és Pumpsot.

Szerecsened

Meghívást kaptam Ischlbe (dr. Kraustól, a „Wiener medizinische Zeitung"[208] kiadójától) és Prágába Oppenheim úrtól (Kugelmann-né fivére, nagyon szeretetreméltó ember), de bizonyos ponton már hazafelé törekszik az ember.

* – az eltűnés állapotában – *Szerk.*

60

Engels Marxhoz

Hamburgba[200]

London, 1874 szept. 21.

Kedves Szerecsen,

Már régen írtam volna neked, ha a Karlsbadból jövő hírek nem tették volna mindig bizonytalanná, hogy ott talál-e még a levél.

Nagy örömmel értesülök, hogy használt Karlsbad. Ha a májad már rendben, akkor megzavart és a kúrával még inkább felzaklatott idegrendszeredet is idővel megint le lehet csillapítani. Nyilván kell alapos utókúrán átesned és Karlsbadból ehhez az útmutatást hozod. Butaság volt, hogy nem Drezdán át jöttök, ez az út sokkal szebb, és egy kis utazási bumli éppen most nagyon hasznos neked. De még van idő Hamburgból meglátogatnod a holsteini tóvidéket, s ezt okvetlenül tedd is meg néhány napra, nagyon szép arrafelé. Ha szűkében vagy pénznek, Meissner előlegezhet valamennyit, innen majd megküldjük neki.

Valószínűleg láttad a „Times"-ban a beszámolókat a brüsszeli kongresszusról[209], nyilván Wingfieldtől valók, vagy hogy is hívják azt az embert, aki ott volt Hágában. Siralmas kudarcba fulladt a kongresszus, 14 ember, csupa belga, kivéve 2 lassalleánus németet (a frankfurti Frohme és ?*), Schwitzguébelt, 1 Gomez nevű spanyolt meg Eccariust. – Rochat megküldte nekünk egy brüsszeli lapocskának, a „Gazette"-nek[210] nagyon humoros leírását erről a vacakról.

Továbbá, a két Scheu és a nyughatatlan Frankel majdnem felrobbantották volna itt nekünk a német kommunista egyletet[211]. Tettvágyukban összehívtak egy nyilvános gyűlést az egylet helyiségében, s *meghívták erre Zilinski és Tsai lassalleánus haramia bandáját*, amelyet csak két évvel ezelőtt dobtak ki nagy nehezen! Csak akkor tudtam meg, amikor már késő volt, lehordtam Frankelt és adtam neki néhány magatartási utasítást, amelynek természetesen az ellenkezője történt. Well**, mint várható volt, Zilinski 50–60 em-

* Paul Kersten. – *Szerk.*

** – Nos – *Szerk.*

berrel jött (az egyletbeliek alig tízen voltak!), keresztülvitte, hogy az övéiből álljon az elnökség, és had it all their own way*. Végül is elnapolták a dolgot, s ennyiben még szerencsésen folyt le, de még nincs vége. Minthogy Lessnert még nem láttam (annak is nyomhatja valami a lelkiismeretét, különben jönne), nincs még igazi jelentésem a történtekről. Frankel ugyancsak berezelt a hőstette miatt, és feleséged kellőképpen megmosta a fejét. Scheuék, úgy látszik, javíthatatlan minden lében kanál emberek.

Lipcsében talán találkozol Blosszal, aki holnap vagy holnapután szabadul ki, de mindenképpen hallhattad, hogy a kölni munkások napilapot akarnak kiadni[212], és Blos hozzám fordult, hogy nevezhetik-e „Neue Rheinische Zeitung"-nak[213]. – Blos szerkesztené. Minthogy – karlsbadi tartózkodásod elején és mielőtt bármi hírt kaptam volna tőled – lehetetlen volt tanácskoznom veled, nekem kellett ideiglenesen döntenem. Tekintve, hogy ez az első eset, amikor az emberek illő módon hozzánk fordultak, 2., hogy *mi* aligha fogunk valaha is megint egy „N Rh Ztg"-ot kiadni, már csak Köln provinciális helyzete miatt is, *nekem* a magam részéről semmi kifogásom nem volt ez ellen, s azt is kijelentettem, hogy feltevésem szerint te szintén beleegyezel majd. Jenny**, akivel mint a te képviselőddel konzultáltam, ugyancsak ezen a nézeten volt. Nagyon silány benyomást keltett volna a rajnai munkások közt, ha visszautasítjuk. Ha azonban aggályaid vannak, még mindig van idő visszavonni a beleegyezést.

A „Volksstaat" Wilhelm kezében helykitöltő anyagok kritikátlan elfogadása által egyre unalmasabb és rosszabb lesz. Csak itt-ott akad valami olvasásra érdemes.

Nyakig benne vagyok a lényegről szóló tanításban. Jerseyről visszatérve itt találtam Tyndall és Huxley belfasti beszédeit[214], amelyek megint hírül adják ezeknek az embereknek egész ínségét és szorongatottságát a magánvaló dologban és ijedt kiáltozásukat egy megmentő filozófia után. Ezért az első hét különféle zavartatásai után ismét rávetettem magam a dialektika témájára. A természetkutatók gyenge értelmére való tekintettel a nagy „Logika" csak hellyel-közzel használható, habár a dolog tulajdonképpeni dialektikai mivoltában jóval mélyebben hatol az alapig, ezzel szemben az „Enciklopédia"-beli[215] ábrázolás mintha csak ezeknek az embereknek készült volna, az illusztrációk nagyrészt az ő területükről vannak véve és frappánsak, amellett a népszerű ábrázolás miatt mentesebbek az idealizmustól; minthogy mármost nem tudom, de nem is akarom elengedni az uraknak azt

* – minden az ő akaratuk szerint történt – *Szerk.*

** Jenny Longuet. – *Szerk.*

a büntetést, hogy éppen Hegelből tanuljanak, ezért itt van épp a kincsesbánya; annál is inkább, mert az öreg fiú még ma is elég feltörni való diót ad az uraknak. Egyébként Tyndall székfoglaló beszéde a legmerészebb dolog, amit eddig Angliában egy ilyen gyülekezetben mondottak, s roppant benyomást és rémületet keltett. Látható, hogy Haeckel sokkal határozottabb fellépési módja nem hagyta őt nyugodni. Megvan nekem a *szó szerinti* kiadás a „Nature"-ben, amit itt elolvashatsz. Mulattatni fog téged, ahogy elismeri Epikuroszt. Annyi bizonyos, hogy egy valóban gondolkodó természetszemlélethez való visszatérés itt Angliában jóval komolyabb folyamatban van, mint Németországban, és Schopenhauer meg Hartmann helyett az emberek itt legalább Epikuroszban, Descartes-ban, Hume-ban és Kantban keresnek mentsvárat. A XVIII. század franciái persze továbbra is tiltottak számukra.

New Yorkban az izgágák és fontoskodók kapták meg a többséget a Főtanácsban, *Sorge lemondott** és teljesen visszavonult. Annál jobb. Most semmiben sem vagyunk többé felelősek ezért a kacatért, amely majd el fog aludni. Milyen szerencse, hogy nálunk vannak a jegyzőkönyvek!

Ami a nagypolitikát illeti, ezt most szerencsére ráhagyhatjuk önmagára; lesz elég időnk, hogy nevessünk rajta, ha hazajössz.

Itt különben idáig minden rendben, Jenny tegnapelőtt nagyon jó színben és jó hangulatban volt. Wróblewski jobban van, elektromossággal kezelték. Nem volt szó arról, hogy levágják a karját, csak hogy kivágnak egy izomdarabot, amelyben valószínűleg odanőtt egy idegvégződés, ez okozza a fájdalmat. De persze borzalmasan le lehetett csúszva, s pénzünk éppen a döntő pillanatban jött számára.

Meissnernek add át üdvözletemet; legközelebb írok neki különféle ügyekben.

Szívélyes üdvözlet Tussynak, a viszontlátásra.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 621. old. – Szerk.*

Második rész

Marx és Engels másokhoz írott levelei

1870 július—1874 október

1870

1

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

[London,] 1870 július 26.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W.

Tisztelt Uram,

Mindenekelőtt elnézést kell kérnem Öntől válaszom késlekedése miatt. Az Ön levele csütörtökön* este 6 órakor jött meg; én éppen elmentem Londonból egy vidéki útra.

Nem is vehettem volna azonban részt nyilvános üzenetben[33], mert a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa, amelynek tagja vagyok, már megbízott engem hasonló Üzenet megszövegezésével. A dolog már meg volt írva, vitára előterjesztve és kedden egyhangúlag el is fogadták. Ma meg kellett volna jelennie a „Times"-ban, de nem közölték, valószínűleg egy *Oroszországot* sértő megjegyzés miatt. Van azonban kilátás arra, hogy a „Pall Mall"-ben megjelenik.[216] *Párizsban* most ostromállapot uralkodik. A kontinens összes többi nyugati országában és az Egyesült Államokban vannak szerveink.

Ha az Üzenetet itt kinyomják majd, látni fogja, hogy *politikai* felfogása (és éppen erről van szó elsősorban) egybeesik az Önökével, bármennyire eltérnek is egymástól társadalmi nézeteink. Mindenesetre meg vagyok győződve arról, hogy *csakis* a *munkásosztályban* létezik valódi ellenállóerő a nemzeti antagonizmusok visszatérésével és az egész mostani diplomáciával szemben.

Egyébként én szívesen kész vagyok további megbeszélésekre erről a fontos tárgyról. Szíveskedjék megírni nekem, hogy megtisztelne-e engem látogatásával és ha igen, mikor, vagy hogy mikor találhatom én Önt otthon.

Kiváló tisztelettel kész híve
Karl Marx

* Július 21. – *Szerk.*

2

Marx Paul és Laura Lafargue-hoz

Párizsba

[London,] 1870 július 28.

Kedves Gyermekeim,

Meg kell bocsátanotok, hogy ilyen soká nem válaszoltam. Tudjátok, hogy nem állom a hőséget. Nyomasztóan hat energiáimra. Másrészt el voltam halmozva munkával, a német „barátok" levelek özönével bombáztak, amelyekre a jelenlegi körülmények között azonnal válaszolnom kellett.

Természetesen szeretnétek hallani valamit a háborúról. Annyi bizonyos, hogy L. Bonaparte az első kedvező alkalmat már elszalasztotta. Mint tudjátok, eredeti terve az volt, hogy meglepi a poroszokat és rajtaütésszerű támadással megveri őket. Valóban, könnyebb készenlétbe helyezni a francia hadsereget, amely egyelőre tisztán tényleges hadsereg, mint a poroszt, amely javarészt a Landwehrt[15] alkotó civil elemekből áll. Tehát, ha Bonaparte, ahogy kezdetben tervezte, rohamot indított volna akár csak félig összegyűjtött erőkkel is, talán sikerült volna meglepni Mainz erődjét és ugyanakkor előrenyomulni Würzburg irányába, hogy így Észak-Németországot elszakítsa Dél-Németországtól és zavart okozzon ellenfelei táborában. De elszalasztotta az alkalmat. Látta a németországi háború *nemzeti* jellegének félreismerhetetlen jegyeit, s meghökkentette, hogy Dél-Németország milyen egyöntetűen, gyorsan és közvetlenül csatlakozik Poroszországhoz. Szokásos határozatlansága, amely olyannyira megfelelő volt államcsínyeket és népszavazásokat kitervelő régi, konspirátori tevékenységéhez, felülkerekedett; ez a módszer azonban nem fog megfelelni a háborúban, amely gyors és szilárd elhatározást követel. Elállt eredeti tervétől és elhatározta, hogy egész haderejét összegyűjti. Így *elvesztette azt az előnyt*, a meglepetését, amelyet *az először támadó* élvez: a poroszok pedig *megnyerték* azt az időt, amely csapataik mozgósításához szükséges. Mondhatjuk tehát, hogy Bonaparte már elvesztette első hadjáratát.

Bárhogy alakulnak is mármost az első hadi események, a háború rendkívül komoly lesz. Még egy kezdeti nagy francia győzelem sem döntene el semmit, mert a francia hadsereg azután három nagy erődítményt fog ta-

lálni útjában, Mainzot, Koblenzot és Kölnt, melyek felkészültek hosszabb védekezésre. Hosszú távon Poroszországnak nagyobb katonai erő áll rendelkezésére, mint Bonaparte-nak. Sőt még az is megtörténhetik, hogy a poroszok egyik vagy másik helyen át tudják majd lépni a francia határt, és „a haza szent földjét" – a Corps législatif[217] sovinisztái szerint ez a szent föld kizárólag a Rajna francia oldalán terül el – teszik a háború színterévé!

Mindkét nemzet emlékeztet engem az anekdotára a két orosz nemesről, akiket két zsidó jobbágyuk kísér. „A" nemes megüti „B" nemes zsidaját, mire „B" ezt mondja: „Ha te vered az én zsidómat, én verem a te zsidódat." Így mindkét nemzet megbékélni látszik saját despotájával, minthogy mindegyiküknek megengedték, hogy üsse a másik nemzet despotáját.

Németországban a háborút *nemzeti* háborúnak tekintik, mivel védelmi háború. A középosztály (a parlagi nemességről nem is beszélve) lojalitásának kinyilatkoztatásában túltesz önmagán. Az ember azt hiszi, hogy visszatért 1812 és az utána következő idők, az „istenért, a királyért és a hazáért" jelszóval és a vén szamár Arndttal: „Mi a német hazája!"

A *Marseillaise* éneklése december hősének[218] parancsára persze paródia, akárcsak a második császárság egész története. Mégis azt mutatja, hogy Bonaparte érzi: a „Partant pour la Syrie"[24] nem felel meg az alkalomnak. Másfelől ez az átkozott vén szamár, Vilmos „Annexander"[219] a „Jézus az én bizodalmam"-at[25] énekli, egyik oldalán a „lator" Bismarckkal, a másikon a „rendőr" Stieberrel!

Mindkét részen utálatos a látvány.

De vigasztaló, hogy a munkások mind Németországban, mind Franciaországban tiltakoznak. Lényegében az osztályok háborúja mindkét országban sokkal fejlettebb annál, semhogy megengedje bármely politikai háborúnak, hogy a történelem kerekét hosszú időn át visszafelé forgassa. Ellenkezőleg – hiszem, hogy a jelenlegi háború olyan eredményeket fog hozni, amilyenekre egyáltalán nem számítanak a „hivatalos körök" egyik oldalon sem.

Mellékelek két kivágást Liebknecht „*Volksstaat*"-jából. Látni fogjátok, hogy ő és Bebel rendkívül jól viselkedtek a *Reichstagban*.[220]

Én a magam részéről azt szeretném, hogy a két fél, a poroszok és a franciák, felváltva üssék egymást, és hogy – s azt hiszem, így is történik majd – *végül* a németek kerekedjenek felül. Ezt azért szeretném, mert Bonaparte végleges veresége bizonyára forradalmat idéz elő Franciaországban, míg a németek végleges veresége csak meghosszabbítaná a dolgok jelenlegi állását további 20 évvel.

Az angol felsőbb osztályok telve vannak erkölcsi felháborodással Bona-

parte ellen, akinek 18 éven át a talpát nyalták. Akkor szükségük volt rá mint privilégiumaik, járadékaik és profitjaik megmentőjére. Ugyanakkor tudták, hogy ez az ember vulkánon ül és kellemetlen helyzete arra kényszeríti, hogy időnként meg-megzavarja a békét, és ez – azonkívül, hogy parvenü – kellemetlen szomszéddá teszi. Most abban reménykednek, hogy a megbízható Poroszország, a protestáns Poroszország, az Oroszország támogatta Poroszország fogja eljátszani a forradalom elfojtójának szerepét Európában. Poroszország biztosabb és respektábilisabb rendőr lenne számukra.

Ami az angol munkásokat illeti, Bonaparte-ot jobban gyűlölik, mint Bismarckot, főleg azért, mert ő az agresszor. Ugyanakkor ezt mondják: „Pokolra mind a két famíliát"[221], s ha az angol oligarchia – a jelek szerint nagyon hajlik rá – részt venne a háborúban Franciaország ellen, „riadó" lenne Londonban. Én a magam részéről minden tőlem telhetőt megteszek, az *Internacionálé* útján, hogy serkentsem a „semlegességnek" ezt a szellemét, s meghiúsítsam az angol munkásosztály „*fizetett*" (a „respektábilis" elemek által fizetett) vezetőinek terveit, akik minden erejüket megfeszítik, hogy félrevezessék a munkásokat.

Remélem, hogy az erődítési körzet házait illető rendszabályok nem fognak sújtani benneteket.[59]

Ezerszer csókolom édes kicsi Schnapsomat.

Szeretettel
Old Nick

Eredeti nyelve: angol

3

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1870 július 29.

Kedves Library,

Mellékelten a Főtanács kiáltványa, kivágva a július 28-i „Pall Mall Gazette"-ből.[216]

Légy szíves, a „*Volksstaat*"-ban *fordításodhoz* jegyezd meg, hogy a kiáltvány *angolul* jutott hozzád.[222] Többi levelezőnk látni fogja ebből, hogy nem volt időnk fordítást küldeni nekik.

Kedden a Főtanács számára lefordítottam angolra a Reichstagban általad és Bebel által benyújtott tiltakozást. Nagy tetszéssel fogadták.[86]

Még egyet. Karl Blind úr hazafias beszédet mondott egy német gyűlésen a tornacsarnokban – ez a bohóc itt igen fontos, világrengető eseményként állította be, hogy *ő*, a német Brutus, a háború idejére a haza oltárán felfüggeszti republikanizmusát. Ez volt az I. felvonás.

II. felvonás: Karl Blind saját kezűleg írja le a londoni „*Deutsche Post*"-ban[223] a fenti gyűlést, és szokásos módján eltúlozza létszámát, jelentőségét stb.

III. felvonás: Karl Blind *névtelen* levelet ír a „*Daily News*"-nak s benne megrázóan ábrázolja azt a lenyűgöző hatást, amelyet *Karl Blind*nek a tornacsarnoki gyűlésen mondott nagy beszéde egész Németországban keltett. Az összes német újságok ismertették, mondja ő. Egyikük, a berlini „*Volkszeitung*"[224], még arra is *merészkedett* (!), hogy egészében leközölje. (A fickó tudósítója a „*Volkszeitung*"-nak.) Bécsi lapok sem mentek el szó nélkül e hatalmas esemény mellett. (A fickó maga tudósított róla a „*Neue Freie Presse*"-ben[225].)

Ez egyetlen példa ezer közül, miként akarja elhitetni ez a hangyaleső az angolokkal, hogy ő valamiféle német Mazzini.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

4

Marx Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

[London,] 1870 augusztus 2.
1, Maitland Park Road

Kedves Becker,

Hosszú hallgatásomnak kizárólag időhiány a magyarázata. Remélem, eléggé ismerjük egymást ahhoz, hogy mindketten meg legyünk győződve barátságunk törhetetlenségéről.

A Főtanácsnak a háborúról szóló kiáltványát[12] egyelőre csak az „*Égalité*"-nak küldtem meg, mert tudtam, hogy a „*Vorbote*" számára már késő.[226] Mára várok levonatokat, hogy azokat eljuttassam hozzád.

A kongresszus programjának fordításában (a „Vorboté"-ban) *Jung* különféle hibákat vétett.[227]

Az I. helyesen így hangzik: „*Az államadósság eltörlésének szükségességéről. Vita a kártalanításra való jogról.*"

A II.: „A munkásosztály politikai akciójának és társadalmi mozgalmának összefüggéséről."

A IV.: „A jegybankok átváltoztatása nemzeti bankokká."

Az V.: „A szövetkezeti termelés feltételei nemzeti szinten."

De mindezt megtalálod a „*Volksstaat*"-ban.

Ami mármost a kongresszust továbbá illeti, a mostani körülmények között nyilván nem lehet *Mainzban* megtartani. A belgák *Amszterdamot* javasolták. Mi meg vagyunk győződve arról, hogy a kongresszust *el* kell *napolni*, amíg a viszonyok kedvezőbbek lesznek.

Először, Amszterdamban egészen gyönge lábon állunk, pedig fontos, hogy olyan országban tartsuk a kongresszust, amelyben az *Internacionálé* már erős gyökereket vert.

Másodszor: A németek a háború okozta mostani pénzhiányban senkit sem küldhetnek – legföljebb *egy* embert. A franciák útlevél nélkül, vagyis hatósági engedély nélkül nem hagyhatják el országukat. Franciaországi szekcióinkat szétrobbantották, legkipróbáltabb embereink menekülőben vagy fogságban. *Ilyen körülmények közt* könnyen megismétlődhetik az a

komédia, amely Svájcban játszódott le.[10] Bizonyos intrikusok Amszterdamban mesterséges többséget hozhatnak össze. Ilyen manőverekre *ők* mindig megtalálják a szükséges pénzt. Honnan? Ez az ő titkuk.

Másfelől a szervezeti szabályzat III. §-a értelmében a Főtanács nem halaszthatja el a *kongresszus időpontját.*[228] A jelenlegi *rendkívüli* körülmények közt azonban vállalná a felelősséget ezért a lépésért, ha megkapná hozzá a szükséges támogatást a szekcióktól. Kívánatos lenne tehát számunkra, ha ilyen értelmű megindokolt javaslat érkeznék *hivatalosan* a svájci német csoporttól és a genfi francia-svájci csoporttól.[55]

Bakunyinnak, mint tudod, van a belga főtanácsban egy fanatikus eszköze, a szószátyár *Hins.* Ahhoz a körlevélhez, amelyet a Főtanács január elején az „*Égalité*" stb. ügyében kiadott, én a magam nevében – minthogy a belga titkári poszt éppen betöltetlen volt – hozzáfűztem egy Bakunyinról szóló leleplezést és jellemzést.[229] Hins erre fölöttébb pimasz levelet írt a Főtanácsnak személy szerint ellenem (arról beszélt, hogy „*méltatlan* módon" támadom Bakunyint), amire én is megadtam neki. Bizonyára az ő befolyásának tulajdonítható, hogy tegnap hivatalos levelet kaptunk a belga főtanácstól, teli vádakkal, pl.: „a belga főtanács úgy határozott, megbízza a következő kongresszusra küldendő képviselőjét, hogy vonjon kérdőre bennünket a Francia-Svájci Föderális Tanácsot illető határozatunk[230] miatt". Nekünk, mondják, egyáltalán nem volt semmi jogunk beavatkozni ebbe a svájci helyi históriába! Furcsa módon maguk a brüsszeliek voltak azok, akik, éppúgy, mint a párizsi „föderáció", *egyenest* felszólítottak minket, hogy avatkozzunk be! De rövid az emlékezetük!

Most mindenesetre külön körlevélben részletesebben indokolnunk kell döntésünket. Nagyon lekötelezel tehát, ha pontosan beszámolsz nekünk az Alliance[231] intrikáiról, a la-chaux-de-fonds-i kongresszusról, és egyáltalában a svájci civakodásról.

Genfi orosz barátaink levelét megkaptam.[32] Add át érte köszönetemet nekik.

Valóban az a legjobb, ha brosúrát írnak Bakunyinról, ennek azonban *hamarosan* kell megtörténnie. Ebben az esetben nem szükséges, hogy további dokumentumokat küldjenek nekem Bakunyin üzelmeiről.

Kérdezik tőlem, mit csinált Bakunyin 1848-ban? Párizsi tartózkodása alatt, 1843-tól 1848-ig, az elszánt szocialistát játszotta. A forradalom kitörése után Breslauba utazott és ott a *polgári demokratákkal* szövetkezett, szorgalmazta körükben, hogy válasszák meg (a frankfurti parlamentbe[232]) *Arnold Rugét,* aki akkoriban a szocialisták és kommunisták határozott ellensége volt. Később – 1848-ban – megszervezte a prágai pánszláv kongresz-

szust.[233] Maguk a pánszlávok vetették a szemére, hogy hamis játékot űzött ott. De én ezt nem hiszem. Ha (pánszláv barátai szempontjából) tévedéseket követett el ott, ezek véleményem szerint „akaratlanok" voltak. 1849 elején Bakunyin üzenetet (pamfletot) adott ki[234] – érzelgős pánszlávizmus! Az egyetlen dicséretes dolog, amelyet a forradalom alatti tevékenységéről el lehet mondani – a drezdai felkelésben való részvétele 1849 májusában.[235]

Bakunyin jellemzéséhez igen fontos az a magatartása, melyet közvetlenül Szibériából való visszatérése után tanúsított. Erről elegendő anyag található a „Kolokol"-ban és Borkheimtól a „Zukunft"-ban megjelent „Orosz levelek"-ben,[236] amelyek nyilván megvannak neked. Mondd meg orosz barátainknak, hogy az általuk denunciált személy* nem jelentkezett itt, s hogy Borkheimnak szóló megbízásukat átadtam[237] és hogy nagyon fogok örülni, ha valamelyikük idejön. Végül nagyon hálás lennék, ha *Csernisevszkij* most *megjelent 4. kötetét* elküldenék nekem. Az árát postán eljuttatom nekik.

A háborúról szóló cikked a „*Vorbote*" legutóbbi számában nagyon jó, egész családom helyeselte és meleg üdvözletét küldi neked.

Addio.

Karl Marxod

A mellékelt levonat *néhány helyen*, ahol *nyomdahibák* voltak benne, *javítva* van. Jobb tehát, ha ebből fordítsz, s nem az „Égalité"-nak küldött példányból.

* W. I. Szerebrennyikov. – *Szerk.*

5

Marx Eugen Oswaldhoz[238]

Londonba

[London,] 1870 augusztus 2.

Tisztelt Uram,

Az *augusztus 1-i „Rappel"* július 27-i *majna-frankfurti* tudósításában egyebek között a következőket olvasom:

„A város tele van olyan emberekkel, akiket fizetnek azért, hogy fenntartsák a harcias és gallophobe* szellemet... (sic!). Egy a »Frankfurter Zeitung«-nak címzett londoni levél többek közt igen érdekes vallomást tartalmaz. Londonban élő franciák kiáltványt szándékoztak kiadni ez ellen a *napóleoni* háború ellen, s e célból meghívták az ugyancsak Londonban élő ismert német republikánusokat. A németek azonban állítólag elutasították a tiltakozásukhoz való csatlakozást, kijelentve, hogy a háború Németország részéről *védekező* harc."

Ez a tényeknek meg nem felelő és torzító beszámoló az Öntől eredő „meghívásról" – *Blindtől* származik, a „Frankfurter Zeitung" tudósítójától.**

Azt hiszem, a „Rappel"-nak küldött helyesbítéssel (a szerkesztőség irodája: 18, rue de Valois, Párizs) érheti el legjobban az Ön által eredetileg óhajtott hatást.

Híve
K. Marx

* – franciagyűlölő – *Szerk.*
** *V. ö. 23–24. old.* – *Szerk.*

6

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

[London,] 1870 augusztus 3.

Kedves Oswald Úr!

Ide „írva" küldöm Önnek *ultimátumomat* és remélem, kielégíti Önt. Messzebb nem mehetek.*

Híve
K. M.

I agree with the above address so far as its general sentiments coincide with the manifesto on the war issued by the General Council of the „*International Workingmen's Association*".

Egyetértek a fenti üzenettel[33] annyiban, amennyiben ennek tendenciája általában megfelel a „*Nemzetközi Munkásszövetség*" Főtanácsa által kibocsátott kiáltványnak[12].

* *V. ö. 23–24., 121. old. – Szerk.*

7

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba[239]

London, 1870 augusztus 5.

Kedves Oswald,

Szíveskedjék megtekintésre elküldeni az Önök üzenetét[33] barátomnak, L. S. Borkheimnak, lakáscímére: 10, Brunswick Gardens, Kensington, W.

Szívélyes üdvözletem a hölgyeknek.

Híve
Karl Marx

8

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1870 augusztus 6.

Kedves Jung,

Mellékelve küldöm az „Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste"-ra vonatkozó két főtanácsi határozat[240] egy „nagyon jól olvasható" *másolatát.*

Írjon Perret-nek, hogy *nyomassa* ki ezeket a határozatokat. Ez a legjobb mód arra, hogy válaszoljunk a „*Solidarité*"-nak.[56]

Nem kell azt mondaniok, hogy a Főtanács utasítására jelentetik meg, de *joguk* van megtenni, *mert* a Tanács eredeti határozataiban a közzététel kifejezetten el van rendelve.

Őszinte híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol és francia

9

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

London, 1870 augusztus 7.

Kedves Oswald,

Iterum Crispinus.[241]

Friedrich Engels megengedi Önnek, hogy az ő nevét odategye az üzenet[33] alá, de *nota bene* azzal a határozott feltétellel,* hogy *oda van téve szó szerint ugyanaz a fenntartás, mint az én nevem alá.***

Híve

K. M.

H. J. Rothschild, kereskedő (német, azaz porosz) szintén megengedi ugyanezt, *ugyanezzel a feltétellel.*

Apropó. Ugye megmaradt az a rész, amely ha rendkívül diplomatikus finomsággal is, de jelezte a háborúnak német részről védekező jellegét?

* – *jól megjegyzendő – Szerk.*

** *V. ö. 28., 130. old. – Szerk.*

10

Marx Hermann Junghoz

Londonba

1870 augusztus 12.
36, Hardres Street, Ramsgate

Kedves Jung,

A Főtanács elé terjesztés végett mellékelten:

1. *A genfi német központi bizottság határozata.*[242] (A francia-svájci központi bizottság ugyanilyen tartalmú iratot fog küldeni Önöknek.)

2. A hozzám szintén beérkezett braunschweigi határozat[55] másolata; azért nem az eredetit küldöm, mert hozzá vannak fűzve még különféle kacatok, amelyekre válaszolnom kell.

Nagyon gyengén vagyok, de a tengeri levegő talán segít.

Üdvözlet.

Híve
K. Marx

Másolat

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának, Londonban

Tekintettel arra,

hogy a mostani háború egyáltalán nem is fogja lehetővé tenni a Nemzetközi Munkásszövetség kongresszusának Európa földjén való megtartását, s hogy ha ennek ellenére létrejön kongresszus, Franciaország és Németország munkásai kényszerítő okok miatt nem vehetnek részt rajta,

az alulírott bizottság azt javasolja, hogy a tisztelt Főtanács ez évben álljon el a kongresszus megtartásától.

A bizottság úgy véli, hogy e javaslata az Internacionálé francia szekciója felfogásának is teljesen megfelel.

E javaslat (remélhető) elfogadása után afelől sem volna semmi kétség, hogy a Főtanács székhelye mindenképpen *London* marad, ami egészen megfelel az általunk a mainzi kongresszuson megtenni szándékolt javaslatnak.

A németországi Szociáldemokrata
Munkáspárt bizottsága
A titkár:
Bonhorst

L. Kühn, I. elnök, *Bracke*, pénztáros

11

Engels Jenny Marxhoz

Ramsgate-be[243]

Manchester, 1870 augusztus 15.

Kedves Marxné,

Ma voltam abban a bankban, amelyet hivatkozásként megadtam Smithnek, és ott véletlenül hallottam, hogy végre kegyeskedett érdeklődni felőlem, s amit mondtak neki (a tízszeres összegre is jót állana értem a bank, ha kívánják), az bizonyára kielégíti.[34] Hamarosan nyilván újra hallok hát róla. Nagyon örülök, hogy nem nekem kell írnom ennek az ostoba arisztokrata háziúrnak, akinek Bolton melletti, gyárfüst lepte birtoka, úgy látszik, egészen kicsiny; most biztosan fajdot lövöldöz a fickó a közeli mocsarakban és éppen jó hangulatban lesz ahhoz, hogy bérlőkkel üzleti levelezésbe lépjen. Nyilvánvalóan merő fontoskodás volt ez annak a szamárnak a részéről.

Tekintettel a jelenlegi franciaországi állapotokra, amikor bármelyik nap felborulhat minden – és valószínűleg fog is egy-két héten belül –, persze kockázatos dolog 3 $^1/_2$ évre kibérelni és berendezni egy házat, de ezt kockáztatni kell. Én úgy vélem, az orléanisták *akarnak* most egy általuk dirigált átmeneti köztársaságot, mint 1848-ban, hogy a békekötéssel ez blamálja magát, s akkor Orléans-jaiknak mint az egyetlen jelenleg lehetséges dinasztiának jusson a korona. De balul is kiüthet ez a játék.

A legrosszabb az, hogy ki álljon az élre, ha Párizsban valóban forradalmi mozgalom tör ki? Rochefort a legnépszerűbb és az egyetlen használható ember – Blanqui, úgy látszik, feledésbe ment.

Hogy Barbès halott, az szerencse. A „párt szakálla [barbe]" megint elrontana mindent. Enfin, nous verrons.*

Cikkeimmel[16] nagy szerencsém volt, nevezetesen az, hogy néhány kis jóslatom, amelyeket *biztos* pillanatban tettem, még idejében bekerült a sajtóba ahhoz, hogy a hírek csak *másnap reggel* erősítsék meg. Az ilyesmi tisztára szerencse, de roppantul imponál a filiszтereknek.

Kitől való volt nemrég a „von Thunder-ten-Tronckh" cikk[244], amely

* – Hát, majd meglátjuk. – *Szerk.*

olyan nyersen megmondta az igazságot az angol filiszterekneк? Egyáltalában figyelemre méltó, micsoda kiváló tulajdonságokat fedeznek most egyszerre föl az angolok a németekben és hogyan esnek neki mindnyájan Bonaparte-nak, aki előtt négy hete még leborultak. Nincs hitványabb csőcselék, mint az honnêtes gens*.

Sajnos, nincs időm, hogy még ma írjak Tussynak**; legyen olyan szíves, mondja meg neki, hogy a napokban írok Kugelmann-nak és mellékelem neki a kért dolgot.[245]

Feleségem és én a legszívélyesebben üdvözöljük és reméljük, hogy a tengeri kúra nagyon jót tesz majd Önnek.

Híve
F. Engels

* – tisztes emberek – *Szerk.*
** *V. ö. 651. old.* – *Szerk.*

12

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba[246]

1870 szept. 1.
1, Maitland Park Road
Haverstock Hill, London

Tisztelt Sorge Úr,

Tartós hallgatásomat két körülmény okozta: az első időben „overwork"*, később egy igen komoly betegség miatt nem tudtam válaszolni különböző leveleire. Augusztus elején tengeri fürdőre küldtek az orvosok.[60] Ott azonban egy heves isiász hetekre meggörnyesztett. Csak tegnap óta vagyok ismét Londonban, de korántsem jöttem még teljesen rendbe.

Először is fogadja hálás köszönetemet küldeményeiért, különösen a számomra nagyon értékes „Labor Statistics" példányáért.[247]

Most röviden válaszolok a különféle leveleiben feltett kérdésekre.

Hume-nak felhatalmazása volt a jenkik közti propaganda folytatására, de túllépte felhatalmazását. Jövő kedden, „tagsági jegyeinek" felmutatásával, elmondom ezt a Főtanácsban.[248]

Ami az Egyesült Államok „titkári tisztét" illeti, ezzel így áll a dolog: az ottani *német* szekciók ügyeivel megbízott titkár én vagyok, a *franciáké* Dupont, végül a *jenkiké* és az angolul beszélő részé Eccarius. Ezért szerepelt hivatalos nyilatkozatainkban Eccarius mint „az Egyesült Államok ügyeivel megbízott titkár". Különben fölösleges aprólékosságra kényszerülnénk. Nekem pl. úgyis alá kellene írnom magam, mint a genfi *„orosz* szekció ügyeivel megbízott titkár" stb. Egyébként Eccarius maga fejtette ki világosan a tényállást egy New York-i lapban, a Cluseret-ügy alkalmából.[249]

A jövő héten küldök Önnek egy újabb csomag tagsági jegyet.

A párizsiaknak a háború alatt tanúsított siralmas viselkedése a szörnyű vereségek után is folytatódik, amennyiben eltűrik, hogy Louis Bonaparte és Eugénie, a spanyol kalandornő mamelukjai uralkodjanak rajtuk; ez mutatja,

* – „túlfeszített, túlhajtott munka" – *Szerk.*

milyen nagy szükségük van tragikus leckére a franciáknak ahhoz, hogy újra megembereljék magukat.

A mostani háború – és ezt a porosz szamarak nem látják – éppen olyan szükségszerűen vezet háborúra Németország és Oroszország között, mint ahogy az 1866-os háború a Franciaország és Poroszország közötti háborúra vezetett. Ez a *legjobb eredmény*, amelyet Németország számára várok tőle. A sajátos „poroszság" soha nem létezett másként és soha nem is létezhetik másként, mint Oroszországgal szövetségben és neki alávetve. S az ilyen 2. számú háború az elkerülhetetlen oroszországi társadalmi forradalom bábájaként is hat majd.

Sajnálom, hogy Vogt barátom* valamilyen számomra felfoghatatlan félreértés folytán téves nézetre jutott Schilyt illetően.[250] Schily nemcsak egyik legrégebbi és legbizalmasabb személyes barátom; egyike ő a párt legrátermettebb, legderekabb, legmegbízhatóbb tagjainak is.

Nagyon örülök annak, hogy Meyer** küldöttként Cincinnatiba megy.[251]

Készséges híve
Karl Marx

Szeretném, ha eredetiben megnézhetném a Kellogg-féle pénz-hülyeséget[252] (puszta válfaja az angliai Bray-, Gray-, Bronterre-O'Brien-félének stb. és a franciaországi Proudhon-félének). Itt ezt a könyvet nem lehet felhajtani.

* August Vogt. – *Szerk.*
** Sigfrid Meyer. – *Szerk.*

13

Marx Sigfrid Meyerhez

Hobokenba

1870 szept. 2.
1, Maitland Park Road
Haverstock Hill, London

Kedves Meyer,

Sebtében (mert éppen postazárta előtt vagyunk) csak ezt a néhány sort. Jövő héten részletesebben írok. Tegnap jöttem meg a tengeri fürdőhelyről, ahová az orvosok küldtek egészségi okokból,[60] de ahol egy heves és fájdalmas isiász-roham hetekre meggörnyesztett.

Visszatértem után az első dolgom volt, hogy megválaszoljam azt a halom levelet, amelyet itt találtam; levelezésbeli hitelezőim közt volt Sorge, egy fél tucat levelével. Az *Ön* levelét elrakták valahová, csak akkor kaptam meg, mikor már elküldtem válaszomat Sorgénak*, azt tehát már nem módosíthattam az Ön írásában foglalt jelzéseknek megfelelően.[253]

Egyébként mindenképpen írnom kellett Sorgénak, mert újságokat küldött nekem és a „Labor Statistics"-et (Massachusetts), továbbá a Főtanács számára hasznos följegyzéseket Hume-ról, az utóbbi által készített „Internacionálé-tagsági jegyek" két példányával stb. Végül semmi esetre sem hagyhattam helyesbítetlenül Vogt barátomnak téves felfogását Schilyről, egyik legrégebbi és legbizalmasabb barátomról.

Örömmel láttam Sorge legutóbbi leveléből, hogy Önt delegálják Cincinnatiba.

Ha a Német Munkásszövetség más levelezőket nevez ki, akkor *hivatalosan* közölnie kellene velem ezt a tényt a Főtanáccsal való közlés végett.

Salut et fraternité**.

Híve
K. M.

Tudna-e Ön közelebbi részleteket közölni velem a nyugat-amerikai vasútgazdálkodásról, az erre vonatkozó kongresszusi határozatokról stb.?

---

* *V. ö. 137–138. old. – Szerk.*

** – Üdvözlet és testvériség – *Szerk.*

14

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

London, 1870 szept. 4.
Sebtében

Kedves Oswald,

Csak szombat óta vagyok ismét Londonban[60] és túl sok volt a dolgom ahhoz, hogy elfogadhassam szíves meghívását.

Ha Ön 4. kiadást készít,[33] szíveskedjék „Association Internationale *Ouvrière*" helyett a Franciaországban *hivatalosan* használatos elnevezést beírni: „Association Internationale des Travailleurs"[254].

Mégis igazam volt abban, hogy a császárság „paródiával" végződik.[88]

Híve
K. M.

15

Marx Edward Spencer Beeslyhez

Londonba[255]

[London,] 1870 szeptember 12.

Igen Tisztelt Uram!

Múlt szerdán A. Serraillier, a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának tagja a Tanács meghatalmazottjaként Párizsba utazott.* Serraillier kötelességének tartotta, hogy Párizsban maradjon, nemcsak azért, hogy részt vegyen a védelemben, hanem azért is, hogy érvényesíthesse befolyását párizsi föderális tanácsunkra, s ő valóban kivételes szellemi képességekkel rendelkező ember. Feleségét ma értesítették erről az elhatározásáról. Sajnos, az asszony nemcsak hogy *fillér nélkül* áll gyermekével, hanem Serraillier hitelezői, akiknek kb. 12 £ a követelésük, azzal fenyegetik, hogy eladják a bútorait és őt az utcára teszik. Ilyen körülmények között én és barátaim elhatároztuk, hogy segítségére sietünk, s ezért bátorkodom e levéllel Önhöz és az Ön barátaihoz is fordulni.

Önnek módjában lesz megállapítani, hogy az az Üzenet[115], amelyet múlt pénteken a Főtanács elé terjesztettem és amely most van nyomás alatt, sok pontban csaknem szó szerint megegyezik az Ön röpiratával[256].

Véleményem szerint Párizs kénytelen lesz kapitulálni, és Párizsból érkezett magánlevelekből kitűnik, hogy az ideiglenes kormány néhány befolyásos tagja már felkészült egy ilyen fordulatra.

Serraillier ma azt írja nekem, hogy az a sietség, amellyel a poroszok Párizs felé vonulnak, az egyetlen dolog a világon, ami megakadályozhat egy új *júniusi felkelést!* Ha Párizs el is esik, azért még Franciaország koránt sincs elveszve, ha a vidék megteszi a kötelességét.

A párizsi föderális tanács táviratokkal bombáz engem, mindnek ez a tartalma: *Anglia ismerje el a francia köztársaságot.* Ez valóban *nagyon fontos* Franciaországnak. Ez az egyetlen dolog, amit most Franciaországért tenni lehet. A porosz király** hivatalosan úgy kezeli Bonaparte-ot, mint Francia-

* *V. ö. 52. old.* – *Szerk.*

** I. Vilmos. – *Szerk.*

ország szuverén uralkodóját. Vissza akarja helyezni trónjára. A francia köztársaság mindaddig nem létezik hivatalosan, ameddig a brit kormány el nem ismeri. De nincs vesztegetni való idő. Megengedik-e Önök, hogy királynőjük* és oligarcháik Bismarck diktátumára visszaéljenek Anglia roppant befolyásával?

Készséges híve
Karl Marx

Apropó. Mostanában az angol sajtóban sok a haszontalan fecsegés „védelmünkről". Ha háború törne ki Poroszországgal vagy a kontinens más katonai hatalmaival, Angliának egyetlenegy, de csalhatatlan, támadási módja van: az ő tengeri kereskedelmük megsemmisítése. Ezt csak akkor teheti, ha visszaszerzi „tengeri jogait", amelyekről a kormány intrikája, nem pedig a parlament valamilyen szentesítése folytán az 1856. évi párizsi szerződésben lemondott Oroszország javára.[191] Oroszország olyannyira döntő fontosságúnak tekinti ezt a pontot, hogy már e háború legkezdetén kényszerítette Poroszországot a párizsi „egyezmény" ezen cikkelyeinek hangsúlyozására. Poroszország természetesen nagyon is szívesen ráállt. Először is, *nincs* hajóhada. Másodszor pedig, a kontinens katonai hatalmainak persze közös érdekük Angliát, Európa egyetlen komoly tengeri hatalmát arra késztetni, hogy az emberiesség ürügyén lemondjon a tengeri hadviselés leghatásosabb eszközeiről! Az embertelenség privilégiuma – márpedig „humánus" módon nem lehet háborút viselni – a szárazföldi erőknek van fenntartva! Emellett ez a diplomáciai „filantrópia" feltételezi, hogy a tulajdon – mindig csak a tengeren, nem a szárazföldön – szentebb, mint az emberi élet. Ez az oka annak, hogy a bolonddá tett angol gyárosok és kereskedők hagyták magukat becsapni a tengeri hadviselésre vonatkozó párizsi cikkelyekkel – minden lehetséges haszon nélkül, mert az Egyesült Államok ezeket nem fogadta el. És csak az Egyesült Államokkal viselt háborúban lenne valamelyes értéke az ilyen kikötésnek Anglia pénzemberei szempontjából. Az a megvetés, mellyel Angliát jelenleg Poroszország és Oroszország kezeli (az utóbbi nyugodtan vonul India felé), kizárólag annak tulajdonítható, hogy tudják, egy támadó jellegű szárazföldi háborúban Anglia semmit sem tehet, és hogy egy tengeri háború esetére, melyben mindent megtehetne, önmagát fegyverezte le, vagy jobban mondva őt fegyverezte

* Viktória. – *Szerk.*

le önhatalmú aktusával Clarendon, aki Palmerston titkos instrukciói szerint cselekedett. Jelentsék ki holnap, hogy a párizsi szerződésnek ezek a cikkelyei – amelyek még csak nincsenek is szerződési cikkelyek formájában megfogalmazva – értéktelen papír, és kezeskedem érte, hogy a kontinens szájhőseinek hangneme azon nyomban meg fog változni.

Eredeti nyelve: angol

16

Marx César De Paepe-hoz

Brüsszelbe[257]

[London,] 1870 szept. 14.

Kedves Polgártárs!

Mellékelten küldöm Üzenetünk[115] két példányát, az egyiket az „*Internationale*"[258], a másikat a „*Liberté*"[259] számára. Nincs időm lefordítani, és Dupont Manchesterben, Serraillier pedig a Főtanács küldötteként Párizsban van. Időmet teljesen lefoglalja a Németországgal való levelezés és az angol munkások között folytatott agitáció.

Braunschweigi központi bizottságunk szeptember 5-én kiáltványt intézett a „német munkásokhoz" francia területek annektálása ellen és a köztársasággal való békekötés érdekében.[119] Vogel von Falckenstein tábornoknak, annak a gyalázatos porosznak a parancsára, aki frankfurti vandalizmusával tűnt ki (1866-ban), [260] nemcsak a kiáltványokat kobozták el, hanem a bizottság összes tagjait – sőt a kiáltvány szerencsétlen nyomdászát is – letartóztatták, s közönséges bűnözőkként láncra verve vitték Lötzen kelet-poroszországi városba.[125] Ön bizonyára tudja, hogy egy esetleges francia partraszállás ürügyén Észak-Németország egész partvidékén hadiállapotot hirdettek ki, s így a katona urak kényük-kedvük szerint tartóztathatják le, ítélhetik el és lövethetik főbe az embereket. De Németország más részein is, ahol nincs hadiállapot kihirdetve, a poroszok a középosztály által támogatott terroruralmat létesítettek minden független vélemény ellen. E terror és a burzsoá-patrióta üvöltözés ellenére a német munkások csodálatraméltóan viselkednek.

Sajnos, francia elvtársainkról nem mondhatom el ugyanezt. Az ő kiáltványuk[112] képtelenség volt. „Térjetek vissza a Rajnán túlra"! Megfeledkeznek arról, hogy a németeknek, hogy hazajussanak, nem szükséges átkelni a Rajnán, csupán Pfalzba és a (porosz) Rajna-tartományba kell visszavonulniok. Képzelheti, mennyire kihasználták ezt a soviniszta frázist Bismarck hivatalos lapjai! E kiáltvány egész hangneme abszurd és semmiképpen nem felel meg az *Internacionálé* szellemének.

Nem volt időm, hogy a Serraillier-től kapott levelet teljes egészében le-

másoljam Önnek, de talán a következő rész is kielégítő felvilágosítást nyújt arról, hogyan állnak a dolgok Párizsban. Kötelességünk, hogy ne ringassuk magunkat illúziókban.

„Hihetetlen, hogy emberek, akik hat éven át internacionalistának mutatkoztak, el akarták törölni a határokat és nem akartak többé idegeneknek tekinteni embereket, végül is idáig jutottak, ahol most vannak, s mindezt csak azért, hogy megőrizzenek egy mesterséges népszerűséget, amelynek előbb-utóbb áldozatul esnek. Ha felháborodom viselkedésükön, azt válaszolják, hogy honfitársaik a *pokolba küldenék* őket, ha másként beszélnének! Így kényelmesebbnek látják, hogy félrevezessék e szerencsétleneket Franciaország valóságos helyzetére nézve, mintsem hogy – kockáztatva népszerűségük elvesztését – megkísérelnék őket észre téríteni, ami véleményem szerint többet használna Franciaországunknak. Aztán pedig micsoda helyzetbe hozzák ultrasoviniszta szavalásukkal az *Internacionálét*! Hány generációra lesz szükség ahhoz, hogy elfeledtessük a mélységes nemzeti antagonizmust, amelyet most minden eszközzel, amit csak szegényes képzelőerejük sugall, újra felkelteni igyekszenek! Nem mintha ostobák lennének, semmiképpen nem azok. Ugyanolyan jól tudják, mint én, hogy félrevezetik a népet, amikor hízelegnek neki; érzik, hogy kicsúszik a talaj a lábuk alól, sőt, mi több, félnek attól, hogy nyíltan internacionalistának vallják magukat; s bármily ostobaság is, ebből az következik, hogy nem tudnak mást tenni, csak parodizálják a 93-as forradalmat!"

De mindez, remélem, szertefoszlik majd, tekintettel Párizs közeli és *elkerülhetetlen* kapitulációjára. A franciáknak, még a munkásoknak is, balszerencséjük a *nagy emlékek*! Az kellene, hogy az események egyszer s mindenkorra szétrombolják a múlt e reakciós kultuszát!

A „*Solidarité*" mellékletében kinyomtatott kiáltvány[261] nem lepett meg. Jól tudtam, hogy azok, akik a politikától való teljes tartózkodást prédikálják – mintha a munkások szerzetesek lennének, akik a nagyvilágtól elvonulva hozzák létre a maguk világát –, a történelem vészharangjának első kondulására mindig visszaesnek a burzsoá politikába.

Az angol sajtó, igen kevés kivétellel, eladta magát, nagyobb része Bismarcknak, kisebb része L. Bonaparte-nak, aki elegendő pénzt mentett meg ahhoz, hogy egy egész hadsereget vásárolhasson magának. Ennek ellenére találtam módot arra, hogy életre-halálra harcoljak a porosz **urak** ellen.

Párizsi barátaink táviratokkal bombáztak, hogy instrukciókkal lássanak el, hogyan kell agitálnom Németországban. Azt hiszem azonban, én egy kissé jobban tudom, mint a párizsiak, hogyan kell bánni a honfitársaimmal.

Nagyon hálás lennék, ha néhány sorban tájékoztatna a belgiumi helyzetről.

Üdvözlet és testvériség.

Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

17

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1870 szept. 14.

Kedves Wenzel,

Mellékelten az Üzenet[115].

Olyan teljesen kimerítik időmet az Internacionálé-munkák, hogy éjjel 3 óra előtt sosem kerülök ágyba. Bocsáss meg hát makacs hallgatásomért. Szívélyes üdvözlet a grófnő asszonynak és Franciskának*.

Barátod
K. M.

* Gertrud és Franziska Kugelmann. – *Szerk.*

18

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba[238]

[London,] 1870 szept. 14.

Kedves Oswald,

Mellékelten új Üzenetünk[115] 50 példánya. Néhány nyomdahiba van benne, de nem értelemzavarók. A második kiadásban ki lesznek javítva.

Németországi központi bizottságunk (Braunschweigban székel) szept. 5-én kiáltványt bocsátott ki a német munkásokhoz Lotaringia és Elzász annexiója ellen, a francia köztársaság elismeréséért stb.[119] Vogel von Falckenstein parancsára nemcsak a kiáltványt kobozták el, hanem *a bizottság összes tagjait* – és tetejében a kiáltvány szerencsétlen nyomdászát – letartóztatták és *megbilincselve* a kelet-poroszországi Lötzenbe vitték.[125] Én rögtön küldtem erről közleményt különféle londoni lapoknak, és majd meglátom, közlik-e az ilyesmit.

Győzelmünk a tegnapi gyűlésen részben a Béketársaság[68] által *megfizetett*, részben képzettség nélküli elemek fölött egészen véletlenszerű volt. Éppen az Internacionálé Főtanácsának szokásos keddi ülését tartottuk, amikor a Strandról odatáviratoztak barátaink, hogy menjünk segíteni, mert különben leszavazzák őket. Ezt aztán meg is tettük.[130]

Meg kell bocsátania, hogy nem válaszoltam hamarább. Annyira el vagyok halmozva az Internacionálé ügyeivel, hogy visszatértem óta[60] éjjel 3 óra előtt sosem kerülök ágyba.

Liebknecht balgán nem adott meg titkos címet. Minden közvetlenül neki szóló levelet elfog a rendőrség.

Összeszedem Önnek a „Volksstaat" néhány számát, de vissza kell kapnom őket, és azokat is, amelyeket már odaadtam, mert gyűjtöm őket.

Híve

K. Marx

19

Marx Johann Philipp Beckerhez

Genfbe[262]

[London,] 1870 szept. 14.

Kedves Becker,

Csatoltan küldöm az „*Égalité*" számára a Főtanács Üzenetét[115]. Holnap kapsz általam készített *német fordítást* (mert eredetileg angolul írtam a dolgot). Van a német fordításban néhány, Németországnak, s különösen a munkásoknak szánt mondat, melyeket késő volt utólag beiktatni az angolba.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

20

Marx Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

[London, 1870 szeptember 15.]

Kedves Becker,

Néhány nappal ezelőtt már küldtem fordítást a „Volksstaat"-nak,[115] mert az sürgetőbb volt. De *ez* néhány helyen javítva van.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

21

Marx Edward Spencer Beeslyhez

Londonba[255]

[London,] 1870 szeptember 16.

Igen Tisztelt Uram,

Bocsásson meg, hogy ismét háborgatom levelemmel*, de *à la guerre comme à la guerre***.

Az Internacionálé Főtanácsa két üzenetének legrosszabb előérzetei immár valóra váltak.[263]

Poroszország, noha kijelentette, hogy Louis Bonaparte ellen és nem a francia nép ellen visel háborút, most a francia néppel háborúskodik és békét köt Bonaparte-tal. Kifecsegte a titkot. Kinyilvánította azt a szándékát, hogy őt vagy családját visszahelyezi a Tuileriákba. Az infámis „*Times*" ma azt a látszatot kelti, mintha e hírt puszta szóbeszédnek tekintené. Tudja, vagy tudnia kellene, hogy kinyomatták Berlinben, a „*Staatsanzeiger*"-ban (a porosz „*Moniteur*"-ben[264]). Félhivatalos porosz lapokból, mint amilyen a „*Kölner Zeitung*"[265], látom, hogy Vilmos király, az a vén szamár, a Hohenzollernok családi hagyományaihoz híven, máris a cár lába elé borul és könyörög neki, legyen olyan nagylelkű és alkalmazza őt inasának a törökök ellen! Végül is, a reakció már működésbe lépett Németországban. Kezdem azon, hogy braunschweigi embereinket, ahogy már írtam Önnek, láncra verve, mint a közönséges bűnözőket, szállították a keleti határ felé.[125] De ez csak egy tény a több száz közül.

Az I. Napóleon elleni első német függetlenségi háború után kerek 20 esztendeig tartott a kormány vad és kegyetlen hajtóvadászata az úgynevezett demagógok ellen[128] (*die demagogischen Untersuchungen****)! de csak a háború befejezése után kezdték meg. Most a béke megkötése előtt kezdik.

Akkor üldözéseik a polgárság, a bürokrácia és az arisztokrácia pufogó idealistái és tajtékzó ifjai (az egyetemi hallgatók) ellen irányultak. Most a munkásosztály ellen irányulnak.

---

* *V. ö. 141–143. old.* – *Szerk.*

** – *a háború az háború* – *Szerk.*

*** – *a demagóg üzelmek vizsgálata* – *Szerk.*

A magam részéről *el vagyok ragadtatva* a porosz kormány mindezen gaztetteitől. Fel fogják bolygatni Németországot. Most, Önnek azt hiszem, a következőt kellene tennie: A Főtanácsnak a háborúról szóló első üzenete teljes egészében csak a *„Pall Mall"*-ben jelent meg,[216] de kivonatok, sőt róla szóló vezércikkek megjelentek sok más lapban. Ezúttal, noha az üzenetet továbbítottuk valamennyi londoni laphoz, egyik sem vett tudomást róla, kivéve a „Pall Mall"-t, amely közöl egy nagyon rövid kivonatot.[266]

(Egyébként ennek a lapnak, amely tegnapi számában olyan szépen foglalkozott Önnel[267], vannak bizonyos magánjellegű kötelezettségei irányomban, minthogy én ajánlottam nekik Engels barátom „Jegyzetek a háborúról" című írásait[16]. A– B–* *kívánságára* tettem ezt, aki időnként becsempész a *„Pall Mall"*-be néhány bekezdésnyit az „Internacionálé"-ról. Ezért nem hallgatták teljesen *agyon második Üzenetünket ebben a lapban.*)

A kontinensről – ahol még Moszkvában és Szentpétervárott is, sőt a bonapartista uralom alatti francia sajtóban is, még a mai Berlinben is az emberek hozzá voltak és vannak szokva ahhoz, hogy az Internacionálé kiáltványait komolyan tárgyalják és teljes egészében közlik egyik vagy másik újságban – nem egy ízben gúnyolódtak rajtunk nemtörődömségünk miatt, amiért nem használjuk ki a „szabad" angol sajtót. Természetesen fogalmuk sincs róla és nem is fogják elhinni, milyen mérhetetlenül korrupt ez a hitvány bagázs, amelyet William Cobbett már régen így bélyegzett meg: „megvásárolható, gyalázatos és műveletlen".

Nos, azt hiszem, a lehető legnagyobb szolgálatot tenné az *Internacionálénak*, és gondom lenne rá, hogy cikkét átvegyék a *mi* lapjaink Spanyolországban, Olaszországban, Svájcban, Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Magyarországon, Németországban, Franciaországban és az Egyesült Államokban –, ha Ön a *„Fortnightly Review"*-ban közölne valamit az Internacionáléról, a Főtanácsnak a háborúra vonatkozó kiáltványairól és arról a bánásmódról, melyben ez a mintaszerű sajtó, ez a „szabad" angol sajtó bennünket részesít![268] Ezek a fickók valójában jobban behódoltak a porosz rendőrségnek, mint a berlini lapok.

Lafargue, aki jelenleg kiad egy lapot** Bordeaux-ban, a legjobb kívánságait küldi Önnek és Mrs. Beeslynek.

Őszinte híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

* Nicolas Léon Thieblin. – *Szerk.*
** „Défense nationale"[269]. – *Szerk.*

22

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba[238]

[London,] 1870 szept. 23.

Kedves Oswald,

Itt küldök „Volksstaat"-ot (72–76. sz.) és „Volkswillé"-t[270] (34. sz.), mindkettőt *hétfőig* vissza kell kapnom.

A „Zukunft"-ot csak alkalmanként küldik nekem. Azok a számok, amelyek Engelsnél vannak, még nincsenek kicsomagolva, akárcsak a többi holmija, amelyet épp most hozott el Manchesterből.[133] Ez az oka annak is, hogy *még nem* fogadhatom el szíves meghívását. Engelst és családját kell előbb rendbe tennem.

Az Ön semlegesítési tervének[271] én a leghatározottabban *ellene* vagyok és ebben az értelemben már részletesen nyilatkoztam erről a velem más oldalról is közölt tervről.

Ha komolyan Németország katonai biztonságának megteremtéséről van szó, akkor a Metz és Strasbourg körüli erődítmények lerombolása tökéletesen elég lenne.

Bismarck *tudja* ezt. Egyben azt is tudja, hogy a semlegesítés ebből a szempontból nem nyújthatna többet, s a Franciaországgal később ismét szükségessé váló kibéküléshez *sokkal kevesebbel*, valójában *semmivel sem* járulna hozzá. Olyan intézkedések közé tartozik, amelyek mindent elrontanak és semmit nem hoznak helyre.

Vegye figyelembe továbbá, hogy az egész németországi ellenzék csak azért és annyiban számít bizonyos hatalomnak, mégpedig a kormány részéről folyó üldözése következtében növekvő hatalomnak, *mert* és *amennyiben szigorúan elvi módon* lép fel.

Nemcsak a munkások érzik ezt, hanem olyan emberek is, mint Jacoby, olyan emberek, mint a trieri Ludwig Simon és még Jakobus Venedey is! Mihelyt diplomatizálni kezd ez a tarkabarka árnyalatú ellenzék, minden elveszett. A diplomatizálással egyáltalán semmit sem nyerne, de ezzel a . . .*

* *Olvashatatlan. – Szerk.*

elveszítené azt a jogát, hogy kijelentse: tessék kérem, annektáljatok; mi érvénytelennek nyilvánítjuk ezeket az annexiókat!

Egyébként, e pillanatban nem Thiers a hangadó férfiú, hanem Jules Favre. Az erődítmények lerombolását *először* a hivatalos „*Journal de Pétersbourg*" javasolta[272] és a francia ideiglenes kormány rögtön átvette. Ha megtörheti valami a katonacsürhének a szép Vilmosra gyakorolt befolyását, akkor a Pétervárról jövő tanácsadás az.

Híve
K. M.

23

Marx Edward Spencer Beeslyhez

Londonba[255]

[London,] 1870 október 19.

Igen Tisztelt Uram!

Deák a munkások ellen van.[273] Ő valójában angol whig[274] – magyar kiadásban.

Ami Lyont illeti,[275] olyan leveleket kaptam, amelyek nem alkalmasak a közzétételre. Először minden jól ment. Az „Internacionálé" szekciójának nyomására kikiáltották a köztársaságot, még mielőtt Párizs megtette ezt a lépést. Azonnal forradalmi kormányt alakítottak – *Kommünt* –, amely részben az „Internacionálé"-hoz tartozó munkásokból, részben radikális polgári republikánusokból állt. A városi vámokat rögtön eltörölték, s helyesen. A bonapartista és a klerikális cselszövőket megfélemlítették. Erélyes rendszabályokat foganatosítottak az egész nép felfegyverzésére. A burzsoázia, ha nem rokonszenvezett is a dolgok új rendjével, de kezdte legalább nyugodtan elviselni. A lyoni kezdeményezés hatása azonnal érezhető volt Marseille-ben és Toulouse-ban is, ahol az „Internacionálé" szekciói erősek.

Ámde Bakunyin és Cluseret, ezek a szamarak, Lyonba érkeztek és mindent elrontottak. Minthogy mindketten az „Internacionálé"-hoz tartoznak, sajnos elég befolyásuk volt ahhoz, hogy barátainkat tévútra vezessék. A városházát – rövid időre – hatalmukba kerítették, és a legőrültebb dekrétumokat bocsátották ki *az állam eltörléséről* és hasonló badarságokról. Ön megérti, hogy amikor egy orosz, akit a polgári sajtó Bismarck ügynökének állított be, egy *Francia Jóléti Bizottság*[276] vezetőjeként akart szerepelni, ez a tény már önmagában is teljesen elegendő volt ahhoz, hogy kedvezőtlen fordulatot idézzen elő a közvéleményben. Ami *Cluseret*-t illeti, ő egy személyben bolond és gyáva módjára viselkedett. Kudarcuk után mindketten elhagyták Lyont.

Rouenban, mint Franciaország legtöbb más ipari városában, az Internacionálé szekciói a lyoni példát követve kikényszerítették, hogy vegyenek be hivatalosan munkásokat is a „honvédelmi bizottságokba".

Mégis azt kell Önnek mondanom, hogy Franciaországból nyert összes értesüléseim szerint a burzsoázia egészében véve szívesebben látja a porosz hódítást, mint egy szocialista irányzatú köztársaság győzelmét.

Őszinte híve
Karl Marx

Elküldöm Önnek a „*New York Tribune*"[277] egy példányát, amelyet tegnap kaptam. Lekötelezne, ha elolvasás után visszaküldené. Van benne egy cikk az Internacionáléról, nem tudom, kinek a tollából, de a stílusból és modorból ítélve azt hiszem, hogy Dana úr lehet a szerző.

Továbbítom Önnek a „*Défense nationale*" három példányát is; ezeket Lafargue küldi Önnek üdvözletével együtt.

Eredeti nyelve: angol

24

Marx Peter Imandthoz

Dundeeba

[London,] 1870 nov. 11.

Kedves Imandt,

Unokaöcséd* tegnap reggel megjött. Leveled ma érkezett. A családi tanácsban azonban úgy határoztunk, hogy ifjabb Imandt szerdáig itt marad, s akkor gőzhajóval utazik el.

Először is, ami magát az elutazást illeti, nem akarjuk olyan gyorsan elveszteni társaságát, és neki is hasznos, ha egy kissé kifújja magát.

Másodszor, az utazás módját illetően, egészen megfagyva ért ide Southamptonból, s a vasúti utazás Dundeeba (amely a 3. osztályon még rosszabb) nagyon ártana neki, gőzhajón azonban az első osztályon 20 sh.-ért megkapja a kellő mennyiségű meleget.

Igen szolid és művelt fiatalember, mindnyájunknak nagyon tetszik.

Remélem, meg vagy elégedve ezzel az elrendezéssel.

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

Apropó, Wilhelmünk, nem a király, hanem W. Liebknecht, jócskán bosszantja „Volksstaat"-jában a poroszokat, bár a maga korlátolt módján azt hiszi, mindig feketét kell mondania, ha az ellenfél fehéret mond és fordítva; ezért készpénznek veszi egy Gambettának és Tsainak minden frázisát, és valójában folyvást úgy félrevezeti olvasóközönségét, ahogyan a franciákat kormányférfiaik hamis hírekkel etetik.

Freiligrath úr ezalatt a nemzeti liberális filiszterek hangulattermelője lett. És joggal. Hiszen valamit csak kell adnia viszonzásul a polgárok gyűjtéséért, amelyet zsebre vágott.[278]

---

* Robert Imandt. – *Szerk.*

25

Marx az Internacionálé holland és flamand tagjaihoz

Brüsszelbe[279]

[London, 1870 december 3. és 9. között]

Felhívás

a holland és a flamand internacionalistákhoz

Kérjük németalföldi barátainkat, küldjék meg rendszeresen sajtóorgánumaikat – „*De Werkman*", „*Asmodée*", „*De Toekomst*", az antwerpeni „*De Werker*" stb.[280] – Londonba a Nemzetközi Szövetség Főtanácsának a következő címre:

Karl Marx, Modena Villas, Maitland Park, Haverstock Hill, London, Anglia.

Eredeti nyelve: francia

26

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

London, [1870] december 13.

Kedves Kugelmann,

Hosszú hallgatásomat azzal kell magyaráznod, hogy e háború alatt, amely a Főtanács külföldi levelezőinek zömét Franciaországba vonta, *csaknem az egész nemzetközi levelezést* nekem kell végeznem, ami nem csekélység. Ezenkívül a „*postai szabadság*" mellett, amely most Németországban és kivált az Északnémet Szövetségben[64], „legeslegkivált" pedig Hannoverban uralkodik, veszedelmes – nem számomra ugyan, hanem azok számára, akikkel Németországban levelezem –, ha megírom nekik nézeteimet erről a háborúról, és mi másról írhat az ember ebben a pillanatban?

Te pl. kéred tőlem a háborúról szóló első üzenetünket.[281] Megküldtem neked. Nyilván elsikkasztották. Ma mellékelem neked a röpirat alakban együtt megjelent mindkét üzenetet[263], valamint Beesly professzor cikkét a „*Fortnightly Review*-ból* és a mai „*Daily News*"-t. Minthogy ez porosz színezetű lap, valószínűleg áteresztik a dolgokat. Beesly professzor comteista és mint ilyennek kötelessége, hogy mindenféle rigolyái legyenek, egyébként azonban nagyon derék és bátor ember. Történelemprofesszor a londoni egyetemen.

Úgy látszik, nemcsak Bonaparte-ot, tábornokait és hadseregét vitték fogságba Németországba, hanem vele meghonosították a tölgyek és hársak országában az egész imperializmust is minden nyavalyájával együtt.

Ami a német burzsoát illeti, az ő hódítás-ittasságán semmiképpen nem csodálkozom. Először is a harácsolás minden burzsoáziának életelve, és idegen tartományok bevétele mindig „bevétel". Azonkívül a német polgár annyi rúgást fogadott már alázattal honának atyjaitól és kivált a Hohenzollernoktól, hogy igazi élvezetet kell lelnie abban, ha a változatosság kedvéért egyszer az idegennek is kijut ezekből a rúgásokból.

Ez a háború mindenesetre megszabadított bennünket a „polgári republi-

* *V. ö. 152. old. – Szerk.*

kánusoktól". Ijedelmes végre juttatta ezt a népséget. Ez pedig jelentős eredmény. A legjobb alkalmat adta professzorainknak, hogy az egész világ előtt lejárassák magukat mint szolgalelkű vaskalaposok. A háborút nyomon követő viszonyok csinálják majd a legjobb propagandát elveinknek.

Itt Angliában a háború kezdetén ultraporosz volt a közvélemény; most az ellenkezőjébe csapott át. A zenés kávéházakban pl. kipisszegik a német énekeseket az ő Wi-Wa-Wacht am Rhein-jükkel[282], a Marseillaise-t éneklő franciákat pedig kórusban kísérik. Azon kívül, hogy a néptömegek határozottan rokonszenveznek a köztársasággal és hogy a respectability* bosszankodik a most már napnál világosabb porosz–orosz szövetség miatt, és azon kívül, hogy a porosz diplomácia hangja a katonai sikerek óta arcátlanná lett, itt a hadviselés módja – a rekvirálás rendszere, a falvak felperzselése, a franktirőrök[283] kivégzése, túszok szedése és a harmincéves háború módszereinek egyéb ilyen felelevenítése – általános felháborodást keltett. Persze az angolok ugyanezt tették Indiában, Jamaicában stb., de a franciák sem nem hinduk, sem kínaiak, sem négerek, a poroszok pedig nem égiszülött angolok! Igazi hohenzollerni gondolat, hogy egy nép bűntettet követ el, ha tovább védekezik azután, hogy fuccs az állandó hadseregének. Tény, hogy az I. Napóleon elleni porosz népháború valósággal szálka volt a derék III. Frigyes Vilmos szemében; meggyőződhetünk erről Pertz professzornak Gneisenauról írott történelmi művéből, aki népfelkelő szabályzatában rendszerbe foglalta a franktirőr-háborút.[284] III. Frigyes Vilmos szívét rágta, hogy a nép a saját szakállára és legfelsőbb parancstól függetlenül verekedett.

De hát nyugtával dicsérjük a napot. A franciaországi háború még nagyon „randa" fordulatot vehet. A Loire-hadsereg ellenállása[285] „nem volt benne" a számításban, és a német erők mostani jobbra-balra szétszóródása pusztán ijedelmet akar kelteni, valójában azonban nem jár más eredménnyel, mint hogy minden ponton életre hívja a védekezőerőt és gyöngíti a támadóerőt. A Párizs bombázásával való fenyegetőzés is csupán trükk. Magára Párizs városára a valószínűségszámítás szabályai szerint egyáltalán nem lehet komoly hatással. Ha összelőnek is néhány külerődöt, ha réseket törnek is, mit ér ez akkor, amikor az ostromlottak száma nagyobb az ostromlókénál? És ha az ostromlottak kiválóan verekedtek a kitörések alkalmával, amikor az ellenfél sáncok mögül védekezett, akkor mi lesz, ha felcserélődnek a szerepek?

Párizs kiéheztetése az egyetlen reális eszköz. De ha ennek időpontja eléggé elhúzódik ahhoz, hogy hadseregek alakuljanak és a népháború kifejlődjék

---

* – előkelőségek; tisztes polgárok; az ún. jó társaság – *Szerk.*

a vidéken, akkor ezzel sem nyernek egyebet, mint a súlypont eltolódását. Azonkívül még a kapituláció után is Párizs, melyet nem lehet egy maroknyi katonasággal megszállni és féken tartani, az inváziós hadsereg nagy részét befagyasztaná.

De bárhogy végződik is azonban a háború, gyakoroltatta a fegyverforgatásban a francia proletariátust s ez a jövő legbiztosabb záloga.

Az az arcátlan hang, amelyet Oroszország és Poroszország fölvett Angliával szemben, egészen váratlan és kellemetlen következményekkel járhat számukra. Ez egyszerűen a következőkön alapszik: Anglia az 1856. évi párizsi békeszerződésben *lefegyverezte önmagát*.[191] Anglia tengeri hatalom és csak a tengeri háború eszközét vetheti latba a nagy kontinentális katonai hatalmakkal szemben. A csalhatatlan eszköz itt a kontinentálisok tengerentúli kereskedelmének időleges megsemmisítése, ill. megbénítása. Ez főleg annak az elvnek az érvényesítéséből áll, hogy elkobzandók a semleges hajókon szállított ellenséges áruk. Erről a tengeri jogról az angolok (más hasonló jogokkal együtt) lemondtak a párizsi szerződéshez csatolt ún. deklarációban, Clarendon ezt az oroszbarát Palmerston titkos utasítására tette. A deklaráció azonban nem szerves része magának a szerződésnek és *soha* nem nyert törvényes szentesítést Angliában. Az orosz és porosz urak gazda nélkül csinálnak számítást, ha azt képzelik, hogy a családi érdekekből poroszbarát királynő* befolyása és egy Gladstone polgári gyöngeelméjűsége a döntő pillanatban vissza fogja tartani John Bullt[29] attól, hogy sutba dobja ezt a magateremtette „kellemetes akadályt"[286]. Akkor pedig néhány hét alatt megfojthatja az orosz–német tengerentúli kereskedelmet. Akkor alkalmunk lesz majd tanulmányozni a pétervári és berlini diplomaták hosszúra nyúlt és az „erő-hazafiak" még hosszabbra nyúlt ábrázatát. Qui vivra, verra.**

Szívélyes üdvözletem a grófnő asszonynak*** és Franziskának.

Barátod
K. M.

Apropó. Elküldheted-e nekem Windthorst különféle Reichstag-beszédeit?

---

* Viktória. – *Szerk.*
** – Aki megéri, meglátja. – *Szerk.*
*** Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*

27

Engels Frederic Greenwoodhoz

Londonba

[London, 1870] dec. 17.

A mellékletet egy barátom, Oswald úr küldi nekem. Azt mondja, hogy a szokásos jegyeket elküldték a „Pall Mall Gazette"-nek, és arra kér, szóljak egy jó szót annak érdekében, hogy O-né ma esti koncertjéről említést tegyenek ebben a lapban, vagy legalábbis rábírjuk az Önök zenekritikusát, hogy menjen el és hallgassa meg őt. Megmondtam neki, hogy ez teljesen kívül esik a hatáskörömön, és még csak nem is tudom, hogyan kell eljárni ilyen dologban. Mégis ragaszkodott hozzá, és mivel nagyon derék fickó, csak annyit mondhatok, hogy ha Ön ténylegesen tudna valamit tenni ebben az ügyben, személyes szívességet tenne nekem. Én túlságosan gyenge vagyok a muzsikában ahhoz, hogy véleményt merjek mondani, de hallottam hozzáértőket nagyon elismerően beszélni O-né játékáról.

(Greenwoodnak dec. 17-én hajnali 1 órakor.)

Eredeti nyelve: angol

28

Engels Natalie Liebknechthez

Lipcsébe

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1870 dec. 19.

Kedves Liebknechtné,

Éppen most kaptuk meg itt a hírt, hogy Liebknechtet, Bebelt és Hepnert tegnap letartóztatták. Ez a porosz bosszú azokért az erkölcsi vereségekért, amelyeket L és B mért a porosz császárságra, már annak megszületése előtt. Mi itt mindnyájan nagyon örültünk, hogy ilyen bátran léptek fel mindketten a Reichstagban, olyan körülmények közt, amikor valóban nem volt csekélység nyíltan és dacosan kiállni a mi nézeteinkkel.[287] Úgy sejtjük, mindenekelőtt kicsinyes bosszú és a lap* megsemmisítése a cél, valamint újraválasztásuk lehetetlenné tétele, a hazaárulás vádja pedig merő látszatkeltés. Nagyot tévedhetnek azonban a porosz urak, mert tekintve a német munkások valóban egészen kiváló magatartását, amely még a csibész Schweitzert is arra kényszerítette, hogy alávesse magát L és B vezetésének, valószínűleg teljesen célját téveszti ez az erőszakos lépés, és inkább az ellenkező hatást kelti. A német munkások e háború idején olyan tisztánlátást és erélyt mutattak, amely egy csapásra az európai munkásmozgalom élére helyezi őket, s Ön meg fogja érteni, mekkora büszkeséggel tölt ez el minket.

Kötelességünk azonban, amennyiben erőnkből telik, arról is gondoskodni, hogy németországi letartóztatott barátaink és családtagjaik ne szenvedjenek ínséget, s éppen most, mikor amúgy is annyira megkeserítik nekik a közelgő karácsonyi ünnepet. Bátorkodunk tehát ide mellékelni az Angol Bank egy ötfontos bankjegyét,

„B 10, 04841, London, 1870 okt. 12.",

amelynek összegét szíveskedjék megosztani Bebelnével.

Mellékelünk továbbá hét tallért, amelyet az itteni Német Munkás Művelődési Egylet[211] szerzett és amely a letartóztatott braunschweigiak[125] csa-

* „Der Volksstaat". – *Szerk.*

ládjának van szánva. Kérem, szíveskedjék aláírni és visszaküldeni nekem az erről szóló mellékelt nyugtát, hogy Marx igazolásaként eljuttassuk az egyletnek.

Az én feleségem forradalmár ír asszony, s így elképzelheti Ön, micsoda öröm volt tegnap nálunk otthon, amikor megjött a hír, hogy az elítélt féniek amnesztiát kaptak, ha a legkoszosabb porosz módra is.[288] S akkor rögtön utána jött a hír németországi barátaink letartóztatásáról!

Jó egészséget Önnek, kedves Liebknechtné, s ne csüggedjen. A poroszok és följebbvalóik, az oroszok, olyan históriába fogtak, amely fejükre fog nőni.

Őszinte együttérzéssel

híve

Friedrich Engels

A Marx család szívélyesen köszönti Önt és meleg üdvözletét küldi a gyerekeknek.

1871

29

Marx Natalie Liebknechthez

Lipcsébe

1871 jan. 13.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W., London

Kedves Liebknechtné,

Az „Internacionálé" Főtanácsa gyűjtést indított a porosz kormány által üldözött német „hazafiak" – a szó igazi értelmében hazafiak – családja számára.[289] Ez az első 5 £, amelyet küldök, Önnek és Bebelnének van szánva.

Biedermann-nak, a professzori jóembernek a londoni hazugság-tudósítója[290] vitathatatlanul az itteni porosz követség rendőrszemélyzetéhez tartozik, amely 1852-ben, a kölni kommunista-per idején[291] egészen ehhez hasonlóan tevékenykedett. Ki fogjuk fürkészni, ki ez az egyén, hogy aztán az itteni sajtóban leleplezzük ennek a klikknek az üzelmeit, s ezzel a keresztény-porosz-germán erkölcsiség legújabb fázisára is rávilágítsunk.

A „Volksstaat" ma ideérkezett számában találtam egy hírt, amely ismét érdemtelenül komolyan veszi Nyecsajev urat.[292] Amit ez a Ny a maga oroszországi tetteiről és szenvedéseiről az európai sajtóban kinyomatott, az egytől egyig *szemérmetlen hazug mese* volt. Kezemben vannak a bizonyítékok rá. Megemlíteni sem kellene tehát soha ennek az egyénnek a nevét.

Feleségem és leányaim legszívélyesebb üdvözletüket küldik Önnek, gyermekeinek és Liebknechtnek.

A legmelegebb újévi jókívánságokkal

kész híve
Karl Marx

30

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 jan. 18.*

Kedves Jung,

A Főtanács tegnapi ülésén lelepleztem Jules Favre múltját.[293] Közlök Önnel néhány főbb adatot ellenforradalmi cselekedeteit illetően.

A Tanács ugyancsak tegnap határozatot hozott, melyben utasítja Önt, hogy írjon a svájci német munkás művelődési egyletek orgánuma, a „Felleisen"[294] szerkesztőinek az alábbi értelemben:

1. Milyen álláspontot foglalnak el ezek az egyletek és orgánumuk, a „Felleisen", a *Nemzetközi Munkásszövetséggel* szemben?

2. Mostanáig még soha semmiféle hozzájárulást sem fizettek a Főtanácsnak.

3. Orgánumukban – a „Felleisen"-ben – védik Elzász és Lotaringia Németországhoz csatolását, ami szembeszökően ellentmond a Főtanács körleveleinek[263], melyekből soha még csak kivonatot sem közöltek.

4. Ha kitartanak amellett, hogy nem teljesítik kötelezettségeiket (2. pont) és szembehelyezkednek a Főtanács politikájával (3. pont), mely összhangban van az *Internacionálé* szervezeti szabályzatával, a Főtanács, élve a bázeli kongresszuson ráruházott jogával,[295] ideiglenesen – vagyis a következő általános kongresszus összeüléséig – ki fogja zárni őket az *Internacionáléból.*

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

Már nem Ladendorf a „Felleisen" szerkesztője. Levelét a következő címre küldje: „Redaktion des »*Felleisen*«. Deutscher Arbeiterbildungverein in Gassen, Zürich."

---

* *A kéziratban*: 17. – *Szerk.*

Jules Favre

Az 1848 június 27-i gyalázatos rendelet, melynek értelmében sok ezer, a júniusi felkelés alatt elfogott párizsi munkást minden, akár formális bírósági eljárás nélkül Algériába *deportáltak* stb., Jules Favre műve volt. Később mindig megtagadta, hogy csatlakozzék az amnesztiajavaslatokhoz, melyeket az alkotmányozó gyűlés republikánus pártja időről időre előterjesztett.

Jules Favre az egyik leghírhedtebb eszköze volt annak a *terroruralomnak*, mellyel Cavaignac tábornok sújtotta a francia munkásosztályt a júniusi felkelés után. Támogatta mindazokat a gyalázatos törvényeket, melyeket akkor azzal a céllal hoztak, hogy elnyomják a gyülekezési és egyesülési jogot és a sajtószabadságot.[296]

1849 április 16-án Jules Favre egy parlamenti bizottság ellenforradalmi többségének szóvivőjeként javasolta, hogy engedélyezzék Louis Bonapartenak azt az 1 200 000 frankot, melyet *a római köztársaság elleni expedícióhoz*[297] követelt.

Eredeti nyelve: angol

31

Marx Sigfrid Meyerhez

New Yorkba

[London,] 1871 jan. 21.

Kedves Meyer,

Az ún. központi bizottság megalakítása New Yorkban egyáltalán nem volt ínyemre.[298] Főtanácsbeli elismerését ameddig csak lehetett késleltettem, de lefegyvereződtem, mikor Charnier úr egy leveléből kitűnt, hogy francia titkárunk, Dupont – igen kiváló ember, de túl heves, és tettvágya gyakran téves lépésekre ragadja – kezdeményezte ezt a históriát. Nem lehetett hát tenni már semmit. Dupont orrot kapott a Főtanácstól, mais le jeu était fait!* Engels (aki itt lakik most[133]) és én emlékeztetjük Önt és Vogtot**, hogy szervezeti szabályzatunk szerint a Főtanács csak akkor emelhet vétót, ha az „Internacionálé" szervezeti szabályzatát vagy elveit nyíltan megsértették, egyébként azonban megmásíthatatlan politikánk, hogy engedjük a szekciókat érvényesülni és önmagukat igazgatni. Csak Franciaország volt kivétel, a császárság idején fennállt különleges viszonyai miatt. Barátainknak is ehhez kell hát igazodniok. Mi, itt Londonban, együtt dolgozunk olyan angolokkal, akiknek egy része csöppet sem hozzánk való és akikről nagyon jól tudjuk, hogy csak fejőstehénnek akarják felhasználni az „Internacionálé"-t kicsinyes személyi becsvágyuk kielégítésére. Mégis jó képet vágunk a rossz játékhoz. Ha felháborodva visszavonulnánk ezek miatt az emberek miatt, ezzel csak megadnánk nekik azt az erőt, amelyet most a mi jelenlétünk hatástalanít. S Önöknek is így kell tenniök.

Ami Vogtot illeti, kezdettől fogva meg voltam győződve arról, hogy a fontoskodó Sorge elvetette a sulykot. Válaszolnom kellett azonban egyenes kérdésére.*** Különben ezzel a pletykával személyesen Schily barátomhoz fordult volna, akit ettől a kellemetlenségtől meg akartam kímélni.

---

* – de a játék eldőlt! a dolog befejeződött! megtörtént! – *Szerk.*

** August Vogt. – *Szerk.*

*** *V. ö. 137–138. old.* – *Szerk.*

Mi itt a munkásosztály körében nagy mozgalmat hoztunk létre Gladstone ellen (a francia köztársaságért),[120] s ez valószínűleg megbuktatja majd. Poroszország szőröstül-bőröstül az orosz kabinet fennhatósága alatt áll. Ha véglegesen győz, akkor a hős német filiszternek olyasmiben lesz majd része, amit megérdemel. Csak az a szerencsétlenség, hogy a mostani francia kormány azt hiszi, forradalom nélkül is lehet forradalmi háborút folytatni.

Freiligrath, a nemes költő, pillanatnyilag itt tartózkodik a lányainál. Nincs mersze nálam mutatkozni. Azt a 60 000 tallért, amelyet a német filiszterek adományoztak neki,[275] olyan Türtaiosz-énekkel kell megszolgálnia, mint az, hogy „Germánia, te büszke nő"[97] stb.

Egészségi állapotom hónapokig megint szörnyű volt, de ki törődhetik ily nagy történelmi események közepette ilyen csekélységgel!

Pétervárott megjelenik egy félhivatalos „*Törvényszéki Orvostani Archívum*" (orosz nyelven). Egyik orvos munkatársa cikket írt a legutóbbi negyedévi számban „*A nyugat-európai proletariátus egészségügyi viszonyairól*", amelyben főleg az én könyvemet idézi, mégpedig a forrás megjelölésével.[299] Ennek folytán a következő szerencsétlenség történt: a cenzor súlyos megrovást kapott a belügyminisztertől, a főszerkesztőt leváltották, magának a folyóiratszámnak pedig minden elérhető példányát – elégették!

Nem tudom, közöltem-e már Önnel, hogy 1870 eleje óta még oroszul is kellett tanulnom, s most már elég folyamatosan olvasok. Onnan eredt a dolog, hogy Pétervárról elküldték Flerovszkij igen jelentős művét, „A munkásosztály (különösen a parasztok) helyzete Oroszországban", és meg akartam ismerni Csernisevszkij (kitűnő) közgazdasági műveit is (hálából értük 7 évvel ezelőtt szibériai bányamunkára ítélték[300]). Az eredmény megéri azt a fáradságot, amelyet a magamkorabeli embernek a klasszikus, germán és román nyelvtörzsektől annyira elütő nyelv elsajátítása okoz. Az a szellemi mozgalom, amely most Oroszországban végbemegy, azt mutatja, hogy alul a mélyben erjedés van. A fejeket mindig összefűzik láthatatlan szálak a nép testével.

Ön és Vogt adósak nekem a fényképükkel. Legalábbis azt hiszem, megígérték.

Üdvözlet Önnek és Vogtnak.

Híve

Karl Marx

Az állami földek ügyében írtam régi barátomnak, G. J. Harneynak[20], aki most Massachusetts állam helyettes államtitkára.

32

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

1871 jan. 21.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W., London

Tisztelt Sorge Úr,

Az amerikai német szekciók összes jelentései hozzám intézendők. Eccarius csak a jenkik ügyeivel megbízott titkár. A Főtanács *titkáraként* semmi köze sincs a külföldi levelezéshez.

A német szekció „járulékának" históriájáról egészen megfeledkeztem.[301] Az Ön levelének vételekor írtam ezért Eccariusnak[20], az ő csatolt válasza egyszersmind nyugtaként szolgálhat.

A központi tanács megalakítása ügyében (mi jobban szerettük volna, ha az összetévesztés elkerülése végett központi bizottságnak nevezi magát) már írtam.[302]

A Kelloggot[252] nem kaptam meg. Valószínűleg abban a sárga borítékban volt, amelyet az itteni postahivataltól kaptam. Fel volt szakadva és rá volt bélyegezve: „tartalma hiányzik". A boríték valószínűleg túl gyönge volt.

Néhány héttel ezelőtt elküldtem az Ön címére a Főtanács egy *nagy csomag* különféle keletű kiadványát, de eddig semmi átvételi értesítést sem kaptam. Ezek a dolgok az én személyes tulajdonomat képezték, s azért küldtem el az én példányaimat, mert a Főtanács készlete (a legtöbb kiadványában) teljesen kimerült.

Készséges híve
Karl Marx

33

Marx Paul Lafargue-hoz

Bordeaux-ba

[London,] 1871 febr. 4.

Kedves Paul,

Új védőket kell teremteni Franciaországnak. Úgy látszik, te és Laura komolyan és sikeresen foglalkoztok ezzel a hazafias tevékenységgel. Az egész család boldogan hallotta, hogy drága Lauránk diadalmasan túljutott a kritikus időponton és reméljük, hogy a továbbhaladás éppilyen kedvező lesz.

Öleld meg helyettem a kis Schnappyt és mondd meg neki, hogy Old Nick el van ragadtatva utódjának két fotográfiájától. A „komoly" felvételen a kisember szigorú tulajdonságai domborodnak ki, míg franc-fileur[303] pózában elragadó humor és kópéság jut kifejezésre.

Tudjátok, milyen rossz véleménnyel vagyok a burzsoázia hőseiről. Jules Favre és Tsai azonban sikeresen felülmúlták legrosszabb várakozásaimat is. Amikor Trochu megvalósította titokzatos „tervét", azaz, amikor ez a „sabre orthodoxe"*, ez a „katonai kretén" Párizs *passzív* ellenállását addig nyújtotta, hogy csak az éhhalál vagy a megadás alternatívája maradt, Jules Favre és Tsai követhették volna a touli erőd parancsnokának példáját.[304] Ez, amikor ellenállóereje teljesen kimerült, nem *kapitulált*. Csupán informálta a poroszokat a dolgok valóságos állásáról, kijelentette, hogy élelem hiányában kénytelen abbahagyni a védekezést, és hogy most cselekedjenek tetszésük szerint. Nem tett nekik semmi engedményt. Csupán elismert egy *fait accomplit***. Favre és Tsai viszont nem érik be formális kapituláció aláírásával. Arcátlanságukban *egész Franciaország* nevében cselekednek,[305] noha semmit sem tudnak arról, hogyan állnak a dolgok *Párizson kívül*, hiszen e tekintetben szigorúan arra az elfogulatlan információra voltak korlátozva, melyet Bismarck kegyeskedett engedélyezni nekik. Sőt mi több, miután kapituláltak, miután porosz királyi fogoly urak lettek, tovább mennek és kijelentik, hogy a bordeaux-i küldöttség[306] elvesztette felhatalmazását és csak „a porosz királyi fogoly urakkal" egyetértésben cselekedhet. Holott

* – „ortodox kard", „igazhitű szablya" – *Szerk.*

** – *bekövetkezett tényt* – *Szerk.*

még Louis Bonaparte is, sedani kapitulációja és fogságba esése után, kijelentette Bismarcknak, hogy nem bocsátkozhatik *tárgyalásokba* vele, mert nem cselekedhetik szabadon és mert *porosz fogoly* lévén, nincs többé semmiféle hatalma Franciaországban!

Tehát még Louis Bonaparte is kevésbé arcátlan volt, mint Favre és Tsai!

Favre legfeljebb *fegyverszünetet* fogadhatott volna el *feltételesen*, azaz a bordeaux-i küldöttség jóváhagyásának a fenntartásával. De e *fegyverszünet feltételeinek* rögzítését olyan emberekre kellett volna hagynia, akik nem a porosz király foglyai. Azok bizonyára nem engedték volna meg a poroszoknak, hogy kirekesszék ebből a fegyverszünetből a *keleti hadszínteret*, és nem engedték volna meg a poroszoknak, hogy a fegyverszünet ürügyén számukra olyan előnyös módon kikerekítsék megszállási vonalukat.

Vérszemet kapva a párizsi küldöttség tagjainak hitvány szervilizmusától, akik továbbra is francia kormányt játszanak, miután kapituláns és porosz királyi fogoly urak lettek, Bismarck Franciaország *de facto* legfőbb hatalmának tekinti magát és így is cselekszik már. *Tiltakozik* Gambettának az általános választásokra vonatkozó dekrétuma ellen, mivel az csorbítja a választások „szabadságát".[307] Ő diktálja a feltételeket, melyek alapján a nemzetgyűlést meg kell választani. Valóban! Gambetta válaszul *tiltakozhatna* azon feltételek ellen, melyek között ugyanekkor a *Reichstag általános választásai* folynak *Németországban*. Ragaszkodhatna ahhoz, hogy e választások *szabaddá* tételéhez Bismarck mindenekelőtt szüntesse meg vagy legalábbis függessze fel a Poroszország nagy részén meghirdetett *ostromállapotot*. Mondok egy példát a németországi választások *szabadságáról*. (Majna-) Frankfurtban jelöltek egy munkásképviselőt (nem frankfurti lakost), aki meg is kezdte választási hadjáratát a városban. Mihez folyamodtak a porosz hatóságok? Rendőri segédlettel kiűzték ezt a jelöltet Frankfurtból![308]

Remélem, a poroszok ragaszkodni fognak ahhoz a szerény követelésükhöz, hogy Franciaország 400 millió £ hadisarcot fizessen![309] Ez még a francia burzsoáziát is megmozgatná, melynek manőverei a helyi hatóságok intrikáival együtt (e hatóságokat Gambetta javarészt meghagyta a bonapartisták, orléanisták stb. kezében) az igazi okai a háború eddigi vereségeinek. Még a burzsoázia is tudatára ébredne végül, hogy többet veszít, ha megadja magát, mint ha harcol!

Ugyanakkor, ha Franciaország még kitart egy ideig, a nemzetközi viszonyok sokkal jobban fognak kedvezni ügyének. Angliában a Gladstone-kormány komoly veszélyben van. Meglehet, hogy hamarosan elkergetik. A közvélemény itt most megint a legnagyobb mértékben *harcias*. Ezt a változást Poroszország követelései okozták, főleg az, hogy igényt tart *Pon-*

dichéryre és 20 legjobb francia hadihajóra. John Bull[29] ebben fenyegetést lát Angliával szemben és orosz intrikát (s ezeket a követeléseket valóban a szentpétervári kabinet sugallta Poroszországnak).

Magában Oroszországban, úgy látszik, nagy változás közeledik. Mióta a porosz király felvette a császári címet,[310] ismét felülkerekedett a németellenes párt, az úgynevezett moszkovita párt, a trónörökössel* az élén. Nagyon valószínű, hogy a mostani cár** vagy kénytelen lesz elfogadni ennek a pártnak a követeléseit és következésképp megváltoztatni külpolitikáját, vagy osztozni fog elődei sorsában és ilyen vagy amolyan módon megszabadul „halandó porhüvelyétől". Ha Oroszországban bekövetkezik egy ilyen megrázkódtatás, Poroszország, mely Oroszország és Ausztria felőli határairól teljesen elvonta a csapatokat, úgyhogy ezek a határok egészen csupaszok és védtelenek, képtelen lesz arra, hogy jelenlegi erőit állomásoztassa Franciaországban. Nyomban csöndesebben fog beszélni és egészen kezelhető lesz.

Tehát, ha Franciaország kitart, ha a fegyverszünetet haderőinek újjászervezésére használja fel, ha megérti végre, hogy forradalmi háború viseléséhez forradalmi rendszabályokra és forradalmi energiára van szükség, akkor még megmenthető. Bismarck tökéletesen tudja, hogy benne van a pácban. Azt reméli, hogy „ijesztgetéssel" kikerül belőle. Bízik Franciaország összes reakciós elemeinek közreműködésében.

A ti
Old Nicketek

P. S. Dupont mostani főnöke levelet kapott egy bordeaux-i cégtől, melynek szüksége van ügynökre Manchesterben. Főnöke háta mögött – aki igen aljas és brutális parvenü – Dupont szeretné megtudni, nem kaphatná-e meg *ő* ezt az ügynöki állást. Ezért kér téged, hogy szerezz információkat ebben az ügyben. A szóban forgó cég címe: Labadie et Co. (Borok és szeszes italok), rue des terres de Bordes, Bordeaux.

Mi van Prudhomme-mal? Javult az egészsége?

Eredeti nyelve: angol

* Alekszandr Alekszandrovics (a későbbi III. Sándor). – *Szerk.*
** II. Sándor. – *Szerk.*

34

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

London, 1871 február 4.

Kedves Kugelmann,

Sajnálattal láttam legutóbbi leveledből, hogy egészségi állapotod ismét rosszabbodott. Az enyém az őszi és téli hónapokban tűrhető volt, bár a köhögés, amelyet legutóbbi hannoveri tartózkodásomkor[311] szereztem, mind e pillanatig tart még.

Elküldtem neked azt a „*Daily News*"-t, amely levelemet tartalmazza.[312] Nyilván megint elsikkasztották, mint egyéb küldeményeimet is. Ma mellékelem a kivágást, valamint a Főtanács első Üzenetét[12]. A levél valóban nem tartalmaz mást, csak tényeket, de éppen ezzel hatott.

Ismered nézetemet a burzsoázia hőseiről. De Jules Favre úr (aki az ideiglenes kormány és Cavaignac idején lett hírhedtté*) és Tsai minden várakozásomat felülmúlták. Először megengedték a „sabre orthodoxe-nak"**, a „katonai kreténnek" – ahogy Blanqui helyesen jellemezte Trochut –, hogy „tervét" megvalósítsa. Ez a terv egyszerűen abból állott, hogy Párizs *passzív ellenállását* a legvégsőkig, vagyis az éhhalálig nyújtják, a támadást viszont színlelt hadműveletekre, „platonikus kitörésekre" korlátozzák. Nem „feltevéseket" mondok itt el. Ismerem a tartalmát egy levélnek, amelyet Jules Favre maga írt Gambettának, s amelyben arról panaszkodik, hogy ő és a kormány Párizsban kuksoló részének más tagjai hiába unszolják komoly támadó lépésekre Trochut. Trochu mindig azt válaszolja, hogy ezzel a *párizsi demagógia* kerekednék felül. Gambetta így válaszolt neki: Ön a saját ítéletét mondta ki! Trochu sokkal fontosabbnak tartotta, hogy breton testőrségével – amely ugyanazt a szolgálatot tette neki, mint a korzikaiak L. Bonaparte-nak – a párizsi vörösöket tartsa féken, mint hogy a poroszokat verje. Ez a valódi titkuk a vereségeknek, nemcsak Párizsban,

* *V. ö. 167. old. – Szerk.*

** – „ortodox kardnak", „igazhitű szablyának" – *Szerk.*

hanem mindenütt Franciaországban, ahol a burzsoázia, egyetértésben a helyi hatóságok többségével, ugyanezen elv szerint járt el.

Miután pedig Trochu tervét tetőpontjáig vitték – addig a pontig, amelyen Párizs vagy megadja magát, vagy éhen hal –, Jules Favre és Tsai egyszerűen követhették volna a touli erőd parancsnokának példáját.[304] Ez nem kapitulált. Egyszerűen kijelentette a poroszoknak, hogy élelem hiányában kénytelen abbahagyni a védekezést és megnyitni az erőd kapuit. Most cselekedjenek tetszésük szerint.

Jules Favre viszont nem éri be formális kapituláció aláírásával.[305] Miután önmagát, kormánybeli társait és Párizst a porosz király* *hadifoglyának* nyilvánítja, arcátlanságában *egész Franciaország nevében cselekszik*. Mit tudott a Párizson kívüli Franciaország állapotáról? Egyáltalán semmit, csak amit Bismarck kegyeskedett közölni vele.

Sőt mi több, ezek *a porosz királyi fogoly urak* tovább mennek és kijelentik, hogy a francia kormánynak Bordeaux-ban levő, még szabad része[306] elvesztette felhatalmazását és csak velük, *a porosz király hadifoglyaival egyetértésben* cselekedhet. De minthogy ők maguk mint hadifoglyok csak haduruk parancsa szerint cselekedhetnek, ezzel kikiáltották a porosz királyt Franciaország *de facto legfőbb hatalmának*.

Még Louis Bonaparte is kevésbé arcátlan volt sedani kapitulációja és fogságba esése után. Bismarck javaslataira kijelentette, hogy nem bocsátkozhatik tárgyalásokba, mert porosz fogoly lévén, nincs többé semmiféle hatalma Franciaországban.

J. Favre legfeljebb fegyverszünetet fogadhatott volna el egész Franciaország számára *feltételesen*, azaz annak fenntartásával, hogy jóváhagyja-e ezt az egyezményt a bordeaux-i kormány, amelynek egyszersmind egyedül volt joga és lehetősége, hogy e fegyverszünet pontjai felől a poroszokkal megállapodjék. Ez a kormány mindenesetre nem engedte volna meg a poroszoknak, hogy a keleti hadszínteret kirekesszék a fegyverszünetből. Nem engedte volna meg a poroszoknak, hogy számukra olyan előnyös módon kikerekítsék megszállási vonalukat!

Vérszemet kapva hadifoglyainak jogbitorlásától, akik fogoly létükre tovább is francia kormányt játszanak, Bismarck most már sans gêne** beavatkozik a francia belügyekbe is. Ő, a nemes lélek, *tiltakozik* Gambettának a nemzetgyűlési általános választásokra vonatkozó dekrétuma ellen, mert a dekrétum csorbítja a választások szabadságát![307] Valóban! Gambettának

* I. Vilmos. – *Szerk.*

** – feszélyezettség nélkül; minden teketória nélkül – *Szerk.*

válaszul tiltakoznia kellett volna a németországi ostromállapot és egyéb ottani állapotok ellen, melyek a Reichstag-választások szabadságát semmivé teszik.

Remélem, hogy Bismarck ragaszkodik békefeltételeihez![309] 400 millió £ hadisarc – az angol államadósság fele! Ezt még a francia burzsoák is meg fogják érteni! Talán felfogják végre, hogy a háború folytatásával a legroszszabb esetben is *csak nyerhetnek*.

A csőcselék – előkelő és alacsonyrendű egyaránt – a látszat, a külső, a közvetlen siker szerint ítél. Ezért 20 esztendőn át világszerte az egekig magasztalta L. Bonaparte-ot. Én valóban mindig, még fénykorában is *középszerű gazfickónak* lepleztem le. Ugyanez a nézetem a junker Bismarckról. Bismarckot nem tartom azonban olyan ostobának, mint amilyennek lennie kellene, ha diplomáciája a *szabad akaratán* alapulna. Az orosz kancellária olyan hálóba fonta ezt az embert, amilyet csak egy oroszlán téphetne szét, ő pedig nem oroszlán.

Pl. Bismarcknak az a követelése, hogy Franciaország szolgáltassa ki neki 20 legjobb hadihajóját és a kelet-indiai Pondichéryt! Ilyen ötlet nem indulhatott volna ki igazi porosz diplomatától. Az tudná, hogy egy porosz Pondichéry csak porosz zálog lenne az angolok kezében, hogy Anglia, ha akarja, elfoghatja a 20 hadihajót, mielőtt a Keleti-tengerre érkeznek, s hogy az ilyen követeléseknek csak az a porosz szempontból abszurd céljuk lehet, hogy gyanakvóvá tegyék John Bullt[29], mielőtt a poroszok kijutnak a francia bonyodalomból. De Oroszországnak érdekében állt éppen ezt az eredményt előidézni, hogy még jobban biztosítsa Poroszország vazallusságát. Valóban, ezek a követelések még a békevágyó angol középosztályban is teljes fordulatot okoztak. Most mindenki háborúért kiált. Anglia ilyen provokálása és érdekeinek ilyen veszélyeztetése még a burzsoát is megvadítja. Több mint valószínű, hogy hála ennek a *porosz „bölcsességnek"*, Gladstone és Tsait kirúgják a hivatalból és olyan kormánnyal váltják fel, amely hadat üzen Poroszországnak.

A másik oldalon, Oroszországban nagyon „randa" a helyzet. Mióta Vilmos császárrá változott,[310] ismét teljesen felülkerekedett az ó-moszkovita, németellenes párt, élén a trónörökössel*. És a nép hangulata mellettük áll. Gorcsakov finom politikája neki érthetetlen. Ezért valószínű, hogy a cár** vagy kénytelen lesz teljesen megváltoztatni külpolitikáját, vagy gon-

* Alekszandr Alekszandrovics (a későbbi III. Sándor). – *Szerk.*

** II. Sándor. – *Szerk.*

doskodnak róla, hogy fűbe harapjon úgy, mint elődei, I. Sándor, Pál és III. Péter.

Ha Angliában és Oroszországban egyidejűleg politikai megrázkódtatás következik be, hová lenne Poroszország olyan pillanatban, amelyben észak- és délkeleti határai ellenállás nélkül ki vannak szolgáltatva minden inváziónak, s amelyben Németország védereje ki van merítve? Nem szabad elfelejteni, hogy e háború kezdetétől mostanáig Porosz-Németország 1 500 000 embert küldött Franciaországba, s ebből már csak mintegy 700 000 van talpon!

Poroszország helyzete tehát, az ellenkező látszat ellenére, minden inkább, mint kellemes. Ha Franciaország kitart, ha a fegyverszünetet hadseregei újjászervezésére használja föl és végre valóban forradalmi jelleget ad a háborúnak – s a fifikus Bismarck minden tőle telhetőt megtesz e célból –, akkor az újnémet boruss* császárságnak még egészen váratlan ütlegkeresztelőben lehet része.

Szívélyes üdvözletem a grófnőnek** és Franziskának.

Barátod
K. M.

Apropó. Írtál nekem egyszer Haxthausennak a vesztfáliai (azt hiszem) földtulajdon-viszonyokról szóló könyvére vonatkozóan. Örülnék, ha elküldenéd.

Légy olyan szíves, továbbítsd a mellékletet*** dr. Jacobynak (Königsbergbe), de elővigyázatosságból *bérmentesítsd.*

Feleségeddel írasd rá a mellékelt levélre a címet, dr. Johann Jacobynak, Königsberg.

Jennyke éppen most bízott meg, hogy küldjem el üdvözletét „Trudikának, Franziskának és Wenzelkének", amit ezennel megteszek.

* – porosz (*régiesen*) – *Szerk.*
** Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*
*** *V. ö. 178. old.* – *Szerk.*

35

Marx Johann Jacobyhoz

Königsbergbe[313]

1871 február 4.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W., London

Tisztelt Barátom!

John Morley professzor, a „Fortnightly Review" szerkesztője írt nekem tegnap, s arra kért, kérdezzem meg Önt, küldene-e a „Review" részére egy rövid cikket (itt lefordítanák angolra) a németországi állapotokról. Morley úr kérésére valószínűleg én is küldök valamit az áprilisi számhoz* (március 10-ig készen kell lenniök ehhez a számhoz a cikkeknek). Februári számában a „Fortnightly" közölte a felfüggesztett republikánusságú Blind és Kinkel professzor bismarcki szellemű cikkeit, ugyanazzal a céllal, amellyel a spártaiak lerészegített rabszolgákat mutattak meg fiaiknak.

Mielőbbi döntését várja

baráti híve
Karl Marx

* *V. ö. 181. old. – Szerk.*

36

Marx Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba[314]

London, 1871 február 27.

Tisztelt Uram,
Lopatyin elutazott az Egyesült Államokba és még nem kaptam hírt tőle.
Kiváló tisztelettel

kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

37

Marx Natalie Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1871 március 2.

Kedves Liebknechtné,

Azok a sajnos, igen csekély hozzájárulások, amelyeket a letartóztatottak családja számára küldtem Önnek, semmiképpen sem az Internacionálé Főtanácsától származnak, amelynek egyáltalán nincs is ilyen célú alapja. Az aláírók csak a helyes továbbítás „kezeséül" választották a Főtanácsot. *Egyébként nincs szükség további átvételi elismervényre.*[315]

A német munkásmozgalomról angol folyóiratokban megjelent cikkeken Liebknecht valószínűleg *Beesly* professzornak az „*Internacionáléról*" szóló, mellékelt cikkét érti, amely a „*Fortnightly Review*" novemberi számában (1870) jelent meg. Talán az 531. oldalon kezdődő részek azok (kezdetüket vonallal jelöltem meg[316]), amelyekből Stieber bizonyító anyagot akar összekotyvasztani. Ám először is Beesly professzor *nem* tagja az Internacionálénak s ezért nem beszélhet autentikusan, másodszor *ő maga cáfolja meg* a Stieber-féle következtetéseket.

Az a levél, amelyet a braunschweigiaknak írtam[77], *nem a Főtanács nevében vagy megbízásából* íródott. Ezért nem is a Főtanács bélyegzőjét viselő papíron van írva. Mindig csak a magam nevében beszélek benne. Valójában válasz volt ez — és régóta halogatott válasz — arra a levélre, amelyben kértek, mondjam el *személyes nézetemet*. Ez teljesen jogukban állt. Én legalábbis nem ismerek olyan paragrafust a büntető törvénykönyvben, amely ilyesmit tiltana. Mindenesetre nem Bismarck úron múlik, hogy „az én nézeteim" nem a „*Preussischer Staatsanzeiger*"-ben olvashatók nyomtatásban. Az érdemes *Lothar Bucher* Sadowa dicsőséges napjai után felszólított engem, hogy írjak pénzügyekről kritikai cikkeket ama lapnak. Válaszomat valószínűleg nem tette ki az ablakába.[317]

A német császárság a francia császárságnak az *Internacionálé* elleni hadjáratát folytatja tovább. Semmi sem olyan jellemző a francia császárság utolsó napjaira, mint az Internacionálé tagjainak bírósági üldözése azért,

mert háborút viseltek a készülő háború ellen. Jellemző e tekintetben Ollivier úrnak a köztársaság által nyilvánosságra hozott titkos irata.[318]

Nagyon örültem, hogy még ma megkaptam az ön levelét. Meg kellett volna ugyanis jelennie a „*Fortnightly Review*"-ban egy cikkemnek, melyet egyelőre felfüggesztek, mert a porosz kormány tehetetlenségében, hogy *itt* nem léphet közbe, odaát venne elégtételt magának barátaimon, akik természetesen semmiképpen nem felelősek azért, ami tudtuk nélkül történik.

Nagyon lekötelezne, ha megküldené nekem a *teljes gyorsírói jelentést a legutóbbi, 1870 december 10-én zárult Reichstag-ülésről.* Beszerzésének költségeit természetesen meg fogom téríteni.

Jennyke, sajnos, megbetegedett, mellhártyagyulladása van.

Szívélyesen üdvözli Önt és Liebknechtet

baráti híve

K. M.

38

Engels Karl Kleinhez és Friedrich Mollhoz

Solingenbe

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 március 10.

Kedves Barátaim, Klein és Moll,

Bizonyára nagyon csodálkoztatok, hogy tavaly februári leveleitek válasz nélkül maradtak. Ennek azonban különféle okai voltak. Először is napról napra azt reméltem, módom lesz arra, hogy valami kedvező dolgot közöljek veletek a szövetkezettel kapcsolatban, ez azonban nem így lett és a háború kitörése óta már nem is várható. Másodszor, leveletek olyan állapotban érkezett meg, hogy kétségem sem lehetett, hogy a postán igyekeztek elolvasni a tartalmát; ezért valami alkalmat kerestem, főleg a háború, az ostromállapot és a sok letartóztatás óta. És végül, nem tudhattam, hogy a háború alatt nem hívtak-e be mindkettőtöket a Landwehrhez[15].

Most adódik rá alkalom, hogy ezt a levelet Barmenba juttassam, ahonnan talán kevés a veszély, s ezt kihasználom, hogy életjelet adjak nektek magamról és mellékeljem megígért arcképemet. Schapperét, aki mint tudjátok, a múlt évben meghalt, eddig nem tudtam megszerezni; mihelyt kapok egyet, a tiétek lesz.

A német munkásokra nehéz idők jönnek most; úgy látszik, már elhatározott dolog, hogy nekik kell lenniök annak az áldozatnak, amelynek feláldozásával a junkerok és a burzsoázia megbékülnek egymással. De ez nem tesz semmit. A munkásmozgalom Németországban is túl hatalmassá lett ahhoz, hogysem porosz furfangokkal ilyen egyszerűen meg lehetne ölni. Ellenkezőleg, az üldöztetések, amelyekre számítanunk kell, nagyobb erőt fognak adni nekünk, s ha a most győzelemittas burzsoáknak majd elszállt a mámoruk és megkezdődik a Katzenjammer, akkor megint adódni fog alkalom is, hogy pártunk hallassa szavát. A német munkások a háború alatti mintaszerű magatartásukkal mindenesetre bebizonyították, hogy tudják, mire megy a dolog, s hogy az összes pártok közül csak ők látják át helyesen korunk történetét, a burzsoáziát viszont teljesen elragadta a győzelmi mámor.

Én öt hónapja itt Londonban lakom. Vajon továbbra is tartozhattok-e

másként, mint elvben, a Nemzetközi Munkásszövetséghez, az kétségesnek tűnik, mert úgy látszik, bűncselekménynek akarják bélyegezni, ha valaki Németországban tagja ennek a Szövetségnek. Abban mindenesetre bízhattok, hogy itt minden körülmények között gondoskodás történik arról, hogy az egész európai és amerikai proletariátus kapcsolata, amelynek útját 7 éve egyengetjük, ne hulljon ismét szét. És ez a legfontosabb.

Testvéri üdvözlettel és kézszorítással

barátotok

F. Engels

39

Engels Rudolf Engelshez

Engelskirchenbe

London, 1871 március 10.

Kedves Rudolf,

Minthogy még nem ismerek itt olyan ügyvédet, aki kereskedelmi ügyekben megbízhatóan és speciálisan tájékozott, némi meggondolás után azt tartottam a legjobbnak, ha írok Manchesterbe annak, aki a Funkéval való szerződést csinálta nektek. Magamnak teljesen világos volt ugyan a dolog, de mindig jobb, ha angol jogi ügyekben nem bízza magát az ember a köznapi józan észre. Ezúttal azonban azt mondja az ügyvéd: a törvény és a józan ész egybeesik; német cég egyik beltagjának a *ki*lépése a német cégből semmiképpen sem érinti Angliában ezt a céget, az angliai cégnek nem is lehet szava ebben az ügyben. Másfelől az angol cég valamely beltagja a cég többi beltagjának beleegyezése nélkül nem léphet ki a határidő lejárta előtt.

Vagyis: 1. Adolf* helyzete az R. Funke & Co. cégben a barmeni Ermen & Engelstől való kilépése után is ugyanaz marad; és 2. hogy Adolf az R. Funke & Co.-tól is kilépjen, ahhoz nemcsak az ő, hanem *Funke* beleegyezését is meg kell kapnotok, s ez utóbbi pontra talán nem gondoltatok.

Minthogy ezek a dolgok Adolfot is érintik s én ebben az ügyben nem állhatok egyik fél pártjára sem, neki is megírom ezt ma.

Ez a tájékoztatás 10 sh. 6 d.-be = 3,15 tallérba került, kérem ennek jóváírását.

Egészen természetesnek tartom, hogy Adolf, mihelyt teheti, vissza akar vonulni az üzlettől. Engelskirchenben gyalázatosan unalmas a tél, s *te* bizonyára nem veszed rossz néven tőle, hogy más szórakozásra vágyik, mint az örökös családi iddogálás. Én csak azon csodálkozom, hogy ilyen sokáig kibírta ott; én már sokkal előbb és gyakrabban lármát csaptam volna. Te és Hermann** könnyen beszéltek, de ahhoz egyikteknek sem fűlik a foga, hogy Engelskirchenbe átköltözzék, s ne magyarázzátok nekem, hogy csak azért

* Adolf von Griesheim. – *Szerk.*

** Hermann Engels. – *Szerk.*

nem, mert semmit sem értetek a gyárhoz; ezt megtanulhatnátok, nagyon jót is tenne nektek. Adolf az üzlet nélkül is egy csomó kellemes és neki megfelelő elfoglaltságot találhat, s aki képes erre, annak teljesen igaza van, ha mielőbb visszavonul. Már régen fel kellett volna készülnötök erre az esetre, s ha most bekövetkezik, akkor csak érdeketekben áll, hogy a lehető leghamarább lépjen ki. Egyáltalán nem látom tehát be, miért kell itt sokat lamentálnotok. Hadd legyen meg Adolf akarata és rendezzétek a vagyonfelosztást a legbarátságosabban, s rendezkedjetek be új viszonyaitokra, amelyek közt egyébként mindegyikőtök magasabb százalékot kap, mint eddig.

Gottfried* nem kerül majd nagyon súlyos zavarba, a West Lane-i régi gyár üres és kapható volt, gépeket szintén könnyű beszerezni, Manchesterben egyet-mást másokkal is el lehet végeztetni stb., úgyhogy nem szabad túl vérmes reményeket táplálnotok. Nekem egyébként erkölcsi kötelességem, hogy ne okozzak kárt volt társamnak, aki csinos összeget fizetett nekem kilépésemért; ez magától értetődik. Mire valók az ügynökeitek és utazóitok? Ha ezek megteszik kötelességüket, akkor más információra nincs szükségtek.

Kételkednék abban, hogy a Franciaország iránti itteni (és most világszerte meglehetősen elterjedt) rokonszenv abból fakad, hogy Franciaország kapta a legtöbb verést. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy ha egy későbbi alkalommal a poroszok ismét verést kapnak (ami nem is olyan valószínűtlen), akkor nem rokonszenvben lesz részük, hanem kinevetik őket. Ti ugyan nem láttok tovább az orrotoknál; de a győzelmi mámort elég hamar követi majd a Katzenjammer, akkor pedig aligha fog örömötök telni magatokban. Minden hatalmatokkal és dicsőségtekkel együtt is „Olmütztöt játszottak" veletek úgy, mint régebben[319]; az olmützi pontozatok már Varsóban megpecsételődtek, ahol legfőbb uratok, Oroszország császára**, rátok parancsolt, hogy hunyászkodjatok meg Ausztria és a Bundestag[320] előtt, s most, amikor hosszú évekre ellenségetekké tettétek Franciaországot (amely pedig továbbra is a határaitokon marad), Oroszország az egyetlen védelmezőtök és pártfogásáért nemsokára behajtja rajtatok a fizetséget. Nagyobb mértékben álltok orosz uralom alatt, mint bármikor ezelőtt.

Légy szíves, mondd meg anyánknak, szívélyes üdvözletemmel együtt, hogy a napokban írok neki. Üdvözlöm feleségedet és gyerekeidet, összes testvéreinket és az egész aprónépet.

Bátyád
Friedrich

* Gottfried Ermen. – *Szerk.*
** I. Miklós – *Szerk.*

40

Marx Paul Lafargue-hoz

Bordeaux-ba[262]

London, 1871 március 23.

Kedves Paul,

Mellékelem Serraillier nyilatkozatát a „*Courrier de l'Europe*"[321] *1871 március 18-i* számából (ez a francia újság Londonban jelenik meg) a március 14-i „*Paris-Journal*" arcátlan misztifikációjára vonatkozóan, mely valószínűleg már tudomására jutott.[322]

Az *1871 március 22-i* „*Times*" „*A Nemzetközi Szövetség*" címmel a következőket írta: „Karl Marx úr arra kér bennünket, hogy cáfoljuk meg a március 16-i számunkban párizsi tudósítónktól származó levél azon állítását, mely szerint »Karl Marx levelet írt egyik főemberének Párizsba, s ebben kijelenti, hogy nincs megelégedve azzal a magatartással, amelyet e Szövetség tagjai ebben a városban tanúsítottak, hogy megsértik a Szövetség szervezeti szabályzatát, belekeveredvén a politikába, hogy bomlasztják a munkát, ahelyett, hogy megszerveznék stb.« Karl Marx úr azt mondja, hogy ezt a közleményt nyilvánvalóan a *március 14-i* »*Paris-Journal*«-ból vették, amely az állítólagos levél teljes szövegének nyilvánosságra hozatalát is megígéri, és hogy a március 19-i »*Paris-Journal*« valóban tartalmaz egy London, 1871 február 28-i keltezésű levelet az *ő* állítólagos aláírásával, de ezt a *levelet Marx úr elejétől a végéig arcátlan koholmánynak nyilvánítja.*"

Most áttérek ennek a mocskos párizsi reakciós sajtónak a második húzására. Amikor értesültünk arról, hogy a *párizsi internacionalisták* állítólag kizárták a német *internacionalistákat*, írtunk párizsi „testvéreinknek és barátainknak", akik azt válaszolták, hogy az egész históriát a párizsi alja sajtó találta ki. Közben a hamis hír futótűzként terjedt a londoni sajtóban, s hosszú vezércikkekben áradoztak erről a kellemes eseményről, mely egyidejűleg bizonyítja az *Internacionálé* felbomlását és a párizsi munkások javíthatatlan romlottságát.

A mai „Times"-ban (1871 március 23) megjelent a *Főtanács* következő nyilatkozata*:

* Karl Marx [A Főtanács nyilatkozata a „Times" és más lapok szerkesztőségeinek]: A „Times" szerkesztőjének. – *Szerk.*

„*A párizsi Németellenes Liga*

A »Times« szerkesztőjének.

Uram,

Az angol sajtót bejárta az a közlemény, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi tagjai, csatlakozva az úgynevezett Németellenes Ligához, kijelentették: ezentúl minden németet kizárnak Szövetségünkből.

Ez a közlemény a pontos ellenkezője a tényeknek. Sem Szövetségünk párizsi föderális tanácsa, sem bármelyik párizsi szekció, amelyet e tanács képvisel, sohasem hozott ilyen határozatot. Az úgynevezett Németellenes Liga, amennyire egyáltalán létezik, kizárólag az arisztokrácia és a burzsoázia műve; a Jockey Club[323] kezdeményezte, az Akadémia, az értéktőzsde, néhány bankár és gyáros stb. hozzájárulása tartja fenn. A munkásosztálynak nincs hozzá semmi köze.

E rágalmak célja nyilvánvaló. Rövid idővel a legutóbbi háború kitörése előtt az Internacionálét általános bűnbaknak tették meg minden kellemetlen eseményért. Ezt most megint megismétlik. Míg a svájci és a porosz sajtó a legutóbbi zürichi németellenes kilengések[324] szerzőségével vádolja, francia lapok, mint a »Courrier de Lyon«, a »Courrier de la Gironde«, a »Liberté« stb.[325] az internacionalisták valamiféle, Genfben és Bernben a porosz nagykövet elnöklete alatt tartott titkos összejöveteleiről írnak, amelyeken kifőzték azt a tervet, hogy Lyont közös fosztogatásra kiszolgáltatják az egyesült poroszoknak és internacionalistáknak.

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának megbízásából

London, március 22. J. G. Eccarius, főtitkár."

Ma még olyan sok levelet kell írnom, hogy kénytelen vagyok befejezni. Mondja meg Laurának, hogy nagyon örültem levelének.

Üdvözlettel

K. Marx

* Épp most érkezett Jennyhez írt leveletek. Egyáltalán nem ifjonti hevem, ahogy képzelitek, hanem a párizsi föderális tanácsnak a háború alatt kiadott és velünk *hivatalosan* közölt *kiáltványai* hitették el a Főtanáccsal annak a baromságnak a lehetőségét, hogy a párizsi internacionalisták kizárták a német internacionalistákat! Ma küldtem a lipcsei „*Volksstaat*"-nak

---

* *Ezt az utóiratot Marx franciául írta. – Szerk.*

(Liebknecht lapjának) és a berlini „*Zukunft*"-nak (dr. Jacoby lapjának) egy nyilatkozatot[326] a „*Paris-Journal*" képzelgéseiről és a német internacionalistáknak a párizsiak által történt állítólagos kizárásáról, ami nagy port vert fel a „jó" német sajtóban. Ezekkel a szavakkal fejeztem be a nyilatkozatot: „A dolog természetében rejlik, hogy a régi társadalom fő tisztségviselői és uralkodó osztályai, amelyek saját hatalmukat és a termelő néptömegek kizsákmányolását már csak *nemzeti* harcokkal és ellentétekkel tudják fenntartani, a *Nemzetközi Munkásszövetségben* felismerik közös ellenfelüket."

Eredeti nyelve: angol és francia

41

Marx Peter Imandthoz

Dundeeba

[London,] 1871 március 30.

Kedves Imandt,

A „levél" a „*Paris-Journal*" című párizsi zuglap terméke, március 14-i és 19-i számában.[322] Nyilatkozatom erről a *március 22-i „Times"*-ban* (apró betűs hír kevéssel a vezércikk után). A párizsi szennylap közvetlen kapcsolatban áll a *porosz* rendőrséggel. Főszerkesztője, a hírhedt H. de Pène, fizetségül két golyót kapott mint a „rendpárt" „békés" felvonulásának részvevője.[327]

Üdvözlöm ifjabb Bourbakit**.

Furcsa módon Franciaországban az egész reakciós sajtó lehozta a levélhamisítványt. Hogy jobban fűszerezze a dolgot, a „Paris-Journal" ezzel a hangzatos címmel közölte: „*Le Grand Chef*" (a *Stieber-féle* „fő-főnök" fordítása[328]) „*de l'Internationale*".

Üdvözlet.

Barátod
K. M.

---

* *V. ö. 186. old. – Szerk.*

** Robert Imandt. – *Szerk.*

42

Engels Philippe Coenenhez

Antwerpenbe[329]

[London,] 1871 április 5.

Ph. Coenen Polgártársnak, Antwerpen

Kedves Polgártárs,

Mint már legutóbbi levelemben[20] közöltem Önnel, kötelességemnek tekintettem, hogy a szivarkészítő munkások sztrájkjáról szóló levelének tartalmát a Központi Tanács tegnap esti ülése elé terjesszem.[330] Egyidejűleg kértem a Tanácsot, hogy adjon meg antwerpeni tagjainknak* minden lehetséges segítséget és támogatást.

Ebben élénken támogattak, különösen Cohn polgártárs, a londoni szivarkészítő munkások elnöke, aki értesítette a Tanácsot, hogy a szervezetéhez tartozó szivarkészítő munkások 150 font sterling, azaz körülbelül 3750 frank kölcsönt szavaztak meg antwerpeni szaktársaiknak; hogy az itt dolgozó belga szivarkészítő munkások egyesülete 20 font sterlinget szavazott meg; hogy egyesülete igyekszik rávenni egy másik itteni egyesületet, valamint a liverpooli szivarkészítő munkások egyesületét, adjanak kölcsönöket a sztrájk támogatására stb.

A Tanács ezután egyhangúlag elhatározta:

1. Hogy azonnal meg kell szerkeszteni egy felhívást a londoni és a vidéki angol trade-unionokhoz, ki kell nyomatni és el kell küldeni minden egyesülethez, hogy rávegyék őket a közbelépésre az antwerpeni sztrájkolók érdekében.

2. Hogy a Tanács menesszen küldöttségeket ugyanebből a célból azokhoz a Londonban centralizált nagy trade-unionokhoz, amelyekkel kapcsolatban vagyunk.

Miután Cohn polgártárstól megtudtam, hogy Önök már megtették a szükséges lépéseket annak megakadályozására, hogy antwerpeni gyárosok holland szivarkészítő munkásokat fogadhassanak fel, és hogy ilyenféle kísérleteknek itt Angliában sem lenne esélyük, nem tehettem egyebet az

---

* *V. ö. 251. old. - Szerk.*

Önök érdekében, mint hogy egy rövid közleményt írjak német újságunk, a *lipcsei „Volksstaat"* számára, *amelyben elmondom, hogyan keletkezett a sztrájk, és felhívom a német szivarkészítő munkásokat* annak megakadályozására, hogy munkások Antwerpenbe elszegődjenek, továbbá arra, hogy ha lehetséges, kölcsönözzenek nekünk pénzt a sztrájk támogatására. Ez a közlemény a jövő héten megjelenik; ezenkívül kértem a szerkesztőt*, hogy foglalkozzék az Önök ügyével.

Ami ezeknek a különböző lépéseknek az eredményét illeti, nehéz ezt előre megítélni. Ha az angol szakszervezetek beleegyeznének kölcsönök nyújtásába, jó néhány hétig eltart, amíg a szükséges formalitások elintézhetők. A német egyesületeknek aligha lesz módjuk kölcsönt nyújtani, a háború valószínűleg tönkretette őket.

Addig is szíveskedjék engem állandóan tájékoztatni arról, ami a szivarkészítő munkások sztrájkjával kapcsolatban történik, hogy szükség esetén időveszteség nélkül cselekedhessem. Igaz-e az, amit Cohn polgártárs mond, hogy a 300 brüsszeli szivarkészítő szintén sztrájkba lépett? Erről nem értesítették a Tanácsot, és ha valóban így áll a helyzet, nagy hibát követtek el a brüsszeliek; mert hogyan cselekedhessünk, ha nem küldenek nekünk híreket?

Egy idő óta nem kapjuk meg a *„Werker"* Tanácsunknak szánt példányait. A Főtanácsnak minden egyes újságunkból *két példányt* kell kapnia, az egyiket a könyvtár számára, ahol a világ proletármozgalma jövendő történetének szolgálatában mindezekből az újságokból teljes gyűjteményt állítunk össze; a másikat annak az országnak az ügyeivel foglalkozó titkár számára, ahol az újság megjelenik. Igazán kár lenne, ha nem kapnánk meg többé a *„Werker"*-t, amelyet mindig nagy figyelemmel olvastunk.

A 150 font sterlinget a mai napon küldik el Önnek. Ha a levelem vételétől számított huszonnégy órán belül nem érkezik meg, szíveskedjék haladéktalanul írni Cohn polgártársnak, akinek a címét ismeri.

Kötelességemnek fogom tartani, hogy minden lehetőt megtegyek az antwerpeni munkások érdekében, akiket van szerencsém itt a Tanácsban képviselni; csupán annyi a kérésem, hogy pontosan tájékoztasson engem mindarról, ami történik.

Fogadja testvéri üdvözletemet.

Frédéric Engels

Eredeti nyelve: francia

* Wilhelm Liebknecht. – *Szerk.*

43

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 április 5.

Kedves Liebknecht,

Betennéd-e a mellékelt írást[331] a következő „Volksstaat"-ba? Éppen ez a sztrájk igen fontos Belgiumban az Internacionálé számára.[330]

Gratulálok kiszabadulásodhoz.[287]

Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. E.

Ha a német szivarkészítők kölcsönt tudnának nyújtani Antwerpennek, akkor az lebonyolítható volna. Az elberfeldi üzenet *tegnap* megjött a Főtanácshoz *továbbításra* és már elment.[332] Olvastam.

44

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 április 6.

Kedves Liebknecht,

A hírt, hogy szabadon bocsátottak téged és Bebelt[287], valamint a braunschweigiakat[125], itt a Központi Tanács örömujjongással fogadta.

Úgy látszik, a párizsiak el fognak bukni. Ez az ő hibájuk, de olyan hiba, amely valójában a túlságosan nagy *tisztességességből* eredt. A központi bizottság[333] és később a Kommün időt engedtek a gonosz korcsszülött Thiersnek az ellenséges erők összevonására, 1. mert balgán nem akarták megkezdeni a *polgárháborút*, mintha Thiers nem kezdte volna meg azzal, hogy megpróbálta erőszakkal lefegyverezni Párizst, és mintha a nemzetgyűlés, amelynek csak az volt a feladata, hogy a poroszokkal való háborúról vagy békéről határozzon, nem üzent volna azonnal háborút a *köztársaságnak*! 2. Nehogy olyan színbe kerüljenek, mintha bitorolnák a hatalmat, értékes pillanatokat vesztegettek el a Kommün megválasztásával, amelynek megszervezése stb. újabb időbe került (a reakció párizsi (Place Vendôme-i) veresége után[327] mindjárt Versailles-ba kellett volna vonulni).

Mindabból a badarságból, amit az újságokban olvasol a párizsi belső eseményekről, egyetlen szót sem szabad elhinned. Szemenszedett hazugság az egész. A polgári újságírás aljassága ennél kirívóbban még sohasem érvényesült.

Fölöttébb jellemző, hogy a német egységcsászár*, egységbirodalom és berlini egységparlament mintha *egyáltalában nem léteznék* a külvilág számára. A legkisebb párizsi szélfúvás is jobban érdekli az embereket.

Figyelemmel kell követnetek a *dunai fejedelemségekben* végbemenő dolgokat.[334] Ha Franciaországban átmenetileg leverik a forradalmat – a mozgalmat ott csak rövid időre lehet elnyomni –, akkor keletről új háborús histó-

* I. Vilmos. – *Szerk.*

ria kezdődik meg Európa számára, s Románia fogja megadni rá az első ürügyet az igazhitű cárnak*. Tehát figyelni kell arrafelé.

Londonban feltétlenül Karl Blind ex-studiosus** az egyik legkomikusabb jelenség. Ez a fontoskodó fickó mohón kapott a legutóbbi háborún, hogy pángermanizmusával pöffeszkedjék. Ő volt az első, aki Elzászért meg Lotaringiáért kiáltozott. Volt olyan pimasz, hogy még a francia nép múltbeli nagy forradalmi tevékenységét is tagadja. Még arra is merészkedett a csibész, hogy az itteni munkásokat óvja, nehogy Franciaország mellett és Poroszország ellen való kiállásukkal *a németországi munkásokat* maguk ellen ingereljék! Minden héten küld ez a nemes úr egy maga készítette beszámolót Karl Blind tevékenységéről az összes londoni újságoknak, s ezek közül kettő-három tényleg van olyan ostoba, hogy kinyomasson ilyen Karl Blind által Karl Blindről és Karl Blind érdekében írt bulletineket. S ha következetesen alkalmazza valaki ezt a módszert, végül csak rátukmálja magát a közönségre. Ilyen módon ez a fontos személyiség elhitette az itteni közönség egy részével, hogy ő ugyanazt a szerepet tölti be Németországban, mint amelyet régebben Mazzini Itáliában. Bulletinjeiben elmeséli, mit nyilatkoztatott ki Karl Blind a bécsi „Freie Pressé"-ben, hogyan akadt el a lélegzete ezektől az orákulumi kijelentésektől egész Németországnak, és milyen aggódva lesi ez az ország hétről hétre Karl Blind jelszavát. Valóban kívánatos lenne – mert minket, németeket tesz itt nevetségessé ez az egyén, ez a felfuvalkodott béka –, ha ezt a fickót és jelentéktelenségét illetően a „Volksstaat"-ban egyszer tiszta vizet öntenétek a pohárba.[335] Fordításban leközölnénk az „Eastern Post"-ban[336] (londoni munkáslap). Nagyon egyszerű a dolog. Karl Blind a német munkásosztály számára *nem létezik*, német *republikánus középosztály* pedig, amelynek szóvivőjeként pöffeszkedik, egyáltalán nem létezik, így *Karl Blind számára sem* létezik. Ő egy senki. Nem kell ugyan komolyan venni az ilyen jelenségeket, de másrészt nem is kell megengedni nekik, hogy hamis látszatok keltésével félrevezessék a közönséget.

Laura már néhány nappal Párizs ostromának kezdete előtt Bordeaux-ban volt.

Gyermekeink – Tussy és Jennyke (az utóbbinak mellhártyagyulladása volt) – hamarosan szintén Bordeaux-ba mennek.

---

* II. Sándor. – *Szerk.*

** – volt deák (studiosus: szorgalmas, törekvő, buzgó, tudományra vágyó; főiskolai hallgató) – *Szerk.*

Bebel nagyon lekötelez, ha rendszeresen megküldi nekem a berlini egység-Reichstag gyorsírói jelentéseit.

Nagyon szívesen vennők itteni látogatásodat.

Most minden körülmények között fenn kell tartani a „*Volksstaat*"-ot. Van némi kilátásom, hogy tudok pénzt szerezni e célra.

Szívélyes üdvözletem kedves feleségednek.

Barátod
K. M.

Nem tudnál küldeni nekem egy megbízható lipcsei címet?

Apropó. Mellékelek számodra egy Stieberről szóló csinos hírt az április 5-i „*Petit-Journal*"-ból (megjelenik Párizsban).[337]

45

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1871 [április 10. körül*].

Kedves Wilhelm,

Sebtében csak két hír, amelyeket persze át kellene írnod a „*Volksstaat*" számára:

1. A most hivatalosan nyilvánosságra hozott „*Papiers et correspondance de la famille impériale*"-ban „V" betű alatt (betűrendben vannak ugyanis felsorolva, akik pénzt kaptak) verbotenus** ez található:

„*Vogt*; il lui est remis, en août 1859, 40 000 fr."[338]

2. Amíg Németországban a Bismarck-kormány többé-kevésbé főbenjáró bűncselekménynek minősíti a velem való levelezést (lásd a braunschweigi pert[339], akárcsak régebben a kölni kommunista-perben[291]), addig Franciaországban arra törekszik, hogy – *Bismarck úr ügynökeként* gyanúsítson meg engem (és általam a *párizsi Internacionálét*; ez a *célja* az egész manővernek). Ez az ó-bonapartista rendőrség szervei útján történik, amelyeket még mindig – s a Thiers-rezsim alatt még inkább – nemzetközi kötelék fűz össze a Stieber-féle rendőrséggel.

Így kénytelen voltam a „*Times*"-ban megcáfolni a „*Paris-Journal*", a „*Gaulois*"[340] stb. különféle hazugságait, mert ezt a bárgyúságot *táviratilag* közölték az angol lapokkal.[322] A legújabbat a Kommün által a napokban betiltott „*Soir*"[341] hozta (About, az ismert plonplonista[342] lapja), s ez a „*Soir*"-ból a vidék összes reakciós francia lapjaiba átkerült. Laura (mellesleg: Lafargue ebben a pillanatban Bordeaux küldöttjeként Párizsban van) pl. a következő kivágást küldte ma a „*Province*" című lapból[343] (tegnap ugyanezt a kivágást egy *belga* papi újságból kaptam):

„*Párizs, április 2.* Nagy szenzációt kelt itt egy Németországból érkezett leleplezés. Hiteles megállapítást nyert most, hogy Karl Marx, az *Interna-*

* *A kéziratban*: március 14. – *Szerk.*

** – szó szerint – *Szerk.*

cionálé egyik legbefolyásosabb főnöke, 1857-ben *Bismarck gróf magántitkára* volt és kapcsolata egykori *patrónusával* sohasem szűnt meg."

Ez a Stieber valóban „félelmetessé" válik.[344]

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

46

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

London, 1871 április 12.

Kedves Kugelmann,

„Orvosi intelmed"[345] annyiban hatásos volt, hogy konzultáltam az én dr. Maddisonommal és egyelőre alávetettem magam az ő gyógykezelésének. Ő azonban azt mondja, hogy a tüdőm teljesen rendben van és köhögésem légcsőhuruttal stb. függ össze. Kihathat a májamra is.

Tegnap kaptuk azt a korántsem megnyugtató hírt, hogy Lafargue pillanatnyilag Párizsban van (Laura nem).

Ha „Brumaire tizennyolcadikája" című munkám utolsó fejezetében utánanézel, megtalálod benne, hogy a francia forradalomnak szerintem legközelebb nem azt kell megkísérelnie, hogy, mint eddig, a bürokratikus-katonai gépezetet az egyik kézből a másikba tegye át, hanem hogy azt *szétzúzza*, s hogy ez minden valóban népforradalomnak előfeltétele a kontinensen. Ezt kísérelték is meg a mi hős párizsi elvtársaink. Micsoda rugalmasság, mennyi történelmi kezdeményezés, mennyi áldozatkészség van ezekben a párizsiakban! Miután hat hónapig éheztek és a belső árulás még a külső ellenségnél is jobban tönkretette őket, ők a porosz szuronyok árnyékában felkelnek, mintha sohasem lett volna háború Franciaország és Németország között s nem állna még Párizs kapui előtt az ellenség! Ilyen nagyságra nincs példa a történelemben! Ha elbuknak, annak „jóhiszeműségük" az oka, semmi más. Azonnal Versailles ellen kellett volna vonulniok, miután előbb Vinoy, aztán a párizsi nemzeti gárda reakciós része magától eltakarodott. A kellő pillanatot lelkiismereti aggályaik miatt elszalasztották. Nem akarták *megkezdeni a polgárháborút*, mintha bizony Thiers, ez a gonosz korcsszülött nem kezdte volna meg már azzal, hogy megpróbálta Párizst lefegyverezni! Második hiba: a központi bizottság túl korán mondott le hatalmáról, hogy átadja helyét a Kommünnek.[333] Ismét túl „tisztességes" aggályoskodásból! De akárhogyan van is, ez a mostani párizsi felkelés – ha leverik is a régi társadalom farkasai, disznai és hitvány kutyái[346] – pártunk legdicsőbb tette a párizsi júniusi felkelés óta. Hasonlítsuk csak össze ezekkel

a párizsi egetostromlókkal a német-porosz szent római birodalom egetimádó rabszolgáit, kaszárnyai, templomi, kurtanemesi és mindenekelőtt filiszteri bűzt árasztó ásatag maskarádéját.

Apropó. A L. Bonaparte pénztárából közvetlenül segélyezettek *hivatalosan közzétett* listájában szerepel az a feljegyzés, hogy *Vogt* 40 000 frankot kapott 1859 augusztusában! Közöltem ezt a tényt Liebknechttel további felhasználás végett.[338]

Elküldheted nekem a Haxthausent*, mert *újabban* nemcsak Németországból, hanem még Pétervárról is különféle brosúrákat stb. sértetlenül megkapok.

Köszönet különféle újságküldeményeidért (kérek továbbiakat, mert akarok valamit írni Németországról, a Reichstagról stb.).

Szívélyes üdvözlet a grófnő asszonynak és Käuzchennek**.

Barátod
K. M.

---

* *V. ö. 177. old. – Szerk.*

** Gertrud és Franziska Kugelmann. – *Szerk.*

47

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 április 13.

Kedves Liebknecht,

A 80 tallért felhasználhatod családod vagy a „Volksstaat"* számára. Mindkettő a legutóbbi háború „sebesültje".

A Freiligrath-vers nincs meg nekem; de 1852-ben megjelent a Cotta-féle „*Morgenblatt*"-ban is,[347] s ezt talán fel tudod hajtani Lipcsében.

A „Revue der Rheinischen Zeitung"-ból való utánnyomást[348] bevezetések, kiegészítések stb. nélkül nem tartom hasznosnak, erre pedig most aligha van idő.

Engels azt üzeni neked, hogy a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ben megjelent tanulmányának már csak történelmi értéke van, tehát gyakorlati propaganda céljára nem alkalmas többé.[349] A „Tőké"-ből ellenben kinyomathatsz hosszabb részeket, pl. kivonatokat az „eredeti felhalmozás"-ról szóló fejezetből stb.

Miquel *benne volt* a Szövetségben[350] és nagyon fontoskodott mint a Szövetség külön tartományi tanácsnoka a Hannoveri Királyságban. Ezt kinyomathatod, csak hagyd ki az én nevemet a játékból, mert nekem, ha Miquel egyenesen nem kényszerít, meg kell őriznem a „titkot".

Ne biztass szóra, biztass hallgatásra,
kötelességem a titok...[351]

A „Kommunista Kiáltvány"-t természetesen nem lehet új előszó megírása nélkül közölni. Engels és én meglátjuk majd, mi effélét lehet tenni.[352]

Szívélyes üdvözletem kedves feleségednek.

Barátod
K. M.

---

* *A kéziratban*: „Volksblatt" – *Szerk.*

48

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London, 1871 április 13.]

Kedves Liebknecht,

Teljességgel lehetetlen kinyomatni most a „Volksstaat"-ban régi cikkemet a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ből.[349] *Egészen elavult* és tele van helytelen dolgokkal, amelyek csak megzavarnák az embereket. Emellett még egészen a hegeli modorban íródott, ami szintén egyáltalán nem megfelelő már. Csak történeti dokumentumként van még értéke.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod

F. E.

49

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1871 április 17.

Kedves Kugelmann,

Leveled rendben megjött. Pillanatnyilag nyakig vagyok a munkában. Ezért csak néhány szót. Teljesen érthetetlen előttem, hogyan hasonlíthatsz össze kispolgári tüntetéseket, mint az 1849 június 13-i stb., a mostani párizsi küzdelemmel.[353]

Nagyon kényelmes lenne persze világtörténelmet csinálni, ha csak azzal a feltétellel vennénk fel a harcot, hogy az esélyek csalhatatlanul kedvezők. Másfelől nagyon misztikus természetű volna a világtörténelem, ha „véletlenek" nem játszanának szerepet benne. Ezek a véletlenek természetesen maguk is beleesnek a fejlődés általános menetébe, s más véletlenek révén megint kiegyenlítődnek. De a gyorsulás vagy a késlekedés nagyon is ilyen „véletlenektől" függ – s ezek között szerepel az a „véletlen" is, hogy milyen jellemű emberek állnak először a mozgalom élén.

A döntően kedvezőtlen „véletlen" ezúttal korántsem a francia társadalom általános feltételeiben keresendő, hanem abban, hogy a poroszok ott vannak Franciaországban és közvetlenül Párizs előtt állnak. A párizsiak ezt nagyon jól tudták. De tudta a versailles-i polgári csőcselék is. Éppen ezért állították az elé a választás elé a párizsiakat, hogy felveszik-e a harcot, vagy harc nélkül elbuknak. Az utóbbi esetben a munkásosztály demoralizálódása sokkal nagyobb szerencsétlenség lett volna, mint bármennyi „vezető" pusztulása. A munkásosztály harca a tőkésosztály és ennek állama ellen a párizsi küzdelem által új szakaszba lépett. Akárhogyan végződik is a dolog közvetlenül, egy új, világtörténelmi fontosságú kiindulópontot nyertünk.

Addio

K. M.

50

Engels Johann Georg Eccariushoz

Londonba[354]

122, Regent's Park Road, N. W.
[London,] 1871 április 19.

Kedves Eccarius!

A következőket közlöm veled a barcelonaiak sztrájkjáról, hogy fáradságtól megkíméljelek, mindjárt angolul.

A barcelonai Battló Testvéreknek nagy pamutfonó és -szövő vállalatuk van, és körülbelül 900 munkást foglalkoztatnak.

Nemcsak hogy sokkal rosszabb béreket fizetnek, mint a többi cég a szakmában, hanem folyton kísérleteket tettek arra is, hogy a béreket férfiaknak nőkkel és felnőtteknek gyermekekkel való helyettesítése révén még tovább csökkentsék. Nemrég elbocsátottak kivétel nélkül minden olyan munkást, akit azzal gyanúsítottak, hogy az egyesült kártolók, fonók és szövők szakszervezetéhez tartozik. Február 26-án e szakszervezet tagjai nagy gyűlést tartottak, hogy megbeszéljék a Battló-üzemekben uralkodó állapotokat. Új bérlistát fogadtak el egyhangúlag, amely bár az eddig fizetett bérekhez képest csekély emelkedést állapított meg, még mindig jóval alatta maradt a mások által fizetett legalacsonyabb tételeknek; küldöttséget neveztek ki, hogy az követelje e lista elfogadását; ha ezt visszautasítanák, a gyár alkalmazottai beszüntetik a munkát.

A küldöttséget még csak nem is fogadták, mivel B úrék megtagadták, hogy bármilyen küldöttséget fogadjanak saját munkásaikén kívül. Ez az új küldöttség beterjesztette az új bérlistát, de kerek visszautasításban részesült. Az egész munkásság egyszerre sztrájkba lépett, körülbelül 25 ember kivételével, akik közül a legtöbben azóta csatlakoztak a sztrájkhoz. Ez február 27-én történt, következésképpen a munkások most már közel kilenc hét óta sztrájkolnak, és a szakszervezet rendelkezésére álló pénzalap kezd kimerülni. Az Internacionálé többi spanyolországi szekciói minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy pénzt gyűjtsenek nekik, de épp most igen sok sztrájkot kell támogatniok. A kisebb ügyekről nem is beszélve, a santanderi kádárok és a valenciai tímárok sztrájkolnak, mert munkáltatóik ragaszkodnak ahhoz,

hogy mondjanak le szakszervezeteikről, valamint az Internacionáléról; és ilymódon összesen mintegy 1500 ember áll jelenleg Spanyolországban sztrájkban, akiket az Internacionálé különböző ottani szekcióinak támogatniok kell.

Barcelona és környéke Spanyolország Dél-Lancashire-je, számos nagy pamutfonó- és szövőüzem van itt, és e vidék lakosságának nagyobb része a pamutiparból él. Újabban sokat szenvedtek az angol fonalak konkurrenciájától, és különösen jó benyomást keltene Spanyolországban, ha a lancashire-i pamutipar tenni tudna valamit a spanyol pamutfonók és gépi szövők érdekében. A világ különböző országai közötti aktív és bensőséges kereskedelmi kapcsolatok oda vezettek, hogy minden esemény, amely egy ország társadalmára hat, szükségszerűen hatással van valamennyi többi országra; és egyáltalán nem volna meglepő, ha a spanyol pamutiparbeli általános bércsökkentés (ami elkerülhetetlennek látszik, ha ez a sztrájk nem jár sikerrel) végül is előmozdítaná azt, hogy Dél-Lancashire-ben is alacsonyak legyenek a bérek.

(A hozzájárulás módja — adomány vagy kölcsön — az emberek tetszésére lenne bízva. A Tanács a küldeményeket közvetíthetné, vagy azok közvetlenül is eljuttathatók, a cím rendelkezésre áll.)

Szívélyes üdvözlettel

barátod

F. E.

Eredeti nyelve: angol

51

Engels Francisco Morához

Madridba

(Feljegyzés egy válaszlevélről)[355]

[London, 1871 április 20. körül.]

Megkaptam április 18-án.

Ápr. 19-én a manchesteri trade-unionok tanácsával való közlés végett elküldtem Eccariusnak a „Federación"[356] 80–82. sz.-nak a barcelonai fonósztrájkról szóló kivonatait.*

Ugyancsak jeleztem Morának levele vételét és beszámoltam arról, ami történt; arról is, hogy a belgiumi és a sunderlandi sztrájkok és az általános világhelyzet következtében csak kevés segítségre számíthatnak.

A szükségszerű forma a kölcsön, eddig leginkább ezt alkalmaztuk. A barcelonaiak írjanak tehát egy levelet, amelyben kötelezik magukat, hogy a Főtanács révén kapott minden kölcsönt visszafizetnek. Ez csak az angol trade-unionok formaságai miatt szükséges.

Párizsról szóló Üzenetet[357] kilátásba helyeztem.

---

* *V. ö. 203–204. old. – Szerk.*

52

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 április 20.

Kedves Liebknecht,

Nagyon sietve közölnöm kell ma veled valamit az ún. International *Democratic* Associationről[358], amely talán teljesen ismeretlen előtted és ezért összetéveszthető velünk. A Nemzetközi Munkásszövetségnek ez egy karikatúrája, amely néhány esztendeje vegetál itt a homályban, de időnként azt a törekvését nyilvánítja, hogy a nagyközönség elé tolja, vagyis nevetségessé tegye magát, s nyilván az a hátsó gondolat vezeti, hogy csöndesen összetévesztesse magát a NM-gel. Minthogy ezek az emberek vasárnap* a Hyde Parkban a Párizsi Kommünről ismét gyűlést tartottak, amelynek *az ő* égiszük alatt szükségszerűen kudarcot *kellett* vallania (még azt is elhíresztelték, hogy mi elküldtük rá képviselőinket, holott ezt kereken megtagadtuk a nálunk járt küldöttségüknek), s minthogy most a kontinensen is fióktársulatokat akarnak alakítani és valószínűleg hozzád is juttatnak majd küldeményeket, el kell mondanom neked, kik ezek az emberek. Először is *Weber*, az öreg pfalzi izgága, akit ismersz, másodszor Le Lubez, akit szintén megismertél. Mellékelem neked azt az írást, amelyben zavaros nyelven közlik a világgal zavaros programjukat. Amennyiben érthető ez a program, annyiban *tisztára polgári*; amit a munkával való ellátás, ill. a munkaképtelenek gondozása ügyében mondanak, az az angol szegénytörvényben már teljesült.[359] Tőkéről és munkáról óvakodnak egy szót is szólni. A föld nacionalizálásának követelése itt olyan általánosan elfogadott, hogy ezt nem kerülhették meg, s önmagában olyan kevéssé burzsoáellenes, hogy tegnapelőtt egy *tory*[274], akinek megvan a maga millió tallérja, kijelentette nekem, hogy ő mellette van. Weber, mint tudod, Heinzennek is követője és pusztán „demokrata".

Amíg a fickók itt űzték kétes tevékenységüket, addig hagytuk őket, de ha

* Április 16. – *Szerk.*

terjeszkedni akarnak, elkerülhetetlenek lesznek az összeütközések, s akkor kellőképpen a fejükre ütünk.

A „Volksstaat"-ot tehát császársértés miatt tegnap megint elkobozták, mint ide táviratilag jelentették.[360] Csodálom, hogy nem előbb történt már, te nagyon merész vagy, „egyébként ez teljesen rendben is van", mint II. Frigyes mondta.

A Vogt-históriára[338] még vissza kellene néhányszor térni. Hogy más Vogtról nem lehet szó, mint *Karl* Vogtról, az a kontextusból kitűnik. Először is más Vogt nem olyan ismert, hogy tout court* Vogtnak nevezhessék, keresztnév és cím nélkül. Másodszor, milyen más Vogt szerzett éppen ebben az időben olyan érdemeket magának a Bonaparte család körül, hogy augusztusban, közvetlenül az itáliai hadjárat befejeződése után, 40 000 frankot kellett volna kifizetni neki? Egyébként ez a forma: „1859 augusztusban kifizettek neki", arra utal, hogy máskor is kapott már fizetséget. Minél gyakrabban térünk vissza erre a pontra, a polgári sajtó, amely mindezt elhallgatja, annál inkább kénytelen lesz tudomást venni róla. A „Proletarier"-t[361] és a „Volkswillé"-t is figyelmeztetni kellene erre.

Mivel tapasztalatból meggyőződtem arról, hogy a Stieber-ügynökök a levélfelbontásban éppen olyan ügyetlenek, mint a konspirációk koholásában, ezért egyszer s mindenkorra jelzem neked, hogy *minden* neked szóló levelem gót írású „F E" monogramos bélyegzőmmel van lepecsételve. A poroszok még nem tudják tisztességesen és észrevehetetlenül feltörni az enyv fölött levő pecsétviaszt, durva mancsukkal legtöbbször beszakítják a szélén a borítékot. Ha tehát a pecsétem nem világos és nem jól olvasható, akkor tudhatod, mi történt. Mindenesetre bosszanthatja a fickókat, ha felbontatlanul kell átengedniök a neked címzett és „F E" pecsételésű levelet.

Postazárta van, volna még mindenféle közölnivalóm számodra, de zárnom kell.

Barátod
F. E.

* – egyszerűen, röviden – *Szerk.*

53

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London, 1871 április 20. körül.]

Tisztelt Sorge Úr,

Hálásan köszönöm a Kelloggot[252], amely ezúttal rendben megjött, valamint a többi küldeményt.

A bizottság[298] a jövőben gyorsabban kapja majd meg a válaszokat, az utóbbi hetekben azonban elvették időnket az európai kontinens ügyei, valamint az itteni agitáció az angolok között,[362] annál is inkább, mert a legtöbb nem angol titkár Párizsban van.

Készséges híve

K. M.

54

Marx Frankel Leóhoz

Párizsba

(Fogalmazvány)

[London, kb. 1871 április 26.]

Kedves Polgártárs,

A Főtanács megbízott, hogy nevében a leghatározottabban visszautasítsam F. Pyat polgártársnak Serraillier-ről terjesztett aljas rágalmait.[363] Ennek az embernek a galádsága egyetlen forrásból: *az Internacionáléval szemben érzett gyűlöletéből* ered. Pyat, az *úgynevezett* londoni francia szekció[58] útján – amelyet a Főtanács kizárt, s amelybe besúgók, volt császári gárdisták és csirkefogók férkőztek be – megpróbálta elhitetni a világgal, hogy ő Szövetségünk titkos vezére, pedig nem is tartozik Szövetségünkhöz, és bennünket igyekezett felelőssé tenni londoni groteszk manifesztációiért és párizsi kompromittáló indiszkrécióiért, amelyekre egyébként Tridon polgártárs, brüsszeli tartózkodása idején, megadta a kellő választ. A Főtanács tehát kénytelen volt nyilvánosan leleplezni ezt az aljas intrikust.[364] Innen ered ez a düh Dupont és Serraillier ellen. Amikor Serraillier Pyatnak az úgynevezett francia szekcióban működő hitvány bábjait megfenyegette, hogy angol bíróság elé idézi őket, hogy ott feleljenek a Pyat által most Párizsban megismételt rágalmakért, akkor *maga a francia szekció* dezavuálta és rágalmazókként bélyegezte meg őket. Minthogy Serraillier politikai élete nem nyújtott lehetőséget rágalmakra, magánéletére vetették rá magukat. Ha Pyat magánélete éppoly tiszta lenne, mint Serraillier-é, akkor itt Londonban nem kellett volna bizonyos súlyos szidalmakat eltűrnie.

A Főtanács a napokban teszi közzé Üzenetét a Kommünről.[357] Mind ez ideig halogatta ezt a kiáltványt, mert napról napra várta a pontos értesüléseket a párizsi szekciótól. Hiába! Egy szó sem érkezett! A Főtanács nem késlekedhetett tovább, mert az angol munkások aggodalommal várják tőle a felvilágosítást.

Közben nem vesztegettük az időt. A különböző titkárok által a kontinens és az Egyesült Államok szekcióihoz intézett levelek útján a munkások

mindenütt felvilágosítást kaptak Párizs e nagyszerű forradalmának igazi jellegéről.

Megkaptam a levelet a polgártárstól*, nálam járt a küldemény ügyében, melyről Önnek tudomása van. Nem volt helyes Párizsban, hogy nem küldték ide a műveletek megkönnyítéséhez szükséges okmányokat.[365] Most az kell, hogy 3%-os értékpapírjaik legyenek, amelyeket szabadon jegyeznek, és amelyeket napi árfolyamon lehet eladni. A polgártárs megadja Önnek az összes egyéb szükséges felvilágosításokat. Teljes biztonsággal rá lehet bízni az értékpapírt.

Eredeti nyelve: franciа

* *Valószínűleg*: N. Eilau. – *Szerk.*

55

Engels Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 április 28.

Kedves Kugelmann,

Mint a fenti címből látja, megtelepedtem itt, Londonban, mégpedig már tavaly ősszel, mert akkor végre készen lettem Manchesterben különféle ügyeimmel. Egyelőre minden tekintetben meg vagyok elégedve az átköltözéssel. Új lakásom Marxék házától nem egészen tíz percre, s így az itteni fogalmak szerint nagyon közel van, ezenkívül közvetlenül a kapum előtt a park és pompás friss levegő.

Ami mármost Marx állapotát illeti, Ön erről túl sötét képet alkotott magának.[345] Először is itt az Ön merész diagnózisa, amely tüdőhurutra vezeti vissza köhögését. Van Marxnak és nekem egy nagyon ügyes fiatal orvosunk (egy skót)*, aki ért olyan jól a hallgatózásos vizsgálathoz és a kikopogtatáshoz, mint az orvosok zöme Németországban, s ő ugyanazt mondta, ami régóta az én véleményem is: hogy a köhögés oka csak a gégefőben rejlik, a tüdő teljesen egészséges. Azt mondja, hogy persze nem lehet egykönnyen megszüntetni az ilyen elhanyagolt és krónikus köhögést, és azt jósolja, hogy még ha nyáron elmúlik is, ősszel visszatér. De ha rendesen kezelik, semmi jelentőséget nem tulajdonít a köhögésnek, mellyel egyelőre csak az volt a baj, hogy akadályozta az alvásban Marxot és ezzel nagyon lerontotta általános egészségi állapotát. Ez most nagyjából megszűnt. Főleg a máját kezeli az orvos és ebben már el is ért némi eredményt, érthető azonban, hogy az ilyen krónikus bajnál, amely tudomásom szerint most már 26 éve többé-kevésbé állandóan megvan, nem olyan gyorsan megy a dolog. Egyébként Marx életmódja korántsem olyan eszeveszett, mint amilyennek elképzelik. Mióta a háborúval kezdődött izgalom tart, nem dolgozik nehéz elméleti munkákon és meglehetősen ésszerűen él, sőt gyakran másfél–kétórás sétákat is tesz, *anélkül*, hogy én vinném el; hetekig egy csepp sört sem

* Maddison. – *Szerk.*

iszik, ha úgy veszi észre, hogy árt neki; hogy étvágya szeszélyes, étvágytalanság és farkasétvágy váltakozik nála, az az ő állapotában nem csodálható. Attól nem kell tartania, hogy Marx bőre nem funkcionál, kivéve azokat a jókora helyeket, amelyeken a karbunkulusok teljesen szétroncsolták a cutist*. Highgate-en át Hampsteadbe és vissza a Maitland Parkba körülbelül másfél német mérföld** az út, rajta több meredek emelkedő és lejtő, s fönn több az ózon, mint egész Hannoverban. Márpedig ezt az utat Marx hetenként 3–4-szer megteszi, legalább részben. Sokszor persze nekem kell unszolnom, de azért ő tudja, hogy jót tesz neki. Különben kb. 150 lábnyira*** a Temze fölött lakik, mint én is, az elővárosinál is jobb levegőjű, szabad területen, nagy kertek és kevés ház között, s én ennek az egészséges környezetnek tulajdonítom, hogy egészsége nem áll rosszabbul.

Most étkezéshez hívnak, s minthogy egy fél óra múlva itt az a hülye postazárta, félbe kell szakítanom. Az eddigi mindenesetre elég lesz arra, hogy lecsillapítsa az Ön kissé túlzott aggodalmát. Én már csak nem bírom ki anélkül, hogy ne mozogjak sokat a szabadban, és többnyire Marxnak is kénytelen-kelletlen velem kell tartania, ez pedig a legjobb gyógyszer neki.

Szívélyes üdvözlettel

híve

F. E.

* – bőr belső kötőszövetét – *Szerk.*

** Több mint 11 km. – *Szerk.*

*** Kb. 46 m. – *Szerk.*

56

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 május 4.

Kedves Library,

Kutyafuttában csak ennyit.

A „Papiers et correspondance de la famille impériale"-t, amelyben többek közt *Vogt* is a házipénztárból támogatottak közt szerepel*, *nem a Kommün* tette közzé, amelynek nincs ideje ilyen csekélységekkel foglalkozni, hanem a *gouvernement de la défense***, a Vogt által „Levelek Kolbhoz" című írásában[366] annyira megcsodált tisztes republikánusok, Jules Favre és Tsai.

Ezekből a hivatalos publikációkból kivonatok szinte minden párizsi lapban megjelentek (különösen *a támogatottak nevei*). Az a kivágás, amelyet ide mellékelek, a *„Petit-Journal"*-ból való (*1871 márc. 25-i**** sz.), olyan lapból, amely a jelen pillanatig Párizsban ugyanazt a polémiát folytatja a Kommün ellen, mint Vogt úr Bécsben. A Vogttal való lelki rokonság okából még (?)-et is tesz a neve után.

Vogt azonban firkálmánya végén maga vonja vissza minden fecsegését, mikor ezt mondja: *„Az is* lehet, hogy már 1859-ben visszaéltek az én nevemmel, persze, mint látható, keresztnevem, Karl nélkül."[367]

Louis Bonaparte tehát visszaélt a „Vogt"-tal, amikor beírta kiadási könyvébe! *„Vogt"* mint L. Bonaparte támogatottja *1859 augusztusában* – mégpedig egyszerűen „Vogt", „keresztnév" nélkül Vogt, sans phrase° Vogt – ez természetesen csak a „híres" genfi Karl Vogt lehetett! Vogt úr ezt olyan pontosan tudja, hogy azt mondja: *„visszaéltek az én nevemmel"*. A derék ember annyira találva érzi magát, hogy még csak ehhez a könnyed fordulathoz sem menekül: mint ahogy sok „Karl" van a világon, úgy sok „Vogt" is; mit érdekel hát, hogy egy keresztnév nélküli „Vogt" 1859 augusztusában

---

* *V. ö. 196. old. – Szerk.*

** *– nemzeti védelem kormánya – Szerk.*

*** *A kéziratban: május 3-i. (V. ö. 216. old.) – Szerk.*

° – egész egyszerűen, egyenesen, kereken – *Szerk.*

40 000 frankot kapott a császár központi pénztárából? Nem, mondja Vogt, *a* Vogt, az a Vogt, akit „keresztnév" nélkül is emlegetnek, az én vagyok, az „*én nevemmel*" azonban „*visszaéltek*"!

Ebből meg kell csinálnod lapodban a szükséges közleményt. Egészen lehetetlen dolog, hogy Weiss úr és hasonló „néppártosok" kedvéért lakatot tegyünk a szánkra.[368]

Barátod
K. M.

57

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 május 4.

Kedves Liebknecht,

Mellékelve egy cikk a „Volksstaat" számára.[368]

Az antwerpeni szivarkészítők azt állítják, hogy a német szivarkészítő munkások nagy sztrájkja idején ők 3000 frank támogatást küldtek nekik. Antwerpenben és Brüsszelben még áll a sztrájk[330], és ha valóban ez a helyzet a 3000 frankkal, akkor a németeknek kutya kötelességük lenne ezt visszafizetni. Kérlek, érdeklődj efelől, és aszerint, hogy mi a tudakozódás eredménye, írj néhány sort erről a „Volksstaat"-ba.

Nekünk itt *nagyon* tetszenek Bebel beszédei és cikkei. Az alapvető jogok vitájában elmondott beszéde[369] kitűnő volt, és az a finomság, amellyel ez a munkás fensőségesen kigúnyolta a különféle papokat, junkerokat, burzsoákat, az valóban kimagaslóan a legjobb volt mindabból, ami abban a berlini köpőcsészében történt.

Örömmel értesültünk arról, hogy nemsokára idejössz. Lakhatsz természetesen Marxnál is, nálam is, ezt majd elrendezzük.

Jenny és Tussy Bordeaux-ban van Lafargue-éknál, hétfőn érkeztek oda.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod

F. E.

58

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 május 5.

Kedves Liebknecht,

Tegnap este, mikor leveled megjött, rögtön írtam* és egy hibát követtem el. A „*Petit-Journal*"-nak a dátuma, amelyben a Vogt-ügy olvasható, *1871 március 25*. Ez a dátum fontos. A „Journal", más párizsi lapokhoz hasonlóan, jóval a márc. 18-i forradalom előtt megkezdte a támogatottak közlését és utána is folytatta. Március 25-én fejezte be, a „V" betűs fickókkal.

Barátod
K. M.

* *V. ö. 213. old. – Szerk.*

59

Engels Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 május 10.

Kedves Jung,

A szóban forgó kérdésről Marx és én előzőleg már több ízben beszélgettünk és ma este újra[370] – nem tudunk semmi más következtetésre jutni, mint hogy csak két olyan jelölt jöhet számításba, akiről valószínű, hogy *megkapja* ezt a helyet, nevezetesen Hales vagy Mottershead. Amit Ön Halesről mond, az teljesen helyes, és ha javasolnák, feltételül lehetne szabni neki, hogy tisztázza magát kielégítőbb módon, mint ahogy eddig tette; ami felügyelői munkáját illeti, Dupont is az, és amíg egyébként tisztességesen viselkedik, ez, bár egy kicsit kellemetlen, nem kell, hogy abszolút akadály legyen. Egészében megfelelőbbnek tartjuk Mottersheadnél, akinek temperamentuma talán nem olyan alkalmas arra, hogy sikeres agitációt folytasson a londoni tömegek körében, és ez az, amivel a titkárnak főképpen foglalkoznia kellene. – Ami a nyelvtudás hiányát illeti, ezen a dolgon nem lehet segíteni mindaddig, amíg Ön nem lesz olyan helyzetben, hogy elvállalja ezt a hivatalt, és attól tartok, hogy nem vállalhatja, így hát angolt kell választanunk. Egyfelől, a nyelvtudás hiányát nem tekintem komoly akadálynak jelenlegi szervezetünkben; másfelől, éppen ez a körülmény elősegítheti, hogy pontosabban definiáljuk a titkár pozícióját, amely mind ez ideig meglehetősen bizonytalannak látszik. Jegyzőkönyveket írni és levelezést folytatni az angol szekciókkal, ugyanakkor propagálni a Szövetséget a londoni tömegek körében és függetleníteni a munkásarisztokráciától és elismert vezéreitől – ha találnánk egy embert, aki képes és hajlandó minderre, valószínűleg több ellenszolgáltatást kapnánk 15 shillingünkért, mint eddig. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a betöltendő tisztség nem a Szövetség „főtitkári" tisztsége, ahogy Eccarius szerette nevezni magát, hanem csupán a Főtanács titkári tisztsége, amelynek hivatalos kötelességei a Tanács ülésein végzett munkára korlátozódnak, valamint a levelezésre az angol szekciókkal (angol-amerikai szekciókkal tudomásom szerint csak külön határozat alapján); tehát ő egyidejűleg a Nagy-Britannia ügyeivel megbízott titkár, és mint

ilyen, agitációt kell hogy folytasson ebben az országban, amit Eccarius sohasem tett, ami azonban nagyon fontos. Kötelességeinek ezt az utóbbi részét Marx és én a legfontosabbnak tekintjük.

Akárhogy is, meg kell beszélnie a dolgot, és látni fogja, mit lehet tenni.

Mindenesetre most tudja a véleményünket (bizalmasan, persze), amelynek közlését kérte; nem sürgős a dolog, talán az is megfelelne, ha csak ideiglenesen rendeznék a dolgot, de ezt az Ön bizottságának kell eldöntenie, akárcsak mind a többit.

Őszinte híve
F. Engels

Azok a fickók, akik anélkül, hogy megtámadták volna őket, megfutottak Fort Issyből, megérdemlik a főbelövést. A katonai helyzet sokkal rosszabb lett gyávaságuk miatt.[371]

Eredeti nyelve: angol

60

Marx Frankel Leóhoz és Louis-Eugène Varlinhoz Párizsba

(Fogalmazvány)

[London,] 1871 május 13.

Kedves Frankel és Varlin Polgártársak!

Találkoztam a levél átadójával*.

Nem lenne-e hasznos a versailles-i söpredékre nézve kompromittáló iratokat biztos helyre szállítani? Az efféle elővigyázatosság sohasem árthat.

Bordeaux-ból azt írták nekem, hogy a legutóbbi községi választásokon 4 Internacionálé-tagot választottak meg. A vidék kezd mozgolódni. Sajnos akciója helyileg korlátozott és „békés".

Az Önök ügyében több száz levelet küldtem a világ minden részébe, ahol szekcióink vannak.[372] A munkásosztály különben is kezdettől fogva a Kommün mellett volt.

Angliában még a polgári újságok sem olyan vadak már, mint kezdetben. Időről időre sikerül azokba is kedvező cikkeket becsempésznem.

Úgy tűnik nekem, hogy a Kommün túl sok időt veszteget el csekélységekkel és személyi civódásokkal. Látszik, hogy a munkásokén kívül itt még más befolyások is érvényesülnek. Mindez nem ártana, ha idejük lenne, hogy az elveszett időt pótolják.

Okvetlenül szükséges, hogy gyorsan megtegyenek mindent, amit Párizson kívül, Angliában vagy másutt tenni akarnak. A poroszok nem fogják az erődöket a versailles-iaknak átadni, de a végleges békekötés (május 26.) után majd megengedik a kormánynak, hogy csendőreivel körülzárja Párizst.[373] Minthogy Thiers és Tsai a Pouyer-Quertier által megkötött szerződésükben, mint Önök is tudják, jókora borravalót alkudtak ki maguknak, vonakodtak elfogadni a német bankárok segítségét, amelyet Bismarck felajánlott. Ebben az esetben ugyanis elvesztették volna a borravalót. Mivel az

* *Valószínűleg*: N. Eilau. – *Szerk.*

ő szerződésük végrehajtásának előfeltétele Párizs meghódítása volt, arra kérték Bismarckot, hogy az első részlet kifizetésére Párizs elfoglalásáig adjon haladékot. Bismarck ezt a feltételt elfogadta. Minthogy Poroszországnak magának is igen sürgős szüksége van erre a pénzre, minden lehetséges könnyítést meg fog adni a versailles-iaknak, hogy Párizs bevételét meggyorsítsa. Legyenek tehát résen!

Eredeti nyelve: francia

61

Marx Edward Spencer Beeslyhez

Londonba

1, Maitland Park Road,
London, N. W.
1871 június 12.

Kedves Uram,

Lafargue, családja és leányaim a Pireneusokban vannak, a spanyol határnál, de a francia oldalon.[138] Minthogy Lafargue Kubában született, tudott szerezni magának spanyol útlevelet. Szeretném azonban, ha végleg a spanyol oldalon telepednék le, mert Bordeaux-ban kiemelkedő szerepet vitt.

Bár csodálattal adózom a „Bee-Hive"-ban megjelent cikkeinek[374] – engedje mellesleg megjegyeznem, hogy én mint pártember teljesen ellenséges álláspontón vagyok a comte-izmussal szemben, mint a tudomány emberének pedig nagyon lekicsinylő a véleményem róla, Önt azonban az egyetlen olyan comte-istának tekintem mind Angliában, mind Franciaországban, aki a történelmi fordulópontokat (válságokat) nem szektárius módon, hanem a szó legjobb értelmében történész módjára tárgyalja –, de szinte sajnálom, hogy az Ön nevét abban az újságban látom. A „Bee-Hive" munkáslapnak tünteti fel magát, valójában azonban a renegátok orgánuma, amelyet Sam Morley és Tsai megvásároltak. A legutóbbi porosz–francia háború alatt az Internacionálé Főtanácsa kénytelen volt minden kapcsolatot megszakítani ezzel a lappal és nyilvánosan kijelenteni, hogy álmunkáslap.[129] A nagy londoni lapok azonban elutasították e nyilatkozat közlését, a helyi jelentőségű londoni „Eastern Post" kivételével. Ilyen körülmények között az Ön közreműködése a „Bee-Hive"-nál – újabb áldozat, amelyet Ön a jó ügyért hoz.

Egy barátnőm három-négy nap múlva Párizsba utazik. Küldök vele szabályszerű útleveleket a Kommün néhány olyan tagja számára, aki még Párizsban rejtőzködik*. Ha Önnek vagy valamelyik barátjának kézbesíteni valója van ott, kérem, írjon nekem.

---

* *V. ö. 240. old. – Szerk.*

Vigaszomra vannak azok az ostobaságok, amelyeket a „petite presse"* naponta közöl írásaimról és a Kommünhöz való kapcsolataimról, s amelyeket naponta megküldenek nekem Párizsból. Azt mutatják ezek, hogy a versailles-i rendőrség erősen szűkölködik igazi dokumentumokban. Kapcsolatomat a Kommünnel egy német kereskedő** révén tartottam fenn, aki üzleti ügyekben egész évben közlekedik Párizs és London között. Mindent szóbelileg intéztünk, két eset kivételével:

Először – e közvetítő útján – levelet küldtem a Kommün tagjainak, válaszul arra a kérdésükre, hogyan lehetne a londoni tőzsdén bizonyos értékpapírokat elhelyezni.***

Másodszor: május 11-én, tíz nappal a katasztrófa előtt, ugyanezen az úton elküldtem nekik a Bismarck és Favre között Frankfurtban létrejött titkos megegyezés összes részleteit.[375]

Én ezt az információt Bismarck jobb kezétől° kaptam, olyasvalakitől, aki régebben (1848-tól 1853-ig) ahhoz a titkos társasághoz[350] tartozott, amelynek én vezetője voltam. Ez az ember tudja, hogy mindazok a jelentések, amelyeket ő Németországból és Németországról nekem küldött, még birtokomban vannak. Ő függ az én diszkréciómtól. Ezért fáradozik, hogy folyton bizonyítsa nekem jó szándékát. Ez ugyanaz az ember, aki, mint Önnek mondottam, figyelmeztetést juttatott hozzám Bismarcknak arról az elhatározásáról, hogy letartóztattat, ha az idén újra meglátogatom dr. Kugelmannt Hannoverban.[376]

Bár hallgatott volna figyelmeztetésemre a Kommün! — tanácsoltam tagjainak, hogy erősítsék meg a Montmartre magaslatainak északi oldalát, a porosz oldalt, s még volt idejük ezt megtenni; előre megmondtam nekik, hogy máskülönben egérfogóba kerülnek; lelepleztem előttük Pyat-t, Grousset-t és Vésinier-t; kértem, hogy a nemzeti védelem kormányának tagjaira kompromittáló iratokat rögtön küldjenek el Londonba, hogy valamennyire sakkban lehessen tartani velük a Kommün ellenségeinek vadságát –, akkor részben meghiúsult volna a versailles-iak terve.

Ha a versailles-iak ezeket a dokumentumokat megtalálták volna, akkor nem tettek volna hamisítottakat közzé.

Az Internacionálé Üzenete[357] szerda előtt nem jelenik meg. Akkor rög-

---

* – „bulvársajtó" – *Szerk.*

** *Valószínűleg:* N. Eilau. – *Szerk.*

*** *V. ö. 210. old.* – *Szerk.*

° Johannes Miquel. – *Szerk.*

tön küldök majd Önnek egy példányt. Négy-öt ívnyi anyagot két íven nyomtattak ki. Ebből számos korrektúra, revízió és sajtóhiba származott. Ez az oka a késedelemnek is.

Híve
Karl Marx[377]

62

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

London, 1871 június 13.

Igen Tisztelt Uram,

Örömmel foglalkozom majd az „Első fejezet"-tel[175], de *előbb*, mint *két hét* múlva, nem foghatok neki. Kéthónapos betegségem miatt felhalmozódtak olyan munkák, amelyeket elsősorban kell elvégeznem. Akkor elküldöm a kisebb javítások jegyzékét is.*

Ami művem folytatását illeti, barátunk közlése félreértésen alapul.[378] Szükségesnek tartottam a kézirat teljes átdolgozását. Ezenkívül e pillanatig hiányoztak nekem fontos dokumentumok, ezek azonban végre befutnak az Egyesült Államokból.

Barátunknak kereskedelmi expedíciójáról *vissza kell térnie Londonba*. Híreket kaptam Svájcból és máshonnan annak a cégnek a levelezőitől, amelynek számára ő utazik. Az üzlet *tönkremegy*, ha elodázza visszatérését, és ő maga örökre képtelenné lesz arra, hogy újabb szolgálatokat tegyen a cégnek. A cég konkurrensei tájékozva vannak, ügyelnek rá, és intrikáikkal tőrbe fogják csalni őt.[379]

Hálás köszönetem a különböző orosz könyvekért, amelyeket Ön szíves volt elküldeni nekem.[380] Rendben megérkezett mind. Nagyon szívesen venném a szerző egyéb közgazdasági írásait (a J. St. Millről szóló megvan nekem[381]).

Betegségem ellenére most publikáltam egy kb. kétíves Üzenetet[357]. Hogyan küldjem el Önnek?

Minthogy igen gyakran utazom és így nem vagyok otthon, kérem, hogy leveleit stb. (második boríték nélkül) barátom, A. Williams**, Esqu. címére küldje nekem. Ő az én házamban lakik, a cím tehát ugyanaz: 1, Maitland Park Road, Chalk Farm, N. W., London.

Készséges híve

M

---

* *V. ö. 301–303. old. – Szerk.*

** Marx fedőneve. – *Szerk.*

63

Marx leányaihoz, Jennyhez, Laurához és Eleanorhoz

Bagnères-de-Luchonba[138]

[London,] 1871 június 13.

Kedves Gyermekeim,

6 hétig tartó betegség után végre ismét felépültem, már amennyire ez a jelenlegi körülmények között lehetséges. Ráadásul pokoli felfordulás van a házban, meszelnek, olajfestékkel mázolnak, festenek, tapétáznak – fenekestül felfordítanak mindent. Az utóbbi napokban a lárma és folytonos elűzetésem egyik zugból a másikba alaposan megviselte idegrendszeremet, és többet tartózkodtam a *Generális** fedele alatt, mint otthon.

Szeretnék pontosabb értesülést kapni Jenny egészségi állapotáról. Félek, ha jól vettem ki a sorok közül, hogy nem érzi magát úgy, mint kellene. Nos, mindent egybevetve, úgy vélem – miután elismerten hozzáértő orvosokkal beszéltem és *pontos információk birtokában* vagyok –, hogy mindnyájatoknak fel kell cserélnetek a Pireneusok francia oldalát a spanyollal.[382] A klíma ott sokkal kedvezőbb, jobban érezteti hatását az a változás, amelyre mindannyiotoknak szüksége van. Különösen *Toole* egészsége szenvedheti meg a dolgot, sőt nagy veszélybe kerülhet, ha továbbra is vonakodik követni az orvosok tanácsát, akik jól ismerik alkatát és ezenkívül konzultáltak régebbi bordeaux-i stb. orvosaival. Ezért remélem, nem riadtok vissza attól a kis fáradságtól, amelynek árán egészségesebb helyre juthattok; küldjétek el mielőbb új címeteket [Adresse], amelyre aztán elküldhetem új „Üzenetemet" [Adresse][357].

Itt Londonban meglehetősen egyhangú az élet. A vidéki rokonok** tolonganak az utcákon. Az ember azonnal felismeri őket zavart arckifejezésükről, arról, hogy mindent megbámulnak, amit csak látnak és lázas rettegés tölti el őket a lovak, bérkocsik, omnibuszok, emberek, csecsemők és kutyák tömkelegében.

Mama és madame Lormier – ahogy hallom – heves politikai csatákat

* Friedrich Engels. – *Szerk.*

** A Kommün emigránsai. – *Szerk.*

vívnak. Nem tudom, eljutottak-e már a tettlegességhez, vagy megelégszenek kemény szavakkal, amelyek nem törnek csontot.

Szentpétervárról igen értékes könyveket[380] és igen barátságos leveleket kaptam, amelyekben mindenféle ajánlatokat tesznek nekem.[378]

Lavrov (nem Anorov) egész jó fickó, korántsem tehetségtelen, de tönkretette az agyát és elvesztegette az idejét, mert az utóbbi 20 évben főleg e korszak német irodalmát (filozófiát stb.) olvasta, a legtetvesebb irodalmat, ami csak létezik. Úgy látszik, azt képzelte, hogy mert német ez az irodalom, hát szükségképpen „tudományos".

Vivantiné, úgy látszik, energiáról tesz tanúságot. Én nem találkoztam vele, de megállapítom, hogy most elismeréssel beszélnek róla, talán némi túlzással, de Cutt családjában, mint tudjátok, mindig van egy adag extravagancia.

Jung sógornőjét tegnapelőtt temették el. Szegény lány! Kórházban halt meg.

A kis „master"* minden lényeges dologban kitűnő. Ezért meg lehet bocsátani neki kis gyengéit, szószátyárkodását, önelégültségét és itt-ott tartott „találó beszédeinek" ismételgetését.

A német „mesterlegény"-patrióták természetesen megünnepelték a Bolleter kertben a porosz–francia háború „dicsőséges" eredményét egy „békeünnepségen", melyen more teutonico** nem mulasztották el „egymást véresre verni".

Kern, akinek eleinte iskolamesteri állása volt, most a Generális közbenjárására kapott egy jó mérnöki állást Észak-Angliában.

Dr. Maddison jókívánságait küldi Jennynek és Tussynak.

És most, kedves gyermekeim, a viszontlátásra!

Old Nick

E redeti nyelve: angol

* – „Hermann Jung." – *Szerk.*

** – teuton szokás szerint – *Szerk.*

64

Engels Elisabeth Engelshez

Engelskirchenbe

London, 1871 június 16.

Kedves Anyám,

Éppen mikor leültem, hogy írjak neked, jött a leveled Leutesdorfból, amely arra késztetett, hogy megkeressem a térképen, s szerencsésen meg is találtam rajta ezt a helyet. Nagyon szép fekvése lehet, éppen ott, ahol a hegyek ismét egészen a Rajnához érnek, kilátással az Andernachtól Koblenzig nyúló síkságra, és bizton hiszem, hogy nagyon jót tett neked az ottani levegő.

Igazad van, hogy vidám fiatal lányokból jókora társaságot viszel magaddal Engelskirchenbe. A mostani körülmények között bizonyára szükségszerű, hogy egy kissé feszült és kínos a viszony a két szomszédos ház* közt, de a lányok jelenléte elejét veszi annak, hogy túl sok szó essék erről. Minthogy egyébként most rendben van a dolog, igazán az volna a helyes és méltányos, hogy mindkét fél békében hagyjon már téged vele; semmire sem jó az, ha mindig újra kezdik a régi nótát. Ami engem illet, nekem nagyon kellemetlen volt, amikor Rudolf egyszer csak felszólított, hogy tegyek meg neki, Hermann-nak és Emilnek, olyan szolgálatot, amelyet nem tehettem volna meg anélkül, hogy Adolf ellen állást ne foglaljak. Rudolf, tudod, talpig becsületes fickó, nem képes színlelni, s így levele nem is hagyta bennem a legcsekélyebb kétséget sem afelől, hogy Adolf háta mögött akarják az egész dolgot elintézni. Adolfnak azonban ugyanannyi joga volt a kívánt tájékoztatásra, mint a másik háromnak. Olyan kellemetlen volt nekem a dolog, hogy előbb halogattam, amikor azonban bombáztak leveleikkel, el kellett szánnom magam, és akkor nézetem szerint nem kerülhettem el, hogy ne adjam meg Adolfnak is az őt nagyon érdeklő közlést. De hogy legyen idejük jóvátenni a dolgot, megírtam nekik, hogy fogok írni Adolfnak, s csak néhány nappal később írtam neki[20]. Megmagyarázhatatlan számomra, miért nem ők

* Engels fivérei (Rudolf, Emil és Hermann) és sógoruk (nővérük férje, Adolf von Griesheim). *V. ö. 184. old. – Szerk.*

maguk jelezték rögtön A-nak, hogy föltették nekem azt a kérdést, s közölték vele válaszomat. Akkor minden rendben lett volna. De hogy Adolf háta mögött megszerezzek nekik olyan információt, amelyet ők Adolf *ellen* használhatnak föl, azt nem vállalhattam. S hogy ez volt a szándékuk, azt Rudolfnak hozzám írt későbbi levele bizonyítja. Rudolf már azt is bűnnek tartotta, hogy Adolf egyáltalán ki akar lépni, s ez már mégis némileg soknak tűnt nekem, aki magam is csak nemrég léptem ki.[383] Most szerencsésen rendben van a dolog, s remélhetőleg hamarosan kiegyeznek egymással. Írok Adolfnak, aki tájékoztatást akar kapni tőlem a manchesteri vagyonfelosztási megállapodásokról, s egyben megmondom neki, hogy mindnyájan a legokosabban tennék, ha a végleges szerződés aláírásakor vagy még előtte kölcsönösen visszaadnák egymásnak ebben az ügyben váltott leveleiket, a tűzbe dobnák ezeket, s meginnának egy üveg pezsgőt.

Ami az én odautazásomat illeti, ez külön ügy. Tudod, a párizsi história óta általános hajsza folyik ellenünk, az „Internacionálé" ellen; állítólag mi bujtogattuk fel innen, Londonból az egész forradalmat, ami éppen olyan, mint ha azt mondaná valaki, hogy én támasztottam a viszályt fivéreim és Adolf közt. De hát a lárma mégiscsak áll, és biztos hírünk van arról, hogy Marxot, akit Hannoverba vártak, le akarták tartóztatni ott.[376] Nem tehetnek ugyan semmi komolyat ellenem, ha átmegyek, de azért adódhatnak kisebb konfliktusok, s a világért sem szeretném, ha a te házadban történnének. Amellett a rongy belgák még mindig követelnek útlevelet. Azt hiszem tehát, a legjobb lesz, ha egy ideig még kivárom az eseményeket, amíg a rendőri és filiszteri koponyák újra kissé meg nem nyugszanak.

Különös dolog ez az Emmáé*. Úgy látszik, furcsa szülészeitek vannak Barmenban.

Nálunk is soká fújt keleti szél, de csak május végén, úgyhogy nem volt túl hideg és gyakran nagyon szép volt az idő, de június első napjaiban ismét begyújtottam néhányszor. Tegnapelőtt óta fülledt a levegő és erősen esett, ami nagyon jót tett a növényeknek, s most úgy látszik, hamarosan szép időnk lesz. Egészében véve igen kellemes tavaszunk volt itt, sokkal jobb, mint Manchesterben. Gyakran jön onnan látogató hozzám; tegnapelőtt dr. Gumpert volt nálam feleségével, aki csodálkozott, hogy mit kezdek én ezzel a nagy házzal, de nagyon megdicsért, mert ilyen szép rendben van tartva. Egyébként egészségem és étvágyam a szokásos, idővel hozzászokom egy kis ebéd utáni alváshoz, szakállam láthatólag őszül, s szinte csak egy

* Emma Engels. – *Szerk.*

bajom van, mint mindig, a szomjúság. Remélem, te is jól vagy s meg tudod tenni sétáidat az Agger menti hársfasorban, ahol remélhetőleg én is hamarosan újra lefekhetem ebéd után a padra és jót alhatom.

Szívélyes üdvözletem mindenkinek hű fiad

Friedrich

65

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London, 1871] június 18.

Kedves Kugelmann,

Meg kell bocsátanod hallgatásomért; most is csak annyi időm van, hogy néhány sort írjak neked.

Tudod, hogy a legutóbbi párizsi forradalom egész ideje alatt folyvást mint „*le grand chef de l' Internationale*"* szerepeltem a versailles-i lapokban (Stieber közreműködésével) és ezt visszhangozva denunciáltak az itteni újságok is.[322]

Tetejében most az *Üzenet*[357], amelyet bizonyára megkaptál! Ez pokoli lármát kelt, s nekem abban a megtiszteltetésben van részem, hogy pillanatnyilag London legtöbbet rágalmazott és legtöbbet fenyegetett embere vagyok. Igazán kellemes érzés ez a húsz esztendeig tartó unalmas pocsolyaidill után. A kormány lapja – az „Observer"[384] – bírósági eljárással fenyeget. Próbálják csak meg! Fütyülök erre a csőcselékre! Mellékelek neked egy kivágást az „Eastern Post"-ból, mert benne van Jules Favre köriratára adott válaszunk.[385] Válaszunk eredetileg a „Times" június 13-i számában jelent meg. Ezt a tisztes újságot aztán alapos megrovásban részesítette ezért az indiszkrécióért Bob Lowe úr (pénzügyminiszter és a „Times" felügyelő bizottságának tagja).

Nagyon köszönöm a Reutert[386] és szívélyes üdvözletemet küldöm a grófnőnek** és az én kedves Franziskámnak.

Barátod
K. M.

---

* – „*az Internacionálé nagy főnöke*" – *Szerk.*

** Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*

66

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1871 június 22.

Kedves Liebknecht,

Íme az Üzenet I. részének fordítása.[387] A hátralevő rész olyan gyorsan követi, hogy az I. részt *két* számban közölheted és mégsem lesz megszakítás, vagyis egy héten belül újra kapsz kéziratot. A föltétel,

1. hogy gyorsan közöld és *sokat* minden számban;
2. hogy ne legyenek hozzá jegyzetek; úgy fordítottam, hogy nincs is szükség rájuk, eltekintve egyes célzásoktól és részletektől, amelyek azonban néhány szóval úgysem magyarázhatók meg;
3. hogy a szedés maradjon állva a füzetként megjelenő különnyomat céljából, mert ezúttal nagy szükség van erre. Ha nincs rá pénzetek vagy hiteletek, tudassátok velünk.

Amit nem *tudsz* közölni, azt helyettesítsd pontokkal, és a megfelelő kéziratot küldd el Genfbe Beckernek, aki a „Vorboté"-ban közli (úgy csináld, hogy lássa, hová valók ezek a passzusok).

Az Üzenet eredeti nyelvű példányát, amelyet néhány sor kíséretében[20] *levélként* elküldtem neked, bizonyára megkaptad. Több példány áll rendelkezésre.

Itt Londonban éktelen *lármát* keltett az Üzenet. Előbb megkísérelték agyonhallgatni, de nem ment. Szerdán, 14-én az „Evening Standard" jelezte, 15-én a „Daily News" kivonatot hozott belőle, amelyet a legtöbb lap átvett. Azután az „Echo", szombaton a „Spectator", a „Graphic", a „Pall Mall Gazette", a „Telegraph"-ban vezércikk, és ezzel készen volt a dolog, a „Times" hétfőn következett egy nagyon szennyes vezércikkel, a „Standard" újfent, tegnap a „Times" még egyszer, és egész London csak rólunk beszélt.[388] Persze csupa üvöltözés. Annál jobb.

A kiutasítás miatti aggodalmaidat nem értem.[389] A te helyedben én addig nem mondanék le a hesseni állampolgársági jogról, amíg nincs biztosan a zsebemben más. Ebben a tekintetben nagyon félősek vagytok. Egyetlen nagy nyilvános botrány, amely feltárná a világ előtt, hogy mindezek a bi-

rodalmi törvények valóban nem egyebek humbugnál, véget vetne az egész zsibvásárnak. De ha ti ahelyett, hogy kihívnátok, kerülitek a botrányt, amely csak a nacionál-szerviliseknek* árthat, akkor persze mindent megengedhet magának a rendőrség. Megjegyzendő, ez csak leveled említett részére vonatkozik, nem a lap** [illegible]tartására, amely nagyon bátor és *teljes* elismerésünket megérdemli. Ne gondold azonban, hogy veled is meg merik tenni a rendőrkopók azt, amit az egyes munkásokkal; ez csak akkor történhetne meg, ha egy időn át munkások kiutasításával kellő számú precedenst teremtettek.

Hogy a Poroszországból való kiutasításod még érvényben van, arról nincs tudomásom. Lehet, hogy a rendőrség ezt *állítja*. De hogy te nem vitted döntésre ezt, amikor még képviselő voltál, az mindig érthetetlen lesz nekem.

Tudósításokat nem küldhetek a „Volksstaat"-nak, de láthatod, hogy amiben tudok, segítek.

A „Pall Mall Gazette"-tel semmit sem lehet kezdeni.[390] Még a kizárólag katonai cikkek[16] kapcsán is volt mindenféle bajom ezzel a lappal, politikai dolgot pedig sem te, sem én nem írhatunk oda. Csak azért tartom fenn a kapcsolatot vele, hogy itt-ott valami alkalmi dolgot elhelyezzek, legyen ott valami talajunk. Ha felvenne téged tudósítójának, amit azonban nem tenne, akkor *egyetlen* tudósításodat *sem* közölné. Már újévkor odáig jutottam vele, hogy megmondtam a szerkesztőnek***: nagyon jól tudom, hogy nem szállíthatok neki politikai, hanem csak katonai cikkeket, s csak annak elvártában teszem ezt, hogy pártügyekre vonatkozó tényszerű helyesbítéseinket, ha mi szükségesnek tartjuk, átveszi. Így is lett.

Reynoldsról is, úgy látszik, jó elképzelésed van.[391] Az itteni sajtó leghitványabb gézengúza; ha nem biztos a sikerben, mindjárt tele a nadrágja, az egész Üzenetet, a „Daily News" kivonatának a kivételével, elhallgatta.

A német munkások ebben a legutóbbi nagy válságban egészen remekül viselkedtek, jobban, mint mások. Bebel is egészen kitűnően képviselte őket, a Kommünről szóló beszéde[392] az egész angol sajtót bejárta és mély benyomást tett itt. A „Volksstaat"-ot időről időre meg kellene küldenetek a „Pall Mall"-nek, ez időnként kivonatokat közöl belőle, mert a szerkesztő*** tart Marxtól és tőlem, s van még egy emberük°, aki tud németül és behoz

* – nacionál-liberálisoknak (nemzeti-liberálisoknak) – *Szerk.*

** „Volksstaat". – *Szerk.*

*** Frederic Greenwood. – *Szerk.*

° Nicolas Léon Thieblin. – *Szerk.*

a lapba ilyen dolgokat. Emellett szívesen hoz a lap mindenféle különlegességeket, amelyek a többieknek nincsenek meg.

Lekötelezel, ha a „Volksstaat"-ot nekem már nem Manchesterbe, hanem ide küldeted. Az Üzenetet tartalmazó számokból három-négy példányt küldj nekem, egyet javítás céljára, a többit szétosztásra. Szívélyes üdvözlet neked és a tieidnek.

Barátod
F. E.

67

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 július 10.

Kedves Liebknecht,

Mellékelten a III. rész vége. A IV. 2–3 nap múlva, mindenesetre a hét végéig elmegy. A korrektúra ma vagy holnap.[387]

A kiutasítást illetően*: Poroszországból és Mainzból vett példáid nem helytállóak, mert hadiállapot idején történtek, s így törvényesek voltak. A Szászországból való kiutasításokat valamiképpen dűlőre kellene vinnetek: akár úgy, hogy az érintettek megtagadják az elmenetelt, akár úgy, hogy kérvényekkel és petíciókkal ostromoljátok a Reichstagot; a haladópárt[393] nem tagadhatja meg itt tőletek a támogatást anélkül, hogy tökéletesen le ne járassa magát. Amíg a Reichstag egyenesen meg nem tagadja a honosság és a szabad költözködés elismerését, addig nincs konstatálva a dolog. Ami speciálisan a te ügyedet illeti, te nagyon gyorsan dűlőre vihetted volna úgy, hogy egy héttel a Reichstag megnyitása előtt Berlinbe utazol, és kivárod, hogy mi lesz. Biztos vagyok benne, hogy nem nyúltak volna hozzád, s ezzel vége a dolognak. Ha azonban csináltak volna valamit ellened, akkor istentelen botrány tör ki, s mégis szabadon kell bocsátaniok téged, mihelyt összeül a Reichstag; akkor pedig az egész világ előtt leleplezhetted volna a Reichstagot, ha nem viselkedik rendesen. Vannak bizonyos illendőségi formák, amelyeket nyugalmas időkben nyilvánosan még a leghitványabb gyülekezet sem sérthet meg. Most persze, hogy már nem vagy a Reichstagban, már nem ilyen egyszerű ez a dolog. De ha ti eltűritek, hogy mindezeket a jogokat, amelyek papíron megvannak nektek, a valóságban *harc nélkül* elvegyék tőletek, s ha nem *kényszerítitek* a Reichstagot, hogy döntsön nyíltan a saját csinálmánya mellett vagy ellen, akkor persze nem lehet segíteni rajtatok.

A parancsoló hang, amelyen követeled tőlünk, hogy alapítsunk itt egy lapot, nagyon mulattatott bennünket. Nyilván összetéveszted Londont

* *V. ö. 231. old. – Szerk.*

Crimmitschauval, s azt hiszed, itt is csak úgy ripsz-ropsz alapítani lehet valami „Bürger- und Bauernfreund"-ot[394]. Pedig azt azért még tudnod kellene, hogy amennyivel London nagyobb Crimmitschaunál, annyival nagyobbak a lapalapítás nehézségei és a vele szemben támasztott igények is. Ha kb. 10 000 £-et rendelkezésünkre tudsz bocsátani, akkor állunk szolgálatodra.

Odgert illetően elfelejted, hogy a *kongresszus* választotta meg ezt az embert, s nyomós ok nélkül nem lehetett kizárni őt.[395] Amit erről a kérdésről mondasz, abból az tűnik ki, hogy az itteni körülmények teljesen idegenné lettek számodra, ami nem is csodálható, hiszen a lapok a munkáspárton belül történtekről mélyen hallgatnak.

A „Pall Mall Gazette"-tel most gyökeresen és végleg szakítottunk.[396]

Feleségem és Marxné szívélyesen üdvözöl téged és a tieidet.

Barátod

F. E.

68

Marx Léon Bigot-hoz

Párizsba[397]

(Fogalmazvány)

[London, 1871 július 11.]

Kijelentem, hogy a levél, amelyet nekem tulajdonítanak, és amelyben engem Assi úrról beszéltetnek, hamisítvány, csakúgy mint mindazok a levelek, amelyeket a párizsi újságok nekem tulajdonítottak.

Soha nem foglalkoztam Assi úrral sem magánúton, sem nyilvánosan, egy eset kivételével. Néhány nappal a március 18-i forradalom után a londoni újságok közzétettek egy sürgönyt, amely szerint ezt a forradalmat én készítettem elő titkos együttműködésben Blanquival és Assi úrral, akik állítólag eljöttek Londonba, hogy értekezzenek velem. Kijelentettem akkor a *„Times"-ban*,[398] hogy mindez a francia rendőrség által gyártott mesebeszéd.

Tisztelettel üdvözli

Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

69

Marx Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Londonba

[London,] 1871 július 12.

Kedves Barátom,
Lenne kedve nálunk ebédelni jövő vasárnap este 5 órakor?
Találkozni fog egynéhány párizsi barátunkkal.

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

70

Marx A. O. Rutsonhoz

Londonba[399]

(Fogalmazvány)

[London,] 1871 július 12.

Uram,

E sorokkal együtt elküldöm Önnek az *Internacionálé Főtanácsának* következő kiadványait:[400]

1. *Alapító üzenet és ideiglenes szervezeti szabályzat.*
2. A Nemzetközi Munkásszövetség *szervezeti szabályzata,* ahogy az 1866. évi genfi kongresszus véglegesen elfogadta.
3. *Az 1866. évi genfi kongresszus és az 1868. évi brüsszeli kongresszus határozatai.*[401]
4. „*Times*" (1868 szeptember 9.) (A Főtanács jelentése a brüsszeli kongresszusnak).
5. *A belgiumi mészárlások.*
6. *Üzenet az Egyesült Államok Országos Munkásszervezetéhez.*
7. *Beszámoló a IV. általános kongresszusnak Bázelban.*
8. *Az ír amnesztia kérdése.*
9. *A genfi építőipari szakmák munkásainak kizárása.*
10. *Az ötödik évi kongresszus programja.* NB. E kongresszus megtartását a francia–porosz háború megakadályozta.
11. *Két üzenet a francia–porosz háborúról.*
12. *A polgárháború Franciaországban. A Főtanács üzenete.* (*Második kiadás.*)

Ez a lista, noha nem teljes, tartalmazza a Főtanács által kiadott legfontosabb dokumentumokat.

A „Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet" című felhívást[402], melyet éppen most nyomnak, holnap küldöm el Önnek.

Készséges híve
Karl Marx

A. O. Rutson, Esq. 7, Halfmoon Street, W.

P. S. Mellékelem az Abraham Lincolnnek írt üzenet egy kézírásos példányát és az ő válaszát.[403]

Eredeti nyelve: angol

71

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba[404]

[London, 1871] július 21.

Kedves Oswald,

Ismét háborgatnom kell Önt egy útlevélért*, amely el van látva a francia konzulátus vízumával. (A legutóbbi már Párizsban van.) Segítségnyújtásával most már 6 embert *mentett meg* és ez a nemes teljesítmény a legszebb jutalma az Ön fáradozásainak.

Barátsággal híve
Karl Marx

* *V. ö. 221. old. – Szerk.*

72

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

[London, 1871] július 22.

Kedves Barátom,

Kérem, bocsásson meg, hogy ilyen sokára válaszolok. Az utóbbi időben annyira *túl voltam terhelve*, hogy alig maradt időm alvásra.

Ezért nem gondolhattam arra, hogy bármit tegyek a „Tőké"-vel kapcsolatban. Jövő héten azonban hozzákezdek, s az egész dolgot elkészítem az Ön részére.

Készen állt egy csomag nálam Berlin részére, de sajnos, valami hiba folytán, nem küldtük el. Még mindig itt van. Ezért kérem, küldjön egy új berlini címet[405], és a csomagot azonnal fel fogom adni.

Ami közös barátunkat* illeti, a legriasztóbb hírek érkeztek róla, de remélem, hogy hamisak, vagy legalábbis túlzottak.[173]

Ha tudna találni nekem egy *levelezőt Berlinben*, aki közvetítőül szolgálhatna Pétervárral lebonyolítandó *néhány* kereskedelmi ügyletemhez, ez hasznos dolog lenne, és *bizonyos cikkek* esetében ez a kerülőút rövidebbnek bizonyulhatna az egyenes útnál. Az egyenes – a matematikusok elképzelésével ellentétben – nem minden esetben a legrövidebb vonal.

Őszinte híve
A. Williams

Eredeti nyelve: angol

* G. A. Lopatyin. – *Szerk.*

73

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

[London,] 1871 július 24.

Kedves Oswald,

Melegen ajánlom az Ön jóindulatába barátomat, Jósef Rozwadowskit. Vezérkari főnök volt Wróbłewski tábornoknál. Kitűnő fiatalember, mais sans le sou*. Egyelőre francia órákat szeretne adni. Mihelyt megtanul angolul, lehet majd keresni számára mérnöki állást.

Lakása: 9, Packington Street, Essex Road, Islington.

Kész híve
K. Marx

* – de egyetlen fillér nélkül – *Szerk.*

74

Marx Charles Caronhoz

New Orleansba[406]

(Feljegyzés)

[London,] 1871 július 26.

Levél elküldve Charles *Caronnak New Orleansba* (a Club International et Républicain etc. ideiglenes elnöke és titkára). Elfogadtuk mint az Internacionálé szekcióját. Megírtuk, lépjenek kapcsolatba a New York-i központi bizottsággal[298]. Küldtünk nekik 1 „Polgárháború"-t (II. kiadás)[357], 1 „szervezeti szabályzat"-ot és 1 „Washburne"-t[402].

Eredeti nyelve: angol

75

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London, 1871] július 27.

Kedves Kugelmann,

Légy oly jó, küldd el rögtön Liebknechtnek a mellékelt cédulát.

Hallgatásodat rendkívül meghökkentőnek tartom. Nem tételezhetem fel, hogy nyomtatott anyagokat tartalmazó különféle küldeményeim nem érkeztek meg hozzád.

Másrészt nagyon balga volna, ha – a régi módra: szemet szemért, fogat fogért – így akarnál megfenyíteni azért, mert nem írtam. Arra gondolj, kedves barátom, hogy ha 48 órája lenne a napnak, még akkor sem lettem volna készen, hónapok óta, napi munkámmal.

Az Internacionáléval járó munka rengeteg, méghozzá London el van árasztva menekültekkel, akikről nekünk kell gondoskodnunk.[140] Ezenkívül engem egyéb emberek is elárasztanak, újságírók és mindenféle mások, hogy a „szörnyet" saját szemükkel lássák.

Azt hittük eddig, hogy a keresztény mítosz-képződés a római császárság idején csak azért volt lehetséges, mert a nyomtatás még nem volt feltalálva. Pedig éppen fordítva. A napisajtó és a távíró, amely koholmányait egy pillanat alatt szétszórja az egész földkerekségre (s a marha burzsoá elhiszi és terjeszti őket), egy nap alatt több mítoszt fabrikál, mint amennyit azelőtt egy évszázad alatt létre tudtak hozni.

Leányaim hónapok óta a Pireneusokban vannak.[138] Jennykének, aki még mindig érzi a mellhártyagyulladás következményeit, szemlátomást javul az egészsége, mint írja.

Hálás köszönetem germán küldeményeidért.

Remélem, te jól érzed magad, s ugyanígy kedves feleséged és Franziska is, akiket szívélyesen üdvözlök.

Apropó. Valószínűleg csodálkoztál, hogy a „Pall Mall"-hez intézett nyílt levelemben párbajcélzásokat tettem.[396] A dolog egész egyszerűen így állt. Ha nem adtam volna meg a szerkesztőnek ezt a lehetőséget arra, hogy néhány olcsó viccet megeresszen, akkor egyszerűen elsüllyeszti az egészet.

Így azonban besétált a kelepcébe és teljesítette azt, ami tulajdonképpen célom volt: szó szerint közölte az Üzenetből[357] Jules Favre és Tsai elleni vádjaimat.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

76

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London, legkésőbb 1871 július 27.]

Kedves Liebknecht,

Itt a befejező rész.[387]

Mikor odaadtam neked a „Parasztháború"-t[114], te egyetlen példányt sem küldtél nekem belőle. Hogy kapjak példányokat, az itteni munkásegylet[211] útján kellett rendelnem. Ezúttal tisztességesebb bánásmódra számítok, s kérek *magamnak* 25 példányt az Üzenet különnyomatából*. Nemcsak a privát illendőség szempontjait kell kielégítenem, hanem itteni és más német munkásoknak is kell példányokat adnom; ezenkívül persze a *Főtanácsnak* is kellene juttatni vagy 25 példányt. Tehetsz hozzá 50 példányt Borkheim brosúrájából, amelyet *megfizetünk*, továbbá kb. 6–6 példányt minden egyéb kiadványotokból (Bebel és Dietzgen dolgaiból egy-egy tucatot), ezeket szintén megfizetjük.[407]

Barátod

F. E.

A német fordítást, mihelyt teljes levonatunk van belőle, Amerikában is kinyomatjuk.

* *V. ö. 231. old. – Szerk.*

77

Marx Nyikolaj Iszakovics Utyinhoz

Genfbe

(Fogalmazvány)

[London,] 1871 július 27.

Kedves Polgártárs,

Kedden a Főtanács határozatot hozott, hogy ebben az évben nem lesz *kongresszus* (tekintettel a rendkívüli körülményekre), hanem, mint 1865-ben[408], *zártkörű konferenciát* tartunk Londonban[409]; a különböző szekciók felhívást kapnak, hogy menesszék ide küldötteiket. E konferencia összehívását *nem kell közölni az újságokban*. Ülései nem lesznek nyilvánosak. A konferencia nem fog elméleti kérdésekkel foglalkozni, hanem kizárólag *szervezeti* kérdésekkel. Rendezzük majd ott az egyazon ország különböző szekciói közötti viszályokat is. A konferencia *szeptember 17-én nyílik meg Londonban* (szeptember harmadik vasárnapján). Jung ezeket a határozatokat közölni fogja [J. Ph.] Beckerrel és Perret-vel.

A keddi ülésen Guillaume két kérdést tett fel a Főtanácsnak: 1. Elküldte két levél másolatát, az egyik Eccariustól származik 1869 július 28-i kelettel, ez elismeri az *Alliance-ot*[231] az „Internacionálé" szekciójaként, a másik Jungtól 1869 augusztus 25-i kelettel. Ez elismervény az Alliance tagdíjbefizetéséről (1868–69. évre). Most Guillaume azt kérdezi, hogy ezek a levelek hitelesek-e?

Azt feleltük, hogy *ez semmiképpen sem kétséges*.

2. kérdés: „Hozott-e a Főtanács olyan határozatot, amely az *Alliance-ot* kizárja az *Internacionáléból*?"

Azt feleltük, s ez a tény, hogy *semmi ilyesfajta határozatot nem hoztunk*.

Idáig csupán tényeket kellett konstatálni; ám amikor Robin, megbízóinak érdekében, olyan szellemben akarta értelmezni ezeket a tényeket, amely előre eldöntötte volna a svájci viszályt[10], a Tanács megálljt kiáltott!

Tagjai először is megjegyezték, hogy egy levél[410], amely megelőzte Eccariusét, részletezte az Alliance felvételének *feltételeit*, ezeket az Alliance elfogadta, s most arról van szó, hogy megtudjuk, teljesítette-e az Alliance e feltételeket – ezt a kérdést pedig a konferenciának kell megvizsgálnia.

Ami az 1868–69-es tagdíjakat illeti, megjegyezték, hogy ezt a befizetést az *Alliance* azért eszközölte, hogy megvásárolhassa részvételét az 1869-es bázeli kongresszuson[57], de utána az *Alliance* beszüntette a fizetést.

Ami a második kérdést illeti, megjegyezték, hogy jóllehet a Főtanács nem hozott határozatot az Alliance kizárására, ez korántsem bizonyítja, hogy az *Alliance* nem zárta ki önmagát tetteivel, cselekedeteivel.

Ezért a Tanács elhatározta, hogy bár ténybelileg válaszolt a Guillaume által feltett kérdésekre, az ügy lényegére vonatkozóan minden döntést a konferenciának tart fenn.

Az „*Égalité*" igen rendszertelenül érkezik ide.

Hálára kötelezne, ha e levél vételét jelezné nekem.

Üdvözlet és testvériség.

K. M.

Ui. A Tanács felhívásai*ban* azért nem írom alá magamat az *oroszországi* ügyekkel megbízott titkárként, hogy ne kompromittáljam Oroszországban élő barátainkat.

Eredeti nyelve: francia

78

Marx Adolphe Hubert-hez

Londonba

[London,] 1871 július 28.

Kedves Polgártárs,

Lekötelezne, ha nálam ebédelne jövő vasárnap délután 5 órakor. Találkozni fog brüsszeli barátommal* és beszélhetne vele a haditörvényszék tárgyalásai anyagának *nyilvánosságra hozataláról.*[411]

Üdvözlet és testvériség.

Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

* E. Glaser de Willebrord. – *Szerk.*

79

Engels az „Isteni Gondviselés Leányai" kolostorának főnökasszonyához

Hampsteadbe

(Fogalmazvány)

[London, 1871 augusztus eleje.]

Madame,

Intézményük egyik nővérével folytatott tegnapi megbeszélésünk folytán bátorkodom Önhöz fordulni e sorokkal.

Három kislány – Eugénie Dupont (9 éves), Marie Dupont (7 éves) és Clarisse Dupont (3 éves) – bentlakóként való elhelyezéséről van szó. Apjuk művezetőként dolgozik Manchesterben, Joseph Higham úr hangszergyárában; mivel anyjuk kb. 18 hónappal ezelőtt meghalt, Dupont úr úgy látja, hogy otthonában nem képes kielégítő módon nevelni gyermekeit, s engem bízott meg azzal, hogy keressek nekik megfelelő elhelyezést.

A hölgy, aki engem tegnap fogadott, jelezte, hogy lenne Önöknél hely e kicsinyek számára, és hogy a bentlakás ára 13 £ lenne gyermekenként az első évben és 12 £ a következő években; majd felszólított, hogy írásban közöljem Önnel kívánságomat.

Kérem tehát Önt, madame, lenne szíves megmondani, hogy beleegyezik-e a kislányok felvételébe: ez esetben értesíteném apjukat, hogy késedelem nélkül jöjjön Londonba, elvinni őket Önhöz. Ha netán még más felvilágosításokra is szüksége volna, akkor kérem, tudassa velem, milyen időpontban kereshetem fel, hogy ezeket megadjam.

Az Önök intézményének címét Clarkson úr Maitland Park – adta meg nekem.

Fogadja, madame, mély tiszteletem kifejezését.

F. E.

Eredeti nyelve: francia

80

Engels Philippe Coenenhez

Antwerpenbe[329]

[London,] 1871 augusztus 4.

Kedves Coenen Polgártárs,

Idejében megkaptam mindkét levelét, a május 1-it és a f. hó 1-it, amelyekből láttam, hogy az antwerpeni szivarkészítő munkások nem tartoztak az Internacionáléhoz, sőt, még mindmáig sem csatlakoztak hozzá. Nagyon csodálkoznom kell azon, hogy erről nem értesítettek bennünket mindjárt a sztrájk kezdetén, hiszen mindazt, amit itt tettünk értük – és ez nem volt csekélység, minthogy több mint 15 000 frank segélyt szereztünk nekik –, abban a hiszemben tettük, hogy Internacionálé-tagokért dolgozunk*; és most megtudjuk, hogy nemcsak nem voltak a mi tagjaink, hanem mindazok után, amit értük tettünk, még mindig nem csatlakoztak! Ez valóban több a soknál, s ami engem illet, elhatároztam, hogy ilyen hálátlanokért semmit sem teszek többé. Vajon ezek az urak azt nevezik szolidaritásnak, hogy elveszik angol és más munkások pénzét, amelyet az Internacionálé szerzett meg nekik, s miután zsebre vágták, nem csatlakoznak Szövetségünkhöz, első bizonyítékul arra, hogy készek ugyanennyit tenni másokért? Mi itt nem így fogjuk fel a dolgot, s az Internacionálénak nem az efféle emberekért kell dolgoznia. Azoknak, akik részt kérnek Szövetségünk jótéteményeiből, készeknek kell lenniök arra is, hogy részt vállaljanak a terhekből, s ennek legcsekélyebb tanújelét azzal adhatják, hogy csatlakoznak a Szövetséghez. Olyan emberek, akik nagy hangon kérnek pénzt az internacionalistáktól, s akik mégis visszautasítják, hogy a mieinkhez tartozzanak, azok megérdemlik, hogy a burzsoák még inkább kizsákmányolják őket, mert visszautasítják a burzsoá kizsákmányolás alóli menekvés egyetlen eszközét: egész Európa munkásainak szövetkezését és szervezetét. Az Internacionálé fennállása óta ilyen eset még nem fordult elő; az antwerpeni szivarkészítő munkásoknak volt fenntartva az a megtiszteltetés, hogy segítséget kolduljanak az Inter-

* *V. ö. 190. old. – Szerk.*

nacionálétól, s miután megkapták, ezt üzenjék nekünk: köszönjük, uraim, elmehetnek, nincs többé szükségünk Önökre, kívül tágasabb!

Remélem, hogy ítéletem túl kemény, s hogy már a mai napot megelőzően csatlakoztak hozzánk, de ha nem teszik meg nyomban, be kell látnia, hogy viselkedésük a lehető legnemtelenebb; és amíg nem kaptam hírt csatlakozásukról, ellenezni fogom, hogy akár egy centime-ot is kapjanak még. Sokkal hasznosabban tudjuk gyümölcsöztetni pénzünket olyan emberekért, akik velünk tartanak.

Ön kérdi, hogy a londoni szivarkészítő munkások tagok-e? Természetes, hogy igen, mégpedig az Internacionálé megalapítása óta. Elnökük, Cohn polgártárs képviseli őket a Főtanácsban. Beszéltem neki arról a levélről, amelyet nekik az Ön kívánsága szerint írniok kellene az antwerpeniekhez a csatlakozásról, de milyen hatása lehet egy levélnek ott, ahol 15 000 frank nem tette meg a hatását?

A „*Werker*"-t még mindig nagyon rendszertelenül kapjuk és csupán egy példányban. Minthogy itt nagyon kevés az olyan munkás, aki flamandul tud, igen nehéz lesz előfizetőket szerezni az Önök számára; mindazonáltal megkértem a Tanács tagjait, csináljanak propagandát az Önök lapjának.

Ebben az esztendőben nem lesz lehetőség kongresszusra, ezt abszolúte megakadályozzák azok az üldözések, amelyeket a kormányok indítottak Franciaországban, Spanyolországban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon. Helyette zártkörű konferencia lesz[409] szervezetünk megszilárdítására, de erről a tárgyról a Főtanács csak a különböző *központi* tanácsokkal levelezhet. Kételkedünk benne egyébként, hogy a holland kormány elég liberális lenne teljes szabadságot adni kongresszusunknak, ahol a párizsi események után igen kényes kérdések kerülnek napirendre.

A Főtanács legutóbbi ülésén átalakították a titkárságokat; én lettem felelős Spanyolországért és Olaszországért és átengedtem Belgiumot a liège-i Alfred Hermannak, akit erre a posztra a legutóbbi belga kongresszus javasolt. Mostantól tehát ő fog levelezni Önnel.

Üdvözlet és testvériség.

Fréd. Engels

Eredeti nyelve: francia

81

Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba

London, 1871 augusztus 9.

Kedves Szidorov*,

Íme az angol könyvek ára:

Lecky, „History of the Spirit of Rationalism"	–.16/– £
Lecky, „History of European Morals"	1. 8/– £
Tylor, „Primitive Culture"	1. 4/– £
Lubbock, „Origin of Civilisation"	–.16/– £
Maine, „Ancient Law"	–.12/– £
Maine, „Rural Communities"	–. 9/– £

Ezek könyvesbolti árak, és kb. 15% engedményt lehetne elérni. De ha felhatalmaz arra, hogy megpróbáljam másodkézből megszerezni őket Önnek, talán csak a felébe kerülnének, s a beszerzést az én kis könyvkereskedőm szívesen elvállalná. E felvilágosításokat már sokkal korábban megadhattam volna Önnek, de könyvkereskedőm úton volt.

Tegnap bizonyára kapott levelet Williamstól[20]. A beteg utazóról[173] nincsenek újabb híreink, de alkalmat találtunk arra, hogy biztos kéz útján eljuttassunk egy levelet** Петербург-ba*** és reméljük, hamarosan megkapjuk a részletesebb híreket, amelyeket nyomatékosan kértünk.

Ami Buckle *Tauchnitz*-kiadását[412] illeti, erről nem tudok semmit, de igen meglepő volna, ha nem létezne – egyébként minden párizsi német könyvkereskedő meg tudja ezt mondani Önnek.

Küldöm Önnek az „Eastern Post" két legutóbbi számát.[413]

Különböző újonnan jöttjeink vannak itt, valószínűleg Williams megírta Önnek, a többi között Вайян, Тейс, Лонге°.

---

* Lavrov fedőneve. – *Szerk.*

** *V. ö. 241. old.* – *Szerk.*

*** – Pétervárra – *Szerk.*

° Vaillant, Theisz, Longuet. – *Szerk.*

El tudná-e intézni nekem a „*Gazette des Tribunaux*"[414] előfizetését augusztus 7-től, vagy éppen augusztus 1-től? Meg kell kapnunk a leghitelesebb szöveget a versailles-i perekről[415] a történelmi tanulmányainkhoz, s nem ismerek másik újságot, amely erről ilyen teljes beszámolót közölne. Ugyanakkor nem tudom, hogyan tegyek szert rá itt, s nincs vesztegetni való idő, mert később hiányozhatnak belőle a legérdekesebb számok. Ha elintézhetné nekem ezt az ügyet, nagyon lekötelezne bennünket, a költségeit utólag megtérítenénk.

Más dolog. Párizs két ostroma katonai eseményeinek tanulmányozásához szükségem van Párizs és környéke térképére, a létező legjobbra, amely, ha lehet, megjelöli az utcaneveit Neuillynek és a többi kis helységnek is, ahol csatáztak. Hiába próbáltam itt ilyen térképet szerezni. Talán meg tudná adni nekem egy ilyen részletes térkép kiadójának címét és nevét, utána könnyen beszerezhetném.

Amint látja, kedves barátom, nem lehet büntetlenül Párizsban tartózkodni, és valószínűleg nekem több megbízatásom lesz az Ön részére, mint Önnek számomra. Addig is tudassa velem, hogy mit csináljak az angol könyvek dolgában és fogadja legszívélyesebb üdvözletemet.

F. Engels

Eredeti nyelve: francia

82

Marx Theodor Kollhoz

Londonba

(Fogalmazvány)[416]

[London, 1871] augusztus 10.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W.

Koll Polgártárs,

Az után, hogy Lessnertől 4 £ 1 sh. 6 d.-t kaptam a pesti szabók részére, azt olvastam német újságokban, hogy a pesti szabósztrájk befejeződött.[417]

Ezért *nyomban* írtam *Holländer Jakabnak*[20] (*Travnick* János* stb. címére, amelyet maga Holländer adott meg a munkásegyletnek). Levelemben közöltem vele, hogy a német munkásegylettől 4 £ 1 sh. 6 d.-t kaptam azzal, hogy *küldjem el neki*, mivel azonban német lapokban a sztrájk befejezéséről olvastam, megkérdezem tőle, hogy – *ha igaz ez a hír* – megfelel-e a pesti szabóknak, hogy a francia menekültek kasszájába fizettessék be ez a pénz? *Haladéktalan* választ kértem tőle.[418]

Minthogy választ nem kaptam, június 27-én (amint a mellékelt nyugtából láthatja) befizettem a pénzt (a munkásegylet nevében) a menekült-kasszába.

Ezt *azzal a fenntartással* tettem, hogy *ha a pesti munkások az ügyeikkel megbízott titkáruk, Holländer útján azt kívánnák*, hogy *másképp rendelkezzem ezzel a pénzzel*, akkor tekintsék az én személyes hozzájárulásomnak az általam a Munkás Művelődési Egylet nevében a menekült-kasszába befizetett 4 £ 1 sh. 6 d.-t, én pedig a munkásegylet helyett megküldöm a pénzt Pestre.

Pestről azonban semmi válasz nem érkezett, s ezért elintézettnek tekintettem az ügyet.

Megkapván az Ön levelét, írtam Bachruchnak (egy Párizsban élő magyar munkásnak), s kértem, hogy megbízható úton érdeklődjék Holländer Jakabnál Pesten és követeljen tőle azonnali választ levelemre.[419]

Egyúttal kérem Önt, közölje az egylettel, hogy *kilépek onnan*.

Kiváló tisztelettel
Karl Marx

* *Helyesen*: Traunig. – *Szerk.*

83

Marx Adolphe Hubert-hez

Londonba

(Fogalmazvány)

[London,] 1871 augusztus 10.

Kedves Polgártárs,

Azt hiszem, valami félreértés van.

Először is, nem egy könyvkereskedő, hanem E. Glaser de Willebrord barátom nyilatkozott úgy, hogy hajlandó saját költségére vállalni a jegyzőkönyv nyilvánosságra hozatalát Brüsszelben.[411]

Tegnapelőtt levelet kaptam tőle, amelyben ezt írja nekem: „Vasárnap kaptam a mellékelt levelet (Bigot úrtól), amelyre azt válaszoltam, hogy a közzététel költségei már elég tetemesek lévén, nincs módomban hozzátenni napi 100 frank költséget, ámde mivel semmiféle nyerészkedési szándékom sincs, felajánlom, hogy a gyorsírót és a tudósítót a feltehető bevételekből fizessék. Nem kaptam semmiféle választ, ezek szerint javaslatomat nem fogadták el, aminek igen örülök, mert a »*Figaro*«[420] és a »*Gazette des Tribunaux*« intézkedéseket tettek, hogy in extenso* hozzák a tegnap Versailles-ban megkezdődött per jegyzőkönyvét. Másfelől meghosszabbodott londoni tartózkodásom miatt nem találtam volna időt a szükséges előkészületek megtételére."

Willebrord úr hozzáfűzi, hogy a jövőben minden küldemény közvetlenül az ő címére irányítandó: „E. Glaser de Willebrord, *24, rue de la Pépinière, Brüsszel.*"

A versailles-i ügyész groteszk vádiratot készített az *Internacionálé* ellen.[421] Talán hasznos lenne közölni Bigot úrral a védelem érdekében a következő tényeket:

1. Mellékeljük (I. sz. alatt) a *Főtanácsnak* a francia–porosz háborúra vonatkozó két Üzenetét. 1870 július 23-án kelt első Üzenetében[12] a *Főtanács* kijelentette, hogy a háborút nem a francia nép indította, hanem a császár-

* – teljes terjedelemben – *Szerk.*

ság, s hogy alapjában Bismarck éppoly bűnös volt, mint Bonaparte. Ugyanakkor a Főtanács felhívta a német munkásokat, ne tűrjék, hogy a porosz kormány a védelmi háborút hódító háborúvá változtassa.

2. Az 1870 szeptember 9-én (öt nappal a köztársaság kikiáltása után) kelt második Üzenet[115] a porosz kormány hódító terveinek igen nyomatékos megbélyegzése. Felhívás a német és az angol munkásokhoz, hogy álljanak *a francia köztársaság mellé.*

A *Nemzetközi Munkásszövetséghez* tartozó munkások Németországban valóban olyan erélyes ellenállást tanúsítottak Bismarck politikájával szemben, hogy Bismarck – a törvény megszegésével – elrendelte az *Internacionálé* legfőbb német képviselőinek elfogatását és porosz erődökbe zárását, az ellenséggel való „összeesküvés" hamis vádja alapján.[125]

Londonban, a Tanács felhívására, az angol munkások nagy gyűléseket rendeztek, hogy kényszerítsék kormányukat arra, ismerje el a francia köztársaságot és minden erejéből akadályozza meg Franciaország feldarabolását.[120]

3. Mármost a francia kormánynak talán nincs tudomása arról a támogatásról, amelyben az *Internacionálé* a háború alatt Franciaországot részesítette? Ellenkezőleg. Jules Favre úr bécsi konzulja – Lefaivre úr – elkövette azt az indiszkréciót is, hogy közzétett – a francia kormány nevében – egy köszönőlevelet Bebel és Liebknecht urakhoz, az *Internacionálé* két német Reichstag-képviselőjéhez. Ebben a levélben többek között azt mondja (Lefaivre levelének német fordításából fordítom vissza franciára): „Csupán Önök, uraim, s az *Önök pártja* (azaz az *Internacionálé*) maradt hű a régi német hagyományhoz, azaz a humanizmus szelleméhez stb."[422]

Nos, ez a levél szerepel abban a *hűtlenségi* perben[423], amelyet a szász kormány Bismarck nyomására kénytelen volt Liebknecht és Bebel ellen megindítani, s amely ebben a percben még folyik. Ez a levél adott Bismarcknak ürügyet arra, hogy Bebelt a német Reichstag ülésszakának elnapolása után letartóztattassa.

Ugyanakkor, amikor gyalázatos újságok engem Bismarck ügynökének denunciáltak Thiers-nél, Bismarck börtönbe záratta barátaimat Németország ellen elkövetett hűtlenség vádjával, s parancsot adott az én elfogatásomra, ha német területre lépnék.[376]

4. Kevéssel a fegyverszünet előtt[305] a derék *Jules Favre* – mint ezt a *Főtanács a „Times"-hoz írt június 12-i* levelében közölte,[424] utánnyomását (II. sz. alatt) csatolom – magántitkára, dr. Reitlinger útján arra kért bennünket, rendezzünk Londonban nyilvános tüntetéseket a „nemzeti védelem kormánya" mellett. Reitlinger, mint ezt a Főtanács a „*Times*"-ban

megjelent levelében közli, hozzáfűzte, hogy ne essék szó „*köztársaságról*", csupán „Franciaországról". A Főtanács megtagadta az *ilyenfajta* tüntetésekben való közreműködést. Mindez azonban azt bizonyítja, hogy maga a francia kormány is a francia köztársaság szövetségesének tekintette „az *Internacionálét*" a porosz hódítóval szemben –, s valóban az Internacionálé Franciaország egyetlen szövetségese volt a háború idején.

Testvéri üdvözlettel
K. M.

Eredeti nyelve: francia

84

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 augusztus 14.

Kedves Jung,

Mondja meg Le Moussunek (aki most kénytelen *Constant* néven szerepelni), hogy menjen el a mellékelt kártyával Rosenthal úrhoz, *Red Lion Square 2. sz.* Azt kell mondania, hogy *Eugène Oswald* úr küldte.

Rosenthal francia zsidó, aki talán tudja majd alkalmazni Le Moussut *rajzolóként*. Persze Le Moussu jobban teszi, ha egy szót sem szól arról, hogy emigráns.

Két Rosenthal van, apa és fia. Le Moussu jól teszi, ha mindkettővel beszél. *Azonnal mennie* kell, mert az üres állásokat *ezen a héten* be kell tölteni.

Kérem, küldje el hozzám az *olasz művészt* is – a nevét nem tudom, de emlékszem, hogy láttam emigránsaink között. Talán tudok valami állást szerezni neki.

Mellékelek néhány sort Mme Tomanovszkijnak.[125]

Tiszteletem madame Jungnak.

Híve

K. Marx

Eredeti nyelve: angol

85

Marx Adolphe Hubert-hez

Londonba

(Fogalmazvány)

[London, 1871 augusztus 14. után.]

Kedves Polgártárs,

Először is, nincs meg nekem Bigot úr címe, hogy közvetlenül írjak neki. Azonfelül biztosabbnak tartom, ha a küldemények az Ön közvetítésével mennek.

Nem tudom hamarjában megtalálni a Lefaivre-esettel kapcsolatos német újságokat*, de a (Lipcsében megjelenő és Liebknecht által szerkesztett) „*Volksstaat*"-ban Bigot úr meg fogja találni Lefaivre levelét[422] és a szerkesztőség megjegyzéseit erre a levélre. Liebknecht és Bebel üldöztetése egyébként közismert.

A „Volksstaat" 63. (1871 augusztus 5-i) számában (lásd az általam megjelölt passzust) Bigot úr meglátja majd, hogy a *hazaárulás előkészítése* miatti per[423] Liebknecht, Bebel stb. ellen folyik és Lefaivre levele szerepel a bizonyító okmányok között.

Jourde védelme számára csatolom egy angolnak, Wm. Trate úrnak a nyilatkozatát a pénzügyminisztériumi tűzvészről.[426]

Írok Willebrordnak, hogy őrizze meg a Bigot úrtól kapott dolgokat.

Testvéri üdvözlet

K. M.

Eredeti nyelve: francia

* *V. ö. 257. old. – Szerk.*

86

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London, 1871 augusztus közepe]

*Wróblewski, Longuet, Bastelica itt van.

Minek rehabilitálni a rongy B. Beckert? És megengedni a szamár Goeggnek, hogy hosszadalmasan kitálalja ostobaságait?[427]

Marx leányaihoz Bagnères-de-Luchonban, a Pireneusokban betoppant a prefektus, a nagy Kératry és Delpech főügyész, s közölték velük, hogy el kell hagyniok Franciaországot. Lafargue szerencsére ...** már Spanyolországba ment. Elutazásukig két zsandárt állítottak oda nekik a kertbe![138] *De még ne szólj erről a nyilvánosság előtt (kivéve, ha valami esetleg a francia lapokból bekerül a sajtóba), míg nincsenek újra itt nálunk. Thiers tökéletesen nevetségessé akarja tenni magát.*

Barátod
F. E.

---

* *A kézirat eleje sérült. – Szerk.*
** *Itt sérült a papír. – Szerk.*

87

Marx Friedrich Boltéhoz

New Yorkba

Brighton, 1871 augusztus 25.

Tisztelt Bolte Úr,

Orvosi utasításra körülbelül két hete itt tartózkodom, minthogy egészségi állapotomat a túlfeszített munka nagyon megviselte.[135] De a jövő héten valószínűleg visszatérek Londonba.

A jövő héten felhívást fog kapni a Főtanácstól a menekült kommünárok támogatására.[143] E menekültek zöme *Londonban* tartózkodik (kb. 80–90-en vannak most). A Főtanács eddig megoltalmazta őket a pusztulástól, az utóbbi két hét azonban annyira megcsappantotta pénzeszközeinket – miközben az ideérkezők száma napról napra növekszik –, hogy most igen siralmas állapotban vannak. Remélem, New Yorkból megtesznek értük mindent, amit lehet.[428] Németországban még az ottani rendőri üldözés áldozatai foglalják le a párt minden anyagi eszközét, Ausztriában szintén, Spanyolországban és Itáliában ugyanígy. A svájciaknak nemcsak hogy maguknak is támogatniok kell a menekültek egy részét, ha csak kis részét is, hanem ezenkívül a St. Gallen-i kizárás [lock-out] miatt[429] az Internacionálé híveit is segélyezniök kell. Végül Belgiumban szintén vannak menekültek, bár kevesebben, és azonkívül a belgáknak segíteniök kell azokat, akik az országon keresztül főként London felé utaznak.

E körülmények folytán minden pénzt a menekültek Londonban levő tömege számára eddig kizárólag Angliában teremtettük elő.

A *Főtanácsban* most a Kommün tagjai közül a következők foglalnak helyet: Serraillier, Vaillant, Theisz, Longuet, Frankel, a *Kommün résztvevői* közül pedig: Delahaye, Rochat, Bastelica, Chalain.

Küldtem a „New York Herald"-nek egy nyilatkozatot, amelyben minden felelősséget elhárítottam magamról tudósítójának azért az otromba és teljesen meghamisított beszámolójáért, amelyet velem való beszélgetéséről írt.[430] Nem tudom, közli-e a lap.

Üdvözölje nevemben Sorgét. A jövő héten válaszolok levelére.

Híve

Karl Marx[431]

88

Marx Jenny Marxhoz

Londonba

[Brighton,] 1871 augusztus 25.[135]

Kedves Jenny,

Tegnap elfelejtettem megírni neked egy furcsa esetet. Két nappal ideérkezésem után ott találtam utcám sarkán várakozóban ugyanazt a fiút, akiről mondtam neked, hogy többször követte hazamentünkben Engelst és engem, hogy Engels kémnek tartotta, és hogy egyszer „jeleztünk" neki. Tudod, hogy általában nem vagyok az, aki mindenütt kémeket szimatol. De ez a fiú nyilvánvalóan és tagadhatatlanul lépten-nyomon követ itt engem. Tegnap meguntam a dolgot, megálltam, megfordultam és hírhedt monoklimon fixírozni kezdtem a fickót. S mit tett ő? Alázatosan kalapot emelt s ma már nem boldogított kíséretével.

Ma részletes levelet írtam Dananek, s benne töviről hegyire megírtam neki a luchoni és spanyolországi kalandokat.[138] Biztosan felhasználja a „Sun" részére.[432] Ez éppen az a fajta dolog, amit szeretnek a jenkik. Természetesen úgy adtam elő, hogy ha még tovább odaát maradnak a gyerekek, ne árthasson nekik.

Senki sem olyan süket, mint az, aki nem akar hallani! És ilyen az öreg Stepney a menekültekkel szemben! Jung és én világosan beszéltünk vele, Hales küldött neki gyűjtőíveket. Én közöltem vele Davyson levelét[433], végül pedig beavattam abba, hogy milyen lépések történnek itt segélyek megszerzésére. De a vén szamár minderre sem nyitotta meg mostanáig a pénzeszacskóját, s úgy látszik, nem is hajlandó rá. Tegnap eunuch hangján elmondta, hogy küldött gyűjtőíveket – Bostonba, s megmutatta levelét, amelyet egy itteni hölgynek írt adományért. De ő maga? Azt nem!

Általában, „hüle" ez a fickó, mint Jung mondja. Jung a múlt szombaton idejött és hétfőn ismét elutazott. Vele volt két fia, s elutazása előtt elmondta Stepneynek, megy egy ismerős családhoz, hogy ott helyezze el a fiúkat. Stepney vele megy, s mikor Jung mindent elintézett már a háziasszonnyal, Stepney azt mondja: „De hát egy hétig én akarom gondozni a gyerekeket!", s így megint nem volt elintézve semmi.

Itt általában viharos és esős volt az idő, úgyhogy ki nem kerültem a köhögéses náthából. De a csodálatos levegő és a mindennapi fürdő nagyon jótékonyan hatott általános egészségi állapotomra. Semmit sem sajnáltam jobban egész idő alatt, mint azt, hogy te nem vagy itt. De mindenképpen – ha törik, ha szakad – utaznod kell az idén, ha nem nyáron, akkor ősszel.

Ami Schneidert és Zichlinskyt, ezeket a Schweitzer-féle fajankókat illeti[142] (a „szabó" [Schneider] Németországban már nagyon hírhedt figura), a fickók hamarosan észreveszik majd, hogy itt *nem* Németországban vannak.

Úgy találom, túl sok proudhonistát vesznek be a Főtanácsba, s visszatértem után ragaszkodni fogok, hogy ellenszerként Martint és Le Moussut vegyék be.

Természetesen Brightont – ahol egyébként egészében remete módjára élek – teljesen leköti a nagy méregkeverő per, amely nyilvánvalóan tisztára egy szerelemsóvár, kényelemben élő 35 éves hóbortos vénlány unalmának hisztérikus kitörése.

A „Daily News" és a „Daily Telegraph" párizsi tudósítóinak a versailles-i perről[115] szóló beszámolói igazán undorítók, zugfirkászian aljasak.

A viszontlátásra.

A te

Karlod

89

Marx Moncure Daniel Conwayhoz

Londonba[434]

(Fogalmazvány)

[London, 1871 augusztus 29.]

Uram,

Brightonból hazatértemkor[135] kaptam meg augusztus 24-i sorait. A Főtanács következő ülése ma lesz, de a múlt kedden elfogadott határozatunk alapján mindaddig, amíg Franciaországban működnek a haditörvényszékek[415], látogatókat nem engedünk be. Ezt a szigorú intézkedést francia rendőrségi ügynökök befurakodása tette szükségessé.

Tisztelettel mellékelek egy gyűjtőívet a francia menekültek javára. Számuk napról napra növekszik (most mintegy 80–90-en vannak), és pénzalapunk teljesen kimerült. Helyzetük valóban siralmas. A legjobb lenne, ha van rá mód, egy külön bizottságot alakítani, melynek az volna a feladata, hogy állást keressen ezeknek a menekülteknek, akiknek nagy többsége szakképzett munkásokból és képzett emberekből áll.

Maradok, uram, őszinte tisztelettel

Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

90

Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba

London, 1871 szeptember 3.

Kedves Szidorov Úr!

Köszönöm Önnek jószolgálatait a „Gazette des Tribunaux", úgyszintén a térképek ügyében*, az újságot most rendszeresen kapom; Rozwadowski tanácsa nyomán valóban azt hiszem, hogy a térképek miatt egy német könyvkereskedőhöz kell fordulnom. Rozwadowski, mellesleg megjegyezve, iskolamesteri állást kapott egy internátusban, fizetés nélkül, de ellátással, mosással és lakással decemberig – ott bizonyára megtanul angolul és akkor könnyen találhatunk neki valami mást.

Ami a könyveket illeti, most megállapítottuk, hogy még nem kerültek antikváriusokhoz, tehát meg kell majd fizetni a kiadói árat, 16–20% engedménnyel. Szíveskedjék postafordultával közölni velem, felhatalmaz-e megvásárlásukra ilyen feltételekkel, és akkor néhány nap múlva Önnél lesznek; mégpedig a következők:

Lecky, „Rationalism"
Tylor, „Primitive Culture"
Lubbock, „Origin of Civilisation"
Maine, „Ancient Law"
Maine, „Rural Communities"

és, ha legfeljebb 10 shillingért meg lehet kapni,

Buckle, „History of Civilization".

E pillanatban megzavartak, ezért kénytelen vagyok zárni levelemet.

Kész híve
F. Engels

Williams két lánya megérkezett ide, a harmadik, férjével együtt, Spanyolországban van.[138]

Eredeti nyelve: francia

* *V. ö. 254. old. – Szerk.*

91

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1871 szept. 5.

Tisztelt Sorge Úr,

Mellékelten a felhívás a menekültek javára.[143] Amerikára vonatkozó, augusztus 23-án kelt küldeménye ma megérkezett.[435]

Kész híve

Karl Marx

92

Marx Charles Dobson Collethoz

Londonba

(Fogalmazvány)

[London,] 1871 szeptember 6.

Tisztelt Uram,

Leveléből látom, hogy nemcsak „aggódó", hanem gyanakvó is lett, minthogy az Önnél szokásos „My dear Sir" megszólítást „Dear Sir"-re redukálta. Én a magam részéről az „aggodalom" érzését nem tekintem különösebben alkalmasnak tudományos és objektív *álláspont* kialakításához.[436]

Sajnálom, hogy nem tudom teljesíteni kívánságát. Sorra vettem a kontinensen levő barátaim egész körét, de egyikük birtokában sem találtam semmit a könyvemről olaszul vagy franciául megjelent számos ismertetés és kivonat közül. A *teljes terjedelmű* francia kiadás abbamaradt a porosz háború miatt.[437] Angolul nem jelent meg sem fordítás, sem ismertetés. Két évvel ezelőtt barátom, F. Engels elküldte a „*Tőke*" egy nagyon pontos elemzését a „*Fortnightly*"-nak,[438] de visszaküldték azzal a megjegyzéssel, hogy „túlságosan tudományos az angol folyóirat-olvasók számára".

Nem tudom, miféle kiáltványokról beszél. „A polgárháború Franciaországban"[357] és a „Washburne úr"[402] kivételével, melyeket volt szerencsém elküldeni Önnek, a Főtanács 1870 szeptembere óta nem adott ki egy kiáltványt sem, csak a francia–porosz háborúról szólót[115], amelyet ezúton elküldök Önnek. Azokon a kiáltványokon kívül, melyeket a francia és a porosz rendőrség adott ki az *Internacionálé* nevében és amelyekről a *párizsi* „*La Vérité*"-ben kijelentettem,[439] hogy hamisítványok, az utóbbi időben semmiféle kiáltvány nem jelent meg. A „*Times*"-ban közölt úgynevezett *svájci* kiáltvány, mint a múlt szombati „*Examiner*" helyesen megjegyezte, „elferdített fordítása egy francia változatnak, mely maga is korántsem pontos... Nem a Nemzetközi Munkásszövetségtől, hanem néhány svájci tagjától származik."[440]

Őszinte híve
K. M.

Eredeti nyelve: angol

93

Engels a Miller & Richard céghez

Londonba[441]

(Fogalmazvány)

[London, 1871 szeptember 9. után.]

Uraim,

Válaszul stb. bátorkodom közölni, hogy véleményem szerint MacDonnel úr mind jellemét, mind képességeit és politikai álláspontját illetően megfelel arra a vállalkozásra, amely szándékában van. Mint tekintélyes ír férfiú, amennyire meg tudom ítélni, több tekintetben jelentős támogatásra számíthat honfitársai körében; nagyon kiterjedt kapcsolatai vannak közöttük; és személyesen feltétlenül becsületesnek tartom.

Kérem, hogy a fentieket szigorúan bizalmasan használják fel, kötelezettségem nélkül, maradok stb.

Eredeti nyelve: angol

94

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1871 szept. 11.

Kedves Liebknecht,

Nekem nem kell meghatalmazás[442] – Olaszország és Spanyolország ügyeivel megbízott titkárként valószínűleg amúgy is 2 országot kell majd képviselnem. Ha küldtök valakit, akkor még 2 másikat kinevezhettek, a franciák itt szintén hármat neveznek ki. Különben 3 meghatalmazást küldhettek, de szombatra* itt legyenek.

Marx és én nem tartunk titokban keresztnevet, mindegyikünknek egy van csak.[443]

Miért nem küldesz példányokat az Üzenet német kiadásából[387]? Naponta kérdeznek itt minket miatta. Meg kell mondanom, ez a bánásmód nem olyan, hogy további munkára biztatna bennünket. Egyetlen sor kéziratot sem küldök többé és Marx sem, ha rá nem szánod végre magad, hogy legalább az elemi tisztességet megadd nekünk

Goegg urat Odgerrel összehasonlítani, ez kissé erős.** Először is Odgernek a maga módján ezerszer annyi a politikai érzéke, mint az ostoba badeninak, másodszor Odger mint a London Trades Council[444] titkára mindig is néhány százezer munkást képviselt és még most is egy egész kategóriájukat képviseli, olyasmit viszont sohasem hallottam, hogy Goegg úr valaha is képviselt volna mást, mint néhány Svájcban élő reakciós badeni mesterlegényt, az egyedüli valódi „mesterlegényeket", akik ásatag példányokként még megmaradtak. De ha ti helyt adtok a „Volksstaat"-ban az ilyen emberek elmélkedéseinek[427], miközben mi az Odgereket kidobjuk,[395] akkor aztán teljesen vége a párhuzamnak. Ami B. Beckert illeti, akinek az aljasságai már itt, Londonban megkezdődtek és ismeretesek előtted, majd hanyatt estünk, mikor azt olvastuk, hogy megbocsátottátok neki az aljasságait, tekintettel – *tehetségére*![445] Eddig nekem az volt a véleményem, hogy leg-

* Szeptember 16. – *Szerk.*

** *V. ö. 261. old.* – *Szerk.*

följebb a butasága miatt lehet elnézni neki az aljasságait, a teljes elaljasodását. Nos, sok örömötök telik majd új szerzeményetekben. A csibész sosem bocsátja meg nektek, hogy „a kötéllel a nyakán" kellett hozzátok mennie. Ami pedig az újságot illeti, inkább semmilyent, mintsem olyant, amely rá hasonlít! Ha B B úr nem árulta el a pártot, amiben én még nem vagyok olyan bizonyos, akkor aligha ő tehet erről. Aki azt a disznó könyvet írta uráról és tanítójáról, Lassalle-ról,[446] az az ember mindenre képes. A könyv számunkra érdekes volt, de szerzője örökre megvetendővé tette magát.

Marx nagyon csodálkozott, mikor azt a bejelentést olvasta a „Volksstaat"-ban (73. sz., 4. old.), hogy a Kommün valami történetét stb. stb. fogod közölni.[447] Én nem kevésbé csodálkoztam. Érthetetlen nekünk, honnan veszed ezt. *Én* nem ígértem neked semmi ilyesmit, s hogy honnan kaptál olyan hírt, amely szerint a Főtanáccsal egyetértve megírja valaki a „Volksstaat" számára a Kommün hiteles történetét, azt nem tudjuk. Mindenesetre, minthogy a Főtanácsra hivatkoztál, felvilágosítást kérünk, mert kérdéseket kaphatunk.

Hamarosan meglehetős üldöztetésben lesz részetek. Kétségtelen, hogy Bismarck általános hajtóvadászatot beszélt meg az osztrákokkal és olaszokkal.[448] Bismarcknak nem annyira fontos ez, ő csak némi személyes haragját akarja kitölteni, s azonkívül szeretné a munkásmozgalmat a neki hasznos Schweitzer-féle vágányra visszaszorítani; egyébként mint junker, mint spekulatív burzsoá és mint lapos sikeres államférfi (ő mindez egy személyben) mit sem fél a vörös kísértettől. Ausztriát most ugyanúgy fellovalják az Internacionálé ellen, mint 1823-ban Veronában és később Karlsbadban a „forradalom" és a carbonarók ellen.[449] De hogy emellett azért nektek is kijut egy és más, az világos.

Feleségem és Marxné Ramsgate-ben van; e héten én is odamegyek még néhány napra, de szombatra ismét itt leszek.[450] Ha te nem jössz, remélhetőleg Bebel jön. Nagyon örülünk, hogy a kis legény* olyan jól fejlődik. Marx és én szívélyesen üdvözlünk mindnyájatokat.

Barátod
F. E.

Lafargue-ról még semmi hír.

* Karl Liebknecht. – *Szerk.*

95

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1871 szept. 12.

Tisztelt Sorge Úr,

Legyen olyan szíves, adja át J. Devoynak az ír ügyekkel megbízott titkárunk, MacDonnel mellékelt levelét.

Nem volt időm részletesebben válaszolni Önnek.[451] Mi itt e pillanatban annyira túl vagyunk halmozva munkával, hogy én igen sürgős elméleti munkáimat is kénytelen voltam 3 hónapja megszakítani (és még most sem jutok hozzájuk).

A szervezeti szabályzatra vonatkozóan csak annyit jegyzek meg, hogy az *angol* kiadás[452] az egyetlen hiteles. A konferencia intézkedni fog angol, francia és német nyelvű hiteles kiadás felől, ami azért is szükséges, mert a szervezeti szabályzatra vonatkozó különböző kongresszusi határozatokat be kell iktatni a szabályzatba.[453]

A New York-i központi bizottság[298] ne feledkezzék meg arról,

1. hogy a Főtanácsnak már régen voltak kapcsolatai Amerikával, mielőtt ez a bizottság megalakult;

2. hogy ami az Üzenetet illeti,[357] ezt árusították Londonban, mindenkinek jogában állt tehát, hogy a maga költségén küldjön belőle barátainak Amerikába. Azért volt olyan kicsiny az első New York-i küldemény, mert az első kiadás két nap alatt elfogyott, s így nem kaptam meg a küldeményeimre előirányzott mennyiséget.

3. A szervezeti szabályzat 6. §-a világosan kimondja: „egyetlen független helyi egyesületnek sincs megtiltva, hogy közvetlenül levelezzen a Főtanáccsal"[454], és a washingtoni szekció pl. kijelentette, hogy nem kíván New Yorkkal kapcsolatba lépni.[455]

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

96

Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba

London, 1871 szeptember 12.

Kedves Szidorov Úr,

Mellékelten a kiegyenlített számla az angol könyvekről, amelyeket tegnap feladtak Önnek* – a kis könyvkereskedőm nem mondta meg, milyen úton, de azt hiszem, a Continental Parcels' Express útján. Ha mostantól számított két nap alatt nem kapja meg őket, szíveskedjék közölni velem.

Buckle – 3 kötet – 24 shillingbe kerül a legolcsóbb kiadásban, és mivel nem kételkedem abban, hogy ezt a könyvet megtalálhatja Párizsban is, nem küldtem el. Ha azonban kell Önnek, csak szólnia kell nekem.

Williams megkapta az Ön levelét. Bizonyára olvasta, hogy halottnak mondták**, amin csak nevettünk.

Приехали здесь Вроблевский и Курне.*** Nyilván tudja, hogy Williams leányai visszajöttek.[138]

Bocsássa meg, ha nem írok többet ma este, de tudja, hogy 8 óra körül egy ülésre kell mennem és már majdnem 8 óra van.

Kész híve
F. Engels

Eredeti nyelve: francia

* *V. ö. 253., 266. old. – Szerk.*
** *V. ö. 276. old. – Szerk.*
*** Wróblewski és Cournet megérkeztek ide. – *Szerk.*

97

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 szept. 13.

Kedves Jung,

Legyen olyan szíves, a mellékelt 3 £ 10 sh.-ből adjon az én nevemben nyugta ellenében 2 £ 15 sh.-et Naze ezredesnek és 15 sh.-et annak a kövér orosznak, akit Lavrov küldött hozzánk.

Híve

K. M.

1, Maitland Park Road

98

Marx Adolphe Hubert-hez

Londonba

[London,] 1871 szept. 15.

Kedves Polgártársam,

Menjen el holnap (de *délelőtt tíz óra előtt* ott kell lennie) Fuisse úrhoz: 35, Richmond Terrace, Clapham Road.

Fuisse úr francia, régi emigráns, *kereskedő*. Tegnap beszéltem vele az Ön ügyéről; megmondtam neki, hogy nagyon lekötelezne, ha segítene Önnek. Azt válaszolta, hogy talán meg tudja könnyíteni az Ön néhány képének eladását. Hogy bejusson Fuisse úrhoz, adja át a mellékelt névjegyet.

Testvéri üdvözlet

Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

99

Marx Jenny Marxhoz

Ramsgate-be

[London,] 1871 szept. 23.

Kedves Jenny,

Ma végre befejeződik a konferencia[409]. Kemény munka volt. Reggeli és esti ülések, közben bizottsági ülések, tanúk meghallgatása, jelentések fogalmazása és így tovább. De több is történt, mint az összes előző kongresszusokon együttvéve, mert nem volt közönség, amelynek szónoki komédiákat adtak volna elő. Németország nem volt képviselve. Svájcból csak Perret és Utyin.

A múlt héten a forradalmi párt Rómában bankettot adott Ricciotti Garibaldi tiszteletére, s elküldték nekem a római „La Capitale" című lap[456] erről szóló beszámolóját. Az egyik szónok (il signore Luciani) nagy lelkesedéssel fogadott pohárköszöntőt mondott a munkásosztályra és „a Carlo Marx che (qui) sè ne (en) é fatto (a fait) l'instancabile istrumento (l'instrument infatigable)"*. Keserű falat ez Mazzininak!

Halálhírem folyományaként New Yorkban a „Kozmopolita Társaság" ülést tartott, ennek határozatait a „World"-ben elküldöm neked.[457]

Tussy is aggódó levelet kapott szentpétervári barátainktól.[458]

Robinnal és Bastelicával, Bakunyin barátaival és intrikustársaival nehéz dolgunk volt.** A Robin genfi és párizsi ténykedésére vonatkozó leleplezések csakugyan meghökkentők voltak. Jennyke cikke ma elment Amerikába.[138]

A te
Karlod

---

* = „Karl Marxra, aki annak lankadhatatlan eszközévé vált" (az olasz szavakat Marx lefordította feleségének franciára) – *Szerk.*

** *V. ö. 329–330. old.* – *Szerk.*

100

Marx Gustav Kwasniewskihez

Berlinbe[459]

Ramsgate, 1871 szept. 29.
Cím: 1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, London

A „Nemzetközi Munkásszövetség" küldötteinek konferenciája, amely a múlt héten Londonban tanácskozott,[409] úgy határozott, hogy a Főtanács a jövőben nem ad ki tagsági jegyeket. Ehelyett bélyegeket (levélbélyeghez hasonlókat) küld ki a Főtanács, amelyeket minden tagnak föl kell ragasztania vagy a szervezeti szabályzatára, vagy a tagsági jegyekre, ahol ilyeneket, mint pl. Svájcban, az országon belül kiadtak. Küldök tehát majd bizonyos mennyiséget Önnek ezekből a bélyegekből, mihelyt elkészültek.

Ami a szervezeti szabályzatot illeti, ebből itt (Londonban) új kiadás készül angol, francia és német nyelven[453] (az utóbbit Németországban kell kinyomatni). A konferencia határozatai szerint minden tagnak kell hogy legyen egy példánya a szervezeti szabályzatból. Föl kell ugyanis venni a szabályzatba azokat a kiegészítéseket és változtatásokat, amelyeket 1866 óta a különféle kongresszusi határozatok szükségessé tettek.

Németországot a konferencián sem küldöttek nem képviselték, sem beszámolók, sem 1869 szept. óta pénzbeli járulékok. A német munkáspártnak az *Internacionáléhoz* való eddigi, tisztán plátói viszonya, amely csak az egyik fél szolgáltatásait várja el, a másik fél ellenszolgáltatásai nélkül, semmiképp sem tarthat tovább. Ez kompromittálja a német munkásosztályt. Felszólítom tehát a berlini szekciót, lépjen közvetlen levelezésbe velem, s ugyanezt fogom kívánni az összes többi szekciótól is mindaddig, amíg a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetősége továbbra sem tesz semmit az Internacionálé németországi szervezetére vonatkozóan. A törvények akadályozhatják a szabályos szervezkedést, de a Szociáldemokrata Munkáspárt meglevő szervezetét abban nem akadályozhatják meg, hogy ténylegesen ugyanazt csinálja, ami az összes többi országban történik: egyéni tagokat toborozzon, járulékot fizessen, jelentéseket küldjön stb.

Önnek mint a Szociáldemokrata Munkáspárt ellenőrző bizottsága tagjának, talán van személyes lehetősége arra, hogy ebben az irányban hasson.

Barátian készséges híve
Karl Marx

101

Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba

London, 1871 okt. 5.

Kedves Barátom,

Ramsgate-ből visszatérve, ahol néhány napot töltöttünk Johnsonnal[460], találtam itt levelét.

Ami a még nekem járó pénzt illeti*, mindenekelőtt arra kérem, hogy szíveskedjék folyó hó vége előtt újabb 3 hónapra előfizetni nekem a „Gazette des Tribunaux"-t. Előfizetésem október 31-én jár le. Később talán adódik alkalom, hogy más kiadást is fedezzen számomra Párizsban, ne siessen tehát nekem pénzt átutalni. Ami Buckle-t[412] stb. illeti, mindenkor rendelkezésére állok. Az „Eastern Post"-ot is elküldöm Önnek, ha van benne valami érdekes.

A Трибер-cégről annyit, hogy tökéletesen jó és megbízható, úgyhogy a legcsekélyebb aggály nélkül szállíthat neki *árukat*. A cím nyilván Johnson kézírása volt és bizonyára Cep[païe]** juttatta el a szóban forgó személyhez. Egyébként a cég itt helyben jó választékkal volt ellátva metszetekkel. Mi pillanatnyilag kissé szűkösen állunk ezzel a cikkel és pillanatnyilag nem tudnánk szállítani.[461]

Közöltem levelét a Lower Charles Street-i barátunkkal***. Ő már nem foglalkozik a kérdéses üggyel, amely más kezekbe ment át, és ennek következtében számunkra sokat vesztett jelentőségéből. Hogy pontos felvilágosításokat adjak Önnek, ahhoz végtelen sok részletbe kellene belebocsátkozni; elég, ha annyit mondok, hogy néhányan azok közül a személyek közül, akiknek érdekében ebbe az ügybe belekezdtünk, méltatlan módon viselkedtek, s a kapott intelmek ellenére olyan egyénekkel, akik sem hitelt, sem bizalmat nem érdemelnek, továbbra is fenntartják a kapcsolatot, sőt hagyják magukat általuk vezettetni spekulációikban. Olyannyira, hogy is-

* *V. ö. 273. old. – Szerk.*

** Serraillier. – *Szerk.*

*** Hermann Jung. – *Szerk.*

merőseik közül a legjobbak visszavonultak, mert úgy vélték, hogy kidobják az ablakon a pénzt, ha bátorítják őket olyan műveletekben, amelyek vagy rosszul végződnének, vagy csak valóságos csalók húznának hasznot belőlük. Egyébként a szóban forgó egyének, úgy hiszem, megkapták másutt azt, ami nekik kellett. De mindig van néhány derék fiú, akiket nagyon akadályoz üzletükben a tőke hiánya, s ha volna lehetőség arra, hogy némi kölcsönt kapjanak, annak igen örülnénk. Johnsonhoz lehetne fordulni, aki, mint Ön tudja, az általános közvetítő az ilyenfajta dolgokban.

Szívélyesen üdvözlöm összes barátainkat.

Kész híve
F. E.

Eredeti nyelve: francia

102

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 október 11.

Kedves Jung,

Perret mellékelt leveléből látni fogja, hogy ő még nem kapta meg az „Alliance"-ra stb. vonatkozó határozatokat.[462] Ha még nem küldte el neki, ne is tegye, mert küldök majd Önnek egy javított példányt.

1 £-et küldtem Rozwadowskinak.

Az emigráns-pénzből adjon Durunek annyit, hogy elhagyhassa mostani szállását, mely túl drága nyomorúságos helyzetükhöz mérten. Jó lenne, ha Duru elég pénzt kapna ahhoz, hogy kiválthassa dolgait a zálogházból. De véleményem szerint ne vigye el őket mostani szállására, hanem helyezze el az Ön lakásában és hagyja el szállását *lakbérhátralékának kifizetése nélkül.* Máris többet fizetett, mint amennyi valóban jár egy ilyen lyukért.

Adjon, mondjuk, 1 £-et az új jövevénynek is, akiről tegnap beszélt.

Ezeket a kiadásokat – az Egyesült Államokból nekünk küldött pénz egy részének ilyen felhasználását – igazolni fogom, mihelyt ezeknek a pénzeknek a kezelése a Tanács elé kerül.[463]

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

103

Engels Enrico Bignamihoz

Lodiba[464]

London, [1871] október 13.

A „Plebe" főszerkesztőjének,

Polgártárs, a Főtanács megbízott, hogy a mellékelt határozatot[465] eljuttassam Önhöz, azzal a kéréssel, hogy becses lapjában közzétegye.

Szívélyes üdvözlettel.

Friedrich Engels
Olaszország ügyeivel
megbízott titkár

Eredeti nyelve: olasz

104

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 okt. 13.

Kedves Jung,

Kérem, hogy a Rozwadowskinak küldött 1 £-et tekintse úgy, mint amit személyesen *én* adtam neki.

Ami *Durut* illeti, mikor az Ön levele megjött, *ő* már elment. Ha tehát Ön egyéb előlegeket is folyósított már neki, akkor megmondom a Tanácsban, hogy ha *nem* hagyják jóvá ezt a kiadást, én megtérítem a pénzt.

Ami a „Scotsman"-beli[466] indiszkréció* elkövetőjét illeti, nekem kezdettől fogva megvolt a magam hogy úgy mondjam eleve kialakult véleményem. Örülnék azonban, ha rossz nyomon járnék.

Ami Perret-t illeti, lehet, hogy a levelet** mindenestül elcsípték. Új, javított másolatot készítek tehát elő, amelyet miután Ön aláírta, *ajánlott* levélben kell elküldeni.

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

* *V. ö. 456. old. – Szerk.*
** *V. ö. 281. old. – Szerk.*

105

Marx John Haleshez

Londonba[467]

Kedves Hales,

Másolja le az alábbi határozatot[468] és küldje el a londoni napilapoknak (az *angoloknak*; Serraillier elküldi a francia lapoknak).

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

[London,] 1871 október 14.

Eredeti nyelve: angol

106

Marx Edward Spencer Beeslyhez

Londonba[469]

[London, 1871 október 19.]

Tisztelt Uram,

Mellékelten a fénykép Mrs. Beesly számára. Az illusztris Greenwood keresztneve Frederick. Ő nem Nagy Frigyes. Hiszen tudja, hogy Voltaire mellett svájci visszavonultságában volt egy Adam nevű jezsuita, akit így szokott volt bemutatni látogatóinak: ez nem az első ember! Jenny* örülne, ha felkereshetné Mrs. Beeslyt jövő szerdán** egy óra tájban.

Őszinte híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

* Jenny, Marx leánya. – *Szerk.*
** Október 25. – *Szerk.*

107

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 okt. 19.

Kedves Jung,

Véleményem szerint Forestier-nek 4 £-et kellene adni 3 £ helyett. Kompromittált ember esetében vigyázni kell, nehogy útközben bajba kerüljön üres erszénye miatt.

Kérem, írjon Utyinnak egypár sort (Forestier adja át neki) azzal a kéréssel, hogy

1. küldje el nekem (ajánlott levélben) *az útlevelet*, melyet ígért nekem;

2. kérje meg, hogy haladéktalanul értesítsen engem, tud-e valamit a zürichi új szláv szekcióról.[470] Az aláírások között látom A. Dubov, Kasper Turski, Manuilo Hrvačanin nevét.

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

108

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 okt. 20.

Kedves Jung,

Adhatnánk nekik 2 £-et és tehetnénk velük egy első kísérletet, amennyiben megbíznánk őket a konferencia határozatait tartalmazó körlevél kinyomtatásával.[471] Hétfőre készen leszek. Mint tudja, 500 példányt kell nyomni angolul és 500-at franciául. Ami a szervezeti szabályzatot[453] stb. illeti, ezt még meg kell fontolni.

Testvéri üdvözlettel
K. Marx

Eredeti nyelve: angol

109

Engels a „Gazzettino Rosa" szerkesztőségéhez

Milánóba[472]

Az úgynevezett Nyecsajev-pörben, melyet a szentpétervári esküdtszék néhány hónappal ezelőtt tárgyalt, olyan állítások hangzottak el a Nemzetközi Munkásszövetségre vonatkozóan,[473] amelyek természetesen felkeltették a Szövetség londoni küldöttkonferenciájának figyelmét.

Ez okból a konferencia a következő határozatot[468] fogadta el, mely az Internacionálé orgánumaiban közzéteendő.

London, 1871 október 20.

Friedrich Engels
Olaszország ügyeivel
megbízott titkár

Eredeti nyelve: olasz

110

Engels Elisabeth Engelshez

Engelskirchenbe

London, 1871 okt. 21.

Kedves Anyám,

Hogy olyan hosszú ideig nem írtam neked, annak az volt az oka, hogy politikai tevékenységemre tett legutóbbi megjegyzéseidre olyan módon szerettem volna válaszolni, amely nem bánt meg téged. S amikor aztán újra meg újra olvastam a „Kölnische Zeitung" gyalázatos hazugságait, kivált a csibész Wachenhusen aljasságait, amikor láttam, hogy ugyanazok az emberek, akik a háború idején az egész francia sajtóban csak hazugságot láttak, most a Kommünre vonatkozóan minden rendőri koholmányt, a legmegvásárolhatóbb párizsi szennylap minden rágalmát evangéliumként kürtölik szét Németországban, akkor olyan hangulat fogott el, ami igen kevéssé alkalmas erre. A néhány tusz miatt, akiket porosz mintára agyonlőttek, a néhány palota miatt, amelyeket porosz példára felgyújtottak – minden egyéb ugyanis hazugság – nagy lármát csapnak, de arról a 40 000 férfiről, asszonyról és gyermekről, akiket a versailles-iak a lefegyverzés *után* gépfegyverrel lemészároltak, arról senki nem beszél! Ti persze ezt mind nem tudhatjátok, ti a „Kölnische"-re meg az „Elberfelder Zeitung"-ra vagytok utalva, és valósággal tölcsérrel töltik belétek a hazugságot. De hát már te is jó néhányszor hallottad életedben, hogy igazi emberevőknek kiáltottak ki embereket – a Tugendbund[474] tagjait az öreg Napóleon idején, az 1817-es és 1831-es demagógokat[128], az 1848-asokat –, és utána mindig kiderült, hogy nem is voltak olyan rettenetesek, s hogy érdek sugallta üldözési düh terjesztette el róluk kezdetben mindazokat a rémtörténeteket, amelyek később semmivé foszlottak szét. Remélem, kedves anyám, emlékszel erre, és ezt az 1871-eseknél is beszámítod, amikor ezeket a képzeletbeli gaztetteket olvasod az újságban.

Hogy semmit sem változtattam nézeteimen, amelyeket majd 30 éve vallok, azt tudtad, s az sem érhetett váratlanul, hogy mihelyt az események erre késztetnek, nemcsak képviselem őket, hanem egyébként is megteszem a kötelességem. Szégyenkezned kellene miattam, ha ezt nem tenném. Ha

Marx nem volna itt, vagy ha nem is léteznék, az egyáltalán nem változtatna a dolgon. Nagyon igazságtalan dolog tehát, hogy az ő nyakába varrod ezt, de persze én arra is emlékszem, hogy régebben Marx rokonai állították: *én* rontottam el őt.

De elég ebből. Ezen már nem lehet változtatni és bele kell törődni. Ha egy ideig nyugalom lesz, amúgy is elcsendesedik a lárma és te is nyugodtabban tekinted majd a dolgot.

Szeptemberben egy ideig Ramsgate-ben voltam[450], egy kicsiny, vagy inkább meglehetősen nagy tengeri fürdőhelyen a keleti parton, kissé északra Dovertől. Ez a legvidámabb tengeri fürdőhely, amelyet ismerek, rendkívül fesztelen; nagyon csinos, kiépített strand, közvetlenül a meredek krétaszirt alatt, s a strandon minden teli van álnéger vásári énekesekkel, bűvészekkel, tűzevőkkel, paprikajancsi-bódékkal és hasonló dőreségekkel. Nem nagyon felkapott, de olcsó és fesztelen. A fürdés nagyon jó, s minthogy hideg volt, kétszeresen is jót tett nekem; étvágyam igazán csillapíthatatlanná lett, és teljes 10 órát aludtam naponta. London egyik legegészségesebb részén lakom ugyan, ahol a levegő, ahogy egy orvos mondta nekem, olyan jó, mint vidéken, mégis észrevettem, milyen sokat tesz az ilyen levegőváltozás, s neked is igazán gondolnod kellene arra, hogy jövő nyáron élvezd 3–4 hétig a tengeri levegőt, amely a legegészségesebb embert is még egészségesebbé teszi.

Érdekes szomszédnőm hosszabb ideje békében hagy a zongorájával, úgy látszik, elutazott. Helyette most a másik oldalon is, ahol új házakat építettek, kaptam egy zenésznőt; szabóműhely van itt, fölötte pedig kiadnak szobákat. De egyelőre ez nem vészes, s nem panaszkodhatom.

Utálatosan esik az eső, s az után a pompás őszi idő után, amelyben itt részünk volt, igen váratlanul jött; tüzet kell raknom, pedig három napja még olyan fülledt volt a levegő, hogy nyitott ablak nélkül ki sem bírhattam. Általában azonban itt sokkal jobb az időjárás, mint Manchesterben, szinte sohasem esik egész nap, holott Manchesterben ilyen idő tájt gyakran két–három napig is esett egyfolytában.

Hermann és Emil* kijelentéseiből úgy láttam, hogy eltart még egy darabig, amíg valamennyire ismét visszazökkennek a régi kerékvágásba Adolffal**. Ha személyileg egy ideje már elváltak egymástól, akkor majd könnyebben megy. Mindenesetre jó, hogy a vagyonmegosztás legalább a fő dolgok-

* Engels fivérei. – *Szerk.*

** Adolf von Griesheim. – *V. ö. 227–228. old.* – *Szerk.*

ban elintéződött; ha a pénz kérdése rendeződött már, akkor legalább újabb okok nem adódnak viszályra. Remélem, idővel ismét elsimul minden.

Én egyébként jól és vidáman vagyok, s visszatértem első szerelmemhez, tudniillik a hosszú szárú pipához, miután végre felhajtottam itt valami értelmes dohányt. Ma estére különleges szórakozást tartogatok magamnak, nevezetesen: akárhogy esik, elmegyek a Strandre a Bécsi Sörcsarnokba, ott aztán egyszer jól teleihatja magát az ember. Az ifjabb Emil Blank a napokban egy pillanatra nálam volt, egyébként sosem látom ezt a mitugrászt, mert szinte soha nem megyek be a Citybe.

Most hát ég veled, köszöntsd nevemben szívélyesen összes testvéreimet és ne viszonozd hasonlóval hosszú hallgatásomat. Teljes szívéből

üdvözöl
Friedriched

Emil Blanknak megmondhatod, hogy Marxnak nincs *szüksége* tőlem pénzre. Szeretném azonban látni a képét ennek az Emil Blanknak, ha *én* adnék neki tanácsokat az *ő* pénzének hovafordításáról.

111

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London, 1871 október 25. körül.]

Kedves Jung,

Itt volt Chautard úr a mellékelt levéllel. Ez már 4 napos időveszteség. Megmondtam Chautard-nak, hogy haladéktalanul vissza kell kapnom a határozatokat, ha az emberei nem tudják rögtön elkészíteni.[471] Nem látom, hogyan tudják majd ugyanezek az emberek kinyomni a szervezeti szabályzatot[453] stb.

A levelet szíveskedjék visszaküldeni nekem.

A menekült népségnek pénzt kell hogy küldjön, mondjuk 10 £-et. Minél előbb készülünk el ezekkel a fickókkal, annál jobb.

Híve

K. Marx

112

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London, 1871 október vége.]

Kedves Jung,

Mihelyt készen vannak az emberek egy darabbal, küldjék el nekem a korrektúraíveket.[471]

Hogy hívják a Tanács jelenlegi svájci tagjait?

És kicsoda Sadler?

Testvéri üdvözlettel

K. M.

113

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1871 nov. 4.

Kedves Liebknecht,

Megbízóleveleteket[442] nem használhattam fel a konferencián. Az volt a határozat, hogy a nem képviselt országokat titkáruk képviseli. Én tehát Olaszország nevében ültem ott és megbízóleveletek fölhasználásával csak Marxot fosztottam volna meg helyétől és szavazatától[132]; nyugodtan a zsebemben hagytam hát.

Hogy visszatérjek szerencsétlen Goegg-párhuzamodra*, Goegg esete két lényeges pontban mégiscsak különbözik Odgerétől: 1. Odger mindenesetre munkás, Goegg pedig természetétől fogva kispolgár és örökre az is marad; ha te Goegg-gel egy párthoz tartozónak számítod magad, mi ezt itt bizonynyal nem tesszük; 2. mi kidobtuk Odgert[395], te pedig ragaszkodol a te Goeggödhöz és nem akarsz megválni tőle. Vagy talán azt veted a szemünkre, hogy nem tartottuk meg Odgert, mint te Goeggöt?

B. Becker visszavételét kifejezetten azzal mentegetted, hogy olyannyira hiányoznak nálatok a „tehetségek".[445] Tehát mégiscsak annak kellett hogy tartsd őt.

Nem tudom, ki másnak címezzem „gorombaságaimat", mint neked. Mindenesetre lassanként kezdem már megszokni, hogy te mindenféle követelést támasztasz velünk szemben, de arra nem gondolsz, hogy akár a leginkább magától értetődő ellenszolgáltatásokat is teljesítsd. Nemsokára egészen természetes lesz számomra, hogy ha én egy egész brosúra kéziratát elküldtem neked, akkor a könyvkereskedőnél kell magamnak példányokat rendelnem belőle, s ugyanakkor azt olvassam leveleidben, hogy roppantul kelendő a dolog. Más országokból, ha a Főtanács nyomdakész röpiratot küld nekik, nemcsak a kijáró példányokat küldik el fölszólítás nélkül, hanem részesedést is a nyereségből. Németországban azt kívánják, hogy még *fizesse is meg*

* *V. ö. 270. old. – Szerk.*

a példányokat. De hogy ez *nem* történik meg, arra mérget vehetsz. Minthogy nincs kedvem rá, hogy könyvelésetekben adósként szerepeljek, visszaküldöm a számlát és újat kérek. A többi dolgot, amit a magam, ill. Marx és a német munkásegylet[211] számára rendeltem, természetesen megfizetjük, mihelyt rendben a számla.

Az „Eastern Post"-ot *rendszeresen minden héten* megküldtem neked. Tegnap is küldtem, a „Times" okt. 27-i számával együtt, amelyben van egy cikk az Internacionáléról[475] (jó forrásból). Ha nem kaptad meg ezeket a dolgokat, akkor ezt a tényt hozd azonnal nyilvánosságra a „Volksstaat"-ban. Hadd vegye észre ez a Stieber, hogy a körmére néznek.

A mellékelt tudósítás[476] válasz Schwitzguébelnek. Ez az ember egyike a Neuchâtel kantonbeli bakunyinista klikk fő intrikusainak, akik két év óta próbálják robbantani az Internacionálét Svájcban, miután az a kísérletük, hogy hatalmukba kerítsék, fényesen megbukott. Az Alliance de la démocratie socialiste[231] jurai folytatása ez.

A „francia-svájci föderális bizottság" nevet a Főtanács tilalma ellenére bitorolták el és tartották meg; most aztán a konferencia véget vetett ennek.[10] Ha Elpigyin valamit küld neked közlésre (amit alig hiszek), akkor a legjobb, ha egyszerűen visszaküldöd neki, megadod a címemet, és azt mondod, hogy forduljon közvetlenül hozzám további felvilágosításért; én majd megadom neki úgy, hogy nem zaklat többé téged. A história túl hosszú ahhoz, hogy itt elmeséljem.

A konferencia határozatait[471] *németül* és *nyomdakészen* 1–2 nap múlva megkapod, éppen készül a fordítás.

Sorgéról gondoskodtam.[477]

Egyébként ügyünk kitűnően halad, Olaszországban most egy csomó lapunk van – listájukat mellékelem közlés végett[478] –, s a levelezés olyan élénk, hogy istentelenül sok munkát ad nekem. A tegnap elküldött „Eastern Post"-ból nyilván láttad, hogy megalakítottuk itt az angliai föderális tanácsot[479], s ezzel mentesítettük a Főtanácsot a kizárólagosan angol részkérdésektől, ami nagyon szükséges volt. Ír tanács is lesz hamarosan.

A revideált szervezeti szabályzat angol szövege nyomdában, a francia, német és olasz fordítás munkában van. Mindez rengeteg munkát adott, mert Marxnak és nekem kellett szinte mindent intéznünk és szerkesztenünk.[453] Emellett Marx ismét gyöngélkedett, kelése volt a hóna alatt és megfázása miatt még nem hagyhatja el a házat.

A Kommün-tag Johannard megérkezett ide és újra elfoglalta régi helyét a Főtanácsban. Jules Vallès is itt van, Ranvier már a konferencia alatt, Sicard a napokban jött meg. Hogy a börtönből Okolowicz-csal együtt meg-

szökött Jaclard – legjobbjaink egyike – szerencsésen Bernbe érkezett, azt bizonyára tudod. Általában a legtöbben igen kiváló emberek; a menekültek tömegében természetesen, mint mindenütt, akad szemét népség is, közte Vermersch, a „Père Duchêne"[480] szerkesztője, ez a cégéres csirkefogó.

Szívélyesen üdvözöllek téged és a tieidet.

Barátod
F. E.

114

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 nov. 4.

Kedves Jung,

Adjon Beaufort-nak (akinek nincs már lakása) 10 sh.-et a jövő hétre. Ha a jövő hét folyamán nem talál valamilyen állást, el kell küldenünk őt Brüsszelbe, és meg kell próbálnia, hogy onnan visszatérjen Franciaországba.

Híve

K. M.

115

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1871 nov. 6.

Kedves Barátom,

A konferencia határozataiból[471] 100 darab (50 francia és 50 angol) ma elmegy New Yorkba. A nem publikálásra szánt határozatokat pótlólag közöljük majd.

A szervezeti és ügyviteli szabályzat új, *revideált* kiadása holnap jelenik meg angolul, és Ön 1000 darabot kap belőle Amerikában való árusításra (darabja 1 d.). Nem szabad New Yorkban lefordítani franciára és németre, mert mindkét nyelven *hivatalos* kiadást jelentetünk meg.[453] Írja meg nekünk, hány példányt akarnak e két nyelven.

A német szekcióval és a New York-i bizottsággal való levelezést átadtam *Eccariusnak* (az én javaslatomra kinevezték őt erre)[481], mert időm nem engedi, hogy rendesen végezzem ezt a funkciót.

A 12. sz. szekció (New York) javasolta a Főtanácsnak, ismerjék el vezető szekciónak Amerikában. Az ezen igények ellen és a jelenlegi bizottság mellett hozott határozatokat[482] Eccarius bizonyára elküldte a 12. szekciónak.

Ami a washingtoni szekciót illeti (amely a Főtanácsnak beküldte tagjai névsorát), a New York-i bizottság túl messzire ment el. Nem volt joga arra, hogy a taglétszámon és a levelező titkár nevén stb. kívül egyebet követeljen.[455]

A következő levélben* (*e héten*) többet.

Híve
K. M.

* *V. ö. 304. old. – Szerk.*

116

Marx Ferdinand Jozewiczhez

Berlinbe[483]

[London,] 1871 nov. 6.

Tisztelt Barátom,

Mellékelem a konferencia-határozatok francia fordításának egy példányát.[471] Angolul szintén megjelentek, német fordításuk pedig holnap megy el a „Volksstaat"-nak.

Az Internacionálé szervezeti és ügyviteli szabályzatának angol kiadása holnap fog megjelenni. Német kiadást valószínűleg Lipcsében és franciát Genfben adunk majd ki.[453] A legutóbbi konferencia-határozatok szerint minden tagnak meg kell hogy legyen a szabályzatok egy példánya. Bélyegeket küldök Önnek, mihelyt ezek elkészülnek.

Berlinre vonatkozóan az a véleményem, hogy addig nem kell „általában" nyilvános gyűléseket tartani, amíg nem fejtettek ki ott több propagandát.[484] De közben bizonyos általános horderejű és közérdekű alkalmakat ki kell használni mind gyűlésekre, mind nyomtatott felhívásokra.

A legközelebbi már megfelelő alkalom az a gyalázatos per, amely a Szociáldemokrata Munkáspárt volt bizottságának tagjai ellen Braunschweigban megindult és amelyben az Internacionálé áll a vád középpontjában.[339] Jó lesz azonban megvárni a nyilvános törvényszéki tárgyalást, amely Braunschweigra irányítja majd Németország figyelmét.

Ugyanígy kedvező alkalmat fognak nyújtani azok a törvényjavaslatok is, amelyeket a kormány az Internacionálét illetően a német Reichstag elé akar terjeszteni.[448] Remélhetőleg a német munkások ugyanolyan erélyesen állnak majd ki, mint a spanyol munkások tették hasonló kormánybeavatkozásokkal szemben.

Legutóbbi levelemben* *egy* tévedést követtem el: Bebel küldött nekem *egy* részletes jelentést 1870-ben,[485] abban a pillanatban, amikor (kevéssel a háború kitörése előtt) kitűztük a kongresszust Mainzba.[55]

---

* *V. ö. 277. old. – Szerk.*

Nemcsak kötelességem, mint Németország ügyeivel megbízott titkárnak, hanem nagy örömömre is lesz, hogy Ön és Kwasniewski révén állandó levelezésben állhatok a többi berlini barátaimmal.

Üdvözlet és testvériség.

Karl Marx

117

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

[London,] 1871 nov. 9.

Tisztelt Barátom,

Csatolva néhány változtatás, részben csak sajtóhibáké.[7] Némi fontossága van a változtatásoknak a 192., 201., 288. (205a jegyzet) és 376. oldalon, mert itt részben a tartalomról van szó.

Az I. fejezet átdolgozására fölösleges lenne *várni*,[175] mivel időm hónapok óta annyira igénybe van véve (és a közeljövőben sincs sok kilátás javulásra e tekintetben), hogy elméleti munkáimhoz egyáltalán nem jutok hozzá.

Egy szép napon bizonyára véget vetek mindennek, de vannak körülmények, amikor kötelessége az embernek olyan dolgokkal foglalkozni, amelyek sokkal kevésbé vonzóak, mint az elméleti tanulmányok és kutatások.

Nagyon melegen köszönöm mindazt a kedvességet, amellyel az Ön részéről találkoztam. Ehrlieb írásait[486] részben ismerem. Mint írót Lessinghez és Diderot-hoz hasonlítom őt.

Megkaptam a „Moszkvai Közlöny"[487] néhány furcsa számát.

Híve

A. W[illiams]

[Melléklet][488]

68. o., 52. jegyzet, alulról 2. sor: „ne pouvant" olvasandó „ne pouvant pas" helyett.

83. o., 62. jegyzet, alulról 6. sor: „specie" olvasandó „species" helyett.

192. o., felülről 3. sor: „Az évi forgalom" olvasandó „Az évi bevétel" helyett.

Uo., felülről 7. sor: „Ebből a $^{23}/_{23}$-ból" olvasandó „Ebből a $^{23}/_{23}$ munkaórából" helyett, úgyhogy most így kell hangzania a mondatnak: „Ebből a $^{23}/_{23}$-ból, amely a 115 000 £ egészét alkotja" stb.

Uo., a 32. jegyzet után, 192. o. beszúrandó:

A szerző pótlása a 32. jegyzethez: Senior előadásmódja zavaros, még ha teljesen eltekintünk is tartalmától. Amit mondani akar, az a következő:

A gyáros a munkásokat napi 11 $^{1}/_{2}$, vagyis $^{23}/_{2}$ óra hosszat foglalkoztatja. Ahogyan az egyes munkanap, az évi munka is $^{23}/_{2}$ órából áll (vagyis $^{23}/_{2}$ munkaórából, megszorozva az egész év munkanapjainak számával). Ezt feltételezve,

$^{23}/_{2}$ munkaóra 115 000 £ összterméket állít elő
$^{1}/_{2}$ munkaóra $^{1}/_{23} \times 115\,000$ £-et termel
$^{23}/_{2}$ munkaóra $^{23}/_{23} \times 115\,000$ £-et = 115 000 £-et termel
$^{20}/_{2}$ munkaóra $^{20}/_{23} \times 115\,000$ £-et = 100 000 £-et termel,

tehát csak a 100 000 £ előlegezett tőkét pótolja.

A megmaradó $^{3}/_{2}$ munkaóra $^{3}/_{23} \times 115\,000$ £-et = 15 000 £-et termel, azaz

a bruttó nyereséget termeli.

E $^{3}/_{2}$ munkaórából $^{1}/_{2}$ munkaóra $^{1}/_{23} \times 115\,000$ £-et = 5000 £-et termel, azaz csak a gyár és a gépi berendezés kopásának pótlását termeli.

Az utolsó $^{2}/_{2}$ munkaóra, vagyis az *utolsó munkaóra* termeli a termék utolsó $^{2}/_{23}$-át, tehát $^{2}/_{23} \times 115\,000$ £-et = 10 000 £-et, vagyis ez termeli a nettóprofitot. Q. e. d.*

A szövegben azonban ezt mondja *Senior*: „A megmaradó $^{2}/_{23}$, vagyis minden nap két utolsó félórája termeli a $10^{0}/_{0}$-os tiszta nyereséget." Hirtelen összecseréli tehát a huszonharmadot, amelyre a terméket osztotta, az $^{1}/_{2}$ órával, amelyre a munkanapot osztotta.

201. o., alulról 7. sor s a köv.: Így olvasandó: „Ha azonban 10 év alatt fogyasztod el, akkor naponként összértékének $^{1}/_{3650}$-e helyett $^{1}/_{10950}$-ét, tehát napi értékének csak $^{1}/_{3}$-át fizeted, és ezzel árum értékének $^{2}/_{3}$-át naponként *ellopod* tőlem."

288. o., 205a jegyzet így olvasandó: „A modern kémiában alkalmazott, el őször *Laurent* és *Gerhardt* által tudományosan kifejtett *molekuláris elmélet* is ezen a törvényen nyugszik", tehát *kihagyva e szavakat*: „előkészített, a párizsi Wurtz professzor által".

307. o., felülről 8. sor: „animal spirits" olvasandó „animal spirit" helyett.

309. o., 15. jegyzet, felülről 4. sor: „Le poisson" olvasandó „le poison" helyett.

* – Quod erat demonstrandum = ami bebizonyítandó volt – *Szerk.*

319. o., 26. jegyzet, alulról 9. sor: „dévider" olvasandó „divider" helyett.

Alulról 6. sor: „dévidenses" olvasandó „dividenses" és „teinturiers" „teinturieurs" helyett.

376. o., felülről 20. sor: „Minél kevesebb értéket ad át" olvasandó „Minél kevesebb értéket alkot" helyett.

593. o., 60. jegyzet, alulról 16. sor: „ces services" olvasandó „ses services" helyett.

658. o., alulról 17. sor: „2 ezüstgaras, 6 pfennig" olvasandó „1 ezüstgaras, 8 pfennig" helyett.

118

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1871 nov. 9.

Tisztelt Barátom,

Tegnap elküldtem Önnek 100 konferencia-határozatot[471], 50 angolt és 50 franciát.

Ezen a héten megy Önnek 1000 darab angol nyelvű revideált és hivatalos szervezeti és ügyviteli szabályzat[453]. Próbálja meg eladni.

A Főtanácsnak nagy pénzkiadásai vannak azoknak a különféle munkáknak az elvégzése miatt, amelyekkel a konferencia megbízta.

A revideált szervezeti szabályzat stb. hivatalos francia kiadását Genfben és hivatalos német kiadását Lipcsében fogjuk kinyomatni. Írja meg, körülbelül hány példány kell az Egyesült Államokban e két füzetből.

Alakult itt a francia menekültek közt az Internacionálénak egy szekciója, „Section française de 1871" (körülbelül 24 fő), amely rögtön hajba kapott a Főtanáccsal, mert szervezeti szabályzatukban módosításokat kívántunk.[489] Valószínűleg szakadás lesz a vége. Ezek az emberek összedolgoznak a svájci francia menekültek egy részével, akik viszont az általunk feloszlatott „Alliance de la Démocratie Socialiste" (Bakunyin) embereivel együtt intrikálnak.[490] Támadásuk tárgya nem Európa ellenünk szövetkezett kormányai és uralkodó osztályai, hanem a londoni Főtanács és kiváltképpen csekélységem. Ez a hála azért, hogy majd 5 hónapom rámént a menekültekért való munkákra,[140] és hogy az „Address on the Civil War"[357] megírásával a becsületüket oltalmaztam.

A konferencián, ahol a spanyolországi, belgiumi, svájci és hollandiai küldöttek elmondták azt az aggályukat, hogy túl nagyszámú franciaországi menekült bekapcsolásával a Főtanács veszélybe hozhatja a maga nemzetközi jellegét, én még védelmeztem őket.[491] De ezeknek a „nemzetközieknek" a szemében már egyáltalában az is bűn, hogy „német" befolyás (mert német tudomány) van túlsúlyban a Főtanácsban.

A New York-i központi bizottságra vonatkozóan[298] a következőket:

1. A konferencia határozatai értelmében, lásd II. 1., a jövőben az Egyesült Államok *föderális tanácsává* vagy *föderális bizottságává* kell átkeresztelni.

2. Mihelyt jóval *jelentősebb* számú szekció alakult meg a különböző államokban, az lesz a legcélszerűbb, ha – Belgium, Svájc, Spanyolország példájára – összehívják a különböző szekciók kongresszusát egy New York-i föderális tanács vagy bizottság megválasztására.

3. A különböző államokban, mihelyt elegendő számú szekciójuk van, megint csak alakulhatnak föderális bizottságok, s ezek számára a New York-i bizottság a középpont.

4. A végleges különszabályzatokat, mind a New York-i föderális bizottságét, mind a még megalakítandó bizottságokét, nyilvánosságra hozataluk előtt jóváhagyás végett közölni kell a Főtanáccsal.[492]

Olaszországban rohamos sikereket érünk el. Nagy diadal Mazzini pártjával szemben. Spanyolországban is jelentékeny a haladás. Koppenhágában új szekció alakult, már 1500 tagot számlál és saját lapja van, a „Socialisten"[493].

Közölték velem a braunschweigi törvényszéknek az ottani exbizottság, Bracke és Tsai elleni vádiratát – gyalázatos akta.[339]

Mi mindnyájan sajnáljuk, hogy Ön ki akar lépni a bizottságból. Reméljük azonban, hogy elhatározása nem végleges. Magam is gyakran gondolok rá, hogy hasonlót teszek, mert az Internacionálé ügye nagyon ránehezedik az időmre és megszakítja elméleti munkáimat.

Apropó. Kérnék 12 darabot a „Woodhulls stb. Weekly"[194] október 21-i számából, amelyben leányom elbeszélése van.[138] Csak véletlenül került a szemünk elé ennek a számnak egy példánya.

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

119

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1871 nov. 9.

Kedves Kugelmann,

Még mindig annyira tele a kezem munkával, hogy csak ezt a néhány sort tudom írni neked.

Megkaptam az aktát. Méltó utánzata a bécsi példaképnek, amelyet később a bécsi semmítőszék hatálytalanított.[495]

Mellékelten a határozatok egy francia és egy angol példánya.[471]

Szívélyes üdvözlet a grófnőnek* és Franziskának.

Barátod
K. M.

* Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*

120

Marx Karl Speyerhez

New Yorkba

1871 november 10.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, London, N. W.

Kedves Speyer,

Lessner átadta nekem az Ön levelét. Túl sok munka és később betegség akadályozta meg, hogy előbb válaszoljak. Levelében különféle tévedések vannak.

1. A szervezeti szabályzat értelmében a jenki-országban elsősorban a jenkiket kellet t a Főtanácsnak szem előtt tartania.

2. Ami azonban a Westtel stb. való magánlevelezést illeti, *ehhez a Főtanácsnak egyáltalán semmi köze sincs.* A Főtanács néhány angol tagja, nevezetesen G. Harris és az O'Brien *currency*-csodadoktor iskolájából[496] való más szektások kapcsolatban vannak West és Tsaival. Amit ezek az Egyesült Államokba írnak, annak nincs hivatalos jellege. Ha Ön bizonyítékot tud felmutatni arra, hogy Harris stb. a *Főtanács* **nevében** merészel levelezni Amerikába, akkor hamarosan véget fognak vetni ennek a visszaélésnek.

3. Ami a Főtanács tagjainak egyéb levelezéseit illeti, ezt nem tilthatjuk meg nekik.

Először: Hogy Eccariusnak Jessuppal folytatott levelezésén mit lehet kifogásolni, azt nem értem. Nem tudok róla, hogy Jessup, egyik legrégibb levelezőnk az Egyesült Államokban, a New York-i bizottság[298] ellen dolgozott volna.

Másodszor: Az én levelezésem Sigfrid Meyerrel; Meyer és [A.] Vogt a Főtanács meghatalmazottai voltak[497], *személyesen nem* ismerem egyiküket sem, de mindig úgy tekintettem Meyert és úgy tekintem Vogtot is, mint a munkáspárt hosszú idő óta tevékeny tagját. Mindkettőjüknek régóta tanácsolom, hogy csatlakozzanak a New York-i központi bizottság által megalapított szervezethez.

Vogttól már évek óta nem kaptam levelet. Ha *intrikálna*, bennem bizto-

san nem lel támaszt; nekem csak az Önök mozgalmának érdekével van dolgom, nem pedig magánszemélyekkel.

Ami Sorgét illeti, őt éppúgy nem ismerem személyesen, mint Meyert és Vogtot. Meggyőződésem azonban, hogy működéséért a Főtanács a legnagyobb hálára van kötelezve iránta – ezt a véleményemet ismételten hangoztattam a Főtanácsban.

4. A trade-unionok megnyerésére mindenáron igyekezniök kell.

Ez a levél csak személyesen Önnek szól. Sorgén kívül senkinek ne mutassa.

Írjon hamarosan.

Testvéri üdvözletem.

Készséges híve

Karl Marx[498]

121

Engels Theodor Cunóhoz

Milánóba[499]

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 nov. 13.

Tisztelt Barátom,

F. hó 1-i becses levelére válaszolva sajnos azt kell mondanom, hogy pillanatnyilag nincs kapcsolatunk Milánóban, kivéve a „Gazzettino Rosá"-t, amelynek dokumentumokat küldünk közlésre,[500] amely azonban egyébként még nem tett nekünk ajánlatot szekciók alakítására stb. Az internacionális szellemű mozgalom éppen Olaszországban olyan hirtelenül és váratlanul tört ki, hogy minden nagyon szervezetlen még, s mint tudja, a mardocheusok* mindent megtesznek, hogy hátráltassák a szervezkedést. Hogy Milánóban kell használható elemeknek lenniök, az már abból kitűnik, hogy a „Gazzettino Rosa" olvasókra talál; egyelőre nem marad más hátra, mint hogy Ön igyekezzék meglelni őket, én pedig megígérjem, hogy elküldöm Önnek a legelsőnek a címét, aki onnét hozzám fordul. Ez bizonyára hamarosan megtörténik, mert a Főtanács éppen most készülő sok publikációjából nyilván elég gyorsan megismerik mindenütt a nevemet mint Olaszország ügyeivel megbízott titkárét. Milánó mint a mazzinizmus eddigi fő székhelye és mint nagy iparváros, még különösen azért is fontos nekünk, mert Milánóval együtt Lombardia selyemipari körzetei maguktól az ölünkbe hullanak. Amit tehát Ön és barátai Milánóban a közös ügyért tehetnek, annak *egészen különleges* értéke lesz.

Torinóban erős szekciónk van (cím: „Proletario Italiano"[501]), Lodiból (a „Plebé"-től) küldött leveleink elvesztek, nyilván ezek is szekciók alakításáról számoltak volna be.

Ricciotti Garibaldit ma reggel láttam Marxnál, nagyon intelligens fiatalember, igen nyugodt, de inkább katona, mint gondolkodó. Nagyon hasznos lehet azonban. Mint ahogy az öreg** elméleti nézeteiben is több jóakarat

* — rendőrkémek — *Szerk.*

** Giuseppe Garibaldi. — *Szerk.*

látszik, mint tisztánlátás, s mégis, Petronihoz intézett legutóbbi levele[502] végtelenül értékes nekünk. Ha fiai ugyanazt a helyes ösztönt tanúsítják minden nagy válság idején, mint az öreg, akkor sokat tehetnek. Tudna-e Ön biztos genovai címet szerezni nekünk? Arról van szó, hogy biztos úton eljuttassuk dolgainkat az öregnek Caprerába, s Ricciotti azt mondja, sokat elsikkasztanak.

A nekem szóló leveleket – minthogy most nyilván már a mardocheusok is ismerik nevemet –, kérem, így címezze:

Miss Burns, 122, R.P.R., N.W., London (ahogy felül kiírtam), ne High Holbornba*, ahová csak egyszer megyek hetenként és ahol sok minden elhever.

Belső boríték *nem* szükséges.

Küldök Önnek postán egy tetszőleges angol újságot, benne lesz

1. „Az Internacionálé 1871 szept. londoni konferenciájának határozatai"[471].

2. „A polgárháború Franciaországban." A Főtanács Üzenete.[357]

3. A szervezeti szabályzat új kiadása[453], amely eddig csak angolul van kinyomva. A francia és a német kiadás nemsokára megjelenik.

Írjon nekem minél előbb ismét.

Üdvözlet és testvériség.

F. Engels

* Az Internacionálé címe. – *Szerk.*

122

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 nov. 16.

Kedves Jung,

A mellékelt levélből[503], amelyet szíveskedjék visszaküldeni nekem, láthatja: jó alkalom van arra, hogy a párizsi munkásokkal Roullier engedélye nélkül kapcsolatba lépjünk.

Van az ékszerészeknek szakszervezetük vagy valamiféle egyesületük? Ha igen, akkor jó volna, ha Ön közvetlenül ehhez fordulna. A párizsi ékszerészek munkaidejének csökkentése nagyon fontos lenne a londoniaknak, mert Párizs a fő konkurrenciájuk.

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

123

Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

1871 nov. 17.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, London

Kedves Liebknecht,

1. A szervezeti szabályzat[453] stb. kinyomtatásáról a legközelebbi levélben.

2. Berlini tanácsaimra vonatkozó megjegyzéseid[504] teljes félreértésen alapulnak. Én az olyan demonstrációk ellen nyilatkoztam, amelyekre nincsen alkalom, rámutattam ezzel szemben olyan „alkalmakra", mégpedig rövidesen bekövetkezendőkre, amelyeknél demonstrációknak van alapjuk és kilátásuk a sikerre.*

3. Előbb te meg Bebel nem jöttök el a konferenciára, nem is intézkedtek, hogy más küldöttek jöjjenek, azután pedig kinyomatod Boruttau tudósítását, melyben ő – mint talán *öntudatlan* eszköze a Főtanács ellen irányuló genfi összeesküvésnek – szemére veti a Főtanácsnak, hogy nem hívott meg Németországból küldötteket. Genfben már úgy értelmezték ezt a bakunyinisták és az emigráció velük összeesküdt aljanépe, hogy Marx még Németországban is elveszítette befolyását!

4. Bízvást feltételezheted, hogy pontosabban vagyok tájékozódva az Internacionálén belüli intrikákról, mint te. Ha tehát azt írom neked, hogy nem nyomatható ki a „Volksstaat"-ban Boruttaunak egy levele sem, amely *valamiképpen* is az Internacionáléra vonatkozik (a már bejelentett *manifesztum* sem, amelyet ugyanez a Boruttau küldött neked), akkor egyszerűen azt kell eldöntened, hogy *ellenünk*, vagy *velünk* akarsz-e cselekedni. Az utóbbi esetben egyenesen követned kell a körülmények pontos ismeretére alapozott útmutatásaimat.

5. Minthogy mi itt nagyon elégedetlenek vagyunk azzal, ahogyan az Internacionálé ügyei eddig intéződtek, a Főtanács megbízása értelmében

---

* *V. ö. 299. old. – Szerk.*

kötelességem közvetlen kapcsolatba lépni Németország főbb helységeivel, s ezt már meg is kezdtem.*

6. Mi itt annyira túl vagyunk halmozva internacionálébeli munkával, hogy sem Engels, sem én eddig nem tudtunk időt szakítani a „Kommunista Kiáltvány" előszavára[352]. Semmi esetre sem fogjuk azért megírni, hogy vitát indítsunk Boruttau úrral a „Volksstaat"-ban.

Barátod
K. M.

* *V. ö. 277. old. – Szerk.*

124

Marx Jules Johannard-hoz

Londonba[467]

London, 1871 nov. 18.

Kedves Jules Johannard,

Várjuk Önt nálam holnap (vasárnap) este 7 és 8 óra között. Először megbeszélünk néhány Internacionálé-ügyet. Később teljes szabadság!

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

125

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1871 nov. 18.

Kedves Jung,

Alaposabb meggondolás után mégis jobbnak látnám,

1. ha Ön csak a maga nevében írna Dilke-nek, engem nem említve.[505] Vannak okaim, amelyek miatt nem szívesen találkoznék vele ez alkalommal,

2. ha *kedden még nem* javasolná Cournet-t.[506] Vele szemben jobb, ha nem sietünk túlságosan.

Szívélyesen üdvözlöm kedves feleségét.

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

126

Marx Adolphe Hubert-hez

Londonba

[London,] 1871 nov. 22.

Kedves Polgártárs,

Betegségem még mindig otthon tart, így nem tudtam mindent megtenni, amit szerettem volna, hogy a jó elemeket a „Qui Vive!"-ben támogassam.[507] Mindazonáltal beszéltem több francia barátommal, csak éppen nem tudom, tettek-e valamit.

Ami az *Internacionáléba* való felvétel feltételeit illeti, elegendő elveink elfogadása. Küldök Önnek 30 tagsági jegyet, amelyekkel aszerint rendelkezhet, ahogy új tagjelölteket talál. Csupán egy pennyt kell fizetniök évi hozzájárulásként, de többet is jegyezhetnek, ha akarnak. Önnek csupán rá kell írnia az új tag nevét a tagsági jegyre.

Ugyancsak küldök Önnek 30 példányt a szervezeti szabályzatból[453]. Minden tagot el kell látni egy példánnyal, amely egy pennybe kerül.

A legutóbbi konferencia által hozott határozat szerint[471] most készítenek egy penny értékű felragasztható bélyegeket, s ezeket rá kell ragasztani a tagok birtokában levő szervezeti szabályzatra.

Aki már kifizette a tagsági jegyet, nem köteles újból megfizetni ezeket a bélyegeket.

A „Polgárháború Franciaországban" című pamfletot[357] Truelove-nál árusítják, 256, High Holborn.

Testvéri üdvözlet
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

127

Marx Friedrich Boltéhoz

New Yorkba[508]

[London,] 1871 nov. 23.

Bolte Barátom,

Levelét Sorge jelentésével együtt tegnap megkaptam.[509]

1. Először is ami a Főtanácsnak a New York-i föderális tanácsra[298] vonatkozó álláspontját illeti, remélem, hogy a közben Sorgéhoz intézett leveleim (és Speyernek írt levelem*, amelyet Sorgéval *privátim* közölni meghatalmaztam őt) eloszlatta a német szekciónak[510] azt a szerfelett téves felfogását, amelyet Ön képvisel.

Az Egyesült Államokban, mint minden más olyan országban is, amelyben előbb még meg kell alakítani az *Internacionálét*, a Főtanácsnak kezdetben egyes embereket kellett meghatalmaznia és hivatalos levelezőivé kineveznie.[497] Attól a pillanattól kezdve azonban, amikor a New York-i bizottság valamennyire megszilárdult, sorra el kellett ejtenie ezeket a levelezőket, jóllehet egyszerre nem lehetett kikapcsolni őket.

A *hivatalos* levelezés a régebben kinevezett meghatalmazottakkal már jó idő óta Eccariusnak Jessuppal való levelezésére korlátozódik, s az Ön saját leveléből látom, hogy nincs is semmiféle panasza ez utóbbira.

Eccariuson kívül azonban senki sem folytathatott hivatalos levelezést az Egyesült Államokkal, kivéve engem és Dupont-t mint a *francia szekciók* akkori levelezőjét, s amennyiben ő levelezést folytatott, akkor ez *az utóbbiakra* korlátozódott.

Én Önön és Sorgén kívül mással egyáltalán nem folytattam hivatalos levelezést. S. Meyerrel való levelezésem magánlevelezés, amelyből *ő soha a legcsekélyebbet sem hozta nyilvánosságra* és amely természeténél fogva *semmiképpen sem* hátráltathatta a New York-i bizottságot vagy lehetett káros neki.

Másrészt semmi kétség afelől, hogy G. Harris és talán Boon is – a Fő-

---

* *V. ö. 298., 304., 307. old. – Szerk.*

tanács két angol tagja – folytat magánlevelezést New York-i stb. Internacionálé-tagokkal. Ők mindketten az elhunyt Bronterre O'Brien szektájához tartoznak, teli vannak olyan bolondságokkal és bogarakkal, mint a currency-kuruzslás[496], a tévesen felfogott nőemancipáció stb. Ők tehát természetüktől fogva szövetségesei és lelki rokonai a New York-i 12. szekciónak[482].

A Főtanácsnak nincs joga, hogy megtiltsa tagjainak a magánlevelezést. Ha azonban *bebizonyíthatnák* nekünk, hogy ezek a magánlevelezések *hivatalosnak* tüntetik föl magukat, vagy hogy a Főtanács tevékenysége ellen irányulnak – akár mert közzétételre, akár mert a New York-i bizottság elleni áskálódásnak vannak szánva –, akkor megtennénk a szükséges intézkedéseket az ilyen visszaélés elkerülésére.

Ezek az o'brienisták, bolondságaik ellenére, a Főtanácsban gyakran szükséges ellensúlyt képeznek a trade-unionistákkal szemben. Ők forradalmibbak, a földkérdésben határozottabbak, kevésbé nacionalisták, s hozzáférhetetlenek a különféle formában jelentkező polgári megvesztegetés számára. Különben már rég kitettük volna a szűrüket.

2. Nagy meglepetéssel láttam, hogy az 1. sz. német szekció azzal gyanúsítja a Főtanácsot, hogy valamiféle előszeretettel viseltetik a polgári filantrópok, szektások vagy dilettáns csoportok iránt.

A dolog éppen ellenkezőleg áll.

Az *Internacionálét* azért alapították meg, hogy a munkásosztály valódi harci szervezetét állítsák a szocialista vagy félszocialista szekták helyére. Ez az első pillantásra látható az eredeti szervezeti szabályzatból és az alapító üzenetből.[511] Másrészt, az Internacionálé nem állhatta volna meg a helyét, ha a történelem menete nem zúzta volna már szét a szektásságot. A szocialista szektásságnak és a valódi munkásmozgalomnak a fejlődése mindig fordított arányban áll egymással. Amíg a szektáknak (történelmileg) van létjogosultságuk, addig a munkásosztály még nem érett meg önálló történelmi mozgalomra. De mihelyt eléri ezt az érettséget, minden szekta lényegében reakcióssá válik. Az Internacionálé történetében azonban megismétlődött az, ami a történelemben mindenütt megmutatkozik. Az elavult igyekszik az újonnan kialakult formán belül ismét helyreállítani és fenntartani magát.

S az Internacionálé története a *Főtanács folytonos harca* volt e szekták és dilettáns kísérletek ellen, amelyek magán az Internacionálén belül igyekeztek a munkásosztály valódi mozgalmával szemben fenntartani magukat. Ez a harc a *kongresszusokon* folyt, de még inkább a Főtanácsnak az egyes szekciókkal való nem nyilvános tárgyalásain.

Minthogy Párizsban a proudhonisták (mutualisták[512]) a Szövetség ala-

pítói között voltak, az első években természetesen ők tartották kezükben a kormányrudat Párizsban. Később természetesen alakultak ott velük szemben kollektivista, pozitivista stb. csoportok.

Németországban – a Lassalle-klikk. Magam két éven át leveleztem a hírhedt Schweitzerrel,[513] s megcáfolhatatlanul bebizonyítottam neki, hogy Lassalle szervezete pusztán szektaszervezet és mint ilyen, ellensége a *valódi* munkásmozgalom azon szervezetének, amelyre az Internacionálé törekszik. Neki megvolt rá az oka, hogy ne értse meg ezt.

1868 végén belépett az *Internacionáléba* az orosz Bakunyin, azzal a céllal hogy ezen belül *„Alliance de la démocratie socialiste"*[231] néven *egy második internacionálét* alakítson, *a maga vezetésével*. Minden elméleti tudás nélküli ember létére az volt az igénye, hogy ebben a külön testületben az Internacionálé *tudományos* propagandáját képviselje, és hogy ezt tegye ennek az *Internacionálén* belüli második *internacionálénak* sajátos hivatásává.

Programja valami jobbról-balról felületesen összekapkodott zagyvalék volt – **az osztályok** (!) **egyenlősége**, az *örökösödési jog eltörlése* mint a szociális mozgalom *kiindulópontja* (saint-simonista badarság), az *ateizmus*, amely mint *dogma* rá van kényszerítve a tagokra stb. és mint fő dogma *a politikai mozgalomtól való (Proudhon-féle) tartózkodás*.

Ez a gyermekmese tetszést aratott (és még van bizonyos talaja) Olaszországban és Spanyolországban, ahol még kevéssé fejlődtek ki a munkásmozgalom reális feltételei, valamint a francia Svájc és Belgium néhány hiú, nagyravágyó és üres doktrinérjénél.

Bakunyin úr számára a doktrína (az ő Proudhontól, Saint-Simontól stb. összekoldult zöldsége) mellékes dolog – pusztán személyi érvényesülésének eszköze volt és most is az. Ha elméletileg nulla is, cselszövőként elemében van.

A Főtanácsnak évekig kellett harcolnia ez ellen az összeesküvés ellen (amelyet bizonyos pontig a francia proudhonisták is támogattak, főleg *Dél-Franciaországban*). Végül a konferencia I. 2. és 3., IX., XVI. és XVII. sz. határozataival megadta a régen előkészített csapást.[514]

Magától értetődik, hogy a Főtanács nem támogatja Amerikában azt, ami ellen Európában harcol. Az I. 2., 3. és IX. sz. határozat most törvényes fegyvereket ad a New York-i bizottságnak ahhoz, hogy véget vessen minden szektásságnak és dilettáns csoportnak, és szükség esetén kizárja őket.

3. Jól tenné a New York-i bizottság, ha a *Főtanácshoz intézett hivatalos levélben* kifejezné a konferencia határozataival való teljes egyetértését.

Bakunyin (akit ezenkívül személyében fenyeget a XIV. sz. határozat[515] – a *Nyecsajev*-pör közzététele az *„Égalité"*-ban –, amely napfényre hozza

gyalázatos oroszországi históriáit) minden követ megmozgat, hogy tábora romjaival tiltakozásokat indítson el a konferencia ellen.

E célból kapcsolatba lépett a genfi és a londoni francia emigráció elzüllött részével (egyébként ez számszerűen csekély hányad). Kiadott jelszavuk az, hogy a Főtanácsban *pángermanizmus* (ill. bismarckizmus) uralkodik. Ez ugyanis arra a *megbocsáthatatlan* tényre vonatkozik, hogy *én* születésem szerint német vagyok és valóban döntő szellemi befolyást gyakorolok a Főtanácsra. (Nota bene: a *német* elem a Tanácsban *számszerűen* $^2/_3$-a az *angolnak*, s a *franciánál* szintén gyengébb. A bűn tehát az, hogy *az elméletben* a német elem uralkodik az angol és francia elemen! és ezek nagyon hasznosnak, sőt nélkülözhetetlennek is érzik ezt az uralmat, ti. a német tudományt.)

Genfben a burzsoázia és madame André Léo védnökségével (aki a lausanne-i kongresszuson olyan szégyentelen volt, hogy denunciálta Ferrét versailles-i hóhérainak[516]) kiadtak egy lapot, „La Révolution Sociale"-t[517], amely csaknem szó szerint ugyanazokkal a kifejezésekkel polemizál velünk szemben, mint a „Journal de Genève"[518], Európa legreakciósabb lapja.

Londonban próbáltak egy francia szekciót alakítani,[489] amelynek működéséből ízelítőt kap a „Qui Vive!" 42. számában, amelyet mellékelek. (Úgyszintén azt a számot, amely franciaországi titkárunk, Serraillier levelét tartalmazza.[519]) Ezt a szekciót, amely húsz emberből áll (köztük többen besúgók), nem ismerte el a Főtanács, hanem egy másik, sokkal nagyobb létszámú szekciót ismert el.[520]

Valóban, e szemét népség intrikái ellenére nagy propagandát fejtünk ki Franciaországban – és Oroszországban, ahol tudják, mennyire tartsák Bakunyint, és ahol éppen most nyomják a tőkéről szóló könyvemet oroszul.[521]

Az elsőként említett (általunk el nem ismert, most teljes felbomlásban levő) francia szekció titkára az a *Durand* volt, akit mint besúgót kitaszítottunk a Szövetségből.[522]

A lyoni Blanc* és Albert Richard, a politikától való tartózkodás bakunyinista hívei, most *fizetett bonapartista ügynökök*. Kezünkben vannak a bizonyítékok erre. Bousquet *béziers-i* (dél-franciaországi) levelezőt (ugyanebből a genfi klikkből) az ottani szekció denunciálta nekünk mint rendőrt![523]

4. A konferencia *határozatait* illetően meg kell jegyeznem, hogy a teljes példányszám nálam volt,[471] s én példányokat *először* New Yorkba (Sorgénak) küldtem, mint a legtávolabbi helyre.

Ha előbb kerültek be a konferenciáról – félig igaz, félig hamis – közlések

* Gaspard Blanc. – *Szerk.*

a sajtóba, ez a konferencia egyik delegátusának* a hibája, s a Főtanács vizsgálatot indított ellene.**

5. Ami a washingtoni szekciót illeti, ez először a Főtanácshoz fordult, hogy önálló szekcióként vele legyen kapcsolatban.[455] Ha a dolog most elintéződött, akkor fölösleges visszatérni rá.

A szekciókat illetően általában a következőket kell megjegyeznem:

a) A szervezeti szabályzat[453] 7. pontja szerint azok a szekciók, amelyek önállók kívánnak lenni, közvetlenül a Főtanácshoz fordulhatnak fölvételükért („egyetlen független helyi szervezetnek sincs megtiltva, hogy közvetlenül levelezzen a Főtanáccsal"). Az ügyviteli szabályzat II. fejezetének 4. és 5. pontja: „Minden új szekció vagy egyesület" (ez a „független helyi szervezetekre" vonatkozik), „amely csatlakozni szándékozik az Internacionáléhoz, haladéktalanul köteles erről a Főtanácsot értesíteni"! (II. 4.) és „a Főtanácsnak jogában áll minden új szekció vagy csoport csatlakozását ... engedélyezni vagy megtagadni." (II. 5.)

b) Az ügyviteli szabályzat 5. pontja szerint azonban a Főtanács köteles előbb a föderális tanácsok vagy bizottságok tanácsát kikérni a felvételről stb., és

c) a konferencia határozata szerint, lásd az ügyviteli szabályzat V. fej. 3. pontját, eleve nem vehetők fel többé olyan szekciók, amelyek szektanevet adnak maguknak stb., vagy (V. fej. 2. pont) nem egyszerűen a Nemzetközi Munkásszövetség szekciójaként alakulnak meg.

Legyen szíves, közölje e levél tartalmát az Ön által képviselt német szekcióval, s a benne foglaltakat használja fel a cselekvésben, de ne közzétételre.

Üdvözlet és testvériség
Karl Marx

A „Tőke" még nem jelent meg angolul vagy franciául. Egy francia kiadás már munkában volt, de az események miatt félbeszakadt.[437]

Eccariust az én kívánságomra nevezték ki az Egyesült Államok *összes* szekcióinak ügyeivel megbízott titkárrá (a franciákat kivéve, amelyek számára Le Moussu a titkár). Ennek ellenére szívesen válaszolok az Ön vagy Sorge által hozzám intézett magánjellegű kérdésekre. Az „Irish Republic"-nak[524] az Internacionáléról szóló cikkét Engels közlésre elküldte Olaszországba.

---

* Johann Georg Eccarius. – *Szerk.*

** *V. ö. 456. old.* – *Szerk.*

A jövőben rendszeresen küldjük New Yorkba Sorgénak az „Eastern Post"-ot, amely a Főtanács üléseiről beszámolókat tartalmaz.

Nota bene a *politikai mozgalomhoz*:

A munkásosztály politikai mozgalmának végcélja természetesen a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály számára, és ehhez természetesen a munkásosztály bizonyos pontig kifejlődött előzetes szervezete szükséges, amely éppen gazdasági harcaiból nő ki.

Másrészt azonban minden olyan mozgalom, amelyben a munkásosztály mint *osztály* lép szembe az uralkodó osztályokkal, és külső nyomással kényszeríteni igyekszik őket, politikai mozgalom. Pl. az a kísérlet, hogy egy-egy gyárban vagy akár egy-egy szakmában sztrájkokkal stb. az egyes tőkésektől kényszerítsék ki a munkaidő valamely korlátozását, tisztára gazdasági mozgalom; ezzel szemben az a mozgalom, hogy nyolcórás stb. *törvényt* kényszerítsenek ki, *politikai* mozgalom. S ilymódon a munkások elszigetelt gazdasági mozgalmaiból mindenütt *politikai* mozgalom sarjad ki, vagyis az *osztály* mozgalma azért, hogy érdekeit általános formában érvényesítse, olyan formában, amelynek általános, társadalmilag kényszerítő ereje van. Ezek a mozgalmak bizonyos előzetes szervezetet tételeznek fel, de éppúgy eszközei is e szervezet fejlődésének.

Ahol a munkásosztály még nem eléggé haladt előre szervezkedésében ahhoz, hogy döntő hadjáratot indítson az uralkodó osztályok kollektív hatalma, vagyis politikai hatalma ellen, mindenesetre nevelni kell erre, az uralkodó osztályok politikája elleni folytonos agitáció és e politikával szemben ellenséges magatartás útján. Ellenkező esetben a munkásosztály játékszer marad a kezükben, ahogy ezt a franciaországi szeptemberi forradalom[525] bebizonyította, és ahogy bizonyos fokig az a játék is bizonyítja, amelyet Gladstone úr és Tsai mind ez ideig még sikerrel űznek Angliában.

128

Engels Carmelo Palladinóhoz

Nápolyba

(Fogalmazvány)

London, 1871 nov. 23.

Palladino Polgártárs,

Az imént kaptam meg 13-i levelét és köszönöm Önnek a nápolyi szekció történetéről szóló beszámolót[526], amelyet a Főtanács elé terjesztek a legközelebbi ülésén. Bármilyen határozatokat is hoz a Tanács e feljegyzés tartalmának nyilvánosságra hozatala tekintetében, a szükséges diszkréciót mindig szem előtt fogjuk tartani.

Sajnálom, hogy kötelességének tartja közölni velem, hogy semmiképp sem fogadja el a legutóbbi konferencia határozatait.[471] Mivel magából az Ön leveléből is kitűnik, hogy az Internacionálénak nincs többé szervezett szekciója Nápolyban, ezt a nyilatkozatot csakis az Ön egyéni véleménye kifejezéseként fogadhatom el, nem pedig az erőszakkal feloszlatott nápolyi szekció véleményeként. Igyekszem azonban elkerülni a félreértéseket, s részletesen válaszolok erre Önnek.

1. Ön elégedetlen „a konferencia egybehívásának módjával, mert nem felel meg általános szervezeti szabályzatunk előírásainak".* Erre a vádra két dologgal felelhetek:

a) Bizonyos, hogy általános szervezeti szabályzatunk[511] nem beszél konferenciákról, hanem csak kongresszusokról; megszövegezésénél az a többékevésbé naiv bizakodás érvényesült, hogy a kormányok meghagyják cselekvőképességünket.** Minthogy a kormányok lehetetlenné tették kongresszusunk egybehívását 1870-ben, a szekciók, amelyeket nyomban megkérdeztünk, megerősítették és meghosszabbították[5] a Főtanács meghatalmazását

* *Itt és a későbbiekben az idézőjelbe tett szavakat Engels olaszul írta le. – Szerk.*

** *A kéziratban törölve*: De Ön, úgy tudom, jogász, s tudnia kell, hogy minden egyesületben az írott törvény mellett vannak a gyakorlat által életre hívott szabályok is. – *Szerk.*

és teljhatalmat adtak neki a következő kongresszus időpontjának és helyének eldöntésére.[55] 1871-ben a kormányok még lehetetlenebbé tették egy kongresszus összeülését.*

Bizonyítékaink vannak rá, ha esetleg kételkedne ebben. De nem fog kételkedni; „minthogy az Internacionálé nápolyi szekciója nem gyűlhetett többé össze 1871 augusztus 20-a után"[527], nem is választhatott kongresszusi küldöttet. És ugyanígy Franciaországban, Németországban, Ausztriában; a spanyol föderális tanácsnak menekülnie kellett Portugáliába! Mit volt mit tenni? Maradt az 1865-ös precedens, amikor, bizonyos okokból, a félig nyilvános kongresszust a Londonban megtartott zártkörű konferencia helyettesítette, amelynek összehívását és határozatait a következő kongresszus szentesítette.[408] Ön erre azt mondhatja nekem, hogy efféle precedensek burzsoá és tekintélyelvű ócskaságok, amelyek méltatlanok a proletariátus igazi forradalmáraihoz, én pedig azt felelném, hogy az általános szervezeti szabályzatok, ügyviteli szabályzatok, kongresszusi határozatok stb. stb. ugyanebbe a kategóriába tartoznak, de sajnos egyetlen szövetség, még a legforradalmibb sem tud meglenni nélkülük. Nos hát, a Főtanács a saját felelősségére javasolta a szekcióknak a pillanatnyilag lehetetlen kongresszus helyettesítését egy lehetséges konferenciával; lehetséges azért, mert a küldötteket nem fogják ismerni a kormányok. A szekciók ezt elfogadták, egyikük sem tiltakozott és a Tanács kész arra, hogy tettéért az eljövendő kongresszusnak feleljen.

b) Ami magát a konferencia összehívását illeti, ez teljesen szabályos volt. Az összes föderációk, az összes különálló szekciók, amelyek rendszeres kapcsolatban állnak a Főtanáccsal, idejekorán értesítést kaptak.

c) Egyébként, ha lettek volna észrevételek a konferencia törvényességével vagy összehívásának módjával kapcsolatban, ezeknek megtételére az alkalmas pillanat a konferencia előtt vagy alatt lett volna. *Semmilyen* észrevétel nem történt.

2. Ön felpanaszolja „a küldöttek csekély számát". Ez nem a Főtanács hibája. Mindamellett Belgium, Spanyolország, Hollandia, Anglia, Német-

---

* *A kéziratban törölve*: Franciaországban a Szövetséget feloszlatták, Spanyolországban, Olaszországban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon olyan üldözéssel sújtották, amely teljesen dezorganizálta. Maradt Amerika, Anglia, Belgium, Svájc mint az egyedüli országok, ahol az internacionalisták legalább nyíltan egybegyűlhettek. Ám Belgiumban törvényt hirdettek meg az Internacionálé ellen. Küldöttek választása olyan kongresszus számára, amelynek a szervezeti szabályzat szerint ügyrendi üléseken kívül nyilvános üléseket is kell tartania, lehetetlenné vált. – *Szerk.*

ország, Svájc és Oroszország közvetlenül képviselve voltak. Franciaország képviseletében megjelent a Párizsi Kommün majd minden tagja, aki akkor Londonban tartózkodott, s nem hiszem, hogy el akarná vitatni mandátumuk érvényességét. Ha Olaszország nem menesztett küldötteket, ezért saját kormányukat kell okolniok*.

3. Ön azt mondja, hogy ezek a küldöttek „egy általános kongresszust megillető jogokat bitoroltak". Ez teljesen ellentmond a tényeknek. A konferencia határozatai semmiképp sem érintik a szervezeti szabályzat tartalmát. Egyesek csak újra megerősítenek korábbi kongresszusi határozatokat, amelyeket az újabban csatlakozott szekciók és tagok alig vagy egyáltalán nem ismernek. Más határozatoknak merőben ügyviteli jellegük van. Az előbbiek éppúgy, mint az utóbbiak korántsem lépik túl egy konferencia illetékességét, sőt még a Főtanácsét sem.

4. Továbbá Ön ellenzi „azoknak a határozatoknak tartalmát, amelyek az Ön nézete szerint nyílt ellentmondásban vannak Szövetségünknek az általános szervezeti szabályzatban lefektetett elveivel". Ezt teljes egészében vitatom, s erre bizonyítékokat várok Öntől. Az Internacionálé alapítói – azok, akik megszövegezték Szövetségünk szervezeti szabályzatát és kongresszusainak határozatait – igen megfelelően voltak képviselve a konferencián, s bocsásson meg nekem, ha elsősorban nekik adok hitelt és azt fogadom el, ahogyan ezt a szervezeti szabályzatot ők és a későbbi kongresszusok értelmezték. Szíveskedjék nem elfelejteni, hogy az Internacionálénak megvan a saját története és hogy ez a történet – amelyre joggal büszke – szolgáltatja a legjobb kommentárt a szervezeti szabályzathoz; hogy az Internacionálé semmiképp sem szándékszik megtagadni ezt a dicső történetet, s hogy jelenleg a proletár tömegeknek a Szövetségünk melletti spontán mozgalma – amely hangsúlyozottabb és lelkesebb Olaszországban, mint bárhol másutt – a legcsattanósabb igazolása nemcsak a szervezeti szabályzat betűinek, hanem ennek az egész történetnek is. Bármily aggodalmai vannak is Önnek a Főtanács által vállalt nagy felelősség tekintetében, ez a Tanács mindig hű marad a zászlóhoz, amelyet a civilizált világ munkásainak bizalma hét év óta őrizetére bízott. Tiszteletben fogja tartani az egyéni véleményeket, kész letenni meghatalmazását megbízói kezébe, de mindaddig, amíg reá hárul a Szövetség legfelsőbb vezetése, őrködni fog afölött, hogy a mozgalom jellegét, amely az Internacionálét azzá tette, ami, ne hamisítsák meg, és tartani

* *A kéziratban törölve*: , amellyel szemben ideje, hogy hatékony ellenzéket alkossanak. – *Szerk.*

fogja magát a konferencia határozataihoz mindaddig, amíg egy kongresszus nem dönt másképp.

A konferencia X. határozata szerint semmi akadálya nem lesz annak, hogy a feloszlatott nápolyi szekció újjáalakuljon Nápolyi Munkásföderáció vagy valamely más néven.

Eredeti nyelve: francia

129

Marx César De Paepe-hoz

Brüsszelbe[528]

London, 1871 nov. 24.

Kedves Barátom,

Már régen írtam volna Önnek, ha időm a magamé volna. Az utóbbi négy héten nem hagyhattam el a házat – kelések, operációk stb. secundum legem artis*. Ugyanakkor, egyfelől az *Internacionálé*, másfelől a menekültek ügyei miatt még ahhoz sem jutottam hozzá, hogy átdolgozzam a „Tőke" első fejezetét az orosz fordítás számára. Minthogy szentpétervári barátaim egyre inkább sürgettek, kénytelen voltam úgy hagyni a fejezetet, s csak néhány kis változtatást végeztem rajta.[175] Már mondtam Önnek Londonban, hogy gyakran gondolkodtam azon, nem jött-e el az ideje annak, hogy visszavonuljak a Főtanácsból. Minél inkább fejlődik a Szövetség, annál több időm megy veszendőbe, és végtére is egyszer mégiscsak be kell fejeznem a „Tőké"-t. Azonkívül lemondásom megmentené az Internacionálét a *pángermanizmustól*, amellyel én Roullier, Malon, Bakunyin, Robin és Tsai szavai szerint fenyegetem.

Beszéltem az orvosommal az Ön dolgairól. Ezt mondotta nekem:

1. Ahhoz, hogy *angol orvosként* Londonban letelepedjék, nem elegendő itt letenni a vizsgákat. Kénytelen lenne legalább két év tanulmányi időt eltölteni egy londoni kórházban (vagy az egyetemen). A Belgiumban elvégzett tanfolyamokat bizonyos tudományágakban elismerik, de nem mindegyikben.

2. Másfelől letelepedhetne itt orvosként a belga okleveleivel újabb vizsgák letétele és angol tanfolyamok elvégzése nélkül. Vannak itt francia és német orvosok, akik így praktizálnak. Mindössze bizonyos, nem számos esetben (pl. a törvényszéki orvosi gyakorlatban) nem működhetne akkor, de ez csekélység.

3. Végül megteheti – ahogyan sok külföldi tette Ön előtt –, hogy kombinálja a két módszert, praktizál azonnal és egyidejűleg megteszi a szükséges

* – a mesterség minden szabálya szerint – *Szerk.*

lépéseket, hogy később *angol* orvossá legyen és végül elnyerje the physician of Her Most Gracious Majesty* címet.

Tehát mint látja, kedves barátom, sok út vezet Rómába. Értesítsen engem néhány sorban e tárgyról.

A belga föderális tanács viselkedése a Főtanáccsal szemben gyanúsnak tűnik nekem. Hins úr és felesége – őszintén beszélek Önnel – bakunyinisták, Steens úr pedig valószínűleg úgy találta, hogy nem bámulták meg eléggé ékesszólását. Sőt, Genfben azt mondták, mint Utyin írta nekem (természetesen ő nem hiszi el), hogy Ön átállt az alliance-isták[231] oldalára, szövetkezett André Léóval, Malonnal, Razouával stb.

Ez az önmagában véve kicsinyes ügy rossz következményekre vezethet. Anglia, az Egyesült Államok, Németország, Dánia, Hollandia, Ausztria, a francia csoportok többsége, az északi, a szicíliai és a római olaszok, a francia Svájc túlnyomó többsége, a német Svájc teljes egészében és az oroszországi oroszok (akiket meg kell különböztetni a Bakunyinnal kapcsolatban álló néhány külföldi orosztól) a Főtanáccsal tartanak.

Másfelől a svájci jurai föderáció (vagyis az Alliance-nak azok az emberei, akik e névvel takaródznak), Nápoly, talán Spanyolország, Belgium egy része és a francia menekültek néhány csoportja (akiknek egyébként, a Franciaországból kapott tudósítások szerint, úgy látszik, semmilyen komoly befolyásuk nincs ott) alkotnák az ellentábort. Ilyen szakadás, amely önmagában nem túl veszélyes, nagyon alkalmatlan lenne a jelen pillanatban, amikor zárt sorokban kell menetelnünk a közös ellenség ellen. Ellenfeleink tisztában vannak saját gyengeségükkel, de arra számítanak, hogy nagy morális támaszra tennének szert a belga föderális tanács csatlakozásával.

Itt naponta érdeklődnek nálam az „Anti-Proudhon"[529] iránt. Kifejthetnék bizonyos propagandát a francia emigráció legjobb koponyái körében, ha a Proudhon elleni írásomból lenne néhány példányom, melyeket Ön volt szíves ígérni nekem.

Testvéri üdvözlet
Karl Marx

Sajnálattal közlöm, hogy barátjának, Léonard festőnek nincs sok esélye itt. Családom tegnap megtekintette a képeit. Én még nem láttam belőlük semmit, mert a köd olyan galád, hogy még nem szabad kimennem a lakásból.

Eredeti nyelve: francia

* Őfelsége a Legkegyesebb királynő orvosa – *Szerk.*

130

Marx Paul és Laura Lafargue-hoz

San Sebastianba

[London,] 1871 november 24 [–25].

Kedves Laura és Toole,

Részben az Internacionálé ügyei miatt, részben a kommünárok látogatásai miatt, nem találtam időt írásra. Hogy időm milyen túlságosan igénybe van véve, megítélhetitek egy esetből. Pétervárott lefordították a „Tőké"-t oroszra, de félretették az első fejezetet az én kérésemre, mivel szándékomban állt népszerűbb módon átírni. A párizsi események óta állandóan akadályozva voltam ígéretem teljesítésében és végül rákényszerültem, hogy csak néhány változtatásra szorítkozzam, nehogy az egész könyv kiadását feltartóztassam.[175]

Ami a Toole elleni rágalmakat illeti, ez csupa locsogás, a 2. sz. francia szekció kacsája. Serraillier, a franciaországi ügyekkel megbízott titkár, nyomban írt Bordeaux-ba. Az ottani hat szekció az illusztris Toole melletti abszolút bizalmi szavazattal válaszolt.

A Londonban és Genfben végbement botrányokat illetően a kezdet kezdetéig kell visszamennem.

A Főtanácsba felvett francia menekültek között szerepelt Theisz, Chalain és Bastelica. Az utóbbi, alighogy felvették, javasolta Avrialt és Camélinat-t, de est modus in rebus*, és úgy véltük, hogy már elég proudhonista van sorainkban. Ezért különböző ürügyekkel e két érdemdús egyén megválasztását elhalasztottuk a konferenciáig és elejtettük a konferencia után, amely egyik határozatában felhív bennünket, ne vegyünk fel túl sok menekültet.[531] Innen Avrial és Camélinat polgártársak nagy dühe.

Magán a konferencián a munkásosztály politikai akciójáról szóló határozatot hevesen ellenezték a bakunyinisták – Robin, a spanyol Lorenzo és a korzikai Bastelica.[532] Az utóbbi, egy üresfejű és nagyon hetvenkedő fickó, volt a legrosszabb köztük és elég nyers bánásmódban részesült. Legfőbb tulajdonsága – tudniillik a hiúsága – fűtötte.

---

* – van mértéke a dolgoknak[530] – *Szerk.*

Volt egy másik incidens is.

Az „Alliance de la Démocratie socialiste" ügyében és a francia Svájcban támadt viszály ügyében a konferencia kijelölt egy bizottságot (amelynek tagja voltam) és amely nálam gyűlt össze.[533] Tanúként egyfelől Utyint, másfelől Bastelicát és Robint hívtuk meg. Robin a leghitványabb és leggyávább módon viselkedett. Miután elmondta a magáét (az összejövetel kezdetén), kijelentette, hogy el kell mennie, s felkelt, hogy távozzon. Utyin megmondta neki, hogy maradnia kell, hogy a kihallgatás komoly lesz, s nem szeretne távollétében beszélni őróla. Robin egy sorozat bámulatos taktikai mozdulattal közeledett az ajtóhoz. Utyin hevesen rászólt, mondván, hogy az Alliance intrikáinak fő mozgatójaként fogja őt vádolni. Közben, hogy visszavonulását biztosítsa, a nagy Robin félig kinyitotta az ajtót és távozóban valódi pártusként[534] ezeket a szavakat vetette oda Utyinnak: Akkor én megvetem Önt.

Szeptember 19-én Delahaye közvetítésével a következő episztolát juttatta el a konferenciához:

„Miután meghívtak tanúnak ama bizottságba, melyet a svájci viszály megvizsgálására neveztek ki, abban a reményben jelentem meg ott, hogy hozzájárulhatok a megbéküléshez.

Mivel közvetlenül bevontak az ügybe, határozottan kijelentem, hogy nem fogadom el a vádlott szerepét, és tartózkodom részt venni a konferenciának azokon az ülésein, amelyeken a svájci kérdést vitatják.

1871 szept. 19. *P. Robin.*"

A konferencia több tagja, mint pl. De Paepe, követelte ennek a jóembernek azonnali kizárását a Főtanácsból, de az én indítványomra elhatározták, hogy Robintól levele visszavonását kérik, s ha ezt elutasítja, átadják az ügyet a Főtanács kezébe. Miután Robin makacsul kitartott levele mellett, végül kizártuk a Főtanácsból.

Közben hozzám szeptember 28-án a következő szerelmes levelet intézte:

„Marx Polgártárs,

Személyesen nagyon le voltam kötelezve Önnek, ami nem nyomasztott annyira, amíg azt hittem, hogy semmi sem csorbíthatja a tiszteletteljes barátságot, melyet Ön iránt éreztem. Ma, amikor nem tudom alárendelni hálámat lelkiismeretemnek, és sajnálattal szakítanom kell Önnel, azt hiszem, tartozom ezzel a nyilatkozattal.

Meggyőződésem, hogy személyes gyűlöletnek engedve, Ön igazságtalan vádakat emelt vagy támogatott az Internacionálé azon tagjai ellen, akik e gyűlölet tárgyai, vagy akiknek egyetlen bűne, hogy nem osztoznak ebben a gyűlöletben.

P. Robin."

Nem tartottam érdemesnek, hogy válaszoljak RRR Robin-birkának. (Ezen a néven már Rabelais is ismeri és külön felsorolja Panurg birkái között.) Most visszatérek a többi birkáinkra.[535]

A konferencia után Avrial és Camélinat egy francia szekció („Section française de Londres de 1871")[489] megalakítását szorgalmazták. Theisz, Bastelica (aki már elhatározta, hogy visszatér Svájcba és elutazása előtt egy londoni támaszpontot akart teremteni Bakunyin számára) és Chalain (egy értéktelen komédiás) működtek közre ebben. Közzétették külön szervezeti szabályzatukat a „Qui Vive!" című újságban, amelyről később még szólok. Ez a szervezeti szabályzat ellentmondott az általános szervezeti szabályzatnak[453]. Egyebek közt, ezek az urak (húszan voltak, köztük néhány besúgó; titkáruk az illusztris Durand volt, akit a Főtanács nyilvánosan besúgónak bélyegzett és kitaszított az Internacionáléból[522]) *jogot* formáltak arra, hogy delegátusokat küldjenek a Főtanácsba kötött mandátummal, s egyúttal elhatározták, hogy a szekciójukhoz tartozók közül senki sem fogadhat el kinevezést főtanácsi tagságra, kivéve azt az esetet, ha maga a szekció delegálná tagnak.

Sőt még mielőtt a Főtanács jóváhagyta volna szervezeti szabályzatukat, arcátlanul elküldték a Főtanácsba delegátusokként Chautard-t (egy idiótát, aki a Kommün alatt nevetség tárgya volt Párizsban) és Camélinat-t. Udvariasan felszólítottuk őket, hogy vonuljanak vissza és várják meg, amíg szervezeti szabályzatukat jóváhagyja a Főtanács. Engem bíztak meg a szervezeti szabályzat bírálatával. A Főtanácsnak ez az első üzenete az új szekcióhoz még békülékeny modorban íródott. Csak azoknak a cikkelyeknek a törlését kértük *t*őlük, amelyek ellentmondanak az általános szervezeti szabályzat és az ügy*v*iteli szabályzat betűjének és szellemének.

Dühöngtek. Avrial (Theisz és Camélinat együttműködésével) készítette el a választ, amely neki kétheti munkájába került, s amelynek végső irodalmi formáját *Vermersch* („Père Duchêne") adta meg.

Ez az egyén belopakodott közéjük, mert néhány nyomdásszal (menekültek) megalapították a „*Qui Vive*!" című lapot, melynek ideiglenes szerkesztője Le Verdet (schopenhauerista filozófus) volt. Vermersch hízelgett nekik és bujtogatta őket a Főtanács ellen, hogy megkaparintsa ezt az újságot – és *sikerült neki*.

Elküldték Bastelicát Svájcba, s onnan ezt a *jelszót* kapták: A Főtanács a *pángermanizmus* (ez én vagyok!) járma alatt nyög, tekintélyelvű stb. Minden polgártárs legelső kötelessége, hogy e bitorló Tanács bukásán munkálkodjon. Mindez Bakunyintól indult ki (aki az Alliance genfi titkárának, az orosz Ny. Zsukovszkijnak, Guillaume-nak stb. segítségével tevékenykedett), akinek (egyébként Svájcban nem nagy létszámú) klikkje szövetkezett madame André Léóval, Malonnal, Razouával és egy kis csoport más francia menekülttel,[490] akik elégedetlenkedtek, hogy másodrangú szerepet játszanak vagy semmilyen szerephez sem jutnak.

Mellesleg: mindezek a hülyék, akik vagy tagjai voltak a párizsi föderális tanácsnak, vagy pedig hamisan állították, hogy azok, mint pl. Roullier, ez a hencegő, nagyszájú, iszákos, azzal kecsegtették magukat, hogy – mint ami őket jog szerint megilleti – felveszik őket a Főtanács tagjai közé.

Theisz (akit a Főtanács *pénztárosává*, nem pedig Franciaország ügyeivel megbízott titkárrá neveztek ki) és Bastelica leköszöntek tanácsi tagságukról, szervezeti szabályzatuk ama cikkelye alapján, mely megtiltotta nekik, hogy a Tanácstól kinevezést elfogadjanak.

Végül én válaszoltam[489] a Père Vermersch által kicsinosított levélre, amelynek szelleme sokkal inkább flamand, semmint francia. A válasz annyira megsemmisítő és egyúttal annyira ironikus volt, hogy elhatározták, nem folytatják a levelezést a Tanáccsal. Így tehát nem ismertük el őket az Internacionálé szekciójaként. Père Vermersch a „Qui Vive!" főszerkesztője lett. A 42. számban kinyomatta Chautard, *Chouteau* (akit Rigault már a „*Patrie en danger*"*-ban*[536] spicliként leleplezett), *Landeck* (aki Piétri úrnak szavát adta – lásd az Internacionálé-tagok elleni legutóbbi párizsi pert –, hogy visszavonul az *Internacionálétól* és a politikától[537]) és hasonló söpredék egy levelét, amelyben denunciálták a konferenciának azt a határozatát, amely kimondja, hogy a német munkások (akik tüntettek francia tartományok annektálása ellen, később pedig a Kommün *mellett*, s akik közül sokan még e pillanatban is üldöztetést szenvednek Bismarcktól) megtették kötelességüket, s ezt a határozatot a „pángermanizmus" szembeszökő bizonyítékának tüntetik fel![519]

Ez egy kicsit sok volt a jóembereknek – Theisznek, Camélinat-nak és Avrialnak. Megtagadták aláírásukat. Mint a „*Qui Vive!*" igazgató tanácsa tagjainak perpatvaraik voltak egy erkölcstelen regény miatt is, amelyet Vermersch a tárcarovatban tett közzé.[538] Ekkor Vermersch, akinek többé nem volt szüksége ezekre az urakra, megtámadta őket, nevük megjelölése nélkül, a „*Qui Vive!*"-ben. Vermerschnek, undorító cikkei miatt, más menekültekkel is meggyűlik a baja, s azt hiszem, tegnap kapott egypár pofont

Sicard-tól.[539] Most erőnek erejével el akarják távolítani a szerkesztőségből. Meglátjuk! Azt hiszik, Versailles fizeti őt, hogy kompromittálja a kommünárokat. Hogy befejezzem: Londonban az összeesküvés kudarcot vallott. A 2. sz. francia szekció teljes feloszlásban van (mondanom sem kell, hogy ezt Le Lubez, Bradlaugh, Besson stb. siettették). Megalakult egy másik, sokkal nagyobb létszámú francia szekció, amely egyetértésben van a Főtanáccsal.[520]

A lemondott tagok helyébe Ant. Arnaud-t, F. Cournet-t és G. Ranvier-t neveztük ki a Tanácsba.

Genfben az „Alliance" André Léóval, Malonnal stb. egy kis újságot ad ki „La Révolution Sociale" néven (szerkesztője bizonyos Claris), amelyben nyíltan támadják a Főtanácsot és a konferenciát. Pángermanizmus (német és bismarckista fők), tekintélyelvűség stb. stb. A „jurai föderáció" (még mindig ugyanaz a klikk más néven) tartott egy egész kicsiny kongresszust Sonvillier-ben[540] (berni Jura), ahol elhatározták, hogy felhívják az *Internacionálé* összes szekcióit, csatlakozzanak a jurai föderációhoz és provokáljanak ki sürgősen egy külön kongresszust, amely felülvizsgálja a Tanács magatartását és érvényteleníti a konferencia határozatait, minthogy azok ellentétben vannak az autonómia elvével és „nyíltan megsértik" ezt az elvet. Különösen a II. 2., 3., IX. *(A munkásosztály politikai akciója)*, XVI. és XVII. sz. határozat ellen tiltakoznak.[514] Nem mernek beszélni a XIV. határozatról[515], amely rendkívül kellemetlen Bakunyinnak, mert le fogja leplezni egész Európa előtt az Oroszországban elkövetett gyalázatosságait.

A madridi föderális tanács (amelyet Bakunyin és Bastelica megdolgozott) nagyon gyanúsan viselkedik. Engels – Lorenzo elutazása óta – semmilyen választ nem kapott számos levelére. Át vannak itatva a politikai tartózkodás doktrínájával. Engels ma megírta nekik, hogy ha továbbra is hallgatnak, megtesszük intézkedéseinket.[541] Mindenesetre Toole-nak cselekednie kell. Fogok neki küldeni a szervezeti szabályzat és az ügyviteli szabályzat új, felülvizsgált és bővített kiadásának angol és francia példányaiból.[453]

Ellenfeleink játéka balszerencsés. Mint már előbb mondtam, a londoni szakadár szekció első titkára G. Durand volt, akiről kiderítettük, hogy Versailles ügynöke.

A bakunyinista Blanc* és Albert Richard (Lyonból) eladták magukat Bonaparte-nak. Itt voltak, hogy zászlaja alá tagokat toborozzanak, minthogy – Bonaparte többet ér Thiers-nél!

Végül a genfi ellenséges menekültek béziers-i levelezőjét – szinte egyetlen

* Gaspard Blanc. – *Szerk.*

francia levelezőjüket – a béziers-i szekció rendőrként denunciálta nekünk (ő a központi rendbiztos titkára)![523]

Remélem, hogy hamarosan jó híreket kapok kedvencem, Schnaps egészségéről és az egész családról.

Old Nick

Apropó Theisz. Minden befolyását elveszítette Párizsban a dicshimnuszok miatt, amelyekkel a versailles-i újságok adóztak neki és Beslay apónak.

Bastelica Bakunyin lakájainak feje.

Még hozzá kell fűznöm, hogy a genfi „Révolution Sociale" ellenünk intézett támadásai majdnem ugyanazokkal a kifejezésekkel vannak megfogalmazva, mint a „*Journal de Genève*"-nek (Európa legreakciósabb lapjának) és a „*Times*"-nak a támadásai; ez utóbbit elküldöm nektek. A „*Times*" által említett újság a „*Journal de Genève*".

Eredeti nyelve: angol és francia

131

Engels Paul Lafargue-hoz

San Sebastianba[542]

[London, 1871 november 25.]

Kedves Toole, köszönöm levelét, amelynek jó hasznát vettem a Tanácsban. Még ma elmegy ultimátumom a madridi föderális tanácshoz[541] *ajánlott levélben*, megmondom nekik, ha továbbra is hallgatnak, nekünk úgy kell eljárnunk, ahogy az Internacionálé érdeke megköveteli tőlünk. Ha nem válaszolnak, vagy válaszuk nem megfelelő, nyomban küldünk Önnek meghatalmazásokat egész Spanyolországra vonatkozóan. Időközben jogában áll, mint minden más tagnak, szervezeti szabályzatunk szerint új szekciókat alakítani. Fontos, hogy szakadás esetén legyen mindig támaszpontunk Spanyolországban, még ha az egész mostani szervezet mindenestül átáll is a bakunyinista táborba; s akkor csakis Önre számíthatunk. Tegyen meg hát mindent amit tud, hogy mindenhol felújítsa a kapcsolatokat azokkal az emberekkel, akik hasznunkra lehetnek ilyen esetben. Ezek a bakunyinisták mindenképp át akarják változtatni az Internacionálét *politikától tartózkodó társasággá*, de ez nem fog nekik sikerülni. A barcelonai „Federación"-t és a madridi „Emancipación"-t[543] csak nagyon rendszertelenül kapjuk, úgyhogy nem tudhatom, nem kezdődött-e már meg az intrika lelepleződése ezekben az újságokban. De mindig a politikától való tartózkodást prédikálták, amelyet valószínűleg sokkal fontosabb kérdésnek vélnek, mint a gazdasági kérdéseket. És íme, ide lyukadnak ki a politikától való tartózkodással: *ők maguk* teszik meg a politikát a legfontosabb ponttá!

Adja át üdvözletemet Laurának és ölelje meg helyettem a kis Schnapsot.

Mindenkor kész híve
F. E.

Eredeti nyelve: francia

132

Marx Julian Bałaszewicz-Potockihoz

Londonba[544]

[London,] 1871 nov. 25.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W.

Igen Tisztelt Uram,

Ezen soraimmal együtt elküldöm Önnek a szervezeti szabályzat és az ügyviteli szabályzat[453] 4 példányát és néhány példányt a londoni konferencia határozataiból[471].

Ami a „*szervezeti szabályzatot* stb." illeti, a *francia* kiadás néhány napon belül megjelenik. Kérem, írja meg, hány példányt óhajt ebből a kiadásból?

Az *Internacionáléval* kapcsolatos minden egyéb értesülésért kérem, forduljon W. Wróbłewski tábornokhoz (22, Vincent Terrace, Islington), ő a Főtanácsnak Lengyelország ügyeivel megbízott titkára.

Őszinte híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

133

Marx Julian Bałaszewicz-Potockihoz

Londonba[544]

[London,] 1871 november 29.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W.

Igen Tisztelt Uram,

Az „általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat"[453] francia kiadása csak néhány nap múlva lesz kész, akkor majd küldök Önnek néhány példányt. Örülnék, ha este 6 óra után felkeresne lakásomon.

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

134

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba[545]

London, 1871 nov. 29.

Kedves Sorge,

Remélem, megkapta végre New Yorkban a konferencia határozatait[471] és a különböző leveleket, melyeket küldtem Önnek. Ezzel a levéllel együtt elküldöm az „Eastern Post" 3 legutóbbi beszámolóját a Főtanács üléseiről; persze csak annyit tartalmaznak, amennyit a nyilvánosságnak szántunk.

A pénzügyeket illetően csak az alábbiakat kell megjegyeznem:

1. A New York-i bizottság[29] semmi mást sem tartozik fizetni, csak 2 d.-t darabonként a „Polgárháború"-ról[357] szóló röpirat példányaiért, melyeket kapott. 1 d.-t fog fizetni a „szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat"[453] darabjáért, az eladás arányában. De meg kell írnia, hogy a szervezeti szabályzatból stb. hány francia és hány német példányra van szüksége. Azon kívül, amire most közvetlenül szükségük van, talán hasznosnak fogja találni, ha marad bizonyos tartalék is.

2. A menekültek részére nekünk küldött pénzzel kapcsolatban a Főtanács kér egy határozott írásos nyilatkozatot arról, hogy egyedül a Főtanács a felelős a pénznek a francia menekültek közötti szétosztásáért, és hogy az úgynevezett „francia emigránsok londoni *társaságá*"-nak[546] nincs semmiféle ellenőrzési joga a Tanács felett.

Erre szükség van, mert noha az említett társaság zöme becsületes ember, az élen álló bizottság tagjai *gazfickók*, úgyhogy az emigránsok nagy része – mégpedig a legérdemesebb része – nem akarja, hogy bármi köze legyen a „társasághoz", hanem közvetlenül a Tanácstól akarja kapni a segélyt. Mi ezért hetenként adunk egy bizonyos elosztandó összeget a társaságnak, és az összeg másik részét közvetlenül osztjuk el.

Éppen a fent említett gazfickók terjesztették a legaljasabb rágalmakat a Főtanácsról, melynek segítsége nélkül (és a Főtanács tagjai közül sokan nemcsak idejüket áldozták, hanem saját zsebükből is fizettek) a francia emigránsok éhen haltak volna.

Most rátérek MacDonnel kérdésére.[547]

A Főtanács, mielőtt felvette soraiba, igen alapos vizsgálatot folytatott, becsületességét illetően, minthogy, akárcsak az *összes* többi ír politikusról róla is sok rágalmat terjesztenek saját honfitársai.

A Tanács, miután megdönthetetlen bizonyságot szerzett MacDonnel jellemének feddhetetlenségéről, őt választotta, mert *az angliai ír munkások zöme* jobban bízik benne, mint *bárki másban*. Olyan ember, aki teljesen fölötte áll minden vallási előítéletnek, és általános nézeteit illetően abszurdum lenne azt mondani, hogy bármiféle „burzsoá" hajlamai volnának. Proletár, mind életkörülményei, mind eszméi tekintetében.

Ha bármi vádat akarnak emelni ellene, mondják azt ki világosan, s ne homályos célozgatással. Véleményem szerint azok az írek, akiket a börtön hosszú időre félreállított, nem kompetens bírák. A legjobb bizonyság: kapcsolatuk az „*Irishman*"-nel[548], melynek kiadója, Pigott puszta spekuláns, igazgatója, Murphy pedig csibész. Ez a lap – a Főtanácsnak az ír ügyért tett erőfeszítései ellenére – mindig intrikált ellenünk. MacDonnelt állandóan támadta ebben a lapban egy ír (O'Donnell), aki kapcsolatban van Campbellel (a londoni *rendőrség* tisztviselőjével) és megrögzött iszákos, egy pohár ginért az első rendőrnek elmondja a tudomására jutott összes titkokat.

MacDonnel kinevezése után Murphy az „*Irishman*"-ben támadta és rágalmazta az *Internacionálét* (nemcsak MacDonnelt), és *ugyanakkor*, titokban, arra kért bennünket, hogy őt nevezzük ki az Írország ügyeivel megbízott titkárrá.

Ami O'Donovan Rossát illeti, csodálkozom, hogy Ön azok után, amiket írt nekem róla, még mindig úgy hivatkozik rá, mint tekintélyre. Ha valaki, akkor ő személyes lekötelezettje volt az *Internacionálénak* és a francia kommünároknak, és Ön látta, mi volt érte a köszönet.

A New York-i bizottság ír tagjai ne felejtsék el, hogyha nekik használni akarunk, mindenekelőtt *az angliai írekre* kell *hatnunk*, és hogy erre a célra, amennyire meg tudtunk róla győződni, nincs megfelelőbb ember, mint MacDonnel.

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

Train soha nem kapott megbízólevelet a Főtanácstól.

Eredeti nyelve: angol

135

Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba

London, 1871 nov. 29.

Kedves Szidorov,

Megkaptam két legutóbbi levelét[549]; ha nem tudtam korábban válaszolni, okolja érte ezt a молодець Бакунин-t*, aki véget nem érő munkát ad nekünk intrikáival. Az ügy éleződik és a nyílt háború hamarosan ki fog törni a sajtóban. Nyílt szakadásra törekszenek. Végül is ez nemsokára eldől, túl hosszadalmas és túl unalmas lenne, ha megpróbálnám a részleteket közölni Önnel. Mondanom sem kell, hogy amíg ezek az ostobaságok a nyakunkon vannak, sem Johnson, sem én nem jutunk hozzá, hogy dolgozhassunk.

Köszönöm, hogy a „Gazette des Tribunaux" ügyében újabb kiadásba verte magát értem.**

Ami Вроблевский-t*** illeti, már értesültünk róla Розвадовский° révén, aki otthagyta első állását, de talált másikat néhány nappal utóbb. Minden tőlünk telhetőt megtettünk, de ennek a férfinak makacs és hajthatatlanul büszke jelleme miatt igen óvatosan kellett eljárnunk; mindamellett azt hisszük, annyit sikerült elérnünk, hogy legalább a legszükségesebbet nem nélkülözi. Ön tudja, hogy visszautasít minden orvosi segítséget – ezt az előítéletet nehezebb lesz legyőzni.

Johnsonnak bronchitise volt – nem nagyon súlyos – és egy vagy két inkább kellemetlen, mint súlyos *furunkulusa;* egy hónap óta tegnap volt először a Tanácsban. Egyébként meglehetősen jól van. Nálunk szörnyű az időjárás, mindenki hurutot kap tőle.

Ami az itteni helyi intrikákat illeti,[489] ezek napról napra veszítenek jelentőségükből. A néhány becsületes ember, akik hagyták magukat belekeverni,

---

* – Bakunyin fickót – *Szerk.*

** *V. ö. 279. old.* – *Szerk.*

*** Wróbłewski. – *Szerk.*

° Rozwadowski. – *Szerk.*

most visszavonult és átengedte a teret a puszta csőcseléknek, amellyel nem foglalkozunk többé; Svájcban rosszabb a helyzet, mert Малон* stb. ott belementek a csapdába[490], egyesek gyöngeségből, mások hiúságból. Annál rosszabb nekik – a világ nem állhat meg az ő botlásaik miatt!

Kész híve
*Ф. Э.***

Herbert Spencer,	Psychology	16/–
Herbert Spencer,	First Principles	16/–
Bain,	Mental and Moral Science	10/6
Bain,	Logic, 2 rész	10/6
Bain,	Senses and Intellect	15/–
Bain,	Emotions and the Will	15/–
Bain,	Study of Character with an Estimate of Phrenology	9/–

Ezekből az árakból 20% engedmény.
A Bainnél felsorolt valamennyi cím önálló művet jelez.[550]

Eredeti nyelve: francia

* Malon. – *Szerk.*
** *F. E.* – *Szerk.*

136

Engels Paul Lafargue-hoz

San Sebastianba

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 december 9.

Kedves Lafargue,

Néhány szót írok Önnek a spanyolországi ügyekről. Nyilvánvalóan belső küzdelmek zajlottak le a spanyol Internacionáléban, küzdelmek, melyek végül a mi javunkra dőltek el. Ezzel magyarázhatom mind a folyamatos hallgatásukat is, mind azt az elhatározásukat, hogy végre megszakítják ezt a hallgatást. Én 25-én írtam Morának[541]; Mesa 28-án írt Önnek[551], 29-én pedig Mora írt nekem egy levelet, s ebben azt mondja, hogy ők mit sem tudnak a Főtanács elleni intrikákról és rágalmakról, amelyekről én szóltam neki stb., de a „Federación" ezt követően megérkezett két száma közül az egyik közzéteszi a konferencia határozatait[471], a másik pedig a IX. sz. határozatról egy cikket, amelyet az „Emancipación"-tól vett át, s amellyel jogosan elégedettek lehetünk.[552] Mesa levele még határozottabb. Spanyolországban tehát megnyertük a pert. Azonnal válaszoltam Morának[20], s remélem, hogy ezentúl minden jól fog menni.

Egyébként a másik oldal erősen dolgozott és szokás szerint meglehetősen aljas eszközökkel. A november 23-i „Révolution Sociale" közölt egy cikket a barcelonai „Federación" november 19-i számából, amely szerint a svájci stb. szakadárok küldötte megérkezett oda, s a barcelonai szekciók, miután meggyőződtek a szakadárok elveinek forradalmi jellegéről stb., elfogadták az általuk nekik felajánlott szövetséget. Keressük a cikket a „Federación" kérdéses számában, de nem találjuk. A december 3-i szám ezt megmagyarázza nekünk: azt mondja, hogy a cikk nem képviselte a szekciók véleményét, még csak egyetlen szekcióét sem, hanem csupán az újság *egyetlenegy szerkesztőjének* véleményét, aki a szerkesztő bizottság háta mögött nyomatta ki!

A Spanyolországban kivívott győzelem erősen szűkíti a küzdelem terepét. Nem marad más, mint az el nem ismert itteni francia szekció (15 tag)[489], a genfi szekció[490], a juraiak mint nyílt és az olaszok mint bizonytalan ellenfe-

lek. De én jól megdolgoztam Olaszországot és most hozzákezdtünk, hogy megváltoztassuk a küzdőteret: intrika és a különlevelezések helyett a nyilvánosság elé lépünk. Mazzini kitűnő alkalmat adott nekünk erre: felelőssé tette az Internacionálét (újságjának egyik cikkében) Bakunyin tetteiért és szavaiért. Íme, itt az alkalom, hogy egy csapással támadjuk Mazzinit és dezavuáljuk Bakunyint. Ezt nyomban megtettem és elküldtem a cikket összes olaszországi lapjainknak.[553] Legalább néhányan közzé fogják tenni, a többi, attól tartok, túlságosan összefonódott Bakunyinnal, semhogy megtegye. De a cikkel együtt közöltem valamennyiükkel a spanyolok csatlakozását a konferenciához és az Internacionálé spanyolországi sikereit, amelyekről Mesa számolt be.[554] Ennek meg lesz a hatása, látni fogják, hogy a másik oldal csak hazugságokat mondott nekik Spanyolországról. Valójában az volt a politikájuk, hogy Spanyolországot nyerjék meg arra hivatkozva, hogy Olaszország egyhangúlag az ő oldalukon áll, és *vice versa*. Még lehetnek némi kellemetlenségeink Olaszországban, de a spanyolok elhatározása, hogy a mi oldalunkra állnak, eldönti az ügyet nagyjából – minden vonalon. Ami a *cantankerous** juraiakat illeti, a legközelebbi jövőben megindítjuk a támadást ellenük.[555]

Nagyon boldog leszek, ha ez az egész ügy végre már befejeződik. Nem is hiszi, hogy mindez nekünk mennyi munkába, levelezésbe stb. került. Szerecsen, Serraillier és én hetekig nem is tudtunk mással foglalkozni. S nekem, szegény ördögnek, hosszú leveleket kellett írnom, egyiket a másik után, olaszul és spanyolul, két olyan nyelven, melyeket alig értek!

Franciaországban nagyszerűen állunk. 26 újság ajánlkozik, hogy közli dokumentumainkat.

Nálunk pokoli hideg van, s boldogok lehettek, hogy a telet meleg éghajlat alatt töltitek. Egyébként jól vagyunk, a Marx család szintén. A múlt télhez viszonyítva Szerecsen egészsége és Jennyé is sokkal jobb. Szerecsen már nem köhög annyira; volt egy kis kelése a hóna alatt, de a karbunkulózis megszűnt és nem tért vissza; mája az ő korában már nem fogja visszanyerni normális állapotát, de sokkal jobban működik, mint azelőtt, és Szerecsen, ami a legfontosabb, ésszerűbb életmódot folytat. Jenny a többszöri mellhártyagyulladás után valószínűleg mindig egy kicsit emfizémás marad, de kezdi belátni, hogy egy kicsit vigyáznia kell magára, nem pedig azzal próbálkoznia, hogy megszokja a hideget meg a rossz időt, ahogy ezt azelőtt mondogatta. Ismét énekel és hangja tisztább és erősebb, mint valaha.

* – *kötekedő, izgága, veszekedős – Szerk.*

Nagy örömmel értesültem a kis Schnaps gyógyulásáról. Ölelje meg nevemben – és feleségét szintúgy.

Híve
F. E.
Generális

Eredeti nyelve: francia

137

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1871 dec. 15.

Kedves Liebknecht,

Schneiderrel kapcsolatban a szükséges dolgok hétfőn meg fognak történni az itteni német munkásegyletben. Sajnos, túl sok schweitzeristát bocsátottak be, s ha nem volna itt Frankel, akkor az utóbbi időben az egész egylet a kezükbe került volna. (A „Sozialdemokrat"[556] számait *éppen most* kaptam meg.[557]) De hogy Frankel hogyan *tiltakozhatik* régi levelének közlése ellen, mint te kívánod, az nem világos nekem. Levelének első részét bizonyára bánja már, ami pedig a te akkori polgári demokratikus rajongásaid ellen irányuló második részt illeti, ez csak azt tartalmazza, amit mi szintén megírtunk akkor neked.[558] – A „Neuer Sozialdemokrat" másik cikkírója mindenképp Weber.

Schneiderrel szemben: 1. a konferencia küldötteit *igenis* választották, mint ez magától értetődik. Egyéb ostoba kérdéseire nevetséges dolog volna felelni. 2. A 15 francia a következő: **egy** *Kommün-tag, Chalain*; néhány iszákos alak; B. Landeck, aki az Internacionálé párizsi pere során kijelentette, hogy ő az Internacionáléban részt vett ugyan, de *soha többé nem teszi*[537]; 3 ember, aki egyáltalán nem tartozik az Internacionáléhoz (hanem csak ehhez a most alakult, de soha el nem ismert londoni francia szekcióhoz[489]) – s éppen az minden keservük, hogy szabályzatellenes szabályzatukkal nem akarták itteni francia szekciónak elismerni őket. Theisz és Avrial – a szekcióban csak ők ketten tisztességes emberek – *nem* írták alá azt a nyilatkozatot és most kezdenek ismét közeledni hozzánk! Ezzel szemben most 8 Kommün-tag ül a Főtanácsban (Serraillier, Frankel, Vaillant, Cournet, Ranvier, Arnaud, Johannard, Longuet), s 50 főnyi francia szekciónk van itt, amely a menekültek legtisztességesebbjeit foglalja magában.[520] Roullier nem Kommün-tag, hanem egy nagypofájú, iszákos cipész. És ezt a 15 embert nevezi a „N SD" „az ismert francia vezetők"-nek!

Amit a „N SD" az angol föderális tanácsról és Dilke-ről mond, az a *bur-*

zsoá sajtónak („Daily News" stb.) egy *szándékosan ferdítő* beszámolójából van véve és hazugság.[559]

A „N SD" dániai tudósítása azt bizonyítja, hogy ezeknek az embereknek *semmiféle* kapcsolatuk nincs az *ottaniakkal*.[560] Jó lenne azonban, ha írnál a koppenhágai „Socialisten" szerkesztőjének, H. Brixnek vagy helyettesének, L. Piónak, s felajánlanál nekik németországi tudósítást, ha ők hajlandók lennének neked ezért német vagy angol nyelvű tudósításokat küldeni Dániából. Ők tudnak angolul. Egyébként két hét alatt megtanulhatsz annyit dánul, hogy a „Socialisten"-t megértsd, a Tauchnitz-szótár elég hozzá, nyelvtana nincs ennek a nyelvnek. A cím: *A „Socialisten" szerkesztősége, Koppenhága.*

A „Qui Vive!" egyébként egy hete *belefulladt* a saját szennyébe. Ha szerkesztője, Vermersch nem besúgó volt, akkor legalábbis úgy írt, hogy különbet a francia rendőrség sem kívánhatott volna tőle. A végén nekünk ajánlották fel a lapot,[507] de ilyen örökség nem kellett nekünk, s így elhalálozott.

Boruttau.[561] A visszamenő levél még az előzőnél is* jobban mutatja, hogy ez a szamár valóban *nyakig* benne van Bakunyin hálójában. Bakunyinizmus-e az, vagy nem, mikor helyteleníti az Alliance leleplezését és azt követeli, hogy az ateizmus kötelező legyen az Internacionálé minden tagjára? Bakunyinizmus-e az, vagy nem, mikor részben helyesli az olyan dolgok miatti panaszokat, amelyekről ő semmit sem tud, ugyanis minden szó, amelyet a konferenciáról mond, helytelen? És te *őt* akarod ellenük felhasználni? Meglehet, hogy „becsületes", de azok közül a titkon nagyravágyó szarvasmarha-becsületességű emberek közül való, akiknek az ellenségessége kellemesebb nekem, mint a barátságuk; s *tőlünk* innen egyetlen sort sem fog kapni ez a zavaros fejű birka. A genfi események[562] valószínűleg felvilágosították őt, vagy teljesen a bakunyinisták soraiba vetették, ahová való. Miért nem küldeted meg magadnak általa a „Révolution Sociale"-t, kivált az 5., 6. és 7. számot? Föltételezem, hogy az „Égalité"-t olvasod; ez okvetlenül szükséges ahhoz, hogy au courant** legyen az ember.

Nem tudod megérteni, hogy *minden* genfi kommünár állítólag ellenünk van. Erre a kérdésre, amelynek számomra semmi fontossága sincs, te is könnyen válaszolhatsz magadnak, ha visszagondolsz a különféle 49-es és 50-es emigrációk magatartására, amelyekben gyakran tisztára az összeverődés véletlenétől függött, hogyan csoportosultak az emberek. Az *összes*

* *V. ö. 312. old. – Szerk.*

** – a folyó eseményekben tájékozott – *Szerk.*

genfi kommünárok – ez mindössze 3 ember: Malon, Lefrançais és Ostyn, a többi teljesen névtelen.

Ha azt mondod, hogy a Marx-féle titokzatoskodás miatt nem volt képviselve Németország a konferencián, akkor meg kell mondanunk, hogy ez nem így van. M csak azt írta, hogy a *rendőrség* ne tudjon meg róla semmit. Hát nem tudod úgy tájékoztatni a konferenciáról bizottságotokat vagy *más helyi* csoportokat, hogy a rendőrség meg ne tudja? Szép kis „szervezet" volna az! Mi persze a kontinens rendőrségével szemben bizalmasan akartuk megtartani a konferenciát, de ez még nem azt jelenti, hogy te és Bebel, ha nem tudtok jönni, egy lépést se tegyetek azért, hogy mások eljöjjenek! M *határozottan visszautasítja* ezt az állítást.

A földalatti tevékenység ebben az összefüggésben semmi egyebet nem jelent, mint csöndes cselekvést és olyan propagandát, amely nem tolakszik a nyilvánosság elé,[563] ellentétben a Pyat-féle francia ordítozókkal, akik azt követelték, hogy naponta adjunk ki vérgőzös proklamációkat, s akikkel szemben felléptünk.[58]

Spanyolországgal rendben vagyunk, döntő győzelmet arattunk. Az illető konferencia-határozatot *elismerték* (az „Emancipación" erről szóló cikkét[552] megtalálod az „Égalité"-ban), s még a választástól való tartózkodás is, amelyhez egyelőre még ragaszkodnak, összeomlóban van. Egyébként a tartózkodási szédület csak a néhány bakunyinistára terjed ki és a proudhonisták maradékára (legtöbbjüktől megszabadultunk), s ezúttal döntő vereséget szenvedett. Spanyolországban eldőlt a dolog.

Az *angliai* gründolási szélhámosságról már írtam neked.[176] A *németországiról* semmit sem tudok. Van anyagod erről? Anélkül mit sem lehet csinálni.

Az a nézeted, hogy az Internacionálé német tagjainak nem kell járulékot fizetniök, s egyáltalában közömbös, hogy sok vagy kevés tagja van-e az Internacionálénak Németországban,[564] éppen az ellentéte a miénknek. Ha nem hajtjátok be az évenkénti és fejenkénti 1 ezüstgaras tagdíjat, vagy ha magatok használtátok el, akkor a ti gondotok, hogyan számoltok el vele. Számomra érthetetlen, miképp hihetitek, hogy más nemzeteknek kell viselniök a költségeket értetek, ti pedig *„lélekben"* közöttük vagytok ugyan, mint Jézus Krisztus, de testeteket és pénzeteket megmentitek. Ennek a platóni viszonynak mindenképpen meg kell szűnnie; vagy *benne* vannak a német munkások az Internacionálében, vagy *nincsenek* benne. A franciák sokkal különb nyomás alatt vannak, de ott jobban vagyunk szervezve, *mint valaha*. Ha te személyileg ezt közömbösnek kezeled, akkor másokhoz kell majd fordulnunk, abban azonban biztos lehetsz, hogy így vagy úgy, rendet teszünk ebben a dologban.

A szervezeti szabályzat[453] angolul és franciául *kevesebb* egy nyomtatott ívnél, úgyhogy nyilván nem lesz szükség külön mellékletre – tudasd azonban velünk, hogy mennyi egyrészt a szedési költség, másrészt a külön melléklet költsége, s akkor majd meglátjuk, mit tehetünk.

Marx a „Tőke" második kiadásán dolgozik, én nyakig vagyok az olaszországi és spanyolországi levelezésben meg mindenféle másban, majd meglátjuk, mikor csinálhatjuk meg a „Kiáltvány" előszavát.[352]

Mindnyájan szívélyesen üdvözlünk téged és a tieidet.

Barátod

F. E.

138

Marx Laura Lafargue-hoz

San Sebastianba

[London,] 1871 december 18.

Kedves Laurám,

Mindenekelőtt nagyon köszönöm Toole ajánlatát.[565] Elfogadom az alábbi két határozott feltétellel:

1. hogy ha a vállalkozás megbukik, vissza kell fizetnem az előlegezett összeget a szokásos kamattal,

2. hogy Toole nem előlegez többet 2000 franknál. A kiadónak* azt a kijelentését, hogy ez az összeg csak a kezdethez szükséges, *nyugtalanítónak* tartom. Mindenesetre Toole *szerződésben kösse ki*, hogy kötelezettségei csak erre a „kezdetre" vonatkoznak.

Én minden tekintetben inkább egy *olcsó*, *népszerű* kiadást szeretnék.

Szerencsés egybeesés, hogy éppen most vált szükségessé egy *második német kiadás*.[566] Nagyon el vagyok foglalva sajtó alá rendezésével (és ezért csak pár sort tudok írni), és a francia *fordítónak* természetesen a javított német kiadást kell lefordítania. (Elküldöm majd neki a régit a változtatások beszúrásával.) Möhmchen most megpróbálja kideríteni Keller hollétét.[437] Ezért írt Keller nővérének. Ha nem tudjuk megtalálni (mégpedig idejekorán), Feuerbach fordítója** lenne a megfelelő ember.

Az orosz kiadás[175] (az első német kiadás nyomán) jövő januárban fog megjelenni Szentpétervárott.

Sokszor csókollak téged és Schnappyt, boldog új évet Toole-nak és mindnyájatoknak.

Kakadu régi mestere

Eredeti nyelve: angol

* Maurice Lachâtre. – *Szerk.*

** Joseph Roy. – *Szerk.*

139

Engels Paul Lafargue-hoz

Madridba

London, 1871 dec. 30.

Kedves Barátom,

Tegnap este, amikor éppen hozzá akartam látni, hogy meglehetősen éles levelet írjak a spanyol tanácsnak a bakunyinista manifesztum lefordítása és közzététele miatt,[567] megkaptam az Ön levelét, amely nagy örömet szerzett nekem. Bár sajnálom, hogy kénytelen volt Madridba menni, mégis igazi szerencse, hogy Ön ebben a pillanatban ott van; hiszen a spanyol tanács túlkapásai és hallgatása valóban olyan természetű, hogy nem túl kellemes következtetésekre ad alkalmat. Már 24 napja, hogy írtam Morának[20] és semmi választ nem kaptam, vagy pedig egyetlen válaszként az ellenséges manifesztum közzétételét; mit is gondolhatnánk efelől az Ön levelei nélkül?

Mellékelten elküldöm Önnek a 30 genfi szekció határozatát, mert félek, hogy bajosan találta meg. Ezenkívül a francia-svájci bizottság válaszát a bakunyinistáknak[562]; és *nagyon remélem, hogy az „Emancipación" szintén megismerteti olvasóit ennek a kitűnő írásnak a fordításával.* Az „Égalité"-nak ugyanebben a számában több más cikket fog találni erről a vitáról és a 30 szekció összejöveteléről. A genfiek válasza pillanatnyilag elegendő, aztán a Főtanácsnak természetesen foglalkoznia kell ezzel az üggyel és válaszolnia rá egy körlevélben[555], amely a viszály összes fázisait keletkezésétől fogva felöleli; megértheti, hogy ez hosszú lesz és némi időnket igénybe veszi majd. Fontos, hogy közben a spanyolok figyelmét ráirányítsuk a következőkre:

1. A sonvillier-i körlevélből[540] világosan látszik, mit akarnak ezek az urak. A konferencia elleni támadás csak ürügy volt. Most a bázeli határozatokat[568] támadják, amelyek *törvényerejűek* a Szövetség számára, s amelyeknek a Főtanács *köteles engedelmeskedni.* Itt nyílt lázadás aktusáról van szó, és jó, hogy ezek az emberek leleplezték magukat. Ámde

2. ki alkotta hát a *bázeli határozatokat*? A londoni Főtanács? Korántsem. A *belga* küldöttek javasolták őket (egyikük a bakunyinista *Robin* volt!) és legmelegebb támogatást kaptak, kitől? – Bakunyintól, Guillaume-tól,

Schwitzguébeltől stb., ugyanazoktól a férfiaktól, akik ma támadják e határozatokat azon a címen, hogy ezek tekintélyelvű jellegükkel demoralizálták a Főtanácsot. Guillaume-ot és Schwitzguébelt azonban ez nem akadályozza abban, hogy az említett körlevelet aláírják. Tanúink vannak itt, s ha Sentiñont és Farga Pellicert nem vakítja el a szektaszellem, akkor emlékezniök kell rá (ha részt vettek az ülésen, amit nem tudok). De akkor másról volt szó: a bakunyinisták azt hitték, hogy a többségük biztosítva van és a Főtanács átkerül Genfbe. Másképp történt, s hirtelen tekintélyelvűvé és polgárivá válnak a határozatok, amelyek – ha az ő választásuk szerinti Főtanács hajtja végre őket – a lehető legforradalmibbak lettek volna!

3. A konferencia egybehívása tökéletesen szabályszerű volt. A juraiaknak – a Tanácsban Robin által képviselve, aki maga követelte, hogy a viszályt *ezen konferencia elé* terjesszék – értesülniök kellett erről Robintól mint rendszeres levelezőjüktől. Jung, a svájci ügyekkel megbízott titkár, nem tarthatott fenn többé hivatalos levelezést azzal a bizottsággal, amely a Főtanács határozatának nyílt semmibevevésével továbbra is a franciasvájci föderáció bizottságának címével hivalkodott.[10] A Főtanács e határozata azon a meghatalmazáson alapult, amellyel a bázeli VIII. sz. ügyviteli határozat (a szervezeti szabályzat stb. új kiadásában, ügyviteli szabályzat II. 7. cikkely) felruházta. Valamennyi többi szekció hivatalos és szabályszerű értesítést kapott erről.

Most meg fogják érteni spanyolországi barátaink, mennyire visszaélnek ezek az urak a „*tekintélyelvű*" szóval. Mihelyt valami nem tetszik a bakunyinistáknak, azt mondják: ez *tekintélyelvű*, s ezzel azt hiszik, mindörökre elítélték. Ha ők nem burzsoák, újságírók stb., hanem munkások lennének, vagy pedig csak egy kevéssé is tanulmányozták volna a gazdasági kérdéseket és a modern ipar feltételeit, akkor tudnák, hogy semmilyen közös akció nem lehetséges anélkül, hogy valakikre ne kényszerítsenek rá egy idegen akaratot, azaz egy tekintélyt. Akár a választók többségének, akár egy irányító bizottságnak vagy egyetlen embernek az akarata ez, mindig egy akaratról van szó, amelyet a más véleményen levőkre rákényszerítenek, de e nélkül az egyetlen és irányító akarat nélkül semmilyen együttműködés nem lehetséges. Dolgoztassák csak Barcelona egyik nagy gyárát vezetés, azaz tekintély nélkül! Vagy igazgassanak egy vasutat annak bizonyossága nélkül, hogy minden mérnök, fűtő stb. a kellő pillanatban ott lesz, ahol lennie kell! Szeretném tudni, hogy a jó Bakunyin rábízná-e kövér testét egy vasúti kocsira, ha ezt a vasutat az ő elvei szerint igazgatnák, amelyek szerint senki sem tartózkodna a helyén, ha nem tetszik neki, hogy alávesse magát a rendelkezések tekintélyének, amelyek a társadalom bármely lehetséges állapo-

tában egészen másképp tekintélyelvűek, mint a bázeli kongresszus határozatai! Mindezek a nagy ultraradikális és forradalmi szólamok csupán a legteljesebb szellemi nyomorúságot takarják és a legteljesebb tudatlanságot afelől, hogy milyen feltételek között megy végbe a társadalom mindennapi élete. Töröljenek csak el „mindenfajta tekintélyt" egy hajón, még azt is, amelyet „maguk a matrózok" elismernek!

Önnek igaza van, módot kell találni arra, hogy a főtanácsi ülések beszámolóit jobban terjesszük a kontinensen. Ezt a módot még keresem. Egy idő óta küldöm Lorenzónak az „Eastern Post"-ot, mert azt mondta nekem, van valakijük, aki tud angolul. Ma elküldöm Önnek e lap legutóbbi számát és csatolok hozzá még kivágásokat régebbi számokból (*Lorenzónak*). Bizonyára tudnak valamit kezdeni velük az „Emancipación" számára. Nekem valóban nincs arra időm, hogy mindezeket a dolgokat magam lefordítsam, Olaszország roppant levelezést ró rám. De meglátom, mit lehet tenni – ha Barcelonában van valaki, aki tud angolul, nem küldhetném az újságot oda?

Szerecsent ma nem láttam, keményen dolgozik a második német kiadásán[566], ma este adom át neki az Ön levelét. Mindnyájan jól vagyunk, Jenny jól érzi magát és Szerecsen tűrhetően. Amilyen gyakran csak lehet, sétákra késztetem, mert éppen a friss levegő kell neki. Feleségem üdvözletét küldi Önnek és boldog új esztendőt kíván. Adja át üdvözletem Laurának, ha ír neki. A posta zár.

Kész híve
A Generális

Para Lafargue si está a Madrid y si no para Mora y Lorenzo.[569]

Eredeti nyelve: francia

1872

140

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 január 2.

Kedves Liebknecht,

Először: boldog új évet, aztán: mellékelten a korrektúra.[570]

A „Deutsche Allgemeine Zeitung" stieberiádájáról[571] bizonyára írt neked Marx vagy Tussy*. Olyan átlátszó volt a dolog, hogy nem kellett levélben bizonyítanunk neked hamis voltát, a táviratköltség meg pláne kidobott pénz lett volna. Jól tetted, hogy rögtön hamisítványnak jelentetted ki a dolgot. Hasonlítsd csak össze a neveket, amelyek többségükben hamisak, a konferencia határozatai alatti valódiakkal, s megvan a közvetlen bizonyítékod a hamisításra.[572]

Leveled még Marxnál van, nem válaszolhatok tehát rá pontról pontra.

Mindenképpen meg kell találnotok azt a formát, amely lehetővé teszi, hogy képviselve legyetek a következő kongresszuson, s ha senki sem jöhet el, az itteni öregekkel képviseltethetitek magatokat. Minthogy a bakunyinisták és proudhonisták előreláthatólag mindent megmozgatnak majd, a mandátumok vizsgálata szigorú lesz, és pl. egy *személyesen* belőled és Bebelből álló delegáció, éppúgy, mint a nekem küldött konferenciai megbízólevél,[442] nem lenne jó hatású. A spanyoloknak éppen olyan nehéz a dolguk, mint nektek, de ők nem hagyják magukat eltéríteni. A braunschweigi ítélet[339] egyébként nem szabály. Akkora disznóság, mint ez, hogy még a Szövetségi Gyűlés[320] törvényeire is hivatkoznak, csak egy lezüllött kisállamban lehetséges. Bebelnek tiltakoznia kellene ez ellen a Reichstagban; a haladópártiak[393] vagy vele kell hogy tartsanak, vagy lejáratják magukat egész Németország szemében. Ha valamiképp találok rá időt, küldök a „Volksstaat"-nak egy (jogi) bírálatot erről a tákolmányról.[573]

* *V. ö. 665–666. old. – Szerk.*

Spanyolországban Lafargue beszámolója szerint (ő Madridban van vagy volt) jól megy minden, a bakunyinisták ott túllőttek a célon heves viselkedésükkel — a spanyolok munkások, s mindenekelőtt egységet és szervezetet akarnak. Nyilván megkaptad a sonvillier-i kongresszus legutóbbi körlevelét[540], amely a bázeli ügyviteli határozatokat[568] mint minden baj forrását támadja. Ezzel betelt a pohár, s cselekedni fogunk.

Eközben Belgiumban Hins, Steens és Tsai szép kis csínyt űztek velünk (lásd a brüsszeli kongresszus határozatát az „Internationale"-ban).[574] De Paepe-t csúnyán rászedték, ő azt írta, minden jól áll. Ez az ellenzék azonban egyelőre törvényes keretek közt mozog, s a maga idején őket is elintézzük. De Paepe kivételével sosem mentünk sokra a belgákkal.

A romagnai Maceratában egy társaság három tiszteletbeli elnököt választott: [G.] Garibaldit, Marxot és Mazzinit. Ez a zűrzavar pontosan megmutatja neked, hogyan áll a közvélemény az olasz munkások között. Csak Bakunyin hiányzik még ahhoz, hogy komplett legyen a dolog.

Kivágások az „Eastern Post"-ból (két ülésről) holnap mennek el, az utolsó szám már nincs meg nekem, és csak ma kapom meg az ülésen.

Szívélyes üdvözlet a tieidnek és Bebelnek.

Barátod
F. E.

Nota bene: Megváltoztattad a címedet? Braustr. 11?

141

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 január 3.

Kedves Liebknecht,

Mellékelten az „Eastern Post"-kivágások.

A mellékelt cikk[575] *azonnali* kinyomatása *nagyon fontos.* A szabályzatok[570] várhatnak. Én gondoskodom arról, hogy az „Égalité" fordítsa le a cikket és hogy *ebben a formában* Belgium, Olaszország és Spanyolország minden sarkába eljusson.

Barátod

F. E.

142

Marx Maltman Barryhoz

Londonba

(Fogalmazvány)

[London,] 1872 jan. 7.

Barrynak.

Igen Tisztelt Uram,

Sajnálom, hogy nem talált otthon sem engem, sem Engels urat. Leveleiben[576] Ön abból a gondolatból látszik kiindulni, hogy mi külön pártot alkotunk a Tanácsban. Amikor Hales úrral abban, amit rossznak találtunk, szembeszálltunk, csak kötelességünket teljesítettük, és ugyanilyen körülmények között a Tanács bármely más tagjával szemben ugyanígy viselkedtünk volna. Ennek azonban semmi köze semmilyen párthoz. Nem tudunk semmiféle pártokról a Tanácson belül. Hales úr barátai között vannak igen érdemes emberek, akik hosszú ideje dolgoznak ügyünk érdekében.

Ha Mottershead úr „hajlandó jelöltetni magát a titkári tisztségre", mi mindenesetre nem kértük fel erre. A „Munkásképviseleti Liga"[577] fizetett titkáraként betöltött állása szinte lehetetlenné teszi a dolgot. Engels úr a múlt keddi ülés után kifejezetten megmondta Önnek, hogy még nem döntötte el magában, ki volna a megfelelő személy, akire szavazni kellene, és jelenleg nehézségeket látunk minden oldalon. Ezért elhatároztuk, hogy rábízzuk a kontinensen levő barátainkra, cselekedjenek saját belátásuk szerint.

Véleményünk szerint az a fontos, hogy a föderális tanács[479] pozícióját és összetételét tisztázzuk. Ami a titkárságot illeti, ez főképp személyi kérdés, amelyet nem kell, és talán nem is lehet kutyafuttában elintézni. Mindenesetre ez a körülményektől függ majd.

Őszinte híve
K. M.

Eredeti nyelve: angol

143

Engels Carlo Terzaghihoz

Torinóba[578]

(1. fogalmazvány)

122, Regent's Park Road,
London, 1872 jan. [6. körül]

Kedves Terzaghi,

Megkaptam dec. 4-i levelét, s ha nem feleltem korábban, ez azért történt, mert pontos felvilágosítást akartam Önnek adni arról a kérdésről, mely Önt mindenekelőtt érdekli, azaz a „Proletario"[579] részére kért pénzről. Ma abban a helyzetben vagyok, hogy erről tájékoztatni tudom.

Nekünk csak egészen kevés pénzünk van, s az Internacionálé milliói kizárólag a burzsoázia és a rendőrség rémült képzeletében léteznek, akik nem tudják megérteni, hogy egy ilyen Szövetség, mint a miénk, milliós összegek nélkül hogyan juthatott ennyire fontos pozícióhoz. Csak látták volna azt a számadást, amelyet a legutóbbi konferencián bemutattunk! De jól van, higgyék csak nyugodtan, az nem fog nekünk ártani. Az Ön levelének megérkezése után itt mutatkozott készség arra, hogy a „Proletario" néhány részvényét az általam képviselt Főtanács nevében megszerezzék, de azután befutott az Önök által előidézett szakadás híre, s erre kétségbe vonták, vajon ezután lehetséges-e az újságot még továbbra is megjelentetni. Azután jöttek az ünnepek, miért is a 26-i ülés kiesett stb. stb. Végül is a következőket közölhetem Önnel: Ha az újságot továbbra is meg akarja jelentetni és indokoltan remélhető, hogy ez lehetséges, fel vagyok hatalmazva arra, hogy Önnek 5 £-et küldjek, azaz mintegy 160 lírát, mely összeg ellenében a megfelelő részvényeket a nevemre elküldi nekem. Írjon tehát nekem azonnal, hogy a pénzt haladék nélkül elküldhessem Önnek, ha az újság, mint remélem, ismét megjelenik.

Közölje velem egyidejűleg, vajon a legutóbbi levelében megadott címekre (C. C[eretti], Mirandola, E. P[escatori], Bologna) utca és házszám nélkül lehet-e írni; nem szeretném ugyanis leveleimet rendőrspiclik számára írni.

Valószínűleg kapott egy példányt a jurai föderáció (Svájcban) kongresszusának körleveléből, mely a Főtanácsot támadja és egy kongresszus azonnali

összehívását követeli.[540] A Főtanács válaszolni fog ezekre a támadásokra;[555] egyelőre válaszolt rájuk a genfi „Égalité";[580] ezt 3 nappal ezelőtt elküldtem Önnek 2 angol újsággal együtt*, amelyek a Főtanács üléseire vonatkozó beszámolókat tartalmazzák. Ezek a polgártársak, miután a konferencia ürügyén viszályt próbáltak szítani, most azért támadnak bennünket, mert végrehajtjuk a bázeli kongresszus határozatait[568], olyan határozatokat, amelyek számunkra törvényerejűek és amelyeket *kötelesek* vagyunk végrehajtani. Ellenzik a Főtanács tekintélyét, *még akkor is, ha ezt önként ruházták rá mindannyian.* Szeretném tudni, vajon e tekintély (ahogy ők nevezik) nélkül hogyan lehetett volna érdemük szerint elbánni a Tolainekkel és Durand-okkal, és hogyan akarják a szekciók autonómiájának szép frázisával megakadályozni, hogy rendőrspiclikből és árulókból alakuljanak szekciók. Egyébként mit tettek ugyanezek az emberek a bázeli kongresszuson? Bakunyinnal együtt a *legszenvedélyesebb bajnokai* voltak e határozatoknak, amelyeket nem a Főtanács, hanem a belga küldöttek indítványoztak!

Ha azonban képet akar kapni arról, mit tettek és mit tehetnek az Internacionáléért, akkor olvassa el a genfi „Révolution Sociale" 1871 nov. 23-i, 5. számában a jurai föderális bizottságnak a kongresszus elé terjesztett hivatalos jelentését, s meg fogja látni, hogy az addig igen szilárd föderációt egy év alatt a felbomlás és tehetetlenség micsoda állapotába süllyesztették.[581]

Úgy látom, hogy túlságosan visszaélnek a „tekintély" terminussal. Nem ismerek semmit, ami tekintélyelvűbb volna, mint egy forradalom, s ha bombákkal és puskagolyókkal harcolunk ellenségeink ellen, ez szerintem tekintélyi aktus. Ha a Párizsi Kommünben valamivel több tekintély és centralizáció lett volna, a Kommün győzhetett volna a burzsoák fölött. A győzelem után úgy szervezkedhetünk, ahogy akarunk, de a harcban szerintem minden erőnket össze kell fogni és egyazon támadási pontra kell irányítani. S amikor azt mondják nekem, hogy ez tekintély és centralizáció nélkül nem lehetséges, és hogy ez két föltétlenül elítélendő dolog, úgy látom, hogy azok, akik így beszélnek, vagy nem tudják, mi a forradalom, vagy hogy csak szavakban forradalmárok.**

Tehát írjon nekem haladéktalanul az ügyről.

Üdvözlet és testvériség.

Híve

F. Engels

---

* „Eastern Post". – *Szerk.*

** *Engels német nyelvű megjegyzése az utolsó bekezdés végén*: Ez nem pontos. – *Szerk.*

(2. fogalmazvány)

256, H[igh] H[olborn]
London, 1872 jan. 14[–15].

72 jan. 14.
Terzaghinak, Torinóba

Kedves Terzaghi,

Dec. 4-én kelt levelére csak azért nem feleltem korábban, mert pontos választ akartam adni arra a kérdésre, amely Önt mindenekelőtt érdekli, azaz a „Proletario" részére kért pénz kérdésére.

Ön tudja, hogy az Internacionálé milliói csak a burzsoázia és a kormányok rémült képzeletében léteznek, akik nem tudják megérteni, hogy egy ilyen Szövetség, mint a miénk, hogyan tudott ennyire kiemelkedő helyzetet kivívni anélkül, hogy milliókkal rendelkeznék. Csak látták volna azt a számadást, amelyet a legutóbbi konferencián bemutattunk!

Minden szegénységünk ellenére megszavaztunk volna Önöknek 150 frankot, amikor befutott a „Gazzettino Rosa" azzal a hírrel stb. Ez mindent megváltoztatott. Ha egyszerűen úgy határoztak volna, hogy delegátust küldenek a jövő kongresszusra, az rendjén. De olyan kongresszusra, melynek összehívását a Főtanács elleni hazugságoktól és hamis vádaktól hemzsegő körlevélben követelik![540] S ha legalább bevárták volna a Főtanács válaszát erre a körlevélre![555] A Tanács az Önök határozatában csak annak a bizonyítékát láthatta, hogy Önök a vádlók mellé állottak, anélkül hogy a Tanács védekezését bevárták volna, s ekkor visszavonta tőlem a felhatalmazást arra, hogy Önöknek a szóban forgó pénzt elküldjem. Időközben bizonyára megkapták az „Égalité"-t a francia-svájci bizottság válaszával;[580] ez a bizottság tízszer annyi svájci munkást képvisel, mint a juraiak. De magából a jurai körlevélből is kiderül szerzőinek rosszindulata.

Kezdetben a konferencia ürügyén szítottak viszályt, most meg azért támadnak bennünket, mert végrehajtjuk a bázeli kongresszus határozatait[568], amelyeket *kötelesek* vagyunk végrehajtani. Ellenzik a Főtanács tekintélyét, *még akkor is, ha ezt önként ruházták rá mindannyian.* Szeretném tudni, vajon e tekintély (ahogy ők nevezik) nélkül hogyan lehetett volna érdemük szerint elbánni a Tolainekkel, Durand-okkal és Nyecsajevekkel, és hogyan akarják a szekciók autonómiájának (melyet a körlevél követel) szép frázisával megakadályozni a rendőrspiclik és árulók behatolását? Természetesen senki sem vitatja el a szekcióktól autonómiájukat, de nem lehet elképzelni olyan szö-

vetséget, amely ne engedne át bizonyos teljhatalmat a föderális tanácsnak és végső fokon a Főtanácsnak.

De tudja-e, kik voltak a szerzői és bajnokai ezeknek a *tekintélyi* határozatoknak? Talán a Főtanács delegátusai? Szó sincs róla. Ezeket a tekintélyi rendszabályokat a belga küldöttek indítványozták, s Schwitzguébel, Guillaume és Bakunyin voltak a *legszenvedélyesebb szószólói. Így áll a dolog.*

Úgy látom, hogy túlságosan visszaélnek a „tekintély" és a centralizáció frázisaival. Nem ismerek semmit, ami tekintélyelvűbb volna, mint egy forradalom, s ha bombákkal és puskagolyókkal kényszerítjük rá akaratunkat másokra, amint ez minden forradalomban történik, akkor nézetem szerint tekintélyt gyakorolunk. A Párizsi Kommünnek az életébe került, hogy nem rendelkezett kellő centralizációval és tekintéllyel. A győzelem után tehetnek a tekintéllyel stb., amit akarnak, de a harcban egyetlen ökölbe kell összefogni minden erőnket s egyazon támadási pontra kell irányítani. S amikor azt mondják nekem a tekintélyről és a centralizációról, hogy ez két olyan dolog, amely minden körülmények között elítélendő, úgy látom, hogy azok, akik így beszélnek, vagy nem tudják, mi a forradalom, vagy csak szavakban forradalmárok.

Ha tudni akarja, mit tettek a gyakorlatban a körlevél szerzői az Internacionáléért, akkor olvassa el a jurai föderáció helyzetéről a kongresszus elé terjesztett saját hivatalos jelentésüket („Révolution Sociale", Genf, 1871 nov. 23-i sz.), s meglátja, hogy az egy évvel ezelőtt még igen szilárd föderációt a felbomlás és tehetetlenség micsoda állapotába juttatták.[581] Ilyenek azok az emberek, akik az Internacionálét meg akarják reformálni!

Üdvözlet és testvériség.

Híve

F. Engels

Eredeti nyelve: olasz

144

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, [18]72* jan. 18.

Kedves Liebknecht,

A belgákkal így áll a dolog: De Paepe az egyetlen, akiben van rátermettség, de nem sokat csinál, Steens szamár és klikkező, s talán még egyéb is, Hins pedig proudhonista, aki már csak ezért is, de még inkább orosz felesége miatt Bakunyin felé hajlik. A többiek bábok. Másrészt a belga munkások semmiképpen nem hajlandók lázadást kezdeni az Internacionáléban. Ezért olyan savanykás-édeskés a határozat[574] fogalmazása. Szerencsére Hins úr a saját nagyokosságával önmagát kólintotta főbe, mert a munkáslapok, amelyek nem láttak a kulisszák mögé, *szó szerint* magyarázzák a határozatot és *mellettünk szóló* nyilatkozatot látnak benne. Így a „Tagwacht"[582], a madridi „Emancipación" stb.

Konferenciai határozatoknak nincs szükségszerűen kötelező erejük, mert egy konferencia magában véve szabályellenes, csak a szükség által igazolható intézkedés. Ezért az elismerésünk mindenképp kívánatos.

Ha a fenti értelemben magyarázod a belga határozatot, ahogy a „Tagwacht" tette, amellett azt mondod, hogy a határozat a szervezeti szabályzat revíziójáról – amelyet előbb az *ő* kongresszusukon (júniusban) kell megtárgyalni és azután a szabályszerű internacionális kongresszus elé kell terjeszteni, ami nem történhetik meg a szabályszerű szeptemberi határidő előtt – az *azonnali* kongresszus bakunyinista követelésének elutasítását jelenti, akkor ez jó lesz így. Aztán megjegyezheted még: ha a belgák úgy gondolják, hogy a Főtanács pusztán levelező iroda, akkor bizonyára megfeledkeztek a bázeli határozatokról[568], amelyek egészen más jellegűek és amelyek mindenképpen jogérvényesek addig, amíg egy szabályszerű internacionális kongresszus vissza nem vonja őket.

Egyelőre úgy tervezzük, hogy a kongresszust a szabályszerű időre hívjuk

* *A kéziratban*: 71 – *Szerk.*

össze. A helyet még nem lehet meghatározni, de bizonyosan nem Svájcban lesz és nem is Németországban.[583]

A „Volksstaat"-nak abból a számából, amelyben a cikkem[575] van, csak *egy* példányt kaptam, a következő számból *egyet sem.* Marx a következő számot megkapta, de a cikkemet nem! Bizonyára az expedícióban tévesztették el. Küldj nekem *postafordultával egy fél tucat példányt* a 3. és egyet a 4. számból. Németül tudó olaszországi levelezők stb. számára van többre szükségem.

Marx köszöni szépen, hogy diszkréten küldted a „Neuer Sozialdemokrat"-ot, amely a feleségét, előkészítés nélkül és az ellenakció megindítása előtt, csak szükségtelenül felizgatta volna.[584] A munkásegylet válaszolni fog rá és megküldi válaszát a „Volksstaat"-nak; ugyanígy Schneiderre vonatkozóan. Addig is mellékelek egy kommentárt, amely nem lesz kellemes ezeknek az uraknak.[585] Apropó munkásegylet – furcsa dolgok történtek ott is.[557] Schneider és Scherzer, ez a vén szamár és csavargó, azt hitték, többségük van, és Weberrel és ő általa kapcsolatba léptek a szakadár franciákkal, s olyan indítványt tettek, hogy az egylet *szakadjon el az Internacionáléitól.* A mieink lagymatagok lettek, sok mindent elhanyagoltak, túl sok csirkefogót engedtek be, de ez már több volt a soknál; összedoboltuk őket és 27 szavazattal 20 ellen elutasították az indítványt. Utána javasolták a 20 ember kizárását. A botrány lehetetlenné tette a szavazást. A mieink erre rögtön mentették az egész egyleti tulajdont, összeültek egy más helyiségben és kizárták a húszat. Ezek most be vannak rezelve és tanácstalanok, de azért voltak olyan szemtelenek, hogy kedden elküldték Scherzert mint az *ő képviselőjüket* a Főtanácsba! Persze nem fogadtuk el.

Az ultraföderalista franciák és ultracentralista németek szövetkezése[586] szintén csinos kis ügy. Emellett ezek a franciák már teljesen fel is bomlottak. Mikor Vésinier-t megválasztották titkárrá, Theisz, Avrial és Tsaik visszavonultak (*másodszor*). A maradék két csoportra oszlott, az egyiket Vésinier vezeti az orránál fogva, a másikat Vermersch (a „Père Duchêne"-től, itt a „Qui Vive!" szerkesztője volt, most a „Vermersch Journal"-é[587]). Mindketten személyileg és politikailag egyaránt rossz hírűek, s legalább három másikról több mint gyanú az, hogy besúgók. A francia rendőrség odáig vitte ravaszságában, hogy spiclijei most már csak *egymást* figyelik meg.

A szászországi határozat híre nagy örömet szerzett nekünk.[588] Kellő formájú közléséről gondoskodni fogunk. Egyéni tagság ügyében még nem jöttek levelek.

Kérdéseidre:

1. A tagsági jegyek a bélyegekről szóló határozat folytán megszűnnek.[589]

2. A bélyegeknek tegnapra készen Jungnál kellett lenniök, válaszod megérkezéséig mindenesetre készen lesznek, s csak közlésteket várjuk, hogy *mennyire van szükségetek*. Mi majd küldjük.

3. Rögtön meg kellett volna adnod az olasz szabadgondolkodók neveit vagy címeit. Olaszországban *mindenki*, akivel kapcsolatban állunk, szabadgondolkodó. Te, úgy sejtem, a firenzei Stefanonira gondolsz, ez gyáros, bakunyinista és – megalapítója egy velünk konkurráló nemzetközi szabadgondolkodó szocialista társaságnak.[590]

Marx „Anti-Proudhon"-jának második kiadása ráér.[529] Sokkal fontosabb, hogy a „Tőke" megjelenjék franciául,[176] s ez talán meg is történik most rövidesen, a tárgyalások folynak. Ami a „Tőke" második kiadását[566] illeti, kívánatos erről *nem* beszélni, mert az első kiadás maradékát még el kell adni, és jobb, ha ez a bomba váratlanul repül a Roscherek, Faucherek és Tsaik fejéhez.

A Proudhonról szóló cikknek[591] a „Sozialdemokrat"-ból való utánnyomásáról Marx nem mondott nekem semmit; ha egy-két napon belül az ellenkezőjét nem írom, nyomassátok ki nyugodtan.

Sorge egy busybody*, aki elfelejti, hogy a levélváltás köztünk és New York közt 3 hétig tart és hogy a Főtanácsnak más dolgai is vannak, mint az amerikai veszekedés.[592] Ha még várnak egy napot államcsínyükkel, akkor megkapták volna innen azt a választ, amely eljárásukat fölöslegessé tette volna. Először érthetetlen könnyelműséggel fölvesznek egy tömeg ismeretlen csőcseléket, aztán pedig, mikor itt a botrány, mi húzzuk ki őket a csávából!

Néhány napja itt volt Goegg. Valóban nagyon megjavult, most körülbelül ott tart már, mint az 1848-as német kézműveslegények, de a kispolgártól a kézműveslegényig – ez mindenesetre haladás. Most legalább lehet beszélgetni vele, ami 4 évvel ezelőtt teljesen lehetetlen volt. Üzleti ügyekben New Yorkba ment, és szeretné tudni, megkaptad-e azt a láda bort, amelyet karácsonyra küldött neked. Azt mondta, cikkem[593] egészen agyonütötte Vogtot, és úgy látszik, általában úgy találja, hogy mindig nekünk volt igazunk vele szemben. Lehetséges azonban, hogy tovább is fejlődik még, vagy inkább hogy tovább fejleszti őt a mozgalom haladása.

A Spanyolországból jövő hírek jók, már ami a föderális tanácsot illeti. Barcelonában még erősen folyik az intrika, és a föderáció erősen bakunyinista befolyás alatt áll, de minthogy Spanyolországban a *kongresszus* fogja az ügyet megtárgyalni (áprilisban)[594], s ott munkásoké a többség, nem pedig ügyvédeké, doktoroké stb., úgy vélem, jól megy majd. Lafargue szerencsére

* – fontoskodó, kotnyeles ember – *Szerk.*

még Madridban van; a „Neuer Sozialdemokrat"-ról szóló dolog,[585] tőle származik. Mesa, az „Emancipación" szerkesztője, teljesen a mi oldalunkon áll.

Olaszországban ott van nekünk Milánóban *Cuno*, egy svájci mérnök, aki ismer téged és Bebelt, s aki eddig megakadályozta ott bakunyinista határozatok elfogadását – a többiek vagy bakunyinisták, vagy olyan emberek, akik nagyon tartózkodók. Nehéz terep ez és pokoli munkát ad nekem.

Mellékelem két ülés beszámolóját, továbbá a Bradlaugh-vitát[595], valamint a sonvillier-i körlevelet[540], ha nem volna meg neked.

Mindnyájan szívélyesen üdvözlünk téged és a tieidet.

Barátod

F. E.

145

Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz

Párizsba

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1872 jan. 19.

Kedves Barátom,

Bizonyára megkapta a mellékelt számla szerinti könyveket[596]; a számla összegével, *1.16.5* £-gel, megterheltem kontóját.

Ezzel szemben javára írtam az Ön által átutalt *2.8* £-et (amit még nem inkasszáltam be).

Hodgson műve teljesen ismeretlen előttem, sehol sem láttam meghirdetve. Mindamellett megkísérlem, hogy némi felvilágosítást szerezzek.

Számláink most kb. egyensúlyban vannak. A „Gazette des Tribunaux" miatt még írni fogok Önnek, azt hiszem erre az újságra nem lesz többé szükségünk,* az előfizetés január végén jár le.

Feltehetőleg megkapta az „Eastern Post" Önnek küldött számait, úgyszintén a nyomtatványokat, amelyeket időről időre hozzácsatoltam.

Az Internacionálé dolgai jól mennek. Б[акунин]** intrikáinak nem lesz nagy hatásuk. Ez az ember elfelejti, hogy a munkástömegeket nem lehet úgy vezetni, ahogyan egy maroknyi doktrinér szektást lehetne. Egyébként értékes felvilágosításokat kaptunk oroszországi üzelmeiről – mégpedig eredeti forrásból. Mindez több mint becstelenség.

Mindenkor szolgálatára készen

híve
F. E.

Eredeti nyelve: francia

---

* *V. ö. 254. old. – Szerk.*

** Bakunyin. – *Szerk.*

146

Engels Paul Lafargue-hoz

Madridba

London, 1872 január 19.

Kedves Toole,

7-i levele igen sok örömet szerzett nekünk. Ami M[oragót] illeti, vegye biztosra, hogy Bakunyin van benne a dologban. Ezek az emberek hihetetlenül szorgosak a magánlevelezésükben; s ha Morago az Alliance tagja volt, akkor nyilván erősen bombázták levelekkel és hízelgésekkel. Mindenesetre győzelem számunkra az a határozat, hogy mindezeket a kérdéseket elnapolják egy spanyol kongresszusig[597]; mert

1. ez bár közvetett, de *negatív* válasz az internacionális kongresszus *haladéktalan* összehívásának [követelésére*];

2. tapasztaljuk, hogy mihelyt maguk a munkások, tömegesen, vitatják meg ezeket a kérdéseket, természetes józaneszük és a velük született szolidaritásérzés mindig, és igen gyorsan, átlát az ilyen személyes üzelmeken. A munkások számára az Internacionálé nagy vívmány, amelyet semmiképp sem szándékoznak feladni; ezeknek az intrikus doktrinéreknek viszont csak kicsinyes személyi és szektás civódásaik terepe.

Igyekezni fogunk válaszunkban az Ön észrevételeit minden lehető módon felhasználni; csakhogy nem korlátozódhatunk arra, ami a legjobb lenne a spanyoloknak. A hevesen megtámadott svájciak éppen az ellenkezőjét kívánják. Mindamellett remélem, hogy olymódon tudunk majd írni, hogy a legfontosabb pontokban összes barátainkat kielégítsük.[555]

Különböző helyekről kérik a „*Filozófia nyomorúságá*"-nak újranyomását, ehhez természetesen új bevezetés kellene, és remélem, hogy Szerecsen foglalkozik majd vele, mihelyt befejezi a „*Tőke*" második kiadásának[566] munkálatait; ha Mesa közben megcsinálja a spanyol fordítást, valószínűleg idejekorán megkapná ennek a bevezetésnek a szövegét.[598] De nem ígérek semmit, hiszen tudja, mennyi váratlan munka zúdul mindig Szerecsenre. Tárgyalásokat folytat Lachâtre-ral,[565] a szerződésben egy vagy két abszolúte elfogad-

* *A papír tt megsérült. – Szerk.*

hatatlan dolog volt. Jenny vagy Tussy bizonyára írnak majd erről bővebben vagy Önnek, vagy Laurának.

S most az újabb hírek:

1. Itt a Section française de 1871[489] teljesen feloszlott; ez a szekció, mely soha nem fogadtatott el mint ilyen, mert nem volt hajlandó törölni szervezeti szabályzatából a leghihetetlenebb dolgokat, éppen abban a pillanatban oszlott fel, amikor közzétett 35 polgártárs aláírásával egy hosszú metafizikus nyilatkozatot a Főtanács ellen.[599] *Vésinier* titkárrá választása arra késztette Theiszt, Avrialt és Tsaikat, hogy visszavonuljanak (másodízben!). Később a Vésinier-klikk Vermersch kizárását követelte, aki magánemberként és politikusként is méltó vetélytársa Vésinier-nek. Ekkor újabb szakadás, úgyhogy most *három* csonk maradt. Ez a csoportok autonómiájának tetőfoka.

Másfelől van itt egy 60 tagú francia szekciónk[520], egy olasz és egy lengyel szekciónk – a régi német szekción[211] kívül. A berlini „Neuer Sozialdemokrat" rágalomhadjárata *Schweitzer* néhány bérencének műve volt; ezek belopakodtak e szekcióba, éppen most zárták ki őket.* – A brit föderális tanács[479] működik és a propaganda igen jól megy, főleg azon igyekszünk, hogy támaszt építsünk ki a régi félpolgári politikai társaságokon és a régi trade-unionokon kívül, amelyek nem látnak túl szakmájukon. Dupont Manchesterben igen nagy hasznunkra van. Dilke és Tsai republikánus klubjai minden nagy városban csatlakoznak az Internacionáléhoz és a legjobb elemek majdnem valamennyi ilyen klubból hozzánk tartoznak, úgyhogy ez a polgári republikánus mozgalom egy szép napon ki fog csúszni a polgári vezetők kezéből és a miénkbe kerül.

Az „Emancipación" cikkének a „Neuer Sozialdemokrat"-ról nagyon örültem. Haladéktalanul lefordítottam és elküldtem Lipcsébe a *„Volksstaat"-nak*, Liebknecht lapjának.[585]

Franciaországban Serraillier bámulatosan aktív. Természetesen az elért eredmények nem a nyilvánosság elé valók, de nagyon jók. A szekciók újjáalakulnak más néven, mégpedig mindenütt. Serraillier tudósításából kiderült, hogy a bakunyinisták levelezői szinte mindenütt spiclik. Egy déli városban megbízottjuk a központi rendbiztos volt.[523] Most csaknem teljesen bebizonyosodott, hogy a bordeaux-i Marchand spicli. Ön nyilván tudja, hogy elvesztette két ülés jegyzőkönyvét, és íme mindazokat, akik meg voltak nevezve ezekben a jegyzőkönyvekben, üldözőbe vették; ezért akartak Önnel is foglalkozni. M[archand] sohasem tudott számot adni arról, mi történt

* *V. ö. 362. old. – Szerk.*

ezekkel a jegyzőkönyvekkel, s jóllehet száműzött volt Genfben, visszatért Bordeaux-ba, anélkül hogy zaklatták volna.

Svájcban nemcsak a francia-svájci bizottság, amely legalább tízszer annyi internacionalistát képvisel, mint a juraiak, nyilatkozott a Főtanács mellett[562], hanem a zürichi „*Tagwacht*", a német-svájci internacionalisták sajtószerve is. (Lásd a január 6-i 1. számot.) Ezt kérdezi azoktól, akik a Főtanács tekintélyelvi hatalmáról beszélnek:

„Egy diktatúra mégiscsak előfeltételezi, hogy a diktátor kezében anyagi hatalom van, hogy diktatorikus parancsainak érvényt szerezzen. Mármost nagyon leköteleznének bennünket az összes újságírók, ha szíveskednének megmondani, hol vannak a Főtanács szuronyai és kartácsszórói. Mondjuk pl.. hogy a zürichi szekció nem ért egyet a Főtanács valamely határozatával (ami ez ideig még nem következett be), mivel akarná a Főtanács a zürichi szekciót ennek a határozatnak az elfogadására kényszeríteni? Hiszen a Főtanácsnak még ahhoz sincs joga, hogy véglegesen kizárjon a Szövetségből valamely szekciót – legfeljebb felfüggesztheti annak működését a következő kongresszusig, mert egyedül ez foganatosíthat végleges kizárást... A nagy Nemzetközi Szövetségben a legeltérőbb vélemények vannak képviselve, nemcsak a Szövetség jövendőbeli szervezetét, hanem a jelenleg teendő intézkedéseket illetően is. Az Internacionálé az általános kongresszusain szükségszerűen megvitat ilyen kérdéseket, de szervezeti szabályzatának egyetlen cikkelye sem állít fel rendszert, kötelező normát a szekciók számára. Semmi más nem kötelező, csak az alapvető elv: a munkások felszabadítása maguk a munkások által... Ezért az Internacionálén belül a legellentétesebb politikai nézetek képviseletét találjuk, az osztrák munkások szigorú centralizmusától a spanyol tagtársak anarchikus föderalizmusáig. Ez utóbbiak a választásoktól való tartózkodást proklamálják, a német tagtársak viszont minden választáson érvényre juttatják szavazatukat. Az egyik országban az internacionalisták támogatnak más, többé vagy kevésbé haladó pártokat, más országokban minden körülmények között elkülönülve, saját pártként lépnek fel. Csak monarchisták nincsenek sehol az internacionalisták között. Ugyanez vonatkozik a társadalomgazdasági kérdésekre. Kommunisták és individualisták vállvetve dolgoznak, s elmondhatjuk, hogy a szocializmus minden formája megtalálja képviseletét az Internacionáléban... mindamellett az Internacionálé mindig meg tudta óvni sorainak szoros összetartását a külső ellenséggel szemben... meg tudta őrizni egységét a francia–porosz háborúval szemben, s ebből a háborúból megnagyobbodva és megerősödve került ki, míg más egyesületek szétrobbantak. Egy emberként állt ki az Internacionálé a Párizsi Kommün mellett... És amiért valamelyik cso-

portnak részletkérdésekben eltérő véleménye van, ezért a burzsoá sajtónak joga volna az Internacionáléban levő szakadásról beszélni?... Olvassák csak el a jurai szekciók körlevelét, amely tiltakozik bizonyos dolgok miatt, de ezzel a felkiáltással végződik: »Éljen a Nemzetközi Munkásszövetség!« Hol itt a szakadás? Nem, uraim, az Internacionáléban, az Önök akarata ellenére, nem lesz szakadás, el fogja rendezni belső ügyeit, s egységesebb és felzárkózottabb lesz, mint valaha ... minél többet rágalmaznak bennünket, minél többet beszélnek a szakadásról sorainkban, minél többet támadnak bennünket, annál jobban megszilárdítjuk sorainkat, annál hangosabban harsog majd a kiáltás: Éljen a Nemzetközi Munkásszövetség!"

Ha ezt Ön valahogy felhasználhatja az „Emancipación" számára, annál jobb.

Németországban a „Volksstaat" nagyon erélyesen nyilatkozott a juraiak ellen és a Főtanács mellett. Sőt mi több, január 7-én a szászországi kongresszus, ahol 120 küldött 60 szekciót képviselt, zárt ülésen (a törvények tiltják az ilyen tárgyú nyilvános vitát) *egyhangúlag* a jurai körlevél ellen nyilatkozott és bizalmat szavazott a Főtanácsnak.[588]

Az osztrákok és a magyarok is egyhangúlag a Főtanács mellett vannak, de az üldözések megakadályozzák, hogy ezt nyilvánosan bizonyítsák, alig tudnak már összejönni és az Internacionálé nevében tartott minden összejövetelt tüstént betilt vagy feloszlat a rendőrség.

Olaszországban eddig nincs semmi szervezet. A csoportok olyannyira autonómak, hogy nem akarnak vagy nem tudnak egységbe tömörülni. Ez a reakciója Mazzini szélsőséges és polgári centralizációjának, aki egyedül akart dirigálni mindent, méghozzá igen bután. Lassanként majd ott is hajnalodik, de hagyni kell, hogy ők maguk szerezzenek tapasztalatokat.

Levelében nincs szó a feleségéről – remélem, hogy jó hírei vannak róla és a kicsiről* is. Madame Marx, úgyszintén az egész Marx család e percben nálam tartózkodik és szeretetteljes üdvözletét küldi. Feleségem és én is szívből üdvözöljük. Laurának, ha ír neki, adja át üdvözletemet, és írjon nekem mielőbb.

Kész híve
A generális

Eredeti nyelve: francia

* Charles-Étienne Lafargue. – *Szerk.*

147

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1872 január 19.

Kedves Jung,

Föltétlenül találkoznom kell Önnel holnap este. Remélem tehát, hogy el fog jönni. Ha nem lehetséges, vasárnap reggel felkeresem.

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

148

Engels Theodor Cunóhoz

Milánóba

London, 1872 jan. 24.

Kedves Cuno,

Éppen most kaptam meg levelét [J. Ph.] Becker útján s azt látom belőle, hogy az átkozott mardocheusok* elfogták Önnek írt december 16-i részletes levelemet[20]. Ez annál bosszantóbb, mert megvolt benne minden szükséges adat a bakunyini intrikákról, tehát Ön egy teljes hónappal előbb értesült volna mindenről, s mert arra kértem benne, hogy idegen lévén, akit kiutasíthatnak, inkább tartózkodjék egy kissé a nyilvános agitációtól, hogy ott maradhasson és megtarthassa állását, amely közben, sajnos, kútba esett.[600]

A *tagsági jegyeket* a konferenciának a bélyegekről szóló határozata értelmében megszüntettük és az utóbbiakkal helyettesítettük;[589] a tagsági jegyekkel már régóta sok visszaélés történt, mert mindenütt igen sok kitöltetlen jegy került a rendőrség kezébe, s ez fel is használta őket. Néhány nap múlva küldöm a 100 *bélyeget* a 10 frank nyugtázásaképpen; nálam nincsenek. A féllábú öreg kapitányról itt nem tudunk semmit, a Főtanáccsal nincs kapcsolatban.[601]

Szervezeti szabályzatot[453] szívesen küldenék, ha volna nekem. Franciául és angolul már ki van nyomva, németül a napokban jön ki, az olasz fordítás itt fekszik nyomdakészen az íróasztalomban, de 1. nincs pénzünk, hogy a magunk számlájára kinyomassuk, 2. tekintve az olaszok általános lázongását, amelyet Bakunyin szított a konferencia és a Főtanács ellen, nagyon kétséges, hogy egyáltalán elismernék-e ott a konferencia határozataival egybehangzóan a Főtanács által gondozott módosított kiadást; amíg ez nem tisztázódik, nincs értelme szerintem a kinyomatásnak. Közben megjelent ott a szervezeti szabályzat néhány olasz kiadása, pl. Girgentiben (az „Eguaglianza"[602] kiadóhivataláé) és Ravennában (a megszűnt „Romagnolo" kiadóhivataláé – felvilágosítást Lodovico Nabruzzi adhat Ravennában), a „Plebe"

* – rendőrkopók – *Szerk.*

is – Lodi, Corso Palestro – hirdetett egyet példányonként 10 centesimóért. Mindezek rossz fordítások ugyan, helyenként nem is hűek, s csak az eredeti ügyviteli szabályzatokat tartalmazzák, de egyelőre ezekkel kell beérni.

Becker azt írja, hogy beszámol majd Önnek Bakunyin intrikáiról, de nem hagyatkozom erre, hanem röviden közlöm a legszükségesebbet. Bakunyin, aki 1868-ig az Internacionálé ellen intrikált, miután a berni békekongresszuson kudarcot vallott,[603] csatlakozott az Internacionáléhoz és rögtön hozzáfogott, hogy *ezen belül* a Főtanács ellen konspiráljon. B-nak van egy külön elmélete, proudhonizmusnak és kommunizmusnak valami kotyvaléka, amelyben a fődolog mindenekelőtt az, hogy ő nem a tőkét, tehát nem a történelmi fejlődés folytán a tőkések és bérmunkások között kialakult osztályellentétet tekinti a kiküszöbölendő legfőbb rossznak, hanem az *államot*. A szociáldemokrata munkások nagy tömege velünk együtt azon a véleményen van, hogy az államhatalom nem egyéb, mint az a szervezet, amelyet az uralkodó osztályok – földbirtokosok és tőkések – hoztak létre maguknak, hogy társadalmi kiváltságaikat megvédjék; Bakunyin viszont azt állítja, hogy az *állam* teremtette meg a tőkét, a tőkésnek csak *az állam jóvoltából* van tőkéje. Minthogy tehát szerinte az állam a legfőbb rossz, mindenekelőtt az államot kell megszüntetni és akkor a tőkét magától elviszi az ördög; mi pedig fordítva, azt mondjuk: szüntessétek meg a tőkét, az összes termelési eszközök kevesek által való kisajátítását, s akkor az állam magától megdől. A különbség lényeges: az állam megszüntetése megelőző társadalmi átalakulás nélkül képtelenség – a tőke megszüntetése az éppen a társadalmi átalakulás, és ez az egész termelési mód megváltozását magában foglalja. Minthogy azonban Bakunyin számára az állam az alapvető rossz, semmi olyant sem szabad tenni, ami életben tarthatná az államot, vagyis bármilyen államot – köztársaságot, monarchiát vagy akármit. Ezért tehát *teljes tartózkodás mindenféle politikától*. Szerinte valamely politikai cselekedet, különösen pedig a választásokon való részvétel, az elv elárulása. Folytassunk propagandát, szidjuk az államot, szervezkedjünk, és ha *minden* munkás, tehát a többség, a mi oldalunkon van, akkor minden hatóságot felszámolunk, megszüntetjük az államot és helyére az Internacionálé szervezetét állítjuk. Ezt a nagy aktust, amellyel megkezdődik az ezeréves birodalom[604], *társadalmi felszámolásnak* nevezik.

Mindez fölöttébb radikálisan hangzik és olyan egyszerű, hogy öt perc alatt kívülről meg lehet tanulni, s ezért a bakunyinista elmélet Olaszországban és Spanyolországban fiatal ügyvédeknél, orvosoknál és más doktrinéreknél gyorsan visszhangra is talált. De a munkások tömegével sohasem lehet majd elhitetni, hogy országuk közügyei nem egyszersmind az ő saját ügyeik

is; a munkások természettől *politikusok*, és aki azt hajtogatja nekik, hogy ne törődjenek a politikával, azt végül faképnél hagyják. A munkásoknak azt prédikálni, hogy minden körülmények között tartózkodjanak a politikától, annyi, mint a papok vagy a burzsoá republikánusok karjaiba kergetni őket.

Minthogy tehát Bakunyin szerint az Internacionálé nem politikai harcra alakult, hanem azért, hogy a társadalmi felszámoláskor rögtön a régi államszervezet helyére léphessen, ezért annyira meg kell hogy közelítse a jövőbeli társadalom bakunyini eszményét, amennyire csak lehet. Ebben a társadalomban mindenekelőtt nem létezik *tekintély*, hiszen tekintély = állam = abszolút rossz. (Hogyan fognak az emberek gyárat működtetni, vasutat járatni, hajót vezetni anélkül, hogy volna valami végső fokon döntő akarat, egységes vezetés, azt persze nem mondják meg nekünk.) A többségnek a kisebbséggel szembeni tekintélye is megszűnik. Minden egyes ember, minden község autonóm lesz, de hogy akár csak két emberből álló társadalom is hogyan lehetséges anélkül, hogy mindegyikük fel ne adna valamit a maga autonómiájából, azt Bakunyin megintcsak elhallgatja.

Tehát az Internacionálét is e szerint a minta szerint kell berendezni. Minden szekció autonóm és minden szekcióban minden egyes ember. Pokolba a *bázeli határozatokkal*[568], amelyek a Főtanácsra kártékony és önmagát is demoralizáló tekintélyt ruháztak! Még ha *önként* ruházták is rá ezt a tekintélyt, meg kell szűnnie, éppen *azért*, mert tekintély!

Íme, röviden ezek ennek a szédelgésnek a fő pontjai. De kik a szerzői a bázeli határozatoknak? Nos, *maga Bakunyin úr* és kompániája!

Mikor ezek az urak a bázeli kongresszuson látták, hogy nem sikerül tervüket végrehajtani – a Főtanácsot áthelyeztetni Genfbe, azaz a kezükbe kaparintani –, másként fogtak a dologhoz. Megalapították a „Szocialista Demokrácia Egyesülése"-t[231], egy internacionális társaságot a nagy Internacionálén *belül*, azzal az ürüggyel, amellyel most újból találkozik Ön a bakunyinista olasz sajtóban, pl. a „Proletarió"-ban, a „Gazzettino Rosá"-ban: a heves latin fajok részére markánsabb programra van szükség, mint a hűvös, lassú északiak számára. Ez a tervecske meghiúsult a Főtanács ellenállásán, amely természetesen nem tűrhetett meg az Internacionálén *belül* semmiféle különálló *inter*nacionális szervezetet. Azóta különböző formákban újra felmerült ez a terv, Bakunyinnak és híveinek azzal a törekvésével együtt, hogy a bakunyinista programot csempésszék az Internacionálé programja helyébe; másrészt pedig, a reakció, Jules Favre-tól és Bismarcktól Mazziniig, mindig éppen az üres és hencegő bakunyinista frázisokra vetette rá magát, mikor az Internacionálét támadni akarta. Ezért volt szük-

ség Mazzini és Bakunyin elleni dec. 5-i nyilatkozatomra[605], amelyet a „Gazzettino Rosa" is közölt.

A bakunyinisták magva néhány tucat jurai, akik mögött összesen alig 200 munkás áll; az előőrsök azok a fiatal ügyvédek, orvosok és újságírók Olaszországban, akik most mindenütt az olasz munkások szóvivőiként ágálnak, továbbá néhányan Barcelonában és Madridban, s itt-ott egyesek – munkás szinte egy sem – Lyonban és Brüsszelben; itt csak egyetlen példány van belőlük, Robin. – A megvalósíthatatlanná vált kongresszus helyett a szükség nyomására összehívott konferencia[409] ürügyet adott nekik, és mivel Svájcban a francia emigránsok zöme az ő pártjukra állt, mert ezek (mint proudhonisták) rokon húrokat találtak náluk, s személyes okokból is – így hát megindították a hadjáratot. Természetes, hogy mindenütt akad az Internacionáléban elégedetlen kisebbség és félreismert lángész, s ezekre, nem alaptalanul, számítottak is. Haderőik jelenleg a következők:

1. Maga Bakunyin – e hadjárat Napóleonja.

2. A 200 jurai s a francia szekció 40–50 tagja (genfi emigránsok).

3. Brüsszelben Hins, a „Liberté" szerkesztője, aki azonban *nyíltan nem* áll ki mellettük.

4. Itt az általunk soha el nem ismert „1871-es francia szekció"[489] maradványai, amely szekció máris három egymással hadakozó részre bomlott; továbbá a német szekcióból[211] (az *Internacionáléból* való tömeges *kilépés* indítványozása miatt) kizárt kb. 20 lassalleánus, von Schweitzer úr fajtájából*, akik a szélsőséges centralizáció és feszes szervezettség bajnokaiként remekül beleillenek az anarchisták és autonomisták szövetségébe.

5. Spanyolországban Bakunyin néhány személyes barátja és híve, akiknek a munkásokra, különösen Barcelonában, erős befolyásuk volt, legalábbis elméleti tekintetben. Másfelől azonban a spanyolok nagy figyelmet fordítanak a szervezkedésre, s ennek hiánya másoknál a szemükbe ötlik. Milyen sikerre számíthat itt Bakunyin, azt csak az áprilisi spanyol kongresszus[594] mutatja majd meg, s mert ott a munkások lesznek többségben, nem aggódom.

6. Végül Olaszországban tudtommal a torinói, a bolognai és a girgenti szekció foglalt állást a kongresszus határnap *előtti* összehívása mellett. A bakunyinista sajtó azt állítja, hogy 20 olasz szekció csatlakozott hozzájuk; én nem ismerem ezeket. Mindenesetre a vezetés majdnem mindenütt Bakunyin barátainak és híveinek kezében van, akik nagyhangúan viselkednek; a dolog tüzetesebb vizsgálata után azonban valószínűleg kiderül, hogy nem sokan állnak mögöttük, mert végül is az olasz munkások nagy tömege még

* *V. ö. 362. old. – Szerk.*

mindig mazzinista és az is marad, amíg az Internacionálét ott a politikától való tartózkodással azonosítják.

Mindenesetre azonban Olaszországban úgy áll a dolog, hogy egyelőre ott a bakunyinisták viszik a szót az Internacionáléban. A Főtanácsnak eszébe sem jut, hogy panaszkodjék emiatt; az olaszoknak joguk van annyi ostobaságot elkövetni, amennyit csak akarnak, s a Főtanács ezzel csak békés vita útján fog szembeszállni. Ahhoz is joguk van, hogy a juraiak szellemében a kongresszus összehívása mellett nyilatkozzanak, bár mindenesetre rendkívül furcsa, hogy olyan szekciók, amelyek csak most csatlakoztak és még nem tudhatnak semmiről semmit, ilyen kérdésben nyomban állást foglalnak, különösen mielőtt *mindkét* felet meghallgatták volna! A torinóiaknak már nyíltan megmondottam a véleményemet erről* s ezt fogom tenni a többi szekciókkal is, amelyek hasonlóképpen nyilatkoztak. Minden ilyen csatlakozó nyilatkozat ugyanis közvetve a körlevélben[540] a Főtanács ellen emelt hamis vádaknak és hazugságoknak a helyeslése; a Főtanács egyébként csakhamar maga is körlevelet bocsát ki ebben az ügyben.[555] Ha Ön meg tudja akadályozni, hogy a milánóiak *ennek megjelenése előtt* hasonló nyilatkozatot tegyenek, akkor teljesíti ezzel minden kívánságunkat.

A legfurcsább az, hogy ugyanazok a torinóiak, akik a juraiak mellett nyilatkoztak, tehát minket itt tekintélyelvűséggel vádolnak, most hirtelen azt követelik a Főtanácstól, hogy olyan módon tekintélyi alapon lépjen fel a velük versengő torinói Munkásföderáció[578] ellen, ahogy eddig még sohasem tette: közösítse ki Beghéllit (a „Ficcanasó"-tól[606]), aki pedig nem is tartozik az Internacionáléhoz stb.** S mindezt mielőtt a Munkásföderációt is meghallgattuk volna afelől, hogy *ők* mit szólnak ehhez!

Hétfőn elküldtem Önnek a „Révolution Sociale"-t, benne a jurai körlevéllel, a genfi „Égalité" egy számát (a genfi föderális bizottság válaszát[562] tartalmazó számból – ez a bizottság hússzor annyi munkást képvisel, mint a jurai – sajnos, már egyetlen példányom sincs) és egy „Volksstaat"-ot, amelyből megláthatja, hogyan vélekednek erről a históriáról Németországban. A szászországi gyűlés – 60 helység 120 küldöttje – *egyhangúlag* a Főtanács mellett foglalt állást.[588] – A belga kongresszus (dec. 25–26.) a szervezeti szabályzat revízióját követeli, de a *szabály szerinti* kongresszuson (szeptemberben).[574] Franciaországból napról napra kapunk helyeslő nyilatkozatokat. Itt, Angliában mindezek az intrikák, magától értetődően, nem találnak talajra. S néhány intrikáló és fontoskodó ember kedvéért bizonyára

* *V. ö. 359. old. – Szerk.*
** *V. ö. 379. old. – Szerk.*

nem hív össze rendkívüli kongresszust a Főtanács. Amíg törvényes alapon maradnak ezek az urak, addig a Főtanács készséggel hagyja őket működni – a legkülönfélébb elemeknek ez a koalíciója csakhamar szét fog hullani –, de mihelyt a szervezeti szabályzat vagy a kongresszusi határozatok ellen tesznek valamit, a Főtanács teljesíteni fogja kötelességét.

Ha meggondoljuk, milyen időpontban szövik ezek az emberek összeesküvésüket – éppen amikor mindenütt ádáz hajtóvadászat folyik az Internacionálé ellen –, akkor sehogy sem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy a nemzetközi mardocheizmus* urainak a kacsói benne vannak ebben a játékban. S így is van. Béziers-ben a genfi bakunyinisták levelezője – a központi rendbiztos![523] Két fő bakunyinista, a lyoni Albert Richard és [G.] Blanch, itt jártak és kijelentették egy Scholl nevű lyoni munkásnak, akit felkerestek, hogy Thiers megbuktatására az egyetlen eszköz újra trónra ültetni Bonaparte-ot, s ők éppen azért utazgatnak *bonapartista pénzen*, hogy a *bonapartista restaurációnak propagandát csináljanak* az emigránsok körében! S ezt nevezik ezek az urak politikától való tartózkodásnak! Berlinben a Bismarck által pénzelt „Neuer Sozialdemokrat" ugyanezt a nótát fújja. Hogy *mennyire van benne az orosz rendőrség keze is*, azt egyelőre nem firtatom, de Nyecsajev históriájába Bakunyin nyakig bele volt keverve[139] (ő ugyan tagadja, de nekünk itt megvannak az eredeti orosz jelentések, s minthogy Marx és én értünk oroszul, nekünk nem beszélhet be semmit), s Nyecsajev vagy orosz agent provocateur, vagy mindenesetre úgy tevékenykedett, mintha az volna; továbbá Bakunyin orosz barátai között mindenféle gyanús egyén van.

Nagyon sajnálom, hogy Ön elvesztette állását; én határozottan megírtam Önnek, hogy kerüljön mindent, ami erre vezethet. Milánóban való tartózkodása sokkal fontosabb az Internacionálé számára, mint az a csekély hatás, mely *nyilvános* szerepléssel elérhető; titokban is sokat tehet az ember stb. Ha fordítások szerzésében stb. segítségére lehetek, a legnagyobb örömmel teszem meg, csak mondja meg, mely nyelvek*ről* és melyek*re* tud fordítani s *hogyan* lehetek hasznára.

A rendőrkopók az én fényképemet is elcsípték hát. Mellékelek egy másikat, s kérem, küldjön magáról is kettőt; az egyik arra való, hogy rávegye Marx kisasszonyt, adjon Önnek egy fényképet apjáról (csak nála van még néhány jó fotográfia).

Még egyszer kérem, legyen óvatos *mindenkivel* szemben, aki Bakunyinnal kapcsolatban áll. Minden szektának sajátossága, hogy tagjai szorosan össze-

* – rendőrkémkedés – *Szerk.*

tartanak és intrikálnak, *minden közlését* – meg lehet győződve róla – nyomban továbbadják Bakunyinnak. Bakunyinnak egyik fő alapelve, hogy az adott szó megtartása és más efféle dolgok merő burzsoá előítéletek, amelyeket az igaz forradalmárnak az ügy érdekében mindig megvetéssel kell kezelnie. Oroszországban nyíltan kimondja, Nyugat-Európában ez titkos tan.

Írjon nekem *minél előbb*: nagyon jó lenne, ha el tudnók érni, hogy a milánói szekció ne kapcsolódjék be a többi olasz szekció kórusába.

Üdvözlet és testvériség.

Híve
F. Engels

Ha miss Burnsnek ír, sem belső borítékra, sem nevem *bármi* említésére *nincs szükség*. Mindent magam bontok fel.

149

Engels a Kereskedelmi Alkalmazottak Szekciójához

Barcelonába[607]

(Fogalmazvány)

[London, 1872 január 26. körül.]

A Kereskedelmi Alkalmazottak Szekciójának
Barcelona
Polgártársak,

Január 23-i levelükre válaszolva sajnálom, hogy az Önök szakmájához tartozó szekciók címeit nem áll módomban közölni, minthogy ilyen szekciók létezéséről nincs tudomásunk. Az a megjegyzésük, hogy országukban a kereskedelmi alkalmazottak a proletár haladás ügyével nagyon elutasítóan állnak szemben, más országokra is érvényes; ez a réteg általában a burzsoázia szolgáiból áll, akik azt remélik, hogy előbb vagy utóbb belőlük is burzsoák lesznek. Van sok tiszteletreméltó kivétel; s mégis azt hiszem, Önök az elsők, akiknek sikerült ebben a szakmában szekciót alakítani.

Egyébként ha szíveskednek küldeni nekem a körlevelükből mintegy húsz példányt, el fogom terjesztetni azokat Európa és Amerika nagy kereskedelmi gócaiban, s ez jó propaganda lesz.

Üdvözlet és szociális forradalom.

Eredeti nyelve: spanyol

150

Engels Carlo Terzaghihoz

Torinóba

(Fogalmazvány)

[London, 1872 január 29.]

Kedves Terzaghi,

Folyó hó 15-én írtam Önnek, azután kaptam meg ugyancsak e hó 15-i levelét.[608] Közöltem levelének tartalmát a Főtanáccsal, amely a torinói munkások nagy aktivitását örömmel vette tudomásul.

A torinói Munkásföderáció eddig nem fordult a Főtanácshoz. Ha megteszi, a Tanácsnak *mindkét fél meghallgatása után* kell majd döntenie arról, hogy ezt a föderációt ideiglenesen felveheti-e vagy nem. Előre megígérni Önnek, hogy semmi esetre sem vesszük fel, ezt nem tehetem meg. Először is én nem vagyok a Tanács, azután meg a Tanács álláspontja a következő:

A bázeli kongresszus felruházta ugyan a Főtanácsot azzal a joggal, hogy elutasítson bármely új szekciót a következő kongresszusig[568]; ezt a jogát azonban a Főtanács sohasem gyakorolta, kivéve nagyon indokolt szükség esetén, és csupán *az illető szekció védekezésének meghallgatása után*. Hogyan lehetne nekünk a Főtanácsot bármire is kötelezni, mielőtt a másik felet is meghallgatta? Biztos lehet abban, hogy az Internacionálé érdekét a Főtanács minden esetben meg fogja óvni.

Ami Beghélli urat illeti, nem tehetjük meg azt a hivatalos nyilatkozatot, melyet Ön tőlünk kíván. B nem tagja az Internacionálénak, s kívül áll a Tanács jogkörén, de ha ez nem is volna így, azt hiszem, nem eléggé jelentős ahhoz, hogy az Internacionáléval szemben ellenséges többi újságíró közül ilymódon kiemeljük.

Meg kell azonban mondanom Önnek: nem vártunk ilyen követeléseket az Önök részéről. Önök csatlakoztak ahhoz, hogy hívjanak össze egy rendkívüli kongresszust, amelynek egyetlen célja az, hogy a Főtanácsot tekintélyuralommal vádolja, s hatálytalanítsa a bázeli kongresszus által a Főtanácsra ruházott jogokat. S alighogy ehhez csatlakoztak, olyan tetteket követelnek a Főtanácstól, amelyek tízszerte inkább tekintélyelvűek, mint bármi, amit ez a

Tanács valaha is elkövetett: azt követelik, hogy a Tanács éljen ugyanazokkal a jogokkal, melyeket Önök előzőleg már elítéltek, s utasítson el egy új szekciót anélkül, hogy csak meg is hallgassa, mit tud az a maga védelmére mondani. Mit mondanának az Ön jurai barátai, ha ilyen *tekintélyuralom* bűnébe esnénk? Önök bizonyára a jurai körlevéllel kapcsolatban[540] hozták határozatukat, és, bár közvetve, de jóváhagyták az abban foglalt hazugságokat és rágalmakat, anélkül, hogy a Főtanács válaszát megvárták volna – holott Önök, mint egészen új szekció, szükségszerűen mit sem tudhattak az egész kérdésről. Önöknek joguk volt ehhez, hiszen szekciójuk autonóm, amennyiben ezt az autonómiát az Internacionálé törvényei nem korlátozzák. A Főtanács azonban felelős és nem engedhet meg magának ilyen szabadságot.

Talán most Önök maguk is látni fogják, hogy ilyen *tekintélyi* jogokban a Főtanács nem ok nélkül részesült, s hogy ezek jók valamire; és ahelyett, hogy internacionalista pályafutásukat egy Önök által nem ismert Főtanács közvetett elítélésével kezdték volna, valamint olyan határozatokkal, amelyek csak viszályok szítására szolgálhatnak, méghozzá abban a pillanatban, amikor a kormányok folytonos üldözéseinek minden igazi internacionalistát a legszorosabb összefogásra kellene serkenteniök – mindezek helyett jobban tették volna, ha ítéletüket függőben tartják, amíg tájékozottabbak lesznek.

A húsz frank tagsági járulékot köszönettel megkaptam és átadtam a pénztárosnak. Cserében mellékelek 200 bélyeget, darabja 10 centesimo. Ezek a bélyegek az általános szervezeti szabályzat (ennek minden tagnál meg kell lennie) egy lapjára ragasztva igazolják, hogy birtokosuk az Internacionálé tagja.

A Proletár Felszabadítása Társaságnak

az Internacionálé szekciójának

Torino

Eredeti nyelve: olasz

151

Marx Ferdinand Jozewiczhez

Berlinbe[609]

[London,] 1872 február 1.

Tisztelt Polgártárs!

A levelére adandó válaszommal három okból késlekedtem:

Először: A munkával való túlterheltség miatt; mindazon a zűrzavaron kívül ugyanis, amelyet az *Internacionáléban* néhány hiú középszerű ember kormányügynökök felügyelete alatt okozott, elnyelte az időmet a tőkéről szóló könyvem második német kiadása,[566] valamint francia kiadása,[176] amelynek fogalmazványát a második német kiadás szerint helyre kell igazítanom, s végül orosz kiadása, amelyhez különféle szövegváltoztatásokat kellett küldenem*.

Másodszor: A bélyegeket[589] csak e hét elején szállították a Főtanácsnak. 500 darabot mellékelek. A „szervezeti és ügyviteli szabályzat"[453] német kiadása nyomás alatt van és rövidesen kapható lesz a „Volksstaat" kiadóhivatalában, darabonként 1 ezüstgarasért.

Harmadszor: Egy körlevél megfogalmazásával vagyunk elfoglalva, amelyet zártkörű terjesztésre nyomatunk ki, s amely világot vet Bakunyin és Tsai stb. üzelmeire.[555] Mihelyt kész és ki van nyomva, kap Ön belőle egy példányt. Egyelőre csak ennyit: A franciák részéről mindenki velünk tart, akit érdemes a magunk oldalán tartanunk. Az a kis különszekció, amely itt alakult, már három szekcióra szakadt, amelyek felfalják egymást.[489]

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

* *V. ö. 301. old. – Szerk.*

152

Marx Hermann Junghoz

Londonba[545]

[London,] 1872 február 1.

Kedves Jung,

A körlevél[555] tervezetéhez a következő levelekre van szükségünk:

1. A konferencia ülései idején kapott egy levelet a bakunyinisták egyikétől, azt hiszem, Zsukovszkijtól, melyben bejelentették egy *új propagandaszekció megalakulását*[490] és kérték a Főtanács jóváhagyását. Utyintól tudom, hogy Ön küldött már egy előzetes választ és hogy az új szekció nem más, mint az „Alliance de la démocratie socialiste" második kiadása.

Ez az első levél, amelyre szükségünk van.

2. *Malon levele*, melyben a Főtanácshoz folyamodik, hogy ismerje el az ő égisze alatt Genfben alapított francia szekciót.[610]

3. A konferencia óta Svájcból érkezett levelek, melyek a „viszályra"[10] vonatkoznak és amelyeket, amint Ön a Főtanácsnak mondta, az albizottság[611] elé terjesztenek.

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

Hogy időt takarítsunk meg, kérem, adja át mindezt Regisnek, aki holnap reggel felkeresi Önt.

Eredeti nyelve: angol

153

Marx a Lachâtre könyvkiadóhoz

Párizsba[612]

London, 1872 február 9.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill

Uraim,

Kérem, szíveskedjenek a mellékelt szerződésből két példányt bélyeges okiratpapíron kiállítani, az egyiket Maurice Lachâtre úr aláírásával ellátva; majd szíveskedjenek mindkét példányt nekem elküldeni, egyet az én aláírásommal ellátva vissza fogok küldeni.

Fordítóm febr. 2-i kelettel ezt írta nekem: „Mától hozzálátok a munkához, s többé vagy kevésbé gyorsan fogok vele haladni a kiadó által nekem szabott *határidő-feltételek szerint*. Mindenesetre teljesen rendelkezésére állok majd."

Lekötelezne nek, ha módot adnának nekem arra, hogy Roy urat a „határidő-feltételekről" tájékoztassam.

Maradok kiváló tisztelettel

kész hívük
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

154

Marx Adolphe Hubert-hez

Londonba

[London,] 1872 febr. 12.

Kedves Barátom,

Íme a feljegyzések:

Az öreg Crémieux Londonban volt, ahol a Golden Cross Hotelban szállt meg egy úrral, akit a szálloda nyilvántartásába fiaként íratott be, de aki valójában Truchy úr volt, egykori vezérkari százados, vagyonhajhász császárpárti és szerkesztő a (Girardin-féle) „Liberté"-nél, ahol Badinguet[65] helyezte el és ahol katonai cikkeket írt Mousselerès írói álnéven.

Ezek az urak azért voltak Londonban, hogy a chislehurst-i férfiúval[613] bizonyos ügyeket megtárgyaljanak. A tranzakciók eredménye Crémieux apó kinevezése volt a császári régensség egyik tagjává (arra az esetre, ha Badinguet elhunyna).

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

155

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 febr. 15.

Kedves Liebknecht,

Németországból *nem jönnek* a jelentkező levelek.[588] Ha a kedves németek megint megmaradnak az ígéreteknél és szólamoknál, akkor sem mi, sem ők nem jutunk semmire.

A Poor rates adatait pillanatnyilag nem tudom megszerezni neked.[614] Tele vagyunk munkával a jurai körlevélre adandó válasz[555] miatt, amelynek most itt az ideje, s olyasmit, mint az itteni statisztika, az embernek magának kell összekeresgélnie forrásokból. A juraiaknak adandó válaszról egyelőre *ne* szólj nyilvánosan.

Azt bizonyára tudod, hogy Albert Richard és Gaspard Blanc (lásd a legutóbbi ülésre vonatkozó beszámolót) Bakunyin és Tsai fő támaszai voltak.[615]

„A filozófia nyomorúsága" végett hamarosan történnek lépések. Marx aláírta a szerződést a „*Tőke*" francia fordítására vonatkozóan[612], s a dolog igen hamarosan megjelenik *füzetekben*. (Ezt egyelőre csak magunk között.) Mihelyt néhány füzet megjelent, sorra kerül a „Filozófia nyomorúsága".

Azután következik a „Kiáltvány"[352], németül és valószínűleg franciául és angolul is (New Yorkban megjelent egy angol és egy francia folyóiratban[616]).

Amint látod, lendületbe jövünk. Mindez azonban sok munkát ad.

A lassalleánusokat itt, mint tudod, kidobták.* Ha a „Neuer Sozialdemokrat"-ban tovább szitkozódnának, küldd el nekünk azt a számot, ha te már használtad – a Munkás Művelődési Egyletbe[211] már nem jár a „Neuer". Az itteni lassalleánus urak voltak olyan pimaszok, hogy továbbra is úgy viselkedtek, mintha „az egylet" volnának, s delegálták a Főtanácshoz Scherzert, aki azonban kerek elutasításban részesült.

Valószínűleg megkaptad Marxtól a 800 és egynéhány bélyeget. Ragasszátok be fölül a címlap hátoldalára a szervezeti szabályzatban, amelyből

* *V. ö. 362. old. – Szerk.*

ugye rövidesen megkapjuk a 3000-et, valamint a számlát? V. ö. a konferencia megfelelő határozatát, amely eléggé világos.[589]

Mellékelten egy 10 talléros porosz kölcsönpénztár-utalvány a mellékelt számla kiegyenlítéséül, amelyet nyugtázva visszakérek. A többlet tetszés szerint felhasználható.

Továbbá négy ülés beszámolója az „Eastern Post"-ból és néhány sor Hepnernek.[20]

Cuno nagyon derekasan viselkedik, de elvesztette állását és nagy pácban van.*

Gondoltam, hogy a te olaszod nem más volt, mint Stefanoni. Most figyelj ide:

1. „Libero Pensiero"[617], 71 nov. 2-i, 18. sz. A Società Universale dei Razionalisti programja[590], amelyet mint az Internacionáléval konkurráló társaságot alakítottak, s amelynek programja értelmében racionalista *kolostorok* létesítendők, kolosszális, földtulajdonba befektetendő pénzalap gyűjtendő össze, s a kongresszusi teremben *márványból* felállítandó *minden burzsoának* a mellszobra, aki 10 000 frankot adományoz a társaságnak.

2. Következnek a 20., 21. számban az egyre növekvő és egyre hevesebb támadások az Internacionálé ellen, amely megtagadja az Alliance[231] szellemében való ateizmust, és a Főtanács ellen, amely zsarnokoskodó stb.

3. Némi szünet után az 1872 jan. 4-i, 1. sz.-ban következik a Főtanácsról egy hosszú szidalmazó cikk, amelyben *az összes Schneider- és Weber-féle aljasságok le vannak fordítva* a „Neuer SD"-ból,[557] ugyanilyen aljas, pl. a kommunista-perről[291] szóló jegyzetek kíséretében.

4. Következik a jan. 18-i, 3. sz.-ban *Wilhelm Liebknecht* dec. 28-i *levele*, amelyben ez megígéri Stefanoninak, hogy támogatni és küldeményeit közölni fogja, s ennek a dicső társaságnak előtte nem is ismert programja mellett a szászországi gyűlésen pártolólag szót emel.[618]

5. A jan. 25-i, 4. sz.-ban ismét a Főtanácsról szóló szidalmazó cikk következik, amelyben *ismét le vannak fordítva* a „Neuer"-ből *Schenck és Winand* urak Marx elleni aljasságai.[584]

Láthatod, milyen dicső társaságba kerültél levelezgetéseddel. Stefanoni, aki mögött nem más áll, mint Bakunyin (mindezt az anyagot is ő szállította neki), *egyszerűen eszközeként használt föl* téged, éppen úgy, mint Feuerbachot, akinek egy levelét szintén közli. Büchner persze Stef-val együtt benne van az ellenünk szőtt összeesküvésben. Ez fakad abból, ha olyan emberekkel állsz szóba, akiket nem ismersz, amikor pedig csupán egy kérdés,

* *V. ö. 371. old. – Szerk.*

sőt már a név közlése is elegendő lett volna ahhoz, hogy minden fölvilágosítást megszerezz tőlünk és megmentsd magad ettől a blamázstól. Most nem tehetsz egyebet, mint hogy *rövid* goromba levelet írsz Stef-nak* és elküldöd neki a „Volksst" megfelelő számait. Minthogy azonban Stef óvakodni fog attól, hogy közölje leveledet, küldd el nekem a másolatát, hogy lefordítsam és elhelyezzem az olasz lapokban, mert még a bakunyinista lapok is hajbakaptak vele. De ha azt akarod, hogy továbbra is kiállhassunk külföldön veled és érted, akkor első feltétel, hogy ezentúl ne zavard köreinket ismeretlen embereknek írt efféle levelekkel.

Spanyolországban a kormány elleni harc elég tennivalót ad az embereknek, velünk veszekedni már senkinek sem jut eszébe.

Marx és mi szívélyesen üdvözlünk mindnyájatokat, különösen Bebelt.

Barátod
F. E.

Lafargue és Laura Madridban van és egyelőre ott is akar maradni.

* *V. ö. 670. old. – Szerk.*

156

Engels Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

London, 1872 febr. 16.

Kedves öreg háborús bajtársam,

Nagyon megörültem, hogy hosszú évek után ismét levelet kaptam tőled. Lessner 10 frankjával rendben van a dolog.[619]

Tudnál-e nekem valamilyen utat-módot ajánlani, hogyan lehetne Cunónak segíteni, hogy ott maradhasson Milánóban?* Innen nem látok rá semmi módot sem, pedig igazán szívesen megteszünk mindent, hogy ezt a derék fickót megtartsuk azon a fontos helyen. Ezek az átkozott olaszok több munkát adnak nekem, mint amennyit az egész többi Internacionálé együttvéve ad a Főtanácsnak, s ez annál bosszantóbb, mert előreláthatólag nagyon kevés eredménnyel jár mindaddig, amíg az olasz munkások belenyugszanak, hogy néhány doktrinér újságíró és ügyvéd vigye nevükben a szót.

A 100 bélyeget, darabonként 1 ezüstgaras, Marx ajánlva elküldte Kölnbe a megadott címre, de választ még nem kaptunk.[620]

Fiatal barátod, Wegmann, nyilván ugyanaz, aki miatt unokahúgom, Beustné, már néhány évvel ezelőtt írt nekem Manchesterbe. Akkor sokat fáradoztam, hogy állást szerezzek neki, bár meg voltam győződve, hogy ez lehetetlen, s nem is találtam; akkor részletesen írtam is erről Anna Beustnak.[20] Most újra írok majd az ügyében Manchesterbe, de kívánatos lenne, hogy W közölje velem, milyen szakmákban vállalhat állást. Sajnos, a sikernek szinte semmi reményét nem kelthetem benne. Csak úgy hemzsegnek itt a fiatal német és svájci technikusok, s rögtön elkaparintanak minden kínálkozó állást. Egy elzászi menekültért minden követ megmozgattam, de sikertelenül, *pedig az itt volt a helyszínen*, és nagyon jó bizonyítványai voltak; csak hosszú idő múlva, amely alatt órákat adott, talált végül egészen véletlenül valamit.

Spanyolországban jól állunk. A kormány az Internacionálé elleni erőszakos eljárásával kigyógyította az embereket a politikától való tartózkodás-

---

* *V. ö. 376. old. – Szerk.*

ból, és Marx veje, Lafargue, aki Madridban van, minden tőle telhetőt megtesz, hogy a bakunyinista bogarakat különben is kihajtsa a fejekből. Nem aggódom Spanyolország miatt. Ott *munkásokkal* van dolgunk, és Bakunyin néhány barcelonai doktorának meg újságírójának nagyon szerényen kell viselkednie. A spanyol föderális tanács *teljesen* mi mellettünk van. Különféle szekciókban igen értelmesen szólaltak föl az emberek, s a föderális tanács kibocsátott (vagy nemrég ki akart bocsátani) egy körlevelet, amelyben bemutatja a Főtanáccsal folytatott egész levelezését, s aztán megkérdezi, hogy megkísérelt-e diktatúrát a Főtanács velük, spanyolokkal szemben.[621] Közben a helyzet úgy alakult, hogy valószínűleg rövidesen háború robban ki az országban, s ez tökéletesen elrontotta a juraiaknak és követőiknek a játékot. Most igazán egészen más tennivalójuk van Spanyolországban, mint az, hogy ilyen semmiségeken veszekedést kezdjenek!

Utyin levele és a „Suisse Radicale"[622] megjött – rögtön kellő nyilvánosságot biztosítunk az esetnek.

A levelekre vonatkozó kérdésedről valóban megfeledkeztem. Mindjárt írok Frankelnak, hogy megkapta-e a két levelecskét, ha nem, tovább nyomozok, s ha elveszett valami, azonnal hírt adok neked.

Marx mindnyájatokat üdvözöl és én hasonlóképpen.

Testvéri szeretettel
öreg barátod
F. Engels

157

Engels Giuseppe Benedettihez

Pisába

(Fogalmazvány)

[London, 1872 február 18.]

G. Benedetti Polgártárs,

Néhány nappal ezelőtt megkaptam január 7-i levelét és nem vagyok egészen biztos benne, hogy az nekem szól, mert a rajta levő két bélyegző egyike sem a mi Szövetségünké – sem „Assoc. democr. Intern."*, sem „Assoc. Int. *fra* gli operai"**. Minthogy azonban a bázeli kongresszusról[568] és a jurai körlevélről[540] tesz említést a levélben, valószínű, hogy az mégis a helyes címre érkezett.

Ami levelének tartalmát illeti, közölnöm kell, hogy a pisai szekció mint az Ass. Int. *degli* operai*** szekciója, itt teljesen ismeretlen. A bázeli kongresszus IV. határozata kimondja, hogy minden szekció vagy egyesület, amely csatlakozni szándékozik az Internacionáléhoz, köteles haladéktalanul bejelenteni csatlakozását a Főtanácsnak, amelynek (V. határozat) jogában áll minden új egyesület vagy csoport csatlakozását, a kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, engedélyezni vagy megtagadni. A Főtanács engedélyezi a valóban munkás- és internacionalista egyesületek és szekciók csatlakozását, mihelyt meggyőződött arról, hogy szervezeti szabályzatuk nem tartalmaz semmi olyat, ami ellentmond az általános szervezeti szabályzatnak (a genfi kongresszus 14. határozata[623]).

Sajnálom, hogy ezek a kongresszusi határozatok olyan nyomasztó súllyal nehezednek az állítólagos pisai szekció autonóm lelkiismeretére, hiszen ez a szekció, amely nemrég alakult és még fel sincs véve, természetesen sokkal jobban ismeri „a Szövetség igazi jellegét", mint azok, akik megalakulásától kezdve részt vesznek benne és kidolgozták annak szervezeti szabályzatát. De habár véleményük szerint a Szövetség jellege „kizár mindennemű te-

* – „Nemzetközi Demokratikus Szövetség" – *Szerk.*

** – „Nemzetközi Szövetség a munkások között" – *Szerk.*

*** – a *Munkásoknak* a Nemzetközi Szövetsége – *Szerk.*

kintélyelvet", a Főtanács sajnos kénytelen elismerni legalábbis az Internacionálé *törvényeinek tekintélyét*, s ezek arra kötelezik, hogy végrehajtsa a kongresszusi határozatokat (beleértve a bázeli kongresszuséit is), s ne vegyen fel olyan szekciókat, amelyek autonómiája nem engedi meg nekik az egész Szövetség közös törvényei tekintélyének elismerését.

Ami azt a kívánságot illeti, hogy hívjanak egybe rendkívüli kongresszust, ezt nem terjeszthetem a Főtanács elé addig, amíg szekciójuk nincs szabályszerűen felvéve. Mindenesetre közölhetem, hogy Önöké az *első* (valóságos vagy állítólagos) szekció, mely azzal tűnt ki, hogy a jurai körlevél közzététele után ilyen kongresszus összehívását kérte tőlünk.

Eredeti nyelve: olasz

158

Marx Ferdinand Jozewiczhez

Berlinbe[624]

[London,] 1872 febr. 24.

Titkár Polgártárs,

Ma csak néhány szóval válaszolhatok. A „nemzetközi rendőrségnek" az Internacionálén belüli bizonyos faux frère-ekkel* való konspirációja miatt a Főtanács annyira túlhalmozott engem munkával, hogy még elméleti munkáimat is abba kellett hagynom. Tehát a tárgyhoz:

1. Minthogy a bélyegek kinyomása 4 hónapot késett (előre nem látott londoni akadályok miatt), a Főtanács határozatot hozott, hogy azt a határidőt, ameddig az el nem adott bélyegeket vissza kell küldeni, *március 1*-ről *július 1*-re teszi át. (Szíveskedjék közölni ezt Liebknechttel, mert nincs időm, hogy írjak neki most.)

2. Ami a bélyegek kétszeres megfizetését illeti, Önnek július 1-i jelentésében egyszerűen meg kell állapítania, hogy a beküldött pénzből ennyi meg ennyi származik ebből a forrásból.

3. Ami a „levelező titkárt" illeti, a Főtanács rábízza a berlini szekcióra, hogy úgy rendezze a dolgot, ahogy jónak véli.[625]

4. A berlini szekció azoknak az országoknak a kategóriájába tartozik, amelyekben „törvényi akadályok" állnak a szabályszerű szervezkedés útjában, s ezen országok szekcióinak teljes szabadságuk van arra, hogy az ország törvényeinek megfelelő módon alakuljanak meg, anélkül, hogy ezzel elveszítenék *bármely* olyan *jogukat*, amely más szekciókat megillet.[626]

5. A legközelebbi kongresszus 1872 szeptemberében lesz. Az összejövetel helyéről még nem döntött a Főtanács.[627] A Szociáldemokrata Munkáspárt jól tenné, ha azonnal közölné velünk, hogy ő mikor tartja kongresszusát.

6. A Főtanács időszakos beszámolóit az „Eastern Post"-ban közölt hetenkénti beszámolói helyettesítik, amelyekből ma megkapja Ön az első küldeményt.

---

* – hamis testvérekkel; árulókkal – *Szerk.*

6.* A „Volksstaat" a kérdezett orgánumok közé tartozik.[628]

7. A Főtanács köszöni a berlini szekciónak, hogy már kinevezett statisztikai bizottságot.[629]

8. Azt kérdi általam, hogy a *hamburgi* (azaz a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottsága[630]) milyen viszonyban van a Főtanáccsal? Eddig egy sort sem kaptunk onnan.

9. A Főtanács felkéri a berlini szekciót, fejezze ki egyetértését az Internacionálé legutóbbi (londoni) küldöttkonferenciájának[109] határozataival.

Testvéri üdvözlettel
K. M.

* *Így van a kézírásos másolatban. – Szerk.*

159

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1872 febr. 26.*

Kedves Jung,

El tudna-e csütörtök este jönni hozzám, hogy velem és Engelsszel együtt megcsinálja az újságok számára a jelentést a Főtanács menekültügyi stb. kiadásairól?

Hozza magával összes számviteli könyveit, továbbá a lehető legtöbb részletet azokról az emberekről, akiket elhelyeztünk.[140]

Mi és sok francia nem megyünk el holnap este a Holbornra, mert az utcai cirkusz miatt úgysem tartható meg az ülés.[631]

Ma megint van a „Times"-ban Harrisonnak egy szemérmetlenül hencegő cikke arról a csodálatraméltó segítségről, amelyet ő és Tsai nyújtottak a menekülteknek és amely a közülük valóban érdemesek minden ínségének véget vetett.

Mellékelten egy levélke és egy postautalvány Jennytől.

Kész híve
K. M.

* *A kéziratban*: 27. – *Szerk.*

160

Marx Laura Lafargue-hoz

Madridba

[London,] 1872 febr. 28.

Kedves Gyermekem,

Abból, hogy nem válaszoltam sem a te leveledre, sem Pauléra, elképzelheted, mennyire túl vagyok terhelve – tavaly december óta egy perc nyugtom sincs. De gondolatban mindig veletek voltam. Valóban, szegény kis Schnappy egészsége minden egyébnél jobban betölti gondolataimat, és kicsit haragszom is Paul legutóbbi levele miatt, mely tele van érdekes részletekkel a „mozgalmat" illetően, de sehol semmi a drága kis betegről.

A szakadatlan olvasás és írás következtében jobb szemem néhány napja gyulladásba jött, úgyhogy pillanatnyilag felmondta a szolgálatot és arra kényszerít, hogy még ezt a levelet is a legszükségesebb, tényszerű közlésekre korlátozzam.

Először is, *nem* Keller fordítja a könyvem.[437] Amikor végre megtudtam, hol van, azonnal írtam neki.[20] Válaszában közölte velem, hogy még csak mintegy 200 oldalt fordított le, és ráadásul nem is tudja folytatni a munkát május előtt, mert szerződés kötelezi egy orvosi mű fordításának befejezésére. Ez nem felel meg nekem. Royban, Feuerbach fordítójában megtaláltam azt az embert, aki teljesen alkalmas az én céljaimra. December vége óta kapja tőlem a második német kiadás[566] korrigált kéziratát, egészen a 280. oldalig. Ma írtam neki, hogy ami kézirat elkészült, küldje azonnal Párizsba.

Az életrajzot illetően még nem döntöttem, egyáltalán célszerű-e publikálni ezzel a munkával kapcsolatban.[632]

Ami a Proudhonhoz írandó előszót illeti,[598] majd gondolkodom rajta.

A kiadványokat, melyeket Paul kért, holnap elküldöm,[633] és már korábban megtettem volna, ha lett volna időm utánanézni a „Brumaire 18" néhány statisztikai adatának, melyek, attól tartok, nem egészen pontosak.

Liebknechtnek majd írok.[634]

Ami Larát illeti, szóba sem jöhet, hogy őt, aki teljesen idegen pártunktól, bevonjuk pártkiadványaink megjelentetésébe.[635] Ugyanakkor ne hanyagol-

játok el a kapcsolatot családjával. Bizonyos körülmények között ezek a kapcsolatok hasznosak lehetnek.

Sajnálom, hogy írtatok Woodhull és Tsainak. Szélhámosok, akik kompromittálnak bennünket. Paul írjon Charles A. Dananek, a „Sun" (New York) kiadójának, ajánljon fel neki spanyolországi tudósításokat, és érdeklődjön egyidejűleg (a jenkikkel ilyen dolgokat előre ki kell kötni) az anyagi feltételekről. Mellékelek pár sort Dananek.[20] Ha nem fogadná el az ajánlatot, találok más lapot New Yorkban. (A „Herald"-ot vagy valami mást.)

A „*Neuer Sozialdemokrat*" Schweitzer lapjának[591] folytatása más szerkesztésben. Ő még valamennyire vigyázott a dekórumra. Ez most pusztán rendőri lap, Bismarck lapja a lassalleánusok számára, mint ahogy van neki feudális, liberális és mindenféle színezetű lapja.

Apropó. Egyik leveletek félrevezetett, és a Lachâtre-ral kötött szerződésbe[612] ezt tétettem be: „... összeg ... Párizsban kerül kifizetésre ... 15 nappal a követelés benyújtása után". Holnap írok neki, hogy jobban szeretném a fizetést július 1-én. Szükség esetén meg tudom szerezni a pénzt, de előzetesen értesítést kell kapnom.

És most, kedves gyermekem, addio, milliószor csókolom a kis Schnappyt és téged, Pault üdvözlöm.

Odaadó szeretettel
Old Nick

A szakadárok elleni körlevelet[555] megkapjátok, mihelyt ki lesz nyomtatva.

Eredeti nyelve: angol

161

Engels Sigismund Borkheimhoz

Londonba[636]

[London, 1872 március eleje.]

...Sorge nagyon naiv, amikor a *mi* szempontunk szerint megírt könyvet kér Írországról! Én már két éve foglalkozom azzal, hogy ilyet írjak[70], de a háború, a Kommün, az Internacionálé mindent megakasztott. Ajánlom azonban neki:

1. Prendergast, „The Cromwellian settlement of Ireland", London, Longmans, II. kiad. 1870–71.
2. O'Connell, „Memoir on Ireland", London–Duffey 1869.
   A legfontosabb történelmi anyagként.
3. Isaac Butt, „The Irish people and the Irish land", London–Ridgway.
   Ez a jelenre.

Bármilyen egyszerű is az *ír kérdés*, hosszú történeti harc terméke, tanulmányozni is kell hát; olyan kézikönyv, amelyből vagy 2 óra alatt a mélyéig lehetne hatolni, nem létezik...

162

Engels Louis Albert François Pióhoz

Koppenhágába[637]

[London,] 1872 március 7.

Kedves Pio Úr,

Nagyon örültem, amikor megkaptam február 24-i levelét és már előbb írtam volna, még e levele vétele előtt, ha van biztos címem Koppenhágában, s ha nem azt hallom Utyintól, hogy Ön úton van. Nem maradhatott ugyanis titokban előttünk, hogy Mottershead, mint Dánia ügyeivel megbízott titkár, korántsem teljesíti úgy a kötelességeit, ahogyan kellene. Különféle megbízatásokat, amelyeket végre kellett volna hajtania, elhanyagolt, ahogy a dán föderális tanácsnak szóló mellékelt levél bizonyítja. Most jó lenne azonban, M-nek a titkári posztról való eltávolítása végett, ha a dán föderális tanács írna a Főtanácshoz (cím: John Hales, főtitkár, 33, Rathbone Place, W. London), s megkérdezné, miért van az, hogy ilyen hanyagul folyik a levelezés. A dolog így állt: *szándékosan* nem akartunk németet megtenni Dánia ügyeivel megbízott titkárnak, franciáink többnyire nem tudnak angolul írni, s mi nem tudtuk, mennyire felelne meg ott Önöknek a francia levelezés – így csak angolt választhattunk, mivel Ön angolul írt nekünk, az angolok között pedig M volt a legalkalmasabb olyan ember, akinek nincsenek más tisztségei. Látjuk azonban, hogy ez nem megy, és meg kell találnunk a módját annak, hogy felélénkítsük a levelezést, nehogy elaludjék az ügy. A régebbi titkár, Cohen, már csak közvetlen társaival, a szivarkészítő munkásokkal törődik, s azonkívül a belgák a 71 szeptemberi konferencián vádat is emeltek ellene amiatt, ahogyan egy főtanácsi kiküldetésén Belgiumban viselkedett.[638] Azóta nem is mutatkozik.

Egyelőre, ha ez Önnek megfelel, én fogok magánjellegűen levelezni Önnel, amíg nem rendeződnek ismét a hivatalos kapcsolatok. Minden héten elküldöm az „Eastern Post" egy számát is, amely közli a Főtanács üléseiről szóló hivatalos beszámolót. A február 24-i számot már elküldtem. Magától értetődik, hogy Ön *dánul* ír nekem; én teljesen értem az Önök nyelvét, mert sokat foglalkoztam skandináv irodalommal, s csak azt sajnálom, hogy nem válaszolhatok Önnek dánul, mert sohasem volt alkalmam gyakorolni magam

benne. Talán később erre is sor kerül! Rajtam kívül a Főtanácsban még Marx ért dánul, de valószínűleg más senki.

Amit tudok, megteszek majd azért, hogy időről időre tudósítást küldjek Önnek a „Socialisten" számára, mégpedig ha lehet, ma vagy holnap kap egyet*; sajnos mint Olaszország és Spanyolország ügyeivel megbízott titkárnak annyi a teendőm, meg egyéb munkák is úgy igénybe vesznek, hogy szinte semmi időm nem marad. Amíg tudósítót nem találok Önnek Spanyolországban és Olaszországban, addig ellátom ezen országok híreivel és újságjaival. A legjobb, ha cseréli a „Soc"-t az ottani lapokért – de persze ezek hetilapok, az Öné pedig napilap, s így a költségszempontot is figyelembe kell venni.

Genfben és Lipcsében nyilván hallott már a Bakunyin által irányított néhány szakadárnak arról a kísérletéről, hogy rendkívüli kongresszuson vádat emeljenek a Főtanács ellen.[540] A dolog lényege az Internacionálé magatartása politikai vonatkozásban. Ezek az urak *teljes tartózkodást* követelnek *minden politikai akciótól*, nevezetesen *minden választástól*, az Internacionálé viszont kezdettől fogva a társadalmi felszabadulás eszközeként a politikai hatalomnak a munkásosztály által való meghódítását írta zászlajára, s a Főtanács ezt védelmezte. A konferencia IX. határozata[532] kirobbantotta a harcot, de mert elvi kérdésekben a konferencia határozatainak addig nincs kötelező erejük, amíg a föderációk el nem ismerték őket, fontos, hogy a dán föderális tanács, amely elismeri ezt a határozatot, elismerését határozatilag leszögezze. Magáról a kérdésről nem beszélek, mert olyan politikailag fejlett népnek, mint a dánok, ez sértés volna.

A konferencia határozatainak elismerése egyébként a legtöbb szekciótól már beérkezett, nevezetesen Zürichből, francia Svájcból, Németországból, Angliából, Hollandiából és Amerikából. Spanyolországban az áprilisban összeülő kongresszus[591] dönt majd; Olaszországban még teljes az összevisszaság; a belgák eddig hallgattak; Franciaországban az egyes szekciók *mindnyájan* hozzájárultak, föderációnak ott nincs meg a lehetősége.

Egyébként a juraiaknak az a kísérlete, hogy rendkívüli kongresszus összehívását erőszakolják ki, fényesen megbukott, s maguk is *lemondtak* róla egy sokszorosított (március 3-i) körlevelükben.[639] Nekik helyeselt: Spanyolországban *egy* szekció (Palma, Majorka**), Olaszországban egy (Torino, amely most elfordult tőlük) és különféle állítólagos szekciók, amelyek azonban nem kérték felvételüket az Internacionáléba, s tagdíjat sem fizettek

* *V. ö. 411. old.* – *Szerk.*

** *Helyesen*: Palma de Mallorca. – *Szerk.*

(Pisa, Bologna stb.), Londonban egy úgynevezett 1871-es francia szekció, amelyet azonban az általános szervezeti szabályzattal összeegyeztethetetlen helyi szabályzata miatt soha be nem bocsátottunk és azóta négy részre hasadt[489] – ez volt minden. Ezenközben a Főtanács ezekre az intrikákra választ dolgozott ki,[555] amely sajtó alatt van és amelyet elküldök Önnek, mihelyt kész lesz.

Ma elküldöm Önnek postán: a madridi „Emancipación" egy számát, a konferencia határozatainak[471] egy angol és egy francia példányát, a szabályzat új kiadásának[453] egy angol és egy német példányát. Az „Emancipación"-t egyelőre hetenként küldöm Önnek az „Eastern Post"-tal együtt, s írok Madridba és Olaszországba, hogy küldjenek Önnek lapokat. Ha a „Socialisten" újramegjelenésekor időről időre küld nekem érdekes számokat 4–6 példányban, ezeket kellőképpen terjeszteni fogom, amíg Ön nem köt végleges megállapodásokat.

Mivel tudom, hogy Mottershead nem tett javaslatot arra, hogy a konferencia határozatait a dán föderális tanács ismerje el, s az enyvezett tagsági bélyegekről szóló határozatot sem hajtotta végre, magamra vállalom, hogy ezeket a pontokat az Ön révén előterjesszem a dán föderális tanácsnak. A bélyegekről (IV. sz. konferencia-határozat 1–5.)[589], amelyek sokkal később lettek készen, mint vártuk, a Főtanács határozatot hozott, hogy az elszámolás határideje március 1-ről (IV. 4.) *július* 1-re tolódik el. Egyelőre 500 bélyeget küldök Önnek, 2 £ 1 sh. 10 d. értékben, s kérem szíves értesítését, hogy kell-e több, és ha igen, mennyi; a legjobb, ha ez az értesítés Mottersheadnek megy (címe: 33, Rathbone Place) vagy Halesnek. Az Önök Rigsdag-választásának[640] eredményeit nagy érdeklődéssel várjuk itt[641] – mi nagyon fontosnak tartjuk, hogy minden parlamentben üljenek munkások az Internacionáléból, s Bebel, akinek eddig egyedül volt meg ez a megtiszteltetése, támogatást kapjon, bárhonnan is. Úgy gondoljuk, hogy Önöknek, Dániában sok kilátásuk van rá, hogy bejuttassák embereiket, s reméljük, hogy ez sikerül.

Üdvözlet és testvériség.

Híve
F. Engels

A legjobb, ha nekem a következő címre ír: Miss Burns, 122, Regent's Park Road, N. W. London; belső boríték nem szükséges – ez az én lakásom –; a Rathbone Place-re csak egyszer egy héten megyek, a Holbornról pedig kiköltöztünk.

163

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1872 *március* 7.

Kedves Jung,

Nem találom a Vermersch-szekció[642] szervezeti szabályzatát. Kérem, nézzen utána, nincs-e Önnél.

Testvéri üdvözlettel
K. Marx

Eredeti nyelve: angol

164

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba[643]

33, Rathbone Place, W. C.
1872 március 8.

Kedves Sorge,

Csak ma érkeztek meg a *német szabályzatok*[453] Liebknechttől és csak *hétfőn** expediálhatjuk őket. Úgy látszik, odaát azt képzelik, hogy a Főtanács a kisujjából kirázhatja a dolgokat, holott ellenkezőleg, tagjainak vagy ezek személyes barátainak egyéni hozzájárulása nélkül *egyáltalán semmi* nem történhetne. Ugyanazt veszem észre az Ön, Speyer és Bolte leveleiben, valamint más országok levelezésében. Minden ország azt hiszi, neki szentelhetjük minden időnket. Ha minden egyes dologról panaszkodni akarnánk, akkor panaszkodhatnánk pl. arról, hogy az Önök nekünk szóló beszámolói egyidejűleg megjelennek a „Volksstaat"-ban.

Minthogy a Főtanács megbízott, hogy adjak végre beszámolót az amerikai szakadásról[592] (az Internacionálé európai bonyodalmai miatt ülésről ülésre el kellett halasztanunk a dolgot), alaposan átnéztem az egész New York-i levelezést s mindazt, ami a lapokban megjelent, és úgy láttam, hogy semmiképpen sem voltunk idejében pontosan tájékoztatva azokról a tényezőkről, amelyek a szakadást előidézték. Az általam előterjesztett határozati javaslatok egy részét már elfogadták, a másik része kedden kerül sorra, s akkor elküldjük a véghatározatot New Yorkba.

Ön 1000 példányt kap a német szabályzatokból. Hales küld majd 500 angolt. Én expediálok 200 franciát, ez teljesen elfogyott.

Eccarius azt mondja, hogy Gregorynak (az ő magánlevelezőjének) küldték el a dolgokat[644], mert Ön azt írta neki, hogy lemondott funkciójáról, új levelezőt pedig nem nevezett meg.

A külön „francia" levelező miatti panasz[645] teljesen jogtalan, mert a németeknek szintén volt külön levelezőjük, és Eccarius, az Egyesült Államok ügyeivel megbízott titkár, németül és angolul tud, de franciául nem tud

* *11-én. – Szerk.*

STATUTS GÉNÉRAUX

ET

REGLEMENTS ADMINISTRATIFS

DE

L'ASSOCIATION INTERNATIONALE

DES

TRAVAILLEURS.

ÉDITION OFFICIELLE,
RÉVISÉE PAR LE CONSEIL GÉNÉRAL.

LONDRES,
IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ COOPÉRATIVE
TYPOGRAPHIQUE,
59, GREEKSTREET, SOHO, 59.

1871.

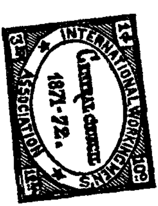

Le citoyen Matteo Pirro a été reçu membre de l'Internationale ce 9 Mars 1872.
Londres, 9 Mr. 72. Karl Marx

„A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata" címlapja Marx e megjegyzésével:

„*Matteo Pirro* polgártársat 1872 március 9-én felvettük az Internacionálé tagjai sorába.
London, 1872 március 9. Karl Marx"

levelezni. Ezenkívül nem is volt politikus a panasz, mert a Tanács francia tagjainak szemében megerősíteni látszott azt, hogy az 1. szekció[510] a többi szekció fölötti diktatúrára tart igényt. Ez a panasz éppen az ellenbizottságnak azzal a panaszával együtt érkezett, hogy az 1. szekció szabályzatellenesen nagy súllyal volt képviselve a régi bizottságban.

Az ellenbizottság számára a szervezeti szabályzat költségei nagyobbak voltak, mert meg kellett fizetniök a belépési díjat (legalábbis ők ezt mondják).

Remélem, a Tanács döntésével az Önök bizottsága meg lesz elégedve.

A magunk részéről kinyomatunk Genfben a szakadárok ellen egy füzetet[555], majdnem olyan vastagot, mint a „Polgárháború"[357]. Azok közben tompítani igyekeztek a vita élét, mert legutóbbi körlevelükben[640] behúzták a szarvukat.

Sebtében.

Híve

K. Marx

165

Marx Émile Eudes-hez

Londonba

[London,] 1872 március 9

Kedves Eudes,

Ne szóljon semmit a háztulajdonosának, mielőtt nem *távolította el* lakásából *bútorait.* Máskülönben ő lefoglaltathatná azokat és kellemetlenségeket okozhatna Önnek.

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

166

Engels Paul Lafargue-hoz

Madridba

London, 1872 március 11.

Kedves Lafargue,

Ha rám akarja bízni ügyeit, szívesen foglalkozom velük; csak írjon ügyvivőjének, hogy küldje el nekem **értéklevélben** és *nekem* címezve, 122, Regent's Park Road, az Ön részvényeit és kötvényeit, az enyémekkel együtt megőrzöm őket; ami a szelvényeket, osztalékokat és kamatokat illeti, nem mondhatok semmit, amíg meg nem vizsgáltam a dokumentumokat, de ennek elintézése nem fog semmilyen nehézséget okozni. A készpénzt illetően, azt hiszem, legjobban tenné, ha *váltó* formájában elküldetné magának Madridba és ott letétbe helyezné az összeget egy bankárnál, persze kellene találni valakit, akire ezt rá lehetne bízni. Ha azonban ezt is inkább nekem akarja elküldetni, kérem, adjon *szabályszerű* utasításokat, hogy ezt **Londonra** és *rendelkezésemre* intézvényezett *váltó* (vagy utalvány) formájában és szintén *értéklevélben* küldjék. A váltót mindkét esetben *rövid lejáratra* kell kiállítani. Vagy az is jó, ha megosztja az összeget, s utasítja ügyvivőjét, hogy az egyik részt Madridba, a másikat hozzám juttassa el. Ahogy jónak látja. Mindenesetre sokkal jobb az átutalást váltó formájában eszközölni, mint bankjegyekben. Az egyik is, a másik is veszteséggel jár, valószínűleg a váltónál veszít kevesebbet; de ha ellopják, a bankjegy végleg elveszett, míg a váltót a tolvaj nehezen tudná értékesíteni, s ilyen esetben a kifizetést meg lehet akadályozni.

Bizonyos kockázat mindig van még az értéklevelek esetében is, ha egyik országból a másikba küldik őket; de nem ismerek más módot arra, hogy részvényei stb. eljussanak hozzám. Egyébként az értékleveleket illetően az utóbbi időben sok tapasztalatunk volt, mert leveleink, ha nem értékmegjelöléssel adjuk fel, nem mindig jutnak el rendeltetési helyükre, míg értékleveleink eddig kivétel nélkül rendben megérkeztek.

Küldtem Önnek innen több újságot, például *febr. 14-én* négy kivágást az „Eastern Post"-ból, a „Volksstaat"-ból, a zürichi „Tagwacht"-ból és a New York-i „Socialiste"-ból[646];

febr. 21-én „Eastern Post"-ot, „Socialiste"-ot és a szervezeti szabályzat francia kiadását[453] (az „Emancipación" számára).

Holnap küldök Önnek 2 „Eastern Post"-ot. Sajnos az öreg hölgyek két címén kívül *más címünk nincs*, s *nagyon fontos* lenne, hogy levelek meg újságok küldéséhez más címet kapjunk, mert különben ők óhatatlanul igen gyanússá válnak.

Nagyon jól meg tudom érteni, hogy ottani barátaink valójában sokkal praktikusabbak, mintsem újságaikból látszik, s tökéletesen megértem ennek az okát is. Biztos vagyok benne például, hogy amikor azt követelik, hogy jelentős események másnapján a föld és a munkaeszközök nyomban azoknak a kezébe kerüljenek, akiket birtoklásuk megillet, egészen jól tudják, hogy ez kivihetetlen, de a következetesség kedvéért fel kell vetniök ezt a követelést. Teljesen számításba kell vennünk a helyzetüket. A bakunyinista kacatot nem lehet egy nap alatt kisöpörni, éppen elég, hogy a kisöprés folyamata végre komolyan megkezdődött.

A juraiak legutóbbi körleveléből[640] látni fogja, milyen teljes kudarccal végződött ez a nevetséges kampány. De a Főtanács válasz-körlevele[555] nyomdában van, s előkészítheti ottani barátainkat arra a tényre, hogy ezeket az embereket mi igen nyersen fogjuk kezelni, s hogy az összes tényeket, melyeket róluk tudunk – s ezek épp elég botrányosak – a Szövetség elé terjesztjük. Ezzel a szektával most végeznünk kell. Szerecsen és én az elmúlt hónapokban minden időnket erre vesztegettük és ez nem mehet tovább. Képtelenségeik cáfolására tegnap is egy egész pamfletot kellett küldenem Nápolyba, tizenkét sűrűn teleírt oldalt.[20] Nápolyban *mindannyian* bakunyinisták, s csak egy van köztük – Cafiero –, aki legalább jóindulatú, vele levelezek. A többi ügyekről az Ön feleségének írok.

Mrs. Engels mindkettőjüknek üdvözletét küldi.

Híve

Generális

Eredeti nyelve: francia és angol

167

Engels Laura Lafargue-hoz

Madridba

London, 1872 március 11.

Kedves Lórika,

Gratulálok neked Paulnak az „Emancipación"-ban megjelent cikkeihez, amelyek nagyon tetszettek mindnyájunknak és nagyon üdítően hatnak a spanyoloknál uralkodó elvont deklamációk sivatagában. Minden viszontagság és utazgatás mellett, amelyre másfél év óta rá vagy kényszerítve és amelyet én – talán mondanom sem kell – részvéttel és néha félelemmel kísértem, nyilván elégtételül szolgál neked az, hogy Paul madridi jelenléte, éppen a döntő pillanatban, fölbecsülhetetlen értékű volt nekünk és az egész Szövetségnek. Ha Bakunyin és Tsai Spanyolországban megnyerték volna a játszmát – s Paul nélkül ez valószínű volt –, akkor kész a szakadás és itt a nyilvános botrány. Így azonban szégyenletesen végződött az egész zendülési kísérlet, s mi kihirdethetjük: victoire sur toute la ligne*. Az „Emancipación" cikkeiben, amelyek először nyújtanak a spanyoloknak igazi tudományt, neked jelentékeny részed van, mégpedig éppen a tulajdonképpeni tudományosság tekintetében, úgyhogy én mint spanyol titkár egészen különlegesen hálára vagyok kötelezve irántad.

A nápolyi „Campaná"-ból[647] látom, hogy Paul oda is kiterjesztette tevékenységét; annál jobb. Nápolyban vannak egész Olaszország legcudarabb bakunyinistái. Cafiero jó fiú, született közvetítő és mint ilyen természetesen gyönge; ha hamarosan meg nem javul, róla is lemondok. Olaszországban az újságírók, ügyvédek és orvosok annyira előtérbe nyomultak, hogy a munkásokkal eddig soha nem tudtunk közvetlen kapcsolatba jutni; ez most kezd megváltozni, s azt tapasztaljuk, hogy a munkások, mint mindenütt, egészen másfélék, mint szószólóik. Nevetséges: ezek az emberek azt kiabálják, teljes autonómiát akarunk, nem akarunk vezetőket, s közben eltűrik, hogy egy maroknyi doktrinér burzsoá úgy vezesse őket az orruknál fogva, mint sehol má-

* – győzelem az egész vonalon – *Szerk.*

sutt. Ebben a tekintetben a spanyolok sokkal jobbak, egyáltalában sokkal messzebb tartanak, mint ezek az olaszok.

Nálatok otthon most nagy cécó van a Longuet-história óta*, s ha a te eljegyzésed idején elhangzottak itt-ott rossz tréfák casting sheep's eyes** miatt, akkor most tökéletesen meg vagy bosszulva: Jenny itt nyújtja, amit csak lehet. Különben nagyon jót tett neki a dolog: nagyon boldog és vidám és fizikailag is sokkal jobban van, Longuet pedig nagyon szeretetreméltó társ. Tussy is nagyon meg van elégedve az üggyel, s egészen úgy fest, mintha nem volna ellenére, hogy kövesse. Holnapután lesz nálatok Longuet vendégszereplése: lepényhalat süt normandiai módra, nemzeti ételét, mi is meg vagyunk híva, kíváncsian várom, hogy ízlik majd a feleségemnek. Legutóbbi mutatványa – boeuf à la mode*** – nem volt nagy siker.

Fondeville-ék erkölcsileg teljesen lezüllöttek itt, tisztára csalók.

Nagyon köszönöm a vidám spanyol verset, sokat nevettünk rajta.

Örülök, hogy Schnappy jobban van, s remélem, nemsokára azt hallom, hogy ismét teljesen egészséges. A szegény kis kölyöknek már sokat kellett kiállnia.

Most ég veled, tarts meg jó emlékezetedben, s légy bizonyos benne, hogy mindenütt, ahová mentek, szívbeli együttérzésem kísér. Feleségem ismeretlenül is szívélyesen üdvözöl.

Mindenkor a te öreg
Generálisod

* Jenny Marx és Charles Longuet eljegyzése. – *Szerk.*

** – szerelmes pillantások eregetése – *Szerk.*

*** – pörkölt marhahús – *Szerk.*

168

Engels Louis Albert François Pióhoz

Koppenhágába

[London, 1872 március közepe.]

Kedves Pio Úr!

Azt hiszem, aligha tudok jobbat nyújtani első tudósításomként, mint a „Pensamento Social"[64b] két kitűnő cikkének fönti fordítását. Fogalmam sincs róla, ki lehet a szerző, de a cikkek a modern társadalom fejlődése gazdasági és történelmi feltételeinek olyan megértéséről tanúskodnak, amilyet csodálkozva tapasztalok a világ oly félreeső zugából származó lapban.

Mellékesen, a „Socialisten"-nek a mezőgazdasági termelés szövetkezeti megszervezéséről szóló cikke, melyet be tudtam iktatni a Főtanács üléseiről közzétett beszámolóba, körbejárta a spanyol, az olasz és az amerikai sajtót, és most látom, hogy a „Pensamento Social" is közölte.[649] Nagy feltűnést keltett és bizonyára meghozza gyümölcsét. A kisparasztok és husmaendene* bevonása a proletármozgalomba — ebben a rendkívül fontos kérdésben a dánok általában, helyi körülményeik és nagyfokú politikai intelligenciájuk következtében, most előbbre vannak minden más nemzetnél. Beszéltem erről Liebknechtnek és másoknak, de sajnos túl lusták ahhoz, hogy dánul tanuljanak.

Mottershead nem vett részt a Főtanács három legutóbbi ülésén, közölte velünk, hogy le akar mondani a Dánia ügyeivel megbízott titkár tisztségéről; azt mondja, hogy túlságosan el van foglalva és nem tudja teljesíteni e titkár kötelezettségeit.

Ezért kérem Önt, szíveskedjék egyelőre velem levelezni; minden felelősséget, mely emiatt esetleg Önre hárulna a Főtanáccsal szemben, magamra vállalok. Dánia ügyeivel megbízott titkárnak egy franciát**, a Párizsi Kommün tagját szándékozunk kinevezni.

Szocialista üdvözlettel és kézszorítással

híve

F. Engels

* – kisbérlők – *Szerk.*

** Frédéric-Étienne Cournet. – *Szerk.*

A portugál cikkeket franciára fordítottam, mert ez a nyelv lehetővé teszi a szinte szó szerinti fordítást, és annyira pontosan fordítottam, amennyire csak lehetséges, tekintet nélkül a francia stílus választékosságára, sőt még a helyességére is.[650]

Eredeti nyelve: angol és dán

169

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba[643]

33, Rathbone Place
(a Főtanács új címe)
[London,] 1872 március 15.

Tisztelt Polgártárs,

Mellékelem a Főtanács határozatait (angolul és franciául).[651] A másik tanács Le Moussutől fogja megkapni őket.

A március 12-i ülés végén Eccarius bizalmasan közölte velem, hogy nem küldi el a határozatokat New Yorkba és hogy a következő ülésen benyújtja lemondását az Egyesült Államok ügyeivel megbízott titkár tisztségéről. Mivel ezt az ügyet a Főtanács jövő kedd előtt nem tudja elintézni, az általam és Le Moussu által küldött határozatokon nem szerepel a titkár aláírása, ami, tekintettel a választott formára, nem is volt szükséges. A határozatokat a jövő heti „*Eastern Post*" fogja közölni.

A vita során Eccarius az Önök tanácsáról fölöttébb ellenséges szellemben beszélt. A III. 2. határozat ellen szólalt fel és szavazott.[652] Ráadásul sértve érezte magát, mert én, időmegtakarítás végett, a határozati javaslatokat nem terjesztettem az albizottság elé,[653] melynek ő is tagja, hanem mindjárt a Főtanácsnak nyújtottam be. Minthogy a Főtanács, miután megokoltam, mi késztetett arra, hogy úgy cselekedjem, ahogy cselekedtem, teljes mértékben jóváhagyta ezt az eljárást, Eccariusnak fel kellett volna hagynia személyes bosszankodásával.

Tanácsuk *bizalmas* informálása végett hozzáteszem, hogy Hulek úr és úrnő – a férfi hülye, az asszony pedig „alantas intrikus" – egy rövid időre becsúsztak a Főtanácsba, olyan időben, amikor legtöbbünk távol volt, de nem sokkal ezután ez az érdemes pár kénytelen volt visszavonulni az úgynevezett francia szekcióval kapcsolatos intrikái miatt; ezt a szekciót kizárták az *Internacionáléból*, és a népszavazás előestéjén a „Marseillaise"-ben és a „Réveil"-ben „rendőri szekcióként" bélyegeztük meg.[58] Tetejében ez a két személy, New Yorkba érkezésük után, közreműködtek egy olyan társaság megalapításában, amely szemben áll az Internacionáléval, és állandó kap-

csolatban voltak a londoni francia szekció roncsaival. Ugyanezeket a tényeket Le Moussu közölte a másik tanáccsal.

A 10. sz. (francia) szekció írt a Főtanácsnak egy kitűnő levelet az amerikai szakadásról.[654]

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

170

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1872 március 17.

Kedves Sorge Barátom,

Egy kérésem van Önhöz, amelynek teljesítése remélhetőleg nem lesz túlságosan terhére.

Lenne-e szíves megvenni és elküldeni nekem 50 példányt a „Woodhull & Claflin's"-nek abból a számából, amely a „Kommunista Kiáltvány" fordítását közli, és 50–100-at a francia fordítást tartalmazó „Socialiste"-ból?[616] Az összeget elküldöm Önnek, mihelyt tudom, mennyi. Ha nem volna ennyi példány, akkor annyit vegyen, kérem, amennyit kapni tud. Bármilyen sok kifogásolni való van is mindkét fordításban, egyelőre ezeket kell felhasználnunk a propagandához, s nekem különösen nélkülözhetetlen a francia, Európa latin nyelvű országai számára, hogy ellene hassunk a Bakunyin által terjesztett, valamint a proudhonista hülyeségnek, amely ott nagyon elharapózott.

Amint lesz rá időnk, Marx és én elő fogjuk készíteni a „Kiáltvány" új kiadását, bevezetéssel stb.,[352] pillanatnyilag azonban tele van a kezünk munkával. Nekem Spanyolországon és Olaszországon kívül jelenleg Portugália és Dánia ügyeinek titkári teendőit is el kell látnom, Marxnak épp elég dolga van „Tőké"-je második kiadásával[566] meg a különféle fordításokkal[176], amelyek most kerülnek sorra.

Az volt a szándékunk, hogy holnap nyilvános gyűléssel ünnepeljük meg a március 18-i forradalmat[655] – s tegnap este hirtelen lemondták nekünk azt a termet, amelyet kibéreltünk! mégpedig azzal az ürüggyel, hogy a francia kommunistáknak London *egyetlen termében sem szabad* összegyűlniök! Minthogy a teremtulajdonosok bizonyára nem egykönnyen hagynak elveszni 10 £ 10 sh. bért, s mi pöröljük is őket kártérítésért, és fogunk is valamicskét kapni, világos, hogy a kormány kártalanítja őket. Mi azonban állunk a dolog elébe: nyugodtan odamegyünk, s ha zárva találjuk a bejáratot, ami valószínű, de azért még nem egészen biztos, akkor odaültetjük a tanúk padjára az ille-

tőt, aki az említett kijelentést tette, s meglátjuk, mit lehet kihozni ebből. Gladstone urat mindenesetre megszégyenítjük.

Baráti üdvözlettel híve
F. Engels

Lisszabonban megjelenik egy újság, „O Pensamento Social", Rua de S. Boaventura 57. sz., Lisboa; az első számában van néhány egészen kitűnő cikk.

Mellékelek a brüsszeli „Liberté"-ből egy Arthur O'Connorról szóló cikket, amelyet bizonyára érdemes lefordítani az „Irish Republic"-ban. Az egész európai sajtóban ez az *egyetlen* olyan cikk, amely ennek a szegény ördögnek pártját fogja.

171

Marx Maurice Lachâtre-hoz

San Sebastianba[656]

London, 1872 március 18.

Maurice La Châtre Polgártársnak

Kedves Polgártárs,

Helyeslem azt az ötletét, hogy a „Tőke" fordítását időszakosan megjelenő füzetek formájában adjuk ki. Ebben a formában a mű megközelíthetőbb lesz a munkásosztály számára, és ez a szempont szerintem mindennél fontosabb.

Ez az érem szebbik oldala, de van visszája is; az elemzésnek az a módszere, amelyet használtam, és amelyet eddig nem alkalmaztak gazdasági témákra, eléggé megnehezíti az első fejezetek olvasását, és félő, hogy a francia közönség, amely mindig türelmetlenül várja a végső következtetést és mohón vágyik megismerni az általános elvek összefüggését az őt közvetlenül érdeklő kérdésekkel, elkedvetlenedik, mert nem kapja meg mindjárt a folytatást.

Ez hátrány, amely ellen nem tehetek egyebet, mint hogy előre figyelmeztetem és előkészítem rá az igazságot kereső olvasókat. A tudományhoz nem visz széles országút, s csak azok remélhetik, hogy napsütötte ormait elérik, akik nem riadnak vissza attól, hogy meredek ösvényeinek megmászása fáradságos.

Fogadja, kedves polgártárs, nagyrabecsülésem kifejezését.

Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

172

Engels Cesare Berthez

Torinóba

(Fogalmazvány)

London, 1872 március 21.

Cesare* Bert Polgártárs,

Et. Péchard polgártárstól, aki február utolsó napjaiban átutazott Torinón, megkaptam az Ön címét azzal a közléssel, hogy jelenleg Ön a titkára „*Emancipazione del Proletario*" szekciónknak C. Terzaghi helyett,[657] akit hűtlen pénzkezelésért stb. kizártak; tehát az a kellemes kötelességem lesz, hogy Önnel levelezzek.

Most kaptam Terzaghitól egy hosszú levelet, amelyben azt írja, hogy lemondott az „*Emancipazione del Proletario*" tagságáról és titkári tisztségéről, mivel ez a társaság részben kormányügynökökből és mazzinistákból áll, s mivel bizalmatlanságot akartak neki szavazni, amiért *a tőke elleni háborút* hirdette.

Természetesen mi itt sokkal inkább hajlunk arra, hogy azt higgyük el, amit Ön és tanácsuk többi tagja mondott Péchard-nak, semmint azt, amit Terzaghi ír nekem, aki velünk szemben mindig mindenféle machinációkhoz folyamodott; de hogy biztonsággal és határozottsággal cselekedhessünk és hogy a legközelebbi kongresszuson vállalhassuk a felelősséget és fedezve legyünk, kérjük, küldjön címünkre tanácsától egy hivatalos levelet, amelyben megfogalmazzák a Terzaghi elleni vádakat és közlik, milyen határozatokat hozott társaságuk vele kapcsolatban. Lehetetlen dolog lenne, hogy egyazon városban két riválisés egymással hadban álló szekció legyen; szerencsére, az ügyviteli szabályok (a bázeli kongresszus határozatai) feljogosítják a Főtanácsot arra, hogy bármely új szekció csatlakozását engedélyezze vagy megtagadja;[568] s Ön is látni fogja, mennyire szüksége van szerveze-

* *A kéziratban*: Carlo – *Szerk.*

tünknek erre a jogra, melyről Terzaghi jurai barátai el akarták hitetni Önökkel, hogy autoritárius és igazolhatatlan.

Kérem, válaszoljon azonnal. Testvéri kézszorítással

híve

Eredeti nyelve: olasz

173

Marx Paul Lafargue-hoz

Madridba

London, 1872 március 21.

Kedves Toole,

Mellékelten küldök a szakadárok elleni körlevelünkből egy kivonatot, amely a Főtanács funkcióira vonatkozik.

Mindaz, amit a Főtanács az általános szervezeti szabályzat és a kongresszusi határozatok adott esetekben való alkalmazása érdekében megtehet, döntőbíróság módjára határozatok meghozatala. De a végrehajtás minden országban teljes egészében magától az Internacionálétól függ. Így attól a pillanattól fogva, amikor a Tanács megszűnne az Internacionálé *általános érdekeinek eszközeként* működni, abszolúte nulla és tehetetlen lenne. Másfelől a Főtanács maga is a Szövetség egyik eleven ereje, amely szükséges ahhoz, hogy fenntartsa az egységet és megakadályozza, hogy ellenséges elemek hatalmukba kerítsék. A morális befolyás, amelyre a jelenlegi Tanács (minden fogyatékossága ellenére) a közös ellenséggel szemben szert tudott tenni, megsértette azoknak az embereknek az önszeretetét, akik sohasem láttak mást az Internacionálében, mint személyes becsvágyuk eszközét.

Mindenekelőtt nem szabad megfeledkezni arról, hogy a mi Szövetségünk *harci szervezete* a proletariátusnak, nem pedig olyan társaság, amely műkedvelő doktrinérek előtérbe tolására alakult. Szervezetünk szétverése e pillanatban fegyverletételt jelentene. A szövetkezett burzsoák és kormányok nem kívánhatnak jobbat maguknak. Olvassa el Sacaze parlagi nemesnek a jelentését Dufaure tervezetéről.[658] Mi az, amit a legjobban bámul Szövetségünkben, és amitől a legjobban fél? „A szervezete."

A londoni konferencia[409] óta nagyszerű haladást értünk el.

Új föderációk alakultak Dániában, Új-Zélandban, Portugáliában; nagy a terjeszkedés az *Egyesült Államokban*, **Franciaországban** (ahol saját bevallásuk szerint Malonnak és Tsainak egyetlenegy szekciójuk sincsen), *Németországban*, Magyarországon, Angliában (az angol föderális tanács megalakulása óta). Az *ír* szekciók megalakulása teljesen új keletű. Olaszországban az egyedüli komoly szekciók – Milánóban és Torinóban – hoz-

zánk tartoznak; a többit ügyvédek, újságírók és más burzsoá doktrinérek vezetik. (Apropó: Bakunyin egyik személyi sérelme velem szemben az, hogy minden befolyását elveszítette Oroszországban, ahol a forradalmi ifjúság velem tart.)

A londoni konferencia határozatait már elismerték Franciaországban, Amerikában, Angliában, Írországban, Dániában, Hollandiában, Németországban, Ausztriában, Magyarországon, Svájcban (a juraiak kivételével), a valódi munkásszekciók Olaszországban, végül az oroszok és a lengyelek. Akik nem ismerik el a határozatokat, mit sem változtatnak ezen a tényen, hanem kénytelenek lesznek különválni az Internacionálé óriási többségétől.

Annyira túl vagyok terhelve munkával, hogy még arra sem találok időt, hogy írjak az én édes Kakadumnak és a drága Schnappynak (akiről többet szeretnék hallani). Csakugyan, az Internacionálé túl súlyosan nehezedik rá időmre, s ha nem lennék meggyőződve arról, hogy e harci pillanatban még szükség van jelenlétemre a Tanácsban, régóta visszavonultam volna.

Az angol kormány megakadályozta a március 18-i ünnepélyünket; mellékelem a határozatokat, amelyeket angol munkások és francia menekültek gyűlésén fogadtak el.[655]

Lachâtre szörnyű sarlatán. Abszurd dolgokkal lopja az időmet (pl. válaszlevele a kéziratomra, melyen kénytelen voltam változtatásokat javasolni neki).

Roy (6, rue Condillac, Bordeaux) kiváló fordító.[176] Már elküldte az első fejezet kéziratát (a második német kiadás[566] kéziratát küldtem neki Párizsba).

Mindenkor híve
Old Nick

Eredeti nyelve: francia

Kivonat[659]

A Tanács kiegészítésének joga

„A Főtanács személyi összetétele állandóan cserélődött, jóllehet az alapítók közül egynéhányan benne maradtak, éppúgy, mint a belga, a francia-svájci stb. föderális tanácsban.

Megbízatásának betöltésében a Főtanács három lényeges feltételnek van alávetve. Először is szüksége van elég nagyszámú személyi állományra,

hogy sokrétű munkáját végrehajthassa; továbbá a »Nemzetközi Szövetségben képviselt különböző nemzetekhez tartozó dolgozókból« kell állnia, és végül túlsúlyban kell lenni benne a munkáselemnek. Hogyan tudná a Főtanács egyesíteni ezeket az elengedhetetlen feltételeket a kooptálási jog nélkül, amikor személyi összetételében a munkásoknak a munkalehetőségektől való függése szüntelenül változásokat okoz?" {Megjegyzés: A londoni Főtanács tagjainak több mint $^3/_4$-e bérmunkás.}

A Főtanács funkciói

„Ellentétben minden burzsoá társaság szervezeti szabályzatával, az Internacionálé általános szervezeti szabályzata alig érinti ügyviteli szervezetét. Ennek kialakulását a gyakorlatra és szabályozását a jövendő kongresszusokra bízza. De minthogy csak az *egység és az akcióközösség* adhatja meg a különböző országok szekcióinak a nemzetköziség megkülönböztető jellegét, a szervezeti szabályzat többet foglalkozik a Főtanáccsal, mint a szervezet más részeivel.

Az eredeti szervezeti szabályzat 5. cikkelye" {a felülvizsgált szervezeti szabályzat 6. cikkelye} „így hangzik:

»A Főtanács *nemzetközi ügyvivőként* fog működni a különböző nemzeti és helyi csoportok között.«" {Itt aztán erre a tevékenységre példák következnek, valamint információk, elkészítendő statisztika stb., de egy ugyancsak fontos bekezdést a juraiak meghamisítottak: „hogy *ha azonnali gyakorlati lépésre van szükség* – mint pl. nemzetközi viszályok esetén – a *Szövetség összes csoportjai egyidejűleg és egységesen cselekedhessenek*".}

„A cikkely így folytatódik:

»A Főtanács, valahányszor ezt helyénvalónak látja, vállalja a helyi és nemzeti társaságok elé terjesztendő *javaslatok kezdeményezését*.«

Az általános szervezeti szabályzat megbízza a Főtanácsot bizonyos munkálatokkal, amelyeket a kongresszus elé kell terjesztenie stb." {Lásd 4. és 6. cikkely a felülvizsgált *kiadásban*.} „Az eredeti szervezeti szabályzat olyannyira nem állítja ellentétbe a csoportok spontán akcióit a Szövetség akcióegységével, hogy a 6. cikkely" {a felülvizsgált szabályzat 7. cikkelye} „kimondja: {*Lásd ezt a cikkelyt*.}

Az" {1866-os} „*genfi kongresszus* első ügyviteli határozata (1. cikkely) így szól:

»A Főtanács *köteles végrehajtani* a kongresszusi határozatokat.«

E határozat legalizálta azt a pozícióját, amelyet a Főtanács fennállásától fogva elfoglalt: a Szövetség *végrehajtó szervének* pozícióját.

A genfi kongresszus egyúttal megbízta a Főtanácsot »a szervezeti szabályzat hivatalos és kötelező szövegének« közzétételével." {Lásd felülvizsgált szervezeti szabályzat, *Függelék I.* 16., 17. old.}

„Ugyanez a kongresszus határozatba hozta (genfi ügyviteli határozat, 14. cikkely):

»Minden szekciónak jogában áll, hogy ügyviteli szabályzatát és szervezeti szabályzatát összehangolja országának helyi körülményeivel és törvényhozási sajátságaival. E szabályzatok azonban nem tartalmazhatnak semmi olyat, ami ellentmond az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatnak.«

Kinek kellett megállapítania a külön szervezeti szabályzatok megegyezését az általános szervezeti szabályzattal? Nyilvánvaló, hogy ha nem lett volna ezzel a funkcióval megbízott »tekintély«, a határozat semmis és érvénytelen lenne. Nemcsak rendőri vagy ellenséges szekciók alakulhattak volna, hanem deklasszált szektások és burzsoá filantrópok a Szövetségbe benyomulva eltorzíthatták volna jellegét és a kongresszusokon létszámukkal legázolhatták volna a munkásokat.

A nemzeti vagy helyi föderációk megalakulásuktól fogva jogot formáltak arra, hogy a maguk országában befogadjanak vagy visszautasítsanak új szekciókat, attól függően, hogy ezeknek a szervezeti szabályzata az általános szervezeti szabályzattal megegyezett-e vagy sem. Ugyanezt a funkciót a Főtanács az általános szervezeti szabályzat 6. cikkelye" {a felülvizsgált szervezeti szabályzat 7. cikkelyének vége} „értelmében gyakorolja, s eszerint a független helyi társaságok (vagyis olyan társaságok, amelyek országuk föderális kötelékein kívül alakulnak meg) jogosultak a Főtanáccsal közvetlen kapcsolatba lépni." {Az *Internacionálé* megalakulása óta ezeket a független helyi társaságokat sohasem ismerték el, amíg a Főtanács fel nem vette őket.}

„A szervezeti szabályzat 6. cikkelye" {a felülvizsgált szervezeti szabályzat 7. cikkelye} „intézkedik arról is, hogy amennyiben bizonyos országokban törvényes akadályai merülnek fel nemzeti föderációk alakításának, akkor a Főtanács van hivatva {a körülmények hatalmánál fogva} arra, hogy a *föderális tanács szerepét töltse be.* (Lásd »*Procès-verbaux du Congrès etc. de Lausanne*, 1867«, 13. old.[660])

A Kommün bukása óta ezek a törvényes akadályok csak növekedtek a különböző országokban és még elengedhetetlenebbé tették a Főtanács ama tevékenységét, hogy távol tartsa a Szövetségtől a rossz hírű elemeket. Így pl. legutóbb franciaországi bizottságok kérték a Főtanács közbelépését, hogy megszabadulhassanak a rendőrspicliktől, egy másik nagy országban"

{köztünk maradjon: Ausztriában} „pedig az internacionalisták felkérték, hogy ne ismerjen el semmilyen szekciót, amelyet nem az ő közvetlen megbízottai szerveztek meg vagy nem az ottani szervezet alapított. Kérelmüket azzal indokolták, hogy ilymódon kell távol tartani az agent provocateuröket, akiknek hangos buzgalma páratlanul radikális szekciók rohamos alakításában nyilvánult meg."

{*Megjegyzés*: Magától értetődik, hogy olyan országokban, mint Lengyelország és Oroszország, az internacionalisták csak a Főtanáccsal tarthatnak közvetlen kapcsolatokat, amelynek ott a legnagyobb elővigyázatossággal kell eljárnia.}

„Akárcsak az összes Internacionálé-csoportoknak, a Főtanácsnak is kötelessége a propaganda. Ezt a feladatot betöltötte manifesztumai által" {olyan országokban tartózkodó egyes személyekkel folytatott levelezése által, ahol még nem alakult meg a Szövetség} „és azon megbízottai által, akik elsőkként rakták le az Internacionálé alapjait Észak-Amerikában, Németországban és sok franciaországi városban" {éppúgy Ausztráliában és Új-Zélandban}.

„A Főtanács egy másik funkciója abban áll, hogy segítse a sztrájkokat, biztosítsa számukra az egész Internacionálé támogatását (lásd a Főtanács beszámolóit a különböző kongresszusokon). A többi között a következő tény bizonyítja, hogy mekkora súlya volt a sztrájkokba való közbelépésének. Az angol vasöntők ellenállási társasága önmagában egy *nemzetközi trade-union*, amelynek más országokban, főként az Egyesült Államokban is vannak ágazatai. Mindazonáltal az amerikai vasöntők, egyik sztrájkjuk alkalmával, szükségesnek tartották segítségül hívni a Főtanács közvetítését avégett, hogy megakadályozza angol vasöntők bevitelét országukba."

{*Megjegyzés*: Az egyetlen valóban *nemzetközi trade-union* Európában a szivarkészítőké. Teljesen kívül is maradnak a proletármozgalmon, s a Főtanácsot csak szakmai érdekeikre használják fel.}

„Az Internacionálé fejlődése *döntőbírói funkciót* hárított a Főtanácsra éppúgy, mint a föderális tanácsokra is."

{Anélkül, hogy a Főtanács kívánta volna,} „a brüsszeli kongresszus" {1868} „határozatba hozta:

»A föderális tanácsok tartoznak minden negyedévben beszámolót küldeni a Főtanácsnak saját ügykörük *ügyviteléről* és *pénzügyi helyzetéről*.«" ({Lásd a *harmadik kongresszus jegyzőkönyvét stb.*} „3. sz. *ügyviteli határozat*.[401])

Végül a *bázeli kongresszus*[57] nem tett mást, mint hogy szabályozta a Szövetség fejlődéséből fakadó ügyviteli vonatkozásokat. Ha a Főtanács illeté-

kességének határait mértéken felül kiterjesztette, ki a hibás ebben, ha nem Bakunyin, Schwitzguébel, Fritz Robert, Guillaume és az *Alliance*[231] más küldöttei, akik ezt nagy hangon követelték?"

{*Megjegyzés:* Ezek az urak azt képzelték, hogy a bázeli kongresszus áthelyezi a Tanácsot Genfbe.}

„Íme a bázeli kongresszus két határozata:

»IV. Minden megalakuló új szekció vagy társaság, amely az Internacionálé tagja akar lenni, köteles csatlakozását azonnal bejelenteni a Főtanácsnak«, és

»V. A Főtanácsnak joga van elfogadni vagy elutasítani minden új társaság vagy csoport csatlakozását, a következő kongresszushoz való fellebbezési jog fenntartásával.«

Ezek a cikkelyek ténylegesen feljogosítják a Főtanácsot arra, hogy a föderációk belső életébe beavatkozzék; de ebben az értelemben a Főtanács még sohasem alkalmazta őket" {*kivéve abban az esetben, amikor szekciók kívül álltak a föderatív kötelékeken* vagy *szekciók alakultak olyan országokban, ahol még nem áll fenn az Internacionálé.* Ilyen esetekben a Tanács beavatkozása feltétlenül szükséges. Másfelől a Főtanács sohasem avatkozott bele *fennálló* csoportokhoz vagy föderációkhoz csatlakozni szándékozó új szekciók ügyeibe}.

„Az imént idézett határozatok" {*csak*} „*alakulófélben levő szekciókra vonatkoznak*; a következő határozatok pedig a *már elismert* szekciókra:

»VI. A Főtanácsnak ugyancsak joga van ahhoz, hogy a következő kongresszusig *felfüggessze* az Internacionálé valamelyik szekcióját«" {lásd a következő *megjegyzést*}.

„»VII. Amennyiben egy nemzeti csoport társaságai vagy ágazatai között, vagy pedig különböző nemzetiségű csoportok között viszályok keletkeznének, a Főtanácsnak joga lesz a nézeteltérésben dönteni, a feleknek pedig joguk van döntése ellen a következő kongresszushoz fellebbezni, amely a végleges döntést meghozza.«

Szélsőséges esetekre szükséges e két cikkely, jóllehet a Főtanács mostanáig sohasem alkalmazta őket. Egyetlen szekciót sem függesztett fel és nézeteltérés esetén csakis a két fél által meghívott döntőbíróként cselekedett."

{*Megjegyzés*: Az amerikai szakadásról szóló, mellékelt határozatokból[592] láthatja, hogy a Tanács *felfüggesztett* egy szekciót, amely szinte kizárólag burzsoákból állt. Az Egyesült Államokban a burzsoák behatolása – akik a maguk eszközévé igyekeznek megtenni az Internacionálét – igen veszélyes. Éppen ez az eset bizonyítja a bázeli kongresszus VI. határozatának szükségességét.}

{A különböző funkciókon kívül, amelyek a Főtanácsra az Internacionálé történelmi fejlődése folytán háramlottak, akad egy további is, amelyet Szövetségünk ellenségei róttak rá. Azáltal, hogy támadásaik célpontjává tették, a proletármozgalommal szemben ellenséges összes pártok és szekták a Főtanácsot} „a Nemzetközi Munkásszövetség védelmezőinek az élére állították".

Eredeti nyelve: francia

174

Engels Carlo Terzaghihoz

Torinóba

(Fogalmazvány)

London, 1872 márc. 21.

Kedves Polgártárs,

Folyó hó 13-án írtam Önnek[20] és utána megkaptam folyó hó 10-i levelét. Péchard-nak Torinóban azt mondták[657], hogy Önt az Emancipazione del Proletarióból különböző okokból kizárták: hogy Ön megtagadta a visszaadását egy bizonyos összegnek, mely a társaságé, továbbá nem adta át az Önnek küldött 200 bélyeget stb. stb.* – Ha ilyen vádak hangzanak el, akkor elengedhetetlenül szükséges, hogy a Főtanács tudja, igazak-e vagy sem, mielőtt bármelyik fél mellett állást foglalna. Kérem tehát, szíveskedjék közölni velem, miről van szó, mivel természetesen ilyen dolgok felett nem lehet hallgatólag átsiklanunk.

Ami a 150 frank segélyt** illeti, ez nem a Főtanács pénze volt, hanem egy magánjellegű bizottságé, amely abból a célból alakult, hogy bizonyos anyagi eszközöket gyűjtsön össze a baráti sajtónak és más nemzetközi céloknak a támogatására, s mivel az Ön elsietett és lelkes nyilatkozata a Jura mellett a bizottságot arra a feltevésre késztette, hogy Ön olyan ügyben foglalt állást, melynek maga a lényege szükségképpen ismeretlen Ön előtt, az összeget nyomban más célra fordították, s jelenleg nem áll többé rendelkezésre pénz.

A „Proletarió"-t, amelyről azt írja, hogy rendszeresen küldi, 6 hete nem kaptam meg.

Megváltoztattuk a Tanács székhelyének címét. Pillanatnyilag más egyéni címet nem adhatok Önnek, de azt hiszem, hogy az, amely megvan Önnek, C R, 122, Regent's Park Road, még mindig jobb, mint a Főtanácsé.

Azt hiszem, Savio nincs már Londonban, hanem vidékre ment dolgozni.

Üdvözlet és felszabadulás.

Eredeti nyelve: olasz

* *V. ö. 418. old. – Szerk.*
** *V. ö. 357. old. – Szerk.*

175

Engels Gennaro Bovióhoz

Traniba[661]

London, 1872 április 16.

Gennaro Bovio Polgártárshoz, Trani

Tisztelt Polgártárs,

Megkaptam és mellékelten köszönettel visszaküldöm a különféle dokumentumokat, amelyeket az igen tisztelt Enrico Bignami polgártárs útján szíveskedett eljuttatni hozzám.

Az Internacionálé Főtanácsa, meghatározott funkciókkal felruházott intéző bizottság lévén, ezekről az okmányokról *hivatalosan* nem vehetett tudomást és nem határozhatott; ám kötelességemnek tartottam, hogy átnyújtsam őket a Főtanács azon tagjainak, akik értenek olaszul és akik nagy örömmel olvasták e dokumentumokat.

Szívesen méltányoljuk, hogy amikor itt Londonban első ízben létrejött a munkásoknak egy nemzetközi szövetsége, Önök a távoli Apuliában felvetették ugyanezt az eszmét és bátran védelmezték a nápolyi kongresszuson.[662] Köszönjük, hogy közölték velünk ezt a tényt, mert ez újabb bizonyítékot tartalmaz arra vonatkozóan, hogy az egész világ munkásainak szövetkezését már 1864-ben történelmi szükségszerűségnek ismerték el azokban az országokban is, amelyekkel akkor nem léphettünk kapcsolatba, mivel nem tudtuk, kihez forduljunk.* És őszintén sajnáljuk, hogy az olasz munkásegyesületek,

---

* *A fogalmazvány másolatában kihúzott bekezdés:* Kétségtelen, hogy ha az olasz munkásegyesületek 1864-ben magukévá tették volna az Önök eszméjét, ha abban az időben országuk társadalmi állapotán alapuló olasz munkásmozgalmat kezdeményeztek volna, akkor Olaszországban most talán kevesebb volna az olyan munkásegyesület, amelyek nem olasz, hanem szektás francia és orosz doktrínákat képviselnek. Véleményem szerint a munkásosztály mozgalmában az *igazi* nemzeti eszmék, vagyis amelyek megfelelnek az illető nemzetben uralkodó gazdasági, ipari és mezőgazdasági tényeknek, egyúttal mindenkor az igazi *nemzetközi* eszmék is. Az olasz paraszt felszabadulása nem ugyanabban a formában fog végbemenni, mint az angol gyári munkásé; de minél jobban megtanulják mindketten megérteni azt a formát, amely saját helyzetüknek megfelel, annál jobban megegyezhetnek majd egymással a | ényeget illetően.

azzal, hogy 1864-ben nem tették magukévá az Önök eszméjét, nagymértékben késleltették Olaszországban a proletármozgalom fejlődését.

Nagy örömöt szerzett nekünk azon cikkeinek az olvasása, amelyeket a „Libertà"-ban a Párizsi Kommün védelmében írt V. Hugo és mások ellen,[663] s nem kételkedünk benne, hogy ezek voltak az első cikkek, amelyeket olasz nyelven ebből a célból írtak. Mi itt ugyanebben az időben közzétettük a Főtanács kiáltványát „Polgárháború Franciaországban" címmel[357], s voltam bátor ebből március 23-án elküldeni Önnek egy angol nyelvű példányt meg egy németet, mivel a francia fordítás nem volt nálam, az olasz pedig (a girgenti „Eguaglianzá"-ban) még nem készült el. Ebből a kis munkából látni fogja, hogy ebben a pontban is egyeznek gondolataink, s hogy mi sem mulasztottuk el megtenni kötelességünket.

Üdvözlet és testvériség.

Friedrich Engels

Olaszország ügyeivel megbízott titkár
a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsánál

Eredeti nyelve: olasz

176

Engels Theodor Cunóhoz

Düsseldorfba

London, 1872 április 22 [–23].

Kedves Cuno,

Ma reggel megkaptam levelét[664], amelyet szomorúan vártam. Egy idővel ezelőtt Gandolfi megírta nekem, hogy úgy sejtik, az olasz kormány kiadta Önt Poroszországnak. – Letartóztatását stb. a lapokból tudtam meg, s ezek azt is jelezték már, hogy Önt „megélhetés hiányában" kiutasították – a milánói újságban volt egy ilyen rendőrségi hír. Ennek a históriának jelentősége van. Ez az első cselekedete a Poroszország, Ausztria és Olaszország közötti nemzetközi rendőr-összeesküvésnek[448], s ha Önt nem vitték toloncúton a bajor határról még Düsseldorfba is, akkor ezt csak *a bajorok butaságának* köszönheti. Holnap este a Főtanács elé viszem a dolgot, s akkor az egész bekerül a hivatalos beszámolóba[665], amelyet az „Eastern Post" közöl és amely a világ minden tájára eljut. Ön azonban írjon saját nevében beszámolót és küldje el a „Volksstaat"-nak, a genfi „Égalité"-nak és a „Gazzettino Rosá"-nak. Angliáról, Amerikáról és Spanyolországról, valamint Franciaországról mi gondoskodunk innen. Hadd vegyék észre a gaz kutyák, hogy már nem olyan egyszerű a dolguk, s hogy az Internacionálé karja mindenesetre messzebb ér el, mint az olasz királyé*. Mihelyt ki van nyomva a dolog, küldök Önnek egy példányt, s abból is, ami egyéb lapot összeszedhetek Önnek; sok nem lesz.

Amit Liebknecht tanácsol Önnek, hogy írjon Bismarcknak, az nagyon jó, de egészen más okokból.[666] Először is, ahelyett, hogy segítene Önnek hozzájutni a kártérítéshez, Bismarck *örülni* fog és csak azon bosszankodik majd, hogy a bajorok elengedték Önt és nem értették meg, hogy itt a legszebb alkalom toloncúton szállítani egy Internacionálé-tagot végig egész Németországon. Önnek azonban írnia kell B-nak, csak azért, hogy az ő bizonyára nagyon ócska válaszát később elküldje Bebelnek, aki majd *botrányt* csap *a Reichstagban*. Ám hogy Bismarck akár a kisujját is megmozdítsa azért, hogy

* II. Viktor Emánuel. – *Szerk.*

megbüntesse Olaszországot, mert olyan jól hajtja végre az ő utasításait, arról bizonyosan szó sem lehet.

Nem szabad csodálkoznia azon, hogy olyan kevés támogatásra talált a pártbeli elvtársaknál. Már egyik előbbi leveléből láttam, hogy Önnek némi ifjúi illúziói vannak a felől a segítség felől, amelyet bajában lelhet az ember; sajnos, erre adott válaszomat elkonfiskálták a mardocheusok* s Ön nem kapta meg. Nos, ehhez azonban még hozzájárul, hogy a mi német munkásaink, bár elméletileg messze az összes többiek előtt járnak, a gyakorlatban még korántsem vetkőzték le a régi „céhlegényt" és a borzasztóan kispolgári német viszonyok folytán főleg pénz dolgában roppant szűkkeblűek. Ezért nem is csodálkozom egy csöppet sem azokon a tapasztalatokon, amelyeket ilyen vonatkozásban szerzett. Ha volna pénzem, küldenék Önnek valamennyit, de e tekintetben mi itt nagyon kutyául állunk. Itt van nekünk a Párizsi Kommün több mint száz gyámoltalan menekültje (és ezek *betű szerint* gyámoltalanok, mert egyetlen nemzet sem olyan gyámoltalan külföldön, mint a franciák), s amit ők el nem nyelnek, azt elküldtük Corkba, Írországba, egy nagyon derék fickónak**, aki ott megalakította az Internacionálét és jutalmul a papok és a burzsoák kiközösítették és egészen tönkrement. Ebben a pillanatban teljesen fillér nélkül állunk. Ha valamilyen oldalról bejön valami, én gondoskodni fogok róla, hogy Önről ne feledkezzenek meg.

Írja meg nekem, hogy szakmájának melyik ágában dolgozott gyakorlatilag és hogy általában milyen munkára tud vállalkozni; rögtön utánanézek, hogy akad-e itt valami az Ön számára. Angliát elárasztották ugyan a külföldi mérnökök, de talán mégiscsak lehet valamit tenni. Van néhány igen jó összeköttetésem.

Az Ön fogsága alatt történt egy és más. Torinóban Terzaghit sikkasztás és a rendőrfőnökkel való gyanús kapcsolatai miatt kihajították az Emancipazione del Proletarióból***, ő még megjelentette a „Proletario" két-három számát, amelyekben ezt a társaságot – éppúgy, mint azelőtt a Federazione Operaiát[578] – csőcseléknek, burzsoáknak, gyáváknak stb. szidalmazza, most azonban, úgy látszik, a lap halott, mint csaknem az összes nemrég indult kis lapok Olaszországban, a „Martello"[667], a „Campana" stb. Írtam Terzaghinak°, hogy miképp áll a dolog ezekkel a vádakkal, erre ő küld nekem egy „Prol"-t, tele szitkozódással, s azt mondja, ebből láthatom, hogy azok mind-

* – rendőrkopók – *Szerk.*
** John De Morgan. – *Szerk.*
*** *V. ö. 418. old.* – *Szerk.*
° *V. ö. 427. old.* – *Szerk.*

nyájan csibészek! Ez az ember már hónapok óta gyanús volt nekem; Regis (aki Péchard néven Önöknél volt[657] és most Genfben van) megtudta róla, hogy folyton Bakunyinhoz utazgat Locarnóba, annál jobb, hogy most egyszerű lumpáciusként lepleződött le.

Bolognában a romagnai Fascio Operaio kongresszust tartott és színtiszta bakunyinistának leplezte le magát.[668] A romagnaiak belépnek az Internacionáléba, de a szervezeti szabályzat stb. elismeréséről tudni sem akarnak. Még nem írtak nekünk, pedig a kongresszus már március 18-án megvolt; megkapják majd tőlünk a magukét. – A ravennai szekció írt nekünk, jelezte csatlakozását, de „saját autonómiájának fenntartásával"; én egyszerűen megkérdeztem, hogy elfogadják-e szervezeti szabályzatunkat, vagy nem.[669]

Éppen most látom egy nekem küldött újságkötegben, hogy Milánóban letartóztatták Pezzát és Testinit is (március 30. körül).

A Főtanácsnak Bakunyinról és híveiről szóló körlevele[555] nyomdában van és jövő hét végén valószínűleg kész. Rögtön elküldöm Önnek. Minden kertelés nélkül beszél és pokoli lármát fog kelteni.

Azt hiszem, holnap küldhetek Önnek újságokat, „Gazzettino Rosá"-t és néhány más olasz dolgot, meg amit még fel tudok hajtani.

Zaragozában április 8-tól 11-ig zártkörű spanyol kongresszus volt, és a mieink legyőzték itt a bakunyinistákat.[594] Most derül ki, hogy Spanyolországban az Alliance de la démocratie socialiste[231] nyugodtan tovább létezett az Internacionálén *belül*, Bakunyin vezetésével, mint *titkos társaság* – olyan titkos társaság, amely nem a kormány ellen, hanem a munkások tömege ellen irányul! Minden okom megvan rá, hogy azt gyanítsam: Olaszországban szintén így áll a dolog; Önnek mi a tapasztalata erről?

Ha lesz valami abból a spanyolországi állásból, amelyet Becker* kiszemelt Önnek, akkor azonnal tudassa ezt velem, hogy ajánlóleveleket adjak ottani embereinkhez. Ez az állás valószínűleg Katalóniában van, Spanyolország egyetlen ipari tartományában, s ott Ön nagyon hasznosan tevékenykedhetne, mert bár a munkások tömege jó, de meghagyja a bakunyinistákat lapjuk (a barcelonai „La Federación") és a legbefolyásosabb posztok birtokában.

Torinóban most az egyetlen lap az „Anticristo", egyfajta hetenként megjelenő „Gazzettino Rosa". Különben megvan még: „La Plebe", Lodi; „Il Fascio Operaio", Bologna,[670] „L'Eguaglianza", Girgenti; az összes többi olasz lapnak vége. Más országok tapasztalatából már rég világosan láttam, hogy ennek így kell történnie. Az a néhány ember az élen nem képes rá, az olaszországi tömegek pedig még nagyon elmaradottak ahhoz, hogy ennyi

* Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

újságot életben tartsanak. Hogy kiszakítsuk a tömegeket a mazzinista hülyeségből, ahhoz hosszú és türelmes munkára lesz szükség, és nagyobb elméleti tartalommal, mint amilyen a bakunyinistáké.

Nagyon köszönöm a milánói címet. Nem lenne-e jó, ha előbb Ön írna neki* és megkérné, hogy küldjön Önnek beszámolót az Internacionálé jelenlegi milánói helyzetéről, ezt aztán Ön elküldené nekem, és én erre válaszolnék neki? A jelenlegi levelező titkár M. Gandolfi, vagyis a bakunyinisták egyike.

Írjon nekem minél előbb ismét, és főként arról, milyen munkát tud végezni a szakmájában, hogy lépéseket tehessek.

Szívélyes üdvözlettel

híve

F. E.

Az a cím, amelyre nekem írt (düsseldorfi levelének a címe), messze a legjobb.

1872 április 23.

* Francesco Danieli. – *Szerk.*

177

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 április 23.

Kedves Liebknecht,

A bíróság előtti szerepléstekhez[423] mindnyájatoknak gratulálunk. A braunschweigi per után szükség volt arra, hogy valaki egyszer kiálljon a gátra azzal a bandával szemben, s ti derekasan megtettétek. Az egyetlen, amit jobb lett volna nem mondanotok, az Internacionálé ezer tagjáról szóló dolog volt.[671]

Itt Angliában az esküdteket éjszakára becsukják vagy egy szállodában őrizettel *fogva* tartják őket, hogy senkivel ne érintkezzenek; őrkísérettel viszik őket sétálni és ugyanígy vasárnap a templomba, ha oda akarnak menni. Csak az olyan perekben tesznek kivételt, mint a Tichborne-féle, amikor a roppant hosszú időtartam miatt (105 nap) nem lehetséges mindez, de akkor is alapos szekatúrának vannak kitéve az esküdtek.[672]

A „Concordiá"-nak Marx válaszol majd, mihelyt megtette az összehasonlítást az 1864-es „Times"-szal.[673]

Leveled benne van az „Eastern Post"-ban; hogy a „Morning Post"-ban benne volt-e,[674] az nem kutatható ki, mert ezt a lapot itt sehol sem lehet megkapni – olvasótermek, ahol megőriznék az ilyesmit, *itt ugyanis már nincsenek*. Az „East Post"-ot a világ minden tájára rendszeresen küldjük, s így a levél sokkal több helyre eljut – és a *kellő emberek* közé –, mintha más lapokban jelenik meg.

Abban, hogy az ítéletet majd semmisnek *kell* nyilvánítaniok, aligha kételkedhetünk. Ilyen törvénytelenségek a demagóg-pörök[128] óta hallatlanok. Hiszen a nemzeti-liberális burzsoáziának sem hasznos, hogy ilyen precedenseket teremtsen, s én nagyon kétlem, hogy Bismarck, aki most kipécézi és diszkreditálni akarja a kisállamokat, merészkedhetik-e Poroszországban ilyesmire.

Az angol sajtóban nagyon keveset láttam a perről – olyan sok külföldi újságot kell olvasnom, hogy csak a „Daily News"-t olvashatom, s tudnod kell, hogy a penny press elterjedése óta[675] *sehol sem* lehet újságokat olvasni, ha

maga nem veszi meg az ember. A „Daily News" cikkét mellékelem, jól felhasználhatjátok.

A szervezeti szabályzat számláját[676] odaadtam Marxnak, az első adandó alkalommal elküldjük a pénzt.

Blanquiról eddig még nem tudtam fényképet felkutatni; a franciák, akiknek van egy, nem adják ide, itt pedig nem kapható.

Mellékelten az átvételi elismervény a menekültek számára kapott 6 birodalmi tallérról.

Bevezetést a „Kiáltvány"-hoz[352] csak úgy az ujjunkból kirázni, az nem megy. Ehhez az elmúlt 24 év szocialista irodalmának a tanulmányozása szükséges, hogy korunk színvonalán lehessen kiegészíteni a III. fejezetet. Ezt tehát későbbi kiadásra kell fenntartanunk, egy kis „Előszó"-t azonban a különnyomathoz el fogunk küldeni,[677] s ez egyelőre elég.

Amit Scheu* a belgákról mesél, az részben igaz;[678] ezek a fickók sosem értek sokat és most kevesebbet, mint valaha. Küldtünk oda valakit, aki rövidesen pontos jelentést tesz nekünk. Scheu végkövetkeztetései azonban mindenképp helytelenek – az emberek zöme nem fogja olyan messzire követni Hins urat (aki orosz felesége révén bizonyos kapcsolatban van Bakunyinnal) meg Steens urat (akit hiúsága ostoba csínyekre csábíthat). Különösen azért nem, mert a világ más részein nagyon jól haladunk. A zaragozai spanyol kongresszuson a mieink legyőzték a bakunyinistákat.[594]

Ami Cunót illeti, ő rendkívül derekasan viselkedett Milánóban, s amit megpróbáltatásairól írt nekem, az színigaz és az olasz sajtó is megerősíti.** Hogy azonban útja során, miután önhibáján kívül és csupán az Internacionálé miatt tehetetlenül és pénztelenül kirakták őt Bajorországban, az emberek több helyütt *nagyon céhes korlátoltsággal* bántak vele, ez kétségtelennek látszik. Lehet, hogy némileg ifjúi elképzelése volt arról a támogatásról, amelyre talál majd, de ha ti *ilyen* emberek számára tartalékolnátok a pénzeteket, nem pedig csavargókra és csibészekre pazarolnátok, *amilyen Rüdt és a többi*, akikről magatok írtok olyan leveleket, mint amilyeneket a perben felolvastak (a „Volksstaat", sajnos, nem közölte – mintha ez segítene valamit!), akkor a pénz jobb célt szolgálna. De persze Cuno nem a „párt" céhbeli emberei közül való, s ezért nem is volt joga rá, hogy bajba kerüljön! Ha volna pénzem, neki igazán szívesebben küldtem volna, mint bárki másnak.

A Főtanácsnak a bakunyinisták elleni körlevele[555] most valószínűleg a jövő héten megjelenik, francia nyelven nyomják. Marx művének második

* Heinrich Scheu. – *Szerk.*

** *V. ö. 430. old.* – *Szerk.*

kiadásából[566] most szintén hamarosan megjelenik az első füzet, de addig ne beszélj róla, míg M nem ír neked róla vagy nem kerül ki a nyomdából. Az orosz fordítás[521] – nagyon jó – már kijött, a francia[176] sajtó alatt van.

Mellékelten küldök:

1. átvételi elismervényt a 6 tallérról,
2. 3 „Eastern Post"-kivágást, Főtanács-ülésekről stb.,
3. 1 dettó a március 18-i ünnepségről[655],
4. 2 ír dokumentumot,
5. válaszunkat a parlamenti vitára[679],
6. a „Daily News" cikkét peretekről[680],

összesen tehát *kilenc darabot.*

Postazárta. Szívélyesen üdvözlöm Bebelt, és fel a fejjel; még nem dugtak dutyiba benneteket. Gondoskodjatok azonban róla, hogy rendben menjen a bélyegeladás[589], és nem csak Lipcsében; a következő kongresszus *nagyon szigorú lesz.*

Szívélyes üdvözlet a tieidnek.

Barátod

F. E.

178

Marx Johann Georg Eccariushoz

Londonba

[London,] 1872 május 3.

Kedves Eccarius,

Úgy látszik, megbolondultál, s mert ezt a rohamodat egyelőre még átmenetinek tartom, engedd meg, hogy egyelőre ne tituláljalak sem „Sir"-nek, sem „úr"-nak, sem „dominé"-nek, valamint hogy angol helyett németül írjak.[681]

Ha nem veszítetted el német nyelvtudásoddal együtt emlékezetedet is – s ha igen, a Főtanács jegyzőkönyvei segítségedre lehetnek –, akkor emlékezni fogsz rá, hogy ami veszekedésem az angolokkal az Internacionálé megalapításától a legutóbbi konferenciáig volt, az egyszerűen abból fakadt, hogy mindig neked fogtam pártodat – először a „Commonwealth" ügyében Odger, Cremer, Howell stb. ellenében, másodszor Fox ellenében, akivel nagyon jó barátságban voltam, végül főtitkárságod idején Hales ellenében.[682]

Ha tehát később összeütközéseink voltak, akkor meg kellene vizsgálni, *ki* adta az okot rá. Én csak kétszer támadtalak meg téged.

Először a konferencia határozatainak[471] idő előtti nyilvánosságra hozatala miatt, amely – mint magad is tudod – kötelességszegés volt részedről.[683]

Másodszor a legutóbbi amerikai eset miatt, amikor is nagy bajt okoztál.[684] (Arról nem szólok, hogy a nyakamba zúdítottad az amerikai újságokban Karl Heinzen és Tsai támogatásával megjelent szidalmakat. Ezekkel a szidalmakkal szemben éppen olyan közömbös vagyok, mint amilyen az erről az oldalról jött nyilvános és személyes dicshimnuszokkal szemben voltam.)

Te azonban, úgy látszik, azt képzeled, hogy ha baklövéseket követsz el, bókokat kell kapnod, ahelyett, hogy megmondanánk az igazat neked, mint mindenki másnak. Holnap este visszaadom neked Gregory levelét.[685] Ma francia és német korrektúrákkal kell egyidejűleg foglalkoznom,[686] tehát nincs időm az amerikai iratokat átnézni.

Ami „vádiratomat" illeti,[687] ebben egyszerűen csak annak a bebizonyítására fogok szorítkozni, hogy te 1. abszolúte helytelenül jártál el, amikor *olyan döntő pillanatban* – még akkor is, ha panaszaid jogosak lettek volna –

abban az értelemben írtál New Yorkba, ahogyan tetted; 2. hogy teljesen alaptalan az a vád, melyet a Főtanáccsal szemben iratok elsikkasztása miatt emeltél. Voilà tout.*

Végül adok neked egy jó tanácsot. Ne gondold, hogy régi személyes és pártbeli barátaid, amikor kötelességüknek tartják, hogy szembeforduljanak szeszélyeiddel, evégett kevésbé szeretnek és fognak szeretni. Másrészt ne képzeld, hogy angoloknak az a kis klikkje, amelynek bizonyos célokból szüksége van rád, a barátaid. Ha akarnám, bebizonyíthatnám ennek az ellenkezőjét.

És most – salut**! Minthogy holnapután van a születésnapom, semmiképpen sem akarom abban a kellemetlen hitben megülni, hogy elvesztettem egyik legrégibb barátomat és elvtársamat.

Testvéri üdvözlettel
Karl Marx

* – Ez minden. – *Szerk.*
** – üdv, szervusz – *Szerk.*

179

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 május 7.

Kedves Liebknecht,

Most látom, honnét Cunóval szembeni egész bizalmatlanságtok*: Becker** egyik ügynökének néztétek, akinek az a küldetése, hogy a németországi Internacionálét a genfi anyaszekció ölébe visszavezesse.*** Ez teljesen fölösleges volt. Ha ti akkor, mikor Cuno Chemnitzben volt, nem olyan plátói módon kezelitek az Internacionálét, akkor ő *már ott* felvétette volna magát; Milánóból, minthogy nem volt meg neki a mi címünk, az egyetlen olyan emberhez fordult, akit ismert: Beckerhez, Becker pedig, miután fölvette, *hozzánk irányította őt*. Amiért tehát Beckernek az a vágya támadt egyszer, hogy rátukmálja magát Németországra és amiért talán itt-ott még klikkezik egy kicsit, ezért gyanúsnak minősítesz minden derék fickót, akinek, mivel ti nem akartatok csinálni semmit, akarva, nem akarva B-hez kellett fordulnia! A hencegéseket, amelyekről beszélsz, addig nem hiszem el, amíg be nem bizonyítják nekem; nürnbergi stb. levelezőtöknek sokkal kevésbé hiszek, mint Cunónak, aki soha nem ámított vagy lódított nekem, hanem olyan helyesen tudósított mindig, mint kevesen. C apja porosz hivatalnok Düsseldorfban, s kereken kitette az utcára, amint megérkezett; a fickó most ott ül és nincs betevő falatja. Az öreg vagyoni viszonyai meg az övéi – két egészen különböző dolog.

Mellékelten Lafargue egy cikke az „Emancipación"-ból,[688] nyilván tud ott valaki spanyolul annyit, hogy lefordítsa. L roppant sokat és nagyon ügyesen dolgozik Spanyolországban, tőle származott a „Liberté"-nek a zaragozai kongresszusról szóló tudósítása is; *el ne felejtsétek közölni a másodikat, amely a „Lib" előző számában van*, s amelyben leleplezi a bakunyinisták titkos intrikáit és leírja a fényes győzelmet, amelyet a mieink arattak

* *V. ö. 435. old. – Szerk.*

** Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

*** *V. ö. 445. old. – Szerk.*

rajtuk.[689] Ez a döntő csapás a tökfejű Bakunyinra. Az „Emanc" most a *legjobb* a lapjaink közül. Szamarak ezek a bakunyinisták. A spanyoloknak nagyon jó szervezetük van, amely éppen az utóbbi hat hónapban kitűnően megállta a helyét, s most jönnek ezek a bolondok és azt hiszik, az autonómia frázisával rávehetik az embereket arra, hogy ezt a szervezetet gyakorlatilag felszámolják.

Jobban föl kellene használnod az „Eastern Post"-ot; azok a dolgok, amelyeket ott közlünk, igazán érdekesebbek, mint Acollas úr doktrinér jogászi zöldségei a minden alkotmányok lehető legjobbikáról.[690]

Én még mindig hiszem, hogy meg fogják semmisíteni az ítéletet.[423] Először is, elég sok formai hibát követtek el, és másodszor, túl nagy botrányt okozott a per. Bismarcknak nyilván észre kellett vennie, hogy ezúttal messze túllőtt a célon, s a semmítés többet hoz neki, mint a jóváhagyás.

Amennyire tudom, Stefanoni nem közöltette leveledet.* A „Libero Pensiero" nem minden számát kaptam meg, és leveled, sajnos, éppen akkor ért ki Olaszországba, amikor *összes* lapjaink, amelyeknek megküldtem, szinte egy csapásra beszüntették megjelenésüket. Ami Büchnert illeti, csak legutóbbi álszocialista fércművét kell megnézned, hogy lásd ennek a kis korcsnak az irigységét és gyűlöletét Marxszal szemben, akit meglop és elferdít, anélkül, hogy valahol is megnevezné. S én kitartok amellett, hogy *ő* sugalmazta Stef-nak az egész vacakot. Hogy *veled* jóban van, abban osztozik Malonnal és sok olyan emberrel, aki halálosan gyűlöl minket.

Elküldöm neked a mai „Daily News"-t, benne egy szép leírással arról, hogyan viselkedtek a német professzorok és diákok Elzászban és hogyan fogadták őket az elzásziak. Mellékelve van hozzá egy jellemzés a német diákokról. Mindkét tudósítás ugyanattól a Forbes őrnagytól származik, aki Párizsnál a szászokkal volt és akkoriban elárasztotta dicsérettel a német tiszteket és katonákat, tehát inkább a németek *javára* elfogult. A „német műveltség" képviselőinek ezeket az ábrázolásait föl kellene használnod; csattanósan bizonyítják, milyen avítt a burzsoáziának ez a „műveltsége" és milyen nevetségesek lettek a hivatalos hordozói.[691]

Mihelyt lesz valahogy időm, írok neked egy cikket a lakásínségről és azok ellen az abszurd proudhonista históriák ellen, amelyeket a „Volksstaat" egy cikksorozata összehordott róla.[692]

A juraiaknak szóló válaszunk[555] még mindig nyomdában van. Az ördög vigyen el minden szövetkezeti nyomdát.

---

* *V. ö. 670. old. – Szerk.*

A kongresszusról *nincs* írnivaló. Hogy *hol* lesz, azt csak az utolsó pillanatban lehet meghatározni.[627] Hogy *lesz*, azt tudod.

Dániai embereink letartóztatása minket roppantul előre fog segíteni, a letartóztatottaknak pedig nem sokat fog ártani.[693] Dánia nem Szászország. Sajnos, nem tudom, *kiket* tartóztattak le, s ezért meg kell szakítanom a levelezést.

Az „Emancipación" rendszeresen közöl most kivonatokat a „Volksstaat"-ból, Laura gondoskodik erről; légy rajta, hogy rendszeresen küldjék oda a lapot.

Belgiumban a brüsszeli föderális tanács hagyta, hogy minden lezülljék; abban a két rendes emberünkben, aki ott van, nincs elég erély a közbelépésre; vidéken a munkások sokkal jobbak, de Brüsszel a legrohadtabb talaj, és amíg ott a központ, addig nehezen történhetik valami rendes dolog. Hins elment Verviers-be, és azóta a „Liberté" jóval hozzáférhetőbb, ez az *egyetlen* nyereség.

Szívélyesen üdvözlöm feleségedet és Bebelt. Bizonyára tudod, hogy Jenny Marx és Longuet eljegyezték egymást.[694] A „Tőke" második kiadásának[566] első füzetei és a francia kiadás[176] a napokban megjelenik, korrektúra már volt itt.

Barátod

F. E.

Amit Lafargue Büchnerről mond, az természetesen ostobaság, ilyen részletekről ő nincs pontosan tájékozva.

180

Engels Theodor Cunóhoz

Seraing-be

[London,] 1872 május 7[–8].

Kedves Cuno,

Hogy ügyében Bismarcknak ír, az teljesen rendben van, ha már csak azért is, hogy nyilvános felsülésre kényszerítse őt és Bebelnek alkalmat adjon ezzel a Reichstag elé mennie.* A f. hó 2-án itt feladott „Eastern Post"-ot a beszámolóval a Főtanácsnak arról az üléséről, ahol az Ön ügyét elmondtam[695], bizonyára megkapta már, szintúgy az április 24-én és 27-én Önnek küldött újságokat. A gyújtogatási összeesküvésről is tettem jelentést[696], de ez abban a beszámolóban van, amelyet holnap küldök el, nagyon rossz tudósításban, mint rendesen, amikor nem magam fogalmazom a dolgot.

Írtam az Ön ügyében Manchesterbe egy barátomnak[20], aki pamutfonodás, s biztosan megtesz mindent Önért. Sajnos, most csak hetenként 2 napot van Manchesterben, mert a többi idejét kb. 4 hétig apja egyik vidéki gyárában kell töltenie, teljes visszatértéig tehát csak keveset tehet az Ön érdekében. Aztán a balszerencse úgy akarta, hogy egy másik barátom, egy mérnök konzultáns, akinek nagyon sok összeköttetése van, éppen most ment el két hónapra Németországba. Ha tehát egyelőre nem jelenthetek Önnek semmi kedvezőt, azt ezzel kell magyaráznia.

A bakunyinisták spanyolországi titkos társasága teljesen megbízható tény; a brüsszeli „Liberté"-ben a zaragozai kongresszusról megjelenő beszámoló (a *második*)[689], amelyet a napokban nyilván megtalál a „Volksstaat"-ban, részletesebb felvilágosítást ad majd Önnek erről. Szerencsére a legjobb emberek ott hamarosan észrevették, hogy ennek a titkos társaságnak és az Internacionálénak az érdekei egyáltalán nem azonosak, s mert mindenekelőtt az Internacionálé volt a szívügyük, rögtön megváltoztatták álláspontjukat, és csak azért maradtak meg a titkos társaságban, hogy ellenőrizzék és bénítsák. Egyikük** itt volt küldöttként a konferencián[409], s azt a benyo-

* *V. ö. 430. old. – Szerk.*

** Anselmo Lorenzo. – *Szerk.*

mást vitte magával, hogy ostobaság mindaz, amit neki ott a Főtanács intrikáiról, diktatúrájáról stb. meséltek. Nem sokkal ezután egyik legjobb emberünk – félig francia, félig spanyol* – Madridba ment, s ezzel eldőlt a dolog. A spanyoloknak egészen kiváló szervezetük van, amelyre joggal büszkék és amely éppen 6 hónapja kitűnően megállja a helyét – és most odamentek a zaragozai kongresszusra Bakunyin Alliance-ának[231] ezek a szamarai és azt kívánták, tegyék halottá és hatástalanná ezt az egész szervezetet, pusztán a „szekciók autonómiája" kedvéért! Mindazt, amit a barom juraiak a Főtanács szemére vetettek, minden követelést, amelyet ezek a Főtanáccsal szemben támasztottak – a reá ruházott összes meghatalmazások megsemmisítését, a Főtanácsnak puszta levelező irodává való lefokozását , mindezt Spanyolországban ezek az emberek a spanyol föderális tanácsra alkalmazták. A spanyol munkások persze kinevették és egyhangúlag nyugalomra intették ezeket a doktrinéreket. Ez a legsúlyosabb csapás, amelyet eddig Bakunyin kapott – Spanyolországra biztosan számított –, s ez Olaszországban nem marad hatás nélkül.

Hogy Olaszországban is megvan ugyanez a titkos szervezet, ha talán nem olyan feszes is, mint a formalista Spanyolországban, abban egy pillanatig sem kételkedem. Ennek legjobb bizonyítéka szememben az a csaknem katonás pontosság, amellyel ott is az ország minden zugából mindig egyidejűleg kiáltották ki ugyanazt a *felülről* megadott jelszót. (Nota bene: ezek azok az emberek, akik az Internacionáléval szemben a népnek mindig a *dal basso all'alto-t*** prédikálják!) Hogy Önt nem avatták be, az magától értetődik, hiszen még a bakunyinisták közül is csak a *vezetők* kapnak bebocsáttatást ebbe az ezoterikus*** társaságba. Közben néhány kedvezőbb tünet is jelentkezik Olaszországból. A ferraraiak engedtek: elfogadták a szervezeti szabályzatot és az ügyviteli rendelkezéseket, és jóváhagyásra ideküldték a maguk szabályzatát°, ami szintén teljesen ellenkezik a bakunyinisták által kiadott jelszóval. Csak az az átkozottul nehéz Olaszországban, hogy közvetlenül munkásokhoz szerezzünk kapcsolatot. Mindenütt közbetolakodtak ezek az átkozott bakunyinista doktrinér ügyvédek, doktorok stb., s ezek úgy viselkednek, mintha ők volnának a munkások született képviselői. Ahol eljutunk odáig, hogy ezt a záróláncot áttörjük és magukkal a tömegekkel lépjünk érintkezésbe, ott minden jól megy és hamar rendbe jön, de

* Paul Lafargue. – *Szerk.*

** – *alulról fölfelé* – *Szerk.*

*** – belső, rejtett, titkos, csak a beavatottak számára való – *Szerk.*

° *V. ö. 448. old.* – *Szerk.*

címek hiányában szinte sehol sincs lehetőség erre. Ezért nagyon fontos lett volna, hogy Ön Milánóban maradhasson és időnként, persze később, ellátogathasson egyik-másik egyéb városba; ha a fő helyeken két-három rendes fickónk van, 6 hónap alatt az egész bandával elkészültünk volna.

A spanyol rendőrségről csak azt mondhatom Önnek, hogy minden jel szerint nagyon ostoba és hogy egyáltalán nem uralkodik benne egység. Pl. egyik legjobb madridi emberünket* a belügyminiszter** parancsára ki kellett volna utasítani, de a madridi kormányzó kijelentette, hogy quod non***, s ő nyugodtan ottmaradt.

Május 8. Itt tartottam levelem írásában, amikor megkaptam az Ön levelét Seraing-ből. A porosz rendőrséggel való históriát nem értem.[697] A rendőrség *egyáltalán semmit sem tehetett* Ön ellen, hacsak Ön nem adott ürügyet neki bírósági üldözésre, amit azonban Ön nyilván elkerült. Talán az Ön atyja ura rendezett ilyen komédiát, hogy megszabaduljon a fiától, akinek ottléte kényelmetlen neki?

Mindenesetre csatoltan küldök Önnek 50 frankot bankjegyekben; adataik lent. Seraing-i címem nincsen, de rögtön írok César De Paepe-nak, Hôpital St. Jean, Brüsszel (a belga föderális tanács tagja), s ugyanígy Alfred Hermannak, 57, Mont St. Martin, Liège (nem tudom, hogy az utóbbi Liège-ben van-e még), hogy küldjenek Önnek címeket. Ha nem kap rövidesen levelet De Paepe-tól, akkor írjon neki és hivatkozzék rám. Ha Liège-be megy, keresse föl Hermant, akinek mellékelek két sort[20] s aki mindent megadhat Önnek; így jobb lesz, mint ha postával írok neki, s talán már nincs is ott – Ön pedig ott van egész közelben. A postán kézbesítetlenül felbontott levél elárulhatná Önt.

Becker° ügyében legközelebbi levelemben feltárom Önnek a kissé komikus titkot. Addig is üdvözli

őszinte híve
F. E.

A Hermannak szóló levelet csak *személyesen neki* adja át! Ő is reakciós szülőkkel és testvérekkel lakik együtt.

Május 8., este. – A városba menetelemmel, hogy elhozzam a mellékelt 50 frankos Banque de France-bankjegyet (kelt 1871 okt. 11., 2 648 626 sz.,

* Paul Lafargue. – *Szerk.*
** Mateo Sagasta. – *Szerk.*
*** – azt nem – *Szerk.*
° Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

fönt balra 626, fönt jobbra Z 106), túl késő lett ahhoz, hogy ajánlva feladjam ezt a levelet, ami a pénz miatt szükséges, így még van időm, hogy elmondjam Önnek a Beckerrel kapcsolatos históriát, amely ismét egy példája annak, mennyire a kis intrikákból tevődik össze a világtörténelem. Az öreg Becker még régtől fogva ott őrzi fejében a szervezetre vonatkozó eszméit, amelyek az 1848 *előtti* időből valók: kis egyletek, amelyeknek vezetői többé-kevésbé szervezett kapcsolatot tartanak egymással, hogy közös irányt adjanak az egésznek, alkalmilag egy kis konspiráció stb. – és ezenkívül az a szintén abból az időből származó eszme, hogy a német szervezet központi szervének Németországon *kívül* kell székelnie. Mikor aztán megalakult az Internacionálé és a németek között Svájcban stb. Becker vette kezébe a dolgot, megalakított Genfben egy szekciót, amely lassanként, mialatt Svájcban, Németországban stb. újabb szekciókat létesített, átváltozott „a német nyelvű szekciócsoport anyaszekciójává", és magának igényelte nemcsak a svájci, amerikai, franciaországi stb. németek felső vezetését, hanem Németországét és Ausztriáét is. Ez egészen a régi, 48 előtti forradalmi agitáció módszere volt, s amíg azon alapult, hogy a szekciók önként alárendelik magukat, addig nem is volt kifogásolható; csak azt felejtette el a derék Becker, hogy az Internacionálé egész berendezkedése túl nagyszabású az ilyen kisszerű eszközökhöz és célokhoz. De közben Becker és az övéi mégis *tettek* valamit, s mindig közvetlenül és nyíltan az Internacionálé szekciói maradtak. –

Németországban eközben fejlődött a munkásmozgalom, kiszabadította magát a lassalleanizmus bilincseiből, s Bebel és Liebknecht vezetésével *elvileg* kinyilvánította, hogy az Internacionálé mellett áll. Túl hatalmas lett és túl nagy önálló jelentőséget kapott a dolog, hogysem el lehetett volna ismerni a genfi anyaszekció vezető szerepét; a német munkások megtartották kongresszusaikat és megválasztották a maguk vezető szerveit. De a német munkáspártnak az Internacionáléhoz való viszonya sosem vált világossá. Tisztára plátói viszony maradt ez, az egyes emberek valóságos tagsága (egyes kivételekkel) nem létezett, a szekcióalakítást pedig a törvény tiltotta. Így Németországban oda jutott a dolog, hogy a tagság *jogait* igénybe vették, de *kötelességeit* félretolták, s csak a londoni konferencia óta ragaszkodunk itt ahhoz, hogy a kötelességeket is teljesíteniök kell.

Most megértheti, hogy nemcsak bizonyos féltékenységnek kellett felléphie a németországi vezetők és a genfi anyaszekció közt, hanem hogy, különösen a tagdíjfizetés miatt, egyes konfliktusok is elkerülhetetlenek voltak. Hogy mennyire *tekintélyuralmi módon* viselkedett ebben, mint minden másban is, a Főtanács, azt láthatja abból, hogy soha nem is törődött az egész

dologgal, hanem mindkét oldalt teljesen önmagukra bízta. Mindkét félnek egyes dolgokban igaza van, másokban nincs igaza. Becker kezdettől fogva úgy kezelte az Internacionálét, mint a legfontosabb dolgot, de valami régen elavult formát akart alkalmazni; Liebknechtnek stb. igaza van abban, hogy a német munkások maguk akarják kormányozni magukat, s nem akarják, hogy egy genfi zugzsinat kormányozza őket; a gyakorlatban azonban az Internacionálét a maguk sajátos német céljainak rendelték alá és ezek szolgálatába akarták állítani. A Főtanács csak mindkét fél felszólítására vagy komoly konfliktus esetén avatkoznék be.

Nos, Liebknecht Önt nyilván Becker ügynökének nézte, aki a genfi anyaszekció érdekében utazgat, s *innét* mindaz a gyanakvás, amellyel, úgy látszik, fogadta Önt. Ő is a 48-asok közül való még, s nagyobb fontosságot tulajdonít az efféle semmiségeknek, mint amennyit megérdemelnek. Örüljön neki, hogy Ön nem csinálta végig azt az időszakot – nem az első forradalmi megmozdulást gondolom, februártól a júniusi ütközetig (ez nagyszerű volt), hanem a demokratikus polgári intrikákat 1848 júniusától és az ezt követő 1849–51-es emigrációt –, most mégiscsak végtelenül nagyobb szabású a mozgalom.

Ez remélhetőleg megmagyarázza Önnek lipcsei fogadtatását. Nem kell az ilyen apróságoknak tovább fontosságot tulajdonítani, olyan dolgok ezek, amelyek idővel maguktól lefoszlanak. Ha majd a belgiumi Internacionálé-tagokkal találkozik, talán szintén csalódottságot fog érezni. Mindenekelőtt ne alkosson magának túl nagy elképzeléseket az ottaniakról. Nagyon jó elemek azok, de a dolog nagyjában és egészében bizonyos megszokottságba csúszott, s többet számít a frázis, mint az ügy. Az olyan nagy szavakkal, mint „autonómia" és „autoritarizmus", Belgiumban is nagy közönséget lehet vonzani. Eh bien, vous verrez pour vous-même.*

Legőszintébb híve
F. E.

* – No jó, majd saját maga meglátja. – *Szerk.*

181

Engels Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

London, 1872 május 9.

Kedves Becker,

Javaslatotok mellett, hogy Genfben tartsuk a kongresszust, sok szól és itt nagyon tetszik, de persze semmit sem lehet most még eldönteni, hiszen a körülmények mindennap változhatnak. Emellett azonban, hogy efelől végleges döntést hozhassunk, tudnunk kell, miképpen állnak ott a dolgok, lehetséges-e, hogy a svájci küldöttek közt szilárd és megbízható többségről *biztosak legyetek*. Az Alliance[231] emberei mindent el fognak követni, hogy a régi fogásokkal, úgy mint Bázelban[57], többséget próbáljanak szerezni; a juraiak nem létező szekciókat fognak képviseltetni; az olaszok, Torinón kívül, *csupa* Bakunyin-barátot fognak küldeni, még Milánó is, ahol Cuno eltávolítása óta* ismét ezek kerekedtek fölül; a spanyolok meg fognak oszlani, hogy milyen arányban, az még nem tudható. Németország, mint rendesen, gyengén lesz képviselve, Anglia szintén, Franciaország csak néhány ottani és esetleg itteni emigráns által, a belgák nagyon megbízhatatlanok, úgyhogy mindenesetre igen nagy erőfeszítéseket kell még tenni, hogy *tekintélyes* többséget biztosítsunk; a gyenge többség ugyanis éppoly rossz lenne, mint ha egyáltalán nincs, s a veszekedés rögtön újra elkezdődne. Írd meg hát, hogyan álltok ti és mi a helyzet a német Svájcban, mégpedig őszintén, nehogy elszámítsuk magunkat.

Cunónak Düsseldorfból is menekülnie kellett a rendőrség elől, s most Seraing-ben van, Liège mellett.

Wegmann Manchesterben van, de mert túl soká habozott, megváltoztak a viszonyok, rosszabb az üzletmenet és kevés a munka. De azért gondoskodom róla, hogy hamarosan hozzájusson valamihez. Marx szívélyesen üdvözöl.

Hű barátod
F. Engels

* *V. ö. 430. old. – Szerk.*

182

Engels a Società dei Lavoratorihoz

Ferrarába[698]

(Feljegyzés)

[London, 1872] május 10.

Elfogadva a 72 máj. 7-i ülésen.

Jóváhagyást közöltem, mert ez a levél kielégítően meghatározza az autonómiára vonatkozó fenntartást. Megígértem, hogy minden kiadványunkat elküldjük.

Jelentést kérek erejükről, helyzetükről stb.

Jelzem, hogy a Főtanács hamarosan foglalkozik a kongresszus előmunkálataival és a kongresszus szept.-ben lesz.[627]

Ferrara, 72 április 27.
Sezione di Ferrara.

Megválaszolva május 10.

183

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 május 15 [–22].

Kedves Liebknecht,

Köszönet a verviers-i levélért.[699] Ez megerősíti egyéb információinkat, ami pedig Hinst illeti, kellemes tudnunk, hogy nemcsak a „Liberté"-ből világlott ki a „Neuer"* iránti vonzalma, hanem egyenesen ki is mondta. H mint felesége révén bakunyinista, teljesen következetes ebben. Jó, hogy a csirkefogók mind egymásra találnak.

Közöltem Eccariusszal, ami rá vonatkozik, mire ő ezt felelte: Mondd meg Liebknechtnek, hogy csak akkor beszélek majd vele megint levelezésről, ha válaszolt már tavaly júliusi levelemre. – Amit Sorge ír neked, az e pillanatban vád tárgya Eccarius ellen,[700] aki ismételt indiszkréciói miatt sokat vesztett itteni befolyásából.

A kongresszus helyéről most természetesen még semmit sem lehet határozni.[627]

Örülök, hogy olyan jól fogy a „Volksstaat".[701] Mihelyt időm megengedi, gyakrabban írok cikket, de el sem képzeled, mennyire agyon vagyunk hajszolva, mert M-nak, nekem és még egy-két más embernek kell *mindent* csinálnunk.

Az előszót a „Kiáltvány"-hoz mielőbb megírjuk.[352] M-nak rengeteg dolga van a francia fordítással[176], az elején sokat kell változtatni. Ehhez járul még a II. német kiadás korrektúrája[566].

A lakásínségről szóló cikk[692] ma vagy holnap meglesz.

A jurai föderáció kiad egy disznó kis lapot: „Bulletin de la Féd. Jur."[702], előfizetés Adhémar Schwitzguébelnél, Sonvillier, Jura Bernois, egy évre 4 fr., fél évre 2 fr. Járatnotok kellene és időnként ütni rajta egyet, ez Bakunyin „Moniteur"-je. A legutóbbi számban Lafargue-ot, aki más néven él Madridban, egyenest denunciálja a spanyol rendőrségnek.[703]

Mellékelten egy kivágás az „Eastern Post"-ból[704] – neked valószínűleg

* „Neuer Sozialdemokrat". – *Szerk.*

az *első* kiadást küldik, amelyből Hales lustasága folytán rendszerint hiányzanak a fő dolgok. Ha így van, írj nekem két sort a kiadóhoz, hogy a *második* kiadást küldje neked. A zaragozai kongresszusról[594] szóló közlésem tartalma egészen helyes ugyan, de azt elfelejtette közölni velünk Lafargue, hogy ugyanakkor olyan határozatot is hoztak, amelyben elismerik és magukévá teszik a *belga* kongresszusi határozatokat (a 71 dec. 25-ieket)[574]. Így tehát egyáltalán nem annyira teljes a győzelem, amilyennek Lafargue nekünk feltüntette. Ez utóbbi határozatról még várom a részleteket.

Bebizonyított és elismert dolog, hogy az Alliance[231] titkos társaságként továbbra is fennállott, legalábbis Spanyolországban – a mi saját embereink benne voltak, mert azt gondolták, ennek így is kell lennie. Nagyon komisz eset ez Bakunyin úrra nézve.

El ne felejtsd közölni Lafargue-nak a zaragozai kongresszusról szóló **második** tudósítását a „Liberté"-ből.[689] Dühbe gurultak tőle a juraiak, legutóbbi számukban nyíltan támadják Laf-ot, engem, M-ot, Serraillier-t. A cikkben leleplezett *titkos társaságról* azonban hallgatnak, mint a csuka. *Ez a kényes pontjuk*, s ezért lehetőleg terjeszteni kell a dolgot. Meg vagyok győződve arról, hogy Svájcban és Olaszországban is megvan az Alliance-nak ez a titkos szervezete, de nehéz lesz bizonyítékot hozni rá. – Az „Égalité" következő száma közli majd Lafargue-nak a juraiak elleni nyilatkozatát.

Május 22. A közbeeső idő a mellékelt lakás-cikk elkészítésével ment el. Proudhonistád* meg lesz elégedve.

„A munkásosztály helyzete" miatt írni fogok Wigandnak.[705] A kongresszus lezajlása *előtt*[159] szó sem lehet róla, annyi a dolgom, hogy azt se tudom, hol áll a fejem.

„Deutsch-Französische Jahrbücher" nem kapható, hacsak talán antikvárban nem, erre magadtól is rájöhettél volna. Ugyanígy „Misère de la Philosophie"[529] sem (bár ebből talán van néhány a párizsi Viewegnek, Frank utódának). A cikkek kiadása[706] nekünk régi tervünk, de szintén időt kíván. Knapp úr talál elég okulást a „Tőké"-ben, ha azt megemésztette, bizonyára tudja majd, hogy közénk tartozik-e vagy nem, s ha ennek ellenére sem tudja, akkor Mózes és a próféták sem segítenek rajta. A dolog egész magva benne van a „Tőke" II. és III. fejezetében, előbb ezzel legyen tisztában, mielőtt más táplálékot kér.

Kívánságodat, hogy adjunk felvilágosítást Proudhonról, a mellékelt cikk[692] egyelőre kellően ki fogja elégíteni.

---

* Arthur Mülberger. – *Szerk.*

Az „Eastern Post" mellékelt közleményét Spanyolországról,* amelyet aligha kaptál még meg, kérlek, *ne* közöltesd. Ez Laf levelein alapult, de mert a juraiak a kongresszus egy másik határozatát a maguk javára értelmezik és Laf első diadaljelentései mindenesetre egy kissé túlzottak voltak, az a kívánatos, hogy *ne* körözzük a Főtanács pecsétjével ellátva őket; Olaszországba és Spanyolországba nem is küldöm el.

Most majd meglátom, mit lehet a „Kiáltvány" előszava ügyében tenni. Marx bement a Citybe, hogy utánanézzen a „Concordia" idézetének,[673] csodálkozni fognak majd az urak.

Szívélyes üdvözlet és mielőbbi ítélet-törlést.

Barátod
F. E.

Hogyan áll a hamburgi választmány[630] az Internacionáléval? Világosságot kell most teremtenünk ebben a dologban, mégpedig gyorsan, hogy Németország tisztességesen lehessen képviseltetve a kongresszuson. Kérnelek kell, tölts már végre tiszta vizet a pohárba afelől, hogy miképpen áll nálatok az Internacionálé.

1. Körülbelül mennyi bélyeget helyeztetek el és hány helyen és *mely helyeken*. A Fink által elszámolt 208 csak nem minden?[707]

2. Szándékozik-e a Szociáldemokrata Munkáspárt képviseltetni magát a kongresszuson, és ha igen, szándékozik-e előbb olymódon rendezni a viszonyát a Főtanáccsal, hogy megbízólevelei a kongresszuson vitathatatlanok legyenek? Ehhez az kell, hogy a) valóságosan és kifejezetten, nem pedig csak *képletesen* nyilvánítsa ki magát az Internacionálé német föderációjának, és b) hogy *mint ilyen* a kongresszus előtt fizesse be járulékát. A dolog komoly lesz, s nekünk tudnunk kell, hányadán állunk, különben arra kényszeríttek minket, hogy a magunk szakállára cselekedjünk, s a Szociáldemokrata Munkáspártot nekünk idegen és az Internacionálé iránt közönyösen viselkedő testületnek tekintsük. Nem engedhetjük meg, hogy előttünk ismeretlen, de mindenesetre kicsinyes indítékok miatt elhanyagolják vagy elpuskázzák a német munkások kongresszusi képviseletét. Mielőbb és világos tájékoztatást kérünk erről.[708]

A nyugtát legközelebb visszaküldöm Finknek.

Nota bene. Talán jó lenne, ha ez lehetséges, hogy korrektúrát kapjak a cikkről, de ezt rád bízom. Lényeges feltétele azonban közreműködésemnek 1. mindennemű széljegyzet mellőzése és 2. *hosszú* folytatásokban való közlés.

* *V. ö. 449. old.* – *Szerk.*

184

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1872 május 23.

Kedves Sorge,

Sebtében csak néhány sort.

Túl vagyok halmozva munkával.

Az Internacionálé ügyeitől eltekintve – minden a feje tetején áll – naponta javítanom kell a *„Tőke" második kiadása német korrektúraíveit* (füzetekben jelenik meg[566]) és a párizsi francia fordítás *levonatait*,[176] amelyeket sok helyütt teljesen át kell írnom, hogy világossá tegyem a dolgot a franciák számára, azonkívül a Brüsszelben franciául kiadásra kerülő „Address on the Civil War"[357] levonatait. A német és francia kiadások füzeteit folyamatosan meg fogja kapni tőlem.

Pétervárott kitűnő orosz fordítás jelent meg.[175] Egy *orosz* szocialista lap, az „Új Kor" (ez címének fordítása, a lap oroszul van írva) legutóbb öt hasáb terjedelmű, nagyon dicsérő vezércikket közölt a könyvről,[709] ez azonban csak bevezetője lett volna egy cikksorozatnak. Erre figyelmeztetést és betiltással való fenyegetést kapott a rendőrségtől.

Ma elküldöm Liebknechthez a választ a „Concordia" szamarainak.[673] Nem jutottam előbb hozzá. Azonkívül nem is ártott, hogy egy ideig meghagytam diadalmámorában a gyáros-csőcseléket.

Ami Heinzent illeti, fütyülök ennek a „demokratikus ripőknek" a tetteire és a gesztusaira. Ő az igazi képviselője a „knownothing"* embereknek, szó szerinti értelemben.

Nem fog ártani, ha elküldi nekem a „Kommunista Kiáltvány" francia fordítását.[616]

Legközelebb kifejtem Önnek azokat az okokat, amelyek miatt a Főtanács egyelőre megmarad határozatai mellett, további támadó eljárás nélkül.[592] Nem fogunk tovább levelezni azokkal az emberekkel. Csak megbíztuk Le Moussut, hogy követelje vissza tőlük azokat a leveleket, amelyeket

* – „tudatlan, üresfejű" – *Szerk.*

Eccarius (aki azonban valószínűleg már utasítást adott arra, hogy nyomják ki ott a levelét) és Hales írt.[710]

(*Köztünk szólva.* Eccarius már jó ideje demoralizálódott, és most merőben rongy fráter – sőt *csőcselék*.)

Baráti híve
Karl Marx

185

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1872 május 27.

Kedves Sorge Barátom,

El vagyok árasztva nyomdai ívekkel, franciákkal[176] (amelyeken rendkívül sok átírnivalóm van, ahol túlságosan szó szerinti a fordítás) és németekkel[566], s ezeket vissza kell küldenem. Csak néhány sort írhatok hát Önnek.

Elküldöm Önnek németül és franciául a Főtanács nyilatkozatát az „Egyetemes Föderális Tanács stb." komédiájáról.[711] Ugyanígy bizalmas körlevelünket a juraiakról.[555] (Mihelyt a példányok zöme meglesz, küldök *többet*.) Eccarius beadta lemondását, még mielőtt ügyének vizsgálatára sor került.[684] Ideiglenesen egész Amerika Le Moussuhöz tartozik (most Dél-Amerikával is van kapcsolatunk). Ön mindent nekem küldjön, mert Le Moussuvel naponta találkozom, ne pedig Halesnek, aki merő fontoskodásból folyton ostobaságokat követ el. Az amerikai ügy miatt ellene éppúgy eljárás indult, mint Eccarius ellen.

Eccarius egyidejűleg lett bolond és rongy fráter. Még írok erről részletesebben Önnek a hét folyamán.*

Az 1000 példányt[453] holnap követelni fogom az Ön részére a Főtanácsban.

Híve
K. Marx

* *V. ö. 463. old. – Szerk.*

186

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 május 27 [–28].

Kedves Liebknecht,

Marxné megmutatta nekem Eccarius hozzád intézett levelét,[712] s abból más következtetést nem lehet levonni, mint amelyet te vontál le és amit mi más jelek alapján már levontunk: hogy E megbolondult. Hogy mi mennyire intrikáltunk őellene, azt abból láthatod legjobban, hogy én soha egy szót sem írtam neked az ő egész paklizásáról. Most azonban szükséges, hogy tájékoztassalak.

Hogy mit ért E 1869 (!) óta ellene szőtt intrikán, azt teljesen képtelenek vagyunk kitalálni. Én csak azt tudom, hogy 70 szeptemberéig, amikor ide jöttem,[133] Marx régi barátságból mindig kisegítette őt minden kátyúból, amelybe pedig elég gyakran beleesett az angolokkal szemben,[682] s ha M-nak civódása volt az angolokkal, az E miatt volt, aki mindig irodalmi tulajdonaként kezelte az Internacionálét; már a „Times"-ba írt kongresszusi tudósításaiban és amerikai levelezéseiben is súlyos és kézzelfogható indiszkréciókat követett el, egyszóval mindig kiaknázta íróilag az ügyet. Bizonyos pontig el lehetett tűrni mindezt, beértük azzal, hogy privátim szemrehányásokat tegyünk neki, de a história folyton ismétlődött.

Egyszerre csak kijelentette E, hogy ő lemond főtitkári tisztségéről és *minden újraválasztást elutasít*. Mást kellett tehát választanunk, s a fennálló körülmények között ez csak angol ember lehetett. Hales és Mottershead pályázott, s Halest választották meg. Csak később tudtuk meg, mit akart E ezzel az egész históriával; elmondta Mottersheadnek, hogy ő egyszerűen sztrájkba lépett, mert heti 15 sh. helyett 30 sh.-et akart kapni. Nélkülözhetetlennek tartotta magát, s amikor a dolog balul sikerült, úgy forgatta ki, mintha Marx Halesszel intrikált volna, hogy őt kidobják; szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy most maga is hiszi ezt, habár lemondása bennünket lepett meg a legjobban.

Akkor jött a konferencia[409]. Mind a Főtanács, mind maga a konferencia úgy határozott, hogy az ülések zártak lesznek, s egy nyomatékos határozat,

amelyet ismersz, a Főtanácsra bízta annak megállapítását, mely határozatok hozandók nyilvánosságra és melyek nem. Nos, néhány nappal a konferencia után megjelent a „Scotsman"-ben és a „Manchester Guardian"-ban egy cikk, amely részletes beszámolót adott a konferencia több üléséről, közölte a konferencia határozatait, s amely az egész angol és európai sajtót bejárta. Képzelheted az általános felzúdulást. Mindenki árulásról kiáltozott és az áruló példás megbüntetését követelte. Ahol Internacionálé-lap van, ott mindenki a Főtanácsot szidta, amely a burzsoá sajtóban leközöltet ilyen dolgokat, amikor saját lapjaink semmiféle tájékoztatást sem kaptak.

Mi mindjárt tudtuk, ki volt az áruló. Ugyanis csak azokról az ülésekről számolt be a cikk, amelyeken E részt vett, a többiről szó sem volt, csak néhány pontatlanul ismertetett határozat. M felhasználta az első alkalmat, amikor egyedül voltunk E-szal, hogy ezt a fejére olvassa és egészen barátian ajánlotta neki, vallja be a dolgot, vágja zsebre a szidást érte, s a jövőben legyen titoktartóbb. El is ment Eccarius Junghoz, az e célra kijelölt vizsgáló bizottság elnökéhez, s kijelentette neki: ő adott ugyan a New York-i „World" itteni irodájának cikket a konferenciáról, de azzal a határozott feltétellel, hogy nem közlik az angol sajtóval. De hát ő ismerte ezeknek az embereknek a rongy jellemét, éppúgy, mint az angol vidéki sajtóval való kapcsolataikat, s azt is tudnia kellett, hogy nincs joga a konferencia tárgyalásait az amerikai sajtónak eladni. Amellett mindenféle üres kifogást hozott fel: hogy az angol cikkben még más dolgok is vannak, olyanok, amelyek az amerikaiban nincsenek benne, biztosan valaki más is fecsegett tehát, és hogy ez valószínűleg Hales volt (aki ebben az ügyben teljesen tisztességesen viselkedett), és hogy Hales a tulajdonképpeni áruló. Jung, hogy kímélje E-t, húzta-halasztotta az ügyet, de végül E mégis megrovást kapott, s ettől kezdve ez az ember, aki mindennap kész egy tál lencséért eladni az egész Internacionálét, megbántott szépléleknek tekintette magát.

Ennek ellenére elkövettük azt az ostobaságot – láthatod, mennyire intrikáltunk ellene –, hogy javasoltuk és keresztülvittük kinevezését az amerikai ügyekkel megbízott titkárrá.[481]

Hales kinevezése óta életre-halálra menő rivalizálás folyt egyfelől E és Mottershead, másfelől Hales között. Az angolok 3 pártra szakadtak, az egyik Hales ellen volt, a másik Hales mellett, néhányan pedig többé-kevésbé semlegesek voltak. H szintén rengeteg ostobaságot követett el – rémítően hiú, és a következő választáson indulni akar *Hackneyban** –, de a többiek olyan nevetségesen bután támadták, hogy majdnem mindig neki lett igaza.

* London egyik munkáskerülete. – *Szerk.*

Hogy véget vessünk ennek a nyavalyának, amely szinte teljesen igénybe vette a Főtanács idejét, szükségessé vált valamiféle Comité de salut public kinevezése, hogy minden személyes ügyet az intézzen.[713] Aligha kell hozzáfűznöm, hogy H-nek, amikor megérdemelte – és ez elég gyakori eset volt –, ugyanúgy elláttuk a baját, mint E-nak vagy bárki másnak.

Mindenesetre H még mindig bírja az East End-i munkások bizalmát – itt vannak legjobb embereink –, E viszont a legzüllöttebb és leggyanúsabb elemekkel állt össze, akik mind a great liberal partyval* árulnak egy gyékényen.

Amikor a brit föderális tanács megalakult,[479] Mottersheadet, Eccariust és Tsait, akik semmiféle munkásegyesületet nem képviseltek, nem vonták be ebbe. Az a mód, ahogyan ez történt, szabálytalan és a Főtanácsban rosszallásban részesült, de feltétlenül szükséges volt, nehogy ott is megismétlődjenek ugyanazok az összezördülések.

Ezt nevezi E úgy, hogy mi a damnable side** mellé álltunk.

Ami Amerikát illeti, ott mindjárt a konferencia után megtörtént a szakadás[592]; az albizottság (a titkárok)[611] tartoztak a dolgot ismertetni, s mert addig főként Marx folytatta az amerikai levelezést, ő vette át ezt a kacatot és minden levél hozzá futott be. Magától értetődött, hogy eközben E titkársága gyakorlatilag fel volt függesztve mindaddig, amíg a Főtanács határozatot nem hoz az egész ügyben. Éppenséggel nem volt miről írnia. Úgy látszik, ez megint mélyen sértette őt. Mikor döntésre került a dolog, Eccarius Sorge ellenfeleinek pártját fogta. Ezek: 1. néhány francia, akik, mint Malon és Tsai Genfben, csak mert franciák és egy részük a Kommün menekültje, parancsolgatni akarnak, 2. schweitzeriánusok (Grosse és Tsai), 3. Woodhull és Claflin úrhölgyek jenki burzsoá barátai, olyan emberek, akik a szabadszerelem gyakorlásával rossz hírbe keveredtek, akik minden elképzelhetőt kiadnak: világkormányzatot, spiritizmust (szellemidézést à la Home) stb., csak a mi dolgainkat nem, s akik most, válaszul a Főtanács határozataira, kijelentik, hogy az Internacionálé Amerikában csak akkor viheti valamire, ha a „wages-slaves"*** közül lehetőleg minél többet *kihajít*, mert ezek bizonyára elsőkként adnák el magukat a látszatreformereknek és politikai kufárkodóknak![714]

Sorge és Tsai is követtek el formai baklövéseket, de ha nem akarjuk, hogy tisztára burzsoá szédelgő társasággá változzék át az Internacionálé Amerikā-

* – nagy liberális párttal – *Szerk.*

** – kárhoztatandó oldal – *Szerk.*

*** – „bérrabszolgák" – *Szerk.*

ban, akkor feltétlenül támogatnunk kell őket. Ömellettük állnak a jó németek (majdnem minden német), a legjobb franciák és az összes írek.

E barátunk azonban a 12. szekció lapjában, a „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben új irodalmi hajlékot szemelt ki magának, s ezért vagyunk mi a „damnable side"-on.

Röviden: E az angol agitátorokkal, politikai kufárkodókkal, fizetett trade-union titkárokkal való érintkezésben, akiket itt mind megvásárolt a burzsoázia, vagy akik könyörögnek neki, hogy vásárolja már meg őket, valamint abban a ténylegesen nagy, de részben önmagának köszönhető nyomorban, amelyet elszenvedett, s végül irodalmárkodásában oly tökéletesen demoralizálódott, hogy lemondtam róla. Nagyon sajnálom, úgy is, mint régi barátomat és munkatársamat, úgy is, mint jófejű embert, de nem tudom a tényeket varázslattal eltüntetni. Ő egyébként cinizmusában ezt egészen nyíltan meg is mondja. Ha azonban azt képzeli, hogy mi összeesküdtünk ellene és ki akartuk dobni a Főtanácsból, akkor kissé túl nagy jelentőséget tulajdonít önmagának. Ellenkezőleg, teljes nyugalommal hagyjuk őt futni, és bár még x-szer lett volna alkalmunk, hogy ellássuk a baját, nem tettük, s csak akkor vágtuk a szemébe az igazságot, amikor ez merőben elkerülhetetlen volt. De teljességgel lehetetlen volt elnézni, hogyan akarja tisztára fejőstehenévé tenni az Internacionálét s közben gátlástalanul nincs tekintettel semmire.

Egyébként Lochner, Lessner, *Pfänder* és Frankel teljesen tisztában vannak E-szal, s ha valamelyiküknek írsz, aligha kapsz olyan hűvös és szenvedélymentes választ, mint az enyém.

Május 28. Ma hírek jöttek Amerikából. A szeparatista föderális tanács teljes feloszlásban van. Madame Woodhull meg 9. és 12. szekcióbeli jenki barátai gyűlést tartottak, hogy támogassák e hölgynek *az Egyesült Államok elnökévé való jelölését*, és itt olyan platformot állítottak fel, amelyben minden elképzelhető dologról szó van, csak tőkéről és munkáról nem, ezenkívül szörnyen nevetségessé is tették magukat. Ez már több volt a soknál. A lassalleánus 6. szekció leváltotta küldöttét, Grossét, alávetette magát a Főtanács határozatainak és egy delegátust küldött *Sorge* föderális tanácsába. A 2. szekció, a legrosszabb francia szekció, szintén kivált a szeparatista tanácsból. Hat másik szekció azon van, hogy kövesse. Közelebbit a következő „East Post"-ban. Láthatod, miféle elemeket keresett ki magának odaát E: *összes* privát levelezői – Maddock, West, Elliott stb. – ott voltak és beszéltek a Woodhull-gyűlésen.

Mindez *köztünk maradjon;* a Főtanács tárgyalásai nem rám tartoznak, s én csak a te és Bebel személyes tájékoztatására közlöm ezt veled.

A belgák szabályzatrevízióról vitatkoztak, de nem határoztak. Hins olyan

tervezetet terjesztett elő, amelyben a Főtanácsot eltörlik.[715] Személy szerint nekem egész jó lenne, én és Marx úgysem vállaljuk újra, ahogy a dolog most áll, alig van időnk dolgozni, s ennek meg kell szűnnie.

Ma elment neked M-nak egy levele[20], benne: a Főtanács nyilatkozata az itteni kis klikkezők ellen,[711] akik a kontinens burzsoá sajtója révén némi jelentőségre tettek szert.

Üdvözlöm feleségedet és gyermekeidet, Bebelt szintén.

Barátod

F. E.

187

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

London, 1872 május 28.

Igen Tisztelt Uram,

Azért válaszolok ilyen késve, mert mindig azt reméltem, hogy a levéllel együtt *a „Tőke" II. német kiadásának*[566] és a *francia fordításnak* (Párizs)[176] első füzeteit is elküldhetem. De a német és a francia könyvkiadó* úgy elhúzta a dolgot, hogy tovább nem halogathatom a választ.

Mindenekelőtt hálás köszönetem a szépen bekötött példányért. A fordítás *mesteri.*[175] Örülnék, ha még egy, bekötetlen példányt kaphatnék a British Museum részére.

Sajnálom, hogy *abszolút okok* (*a szó legszorosabb értelmében*) meggátoltak abban, hogy 1871 december vége előtt megkezdjem az átdolgozást a második kiadás számára. Ez az orosz kiadás szempontjából igen hasznos lett volna.

Bár a francia kiadást olyan ember (Roy úr, Feuerbach fordítója) készítette, aki mindkét nyelvet nagyon jól ismeri, gyakran mégis túlságosan szó szerint fordított. Ezért kénytelen vagyok egész passzusokat franciául átírni, hogy a francia közönségnek érthetővé tegyem. Annál könnyebb lesz később franciából angolra és a latin nyelvekre lefordítani.

Annyira agyondolgoztam magam és valóban annyira akadályoztatva vagyok elméleti tanulmányaimban, hogy szeptember után *visszavonulok* a *kereskedelmi konszerntől*[716], amelynek súlya e pillanatban főleg az én vállamra nehezedik, és amelynek, mint tudja, az egész világon vannak ágazatai. De est modus in rebus**, s én már nem bírok tovább – legalábbis egy időre – két ennyire különböző jellegű munkát összekapcsolni.

Az a hír, amelyet *közös barátunkra* vonatkozóan velem közölt, nagyon megörvendeztetett engem és családomat is.[717] Kevés ember van a világon, akit annyira szeretek és olyan nagyra becsülök, mint őt.

---

* Otto Meissner és Maurice Lachâtre. – *Szerk.*

** – van mértéke a dolgoknak[530] – *Szerk.*

Nagyon lekötelezne, ha továbbítaná a mellékelt levelet dr. V. Baranovnak[718] erre a címre:

„Baggohufudt-Gross asszonynak, Színház tér, báró Küster-ház."

Abban a reményben, hogy mielőbb hallat magáról, maradok

baráti híve

A. W[illiams]

A Svájcban tartózkodó sarlatánok egyike – M. Bakunyin – olyan dolgokat művel, hogy nagyon hálás volnék minden róla szóló pontos információért 1. oroszországi befolyásáról, 2. arról a szerepről, amelyet személye a hírhedt emlékezetű perben[719] játszott.

188

Marx César De Paepe-hoz

Brüsszelbe[720]

[London,] 1872 május 28.

Kedves Barátom,

Mellékelten a Főtanács nyilatkozata Vésinier és Tsai ellen[711] a brüsszeli „*Internationale*" számára. Ugyanezt elküldtük a „*Liberté*"-nek is, 1., mert nyilvánosságra kell kerülnie, 2., mert Steens úr, akinek megküldtük a Főtanács válaszát az angol parlamenthez,[721] ezt *elsüllyesztette.*

Olvastam a belga kongresszusról[715] megjelent beszámolót az „Internationale"-ban. Hogyan történt, hogy a küldöttek közül a flamandok hiányoztak? Általában szólva, azon értesülések szerint, melyeket itt a franciák a honfitársaiktól kaptak, úgy látszik, hogy Belgiumban az Internacionálé nem sokat haladt a Kommün eseményei óta.

A magam részéről kész volnék elfogadni a Hins-féle tervet (részletmódosításokkal), nem azért, mert jónak tartom, hanem azért, mert mindig többet ér bizonyos tapasztalatokat szerezni, mint illúziókban ringatózni.

Nagyon jellemző az Alliance[231] taktikájára: Spanyolországban, ahol erős a szervezete, jóllehet elvesztette a spanyol föderális tanács támogatását, megtámadta a barcelonai tanácsban az organizáció minden elemét, a föderális tanácsot stb., valamint a Főtanácsot is. Belgiumban, ahol számolni kell az „előítéletekkel", a Főtanács eltörlését javasolták azzal, hogy funkcióit ruházzák át a föderális tanácsokra (amelyek ellen Barcelonában harcoltak), sőt még bővítsék is ezeket a hatásköröket.

Türelmetlenül várom a következő kongresszust. Azzal vége lesz a rabszolgaságomnak. Utána szabad emberré válok; nem fogadok el több ügyviteli funkciót, sem a Főtanácsban, sem a brit föderális tanácsban.

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

189

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1872 május 29.

Kedves Barátom,

Futtában.

A Főtanács tegnapi ülésén, amelyen a Kommünnek csaknem minden tagja jelen volt, Hales felolvasta Praitsching levelét.[722]

Erre elmondtam, részben az Ön levele, részben az Ön által nekem megküldött „World" alapján, az ellentanács kalandjait* és kiemeltem, mennyire igazolták ezek a tények azt, hogy szükség volt a javaslatomra hozott határozatokra[651]. Eccariust mintha villám sújtotta volna.

Ezután egy hasznos incidens történt, amelyet rögtön kihasználtam.

Eccarius levelet kapott St. Louisból, abban egy német szekció, amely ott alakult, azt kérdi, hogy melyikkel tartson a két föderális tanács közül. Én azt mondtam, hogy természetesen azzal a tanáccsal, amely velünk halad együtt, a régivel. Ez ellen szólalt fel Hales és Eccarius (akik emellett halálos ellenségek). Én replikáztam, és a nagyon sok részvevővel folyó ülés határozatot fogadott el, mindössze 3 szavazat ellenében (Hales, Eccarius és Delahaye, akit a többi Kommün-tag semmire sem tart).[723]

Holnap Le Moussu hivatalosan közli ezt Önnel, s aztán Ön jól teszi, ha nyilvánosságra hozza (persze úgy, mint ami magától értetődik, nem pedig London megbízásából), hogy annak a német szekciónak az ügyét illetően a Főtanács úgy döntött, hogy az Önök tanácsa az egyetlen, amely szabályszerű kapcsolatban van vele, tehát el van ismerve.

Hive

Karl Marx

* *V. ö. 458. old. – Szerk.*

190

Engels Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

London, 1872 június 5[–6].

Kedves Liebknecht,

Részvétem a helybenhagyáshoz.[721] Annyi bizonyos, hogy egyetlen ország sincs, még talán Ausztria sem, ahol úgy sanyargatnák elvtársainkat, mint Bismarck-Stieber dicső birodalmában. Ha azonban valami is biztos, akkor az, hogy *ezt* az ítéletet *sohasem* fogják teljes időtartamában végrehajtani. Franciaországban és Spanyolországban eddig papíron maradtak az Internacionálé elleni eljárások (amennyiben kommünárokra vonatkoznak), és Olaszországban ritkán szabnak ki 3 hónapnál hosszabb időt, a többi pénzbüntetés, amelyet persze gyakran szintén le kell ülni napi 3 frankjával.

A Wuttke-könyvet Marx vette magához és sokszori sürgetésem ellenére magánál tartotta, végül magam is elfeledkeztem arról, hogy folyton emlékeztessem rá. Most elvettem tőle, egy nap alatt átolvastam és aztán elküldtem Borkheimnak, azzal a kéréssel, hogy igyekezzék kiadót szerezni rá. Ha azt hiszed, hogy régebben írtál nekem, hogy *én* tegyem ezt, akkor megtéveszt a memóriád. Csak azt tudom, hogy véleményemet kérted, s én azt írtam neked, hogy itt nehéz lesz fizető kiadót találni, mert W teljesen ismeretlen itt. Egyébként még azt is hozzátehettem, hogy sem M-nak, sem nekem nincs itt ilyenfajta kapcsolatunk, különben bizonyára már rég felkutattunk volna egyet a „*Tőke*" számára.

Ehhez most még hozzátehetem:

1. A könyv nagyon nehéz a sok technikai kifejezés miatt; annak, aki nem áll napi érintkezésben angolokkal, szinte lehetetlen lefordítania.

2. Az itteni piac számára alaposan át kellene dolgozni a könyvet, elhagyni a sok fecsegést a bevezetésből és a kínai irodalom egészen illetlenül hosszú tárgyalását, és plain Englishre* ültetni át titokzatoskodó stílusát.

Nos azt hiszem, Borkheim a megfelelő ember, aki felhajthat egy kiadót, ha ez egyáltalában lehetséges. Gyakran egy kereskedőnek, aki látszólag tel-

* közérthető angolra – *Szerk.*

jesen kívül áll az irodalmon, sikerül leginkább az ilyesmi. Így Strohn volt az, aki a hamburgi Meissnerrel kapcsolatba hozott bennünket. De mindenesetre ne bízzál túlságosan abban, hogy B-nak sikerül, s ne végezz fölösleges munkát fordítással, míg B nem szerzett valakit.

Június 6. – Tegnap megszakított Wróblewski, aki egész este nálam maradt; így ma reggel érkezett 4-i leveledre is válaszolhatok.[725] Sajnálom, hogy már ilyen hamar menned kell a hűvösre, de remélhetőleg nem sokáig maradsz ott.

A „Kiáltvány" korrektúráját egy rövid előszóval együtt[352] a lehető leggyorsabban elküldjük, remélhetőleg holnap.

Hálás köszönet a személyekre vonatkozó információért, de még mindig nincs válasz arra a kérdésemre, miképpen szándékozik pártotok nyélbe ütni, hogy a Főtanáccsal való kapcsolatában olyan tiszta helyzetet teremtsen, amely nélkül teljesen lehetetlen képviseltetnie magát a kongresszuson?*

Barátod
F. E.

Az örökség-históriában semmit sem lehet tenni, ha nem akarnak pénzt kockáztatni rá. Csak ügyvéd vizsgálhatja ezt meg, azok pedig nem tesznek semmit on speculation**. Az örökösök amúgy is legföljebb az elégtételt kaphatják meg, hogy valóban becsapták őket – arra nem számíthatnak, hogy ennyi év múltán még pénzt lehet kicsikarni, ez ellen 100:1 az esély.

* *V. ö. 451. old. – Szerk.*
** – gondolomra, bizonytalanra – *Szerk.*

191

Engels Theodor Cunóhoz

Liège-be

London, 1872 június 10.

Kedves Cuno,

Sebtében néhány szó. Ma az első postával egy „Kölnische Zeitung"-ba csomagolva elküldtem Hermannak két példányban (ebből egy az Ön részére) a Főtanács körlevelét a Bakunyin-féle üzelmekről.[555] A-tól Z-ig minden szükséges anyagot megtalál benne.

A „La Aleanza"[231] spanyol titkos társaságról most kezünkben vannak a bizonyítékok, a kongresszuson majd lesz örömük ezeknek az embereknek. *Biztos*, hogy Olaszországban is fennáll ez a dolog. Csak Regis odautazhatna! de a szegény ördög most újságárus Genfben, csak hogy megélhessen. Nápolyból Cafiero és Torinóból valaki, akit még nem tudok, kiadta néhány levelemet a juraiaknak[726] – nem fontos nekem a dolog, de az árulás ténye kellemetlen. Az olaszoknak bizony még ki kell járniok a tapasztalatszerzésnek egy kis iskoláját, hogy megtanulják: az olyan elmaradott, paraszti nép, mint ők, csak nevetségessé teszi magát, ha a nagy ipari népek munkásainak elő akarja írni, hogyan szabadítsák fel magukat.

Egyébként már nem kapok olasz újságokat, nem is küldhetek hát Önnek. Cafierónak, aki mindig küldött, nyilván rossz a lelkiismerete.

A düsseldorfi levelet, amelyet elküldtem Önnek, valószínűleg megkapta már.

Tudjuk, hogy Belgiumban elég tetvesen állnak a dolgok. Ennek a (sit venia verbo*) semleges nemzetnek a lagymatagsága az oka annak, hogy egy intrikus meg egy szamár viheti ott a szót. Az Internacionálé Belgiumban napról napra jobban hanyatlik, mert vezetői közül az értelmesek és megbízhatók lusták. A hangadó klikkezők egyébként új szabályzattervezetükkel[715] igen nagy szívességet tettek nekünk. A Főtanács eltörlésének javaslata a végső nyomait is elsöpörte befolyásuknak (amely mint az egyik legrégibb föderációé nem csekély volt). A spanyolok egyenest árulásnak nevezik ezt.[727]

* – engedelmet a szóért – *Szerk.*

Kár, hogy Ön nem megy Spanyolországba, tetszenének Önnek az ottaniak, végül is az összes latin népek közül ők érnek a legtöbbet. S Ön nagyon hasznos lehetne ott, szükségük van valamicske német elméletre és nagyon fogékonyak rá, emellett olyan fanatizmus fűti őket, olyan osztálygyűlölet a burzsoák ellen, amilyenről nekünk, északon fogalmunk sincsen, és az ingatag olaszoknak sem.

A belga szabályzattervezet voltaképpeni szerzője persze ismét csak Bakunyin. A tervezet Hinstől való, ő pedig lelki rokonsága és orosz felesége révén B eszköze.

Liebknecht e hó 15-én börtönbe megy.[724]

Mihelyt újra Manchesterben lesznek az embereim, ismét utánanézek az Ön dolgának, most semmit sem tehetek. Önnek minden balsorsa mellett megvan az a szerencséje, hogy olyan a szakmája, amellyel mindenütt meglehetős könnyen lehet legalábbis szűkös megélhetéshez jutni a kontinensen. Itt sokkal nehezebb, az eltérő munkakörülmények miatt.

Düsseldorfi benyomásainak legutóbbi leírása szívből megnevettetett. És számunkra, nyárspolgárias wuppertaliak számára, Düsseldorf mindig egy kis Párizs volt, ahol a barmeni és elberfeldi jámbor urak szeretőiket tartották, ahová színházba jártak, ahol fejedelmi módon mulatoztak! De hát ahol a reakciós családunk ül, ott mindig ólomszürke az ég. Aztán meg az ipari fejlődés eredménye, amely Düsseldorfot is magával ragadta, egész Németországban roppant nyomasztó, halálosan unalmas jellegű, úgyhogy el is tudom képzelni, hogy a wuppertali sivárság és bánatosság most már Düsseldorfot is hatalmába kerítette. Nos, mi majd egy szép napon újra kikergetjük, s elénekeljük azt a régi dalt, amelyet harminc évvel ezelőtt Milánóban énekeltek:

Nun, nun, semper nun
E se ciappem la cioppa
La pagaremo nun!*

A cioppát pedig fizessék a burzsoák.

Híve
F. Engels

* – Nem, nem, sohasem,
S ha felhajtjuk a kupát,
Meg nem fizetjük, nem! – *Szerk.*

192

Engels Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

London, 1872 június 14.

Kedves Öregem,

Mi itt nem egészen értünk egyet a kongresszusra vonatkozó számításaiddal, mert pl. a juraiak az ő ismert manővereikkel meg az olaszok egymagukban is bizonyára vagy 30 delegátust küldenének, ha nem 50-et. És sajnos, pillanatnyilag ez még a legkevesebb. Ami lehetetlenné teszi, hogy az idei kongresszus Svájcban legyen, az az a szerencsétlen és teljesen szükségtelen szakadás, amely az alkotmányrevízió alkalmával a svájci német és francia munkások közt bekövetkezett és a juraiaknak annyi ujjongásra s a politikától való tartózkodásuk fölényének olyan méltóságteljes hangsúlyozására adott alkalmat.[728] Mi itt kénytelenek vagyunk mindkét felet egyaránt hibáztatni. A revideált svájci alkotmány a legjobb esetben is csak igen mérsékelt burzsoá haladás volt, amely egyrészt némi mozgást kényszerített rá az őskantonok barbárjaira, másrészt azonban a leghaladottabb kantonokat is, főként a kivételesen kedvező helyzetű Genfet – iparváros mint önálló köztársaság – akadályozhatta saját fejlődésükben azáltal, hogy a svájci összparaszt többség ellenőrzése alá helyezte őket. Volt tehát, helyi szempontok szerint, ami a revízió mellett szólt, és volt, ami ellene; az én személyes rokonszenvem inkább *mellette* volt, mint ellene; de bizonyára nem érte meg az egész vacak azt a fáradságot, hogy az Internacionálén *belüli* vitakérdést csináljunk belőle s alkalmat adjunk a juraiaknak az ilyen beszédre: Nézzétek, mi, vademberek, mégiscsak különbek vagyunk, mi tartózkodunk a politikától, miközben a többiek semmiségeken pörlekednek és így bizonyítják, hogy minden politika az ördögtől való. – Nagyon jól tudjuk, hogyan folyik az élet egy mégiscsak kicsiny fészekben, amilyen Genf, és egész Svájcban, ahol mindenki ismer mindenkit, s ezért minden politikai mozgalom a pletyka és a klikk formáját ölti; ezért nem is vesszük annyira komolyan a dolgot és úgy véljük, rövidesen mégis újra felülkerekedik majd a proletár érzés, s elsimul minden; de mint mondtam, ez sajnos lehetetlenné teszi, hogy a kongresszust Genfben tartsuk; most Hollandiára gondolunk.[627]

Utyinnak is, aki mindamellett talpig derék fickó (bár egy orosz természetesen nem német vagy francia), jót fog tenni a távollét a genfi helyi klikktől. Egyébként éppen ebben az értelemben írtam neki[20], és közöltem vele, hogy mi egyáltalán nem vagyunk azon a nézeten a föderalizmusról, melyet ő az „Égalité"-ban prédikál.[729] Mindez azonban mellékes kérdés, tulajdonképpeni harci terepünk egészen másutt terül el. Remélem, nemsokára azt hallom, hogy ti, két nem svájci, már elfeledtétek svájci helyi jellegű civódástokat és belefojtottátok egy közös korsó yvorne-iba vagy cortaillod-iba.[730] Hiszen az egész svájci Szövetségi Gyűlés kígyót-békát kiáltott volna rátok, ha a munkások önnön felszabadításával álltok elébe!

Vaillant idáig egészen jól megvan és Frankel is, sőt több mint jól, mert nagyon szerelmes természetű. Junggal tegnap találkoztam, úgy látszik, kigyógyult reumájából, amely másfél éve gyötörte. Marx is sokkal jobban van, mint a télen, de sok a dolga a „Tőke" II. német kiadásával[560] és francia fordításával[176], amely most jelenik meg. Az orosz már megjelent és nagyon jó.[521] Ami általában az oroszokat illeti, óriási a különbség a régebben Európába jött, nemesi, arisztokrata oroszok - akikhez tartozik Herzen és Bakunyin és akik mind szélhámosok — s a most jövő, a *népből* származó oroszok között. Ezek közt vannak olyanok, akik tehetségüket és jellemüket tekintve feltétlenül a legeslegjobbak közé tartoznak pártunkban, olyan fickók, akiknek a sztoicizmusa, jellemszilárdsága és egyúttal az elméleti érzéke bámulatra méltó.

Hogy hívják új, még embrionális írásodat?

Testvéri üdvözlettel

F. Engels

193

Engels Carlo Cafieróhoz

Nápolyba

(Fogalmazvány)

[London,] 1872 június 14.

Május 16. óta nem kaptam tőle újságot, noha az „Eastern Post"-ot stb. rendszeresen küldöm. Hogy lehet ez?* Vajon több mint véletlen az, hogy ugyanakkor (május 10.) a „Bulletin Jurassien" azzal kérkedik, hogy birtokában vannak olaszországi barátokhoz írt magánleveleim, teli gyűlölködő rágalmakkal stb. stb.?[726] Mindenesetre én Olaszországba másnak, mint Önnek, nem írtam, s a Schwitzguébel-féle lapban bizonyára ezekről az Önhöz intézett leveleimről van szó. Erre a pontra vonatkozóan magyarázattal tartozik nekem, s elvárom, hogy ezt megadja; csodálkozom, hogy nem adta meg nyomban a közlemény megjelenése után.

Leveleimnek nem kell félniök a nyilvánosságtól, de az *Ön számára* becsületbeli kérdés, hogy tudjam, vajon ellenségeimhez az Ön beleegyezésével kerültek-e vagy sem. Ha az Ön beleegyezésével, akkor ebből csak egyetlen dologra következtethetek: Ön hagyta, hogy rávegyék *a titkos bakunyinista egyesülésbe, az Alliance-ba* való belépésre,[231] s ez az egyesülés, miközben a beavatatlanoknak az autonómia, anarchia és autoritarizmus-ellenesség álarcában az Internacionálé dezorganizálását hirdeti, a beavatottakkal abszolút tekintélyuralmat gyakorol, azzal a céllal, hogy magához ragadja a Szövetség irányítását; ez az egyesülés a munkástömegeket birkanyájként kezeli, mely vakon követi a néhány beavatottat, akik vezetik; s az Internacionálében a jezsuitáknak a katolikus egyházban játszott szerepét utánozza.

Ha feltevésem megalapozott, akkor gratulálnom kell Önnek, hogy mindörökre megmentette drága „autonómiáját", amennyiben teljességgel Bakunyin pápa kezébe helyezte le. Nem tudom azonban elhinni, hogy Ön, a legtisztább anarchista és antiautoritárius ennyire megtagadta legdrágább

* *Idáig német nyelven. – Szerk.*

elveit, s még kevésbé, hogy ennyire aljas módon akart eljárni velem szemben, amikor én mindig a legnagyobb őszinteséget és bizalmat tanúsítottam Ön iránt. De most nyilatkoznia kell erről, mégpedig késedelem nélkül.

Üdvözlet és felszabadulás.

Híve

F. E.

Eredeti nyelve: olasz

194

Engels az Emancipazione del Proletario egyesülethez Torinóba

(Fogalmazvány)

[London, 1872 június 14.]

Milánóban, Ferrarában, Nápolyban, mindenütt vannak barátai Bakunyinnak. Ami a bolognai „*Fascio Operaio*"-t illeti, tőle soha egy sort sem kaptunk. A Jura-párt, melyet követői mindenütt elhagytak, úgy látszik, eltökélte, hogy Olaszországot teszi meg fő erődjének. Ez a párt az Internacionálén belül titkos társaságot alapított,[231] hogy ennek útján uralkodjék az egész Szövetségen. Konkrét bizonyítékaink vannak Spanyolországot illetően, de, úgy látszik, Olaszországban is ugyanez a helyzet. Ezek az emberek, akik állandóan az autonómia és a szabad szövetkezés szólamait szajkózzák, valójában a munkásokat birkanyájnak tekintik, amely csak arra való, hogy az ő titkos társaságuk főnökeit kövesse, és a tömegek előtt ismeretlen célok felé hagyja magát vezetni. Erre a fajtára igen szép példa Terzaghi (a levél átadásáról vizsgálat van folyamatban). A Jura-bizottság, mely fellázadt az Internacionálé egész szervezete ellen, tudatában van annak, hogy az ez év szeptemberében tartandó kongresszuson[627] nehezen tudná igazolni magát, s most mindenütt keres a Főtanácstól származó leveleket abból a célból, hogy hamis vádat koholjon ellenünk. Jómagam és a mieink valamennyien nem kifogásoljuk azt, ha ténylegesen olvassák a kongresszusra vonatkozó leveleinket, de nem tudhatom bizonyosan, hogy az egyik vagy másik szekcióhoz írt leveleink közül melyek vannak valóban ezen urak birtokában... Egyelőre arra kérjük Önöket, tartózkodjanak bármily döntés meghozásától. Cselekedjenek úgy, ahogy azt az Internacionálé érdeke megkívánja. Remélem, el fogják ismerni, hogy a viszályt nem a Főtanács idézte elő, hanem a Jura ama *becsületes emberei*, ezek az ügynökök, akik kizárólag Bakunyin – a titkos társaság feje – személyes hiúságának érdekében tevékenykednek.

Kérek azonnali választ a levélre vonatkozóan.[731]

Eredeti nyelve: olasz

195

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1872 június 21.

Kedves Barátom,

Június 7-i küldeményeit (a hozzájuk mellékelt beszámolóval) tegnap megkaptam.[732]

Közben bizonyára megkapta második levelemet*, valamint Le Moussu levelét, amely határozottan leszögezi a Tanács álláspontját az Egyesült Államokat illetően.

A következő kongresszus (hivatalos értesítés erről a jövő héten megy New Yorkba) 72 szeptember 1-én, hétfőn ül össze Hágában (Hollandiában).[627] Teljesen lehetetlen, hogy Önök egy emlékirattal intézzenek el bennünket. *Az Internacionálé életéről vagy haláláról lesz szó ezen a kongresszuson. Önnek és legalább még egy embernek, ha nem kettőnek,* oda kell jönnie. Ami azokat a szekciókat illeti, amelyek közvetlenül *nem* küldenek *delegátust*, küldhetnek *mandátumot* (delegátusi mandátumot).

A németek az én részemre, F. Engels, Lochner, Karl Pfänder, Lessner részére.

A franciák G. Ranvier, Auguste Serraillier, Le Moussu, Éd. Vaillant, F. Cournet, Ant. Arnaud részére.

Az írek MacDonnel részére, aki nagyon jó benyomást tesz, vagy ha jobbnak tartják, az említett németek vagy franciák egyike részére.

Természetesen mindegyik szekció, bármilyen létszámú, ha nincs 500-nál több tagja, csak 1 delegátust küldhet.

Ön valószínűleg ismeri már a szervezeti szabályzat revíziójára vonatkozó szép belga tervezetet.[715] Egy tehetetlen akarnoktól ered, Hinstől, aki orosz feleségével együtt Bakunyin parancsnoksága alatt áll. Egyik legszebb oldala *a Főtanács eltörlése.* Az egész tervezetet kellőképpen lehordta az „Emancipación" (Madrid), a spanyol föderális tanács lapja.[727] Ugyanez a lap amerikai határozatunkat nagyon helyeselte.[733]

---

* *V. ö. 463. old. – Szerk.*

A mellékelt „Égalité"-ból láthatja, hogy a francia-svájci kongresszus is a körmére koppint Hinsnek.[734]

A Főtanács körlevelét – „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" – 4 példányban küldöm Önnek postán. Engels 200 példányt küldött Önnek a csomagszállító társasággal.

Ami „Tőké"-met illeti, az első német füzet[566] jövő héten jelenik meg, hasonlóképpen az első francia Párizsban.[176] Mindkettőből küldök (folyamatosan) példányokat Önnek és néhány barátjának. A francia kiadásból (amelynek címében semmiképp sem szólam az, hogy *„a szerző által teljesen átnézve"*, mert pokoli munkám van vele) 10 000 példányt nyomtak, és ebből 8000 már az első füzet megjelenése előtt elkelt.

Oroszországban a már kész, kinyomott könyveket terjesztés előtt be kell mutatni a cenzúrának, s ha ez nem akarja átengedni őket, bűnvádi eljárást köteles indíttatni.

Könyvem orosz fordításáról (amely mesteri)[521] ezt írják nekem Oroszországból:

„A cenzúrahivatalban két cenzor foglalkozott a művel, és határozatukat a cenzúrabizottság elé terjesztették. Még az átvizsgálás előtt elvileg leszögezték, hogy pusztán a szerző neve miatt még nem tartóztatják fel ezt a könyvet, de pontosan megvizsgálják, mennyire felel meg valóban a címének. A határozatnak, amelyet a cenzúrabizottság egyhangúlag elfogadott és jóváhagyásra átadott a főhatóságnak, rövid tartalma a következő:

»Bár meggyőződését tekintve a szerző teljességgel szocialista, és bár az egész könyv teljesen határozottan szocialista jellegű, mégis, tekintettel arra, hogy az előadásmód semmiképp sem nevezhető mindenki számára hozzáférhetőnek, és hogy másrészt szigorúan matematikai, tudományos bizonyítás formájával bír, a bizottság kijelenti, hogy ez a mű bírói úton nem üldözhető.«"[735] Ennek alapján a könyv szabad utat kapott a nagyvilágba. 3000 példányt nyomtak belőle. Március 27-én került az orosz közönség elé, és május 15-ére már 1000 példány elkelt.

Heinzen, az őserdeien knownothing* ripők, könyvemet bejelentve élcelődött azon, hogy a címlapon ez áll: „A fordítás joga fenntartva!" Ki is fordítana le ilyen értelmetlenséget! Hiszen a könyv nyilvánvalóan csak arra a célra íródott, hogy Karl Heinzen ne értse meg.

Kiadtuk a „Polgárháború"-ról szóló Üzenet francia fordítását,[357] darabja $2^1/_2$ d. Ha kérik az Egyesült Államokban, szíveskedjék írni nekem.

* – tudatlan, üresfejű – *Szerk.*

Ami a Nicholson-ügyet illeti,[736] a legjobb, ha egyelőre nem említjük a Főtanácsban.

Üdvözlet.

Híve

K. M.

196

Engels Adolf Hepnerhez

Lipcsébe

London, 1872 július 2.

Kedves Hepner,

Ha mandátumokat küldenek*, okvetlenül kell küldeni egyet Cunónak is, aki most Belgiumban van. Ő az olasz bakunyinistákkal szemben rendkívül fontos; azok az emberek csupa ügyvédet és egyéb doktrinér burzsoát fognak küldeni, akik a munkások képviselőinek adják ki magukat és mindent elkövettek, hogy a munkások velünk közvetlenül ne levelezhessenek. Éppen Cuno révén törtük át ezt először, s ha C ott marad, ennek az egész dolognak véget vetett volna. Emellett Cuno egyik legjobb emberünk; Liebknechtnek ellene való egész bizalmatlansága indokolatlan és csupán azon alapult, hogy Liebknecht J. Ph. Becker ügynökének nézte, aki a genfi „anyaszekció" érdekében működik, amit C nem is sejtett; nekem kellett később elmagyaráznom neki ezt az egész nevetséges vacakolást ezzel a számára tökéletesen ismeretlen anyaszekcióval.** Ha *tudom* valakiről, hogy *valóban* mit *tett*, akkor efféle dolgok nem téveszthetnek meg.

Magától értetődik, hogy a kongresszus[159] tárgyalásai mindhárom nyelven, németül, angolul, franciául fognak folyni, senkit sem kell tehát hogy visszatartson az, ha a két utóbbi nyelven nem tud.

Boruttau levelét mellékelten visszaküldöm.[737] Bizonyára tisztességes ez az ember, de szörnyen zavaros, s olyan nagy tettvágy fűti, amely kiáltó aránytalanságban van képességeivel. Ezek a tulajdonságai roppantul alkalmas balekká teszik a bakunyinisták számára, akik körülveszik és kihasználják. Ha Ön olvassa a „Bulletin de la Fédération Jurassienne"-t, akkor láthatja, hogy ezek az urak éppen most, a kongresszus előtt, mindent elkövetnek, hogy megszerezzék magánleveleinket stb., s megtudják, milyen anyagunk van ellenük. A Boruttau-levél sem jelent egyebet. Eszünkben sincs, hogy még különmunkát is végezzünk ezeknek az uraknak önmagunk ellen.

---

* *V. ö. 451. old. – Szerk.*

** *V. ö. 445–446. old. – Szerk.*

Ha B annyira nem ismeri a *közismert* dolgokat, amelyeket maga Bakunyin sem tagadott soha, akkor nem a mi dolgunk kikeresni a „Kolokol"-nak azokat a számait, ahol mindez megvan, mármint ha tud oroszul, mert különben a számok megadása sem segít neki semmit. Annyi biztos, hogy nekünk *van* anyagunk. Egyébként pedig Borkheim az „Orosz levelek"-ben[236] három évvel ezelőtt már több ilyen vonatkozású dolgot nyomatott ki, mint amennyit hat Boruttau megkívánhat. Azt hiszem, jól tenné Ön, ha vigyázna Boruttauval. A bakunyinisták nagyhangú frázisai teljesen megvesztegették ezt a zavarosfejű embert, s a tisztességességnek ez a dagályos fajtája a gyakorlatban gyakran csap át álnokságba.

„*Szakadások*". A körlevél *zártkörű*[555], vagyis nincs a nyilvánosságnak szánva. Hogy a párizsi „Courrier de France" (legitimista)[738] hogyan szerezte meg — mert közli —, azt nem tudjuk. Ugyanez az eset a „Radical" tekintetében, amely talán az előbbitől vette át. Német fordítás a „Volksstaat"-ban (ezt azonban Önöknek kellene ott megcsinálniok) csak akkor lenne kívánatos, ha a polgári sajtó Németországban botrányt csap a dologból, *de akkor nagyon kívánatos*. Közben a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" nyilvánosan megtámadta a dolgot[739], s így egy erről szóló cikk a „Volksstaat"-ban egyáltalán nem ártana. Föltételezem, hogy Liebknecht otthagyta Önnek a neki küldött példányt. Ha nem, küldök egyet Önnek levélben — keresztkötéssel nem lehet, mert amit így küldtem Németországba, azt mind ellopta a rendőrség.

Henri Perret (Temple Unique, Genève) megbízást kapott, hogy *küldjön 50 példányt a „Volksstaat"-nak németországi terjesztésre;* ha még nem kapta meg őket, legyen szíves írjon neki két sort.

*Wigand*nak írok.[740]

„*Schulze–Bastiat*"[741]. Marx nyakig van munkában a „Tőke" második német[566] és első francia[176] kiadásával. De bizonyára sohasem is vállalkozna arra, hogy valami balfogás-helyesbítő függeléket írjon olyan teljességgel tudománytalan könyvhöz, mint a Lassalle-féle, hiszen a könyv legnagyobb részét helyesbíteni kellene. Köztünk szólva: *ha* egyszer M helyesbíti Lassalle-t, akkor kevés marad meg L-ból; eddig ez nem történt meg, tekintettel a pártba átlépett sok lassalleánusra, de egyszer mégiscsak be kell következnie.

„*Lakáskérdés*".[692] Liebknecht beszélt nekem arról a szándékukról, hogy cikkemet külön kinyomatják. Ha így van, kérem a korrektúralevonatok elküldését, mert van benne néhány fatális nyomdahiba. S aztán meg kell még gondolni a következőt:

Ön ír nekem *Saxról*. Érdemes-e külön cikket készíteni erről az 1869-ben

megjelent könyvről? Ha igen, akkor elpáholom én Önöknek ezt az embert, s talán jó is lenne, hogy a lakáskérdés nagypolgári megoldásának bírálatát odategyük a kispolgárié mellé; ebben az esetben a kettő együtt jelenhetne meg különnyomatban, s ezzel maga a kérdés tárgyalása is kimerítőbb lenne. Legyen szíves írjon erről rövidesen, hogy felkészülhessek.

A legutóbbi amerikai veszekedésről is csinálok Önöknek egy rövid cikket.[592]

Híve
F. E.

197

Engels Theodor Cunóhoz

Liège-be

London, 1872 július 5.

Kedves Cuno,

Tegnap küldtem Hermannak néhány angol és spanyol újságot az Ön számára.

A belgák mindenkire, aki odamegy, ugyanezt a benyomást teszik. Az egész Internacionálé ott puszta fecsegés, semmi sincs mögötte. Ez főleg a vezetők vétke, akik közül csak De Paepe igazán talpraesett, de hanyag, Hins viszont üresfejű, de ravasz, intrikus, becsvágyó és tevékeny. Orosz felesége révén Hins közvetlenül Bakunyinnal van kapcsolatban, s az ő megbízásából azt a takaros tervet készítette, hogy el kell törölni a Főtanácsot.[715] Hins most Verviers-ben van, s Ön jól tenné, ha egy kissé a körmére nézne.

Van Verviers-ben egy német szekció is, amely levelez a „Volksstaat"-tal. Írtam (június 14-én[20]) levelezőjüknek, P. Schlehbachnak, rue de Pont 2, „Szakadások"-at[555] is küldtem, de eddig nem kaptam választ. Jó lenne, ha egyszer át tudna rándulni és kapcsolatba lépne az ottaniakkal. *Megírtam Hepnernek*, hogy küldjenek Önnek Németországból mandátumot a kongresszusra*[159], *de mindenesetre jó lenne, ha Ön – feltéve, hogy a verviers-i német szekció maga nem küld valakit a kongresszusra – tőle is adatna magának mandátumot.* Bakunyin és Tsai mindent el fognak követni, hogy legyőzzenek bennünket a kongresszuson, s minthogy ezeknek az uraknak minden eszköz jó, vigyáznunk kell. Küldenek majd oda delegátusokat száz különféle társaságtól, amelyek egyáltalán nem tartoznak az Internacionáléhoz, és megkísérlik, hogy mint az Internacionálé küldötteinek részvételi és szavazati jogot szerezzenek nekik, s a legkülönfélébb elemek koalíciójával kisebbségbe szorítsák a Főtanácsot. Schweitzer és Hasenclever már nyílt szövetségben vannak az itteni csibészekkel, Vésinier-vel, Landeckkel, Smithszel, Schneiderrel stb., ezek pedig levelezésben állnak a juraiakkal és az amerikai szélhámosokkal (az utóbbiakról lásd az „Emancipación"-t[742], amelyet tegnap küldtem Önnek).

* *V. ö. 476. old. – Szerk.*

Hogyan fogadták ott a „Szakadások"-at? Én mindössze 5 példányt küldtem Hermannak, de ezeket terjeszteni is kell. Csinálja ezt H? S egyébként hogyan viselkedik? A legutóbbi belga kongresszuson, mint hallom, nagyon erélyesen kiállt a Főtanács mellett.

Kérdéses, hogy megkapja-e Ön a belga állampolgárságot. Az amerikait csak előzetes bejelentéssel és ötévi ott-tartózkodással lehet megszerezni.

A kongresszust mindenképpen megtartjuk. Rendőrségi beavatkozás felől sohasem lehet biztos az ember a kontinensen, de akkor gőzhajóra ülünk, Angliába megyünk, és ott tartjuk meg. Nem lett volna jó, hogy eleve Angliába hívjuk össze; csak itt van ugyan nyugtunk a rendőrségtől, de ellenfeleink támadták volna. Azt mondták volna, hogy azért Angliába hívja össze a Főtanács a kongresszust, mert csak ott tud felvonultatni maga mellett mesterséges többséget.

Bakunyin a „Szakadások"-ra dühös, de igen gyenge szitkozódó levéllel válaszolt.[743] Tombol a kövér elefánt, hogy locarnói rókalyukából végre is kirángatták a nyílt napvilágra, ahol klikkezés és intrikálás már nem segít. Most kijelenti, hogy ő összeesküvés áldozata, amelyet Európa összes — *zsidai* szőttek ellene!

Amin a jó öreg gazember kitöri a nyakát, az az „Alliance"-nak[231] *titkos társaságként* való további fennállása, legalábbis Spanyolországban. Nemcsak hogy kezünkben vannak ennek a bizonyítékai, hanem most már Madridban stb. is teljesen nyilvánossá vált a dolog, úgyhogy tagadásról szó sem lehet többé. Ez a jóember, aki mindenütt úgy tett, mintha az Internacionálé legodaadóbb élharcosa volna, ezt a csendes összeesküvést szervezte meg magának, hogy hatalmába kerítse az egésznek a vezetését, s beavatott jezsuita testvérei útján a munkások nagy tömegét mint vak nyájat az orránál fogva vezesse. Ha ezt eltűrnék, akkor egy nappal sem maradnék tovább az Internacionáléban. Bakunyin birkájává lenni — ez hiányoznék még! Hogy rájöttünk erre a históriára és a kongresszuson leleplezéssel fenyegetjük, ez a legsúlyosabb csapás neki. És Lafargue (Marx veje, aki 8 hónapja Madridban van) most azt is az orra alá dörgölte még, hogy ő, B, saját kezűleg fogalmazta meg és küldte el Spanyolországba azokat a titkos utasításokat, amelyek szerint az Internacionálét ott vezetni kellene!

A mellékelt levél ma érkezett.

Herman már egészen felgyógyult? Adja át neki szívélyes üdvözletemet.

Híve
F. E.

198

Engels Adolf Hepnerhez

Lipcsébe

[London,] 1872 július 9.

Kedves Hepner,

1. Tegnap elküldtem a korrektúrát.* A címlapot szintén.

2. Mellékelten egy jegyzet hozzá, betétele nagyon fontos nekem, mert esetleges félreértésnek elejét veszi.[744]

3. Továbbá itt a cikk az amerikai veszekedésről.[592]

4. Saxnak várnia kell egy kicsit.** Marx és én holnap néhány napra a tengerhez megyünk, egy kis üdülésre.[745] Kedden, f. hó 16-án ismét itt vagyok és akkor rögtön nekifekszem, mihelyt elintéztem az időközben bizonyára felhalmozódó levelezést. Marx ma akart válaszolni a „Concordiá"-nak,[673] de rosszul érezte magát, és kérdéses, hogy visszatérte előtt elkészíti-e ezt a kacatot. A „Volkszeitung"-ot megkapta. Lindau nem kap tőle cikket, erre mérget vehet.[746] M valószínűleg maga tesz majd lépéseket ebben az ügyben.

* *V. ö. 477. old. – Szerk.*

** *V. ö. 477–478. old. – Szerk.*

199

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 július 9.

Kedves Kugelmann,

Nagyon köszönöm a Jennykének ajándékozott 15 £-et. Annyira agyondolgoztam magam, hogy ma (két óra múlva) Engelsszel 4–5 napra itthagyom Londont és a tengerhez (Ramsgate-be) megyek.[745] Visszatértem után szeptember 2-ig (amikor az Internacionálé kongresszusa lesz Hágában[159]) nyakig leszek munkával, utána azonban megint szabadabb vagyok. De ez a szabadság csak szeptember közepével kezdődik, mert magam is elmegyek Hágába.

Talán később találkozhatunk (vagyis te jössz hozzám, mert én nem lennék biztonságban Németországban).

Addio.

Barátod
Karl Marx

Mihelyt az első füzetek megjelennek (akár németül[566], akár franciául[176]), természetesen megkapod. *A legnagyobb mértékben elégedetlen vagyok Meissnerrel.* Orromnál fogva vezetett; előbb túldolgoztatott azzal az előkészítetlen és hirtelen sietséggel, amellyel a 2. kiadást bejelentette nekem (1871 november végén), azután hónapokat vesztegetett el és a legalkalmasabb időt elmulasztotta. Lusta egy kis filiszter.

Meissner megbüntetésére nagyon jó volna, ha *te írnál neki, azzal az ürügygyel,* hogy tudni szeretnéd, mikor jelenik meg végre az „első" füzet. Ez alkalomból csak úgy en passant* megjegyeznéd: legutóbbi leveleimből úgy látod, hogy *nagyon elkeseredtem Meissner miatt* és nagyon *elégedetlen vagyok vele;* mi ennek az oka? Hiszen ez egészen elüt szokott modoromtól! Csakugyan nagyon felbosszantott a fickó modora: „ha ma nem, akkor majd holnap".

* – mellékesen, mellesleg – *Szerk.*

200

Engels Ugo Bartorellihoz

Firenzébe[747]

(Fogalmazvány)

[London, 1872 július 18.]

Polgártárs,

Válaszolva június 27-i levelére, amelynek postai bélyegzőjén Firenze, július 6. szerepel, s amelyet a pontatlan címzés miatt csak folyó hó 16-án kaptam meg, figyelmeztetem Önt arra, hogy nekünk nincs más zászlónk, mint a világproletariátusé, a vörös zászló.

Ugyanebből a leveléből úgy látom, hogy egyesületük megalakult és az Internacionálé szekciójának tekinti magát; kötelességem tehát felhívni a figyelmét arra, hogy a jelenleg érvényben levő általános szabályzat néhány formaságot ír elő újabb szekciók felvételére vonatkozóan.

A II. szakasz 4. cikkelye így szól:

„Minden új szekció vagy egyesület, amely csatlakozni szándékozik az Internacionáléhoz, haladéktalanul köteles erről a Főtanácsot értesíteni. A Főtanácsnak jogában áll stb." (*Bázeli* határozatok.)[748]

És az V. szakasz 1. cikkelye:

„Minden szekciónak szabadságában áll olyan szervezeti szabályzatot és helyi ügyvitelre vonatkozó szabályozást hozni, amely össze van hangolva országának helyi körülményeivel és törvényeivel. Ezek a szervezeti szabályzatok és szabályozások azonban nem tartalmazhatnak semmi olyat, ami ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal és ügyviteli szabályzattal." (*Genfi* határozatok.)[749]

És mivel a II. szakasz 2. cikkelye értelmében „a Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat", s a kongresszusoknak felelősséggel tartozik, ez a Főtanács csakis olyan egyesületeket ismerhet el az Internacionálé szekcióinak, amelyek alkalmazkodtak ezekhez a cikkelyekhez, elfogadták a Szövetség általános szervezeti szabályzatát és ügyviteli szabályzatát, és amelyeknek a szervezeti szabályzatát a Főtanács az általános szervezeti szabályzattal és ügyviteli szabályzattal egybehangzónak ismerte el. Nem kételkedünk abban, hogy Önök ezt csupán e szabályzatok nem-ismeretében

mulasztották el, s mivel nincs belőlük hiteles olasz kiadás, mellékelten küldök Önnek egy francia nyelvű példányt, amelyen a szóban forgó pontok vörössel meg vannak jelölve.

Minthogy közeledik a következő kongresszus (szeptember 2-án, Hágában, Hollandia)[159], felhívjuk figyelmét az I. szakasz 7. cikkelyére is, amely így szól: „Kongresszusi helyüket elfoglalni és szavazati jogukat gyakorolni a jövőben csak olyan társaságok, szekciók vagy csoportok küldötteinek engedtetik meg, melyek az Internacionáléhoz tartoznak és járulékaikat befizették a Főtanácsnak" (tagonként 10 c.).

Üdvözlet és testvériség.

Eredeti nyelve: olasz

201

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 július 23.

Kedves Kugelmann,

Ha semmi sem jön közbe, szeptember 2-án Hágában leszek[159], és nagyon örülnék, ha ott láthatnálak. Már elküldtem neked a „Szakadások stb." körlevelet[555], de úgy látszik, elsikkasztották. Ezért most beteszek egyet ebbe a levélbe. Meg kell bocsátanod, hogy nem írok ma többet. Korrektúrákat kell küldenem Párizsba[176] és egyáltalában el vagyok halmozva tennivalóval.

Barátod

K. M.

202

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 július 29.

Kedves Kugelmann,

Az Internacionálé kongresszusán (szept. 2-án nyílik meg, Hágában)[139] az Internacionálé életéről vagy haláláról lesz szó, s mielőtt kilépek belőle*, legalább meg akarom védeni a bomlasztó elemektől. Németországnak tehát annyi képviselője kell hogy legyen ott, amennyi csak lehet. Minthogy pedig te úgyis eljössz, írd meg Hepnernek, hogy én kérem, gondoskodjék számodra egy küldötti mandátumról.

Barátod
K. Marx

* *V. ö. 462. old. – Szerk.*

203

Marx Hermann Junghoz

Londonba[750]

[London, 1872 július vége.]

Kedves Jung,

Íme a 8. cikkely francia és angol szövege:

„Dans sa lutte contre le pouvoir collectif des classes possédantes, le prolétariat ne peut agir comme classe qu'en se constituant *lui-même en parti politique distinct, opposé à tous les anciens partis formés par les classes possédantes.* Cette constitution du prolétariat en parti politique est indispensable pour assurer le triomphe de la révolution sociale et son but suprême, *l'abolition des classes.*

La coalition des forces ouvrières déja obtenue par ses luttes économiques doit aussi servir de levier aux mains de cette classe dans sa lutte contre le pouvoir politique de ses exploiteurs.

Les seigneurs de la terre et du capital se serviront toujours de leurs privilèges politiques pour défendre et perpétuer leurs monopoles économiques et asservir le travail.

La conquête du pouvoir politique devient donc le grand devoir du prolétariat."

„Against the collective power of the propertied classes the working clas s cannot act, as a class, except by *constituting itself into a political party, distinc t from, and opposed to, all old parties formed by the propertied classes.*

This constitution of the working class into a political party is indispensable in order to insure the triumph of the social Revolution and its ultimate end – *the abolition of classes.*

The combination of forces which the working class has already effected by its economical struggles ought at the same time to serve as a lever for its struggles against the political power of landlords and capitalists.

The lords of land and the lords of capital will always use their political privileges for the defence and perpetuation of their economical monopolies

and for enslaving labour. To conquer political power has therefore become the great duty of the working classes."

Salut.*

Karl Marx

* „A vagyonos osztályok egyesített hatalma elleni harcában a proletariátus mint osztály csak akkor cselekedhet, ha *maga is külön politikai párttá szerveződik, amely a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal szemben áll.* A proletariátusnak ilyen politikai párttá alakulása elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalmi forradalomnak és végső céljának, *az osztályok megszüntetésének* győzelmét biztosítsa.

A munkásosztály erői egyesítésének, melyet gazdasági harcával már elért, egyúttal emelőül kell szolgálnia ezen osztály kezében a kizsákmányolók politikai hatalma ellen vívott harcában.

A föld és a tőke urai mindenkor felhasználják politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére és a munka leigázására. A politikai hatalom meghódítása tehát a proletariátus nagy kötelessége."

Üdvözlet.

204

Engels Adolf Hepnerhez

Lipcsébe

London, 1872 aug. 4.

Kedves Hepner,

Éppen írni akartam Önöknek egy rövid cikket a legutóbbi bakunyinista históriákról, amikor szükségessé vált, hogy a Főtanács mint ilyen szóljon. A cikk tehát felhívássá változik, s Ön szerdán megkapja ennek német fordítását.[751]

Ehhez talán valami rövid kiegészítést a legutóbb kapott spanyol dokumentumokból.[752] Bak *titkos* társaságként továbbra is fenntartotta a „Szakadások"-ból[555] Ön által már ismert Alliance de la démocratie socialiste-ot[231], hogy így vezetése alá hajtsa az Internacionálét. Mi azonban rájöttünk erre és most megvannak a bizonyítékaink. Most tehát nyilvános a vád, mert különben Spanyolországban a kongresszusi választásokat az Alliance irányítaná, s az ő szándékának megfelelő eredménnyel járnának. Ez a história nyakát szegi B-nak.

A „Concordia"-választ Ön bizonyára megkapta már.[673] Ilyenek hát a katedraszocialisták! *Ennyire* ostobának azért mégsem tartottam őket, azt hittem, valamiféle Beta-Bettziech szerkeszti azt a lapot.

A Verdy-ügyet ismertem a „Kölnische Zeitung"-ból, de azt nem tudtam, hogy ez az ember egyúttal szélhámos is. Nagyon szép dolog. Egyébként ez a szánalmas Sonnemann minden nagy történelmi eseményben csak esélyt lát arra, hogy az ő tetves Frankfurtja ismét szabad birodalmi várossá váljék. Emiatt mindig is ki kell kapniok a poroszoknak. Híreink szerint olyan hatalmas méretekben történtek az előkészületek, hogy a poroszok csak akkor maradhatnak alul, ha Franciaországon és Oroszországon kívül Ausztria is Poroszország ellen megy. Ausztria azonban Poroszországgal megy *együtt*, hacsak valami hirtelen fordulat nem történik, ami a jelen körülmények közt nem feltételezhető. Ráadásul annak a komikus színjátéknak leszünk tanúi, hogy Vilmos* felhívást intéz a lengyelekhez és visszaállít valamiféle Lengyel-

* I. Vilmos. – *Szerk.*

országot. S ez kitöri a nyakát neki is, az egész porosz rendszernek is. A német-porosz császárság még korántsem érte el csúcspontját; ez a háború, ha mint várható, szerencsével vezetik, gyorsan eljuttathatja oda, s akkor gyorsan bukfencezik le a napóleoni dicsőség szédítő magasságából. Könnyen lehetséges, hogy *ezúttal* Berlinből indul ki a mozgalom; ott nagyon kiéleződnek az ellentétek, s csak változott politikai konjunktúra lesz szükséges, hogy kirobbantsa őket. Biztosan faragatlan dolog lesz az ilyen berlini forradalom, de még mindig jobb, ha belülről jön, mint ha egy Sedan[106] után, mert annak mindig rossz következményei vannak.

Hirsch meg kell hogy hozassa magának Svájcból Bakunyin következő írásait:

„Lettres à un français" (névtelenül jelent meg), Genf 1871.

„L'Empire knouto-germanique" par M. Bak, Genf 1871.

Könyvkereskedői úton nem kaphatók, megpróbáltam, de Boruttau bizonyosan beszerzi neki, ő rajong értük.

Adja át üdvözletemet Liebknechtnek és Bebelnek, ha ismét meglátogatja őket.

Szívélyes üdvözlet.

Híve

F. E.

205

Engels Theodor Cunóhoz

Liège-be

London, 1872 aug. 4.

Kedves Cuno,

A belga föderális tanács nem is tehetett volna nagyobb szívességet nekünk, mint amilyent a verviers-i német szekció elleni eljárásával tett.[753] Ezzel bebizonyítja, mennyire szükséges a Főtanács létezése, hogy a szekciók függetlenségét a *föderális tanácsokkal szemben* megvédelmezze. A belga föderális tanács azonban az Internacionáléból nem zárhatja ki a német szekciót, csak a belga föderációból: Ügyviteli szabályzat IV. szakasz: Föderális tanácsok vagy bizottságok 4. cikkely: „Minden föderáció elutasíthatja egyesületek vagy szekciók felvételét vagy kizárhatja őket kebeléből. *Nincs azonban felhatalmazása arra, hogy megfossza őket Internacionálé-jellegüktől.*" A verviers-i német szekciónak tehát, mint független szekciónak, most az általános szervezeti szabályzat 7. cikkelye (a cikkely vége) szerint joga van arra, „hogy közvetlenül levelezzen a Főtanáccsal".[754] Kérem, hívja föl erre az illetők figyelmét és ösztönözze őket, hogy írjanak ide; eddig még semmi sem jött.

Megkapta-e levelemet a verviers-i Schlehbach*, s miért nem válaszol?

Elküldöm Önnek az „Emancipación" egy számát és Lafargue (Marx veje) egy körlevelét, spanyolul,[755] kérem, alaposan tanulmányozza át ezeket. Látni fogja belőlük, mire irányul a dolog Bakunyin részéről: titkos társaság az Internacionálén belül, hogy ennek révén Szövetségünket kezébe kaparintsa. Szerencsére ezzel lelepleződött a terv, s még idejében. Ez a história a nyakát szegi B-nak. A Főtanács erről kedden felhívást ad ki,[751] amely egyúttal a spanyol föderális tanácsot is megvádolja; az Alliance-nak öt tagja ül benne.

Nagyon sietek, meg kell szerkesztenem ezt a felhívást és szörnyen sok egyebet is kell dolgoznom az Internacionálé kongresszusára[159].

Híve

F. E.

* *V. ö. 479. old. – Szerk.*

Mondja meg Hermannak, hogy kerestem neki munkát, de eddig nem tudtam semmit felhajtani. Legutóbbi, februári tapasztalataim szerint annak semmi értelme, hogy elmenjen Jackson & Sonshoz. Mondja meg Hermannak, írjon ide barátjának, Prigneaux-nak, ő a neki való ember.

206

Engels Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

London, 1872 aug. 5.

Kedves Öregem,

Hogy a kongresszus Hágában lesz,[159] annak mindenekelőtt a ti szerencsétlen alkotmányrevíziós szakadástok az oka*; nem láthattuk előre, hová vezet ez majd, vesztegetni való időnk pedig nem volt. Továbbá azonban a következők is meggondolandók:

1. Mi nem becsültük túl a juraiak erejét. Saját adatuk és járulékfizetésük szerint 294 emberük van, köztük a longemalle-i szekció 62 taggal és 74 újonnan belépett vésnök és gillosáló**. De ismerjük a manővereiket. A 62 longemalle-i közül *mindegyik* kapott volna egy valamiképpen hamisított mandátumot, ehhez még magából a Jurából, mondjuk, egy tucatnyian, ehhez vagy 20 olasz, 6 spanyol – ez már több mint elég. Ilyen körülmények közt aztán még a belgák is részben hozzájuk csapódtak volna.

2. Ami a hamisított mandátumokat illeti, Amerikából kaphattak volna (a woodhullistáktól[482]) vagy 30–40-et, innen vagy egy tucatot (azoktól a szekcióktól, amelyek sohasem tartoztak az Internacionáléhoz és az Egyetemes Föderális Tanácsot alakították meg[586]), az ezekhez közvetlenül csatlakozott német schweitzeristáktól 50–60-at, s némi ügyességgel Spanyolországból is szép számmal. Olaszországról mindjárt szólok. Minden lehetőség megvolt tehát arra, hogy a mandátumvizsgálaton, ahol ezúttal minden eldől, azok a társaságok, amelyek erőszakkal akarják *rátukmálni* magukat az Internacionáléra, de soha nem tartoztak hozzá, szavazattöbbséggel bebocsátást kapnak, különösen ha meggondolja az ember, többnyire milyen jóhiszeműek a munkások az ilyesmiben és hogyan folyt ez le valamennyi előbbi kongresszuson. Emellett azt sem szabad elfelejteni, hogy nálunk is elég olyan szekció van, amely nincs rendben a járulékaival, s ezért elnézően kell szavaznia, hogy elnézést szerezzen magának. Ha pedig ez történt volna, akkor

* *V. ö. 468. old. – Szerk.*

** – szimmetrikus mintákat (díszeket) véső munkás – *Szerk.*

számunkra nem marad más hátra, mint hogy vesszük a kalapunkat és kilépünk az Internacionáléból.

3. Az Alliance[231] olaszországi erejét lebecsülted. Egész Olaszországban csak egy olyan szekciónk van, a torinói, amelyről tudjuk, hogy jó; talán még a ferrarai is. Milánó, mióta Cuno elment onnan, teljesen a bakunyinisták kezén van, Nápoly mindig is ott volt, s a Fascio Operaio[668] Emiliában, Romagnában és Toscanában teljesen Bak kezében van. Ezek az emberek külön Internacionálét alakítottak maguknak; sohasem jelentkeztek fölvételre, sohasem fizettek, de úgy tesznek, mintha az Internacionáléhoz tartoznának. A titkos Alliance tagjai irányítják őket; nagyon sokan vannak, s 50 főre egy küldöttet számítva, könnyen választhatnának 40 küldöttet; ebből 15–20-at onnan küldenének, a többit a longemalle-iaktól, akiknek biankó mandátumokat adnak.

4. A belgák nem fogják elárasztani Hágát, ők irtóznak a költségektől. Azonkívül legutóbbi kongresszusuk Brüsszelben[715] bebizonyította, hogy ha komolyra fordul a dolog, nem is olyan rosszak. Határozatot hoztak, hogy csak szabályszerűen elismert szekciók lehetnek képviselve Hágában, s ez a fő.

5. Végül – olvasnod kellett volna Schwitzguébel álszent sirám-levelét, amelyben azon siránkozik, hogy nem Svájcban lesz a kongresszus, s halványan utal már egy jövőbeli tiltakozásra.[756] Ha valami, hát ez bebizonyította nekem, hogy helyesen jártunk el.

Mindenesetre csomagolj és gyere oda, majd meglátod, jól megy a dolog. De *csak akkor*, ha mi a magunk részéről minden erőt bevetünk. Amazok fanatikusak, mindenféle gazdag burzsoákra támaszkodhatnak, akik pénzelik őket, s maguknak semmi költségük egész éven át. Ha a mi barátaink csak félig is olyan tevékenyek volnának, mint azok, akkor sosem jutottunk volna ennyire. Amerikából Sorge és Dereure jön, amazok (a woodhullisták) hármat küldenek, köztük egy hölgyecskét. Mi természetesen mindnyájan odamegyünk. Légy rajta, hogy a svájciak ezúttal ne sajnálják a költséget és kellően legyenek képviselve. Nevezetesen a német-svájciak is.

Holnap este egyébként bedobunk egy bombát, amely nem csekély rémületet fog kelteni a bakunyinisták közt, tudniillik egy nyilvános felhívást a *titkos társaságként* tovább létező Alliance de la démocratie socialiste-ról.[751] Végre megkaptuk Spanyolországból a szükséges anyagot és bizonyítékokat, s azonnal megtámadjuk a spanyol föderális tanácsot is, amelyben öten ülnek az Alliance-tól.[757] A madridi „Emancipación" már egy héttel ezelőtt, szombaton megnyitotta a tüzet; vidám egy tánc lesz. Természetesen mindjárt kaptok egy példányt az „Égalité" részére. Ezek a gaz kutyák azt hitték, hogy

titkos szervezetükkel Locarnóból* irányíthatják az egész Internacionálét. De ez a leleplezés a nyakukat szegi, s ha Svájc és Németország csak valamennyire is megteszi kötelességét, nehogy *barátaink hanyagsága folytán* az alliance-isták mégis megkapják a többséget, akkor az egész hitványság a levegőbe röpül, és végre nyugtunk lesz.

Frankellal és Lessnerrel holnap közlöm megbízásaidat.

Vaillant továbbra is a maga nyugodt módján éldegél itt, kémiával és szabályzatrevízióval foglalkozik,[758] amely nagyon érdekli őt.

Marx üdvözletét küldi.

Barátod
F. Engels

* Bakunyin akkori tartózkodási helye. – *Szerk.*

207

Engels Walery Wróblewskihoz

Londonba

(Fogalmazvány)

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1872 augusztus 7.

Wróblewski polgártárshoz,
az Egyeztető Bizottság elnökéhez

Polgártárs,

Minthogy Hales polgártárs az egész Főtanács előtt engem hamisítással vádolt,[759] kérem az Egyeztető Bizottságot[713], szólítsa fel nevezett Hales polgártársat, hogy pontosan határozza meg vádját és közölje velem úgy, hogy védekezni tudjak.

Egyúttal vádat emelek az Egyeztető Bizottság előtt Hales polgártárs ellen azért, mert becstelenül rágalmazott engem ilyen váddal a Főtanács előtt.

Megbízom Marx polgártársat, hogy ezt a közlésemet eljuttassa az Egyeztető Bizottsághoz.

Eredeti nyelve: francia

208

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

[London,] 1872 augusztus 15.

Igen Tisztelt Uram,

Remélem, megkapta a második német kiadás első részét[566], melyet néhány nappal ezelőtt küldtem el Önnek. Elküldöm majd Önnek a francia kiadás[176] első 6 füzetét is, melyek néhány napon belül megjelennek. Szükséges egybevetni a *két kiadást*, mert egyet-mást hozzátettem és változtattam a francia kiadásban.

Érdekes levelét megkaptam és néhány napon belül válaszolok rá. Ugyancsak megkaptam a kéziratot és a „Vesztnyik" cikkét.[760]

Ma sebtében írok, egy speciális ügyben, mely *rendkívül sürgős*.

Bakunyin évek óta azon munkálkodik titokban, hogy aláássa az Internacionálét, és most annyira sarokba szorítottuk, hogy kénytelen levetni az álarcát és *nyíltan elszakadni* az általa vezetett tökfilkókkal együtt – ő az az ember, akinek irányító szerepe volt a Nyecsajev-ügyben[719]. Nos, ez a Bakunyin egyszer megbízást kapott könyvem orosz fordítására, pénzt is kapott érte előlegbe, és ahelyett, hogy munkát adott volna, egy igen aljas és kompromittáló levelet küldött vagy küldetett Lubaninnak (azt hiszem), aki a kiadó megbízásából tárgyalt vele az ügyről.[761] Rendkívül hasznos lenne nekem, ha *ezt a levelet* haladéktalanul *elküldenék nekem*. Minthogy ez tisztán *kereskedelmi* ügy és minthogy a levél felhasználásakor nevek említésére nem fog sor kerülni, remélem, megszerzi nekem ezt a levelet. De nincs vesztegetni való idő. Ha elküldik, azonnal kellene küldeni, mert e hó végén elutazom Londonból a hágai kongresszusra[159].

Őszinte híve
A. Williams

Eredeti nyelve: angol

209

Marx a „Times" szerkesztőjéhez

Londonba[762]

1, Maitland Park Road, N. W.
[London, 1872] aug. 15.

Uram,

Mai számukban láttam egy közleményt „Az Internacionálé" felirattal, mely „a párizsi lapok" nyomán e Szövetség „Nagytanácsának" egy állítólagos körlevelét tartalmazza, melyet én mint „főtitkár" írtam alá.

Bátorkodom feleletül kijelenteni, hogy ez a dokumentum elejétől végéig koholmány. Sem a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa nem adott ki soha ilyen körlevelet, sem én nem írhattam alá semmi ilyesmit mint főtitkár, minthogy sohasem töltöttem be ezt a tisztséget.

Kérem közölje a fentieket következő számukban, és maradok, Uram, alázatos szolgája,

Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

210

Engels E. Glaser de Willebrord-hoz

Brüsszelbe[763]

(Kivonat)

[London,] 1872 augusztus 19.

Bizonyára már tudja, hogy a győzelem ezek után biztos. A magukat internacionalistáknak mondó olaszok Riminiben konferenciát tartottak[764], ahol 21 szekció képviselői határozatot hoztak: „A konferencia stb. stb."

Jó lenne ezt nyomban közzétenni az „Internationale"-ban és a „Liberté"-ben. Bakunyin, akinek stílusa ebben az egész dokumentumban felismerhető, látván, hogy elveszítette a játszmát, parancsot ad a visszavonulásra az egész vonalon, s elkülönül az övéivel az Internacionálétól. Szerencsés utat Neuchâtelba.

De ami még nevetségesebb: ebből a 21 szekcióból, amelyek jogot formálnak arra, hogy egybehívják az Internacionálé kongresszusát, csakis a nápolyi az, amelyik az Internacionáléhoz tartozik. A többi 20, hogy megtartsák autonómiájukat, állhatatosan tartózkodtak attól, hogy az általános szervezeti szabályzatunkban előírt lépések közül egyet is megtegyenek felvételük elnyerésére. Elvük az, hogy „L' Italia farà da sè"*; Internacionálét alkotnak az Internacionálén kívül. A másik három szekció, amely szabályos kapcsolatban van a Főtanáccsal – Milánó, Torino, Ferrara –, nem menesztett küldöttet Riminibe.

Ilyenképpen az *Egyetemes Föderális Tanács*[586] mellett – amelyet az Internacionáléhoz nem tartozó társaságok alakítottak, és éppen ezáltal igényt formálnak annak dirigálására – íme itt van még egy autoritárius kongresszus, amelyet az Internacionálén kívül álló társaságok hívtak össze, igényt formálva arra, hogy törvényeket hozzanak az Internacionálé számára.

Egyébként ez éppen jókor jön, hogy felnyissa a spanyolok szemét; ott sikerült kicsalnunk a rókát az odújából. Kényszerítettük az alliance-istákat, hogy ők maguk hozzák nyilvánosságra az Alliance[231] „szigorúan titkos"

* – „Itália maga is boldogul"[765] – *Szerk.*

szervezeti szabályzatát. A jelenlegi (spanyol) föderális tanácsot, amelynek 8 tagja között 5 alliance-ista van, nyilvánosan lelepleztük és megbélyegeztük mint az Internacionálé árulóját. A harc mindenütt kitört az alliance-isták és az internacionalisták között. A világ legrégibb trade-unionja, amely Katalónia gépi fonó- és szövőmunkásaiból áll és 40 000 tagot számlál[766], mellettünk nyilatkozott és a mi egyik emberünket, Morát küldi el a kongresszusra[159], mert, így szól a mandátum, ő bárkinél jobban tudja, hogy mi is az az Alliance. A rimini határozat végezni fog az Alliance-szal Spanyolországban.

A dánok két delegátust küldenek, a németek legalább ötöt vagy hatot! Sorge és Dereure úton vannak Amerikából; az ottani szakadárok három küldöttet akarnak meneszteni.

Lafargue a portugálok mandátumával jön.

Van egy másik előny is. Mostantól minden nyilvános botrányt elkerülünk a kongresszuson. Minden illendően fog történni a burzsoá közvélemény színe előtt.

Ami a neuchâteli kongresszust illeti, megmutatkozik majd, hogy ott csak a jurai föderáció gyűlik egybe néhány olasz szekcióval, ez tökéletes kudarc lesz.

Végül minden jól megy, de azért nem kell elaludnunk. Ha az internacionalisták megteszik kötelességüket, a hágai kongresszus nagy siker lesz, megerősíti a szervezetet szilárd alapokon és a Szövetség újból nyugodtan folytathatja belső fejlődését és új erővel szállhat szembe összes külső ellenségeivel.

Eredeti nyelve: francia

211

Engels Wilhelm Liebknechthez

Hubertusburgba

London, 1872 augusztus 24.

Kedves Liebknecht,

Sajnálom, de vissza kell utasítanom jelölésemre vonatkozó javaslatodat[767], már csak azért is, mert évtizedes, engedély nélküli külföldi tartózkodásommal elveszítettem porosz alattvalóságomat és ezzel német birodalmi állampolgárságomat.

Ma megtudtuk, hogy a juraiak mégis eljönnek Hágába[159], de az Alliance[231] elleni első határozatoknál kivonulnak és aztán megtartják a maguk neuchâteli kongresszusát[764]. Bakunyin nyilván elsiette a dolgot Olaszországba küldött utasításával; a spanyolok valószínűleg jelezték neki, hogy azért *így* ez nem megy és el kell jönniök Hágába, ha csak azért is, hogy tiltakozzanak. A spanyol föderális tanácsnak ugyanis alliance-ista többsége van, és olyan választási módszert alkalmazott, amelynek segítségével valószínűleg 4 Alliance-tagot fog odaküldeni.[768] Ezzel szemben a katalán gyári munkások uniója (40 000 tag)[766] a mieink egyikét küldi, Morát. Az olaszok rimini határozatuk után óvakodni fognak eljönni.

Sorge itt van nálam, üdvözöltet.

Barátod

F. E.

Dulakodás nem várható a bakunyinisták részéről. *Ezek* határtalanul gyávák, ha nagyszájúak is. Nem mennek neki senkinek, ha nem nyolcan vannak egy ellen.

212

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 aug. 26.

Kedves Kugelmann,

Hágában[159] viseljenek kék szalagot a küldöttek, hogy megismerjék őket azok, akik értük jönnek.

Egymás elkerülése esetére:

Magáncím: Bruno Liebers, 148, Jacob Catsstraat.

Hivatalos kongresszusi helyiség: Concordia, Lombardstraat.

Nagy sietségben.

Barátod

K. M.

213

Engels Hermann Junghoz

Londonba

[Hága, 1872 szeptember eleje.]

Kedves Jung,

Az egész költségvetési évben ezeket a bérleti kifizetéseket találom

1871 okt. 31. – Truelove	7.7 £
Kétszer kifizetés Martinnak	5.– £
	12.7 £,

de nem szerepel *semmilyen* kifizetés Truelove részére a *régi helyiség* elhagyásakor. Pedig ezt bizonyára kifizettük – elfelejtette beírni? Kérem, írja meg Hágába, a túloldalon levő címre, nem maradt-e ki ez az összeg a könyvekből. Tudom, hogy múlt évben a konferencia időpontjában hathónapi bérleti díjjal tartoztunk és most semmivel sem tartozunk.[709]

Testvéri üdvözlettel

F. Engels

Bruno Liebers
148, Jacob Catsstraat
Den Haag/Holland

A boríték belső oldalára írja rá, hogy nekem szól.

Eredeti nyelve: angol

214

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1872 szept. 21.

Kedves Sorge,

Remélem, most már szerencsésen New Yorkban vagy és Cuno is túl van a fedélközben kiállt borzalmakon.

A kongresszusi határozatok közül[770] magaddal vitted:

1. az ügyviteli szabályzat II. fej., *a Főtanácsról*, új 2. és 6. cikkelyét,

2. a bizottság beszámolóját az Alliance-ról[771],

3. a kisebbségi nyilatkozatot[772],

4. a határozatot az áthelyezésről[773] és a Főtanács 12 tagjának megválasztásáról, azzal a felhatalmazással, hogy még 3 tagot kooptálhatnak; valamint elvitted a megválasztottak listáját.

Hiányzik tehát még neked:

1. a határozat a proletariátus mártírjai iránti rokonszenv kifejezéséről[774],

2. a tagdíjakról,

3. a felhatalmazások megsemmisítéséről és

4. talán a politikáról szóló szervezeti szabályzati cikkely szövege[750]. Ezt a négyet mellékelem.

Az általad itthagyott többi irat: 1. előterjesztések, melyekről nem hoztak határozatot, 2. el nem fogadott javaslatok, 3. egy-két elfogadott és a kongresszuson végrehajtott ügyrendi javaslat, amely ilymódon el van intézve. Ezek mind a jegyzőkönyvbe tartoznak, és számotokra nincs jelentőségük.

Eszembe jutott még, hogy talán

5. Lafargue-nak a nemzetközi trade-unionokról szóló indítványa nincs meg neked, ezért lefordítom spanyolból és mellékelem. –

Mihelyt megígért jelentésedet a mandátumvitáról[775] megkapjuk (mint tudod, az elnök ostobasága folytán nem vettek fel erről jegyzőkönyvet, mert nem voltak kinevezve rá titkárok), elkészítjük és nyilvánosságra hozzuk a határozatok hivatalos összeállítását.[776]

Mihelyt Lucaintől, aki a bizottsági iratokat elvitte Brüsszelbe és most a tanúvallomásokat rendezi, megkapjuk ezeket a legkésőbb e hó végére ígért

iratokat, elkészítjük és kinyomatjuk a Bakunyinra és az Alliance-ra vonatkozó bizonyító anyagot.[777] Kaptunk ehhez még nagyon szép dolgokat, amelyeket nem is lehetett a bizottság elé terjeszteni, mert túl későn érkeztek meg.

Aztán a kongresszusi jegyzőkönyvek előkészítése a közzétételre.

A Németországgal, Olaszországgal stb. való levelezés céljára mellékelem neked az összes általam ismert címeket.

Hales nagy botrányt csapott itt a föderális tanácsban, megrovási votumot akasztott Marx nyakába a miatt a kijelentése miatt, hogy az angol munkásvezérek meg vannak vásárolva[778] – de egy itteni angol és egy ír szekció már tiltakozott a votum ellen és M-nak ad igazat. Ezek a fickók, Hales, Mottershead, Eccarius stb. dühöngenek, hogy elvették tőlük a Főtanácsot.

Guillaume azt mondta Brüsszelben Vilmart-nak (aki maga írta meg ide), hogy a spanyolok újra megszervezik az Alliance-ot, most van csak igazán szükség rá.

West még mindig itt cselleng – nincs pénze visszautazni.

Add át szívélyes üdvözletem Cunónak és mondd meg neki, hogy maradjon levelezésben velem, bárhová megy is. Sok üdvözlettel.

Barátod
F. Engels

A hollandok azt mondják, hogy a fő ok, amiért a kisebbséggel szavaztak, az, hogy szeretnének Belgiummal újraegyesülni, s ezért kedvében kell járniok a belgáknak!

Hepnert letartóztatták, s 4 hét rendőri büntetés fenyegeti, mert mint tudod, Lipcsében a rendőrfőnök az Internacionálét saját szakállára betiltotta.

Az első nyilvános ülésen elfogadott határozat:

„A Nemzetközi Munkásszövetség Hágában egybegyűlt kongresszusa a világproletariátus nevében csodálatát fejezi ki a munka felszabadítása ügyének hős bajnokai iránt, akik odaadásuk áldozataként elestek, s testvéri és együttérző üdvözletét küldi mindazoknak, akiket jelenleg üldöz a burzsoá reakció Franciaországban, Németországban, Dániában és az egész világon."

(Indítványozta A. Schwitzguébel és heten mások.)

A tagdíjakról:

„Javasoljuk, hogy a tagdíj maradjon annyi, amennyit az általános szervezeti szabályzat megszab."

(Indítványozta E. Dupont és hárman mások – *elfogadva* szombat* reggel.)

A régi felhatalmazások megsemmisítéséről:

„Javaslom, hogy semmisítsék meg a Főtanács, a tanácsok, bizottságok és szekciók által kibocsátott összes felhatalmazásokat azokban az országokban, ahol az Internacionálé be van tiltva, s hogy kizárólag a Főtanácsnak legyen joga meghatalmazottakat kinevezni ezekben az országokban."

(Indítványozta A. Serraillier és 7 másik francia küldött, s elfogadva szombaton.)

Lafargue javaslata, egyhangúlag elfogadva szombat reggel, amely azonban csak *spanyolul* van meg nekem, s ezért nyilván nem egészen azonos a hivatalos szöveggel.

A portugál föderáció és az új madridi föderáció[779] nevében javasolom:

„Hogy az új Főtanács speciális megbízatást kapjon nemzetközi szakmai egyesületek (trade-unionok) alakítására.

Ebből a célból a kongresszust követő hónap folyamán körlevelet kell szerkesztenie, amelyet kinyomattat és megküld minden munkástársaságnak, amelynek a címét tudja, akár az Internacionáléhoz tartoznak ezek a társaságok, akár nem.

Ebben a körlevélben a Tanács felszólítja a munkástársaságokat, hogy szakmájukban nemzetközi egyesülést alakítsanak.

Minden munkástársaság ugyancsak felhívandó, hogy rögzítse feltételeit, melyeknek alapján részt vesz szakmájának nemzetközi egyesülésében.

A Főtanács feladata, hogy összesítse mindazokat a feltételeket, melyeket az ezen gondolatot elfogadó társaságok javasoltak, és általános tervezetet szerkesszen, mely a nemzetközi szakmai egyesülésekben részt venni kívánó összes munkástársaságoknak ideiglenes elfogadásra előterjesztendő.

Ezt a tervezetet a következő kongresszus fogja forma szerint jóváhagyni."

(10 más küldött által támogatva, vita nélkül egyhangúlag elfogadták.)

Németország – mindent a „Volksstaat" szerkesztőségének, Hepnernek, pillanatnyilag Rud. Seiffertnek; a választmány stb. címe benne van a „Volksstaat"-ban.

Olaszország: *Torinói* szekció (Società Emancipazione del Proletario[578]):

1. Kívülre: Monsieur Jean Jacques Goss, Concierge de l'église évangélique**, Via Principe Tommaso, Nr. 1, Torino; belülre: Signor Cesare

* Szeptember 7. – *Szerk.*

** – az evangélikus templom kapusa – *Szerk.*

Bert – titkár. 2. Signor Luigi Perrini, Viale del Rè, 26, Torino. Itt óvakodni kell a csibész Carlo Terzaghitól.

Milánói szekció (Circolo Operaio*): Mauro Gandolfi, titkár, Via Solferino, 11, Milánó (tagja az Alliance-nak és a szekció rohadt. Cuno mondhat közelebbit).

Római szekció: 1. Kívülre: Signor Leonardo Centenari, direttore della Tipografia Rechiedei**, Via Monserrato, 25, Róma; belülre: Signor Osvaldo Gnocchi-Viani. – Csomagokat kívül: alla Libreria dell'Università***, Via Staderari 38–40.; belül: O. G. Vianinak kell címezni. Csak két héttel a kongresszus előtt jelentették be.

Ferrarai szekció: mindent Enrico Bignaminak, Periodico „La Plebe"°, Via Cavour, 19, *Lodi*, Lombardia címre küldeni. Ez a szekció meg a torinói a legjobbak, a rómairól nem tudok semmit.

Girgenti szekció, Szicília: Avvocato°° Antonino Riggio (bakunyinista), időtlen idők óta nem hallottam róla.

Spanyolország: Spanyol *föderális tanács*: Señor Don Julian Valero, Calle de Sorolla 35, Valencia; belülre: Francisco Tomás.

Nueva Federación Madrileña: José Mesa y Leompart, San Pedro 16, 3° (harmadik emelet), Madrid (franciául).

Portugália: José C. Nobre-França, Travessa do Abarracamento de Peniche, Nr. 4, 2° andar (második emelet), Lisszabon, Portugália (franciául).

Serraillier, Aug., 35, Gaisford Street, Kentish Town, N. W., London.

Brüsszel: De Paepe, César, Hôpital Saint-Jean, Brüsszel.

Genf: H. Perret vagy J. Ph. Becker, Temple Unique, Genève.

Hollandia: H. Gerhardt, 472, Runstraat, Amszterdam.

Az általános szervezeti szabályzat 7a cikkelye, elfogadva szombaton reggel, 28 szavazattal 13 ellen (a tartózkodásokkal együtt), tehát $^2/_3$-nál nagyobb többséggel:

„A vagyonos osztályok egyesített hatalma elleni harcában a proletariátus mint osztály csak akkor cselekedhet, ha maga is külön politikai párttá szerveződik, amely a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal szemben áll.

A proletariátusnak ilyen politikai párttá alakulása elengedhetetlen ahhoz,

---

* – Munkáskör – *Szerk.*

** – a Rechiedei nyomda igazgatója – *Szerk.*

*** – az egyetemi könyvtárnak – *Szerk.*

° – „La Plebe" c. folyóirat – *Szerk.*

°° – ügyvéd – *Szerk.*

hogy a társadalmi forradalomnak és végső céljának, az osztályok megszüntetésének győzelmét biztosítsa.

A munkásosztály erői egyesítésének, melyet gazdasági harcával már elért, egyúttal emelőül kell szolgálnia ezen osztály kezében a kizsákmányolók politikai hatalma ellen vívott harcában.

A föld és a tőke urai mindenkor felhasználják politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére és a munka leigázására. A politikai hatalom meghódítása tehát a proletariátus nagy kötelessége."

Eredeti nyelve: német és francia

215

Engels Hermann Junghoz

Londonba

122, Regent's Park Road
[London,] 1872 okt. 1.

Kedves Jung,

Meg tudná adni nekem az alábbi titkárságok címét

1. Vasöntők,
2. Hajóácsok,
3. Hajódugarozók (ha van szervezetük).

Haladéktalanul szükségem van ezekre, hogy kapcsolatba lépjek velük bizonyos portugáliai sztrájk-ügyek miatt.[780] – A brit föderális tanácshoz fordultam, de nem tudom, tettek-e valamilyen lépéseket, úgyhogy a saját szakállamra kell cselekednem.

Őszinte híve
F. Engels

Mrs. Engels üdvözletét küldi Mrs. Jungnak és Önnek.

Eredeti nyelve: angol

216

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1872 okt. 5.
122, Regent's Park Road, N. W.

Kedves Sorge,

On vous taille de la besogne.* Mellékelten francia fordításban (mert leginkább ezen a nyelven adható szó szerint vissza) két cikk a „Federación"-ból (Alerini lapjából). A belgák azonban nem félelmetesek. Azóta kapott levelek szerint már megijedtek saját merészségüktől és nem tudják, hogyan kecmeregjenek ki; ráadásul napról napra nő a belgiumi Internacionálé dezorganizálódása, ami, tekintve az újjászervezés szükségességét, nagyon hasznos.

A juraiak határozatait viszont, amelyeket egy föderális kongresszus hozott és amelyek nyílt lázadást hirdetnek, nem hagyhatjátok figyelmen kívül.[781] „A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat" (genfi határozat).[782] Rögtön írtunk Genfbe a „Bulletin Jurassien" legújabb számáért, és mihelyt megjön, elküldjük neked. Emellett ha akartok, írhattok közvetlenül a jurai föderális bizottságnak (címe: Adhémar Schwitzguébel, vésnök, Sonvillier, Jura bernois, Suisse) és kérhettek felvilágosítást.

Nagyon jó, hogy ezek az urak nyíltan megüzenték a háborút és maguk adnak elegendő okot rá, hogy kitegyük őket. Ez után a nyílt hadüzenet után lehetetlenség, hogy a föderációk többsége egy konferencia döntésének kívánja alávetni az ügyet; azonkívül ezt *legföljebb* négyen szavaznák meg (ők maguk, spanyolok, belgák, hollandok), a többi mind ellene lenne. Gyors, erélyes akció ezek ellen az örök viszálykeltők ellen, mihelyt kezetekben vannak a bizonyítékok, véleményünk szerint nagyon helyénvaló itt és valószínűleg elegendő lesz arra, hogy felrobbantsa a fenyegető Sonderbundot**.

Tegnap elküldtem neked az „Emancipación" 65., 66. és 67. számát.

---

* – Megdolgoztatnak téged. – *Szerk.*

** – különszövetséget[783] – *Szerk.*

Azt a tényt, hogy Guillaume Brüsszelben Vilmart-nak kijelentette: „a spanyolok újra megszervezik az Alliance-ot, most, a hágai kongresszus után nagyobb szükség van rá, mint valaha"*, maga Vilmart írta meg Lafargue-nak; olvastam ezt a levelet.

Mellékelni akartam még a Főtanácsnak szóló jelentést Spanyolországról, Portugáliáról és Olaszországról,[784] de ehhez a postához nem leszek kész vele. Mellékelem viszont a 6. szekciónak szóló jelentésemet[785], légy szíves, add oda Bertrandnak.

Itt Hales kolosszális rágalomhadjáratba kezdett Marx ellen és ellenem, de ez máris ő maga ellen fordul, anélkül hogy csak a kisujjunkat is mozdítanunk kellene. Az ürügy M-nak az angol munkásvezérek korruptságáról szóló kijelentése volt.[778] Néhány londoni szekció és egész Manchester nagyon erélyesen tiltakozott Hales ellen, aki el is vesztette régebbi többségét a föderális tanácsban, úgyhogy valószínűleg hamarosan egészen kiröpül onnan.

Az átkozott Lucain még mindig nem küldte vissza nekünk az Allianceról szóló magával vitt iratokat, úgyhogy még nem kezdhettünk bele semmibe.** A Svájcból utólag megkapott dokumentumok, amelyek az egész Nyecsajev-pert[719] is felölelik, valamint Bakunyin orosz kiadványai rendkívül érdekesek és rettentő botrányt fognak előidézni. Ilyen aljas csirkefogó bandával még sosem találkoztam.

Feleségem elutazásod után szerzett tudomást arról, hogy Emma fizetséget fogadott el tőled a mosásért, s arra kér engem, mondjam meg neked, hogy ez az ő háta mögött történt, különben sosem engedte volna meg.

Ne felejtsd el a mandátumvitára[775] vonatkozó jegyzőkönyvet, amely nélkül ezt a részt nem is tudjuk felvenni a jegyzőkönyvbe, itt erről senkinek sincs feljegyzése.***

Minden postával hírt várunk most tőled és életjelet az új Főtanácsról.

Szívélyes üdvözletem Cunónak, remélhetőleg hamarosan ír.

Szegény Hepnert csakugyan leültették 4 hétre, mert Lipcsében be van tiltva az Internacionálé!

Barátod
F. Engels

* *V. ö. 505. old. – Szerk.*
** *V. ö. 504 505. old. – Szerk.*
*** *V. ö. 504. old. – Szerk.*

217

Marx Hermann Junghoz

Londonba

[London,] 1872 okt. 14.

Kedves Jung,

A sztrájk ügyében a legjobb, ha közvetlenül ír:

1. *Lipcsébe*: a „*Volksstaat*" *szerkesztőségének*, Hohestrasse 4.
2. *Bécsbe*: a „*Volkswille*" szerkesztőségének, Alserstrasse 32.
3. *Berlinbe*: *Fr. Milke* szedőnek, Schützenstrasse 65, IV. udvar.

Üdvözlet.

K. M.

218

Engels Friedrich Lessnerhez

Londonba

London [1872 október 16.], szerda.

Kedves Lessner,

Átadnád a mellékelt írást[786] holnap este a föderális tanács titkárának?* Ha aztán Halesnek az a kívánsága, hogy közvetlenül írjanak Lisszabonba, az én közvetítésem nélkül, akkor a legjobb, ha csak ennyit mondasz neki: itt arról van szó, hogy *gyorsan el kell intézni* az ügyet, és ezért a legjobb haladéktalanul válaszolni nekem; ha pedig Hales most megint formai és személyi kérdésekkel hozakodnék elő, akkor ez csupán bizonyítaná, hogy nem azt akarja, hogy *igazi munka* folyjék, hanem azt, hogy nemcsak a Főtanács idejét, hanem a portugál munkások érdekeit is feláldozzák az ő személyes intrikáinak. Ha azt kívánják, hogy adjam meg a lisszaboni címet, akkor egyelőre inkább semmi egyebet ne mondj, majd elintéződik.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 509. old. Szerk.*

219

Engels Theodor Cunóhoz

New Yorkba

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1872 okt. 29.

Kedves Cuno,

8-i leveledet és a jegyzőkönyvet* megkaptam, mindkettőt nagyon köszönöm.

A „Bulletin Jurassien", amelyet bizonyára megkaptatok, és a ma elmenő brüsszeli „Internationale" bizonyítani fogja nektek, hogy komolyan kell venni a dolgokat, s feltétlenül szükséges, hogy *Sorge* legalábbis vesse le minden aggályát és fogadja el a választást[787], hogy ne csupán a cselekvés egysége, hanem mindenekelőtt maga a cselekvés biztosítva legyen. Ha nem jártok el erélyesen és a szervezeti szabályzatot és a hágai határozatokat lábbal tipró kongresszusi határozataik miatt nem proklamáljátok azonnal, indokolással a juraiak felfüggesztését, valamint a tekintélyellenes kongresszus tagjainak kizárását, amennyiben egyáltalán az Internacionáléhoz tartoznak, akkor túlságosan megnő a szarva ezeknek az uraknak.[781] Még van idő: a belgák megijedtek a saját előszöri merészségüktől és ingadozni kezdtek, Spanyolországban napról napra erősödik az ellenzék az Alliance embereivel szemben, már rendkívüli spanyol kongresszust követelnek a föderális tanács és a küldöttek hágai szereplésének megvizsgálása végett, de mindez újra lehűl, ha a juraiak pimasz magatartását eltűrjük; s hogy ezek mindent megmozgatnak, azt láthatjátok Halesnek az „Internationale"-ban megjelent leveléből.[788] Hales a juraiak levelezője, „Bulletin"-jüket, disznó cikkeivel, ingyen osztogatja itt mindenkinek, aki meg akarja kapni, és az összes szekcióknak elküldi.

Be kell fejeznem, megy a posta. Marx és én úgy el vagyunk halmozva kongresszusi és nyomdai munkával[776] meg levelezéssel, mint még soha. Az „Emancipación"-t Sorge bizonyára megkapta, te le tudod fordítani neki.

---

* *V. ö. 505. old. – Szerk.*

A következő gőzössel ismét megy néhány szám. A „Volksstaat" mellett ez most a legjobb lapunk.

A West-féle történ fejedelmien mulattunk.

Valamennyien szívélyes üdvözletünket küldjük Sorgénak és neked.

Barátod

F. Engels

Lafargue és neje tegnapelőtt ide érkeztek.

220

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

122, Regent's Park Road
London, 1872 nov. 2.

Kedves Sorge,

Mellékelve Spanyolországról szóló jelentésem.[784]

Éppen most szólítottak fel, hogy tegyem meg a Főtanácsnak a hivatalos bejelentést a következő két szekció megalakulásáról:

1. Associazione degli operai e degli agricoltori della Bassa Lombardia (Sezione di Lodi)*, Enrico Bignami, Via Cavour 19, titkár.

2. Consociazione dei liberi Lavoratori Abruzzesi (Sezione di Aquila**, az ugyanezen nevű tartományban. Levelezés egyelőre Lodin át).

A bejelentés Bignamitól jött,[789] aki egyúttal azt is közli, hogy mindkettő olyan szervezeti szabályzatot fogadott el, amely összhangban van az általános szervezeti szabályzattal. Majd kérek pédányokat és elküldöm nektek.

Bignami az egyetlen fickó Olaszországban, aki ha egyelőre nem nagyon erélyesen is, a mi pártunkra állt. Lapjában, a „Plebé"-ben kinyomatta nemcsak a hágai kongresszusról szóló beszámolómat[790], hanem a neki szóló, sokkal erősebb magánlevelemet[791] is. Minthogy tudósításokat fogok neki küldeni, a kezünkben tartjuk a lapot. Továbbá újranyomatta az általános szervezeti szabályzatot a hágai változtatásokkal és kongresszusi beszámolómat szintén.[792] Az autonomisták közepette ül ott, ezért némileg még óvatosan kell eljárnia.

Torinóból nem hallok már semmit. Milánóban Cunónak legalább egy kapcsolatot fel kell kutatnia számunkra, hogy legalább beszámolókat kapjunk. Ferrarát Lodi közvetíti, ezt a szekciót Bignami alapította.

Marx arra kér engem, mondjam meg neked, hogy *pillanatnyilag* még feltétlenül szükség van itt a jegyzőkönyvekre.[793] Tekintve azokat a hazugságokat, amelyeket itt Hales, Mottershead és Eccarius, a kontinensen pedig

* – Alsó-Lombardia munkásainak és földműveseinek szövetsége (lodi szekció) – *Szerk.*
** – Abruzzói szabad munkások egyesülése (aquilai szekció) – *Szerk.*

a juraiak stb. terjesztenek, bármikor olyan helyzetbe kerülhetünk, hogy ezekből a jegyzőkönyvekből vett részekkel kell válaszolnunk. Másrészt számotokra egyelőre fölöttébb nélkülözhetők; egy kivonatot, amely az adminisztratív határozatokat, indoklásukkal együtt, tartalmazza, készítünk majd és eljuttatjuk hozzátok.

A biztonság kedvéért újra megadom neked a spanyolországi, olaszországi és portugáliai címeket. Az *egyetlen* levelező főtitkár intézményét, aki csak a *nyelvek* céljából von be maga mellé segítőket, nagyon ésszerűnek tartom, ha te vetted át ezt a posztot.[794]

Szívélyes üdvözlet mindnyájatoknak.

Barátod
F. Engels

José Mesa y Leompart, Calle de San Pedro Nr. 16, 3° (III. emelet), Madrid.
Spanyol föderális tanács: A borítékon don Julian Valero, Calle de Sorolla 35, Valencia (belül Francisco Tomásnak címzendő).
Lisszabon: Signor Dom J. C. Nobre-França, Travessa do Abarracamento de Peniche, Nr 4, 2° andar (II. emelet), Lisszabon.
Torino: Belső boríték: Cesare Bert, az ottani szekció titkára. – Külső: Monsieur J. J. Goss, Concierge de l'église évangélique*, Via Principe Tommaso, Nr. 1, Torino.
Torino, másik cím: Luigi Perrini, Viale del Rè 21 (belső boríték nélkül, régi tag).

Az Olaszországról szóló jelentést majd küldöm – Portugáliáról Lafargue lefordítja az onnan a kongresszusnak beküldött jelentést.

Én éppen a *francia* „Kiáltvány"-fordítást revideálom; a kéziratban magaddal hozott többnyire egészen jó, már amennyire a „Woodhull"-féle jó volt.[795]

* – az evangélikus templom kapusa – *Szerk.*

221

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1872 nov. 16.

Kedves Sorge,

25-i leveled és az én november 2-i levelem* keresztezték egymást. Marx bizonyára írt neked azóta.

Az Üzenetet[796] franciául odaadtam Serraillier-nek és angolul először MacDonnelnek az írek számára, aztán magam leírtam az „International Herald"-nek, s végül elküldtem a föderális tanácsnak. Nagy aggályaim voltak ugyanis afelől, hogy a föderális tanács elsikkasztja vagy pedig *szó szerint* nyomatja ki, különféle angol nyelvhibáival és erős germanizmusaival együtt, hogy gúnyt űzzön velük. Ezeket természetesen megváltoztattam, mert *úgy* az Üzenet mind angolul, mind franciául teljesen kinyomathatatlan volt. Mi itt az ilyen dolgokat mindig korrigáltattuk valamelyik képzett native** által; neked is ezt kell tenned, mert hogy hivatalos dokumentumokon akár csak nyelvtani dolgokban is változtasson az ember, az gyakran nem járja és mindig áldatlan dolog. Hales, a juraiak stb. számára amúgy is nagy gaudium minden ilyen botlás.

A belgák eddig még semmit sem nyomattak ki.

Ausztráliába nektek magatoknak kell elküldenetek az Üzenetet, Harcourt időközben bizonyára volt nálad; nekem nincs ausztráliai címem.[797]

Jonest és Le Moussut figyelmeztettük.[798] Serraillier-vel holnap találkozom és megmondom neki, hogy készítsen jelentést nektek, de *Dereure* miatt semmi név és cím ne legyen benne, ez utóbbiakat elküldheti neked magánúton. Dereure-ről alább.

A bélyegek[589] – a rajzot Le Moussu ingyen csinálta – körülbelül 1 £-be kerültek. A szabályzatok kinyomatása angolul mintegy 12 £-be.

Két új olasz szekció alakulását már bejelentettem neked.*** Hivatalos levél mellékelve.

---

* *V. ö. 516. old. – Szerk.*

** – bennszülött (*v. ö. még 538–539. old.*) – *Szerk.*

*** *V. ö. 516. old. – Szerk.*

Ma elmegy a címedre:

1 „Emancipación" és a Nueva Federación Madrileña[779] kiáltványa,

1 „Égalité",

1 „International Herald" a föderális tanács beszámolójával,

7 Résolutions du Congrès de La Haye*.

Továbbá a következőkről kell beszámolnom:

1. *Blanquisták.* Kiadtak egy pamfletot: „Internationale et révolution"[799], néhány példányt a következő gőzössel küldök belőle. Bejelentik kilépésüket az Internacionáléból, amely szerintük a Főtanácsnak New Yorkba való áthurcolásával megölte magát. Külön társaságot fognak alakítani és Franciaországban már erősen klikkeznek. Ezért feltétlenül szükséges, hogy Dereure 1. semmiképpen ne jusson hozzá semmi franciaországi címhez, 2. nyilatkozzék azonban a maga álláspontjáról. Az utóbbi persze csak akkor sürgős, ha ti helyesnek tartjátok. Serraillier a „Liberté"-ben és az „Égalité"-ban válaszol erre a tákolmányra. Ranvier kijelentette Lafargue-nak, hogy az első tervezet tele volt személyeskedéssel, s ezért ő kijelentette, hogy sosem fogja aláírni. A másodikat, a megjelentet sohasem látta, neve az ő felhatalmazása nélkül került alája. Neki viszálya van velük; fejükbe vették, hogy őt bíróság elé állítják, mert engedély nélkül továbbra is tagja egy emigráns-klubnak, a Cercle d'Études Sociales-nak[800], ő pedig nem akarta eltűrni a „tiszták" által (így nevezik magukat a blanquisták) kinevezett bíróság iskolamesteri vizsgáztatását. Mint láthatod, forradalmi kommünt játszanak, egészen a régi módon. Mulatni fogsz ezen a füzetecskén, amelyben Vaillant minden gazdasági és politikai dolgunkat teljes komolysággal blanquista fölfedezéseknek minősíti. Párizson kívül, ahol a hosszú Walter az ügynökük, már Franciaország egyéb helyein is hőzöngtek. Bármennyire veszélytelenek is, mégsem szabad megadni nekik az eszközöket arra, hogy még többet hőzöngjenek, ezért nem szabad Dereure-nek címet kapnia és ezért a körmére kell nézni.

2. *Spanyolország.* Itt kitűnően megy a dolog. A föderális tanács egy hosszú kacatot nyomatott és küldött titokban szét; tartalma

a) a 4 spanyol hazug beszámolója a kongresszusról,

b) a saint-imier-i tekintélyellenesek határozatai[781],

c) a barcelonai föderációnak az a javaslata, hogy december 25-re hívjanak össze spanyol kongresszust, s az döntse el, hogy a hágai vagy a saint-imier-i határozatokat fogadják-e el,

* – A hágai kongresszus határozatai[770] – *Szerk.*

d) felszólítás az összes helyi föderációkhoz, hogy erről *november 10-ig* nyilatkozzanak.

Az új madridi föderáció a ma neked megküldött kiáltvánnyal válaszolt erre.[801] Tiltakozik az ellen, hogy a hágai határozatokat az Internacionálénak bármilyen gyülekezete elé másként terjesszék, mint egyszerű tudomásulvétel és miheztartás végett. (A 4 spanyol hazugságaival szemben már elküldtük Madridba a szükséges tájékoztatást.)

Hogy azonban észrevegyék a spanyolok, *ki* kormányozza valójában őket, a Jura-bizottság már közvetlenül megküldte minden spanyol helyi föderációnak a saint-imier-i határozatokat, azzal a felszólítással, hogy nyilatkozzék róla; a spanyol föderális tanácsot teljesen mellőzték.

Közben Spanyolországban megkezdődött a tánc. Gracia (Barcelona gyári külvárosa) föderációja 500 taggal, Toledóé (200 tag), Badalonáé és a Barcelona melletti Deniáé a mi javunkra és a spanyol kongresszus ellen nyilatkozott. Valenciában a miénk a helyi föderáció nagy része, ugyanígy a cádizi egy része, amely már el is vált az ottani régi föderációtól. Az „Emancipación", amely haldoklott és amelyet innen küldött pénzzel tartottunk életben, ismét egyre nagyobb példányszámban kel el (csupán Cádizban, Valenciában és Graciában 150 példányt adtak el). Graciában november 4-én nagy közgyűlés volt[802], a barcelonaiak, Alerinivel az élükön, előadták javaslatukat, de mint Mora írja (aki ott van): „Alerini, bármennyit kiabált is és hadonászott a karjával meg a botjával, nem volt képes meggyőzni ezeket az ateistákat arról, hogy a Jézus Társaság* helyesen működött. Amiért is úgy határoztak, hogy jóváhagyják az összes hágai határozatokat és megróják a spanyol küldöttek magatartását."[803]

Jól mennek a dolgok; Spanyolországban a legrosszabb esetben is a miénk marad egy igen tekintélyes kisebbség, amely elválik a többiektől és többet ér, mint az egész eddigi határozatlan kacat; az is könnyen lehetséges azonban, hogy robbantjuk az egész históriát és az Alliance-ot kiebrudaljuk. Mindezt az egy Mesa erélyének köszönhetjük, neki *teljesen egyedül* kellett mindezt kiharcolnia. Mora gyönge és egy pillanatra ingadozott is. Olvassátok el az „Emancipación" 71. számában a „Los medios de la Alianza" című cikket: hogyan akarta a spanyol föderális tanács megfélemlítéssel megszédíteni Morát.[804]

3. *Londoni föderális tanács.* A derekabb angolok lagymatagsága folytán Halesnek és Mottersheadnek sikerült teljesen a maguk hatalmába keríteniök a föderális tanácsot. Egy csomó küldött, akik képzetes szekciókat kép-

* Alliance[241] – *Szerk.*

viselnek, pillanatnyilag megszerezte a többséget Halesnek, aki titkár és pénztáros egy személyben, s hogy azt tesz, amit akar, azt a mai „Int Herald" beszámolója mutatja.[805] Az egyetlen, amit tehetünk, hogy összetartjuk a jobb elemeket, míg a csibészek hajba nem kapnak egymással, ami elég hamar be fog következni. Give them rope enough and they will hang themselves.* Most rendszeresen kapni fogod az „I H"-et, hogy lássátok, hogyan terpeszkedik ez a Hales és igazában Főtanácsként viselkedik. Mihelyt alkalom adódik rá, a szervezeti szabályzat megszegése vagy ilyesmi – s Hales, a juraiak bizalmasa és levelezője, ezt elég hamar kiprovokálja majd –, akkor a mieink kiválnak és megalakítják saját föderációjukat[151], ha lehet, az írekkel egyesülve. Sajnos, MacDonnel Amerikába megy, nagyon jó utóda van azonban De Morgan személyében, aki még ráadásul mint előadó, utazásain egész Angliát bejárja. Ő teljesen tisztában van a helyzettel.

Hogy biztosíthassam itt felhívásaitoknak stb. a kívánt nyilvánosságot, jó lenne, ha a Főtanács *hivatalosan* megbízna ezzel engem Anglia részére. A föderális tanács biztosan elsüllyeszt mindent, amit csak lehet, az „Int Herald" szerkesztője, Riley pedig tisztességes fickó ugyan, ki is lépett a föderális tanácsból, mert megcsömörlött tőle, de gyönge ember és lapjának eladását illetően némileg függ a föderális tanácstól. Ha tehát fel tudok mutatni egy efféle határozatot, akkor ő fedezve van, s mindent megtesz.

Hogy Olaszországra szóló felhatalmazást küldtök-e nekem, azt rátok bízom.[806] Tekintve az ott dúló harcot, amelyben a mieink igen csekély kisebbséget alkotnak, nagyon kívánatos a gyors beavatkozás. Én fenntartom ugyan magánlevelezésemet, írok is a „Plebé"-be, de felhatalmazás nélkül nem hathatok a szekciókra, pedig úgy látszik, ezek, mint a torinói is, teljesen hanyatlóban vannak és nem is adnak magukról semmi hírt, ami nagyon is gyakori Olaszországban.

Marx néhány napra Longuet-hoz és feleségéhez Oxfordba utazott[807], hogy L.-val átnézze a „Tőke" francia fordításának[176] egy részét. Valószínűleg csak hétfőn jön vissza.

Serraillier-nek véleményem szerint mindenképpen kell küldenetek Franciaországra szóló felhatalmazást.[808] Ilyenfajta levelezést lehetetlen onnan folytatni; csak arra kell köteleznetek őt, hogy havonta küldjön oda jelentést. Jobbat nem találtok; Dupont túl hanyag, ha nem hajtja őt naponta az ember, márpedig mi itt gyakran két hétig sem látjuk.

A juraiak ügyében az a véleményünk, hogy a legjobb egyszerűen kijelenteni: az *ő* saint-imier-i kongresszusuk határozataival, amelyek ellent-

* – Adj nekik elég kötelet és felkötik egymást. – *Szerk.*

mondanak a szervezeti és ügyviteli szabályzat ennek és ennek a pontjának, maguk zárták ki magukat az Internacionáléból, s ezt egyszerűen tudtul kell adni a többi föderációnak. Különben is rosszul áll a szénájuk. Bielben, ahol (lásd „Szakadások"[555]) már egyetlen emberük sem volt, új szekció alakult, de *Genfhez* csatlakozott; moutier-i mintaszekciójuk pedig (lásd „Szakadások") *elvetette* a saint-imier-i határozatokat. Láthatod, a hágai határozatok[159] már mindenütt meghozzák gyümölcsüket.

Németországot illetően jó lenne, ha – szükség esetére a schweitzeristákkal szemben – Marxnak felhatalmazása volna.

Mindezeket a dolgokat meg kell fontolnotok.

Én nyakig vagyok a munkában. Mesa elkezdte a „Kiáltvány" fordítását, s ez arra kényszerített, hogy elküldjem neki a „Socialiste" francia fordításának revízióját, amihez nagyon jól jött nekem az általad kéziratban hozott fordítás, mert ez sokkal jobb, de még mindig a „Woodhull"-féle angolon alapul.[809] Ez alkalommal egyáltalában rendbehozom a francia fordítást. Emellett cikkek a „Volksstaat", az „Emancipación", a „Plebe" részére, s mihelyt lesz lakása Lafargue-nak, aki most itt van, hozzákezdünk az Alliance-históriához[150]. Lucainnél még sok irat van Brüsszelben, s most azt írja, hogy *a jövő hét végén* küldi el, mert le akarja másolni!*

Mit csinál a gézengúz Cuno?

Barátod
F. Engels

* *V. ö. 504–505., 511. old. – Szerk.*

222

Engels Jenny Longuet-hoz

Oxfordba

122, Regent's Park Road
[London,] 1872 nov. 19.

Kedves Jenny,

Szerecsen azt mondja, hogy te és Longuet csütörtökön idejöttök. Lafargue azt mondja, hogy „talán" csütörtökön fog átköltözni új lakhelyére. Tehát, a zsúfoltság elkerülése végett, Lizzie és én megint rendelkezésetekre bocsátunk egy vagy két szobát házunkban, és remélem, igénybe veszitek – nagyszerű szállás, utcai emeleti hálószoba és utcai nappali, hát kívánhattok ennél többet?

Éppen betoppant Lafargue. Mondom neki, mit írok, azt feleli, úgy *hiszi*, csütörtökre már kész lesz a költözéssel, de egészében, úgy látszik, egyetért velem. Mondtam neki, hogy említse meg Szerecsennek, és azt hiszem, hogy ezzel a dolgot elintézettnek tekinthetjük, és a szobák készen lesznek.

Sokszor üdvözlöm férjedet.

Öreg
Generálisod

Eredeti nyelve: angol

223

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

[London,] 1872 nov. 25.

Kedves Barátom,

A küldött levél idejében megérkezett és *jó szolgálatot* tett.[761]

Hogy nem írtam korábban és hogy még most is csak ezt a néhány sort írom, ez azért van, mert szeretném, ha küldene nekem egy másik – amennyiben lehetséges – *szigorúan kereskedelmi címet*, melyre írhatnék Önnek.

Ny[ecsajev] kiadatása[810] és mestere, B[akunyin] intrikái miatt nagyon aggódom Önért és néhány más barátunkért. Azok az emberek minden aljasságra képesek.

Nem tudom eléggé kifejezni hálámat, amiért Ön más orosz barátainkkal együtt annyira érdeklődik művem és munkáim iránt.

Legőszintébb híve
A. Williams

Kérem, válaszoljon ezekre a sorokra minél előbb.

Eredeti nyelve: angol

224

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1872 dec. 7.

Kedves Sorge,

Ma elküldöm neked az „Emancipación" 76., az „International Herald" 36. számát és a blanquista brosúrát[799], amely itt sehol nem kapható és amelyet csak ma reggel, kerülőúton tudtam megszerezni. Serraillier válaszolt rá és elküldte válaszát a brüsszeli „Liberté"nek és a genfi „Égalité"-nak, de még az „Égalité" szamarai is azt mondják, hogy túl személyes, s nem közlik!

Dec. 3-án küldtem neked az „Emanc" 74–75., a „Plebe" 117. és az „Intern Herald" 33–35. számait.

MacDonnel szerdán elhajózott New Yorkba, adtam neki néhány sort hozzád. Ha van még az ottani féniekben[811] valami bizalmatlanság vele szemben, akkor jó cselekedet lesz részedről ennek eloszlatása; ő nagyon derekasan és nagyon önzetlenül segített itt nekünk.

1. *Hollandia.* Tegnapelőtt ide érkezett van der Hout; a holland burzsoák nem akarnak többé munkát adni neki, s ezért itt akar keresni valamifélét. Elmondja, hogy a juraiak meghívták a holland föderációt egy újabb Sonderbund-kongresszusra[783]. Erre ők holland kongresszust tartottak,[812] amelyen elhatározták: 1. a Főtanáccsal tartanak, 2. elküldenek ugyan egy küldöttet a Sonderbund-kongresszusra, de csak hogy beszámoljon, nem azért, hogy szavazzon, 3. semmi más kongresszust nem ismernek el, mint az 1873 szeptemberi törvényeset, s csak ezen terjesztik elő esetleges panaszaikat stb. Ez tehát egyértelmű a hollandiaknak a Sonderbundtól való elválásával.

2. *Spanyolország.* Az „Emancipación"-ból láthattad, hogy ott jól megy minden. A föderális tanács ellen nyilatkozott az előtted ismerteken kívül Lérida, az új cádizi föderáció, a valenciaiak egy nagy része és Pont de Vilumara. Az új madridi föderáció[779] most miután a spanyol föderális tanács, azzal, hogy december 25-re Córdobába kongresszust hívott össze[813] a hágai és a saint-imier-i határozatok közti választás napirendjével, nyíltan meg-

szegte mind az általános szervezeti szabályzatot, mind a speciális spanyol szervezeti szabályzatot – kijelenti, hogy a föderális tanács ezáltal elvesztette mandátumát, és új ideiglenes föderális tanács megválasztását követeli.[801] Ez a döntő lépés hamarosan világossá teszi majd a helyzetet. Közben spanyolországi embereink egy részének az a véleménye, nevezetesen a katalán gyári munkásoké, hogy a córdobai kongresszuson kell kiharcolni a dolgot, ezek tehát egyelőre még nem csatlakoznak. Az alliance-isták azért sürgetik úgy a dolgot, hogy Córdobában meglegyen a többségük, s nagyon valószínű, hogy ez sikerül is nekik; akkor a katalánok majd formálisan is átállnak hozzánk.

3. *Franciaország.* A juraiak és a blanquisták intrikái ellenére a dolgok délen jól mennek; a napokban összeül egy kongresszus, amely elismeri majd a hágai határozatokat és valószínűleg üzenetet intéz a Főtanácshoz.[814] Embereink azonban azt kívánják, hogy *itt* legyen valaki, akinek meghatalmazása van és Franciaországra szóló ideiglenes meghatalmazásokat is kiállíthat. Egész csomó pénzt kell beszedni, s ezt csak helyi meghatalmazott útján lehet behajtani. Most Larroque, egyik legjobb bordeaux-i emberünk Serraillier-től és tőlem kér ilyen meghatalmazást, hogy pénzeket szedjen ott be, s én azt hiszem, pénzbeszedésre kapott meghatalmazásomnál fogva, *amíg a Főtanács jóvá nem hagyja vagy meg nem semmisíti*, jogosult is vagyok ezt megadni. Minthogy nagyon fontos, hogy az említett kongresszuson legyen ott valaki, akinek *valamiféle* a Főtanácstól eredő meghatalmazása van, magamra vállalom, hogy neki ilyent kiállítsak*; ha pedig helytelenítitek ezt, kérek azonnali értesítést, hogy rögtön visszavehessem tőle. – Csak Lyonban van, a genfiek tutyimutyisága következtében, némi támaszuk a juraiaknak, különben csak egyes embereik vannak. Nyilván láttad, hogy a „Bulletin Jurassien" kiállt a rendőr Bousquet mellett és becsületes embernek nyilvánította.[815]

4. *Anglia.* Erősödik a Halesszel szemben álló ellenzék. Murray, Milner, Dupont beléptek a föderális tanácsba és még mások is jönni fognak. Riley kijelentette, hogy nem akarja az „Int Herald"-et továbbra is ennek a föderális tanácsnak a hivatalos orgánumává tenni, s amint látod majd, el is tűnt a cím erre vonatkozó része. De bizonyára eltart még valameddig, amíg a szédelgés teljesen összeomlik. A hágai határozatok megjelennek a következő „I Herald"-ben, szintúgy beszámolók *tőlünk* arról, hogyan mennek a dolgok az Internacionáléban.[816]

A jegyzőkönyvek teljes számban nincsenek is meg nekünk. Némelyik

* *V. ö. 528. old. – Szerk.*

még Halesnél van. Nagyon jó lenne tehát, ha küldenétek Marxnak meghatalmazást arra, hogy vegye magához az Internacionálé, ill. a régi Főtanács *minden* iratát, különösen a *jegyzőkönyveket*.[817]

Egy felhatalmazás Franciaországra *okvetlenül* szükséges Serraillier részére,[808] ha nem akarjátok, hogy ott megint minden széthulljon. Serr szorgalmasan folytatja levelezését, s pénzt is találunk neki rá, de amíg nincsen felhatalmazása, addig csak *magánember*, franciaországi embereink pedig minden autonómiájuk mellett is azt akarják, hogy a Főtanácsnak egy felhatalmazottja irányítsa őket. Serr-n kívül más emberünk nincs itt erre; Dupont túl megbízhatatlan az ilyen kiterjedt levelezéshez és túl sok a tennivalója a szabadalmával.

Marx és családja meg feleségem üdvözletüket küldik. Most Lafargue is, Longuet is itt van, úgyhogy Marx papának együtt az egész családja.

Barátod
F. E.

Üdvözlöm Cunót; miért nem ír a gézengúz?

225

Engels Auguste Serraillier-hez

Londonba[818]

(Fogalmazvány)

[London,] 1872 dec. 9.
122, Regent's Park Road
A. Serraillier

Felhatalmazás E. Larroque-nak:

Alulírott, aki a Szövetség Főtanácsa 1872 október 27-én kelt felhatalmazásának alapján meg vagyok bízva a Főtanácsnak szánt pénzösszegek felvételével és továbbításával, felhatalmazom a bordeaux-i E. Larroque polgártársat, hogy Dél-Franciaországban felvegye és hozzám továbbítsa mindazokat a pénzösszegeket, amelyek akár az előbbi, akár a jelenlegi Főtanácsot illetik tagdíjak, bélyegek, nyomtatványok stb. fejében.

Ez a felhatalmazás megerősítésre szorul a Főtanács részéről, amely értesítést kapott róla.*

aláírva: *F. E.*

Engels polgártárs aláírásának igazolásául

A. Serraillier

Eredeti nyelve: francia

* *V. ö. 526. old. – Szerk.*

226

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

[London,] 1872 dec. 12.

Kedves Barátom,

A mellékletből[819] láthatja a hágai kongresszus eredményeit. Az Alliance ügyét vizsgáló bizottságban[777] titoktartás pecsétje alatt és a címzett nevének közlése nélkül felolvastam a L[jubavin]-nak írt levelet[761]. A dolog azonban nem maradt titokban; először, mert ott ült a bizottságban Splingard belga ügyvéd, aki valójában csak az alliance-isták ügynöke, másodszor, mert *Zsukovszkij*, *Guillaume* és Tsaik az egész ügyet már előbb – megelőzés céljából – jobbra-balra elmesélték *a maguk módján* és apologetikus fordulatokkal. Így történt, hogy a bizottság a kongresszus elé terjesztett jelentésében[820] kénytelen volt a B[akunyin]ra vonatkozó és a L[jubavin]nak írt levélben foglalt *tényeket* közölni (L. nevét természetesen nem mondtam meg, de B[akunyin] barátai már Genfből tudtak róla). Most az a kérdés, hogy a kongresszusi jegyzőkönyvek közzétételére kinevezett bizottság (benne vagyok magam is) *felhasználhatja-e nyilvánosan* ezt a levelet, vagy nem? Ez L[jubavin]tól függ. Meg kell azonban jegyeznem, hogy ezek a tények a kongresszus óta a mi közreműködésünk nélkül már rég bejárták az európai sajtót. Nekem annál inkább is ellenemre volt az ügynek ez az egész lefolyása, mert én a legszigorúbb titoktartásra számítottam és ezt ünnepélyesen kértem.

B[akunyin] és Guillaume kizárása következtében az Alliance, amelynek Spanyolországban és Olaszországban a kezében volt a Szövetség, mindenütt rágalmazó stb. hadjáratot indított ellenünk, s minden kétes elemmel szövetkezve azon igyekszik, hogy kettészakadást idézzen elő. Végső veresége azonban bizonyos, s csak segít nekünk abban, hogy *megtisztítsuk* a Szövetséget azoktól a tisztátalan vagy hígeszű elemektől, amelyek itt-ott betolakodtak soraiba.

Tény, hogy Bakunyin barátai Zürichben merényletet követtek el szegény Utyin ellen.[821] Maga Utyin ebben a pillanatban igen veszélyes egészségi állapotban van. A Szövetség néhány lapja (többek közt a madridi „Eman-

cipación") beszélt már erről a gaztettről, s részletesen szerepelni fog ez a hágai kongresszussal kapcsolatos nyilvános beszámolónkban. Spanyolországban két hasonló kísérlettel támadt ellenfeleire ez a csirkefogó banda. Hamarosan az egész világ előtt pellengérre kerül.

Kedves „közös barátunk"* sorsa[822] mélységesen érdekli egész családomat. Van egy tervem arra, hogyan lehetne Konstantinápolyból – diplomáciai úton – segíteni neki. Talán sikerül.

Az a kézirat, amelyet Ön nekem küldött, még nálam van, mert Utyin nincs olyan helyzetben, hogy kinyomatásával foglalkozzék, Elpigyin pedig a bandához tartozó csibész. Nagyon érdekes írás.[760]

Türelmetlenül várom az ígért (kéziratos) kritikát[823], valamint az összes nyomtatott anyagokat, amelyek e tárgyra vonatkozóan birtokában vannak. Egyik barátom ugyanis írni akar könyvem oroszországi fogadtatásáról.

A francia fordítás[176] közzététele kellemetlen véletlenek folytán félbeszakadt, de néhány nap múlva újból megkezdődik.

Egy olasz fordítás előkészületben van.[824]

Végül még egy kérdés: vőm, dr. med. Lafargue (menekült), szívesen küldene – ha lehetséges – valamilyen *oroszországi folyóirat* stb. számára közleményeket, akár természettudományos témáról, akár a spanyolországi és portugáliai (vagy franciaországi) állapotokról.[825] Körülményei azonban nem teszik lehetővé, hogy ingyenesen csinálja, s a cikkeket csak francia nyelven tudná küldeni.

Nagyon szeretnék hozzájutni Ziber professzornak (Kijev) Ricardo érték- és tőke-elméletéről szóló könyvéhez, amely az én könyvemet is tárgyalja.

Baráti üdvözlettel

híve

A. Williams

A „Tőke" II. kötetében a földtulajdonról szóló szakaszban igen részletesen fogok a földtulajdon orosz formájával foglalkozni.[826]

Még egyet. Ki akarok nyomatni valamit Csernisevszkij életéről és egyéniségéről stb., hogy felkeltsem iránta a rokonszenvet Nyugaton.[827] Ehhez azonban adatokra van szükségem.

* G. A. Lopatyin. – *Szerk.*

227

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1872 dec. 14.

Kedves Sorge,

Hivatkozással a f. hó 7-i levélre küldök ma 1 „Emancipación"-t egy Bakunyinról szóló cikkel[828], amely számotokra is tartalmaz újat, küldöm továbbá az „International Herald"-et a kongresszusi határozatokkal.[770] A szamár Riley kihagyta a szavazásokat.

Lodiban elkobozták a „Plebe" 118. számát, amely a ti üzeneteteket tartalmazta, és letartóztatták Bignamit, a szerkesztőt.[829] Úgy látszik, megismétlődik ott a lipcsei hazaárulási per[423]. Persze, mi rögtön minden lehető módon tőkét kovácsolunk ebből a históriából; azonnal megjelenik a „Volksstaat"-ban és az „Emancip"-ban,[830] mint bizonyíték arra, hogy kit tartanak a kormányok veszélyesnek, a Főtanácsot és híveit-e, vagy az alliance-istákat. Jobb dolog számunkra Olaszországban nem is történhetett volna.

Az „Östliche Post"-ban[831] és az amerikai sajtóban a Főtanács-ülésekről rövid beszámolókat kellene közzétenned és elküldened ezeket a számokat a „Volksst"-nak, az „Égalité"-nak és az „I Herald"-nek, valamint egy-két példányt ide, hogy mi feldolgozzuk Spanyolország és Olaszország meg a francia szekciók számára; a dánok és a hollandok is közölnék.

A felhatalmazás Serraillier részére napról napra szükségesebb.[808] Egyrészt a juraiak, másrészt a blanquisták egész Franciaországban áskálódnak és *érnek is el eredményt*, Serr pedig sok helyről már választ sem kap, mert hiszen ő csak magánemberként írhat. Ha Dereure-re való tekintettel, aki a blanquisták kilépése óta[799] több mint gyanús, vagy valami más szempont miatt még tovább halasztjátok a dolgot, akkor Franciaország nagyrészt elvész számunkra, s a következő kongresszuson a fegyver éle ellenünk fordul.

Futtában.

Barátod
F. E.

228

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1872 dec. 21.

Kedves Sorge,

Csak néhány szót sebtében.

A brit föderális tanács állítólagos többsége (amely igen nagy részben párszemélyes látszatszekcióból áll, ezeket a lumpáciusz Hales alakította, merőben delegátusküldés céljára) különvált a kisebbségtől (amely egyedül képviseli a londoni és manchesteri, birkenheadi stb. nagy angol szekciókat).[151] Ezek a fickók titokban fabrikáltak egy körlevelet a föderációhoz (e hó 10-i kelettel)[832] (megkapjátok majd), amelyben Londonba kongresszusra hívják a szekciókat, hogy együttműködjenek a juraiakkal, akikkel Hales Hága óta állandó kapcsolatban van.

A mieink, akikből most az egyetlen törvényes föderális tanács áll, rögtön nyomtatott levelezőlapot küldtek minden szekciónak, hogy addig ne hozzon semmi határozatot, amíg meg nem kapta az ellenmanifesztumot[833], amelynek megbeszélésére (fő pontjainak megfogalmazására) tegnap gyűltek össze nálam. Meg fogjátok kapni rögtön. Jövő hét elején nyomják. Hivatalos határozatot is fognak hozni a hágai kongresszus és a Főtanács elismeréséről.

Egyidejűleg az egyik manchesteri szekció kívánságára Engels elkészítette az ő válaszukat a csirkefogók körlevelére[834] (köztük van Jung is, a hiú bolond, aki nem tudja kiheverni a Főtanács elvitelét Londonból s aki már rég Hales játékszere lett), ezt mai ülésükön megkapják és aztán mindjárt kinyomatják.

Nekem az a nézetem, hogy ti egyelőre, amennyire lehet, szemlélőkként viselkedjetek, a harcot pedig bízzátok a helyi szekciókra. Emellett persze nagyon jók az olyan körlevelek, mint a Spanyolországnak szóló, amelyet az „Emancipación"-ban láttam.[835]

Apropó. Az „International Herald" című orgánum tulajdonosa, Riley (a föderális tanács tagja), az én tanácsomra függetlenné tette a lapot.[815] Valószínűleg szerződést kötünk arra, hogy *mi* hetenként egy saját nemzetközi mellékletet adunk ki hozzá. Ma elküldök neked egy számot, amelyben Engels és én elkezdjük a vitát Hales és cimborái ellen.[836]

Ami Lengyelországot illeti, *oda* nem lehet küldenetek levelet. A régi Főtanács is *csak* olyan feltétellel férhetett hozzá Lengyelországhoz (az ország helyzete teszi ezt szükségessé), hogy *kizárólag* Wróblewskival legyen dolga, s ő közli, amit szükségesnek vagy helyesnek tart.

Ebben az esetben nincs választástok. Ugyanazt a feltétlen felhatalmazást kell megadnotok Wróblewskinak, amelyet mi adtunk, vagy le kell mondanotok Lengyelországról.[837]

A francia fordítással[176], amely több munkát ad nekem, mint ha a fordító nélkül csináltam volna, annyira túl vagyok erőltetve, hogy még nem jutottam hozzá, hogy írjak neked, mint ahogy már régen szerettem volna.

Cuno megígérte, hogy részleteket közöl a hágai vizsgáló bizottság üléséről.[777] Mondd meg neki, hogy ha *rögtön* meg nem teszi, tovább nem várhatunk rá, s hogy az ő személyes becsületét érinti ez.

Az egész család szívélyes üdvözletét küldi.

Barátod
Karl Marx

229

Engels Adolf Hepnerhez

Lipcsébe[838]

London, 1872 dec. 30.

Kedves Hepner,

[...]* és egészen közvetlenül megcáfolja Sybelt, mégpedig olyan módon, amely önálló és egészen helyes gondolkodást előfeltételez. Marx is, én is nagyon örültünk a cikknek[839], annak ellenére, hogy itt-ott akadnak benne kisebb pontatlanságok. Hogy ki Schramm máskülönben, azt természetesen nem tudhattam, de közgazdaságtani érzéke mindenesetre elég jó.

4. Ezzel szemben a két „Wiederbeginn der Reformbewegung"-cikk[840] közül az első jó, a második azonban egyenesen ellentmond a tényeknek. A sok kis tetűkongresszusnak, amelyet ez komolyan vesz, csak azért, mert a burzsoázia által megvásárolt „Bee-Hive" komolyan veszi őket, csupán egyetlen értelmük van: előkészíteni a legközelebbi parlamenti választást. Az ott felsorolt reformtársaságok valamennyien teljesen jelentéktelenek, sőt többnyire *ugyanazokból a személyekből* állnak. És kikből? Kevés kivétellel éppen a Marx által Hágában megvásároltnak bélyegzett munkásvezérekből![778] Nem lehet onnan a „Bee-Hive" és a „Reynold's" alapján ítélni meg az itteni mozgalmat. Azért, mert néhány szakszervezeti vezető részt vesz ilyen kongresszusokon, a szakszervezeteknek még korántsem jut eszükbe, hogy politikaiakká váljanak, s ezt ők – legalábbis legtöbbjük és a legnagyobbak – egyáltalán nem is *tehetik* anélkül, hogy szervezeti szabályzatukat teljesen fel ne forgassák. [...]* Valójában a mozgalom itt hitványabb, mint valaha, s az ipar virágzása következtében ez másként nem is várható.

[...]* Ha Spanyolországba, [Olaszországba]* vagy máshová [cikkeket]* vagy brosúrákat küldünk, akkor onnan rendszeresen és *felszólítás nélkül* küldenek bizonyos mennyiségű példányt, és további mennyiséget is rendelkezésünkre bocsátanak, amint ez rendjén is van így. Az egyetlen olyan adminisztráció, amely kivétel ez alól, a „*Volksstaat*"-é. „Paraszthábo rú"-mat[114] *magam* kellett hogy *megvegyem*. „Lakáskérdés"-em[692] „I. füzet"-ének hir-

* *A papír csonka.* – *Szerk.*

detését naponta látom a „Volksstaat"-ban, de a Mülbergernek adandó válaszhoz *még csak egy teljes példányom* sincsen belőle itt, mert a „Volksstaat"-nak azt a számát, amelyben a vége van, Frankel elveszítette, a különnyomat nekem küldött példányából pedig hiányzik az utolsó oldal! Ha Marx nem találta volna meg végre a maga példányát az illető számból, akkor egyáltalán nem tudtam volna válaszolni. Hajlandó vagyok sokat a lomposság számlájára írni – pl. azt, hogy a „Kiáltvány"-példányokért számlát küldtek nekem –, de az ilyesmi lassanként már több a soknál, s ha kezelésüknek ez a valóban ripők módja hamarosan meg nem szűnik, akkor ne csodálkozzék a „Volksstaat", ha Marx és én egy szép napon sztrájkba lépünk. Nem nyelhetjük le, hogy valahányszor megjelennek ott írásaink – amelyeket mi *ingyen* küldünk –, koldulnunk kelljen a tiszteletpéldányokért, vagy a könyvkereskedőnél kelljen megvásárolnunk saját dolgainkat. Más országokból még az *összes* brosúrákat stb. is azonnal megkapjuk, mert az emberek tudják, hogy mi többet teszünk ezek elterjesztéséért és ismertetéséért [...]*

* *A papír csonka. – Szerk.*

1873

230

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1873* jan. 4.

Kedves Sorge,

1. Dec. 3-i és 6-i leveledet megkaptam. Nem értem, miért nem jutnak el hozzád az újságok stb. Én írtam neked dec. 7-én és dec. 14-én** a lodi letartóztatásokról, és küldtem: dec. 14-én „Emancipación"-t és „International Herald"-et, dec. 22-én „Emanc"-t és „I Her"-et, 23-án „Emanc"-t és „Égalité"-t (Cluseret a blanquisták ellen; jó, csak az a rossz, hogy az *ő* neve van alatta[841]), és 24-én 3 példányt a manchesteri külföldi szekció körleveléből[834]. Ma megy: „Emanc" és egy példány ugyanabból, továbbá a brit föderális tanács kisebbségének körlevele[833].

2. A brit föderális tanács *többsége* tehát szakadást idézett elő[151] – Hales, Mottershead, Roach és – Jung vezetésével. Körlevelet bocsátott ki[832], a hágai kongresszus ellen fordult stb. Nekünk eddig csak egy példányunk van, mihelyt egy másikat szerzünk, megkapjátok. Aztán nem a brit föderális tanács, hanem a többségnek ez a zuggyülekezete angol kongresszust hívott össze jan. 5-re. De itt, az angol munkások közt, nem olyan egyszerű dolog államcsínyt csinálni. A kisebbség továbbra is együttmaradt a régi helyiségben, 7, Red Lion Court, brit föderális tanáccsá alakult, és értesítette az összes szekciókat, hogy várjanak ítéletükkel, míg őt is meg nem hallgatták. Rögtön ezután, dec. 23-án, már szétküldték a manchesteri külföldi szekció általam fogalmazott körlevelét és dec. 31-én a föderális tanács kisebbségéét. Eközben itt a West End-i szekció már a többség ellen nyilatkozott, Nottingham követte, még mielőtt a kezükben lett volna a kisebbségi körlevél,

* *A kéziratban*: 72 *Szerk.*

** *V. ö. 525., 531. old. – Szerk.*

Middlesbrough szintén *azonnal leváltotta Jungot* és kérte, javasoljon a kisebbség nekik egy új delegátust, a manchesteri kerület tanácsa szintúgy. Mind a hágai határozatok mellé álltak, és Riley magánértesülései szerint Liverpool kivételével az *összes* vidéki szekciókban biztosak lehetünk. Ezzel hát el volna intézve ez a coup d'état*. Kivált annak a gyors igazságszolgáltatásnak örülök, amely Jung urat elérte. Ezt nyerte hát azzal, hogy Hales uszályában halálos ellensége, Guillaume eszközévé süllyedt. Most erkölcsi halott.

2.** *Belgium.* A belga kongresszus[842] valójában gúnyt űzött a Főtanácsból. Kijelentette, nem akarja, hogy bármi köze is legyen hozzátok, s hogy a hágai határozatok semmisek. Igyekszem kedden pontosabbat közölni veled; nincs nálam itt a lap.

3. A spanyol kongresszus[813] ugyanezt fogja határozni, mert a mieink nem is küldtek oda senkit. Sajnos, sokan a mieink közül, mint Mesa írja, részt vettek a felkelésben[843], s börtönben, vagy a felkelőkkel a hegyekben vannak, ami éppen most nagyon fatális.

4. Itt vannak hát nektek most 1. a juraiak, 2. a belgák, 3. a *régi* spanyol föderáció és 4. az itteni *mostani* kisebbségi szekciók, amelyek rebelliseknek nyilvánították magukat. Mi itt most egyhangúlag azon a véleményen vagyunk, hogy ez nem olyan ügy, amelyben felfüggesztés alkalmazandó, hanem egyszerűen állapítsa meg a Főtanács, hogy ezek és ezek a föderációk és szekciók, amelyek semmisnek nyilvánítják a Szövetség jog szerint érvényes törvényeit, ezzel *maguk* kívül helyezik magukat az Internacionálén és *megszűntek hozzá tartozni.* Akkor szó sem lehet kongresszusról, amely felfüggesztés esetén mindamellett még lehetséges volna.

Természetes, hogy csak akkor térhettek rá ilyen lépésekre, ha kezetekben vannak a hivatalos dokumentumok. Mi ezeket majd megszerezzük nektek.

5. *Portugáliában* minden teljes rendben van; Lafargue tegnap kapott levelet, amelyben egy hosszabbat helyeznek kilátásba részemre.

6. Dániából még mindig nincs egy sor sem.[844] Az a gyanúm, hogy a schweitzeristák schleswigi híveik révén uszítottak ott. Az Alliance[231] javára azonban ott nem lehet elérni semmit.

7. *Franciaország.* Serraillier jelentését bizonyára megkaptad. Délen nagy letartóztatások voltak, 37 személy; közülük 27-et már kiengedtek, néhányan a mieink közül még ülnek. Toulouse-ban egyébként éppen a letartóztatások idején tartottak a mieink egy konferenciát[814].

---

* – államcsíny – *Szerk.*

** *A kéziratban így.* – *Szerk.*

8. *Olaszország.* A Lodiban letartóztatott 3 és az onnan megszökött 6 ember[829] családja a legnagyobb ínségben van, s Bignami ostromol engem segélyt kérő levelekkel, mert a többi olaszországi (Alliance) szekció persze kiközösítette ezt a szekciót. Mi küldtünk valami pénzt s ezenkívül is közbenjártunk ezért Spanyolországban és Németországban. Most nem lehet onnan sokat várni, maguknak is elég efféle kiadásuk van. Amerikában azonban kellene valaminek történnie. *Rendkívül fontos,* hogy Lodi kapjon kívülről támogatást; ez Olaszországban a legerősebb posztunk és most, hogy Torinóról már semmit sem hallani, az egyetlen megbízható. Ha az ottaniak látják, hogy az Internacionálé több, mint frázis, akkor ez erős csapás az Alliance-ra, amely minden pénzt nyomtatványokra stb. fordít és segélyt sohasem ad. Lodi sokkal fontosabb és ott kevesebb pénzzel több érhető el, mint a genfi ékszerművessztrájkban[845], amelytől Utyin megint, mint rendesen, az ottani Internacionálé létezését teszi függővé. Ezek a genfiek ebben a tekintetben olyanok, mint a belgák: sosem tesznek semmit, de mindig mindenfélét követelnek. Amit ti ott és mi itt az ékszerművesek javára tenni *tudunk,* az csak egy csöpp a tengerben és semmit sem használ nekik – a nagy genfi sztrájk ideje[846] elmúlt és nem tér vissza; amíg az Internacionálé belső ügyei rendezve nincsenek, addig nincsenek meg az eszközeink arra, hogy *bármilyen* sztrájkot is vezessünk. Olaszországban viszont feleannyi vagy még kevesebb erőfeszítéssel óriási eredményt érhetünk el. Képzeld el az alliance-isták dühét, ha egyszer csak az áll a „Plebé"-ben: „Soscrizione per le famiglie etc. etc. Ricevuto dal Consiglio Generale dell'Internazionale, Nuovo Jork"*: ennyi meg ennyi líra, s a Főtanács ilyenformán hirtelen bebizonyítja létezését az olaszoknak! Tegyétek meg tehát, amit tudtok. Azokat az embereket a *ti* körleveletek miatt csukták be, tartoztok tehát nekik ezzel. Vagy 30–50 dollárt bizonyosan össze lehet ott szedni, de bármennyi vagy ha kevés is, *küldjetek* **valamit** és **mielőbb,** akár azzal az ígérettel, hogy ha lehet, további küldemények következnek. Ha Lodit és a „Plebé"-t elveszítjük, nincs több támaszpontunk Olaszországban, ezt biztosra vehetitek.

9. A legtöbb Internacionálé-, illetve Alliance-lapból stb. mi itt legföljebb egy példányt kapunk, s ezt is nehezen. Rajta leszünk azonban, hogy rendszeresen megszerezzük őket nektek.

10. Felhívásaitok[847] nagyon találóak; ameddig azonban olyan emberekkel, mint a juraiak és a belgák, franciául, Halesszel pedig *angolul* leveleztek, kockáztatjátok, hogy ezek a dolgaitokat az összes nyelvi hibákkal és germa-

* – „Gyűjtés ezeknek és ezeknek a családja számára, beérkezett az Internacionálé Főtanácsától, New Yorkból" – *Szerk.*

nizmusokkal együtt nyomatják ki, ami bizonyára nem lenne kellemes. Nyilván vannak francia vagy angol anyanyelvű embereitek, akik képesek ezeket az írásokat átnézni. A mi itteni franciáink pokoli botrányt csaptak volna, ha odatesszük az ő nevüket Marx francia szövege vagy az enyém alá. Egyikünk sem lehet annyira biztos valamely idegen nyelvben, hogy egy bennszülött ellenőrzése nélkül kinyomtatás céljából írjon azon. Apropó, Mesa azt mondja, hogy a spanyol kongresszushoz[813] intézett üzenetetekben bizonyos fokig elismertétek ennek azt a jogát, hogy törvényt üljön a hágai határozatok fölött, és ezáltal beadtátok a derekatokat – minthogy nem ismerem ezt az iratot (csak a következő „Emanc" közli), nem tudom, mi igaz ebből.

11. Serraillier sem ismeri Arraing-t, akinek meghatalmazást küldtetek[848]; ha Walter ajánlotta, akkor *baj van*. Walter a blanquisták ügynöke, klikkezik Toulouse-ban, Bordeaux-ban stb. A blanquisták egyébként siralmasan póruljártak a kiáltványukkal[799], egymás után igyekeznek itt megint visszasompolyogni, emellett Ranvier az egész dolgot dezavuálta.

12. Portugáliában van szervezkedési szabadság, de nincs egyesülési szabadság. Ott tehát hivatalosan nem alakult meg az Internacionálé, de mert minden a legjobb vágányon halad, egyelőre fölösleges a meghatalmazott, s csak féltékenykedést és viszályokat okozna. – A dánokat is legjobb nyugton hagynotok, míg ki nem derítjük, mi ott a baj.

13. Cuno megérdemli, ami vele történt.[849] Az amerikai gyakorlati élet megtanítja majd móresre.

Szívélyes üdvözlet Marxtól és tőlem.

Barátod
F. E.

Azok után, amiket a legutóbbi Spring Street-i ülésről[850] ír a „World" – e héten kaptam tőled –, jószerivel kétségtelen, hogy *beugrató ügynökök* vannak köztük.

231

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

[London,] 1873 jan. 18.

Kedves Barátom,

Levelén kívül megkaptam Zibert, Golovacsovot és 5 kötet Скребицки-t*. Szinte kínos volt nekem, hogy Ön ilyen nagy kiadásokba veri magát értem. Hálás köszönetem!

Az operák is rendben megjöttek annak idején és nagy örömet szereztek leányomnak.[851] Ő azonban azt hitte, hogy egy vele barátságban levő orosz hölgy küldte őket, s most megbízott, hogy nagyon szépen köszönjem meg a számára ismeretlen ajándékozónak.

A „Znanyije" engem is felszólított régebben közreműködésre[852], nekem azonban nincs időm ilyesmire. Ami Lafargue-ot illeti, ő küld majd Ön által egy próbacikket.[825]

Ami Cs[ernisevszkij]t illeti, teljesen Öntől függ, hogy tevékenységének csak tudományos, vagy egyéb oldalait is érintsem-e.[827] Írásom** második kötetében természetesen csak mint közgazdász fog szerepelni. Írásainak nagy részét ismerem.

Közös barátunkat illetően biztos lehet Ön, hogy ha lépéseket teszek[822] – s e tekintetben még várok Konstantinápolyból bizonyos értesítéseket –, akkor ezek olyan jellegűek lesznek, amelyek nem kompromittálják őt vagy bárki mást.

L[jubavin]t illetően én inkább elállok a vizsgálat ezen egész részének közzétételétől, mintsem hogy akár csak a legkisebb veszélynek is kitegyem őt.[761] Másrészt talán a merészség a legjobb politika. Aszerint, amit B[akunyin] Svájcban, nem a maga, hanem néhány szláv barátja nevében közzétett,[853] szándékukban áll, hogy *saját magyarázatukat* adják az ügyletről, mihelyt a *körülmények* ezt nekik lehetővé teszik. Cinkosaik hágai indiszkréciója szándékos volt, s föltételezem, hogy mintegy megfélemlítésnek volt szánva.

---

* Szkrebickij. – *Szerk.*

** „A tőke". – *Szerk.*

Másfelől: én nem tudom megítélni a közzététel lehetséges következményeit, s ezért azt szeretném, ha barátunk Ön által közölné velem elhatározását, miután még egyszer nyugodtan *megfontolta* az ügyet.

A francia fordítás[176] II. füzete csak néhány nap múlva jelenik meg. A késedelmet különféle incidensek okozták, amelyek a jelenlegi párizsi ostromállapotban minden ügyet megnehezítenek. Hihetetlen, hogy a fordításnak csak a felülvizsgálása is mekkora munkát ad nekem. Valószínűleg kisebb fáradságomba került volna, ha kezdetétől magam csinálom az egészet. S amellett az ilyen foltozgatott dolog mindig kontár munka marad.

A párizsi „Économist" tavalyi utolsó számaiban megjelent Blocktól könyvemnek egy bírálata,[854] amely megint csak azt bizonyítja, mennyire teljesen lezüllöttek a burzsoázia elméleti képviselői.

Az új évre minden jót kívánva maradok

baráti híve
A. Williams

Eredeti nyelve részben (az 5., 6. és 7. bekezdés): angol

232

Engels Eugen Oswaldhoz

Londonba

122, Regent's Park Road
[London,] 1873 jan. 29.

Kedves Oswald,

Feleségem és én nagyon köszönjük szíves meghívását, de sajnos nem tudjuk már most megmondani, lesz-e szerencsénk élni vele. Feleségem karácsony óta ismét betegeskedik, egy mellhártyagyulladás utófájdalmai gyötrik, s ezért nagyon kétséges, hogy – két hét óta először – elmehet-e majd este hazulról. Én pedig ígéretet tettem a német munkásegyletnek[211], hogy a körülményektől függően szombat este elmegyek az összejövetelükre és előadást tartok, s péntek előtt aligha tudom meg, hogy erre ezen vagy a következő szombaton kerül-e sor.

Tegnap délután, mikor az Önök gyermekei hozzánk jöttek, éppen el voltam foglalva, olyan munkát készítettünk Marxszal, amelyet az első postával okvetlenül el kellett küldenünk, ezért egy pillanatra sem szabadulhattam el. Feleségemnek az a véleménye, hogy Pumps az én szavaim helyett: „mondd meg, hogy adják át üdvözletünket Oswald úrnak és nejének, s hogy nagyon le vagyunk kötelezve, de most még nem tudom megmondani, vajon eljöhetünk-e"* – valami „saucy message-et"** adott át. Ha így volt, most tudja Ön, hogy áll a dolog.

Meleg üdvözlet Mrs. Oswaldnak és az Ön kedves nővérének.

Őszinte híve
F. Engels

---

* *Az idézett mondatot Engels angolul írta. – Szerk.*

** – „pimasz üzenetet" – *Szerk.*

233

Marx Fantonhoz

[... ? ...]-ba[855]

1873 február 1.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W., London

Kedves Fanton,

Dupont barátunk ügyeiről írnék Önnek. Az Ön távozása után lelkiismeretesen és rendszeresen dolgozott. Jó szerencséjére találkozott egy ügyes és tisztességes német munkással, akinek megvan a kb. 500 £-be kerülő szükséges felszerelése, úgyhogy Dupont vele együtt berendezhetett egy kis műhelyt*, ahol nemcsak Dupont találmánya alapján készítenek hangszereket, hanem tökéletesített régi típusú hangszereket is. Láttam őket munka közben.

Sajnos azonban forrásaik kimerülőben vannak. Tegnap szereztem Dupont-nak 8 £-et kölcsön, de nem tudom őt hatékonyabban támogatni, minthogy a francia menekültekre fordított kiadásaim[140] (több mint 150 £) minden pénzemet felemésztették. Vállalkozásuk válságos pillanatban van.

Remélem, hogy Ön nem hagyja cserben barátunkat. Ha segítségére siet, megígérem Önnek, hogy vállalom, a pénzt csak abban az arányban adom át neki, ahogy szükséges a gyártáshoz, amely az én ellenőrzésem alatt fog folyni.

Fogadja szívélyes üdvözleteinket egész családomtól.

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

* *V. ö. 575., 580. old. – Szerk.*

234

Marx Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

[London,] 1873 febr. 11.

Kedves Becker,

Csak épp most jelent meg a francia fordítás[176] második füzete. Ha nem sikkasztották el, bizonyára már e sorok megérkezte előtt megkaptad.

A neked és másoknak küldött német füzeteket nyilván elsikkasztották. Néhány hét múlva az egész első kötet megjelenik,[566] s ezt könyvkereskedői úton fogom neked elküldeni, te pedig majd légy szíves a vételt nekem jelezni.

Kostecki érdekében abszolúte semmit sem tehetek. 1. Engem is erősen szorít a kapca, jelentékeny adósságokba vertem magam a menekült francia urak kedvéért, akik ennélfogva alaposan szidalmaznak is; 2. semmiképpen sem *én* küldtem el K urat, ellenkezőleg. Nem bírta ki Londonban, kijelentette nekem, hogy Galíciába megy, segélyt akart kapni az Internacionálétól; én megmondtam neki, hogy üres a kassza, de hozzátettem, hogy talán történhet valami az érdekében, ha sikerül Genfig elérkeznie; 3. mindez jóval a hágai kongresszus előtt történt. K elbúcsúzott tőlem, jóval utána azonban még találkoztam vele London utcáin, de nem hallottam többé róla. Azóta minden megváltozott. Galíciával, ahová azóta sok lengyel ment el innen, élénk és rendes a kapcsolatunk, s Lengyelország más részeivel is. Új emisszáriusra tehát nincs szükség. W[róblewski] egyébként nem sokat tart K felől, s általában a mi lengyeljeink kevésre becsülik őt.

A napokban írok majd egyet-mást neked az Internacionálé belső viszonyairól.*

Barátod
K. M.

* *V. ö. 559. old. – Szerk.*

235

Marx Friedrich Boltéhoz

New Yorkba

London, 1873 február 12.

Kedves Barátom,

A „Tőke" német kiadása[566] eddig a VIII. füzetig jelent meg. Minthogy két-három héten belül a vége is megjelenik, egyszerre küldöm el (az V. füzettől kezdve) az egészet Önnek és a többi New York-i barátomnak. Ami az angol kiadást illeti,[856] a francia kiadás[176] folytán ez meglehetősen bizonyos. Mégis némi aggodalommal nézek elébe. A francia fordítás felülvizsgálásával több a munkám, mint ha magam készítettem volna el az egész fordítást. Ha tehát nem találok teljesen kompetens angol fordítót, akkor magamnak kellene vállalnom a dolgot, pedig a francia kiadás máris akadályozott és befejeztéig akadályozni is fog a második kötet végső megmunkálásában.

Engels és én, amennyire időnk engedi, közre fogunk működni mind a német, mind a föderális lapban.[857]

Az angliai szakadárok – Mottershead, Huber, Roach, Alonzo, Jung, Eccarius és Tsaik – az utóbbi hetekben az úgynevezett angol föderációkongresszussal[858] megismételték a londoni „Egyetemes Föderális Tanács"[586] komédiáját. Csak önmagukból álltak ezek az urak; kettőt közülük, Jungot és Pape-et, szekciójuk, Middlesbrough és Nottingham már leváltott, ők tehát még csak névleg sem képviseltek semmit. Az összes zugszekciók száma, amelyeket ezek az emberek fabrikáltak, biztosan ötvenre sem rúg együttvéve. A kongresszus – eltekintve egy kis hírtől, amelyet Eccarius mint a „Times" bérszolgája becsempészett ebbe a lapba, észrevétlenül múlt el, de a kontinensen levő szakadárok ki fogják használni. Jung kongresszusi beszéde bárgyúságban és aljasságban mindent felülmúl. Nem egyéb, mint hazugságok, ferdítések és ostobaságok pletykás-vénasszonyi szövedéke. Úgy látszik, agylágyulásban szenved ez a hiú fickó. Ez már csak így van, hozzá kell szoknia az embernek: a mozgalomban elhasználódnak az emberek, mikor pedig érzik, hogy kívül állnak rajta, aljasságokba esnek, s igyekeznek elhitetni önmagukkal, hogy ez vagy az a vétkes abban, hogy ők csibésszé lettek.

Véleményem szerint a New York-i Főtanács nagy hibát követett el a jurai föderáció felfüggesztésével.[859] Ezek az emberek már **kiléptek** *az Internacionáléból* azzal, hogy ennek kongresszusát és szervezeti szabályzatát a maguk számára nem létezőnek nyilvánították; egy *ellen-Internacionálé* megalakítására irányuló összeesküvésnek a központját alakították meg; az ő saint-imier-i kongresszusuk[781] következtében jött létre hasonló kongresszus Córdobában[813], Brüsszelben[842], Londonban, s végül az olaszországi alliance-isták is hasonló kongresszust fognak tartani.[860]

Mindenkinek és minden csoportnak joga van arra, hogy *kilépjen az Internacionáléból*, s mihelyt ez történik, a Főtanácsnak egyszerűen hivatalosan *meg kell állapítania* ezt a *kilépést*, nem pedig *felfüggesztést* alkalmaznia. A *felfüggesztés* arra az esetre van előirányozva, amikor bizonyos csoportok (szekciók vagy föderációk) csak a Főtanács jogkörét vitatják vagy pedig a szervezeti vagy az ügyviteli szabályzat egyik-másik cikkelyét sértik meg. Viszont olyan csoportokról, amelyek az egész szervezetet sutba dobják, nincs cikkely a szervezeti szabályzatban, mégpedig azon egyszerű okból, mert a szervezeti szabályzat szerint *magától értetődik*, hogy az ilyenek nem tartoznak többé az Internacionáléhoz.

Ez korántsem formai kérdés.

A szakadárok különféle kongresszusaikon elhatározták, hogy kitűzik a szakadárok összkongresszusát *új*, az Internacionálétól független szervezetük kialakítása céljából. Ezt a kongresszust úgy hírlik tavasszal vagy nyáron fogják megtartani.[162]

De balsiker esetére ezek az urak nyitva akarnak tartani maguknak egy ajtót. Kitűnik ez a spanyol alliance-isták terjedelmes körleveléből*. Ha az ő kongresszusukkal kudarcot vallanak, akkor fenntartják maguknak, hogy a genfi kongresszust[153] szerencséltessék megjelenésükkel; Gambuzzi, olasz alliance-ista, volt annyira naiv, hogy már londoni tartózkodása alkalmával elmondja nekem ezt a szándékukat.

Ha tehát a New York-i Főtanács nem módosítja eljárását, milyen következménnyel fog ez járni?

A jurai után a spanyolországi, olaszországi, belgiumi és angliai szakadár föderációt is felfüggeszti; a következmény: Genfben megint megjelenik az egész szemét népség és minden komoly munkát megbénít ott, ahogyan Hágában tette, s ismét kompromittálja az általános kongresszust, a burzsoázia hasznára és javára. A hágai kongresszusnak[159] nagy eredménye

* *V. ö. 519. old. – Szerk.*

volt, hogy rászorította a rossz elemeket *önmaguk kizárására*, vagyis kilépésre. A Főtanács eljárása ennek az eredménynek a meghiúsulásával fenyeget.

Ha *nyílt ellentétben* vannak ezek az emberek az Internacionáléval, akkor nem ártanak, hanem használnak, de mint ezen *belül* levő ellenséges elemek tönkreteszik a mozgalmat minden olyan országban, ahol megvetették lábukat.

New Yorkban aligha tudják elképzelni, mekkora munkát adnak nekünk Európában ezek az emberek és megbízottaik.

Ahhoz, hogy megerősítsük az Internacionálét azokban az országokban, ahol elsősorban folyik a harc, mindenekelőtt a Főtanács erélyes eljárására van szükség.

Minthogy a hiba a juraiakat illetően már megtörtént, egyelőre a legjobb volna talán egyáltalán nem törődni a többiekkel (hacsak saját föderációink ennek az ellenkezőjét nem követelik) és megvárni az általános szakadárkongresszust, s aztán az ott részt vevő összes testületekről kijelenteni, hogy az *Internacionáléból* kiléptek, maguk zárták ki magukat belőle, s ezentúl tőle idegen, sőt vele szemben ellenséges társaságoknak tekintendők. A londoni zugkongresszuson Eccarius igen naivan kijelentette, hogy *politikát a burzsoákkal együtt kell űzni*. Lelke már rég szomjazik az elárusításra.

A Sorgét ért nagy szerencsétlenségnek a híre[861] mindnyájunknak mély fájdalmat okozott. Adja át neki szívből jövő üdvözletemet.

Testvéri üdvözlettel

Karl Marx[862]

236

Engels Wilhelm Liebknechthez

Hubertusburgba[724]

London, 1873 febr. 12.

Kedves Liebknecht,

Mielőtt határozott választ adhatnék neked a leveledben föltett sok kérdésre, előbb pontosan tudnom kell, mit jelent az, hogy „a »Volksstaat« egyelőre nem bocsátkozhatik bele Internacionálé-vitába".[863] Ha a „Volksstaat" *semlegesnek* nyilvánítja magát az Internacionálénak a szakadárok elleni háborújában, ha nem hajlandó ezekről az eseményekről a német munkásokat felvilágosítani, egyszóval, ha a lassalleánus zendülés azzal van befejezve, hogy ti az Internacionálé feje fölött kezet nyújtotok egymásnak, s hogy te az Internacionálét és Yorckot feláldozod a Hasselmannoknak, akkor ez *alapjában megváltoztatja* a „Volksstaat"-hoz való viszonyunkat. Kérek tehát azonnali tisztázást.

Könyvemről a tárgyalások Wiganddal még függőben vannak; előbb meg kell szabadulnom tőle, addig semmilyen irányban sem dönthetek.[740] Ami azonban egyáltalában azt a kérdést illeti, hogy nagyjából az összes régebbi írásainkat *ingyen* adjuk át nektek éppen abban a pillanatban, amikor olyan helyzetbe kerültünk, hogy pénzt csiholhatunk ki belőlük, kérlek, ne feledd el, hogy nekünk is van szükségünk pénzre, egyrészt a megélhetéshez, másrészt az agitáció, a propagandairatok stb. naponta növekvő költségeinek előteremtéséhez. Marx és az én cikkeimnek összegyűjtése és kinyomása egész biztosan megtörténik, de nekünk magunknak most nincs időnk arra, hogy erről gondoskodjunk. Még sokkal kevésbé vagyok abban a helyzetben, hogy Owenból esszenciát desztilláljak ki neked. Először is nincs időm rá, másodszor nincs anyagom hozzá; az, amit Owen írásaiból összegyűjtöttem, 1848–49-ben eltűnt, és ezek az írások már nem kaphatók. – A „Filozófia nyomorúságá"-t mindenesetre újranyomják, mégpedig Párizsban; ami német fordítását illeti, Marx tárgyalásban van Meissnerrel régebbi dolgainak összkiadásáról, így hát bajosan emelheti ki abból minden további nélkül az egyik legnagyobb művet. Egyébként még sok időtök van, amíg az „Utópiá"-tól hozzánk elértek, inkább gondoskodjatok előbb a közbeeső láncszemekről.[864]

Aztán nem hallgathatom el előtted, hogy az a bánásmód, amelyet a „párt" részéről tapasztalunk, egyáltalán nem serkent bennünket arra, hogy még többet adjunk a kezébe. A „Parasztháború"-ból[114] egyetlenegy példányt sem küldtek nekem, *vásárolnom* kellett azokat a példányokat, amelyekre szükségem volt. A lakásínségről szóló cikkeim[692] egyenkénti vagy együttes kiadásáról még csak meg sem kérdeznek. Amikor a „Kiáltvány"-ból tiszteletpéldányokat kértem magunknak és az itteni munkásegyletnek[211] – elismerésül, hogy háromszor nyomatta ki a saját költségére –, küldtek 100 példányt és *vele a számlát.* Írtam erről Hepnernek* és egyszer s mindenkorra követelem, szűnjék meg ez az otromba bánásmód.

Igyekszem majd felhajtani az „Utópia" egy kiadását (angolul), de mert a régi népszerű kiadások régen elfogytak, ez valószínűleg nehéz lesz.

Be kell fejeznem, és sajnálom, hogy a postazárta miatt nem mellékelhetek még néhány sort feleséged számára; légy szíves, ments ki nála. Még a Braustrasse 11-ben lakik családod? Nincs más címünk, mint ez és a „Volksstaat"-é.

Szívélyesen üdvözöl barátod
F. E.

* *V. ö. 535. old. – Szerk.*

237

Engels Natalie Liebknechthez

Lipcsébe

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1873 március 11.

Tisztelt Liebknechtné Asszony,

Lenne olyan szíves átadni Liebknechtnek a mellékelt levelet[20], amikor legközelebb meglátogatja a várban?[724] Eddig a legtöbb neki szóló levelemet a „Volksstaat" szerkesztőségébe küldtem, mert nem tudtam, hogy Önök a Braustrasse 11-ben laknak-e még. A kényszerű szalmaözvegység idővel nyilván nagyon nyomasztóvá válik Önnek; valóban sokat kell elszenvednie! De legalább mégis rendszeresen látogathatja Liebkn-et, s ezért arra kérném, ha ez nem túl szemtelen kérés, közölje velem, hogy van ő fizikailag, milyen a bánásmód, ételt és italt illetően az erődöcske készleteire van-e utalva, vagy kaphat-e pótlást is kívülről, s minden egyébről is, ami az ő és Bebel helyzetére vonatkozik – ő maga csak nagyon keveset ír erről, újabban tulajdonképpen már semmit, s Ön meg fogja érteni, hogy mindez nagyon érdekel itt minket. Nem *pusztán* a letartóztatottak miatt – van benne egy picike önzés is, mert alkalomadtán ez velünk is megtörténhetik egyszer, így hát szeretné tudni az ember, mire számíthat. És könyvekkel mi a helyzet? Mindent megkaphat-e – legalábbis tudományos és irodalmi dolgokat –, amire szüksége van, vagy szigorú a cenzúra? Azt persze tudom, hogy a galambposta, vagy amint Amerikában mondják, the underground railway* jól megszervezhető.

Remélem, nem csügged és a gyermekekkel együtt jó egészségben van. Egy angol közmondás azt mondja: it is a long lane that has no turning**, s a „turning" talán már nem várat nagyon sokáig magára. S Ön biztos lehet abban, hogy bárhogy van is, élnek itt Londonban barátai, akik bensőségesen együttéreznek Liebknecht és az Ön sorsával.

---

* – a föld alatti vasút[865] – *Szerk.*

** – hosszú út az, amelynek nincs fordulója (*magyar megfelelője*: mindennek eljön a maga ideje) – *Szerk.*

Ha valamelyik gyerek még emlékeznék rám – amit azonban nagyon kétlek, mert akkor még nem laktam Londonban[866] –, kérem, üdvözölje őket nevemben szívélyesen.

Őszinte együttérzéssel

odaadó híve
Friedrich Engels

238

Engels Eugen Oswaldhoz

Londonba

122, Regent's Park Road
[London,] 1873 március 18.

Kedves Oswald,

Hálás köszönetem a koncertjegyekért, amelyeket szíves volt küldeni. Időközben sikerült még 2 ugyanilyent elhelyeznem; ezeket szíveskedjék Pumpsnak átadni, és küldök értük 10 sh.-et.

Szívélyes üdvözlet Mrs. Oswaldnak és Oswald kisasszonynak.

Baráti híve
F. Engels

239

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

122, Regent's Park Road
London, 1873 március 20.

Kedves Sorge,

Mindenekelőtt hadd fejezzem ki szívből jövő részvétünket a téged ért súlyos családi szerencsétlenség alkalmából.[861] Nekünk valamennyiünknek el kellett szenvednünk hasonló veszteségeket, s tudjuk, milyen mélyen belevágnak az ember egész életébe. Hosszú időbe és kemény küzdelembe kerül, míg kiheveri őket az ember, neked azonban, tudjuk, megvan az energiád, hogy úrrá légy ezen.

Utolsó vagy inkább utolsó előtti leveled Marxnál van, s ő akart néhány sort írni neked, kétlem azonban, hogy megtette-e, s ma nem kérdezhetem meg, mert néhány napra Brightonba ment Tussyval. Ami a régi főtanácsi jegyzőkönyveket illeti,[793] ezek nektek nem lehetnek semmi hasznotokra, hiszen minden általános érdekű határozatról már előbb értesítést kaptatok, a többi pedig teljesen érvényét vesztette. Itt viszont számunkra a szakadárok elleni harcban *abszolúte nélkülözhetetlenek*, hogy válaszolni tudjunk a hazugságokra és rágalmakra. Azt hiszem, az Internacionálé érdeke mégis fontosabb itt, mint egy formaság teljesítése. – Hogy a többi titkár nem küldött jelentést, az persze nincs rendjén. Serraillier jelentése az elveszett levélben volt. Wróbłewski nem küld*het* jelentést, mert Lengyelországban minden titkos és mi régebben sem kértünk soha részleteket tőle. Hogy Németországban és Ausztriában mi van, azt ti éppen olyan jól tudjátok, mint mi, mert közvetlenül leveleztek velük, s a szekciók helyzetéről a részletek nekünk sincsenek meg. Svájc kilépett titkárától, Jungtól, és Dániáétól, Cournet-tól nem lehet jelentést követelni. Ki jelentsen tehát még nektek? Dániából egy szót sem hallunk, félek, hogy ott talajra találtak a lassalleista üzelmek.

Franciaországban, úgy látszik, mindenkit lefogtak. Heddeghem áruló volt, mint a caeni per bizonyítja, amelyben az ügyész nyíltan denunciánsnak nevezte őt. Toulouse-ban Dentraygues (Swarm) szokott pedantériájával egy csomó fölösleges listát vezetett, amelyekből minden szükséges adatot

megtudott a rendőrség; pere most van folyamatban,[867] naponta várjuk a híreket róla. Larroque Londonon keresztül szerencsésen elmenekült San Sebastianba, s onnan igyekszik újra fölvenni a kapcsolatot Bordeaux-val. Címe (amely titokban tartandó):

Señor Latraque

21, Calle de la Aduana, San Sebastian, Spanyolország, belső boríték nélkül.

Cunónak nem volt szerencséje a 29. szekció[868] határozatával. Elküldi az alliance-ista spanyol föderális tanácsnak és közben megmondja, hogy Capestro = Cuno! Mire való tehát ez a komédia a névvel? A barcelonai „Federación" leközli ezt a kacatot és azt a következtetést vonja le belőle – látszólag nem minden ok nélkül –, hogy most Cuno is vezekelt s belátta, hogy nem volt igaza az előbbi Főtanácsnak. Ez sül ki a közvetítésből.

Lodit illetően.[829] Mikor febr. 12-i leveled megjött, már mindnyájan ismét szabadon voltak és újra Bignami szerepelt szerkesztőként. Minthogy már nem volt szükség pénzre, vállaltam, hogy *nem* küldöm el a 20 dollárt, annál kevésbé, mert a Főtanácsnak magának is kell a pénz. Kérek tehát postafordultával utasítást, hogy elküldjem-e még, vagy másképpen rendelkeztek felőle.*

Ami a Főtanácsnak járó pénzbefizetéseket illeti, *én* még nem kaptam egy fillért sem. Az ügyviteli szabályzat[453] III. fej. 4. cikkelyből láthatod, hogy a járulékok csak március 1-én esedékesek; s majdnem általánosan az volt a gyakorlat, hogy csak *kevéssel* a kongresszus *előtt*, vagy a *kongresszuson* fizették ki. Addig többnyire egyéni járulékokból és adósságcsinálásból éltünk. Ami az előbbieket illeti, igyekezni fogok valami pénzt behajtani, de nehéz lesz boldogulni, ha nem akarjuk előre felhasználni a következő kongresszusra szánt összes tartalékainkat és rábízni a kongresszus lefolyását a véletlenre.

Küldj azonnal 80–100 szakszervezeti tervet[869] angolul. Az elküldött 40 eddig még nem jött meg, mint a legtöbb levél sem – keresik őket –, de nem is elég ittenre ennyi; csak Manchesterbe 30–40 mehet, mert itt a szakszervezetek többnyire csak helyiek, nem centralizáltak. A brit föderális tanács számára egyelőre vagy nekem küldhetsz mindent, vagy a titkárnak: S. Vickery, 3, Oak Villas, Friern Park, Finchley, N., London. Vagy F. Lessnernek, 12, Fitzroy Street, Fitzroy Square, W. London. A föderális tanács jelenlegi helyisége ugyanis csak ideiglenes. Francia példányokat szintén használhatnék még Olaszország, Hollandia és Belgium részére; ezeket egyenként vagy

* *V. ö. 538. old. – Szerk.*

két-hármasával elküldöm a sztrájkbizottságoknak oda, ahol éppen sztrájk tör ki.

Hollandiai és belgiumi címeket most nem tudok szerezni; Liebers már nincs Hágában, hanem Németországban, van der Hout, aki egyébként mihaszna fráter, Essen közelében van mint szénbányász.

A jan. 26-i határozat *nagyon jó.*[870] A dolog elintézéséhez most már csak az szükséges, hogy a márciusban küszöbönálló jurai, olaszországi és egyéb kongresszusok lezajlása után olyan határozatot hozzatok, amely a január 26-it név szerint alkalmazza az illető spanyol, belga, angol, jurai szakadár testületekre.[871] Olaszországról csak akkor eshetnék szó, ha netalán *elismert* szekciókat érintene ez – Nápolyt, Milánót, Ferrarát, Torinót, Lodit, Aquilát –, a többi sohasem tartozott az Internacionáléhoz.

A spanyolokhoz intézett üzenetnek[872] szintén nagyon jó hatása lesz. Egyrészt elméletileg egészen pontos, másrészt elkerül minden olyasmit, ami az alliance-istáknak ürügyet adhatna, hogy mint anarchisták pökhendiskedjenek vele szemben, harmadrészt pedig rövid. Egyáltalában összes üzeneteitek nagy visszhangra találtak a munkások között.

A január 26-i határozatot elküldtem a brit föderális tanácsnak; ma este ismertetik.

A Főtanácsnak a szekciók felvételére vonatkozó (dec. 15-i) követelményei *ilyen* módon biztosan sohasem teljesülnek. A Főtanácsnak fel *kell* vennie *minden* olyan szekciót, amely a szervezeti és ügyviteli szabályzat feltételeit teljesíti; ő nem állíthat új feltételeket, tehát az 1. sz. elsik részben (a létszám és a foglalkozási ágak statisztikai adatait joga van bekérni a Főtanácsnak, de a neveket nem), a 4. sz. pedig teljesen, minthogy az ügyviteli rendelkezések III. része a fizetés módját másképpen szabályozza. A legjobb lesz ezt hallgatólag elejteni – mi itt soha nem kaptunk többet, mint amennyit a 2. és 3. sz. előír, s még ezt is csak nagy nehezen, ahol pedig kétségtelen volt az emberek jóakarata, ott nem is voltunk soha szigorúak a formát illetően. Kétes esetekre persze jó, ha van az ember háta mögött ilyen határozat.

Éppígy Wróblewski sem tarthatja majd magát az utasításokhoz. Lengyelországra vonatkozóan a meghatalmazottat föltétlenül bizalmi emberként kell kezelni, mert különben ott semmit sem érhetünk el, s részletes havi jelentés őnála egészen lehetetlen. Ami engem illet, Olaszországról csak azt jelenthetem, hogy nincs jelenteni való, azon kívül, hogy a lodi szekció még nem alakult meg újra, a torinói pedig valószínűleg szétesett.

Igazán szerencsétlen ötlet volt rám tolnotok a bélyegeket.[873] Már tavaly is márciusig vagy áprilisig tartott, amíg megkaptuk, s most még tovább tart majd. Le Moussu – mint minden francia – üzleti ügyekben, míg csak kör-

mére nem ég a dolog, átkozottul hanyag és sürgetés itt mit sem segít. Akkor *Jung* intézte a nyomtatást, most még ez is Le M-re hárul, pedig ő nem tud angolul.

Elküldtem neked az „International Herald"-et és az „Emancipación"-t, az előbbit az 50. sz.-ig (ma megy el), az utóbbit a 88-ig; remélem, rendben megérkezett.

Majdnem elfelejtettem megköszönni neked a hosszú utazás után végre ide megérkezett bort. Egy német gőzösön Brémába ment, onnan bérmentesítve ide szállították, s aztán némi bolyongások után rendben megjött hozzám. Megosztoztam rajta Marxszal, de magam még csak néhány palackot kóstoltam meg. Az édes catawba nagyon ízlett a hölgyeknek. A vörös nem rossz, a fehér pedig, amennyire megkóstoltam, érdekes átmenet a rajnai bor és a száraz sherry között. Azt a néhány palackot, amely még pincémben van, félreteszem nagy alkalmakra. Kellemes ízű bor ez, de hiányzik belőle az európai eredeti borok egyéni jellege. Nagyon hálás vagyok neked azért, hogy ezen a kellemes módon egy egész féltékével gazdagítottad borismeretemet; ami leginkább meglepett, az az általam jóval délebbre képzelt ohiói szőlőhegyek északi fekvése, amiről csak ez alkalommal szereztem tudomást.

A Woodhull miatt kitört Spring Street-i[850] veszekedésen jót mulattam. Tovább fogom terjeszteni Spanyolországban stb. Ugyanígy azt is, hogy Eccarius a „World"-ben puszta baráti összejövetelnek merészeli ábrázolni látszatkongresszusukat. Az „Arbeiterzeitung"-ot a 4. sz.-ig megkaptam. Nagyon jó, s ha itt-ott egy kissé érdes is a stílusa, az egyáltalán nem árt, hitelesíti proletár jellegét. Nagyon jó a Singer Co. elleni támadás – folytatni kellene és kiterjeszteni másokra is.

Itt egyébként nincs semmi újság. A Jung–Hales-féle szitkozódások az egész jurai, belga és egyéb szakadár sajtót bejárják; Longuet válaszolni akar rájuk a „Liberté"-ben, de hogy lesz-e belőle valami, az lustasága miatt nem egészen kétségtelen számomra.

Postazárta van.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod

F. Engels

240

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

London, 1873 március 22.

Kedves Uram,

Nagyon lekötelezne, ha kaphatnék Öntől *némi információt* Csicserin nézeteiről az oroszországi közösségi földtulajdon történelmi fejlődését illetően, valamint Beljajevvel erről a tárgyról folytatott polémiájáról.[874] Az a mód, ahogy ez a tulajdonforma (történelmileg) kialakult Oroszországban, természetesen másodlagos kérdés, és nincs semmi köze ezen intézmény értékéhez. Mégis, a német reakciósok, mint Berlinben A. Wagner professzor stb., felhasználják azt a fegyvert, melyet Csicserin adott a kezükbe.[875] Ugyanakkor minden történelmi analógia Csicserin ellen szól. Hogyan történhetett az, hogy Oroszországban ezt az intézményt egyszerűen bevezették mint kincstári rendszabályt, mint a jobbágyság kísérő jelenségét, holott máshol mindenütt spontánul alakult ki és szabad népek fejlődésének szükséges fázisát jelentette?

Őszinte híve
A. Williams

Eredeti nyelve: angol

241

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1873 március 22.

Kedves Sorge,

E hó 20-án írtam neked* és ma elküldöm az „Emancipación" 89. és az „International Herald" 51. számát.

A Lodiba el nem küldött 20 $ ügyében elfelejtettem hozzáfűzni, hogy ezek az emberek balszerencséjük idején

innen	50 fr.-ot
a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságától 20 tallért	75 fr.-ot
Oberwindertől, Bécsből 50 forintot	125 fr.-ot
összesen:	250 fr.-ot

kaptak, amit ilyen kedvezően végződött esetre – hármukat már két hét múlva kiengedték és csak Bignamit tartották kb. 6 hétig fogva – elegendőnek tartottam.

A jan. 26-i határozatot[870] és a spanyolokhoz szóló üzenetet[872] elküldtem Lodiba.

A spanyolokhoz szóló üzenet, mint az „Emancipación"-ból láthatod, nagyon tetszett.[876]

Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. E.

* *V. ö. 553. old. – Szerk.*

242

Marx Johann Philipp Beckerhez

Genfbe

[London,] 1873 április 7.

Kedves Becker,

Ha nem jutok hozzá, hogy részletesen írjak neked, akkor ezt túl nagy elfoglaltságomnak kell tulajdonítanod. Amíg a francia fordítás[176] kész nincs és az utolsó oldalig ki nincs nyomva, addig nincs szabad időm. A II. német kiadásból[566] tegnapelőtt szerencsésen elküldtem az utolsó korrektúraíveket, és megbíztam Meissnert, hogy küldje meg neked *bérmentesítve* a kötet teljes kiadását, amelynek körülbelül egy hét múlva kell megjelennie. Lekötelezne a vétel igazolásával.

Engels arra kér, hogy a lehető leghamarabb juttasd el a mellékelt levelet[20] Goegghöz. Valami információról van szó az Alliance-ot illetően (ennek a dokumentált elpáholásával foglalkozunk most[150]). Téged is kérlek, hogy ha lehet, küldd el nekünk a *genfi nyilvános Alliance első programját*[877], amelyen a te neved is szerepel.

Mi itt azt hittük, hogy a genfi „Égalité" már nem jelenik meg, Utyinnak Genfből való elutazása óta ugyanis nem került a szemünk elé. Utyin kívánságára megnyertem néhány francia barátomat, hogy küldjön tudósítást a lapnak, de az a hiedelmünk, hogy elhalt, mindent megakadályozott. Ha tehát Perret azt kívánja, hogy tudósításokat kapjon innen, akkor gondoskodnia kell arról, hogy Engels (122, Regent's Park Road) és én kapjunk egy-egy példányt. Ha kívánják, fizetünk érte.

A Főtanács valószínűleg Genfet határozza meg a legközelebbi kongresszus színhelyéül.[155] Már most hozzá kell kezdenetek, hogy nagyszámú küldöttségről gondoskodjatok. Ez annál is inkább elengedhetetlen, mert az alliance-ista csirkefogó bandának az a szándéka, hogy en masse* odajön. Természetesen nem szabad odaereszteni őket. Legalább *az* az előnyünk meg kell hogy legyen a hágai kongresszusból[159], hogy ez a csőcselék el van

* – tömegesen, seregestül – *Szerk.*

távolítva sorainkból. De ehhez az kell, hogy erős helyi képviseletünk legyen nálatok.

Szívélyes üdvözlet az egész családtól.

Barátod
Karl Marx

243

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1873 május 3.

Kedves Sorge,

Megkaptam 9-i leveledet és a Főtanács 11-i levelét.

1. Serraillier. Amit Dereure mond, merő badarság.[878] A paphistória a következőre szorítkozik: Pottier, a Kommün 2. kerületi küldöttje, aki mellé Serr-t beosztották, a templomokat *bérbe adta* a papoknak (ez volt a formula: „le dit délégué loue la boutique nommée Eglise etc. etc. au nommé ... pour y exercer le métier du curé"*). Minden pénzt Pottier szedett be, s ő a Kommün, ill. a kerület céljaira használta fel és elszámolt vele a Kommünnek. Serraillier-nek soha egy sou nem volt ebből a kezében. Le Moussu, aki a „pap" szóra úgy ráharap, mint az éhes hal, egyszer le akarta tartóztatni P-t és S-t azért, mert ahogy mondja, „ez *erkölcstelen* üzletkötés volt". Ha rossz viccről van szó, nem tudom, melyik csinálta a rosszabbat, Le M vagy P és S. De efféle gyerekségekre komoly vádakat alapozni több mint gyerekes dolog. A mai franciák azonban gyerekek. Hogy mi volt a 22 ember demonstrációja, azt nem tudom; gyanítom, hogy a kisebbség által megkísérelt kilépés lehetett.[879] A Kommün többsége és kisebbsége közti veszekedés még mindig tart, s azok szemében, akik blanquista színezetűek, még ma is bűn, mégpedig agyonlövetést érdemlő bűn az, hogy valaki a kisebbséghez tartozott. Számunkra itt mindez ősrégi dolog, minden hangnemben és unos-untig hallottuk, s egy fityinget nem adunk erre az egész pletykára.

2. Az „Arbeiterzeitung"-nak valóban olyan a stílusa, hogy faragatlanabb már nem is lehetne. Ez azonban amerikai sajátosság – az egész német-amerikai irodalom ilyen. Tudósításra egyelőre sem Marxnak, sem nekem nincs a legcsekélyebb időnk sem; én nyakig vagyok a kongresszusi munkákban[150], amelyeket meg kell szerkeszteni franciául, Marx pedig az ő francia fordításában[176].

* – „a nevezett küldött bérbe adja a templomnak nevezett üzlethelyiséget stb. stb. ... nevezetűnek, hogy ott plébánosi mesterséget folytasson" – *Szerk.*

3. A bécsiek. Csak a nyilvános közleményekből ismerjük a dolgot, mert nem írt róla ide sem Oberwinder, sem Scheu.[880] Scheu azonban gyanús nekünk: 1. kapcsolatban áll Vaillant-nal, és 2. vannak jelek arra, hogy akárcsak barátja és előde, a megtébolyodott Neumayr, ő is kapcsolatban van Bakunyinnal. Ez utóbbinak nagy frázisai valamelyest Scheu cikkeiből és beszédeiből is kicsendülnek, s emlékszel rá, hogy fivére* Hágában[159] kereket oldott, amikor B[akunyin]nal dűlőre került a dolog. Oberwindernek az eddigi nyilvános vitában még semmi komolyat sem vetettek szemére. Polgári lapokban való közreműködése a párt tudtával és beleegyezésével történt és közvetlenül a párt céljaiért. Ha nekem holnap rendelkezésemre bocsátják a „Times"-t, írjak oda, ahogyan akarok és fizetés ellenében, én gondolkodás nélkül elfogadom. Eccariustól senki nem vette ezt rossz néven, amíg meg nem fordította a dolgot: az Internacionálét aknázta ki a maga anyagi érdekeiért és nem az Internacionálé, hanem a maga és a „Times" érdekei szerint írt. Hogy Oberwinder Ausztriában, ahol a feudalizmus csak részben van legyűrve s még megfoghatatlanul ostobák a tömegek, s ahol körülbelül olyanok a körülmények, mint Németországban 48 előtt voltak, hogy ő itt nem követeli rögtön a legvégső dolgokat a radikálisan legmeszszebbmenő pattogással, hanem azt a politikát követi, amelyet mi a „Kommunista Kiáltvány" végén az akkori Németországnak ajánlottunk, - ezt mi bizonyára nem vesszük rossz néven tőle. Lehet, hogy itt-ott kispolgáriasan elővigyázatos, de először: még ez sincs bebizonyítva, másodszor: ez nem ok ilyen nagyhangú szitkozódásra. És O nem is osztrák, tehát bármikor kiutasítható. De mint mondtam, a részleteket nem ismerjük, így hát még tartózkodunk a véleménynyilvánítástól.

4. A felvételi követelmények.** Feltéve, hogy forma szerint van is jogotok egyes szekcióktól mindezt megkívánni, ami ugyan kérdéses, eddig mindenesetre *egyetlen* Főtanács sem állította fel ezeket a bürokratikusan pontos követelményeket, s ha felállítja, *soha* nem teljesítették volna ezeket. Ám hogy milyen óriási hiba volt akár *Franciaországban* is ilyen dolgokat követelni, azt bizonyítja a „Neuer Sozialdemokrat" 49. számának cikke[881], amelyet ma elküldök neked. Rögtön instruáltam Hepnert[882], s tegnap, a Dentraygues-ra és Heddeghemre vonatkozó pontosabb értesülések beszerzése után megírtam a „Volksstaat"-nak a szükséges részleteket.[883]

5. Mielőtt Franciaországot illetően bármilyen lépést tennénk, megvárjuk a további híreket. Nem látom, hogy tehettek-e ti egyáltalán lépéseket.

* Heinrich Scheu. – *Szerk.*
** *V. ö. 555. old.* – *Szerk.*

Összes szekcióinkat lefogták. Heddeghem kém *volt* már Hágában, Dentr nem az, de személyi okokból és gyengeségből denunciált egyeseket, akik előzőleg elnáspángolták őt. Egyik tagunk, hogy pénzt szerezzen a pártnak, odaadta az óráját D-nak, hogy tegye zálogba. D felesége betette, de azután nem volt hajlandó kiváltani, vagy akárcsak a zálogcédulát átadni. Ez botrányt okozott. Néhányan összeálltak, többségükben burzsoák, jól elpüfölték D-t, s aztán denunciálták a dolgot az államügyésznek; *faggatására bevallották neki, hogy a pénz az Internacionálé céljaira volt szánva*!!! Ez az *igazi* kezdete a históriának, de mert Heddeghem már mindenről tudósította a párizsi rendőrséget, ez legföljebb a toulouse-i rendőrség számára lehetett újdonság. Ezek azok a fickók, akiket D denunciált, más senkit. Hogyan tudott meg egyebet a rendőrség, azt a „Volksstaat"-ból meglátod. Mindenesetre pillanatnyilag a franciaországi szervezet kútba esett, s csak lassanként tér majd magához, mert hiányzik minden kapcsolat. Larroque San Sebastianban van, Spanyolországban, címe: Monsieur Latraque, Calle de la Aduana, Nr. 21 – ezen a néven él ott. A világ minden kincséért se küldjetek új meghatalmazást Franciaországba. Larroque in contumaciam* 3 évet kapott.

6. Bélyegek.[873] – Szinte sohasem találkozom Moussuvel, Marx által sürgettem, de semmi válasz. Ezekkel a franciákkal üzleti ügyekben mit sem lehet kezdeni, hacsak heteket nem veszteget el az ember azzal, hogy utánuk szaladgál, ezt pedig nem tehetem.

7. A kongresszus helye[158]. – Remélem, a svájciaktól csak tanácsot kértetek, mint mi tavaly a hollandoktól. Svájcban csak *egy lehetséges hely* van, s ez *Genf*. Ott a munkások tömege mögöttünk áll, s aztán *helyisége is van az Internacionálénak*, a Temple Unique, ahonnan egyszerűen kidobjuk az alliance-ista[231] urakat, ha megjelennek. Genfen kívül csak Zürich volna lehetséges; ott azonban szinte nincs más emberünk, mint a néhány *német* munkás, s ezek sem mindnyájan (lásd „Felleisen"), és kérdezősködésteknek még az az eredménye is lehet, hogy egyes oldalakról a központi fekvésű Oltent javasolják – ez Svájc fő vasúti csomópontja –, ahol aztán igazán fenékre ülnénk. Az alliance-isták mindent elkövetnek, hogy tömegesen megjelenjenek a kongresszuson, nálunk viszont mindenki alszik. Francia küldött a lebukás után egy sem jöhet. A németeket, jóllehet megvan a saját veszekedésük a lassalleánusokkal, nagyon csalódottá és lanyhává tette a hágai kongresszus, amelytől – a maguk civakodásával ellentétben – csupa testvérisséget és harmóniát vártak; tetejében a Szociáldemokrata Munkás-

* – távollétében – *Szerk.*

párt pártszervei pillanatnyilag csupa megcsontosodott lassalleánusból állnak (Yorck és Tsai), akik a pártot és a pártlapot a leglaposabb lassalleanizmus álláspontjára kívánják leszorítani. A harc folyik; ezek az emberek azt az időt, amíg Liebknecht és Bebel ül[724], ki akarják használni arra, hogy ezt keresztülvigyék; a kis Hepner erélyes ellenállást tanúsít, de ő szinte már kinn is van a „Volksst" szerkesztőségéből és egyébként ki is van utasítva Lipcséből.[884] Ezeknek a fickóknak a győzelme egyértelmű lenne azzal, hogy a párt elveszne számunkra – legalábbis pillanatnyilag. Nagyon határozottan írtam erről Liebknechtnek[20] és még várom a választ. – Dániáról nem hallani és nem látni semmit. Azt a régóta táplált gyanúmat*, hogy a „Neuer Sozialdemokrat" lassalleánusai észak-schleswigi híveik révén mindent összekavartak ott és az Internacionáléból való kilépésre bírták az embereket, naponta megerősíti a „N SD", amely a koppenhágai eseményekről sokkal jobban van értesülve, mint a „Volksst" – Angliából csak kevés küldött mehet, hogy a spanyolok küldenek-e egyet, nagyon kérdéses; várható tehát, hogy a kongresszuson nagyon csekély lesz a részvétel és a bakunyinistáknak több emberük lesz ott, mint nekünk. Maguk a genfiek semmit sem csinálnak, az „Égalité" úgy látszik megszűnt, tehát még ott a helyszínen sem várható nagy részvétel – csak ott a *saját házunkban ülünk*, olyan emberek közt, akik ismerik B[akunyin]t és bandáját és szükség esetén kiverik őket. Genf tehát az *egyetlen* hely, s hogy biztosítsuk magunknak a győzelmet, még csak az szükséges, *de az feltétlenül*, hogy a Főtanács most a jan. 26-i határozat[870] alapján nyilvánítsa *kilépettnek*:

1. a *belga* föderációt, amely kijelentette, hogy semmi köze sincs a Főtanácshoz és elvetette a hágai határozatokat;

2. a *spanyol* föderáció Córdobában[813] képviselve volt részét, amely a szervezeti szabályzattal szemben elhatározás kérdésének minősítette a Főtanácsnak való járulékfizetést és a hágai határozatokat is elvetette;

3. a jan. 26-i állítólagos londoni kongresszuson[858] képviselve volt *angol* szekciókat és egyéneket, akik szintén elvetették a hágai határozatokat;

4. a jurai föderációt, amely most megtartandó kongresszusán[885] bizonyára elegendő okot ad majd a felfüggesztő határozat** kibővítésére.

Végül ki lehetne jelentenetek, hogy az ún. olasz föderáció, amely (Mirandola helyett) az ún. bolognai kongresszuson[860] volt képviselve, egyáltalán nem tartozik az Internacionáléhoz, minthogy a szervezeti szabályzatban megszabott feltételek közül soha egyet sem teljesített.

* *V. ö. 537. old. – Szerk.*
** *V. ö. 546. old. – Szerk.*

Ha ez a határozat megvan és a Főtanács a kongresszus előkészítésére és a mandátumok *előzetes* vizsgálatára kinevezett egy genfi bizottságot, amelynek tagjai lennének pl. Becker*, Perret és Duval, s ha ott van, Utyin, akkor ezzel gátat emelnénk a bakunyinisták odatódulása elé. Ha a Főtanács a bizottságokat úgy instruálja, hogy ezeket az embereket addig egyáltalán nem szabad küldöttekként elismerni, amíg az Internacionálé igazi és elismert küldötteinek többsége be nem bocsátja őket, akkor minden rendben van, s még ha többségben lennének is, nem veszélyesek: elmennek máshová, s tanácskoznak magukban, de anélkül, hogy többségüket velünk szemben érvényesítenék. S ez minden, amit kívánhatunk.

Szívélyes üdvözlet Marxtól is.

Barátod
F. E.

* Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

244

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1873 június 14.

Kedves Sorge,

Az „Alliance"-on való munka[150] megszakította levelezésemet. Emellett csak most kapjuk meg[int] rendszeresen az újságokat, miután megrendeltük, s így csak most számolhatok be meg[int] rendesen.

Először leveleidet intézem el.

A Főtanácséra a mellékelt írásban[886] válaszoltam.

Május 14. Ami a pénzszűkét illeti, ez olyan régi, mint az Internacionálé. Az amerikaiak voltak az egyetlenek, akik fizettek, de ha te ott nem vagy, azt is aligha kaptuk volna. – A kongresszust[158] elhalasztani abszolúte nem lehet; annyit jelentene, hogy átengedjük a terepet a többieknek, de mint látni fogod, egyáltalán nem is szükséges.

Május 23. – A genfiek, akiket sürgetnem kellene, még nekünk sem válaszolnak. Még az öreg Becker* sem felel Marxnak. Utyinról nem tudjuk, hol van. A „Bulletin Jurassien"-t mi *magunk* sem kapjuk, csak kivonatokat látunk belőle a „Liberté"-ben és az „Internationale"-ban.

Május 27. – A Franciaországról szóló nyilatkozat[887] – *nagyon jó!* – angolul elment a brit föderális tanácsnak és ma franciául elmegy a „Plebé"-nek, a spanyol föderális tanácsnak és Portugáliába. Mellesleg: a portugálok panaszkodnak, hogy nem kapnak tőletek *semmit*, pedig ők nagyon, *nagyon* fontosak nekünk! – Serraillier-nek egyáltalán *nincs* mit írnia, mert nincs egyetlen franciaországi címe sem, *mind* lebukott. A perekről azonban majd ír egy kis beszámolót nektek, a ti kongresszusi beszámolótok számára – perek *mindenütt* voltak, ahol szekció volt, Béziers-ben, Lisieux-ben stb. stb. – Tudósítás az „Arbeiterzeitung"-nak? Ki írja meg? Marx és én agyondolgoztuk magunkat, annyira, hogy az orvos M-ot napi 4 órai munkára korlátozta, mert vértolulásokat érez a fejében, s ezért nekem, Lafarguegal, kell *mindent* csinálnom. Frankel este 9-ig dolgozik a műhelyében. A töb-

* Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

biek nem tudnak írni. – A hamburgiak[630] mesterlegények. Majd írok erről Liebknechtnek. – Hollandiába elég a nyilatkozat *német* szövege. – Az „Arbeiterzeitung"-nak jobban fel kellene használnia a „Volksstaat"-ot.

Most tehát valami újság, mégpedig ezúttal nem Hiób-hírek.

1. A június 1-én és 2-án Manchesterben megtartott brit kongresszus[888] siker volt. 26 küldött. – A tory-lap beszámolóját nyomtatványként egyidejűleg küldöm, hasonlóképp a brüsszeli „Internationale" 1 számát. A föderális tanács Londonban marad, bár az itteniek Nottinghambe akarták áthelyezni. Az „Eastern Post", amely eddig Jung és Hales lapja volt, egy gúnyos cikkben, de mégis elismeri a kongresszust az angliai Internacionálé igazi képviseletéül, s azóta nem is találok már benne beszámolókat a Hales lakásán tartott fiktív ülésekről; úgy látszik, bezárt a boltocskájuk. Eddig ezekben a beszámolóikban mindig váltogatták összesen két szekciójuk beszámolóját: Stratford és Limehouse meg Limehouse és Stratford, úgy látszik, ez most már nem megy tovább. – Mottershead pünkösd hétfőn ott volt a Hyde Parkban a szakszervezeti gyűlésen, tökrészegen, mint mindig. – Az „Int Herald"-et két hete nem kapom, úgy látszik, ez is bedöglött. Nem nagy baj, ha van másik az angol lapok közül. Az itteni új francia szekciónak (Dupont és Serraillier) van esélye arra, hogy francia lapot létesítsen itt, de a franciák állításaiban nem nagyon lehet bízni.

2. A juraiak döntő visszavonulást hajtottak végre. Amint az „Intern"-ból láthatod, elhatározták, hogy Alliance-beli társaiknak javasolják, ne küldjenek delegátust *semmiféle olyan kongresszusra*, „amelyet az állítólagos Főtanács próbálna összehívni", hanem egy külön kongresszusra *a föderációik által meghatározandó egyik svájci helységbe*.[885]

Ez azt jelenti: „Genfben nem mutatkozhatunk, különben verést kapunk". Tehát egy jurai zugban fognak ülésezni; az olteni kongresszus után[163] (lásd lentebb) Svájcban másutt már sehol sem mutatkozhatnak. – Egyéb okok: 1. Bakunyin régi húzodozása attól, hogy személyi vitában szerepeljen, 2. a saját és Guillaume kizárása, amely mindjárt kezdetben *tisztára személyi* formát adna a sarkalatos kérdésnek, s ehhez járul még a B szélhámosságát bizonyító irat, mely azonnal tönkretenné őt, és 3. annak biztos tudata, hogy a valóságban náluk sem áll jobban a dolog, mint nálunk, hogy ott is fárasztja és bosszantja az embereket a belső veszekedés. Ezen a nagy jurai kongresszuson csak *kilenc* szekció volt képviselve! Olaszországban minden hűhó ellenére egyetlen újságot sem tudnak beindítani, és Spanyolországban a jelenlegi mozgalomban a nullával egyenlők. Amellett rögtön meg kellett tagadniok a politikától való tartózkodásukat, és 8, vagy mint ők állítják, 10 embert beküldtek a Cortesbe.

3. Rómában beszüntették „*az Internacionálé*" egy bizottságát, Società del *Silenzio** elnevezésűt – titkos társaság, feltétlen engedelmességre tett esküvel, szakramentális levélzáró formulával, amelyet Bakunyin adott ki tavaly: „Üdv és társadalmi felszámolás, anarchia és kollektivizmus", röviden, a titkos Alliance[231], összes fogásaival. Éppen jókor.

4. Serraillier-nek a francia perek miatt vitája volt a „Liberté"-ben a blanquistákkal[889]; ezek nagyon szemtelenül léptek föl, de jól elpáholták őket; különösen az sújtotta érzékenyen őket, hogy miután Hágában[159] megsemmisítették a felhatalmazásokat és kimondták, hogy újak kiállítására csak a Főtanács jogosult, Cournet és Ranvier a *maguk* nevében új felhatalmazást állítottak ki Heddeghemnek – még Hágában!

5. Az olteni svájci munkáskongresszus – 70 küldött, 5 jurai, ezek decentralizálást javasoltak, az összes szavazatokkal 5 ellenében leszavazták őket – erre rögtön visszavonultak. De ezt bizonyára rég tudod már a „Tagwacht"-ból.

Remélem, karod és hangod közben ismét rendbe jött és a kongresszusi kilátások nálatok is javulnak. Ha nem is lesz nagyon ragyogó ez a kongresszus, mégis szükség van rá, és némi munkával majd csak megállja a helyét. Ne felejtsétek el, hogy a szervezeti szabályzat szerint két hónappal előbb, tehát *július 1-én* össze kell hívnotok és programját megállapítanotok.

Az „Alliance" úgyszólván kész már – franciául; pokoli munka volt ezen az akadékos nyelven, de villámcsapás lesz és benneteket is meglep majd.

Postazárta van. Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. E.

* – A *Hallgatás* Társasága – *Szerk.*

245

Engels August Bebelhez

Hubertusburgba[724]

London, 1873 június 20.

Kedves Bebel,

Először az Ön levelére válaszolok, mert Liebknechté még Marxnál van, s ő pillanatnyilag nem találja.

Nem Hepner, hanem Yorcknak a pártbizottság által aláírt, Hepnerhez intézett levele[890] keltette bennünk azt az aggodalmat, hogy a szerencsétlenségre teljesen lassalleánus pártszervek arra használják fel az Ön fogságának tényét, hogy a „Volksstaat"-ot „becsületes"[891] „Neuer Sozialdemokrat"-tá változtassák át. Yorck nyíltan bevallotta ezt a szándékot, és minthogy a bizottság a szerkesztők alkalmazását és elbocsátását magának vindikálta, a veszély nyilván eléggé nagy volt. Hepner küszöbönálló kiutasítása[884] újabb fogódzót adott ezeknek a terveknek. Ilyen körülmények között mindenképpen tudnunk kellett, hányadán vagyunk, s ebből támadt ez a levelezés.

Nem szabad elfelejtenie, hogy Hepner – s Seiffert, Blos stb. még sokkal kevésbé – koránt sincs Yorckkal szemben ugyanabban a helyzetben, mint Ön és Liebknecht, a párt megalapítói, s ha Ön efféle elvárásokat egyszerűen figyelmen kívül hagyhat, tőlük ezt aligha lehet elvárni. A pártszerveknek mindenesetre van bizonyos formális joguk a pártorgánum fölötti ellenőrzésre, s bár *Önökkel* szemben e jog gyakorlása elmaradt, ezúttal kétségtelenül kísérlet történt rá, mégpedig a pártra ártalmas irányban. Kötelességünknek látszott hát, hogy tőlünk telhetően szintén igyekezzünk ez ellen hatni.

Lehet, hogy részletkérdésekben Hepner elkövetett taktikai botlásokat, inkább csak a bizottság levelének vétele *után*, de a lényegben határozottan igazat kell adnunk neki. Gyöngeséget sem vethetek a szemére, mert ha a bizottság világosan az értésére adja, hogy mondjon le a szerkesztésről, s hozzáteszi, hogy különben Blos alatt kell dolgoznia, akkor nem tudom, hogy *ő* miféle ellenállást fejthetett volna még ki. Mégsem barikádozhatta el magát a szerkesztőségben a bizottsággal szemben. Azután, hogy fölöttes szervétől ilyen kategorikus levelet kapott, még Hepnernek a „Volksstaat"-

ban tett, Ön által idézett és nekem már előbb kellemetlenül feltűnt megjegyzéseit is[892] megbocsáthatónak tartom.

Annyi bizonyos, hogy Hepner letartóztatása és Lipcséből való távolléte óta a „Volksstaat" sokkal rosszabb lett, s a bizottság jobban tette volna, ha ahelyett, hogy veszekszik vele, minden lehető támogatást megad neki. A bizottság egyenest megkövetelte, hogy a „Volksstaat" másképpen legyen szerkesztve, hogy a tudományosabb cikkek maradjanak el és à la „Neue"* vezércikkek helyettesítsék őket, s *közvetlen kényszerítő intézkedéseket helyezett kilátásba.* Blost egyáltalán nem ismerem, de ha ugyanez a bizottság egyidejűleg őt nevezte ki, akkor mégis fel kell tételezni, hogy a bizottság olyan embert keresett ki magának, aki szíve szerint való.

Ami mármost a pártnak a lassalleanizmussal szemben elfoglalt álláspontját illeti, Önök természetesen jobban tudják megítélni a követendő taktikát, mint mi, főként az egyes esetekben. De a következőket is figyelembe kell venni. Ha valaki, mint Önök, úgyszólván a versenytárs helyzetében van az Általános Német Munkásegylettel[893] szemben, akkor könnyen vet a kelleténél jobban számot a konkurrenssel, s megszokja, hogy mindenben reá gondoljon először. De mind az Általános Német Munkásegylet, mind a Szociáldemokrata Munkáspárt, s a kettő együttvéve még mindig csak igen csekély kisebbsége a német munkásosztálynak. Nézetünk szerint azonban, amelyet hosszú gyakorlattal igazoltnak látunk, a propagandában nem az a helyes taktika, hogy itt-ott egyes embereket és tagcsoportokat elhódítsunk az ellenféltől, hanem az, hogy a nagy, még részvétlen tömegre hassunk. Egyetlen új erő, amelyet magunk vontunk magunkhoz a nyers állapotból, többet ér, mint tíz átpártolt lassalleánus, akik mindig magukkal viszik a pártba hamis irányzatuk csíráját. S ha a tömegeket megkaphatnók a *helyi vezetők* nélkül, még megjárná. Így azonban mindig egész csomó ilyen vezetőt is vállalnunk kell, akiket kötnek régebbi nyilvános kijelentéseik, ha ugyan nem eddigi nézeteik is, és akiknek most mindenekelőtt azt kell bebizonyítaniok, hogy nem lettek hűtlenek elveikhez, hanem hogy a Szociáldemokrata Munkáspárt az *igazi* lassalleanizmust hirdeti. Ez volt a baj Eisenachban[894], ami akkor talán nem is volt elkerülhető, de feltétlenül ártottak ezek az elemek a pártnak, amely, nem tudom, az akkori átlépések nélkül ma nem volna-e legalább ugyanilyen erős. De mindenesetre szerencsétlenségnek tartanám, ha ezek az elemek erősítést kapnának.

Nem szabad az „egyesülésért" való kiáltozástól megtévesztetnünk magunkat. Akik a legtöbbet veszik szájukra ezt a szót, azok a legnagyobb egyenet-

* – a „Neuer Sozialdemokrat" módjára – *Szerk.*

lenség-szítók, mint ahogyan éppen most a svájci Jura-bakunyinisták, minden szakadás előidézői, kiáltoznak a leghangosabban egyesülésért. Az egyesülésnek ezek a fanatikusai vagy korlátolt koponyák, akik mindent egy határozatlan kásává akarnak összekeverni – s ennek csak le kell ülepednie, hogy a különbségek még sokkal élesebb ellentétben feléledjenek, mert akkor egy fazékban vannak mind (Németországban szép példát láthatnak erre azokban, akik a munkások és kispolgárok megbékélését prédikálják) –, vagy pedig olyan emberek, akik a mozgalmat tudattalanul (mint pl. Mülberger) vagy tudatosan meg akarják hamisítani. Ezért bizonyos pillanatokban a legnagyobb szektások és a legnagyobb hepciáskodók és csirkefogók kiáltoznak leghangosabban az egyesülésért. Világéletünkben a legtöbb vesződségünk azokkal volt és a legtöbb galádság azok részéről ért bennünket, akik egyesülésért kiáltoztak.

Természetesen minden pártvezetőség sikereket akar elérni, és ez helyes is. De vannak körülmények, amikor kell lennie annyi bátorságunknak, hogy feláldozzuk a *pillanatnyi* sikert fontosabb dolgokért. Kivált az olyan pártban, mint a mienk, amelynek végső sikere olyan abszolút biztos és amely a mi életünkben és szemünk előtt olyan roppant nagy fejlődést ért el, koránt sincs mindig és föltétlenül szükség a pillanatnyi sikerre. Nézze pl. az Internacionálét. A Kommün után óriási sikere volt. A megrémült burzsoák mindenhatóságot tulajdonítottak neki. A tagok nagy tömege azt hitte, hogy ez örökre így marad. Mi nagyon jól tudtuk, hogy a buboréknak szét *kell* pattannia. Mindenféle csőcselék beléje kapaszkodott. A benne levő szektásoknak megnőtt a tarajuk és visszaéltek az Internacionáléval abban a reményben, hogy a legnagyobb ostobaságokat és alávalóságokat is megengedjük nekik. Ezt nem tűrtük. Jól tudva, hogy a buboréknak egyszer amúgy is szét kell pattannia, nekünk nem az volt a fontos, hogy elodázzuk a katasztrófát, hanem hogy gondoskodjunk róla, hogy az Internacionálé tisztán és meghamisítatlanul kerüljön ki belőle. Hágában[159] szétpattant a buborék, és Ön tudja, hogy a kongresszus tagjainak többsége a csalódottság csömörével ment haza. Pedig e csalódottak közül, akik az általános testvériség és kiengesztelődés eszményét vélték megtalálni az Internacionáléban, majdnem mindnek otthon még sokkal keserűbb viszályokban volt részük, mint amilyen Hágában kirobbant! A szektás bajcsinálók most kiengesztelődést prédikálnak és bennünket szidnak összeférhetetleneknek és diktátoroknak! És ha Hágában békülékenyen léptünk volna fel, ha takargattuk volna a nyílt szakadást – mi lenne ennek a következménye? A szektások, nevezetesen a bakunyinisták, kaptak volna egy évet arra, hogy az Internacionálé nevében még sokkal nagyobb ostobaságokat és gyalázatosságokat kövessenek el;

a legfejlettebb országok munkásai utálkozva elfordultak volna; a buborék nem pattant volna szét, hanem tűszúrásoktól sérülten, lassan összezsugorodott volna; és a legközelebbi kongresszus, amely mégiscsak meg kellett volna hogy hozza a válságot, a legközönségesebb személyeskedések botrányába fulladt volna, mert hiszen Hágában az *elv* már áldozatul esett! Akkor az Internacionálénak valóban befellegzett volna – az „egység" pusztította volna el! Ehelyett most tisztességgel megszabadultunk a férges elemektől – az utolsó döntő ülésen jelen volt Kommün-tagok azt mondják, egyik Kommün-ülés sem keltett bennük olyan megrendítő hatást, mint ez az ítélőszék az európai proletariátus árulói fölött –, tíz hónapig hagytuk, hogy minden erejüket megfeszítve hazudozzanak, rágalmazzanak, intrikáljanak – és hol vannak most? Most ők, akik állítólag az Internacionálé nagy többségét képviselik, most maguk kijelentik, hogy nem mernek eljönni a következő kongresszusra. (Részletesebben erről egy cikkben, amelyet ezzel egyidejűleg küldök a „Volksstaat"-nak[895].) És ha még egyszer meg kellene tennünk, lényegében nem cselekednénk másként – taktikai hibákat persze mindig követ el az ember.

Mindenesetre azt hiszem, hogy a lassalleánusok között található derék elemek idővel maguktól átmennek Önökhöz, és ezért oktalanság volna érés előtt leszakítani a gyümölcsöt, mint az egyesülés hívei akarják.

Egyébként már az öreg Hegel megmondta: egy párt azáltal bizonyul győzelmesnek, hogy *kettéhasad* és kibírja a kettéhasadást.[896] A proletariátus mozgalma szükségszerűen különböző fejlődési fokokon megy át; minden fokon megreked az emberek egy része és nem megy a többivel tovább; ez önmagában már megmagyarázza, miért valósul meg a „proletariátus szolidaritása" a valóságban mindenütt különféle pártcsoportosulásokban, amelyek életre-halálra küzdenek egymással, akárcsak a római birodalom kereszténty szektái a legsúlyosabb üldözések közepette.

Arról sem szabad megfeledkeznie, ha pl. a „*Neuer*"-nak több előfizetője van, mint a „Volksstaat"-nak, hogy minden *szekta* szükségképpen fanatikus és e fanatizmusnál fogva, különösen olyan vidékeken, ahol új keletű (mint pl. az Általános Német Munkásegylet Schleswig-Holsteinban), sokkal nagyobb pillanatnyi sikereket ér el, mint az a párt, amely szektás különcködés nélkül egyszerűen a valóságos mozgalmat képviseli. Viszont a fanatizmus nem is tart sokáig.

Be kell fejeznem, a posta megy. Sebtében még csak ennyit: Marx addig nem foghat Lassalle-hoz[897], amíg a francia fordítás[176] el nem készült (kb. július végén), s akkor okvetlenül üdülésre van szüksége, mert túlerőltette magát a munkában.

Nagyon szép, hogy sztoikusan viseli el fogságát és tanul. Mindnyájan örülünk, hogy jövőre itt látjuk.

Szívélyes üdvözlet Liebknechtnek.

Őszinte híve

F. Engels

246

Engels Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

London, 1873 július 1.

Kedves Kugelmann,

Ez az egész hír Marx betegségéről[898] az ostoba Barrytól származik, aki betétette a lapokba és aki alapos fejmosást kap majd, ha mutatkozik.

Az eset maga a következő. Marx évek óta szenved hellyel-közzel, de növekvő mértékben álmatlanságban, amit ő mindenféle téves okokkal magyarázgatott, pl. krónikus gégehurutos köhögéssel, de ami a köhögés gyógyulása után is megmaradt. Az a pokoli munka, amelyet a „Tőke" francia fordítása[176] okoz neki – úgyszólván egészen újra kell lefordítania a művet –, a kiadó sürgetése s az ezzel kapcsolatos és egyéb kellemetlenségek fokozták a dolgot, de ő nem akarta abbahagyni a mértéktelen munkát, míg végül feltűnő nyomás nem jelentkezett halántéka táján, és az álmatlanság olyan nagy fokra nem hágott, hogy még igen erős adag klorál is hatástalan maradt. Én ismertem ezt az esetet, melyet Lupusnál tapasztaltam, ő is előbb így betegre dolgozta magát, majd az orvos elhanyagolta, és azután tévesen agyhártyagyulladásra kezelték; rögtön mondtam tehát M-nak, hogy ez ugyanolyan állapot, mint Lupusnál volt és abba kell hagynia a munkát. Ő előbb rossz viccekkel próbált ezen átsiklani, de hamarosan maga is tapasztalta, hogy minél inkább kényszeríti magát, annál kevésbé munkaképes; rávettem hát, hogy menjen Manchesterbe és Gumperttól kérjen tanácsot.[148] Gumpert éppen Cellében volt unokatestvérénél, Wachs kapitánynál, s így M-nak volt ideje, hogy kb. 12 napot pihenjen Manchesterben G megérkezése előtt. Én megírtam G-nak a véleményemet[20] és azt is megmondtam neki, hogy M nagyon gyorsan össze szokta szedni magát. G tökéletesen igazat adott nekem és szigorú parancsot adott M-nak: ne dolgozzon többet, mint két órát reggel és két órát este, kötelező reggeli és reggeli után kötelező mozgás, könnyű borok szódavízzel, sok mozgás, a székelés rendben tartása, egy recept, amelyet nem láttam, további álmatlanság esetére igen erős adag klorál stb. M sokkal jobb állapotban jött vissza Manchesterből, s ha nem is marad egészen egyenletesen így – ami várható –, de mégis még rossz napjain

is sokkal jobban van, mint azelőtt. Az a szándékom, hogy rövidesen teljesen kiszakítom egy időre a munka rutinjából, amit egyébként G is előírt mint végérvényes gyógyeszközt; ha egyszer 2–3 heti nyugalomhoz és szabad levegőhöz jutott, akkor majd megint inkább el tud viselni egy kis robotot. Mindenesetre éjjel 4–5 órát alszik klorál nélkül, ebéd után pedig 1–1 $^1/_2$ órát, és ez több, mint amennyit csaknem egy éve szokott – Hágában például *szinte semmit sem* aludt. Egyébként ezúttal ő is tudja, hogy komoly a dolog, és csaknem pedáns szigorral tartja meg az előírásokat, s minthogy minden rosszabbodás rögtön észrevehető, mindig idejében prédikálhatok nyugalmat és pihenést.

Egyébként itt meglehetősen jól vagyunk. Jenny szülés előtt áll (de *nehogy* észrevétesd vele, hogy megírtam neked); Lafargue és én most elkészültünk a kongresszus határozata alapján Bakunyinról és az Alliance-ról írt munkával[150], mihelyt a bizottság jóváhagyta, kinyomják, pokoli botrányt fog okozni; Lafargue és Dupont réz hangszereket gyártó üzemnek fogtak neki, hogy kiaknázzanak egy Dupont által kiváltott szabadalmat, Serraillier az eladójuk; Johannard Liverpoolba ment, Vichard azt állítja, hogy kereskedelmi üzleteket köt, Mottershead tovább iszik, Hales és Jung fényesen megbuktak azzal a kísérletükkel, hogy szakítást játsszanak itt, Eccarius eltűnt, amikor kiderült, hogy nem oszlatják fel a parlamentet. Az egyéb híreket elküldtem a „Volksstaat"-nak, amelynek következő számában elolvashatod.[895]

Szívélyes üdvözlettel.

Barátod
F. Engels

247

Marx Just Vernouillet-hoz

Párizsba

[London,] 1873 július 10.

Kedves Polgártárs,

Hosszabb megszakítás után az imént küldtem Lahure úrnak kéziratot (VI. szakasz) és korrektúraíveket.[176]

Bizonyára tudja, hogy betegségeknél legveszélyesebbek a visszaesések, de most abban az állapotban vagyok, hogy újra komolyan hozzáláthatok az elvégzendő munkához Roy úr kéziratán, amelyből most már bizonyos mennyiség felhalmozódott nálam.

A betegségem okozta megszakítás azonban nem lehet oka a IV. füzet késedelmes megjelenésének és az V. füzet meg nem jelenésének.

Olyan időpontban, amikor már nagyon rosszul éreztem magamat, felhatalmazást adtam 27 ív nyomására, de minthogy ezt csak a VI. füzet folytatásával együtt lehet elkészíteni, szeretnék új korrektúralevonatot kapni.

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

248

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1873 július 26.

Kedves Sorge,

Tegnap ezt táviratoztam (ára 1 £ 16 sh. volt):

Engels Sorgénak, postafiók 101, Hoboken, New York.

Serraillier igen. [899]

Küldj tehát S-nek azonnal instrukciót és anyagot, hogy legyen némi ideje beledolgoznia magát és ne olvasatlan iratokkal jelenjék meg. Ugyanígy pénzt is.

Sem Marx, sem én nem vehettük volna át úgy a dolgot, hogy ne induljon meg újra a régi kiabálás: íme látható, hogy még mindig Marx áll a háttérben, a New York-iakat csak maga elé tolta! Nehezen sikerült Serraillier-t rábeszélnem, végre talált olyan állást, amely tisztességes megélhetést nyújt neki, s előbb ott kellett fedeznie magát, ezért a 3 nap időveszteség.

Ment kongresszusi meghívás Bignaminak, aki ismét szabad.[829] Serraillier-t is értesítettem, neki azonban, mint már mondtam*, nincs már levelezője Franciaországban.

A mai postával elmegy neked 2 csomagban 16–16 kongresszusi határozat[770]. Kívánságodra rég megkaphattad volna. De mert nincs francia szekciótok, a küldött példányokat elegendőnek tartottam a Főtanács használatára. Buenos Airesbe 8 vagy 10 darab elment.[900]

Pénzt még nem kaptam.

A kongresszusi határozatok angol fordítását tartalmazó „International Herald"[816] már nem hajtható fel. Azonkívül Riley elpártolt és átment a republikánusok táborába, s a föderális tanács beszámolói most megint az „Eastern Post"-ban jelennek meg, Jung és Hales nagy bosszúságára; a manchesteri kongresszusig[888] az ő orgánumuk volt ez a lap, a kongresszus azonban agyonütötte őket. Ezért *nem* rendeltem meg Meyer** számára az „Int H"-et.

* *V. ö. 566. old. – Szerk.*

** Hermann Meyer. – *Szerk.*

A francia mandátumokról szóló nyilatkozat[887] elment Olaszországba, Portugáliába és Spanyolországba.

Mandátumokat onnan Marx és én szívesen vennénk. Nyilván el kell majd mennünk, különféle okokból, pedig persze szívesebben itt maradnánk.

M utólag elküldi majd a „Tőke" füzeteit[566], ha nem tette még meg. A francia fordításból[176] 4 füzet jelent meg, a kiadó* attól fél, és nem ok nélkül, hogy a jelenlegi papi uralom alatt elkobozhatják, ezért a lassú megjelenés.

A trade-unionok felvétele különféleképpen történt. Némelyikük 1 d.-t fizetett tagonként, mások átalányösszeget, megint másoknál csak a Központi Tanács lépett közvetlenül be, és átalányt fizetett. A szervezeti szabályzat megfelelő cikkelye értelmében a csatlakozást egyszerű határozathozatallal fogadták el és tanúsítványt kaptak róla. 1 sh.-ért ezt képes nyomású, falra akasztható kivitelben is megkaphatták.

A „Demokratisches Taschenbuch"-ot [Demokrata Zsebkönyv] és a „Geheimnisse von Europa"-t [Európa titkai] talán meg lehetne kapni, ha megvolnának a közelebbi adatok megjelenésük idejéről és helyéről; a könyvkatalógusok nem nyúlnak el idáig, és az aligha megy, hogy az ember átböngéssze a Hinrich-katalógus[901] 20 félévfolyamát, s végül *ne* találja meg őket (ami ilyenfajta könyveknél nagyon is valószínű).

A genfi pénz még mindig a zsebemben van, azok miatt a lehetetlen instrukciók miatt, amelyekkel megkötöttetek. Hogyan lehet ugyanis olyan címet találni, amelyre elküldhetem a pénzt a Kommün özvegyei és árvái részére? Ezt a részét a pénznek határozottan félre kell tennem a ti rendelkezéstekre, mert mi egyáltalán nem tudjuk teljesíteni a megbízást. Azt javasolnám, adjuk át Serraillier-nek, azzal a megbízással, hogy *lehetőleg* a megadott célra, vagy pedig általában a Kommün menekültjei részére használja föl.[902] Vagy utaljátok át az Internacionálénak, amelynek bizonyára szüksége van rá. – A még el nem helyezkedett itteni emigránsok nem sokat érnek. 10 sh.-et elküldök Genfbe. A többi rendelkezéstekre áll.

*Oberwinder.*** Mi teljesen a te véleményeden vagyunk, amennyire a *közölt* dokumentumokból ítélhetünk.[903] O mindig opportunista volt, aki túl nagy jelentőséget tulajdonított Ausztria elmaradott viszonyainak, hogy legyen ürügye egyezkedni. Andr. Scheu viszont a legjobb esetben zavaros

* Maurice Lachâtre. – *Szerk.*

** *V. ö. 562. old.* – *Szerk.*

pasas, aki azzal akar kitűnni, hogy „a lehető legmesszebbre megy", s akinek mindenesetre nagyobb a becsvágya, mint az ereje. Már hosszabb ideje az a gyanúnk, hogy kapcsolatban áll a bakunyinistákkal, és most programjában („Volksstaat", 59. sz.) azt a közvetlenül Bakunyintól kölcsönzött szólamot használja, hogy a proletariátussal szemben valamennyi többi párt *egyetlen reakciós tömeget alkot*.[904] Ítéletünket tartalékoljuk, amíg többet nem tudunk. Az is nagyon gyanús, hogy Heinrich Scheu, aki ott volt Hágában, több mint 4 hete itt van, de csak akkor mutatkozott Marxnál, miután Marxné az utcán találkozott vele. Mi eddig elkerültük, hogy beszélgessünk vele erről az esetről, s különben ő egészen tisztességesen viselkedik és szidja Bakunyint meg a blanquistákat, de azért furcsa a dolog.

Würtzöt nekem Pihl hiú, törtető fickónak ecsetelte, aki nélkülözhetetlennek tartja magát, s aki a maga személyének előtérbe tolása közben indiszkréciójával sokat ártott nekik. Egy szó mint száz, a dánok a lassalleánus flensburgiak és más észak-schleswigiek hatására inkább az Általános Német Munkásegylethez[893] húznak, s ez fellovalta őket. Innét a hallgatásuk. Vigye el az ördög mindezeknek a parasztországoknak a szocialistáit: mindig meg lehet őket frázisokkal vesztegetni.

Nézd pl. bakunyinistáinkat Spanyolországban. Ott ezek Alcoyban Bakunyin parancsára eltörölték az államot (az állítólagos rémtettek persze reakciós koholmányok), s közjóléti bizottságot létesítettek (benne többek közt Severino Albarracin, a bakunyinista valenciai föderális tanács és a Córdobában kinevezett mostani levelező bizottság tagja). S mi történik? Néhány közvetítő képviselő javaslatára békét kötnek: egyfelől amnesztia, másfelől az ellenállás beszüntetése, s a burzsoázia diadalmámora közepette bevonulnak a csapatok![905] Barcelonában nem elég erősek és bátrak ahhoz, hogy hasonlóval megpróbálkozzanak, de mindenütt, ahol vannak, az „anarchiát", az általános zűrzavart növelik és – utat nyitnak a karlistáknak[155].

Az Alliance-jelentés[150] nyomdában van – tegnap olvastam az első korrektúrát –, egy hét múlva állítólag kész lesz, de erősen kétlem. Kb. 160 oldal terjedelmű lesz, a nyomdai költséget, kb. 40 £-et, én előlegezem. Példányszám: 1000, ár: 2 frank, angol pénzben: 1 sh. 9 d. Az első kész példányokat nektek küldöm. Minthogy azonban kereken kimondva *el* kell *adni* a dolgot, hogy megtérüljenek a költségek, közöld velem rögtön, hogy hány példányt *rendeltek* ottanra; akkor majd küldünk néhánnyal többet. Nézz utána egy *szolid* könyvkereskedőnek is, aki ott árusítaná. Az ottani árat a többletköltségek miatt valószínűleg 60–75 centben kell majd megszabnotok – ez a ti dolgotok –, nekünk itt mindenesetre meg kell kapnunk darabjáért az 1 sh. 9 d.-t, kivéve a könyvkereskedő által eladottakat, amelyekből lejön az ő ju-

taléka, különben nem térülnek meg a költségeink. Ez a dolog bombaként fog hatni az autonomisták közt, s ha egyáltalán valakit agyon kell ütni, Bakunyint kikészíti. Lafargue és én állítottuk össze, csak a *konklúzió* való M-tól és tőlem. Az egész sajtónak el fogjuk küldeni. Magad is csodálkozni fogsz azokon a gyalázatosságokon, amelyek le vannak leplezve benne; még a bizottság tagjai[777] is egészen meglepődtek.

Az itteni föderális tanács továbbra is a maga álmos útján halad. A nyomtatott beszámolókon kívül keveset látok tőlük és hallok róluk. Mindenesetre Jung, Hales, Mottershead és Tsaik, ami látszat-Internacionáléjukat illeti, megsemmisültek.

Szerezz nekem Würtz révén néhány koppenhágai címet, mégpedig *azonnal*, hogy elküldhessem oda az Alliance-jelentés néhány példányát. Pihltől egy szót sem hallottam többé, úgyhogy nem tudom, érvényes-e még a címe.

Egyébként itt nagyjából rendben mennek a dolgok. Feleségem Ramsgate-ben van és Marxné ma szintén oda készült. Jenny Longuet valószínűleg egy-két hét múlva gyarapítja meg a családot (addig *semmit* ne írj erről M-nénak vagy M-nak, amíg hivatalos értesítést nem kaptál; családi dolgokban ők nagyon kényesek). Lafargue és Le Moussu vésnökműhelybe kezdtek[164] egy szabadalom alapján. Dupont is igyekszik réz hangszer szabadalmát kiaknázni, de folyton akadályokba ütközik, amelyek többnyire benne magában vannak, mert annyit ért az üzleti ügyekhez, mint a kutyám. Mindez köztünk maradjon. Nem is tudod, milyen érzékenyek ezek az emberek kis magánközlésekkel szemben, s annál érzékenyebbek, minél inkább pletykanénikék ők maguk.

Végül: mégiscsak az lenne a legjobb, ha közületek jönne valaki. Hogyan tudnók mi, itteniek úgy képviselni a Főtanácsot, ahogyan ezt annak egyik tagja teheti?

Barátod
F. Engels

249

Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

London, 1873 augusztus 12.

Igen Tisztelt Uram,

Hónapokig súlyos beteg voltam, sőt egy ideig, túlterheltség következtében, veszélyes állapotban. A fejemet a betegség olyannyira megtámadta, hogy szélhűdéstől kellett félni, és még most is alig tudok néhány óránál többet dolgozni. Ez az *egyetlen oka* annak, hogy korábban nem nyugtáztam és nem köszöntem meg azt az értékes könyvkollekciót[906], melyet volt oly szíves elküldeni nekem.

Bizonyára megkapta az egy kötetben kiadott „Tőke" 3 példányát – legalábbis így értelmeztem legutóbbi levelét. Ma elküldöm Önnek a füzetes kiadás utolsó *füzetét*.[566]

Mostanában publikáljuk a leleplezéseket az *Alliance*-ról (tudja, hogy a „*teetotaller-ek*" szektája[907] így nevezi magát Angliában), és szeretnénk tudni, mi a *legolcsóbb* módja annak, hogy valamelyest nagyobb számú példányt küldjünk Önnek. Egy levelet, amely ennek az álszent társaságnak a főnökére vonatkozik, még tartalékolunk.[761]

Köszönöm legutóbbi hosszú levelét és megfelelő módon fel fogom használni. Igen nagy kereskedelmi értéke van számomra.[908]

Őszinte híve
A. Williams

N. Danielson, Esq.

Eredeti nyelve: angol

250

Engels John De Morganhoz

Londonba

(Fogalmazvány)

[London, 1873 szeptember 18. körül.]

Kedves Polgártárs!

Hétfőn találtam meg levelét, melyet miss Carroll hagyott a lakásomon. Azon a napon és kedden annyira el voltam foglalva francia emigránsok és az Internacionálé ügyeivel, hogy saját legsürgetőbb ügyeimet sem tudtam intézni, sem válaszolni arra a nagyszámú levélre, melyeket a városba visszatértemkor[156] itt találtam. Máskülönben azonnal megírtam volna Önnek, hogy nem tudok elnökölni jövő vasárnap az ő előadásán.

Kedden, amikor éppen indulni akartam, hogy elintézzek egy ügyet, mely nem tűr halasztást és melyet okvetlenül aznap 1 óra előtt el *kellett* intézni, miss Carroll ismét eljött. Fél egy volt, és több mint egy mérföldet kellett gyalogolnom a szóban forgó helyig. Ha egy tucat réges-régi barátom érkezett volna a világ másik végéről, őket sem fogadhattam volna olyan időpontban, amikor öt perc felesleges időm sem volt. Őket is ugyanúgy kellett volna kezelnem, ahogy miss Carrollt kezeltem.

Amikor a lehető legudvariasabban elmondtam neki pillanatnyi helyzetemet, csak annyit kérdezett kategorikusan, hogy elvállalom-e az elnökölést, igen vagy nem; mondtam, hogy sajnálom, nem tehetem, mert arra az estére már lekötöttem magam másutt, és ismételten kifejeztem, mennyire sajnálom, hogy ilyen hirtelenül ott kell hagynom őt; mire nyomban félbeszakított, még annyi időt sem hagyva, hogy megkérdezhessem, mikor és hol találkozhatnék vele ismét, és azt mondta, hogy teljesen hozzászokott az ilyen dolgokhoz a londoni internacionalisták részéről, és kivonult a házból.

Nagyon sajnáltam és viselkedését túlzott érzékenységnek tulajdonítottam, mely gyakran együtt jár a balszerencsével. Sajnos, az a sértő szándékú levél, melyet azóta írt nekem, nem hagy semmi kétséget afelől, hogy mi rejlik mindezen nemes felháborodás mögött.

Ami a vasárnapi elnökölés elvállalását illeti, kénytelen voltam visszautasítani a megtiszteltetést,

1. mert, mint mondottam, előzőleg vállalt kötelezettségem volt;

2. mert, az Ön feltételezése ellenére, nem tudok visszaemlékezni arra, hogy hallottam volna miss Carroll nevét azelőtt, sem további információt nem tudtam kapni róla attól az egy-két embertől, akiket megkérdeztem.* És nem várhatják el tőlem, hogy elnököljek olyan személyek összejövetelein, akikről semmit vagy majdnem semmit sem tudok.

3. Sohasem elnököltem angolok nyilvános gyűlésein és nem is szándékozom. Amikor egyszer elnököltem az Ön előadásán, ez egy német magántársaság összejövetelén volt, amely társaságnak tagja voltam.

Mindenesetre ez a kis incidens nem lesz haszontalan, ha belőle belátja, hogy nem helyénvaló embereket elnökségre javasolni és a nevüket felhasználni beleegyezésük előzetes megnyerése nélkül.

Testvéri üdvözlettel

Eredeti nyelve: angol

* *A kéziratban áthúzva*: „Még ha feltételezzuk is, hogy őszinte forradalmár, akinek Ön bizonyára tartotta, amikor ajánlotta nekem, tudnia kell, hogy igen sok különböző fajtája van a forradalmároknak és egyikünk sem azonosíthatná magát nyilvánosan mindegyikükkel. Minthogy semmit sem tudok miss Carroll nézeteiről, nagyon valószínű, hogy beszéde után kötelességem lett volna felállni és megjegyezni, hogy az elhangzottak egy részével nem értek egyet, s így többet ártottam, mint használtam volna.

251

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

[London,] 1873 szept. 20.

Kedves Oswald,

Írtam Wróblewskinak[20], aki éppoly jól tud *oroszul*, mint lengyelül, mert litván születésű.

Ha ő nem vállalja, van egy másik oroszom (nem lengyel) *in petto**.

Kész híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: francia

* – *készenlétben; tartalékban – Szerk.*

252

Marx Eugen Oswaldhoz

Londonba

[London, 1873 szeptember 24.]

Kedves Oswald,

Szíveskedjék a jövőben közvetlenül azokhoz fordulni, akiket ajánlani kíván, ne pedig hozzám. Írtam Wróblewskinak*, annak a levélnek az alapján, amelyet akkor Öntől kaptam, Ön pedig eközben Rozwadowskit ajánlja, akit én szintén ismerek, de akivel szemben inkább másokra gondoltam, mert neki van már más elfoglaltsága.

De never mind.** Nincs belőle semmi harag, Önnek azonban be kell látnia, hogy nem kellemes ilyen ferde helyzetbe kerülni. Rögtön közöltem Wróblewskival, hogy semmi sem lesz a dologból, s nem hiszem, hogy nagyon fontos volna neki.

Híve
K. M.

* *V. ö. 584. old. – Szerk.*
** – Nem baj, Oda se neki. – *Szerk.*

253

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1873 szept. 27.

Kedves Sorge,

Feleségem többször írt neked egészségi állapotomról; nagy szélhűdésveszélyében voltam és még mindig sokat kínlódom a fejemmel, úgyhogy nagyon korlátoznom kellett munkaidőmet. Hosszú hallgatásomnak ez az egyetlen oka. Ahogy emlékszem, csak egyszer írtam New Yorkba, Boltének*, amikor leveledből úgy láttam, hogy megnyugtatásul és tisztázásul hasznos lehet a közbelépésem.

A genfi kongresszus kudarca[158] elkerülhetetlen volt. Már attól a pillanattól kezdve rosszul állt a dolog, amelyben itt ismeretessé vált, hogy nem jön küldött Amerikából. Európában mint puszta statisztákat igyekeztek beállítani benneteket. Ha tehát ti nem jelentek meg, mi pedig megjelenünk, akkor ez az ellenfeleink által gondosan elterjesztett híresztelés igazolásának számított volna. Azonkívül bizonyítéknak arra, hogy a ti amerikai föderációtok csak papíron létezik.

Továbbá: Az angol föderáció egyetlen küldöttre való pénzt sem szedett össze; a portugálok, spanyolok, olaszok bejelentették nekünk, hogy a jelenlegi körülmények közt nem küldhetnek közvetlen delegátust; Németországból, Ausztriából és Magyarországból hasonlóan rosszak voltak a hírek; francia oldalról szóba sem jöhetett a részvétel.

Bizonyos volt tehát, hogy ilyen körülmények közt a kongresszus nagy többségében csak svájciakból, sőt helyi genfi küldöttekből állhat. Magából Genfből nem volt semmi hírünk; Utyin már nem volt ott, az öreg Becker** makacs hallgatást tanúsított és Perret úr írt egyszer-kétszer – hogy félrevezessen minket.

Végül kapuzárta előtt az angol föderális tanácshoz levél jön a genfi francia-svájci bizottságtól, amelyben a genfiek először is megtagadják, hogy akár

---

* *V. ö. 545. old. – Szerk.*

** Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

angol mandátumot is elfogadjanak, engesztelődési mámorban írnak, s mellékelnek hozzá egy röpiratot (Perret, Duval stb. aláírásával), amely egyenesen a hágai kongresszus és a londoni régi Főtanács ellen irányul.[170] A fickók némely tekintetben még messzebbre mennek, mint a juraiak, pl. az ún. *fejmunkások* kizárását követelik. (A legszebb benne az, hogy ezt a tákolmányt *Cluseret*, ez a nyomorult katonai kalandor írta (Genfben az amerikai Internacionálé megalapítójának nevezi magát). Ez az úr a Főtanácsot Genfben szeretné, hogy onnét titkos diktatúrát gyakoroljon.)

Ez az írás, mellékletével együtt, éppen idejében érkezett ahhoz, hogy Serraillier-t visszatartsuk a genfi úttól[157], s hogy tiltakozzunk (mint az angol föderális tanács is megtette) az ottani fickók üzelmei ellen és előre megmondjuk nekik, hogy kongresszusuk csupán genfi helyi eseményként lesz kezelhető. Nagyon helyes volt, hogy nem ment oda senki olyan, aki jelenlétével kétségessé tehette volna a kongresszusnak ezt a jellegét.

Bár a genfiek nem érték el, hogy övék legyen a Főtanács, de, mint bizonyára már tudod, az első genfi kongresszus óta végzett minden munkát meghiúsítottak, sőt sok olyasmit is keresztülvittek, ami az ott elfogadott határozatokkal ellentétes.

Az európai viszonyokat illető nézeteim szerint mindenképpen hasznos, ha az Internacionálé formai szervezetét egyelőre háttérbe toljuk és csak a New York-i központot nem adjuk ki a kezünkből – ha ez lehetséges –, nehogy idióták, mint Perret, vagy kalandorok, mint Cluseret, megkaparintsák a vezetést és kompromittálják az ügyet. Az események, valamint a dolgok elkerülhetetlen fejlődése és bonyolódása maga fog gondoskodni arról, hogy az Internacionálé javított formában feltámadjon. Egyelőre elég, ha nem engedjük egészen kisiklani kezünkből a különböző országok legderekabbjaihoz fűződő kapcsolatunkat, egyebekben azonban egy fikarcnyit sem törődünk a genfi helyi határozatokkal, hanem egyszerűen nem vesszük tudomásul őket. Az egyetlen ott hozott jó határozat, a kongresszus elnapolása 2 évre, megkönnyíti ezt az eljárást. Azonkívül áthúzza a kontinens kormányainak számítását, mert a *küszöbönálló reakciós keresztes hadjáratban* pillanatnyilag nem tudják felhasználni az Internacionálé kísértetét, sőt a burzsoák mindenütt azt hiszik, hogy ezt a kísértetet már szerencsésen eltemették.

Apropó. Okvetlenül szükséges, hogy *visszaküldjétek* nekünk a Kommünemigránsok pénzalapjának kezeléséről szóló *elszámolási könyvet*. Elengedhetetlenül szükségünk van rá, hogy igazolhassuk magunkat rágalmazó gyanúsításokkal szemben. Ennek egyáltalán nem volt semmi köze a Főtanács általános funkciójához, s véleményem szerint nem is kellett volna soha kiadni a kezünkből.

Remélem, hogy az amerikai pánik nem ölt túl nagy méreteket, s nincs túl nagy kihatása Angliára és ennélfogva Európára. A periodikus általános válságot mindig megelőzik ilyen részleges válságok. Ha ezek túl hevesek, akkor csak leszámítolják az általános válságot és tompítják annak élét.

Feleségem szívélyesen üdvözöl,

barátod
Karl Marx

Örülnék, ha kapnék a válságról szóló kivágásokat a jenki lapokból.

Mi a *címe* közös barátunknak, Weydemeyer végrendelete végrehajtójának*?

A jövő héten Engels elküldi a még nektek járó 25 darab „Alliance"-ot[169].

* Hermann Meyer. – *Szerk.*

254

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1873 nov. 25.

Kedves Sorge,

Néhány napja jöttem meg Németországból, ahová anyám betegsége és halála szólított el,[909] s visszatérve találtam itt okt. 22-i leveledet. Tájékozatlanságból igazságtalan vagy hozzám, ha hibáztatsz azért, hogy ilyen sokáig nem tudattalak az itteni elhatározásokról és történtekről. Íme, a tények. Marx és én, miután sokáig ingadoztunk és miután egyes helyekről lagymatag jelentések futottak be, máshonnan pedig tartósan elmaradt minden hír, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy ez a kongresszus[158] lényegében helyi svájci jellegű lesz, és minthogy közvetlenül Amerikából sem jön át oda senki, a legjobb, ha elmaradunk róla. (Hozzájárul ehhez, hogy sem M-nak, sem nekem nem jött más mandátum, mint Amerikából az alternatív jellegű.) Mikor ez végleg eldőlt, Ramsgate-be mentem[156], ahol családom már lenn volt, tengeri fürdőre, amelyre folytonos álmatlanságom és ideges ingerlékenységem miatt nagy szükségem volt. Oda írt nekem M a genfiek váratlanul leleplezett árulásáról*, amely azt a döntést tette szükségessé, hogy Serraillier-t se küldjük ki a kongresszusra[157]. Én már M levele alapján nagyjából beláttam ezt, és hozzájárultam, azzal a feltétellel, hogy Serr rögtön írja meg nektek.** Néhány nappal ezután 24 órára Londonba jöttem, hogy kifizessem az „Alliance"[169] nyomdászát*** és megszervezzem a szétküldést, átnéztem a vonatkozó dokumentumokat, és meggyőződtem róla, hogy a legnagyobb ostobaság lett volna, ha Serr mint a ti képviselőtök odamegy; az ő távolmaradása és a miénk, valamint egy kivételével° az összes németeké, a kongresszust pusztán helyi gyűléssé bélyegezte, amely az alliance-istákkal szemben még mindig elég tisztességes képet nyújtott, de az

* *V. ö. 83. old. – Szerk.*

** *V. ö. 85. old. – Szerk.*

*** Andrews. – *Szerk.*

° A. Burchardt. – *Szerk.*

Internacionáléval szemben minden morális befolyást nélkülözött. Ráadásul olyan volt az általános világhelyzet, hogy *minden* kongresszusnak balul kellett kiütnie, mint ahogy már teljesen feledésbe is ment mind a kettő, az alliance-ista[162] is, az Internacionáléé is. Nos, én sürgettem M-ot, hogy rögtön küldjön értesítést nektek, s aztán ismét elutaztam; egészen leveled vételéig abban a hiszemben is voltam, hogy ez megtörtént. M viszont azon a nézeten volt, hogy Serr a pénz visszaküldésekor közölte veletek az első hírt, s ezért ő várhat, amíg a kongresszus kimeneteléről stb. is tájékoztatást tud adni.

Csak a múlt héten tudtuk meg, hogy ehelyett Serr odaadta a pénzt megőrzésre Lafargue-nak; akitől a napokban elkérem és megteszem a szükséges intézkedéseket. Nagyon sok a dolgom az Alliance-brosúra nekem elküldött kutya rossz német fordításának átnézésével[150] – Brackénál jelenik meg, Braunschweigban. A te fordításodat, már amennyi megvan nekem belőle, nagyon jól tudtam használni a javításhoz. Természetesen sürget a dolog és egyfolytában kell dolgoznom, mert még e héten vissza kell hogy menjen a kézirat.

M tegnap legfiatalabb leányával a yorkshire-i Harrogate-ba ment, mindketten ott fognak üdülni egy ideig.[171] Marxnak szüksége van erre; a tavaszi heveny tünetek megszűntek ugyan, de az agynak tartósan nyomott állapota lépett fel, amely elvette munkaképességét és íráskedvét, s amelynek, ha soká tart, csúnya következményei is lehetnek. A napokban meglátogatja Manchesterben Gumpert barátunkat, az egyetlen olyan orvost, aki iránt teljes a bizalma és aki tavasszal is gyógykezelésbe vette őt. Ennek az állapotának is tulajdonítható, hogy ilyen sokáig kellett várnod értesítésre.

Bakunyin, válaszul a brosúrára[150], elküldte a „Journal de Genève"-nek és a juraiaknak a maga politikai holttá nyilvánítását[910]: „visszavonulok – ezentúl nem zavarok többé senkit és csak azt kívánom, hogy viszont engem is hagyjanak békén". Amiben nagyon téved. Egyébként a legcsekélyebb kísérletet sem teszi, hogy valamire válaszoljon.

Utyin kb. 4 hete itt van és további csoda dolgokat mesélt Bakunyinról. A fickó alaposan felhasználta a gyakorlatban katekizmusát[911]; ő és Alliance-a évek óta csak *zsarolásból* él, abban bízva, hogy erről semmit sem lehet nyilvánosságra hozni úgy, hogy ne kompromittáljanak másokat is, akikre tekintettel kell lenni. Fogalmad sincs róla, miféle csibész banda ez. Egyébként ál-Internacionáléjukban nagy a csönd, a brosúra szétrobbantotta ezt a szélhámosságot, s Guillaume és Tsai uraknak meg kell várniok, míg egy kissé belepi a fű. Spanyolországban maguk tették tönkre magukat, lásd cikkemet a „Volksstaat"-ban.[179]

Ugyanilyen csönd van a valódi Internacionáléban. Mesától, akinek szeptemberben írtam[20], még nincs semmi válaszom. Portugáliában üldözik az embereinket, s vigyázniok kell magukra. Olaszországban egy szekció alakult Melegnanóban[912], amit ezennel bejelentek a Főtanácsnak, a cím alul. A „Plebe" megjelenik, de nagyon rendszertelenül, és erősen iparkodik közvetíteni. Ez minden jelentenivalóm. Az itteni föderáció, miután Jung, Hales és Tsaik alaposan kivégezték, nagyon tüdővészesen támolyog, alig lehet már összehozni az embereket.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. Engels

A melegnanói cím: Luigi Zoncada, Melegnano, Provincia de Milano, Italia.

1874

255

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1874 jan. 19.

Kedves Wenzel,

Engels beszámolt neki írt leveledről.[913] Erre válaszolok. Visszatértem után[171] jobb arcomon karbunkulus keletkezett, amelyet megoperáltak; ennek később több kisebb utóda lett, s azt hiszem, hogy e pillanatban ezek közül az *utolsóval* bajmolódom.

Egyébként egyszer s mindenkorra ne törődj az újságok pletykájával és *még kevésbé válaszolj rá.* Magam megengedem az angol lapoknak, hogy időről időre halottnak jelentsenek, anélkül, hogy életjelet adnék magamról. Semmi sem bosszant jobban, mint az olyan látszat, mintha barátaim útján (*s te vagy e tekintetben a nagy bűnös*) beszámolókat adnék a közönségnek egészségi állapotomról. Nem adok egy fabatkát sem a közönségre, s ha eltúlozzák alkalmi gyengélkedésemet, ez legalább azzal az előnnyel jár, hogy elhárítja tőlem ismeretlen személyeknek a világ minden zugából jövő legkülönfélébb (elméleti és egyéb) kívánságait.

Hálásan köszönöm a grófnénak* és Franziskának a szeretetreméltó sorokat.

A „Frankfurter Zeitung"-küldeményeknek nagyon örülök, sok mindent találok benne, ami érdekel.

Az ultramontánok és szociáldemokraták viszonylagos választási győzelmét[914] Bismarck úr és burzsoá uszálya megérdemelték! Máskor többet.

Barátod
K. M.

---

* Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*

Apropó. Barátom, dr. Gumpert (Manchester) utasítására most a karbunkulus viszketésének első jelére higanykenőccsel dörzsöltem be az illető helyet, s úgy tapasztalom, hogy ez a szer egészen különlegesen hat.

Mi lett barátodból [Freund], a breslaui dr. Freundból, aki véleményed szerint olyan sokat ígérő ember? Úgy látszik, hogy végül is csak fruit sec*.

* – száraz gyümölcs; rossz tanuló – *Szerk.*

256

Engels Wilhelm Liebknechthez

Hubertusburgba[724]

London, 1874 január 27.

Kedves Liebknecht,

Örülök, hogy indítékot adsz írnom neked, mert különben a sok mindenféle dolog között, amellyel az utóbbi időben foglalkoznom kellett, levelezésünk egészen elakadna. Tehát a tárgyra.

Kevéssel, talán egy héttel a genfi kongresszus előtt[158] kaptunk Genfből egy 16 oldalas kis füzetecskét, aláírói Perret, Duval és még valami 6–8 név[170], legtöbbjük, mint a két megnevezett is, genfi Internacionálé-vezető és fő felbujtója a juraiakkal való veszekedésnek. Ebben kijelentették, hogy a hágai kongresszusnak[159] nem volt igaza, gyengíteni kell a Főtanácsot, el kell venni tőle a felfüggesztés jogát, vissza kell helyezni Európába, de Londont két évre kizárva (a bolondok, mintha mi itt vágyakoznánk erre!) stb. stb. Azután jött egy levél Perret-től; bár főkolomposa és szítója a bakunyinistákkal való egész veszekedésnek, kijelenti, hogy meg kell tenni ezeket az engedményeket, s akkor „*des* sections jurassiennes"* – az egy münstermoutier-i – csatlakozni fog *hozzájuk*. – Mind Perret, mind az összes többi genfiek ezt az új fordulatot *egészen a legutóbbi időkig* homályban hagyták előttünk; a genfi helyzet felől érdeklődő kérdéseinkre sohasem válaszoltak és ezzel megtartottak minket abban az általuk táplált hiedelmünkben, hogy Genfben föltétlen támogatásra számíthatunk – hiszen a londoni Főtanács csak ugyanezen emberek révén sodródott a bakunyinistákkal való viszályba és általuk bonyolódott egyre mélyebben bele. Sőt, Perret még két héttel előtte is becsapott minket, amikor azt mondta, hogy most más a franciasvájci bizottság összetétele és hogy ő visszavonult! Nos, minthogy az összes hírek alapján azt kellett várnunk, hogy a kongresszus tisztára genfi helyi kongresszus lesz, vagy legföljebb svájci kongresszus jelentéktelen külföldi részvétellel, végül arra a döntésre jutottunk, hogy egyáltalán nem megyünk

* – „*némely* jurai szekció" – *Szerk.*

el oda*. A továbbiak megmutatták, hogy igazunk volt, s Becker** megmondhatta a hirtelen „tekintélyellenessé" vált genfieknek, hogy határozhatnak, amit akarnak, senki nem fog törődni ezzel, s a következő kongresszus megint felborít mindent.

Eközben azonban rájöttünk az egész paklira. Nem más állott a história mögött, mint a kalandor Cluseret, azt a dicső opuszt is ő szerkesztette meg nekik. Ez az ember azt hitte, eljött az a pillanat, amelyben az élére állhat az Internacionálénak és Genfbe helyeztetheti át a Főtanácsot; az utóbbi ötlet a kis genfi helyi nagyságoknak is tetszett, s azt remélték, hogy az Internacionálét átalakíthatják svájci helyi pletykaintézménnyé, melyben majd ők játsszák a prímhegedűt. Emellett Perret úr folytonos levelezésben állt az itteni Junggal, aki az általa Hága óta alkalmazott módszerrel tücsköt-bogarat összehazudott neki arról a nagy támogatásról, amelyet innen kapnak majd, ha az Internacionálét *puszta sztrájksegély-intézménnyé redukálják* stb.

A genfi szédelgők hallgattak rá, s így jött létre az „Union des Travailleurs", egy lap, amely mögött nem áll senki, csak Cluseret, Perret és Tsaik, meg egy Ligue universelle-re vonatkozó tervük.[915] Ez egy újabb, kissé módosított kísérlet volt arra, hogy a genfiek szolgálatába állítsák az Internacionálét.

Ez a terv azonban halva született. A lap németországi, belgiumi, franciaországi tudósításai mind Genfben készültek, csak a londoni volt Jungtól való, de hazug, annyira, amennyire csak Jung 15 hónap alatt megtanult hazudni. Mikor elmentek a genfi szekciókba, kivétel nélkül mindenütt megbuktak a tervecskéikkel. A belgák tudni sem akartak róluk, és most a sheffieldi kongresszus is kiadta az útjukat[916], ahogy előre tudhatta mindenki, aki ismeri az angol trade-unionokat. Ez a bölcs tervecske ezzel el van temetve, s Perret úr most valóban *visszavonulhat*.

Láthatod hát, hogy azok a kis szamarak, akik szándékosan elrontották a genfi kongresszust, rögtön utána színt váltottak, s újabb szédelgéssel próbálkoztak, de ez szerencsére kudarcot szenvedett.

Az Alliance-brosúra[150] egyébként elérte célját. A szakadárok egész sajtója – amely mesterséges szülemény volt, s csak az Internacionálé tekintélye tartotta fönn – bedöglött. A brüsszeli „L'Internationale", valószínűleg a „Mirabeau" is[917], nem szólva a „Liberté"-ről, megszűnt, hasonlóképpen a sok spanyol és olasz lapocska. Hogy a „Federación" vagy a „Bulletin Jurassien" megjelenik-e még, azt nem tudom határozottan megmondani, de azt hiszem, nem. Ennek a szektás sajtónak a helyébe most lassanként valami

* *V. ö. 83., 85. old. – Szerk.*
** Johann Philipp Becker. – *Szerk.*

jobb lép majd, ami azonban nyilván beletelik némi időbe, s ez nem is árt. A férges elemeknek előbb teljesen le kell hullniok, csak azután jöhetnek a jobbak.

Itt a burzsoázia által és különösen Samuel Morley által megfizetett munkásvezérek egész tömege arra veti rá magát minden erejével, hogy **a burzsoák** *munkásjelöltekként beválasszák őket a parlamentbe.* Bizonyára nem fog azonban sikerülni nekik, bármennyire kívánnám is, hogy kerüljön be az egész banda, ugyanazon okok miatt, amelyekért Hasenclever és Hasselmann megválasztásának örülök s csak az én Tölckémet nélkülözöm még fájdalommal. A Reichstag semmivé tette Schweitzert, s őket is semmivé fogja tenni. Ott vége a szélhámoskodásnak, ott színt kell vallani.

A németországi választások[914] az európai munkásmozgalom élére állítják a német proletariátust. Első ízben választják a munkások tömegestül saját embereiket, állnak ki mint külön párt, mégpedig szerte egész Németországban. Hogy ezt választójog-korlátozó intézkedések követik, még ha csak egy-két év múlva is, abban persze aligha lehet kételkedni. Hogy mennyire igaza van a feudális szocialista R. Meyernek, mikor azt mondja, hogy az Általános Német Munkásegylet[893] – vezérei ellenére – egyre inkább az Internacionálét követi, azt megmutatta a választás második menete Frankfurtban, amikor a szamaraknak végül is Sonnemannra kellett szavazniok és egészen korrektül viselkedtek: előbb a mi emberünkre szavaznak, a második fordulóban pedig, ha a miénk nem kerül be, a kormány ellenségére, bárki is az. Ez a vezéreket bizonyára nagyon érzékenyen sújtotta. De a történelmi fejlődésnek megvannak a maga törvényei, amelyekkel szemben a hatalmas Hasenclever is tehetetlen.

Marxról már kaptatok hírt. Jobban van, de mindenekelőtt arra van szüksége, hogy *óvakodjék a túl sok munkától.* Ma reggel együtt felgyalogoltunk a Hampstead Heathre és ezt mindennap meg kellene tennie; de ebből azt is láthatod, hogy szobához kötöttségről stb. szó sincs.

Gyanítom, a Reichstag nyugodtan hagyni fogja, hogy végig leüljétek az időt, s ezért nagyon jó lenne, ha Jacobyt megválasztanák.[918]

Akartam írni valamit a „Volksstaat"-nak Németországról, de ennek kedvéért annyi gazdaságtani és statisztikai kutatásba keveredtem bele, hogy valószínűleg egy könyvecske, sőt talán könyv is lesz belőle.[919]

Szívélyes üdvözletem Bebelnek.

Barátod

F. E.

257

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1874 febr. 14.

Kedves Sorge,

Sebtében ezennel küldöm az értesítést, hogy postán feladtam neked:

kb. 2 héttel ezelőtt 1 csomagot, benne 12 „Alliance"[169], tegnapelőtt 2 csomagot, bennük 50–50, azaz 100 angol szervezeti szabályzat[453].

Most felhajtottam itt kb. 300 német szervezeti szabályzatot és az angol föderális tanács ígért még 400–500 angolt. Mihelyt megkapom, az egészet elküldöm neked, néhány „Alliance"-szal együtt, egy csomagban, a csomagszállító társaság útján. A postai küldés nagyon drága volna, az angol szervezeti szabályzaté 4 shillingbe került! Hogy vámot takarítsak meg neked, a címzésben mint a Nemzetközi Munkásszövetség főtitkárát foglak megjelölni.

Hogy a New York-i mozgalom kicsúszott a kezetekből, mihelyt nyilvános gyűlésekkel és egyéb demonstrációkkal akartátok helyettesíteni a valóságos munkát és szervezést, az világos volt.

A német urak most bizonyára megtudták, mit jelent az, ha jenki szélhámosokkal szövetkeznek.

Barátod

F. Engels

Hamarosan többet!

258

Engels Wilhelm Bloshoz

Lipcsébe

London, 1874 febr. 21.

Kedves Blos Barátom,

Köszönettel megkaptam a dolgokat. Mellékelten a cikk az angol választásokról.[920] A katonai törvényről szóló sorozat első darabja néhány nap múlva megy; a második, amint megkapom Moltke beszédét.[921]

Jacoby eljárása felelőtlen.[918] Ha nem akarta elfogadni, akkor előzetesen kérnie kellett volna a pártválasztmányt, hogy csak mint „nevet" indítsák, egészen kilátástalan kerületekben. A munkásoknak sem pénzük, sem idejük nincs arra, hogy efféle üres demonstrációkba bocsátkozzanak. Rendkívüli erőfeszítésre lesz szükség, hogy Brackét behozzák, de éppen mert ez *vidéki* kerület, kétszeresen fontos a győzelem. Jacoby ezzel mindenkorra lehetetlenné tette magát. *Túl okos akart lenni.* S ráadásul milyen egészen lapos, vulgáris demokrata indokolás! Szidja az *erőszakot* mint önmagában véve elvetendő valamit, holott mindnyájan tudjuk, hogy végtére erőszak nélkül semmit sem lehet keresztülvinni! Ha Löb Sonnemann ír ilyesmit vagy Karl Mayer a sváb „Beobachter"-től[922], az még megjárja, de a mi pártunk jelöltje! Még jó, hogy ő maga redukálta magát puszta „névvé".

Egyébként igen szép és logikus: egyrészt elveti az *erőszakot*, másrészt a parlamentáris, *legális* akciót – mi egyéb marad hát akkor, mint a tisztára bakunyinista tartózkodás?

Baráti híve
F. E.

Liebknecht levelét tegnap megkaptam.

259

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1874 febr. 27.

Kedves Sorge,

Ma csomagban elküldtem neked a túloldalt elszámolt dolgokat, *F. A. Sorge, a NM főtitkára, 25, Hudson Str., Hoboken, N. J. via New York* címzéssel, a Continental Parcels Express Co.* útján (W. Wheatley & Co. cég – New York-i ügynökei: W. H. Bucknam & Co., 57, Broadway). Fuvardíj utánvételezve. Deklarált érték 10 £.

Ettől a lezüllött brit föderális tanácstól még csak hivatalos ármegállapítást sem kaptam az angol szervezeti szabályzatra[453] csak egy levelezőlapot Barrytól: „*Azt hiszem, 1 $^1/_2$ d. elég lesz!*"

Az „Alliance"-ot[169] 2 sh.-jével számolom, a postával küldöttek portóját viszont én viselem.

Egy óra múlva el kell utaznom néhány napra, tehát ég veled, s viseld magad derekasan. Rendőrségetek, úgy látszik, le akarja pipálni a versaillesiakat.

Barátod
F. Engels

* – Kontinentális Expressz Csomagszállító Társaság – *Szerk.*

260

Marx George Moore-hoz

Londonba[923]

(Fogalmazvány)

1874 március 26.
1, Maitland Park Road, N. W.,
London

Tisztelt Uram,

Magától értetődik, hogy ráér nyugodtan elhatározni, milyen módon kíván személyes megegyezésre jutni velem.

De levelemben[20] volt egy másik pont, amelyre nem figyelt fel. Ügyvédi levelezéssel kapcsolatban mindig felmerülő költségek megtakarítása végett felszólítottam Önt, küldje el nekem azt a 2 font 15 shillinget, mellyel Lester Collier úr tartozik a cégnek s melyet, *a döntőbírói határozat értelmében*, részemre kell kifizetni, akárcsak a többi kinnlevőségeket.

Nos, a mai napon bizonyos incidensek jutottak a tudomásomra, melyek a kinnlevőségek behajtásával kapcsolatos egész tranzakciót igen csúnya színben tüntetik fel.

A Merriman, Powell & Co. cég, mint legutóbbi levelemben említettem Önnek, írt a különböző cégeknek (L. Collier urat kivéve), hogy behajtsa a tőlük járó összegeket. Ma irodájukban megmutattak nekem három levelet, melyeket mostanáig válaszul kaptak.

Az első levél Dickes úrtól származik (március 25-i kelettel). Azt állítja, hogy „kifizette adósságát *74 jan. 31-én*", és a nála levő nyugtán ez áll: „Átvéve Moore és Le Moussu részére. L. Rocher."

A második levél a „*Gardener's Chronicle*"-tól[924] való (március 25-i kelettel) és eszerint „mindent kifizettek *febr. 26-án*".

Az utolsó levél (március 25-i kelettel) *Turner úrtól* (Dover) érkezett. Azt állítja, hogy „*nyugtája van* Le Moussu és Moore uraktól".

Feltételezem, hogy a többi levélnek, melyek ezután fognak érkezni, hasonló lesz a tartalma.

Bárhogy legyen is azonban, ez a három már bebizonyosodott eset indítékot ad nemcsak *járásbírósági perre*, hanem, attól tartok, *sikkasztási perre* is.

Legalábbis így vélekednek Merriman, Powell & Co. urak, tekintetbe véve, hogy 1. ezt a pénzt nemcsak hogy a társulás feloszlatása után vették fel, hanem mialatt a per függőben volt és miután Merriman, Powell & Co. *figyelmeztetést* küldtek Shaen úrnak január 22-én; 2. hogy a pénz behajtásának tényét titokban tartották nemcsak előttem, hanem a döntőbíró, Harrison úr előtt is, amikor az a három társ jelenlétében alaposan megvizsgálta a kinnlevőségek eredetileg Ön által összeállított jegyzékének minden egyes pontját; ezt a tényt Harrison úrnak, ha megidézik tanúnak, meg kell erősítenie; 3. hogy miután a döntőbírói határozatot közölték az érintett felekkel, a pénz eltulajdonítását még mindig nem hozták tudomásomra.

Arra kell most kérnem Önt, írja meg nekem azonnal, mennyiben tevékenykedett közösen Le Moussu úrral minden egyes esetben. Abban a pillanatban, amikor ügyvédeim megkapják végső utasításaimat – és megértheti, hogy egyáltalán nem vagyok hajlandó tovább vesződni ezzel az üggyel, mint *okvetlenül szükséges* –, *többé nem áll majd hatalmamban megállítani* azokat a kellemetlen eljárásokat, melyeket ezek az „igen csúnya tények" elindíthatnak.

Őszinte híve
Karl Marx

Eredeti nyelve: angol

261

Marx George Moore-hoz

Londonba[923]

(Fogalmazvány)

[London,] 1874 március 28.

G. Moore Úrnak,

Tegnapi levele olyan kijelentéseket tartalmaz, melyek részben a tények hamis beállításán, részben téves értelmezésükön alapszanak.

Először: a tények hamis beállítása.

Ügyvédeimnek tett első nyilatkozatomban, melyet döntőbíráskodása idején Harrison úr kezébe adtak, kijelentettem nemcsak azt, hogy *megkaptam* az „*Engineer*"-től és a „*Farmer*"-től[925] behajtott pénzt (de senki más „*stb.*"-től, ahogy levelében áll), hanem azt is, hogy ezt a pénzt (sőt valamivel többet) elköltöttem Longuet és Griset urak kifizetésére. Vizsgálatunk első napján a vonatkozó nyugtákat átadtam Harrison úrnak nyilatkozatom igazolására.

Amikor ellennyilatkozatában Shaen úr azt mondta, hogy én nem vagyok kinevezve a vállalkozás likvidátorául, azt válaszoltam, hogy mint a vállalkozás egyetlen hitelezőjének teljes mértékben jogom volt saját likvidátoromként eljárni. Ez a kijelentésem szintén benne foglaltatik Shaen ellennyilatkozatára adott írásos válaszomban, melyet átadtam Harrison úrnak vizsgálatunk második napján, és melyet ő most visszaadott ügyvédeimnek. Harrison úr teljesen jóváhagyta döntésében igényemet, kinevezve engem a saját likvidátoromnak. Ráadásul amikor Le Moussu eskü alatt azt állította Harrison úrnak, hogy én már rátettem a kezem a gépekre – ami szó szerint nem volt pontos, de igaz volt abban az értelemben, hogy Ön akkor számomra őrizte a gépeket –, nem tagadtam semmiképp az ő állítását.

Én tehát, a magam részéről, nem titkoltam el tényeket.

Másodszor: a tények téves értelmezése.

Hogy bebizonyítsam Le Moussu hazugságát, mely mellett elég arcátlan volt kitartani, amikor eskü alatt vallomást tett Harrison úr előtt, bebizonyítottam, hogy a pénzt ő nem az *én nevemben* hajtotta be, ellenkezőleg, a számlákat Ön állította ki, Ön adta át Longuet-nak, ő hajtotta be a cég nevében,

és hogy az én nevem egyáltalán nem szerepelt a „Mercurer"-ben. Minthogy a jogi eljárások már megkezdődtek, semmilyen lépést sem tettem a kinnlevőségek behajtására. Most Önmaga is megítélheti, hasonlít-e eljárásom az Önéhez.

Áttérek most egy másik pontra. Levelében ezt írja:

„Megkaptam a pénzt *Dover*ból, a »*Gardener's Chronicle*«-tól és *Collier számláját* el fogom küldeni önnek." Nem említi *Dickes*-t, de remélem, hogy következő, hétfői levelében megkapok minden részletet.

Befejezésül hadd jegyezzem meg, hogy a múltbeli eljárások *törvényes* jellegét illetően nem a magam véleményét közöltem Önnel, amely még egyáltalán nem alakult ki, hanem ügyvédeim, Merriman és Powell urak provizórikus véleményét, melyet múlt csütörtökön még egy úr jelenlétében tartott megbeszélésünkön fejtettek ki.

Őszinte stb.

K. Marx

Eredeti nyelve: angol

262

Marx Jenny Marxhoz

Londonba

16, Abbot's Hill, Ramsgate, vasárnap.
[1874 április 19.]

Kedves Jenny,

16, Abbot's Hill – madame Williamsszal szemben – ez az a „Cliff"*, amelyben lakom.[926] De oda se neki! Árban sem állapodtunk meg. A gazdaszszony előbb 1 £-et kért, aztán leengedte 12 sh.-re. Egyébként rendes „népek" [„Leit"]; a férfi, aki szekérgyártó, úgy látszik, művészettel is foglalkozik; annak a bizonyos helynek az ajtajára nem rámázolt, hanem felrajzolt őrként valami nagyon eszményi, s meglehetősen talányos figurát. A ház előtti kertecske közepén is ott áll téglaalapzaton egy agyagból való I. Napóleon, Hüvelyk Matyi-kiadásban, fekete, sárga és piros öltözékben stb., nagyon férfias férfiú és jól van megcsinálva. A gazdasszonynak egyéb gyermekein kívül van egy hathetes kisbabája is, aki gyakran kellemetlenül véteti észre magát.

A levegő pompás itt, de eddig minden gyaloglásom ellenére sem értem el, hogy éjszaka aludni tudjak.

A helység nem egészen üres, de a főszerepet még a bennszülöttek játsszák.

Remélem, Jennyke jobban van és a remek kis emberke** nem szenved sokat a fogzással. Anya és fiacskája sokat jár az eszemben.

Apropó. Közöld Tussykával, aki olyan jót mulatott Tennyson *„Alexandrovná!"*-ján[927], hogy semmi sem új a nap alatt – ami egyébként előtte, aki otthonos a bibliában, ismeretes –; 1782 júniusában ugyanis *Észak hercege* (ezzel az inkognitóval utazott a későbbi Pál cár, az őrült) ifjú hitvesével Párizsban volt. Ott részt vett a Francia Akadémia egy ülésén, amelyen de La Harpe úr a császári felséghez írt költői levelet olvasott fel; minden versszaka azzal végződött: *„Petrovics"* (Péter fia). Grimm megjegyzi erről:

* – „szikla", „szirt" (így nevezték az amerikai indiánok sziklába vájt lakóhelyeit) – *Szerk.*

** Marx unokája, Charles Longuet. – *Szerk.*

„az ismételt megszólítás orosz fülnek még nevetségesebb, mint amennyire a miénknek idegen. Ez a szó, ha megkülönböztető jelző nincs előtte, az oroszban ugyanolyan szokványos, mint a franciában a Toinette vagy a Pierrot volna." Ha Tussy beküldi ezt a megjegyzést a „Quiddities and Oddities Journal"-nek*, igen kitűnő szolgálatot tesz vele Tennysonnak.

Add át köszönetemet Engelsnek leveléért.[20] Ilyen pontos levélírót sem sokat talál az ember a mai romlott világban.

A viszontlátásra, üdvözlet mindenkinek.

Karlod

* – „Tücskok és bogarak lapja" (*szó szerint*: szócsavarások és furcsaságok) – *Szerk.*

263

Marx Jenny Longuet-hoz

Londonba

[Ramsgate, 1874 április 20. és 24. között.]

Kedves Jennykém,

Ma elküldöm neked a levonatokat és ha Longuet átnézte, légy szíves visszaküldeni őket.[176] A Párizsba küldendő példányt azután itt véglegesen rendbe hozom.

Ma volt az első olyan nap, amikor képes voltam valami csekély tevékenységre. Eddig fürdő, gyaloglás, csodás levegő, elővigyázatos étrend stb. ellenére rosszabb volt az állapotom, mint Londonban. Ez is bizonyítja, hogy veszedelmes pontig jutott el a dolog, s legfőbb ideje volt, hogy fölkerekedjem.[926] Ez az oka annak is, hogy még halogatom a visszatérést, mert feltétlenül szükséges, hogy *munkaképesen* térjek vissza. Engels levele[20], amely szerint ma jön, emlékeztet engem annak egyik okára, amiért te, feltételezem, nem jössz. Hogy áll a te egészséged? Meg vagyok győződve róla, hogy néhány hét a tengerparton teljesen helyrehozna. Most igazán kellemesebb és jólesőbb itt, mint a tulajdonképpeni főidényben.

Remélem, hogy kedves Puttym megismer még.

Mondd meg Tussykának, hogy a frivol párizsiak ilyen néven nem ismerték ugyan a „sacred musicot"* – a „sacrée musique"-et, ahogy ő fordította –, de magát a dolgot, amely Itáliából jött, ahol mindig is űztek színjátékot az isteni dolgokkal, Diderot idejében „concerts spirituels-nek"** hívták.

Pour la bonne bouche*** de Bouffler lovag következő elmessége a Grimmből: „A fejedelmeknek nagyobb szükségük van arra, hogy szórakoztassák őket, mint hogy hódoljanak nekik; *csak Istennek van elég nagy humorkészlete* ahhoz, hogy ne untassa mindaz a hódolat, amellyel neki adóznak."

A viszontlátásra, kedves gyermekem.

Old Nicked

---

* – „egyházi zenét" (*szó szerint:* szent zenét) – *Szerk.*

** (*szó szerint:*) „spirituális hangversenyeknek" – *Szerk.*

*** – Befejező jófalatként; Végül csemegének – *Szerk.*

264

Marx Maurice Lachâtre-hoz

Brüsszelbe

[London,] 1874 május 12.

Kedves Polgártárs,

Csak ma juttattam el Párizsba a nekem küldött korrektúraíveket. Visszaestem betegségembe; orvosom Ramsgate-be küldött tengeri fürdőre[926] és eltiltott minden munkától. Mintha az ördög űzné velem játékát. Most jobban érzem magamat és remélem, hogy végre befejezhetem ezt a munkát. Összesen (a megkezdett füzetet beleértve) még körülbelül három füzet lesz.[176]

Nagyon hálás vagyok Önnek a korrigálásaiért stb. Megváltoztattam a mondatot, melyre felhívta figyelmemet.

Emlékezni fog rá, hogy azt írtam Önnek St. Sebastianba[20], hogy Bismarck támogatja Thiers-t, de Arnim, a porosz követ, akit a király* támogat, a royalistákkal konspirál. Bismarck végül megbuktatta Arnimot és visszahívatta Párizsból.

Kész híve
Karl Marx

Roy kézirata rég készen van, de minthogy elejétől végéig át kellett dolgozni, a párizsi nyomdász** még nem kapta meg az én változatomat, melynek csak piszkozata van készen.

Eredeti nyelve: francia

* I. Vilmos. – *Szerk.*
** Louis Lahure. – *Szerk.*

265

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1874 május 18.

Kedves Kugelmann,

Mindent megkaptam: leveleidet (velük kedves feleséged és Franziska néhány szívélyes sorát), a „Meyer"-t[928] (rendőrszocialista, szédelgő, irodalmi kontár), a „Frankfurter"-kivágásokat stb., végül madame Tenge levelét.

Rendkívül hálás vagyok neked, a tieidnek és madame Tengének a hogylétem iránti baráti érdeklődésért, de igazságtalan vagy hozzám, ha írási hanyagságomat más okoknak tulajdonítod, mint ingadozó egészségi állapotomnak, amely folyton megszakítja munkáimat, azután meg arra ösztökél, hogy az elveszített időt, elhanyagolva minden egyéb kötelezettségemet (köztük a levélírást), pótoljam be s amely végül kedvetlenné és cselekvésre lustává teszi az embert.

Harrogate-ból való visszatértem után[171] előbb egy karbunkulusrohamot kaptam, azután visszatértek fejfájásaim, az álmatlanság stb., úgyhogy április közepétől május 5-ig Ramsgate-ben (a tengernél) kellett tartózkodnom. Azóta sokkal jobban vagyok, de még korántsem teljesen rendben. Háziorvosom (dr. Gumpert, Manchesterben) ragaszkodik ahhoz, hogy Karlsbadba menjek[200] és szeretne a lehető leghamarabb odautaztatni, de nekem be kell végre fejeznem a francia fordítást[176], amely egészen megakadt, s ezenkívül jobban is szeretnék akkor menni, amikor ott veled találkoznék.

A közbeeső időben, amíg írásképtelen voltam, jelentős új anyagot bifláztam át a második kötethez. Ennek végleges kidolgozásához azonban a francia kiadás befejezése és egészségi állapotom teljes helyreállítása előtt nem kezdhetek hozzá.

Semmiképpen sem döntöttem még el tehát, hogyan rendelkezzem a nyár felől.

A német munkásmozgalom menete (az ausztriaié szintén) teljesen kielégítő. Franciaországban az elméleti alap és gyakorlati józan ész hiánya erősen érződik. Angliában pillanatnyilag csak a falusi munkások mozgalma

mutat haladást[929]; az ipari munkásoknak mindenekelőtt mostani vezetőiket kell lerázniok magukról. Mikor a hágai kongresszuson denunciáltam ezeket a fickókat,[778] tudtam, hogy ezzel népszerűtlenséget, rágalmazást stb. zúdítok magamra, de az ilyen következmények mindig is közömbösek voltak számomra. Itt-ott kezdik már belátni, hogy csak kötelességet teljesítettem azzal a denunciálással.

Az Egyesült Államokban pártunknak nagy, részben gazdasági, részben politikai akadályokkal kell megküzdenie, de utat tör magának. A legfőbb akadályt ott a hivatásos politikusok alkotják, akik igyekeznek minden új mozgalmat azonnal meghamisítani és „gründolási üzletté" átváltoztatni.

A mindenféle diplomáciai sakkhúzások ellenére egy új háború előbb-utóbb elkerülhetetlen, s ennek befejeződése előtt aligha kerülhet bárhol is sor erőszakos népmozgalmakra, vagy ha igen, akkor is legföljebb csak helyiek és jelentéktelenek maradnának.

Oroszország császárának itt-tartózkodása[930] sok dolgot ad a londoni rendőrségnek, s az itteni kormány örülni fog, ha mielőbb megszabadul tőle. Elővigyázatosságában 40 rendőrt (spiclit) rendelt meg a francia kormánytól, élükön a hírhedt Bloche rendőrbiztossal (Ali baba és a 40 rabló), hogy az itteni lengyelekre és oroszokra ügyeljenek (a cár itt-tartózkodása alatt). Az itteni lengyeleknek tulajdonított amnesztia-kérvény az orosz követség csinálmánya; ezzel szemben az itteni lengyelek kiadtak egy Wróblewski által fogalmazott és aláírt felhívást, amely az angoloknak szól és amelyet bőven osztogattak a vasárnapi Hyde Park-i gyűléseken. Az itteni sajtó (igen csekély kivétellel) farkát csóválja – hiszen a cár „vendégünk" –; de a valódi hangulat mégis összehasonlíthatatlanul ellenségesebb Oroszországgal szemben, mint a krími háború óta, s egy orosz hercegnőnek a királyi családba való belépése inkább fölkeltette a gyanút, mintsem csillapította. A tények – a párizsi békében a Fekete-tengerre vonatkozóan hozott rendelkezések önkényes megszüntetése, a közép-ázsiai hódítások és üzelmek[931] stb. – bosszantják John Bullt[29], s Disraelinek nincs esélye, hogy hosszabb ideig a kormánykeréknél maradjon, ha a kenetteljes Gladstone külpolitikáját folytatja.

Legszívélyesebb üdvözletem kedves családodnak és madame Tengének.

Barátod
K. M.

266

Engels Gottfried Ermenhez

Manchesterbe

London, 1874 június 1.

Tisztelt Uram,

Kéthetes távollétem Londonból, majd ezt követően egy kis vágás a kezemen, amely azonban egy időre gátolt az írásban, az oka annak, hogy késve válaszolok április 16-i levelére.

Amikor 1869-ben megvitattuk azokat a feltételeket, melyek mellett véglegesen kiléptem az üzletből, kétségtelenül feljogosítottam Önt arra a reményre, hogy a szerződésben kikötött öt év lejárta után is hozzájárulok ahhoz, hogy nevem megmaradjon a cég nevében. De ezt mindig bizonyos feltételekhez kötöttük.

Ha ezek a feltételek teljesültek volna, kívánságára készségesen megengedtem volna, hogy nevemet a cégnél továbbra is használják.

De bizonyos, hogy soha, egyetlen szavammal sem biztattam Önt arra, hogy felhatalmazva érezze magát nevemet folyó hó 30-a után is magától értetődően és kifejezett engedélyem nélkül használni.

E feltételek közül a legfontosabbak ezek voltak:

1. hogy ne forduljon elő semmiféle összeütközés a manchesteri cég és fivéreim barmeni cége között. Örömmel mondhatom, hogy nem is fordult elő, sőt abból ítélve, amit fivéreimtől múlt ősszel[909] hallottam, nem is valószínű, hogy ilyesmi elő fog fordulni, minthogy a két cég aligha fog konkurrálni egymással.

2. hogy helytállónak bizonyul Aston úr nézete, amely szerint engem semmiféle felelősség nem terhel.

Nos, erről a pontról igen sok jogásszal konzultáltam, és valamennyinek egyhangúlag az a véleménye, hogy felelősséggel tartozom a cég minden adósságáért mindaddig, amíg megengedem, hogy nevem szerepeljen a cég nevében.

Ha lenne szíves elküldeni nekem Aston úr saját kezűleg írt véleményét erről a kérdésről, azt hiszem, gyorsan véget vethetnék ennek a félreértésnek.

A kérdés annyira közismert, hogy világosan le van fektetve a társulási jog minden kézikönyvében. Idézek az egyikből, melyet egy jónevű ügyvéd írt: „Ha a kilépő társ beleegyezik abba, hogy a nyilvánosság előtt a céggel kapcsolatban állóként szerepeljen, ha például megengedi, hogy neve fel legyen tüntetve az üzlethelyiségen vagy a cég hirdetéseiben, vagy számláiban, *továbbra is felelős marad.*" Ha tehát lehet valami pozitív az angol jogban (amit nem mernék állítani), akkor ez a pont okvetlenül az.

De még ha feltételezzük is, hogy Aston úrnak van igaza ebben a kérdésben, s az összes többi ügyvédnek nincs, a többiek ellentétes véleménye mindenesetre azt bizonyítja, hogy ez a kérdés annyira bonyolult, hogy ha a most szóban forgó nagyon valószínűtlen eset valaha is előfordulna, és ha pénzem nem vándorolna a hitelezőkhöz, bizonyára a Chancery[932] jogászok zsebelnék be.

Mindamellett hajlandó vagyok beleegyezni abba, hogy a régi cég fennmaradjon 1875 június 30-ig, azzal a feltétellel, ha Ön határozottan megígéri nekem, hogy 1875 szeptember 30. után nevem nem jelenik meg többé társként a cég által forgalmazott semmilyen árun.

Látja, kész vagyok mindent megtenni, hogy megkönnyítsem a cégváltozást, és megengedem, hogy felhasználja nevemet ott, ahol ez Önnek a legértékesebb, nevezetesen a címkéken és a csomagoláson, méghozzá három hónappal tovább, mint kéri.

Abban a reményben, hogy levelem jó egészségben és hangulatban találja, maradok

Őszinte híve
F. Engels

G. Ermen Esq.

Eredeti nyelve: angol

267

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1874 június 24.

Kedves Kugelmann,

Végre elhatároztam magam, hogy legkisebb lányommal, Eleanorral (mi Tussynak hívjuk) augusztus közepén Karlsbadba megyek.[200] Gondoskodnod kellene tehát lakásról és megírnod nekem, hogy körülbelül mennyibe kerül majd hetenként a história. A későbbiek a körülményektől függnek.

Szívélyes üdvözletem a grófnénak* és Franziskának.

Barátod
K. M.

Az osztrák kormány elég ostoba lehet ahhoz, hogy nehézségeket okozzon nekem; ezért tanácsos, hogy senkinek ne add tudtára a tervezett utazást.

---

* Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*

268

Engels Jenny Longuet-hoz

Londonba

11, Abbot's Hill,
Ramsgate, 1874 augusztus 2.

Kedves Jenny,

Sajnáltam, hogy nem találkoztam veled visszatérésem előtt, és most azért írok neked, hogy emlékeztesselek ígéretedre, mely szerint idejössz egy kis időre. Keddtől számítva két hétig maradunk itt és bármely nap el tudunk helyezni. Mindazok után, amiken az utóbbi hetekben testileg és lelkileg keresztülmentél, okvetlenül rászorulsz levegőváltozásra és környezetváltozásra,[198] és biztos vagyok benne, hogy éppannyira szükséged van a tengerpartra, mint Szerecsennek és Tussynak Karlsbadra.[200] Fogadj el most az egyszer orvosodnak, és hadd írjak fel neked egy kis adag tengeri levegőt. Minél hamarabb jössz, annál jobb lesz neked. Mrs. E* nagyon haragudott, hogy nem hoztalak magammal akkor azonnal. Ő és Pumps szeretettel üdvözölnek.

Kérlek, köszöntsd helyettem Longuet-t, és maradok mindig igaz és szerető híved

F. Engels

Eredeti nyelve: angol

* Lizzy Burns. – *Szerk.*

269

Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

[London,] 1874 augusztus 4.

Kedves Sorge,

Hosszú hallgatásom egyáltalán nem menthető; vannak azonban enyhítő körülmények. Átkozott májbetegségem annyira előrehaladt, hogy ténylegesen képtelen voltam folytatni a francia fordítás revízióját[176] (amely valójában csaknem a teljes átdolgozással egyenlő), s nagyon kelletlenül engedek annak az orvosi parancsnak, hogy elmenjek Karlsbadba.[200] Biztosítanak róla, hogy visszatértem után ismét tökéletesen munkaképes leszek, s a *munkaképtelenség* valóban halálos ítélet mindenkinek, aki nem barom. Drága az utazás és drága az ott-tartózkodás, s amellett bizonytalan, hogy nem kerget-e el az ostoba osztrák kormány! A poroszok aligha lennének ilyen buták, de szívesen csábítják az osztrákokat efféle kompromittáló lépésekre; s valóban azt hiszem, hogy a hazug újsághírek, miszerint Rochefort Karlsbadba készül stb., Stieber úrtól indulnak ki és végső soron nekem szólnak. Nincs veszíteni való időm, sem pénzem, és ezért elhatároztam, hogy angol honosságért folyamodom[199]; könnyen lehetséges azonban, hogy az angol belügyminiszter*, aki szultánként rendelkezik a honosítás dolgában, keresztülhúzza számításomat. Valószínűleg e héten dől el a dolog. Mindenesetre elutazom Karlsbadba, már csak legkisebb leányom miatt is, aki súlyos beteg volt, csak most lett újra utazásra képes, s akinek szintén Karlsbadot írta elő az orvosa.

Körülbelül egy héttel ezelőtt nagy szerencsétlenség ért minket, Jenny (Longuet-né) tizenegy hónapos gyermekének, egy aranyos kisfiúnak a halála. Heves bélhurutnak esett áldozatul.

Beifussnak nyugtát adtam a nekem hozott pénzről (sokkal jobb lett volna, ha az New Yorkban marad, mert időnként szükségem van amerikai dolgokra, úgy értem: kiadványokra). Add át az 1. szekciónak is szívélyes köszönetemet a ládikó pompás szivarért.

---

* R. Lowe. – *Szerk.*

A kevés francia (úgy értem: azok közül, akik Hágában[159] még velünk tartottak) később nagyrészt csibésznek bizonyult, nevezetesen Le Moussu úr, aki engem és másokat jelentős összegekkel becsapott, s aztán aljas rágalmakkal igyekezett tisztára mosni magát mint félreismert széplélek.

Angliában az Internacionálé egyelőre csaknem halott, a londoni föderális tanács mint ilyen már csak névleg létezik, bár egyes tagjai egyénileg tevékenykednek. A nagy esemény itt a mezőgazdasági munkásság újraéledése.[929] Első kísérleteik meghiúsulása nem baj, sőt ellenkezőleg. Ami a városi munkásokat illeti, csak sajnálatos, hogy az egész vezetőbanda nem került be a parlamentbe. A parlamenti részvétel a legbiztosabb útja az ilyen csőcseléktől való megszabadulásnak.

Franciaországban a különböző nagyobb városokban munkásszindikátusok szerveződnek és lépnek levelezésbe egymással. *Csupán szakmai* kérdésekre szorítkoznak és mást nem is tehetnek. Különben minden teketória nélkül betiltanák őket. Így mégis valamilyen szervezethez jutnak, valami kiindulóponthoz arra az időre, amikor ismét szabadabban lehet majd mozogni.

Spanyolország, Olaszország, Belgium gyakorlati aléltságukkal bizonyítják, hogy mi a tartalma az ő szupraszocializmusuknak.

Ausztriában igen nehéz körülmények közt dolgoznak a mieink; a legnagyobb elővigyázatosságra vannak rákényszerítve, mégis nagy haladást tettek, tudniillik a szláv munkásokat Prágában és másutt rávették a német munkásokkal való közös tevékenységre.[933] A Főtanács londoni székhelyének utolsó időszakában én hiába fáradoztam ilyen megértés kialakításán.

Németországban Bismarck nekünk dolgozik.

Az általános európai állapotok olyanok, hogy egyre inkább egy *általános európai háború* felé hajtanak. Keresztül kell mennünk ezen, mielőtt az európai munkásosztálynak bármilyen döntő külső tevékenységére gondolni lehetne.

Feleségem és gyermekeim szívélyesen üdvözölnek.

Barátod
Karl Marx

B. Beckernek Lassalle mozgalmáról szóló füzetkiadványa, a hozzá tapadó mindenféle hibás dolog ellenére, nagyon hasznos ahhoz, hogy a szektának véget vessünk.

Valószínűleg észrevetted már, hogy a „Volksstaat"-ban időről időre félművelt filiszteri fantaziálások érvényesülnek. Ezek a holmik iskolameste-

rektől, doktoroktól, diákoktól származnak. Engels megmosta a fejét Liebknechtnek, akinek erre, úgy látszik, időről időre szüksége van.

A franciaországi és különösen a párizsi állapotok megítélésekor nem felejtendő el, hogy a hivatalos katonai és politikai szerveken kívül titokban a bonapartista vállrojtos gazfickók bandája is működik még, s Thiers, a nagy republikánus, ezekből alakította meg a *haditörvényszékeket* a kommünárok lemészárlására. Ezek afféle titkos vésztörvényszéket alkotnak, besúgóik mindenütt ott vannak és kivált a párizsi munkásnegyedeket veszélyeztetik.

270

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1874 augusztus 4.

Kedves Kugelmann,

Körülbelül egy héttel ezelőtt küldtem kedves feleségednek néhány sort[20], benne értesítést egyetlen unokám* haláláról és legfiatalabb leányom súlyos megbetegedéséről. Ez az utóbbi azonban nem különálló dolog volt, hanem inkább egy hosszabb ideje tartó baj akut kitörése. Eleanor most újra fölkelt, sokkal hamarabb, mint orvosa (madame dr. Anderson-Garrett) remélte. Utazni képes, bár persze még gyenge az állapota. Teljes gyógyulásához madame Anderson nagyon kívánatosnak tartja a karlsbadi vizet, éppúgy, ahogy dr. Gumpert nekem inkább parancsolta [*be*fahl], mint ajánlotta [*anemp*fahl] az ottani gyógykezeltetést.[200] Természetesen nehéz dolog nekem most (úgy értem, körülbelül két hét múlva) itthagynom Jennyt. Ebben a tekintetben kevésbé vagyok sztoikus, mint más dolgokban, s a családi bajok mindig nagyon megviselnek. Minél inkább úgy él az ember, hogy szinte el van zárva a külvilágtól, mint én, kedélyvilága annál inkább a legszűkebb környezetéhez van kötve.

Mindenesetre pontosan meg kell írnod nekem karlsbadi címedet, s főleg ki is kell mentened engem feleségednél és Franziskánál, amiért nem válaszoltam szívélyes és kedves leveleikre.

Barátod
K. M.

* Charles Longuet. – *Szerk.*

271

Marx Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1874 augusztus 10.

Kedves Kugelmann,

Augusztus 15. (szombat) előtt nem utazhatom el innen[200] és úticélomig valószínűleg 4 nap lesz szükséges, mert nem szabad túlságosan megerőltetnem Tussyt.

Üdvözlet.

Barátod

K. M.

272

Marx Jenny Longuet-hoz

Ramsgate-be[198]

[London,] 1874 augusztus 14.

Édes Drága Gyermekem,

Azt hiszem, végre megkaptátok Engelsnek címzett keddi levelemet[20]. Ha nem, reklamálni kellene a postánál, mert az efféle rendetlenségeket nem szabad nyugodtan eltűrni.

Nagyon helytelen volt Longuet részéről, hogy nyugtalanított téged a karbunkulusommal. Tegnap reggel kijött végre az ún. gyökere, ezzel megszűnt a gennyezés, rögtön raktam rá gyógytapaszt, amely mindjárt kezdett is szabályos módon hatni. Láthatod hát, drága gyermekem, hogy erről a részről minden rendben van.

Ami a honosítást illeti,[199] tegnap estig ügyvédem még nem kapott újabb hírt a belügyminisztériumból. Ma megint elmegyek hozzá. Holnap este minden körülmények közt elutazom.[200] A legrosszabb esetben a Karlsbadból Hamburgba való visszatérés vár rám, ami persze már csak a költségek miatt is bosszantó lenne. Nagyon furcsa, hogy miután oly sokáig nem esett szó az Internacionáléról és rólam sem, éppen most újra szerepelt a nevem pörökben, Pétervárott és Bécsben, s nevetséges olaszországi lázongásokat[934] kapcsolatba hoznak nemcsak az Internacionáléval, hanem (lásd a mai „Daily News" római tudósítóját) közvetlenül velem is. A római tudósítónak az a célzása, hogy az internacionális zendülők a pápaiak kezére dolgoznak, teljesen a Bismarck által kiadott recept szellemét árasztja.

A tegnapi „Evening Standard" közölt egy kis vezércikket, amely így kezdődik: „Az Internacionálé meg van sebezve, de nincs megölve." Ezt arra vonatkozóan írja, hogy Marseille-ben 80 embert letartóztattak, amit titkos összefüggésbe hoz az olaszországi komédiákkal, holott nagyon kézenfekvő a kapcsolat: Bazaine megszökött[189]; erre – Mac-Mahon-féle ellensúlyozásként – Marseille-ben letartóztattak 80 kommünárt. A „Standard", amely rendőri aljasságban a „Daily News" magaslatán áll, megjegyzi továbbá, hogy ezek a forradalmárok nagyon konzervatívvá válnak, mihelyt a legcsekélyebb vagyont összekaparják, hogy mindannyian ágrólszakadtak

stb. Ugyanabban a számban közöl egy marseille-i táviratot, amely szerint a letartóztatottak egyike milliomos. Derék fickók ezek a brit gentlemanek, „a világ legszabadabb sajtójának" urai! Feltűnő még, hogy különféle francia (párizsi) újságok, amelyeket láttam – s köztük nagyon konzervatívak is –, az olasz komédiát nem hozzák semmiféle kapcsolatba az Internacionáléval.

Most egy más kép. Frankel és Utyin tegnap este itt voltak. Az utóbbi elmondta azt a hírt, hogy madame Tomanovszkij *férjnél van*. (Csak azt nem tudta pontosan, hogy küszöbönálló szülésének – ez köztünk maradjon – előkészítése a házasságkötés előtt, vagy utána történt-e. A szerencsés férjről sem tud semmiféle részletet.) Frankel nagyon szenved ettől a váratlan csapástól.

Tegnapelőtt Cecilia tábornok úr untatott 3–4 óra hosszat. Egyebek közt közölte, hogy ők (vagyis mint mi már tudtuk, ő és C. Martin pártja) iskolát alapítanak a francia menekültek gyermekei számára. Ebben, mondta, egészségügyi oktatásnak is szerepelnie kell majd és – *társadalomgazdaságtannak*, s ez utóbbi számára szíveskedjem én, angol mintára, egy alap-tankönyvet megírni! Nagy felháborodással azt is elmondta, hogy a „Figaro" az egyik legutóbbi számában olyan groteszk állítást tett, hogy a köztársaság tette tönkre Franciaországot azon 4 tábornok révén, akiket teremtett és akiknek a neve: Crémieux, Glais-Bizoin, Cecilia – és Lissagaray! Az utóbbinak *még azon az estén a fülébe súgtam ezt a hízelgő kijelentést.*

Mindezt azért pletykázom el neked, mert arról alig merek beszélni, ami téged kizárólag érdekel. Kihalt a ház, amióta a kis angyal* nem teszi már elevenné. Lépten-nyomon érzem a hiányát. Vérzik a szívem, ha rá gondolok, s hogy is verhetnék ki az eszemből ilyen édes, remek emberkét! De remélem, gyermekem, hogy apád kedvéért erős leszel.

A viszontlátásra, drága, kedves fekete leánykám.

Hűséges
Old Nicked

* Charles Longuet. – *Szerk.*

273

Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz

Hobokenba

London, 1874 szept. 12 [–17].

Kedves Sorge,

Mellékelten a kért elszámolás. Ami a német szervezeti szabályzatot[453] illeti, légy szíves, nézd át a könyveket: kifizette-e nyomdai költségeit a régi Főtanács, vagy nem. Azt hiszem, nem, ezeket *személyesen nekem* számlázta a „Volksstaat", s amennyire tudom, sosem kaptam vissza a pénzt. Ha azonban ez a könyvben az itteni Főtanács által kifizetett tételként szerepel, akkor magától értetődően az új Főtanácsra szállnak át örökségül a példányok, és az egyenleg az ő javára *6 £. 3 sh. 6 d.*-re emelkedik nálam. A jelenlegi Főtanács – ha neked nincsenek követeléseid, mert ezek persze előbbre valók – rendelkezhetik a pénzzel, *ha* **te** *egyetértesz ezzel.* Az „Alliance"[169] kinyomására 32 £-et előlegeztem, s ennek vagy a felét *biztosan* elveszítem, ez év végén tehát csinos ellenszámla nyújtható be. Tulajdonképpen ostobaság volna odaadni a pénzt ezeknek a senkiknek, akik csak arra valók, hogy teljesen kátyúba vigyék az ügyet.

Kilépéseddel[935] a *régi* Internacionálé amúgy is teljesen lezárult és véget ért. S ez jó. A második császárság időszakához tartozott, amikor az egész Európában uralkodó nyomás az éppen újjáébredő munkásmozgalomnak egységet és minden belső polémiától való tartózkodást írt elő. Ez az a pillanat volt, amikor a proletariátus közös nemzetközi érdekei az előtérbe léphettek. Németország, Spanyolország, Olaszország, Dánia éppen csak hogy beléptek a mozgalomba, vagy belépőfélben voltak. A mozgalom elméleti jellege 1864-ben egész Európában, ti. a tömegek között valójában még nagyon tisztázatlan volt, a német kommunizmus még nem létezett munkáspártként, a proudhonizmus túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy külön vesszőparipáival előrúgtasson, Bakunyin új portékája még saját fejében sem volt meg, s még az angol trade-unionok vezetői is azt hitték, hogy a szervezeti szabályzat indoklásában megfogalmazott program alapján beléphetnek a mozgalomba. Az első nagy siker szükségképpen szétrobbantotta az összes frakcióknak ezt a naiv együtthaladását. Ez a siker a Kommün volt, amely

szellemileg feltétlenül az Internacionálé gyermeke volt, jóllehet az Internacionálé egy ujját sem mozdította, hogy megcsinálja, és amelyért ennyiben teljes joggal is tették felelőssé az Internacionálét. Amikor a Kommün révén az Internacionálé erkölcsi hatalommá lett Európában, rögtön elkezdődött a torzsalkodás. Mindegyik irányzat a maga számára akarta kiaknázni a sikert. Bekövetkezett az elkerülhetetlen bomlás. A féltékenység azoknak a növekvő hatalmára, akik egyedül voltak valóban készek rá, hogy a régi átfogó program alapján tovább dolgozzanak — a német kommunistákéra —, a bakunyinista kalandorok karjába hajtotta a belga proudhonistákat. A hágai kongresszus[159] voltaképpen a véget jelentette — mégpedig mindkét párt számára. Az egyetlen olyan ország, amelyben az Internacionálé jegyében még lehetett tenni valamit, Amerika volt, és szerencsés ösztönnel oda helyeztük át a legfőbb vezetést. Most tekintélye ott is kimerült, s balgaság és erőpazarlás volna minden további erőfeszítés, hogy új életre galvanizáljuk. Az Internacionálé tíz esztendőn át uralkodott az európai történelmen az egyik oldalról — arról az oldalról, ahol a jövő rejlik —, és büszkén tekinthet vissza végzett munkájára. Régi formájában azonban túlélte magát. Hogy egy új Internacionálé a régihez hasonló módon, az összes országok összes proletárpártjainak szövetségeként jöjjön létre, ahhoz a munkásmozgalomnak olyan általános letörése kellene, amilyen 1849 és 1864 között uralkodott. Ehhez most túlságosan nagy, túlságosan kiterjedt lett a proletárvilág. Azt hiszem, a legközelebbi Internacionálé — miután Marx írásai néhány évig majd hatottak — nyíltan kommunista lesz és egyenest a mi elveinket fogja maga elé tűzni.

Itt járt a chicagói Stahl. Mint a legtöbb amerikai német, nagy gyakorlati ügyességű ember. Egyébként is tetszett nekem, de nem lehet tudni, Németországban nem csinál-e majd ostobaságokat. Benne is van valami engesztelődési mámor.

A belgák és a bakunyinisták most tartják kongresszusukat Brüsszelben.[209] A beszámolókat lásd a londoni „Times" szept. 10-i és következő számaiban. Összesen 14 küldött: 1 német (lassalleánus), 1 francia, 1 spanyol (Gomez, ismeretlen), 1 Schwitzguébel. A többiek belgák. Általános egyet nem értés minden lényeges dologban, s ezt az leplezi, hogy nem vitatkoznak, hanem csak mesélnek és hallgatják. Persze még csak egy beszámolót láttam. Az olaszok ténylegesen kilépésüket jelentik be, mondván, hogy a nyilvános Internacionálé csak ártalmas számukra, ők ezután csak konspirálni akarnak. A spanyolok is hajlanak erre. Egyébként kölcsönösen hazudoznak egymásnak arról, hogy micsoda kolosszális mozgalmakat csinálnak ők. S még azt hiszik, akad valaki, aki beveszi ezt.

Bastelica úr szintén bonapartista ügynök lett. Effajta ajánlatokat tett Strasbourg-ban Avrialnak, a Kommün volt tagjának, és persze kipenderítették. Így végzik ezek az anarchisták egyik a másik után.

Mesa Madridból írt nekem; Párizsba kell mennie, túlságosan üldözi a kormány. Újra helyreállt tehát a kapcsolat Spanyolországgal.[204]

Németországban pompásan mennek a dolgok, minden üldöztetés ellenére, részben éppen az üldöztetések *miatt*. A lassalleánusokat annyira lejáratták reichstagbeli képviselőik, hogy a kormánynak üldözést kell indítania ellenük, hogy ismét azt a látszatot keltse, mintha komolyan venné ezt a mozgalmat. A választások óta egyébként a lassalleánusok olyan kényszerhelyzetbe kerültek, hogy a mieink uszályaként kell szerepelniök.[914] Igazi szerencse, hogy Hasselmannt és Hasenclevert beválasztották a Reichstagba. Ott szemmel láthatóan lejáratják magukat: vagy együtt kell haladniok a mieinkkel, vagy a maguk szakállára marhaságot csinálniok. Mindkettő tönkreteszi őket.

Jung úr jónak találta, hogy írjon Liebknechtnek és próbáljon kapcsolatba lépni vele! Liebknecht elküldte nekem a levelet, s én megmutattam olyanoknak, akik közölni fogják ezt Jung úrral.

Marx Karlsbadban van[200] és issza ott a vizet, hogy máját megint rendbe hozza. Sok balszerencse sújtotta. Alighogy júliusban Wight szigetén valamennyire jobban lett,[190] vissza kellett térnie legfiatalabb leányának hirtelen komoly megbetegedése miatt. Alighogy megérkezett, meghalt Jenny kisfia, körülbelül egyéves korában. Ez ismét nagyon ártott neki. Azt gondolom, hogy ha a mája ismét rendbe jön, a kimerült idegrendszer gyógykezelése is könnyebben megy majd. Orvosai mind azt jósolják neki, hogy Karlsbadnak igen kedvező hatása lesz. Az osztrák kormány eddig teljesen békében hagyta, valószínűleg e hét végén indul haza.

A New Yorkban támadt veszekedések, amelyek lehetetlenné tették, hogy továbbra is megmaradj a Főtanácsban, éppúgy bizonyítékai, mint következményei is annak, hogy a dolog túlélte magát. Amikor a viszonyok már nem teszik lehetővé egy társaságnak a hatékony cselekvést, amikor elsősorban az egyesülés kötelékének egyszerű összetartása a cél, hogy alkalomadtán újra használni lehessen majd, akkor mindig akadnak olyanok, akik nem tudnak beletörődni ebbe a helyzetbe, akik éppenséggel a busybodyt* akarják játszani és azt követelik, hogy „csinálni kell valamit", pedig ez a „valami" akkor éppen csak hülyeség lehet. S ha ezeknek sikerül megszerezniök a többséget, akkor kilépésre kényszerítenek mindenkit, aki nem akarja viselni

* – minden lében kanál, kotnyeles, okvetetlenkedő embert – *Szerk.*

a felelősséget az ő hülyeségükért. Milyen szerencse, hogy nem küldtük át oda a jegyzőkönyveket!

A francia emigráció teljesen széthullott; mind összevesztek egymással és mindenki mással is, *tisztára személyi okokból*, többnyire pénzhistóriák miatt, s mi szinte teljesen megszabadultunk tőlük. Ezek az emberek mind igazi munka nélkül akarnak élni, tele a fejük állítólagos találmányokkal, amelyek szerintük milliókat hoznának, ha csak módot kapnának arra, hogy kiaknázzák ezeket a találmányokat, amihez csak néhány font kell. De aki elég együgyű ahhoz, hogy belemenjen ebbe, az szaladhat a pénze után és ráadásul még burzsoának is kikiáltják. Le Moussu viselkedett a leggyalázatosabban, s kiderült, hogy merő szélhámos. A háború, a Kommün és a száműzetés alatti csavargó élet szörnyen demoralizálta ezeket az embereket, s egy lezüllött franciát csak a valódi keserves ínség képes észre téríteni. A politikailag nem ismert francia munkások nagy többsége viszont egyelőre felhagyott a politikával és munkát talált itt.

Szívélyes üdvözlet.

Barátod
F. Engels

1874. szept. 17.

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa

Elszámolás F. Engelsszel

I. számla

1873 nov.	Serraillier útján érkezett			16.–.– £
1873 szept.	Távirat New Yorkba		1.16.– £	
1873 szept.	25 példány „Alliance" postán	à 2/–	2.10.– £	
1874 febr.	12 példány „Alliance" postán	à 2/–	1. 4.– £	
1874 febr.	12 példány „Alliance" postán	à 2/–	1. 4.– £	
1874 febr.	100 angol „Szabályzat" postán	à 1 $^1/_2$	12.6 £	
1874 febr.	400 angol „Szabályzat" postán	à 1 $^1/_2$	2.10.– £	
1874 febr.	300 angol „Szabályzat" postán	à 1	1. 5.– £	11. 1.6. £
	Egyenleg a Főtanács javára			4. 18.6 £

II. számla

1874 aug.	Az „Alliance" nyomdaköltsége, előlegezte F. Engels	32.–.– £
	Erre eddig bejött, csak az Amerikába beküldött fenti 49 példányért (amikor is a portót nem számítom)	4.18.– £
	Marad javamra egyenleg	27. 2.– £

(A Darsonnal és Meissnerrel való elszámolás fenntartva.)

London, 1874 szept. 17.
F. Engels

274

Marx Max Oppenheimhez

Prágába

Karlsbad, 1874 szept. 20.

Kedves Barátom,

Leányom* és én nagyon örültünk annak, hogy néhány napot Önnel töltünk el Prágában, s tegnap már minden el volt intézve ahhoz, hogy holnap (hétfőn) fölkerekedjünk a régi huszita városba. Ma azonban, az Ön kedves soraival egyidejűleg, levelet kaptunk Hamburgból, amely arra kényszerít, hogy hivatalos ügyeim elintézése céljából a közvetlen utat válasszam, Lipcsén keresztül.[200]

De ami késik, nem múlik. Majdnem biztos vagyok benne, hogy jövőre ismét eljövök Karlsbadba, és akkor a prágai látogatást előre beiktatom útitervembe. Kedves nővére** bizonyára megírta Önnek, hogy teljesen eltekintve attól a sokféle érdekességtől, amelyet maga Prága nyújt, mennyire kívántam mindenekelőtt, hogy személyes érintkezésem Önnel ne korlátozódjon erre a rövid közjátékra az itteni gyógyhelyen.

Ég Önnel; biztosítom Önt legbarátibb érzelmeimről; kísérőnőm is szívélyes üdvözletét küldi.

Híve
Karl Marx

* Eleanor Marx. – *Szerk.*
** Gertrud Kugelmann. – *Szerk.*

275

Engels Laura Lafargue-hoz

Londonba

122, Regent's Park Road, N. W.
[London,] 1874 okt. 15.

Kedves Laura,

Annak, hogy a három cikk[936] közül csak egyet küldtem el, elsősorban az volt az oka, hogy azt hittem, a két korábbit már megkaptad édesanyádtól, másodsorban pedig az, hogy az 1. sz.-ból azt a pár fölös példányt, amim volt, odaadtam a lengyeleknek propagandacélokra, a 2. sz.-ból pedig egyáltalán nem volt fölös példányom. Most elküldöm neked a saját példányomat az 1. sz.-ból, és nagyon hálás leszek, ha visszaküldöd adandó alkalommal; ami a 2. sz. cikket illeti, azt elküldtem egy barátomnak, és szokás szerint nem kaptam vissza, úgyhogy előbb vissza kell szereznem, mielőtt elküldhetem neked.

A „Paraszthábor ú"-ból, remélem, néhány héten belül tudok küldeni egy új kiadást, néhány szót hozzáfűztem a bevezetőhöz[937], máskülönben változatlan; mint rendszerint, túl rövid határidőt adtak rá.

Szívélyesen üdvözlöm Lafargue-ot és

maradok őszinte szeretettel
F. Engels

Mrs. Engels szívélyes üdvözletét küldi mindkettőtöknek.

Eredeti nyelve: angol

276

Marx Max Oppenheimhez

Prágába

1874 okt. 17.
1, Maitland Park Road, N. W., London

Kedves Oppenheim Úr,

Néhány nappal ezelőtt elküldtem az Ön részére 1 „Tőké"-t és 1 „Louis Bonaparte brumaire 18-ájá"-t, továbbá egy-egy példányt ezekből a könyvekből ifj. dr. Gans részére. Legyen olyan szíves, juttassa el neki a példányait; lakcíme: Rosengasse 17, I. emelet, Prága.

Mikor elutaztam Karlsbadból, közvetlenül Hamburgba szándékoztam menni, hogy elintézzem ottani ügyeimet a könyvkiadóval*, s aztán a lehető leggyorsabban vissza Londonba, hogy újra nekilássak munkáimnak. Hamarosan rájöttem azonban, hogy a karlsbadi fegyelmet követő *utókúra* nem üres agyrém, s ezért még csaknem két hetet ellézengtem Drezdában, Lipcsében, Berlinben és Hamburgban.[200] Ha ezt előre láttam volna – s én és leányom** egyaránt megbántuk tévedésünket –, akkor mindenekelőtt Önhöz, Prágába mentünk volna. Mais l'homme propose et le chemin de fer dispose.***

Remélem, egészsége megjavult, s ügyei hamarosan ide vezetik egyszer.

Leányom szívélyesen üdvözli Önt.

Odaadó híve
K. Marx

* Otto Meissner. – *Szerk.*

** Eleanor Marx. – *Szerk.*

*** – De ember tervez, a vasút végez. – *Szerk.*

277

Engels German Alekszandrovics Lopatyinhoz

Párizsba[938]

[London, 1874 október 20. körül.]

...De egyáltalán nem ez volt a szándékom. Ellenkezőleg, olyan enyhén fejeztem ki magam, amennyire csak tudtam, mert miután elolvastam a „Русской соц[иально]-рев[олюционной] молодежи" című pamfletot, valóban nem tudtam tovább neheztelni barátunkra* a szokatlanul szigorú és valóban igazságtalan kifejezésekért, melyekkel bennünket illetett. Ami engem illet, *kvittek vagyunk*, és kész vagyok bármikor megszorítani a kezét, ha ő is olyan könnyedén veszi a dolgot, mint én...

Eredeti nyelve: angol

* P. L. Lavrov. – *Szerk.*

Friedrich Engels három levele Carlo Cafieróhoz[939]

1

Engels Carlo Cafieróhoz

Barlettába

London, 1871 július 1[–3].

Kedves Barátom,

Remélem, megkapta azt a példányt a *Főtanácsnak a franciaországi polgárháborúról szóló Üzenetéből*[367], melyet Firenzébe küldtem az Ön által hagyott címre. Egy másik példányt elküldök majd Önnek Barlettába egy-két napon belül, nagyobb biztonság kedvéért ugyancsak levél formájában.

Nagyon örültem Barlettából érkezett levelének, amelyre korábban válaszoltam volna, de az *Üzenet* sok munkát adott, mivel a sajtó hevesen megtámadta, és nekünk válaszolnunk kellett a különböző újságoknak. – Még most is el vagyok foglalva azzal, hogy németre fordítom lipcsei lapunk, a *„Volksstaat"* számára. Egy holland fordítás most fog megjelenni a hágai *„Toekomst"* hasábjain. Ha Ön meg tudná szervezni egy olasz fordítás közzétételét, ez lényegileg sokat segítene az Önök propagandájában, mert ezáltal az olasz munkásoknak gyorsan módjuk nyílna arra, hogy megismerjék a Főtanács nézeteit, Szövetségünk elveit és akciómódszereit.

Jobban fontolóra véve a dolgot, helyénvalónak vélem, hogy *Üzenet*ünkből *két* példányt elküldjek Castellazzónak Firenzébe, s megkérjem, küldjön el Önnek levélben egy példányt. Ebből az alkalomból levelezést kezdek vele, amelyet azután rendszeresen fenntartunk.[940] Ne vegye rossz néven, hogy eddig nem írtam neki, de Olaszországon kívül Spanyolországgal és Belgiummal is levelezést kell folytatnom.

Mármost, ami Nápolyt és Caporussót illeti: ez utóbbi jelen volt egyik kongresszusunkon, ám sohasem folytatott rendszeres levelezést a Tanáccsal, és ennek megmagyarázása végett néhány történeti részletbe kell bocsátkoznom. Caporusso és barátai az orosz Bakunyin szektájához tartoztak. Bakunyinnak van egy saját elmélete, amely többé-kevésbé a kommunizmus és a proudhonizmus keveréke. E két elmélet egyesítésének a szándéka bizonyítja Önnek, hogy Bakunyin teljesen járatlan a politikai gazdaságtanban. Proudhontól egyéb frázisok között megtanulta, hogy az anarchia a társadalom végső állapota. Ellenzi a munkásosztály minden politikai akcióját, mert ezáltal elismerné a fennálló állapotot. Ezenkívül véleménye szerint minden politikai aktus „autoritárius". Hogy milyen módon reméli a jelenlegi politikai elnyomásnak és a tőke zsarnokságának megtörését, s miként szándékozik ezenkívül érvényre juttatni az örökösödés eltörlésére vonatkozó kedvenc eszméit „autoritativ aktusok" nélkül, azt nem magyarázza meg. De amikor 1870 szeptemberében Lyon-

ban kitört a felkelés, Bakunyin az Hôtel de Ville-ben* proklamálta az állam megszüntetését anélkül, hogy bármilyen intézkedést tett volna a nemzetőrség összes burzsoái ellen, akik nyugodtan elmentek az Hôtel de Ville-be, elkergették Bakunyint és egy óra leforgása alatt visszaállították az államot.[275] Mindamellett Bakunyin az elméleteivel szektát alapított, s ehhez tartozik a francia és a svájci munkások egy kis része, sokan a mieink közül Spanyolországban és néhányan Olaszországban, így Caporusso és barátai: Caporusso** tehát méltónak mutatkozik nevére: a capója orosz.

Mármost Szövetségünk a különböző országokban fennálló és ugyanarra a célra, tudniillik a munkásosztály védelmére, haladására és teljes felszabadítására törekvő munkásegyesületek érintkezésének és együttműködésének központja (a Szövetség első szabálya).[941] Amennyiben Bakunyinnak és barátainak külön elméletei ezekre a célkitűzésekre korlátozódtak, nem lehetett kifogást emelni az ellen, hogy a Szövetségbe tagokként belépjenek, és hogy megengedjük nekik, tegyék, ami tőlük telik, eszméiknek minden megfelelő eszközzel való terjesztése érdekében. Szövetségünkben mindenféle emberek vannak, kommunisták, proudhonisták, unionisták, trade-unionisták, szövetkezetpártiak, bakunyinisták stb., és Főtanácsunk is igen különböző nézeteket valló férfiakból áll. Mihelyt a Szövetség szektává válna, elveszne. Erőnk abban rejlik, hogy az első szabályt igen tágan értelmezzük, azazhogy mindazokat, akik a munkásosztály teljes felszabadítására törekszenek, felvesszük tagjaink sorába. Sajnos a bakunyinisták a minden szektára jellemző szűklátókörűségüknél fogva nem elégedtek meg ezzel. Szerintük a Főtanács reakciósokból áll, a Szövetség programja pedig túlságosan határozatlan. Az ateizmust és a materializmust (amelyet maga Bakunyin tőlünk, németektől tanult) szerintük kötelezővé kell tenni; az örökösödés és az állam eltörlését stb. be kell venni programunkba. Mármost Marx meg én éppoly régi és jó ateisták és materialisták vagyunk, mint Bakunyin, s csaknem összes tagjaink is azok; hogy az örökösödés képtelenség, azt éppoly jól tudjuk, mint ő, noha tőle eltérő nézetet vallunk arra vonatkozóan, hogy mennyire fontos és hasznos az örökösödés eltörlését úgy feltüntetni, hogy az megszabadít minden bajtól. „Az állam eltörlése" régi német filozófiai frázis, melyet gyakran használtunk, amikor naiv ifjak voltunk. De ha mindezeket a dolgokat bevennénk programunkba, ezzel számtalan tagunkat elriasztanánk, s az európai proletariátust nem egyesítenénk, hanem megosztanánk. Amikor meghiúsultak azok az erőfeszítések, hogy a bakunyinista programot a Szövetség programjául fogadtassák el, kísérlet történt arra, hogy a Szövetséget közvetve tereljék erre az útra. Bakunyin Genfben megalapította a *Szocialista Demokrácia Egyesülését*[231], amelyet a miénktől különálló nemzetközi szövetségnek szánt. Az volt az elgondolás, hogy szekcióink „legradikálisabb elméi", a bakunyinisták, mindenütt megalakítják ennek az *Egyesülésnek* a szekcióit, ezeket a szekciókat pedig alárendelik egy külön Főtanácsnak Genfben (Bakunyinnak), és a mieinktől különálló Nemzeti Tanácsaik lesznek. A mi általános kongresszusunkon eszerint az *Egyesülés* délelőtt a mi kongresszusunkon vett volna részt, délután pedig megtartotta

* – városházán – *Szerk.*

** – capo = fej; vezető; russo = orosz – *Szerk.*

volna saját külön kongresszusát. – Ezt a remek tervet 1868 novemberében terjesztették a Főtanács elé, de 1868 december 22-én a Főtanács elvetette ezeket a szabályokat, mivel ellentétben álltak Szövetségünk szervezeti szabályzatával, s kijelentette, hogy az Egyesülés szekciói csak egyenként vehetők fel és hogy az Egyesülés vagy feloszlik, vagy nem tartozhat többé az Internacionáléhoz.[942] 1869 március 9-én a Főtanács közölte az Egyesüléssel, hogy „il n'existe pas section de l'Alliance en sections de l'Association Internationale des Travailleurs. Si la *dissolution* et l'entrée des sections dans l'Internationale étaient définitivement décidées, il deviendrait nécessaire, d'après nos règlements, d'informer le Conseil sur les résidences et la force numérique de chaque nouvelle section."* Ezeket a feltételeket sohasem teljesítették pontosan. Az Egyesülés mint olyan sehol sem találkozott helyesléssel, kivéve Franciaországot és Svájcot, ahol végül szakadást idézett elő, minek folytán mintegy ezer bakunyinista – egy tizedrésze sem embereinknek – visszavonult a francia és a svájci föderációból**, s most a Tanács elé idézték őket***, hogy elismerjék őket külön föderációnak, ami elé a Tanács minden valószínűség szerint nem fog akadályt gördíteni.[10] Ebből látja, hogy a bakunyinisták tevékenységének fő eredménye az volt, hogy szakadást idézett elő sorainkban. Senki sem vetett gátat külön dogmájuk elé, de ezzel nem elégedtek meg, és összes tagjainknak parancsolni akartak és rájuk erőszakolni tanaikat. – Mi, kötelességünknek megfelelően, szembehelyezkedtünk ezzel, s ha ők hajlandók lesznek többi tagjaink mellett nyugton maradni, akkor nincs jogunk és nem is akarjuk kizárni őket. De fennmarad az a kérdés, helyénvaló-e előtérbe helyezni ilyen elemeket, s ha meg tudjuk nyerni azokat az olasz szekciókat, amelyek nincsenek átitatva ettől a sajátos fanatizmustól, akkor bizonyára jobban együttműködhetünk. Azokból a viszonyokból, amelyeket Nápolyban tapasztalt, ezt önmaga is megítélheti. Az a program, amelyet Jules Favre ellenünk irányuló körlevele[385] az Internacionálé programjaként idéz, valójában a fentebb említett bakunyinista program. Favre-nak adott válaszunkat megtalálja a június 13-i londoni „Times"-ban.

Mazzini 1864-ben megkísérelte Szövetségünket az ő céljainak megfelelően átalakítani, de nem sikerült neki. Fő eszköze egy garibaldista volt, Wolff őrnagy (igazi neve Thurn és Taxis hercege), akit most Tibaldi leleplezett mint a francia rendőrség kémjét.[943] Amikor Mazzini felismerte, hogy az Internacionálét nem teheti eszközévé, igen hevesen megtámadta és minden alkalmat megragadott szidalmazására. De, amint Ön mondja, az idő halad, s az olasz munkásosztálynak már nem *Dio e Popolo* a jelszava.[944]

Mi tisztában vagyunk azzal, hogy Itáliában a mezőgazdasági termelés alapja a

---

* – „semmi akadálya annak, hogy az Egyesülés szekciói átalakuljanak a Nemzetközi Munkásszövetség szekcióivá. Ha majd véglegesen elhatározták az Egyesülés *feloszlatását* és szekcióinak az Internacionáléba való belépését, szabályzatunk értelmében szükségessé válik, hogy értesítsék a Főtanácsot minden új szekció székhelyéről és számbeli erejéről." – *Szerk.*

** *Valószínűleg*: a francia-svájci föderációból – *Szerk.*

*** *Valószínűleg*: azt akarják, hogy a Tanács elé idézzék őket – *Szerk.*

rómaiaktól kezdve mindmáig a bérlők vagy métayer-k* rendszere volt. Ez a rendszer a bérlőnek a proletárhoz viszonyítva kétségkívül nagyobb politikai függetlenséget biztosít, mint amekkorát itt engednek a bérlőnek. De ha ebben a kérdésben hiszünk Sismondinak és az újabb íróknak, a bérlők kizsákmányolása a földbirtokosok által Olaszországban ugyanakkora, mint mindenütt, és a legnagyobb terhek a parasztok legalsó rétegére nehezednek. Lombardiában, ahol a birtokok nagy kiterjedésűek, a bérlők – amikor ott jártam[945] – elég jól megvoltak, de létezett bizonyos osztály falusi proletárokból, akik a bérlők alkalmazásában állottak, a tényleges munkát végezték és ebből a rendszerből semmi hasznot sem húztak.

Olaszország más részeiben, ahol kevesebb a bérlő, a métayer-rendszer, amennyire távolból megítélhetem, nem védi meg őket ugyanattól a nyomortól, tudatlanságtól és lesüllyedéstől, amely Franciaországban, Németországban, Belgiumban és Írországban jut osztályrészül a kisbérlőknek. A mi irányvonalunk a mezőgazdasági népességet illetően általában és természetszerűleg ez volt: ahol terjedelmes birtokok vannak, ott a mezőgazdasági munkással szemben a bérlő a tőkés, s ott a mezőgazdasági munkás érdekében kell fellépnünk; ahol kisbirtokok vannak, ott a bérlő, még ha névlegesen kistőkés vagy tulajdonos is (mint Franciaországban és Németország egy részében), a valóságban mégis általában ugyanolyan nyomorúságra van kárhoztatva, mint a proletár, s akkor fáradoznunk kell az érdekében. – Kétségkívül ugyanígy kell ennek lennie Olaszországban is. De a Tanács nagyon le lesz kötelezve Önnek, ha tájékoztatást ad nekünk erre vonatkozóan, valamint a földtulajdont és más társadalmi kérdéseket érintő új olaszországi törvényhozásról is.

Sok megszakítás után július 3-án zárom ezt a levelet, s csak arra kérem, szíveskedjék nekem azonnal válaszolni. Castellazzónak ma írok.

Őszinte híve
F. Engels

Eredeti nyelve: angol (fordításunk az olasz szövegen alapszik)

* – felesbérlők – *Szerk.*

2

Engels Carlo Cafieróhoz

Nápolyba

London, 1871 július 16.

Kedves Barátom,

Remélem, megkapta Barlettába küldött, július 3-i levelemet. Az Ön június 28-i levelét az én levelem feladása utáni napon kaptam meg, s örömmel értesültem arról, hogy megkapta az Üzenetet, hogy ennek olasz fordítása folyamatban van és hogy meg fog jelenni ezen a nyelven. Ami az orosz fordítást illeti, minden úton-módon sürgesse a hölgyet, hogy fejezze be a fordítást,[946] mert minél előbb elkészül és megjelenik, annál jobb. Ezenkívül folyamatban van a német és a holland fordítás közzététele, a spanyol Madridban fog megjelenni, a francia Genfben és talán egy másik Brüsszelben.[947] Így tehát a kontinentális kormány minden üldözése ellenére elégtétellel láthatjuk, hogy Szövetségünk az internacionális publikációnak nagyobb eszközeivel rendelkezik, mint bármely európai kormány félhivatalos sajtója.

Amikor az Ön levele megérkezett, az enyém Firenzébe még nem ment el[940], s tekintettel az ottani helyzetre, jobbnak véltem, ha nem közvetlenül írok. Egy nyomtatott dokumentumokat tartalmazó levél, melyet Londonból olyan firenzei cipésznek küldenek, akinek a neve szerepelt a Kommünnek szóló Üzenet aláírásai között[948], természetesen gyanút kelthet, ezzel szemben ugyanez a levél, ha egy nápolyi jogtudorhoz van címezve, szokásos dologként érkezne meg. Levelemhez tehát mellékelem a következőket:

1. Az 1864-es alapító üzenetet és ideiglenes szervezeti szabályzatot[511];
2. a kongresszus által megállapított szabályokat[453];
3. az 1866-os és az 1868-as kongresszus határozatait[401];
4. a Főtanácsnak a háborúról szóló két Üzenetét[115];
5. a franciaországi polgárháborúról szóló Üzenetet. Második kiadás[387];
6. a Washburne úrról szóló Üzenetet[402], három példányban.

Szíveskedjék e dokumentumok közül néhányat elküldeni Firenzébe, lehetőleg takarékoskodva, s a többit tartsa meg saját használatára. Nem tudom pontosan, hogy titkárunk* milyen dokumentumokat adott Önnek, mielőtt eltávozott tőle. Ha több példányt óhajt némelyikből vagy valamennyiből, szíveskedjék ezt tudatni velem, s mihelyt rendelkezésünkre állnak, elküldjük őket Önnek. Most mindenképpen ele-

* P. Giovacchini. – *Szerk.*

gendő anyaga van ahhoz, hogy a Szövetség jelenlegi állapotáról megadjon minden tájékoztatást, amelyet firenzei barátaink kérhetnek. Talán jó lesz pillanatnyilag, amíg a jelenlegi üldözések véget nem érnek, ha én csupán az Ön útján levelezek velük, mert kár lenne bárkit is jobban kompromittálni, mint szükséges. Időközben, amíg egyesületük nem alakult meg újra, ők máris létrehozhatnák Szövetségünk egy szekcióját, amely legközelebbi barátaikból állana, hat-tizenkét tagból, s írhatnának nekünk egy levelet, amelyben bejelentik csatlakozásukat és megjelölik titkárukat, akivel azután levelezni kezdenék. Ez a szekció később beolvadhatna majd az újraalakult egyesületbe. Mihelyt a levél megérkezik, elkészül majd a névjegyzék, hogy publikálhassák.*

Örömmel halljuk, hogy Ön és más barátaink nem félnek az üldözésektől, hanem ellenkezőleg, a propaganda legjobb eszközeként üdvözlik őket. Nekem is ez a véleményem, s úgy látszik, hogy ilyen üldözés bőven sújt minket. Spanyolországban sokakat bebörtönöztek, mások pedig bujkálnak. Belgiumban a kormánynak leghőbb vágya, hogy a törvényt teljes mértékben alkalmazza ellenünk, sőt ennél tovább menjen. Németországban Bismarck hívei szintén ilyen játékba kezdenek, de itt, inkább mint Spanyolországban, akadályozza őket a mi embereink erélyes ellenállása, akik sokkal ügyesebbek voltak. Kétségtelenül Önök is megkapják a részüket Olaszországban, de meggyőződésünk, hogy ezeket az üldözéseket egészen más lélekkel fogják fogadni, mint Caporusso és barátai.[949] Igazán meglepő, hogy Bakunyin e követői milyen gyávaságról tesznek tanúságot, mihelyt a legkisebb veszély fenyegeti őket. A spanyol bakunyinisták, akik nemrég azt írták nekünk, hogy a politikai ügyektől való tartózkodásuknak óriási sikere volt, mégpedig olyannyira, hogy a szocialistáktól már nem félnek többé, hanem teljesen ártalmatlan csoportosulásnak tekintik őket (!!), azután az újabb üldözésekkel szemben egyáltalán nem helyes magatartást tanúsítottak. Képtelenek vagyunk találni közöttük akár egyet is, bármely nemzethez tartozzon is, aki barikádon vagy másutt önként veszélynek tette volna ki magát. Szerencse lesz, ha teljesen megszabadulunk tőlük, s ha Nápolyban vagy más városban tud találni olyan elemeket, amelyeknek semmi közük sincs ehhez a genfi áramlathoz, az sokkal jobb lesz. Bármihez fogunk is vagy bármilyen kongresszust hívunk is össze, ezek az emberek valójában, még ha nem is nyíltan, mindig szektát fognak alkotni Szövetségünkön belül, s a nápolyi, spanyolországi stb. emberek jobban fognak hallgatni azokra az instrukciókra, amelyeket saját csoportfőnökségüktől kapnak, mint Szövetségünk bármely más közlésére. Így ha a bakunyinisták Szövetségünkben maradnak, ez, azt hiszem, csak rövid ideig fog tartani, s ismét felmerülnek majd azok a kérdések, amelyek kizárásukhoz vezetnek. Voltak bizonyítékaink, melyek azt mutatják, hogy ők a mi nagy Szövetségünktől különálló Internacionálét szándékoznak alakítani, de biztosak lehetnek abban, hogy sem a Főtanács, sem a kongresszus nem fogja megengedni szabályaink semmiféle megsértését.

Amit a dél-olaszországi népesség állapotáról mond, nem lep meg bennünket. Itt

* *Ez áll az olasz szövegben, amely nyilván hibás. – Szerk.*

Angliában is, ahol a munkásosztály mozgalma csaknem az évszázaddal egyidős, bőven találkozunk közönnyel és tudatlansággal. – A *trade-unionok* mozgalma – a legnagyobb, leghatalmasabb és leggazdagabb munkásegyesületekben folyó mozgalom – most az általános mozgalomnak inkább akadályává vált, mint haladásának eszközévé, a *trade-unionokon* kívül pedig van Londonban a munkásoknak egy óriási tömege, amely néhány éve teljesen távol tartja magát a politikai mozgalomtól, s ennek következtében igen tudatlan. De másfelől ezek a munkások mentesek a *trade-unionok* és más régi szekták sok hagyományos előítéletétől, s ezért kitűnő anyagot alkotnak, amellyel lehet dolgozni. Szövetségünk most igyekszik megmozgatni ezeket a munkásokat és értelmes embereknek ismertük meg őket. Tökéletesen meg tudtam érteni az Ön nápolyi helyzetét; ugyanilyen helyzetben voltak közülünk néhányan Németországban huszonöt esztendővel ezelőtt, amikor megindítottuk a szocialista mozgalmat. Akkor a proletárok között Svájcban, Franciaországban és Angliában csak kevesen voltak átitatva szocialista és kommunista eszméktől, igen csekély eszközeink voltak a tömegek befolyásolására és, mint Önöknek, a tanítók, az újságírók meg a diákok között kellett követőket keresnünk. Szerencsére a mozgalomnak ebben a szakaszában könnyű ilyen embereket találni, akik nem tartoznak tulajdonképpen a munkásosztályhoz; ezek később, amikor a dolgozó tömegek uralkodnak a mozgalomban, kétségkívül ritkábbak lesznek.

Az 1848 által biztosított szabadság, a sajtó, a gyülekezés és az egyesülés szabadsága a mozgalomnak ezt az első szakaszát természetesen nagymértékben lerövidítette és egy vagy két év múlva kétségtelenül más jelentést adhat majd nekünk arról, milyen a dolgok állása Nápolyban.

Köszönjük Önnek nyíltságát is, hogy úgy ismertette velünk a tényeket, amilyenek azok a valóságban. Szövetségünk elég erős ahhoz, hogy megmutassa, hogy ismeri a valódi igazságot, még ha ez kedvezőtlennek látszik is, s nem gyöngíthetné jobban semmi, mint a túlzott jelentések, amelyeknek nincsen semmi realitásuk. Cselekedjék így, s sohasem fog tőlem olyan tájékoztatást kapni, amely a legkevésbé is arra késztetné, hogy másként lássa a dolgokat, mint amilyenek.

Mellékelem a Tanács július 3-án tartott üléséről szóló jelentést a Wolff őrnagyra vonatkozó összes tényekkel.[943] Minthogy ezt az embert jól ismerik Olaszországban, jó lesz ott e tényeket nyilvánosságra hozni.

Hozzáfűzhetem, hogy van egy szabályunk a szervezetünk által kiadott összes időszaki lapokra vonatkozóan: két példányt rendszeresen be kell küldeni a Tanácshoz ide, egyet a levéltár részére, ahol mindet megőrzik, egyet meg azon ország titkársága részére, ahol megjelennek. Ugye nem restelli majd a fáradságot, hogy ezt végrehajtassa, mihelyt a Szövetségnek lesz olasz sajtószerve? Az olasz fordításokból is kellene küldeni ide néhány példányt. Vannak most ide menekült olaszok,[950] akik Párizsban a Kommünért harcoltak, s a mi menekült-alapunkból kapnak segélyt.

Üdvözlet és testvériség.

F. Engels

Eredeti nyelve: angol (fordításunk az olasz szövegen alapszik)

3

Engels Carlo Cafieróhoz

Nápolyba

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1871 július 28.

Kedves Cafiero,

Megkaptam 12-i levelét, s remélem, Ön megkapta a néhány nappal ezelőtt Nápolyba címzett levelemet, amely tartalmazta a Szövetség szabályzatát, a genfi és a brüsszeli kongresszus határozatait, a franciaországi polgárháborúról szóló Üzenet második kiadását, a francia–német háborúról szóló Üzenetet, valamint a Szövetség 1864-es alapító üzenetét stb.* Ezek a dokumentumok bizonyára elegendőek lesznek ahhoz, hogy megmagyarázzák Önnek, melyek Szövetségünk szabályai és elvei, s milyen felhatalmazással rendelkezik a Főtanács ahhoz, hogy magának a Szövetségnek a nevében és érdekében cselekedjék. Én is megkaptam a lodi „*Plebé*"-t, a *Caporussóról* szóló bulletint és a „*Roma del Popoló*"-nak azt a számát, mely *Mazzininak* ellenünk intézett támadását tartalmazza.[951]

Ami a Caporussóra vonatkozóan közzétett és azután az Ön levelében idézett tényeket illeti, ezek elegendők volnának ahhoz, hogy képtelenné tegyék arra, hogy a jövőben bármi bajt okozzon nekünk. Ha merészelne a nyilvánosság előtt a munkásosztály képviselőjeként megjelenni, publikálnánk a 300 líra ügyét[952], s ez semmivé tenné befolyásának utolsó maradványait is. Örömmel vesszük tudomásul, hogy odaát a *bakunyinisták* szektája már nem létezik. Azért hittük ennek ellenkezőjét, mert a svájci bakunyinisták *mindig állították a létezését*. Állandóan ezt ismételgették, s mivel Nápolyból nem kaptunk semmi választ leveleinkre, elhittük. Nem volt más nápolyi címünk, mint Caporussóé, akinek E. *Dupont*, Franciaország ügyeivel megbízott titkárunk Marx jelenlétében legalább három levelet írt, de Caporusso alighanem elsikkasztotta őket. Ha úgy véli, hogy megéri a fáradságot, kérdezze meg Caporussót a levelek felől. Egyébként sohasem kaptunk Nápolyból válaszleveleket, s ha a küldött levelek közvetlenül a Tanácshoz voltak címezve, ahogy állítja, nagyon is világos, hogy az olasz, francia és angol rendőrségen keresztül egyik sem juthatott el hozzánk.

Teljesen igaza van, ha hangsúlyozza a *reflexió mozzanatát* (amiben örömmel ismerem fel magát az öreg Hegel hangját, akinek mi is sokat köszönhetünk), s ha azt mondja, hogy a Szövetség nem szorítkozhat akciójában a szervezeti szabályzat első cikke-

* *V. ö. 637–639. old. – Szerk.*

lyének egyszerű határozott igenlésére, egy olyan elv igenlésére, amely, ha nem fejlesztik tovább, puszta *tagadás* marad, az arisztokrata és polgári osztályok azon jogának a tagadása, hogy a proletariátust kizsákmányolják. Valójában ennél sokkalta tovább kell mennünk, ki kell fejtenünk a kérdés pozitív oldalát, vagyis azt, hogy miként valósítható meg a proletariátus felszabadítása: a különféle vélemények megvitatása nemcsak elkerülhetetlen, hanem szükséges is. Ismétlem, ez a vita állandóan folyik, nemcsak a Szövetség kebelében, hanem a Főtanácsban is, ahol vannak *kommunisták, proudhonisták, owenisták, chartisták, bakunyinisták stb.* A legnagyobb nehézség abban rejlik, hogy valamennyiüket egyesítsük és elérjük azt, hogy az ilyen tények körüli véleményeltérések ne zavarják meg a Szövetség szilárdságát és stabilitását. S e tekintetben mindig szerencsések voltunk, kivéve ami a svájci *bakunyinistákat* illeti, akik igazi szektás dühvel mindig megkísérelték, hogy programjukat a Szövetségre rákényszerítsék, akár közvetlenül, akár közvetve, külön nemzetközi egyesülést alapítva saját Főtanáccsal, saját kongresszussal, mégpedig a nagy Internacionálé kebelén belül. Amikor ezt az *Alliance de la démocratie socialiste de Genève* formájában kísérelték meg, a Tanács a következőkben válaszolt (1868 december 22.)[953]:

„Ezen okmány (az „Alliance" programja és szabályzata) szerint a nevezett *Egyesülés* teljesen beleolvadt a Nemzetközi Munkásszövetségbe, s ugyanakkor teljesen e Szövetségen kívül alapíttatott. A Nemzetközi Munkásszövetségnek az egymást követő genfi, lausanne-i és brüsszeli kongresszusokon megválasztott Főtanácsán kívül a Kezdeményező Bizottság szabályzata értelmében lesz majd egy másik, önmaga kinevezte Központi Tanács Genfben. A *Nemzetközi Szövetség* helyi csoportjai mellett ott lesznek majd a *Nemzetközi Egyesülés* helyi csoportjai, amelyek a Nemzetközi Szövetség nemzeti irodáin kívül működő nemzeti irodáik útján *»az Egyesülés Központi Irodájától kérik majd felvételüket a Nemzetközi Munkásszövetségbe«*. Az Egyesülés Központi Bizottsága ezzel illetéktelenül követeli magának a Nemzetközi Szövetségbe való felvétel jogát. Végül majd még a Nemzetközi Szövetség általános kongresszusa is másodpéldányra lel a Nemzetközi Egyesülés általános kongresszusában, mert a Kezdeményező Bizottság szabályzata azt mondja, hogy az évi munkáskongresszuson a Szocialista Demokrácia Egyesülésének küldöttsége, mint a Nemzetközi Munkásszövetség ágazata, *»nyilvános üléseit külön helyen tartja majd«*.

Tekintettel arra,

hogy egy második nemzetközi szervezet léte, amely a Nemzetközi Munkásszövetségen belül és kívül ténykedik, a legbiztosabb eszköz volna ez utóbbinak a szétbomlasztására;

hogy egyének bármely csoportjának bármely helyen joga volna arra, hogy utánozza a genfi Kezdeményező Bizottságot (az Egyesülését), és többé-kevésbé tetszetős ürügygyel más nemzetközi szövetségeket, amelyeknek más a speciális küldetésük, oltson bele a Nemzetközi Munkásszövetségbe;

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség ezen a módon hamarosan a mindenféle fajú és nemzetiségű* cselszövők játékszerévé válna;

* *Az olasz szövegben*: mindenféle nemzetiségű és pártállású – *Szerk.*

hogy azonkívül a Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata csak *helyi* és nemzeti *ágazatokat* enged meg a Szövetség keretén belül (lásd a szervezeti szabályzat 1. és 6. cikkelyét);

hogy a Nemzetközi Szövetség szekcióinak tilos olyan szervezeti szabályzat, illetve ügyviteli szabályzat elfogadása, amely ellenkezik a Nemzetközi Szövetség általános szabályzatával és ügyviteli szabályzatával (lásd az ügyviteli szabályzat 12. cikkelyét);

hogy a kérdést már előre eldöntötte a brüsszeli általános kongresszuson a *Békeliga*[603] ellen hozott egyhangú határozat (a liga felszólította az Internacionálét, hogy hozzá csatlakozzon, és e határozattal válaszoltunk ezeknek a burzsoáknak);

és hogy a kongresszus ebben a határozatban kijelentette, hogy a *Békeligának* semmiféle létjogosultsága nincsen, mivel legutóbbi nyilatkozatai szerint célja és alapelvei azonosak a Nemzetközi Munkásszövetség céljával és alapelveivel;

hogy az *Egyesülés* Kezdeményező Bizottságának több tagja mint a brüsszeli kongresszus küldötte e határozat mellett szavazott;

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa egyhangúlag így határozott:

1. a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése szabályzatának mindazon cikkelyeit, amelyek a Nemzetközi Munkásszövetséghez való kapcsolatai felől rendelkeznek, semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja;

2. a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülését nem fogadja el a Nemzetközi Munkásszövetség ágazatának."

Erről a pontról, vagyis hogy az Internacionálé nem engedheti meg a szektás Internacionálénak, hogy az ő szervezetével egybeolvadjon, nem lehetséges két vélemény. A legcsekélyebb kétség sem fér ahhoz, hogy minden jövőbeni kongresszus és Főtanács akadályozni fogja ilyen intrikák szövését kebelünkön belül, s jó lenne, ha nápolyi barátaink, legalább azok, akik kapcsolatban állnak Genffel, megértenék ezt: a *bakunyinisták* igen kicsiny kisebbség a Szövetségben, s az **egyedüliek,** akik mindenkor viszályokat szítottak. Főképpen a *svájciakról* beszélek, mert a többiekkel csak kevés dolgunk vagy semmi dolgunk sem volt. Mindig megengedtük valamennyiüknek, hogy saját elveik legyenek és terjesszék őket az általuk erre legalkalmasabbnak tartott módon, feltéve, hogy lemondanak minden olyan kísérletről, mely a Szövetség aláásására vagy programjuk ránk erőszakolására irányul. Így majd meglátják, hogy az európai munkások egyáltalán nem fognak egy kicsiny szekta eszközévé válni. Ami pedig elméleti nézeteiket illeti, a Főtanács 1869 március 9-én írt az Alliance-nak, idézve a szervezeti szabályzat 1. cikkelyét[954]:

„Minthogy a munkásszekciók körülményei minden országban és a munkásosztály körülményei a különböző országokban, valamint jelenlegi fejlettségi fokuk igen különböző, ebből szükségszerűen következik, hogy elméleti nézeteik, amelyek a valóságos mozgalmat tükrözik vissza, szintén különbözőek. A cselekvés közössége azonban, amelyet a Nemzetközi Munkásszövetség hív életre, a különböző nemzeti szekciók szervei által megkönnyített eszmecsere és az általános kongresszusokon lefolytatott közvetlen viták fokozatosan feltétlenül létrehoznak majd egy közös elméleti programot. Nem tartozik tehát a Főtanács funkcióinak sorába, hogy kritikai vizsgálatnak vesse alá az Egyesülés programját. Nem kell kutatnunk, vajon adekvát kifejezése-e a

proletármozgalomnak vagy sem. Nekünk csak azt kell tudnunk, nem tartalmaz-e semmi olyat, ami ellenkezik Szövetségünk általános tendenciájával, vagyis a munkásosztály teljes felszabadításával."

Teljes egészében idéztem ezt Önnek azért, hogy bebizonyítsam, mennyire alaptalan bármilyen vád a Főtanács ellen, vagyis bebizonyítsam, hogy a Főtanács nem hágja át a szervezeti szabályzat 1. cikkelyét. Hivatalos funkcióiban, ami nemzeti ágazatok felvételét vagy fel nem vételét illeti, minden bizonnyal csak így járhat el; de ami az elméleti kérdések körüli vitákat illeti, a Tanácsnak nincs ennél hőbb óhaja. Az ilyen vitáktól reméli a Tanács, hogy eljut egy olyan általános elméleti program megfogalmazásához, amelyet az európai proletariátus elfogad. Valamennyi kongresszusunkon az elméleti viták az időnek túlnyomó részét vették igénybe, de meg kell jegyeznünk, hogy ezekben az elméleti vitákban Bakunyin és barátai nagyon kevéssé vettek részt. A Főtanács hivatalos okmányaiban is sokkal messzebb ment, mint az 1. cikkely. Olvassa el az összes iratokat, amelyeket Önnek elküldtünk, s különösen a franciaországi polgárháborúról szólót, az 5. számút, amelyben a kommunizmus mellett foglalunk állást, ami a testület sok proudhonistája körében kétségtelenül szörnyű visszatetszést keltett. Ezt megtehettük, mert késztettek erre bennünket a Párizsi Kommün kapitalista rágalmazói.

A Főtanács egyetlen okmányt sem tett közzé, amely ne menne túl az 1. cikkelyen. De a Tanács a Szövetség hivatalos programján csupán *annyiban* mehet tovább, *amennyiben a körülmények ezt igazolják*; egyetlen szekciót sem jogosíthat fel arra, hogy ezt mondja: megsértettétek szervezeti szabályzatunkat, hivatalosan olyan dolgokat proklamáltok, amelyeket a Szövetség szabályzata nem tartalmaz. Ön azt mondja, hogy nápolyi barátainkat a puszta absztrakció nem elégíti ki, valami konkrétumot akarnak: nem elégednek meg mással, a társadalmi osztályok egyenlőségét akarják az egyenlőtlenség helyett. Jól van, mi hajlandók vagyunk többet tenni. A Főtanácsban nincs egyetlen ember sem, aki ne volna a *társadalmi osztályok teljes megszüntetése* mellett, s a Főtanácsnak nincs egyetlen okmánya sem, amely ne volna ezzel összhangban. Meg kell szabadulnunk a földtulajdonosoktól és a tőkésektől, arra vezetve a föld és az ipar munkásainak egymással szövetséges osztályait, hogy birtokukba vegyék az összes termelési eszközöket: a földet, a szerszámokat, a gépeket, a nyersanyagokat, s azt, ami a termeléshez szükséges idő alatt a létfenntartásra szolgál. Ezzel az egyenlőtlenségnek meg kell szűnnie. S ennek megvalósításához a proletariátus politikai uralmára van szükségünk. Azt hiszem, ez elég konkrét lesz nápolyi barátainknak. Ugyanakkor, miközben mi, akárcsak a többiek, kivesszük a részünket a *nehéz talaj* megmunkálásából, nem szabad azt követelni, hogy a Főtanács rövid időközönként tüzes felhívásokat adjon ki, amelyekkel tagjaink jó része elégedett lenne, másik részének viszont bizonyára nem tetszenének. Ha viszont kedvező reális körülmények adódnak, akkor megmutatjuk erőnket, ahogy ez megtörtént a polgárháborúra vonatkozó Üzenettel, s ezt a franciaországi körülmények igazolták. A vallási kérdésről nem beszélhetünk hivatalosan, kivéve ahol a papok provokálnak bennünket, de Ön meg fogja érezni az ateizmus szellemét valamennyi kiadványunkban, s ezenkívül nem veszünk fel magunk közé egyetlen olyan egyesületet sem, amelynek szabályzatában a

leghalványabb vallásos utalás található. Sokan akartak volna csatlakozni, de valamennyit visszautasítottuk. Ha nápolyi barátaink ateista egyesületben tömörülnének és csak ateistákat vennének fel, mit érne a propagandájuk egy olyan városban, ahol, mint önmaga mondja, nemcsak Isten mindenható, hanem Szent Januárius is szórmentén kell kezelni?

Mellékelek egy levelet C. Palladino részére; rokonszenvünket fejezzük ki benne a nápolyi szekció iránt, az Ön kívánságának megfelelően; szíveskedjék átadni neki.

Most Mazzinira vonatkozóan. A „Roma del Popoló"-ban megjelent cikkét múlt kedden közöltem a Tanáccsal. A vitáról közzétett jelentést néhány napon belül el fogom küldeni Önnek.[955] Olaszország számára azonban kívánatos a következők közzététele.

Mazzini ezt mondja: „Ez az évekkel ezelőtt Londonban alapított Szövetség, amelytől *kezdettől fogva megtagadtam együttműködésemet*... Egyének kis csoportja, amely arra vállalkozik, hogy közvetlenül kormányozza emberek nagy sokaságát, akik hazájuk, irányzataik, politikai feltételeik, gazdasági érdekeik és tevékenységi eszközeik tekintetében különbözők, mindig azon végzi, hogy vagy nem fog működni, vagy *zsarnoki módon* kell működnie. Ezért visszavonultam, és valamivel később visszavonult az olasz munkásszekció."

Most lássuk a tényeket. Az 1864 szeptember 28-i gyűlés után, amelyen Nemzetközi Munkásszövetségünk megalakult, amikor az e nyilvános gyűlésen megválasztott ideiglenes tanács összeült, L. Wolff őrnagy előterjesztett egy kiáltványt és egy szervezeti szabályzattervezetet, melyet Mazzini maga fogalmazott meg. Ebben nemcsak hogy nem látott nehézséget egy sokaság közvetlen kormányzását illetően stb., nemcsak hogy nem mondta, miszerint ez az egyének kis csoportja mindig azon végzi, hogy vagy nem fog működni, vagy zsarnoki módon kell működnie, hanem ellenkezőleg, a szervezeti szabályzat egy *centralizált konspiráció* szellemében készült és zsarnoki hatalmat adott a központi testületnek. A kiáltvány Mazzini szokásos stílusában íródott: polgári demokrácia, mely a politikai jogokat kiterjeszti a munkásokra, hogy a közép- és felső osztályok *társadalmi kiváltságait* érintetlenül fenntartsák. Ezt a kiáltványt és *szervezeti szabályzattervezetet* azután elutasították. De az olaszok (olvassa el a neveket az alapító dokumentumok hátlapján) tagok maradtak, amíg a kérdés ismét fel nem vetődött néhány polgári demokrata franciával kapcsolatban, akik fel akarták használni az Internacionálét. Amikor ez utóbbiakat nem vették fel, akkor először Wolff, azután a többiek visszavonultak, s mi egyszer s mindenkorra végeztünk Mazzinival.[956] Valamivel később a Főtanács, válaszképpen Vésinier egy cikkére, egy liège-i újságban kijelentette, hogy Mazzini sohasem volt tagja a Szövetségnek és kiáltványának meg szervezeti szabályzatának a tervezetét elutasították.[957] Bizonyára látta, hogy Mazzini az angol sajtóban is dühödten támadta a Párizsi Kommünt; ez pontosan az, amit mindig is tett, amikor a proletárok felkeltek; a vereség után denunciálja őket a *burzsoáknál*. Az 1848 júniusi felkelés után ugyanezt tette, olyan gyalázatosan denunciálta a felkelő proletárokat, hogy még Louis Blanc is röpiratot írt ellene. Az a Louis Blanc, aki azután többször kijelentette, hogy az 1848 júniusi felkelés bonapartista ügynökök műve volt.[958]

Ha Mazzini Marx barátunkról azt mondja, hogy olyan ember, akinek *géniusza*

bomlasztó ... természete uralkodói stb., én csak azt mondhatom Önnek, hogy Marx bomlasztó *uralma* és féltékeny természete Szövetségünket hét éven át egységesen fenn tudta tartani, s ő mindenki másnál többet tett azért, hogy jelenlegi büszke helyzetébe emelje. Ami a Szövetség szakadását illeti, amely, mint mondják, itt Angliában már megkezdődött, az igazság az, hogy a Tanács *két* angol tagja, akik túlontúl bizalmas viszonyba kerültek a burzsoáziával, a polgárháborúról szóló Üzenetünket túlságosan erősnek találták és visszavonultak.[395] Helyettük megnyertünk négy új angol tagot* és egy írt**, s sokkal erősebbeknek tartjuk magunkat itt Angliában, mint voltunk, mielőtt a két renegát elhagyott bennünket. Annyira nem vagyunk a felbomlás állapotában, hogy most ismer el bennünket először nyilvánosan az egész angol sajtó *európai nagyhatalomnak*, s egy kis röpirat még sohasem keltett itt Londonban akkora benyomást, mint a polgárháborúról szóló Üzenet, amelynek harmadik kiadása most fog megjelenni. Ismétlem, igen kívánatos, hogy ez a Mazzininak szóló válasz megjelenjen olaszul, és hogy az olasz munkások lássák: a nagy agitátor és összeesküvő Mazzini nem tud nekik más tanácsot adni, mint *művelődjetek, tanuljatok, amennyire csak tudtok* (mintha ez csak tőlük függne), *törekedjetek gyarapítani a fogyasztási szövetkezeteket* (még csak nem is termelési szövetkezeteket!) *és bízzatok a jövőben...*[959]

A múlt keddi ülésen a Tanács határozatot hozott arra, hogy a Nemzetközi Szövetség különböző munkásszekcióinak a küldöttei zártkörű konferenciát tartsanak Londonban, szeptember harmadik vasárnapján (szeptember 17.).[409]

Azért hoztak ilyen határozatot, mert nyilvános kongresszus most lehetetlen, tekintettel az üldözésekre, melyeket Spanyolországban, Franciaországban, Németországban és talán Olaszországban is a kormányok folytatnak. Ha nyilvános kongresszust tartanánk, ezen országok többségében küldötteinket nem lehetne nyilvánosan megválasztani, s hazatérésükkor valószínűleg letartóztatnák őket. Minthogy így állnak a dolgok, kénytelenek vagyunk zártkörű konferenciához folyamodni, nem téve közzé sem az összehívást, sem az ülésezést, sem a határozatokat. Hasonló konferenciára került sor kongresszus helyett 1865-ben.[408] A jelenlegi konferencia természetesen csak Londonban ülhet össze, mert ez az egyetlen európai főváros, ahol a rendőrség az idegeneket nem ítéli kiutasításra. A küldöttek számát és a választási szabályokat teljesen a különböző *nemzeti szekciókra* bízzuk. A konferenciának csak néhány nap áll majd rendelkezésére, s ennélfogva vitáit a Szövetség belső ügyvitelének és általános szervezetének gyakorlati kérdéseire fogja korlátozni. Minthogy az ülések nem lesznek nyilvánosak, és a vitákat sem fogják majd közzétenni, az elméleti kérdések vitájának csekély jelentősége lesz, mindamellett a küldöttek találkozása jó alkalom lesz az eszmecserére. A Főtanács a konferencia elé fogja terjeszteni az elmúlt két évben kifejtett tevékenységére vonatkozó beszámolót és a konferencia nyilatkozni fog erről. Ilymódon néhány fontos kérdés megoldódik, mielőtt tovább megyünk.

---

* A. Taylor, J. Roach, Ch. Mills, G. Lochner. – *Szerk.*

** J. Patrick MacDonnel. – *Szerk.*

Ezért arra kérem, siettesse, amennyire csak lehetséges, olaszországi szekcióink újjászervezését, hogy ezen a konferencián képviselve legyenek. Mivel Gambuzzi ez idő tájt Londonba jön, talán utazását összeegyeztetheti és kaphat egy mandátumot mint az Önök egyik küldöttje. Ám egyben fel kell hívnom figyelmét az ügyviteli szabályzat 8. cikkelyére, amely kimondja:

„A kongresszus munkájában csak olyan tagozatoknak és szekcióknak a küldöttei vehetnek részt, amelyek járulékaikat befizették a Főtanácsnak."[960] A járulék évi egy soldo vagy 10 centesimo tagonként, s jó lenne, ha a konferencia előtt beküldenék, mert különben nehézségek merülhetnek fel a küldöttek bebocsátása körül.

Kérem, szíveskedjék a Tanács részére legalább hat példányt elküldeni a „Polgárháború Franciaországban" olasz fordításából, mihelyt megjelenik.[946]

Jó lenne, ha levele címzésére az én nevem helyett Burns kisasszonyt írna, tehát így: Miss Burns, 122, Regent's Park et *rien de plus**, minden más belső boríték vagy cím nélkül. Ez az unokahúgom, egy kislány, aki nem tud olaszul, tehát nem kell tartani tévedéstől.

Mellékelem még: 1. az egyesült államokbeli szekciók New York-i tanácsához intézett Üzenetünket, amelyben kipellengérezzük Washburne úrnak, a párizsi amerikai nagykövetnek a magatartását[402]; 2. és 3. a Tanács 1871 július 11-i és 18-i ülésének hivatalos jegyzőkönyveit (ezek a hivatalos beszámolók nem tartalmaznak mást, mint amit nyilvánosságra kívánunk hozni, s elhagytunk belőlük minden utalást, amely belső ügyviteli kérdéseket érint).

F. Engels

Eredeti nyelve: angol (fordításunk az olasz szövegen alapszik)

* – *és semmi többet – Szerk.*

MELLÉKLETEK

1

Jenny Marx Engelshez

Manchesterbe

[London, 1870 augusztus 10.]

Kedves Engels Úr,

Szerecsen és Jenny tegnap reggel elvitorláztak Ramsgate-be[60] megnézni, hogy lehet-e ott sátrat vernünk. Nagyon félek, hogy a házbér szörnyű magas lesz. Már többször voltam Mr. Smithnél, a házügynöknél[34], hogy tevékenységre serkentsem. Azt állítja, megtett minden szükséges lépést és írt a tulajdonosnak Manchesterbe. Ettől az előkelő úrtól, akinek úgy látszik, nem sürgős a dolog, nem lehet választ kapni. Smith azonban úgy véli, nem veszélyes a dolog és épp elég idő van még arra, hogy mindent elrendezzen Önnek. Megígérte, hogy újra ír nekem; minthogy azonban máig még semmi hírt nem kaptam, holnap ismét odamegyek és erélyesen fellépek.

Éppen most küldött Lafargue több francia újságot, az egyiket közülük, a „Soir"-t ide mellékelem. Talán lesz benne valami, amit felhasználhat katonai cikkeihez[16]. Nem is hiszi, mekkora feltűnést keltenek ezek itt! De csakugyan egész csodálatosan világos és szemléletes írások, s nem mulaszthatom el, hogy ifjabb Moltkénak ne nevezzem Önt.

A „Figaro" stb. undorító szitkozódásai minden képzeletet felülmúlnak. Szőröstül-bőröstül felfalnák a vandálokat, amiért olyan szemérmetlenek voltak, hogy összpontosították erőiket és „a haza szent földjére" merték tenni lábukat. Hogy megérdemlik ezek mind a porosz verést; mert minden franciának, még a legjobbak kicsiny csoportjának is ott rejlik szíve rejtett zugában a sovinizmus. Ezt most az egyszer kiporolják. Nálunk itthon is, ahol szintén volt egy csipetnyi soviniszta érzület, felháborodást keltenek ezek az urak az ő civilizá-á-ációjukkal és eszméikkel, amelyeket jóságosan át akartak vinni Németországba, erre a nem „szent földre".

A Laura küldötte újságok bélyegzőjéről rémületemre azt látom, hogy még Levallois-Perret-ben vannak, tehát egészen közel az erődítményekhez. Mi már rég figyelmeztettük őket, hogy hagyják el Párizst és menjenek a kis Schnapsikával Bordeaux-ba. Ők azonban nem akarnak hallani; reméljük, nem kell majd megérezniök sem. Most befejezem, hogy elvihessem még e sorokat a postára s egyszersmind a „Pall Mall"-ért rohanjak, megnézni, vannak-e benne Z-től „Jegyzetek a háborúról". Tegnapelőtt a lap első vezércikként hozta az Ön cikkét[961], hogy még több politikai tőkét kovácsoljon belőle.

A Béketársaság[68] tegnap 20 £-et adott az Internacionálénak, hogy terjessze az Üzenetet Németországban és Franciaországban. Nem tudom, hogy Wilhelmke for-

dítása tetszik-e majd Szerecsennek. A derék belgák francia fordítása egészen siralmas; színtelenségben csak a derék svájciak éppen most érkezett fordítása múlja felül.

Kedves feleségének adja át legszívélyesebb üdvözletemet.

A régi barátsággal híve

Jenny Marx

2

Eleanor Marx Engelshez

Manchesterbe

36, Hardres Street
[Ramsgate,] 1870 augusztus 12.

Kedves Engels,

A címből láthatja, hogy megint Ramsgate-ben vagyunk.[60] Azt hiszem, tudja, hogy múlt kedden Szerecsen és Jenny elutaztak szállást keresni. – Mama és én tegnap indultunk Londonból, és nagyon kellemes utazás után épen és egészségesen megérkeztünk ide. Azt mondom, *kellemes* utazás, bár nem hiszem, hogy mama is így vélekedik. A tenger nagyon viharos volt, a hullámok át-átcsaptak a hajón és mindenkit lelocsoltak. – Egy hölgyet, engem és néhány urat kivéve minden utas tengeribeteg lett. Ez a hölgy és én felkapaszkodtunk egészen a parancsnoki híd mellé és ott telepedtünk le. Remek szórakozás volt. Ma reggel hat óra előtt felkeltem és kilencig sétáltam. Most a strandra készülök és egy jó nagyot fürdöm. – Papa tegnap levelet kapott Kugelmanntól. – Az utóbbi ír arról a könyvről, amelybe Rossa arcképét be kell rakni. Nagyon hálás azért, amit Ön írt, de azt mondja, hogy nem kapta meg a képet.[245] – Jane* nem sokkal az Ön előszavának elküldése után küldte el, ezért feltételezem, hogy nem kapták meg. Nem küldené el neki az Ön példányát – tudja, azt, amelyik az „Irishman"-ben volt. – Nagyon lekötelezne bennünket, ha megtenné. – Most be kell fejeznem, mert rohanok megint kifelé, szeretettel üdvözlök mindenkit és maradok szeretettel

Tussy

Eredeti nyelve: angol

* Jenny (Marx leánya). – *Szerk.*

3

Jenny Marx Engelshez

Manchesterbe

36, Hardres Street
Ramsgate [1870 augusztus 18. körül].

Kedves Engels Úr,

Mellékelten küldöm Lafargue egy levelét, amely bizonyára érdekelni fogja Önt. Hosszú idő múltán most először hallunk valamit ezekről az emberkékről, s azt is megtudjuk, hogy nem akarják ott átvészelni az ostromot.[59] Legalább ez az *egy* vigaszunk megvan. Milyen szörnyűek a Párizsból jövő összes hírek! Ha idejében nekiront a „grrrande nation"*, akkor most nem volna a nyakán Eugénia és Palikao rezsimje. Hát nem gyalázatos dolog, hogy nyugodtan a börtönben hagyják Rochefort-t, az egyetlen politikus koponyát a jeune France** soraiban! Valóban, még jobban megérdemlik a porosz nádpálcát, mint ahogy csak sejthettük is.

Nagyon bosszús vagyok a házhistória miatt[34] és igazán nem tudom, hogyan érhetné Ön el a márkit. Talán egy Mr. Smithhez intézett levél többet segítene, mint az én személyes közbenjárásom. Az elhúzódásért mindig áthárított magáról minden felelősséget az alügynökökre. Egészen zavaros egy história!

Tegnap este itt nagyon esett, úgyhogy Szerecsen nem mehetett sétálni. Ma reggel ismét pompásan sütött a nap. Meg vagyok győződve róla, hogy Szerecsen itt a kitűnő tengeri levegőn teljesen összeszedné magát, ha balszerencséjére nem volna ez a reumája, amely akadályozza a járásban és az alvásban. Ma este azonban sokkal jobban volt és az előbb, evés után, ismét lefeküdt egy kicsit „bye-byen"***, ahogy mi a szieszтázást nevezzük. A leányok állandóan a tengernél, a tengerben, a tengeren, vagy a tenger mellett vannak, piros az arcuk és még pirosabb az orruk, különben pedig nagyon jól és vígan vannak. Csak kedvenc nemzetük összeomlása bántja nagyon mind a kettőjüket. Jenny totál „francia", Tussy pedig „ír". És milyen kergén viselkedett ez a Pigott! Az „EM" szignó nem Tussyé. Ő azonban küld ma ennek a szamárnak egy részletet a „Liberté"-ből, amelyben a franciák kereken kikérnek maguknak minden ír segítséget és lelkesedést, mert szívesebben veszik, ha inkább a „derék

---

* – „na-a-agy nemzet" – *Szerk.*
** – ifjú Franciaország – *Szerk.*
*** – „hajcsizni", „szunyókálni" – *Szerk.*

angolokhoz" van közük. Ezt kapják az írek a bonapartista Franciaországtól. Így köszönik meg nekik fáklyásmeneteiket és tüntetéseiket.

Szívélyes üdvözlet kedves feleségének mindnyájunktól és különösen tőlem.

Híve

Jenny Marx

4

Jenny Marx Engelshez

Manchesterbe

[London, 1870 szeptember 13. körül.]

Kedves Engels Úr,

Hálás köszönet kedves, hosszú, érdekes leveléért.[20]

Most ismét visszatérek házügyünkre[34] és sajnálom, hogy Önnek még egyszer kellett írással fáradnia. A tapétázással így áll a dolog: Smith és a másik ügynök kijelentette, hogy ha Ön kívánja, készek kitapétáztatni a szobát; de mindketten azt gondolják, hogy a vörös tapéta most, miután letisztították, megfoltozták és rendbe hozták, többre becsülendő minden más olcsóbbnál, s hogy ez 3 szor olyan drága, mint az utcai szoba tapétája és ez az igazi ebédlőtapéta. Erre Lenchennel még egyszer odamentem, mert nem bíztam meg teljesen a magam szemében, s Lenchen *határozottan* a „Smithék" véleményén volt és még most is állítja, hogy ezt bármely másiknál többre becsüli. Bizonytalan lettem és mert nem tudtam, mit tegyek, vártam az Ön levelét. A legjobb talán az lenne, ha Ön maga nézné meg itt a dolgot és azután döntenénk. Ha újat akar, az egy nap alatt kész lehet. Kérem, írjon, hogyan kívánja. Egyébként úgy láttuk, hogy a ház tetőtől talpig teljesen jó karban van, egyikünk sem talált rajta semmit. 2 törött ablakot nemrég üvegeztek be és a mosókonyhában a lefolyókőhöz egy új robinet-t* tettek (nem tudom a német szót rá). Különben úgy láttam, minden rendben van. és azt hiszem, ha még hiányzik valami, arról ez az ember rögtön gondoskodik. Úgy nézem, nagyon készséges mindenre.

Mindenesetre néhány éjszakára nálunk kell maradniok Önöknek és nappal innen adniok ki rendelkezéseiket. Helyet majd találunk mindenkinek. Hiszen valóságos palotában lakunk és az én fogalmaim szerint túlságosan is nagy és drága házban.

Serraillier nagyon érdekes levelet írt Párizsból, amely szó szerint megerősíti mindazt, amit mi valamennyien régóta tudunk a szeretetreméltó fráziscsiplőkről.**

Serraillier azt mondja, hogy majdnem széttépik az embert, ha megmondja az igazságot, s még a jobbak és legjobbak is 1792 emlékeiből élnek. Egészen el van ragadtatva Rochefort-tól, akivel 2 szer találkozott, s felvétette magát a kedves Gustave*** védelmi századába. Talán egyelőre jobb volna nem közölni Dupont-nal, hogy Serraillier segít védeni a „szent földet". Végül még nehéz lenne ettől a szíve és el akarna

---

* – *vízcsapot* – *Szerk.*

** *V. ö. 144–145. old.* – *Szerk.*

*** Gustave Flourens. – *Szerk.*

menni. De mire volna ez jó? Dupont nagyon megjárná ott az ő ingerlékenységével. Lafargue-ékról semmi hírünk. Nagyon örülök, hogy ő biztonságban van.

Jenny jobban érzi magát, de nagyon szenved a „grrande nation"* miatt, amelybe a két leány tisztára belebolondult. Idővel majd másképp lesz. Hisz mindnyájunkban megvolt ez a rajongás.

Szívélyesen üdvözli kedves feleségét

híve

Jenny Marx

* – „na-a-agy nemzet" – *Szerk.*

5

Jenny Marx Peter Imandthoz

Dundeeba

[London, 1871 június 13. körül.]
1, Maitland Park Road

Kedves Imandt Úr,

Most kaptam meg sorait és sietek rögtön közölni, hogy Szerecsen teljesen rendben van.[962] Csupa rendőri hazugságról van szó, amelyeket Stieber most a francia gazemberekkel együtt főz ki. Ma küldünk Önnek példányokat az Internacionálé Üzenetéből[357]. Talán be tud valamit juttatni belőle a sajtóba. A leányok 6 hete Lauránál vannak.[138] Először Bordeaux-ban voltak. Ott azonban égett a föld Lafargue talpa alatt. Megléptek onnan és most közvetlenül a spanyol határnál vannak, remélhetőleg biztonságban.

Az Ön fivére is írt tegnap néhány sort Szerecsen lecsukatásáról; kérem, közölje vele, amit tud. Én ma nyakig vagyok teendőkkel.

Nem is sejtheti, kedves Imandt úr, mennyit szenvedtünk ezekben a hetekben keservünkben és dühünkben. Több mint 20 év kellett ahhoz, hogy ilyen derék, tehetséges, hősies férfiak kinevelődjenek, s most szinte mind odaveszett. Egyeseknél még van remény, de a legjobbakat meggyilkolták, Varlint, Jaclard-t, Rigault-t, Tridont stb. stb., mindenekelőtt pedig az igazi hősöket, akik egy hétig vezető nélkül harcoltak Villette-ben, Belleville-ben és St. Antoine-ban: munkásokat és munkásnőket!! stb. stb. A Félix Pyat-fajta hitvány ordítozók valószínűleg megúszák. Mások még rejtőzködnek, de félek, hogy a vérebek még kiszimatolják őket.

Szívélyesen üdvözlöm.

Híve
Jenny Marx

6

Jenny, Marx leánya Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1871 okt. 3.

Kedves Doktor,

Nagyon köszönöm a portrékat[963], melyeket szíves volt elküldeni nekünk. Kitűnő másolatok. Teljesen egyetértek Önnel, hogy a profilkép előnyösebb, különösen egy képes újság részére; de sajnos csak *ketten* szavaztunk mellette, és minthogy sokan szavaztak ellenünk, mondhatom Önnek, hogy nagyon kemény csatákat kellett vívnom és végül is csak kompromisszumos eredményt sikerült elérnem – vagyis mindkét képet elküldtük a művészhez, aki közzéteszi majd a portrét, és rajta áll, hogy válasszon a kettő között vagy mindkettőt felhasználja.

Örömmel közölhetem, sikerült meggyőzni Szerecsent, hogy hagyja abba a munkát öt napra és utazzon a tengerpartra.[460] Ma kell visszajönnie, mert az Internacionálé ülést tart; mama, aki vele van, azt írja, hogy a néhány napos pihenés nagyon jót tett neki. Igen nagy szüksége volt pihenésre! Szerintem valóságos csoda, hogyan tudta elviselni az utóbbi hónapok rengeteg erőfeszítését és izgalmát.

Félelmetesen sok volt és sok még most is a munka. Vegyük például ezt a napot. Korán reggel levél jött az Internacionálé egyik olasz szekciójától – azt írják benne, hogy a Szövetségnek csodálatos sikerei vannak Olaszországban (bizonyára látta Garibaldi levelét az Internacionáléról[964]), s tanácsot és támogatást kérnek. Azután levelek érkeztek Franciaország különböző részeiből, végül egy őrült levél egy svédtől, aki, úgy látszik, megbolondult. Felszólítja a „nagy mestert", hogy „gyújtson fáklyákat Svédország hegyein" stb. Alighogy a postás elment, csengetnek. Valaki érkezik Franciaországból – Oroszországból – vagy Hongkongból! Az emigránsok száma itt napról napra növekszik. Ezek a szegény emberek szívettépő nyomorúságban vannak – nem tanulták meg Badinguet[65], az Orléans-ok, Gambetta & Co. művészetét, hogy gondoljanak a rossz napokra is –, egy szál ruhában, fillér nélkül jöttek ide. A tél iszonyú lesz itt.

Az a félelme, hogy Franciaországból spiclik is áramlanak be, nagyon is megalapozott. Szerencsére a Tanács tett óvintézkedéseket. Hogy bebizonyítsam ezeknek az óvórendszabályoknak a sikerét, elég, ha elmondom, hogy az Internacionálé 17-től 23-ig konferenciát[409] tartott, és egyetlen újság sem tudott róla. 24-én a megbeszéléseket egy bankett zárta be. Szerecsennek kellett elnökölnie ezen a rendezvényen (igencsak akarata ellenére, képzelheti), és abban a megtiszteltetésben volt része, hogy Wróblewski, a hős lengyel tábornok ült a jobbján. Másik oldalán Dombrowski

fivére* ült. A Kommün igen sok tagja volt jelen. Svájcból Utyin és Perret érkeztek küldöttekként, Belgiumból De Paepe és öt másik, Spanyolországból Lorenzo – nagyon komoly, odaadó ember –, Liebknecht és Bebel pénzhiány miatt nem tudtak eljönni. A konferencia nagyon nagy munkát végzett. Egyéb kérdések között persze felbukkant az örökös svájci perpatvar. Különbizottságot választottak a nézeteltérések kivizsgálására.[533] A bizottság által hozott határozatok, remélhetőleg, véget vetnek majd a Bakunyin–Guillaume–Robin-klikk alattomos machinációinak. Íme néhány határozat a svájci ügyben:

„Tekintettel arra,

hogy az »*Alliance de la démocratie socialiste*« feloszlottnak nyilvánította magát;

hogy a konferencia szeptember 18-i ülésén úgy döntött, hogy a Nemzetközi Szövetség minden *működő* szervezetének ezentúl egyszerűen és kizárólag a Nemzetközi Munkásszövetség ágazata, szekciója, föderációja stb. megjelölést kell használnia, hozzáfűzve az illető helység nevét;

hogy ennélfogva nincsen többé megengedve, hogy a működő szekciók és egyesületek szektanevekkel jelöljék meg magukat, pl. pozitivistáknak, mutualistáknak, kollektivistáknak, kommunistáknak stb. nevezzék magukat, vagy hogy olyan elnevezésekkel, mint propagandaszekció, Alliance stb., különtestületeket alakítsanak, melyek speciális – a harcos proletariátusnak a Szövetségben egyesült tömege által követett közös céltól eltérő – küldetéseket tulajdonítanak maguknak;

hogy a Nemzetközi Szövetség Főtanácsának ezentúl ilyen értelemben kell felfognia a bázeli kongresszus határozatát, mely szerint »a Főtanácsnak jogában áll minden új szekció vagy csoport csatlakozását, a következő kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, engedélyezni vagy megtagadni« stb. stb."[965]

Tussy hív – be kell fejeznem a levelet. Szerettem volna írni a kedves Trautchennek is, de úgy látom, ma már nem tudok. Ezért kérem Önt, szíveskedjék nála kimenteni engem és mondja meg neki, hogy a letartóztatásunkról[138] (a német lapokban) megjelent beszámolónak egy szava *sem igaz*. Luchonban nem jelentettük be a nevünket, minden levelet Williams vagy Lafargue névre küldtek nekünk. Teljes visszavonultságban éltünk, senkit sem láttunk az orvoson kívül, akire, sajnos, szükségünk volt egész ott-tartózkodásunk idején. Ott-tartózkodásunk valóban nagyon szomorú volt, mert Laura legkisebb gyermeke egész idő alatt beteg volt és szörnyű szenvedés után július vége felé – 26-án – meghalt. Néhány nappal a gyermek halála után, éppen amikor Lafargue-ék már ki tudtak mozdulni, De Kératry úr megindította irgalmatlan háborúját ellenünk. Laura, aki csatlakozott Bosostban (Spanyolországban) levő férjéhez, nagyon sokat szenvedett – legidősebb gyermeke beteg lett, annyira beteg, hogy Laura attól félt, meg fog halni – dizentériában szenvedett, ami Spanyolország azon részén igen gyakori –, és nem tudott elmozdulni, mert a spanyol és a francia rendőrség lesett rá, hogy letartóztassa. A gyerek most egy kicsit jobban van. Paul időközben ismeretlen ösvényeken Spanyolország belsejébe menekült. Tussyt és

* Theophil Dombrowski. – *Szerk.*

engem Bosostból visszatértünkben elfogtak, letartóztattak és néhány napig szigorú felügyelet alatt tartottak lakásunkban, aztán átvittek a zsandárkaszárnyába. A levelet, amelyet nálam találtak, O'Donovan Rossához írtam. Válasz volt arra, hogy az „Irishman"-ben *szégyenletesen* elítélte a Kommün mozgalmát. Kifejeztem csodálkozásomat, hogy *ő, éppen ő* elhiszi a kommunisták elleni aljas rágalmakat, melyeket a „Figaro", a „Paris-Journal" és más nyomorult rendőri lapok találtak ki. Felkértem őt (aki jelenleg nagy tekintély New Yorkban) és honfitársait, tanúsítsanak rokonszenvet a jobb társadalomért vívott harc hős bajnokai iránt, hiszen, mondtam, az írek mindenki másnál kevésbé lehetnek érdekeltek a dolgok jelenlegi állásának folytatódásában stb.

Szeretettel üdvözlöm Trautchent és Franziskát. Maradok, kedves doktor,

őszinte híve
Jenny Marx

Eredeti nyelve: angol

7

Jenny, Marx leánya Ludwig és Gertrud Kugelmannhoz

Hannoverba

London, 1871 dec. 21[–22].

Kedves Barátaim,

Először is megköszönöm kedves levelét, drága doktor, és elnézését kérem, amiért nem válaszoltam rá hamarabb. Ha tudná, milyen sok dolgom volt az utóbbi időben, megbocsátana. Az utóbbi három héten London egyik külvárosából a másikba rohangáltam (ami nem kis vállalkozás ebben az irdatlan városban), és azután gyakran éjjel egy óráig írtam leveleket. Ezeknek a szaladgálásoknak és leveleknek a célja az, hogy pénzt szerezzünk a menekültek támogatására.[140] Mind ez ideig, sajnos, sikertelenek voltak erőfeszítéseink. A szemérmetlen hírlapi firkászok gyalázatos rágalmai az angolokat annyi előítélettel töltötték el a kommünárokkal szemben, hogy általában a legteljesebb rémülettel néznek rájuk. A munkáltatók tudni sem akarnak róluk. Azokat, akiknek idegen név alatt sikerült álláshoz jutniok, elbocsátják, mihelyt kiderül, kicsodák. Szegény Serraillier és a felesége például francia oktatói állást kaptak. Néhány nappal ezelőtt azonban közölték velük, hogy a Kommün egy extagjának és feleségének szolgálataira nem tartanak többé igényt. De személyes tapasztalatból is tudok beszélni ezekről a dolgokról. Monroe-ék például megszakítottak velem minden kapcsolatot, mert arra a rettenetes felfedezésre jutottak, hogy a leánya vagyok a petrolőr-főnöknek, aki védte a kommünárok gonosz mozgalmát.

Minthogy az emigránsok nem tudnak állást szerezni, képzelheti, milyen szorult helyzetben vannak. Szenvedéseik leírhatatlanok – a szó szoros értelmében az éhhalállal küszködnek ennek a nagy városnak az utcáin – abban a városban, amely a chacun pour soi* elvet a legnagyobb tökélyre fejlesztette. Nincs mit csodálkozni azon, hogy az angolokat, akik az éhhalál-eseteket saját dicsőséges alkotmányuk szerves alkotórészének tekintik, akik az éhenhalás szabadságát olyan privilégiumnak tartják, melyre büszkének kell lenni, nem túlságosan hatja meg a külföldiek elmondhatatlan nyomorúsága, akik iránt semmi rokonszenvet nem éreznek. Több mint öt hónapig az Internacionálé támogatta, jobban mondva épphogy eltengődni segítette a menekültek nagy tömegét. De most kimerültek tartalékai. Ebben a végszükségben nyomattuk ki a mellékelt *bizalmas* körlevelet. Én fogalmaztam meg, és mint látni fogja, gondosan kerültem minden olyan szót vagy célzást, amely megbotránkoztathatná a nyárspolgárokat.

---

* – ki-ki magáért – *Szerk.*

Elképzelhetik, kedves barátaim, mennyire aggasztják ezek a nehézségek és bajok szegény Szerecsent. Nemcsak az uralkodó osztályok összes kormányaival kell harcolnia – tetejében közelharcot kell vívnia a „kövér, szőke és negyvenes" szállásadónőkkel is, akik azért támadják, mert egyik vagy másik kommünár nem fizette ki a lakbért. Alighogy elmélyed az *absztrakt gondolatokba*, máris beront Mrs. Smith vagy Mrs. Brown. Ha a „Figaro" tudna erről – micsoda tárcát írna olvasóinak!

A mindenféle és -fajta megszakítások mellett Szerecsen csak a legnagyobb nehézséggel tudott időt találni arra, hogy előkészítse könyve első fejezetét a második kiadásra.[566] Most azt reméli, hogy ha törik, ha szakad, jövő hét vége előtt el fogja tudni küldeni kiadójának. Egyes részeit nagyon leegyszerűsítette. De örömmel mondhatom, hogy ilyen tengernyi gond ellenére papa egészsége meglehetősen jó, jobb, mint általában az évnek ebben a szakában lenni szokott. Néhány héttel ezelőtt volt egy kelés a hóna alatt, de nem volt súlyos, és hamarosan elmúlt. Köhögése is majdnem megszűnt – már csak reggelente köhög (bizonyára emlékeznek, hogy régebben olykor egész éjjel köhögött).

A néhai alliance-isták utódai egy pillanat nyugtot sem hagynak a Főtanácsnak. Néhány hónap alatt sikerült intrikáikat minden országba bevinniök. Olyan vad energiával láttak munkához, hogy egy ideig az Internacionálé jövője igen borúsnak látszott. Spanyolország, Olaszország, Belgium *látszólag* a bakunyinista absztencionisták* pártjára álltak és szembefordultak azzal a határozattal, hogy az Internacionálénak részt kell vennie a politikában.[532] Itt, Angliában az absztencionisták klikkje összeszűrte a levet Bradlaugh-val, Odgerrel és követőikkel, s még attól sem riadtak vissza, hogy Thiers és Badinguet[65] rendőrspiclijeit és agent provocateureit felhasználják. Orgánumaik, a „Qui Vive!" Londonban és a „Révolution Sociale" Genfben, egymást kiabálták túl rágalmazva a Főtanácsban ülő „autoritáriusokat", „diktátorokat", „bismarckistákat". Bradlaugh úr a legnyomorultabb ferdítésekhez folyamodott, hogy megrágalmazza „a Tanács nagy főnökét".[595] Heteken át magánjellegű összejöveteleken titokban célozgatott, majd végül egy nyilvános közgyűlésen nyíltan is kijelentette, hogy Karl Marx bonapartista volt és ma is az. Állításait a „Polgárháború" azon passzusára alapozza, amely kimutatja, hogy a császárság „*volt az egyetlen lehetséges kormányzási forma*" – itt Bradlaugh megáll és kihagyja a mondat befejező szavait: „abban az időben, amikor a burzsoázia már elvesztette, a munkásosztály pedig még nem szerezte meg a nemzet kormányzásának képességét".[966]

Ezeknek az intrikusoknak a sikere azonban csak *látszólagos*, valójában mindenütt sikertelenek voltak. Összes titkon ravaszul kigondolt összeesküvéseikkel és manővereikkel semmire sem mentek.

Genfben, az intrikusok melegágyában, egy kongresszus[562], amely az Internacionálé harminc szekcióját képviselte, a Főtanács mellett foglalt állást és határozatot hozott abban az értelemben, hogy a szeparatista frakciók ezentúl nem tekinthetők az Internacionálé részeinek, minthogy cselekedeteik világosan megmutatták, hogy céljuk a Szövetség bomlasztása; hogy ezek a szekciók, amelyek csupán a régi Alliance-szek-

* – a politikától való tartózkodás hívei – *Szerk.*

ta[231] frakciói más néven, a viszálykeltés folytatása által szembenállnak a föderáció érdekeivel. Ezt a határozatot egy gyűlés, amelyen 500 tag vett részt, egyhangúlag megszavazta. A bakunyinistáknak, akik egészen Neuchâtelből jöttek, hogy jelen legyenek, igen rossz bánásmódban lett volna részük, ha azok az emberek, akiket ők „bismarckistáknak", „autoritáriusoknak" neveztek – Utyin, Perret stb., meg nem mentik őket és nem kérik a gyűlést, hogy adjon szót nekik. (Utyin persze nagyon jól tudta, hogy teljes kikészítésükre a legjobb eszköz az, ha megengedik beszédeik megtartását.)

Belgiumból, De Paepe szerint, hasonlóképpen jók a hírek. Vasárnap kongresszust tartanak Brüsszelben.[574]

A spanyol föderális tanács szintén elfogadta a küldöttkonferencia[409] valamennyi határozatát és leleplezte a szeparatista klikk rosszhiszeműségét.

Amerikában az utóbbi párt, melyet a 12. szekció[482] képvisel, erőtlen. Mindössze arra képesek, hogy zavarják a többi szekció gyűléseit.

A londoni francia szekció[489] megszűnt létezni – Vermersch („Le Père Duchêne") lett a sírásója.

Attól félek, hogy máris túl sok idejét vettem igénybe – mégis hozzá kell tennem egypár szót válaszul levelére, kedves doktor.

Papának az a véleménye, hogy ha háború törne ki Oroszország és Poroszország között, Ausztria lenne az áldozati bárány, és a farkasok úgy békülnének ki, hogy megkínálnák egymást a bárányka egy-egy darabjával.

Sajnálattal hallom, hogy nem kapta meg az „Illustration"-t[963] – először azért, mert nehéz megszerezni a példányait, azután meg sajnálattal gondolok arra, hogy egész idő alatt azt hitték, elfelejtettem elküldeni a lapot. Higgyék el, kedves „Trautchen" és „Wenzel", maguk voltak a legelsők, akiknek elküldtem. Sőt, mielőtt még Laura kapott egy példányt, már elküldtem maguknak. A portré ugyancsak megjelent egy olasz lapban, valamint a „London Illustrated Times"-ban, és nemsokára megjelenik a spanyol „Ilustración"-ban[967]. Amint látják, világkörüli útra indult. – Köszönet a német „Illustrierte"-ért.[968] Nekem nem nagyon tetszik a portré. A vonások szépítésére stb. törekedve a művész feláldozott mindent, ami jellegzetes volt. Egy barátunk azt mondja, hogy ha véletlenül meglátná egy kirakatban, azt mondaná: „Íme egy szép férfi, aki hasonlít Marx úrra." Küldök majd egy párizsi „Illustration"-t, mihelyt tudok szerezni egy példányt Párizsból – itt, Londonban nem lehet hozzájutni a laphoz.

Ami Bergeret könyvét illeti, ezt nem küldtem el. Nem érdemes elolvasni. A Kommünről ez ideig megjelent könyvek, egy kivétellel, mind csupa szemét. Ez az egyetlen kivétel az általános szabály alól Lissagaray könyve, melyet meg fog kapni ezzel a levéllel együtt.

Visszatérve a vitakérdésre, arra a tévelygő levélre, amely egész Oroszországig utazott, mielőtt elért volna Önhöz, meg kell jegyeznem, hogy téved, ha feltételezi, hogy én valóban bosszankodtam, amikor a német „Bildung"-on* gúnyolódtam.

* – „műveltség"-en – *Szerk.*

– Távol áll tőlem, egy *barbár franciától*, hogy bírálni merészeljem a művelt *német nemzetet*, ezt a grrrrrrande nationt*! De minthogy úgy látszik, Önnek feltett szándéka felvenni a képzelt kesztyűt (képzelt, biztosíthatom, hiszen mindkét kesztyűm a zsebemben van), meg kell kérnem Önt, ne használjon tisztességtelen fegyvert ellenem. Ha megnézi a mellékelt címzést, látni fogja, hogy sohasem írtam Hanovert ékezettel az „o"-n. A borítékra „Hannover"-t írtam, amikor pedig angolul írom le, csak *egy „n"-t* írok, mert angolul ez a helyes írásmód. – De fogjunk kezet (bárcsak valóban megtehetnénk!) – hiszen nem járja veszekedni, amikor küszöbön az új esztendő. Az új évre kívánok mindnyájuknak jó egészséget és boldogságot, és mindenekelőtt remélem, hogy az új év folyamán találkozhatunk. Minthogy családunk nem merészkedhet a kontinensre, s ezért nincs rá lehetőség, hogy meglátogassuk Önöket Németországban, feltétlenül Önöknek kell itt meglátogatni bennünket – mert hadd figyelmeztessem Önöket, ha nem szánják el magukat arra, hogy jövő tavasszal vagy nyáron Londonba jönnek, meglehet, többé nem találnak bennünket itt, mert az angol kormány alattomban intézkedéseket tesz a kommunisták és internacionalisták kiűzését elrendelő törvény bevezetésére. Az a kilátás, hogy Yankee Doodle Dandy országában telepedjünk le, nem nagyon kellemes számunkra. De hát elég minden napnak a maga gondja!

Még egyszer sok boldogságot kívánok az itthoniak nevében és szívből csókolom a kedves Franziskát, aki valóságos felnőtt ifjú hölgy lesz, mire viszontlátom (remélem, ezen a nyáron). Maradok, kedves barátaim, őszinte szeretettel

Jenny Marx

Dec. 22...

Éppen most kaptuk meg leveleiket. Nem is tudom, hogyan köszönjem meg kedvességüket. Túlságosan elkényeztetnek bennünket... A láda még nem érkezett meg, kicsomagoláskor követni fogjuk a levélhez csatolt utasításaikat. – Szíves meghívását illetően, kedves Trautchen, fogadja hálás köszönetemet. Attól tartok azonban, hogy nem fogok tudni elmozdulni hazulról ezen a télen. Jelenleg némileg hasznosítani tudom magam itt, azonkívül ebben az évben már távol voltam hazulról négy hónapig,[138] s ez örökkévalóságnak tűnt fel nekem. Úgy érzem, mintha éppen csak visszatértem volna abból a hosszú számkivetésből. Ígérje meg, hogy jövő évben eljön és meglátogat bennünket, kedves Trautchen!

Egyébként elfelejtettem elmondani véleményemet O'Donovan Rossáról – sajnos, azt hiszem, sok igazság van a róla szóló tudósításokban. Nem válaszolt a levélre, melyet írtam neki, de azóta nem támadta meg újból a kommunistákat, és ez volt minden, amit kívántam.

A londoni írek sorra belépnek az Internacionáléba. Ír szekciók alakulnak az East End különböző részein. – De még azt fogják hinni, hogy ez a tengerikígyó hosszúságú

* – n-a-a-a-gy nemzetet – *Szerk.*

levél sosem ér véget, és talán nem is érne, ha tollam nem mondta volna fel a szolgálatot. Tehát szeretettel üdvözlök mindenkit őszinte barátsággal

Jenny Marx

A láda épp most érkezett. Valóban nem tudom, melyik ajándékot csodáljam jobban. A medaliont félreteszem a legelső *nagy* alkalomra, a Shakespeare-portrét pedig mindjárt be fogom rámáztatni. A legszebbek közé tartozik, melyeket valaha is láttam. Szerecsen nagyon örül a könyvespolcnak. Tussy és mama nincsenek itthon!

Eredeti nyelve: angol

8

Eleanor Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

1, Maitland Park Road
[London,] 1871 dec. 29.

Kedves Öreg Librarym,

Bizonyára nagyon meg lesz lepve, hogy tőlem kap levelet, de papa annyira el van foglalva, hogy megparancsolta titkárának, válaszoljon helyette. Tehát mielőtt bármiről is beszélnék, át kell adnom üzenetét. Szerecsen azt mondja, annyira el volt foglalva, hogy nem tudott korábban válaszolni kérdéseire – ami pedig Biedermannt illeti, csak össze kell hasonlítania „A munkásosztály politikai akciója" című (IX.) határozatnak Ön által készített és a „Volksstaat"-ban megjelent fordítását[471] azzal, amit ő mond, és látni fogja, hogy az övé csupán rendőri kiadás volt.[572] Azonkívül második konferenciát nem tartottak.

Most, hogy az üzleti részt elintéztük, térjünk vissza önmagunkhoz.

Kétségtelenül azt hiszi, hogy ilyen sok év után elfelejtettem Önt. Biztosíthatom, hogy részemről szó sincs ilyesmiről. Tökéletesen emlékszem Önre és Alice-ra is – illetve emlékszem Alice-ra, amilyen *volt*, persze mostanra nyilván teljesen megváltozott. Önt bárhol megismerném, de bizonyos vagyok benne, hogy Ön soha nem ismerne meg *engem*. Akik csak két vagy három éve láttak engem, alig ismernek rám. Nagyon szeretném látni Alice-t és Önt is. Biztosra vártuk, hogy viszontlátjuk a konferencián, és nagyon csalódott voltam, amikor nem jött.[412]

Azt hiszem, hallott azokról a kalandokról, melyeken Jenny és én átestünk Franciaországban,[138] arról, hogy letartóztattak, és Kératry prefektus úr, valamint Delpech főügyész úr vallatott bennünket. – Jennyt és engem visszatértünkben Bosostból, egy kis spanyol faluból (ahová Laurát és kisfiát kísértük el, néhány napot ott töltöttek Lafargue-gal, aki odament, hogy elkerülje a letartóztatást[141]), a francia határon letartóztattak és 24 zsandár kíséretében a Pireneusokon keresztül Fos-ból Luchonba vezettek, ahol a szállásunk volt. Odaérkezvén De Kératry úr házának ajtaja elé hajtattak, és ott háromnegyed óra hosszat várakoztattak bennünket egy nyitott kocsiban, két zsandárral velünk szemben, és isten tudja, hánnyal körülöttünk, majd a házunkhoz vittek. Vasárnap este volt, mindenki kint az utcán. A háznál ott találtuk a rendőrséget, reggel átkutattak mindent a padlástól a pincéig és igen rosszul bántak szegény háziasszonyunkkal és szolgálónkkal, akik egyedül voltak a házban. Kératry már megvallatta őket, és tudatták velünk, hogy hamarosan megérkezik, hogy velünk is ugyanezt tegye. Végül megérkezett, ugyanis nem akart a parkból addig eltávozni, amíg a

zenekar játszott. Szobánk már tele volt zsandárokkal, rendőrspiclikkel és minden rendű és rangú ügynökökkel, amikor megérkezett Kératry prefektus Delpech főügyész, egy békebíró, egy vizsgálóbíró és az államügyész stb. kíséretében. Engem a toulouse-i rendőrbiztossal és egy zsandárral kiküldtek egy másik szobába, és megkezdődött Jenny kihallgatása, körülbelül 10 órakor. Több mint két óra hosszat faggatták, de hasztalanul, mert semmit sem tudtak meg tőle. Akkor kerültem sorra én. Kératry a legszemérmetlenebb hazugságokat mondta nekem. Egy-két választ kapott tőlem azután, hogy rámutatott Jenny írásos nyilatkozatára és azt állította, hogy Jenny ezt meg ezt mondta. Félve, nehogy ellentmondjak Jennynek, ezt válaszoltam: „Igen, így van". Piszkos trükk volt, ugye? De mindezzel együtt vajmi keveset tudott meg. Másnap, amikor megint eljöttek, megtagadtuk az esküt. Két nappal később Kératry eljött és azt mondta, hogy este parancsot küld szabadon bocsátásunkra (a rendőrség őrizetében voltunk). Ehelyett elvittek bennünket a „zsandárságra" és ott töltöttük az éjszakát. Másnap azonban kiengedtek bennünket, bár valójában minden lépésünket figyelték, s azonkívül nem kaphattuk vissza angol útlevelünket. Végre mindent megkaptunk és végre megérkeztünk Londonba. Laura Bosostban nagyjából ugyanilyen, bár valamivel kevésbé rossz kalandokon ment keresztül, hiszen Spanyolországban volt. Úgy látszik, Kératry az első este után minden tőle telhetőt megtett szabadon bocsátásunkra, de Thiers azt akarta, hogy vessenek bennünket börtönbe. Volt valami igen mulatságos is: Kératry és a rendőrség baklövései – például bombák után kutattak a matracok között és azt hitték, hogy a lámpa, melynek segítségével tejet melegítettünk a szegény kisbabának, aki meghalt, tele van „petróleummal"! És mindez azért, mert Lafargue Szerecsen veje, hiszen Lafargue egyáltalán semmit sem csinált. –

Itt nagyon sokan vannak a Kommün tagjai közül, és a szegény emigránsok rettenetesen szenvednek – egyiküknek sincs pénze, és Ön el sem tudja képzelni, milyen nehéz munkát kapniok. Bárcsak elvettek volna egypárat a milliókból, melyek ellopásával vádolják őket.

Nos, kedves öreg barátom, búcsúzom. Csókolja meg helyettem az otthoniakat, különösen Alice-t, és fogadja legjobb kívánságainkat az új esztendőre. Bocsánatot kérek szörnyű írásomért, de pocsék a tollam és majdnem elfogyott a tintám.

Még egyszer „Boldog új évet",
és maradok szeretettel

Tussy

Eredeti nyelve: angol

9

Jenny, Marx leánya Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 január 22.

Kedves Doktor,

Attól tartok, hogy az emigránsokkal kapcsolatos terve nem valósítható meg. Ha a legcsekélyebb ürügy kínálkozna, kiszolgáltatnák őket a versailles-i hóhéroknak. Hiszen még itt, Angliában is a kormány alattomban azon fáradozott, hogy törvényt fogadtasson el kiadatásukról. Ha erre nem kerül sor, ez csupán annak a ténynek köszönhető, hogy mihelyt a kormány szándéka kiszivárgott, nyomban tudomására hozták az angol népnek, amely most, hogy figyelmeztették, nem lesz készületlen, és nem fogja jámborul tűrni, hogy hazáját egy ilyen cselekedettel lealacsonyítsák. Nem tudom, mondtam-e már Önnek, hogy papa értesült elsőként a kormány terveiről egy ismerőse révén, aki kapcsolatban van a belügyminisztériummal, és hogy azonnal közölte ezt a Főtanáccsal, s ezután a hír megjelent az „Eastern Post"-ban,[969] és mégis, noha ilyen szembeszökő bizonyítékok vannak arra, hogy abszolúte szükséges a Főtanács politikai és diplomáciai tevékenysége, a magukat internacionalistáknak nevező intrikusok nyomorult bandája továbbra is éppoly fáradhatatlanul munkálkodik a Főtanács aláásásán. Mint láthatta, a belga kongresszuson[574] már begyűjtötték intrikáik első gyümölcseit. Olyan határozatot hoztak, melynek célja, hogy a Főtanácsot információs irodává alakítsák át. De Paepe, aki nem sokkal a belga kongresszus előtt írt a Főtanácsnak egy levelet, melynek tartalmát ismertettem Önnel, teljesen tévesen ítéli meg a dolgok állását!

Londonban Bradlaugh végzi az egész piszkos munkát csatlósával, Le Lubez-vel együtt. Nem riadnak vissza a legaljasabb eszközöktől sem, csakhogy elérjék céljukat. Bradlaugh úr legutóbb annak a hírnek a terjesztéséhez folyamodott, hogy Karl Marx rendőrügynök. De ahelyett, hogy ennek az ügynek a részleteibe bocsátkoznék, elküldöm majd Önnek az „Eastern Post" azon számait, melyek az erről szóló levelezést tartalmazzák.[595]

Papa a könyvének már több mint a felét elküldte Meissnernek.[566] Az első fejezetben sokat változtatott, és ami fontosabb, ő maga is elégedett (ami ritkán fordul elő) ezekkel a változtatásokkal. Roppant nagy munkát végzett ebben az utóbbi néhány hétben, és valóban csoda, hogy egészsége (mely továbbra is jó) nem látta kárát.

Entre nous*, kedves barátom, meg kell mondanom, hogy azt hiszem, Meissner

---

* – **köztünk (szólva)** – *Szerk.*

nagyon csúnyán viselkedett papával szemben – ahelyett, hogy arra kényszerítette, hogy ezt az egész munkát az utolsó pillanatban végezze el, legalább négy hónappal ezelőtt értesítenie kellett volna őt arról, hogy készül megjelentetni egy második kiadást és így időt adott volna neki.

Sajnos papának ugyancsak most kell előkészítenie az első fejezetet a francia fordító számára is,[176] akinek azonnal munkához kell látnia, minthogy Lafargue talált egy elsőrendű francia kiadót, aki nagyon szeretné megjelentetni a „Tőké"-t. A fordító nem Keller, ő nem tudta folytatni a fordítást, mert más munkával van elfoglalva.[437]

Charles Longuet, a Kommün egy extagja, talált rá egy másik fordítót – azt hiszem, Leroy-nak* hívják –, aki Feuerbach több művét igen ügyesen lefordította. Azt mondják, sikerült a szigorú formákkal megkötött francia nyelven sokat visszaadnia a német gondolat mozgékonyságából – nem könnyű feladat. A könyv *füzetekben* fog megjelenni – azt hiszem, harmincban.

El ne felejtsem elmondani Önnek, hogy Lafargue-ot megint zaklatta a rendőrség, kénytelen volt távozni San Sebastianból, és most Madridban van. Így Laura egyedül maradt gyermekével egy idegen országban. El sem tudjuk képzelni, milyen ürüggyel űzték ki ismét Lafargue-ot, hiszen az Internacionálét, melynek szekcióit alapította, jelenleg nem üldözik Spanyolországban.

Mivel ezt a levelet még ma fel akarom adni, búcsút kell most mondanom Önnek. Remélem, hamarosan megkapom a régóta ígért levelet Trautchentől, és szeretettel üdvözlöm Franziskát.

Maradok, kedves doktor,

őszinte híve
Jenny Marx

Nemcsak Németországban vesznek el állandóan könyvek, újságok és levelek. Nem tudom, nem az úgynevezett utcai postaládáknak tulajdonítható-e ez. Ezentúl bármit küldök Önnek, a postahivatalban fogom feladni.

Ez a Moreau kétségtelenül rendőrügynök, aki olyan buzgón meg akarja szerezni a kommunisták arcképeit.

Eredeti nyelve: angol

* Joseph Roy. – *Szerk.*

10

Eleanor Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz

Pétervárra

London, 1872 január 23.

Tisztelt Uram,

Papának jelenleg olyan sok a dolga, hogy arra kéri, bocsássa meg, amiért nem ő maga ír, hanem én írok helyette. – Olyan *nagyon* kevés az ideje, hogy meggyőződésem, most az egyszer Ön eltekint attól, hogy nem ő maga ír. – Azt mondja, közöljem Önnel, hogy minden elvégzendő munka ellenére már régóta írt volna, ha nem halogatta volna napról napra abban a reményben, hogy *közvetlenül* levelezhet Önnel. – Papa könyvének második kiadása mostanában fog megjelenni Németországban,[566] és ez sok munkát adott neki, mert sokat változtatott benne. Egy francia kiadás is mostanában fog megjelenni,[176] megértheti, micsoda munkát jelentett mindezt előkészíteni. – Az éjszaka nagy részét írással tölti és egész nap nem hagyja el a szobáját – nagyon félek, hogy ez veszélyezteti egészségét. Remélhetőleg hamarosan végez ezekkel a különböző kiadásokkal. Rodbertust illetően papa kéri, mondjam meg Önnek, hogy látta a tanulmányt a „Revue Positive"-ban[970], de nem tudta megkapni a könyvet. Így nem tud semmit sem írni az említett könyv megcáfolására – a tanulmány pedig nem ad elegendő anyagot a támadásra. – Papa úgy véli, jó lenne, ha semmiképp nem késleltetné az orosz kiadást[175], hanem folytatná olyan gyorsan, amint csak lehetséges. Nagyon remélem, hogy ha már egyszer megjelent a „Tőke" francia kiadása, az angol is hamarosan követni fogja[971] – az angolok mindenben majmolják a franciákat, csak annak van itt sikere, ami *Párizsból* jön. Például az életrajzot és a portrét, amely megjelent papáról az „Illustration"-ban[963], végtelenül sok újság vette át nemcsak itt, hanem Spanyolországban, Olaszországban, Németországban, Amerikában stb. is, bizonyára Ön is látta Oroszországban.

Mindannyian kezdünk nagyon aggódni „közös barátunkért"[173]. Iránta való érdeklődésünk nagy nyugtalanságra késztet bennünket. Bárcsak ne hagyta volna el Angliát! Már néhány hónapja semmit sem hallottunk felőle, s a legutolsó hír nem volt megnyugtató.

Remélem, tisztelt uram, megbocsát papának, és kérem, fogadja legjobb kívánságait.

Maradok őszinte híve
Eleanor Marx

Eredeti nyelve: angol

11

Wilhelm Liebknecht Luigi Stefanonihoz

Firenzébe

(Másolat[618])

Uram!

Amint erről most értesültem, az Ön lapja nemcsak hogy ismételten támadásokat közölt a Nemzetközi Munkásszövetség ellen, hanem (ez évi 1. és 4. számában) lefordította és *átvette* a berlini „Neuer Sozialdemokrat"-nak a londoni Főtanácsról, nevezetesen *Marxról* szóló *mocskos rendőri aljasságait* is. Minthogy Önhöz intézett előző levelemnek a „Libero Pensiero" 3. számában való közlése alkalmas arra, s talán olyan számítással is történt, hogy azt a gyanút keltse, mintha én helyeselném ezt az eljárást, ezennel nyomatékosan felszólítom, jelentse ki olvasóinak, hogy én minden közösséget visszautasítok olyan emberekkel, akik az európai rendőrség kezére játszanak a Nemzetközi Munkásszövetség elleni hajtóvadászatában és – mindegy, hogy tudatosan vagy öntudatlanul-e – Bismarck és Bonaparte urakkal árulnak egy gyékényen.

Amikor közlöm még Önnel, hogy a *chemnitzi országos pártgyűlésen*[588], amelyről az Ön által közzétett levelemben említés történt, a küldöttek egyhangúlag a londoni Főtanács mellett nyilatkoztak, befejezésül megjegyzem, hogy a jelen levél egy másolatát tetszőleges felhasználásra elküldöm tanítómesteremnek és barátomnak, Karl Marxnak.

Lipcse, 1872 február 20.

W. Liebknecht

(Ez a fogalmazvány. A Stefanoninak szóló levél még ma elmegy; ha a végső átnézésénél még tennék stiláris változtatást, akkor ezt holnap levélben közlöm veled. – Feleségem nagyon rosszul van, különben már tegnapelőtt elintéztem volna ezt az ügyet.)

12

Jenny, Marx leánya Ludwig Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 május 3.

Kedves Barátom,

Mivel tudom, mennyire érdekli minden, ami papát érinti, sietek közölni Önnel, hogy éppen most kapta meg a franciául megjelenő füzetes kiadvány[176] korrektúrájának első íveit. Sajnos sok időt vesztettünk, mert Lachâtre úr, a kiadó ragaszkodott hozzá, hogy az első füzetben megjelenjék a „Tőke" szerzőjének portréja.

Talán meg kell bocsátanunk Lachâtre-nak, hogy oly nagy fontosságot tulajdonít a portré közlésének, ha figyelembe vesszük, hogy az orosz kormány engedélyezte a „Tőke" kiadását, de vétót mondott a szerző képmásának megjelentetése ellen! Akárhogy is, tény, hogy a képmás, melyet először el kellett készíteni, majd kivésni, nagy késedelmet okozott.

A könyv első részének fordítása nem annyira jó, mint ahogy okkal reméltük a fordító, Roy úr hírnevéből ítélve, aki nagy sikerrel fordította Feuerbachot. Papának számtalan javítást kell végeznie, át kell írnia nemcsak egész mondatokat, hanem teljes oldalakat is. Ez a munka, a Németországból érkező levonatok korrigálásával[566], valamint az Internacionáléval kapcsolatos nyomasztóan sok munkával együtt, még papának is túl sok, holott tudja, hogy az ő munkaereje rendkívüli. Ezért remélem, megbocsát neki, amiért nem ír gyakrabban Önnek. Erre abszolúte képtelen. Nagyon félek, hogy hamarosan megint megbetegszik, mert ilyen sok munka elviselhetetlen lesz, ha beáll a nyári hőség. Jelenleg egészsége nem rossz.

Bizonyára látta a német lapokban, hogy az Alsóházban dühödten támadták az Internacionálét? Mellékelem a Főtanács válaszát[679]; egyetlen londoni lapban sem volt (az „Eastern Post" kivételével) annyi elemi tisztesség, hogy közölje.

Bár a brit kormány kénytelen volt kijelenteni, hogy nem áll módjában teljesíteni Thiers úr kívánságait és nyíltan beavatkozni az Internacionálé ügyeibe, titokban elvégzi mindazt a piszkos munkát, amit kívánnak tőle. Gladstone úr kiszolgáltatja Thiers úrnak a leveleket, melyeket a Főtanács a kontinensre küld. Múlt héten például Utyin Genfből tájékoztatásunkra megírta, hogy egy levelet, melyet papa neki írt az Internacionálé ügyeiről[20], szemmel láthatólag felnyitottak, és, bármilyen furcsa, a londoni postahivatalban a *via Ostende* szavakat *via Calais*-ra változtatták, ami természetesen lehetővé tette a versailles-istáknak, hogy megismerkedjenek a levél tartalmával. És ez ajánlott levél volt!

Nagyon szomorú híreket kaptunk Spanyolországból. Szegény kis Schnapsunk

nagyon-nagyon beteg. Azóta sem épült fel abból a rettenetes dizentériából, amely múlt év augusztusában kezdődött. Egyre gyengébb és gyengébb.

Kérem, adja át üdvözletem Trautchennek, és közölje vele, hogy hamarosan írok neki.

Az itthoniak szívélyes üdvözletüket küldik Önnek, Trautchennek és Franziskának. Maradok, kedves barátom,

őszinte híve
Jenny Marx

Eredeti nyelve: angol

13

Jenny Marx Wilhelm Liebknechthez

Lipcsébe

[London,] 1872 május 26., vasárnap.

Kedves Librarym,

Engels magára vállalta, hogy beszámol Önnek az Eccarius-esetről* és tájékoztatja mindazokról a hitványságokról és aljasságokról, amelyekre én csak felháborodással gondolok, és amelyeket talán nem tudnék elég hűvösen és nyugodtan elmondani. Magam örömmel ragadtam meg ezt az alkalmat arra, hogy megköszönjem régi, bizony sok megpróbáltatást átélt barátnője iránt oly készségesen megőrzött bizalmát, s elmondjam, milyen bensőséges együttérzéssel és aggodalommal gondoltam ezekben a nehéz, szorongató időkben Önre és kedves feleségére. Már sokszor szerettem volna kifejezni szívbéli csodálatomat azért a bátorságért, tapintatért és ügyességért, amelyet Ön e súlyos körülmények közt tanúsított. Őszintén megvallva, aggodalmas gondolataim még inkább időztek a feleségénél, mint Önnél. Mindezekben a harcokban nekünk, asszonyoknak jut a nehezebb, mert kisszerűbb rész. A férfi – ő erősödik a külvilággal vívott harcban, megedződik szemtől szembe az ellenségekkel, ha légiónyi is a számuk, mi azonban itthon ülünk és harisnyát stoppolunk. Ez nem űzi el a gondot, s a mindennapos kis ínség lassan, de biztosan felemészti a bátorságot. Több mint 30 éves tapasztalatom alapján beszélek, s nyugodtan mondhatom, hogy nem egykönnyen szállt inamba a bátorság. Most már túl öreg lettem ahhoz, hogy sokat reméljek még, s a legutóbbi végzetes események teljesen megrendítettek. Attól félek, hogy mi magunk, öregek, már nem sok jót élünk meg, s csak azt remélem, hogy gyermekeinknek könnyebb lesz az életútjuk. El sem képzelheti, mi mindent kellett nekünk a Kommün bukása óta itt, Londonban kiállanunk. Az a leírhatatlan nyomorúság, az a határtalan keserűség! És mellé a szinte elviselhetetlenül sok munka az Internacionálé érdekében. Ameddig Szerecsen elvégzett minden munkát és kínoskeservesen, diplomatizálással és lavírozással összetartotta a világ és az ellenséges sereg színe előtt a makrancoskodó elemeket, megvédte a nevetségességtől a Szövetséget, s rémületet és félelmet keltett a remegők hadában, ő sehol sem lépett előtérbe, nem volt ott egyik kongresszuson sem, minden vesződség rá hárult, de a dicsőségből semmi – addig hallgatott a csőcselék. Most, hogy ellenségeink rá terelték a fényt, előtérbe állították a nevét, most összeverődik a falka, s rendőrök és demokraták

* *V. ö. 455. old. – Szerk.*

ugyanazt a refrént vonítják: „zsarnokság, hatalomvágy, nagyravágyás"! Mennyivel jobb és egészségesebb lett volna neki, ha nyugodtan tovább dolgozik és a harcolók számára továbbfejleszti a harci elméletet. De semmi nyugalma, sem éjjel, sem nappal! És micsoda romlást, micsoda zavarokat hozott ez magánéletünk körülményeiben! S éppen olyan időszakban, amelyben leányainknak segítségre volt szükségük.

Ön tehát hallott Jenny eljegyzéséről. Longuet nagyon tehetséges és nagyon jó, derék, tisztességes ember, s az ifjú pár nézeteinek és életfelfogásának egyezése bizonyára záloga további boldogságuknak. Másrészt mégiscsak félő gonddal nézhetek elébe ennek a köteléknek; valójában azt kívántam volna, hogy Jenny (a változatosság kedvéért) angolt vagy németet válasszon, ne pedig franciát, akiben természetesen nemzete minden szeretetreméltó tulajdonsága mellett annak gyengéi és fogyatékosságai is megvannak. Longuet e pillanatban Oxfordban van és ott a tutorokat* oktatja, azt remélve, hogy ezáltal jobb kapcsolatokat szerezhet. Ön tudja legjobban, milyen bizonytalan dolog a magántanítás, s én nem tudom legyőzni azt a félelmemet, hogy Jennyt mint politikusfeleséget kiteszi sorsa mindazoknak a gondoknak és kínoknak, amelyek elválaszthatatlanok ettől. Mindez köztünk maradjon. Tudom, hogy Ön hallgat mindezekről. Oly végtelenül jól esett szívemnek, hogy egy régi, hű barát előtt feltárhattam csöndes bánatomat. E szavak után könnyebbnek érzem magam, s kérem, ne haragudjék, hogy ahelyett, hogy Önnek és kedves feleségének felvidító leveleket írnék, „bánatos húrokat pengetek". Laurától tegnap kaptunk hírt. Kisfia**, aki most 3 $^1/_2$ éves, az egyetlen, aki három gyermeke közül megmaradt, 9 hónapig betegeskedett, vérhasa volt és annyira lefogyott, hogy a szegény szülők már lemondtak gyermekükről. Laura 9 hónapig őrködött a betegágynál, vadidegen országban, amelynek a nyelvét sem tudta! Többet nem is kell mondanom. Most a gyerek valamivel jobban van, s ha még jobban összeszedi magát és képes lesz az utazásra, akkor Lafargue-ék augusztusban ide szándékoznak jönni. Tussy *friss és egészséges* s tetőtől talpig politikus! Lenchen a régi. Már száll be a konyhából a vasárnapi roastbeef jó illata és minthogy az abrosz leszorít az íróasztalról, most szívélyes búcsút mondok Önnek.

Adja át a régi barátnő ezer csókját kedves gyerekeinek, különösen az én kedves Alice-omnak.

Önt és kedves feleségét ölelve maradok régi barátnőjük

Jenny Marx

* – szakvezető tanárokat – *Szerk.*

** Charles-Étienne Lafargue. – *Szerk.*

14

Jenny, Marx leánya Ludwig és Gertrud Kugelmannhoz

Hannoverba

[London,] 1872 június 27.

Kedves Barátaim,

Ha tudnák, milyen sokszor leültem már, hogy írjak Önöknek, és milyen sokszor szakítottak félbe, mielőtt leírtam volna néhány sort, bizonyosan megbocsátanának, amiért nem válaszoltam hamarabb legutóbbi levelükre.

Ön, kedves doktor, örömmel fogja hallani, hogy Szerecsen az Internacionáléban végzett tevékenységével kapcsolatban teljesen egyetért Önnel. Meggyőződése, hogy mindaddig, amíg bennmarad a Főtanácsban, nem lesz lehetősége megírni a „Tőke" második kötetét, melyen múlt évben képtelen volt dolgozni. Következésképpen elhatározta, hogy nyomban a legközelebbi kongresszus után lemond titkári tisztségéről. Addig azonban borzasztó keményen kell dolgoznia a Tanácson belül és kívül, hogy felkészüljön a nagy csatára, melyet a Hollandiában megtartandó kongresszuson fognak megvívni.[159]

Lesz némi fogalma erről a munkáról, ha elmondom, hogy kiáltványok írásán, nagy halom levelek elolvasásán és megválaszolásán kívül Szerecsen kénytelen részt venni nemcsak a szokásos heti üléseken a Rathbone Place-en, hanem továbbiakon is nálunk és Engelséknél, melyek közül a legutóbbi délután négy órától éjszaka egyig tartott. Ennyit az Internacionálé ügyeiről. A maradék idő (és nem sok ilyen van) a Meissnertől érkező ívek korrigálására megy el,[566] valamint a francia fordítás[176] revíziójára; ez a fordítás sajnos olyan nagyon rossz, hogy Szerecsen kénytelen volt átírni az első fejezet nagy részét. Az első füzet, melyben mindössze a szerző portréja — ez a Myall készítette mellékelt fénykép nyomán készült —, egy kézírásos levél* és a kiadó, Lachâtre válasza található, hamarosan, körülbelül egy hét múlva megjelenik. — Az orosz fordításból, amely kitűnően sikerült, ezer példány már elkelt.[521]

A „Polgárháború" francia fordítása[947] igen jó hatást tett az emigránsokra, egyaránt kielégíti az összes pártokat – blanquistákat, proudhonistákat és kommunistákat. Nagy kár, hogy nem jelent meg hamarabb, kétségtelenül nagyon hozzájárult volna a Főtanáccsal szembeni ellenséges indulat lecsillapításához.

És most, kedves Trautchen, hadd szolgáljak neked én is valami újsággal. Minden valószínűség szerint *a* házasságra, melyet oly sokszor beharangozott a párizsi rendőr

* *V. ö. 417.* old. — *Szerk.*

sajtó, valamikor július közepén fog sor kerülni, 18-án vagy 19-én. Múlt héten a „Gaulois" 20-adszor adott férjhez. A hírhedt Landecket választotta férjemül. Ha valóban férjhez megyek, remélem, békén hagynak ezek a hülye firkászok.

Longuet úr fotográfiáját nem tudom elküldeni, kedves barátaim, mert csak egy nagyon szörnyűséges képem van, melyet a kirakatokba raktak ki, egy karikatúra, amelynek készítésével a burzsoázia kedvében akartak járni és megszerezni neki azt az elégtételt, hogy a kommünárok fizikailag és morálisan egyaránt olyan szörnyek, amilyeneknek képzelték őket. Mihelyt lesz egy jobb képmásom róla, elküldöm Önöknek. Mit szólnak papa mellékelt képéhez? Mi mindannyian el vagyunk tőle ragadtatva és jobbnak tartjuk, mint a Hannoverban készültet.

Szeretettel üdvözöljük mindannyian Önöket és Franziskát, maradok őszinte barátsággal

Jenny Marx

Eredeti nyelve: angol

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] Közvetlenül a Poroszországhoz intézett francia hadüzenet előtt, 1870 júl. 18-án írt levelében Kugelmann kifejtette azt a véleményét, hogy (1866-hoz hasonlóan) Bonaparte és Bismarck már meg is állapodott a háborút illetően, „amelynek ára az egyik oldalon Belgium lenne, a másikon a déli államok belépése az Északnémet Szövetségbe (v. o. 64. jegyz.), egységes Németország megteremtése Ausztria kizárásával és I. Vilmos német császárságával". Kugelmann egyúttal bírálta annak az 1870 júl. 16-i braunschweigi népgyűlésnek a határozatát, amelyet a német Szociáldemokrata Munkáspárt (eisenachiak) vezetősége azért hívott össze, hogy kifejezze a német munkásságnak a háborús készülődések elleni tiltakozását és az Internacionálé párizsi tagjai által kiadott kiáltvánnyal való szolidaritását. Kugelmann kijelentette: a határozatban kifejezett azon remény, hogy a francia proletariátus a császárság megdöntésével megmenti Európát a háborútól, éppoly kevéssé reális, mint az az ígéret, hogy német provokáció esetén a német munkások ugyanezt tennék. A határozat egészében internacionalista szellemű volt – néhány mondatát Marx idézte is az Internacionálé Főtanácsának a háborúról szóló első üzenetében (lásd 17. köt. 4. old.) –, de nem eléggé világosan mutatott rá Poroszországnak a háborúhoz fűződő dinasztikus érdekeire (v. ö. még 77. jegyz.). – *3 6*

[2] „Le Réveil" – francia hetilap, 1869 májusától a baloldali republikánusok napilapja; 1868 júliusától 1871 januárjáig jelent meg Párizsban, Ch. Delescluze szerkesztésében; közölte az Internacionálé dokumentumait és a munkásmozgalomra vonatkozó egyéb anyagokat is; 1870 októberétől fellépett a nemzeti védelem kormánya ellen. – *3*

[3] Az 1870 júl.–aug.-ban lefolyt nagy politikai perben 72 személy állt a blois-i bíróság előtt III. Napóleon elleni merénylet és államcsíny előkészítésének vádjával, koztük a blanquista szervezet olyan ismert tagjai, mint Ch.-V. Jaclard, E.-M.-G. Tridon, G. Flourens, Th.-Ch. Ferré stb., valamint F. Pyat. A legfelsőbb bíróság a vádlottak többségét 5–20 évi fegyházra, fogházra vagy száműzetésre ítélte; 32 vádlottat felmentett, ezek közül néhányról kiderült, hogy rendőrügynök. – *3*

[4] A féniek annak az ír titkos szervezetnek a tagjai voltak, amely a független ír köztársaság megteremtéséért harcolt. Az angol kormány 1865 szept.-ben a féniek sok vezetőjét letartóztatta és kegyetlenül megkínoztatta, de megtörni nem tudta őket. A féni mozgalom objektíve az ír parasztság érdekeit fejezte ki; részvevői túlnyomórészt a városi kispolgárságból és értelmiségből kerültek ki. Marx és Engels bírálta a mozgalom összeesküvő taktikáját, szektás és polgári-nacionalista hibáit, de nagyra becsülte forradalmiságát. – *3*

* Csak azokhoz a nevekhez, művekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem adna kellő tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és művek közvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a jegyzetekben említett személyek és források részletesebb adatai is.

[5] K. F. Rosler bírálatot írt a „Tőke" első kotetéről a B. Hildebrand kiadásában megjelenő „Jahrbucher fur Nationalokonomie und Statistik" 12 koteteben (1869). Ez a német folyóirat 1863 óta jelenik meg Jénában (évenként 2 kotet à 6 fuzet). – *3 8*

[6] Utalás arra a G. Th. Fechner által felállított pszichofizikai torvényre, amely szerint az emberi érzékelés intenzitása megfelel az ingererősség logaritmusának. – *4*

[7] Itt a „Tőke" első kotetéről van szó (lásd 23. kot.). – *4 301*

[8] Frankel Leó a „Volkswille" (v. o. 270. jegyz.) 1870 ápr. 2-i (10.) számában „Ein belauschtes Zwiegesprach" címmel cikket írt, s ebben olyan „formulát" állított fel, amely szerinte megmagyarázza az érték lényegét (v. o meg 32. kot 465., 468. old.). – *4*

[9] „The Pall Mall Gazette" – angol estilap, 1865-től 1920-ig jelent meg Londonban; a 60-as években konzervatív irányzatú; 1870 juliusától 1871 júniusáig kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel, ebben az időben kozolte Engelsnek „Jegyzetek a háborúról" c. cikksorozatát (lásd 17. kot) – *4*

[10] Az Internacionálé francia-svájci foderációjának la-chaux-de-fonds-i kongresszusán (1870 ápr. 4–6) szakadás történt a bakunyinisták (v. o. még 231. jegyz) és a Főtanács hívei kozt. A bakunyinisták jelentéktelen, sőt fiktív szekciók kuldottei segítségével többségbe kerultek. Határozatukban kimondták a politikai harctól való teljes tartózkodást, kisajátították maguknak a „Francia-Svájci Kongresszus" elnevezést, új foderális bizottságot választottak és székhelyévé La-Chaux-de-Fonds-ot tették. Francia-Svájcban tehát két foderális bizottság alakult: a genfi és a la-chaux-de-fonds-i. A Főtanács hívei továbbra is a genfi foderális bizottság vezetésével folytatták tevékenységuket. A szakadásról értesulve a Főtanács 1870 ápr. 12-én felkérte Hermann Jungot, a Svájc ugyeivel megbízott titkárt, hogy szerezzen be további adatokat. Ezek tobb áprilisi és májusi ulésen kerultek a Főtanács elé. A jún. 28-i ulésen – a genfi bizottság kérésére – a Főtanács elfogadta a Marx által előterjesztett javaslatot (lásd 16. kot. 418. old.), amelynek értelmében csak a genfi foderális bizottságot ismeri el. – A bakunyinisták tobbszor megkísérelték az Internacionálé egy zárt konferenciáját osszehívni, illetve a Főtanácsot a svájci vita végleges eldontésére rábírni. Ezért 1871 júl. 25-i ulésén a Főtanács úgy határozott, hogy az 1871 szept.-re osszehívott londoni konferencia elé terjeszti az ugyet A londoni konferencia határozata (lásd 17. kot. 394–396. old.) megerősítette a Főtanács előbbi dontését; felhívta a jurai szekciókat, hogy térjenek vissza a francia-svájci foderációba, vagy ha nem, akkor a „francia-svájci foderális bizottság" helyett vegyek fel a „jurai foderáció" nevet. Az 1871 nov. 12-i sonvillier-i kongresszuson (v. o. 540. jegyz.) meg is alakult a jurai foderáció, amely a bakunyinisták kozpontjává lett az Internacionálén belul – *4 127 247 295 351 382 635*

[11] A szóban forgó határozatok: „A Nemzetkozi Munkásszovetseg és a Szocialista Demokrácia Nemzetkozi Egyesulese" (lásd 16. kot. 330–332. old.); „A Nemzetkozi Munkasszovetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesulése Kozponti Irodájának" (lasd uo. 339–340. old.). – *5*

[12] Marx: „A Nemzetkozi Munkásszovetség Fotanácsa a háborúról [Első uzenet]" (lásd 17. kot. 1–6. old.). – *5 9 13 19 39 41 126 130 174 256*

[13] Valoszínuleg a „Volksstaat" 1870 júl. 16-i számának politikai szemléjéről van szó, amely azt mutatta, hogy Wilhelm Liebknechtnek nincs világos képe a haboru kitorésének kozeli voltáról, a háború jellegeről, a Franciaország és Poroszország kozotti erővíszonyokról. – „Der Volksstaat" – a német Szociáldemokrata Munkáspárt (eisenachiak) lapja; 1869 okt. 2-től 1876 szept. 29-ig jelent meg Lipcsében (előbb ketszer, 1873 juliusától három-

szor hetenként). A lap a német munkásmozgalom forradalmi irányzatának nézeteit tükrözte. A rendőrség és a kormány folytonosan üldözte a lapot; a szerkesztőség összetétele a szerkesztők letartóztatása folytán gyakran változott, de a lap általános szerkesztése megmaradt Liebknecht kezében. A lap általános jellegére nagy befolyása volt A. Bebelnek is, aki a „Volksstaat" kiadóhivatalát vezette. – Marx és Engels a lapnak megalapítása óta munkatársai voltak; segítették a szerkesztőség munkáját és bírálatukkal előmozdították a forradalmi vonalvezetés fenntartását. A „Volksstaat", bizonyos gyengeitől és hibáitól eltekintve, a 70-es évek egyik legjobb munkáslapja volt. – *5*

[14] A német Michel (Michael – Mihály becéző alakja) a közember, a derék német polgár megszemélyesítője, ill. gúnyneve. – *6 30 33*

[15] Landwehr – eredetileg általános felfegyverzés, népfelkelés. Az állandó hadsereg bevezetésével előbb elvesztette jelentőségét, de a napóleoni háborúk idején kifejlesztették a Landwehr-rendszert a katonailag kiképzett hadkötelesek idősebb évfolyamainak hadi szolgálatba való bevonására. A porosz Landwehr-rendszert Scharnhorst 1813 márc. 17-i tervezete szerint építették ki. Két korosztályra oszlott: 26–32 és 32–39 évesek; az utóbbiakat háború esetén helyőrségi és megszálló csapatoknak szánták. A porosz törvények szerint a Landwehrt csak háborúban lehetett behívni. Békeidőben csak gyakorlatra hívták be időnként. Az 1870–71. évi német–francia háborúban az állandó hadsereg mellett a Landwehrt a tábori hadsereg részeként szintén bevetették. – *7 15 122 182*

[16] Engels 1870 júl.-tól 1871 febr.-ig cikksorozatot írt az akkor folyó német–francia háborúról. A sorozat a „Pall Mall Gazette"-ben jelent meg „Jegyzetek a háborúról" címmel (lásd 17. köt. 9–236. old.); az első három cikk „Z" szignóval, a többi aláírás nélkül. – *7 13 18 28 46 47 135 152 232 649*

[17] Engels 1866-ban „Jegyzetek a németországi háborúról" címmel cikksorozatot írt a „Manchester Guardian"-ba a porosz–osztrák háborúról (lásd 16. köt. 151–170. old.). – „The Manchester Guardian"– angol napilap, 1821-től jelenik meg; a szabadkereskedők, majd a Liberális Párt lapja. 1959 óta „The Guardian" címmel jelenik meg. – *7*

[18] A „Manchester Guardian" 1870 júl. 22-én beszámolt egy rendezvényről, amelyen gyűjtést indítottak a német–francia háború sebesültjei és ezek hozzátartozói számára. – *7*

[19] „Manchester Courier" – angol konzervatív napilap, 1825-től 1916-ig jelent meg. – *8*

[20] Ez a levél ez ideig nem került elő. – *8 9 12 43 52 57 71 74 75 82 100 104 108 112 169 170 190 227 231 253 255 342 350 371 386 388 395 396 408 427 442 444 459 469 479 550 559 564 574 584 591 600 605 606 607 617 619 654 671*

[21] Engels: „Jegyzetek a háborúról – I" (lásd 17. köt. 9–12. old.). – *9 12 24*

[22] „The Times" – a legnagyobb angol konzervatív irányú napilap, 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel; 1788 jan. 1. óta jelenik meg „The Times" címmel. – *9*

[23] „The Daily News" – az angol ipari burzsoázia napilapja, ezzel a címmel 1846-tól 1930-ig jelent meg Londonban; az 50-es és 60-as években liberális irányzatú. – *9*

[24] „Partant pour la Syrie" (Szíriába indulva) – a XIX. sz. elejéről származó francia dal, amely a második császárság idején valósággal bonapartista himnusz lett. – *9 123*

[25] „Jézus az én bizodalmam" – Runge német költő és könyvkiadó dala, melyet a branden-

burgi választófejedelem feleségének ajánlott (Runge: Egyházi dalok könyve, Berlin 1653). – *9 123*

[26] A „Times" 1870 júl. 25-én ismertette annak a titkos szerződésnek a tervezetét, amelyet 1866-ban Franciaország javasolt a porosz kormánynak. Eszerint ha Poroszország hozzájárulna ahhoz, hogy Belgiumot és Luxemburgot Franciaország annektálja, s ha emiatt háborúra kerülne sor más európai országokkal, katonailag támogatná Franciaországot, ennek fejében pedig Franciaország az 1866. évi porosz–osztrák háborúban semleges maradna. A tervezet közlését nyilvánvalóan Bismarck sugallotta, hogy Franciaország ellen hangolja Anglia és Belgium közvéleményét. Bismarck arra számított, hogy e két ország a poroszok oldalára áll majd, vagy legalábbis jóindulatú semlegességet tanúsít Poroszország iránt a Franciaország elleni háborújában. – *10*

[27] Robert Macaire – a minden hájjal megkent kupec típusa, amelyet Frédéric Lemaitre, a híres francia színész teremtett meg és karikatúráin Honoré Daumier örökített meg. – *10*

[28] „Brass lapja": „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" – német napilap, 1861-től 1918-ig jelent meg Berlinben; a 60–80-as években a Bismarck-kormány hivatalos lapja. – „Neue Preussische Zeitung" – német napilap, 1848 júniusától 1938-ig jelent meg Berlinben, az ellenforradalmi udvari kamarilla és a porosz junkerok érdekeit képviselte. „Kreuzzeitung"-nak is nevezték, mert címlapján rajta volt a Landwehr-vaskereszt. – *10*

[29] John Bull (Bika János) – költött személy, az angolok gúnyneve, az angol jellem humoros megszemélyesítője, John Arbuthnot pamfletja (1712) után terjedt el a közhasználatban. – *10 47 161 173 176 609*

[30] V. ö. Shakespeare: „Troilus and Cressida", II. felv. 3. szín. – *10*

[31] 1860 jan. 23-án Anglia és Franciaország kereskedelmi szerződést kötöttek. Franciaország lemondott benne a behozatali tilalmakról, helyettük olyan vámokat léptetett életbe, amelyek nem haladhatják meg az áru értékének 30%-át. A szerződés 2. cikkelye kimondottan kötelezte Franciaországot, hogy a behozott angol szén vámját mázsánként 15 centimes-ra csökkentse. Megkapta viszont azt a jogot, hogy a francia áruk zömét vámmentesen exportálja Angliába. – *10 14*

[32] 1870 júl. 24-én az Internacionálé genfi orosz szekciójának tagjai levelet küldtek Marxnak. Levelükben, amelyet Ny. Utyin, V. Bartyenyev (Nyetov) és A. Truszov írtak alá, beszámoltak arról a harcról, amelyet M. Bakunyinnak az orosz szekció és a francia-svájci föderáció tagjai elleni állandó intrikáival és támadásaival szemben vívnak. Megírták továbbá, hogy az orosz szekció brosúrát akar kiadni Bakunyin ellen. (Ez a szándékuk nem valósult meg.) Tájékoztatták a Főtanácsot arról, hogy Sz. Nyecsajev és V. Szerebrennyikov Londonban van, s az utóbbi ajánlólevelet szerzett magának Párizsba E. Dupont-hoz. Marx 1870 aug. 2-án J. Ph. Beckerhez írt levelében válaszolt az orosz szekciónak (lásd 127–128. old.). – *10 15 18 127*

[33] E. Oswald, Londonban élő német emigráns, 1870 júl. 18-án levélben felkérte Marxot, írja alá azt a német–francia háború elleni felhívást, amelyet német és francia emigránsok egy csoportja szerkesztett, és amely júl. 31-én meg is jelent, röpiratban. Marx, Engels, Liebknecht, Bebel és az Internacionálé más tagjai csak a felhívás második kiadásán szerepelnek aláírókként; aláírásukat ugyanis ahhoz az utóirathoz kötötték, melyet Marx 1870 aug. 3-án közölt Oswalddal (lásd 130. old.). A „Volksstaat" 1870 aug. 31-én közölte a felhívást. – L. Blanc levelének Marx által lentebb említett részlete arról szól, hogy minél több embernek alá kellene írnia a felhívást. – *10 28 121 130 131 133 140*

[34] Engels 1870 szeptemberében Manchesterből Londonba szándékozott koltozni (v. o. még 133. jegyz.), e célból bérbe akarta venni egy angol arisztokrata házát; ennek ugynóke Smith volt. Marx és kulonosen Marxné tevékenyen támogatta Engelst lakásugyének intézéseben (v. o. még 649. old.). – *11 12 15 43 135 649 652 654*

[35] Engels: „Jegyzetek a háborúról – III" (lásd 17. kot. 16–18. old.). – *13*

[36] Engels : „Jegyzetek a háborúról – II" (lásd 17. kot. 13–15. old.). – *13*

[37] A hátultoltó puska előnyeit Engels „A vontcsovu puska tortenete" c. cikksorozatának VI. cikkeben fejtette ki (lásd 15. kot. 197–201. old). – *14 21 28*

[38] Engels számítása beigazolódott. 1870 aug. 6-án Forbachnál (Lotaringiában, nem messze Saarbruckentől) zajlott le a háború első szakaszának egyik legnagyobb utkozete, amelyben a poroszok megverték a francia hadsereg Frossard tábornok vezette II. hadtestét. A történeti irodalomban a forbachi utkozetet spicherni utkozetnek is nevezik; néhol Engels is ezt az elnevezést használja. – *14 28 44*

[39] „Allgemeine Zeitung" – német napilap, 1798-ban alapította Tubingenben J. F. Cotta, 1810-től 1882-ig Augsburgban jelent meg. – *14*

[40] Engelsnek Poroszország (inkluzíve szovetségesei) és Franciaország katonai erejéről szóló jegyzeteit az előző kiadasokban tevesen az 1870 jul. 22-en Marxhoz írt leveleben kozolték. A számítások részben egyeznek a „Jegyzetek a háborúról – I" (lásd 17. kot.) adataival, de az előbbiek adatai teljesebbek. Az említett cikken Engels júl. 22. és 27. kozt dolgozott; valószínú tehát, hogy vagy júl. 31-i leveléhez mellékelte ezeket a jegyzeteket, vagy masodik cikkéhez, amelyet júl. 28. és 31. közott kuldott el Marxnak. Júl. 31. után kozvetlenul kuldte el cikkeit a „Pall Mall Gazette"-nek. – *15*

[41] A kéziratot a jegyzetek eddig át vannak húzva. – *16*

[42] Zuávok (Zouaves) – francia gyarmati csapatok, 1830-ban alakultak algériaiakból és algériai francia telepesekbol; késobb kizárólag francia katonákból álltak. Átvitt értelemben a parancsok készséges, korlátolt és kíméletlen végrehajtóit hívják így – Turkók (Turcos) – algériai vadászalakulatok, melyeknek legénysége bennszulottekből állt, tisztjeik és reszben altisztjeik franciák voltak. – *16*

[43] Garde mobile – a nemzeti gárda (nemzetőrség; garde nationale) az 1868-as torvény értelmeben feloszlik garde mobile-ra (mozgó gárda, repuló gárda) és garde sedentaire-re (helyhez kotott, helyben lakó gárda). A garde mobile olyan hadkoteles korú ferfiakból áll, akik nem tartoznak a hadsereg tényleges vagy tartalékos állományába és határőri, határországi vagy helyőrségi szolgálatra igénybe vehetők. A porosz–francia háború kitoresekor a garde mobile szervezése még csak a kezdeteknél tartott; a háború alatt 20–40 éves férfiakat hívtak be a garde mobile-ba. A garde sédentaire-be az idősebb korosztályú, hadszolgálat alol mentesített férfiakat hívták be. A reguláris francia hadsereg veresége után a nemzeti gárda adta a francia hadsereg magvát. 1872-ben a nemzeti gárdát feloszlatták. – *17*

[44] Engels: „Jegyzetek a háborúról" II. és III. cikke (lásd 17. kot. 13–15., 16–18. old.). – *18 21*

[45] Viktória királynőnek anyja is, férje is német hercegi (szász–koburg) családból származott, egyik leánya pedig Frigyes Vilmos porosz trónorokos felesége volt. – *18 62*

[46] „Lloyd's Weekly Newspaper" – angol hetilap, polgári radikális irányzatú; 1842-ben

alapították „Lloyd's Illustrated London Newspapers" címmel, a fönti néven 1843-tól 1918-ig jelent meg Londonban. – „Reynold's Newspaper" – angol radikális hetilap, megalapítója, G. W. MacArthur Reynolds, közel állt a chartistákhoz. Megjelenik 1850 óta, Londonban; jelenleg a szövetkezeti mozgalom orgánuma. – *18*

[47] Engels: „Jegyzetek a háborúról – III" (lásd 17. köt. 16–18. old.). – *21*

[48] A Greenwoodnak írt nyilatkozat tudomásunk szerint eddig nem került elő. – *21*

[49] Bas Empire (angolul: Lower Empire) – szó szerint: alsóbb császárság – a hanyatló római birodalom, kivált a keletrómai birodalom (Bizánc); később általában a bukásra ítélt hanyatló birodalmakat nevezték így. Marx és Engels gyakran használták az elnevezést ebben az értelemben a francia második császárságra. – *22 30 32*

[50] „Le Rappel" – francia napilap, 1869-től 1928-ig jelent meg Párizsban, alapította V. Hugo és H. de Rochefort; baloldali republikánus irányzatú, antibonapartista, támogatta a Párizsi Kommünt. – *24*

[51] „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" – német napilap, alapította L. Sonnemann; 1856-tól (e címmel 1866-tól) 1943-ig jelent meg Majna-Frankfurtban; kispolgári demokrata irányzatú. – *24*

[52] A „szilaj leány" – Eleanor, Williams pedig Jenny, Marx legidősebb leánya, aki J. Williams álnéven 1870 febr. 27-től ápr. 19-ig cikkeket írt az ír kérdésről a „Marseillaise" c. lap számára (lásd 16. köt. 534–552. old.). Tartalmilag szorosan összefüggnek Marx „Az angol kormány és a bebörtönzött féniek" c. cikkével (lásd 16. köt. 389–394. old.). Marx nagy jelentőséget tulajdonított Jenny cikkeinek; a harmadik cikket lányával együtt írta. A J. Williams álnév Marx konspirációs okokból használt álnevének, az A. Williamsnak a változata. – *24*

[53] „The Illustrated London News" – angol képes hetilap, megjelenik 1842 óta. – *25*

[54] 1870 aug. 1-én Disraeli az Anglia és Oroszország közti közeledés lehetőségéről beszélt az angol Alsóházban. Arra hivatkozott, hogy az 1815. évi bécsi szerződések garantálták Poroszországnak a szász tartományokra való igényét, de csak Anglia és Oroszország tartotta be szerződéses kötelezettségeit, melyeket a többi kezes megsértett: Ausztria az 1866. évi háborúban, Franciaország pedig 1870-ben. – Arról azonban nem beszélt Disraeli, hogy a cári kormány az Oroszországgal perszonálunióban levő lengyel királyságnak a bécsi szerződésekben garantált alkotmányát 1832-ben, a lengyel fölkelés leverése után, hatályon kívül helyezte, Anglia és Franciaország pedig eltűrte ezt. Ugyanígy állt a dolog Krakkó szabadállam autonóm jogainak garanciáival is; az ottani 1846. évi fölkelés leverése után Krakkót Ausztria bekebelezte. – *25 324*

[55] A Nemzetközi Munkásszövetség következő rendes kongresszusa Mainzba volt összehíva, 1870 szept. 5-re. A német–francia háború miatt azonban a Főtanács 1870 aug. 2-i ülése úgy határozott, hogy el kell halasztani a kongresszust, s szekcióihoz fordult, hogy hagyják jóvá ezt a javaslatot. Marx, mint Németország ügyeivel megbízott titkár, levelet írt a német Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának Braunschweigba (lásd 17. köt. 240–242. old.). Válaszában (lásd 134. old.) a bizottság csatlakozott a Főtanács álláspontjához; ugyanígy a svájci német nyelvű szekciócsoport (v. ö. 242. jegyz.), a belga és a francia-svájci föderáció is. Ennek megfelelően a Főtanács 1870 aug. 23-án hivatalosan is „alkalmas időpontra" halasztotta el a kongresszust. – *25 127 134 299*

[56] A „Solidarité" 1870 júl. 23-i száma közölte a Főtanácsnak a Francia-Svájci Föderális

Bizottságról szóló határozatát (v. ö. 10. jegyz. és 16. köt. 418. old.), s a hozzáfűzött szerkesztőségi megjegyzésekben elvitatta a Főtanácstól azt a jogot, hogy ebben a kérdésben határozatot hozzon. – „La Solidarité" – svájci francia hetilap, 1870 áprilisától szeptemberéig jelent meg Neuchâtelban és 1871 márciusától májusáig Genfben; bakunyinista. – *25 132*

[57] Az Internacionálé bázeli kongresszusa (1869 szept. 6–11.), amely újra tárgyalta a földtulajdon kérdését, szótöbbséggel a föld magántulajdonának megszüntetése és társadalmi tulajdonba vétele mellett foglalt állást. Határozatot hozott továbbá a szakszervezetek nemzeti és nemzetközi összefogása ügyében. Bakunyin vitát kényszerített rá a kongresszusra az örökösödési jog kérdésében, elvonva ezzel a figyelmet a fontos napi kérdésekről. Ez volt Marx és Engels híveinek első nyílt összecsapása az anarchista nézeteket valló bakunyinistákkal. Bakunyin nem kapta meg a szükséges többséget javaslatai számára, s nem sikerült magához ragadnia az Internacionálé vezetését. – *25 248 424 447*

[58] Az Internacionálé londoni francia szekciója 1865 őszén alakult meg. Tagjai közé tartozott E. Dupont, H. Jung, P. Lafargue és mások, akik a proletariátus érdekeit képviselték, de rajtuk kívül olyan kispolgári emigránsok is, mint V.-P. Le Lubez és később F. Pyat. 1868 júl. 7-én Marx javaslatára a Főtanács határozatot fogadott el, amely elítélte Pyat kalandor taktikáját (lásd 16. köt. 304. old.). Ezután a szekció kettészakadt, a proletár szárny kivált belőle, a Pyat körüli csoportnak pedig nem volt többé semmi kapcsolata az Internacionáléval. Ennek ellenére a csoport továbbra is Londoni Francia Föderális Szekciónak nevezte magát s dokumentumokat adott ki az Internacionálé nevében. 1870 máj. 10-i határozatában a Főtanács fellépett ez ellen (lásd 16. köt. 413. old.). – *26 52 209 347 413*

[59] Paul Lafargue és felesége, Laura Marx, Levallois-Perret-ben, Párizs egyik elővárosában laktak, a város erődítményeinek közvetlen közelében (v. ö. még 649. old.). – *27 124 652*

[60] Rossz egészségi állapota miatt Marxnak üdülnie kellett; 1870 aug. 9-től 31-ig családjával együtt Ramsgate-ben tartózkodott. – *29 137 139 140 148 649 651*

[61] Arnold Winkelried legendás népi hőse annak a szabadságharcnak, melyet Svájc a XIV. században a Habsburg-uralom ellen vívott. Marx ironikusan kapcsolatba hozza Ruge nevével (mindkettőnek Arnold a keresztneve). – *29*

[62] Boustrapa – III. Napóleonnak Marx és Engels által gyakran használt gúnyneve; három városnév: Boulogne, Strasbourg és Párizs első szótagjaiból képezve; utalás a strasbourg-i (1836 okt. 30) és boulogne-i (1840 aug. 6) puccskísérletére, valamint az 1851 dec. 2-i párizsi államcsínyre, amely a bonapartista diktatúra létrejöttére vezetett. – *29 42*

[63] „Journal de St. Pétersbourg" – francia nyelvű orosz újság, az orosz külügyminisztérium hivatalos orgánuma; ilyen címmel 1825-től 1914-ig jelent meg Pétervárott, háromszor hetenként. – *29*

[64] Az Északnémet Szövetség (Norddeutscher Bund) 1867-ben Poroszországnak az 1866. évi porosz–osztrák háborúban aratott győzelme után alakult meg; 19 német államot és 3 szabad birodalmi várost egyesített Poroszország vezetése alatt. 1870-ben bekerült a szövetségbe Bajorország, Baden, Württemberg és Hessen-Darmstadt is. Az Északnémet Szövetség létrejöttével Ausztria kikapcsolódott a német nemzeti fejlődésből, a francia császárság európai hegemóniája pedig megrendült. A szövetség a német császárság és birodalom 1871-ben történt megalapításáig állt fenn. – *29 159*

[65] Badinguet – III. Napóleon csúfneve; azért ragadt rá, mert 1846-ban egy ilyen nevű építőmunkás ruhájában szökött meg a hami börtönből. – *30 32 37 54 384 657 661*

[66] Porte Saint-Martin – párizsi diadalkapu; a bonapartisták vérfürdőt rendeztek itt 1852 decemberben az államcsíny idején. A Porte Saint-Martin nevet viseli egy színház is (a Boulevard Saint-Martinon), melyben egy időben főként csodás elemekkel átszőtt, érzelmes „tündérjátékokat" adtak elő. – *30*

[67] Az Internacionálé Főtanácsának 1870 aug. 2-i ülésén az elnöklő John Weston közölte, hogy John Stuart Mill egyetért a német–francia háborúról szóló első üzenettel (lásd 17. köt. 1–6. old.). – *31*

[68] A Peace Society (Béketársaság) – polgári pacifista szervezet, amelyet 1816-ban Londonban a kvékerek (a XVII. sz.-i polgári forradalom idején a hivatalos egyházzal szemben alakult pacifista vallási szekta tagjai) alapítottak és a free-traderek (szabadkereskedők) támogattak. A társaság 20 £-et adományozott a Főtanácsnak a német–francia háborúról szóló első üzenete (lásd 17. köt. 1–6. old.) terjesztésére; ezen a pénzen nyomatta ki J. Ph. Becker Genfben német és francia nyelven, 30 000 példányban az üzenetet. – *31 42 62 148 649*

[69] „The Fortnightly Review" – angol történelmi, filozófiai és irodalmi folyóirat, havonként jelent meg Londonban, 1865-től 1934-ig e címmel, 1934-től 1954-ig „The Fortnightly" címmel; polgári radikálisok egy csoportja alapította; később liberális irányvonalat követett. – A Marx által említett cikk („Our uncultivated Lands") szerzője F. A. Maxse. – *31*

[70] 1869 utolsó hónapjaiban és 1870 első felében Engels Írország történetéről szóló könyvén dolgozott. Ebben Írország példáján le akarta leplezni az angol kolonializmus rendszerét és módszereit és ezek következményeit az elnyomó és az elnyomott nemzet számára, hogy ezzel tudományosan megalapozza az Internacionálénak az ír kérdésben elfoglalt álláspontját. Marx nagy jelentőséget tulajdonított ennek a munkának és támogatta benne Engelst. Engels azonban csak a könyv első két fejezetét tudta megírni (a „Természeti feltételek" és „Az ősi Írország" című; lásd 16. köt. 423–461. old.); a két utolsó fejezet megírását 1870 nyarának politikai eseményei miatt meg sem kezdhette, bár lényegében már az egész könyv anyagának összegyűjtésével készen volt. – *31 397*

[71] 1792 aug. 10-én Párizsban népfölkelés tört ki, amely azután a Bourbon-monarchia megdöntésére és a köztársaság kikiáltására vezetett. 1870 aug. 6–9-én – a francia hadsereg Forbachnál (Spichernnél) és Woerthnél elszenvedett veresége után – kormányellenes tömegtüntetések voltak Párizsban. A tüntetők, főként munkások, körülvették a Törvényhozó Testület (v. ö. 217. jegyz.), a bonapartista képviselőház épületét, s a köztársaság kikiáltását és a nép fölfegyverzését követelték; a kormány csendőrséget és katonaságot vetett be ellenük. A „Pall Mall Gazette" 1870 aug. 10-i számában „Affairs in Paris" címmel beszámoló jelent meg ezekről az eseményekről. – *32*

[72] Utalás a „Marseillaise" szerkesztőjére, V.-H. de Rochefort-ra, aki 1870 febr. óta a Sainte-Pelagie börtönben hathónapos büntetését töltötte, mert cikket írt Victor Noir újságíróról, akit Pierre Bonaparte herceg meggyilkolt. E gyilkosságról szóló cikke 1870 jan. 12-én megjelent a „Marseillaise"-ben; utána máj. 19-től júl. 20-ig betiltották a lapot, amely szept. 9-én végleg megszűnt. – „La Marseillaise" – francia napilap, a baloldali republikánusok orgánuma, 1869 decemberétől 1870 szeptemberéig jelent meg Párizsban, Rochefort szerkesztésében. Anyagokat közölt az Internacionálé tevékenységéről és a munkásmozgalomról. – *32*

[73] Engels: „Jegyzetek a háborúról", V. és VII. (lásd 17. köt. 28–31. és 36–39. old.). – *33*

[74] „Le Temps" – francia napilap, 1861-től 1943-ig jelent meg Párizsban; a konzervatív

nagyburzsoázia szócsöve; ellenezte a francia–porosz háborút; a császárság bukása után a nemzeti védelem kormányát támogatta. – *33*

[75] Jeannerod megjegyzéseit idézi Engels a „Jegyzetek a háborúról" VI. cikkében (lásd 17. kot. 34. old.). – *33*

[76] A Schiller Intézet 1859 novemberében alakult meg Manchesterben, a Schiller születésének 100. évfordulójára rendezett ünnepségeken. Az volt a törekvése, hogy a manchesteri német kolonia kulturális és társadalmi központja legyen. Engels kezdetben nem látogatta az intézetet, mert annak tevékenységére erősen rányomta bélyegét a porosz burokratizmus, de 1864-ben, amikor némileg módosították az intézet alapszabályait, az igazgatóság tagja, később pedig az intézet elnöke lett. 1868 szeptemberében, amikor Engels nem tartózkodott Manchesterben, az igazgatóság elhatározta, hogy Karl Vogtot meghívja előadás tartására. Engels ezért lemondott funkcióiról (lásd 16. kot. 316–317. old.). 1870 áprilisában újra igazgatósági taggá választották, de többé nem vett tevékenyen részt az intézet munkájában. – *33*

[77] Marx Németországból a német Szociáldemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottságának (a párt vezetőségének) tagjaitól leveleket és más anyagokat kapott, amelyek arról szóltak, hogy a német–francia háború adott szakaszának jellegét illetően nézeteltérések vannak a pártban. A párt központi lapjának, a „Volksstaat"-nak a szerkesztősége, Liebknecht és Bebel, a háborúval kapcsolatban következetes internacionalista álláspontra helyezkedett, de eleinte bizonyos egyoldalúsággal figyelmen kívül hagyta a háború első szakaszának Németország szempontjából védelmi jellegét. A braunschweigi bizottság ezt helyesen bírálta, de nem értette meg, hogy a munkásosztálynak önálló álláspontot kell elfoglalnia, elhatárolva magát a Bismarck képviselte porosz hatalmi politikától. A bizottság, Liebknechttel és Bebellel megállapodva, Marxhoz fordult a kérdés tisztázása végett. Marx és Engels 1870 aug. 22-től 30-ig tartó manchesteri együttlétük idején közösen dolgozták ki a bizottságnak szóló válaszukat; a levelet Marx írta alá (lásd 17. kot. 240–242. old.). Ez a levél és az Internacionálé Főtanácsának a német–francia háborúra vonatkozó első üzenete (v. ö. 12. jegyz.) a Német Szociáldemokrata Munkáspártot hozzásegítette ahhoz, hogy e háború kérdésében helyes magatartást tanúsítson. – *35 37 41 48 52 57 180*

[78] A Karl Blindről szóló cikk tervezetét (lásd 17. kot. 238–239. old.) Marx és Engels nyilván azzal a szándékkal írták, hogy leleplezzék a kispolgári demokrata Karl Blindet, aki egyre inkább a nemzeti liberalizmus álláspontjára csúszott le, s a német–francia háború idején nacionalista nézeteket hirdetett az angol és a német sajtóban. – *36*

[79] Az 1815. évi bécsi kongresszus határozata Savojának Svájccal határos, addig a szárd királysághoz (Piemonthoz) tartozott északi részét (Faucignyt és Chablais-t) semleges övezetté nyilvánította. Franciaország a Piemonttal együtt Ausztria ellen folytatott háborúja után, 1859-ben annektálta Savoját és Nizzát, mire Svájc azt követelte, hogy e semleges övezetet csatolják az ő területéhez. – *36*

[80] G.-E. Haussmann, Szajna megyei prefektus vezette Párizs és más nagy városok átépítését (a század 50-es és 60-as éveiben), amelyhez sok munkásra volt szükség. Az így átmenetileg kenyérhez jutott munkások kozott megerősodott a bonapartista befolyás. Az átépítés célja az arisztokrata negyedek megszépítésén kívul az utcák kiszelesítése és kiegyenesítése volt, hogy ha népi felkelés tor ki, a kormány tuzérséget is használhasson fel ellene. – *38*

[81] 1870 aug. 7-i leveleben Kugelmann egyebek kozott ezt írta Marxnak: „Itt a lakosság minden rétegében rendkívul népszeru a háború, mert látszatra támadó háború. Nem ismerek senkit a korlátolt és érdekelt welfpárton kívul (a német–hannoveri jogpárt; 1866-ban,

Hannovernak Poroszországba való bekebelezése után alakult), amely ne kívánná Bonaparte bukását. Minden nehézséget és áldozatot szívesen elviselnek az emberek... Ez az általános lelkesedés az arcátlan behatolás visszaverésén és a Bonaparte elleni gyuloleten kívul azon a meggyőződésen alapszik, hogy a *német egység* nő majd ki ebből a véres vetésből... A (századok óta elodázott) politikai egyesulés folytán gyorsabb mozgásba lendul az egész polgári fejlődés, s így jon csak létre az a talaj, amelyen a német proletariátus nemzeti méretekben szervezkedhetik, és bizonyára hamarosan kiemelkedő helyet vív majd ki az általános munkásmozgalomban." – *38*

[82] Rajnai Szovetség (Rheinbund) – del- és nyugat-németországi államok szovetsége, amely 1806 júliusában jott létre I. Napoleon védnoksége alatt; kezdetben 16 állam vett részt benne, később Ausztria és Poroszország kivételével valamennyi német állam, amelyek valójában a napóleoni Franciaország vazallusai voltak. 1813-ban Napóleon németországi vereségei után a Rajnai Szovetség széthullott. – *39*

[83] 1870 aug. 13-i leveleben Wilhelm Liebknecht megkérdezte Marxtól: „Igaz-e, hogy Engelsnek patrióta rohama van? Azt mondják, az »Elberfelder Zeitung« jelentette." – „Elberfelder Zeitung" – német napilap, 1834-tól 1904-ig jelent meg; a 60-as években a liberális burzsoázia szócsove. – *39*

[84] 1866 óta a francia hadsereg az Antoine Chassepôt által továbbfejlesztett puskával volt felfegyverezve. – *39*

[85] A Német Néppártról (Deutsche Volkspartei) van szó, amely 1865-ben alakult a kispolgárság és részben a polgárság demokratikus elemeiből, főleg a délnémet államokban Ez a párt – szemben a Nemzeti Liberális Parttal – ellenezte Poroszország hegemoniáját. A foderatív Nagy-Németország híve volt, melybe Poroszország és Ausztria egyaránt beletartozna. A poroszellenes politikát folytató és általános demokratikus jelszavakat hirdető párt egyben néhány német állam partikularista torekvéseinek szoszóloja volt, ellenezte Németországnak centralizált demokratikus koztársaságként való egyesítését. 1866-ban a Német Néppárthoz csatlakozott a Szász Néppárt, melynek magva munkásokból állt. A Néppárt balszárnya később szocialista irányban fejlődott tovább, nagyobb része, miután kulonvált a kispolgári demokratáktól, 1869 augusztusában az eisenachi kongresszuson csatlakozott a Szociáldemokrata Munkáspárthoz. – Engelsnek a levél végen szereplő megjegyzése Liebknechtnek arra a hiedelmere céloz, hogy Marx egyetért az ő álláspontjával. – *40*

[86] A Reichstag 1870 júl. 21-i ulésén napirendre kerult a hadihitelek megadása. Bebel és Liebknecht irásos nyilatkozatot adtak át, s ebben kijelentették, hogy mivel a hadihitelek megszavazása a dinasztikus háborut folytató porosz kormány politikájának helyeslését, e hitelek elutasítása pedig a bűnos bonapartista politikának a támogatását jelentene, tartozkodni fognak a szavazástól. (Valamennyi tobbi képviselő megszavazta a hiteleket, az Általános Nemet Munkásegylet (v. o. 893. jegyz.) Reichstag-képviselői is.) Jul 26-án Marx beszámolt erről az Internacionále Fotanácsának, s az helyeselte a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőinek nyilatkozatát. Marx ezt a nyilatkozatot lefordította angolra és a „Bee-Hive" aug. 6-i száma a Főtanács uléséről irt beszámolójában kozolte. – *41 125*

[87] 1870 aug. 7-i leveleben (v. o. még 81. jegyz.) Kugelmann ezt irta Marxnak: „Olvastam a »Zukunft« rovid jelentését a Főtanácsnak a háborúról szóló uzenetéről, nem értem azonban azt a részét, hogy a németek csak védekezesre szorítkozzanak, de a háborút ne folytassák a francia nép ellen. – 1. Nem tudom, strategiailag hogyan lehetséges ez. 2. Nem kell-e annak a népnek, amely nem akadályozott meg egy a kormánya által ilyen frivol módon kiprovokált háborút, viselnie annak kovetkezményeit?" – *42*

[88] Itt Marx a saját szavait idézi a Főtanács „Első üzenet"-éből (lásd 17. köt. 3. old.). – *42 140*

[89] „The Daily Telegraph" – angol napilap, e címmel 1855 óta jelenik meg Londonban; a 80-as évekig liberális, azóta konzervatív irányzatú (1937-ben fuzionált a „Morning Post"-tal). – *42*

[90] A nemzeti konvent a nagy forradalom idején alakult meg Franciaországban, az 1792 aug. 10-i párizsi népfölkelés eredményeként. 750 képviselőjét (a házicselédek kivételével) az ország egész férfilakossága választotta. A konvent kihirdette a király trónfosztását és 1792 szept. 22-én kikiáltotta az első köztársaságot; a jakobinusok forradalmi-demokratikus diktatúrájának (1793 jún. 2-től 1794 júl. 27-ig) eszköze volt, elsöpörte a feudalizmus maradványait, polgári demokratikus alkotmányt fogadott el és elszántan küzdött a külső és belső ellenforradalom ellen. Honvédelmi mozgósító tevékenységének döntő része volt abban, hogy a francia forradalom a külső reakciós erők támadásait visszaverte. Thermidor 9-e (1794 júl. 27) után az ellenforradalmi nagyburzsoázia eszközévé lett, s 1795 okt. 25-én feloszlott. – *43*

[91] Engels itt Elzász-Lotaringiát állítja párhuzamba az olasz Veneziával. Venezia 1797-től 1805-ig és 1815-től 1866-ig Ausztriához tartozott, de mindig veszélyes tűzfészek volt a birodalmon belül. Veneziából indult ki az itáliai felszabadulási mozgalom is az osztrák elnyomás ellen. – *43*

[92] Célzás a Bazaine marsall vezette francia hadsereg körülzárására a metzi erődben, ami 1870 okt. 27-én aztán kapitulációra kényszerítette az ostromlottakat. Az egyik szójáték összehasonlítja ezt a vereséget Mac-Mahon marsallnak 1870 aug. 6-án a woerthi csatában elszenvedett vereségével, valamint Mack von Leiberich osztrák tábornokéval, aki 1805-ben I. Napóleon előtt kapitulált Ulmban. A következő szójáték (a szűz Metz) a „Metze" német szó jelentésére (ringyó) céloz. – *43*

[93] Az „utóbbi hét" eseményei: a francia hadsereg veresége 1870 aug. 14-én Colombey-Nouillynál (a Borny melletti csatában), 16-án a mars-la-touri (vionville-i) csatában és 18-án a gravelotte-i (St. Privat-i) csatában. – *44*

[94] A „csütörtöki csatán" az aug. 18-i gravelotte-i (St. Privat-i) csata értendő, amelyben a németek legyőzték a franciák rajnai hadseregét. – *44*

[95] A „Temps" 1870 aug. 19-i száma közölte L. Blanc cikkét: „Lettres de Londres. 14 août 1870." – *45*

[96] A „Times" 1870 aug. 22-i száma közölte F. D. Elcho parlamenti képviselő levelét, amelyben ez véleményt mondott a német, a francia és az angol haderők szervezetéről. – *45*

[97] Freiligrath 1870 júl. 25-én írta, a „Pall Mall Gazette" aug. 20-án közölte a „Hurra! Germania!" c. verset:

„Hurrá, te szép és büszke nő!
Hurrá, Germánia!
Mily délceg vagy és vakmerő –
Hurrát zúg ím' a Rajna!" – *45 169*

[98] V. ö. Shakespeare: „Henry IV", I. rész III. felv. 1. szín. – *45*

[99] „The Spectator" – angol hetilap, 1828-tól jelenik meg Londonban; azelőtt liberális irányzatú volt, ma konzervatív. – *46*

[100] Engels: „Jegyzetek a háborúról – XII" (lásd 17. köt. 59–62. old.). – *47*

[101] V. ö. Engels: „A franciaországi harc"; lásd 17. köt. 152–153. old. – *47*

[102] Az 1807 júl. 9-i tilsiti béke, mellyel a Franciaország és Poroszország közötti háború végződött, nagyon súlyos békefeltételeket szabott ki Poroszországra: területének több mint a felét át kellett adnia, s ezzel lakosságának felét elvesztette. Ezenkívül köteles volt I. Napóleonnak csapatokat rendelkezésre bocsátani más népek elleni háborúihoz. Egy pótmegegyezés értelmében tetszés szerinti nagyságú megszálló hadsereg állomásozhatott Poroszországban mindaddig, amíg az meg nem fizetett minden tőle megkövetelt hadisarcot. – *47*

[103] Az utalás feltehetően a következő tényre vonatkozik: 1870 aug. 30-án II. Sándor cár kihallgatáson fogadta Fleury tábornokot, a pétervári francia követet, s megígérte, hogy személyes levelet ír nagybátyjának, I. Vilmosnak, melyben kéri, hogy ne alázza meg nemzeti méltóságában Franciaországot. – *48*

[104] Freiligrath „An Wolfgang im Felde" címmel 1870 aug. 12-én verset írt legidősebb fiához akit maga küldött ki önkéntesként a frontra. – *48 50*

[105] Az augsburgi „Allgemeine Zeitung" 1870 aug. 18-i számának mellékletében megjelent D. F. Strauss 1870 aug. 12-i levele „Ernst Renanhoz". – *48*

[106] V. ö. Heine: „Die Grenadiere" (Buch der Lieder). – Heinének I. Napóleonról írt költeményére Engels a sedani csatával kapcsolatban utal. Sedannál 1870 szept. 1–2-án a porosz 3. és 4. hadsereg csapatai heves harcok után bekerítették és megadásra kényszerítették Mac-Mahon seregét. Több mint 80 000 foglyot ejtettek, III. Napóleont is elfogták. A sedani összeomlás megadta a császárságnak a kegyelemdöfést; 1870 szept. 4-én kikiáltották a köztársaságot Franciaországban. – *49 490*

[107] „Árkádiaiak" – a Corps législatif (v. ö. 217. jegyz.) bonapartista többsége; az elnevezés egyfelől a párizsi Rue des Arcades-on levő bonapartista klubra utal, másfelől a régi görög Arkadiára, melynek lakosai a hagyomány szerint együgyűségükkel tűntek ki. – *49*

[108] Valójában Bazaine marsall és a metzi erőd csak 1870 okt. 27-én kapitulált. – *49 55*

[109] Engels: „Jegyzetek a háborúról – XV" (lásd 17. köt. 70–73. old.). – *49*

[110] Engels „Jegyzetek a háborúról" c. sorozatának XIII. cikkéhez (lásd 17. köt. 63–65. old.) Greenwood a következő bekezdést írta: „Nagyon valószínű, hogy Strasbourg ostroma hamarosan az erőd kapitulációjával véget ér. Nyilvánvaló, hogy a németek nagyon erélyesen megragadták a dolgot. Tegnap reggelig három nap és három éjjel szüntelenül tartott a bombázás Kehl felől. Egyidejűleg a poroszok az erődtől 500–800 yard távolságig előretolták előőrseiket. Lőtték az arzenált, s néhány legújabban felállított löveg haladéktalanul tüzet nyit majd az állásokra." – Sorozatának XVII. cikkében (lásd uo. 81–84. old.) Engels megadta a helyes képet Strasbourg ostromának okairól és lefolyásáról. – *50*

[111] „Staatsanzeiger" – a „Königlich Preussischer Staatsanzeiger" – német napilap, e címmel 1851-től 1871-ig jelent meg Berlinben; a porosz kormány hivatalos lapja. (1819-től 1848 áprilisáig „Allgemeine Preussische Staatszeitung", 1848 áprilisától 1851 júliusáig „Preussischer Staatsanzeiger" címmel jelent meg.) – A „Brass & Co. szamarai" – a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" (v. ö. 28. jegyz.) szerkesztősége. – *50*

[112] 1870 szept. 5-én a párizsi föderális tanács a magyar származású Henri Bachruch aláírá-

sával levelet intézett Marxhoz és J. G. Eccariushoz, kérve őket, hogy azonnal bocsássanak ki felhívást a német néphez. A levélhez mellékelve volt egy felhívás, amelyet a francia munkásegyletek és az Internacionálé francia szekcióinak nevében bocsátottak ki. 1870 szept. 11-én a „Volksstaat" közölte ezt a felhívást. – *52 54 57 59 144*

113 A második császárság bukása után V.-H. de Rochefort a párizsi védelmi bizottság tagja lett, s azt a megbízást kapta, hogy vezesse a város „barikád-bizottságát", amelynek feladata volt az utcai védőművek (barikádok és árkok) építésének intézése. – *53*

114 „A német parasztháború", Engels e munkája (lásd 7. köt. 319–401. old.) 1870 októberében, a „Volksstaat" kiadásában, újra megjelent, Engels előzetes megjegyzésével (lásd 16. köt. 381–388. old.), amelyet a „Volksstaat" már a brosúra megjelenése előtt, 1870 ápr. 2-i és 6-i számában közölt. Ebben Engels elemezte Németországnak a legutóbbi húsz évben megtett fejlődését és osztály-erőviszonyait. A német munkásmozgalom legsürgősebb feladatának a mezőgazdasági munkások bevonását minősítette. Kimutatta, hogy ez a réteg az ipari munkásság „legnagyobb létszámú és legtermészetesebb szövetségese", a kisparasztok és a bérlők pedig a munkásosztály potenciális szövetségesei. Már 1874-ben szükségessé vált a „Parasztháboru" újabb kiadása; ez 1875-ben, Lipcsében jelent meg (v. ö. 937. jegyz.). – *54 107 109 246 534 549*

115 Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról" (lásd 17. köt. 243–251. old.). Az első üzenetet illetően lásd 12. jegyz. – *54 58 59 62 64 141 144 147 148 149 150 257 268 637*

116 Utalás az 1870 májusi népszavazásra, amelynek célja III. Napóleon helyzetének megszilárdítása volt. A szavazásra feltett kérdések úgy voltak megfogalmazva, hogy III. Napóleon politikájának elutasítása egyben minden demokratikus reform elutasítását is jelentette volna. E demagóg mesterkedés ellenére a népszavazás az ellenzéki erők növekedését bizonyította: $1^1/_2$ millió volt a kormány ellen leadott szavazatok száma; 1,9 millió ember tartózkodott a szavazástól. Marx az Internacionálé Főtanácsának „Első üzenetè"-ben jellemezte a népszavazást (v. ö. 17. köt. 1–2. old.). – *54*

117 1864 ben Poroszország és Ausztria háborút viseltek Dánia ellen, hogy a dán uralom alatt álló lényegében németlakta Schleswig és Holstein hercegségeket bekebelezzék. A háború Dánia vereségével ért véget. Schleswig és Holstein Ausztria és Poroszország közös birtoka lett; 1866-ban, a porosz–osztrák háború után, Poroszországhoz csatolták. – *54*

118 A német–francia háború kitörésekor a manchesteri német kolónia tagjai: K. Schorlemmer, J. G. Wehner és mások bizottságot alakítottak a háború áldozatainak segélyezésére. Pénzt gyűjtöttek az elesettek családtagjainak és különféle szükségleti cikkeket vásároltak a sebesülteknek. Engels is tagja volt a bizottságnak, de 1870 szeptemberében, mikor a háború német részről elvesztette védekező jellegét, kilépett belőle. – *55*

119 A német Szociáldemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottsága (a párt vezetősége) a háborúról kiáltványt adott ki, amely 1870 szept. 5-én röpiratként, 11-én pedig a „Volksstaat"-ban jelent meg. A kiáltvány harcot hirdetett a német–francia háború folytatása ellen, minthogy a sedani ütközet után (v. ö. 106. jegyz.) a háború a németek részéről hódító jelleget öltött. A kiáltvány tartalmazta Marx és Engels levelének (v. ö. 77. jegyz.) egyes részeit azzal a megjegyzéssel, hogy ezek a szövegrészek „egyik legrégibb és legérdemesebb londoni elvtársuktól" származnak. – *57 59 144 148*

120 Az Internacionálé Főtanácsának és különösen Marxnak nagy része volt abban a mozgalomban, mely az angol munkások körében az 1870 szept. 4-én kikiáltott francia köztársaság támogatására és diplomáciai elismertetésére indult meg. Már szept. 5-én a trade-

unionok aktív közreműködésével tomeggyűléseket és tüntetéseket rendeztek Londonban, Birminghamben, Newcastle-ban és más nagy városokban, s ezeken határozatokat és petíciókat fogadtak el a francia köztársaság mellett. Az angol kormány azonban, a franciaországi forradalmi válság elmélyülésétől félve, húzódozott az elismeréstől, s csak az ellenforradalmi Thiers-kormány megalakulása után, 1871 februárjában ismerte el a francia köztársaságot. – *58 169 257*

[121] „Jegyzetek a háborúról", XVI. és XVII. (lásd 17. köt. 77–80., 81–84. old.). – *58*

[122] Spanyolországban polgári forradalom tört ki, mely 1868 szeptemberében a flotta fölkelésével kezdődött, s lemondásra kényszerítette II. Izabella királynőt. A felkelésben a néptömegek aktív részt vettek, de a hatalomra jutott burzsoák és elpolgáriasodott nagybirtokosok a nép akarata ellenére polgári alkotmányos monarchiát létesítettek. 1873-ban a radikális erők kivívták az első spanyol köztársaság kikiáltását és köztársasági föderatív alkotmány elfogadását. A köztársasági erők megosztottsága és az ellenforradalom erőinek növekedése következtében azonban 1874-ben a nagytőkéseknek és nagybirtokosoknak sikerült restaurálniok a Bourbon-dinasztiát. – *59*

[123] „Die Zukunft" – német polgári demokrata napilap, a Néppárt lapja; Johann Jacoby alapította; 1866-tól 1871-ig Berlinben (1857-ben Königsbergben) jelent meg. – *59*

[124] A Vámparlament a Német Vámegylet legfelső szerve. A Német Vámegylet porosz vezetés alatt álló gazdaságpolitikai egyesülés volt a belső vámok kiküszöbölésére és a behozatali vamok közös szabályozására; 1834 jan. 1-én alakult meg Poroszországból és a Német Szövetség 17 más államából, melyekhez később a legtöbb német állam csatlakozott; a Vámegylet több mint 23 millió lakosú területre terjedt ki. Ausztria, a szabad Hanzavárosok és néhány délnémet állam kívül maradt a Vámegyleten. A Vámparlament 1867-ben alakult meg, amikor a Vámegylet az Északnémet Szövetségnek (v. ö. 64. jegyz.) a délnémet államokkal kötött szerződései folytán átalakult. Tagjai voltak az Északnémet Reichstag (Birodalmi Gyűlés) képviselői és Bajorország, Baden, Württemberg és Hessen küldöttei; működését a Poroszország és a délnémet államok között 1867 júl. 8-án megkötött szerződés szabályozta. Kizárólagos feladata a kereskedelmi és vámpolitikai kérdésekkel való foglalkozás volt, de Bismarck igyekezett a Vámparlament tevékenységét politikai kérdésekre is kiterjeszteni, ami a délnémet képviselők makacs ellenállásába ütközött. – *60*

[125] 1870 szept. 9-én a német Szociáldemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottságának (vezetőségének) tagjait: W. Brackét, L. von Bonhorstot, S. Spiert, H. A. Kuhnt és H. Grallét, valamint Sievers nyomdatulajdonost a háborúról szóló kiáltvány (v. ö. 119. jegyz.) miatt letartóztatták és láncra verve a Lötzen melletti Boyen-erődbe szállították. – Marx, aki 13-án Liebknechttől értesült erről, tudósítást kuldött számos lapnak („A braunschweigi bizottság tagjainak letartóztatásáról"; lásd 17. köt. 252. old.), szept. 20-án pedig tájékoztatta az Internacionálé Főtanácsának ülését a letartóztatásokról, hangsúlyozva, hogy ezek minden jogi alapot nélkulöznek. Szept. 27-én és okt. 11-én a német munkások üldözésének újabb példáiról számolt be Marx a Főtanácsnak. A braunschweigi bizottság tagjait 1871 márc. 30-án elbocsátották a vizsgálati fogságból; perük 1871 novemberében került bíróság elé (v. ö. 339. jegyz.). – *61 62 144 148 151 163 193 257*

[126] Victor Hugo felhívását („Aux allemands") 1870 szept. 10-én a „Rappel" és a „Moniteur universel" közölte. – A „Königlich Preussischer Staatsanzeiger"-ban 1870 szept. 7-én megjelent I. Vilmosnak egy levele feleségéhez, Auguszta Mária Lujza Katalinhoz. – *61*

[127] „The Echo" – angol napilap, 1868-tól 1907-ig jelent meg Londonban; liberális irányzatú. – *62*

[128] Demagógoknak nevezte Németországban a reakció 1848 előtt a haladó eszmék képviselőit. A német szövetségi államok minisztereinek 1819 augusztusi karlsbadi konferenciáján Metternich osztrák kancellár szorgalmazására több határozatot hoztak (karlsbadi határozatok) a napóleoni háborúk idején kialakult viszonylagos liberalizálódásnak és a nemzeti és demokratikus mozgalmaknak a felszámolására. A határozatok előírták az egyetemek legszigorúbb felügyeletét, a diákegyesületek betiltását, fokozott cenzúrát vezettek be a folyóiratokra és könyvekre, s központi vizsgáló bizottságot hívtak létre az ún. demagóg üzelmek felderítésére. Hasonló szellemben rendelkezett az 1832-es demagógtörvény (Demagogengesetz) is. – *62 151 289 434*

[129] „The Bee-Hive Newspaper" – a trade-unionok hetilapja, 1861-től 1876-ig jelent meg Londonban, „The Bee-Hive", „The Bee-Hive Newspaper" és „The Penny Bee-Hive" címmel. Erős polgári radikális és reformista befolyás alatt állt; az Internacionálé Központi Tanácsának 1864 nov. 22-i ülése az Internacionálé lapjának nyilvánította. A lap közölte a Nemzetközi Munkásszovetség hivatalos okmányait és beszámolókat a Központi, illetve Főtanács üléseiről. Marx gyakran kényszerült tiltakozni amiatt, hogy a lap elferdítve vagy hiányosan közölte az Internacionálé okmányait. 1869-től a „Bee-Hive" polgári sajtóorgánum lett; a Főtanács 1870 áprilisában Marx javaslatára minden kapcsolatot megszakított vele (v. ö. 16. köt. 409. és 553. old.). – *62 221*

[130] A szóban forgó gyűlést 1870 szept. 13-ára (arra a napra, amelyen a Főtanács a Marx által említett ülését tartotta) a Labour Representation League (v. ö. 577. jegyz.) és a trade-unionok vezetői a francia köztársaság védelmére hívták össze. G. Howell határozati javaslata a francia nép iránti rokonszenvnyilatkozatot tartalmazott, jókívánságokat „a köztársaság békés megteremtéséhez", s végül felszólítást az angol kormányhoz a francia köztársaság hivatalos elismerésére. A gyűlés ezt elfogadta, de ekkor R. Applegarth, a Főtanács tagja, egy másik határozatot terjesztett elő. Ez felszólította az angol kormányt, hogy minden befolyását vesse latba a háború befejezéséért, Franciaországnak az európai politikai helyzetet menthetetlenül kiélező bárminemű szétdarabolása ellen, s olyan békeszerződésért, amely biztosítja a hosszú békét Európában. Élénk vita után 7 szavazattöbbséggel elfogadta a gyűlés Applegarth javaslatát. – *63 148*

[131] A belgiumi instrukció valószínűleg Marx 1870 szept. 14-én César De Paepe-nak írt levele (lásd 144–146. old.); a Svájcba és az Egyesült Államokba küldött instrukciók eddig nem kerültek elő. – *63*

[132] Az Internacionálé Főtanácsában Marx Németország és Oroszország ügyeinek intézésével volt megbízva (v. o. 17. kot. 423. old.). – *63 294*

[133] Ezzel a levéllel lezárul a Marx és Engels közötti folyamatos és rendszeres levelezés. Engels, miután véglegesen lezárta és rendezte ügyeit az Ermen & Engels céggel, 1870 szept. 20-án Manchesterből Londonba (122, Regent's Park Road, N. W.), Marx lakásának kozelébe költözött. Ettől kezdve szinte naponta találkoztak, s csak akkor írtak levelet egymásnak, ha valamelyikük nem tartózkodott Londonban. – *64 153 168 455*

[134] Az Internacionálé marseille-i szekciójának 1870 szept. első felében szerkesztett és ropiratként kiadott kiáltványáról („Aux travailleurs allemands!") van szó; szept. 25-én az „Internationale" és a „Bulletin de la Fédération ouvrière rouennaise" kozzétette. Marx bírálta a kiáltványt soviniszta tendenciája miatt. – *64*

[135] Marx 1871 augusztusában kb. 16-tól 29-ig orvosi tanácsra Brightonban üdült, mert túlerőltetés miatt nagyon rossz egészségi állapotban volt. – *65 262*

[136] A „Public Opinion" 1871 aug. 19-i száma „A German View of the International" címmel

közölte a „Nationalzeitung" 1871 júl. 30-i számának Marxot és a Nemzetközi Munkásszövetséget gyalázó írását, melyet más újságok is átvettek. Ezzel kapcsolatban Marx levélben helyesbítést követelt az „International" c. laptól (lásd 17. köt. 363. old.), helyesbítést és bocsánatkérést a „Public Opinion"-tól (lásd uo. 364., 365. old.), amit ez a lap az aug. 26-i számában meg is tett. A „Public Opinion" aug. 19-i keltezésű száma nyilvánvalóan már aug. 18-án megjelent, minthogy Engels annak birtokában írta aug. 18-i levelét Marxnak. – „Public Opinion" – angol hetilap, 1861-től jelent meg Londonban; liberális irányzatú. – „Nationalzeitung" – német napilap, 1848 ápr. 1-től 1915-ig jelent meg e címmel Berlinben (1915-ben fuzionált az „8-Uhr-Abendblatt"-tal); az 50–60-as években liberális irányzatú, 1870–71-ben annexiópárti és a Kommün fegyveres leverését követelte. – „L'International" – francia nyelvű napilap, 1863-tól 1871-ig jelent meg Londonban; a francia kormányok szócsöve. – *65 70*

[137] Marx: „A »Public Opinion« szerkesztőjének" (lásd 17. köt. 364., 365. old.); v. ö. még 136. jegyz. – *66*

[138] Marx leányai, Jenny és Eleanor, 1871 máj. elején nővérükhöz, Laurához, P. Lafargue feleségéhez utaztak Bordeaux-ba. Amikor Lafargue-nak el kellett hagynia Bordeaux-t valamennyien Bagnères-de-Luchonba, egy pireneusi fürdőhelyre mentek, s a júniust és júliust ott töltötték. Aug. elején Lafargue-nak Spanyolországba kellett menekülnie (v. ö. 141. jegyz.). Jenny és Eleanor Marxot Luchonban letartóztatták és kiutasították Franciaországból. Erről Jenny beszámolt a „Woodhull & Claflin's Weekly" szerkesztőjéhez, Marx pedig Ch. Danahez írt levelében (lásd 17. köt. 612–620., ill. 367–369. old.). – *66 68 221 225 244 261 263 266 273 276 305 656 658 663 665*

[139] Sz. G. Nyecsajev Oroszország több városában anarchista összeesküvő-társaságot szervezett „Népbíróság" néven. 1869-ben kapcsolatba lépett M. A. Bakunyinnal, s meghatalmazást kapott tőle valamiféle „Európai Forradalmi Egyesülés" („Alliance révolutionnaire européenne") képviseletére. Nyecsajev ezt arra használta fel, hogy az Internacionálé képviselőjének tüntesse föl magát, bár semmiféle kapcsolatban nem volt vele. Nyecsajev anarchista szervezetébe számos forradalmár diák és értelmiségi is belépett. 1871 nyarán, miután a cári rendőrség szétzúzta ezt a szervezetet és júl. 1-én Pétervárott megkezdődött a bírósági tárgyalás (v. ö. 719. jegyz.), fény derült Nyecsajev kalandor módszereire s arra, hogy olyan eszközöket is használt, mint a zsarolás, csalás stb. Nyecsajev, aki elmenekült Oroszországból, azt a hazugságot terjesztette szóban és írásban, hogy őt letartóztatták, és amikor a száműzetésbe vitték, megszökött, s hogy meggyilkolására titkos rendelet van kiadva. Nyecsajev üzelmei ellen (v. ö. 18. köt. 374–401. old.) az Internacionálé londoni konferenciájának határozata alapján Marx 1871 okt. 14-én megírta a konferencia nyilatkozatát Nyecsajevnek az Internacionálé nevével elkövetett visszaéléséről (lásd 17. köt. 401. old.). – *66 376*

[140] Az Internacionálé Főtanácsa 1871 júniusától kezdve szervezte a Párizsi Kommün emigráltjainak támogatását és munkába helyezését. Ezt a szolidaritási akciót Marx kezdeményezte, s felesége és leányai tevékenyen részt vettek ebben a munkában. 1871 júliusában a Főtanács megalakította a Menekültbizottságot, melyhez Marx, Engels, H. Jung és a Főtanács több más tagja tartozott, de Marx kispolgári radikálisokat és republikánusokat is bevont ebbe a munkába (pl. E. S. Beeslyt, F. Harrisont, Th. Allsopot), s egyúttal szembeszállt azzal a törekvésükkel, hogy elsősorban a kispolgári emigránsokat támogassák. 1871 szept. 5-én a londoni konferencia előkészítésével járó sok munka miatt Marx és Engels kilépett a bizottságból (helyüket a Főtanács más tagjai foglalták el), de Marx továbbra is tevékenyen közreműködött benne. – *67 68 71 244 304 394 543 660*

[141] P. Lafargue, aki feleségével, Laura Marxszal együtt 1871 óta Bordeaux-ban élt, harcot szervezett ott a Párizsi Kommün támogatására. Hogy a letartóztatást elkerülje, máj. végén

a spanyol határ mellé, egy kis fürdőhelyre, Bagnères-de-Luchonba költözött át, ahová felesége és két sógornője követték (v. ö. 138. jegyz.). Aug. elején a versailles-i kormány üldözése elől Spanyolországba kellett menekülnie; aug. 11-én a Thiers-kormány követelésére a spanyol hatóságok letartóztatták, de rövidesen szabadon bocsátották. Marx beszámolt erről Ch. Danahez írt levelében (lásd 17. köt. 367–369. old.). – *68 70 665*

142 A londoni Német Munkás Művelődési Egyletbe (v. ö. 211. jegyz.) belépett lassalleánusok rágalomhadjáratot folytattak Marx ellen. Azt a hazugságot terjesztették róla, hogy a sztrájkoló pesti szabóknak gyűjtött pénzt elsikkasztotta. Bár Marx megmondta, hogy mivel időközben a sztrájk megszűnt, a pénzt a Párizsi Kommün menekültjeinek segélyalapjába fizette be, a lassalleánusok továbbra is terjesztették rágalmukat és az egylet vezetősége ezt tűrte. Ezért 1871 aug. elején Marx átmenetileg kilépett az egyletből. Decemberben a lassalleánusokat kizárták onnan (v. ö. 557. jegyz.). – *68 264*

143 Az Internacionálé Főtanácsának 1871 aug. 22-i ülésén Engels javasolta, hogy az amerikai munkásokat hívják fel a Párizsi Kommün menekültjeinek a támogatására. A Főtanács Marxot bízta meg e felhívás megírásával és elküldésével. Aug. 25-i levelében Marx közölte a dolgot F. Boltéval, s szept. 5-én elküldte a felhívást F. A. Sorgénak (v. ö. 262., ill. 267. old.). A felhívás szövege eddig nem került elő. – *68 70 262 267*

144 J. Favre rágalmazási pert indított egykori barátja, Laluyé, valamint a „Vérité" és „L'Avenir libéral" c. újságok ellen. Ezek az újságok ugyanis azt írták, hogy Párizs első ostroma idején Laluyé olyan okmányokat adott át J.-B. Millière-nek, amelyek örökséghajhászással, bigámiával és hamisítással vádolják Favre-t. Favre a bíróság előtt bevallotta a bigámiát és a hamisítást, azzal, hogy gyermekei érdekében tette. A bíróság Laluyét egyévi fogságra és 1000 frank pénzbüntetésre, a két lap szerkesztőit pedig fejenként egyhavi fogságra és 500 frank pénzbüntetésre ítélte. A perről szóló közleményekben a „Times" és más lapok szinte naponta változtatták álláspontjukat: hol Favre-nak fogták pártját, hol Laluyének. – *71*

145 „L'Avenir libéral" – francia újság, bonapartista, Párizsban jelent meg; a Kommün idején be volt tiltva. – *71*

146 „Dundee Advertiser" – skóciai liberális újság, 1801-től 1926-ig jelent meg, 1861-től naponta. – *71*

147 A „Public Opinion" cikke (v. ö. 136. jegyz.) alapján az „Evening Standard" 1871 szept. 2-i száma rágalmazó cikket közölt Marxról. Marx írt a lap szerkesztőjének (lásd 17. köt. 371. old.); mellékelte leveléhez a „Public Opinion"-nak küldött nyilatkozatának másolatát, s követelte ennek közlését. – „The Evening Standard" – a „Standard" (v. ö. 388. jegyz.) esti kiadása, 1857-től 1905-ig jelent meg Londonban. – *71*

148 Marx 1873 máj. 22-től kb. jún. 3-ig Manchesterben tartózkodott, hogy egészségi állapotát illetően orvosától, dr. E. Gumperttól tanácsot kérjen. – *73 574*

149 Eleanor Marx titkon jegyben járt P.-O. Lissagarayval. Engels egy előttünk ismeretlen levelében közölte ezt Marxszal, aki azonban ellenezte a házasságot. Marxnak Eleanorhoz írt levele mindmáig szintén nem került elő. – *73 76 82*

150 1873 áprilisától júliusáig Marx és Engels a hágai kongresszus megbízásából (v. ö. 777. jegyz.) jelentést írtak M. Bakunyin és az „Alliance" („Szocialista Demokrácia Egyesülése") mesterkedéseiről, P. Lafargue közreműködésével, francia nyelven. A jelentés először 1873 augusztusában brosúra formájában jelent meg Londonban és Hamburgban ezzel a címmel: „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale

des Travailleurs." Németul 1874-ben Braunschweigban jelent meg „Ein Komplott gegen die Internationale Arbeiterassoziation" címmel. S. Kokosky fordította németre, s Engels javította a fordítást, amennyire a kiadó által megszabott rovid határidő ezt lehetővé tette. – *74 92 522 559 561 575 579 590 595*

[151] A hágai kongresszus után az Internacionálé brit foderális tanácsának egy resze J. Hales vezetesevel megtagadta a hágai határozatok elismereset (v. o. 159. es 479. jegyz.) és a bakunyinistakkal egyutt rágalomhadjáratot inditott a Fotanács es kulonosen Marx ellen. A foderalis tanács forradalmi része (S. Vickery, W. H. Riley, G. Milner, F. Lessner, E. Dupont stb.) Marxot es Engelst tamogatta s a hágai határozatok foltetlen elismeresét és végrehajtását kovetelte 1872 dec. elején szakadás állt be; dec. vegen a forradalmi elemek kozvetlen kapcsolatba leptek a New Yorkban székelő Fotanáccsal, a reformistáknak azok a kísérletei, hogy befolyásuk alá kerítsék a brit foderációt, kudarcot vallottak. A brit foderális tanács 1874 végéig állt fenn. Feloszlasa az Internacionálé tevekenységének megszunesével fuggott ossze, de hozzajárult ehhez az is, hogy az angol munkásmozgalomban eloretort az opportunizmus. – *75 521 532 536*

[152] 1873 máj. 24-én a francia nemzetgyules monarchista tobbsege lemondasra kenyszeritette L.-A. Thiers kormányfőt. Mac-Mahon marsall, a monarchista pártok (legitimisták es orleanisták) kegyence lett a koztársaság elnoke. Ez a monarchia restauracioja fele tett lepesnek számitott, mert Thiers, bár o is meggyozodeses monarchista volt, a forradalmi tomegakciók megakadalyozása vegett egyelore a koztársasági államformát tartotta szuksegesnek. A nemzetgyules monarchista tobbsege foldbirtokosokbol, tisztviselokbol, jaradekosokbol es kereskedokbol allt, akiket falusi választokeruletek valasztottak meg, ezert a nemzetgyulést gunyosan parlagi remesek gyulésének (Assemblée des ruraux) nevezték. Marx nehol a „ruraux" kifejezest németul „Krautjunker"-nek forditotta – ez kb. (porosz) videki nemest, kurtanemest, bugrist jelent. – *76 80 102*

[153] Ebben a leveleben Engels voltaképpen azt a koncepciojat irja meg, amelyet azutan „A termeszet dialektikája"-ban (lásd 20. kot. 319–574. old.) akart kidolgozni. Ezt a munkát már ugyanabban az evben megkezdte es (megszakításokkal) szinte halalaig folytatta, de befejezni nem tudta. Marx megmutatta Engels levelet K. Schorlemmernek, aki a level margojára nehany megjegyzest irt, ezeket lábjegyzetben kozoljuk. – *78*

[154] J. Buridannak tulajdonítják (tévesen) azt a szofisztikus példázatot, amely az akarat nem szabad voltát hivatott bizonyitani; eszerint egy ehes szamár, amely ket egyenlő nagysagú szenakoteg kozt pontosan a kozépen áll, éhen fog halni, mert nem képes eldonteni, melyikért nyuljon. – *81*

[155] A monarchia helyreállítására torekedo francia klerikalis korok, ki akarva hasznalni a kulpolitikai helyzetet, azt kovetelték, hogy Franciaország a Vatikánnal egyutt szálljon szembe a nemetországi „kultúrharccal" (v. o. 197. jegyz.), s támogassa a spanyolorszagi karlista mozgalmat. – A karlisták az abszolút monarchiának Don Carlos spanyol tronkovetelot, VII. Ferdinand occsét támogato reakciós, klerikális hívei. A katonasagra és a klerusra, valamint egyes videkek elmaradt parasztságára támaszkodva polgárháborut robbantottak ki (1833–40), mely a feudális, katolikus és a polgári, liberalis elemek kozti harcca fejlodott és az 1834–43-as harmadik polgári forradalomhoz vezetett Spanyolországban 1872–76-ban, amikor a karlisták Don Carlos utódját trónra ultették, ismét polgárháborura kerult sor, melyben szinten megvertek oket. – *81 104 579*

[156] Engels 1873 aug. elején gyógykezeltetésre Ramsgate-be ment, szept. 12. es 15. kozott tért vissza Londonba. – *83 582 589*

[157] Serraillier-nek kellett volna Genfben, az Internacionalé 6. kongresszusan (v. o. 158.

jegyz.) a Főtanácsot képviselnie. Mandátumát 1873 júl. 25-én jóváhagyta a Főtanács, s aug. 8-án azt az útmutatást adta neki, igyekezzék a kongresszuson odahatni, hogy minden tárgyalásra kerülő problémát a hágai kongresszus (v. ö. 159. jegyz.) szellemében oldjanak meg. Serraillier Franciaországból, az Amerikai Egyesült Államokból, Portugáliából stb. kapott megbízólevelet, s ezenkívül a brit föderális tanácstól (v. ö. 151. jegyz.) is. A kongresszuson azonban nem vett részt (v. ö. 160. jegyz.). – *83 85 87 587 589*

158 A Nemzetközi Munkásszovetség 6. kongresszusa, amely 1873 szept. 8-tól 13-ig ülésezett Genfben, nem volt nemzetkozi jellegű osszejovetel. Az Európában uralkodó reakció, valamint a pénzügyi nehézségek szinte minden föderációt megfosztottak attól a lehetőségtol, hogy képviselőit elküldje oda. A kongresszus 41 részvevője közül 39 svájci volt; az üléseken J. Ph. Becker elnökölt. A Főtanács beszámolója és a helyi beszámolók után a kongresszus felulvizsgálta a szervezeti szabályzatot; néhány svájci küldött (H. Perret es mások) tiltakozása ellenére megerősítette a Főtanácsnak a hágai kongresszustól kapott felhatalmazásait, a munkásosztály politikai harcának szükségességét, s határozatot hozott azokról a további intézkedésekről, amelyeket a szakszervezetek nemzetközi egyesülésének megteremtéséért kell tenni. Kimondta, hogy a Főtanács székhelye a következő, 1875-re előirányzott kongresszusig New York marad. Gyakorlatilag az 1873. évi genfi kongresszus volt az Internacionálé utolsó kongresszusa. – *83 85 86 88 546 559 563 586 589 594*

159 A Nemzetkozi Munkásszovetség hágai (5.) kongresszusa 1872 szept. 2-től 7-ig ülésezett. (Anyagait lásd 18. köt. 117–147. old.) A kongresszus fő feladata az volt, hogy megerosítse a londoni konferencia határozatait (v. ö. 17. köt. 384–393. old.), mindenekelőtt a munkásosztály politikai tevékenységéről és a szektás szekciókról hozott határozatokat. Minthogy a bakunyinisták és a veluk rokonszenvező kispolgári elemek a hágai kongresszus elot. — 1872 nyarán — fokozott támadásokat indítottak e határozatok és a Főtanács ellen, a kongresszus előkészítése szempontjából nagyon fontos volt e bomlasztó tevékenység leleplezése. Marx és Engels nagy munkát fejtettek ki a kongresszus előkészítése és a proletár forradalmi erők összefogása érdekében. Tevékenyen részt vettek a kongresszus elé terjesztendő javaslatok kidolgozásában és megvitatásában. Összetételében a hágai volt az Internacionálé legreprezentatívabb kongresszusa: 15 nemzeti szervezet képviseleteben 65 küldött vett részt rajta (a magyarok részéről Farkas Károly és Frankel Leó). A kongresszus határozatot hozott a szervezeti és ugyviteli szabályzat módosításáról, a munkásosztály politikai tevékenységéről és a Főtanács jogkörét kibővíto határozatoknak a szervezeti szabályzatba való beiktatásáról. A hágai kongresszus határozatai megteremtették az alapot a munkásosztály önálló politikai pártjának későbbi megalakításához. – *83 86 450 476 479 482 484 485 486 491 493 497 500 501 502 522 546 559 562 594 615 622 675*

160 Az Internacionálé genfi kongresszusának küldötteihez intézett levelet, amelyben A. Serraillier megmagyarázza, miért nem vehet részt a kongresszuson (lásd 18. kot. 638–639. old.), Engels szovegezte meg, 1873 szept. 3-án, Marxszal és Serraillier-vel egyetértésben. (V. ö. még ebben a kötetben 586–587. old.) – *83*

161 A Főtanács angol nyelvű dokumentumairól van szó, amelyeket F. A. Sorge küldött el New Yorkból Engelsnek, aki ezeket franciára lefordította. Köztük volt a Főtanács évi beszámolója a kongresszus számára; ez nagy vonalakban képet adott az osztályharcokról és az Internacionálé eredményeiről. Koztuk volt tovább „A Főtanács bizalmas évi beszámolója az Internacionálé 6., genfi kongresszusának". Ez a beszámoló az Internacionálé belső helyzetéről adott felvilágosításokat. – *83 85*

162 A jurai föderáció kezdeményezésére 1873 szept. 1-től 6-ig Genfben – lényegében az Internacionálé 6. kongresszusával egyidőben – kongresszust tartottak az anarchisták és a

reformisták befolyása alatt álló szekciók és foderációk, amelyek elutasították a hágai kongresszus (v. o. 159. jegyz.) határozatainak elismerését, miáltal a Főtanács 1873 máj. 30-i határozata értelmében (v. o. 18. kot. 636. old.) „kirekesztették onmagukat a Nemzetkozi Munkásszovetségből és tobbé nem tartoztak hozzá". A genfi anarchista kongresszus határozatai megmutatták, hogy a résztvevők végleg szakítottak az Internacionále programjával és szervezeti elveivel. A politikai harctól való teljes tartózkodás mellett foglaltak állást; szervezeti kérdésekben is anarchista határozatokat fogadtak el: abszolút autonómiát biztosítottak a helyi szekcióknak és foderációknak, szembefordultak a tobbségi elvvel, a kongresszusoknak csak tanácskozó szerepet szántak és ellenezték évenkénti egybehívásukat. A társadalmi felszabadulási harc egyetlen eszkozévé az általános sztrájkot nyilvánították. A genfi kongresszus véglegesen megpecsételte az Internacionálé kettészakadását. A kongresszuson azonban olyan nézeteltérések utkoztek ki a részvevők kozott, amelyek a továbbiakban az anarchista egyesulés felbomlásához vezettek. – *84 85 88 546 590*

[163] A svájci munkásegyesuletek, szakmai, szovetkezeti és egyéb szervezetek 1873 jún. 1–2-án Oltenban tartott kongresszusát az Internacionále szekcióinak kezdeményezésére hívták ossze. 80 küldott volt jelen. Ezen a kongresszuson alakult meg a Svájci Munkásszovetség, amely 1880-ig állt fenn és az Internacionálé elvei alapján egyesítette a kulonféle munkásszervezeteket. A kongresszus előkészítette a talajt a Svájci Szociáldemokrata Párt megteremtéséhez. – *86*

[164] P. Lafargue, A. Le Moussu és G. Moore 1873-ban kozosen fénynyomó- és vésnokműhelyt nyitottak Londonban. 1873 végén Lafargue kilepett a cégtól, s helyére Marx lépett be. 1874 elején a vállalkozás megszunt. – *87 95 97 580*

[165] Békaegérharc (Batrakhomuomakhia) – ismeretlen szerzőtől származó gorog komikus eposz, az „Iliász" paródiája; szintén Homérosznak tulajdonították (keletkezési ideje kb. i. e. VI. sz. vége); átvitt értelemben: semmiségeken való veszekedés. – *87*

[166] J. Nobre França 1872 nyarán megkapta az első fuzeteket a „Toke" elso koteténck francia kiadásából (v. o. 176. jegyz.), az egyik példányt ajánlással. Igyekezett megszervezni a portugál fordítást, hogy ennek segítségével lekuzdhető legyen a Portugáliában – főleg a fiatalság koreben – elterjedt proudhonizmus. – *87*

[167] 1873 szept. 2-án szuletett Jenny Marx-Longuet első gyermeke, Charles Longuet, aki azonban már 1874 júl. 27-én meghalt, bélhurutban. – *88*

[168] Engelsnek A Hepnerhez írt levele nem került elő, de Hepner 1873 szept. 5-én kelt válaszlevelebol kitunik, hogy Engels tájékoztatta ót az Internacionálé 1873. evi genfi kongresszusa osszehívásának korulményeiről. Hepner arra kérte Engelst, írjon togton a kongresszus után a „Volksstaat"-nak, „hogy az tájékoztatva legyen az ellenséges lapokkal szemben". – *89 90*

[169] A szoban forgó brosúra: Karl Marx–Friedrich Engels: „A Szocialista Demokrácia Egyesulése és a Nemzetkozi Munkásszovetség" (v. o. 150. jegyz.). – *89 90 93 95 588 589 597 599 621*

[170] 1873 augusztusában H. Perret, E.-V. Duval és mások aláírásával megjelent Genfben egy felhívás: „Compagnons, notre Association traverse..." Ez a felhívás, amely az Internacionálé genfi kongresszusának (v. ö. 158. jegyz.) szólt, a hágai kongresszusnak (v. ö. 159. jegyz.) a szervezeti kérdésekről hozott egyes határozatai ellen irányult. – *90 587 594*

[171] 1873 nov. 24-től dec. 15-ig Marx a leányával, Eleanorral, gyógykezelés céljából Harrogate-ben volt. – *91 590 592 608*

[172] Ny. I. Utyin 1872 aug. végén bizalmas emlékiratot kuldott Marxnak, s ebben tájékoztatta ot M. Bakunyin és Sz. G. Nyecsajev uzelmeiről (v. o. 139. jegyz.). – *91*

[173] G. A. Lopatyin 1870 őszén Oroszországba ment, hogy megszervezze Ny. G. Csernisevszkijnek a szibériai számúzetésből való megszoktetését. 1871 febr. végén azonban letartóztatták és az irkutszki börtönbe vitték. 1873 jún. 10-én, két szokési kisérlet után, sikerult elmenekulnie, s augusztusban Párizsba érkezett. – *91 94 241 253 669*

[174] Ny. G. Csernisevszkij: „Piszma bez adresza", Zürich 1874. – *91*

[175] 1871 máj. 11-én (a mi időszámításunk szerint 23-án) Ny. F. Danyielszon kozolte Marxszal, hogy átvette a „Tőke" első kotetének G. A. Lopatyin által megkezdett orosz fordítását. Az első kiadás itt említett 2–5. fejezete a későbbi kiadások II–VI. szakaszának (4–20. fejezetének) felel meg. Lopatyinnak arra a kozlésére támaszkodva, hogy Marx az orosz kiadás számára átdolgozni szándékozik a kötet első fejezetét, Danyielszon irt Marxnak, hogy a fejezet javított szövegét és az esetleges egyéb változtatásokat kuldje el neki. Sok munkája miatt azonban Marx nem jutott hozzá, hogy ezt az átdolgozást elvégezze; csak a második német kiadásban (v. o. 566. jegyz.) hajtotta végre ezeket a modosításokat. Lopatyin és Danyielszon fordításáról Marx igen elismerően nyilatkozott. Az orosz kiadás (v. o. még 521. jegyz.) volt a „Tőke" első idegen nyelvú kiadása. – *92 224 301 327 329 349 452 460 669*

[176] A „Tőke" első kotetét J. Roy fordította franciára. A gyári torvényhozásról a kotet nyolcadik, „A munkanap" c. fejezetében van szó. Marx a francia kiadáshoz irt elő- és utószavában (lásd 23. kot. 23–24. old.), valamint Ny. F. Danyielszonhoz irt egyik levelében (lásd 460. old.) értékeli ezt a fordítást és elmondja, mennyi és milyen része van neki a francia kiadás előkészítésében. A Lachâtre-ral való megállapodás szerint (v. o. 612. jegyz.) a kotetnek 44 egyives fuzetben kellett volna megjelennie, de a kiadásnál ot–öt fuzetet egy sorozatba egyesítettek, s igy a francia kiadás 1872-től 1875 decemberéig I–IX. fuzetként jelent meg. A „Tőke" első kotetének francia fordítása a Párizsi Kommun leverését kovető politikai reakció időszakában kerult kiadásra; kinyomatása és terjesztése igen sok késleltetésbe és akadályoztatásba utkozott. – *92 94 96 98 363 381 415 421 436 441 449 452 454 469 474 477 482 485 497 521 530 533 541 544 545 559 561 572 574 576 578 606 607 608 614 668 669 671 675*

[177] Kissingen – gyógyfurdo és ásványvízforrás Észak-Bajorországban (ma az NSZK-hoz tartozik). – *93*

[178] Angliában és Skóciában jakobitáknak nevezték a Stuart-házból származo és 1688-ban eluzott II. Jakab angol királynak es fiának, III. Jakabnak a párthíveit. – *93*

[179] Engels: „A bakunyinisták munkában" (lásd 18. kot. 450–466. old.). – *93 590*

[180] V. o. Ovidius: „Remedia amoris", 92. vers. – *94*

[181] Lásd Heinrich Heine: „Disputation" (A „Romanzero" c. kotetben). – A „Tausvesz Jontof", helyesebben: „Tossafot Jomtob" egy zsidó vallási konyv (Jomtob Lipmann Heller Talmud-magyarázata). – *96*

[182] Marx a „Tőke" első kotetének francia kiadásában birálta első izben J. S. Mill elméletét,

„Principles of Political Economy" (A politikai gazdaságtan alapelvei) c. munkája alapján. Ezt a részt Engels átvette 1883-ban a harmadik és 1890-ben a negyedik német kiadásba (v. ö. 23. köt. 480–482. old.). – *96*

[183] 1873 novemberében és decemberében a brüsszeli „L'Internationale" (v. ö. 258. jegyz.) meghirdette C. De Paepe egy könyvének megjelenését. Marx a könyv II. kötetén ek tartalomjegyzékéből idéz, amelyet az „Internationale" nov. 23-i és 30-i száma közölt. A könyv nem jelent meg. – *98*

[184] A kubai nép 1868–78. évi nemzeti felszabadító harca idején jelentős spanyol haderők, de rajtuk kívül kubai spanyol ültetvényesek és rabszolgatartók „önkéntes" csapatai is összpontosultak a sziget nyugati felén. Kihasználva flottafölényüket, blokád alá vették Kubának a forradalmi csapatok által megszállt részét. 1873 okt. 31-én a spanyol „Tornado" csatahajó nyílt tengeren megtámadta, lőtte és elfoglalta az amerikai „Virginius" gőzöst, amely hadianyagot és erősítést vitt a kubai felkelőknek. A hajószemélyzet egy részét és az utasokat halálra ítélték. Az Egyesült Államok kormánya élesen tiltakozott ez ellen a kalózcselekmény ellen, s a hajó visszaadását, személyzete és utasai életének biztosítását követelte. E. Castelar, az akkori spanyol kormányfő, hozzájárult ehhez, de a havannai hatóságok vonakodtak teljesíteni rendelkezéseit. A konfliktus csak december második felében intéződött el. – *98*

[185] 1873 nov. 21-én IX. Pius pápa enciklikát adott ki, amelyben állást foglalt a porosz kormány és I. Vilmos császár „kultúrharca" (v. ö. 197. jegyz.) ellen. – *98*

[186] Hampstead Heath – London egyik dombja, Marxék sétáinak gyakori célpontja volt. – *99*

[187] „Merry Wives" – Shakespeare vígjátéka: „The Merry Wives of Windsor". – Dárdás (Launce), Proteus szolgája és Vackor (Crab), a kutyája – Shakespeare „Two Gentlemen of Verona" c. vígjátékában szerepelnek. – *99*

[188] 1873 nov. 26-án F. A. Sorge ezt írta Marxnak: „Engels *még* nem küldte ide a hiányzó Alliance-brosúrákat (v. ö. 169. jegyz.). Szorítsd őt rá, hogy rögtön tegye meg, mert az itt levők elfogytak és terjesztésük fontos. San Franciscóban már jó szolgálatot tett nekünk ez a munka és nagyon becsületetekre válik." – *100*

[189] Bazaine marsall ellen, aki a német–francia háborúban, 1870 okt. 27-én Metz erődjét a németeknek átadta, 1873 okt. 6-tól dec. 10-ig hazaárulási per folyt Versailles-ban egy katonai bíróság előtt, amelynek elnöke d'Aumale herceg volt. A bíróság halálra ítélte Bazaine-t, de Mac-Mahon marsall húszévi fogságra és Ste Marguerite szigetére való száműzetésre változtatta át az ítéletet. 1874 augusztusában Bazaine megszökött és Spanyolországba menekült. – *100 619*

[190] 1874 július közepétől végéig Marx a Wight-szigeten levő Ryde-ban pihent. Engels augusztus közepéig Ramsgate-ben tartózkodott. – *101 623*

[191] 1874 júl. végén Oroszország kezdeményezésére európai államok konferenciát tartottak Brüsszelben a hadviselés néhány új szabályának megvizsgálására. Az angol kormány nem képviseltette magát a konferencián, mert a tengeri jog kérdéseinek megvitatásában nem volt érdekelt. — A tengeri hadijogról szóló párizsi deklarációt a krími háború után kötött 1856 márc. 30-i békeszerződéssel kapcsolatban adták ki: aláírói Ausztria, Franciaország, Oroszország, Poroszország, Szardínia és Törökország voltak. A deklaráció alapjául a II. Katalin cárnő kormánya által 1780-ban meghirdetett „fegyveres semlegesség" elve szolgált; kimondta, hogy a kalózkodás megakadályozandó, és hogy a sem-

leges lobogó védelmet nyújt az ellenséges javaknak (hadicsempészés esetét leszámítva), s éppígy védelem alatt állnak az ellenséges kereskedelmi hajókon a semleges javak. – Marx és Engels úgy vélték, hogy ha Anglia érvényteleníti a párizsi deklarációt, ezzel megakadályozza Oroszország belépését az európai (francia–porosz) háborúba és erősíti az orosz és a porosz rezsim elleni harcot. – *102 142 161*

[192] 1874 júl. 13-án Kissingenben, az ásványvizéről ismert bajorországi fürdőhelyen, egy Kullmann nevű kádárlegény (katolikus legényegylet tagja) merényletet követett el Bismarck ellen, s lövésével könnyű csuklósérülést okozott neki. A merényletet, bár egyházi körök álltak mögötte, Bismarck arra használta fel ürügyül, hogy a munkásmozgalom üldözését fokozza. – *102 104*

[193] A francia nemzetgyűlés 1873 nov. 20-án elfogadta a szeptennátusról (hétéves időtartamról) szóló törvényt, amely szerint Mac-Mahon elnöki megbízatása hét évre szól (tehát 1880 nov. 20-án jár le). A nemzetgyűléshez intézett 1874 júl. 9-i üzenetében (kabinetparancs – az uralkodó közvetlen intézkedése) Mac-Mahon kijelentette, hogy minden eszközzel megvédi a ráruházott hatalmat. Követelte az elnöknek diktatórikus hatalmat biztosító törvények gyorsabb bevezetését: így a nemzetgyulés feloszlatásának, új választások kiírásának és a kormánytöbbség kialakításának jogát. – *102 105*

[194] 1870-ben Gladstone miniszterelnok népoktatási reformot hajtott végre Angliában: a meglevő egyházi iskolák mellé világi iskolákat nyittatott, amelyeket egy iskolatanács irányított. A konzervatívok támadták a reformot. – Az Endowed Schools Commission (Alapítványi Iskolabizottság) 1869-ben létesített kormánybizottság volt, amely alapítványi bevételekből fenntartott angliai és walesi iskolákkal foglalkozott. 800 alapítványi iskola felülvizsgálata alapján a bizottság megállapította, hogy ezeknek az iskoláknak leírhatatlanul rossz a munkaképességük és irányításuk. Olyan intézkedéseket kezdeményezett, amelyek kizárták az alapítványi pénzek hanyag kezelését és állandó ellenőrzést biztosítottak. A bizottságot 1874-ben a Konzervatív Párt javaslatára egyesítették a Jótékonysági Bizottsággal (Charity Commission), ami a régi állapot visszaállítását jelentette. – *104*

[195] A Mac-Mahon-kormány pénzügyminisztere, P. Magne az összes közhasználati cikkekre és nyersanyagokra kivetett kozvetett adóval akarta megszüntetni az 1873. évi költségvetés hatalmas (149 millió frankos) deficitjét. Javaslatát 1874 júliusában tárgyalta a nemzetgyűlés, s a baloldali képviselők, a tömegek felháborodásától és tiltakozásától félve, ellene szólaltak fel. Heves vita után a javaslat egy részét a nemzetgyűlés elvetette, mire Magne lemondott (v. ö. még 193. jegyz.). – *105*

[196] Utalás a Petrarca halálának 500. évfordulójára rendezett ünnepségekre. – *105*

[197] „Kultúrharcnak" (Kulturkampf) nevezték azoknak a torvényes intézkedéseknek a rendszerét, amelyeket Bismarck a 70-es években a világi kultúra védelme címén a katolikus egyház ellen hozott. Rendőri üldözés folyt a „Centrumpárt", a német katolikusok pártja ellen, amely támogatta a délnyugat-németországi kis- és középállamok hivatalnokai, földbirtokosai és burzsoáziája körében uralkodó szeparatista és poroszellenes törekvéseket. Ez a hazug antiklerikalizmus elterelte a figyelmet a valóságos kulturális kérdésekről és az osztályharcról. – Egyébként Bismarck a 80-as években a reakciós erők tömörítése céljából a „kultúrharc" intézkedéseinek zömét eltörölte. – *105*

[198] Jenny Longuet-Marx egészségét első gyermekének halála (v. ö. 167. jegyz.) nagyon megviselte. 1874 aug. 6-án Marx Ramsgate-be vitte őt, Engelshez. Marx 9-éig maradt ott. Aug. második felében Engels Jersey szigetére utazott családjával és Jenny Longuet-Marxszal. 1874 szept. 5-én tértek vissza Londonba. – *106 112 613 619*

[199] Itt Marxnak arról a kísérletéről van szó, hogy megszerezze az angol állampolgárságot. Kérelmét azonban a belügyminisztérium elutasította, azzal az ürüggyel, hogy illojálisan viselkedett a porosz királlyal szemben. – *106 614 619*

[200] 1874 aug. 15-én Marx a leányával, Eleanorral, orvosi tanácsra Karlsbadba utazott gyógykezelésre; aug. 19-től szept. 21-ig maradt ott. Utána, kb. szept. 23-tól 25-ig Lipcsében volt, ahol W. Liebknechttel, W. Blosszal és a lipcsei pártszervezet más tagjaival részletesen megbeszélte a német munkásmozgalom helyzetét. Kb. szept. 25-től 28-ig Berlinben tartózkodott, szept. 29-től kb. okt. 1-ig pedig Hamburgban, ahol A. Geibbel és I. Auerrel tanácskozott pártügyekről. Utána visszatért Londonba. – *108 110 114 116 608 612 613 614 617 618 619 623 626 628*

[201] 1873 novemberétől 1874 márciusáig Pétervárott, Moszkvában, Kijevben, Ogyesszában és más oroszországi városokban tömegesen tartóztattak le narodnyik diákokat és értelmiségieket. A letartóztatások következtében széthullott a „csajkovisták" forradalmi szervezete (egyik részvevőjéről nevezték így). Ez a szervezet propagandamunkát végzett a munkások között, tagjai a „Tőke" első kötetét tanulmányozták és forradalmi irodalmat adtak ki. Ők adták ki először oroszul Marx „Polgárháború Franciaországban" c. művét is. A letartóztatottak nagy részét 1877–78-ban a 193 forradalmár perében elítélték. – *108*

[202] „La Lanterne" – francia antibonapartista-republikánus hetilap; 1868 jún. 1-től H. de Rochefort adta ki Párizsban, s miután a bonapartista hatóságok betiltották, 1868 augusztusától 1869 novemberéig Brüsszelben jelent meg; élesen bírálta a második császárságot. 1874–76-ban Rochefort újra kiadta. – *109*

[203] „Der Sprudel" – német hetilap, 1869-től 1876-ig jelent meg Bécsben. – *110*

[204] Engelshez írt 1874 aug. 24-i levelében J. Mesa közölte, hogy kénytelen ugyan Párizsba költözni, de fenn fogja tartani az összeköttetést az Internacionálé madridi tagjaival, s Engels támaszkodhatik ezekre. Egyben megadott egy madridi titkos levélcímet. – *112 623*

[205] Mostan elbocsátasz, Uram... v. ö. Lukács ev. 2, 29. – *113*

[206] Hans Heiling egy monda szerint a föld és a hegy szelleme, aki halandó leánnyal jegyezte el magát, de féltékenységében őt és környezetét sziklává változtatta át. – *115*

[207] Vámsúlynak a Német Vámegylet (v. ö. 124. jegyz.) megalakulása után, 1840 jan. 1-én bevezetett egységes német súlymértékeket nevezték. 1 vámfont = $^1/_2$ kg. – *115*

[208] „Allgemeine Wiener medizinische Zeitung" – német orvosi hetilap, megjelent 1865-től 1915-ig Bécsben. – *115*

[209] A Nemzetközi Munkásszövetségből kizárt anarchista és reformista szervezetek 1874 szept. 13-ig kongresszust tartottak Brüsszelben, s összejövetelüket a részvevők szűk köre ellenére az Internacionálé 7. kongresszusának nyilvánították. Az államról folytatott vitában kiütközött a különféle csoportok nézeteinek különbözősége és kivált C. De Paepe előadásából az is kitűnt, hogy néhányan eltávolodtak előbbi anarchista nézeteiktől. A „Times" szept. 10-i, 11-i, 14-i, 15-i és 16-i száma beszámolt a kongresszusról. – *116 622*

[210] „La Gazette de Bruxelles" – francia liberális napilap. – *116*

[211] A londoni Német Munkás Művelődési Egyletet 1840 febr. 7-én alapították meg K. Schap-

per, J. Moll, H. Bauer és az Igazak Szovetségének más tagjai. Amikor a Kommunisták Szovetsége megalakult, e Szovetség tagjai vitték a vezető szerepet az egyletben, amelynek munkájában 1847-ben és 1849 szeptemberétől Marx és Engels is tevékenyen részt vett. 1850 szept. 17-én Marx, Engels és tobb harcostársuk kilépett az egyletből, amely a Kommunisták Szövetségében folyó harcban a szektás kalandor kisebbséget (a Willich–Schapper-frakciót) támogatta. Az 50-es évek végétől Marx és Engels ismét részt vettek az egylet tevékenységében. A Nemzetkozi Munkásszovetség megalakításával az egylet az Internacionálé egyik londoni német szekciója lett. 1918-ig mukodott, ekkor az angol kormány feloszlatta. (V. ö. még 142. jegyz.) – *116 163 246 295 367 374 385 542 549*

[212] A Blosszal való találkozás meg is történt: szabadulása napján Marx és leánya a fogház előtt várta Blost. – A tervezett napilap nem indult meg, a Szociáldemokrata Munkáspártnak azonban sikerult ebben az időben tobb helyi folyóiratot kiadni. – *117*

[213] „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie" – német napilap, 1848 jún. 1-től 1849 máj. 19-ig jelent meg Kolnben; az 1848-as német forradalomban a forradalmi demokrácia és a proletár követelések lapja; főszerkesztője Marx volt, szerkesztői Engelsen kívül Burgers, Dronke, Weerth, F. Wolff, W. Wolff; 1848 októberében belépett a szerkesztőségbe Freiligrath is. (Reszletesebben v. ö. 5. kot. 5. jegyz.) – Marxnak és Engelsnek a „Neue Rheinische Zeitung"-ban megjelent cikkeit lásd 5–6. kot. – *117*

[214] Utalás J. Tyndallnak 1874 aug. 19-én a British Association for the Advancement of Science (A tudomány elómozdítására alakult brit társaság) Belfastban tartott 44. ulésén elhangzott székfoglaló beszédére (megjelent a „Nature" aug. 20-i számában), valamint T. H. Huxleynek az 1874 aug. 24-i ulésen tartott beszédére: „On the Hypothesis that Animals are Automats, and its History. Adress to the British Association" (megjelent a „Nature" szept. 3-i számában). Tyndall nézeteit Engels megemlíti „A természet dialektikája"-ban is (lásd 20. kot. 477. old.). – „Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science" – angol tudományos hetilap, 1869 óta jelenik meg Londonban. – *117*

[215] G. W. F. Hegel itt említett két muve: a „Wissenschaft der Logik", Berlin 1833—34, és az „Encyclopadie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse", Berlin 1843. – *117*

[216] „A Nemzetkozi Munkásszovetség Fótanácsa a háborúról [Első uzenet]" (lásd 17. kot. 1—6. old.) 1870 júl. 28-án jelent meg a „Pall Mall Gazette"-ben. — *121 125 152*

[217] Corps legislatif (Torvényhozó Testulet) – III. Napóleon idején, 1852 márciusától 1870 szept. 2-ig állt fenn. Az 1852 januári alkotmány szerint az elnokot, aki egyedul gyakorolta a végrehajtó hatalmat, tíz évre választották. A terrorista eszkozökkel megválasztott Corps législatif képviselói kizárólag a torvényekre és a koltségvetésre vonatkozólag tanácskoztak és szavaztak. – *123*

[218] „December hőse" – III. Napóleon, aki ellenforradalmi államcsínyével 1851 december 2-án teremtette meg bonapartista diktatúráját Franciaországban. – *123*

[219] „Annexander" – Nagy Sándor nevének (Alexander) és az „annexió" szónak osszekapcsolásából eredő elnevezés, amelyet Marx és Engels gyakran használtak I. Vilmos gúyneveként. – *123*

[220] Marx elkuldte Lafargue-éknak a „Volksstaat" 1870 júl. 23-i számából kivágva a „Berlin, július 21." c. közleményt, amely A. Bebelnek és W. Liebknechtnek a Reichstag júl. 21-i ülésén tanúsított kiállásáról (v. ö. 86. jegyz.) szólt. Valószínűleg elküldte e szám „Poli-

tikai szemle" c. kozleményét is, amely a német munkásosztálynak a német–francia háborúval kapcsolatos magatartását tárgyalta. – *123*

[221] V. o. Shakespeare: „Romeo and Juliet", 3. felv. 1. jel. – *124*

[222] „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a háborúról [Első üzenet]" (lásd 17. kot. 1—6. old.) 1870 aug. 7-én jelent meg a „Volksstaat"-ban, a Marx által kívánt megjegyzéssel. A szerkesztőség az eredeti szoveg néhány kihagyott mondatára a következő lábjegyzettel utalt: „Az itt következő, Poroszországra és gróf Bismarck politikájára vonatkozó rész jelenleg kinyomhatatlan." – *125*

[223] „Londoner Deutsche Post" – német nyelvu hetilap, 1870 jan. 1-től szept. 6-ig jelent meg Londonban, Juch kiadásában. – *125*

[224] „Volkszeitung" – német napilap, 1853-tól 1889-ig jelent meg Berlinben. – *125*

[225] „Neue Freie Presse" – osztrák napilap, 1864-től 1939-ig jelent meg Bécsben; liberális irányzatú. – *125*

[226] „L'Égalité" – svájci francia hetilap, 1868 decemberétől 1872 decemberéig jelent meg Genfben; az Internacionálé francia-svájci föderációjának a lapja; később a bakunyinisták befolyása alá került; 1870-től a francia-svájci foderális tanács follépésére a bakunyinisták kiváltak a szerkesztőségből, s ettől kezdve a lap egyértelmúen a Főtanács irányvonalát kovette. – „Der Vorbote" – az Internacionálé svájci német szekciójának hivatalos folyóirata, Genfben jelent meg 1866-tól 1871-ig. Felelős szerkesztője J. Ph. Becker volt. A folyóirat, amelyet sok országban olvastak (illegálisan Ausztria–Magyarországon is terjesztették) általában Marx és a Főtanács vonalát kovette; rendszeresen megjelentette az Internacionálé dokumentumait és tudósításokat kozolt a kulonböző országok szekcióinak munkájáról. – *126*

[227] Az Internacionálé Főtanácsa 1870 júl. 12-én jóváhagyta „Az Internacionálé mainzi kongresszusának programjá"-t, amelyet Marx fogalmazott meg (lásd 16. kot. 422. old.). A program angol nyelven ropiratként jelent meg, ezzel a címmel: „The Fifth Annual Congress of the International Working Men's Association". Francia szovegét Marx 1870 júl. 14-én elkuldte H. Jungnak (lásd 32. kot. 672–673. old.). A Jung által készített német fordítást a „Vorbote" 1870 júliusi és a „Volksstaat" aug. 3-i száma kozolte; a javított fordítás a „Volksstaat" 1870 aug. 13-i számában jelent meg. – *126*

[228] V. o. 16. kot. 483. old. – *127*

[229] Az itt említett körlevél: „A Főtanács a Francia-Svájci Foderális Tanácshoz" (lásd 16. kot. 373–379. old.), a hozzá fűzott írás: „Bizalmas kozlés" (uo. 397–408. old.). – *127*

[230] A határozatot lásd 16. kot. 418. old. – *127*

[231] Alliance – „Alliance de la Démocratie Socialiste" (Szocialista Demokrácia Egyesulése); M. Bakunyin 1868 októberében mint nemzetkozi szervezetet alapította Genfben. Programja anarchista, kispolgári tételeket hirdetett, elsősorban az osztályok egyenlővé tételét és mindennemű államforma megsemmisítését, s elutasította a munkásosztály szervezett politikai harcát. Olaszország, Spanyolország, Svájc és néhány más ország iparilag elmaradott vidékein talált legnkább visszhangra. 1868-ban és 1869-ben az Alliance felvételét kérte az Internacionáléba; a Főtanács a felvétel feltételéul szabta, hogy az Alliance szűnjék meg mint onálló politikai szervezet. Az Alliance ezt színleg elfogadta,

de valójában fenntartotta önálló szervezeteit és Bakunyin vezetésével harcolt a Főtanács ellen. A Párizsi Kommün leverése után az anarchisták erősítették támadásaikat, főleg a marxista állameImélet és a proletárdiktatúráról szóló tanítás ellen, tagadva a politikai harcnak és a proletariátus forradalmi tömegpártjának szükségességét, a demokratikus centralizmus elvét. 1872 szeptemberében a hágai kongresszus kizárta az Internacionáléból az Alliance vezetőit, M. Bakunyint és J. Guillaume-ot. „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. beszámolójukban (lásd 18. köt. 311–445. old.) Marx és Engels leleplezték az Alliance programját, céljait és módszereit. – *127 247 295 319 328 373 386 425 432 443 447 450 462 466 470 472 480 489 494 499 501 520 537 563 634 662*

232 A frankfurti parlament az európai polgári forradalmak hatására 1848 március 18-án a Majna melletti Frankfurtban összeült össznémet nemzetgyűlés volt. Egyik legfőbb feladata az egységes Németország megteremtése és alkotmányának kidolgozása lett volna; idejét azonban fecsegéssel és alkudozással töltötte. 1848 jún. 18-án a württembergi kormány katonasággal szétzavartatta. – *127*

233 Az 1848 jún. 2-án összeült prágai pánszláv kongresszuson a jobboldali, mérsékelt liberális irányzat, amelyhez a kongresszus vezetői is tartoztak, a Habsburg-monarchia megtartására és megszilárdítására, ezen belül az egyenjogú nemzetiségek föderációjára törekedett. A baloldali, demokratikus irányzat, amelyhez M. Bakunyin is tartozott, támadta ezt a liberális irányzatot, az összes szláv népek demokratikus föderációjának illuzórikus követelését állította fel (v. ö. Engels: „A demokratikus pánszlávizmus"; lásd 6. köt. 260–276. old.), s a német és magyar forradalmi demokrata mozgalommal akart együttműködni. A kongresszus demokrata szárnyához tartozó küldöttek tevékenyen részt vettek az 1848 júniusi prágai felkelésben, amiért kegyetlen megtorlásokat kellett elszenvedniök. A Prágában maradt mérsékelt liberális küldöttek 1848 jún. 16-án meghatározatlan időre elnapolták a kongresszust. – *128*

234 M. Bakunyin: „Aufruf an die Slawen. Von einem russischen Patrioten", Koethen 1848 (v. ö. Engels: „A demokratikus pánszlávizmus"; lásd 6. köt.). – *128*

235 Az 1849 máj. 3-tól 8-ig tartó drezdai fegyveres felkeléssel kezdődtek a frankfurti nemzetgyűlés által elfogadott birodalmi alkotmány megvédéséért folytatott harcok (v. ö. Engels: „A német birodalmi alkotmány-hadjárat"; lásd 7. köt.). A barikádharcokban a fő szerep a munkásoké volt, a burzsoázia és a kispolgárság úgyszólván nem vett részt benne. A drezdai felkelés elszigetelt maradt; szász és porosz csapatok leverték. – *128*

236 S. Borkheim a „Zukunft"-ban 1869 júliustól novemberig névtelenül megjelent cikksorozatában, Bakunyinnak a „Kolokol"-ban orosz nyelven megjelent „Русским, польским и всем славянским друзям" c. cikkéből kiindulva, bírálta Bakunyin pánszláv eszméit és az ősi föld-köztulajdonon alapuló orosz parasztközösségek idealizálását. – „Kolokol" – orosz nyelvű forradalmi demokrata lap, 1857-től 1867-ig jelent meg A. I. Herzen és Ny. Ogarjov szerkesztésében, majd 1868–69-ben francia nyelven, orosz függelékkel; 1865-ig Londonban, majd Genfben adták ki. – *128 477*

237 Az Internacionálé genfi orosz szekciójának tagjai 1870 júl. 24-i levelükben (v. ö. 32. jegyz.) arra kérték Marxot, hogy köszönje meg nevükben Borkheimnak „Nyecsajev levele" c. cikkét („Volksstaat", 1870 márc. 16.). Ebben Borkheim örömmel üdvözölte az orosz forradalmi mozgalom kifejlődését és egyszersmind támadta Nyecsajevet az önmagáról terjesztett legendák miatt (v. ö. 18. köt. 374–407. old.). A levélírók felajánlották, hogy részt vesznek a vitában és alátámasztják a Borkheim által adott jellemzésnek ezt az oldalát. – *128*

[238] Marx e leveléről gépírásos másolat maradt fenn; a közlés ennek alapján történik. – *129 148 153*

[239] Ezt a levelet Marx S. Borkheim levélpapírján írta, amelyen rajta van Borkheim irodai címe: „9, Billiter Square. E. C." – *131*

[240] A szóban forgó 2 határozat: Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség és a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése" (lásd 16. köt. 330–332. old.) és „A Főtanács határozata a Francia-Svájci Föderális Bizottságról" (lásd uo. 418. old.). – *132*

[241] „[Ecce] iterum Crispinus" ([Íme,] újra csak Crispinus) – Juvenalis IV. szatírájának kezdete, amely Crispinusnak, Domitianus római császár egyik udvaroncának ostorozásáról szól. Átvitt értelemben: „megint ugyanaz az ember", vagy: „megint ugyanaz a dolog". – *133*

[242] A svájci német nyelvű szekciócsoport határozatának szövege a következő: „A német nyelvű szekciócsoport központi bizottsága a londoni Főtanácsnak. – Tisztelt Elvtársak! Tekintve, hogy a háborús zavar miatt az idei kongresszus Mainzban nem tartható meg, s hogy egyáltalán a nevezett körülmények közt kongresszust tartani ugyanolyan nehéznek, mint kilátástalannak látszik, központi bizottságunk egyhangúlag elhatározta, hogy fölkéri a Főtanácsot, halassza el a kongresszust és kedvezőbb körülmények beállta után, a különféle szekciócsoportok e tárgyú esetleges javaslatait figyelembe véve határozza meg a következő kongresszus idejét és helyét. Genf, 1870 augusztus 7. A központi bizottság megbízásából, üdvözlettel és kézszorítással J. Ph. Becker." – *134*

[243] Engelsnek ez a levele válasz Jenny Marx 1870 aug. 10-i levelére (lásd 649. old.). – *135*

[244] A „Pall Mall Gazette" 1870 aug. 9-i száma közölte egy „Von Thunder-ten-Tronckh" álnevű szerzőnek levél formájában megírt, „England's Position" c. cikkét. (Az álnév Voltaire „Candide" c. művéből való; von Thunder-ten-Tronckhnak hívják a bárót, akinél Candide nevelkedett.) – *135*

[245] Az ír féniek vezetőjének, J. O'Donovan Rossának a képéről van szó, amelyet L. Kugelmann azért kért Engelstől, hogy közöljék a készülő „Erins-Harfe. Irländische Volksmelodien nach Thomas Moore" (Erin-hárfa. Ír népi dallamok Thomas Moore nyomán) c. népdalgyűjteményben. Marx legidősebb leánya, Jenny kérésére Engels rövid megjegyzéseket írt e gyűjtemény előszava számára (lásd 16. köt. 464–465. old.). A könyv 1870. évi hannoveri kiadásában nem használták fel sem a képet, sem Engels megjegyzéseit. – *136 651*

[246] Ezzel a levéllel, amely válasz F. A. Sorgének 1870 máj. 10-től aug. 4-ig Marxhoz írt leveleire, kezdődött Marx és Engels hosszan tartó levelezése Sorgéval. Az évek folyamán szoros baráti kapcsolat alakult ki közöttük. – *137*

[247] „Report of the Bureau of Statistics of Labor, embracing the account of its operations and inquiries from August 2, 1869 to March 1, 1870, inclusive" (Boston 1870). A könyv F. A. Sorge által küldött példánya, amelybe Marx széljegyzeteket írt, fennmaradt. – *137*

[248] F. A. Sorge 1870 júl. 21-én közölte Marxszal, hogy R. W. Hume önhatalmúlag „Internacionálé-tagsági jegyeket" nyomatott és terjesztett, s ezeken helytelenül jelölte meg az Internacionálé céljait és feladatait; B. Lucraftot mint elnököt, önmagát pedig mint az Egyesült Államokban működő megbízottat tüntette föl. Marx szept. 6-án tájékoztatta Sorge leveléről a Főtanácsot, amely megbízta J. G. Eccariust mint az Egyesült Államok ügyeivel megbízott titkárt a Hume-nak szóló levél megfogalmazásával. – *137*

[249] 1870 márc. 22-én a Főtanács G.-P. Clusseret-t, ajánlata alapján, kinevezte az egyesült államokbeli francia szekciók ügyeivel megbízott titkárrá. Ő azonban az Internacionálé egyik szervezőjeként tuntette fol magát és figyelmen kívul hagyta az Egyesult Államokban meglevő szekciókat; ezzel túllépte meghatalmazását. Tobb szekció, kulonosen az 1. német szekció (v. o. 510. jegyz.), ezzel kapcsolatban a Főtanácshoz, J. Ph. Beckerhez és L.-E. Varlinhoz fordult. Marx Sigfrid Meyerhez és August Vogthoz intézett 1870 ápr. 9-i leveleben válaszolt nekik (lásd 32. kot. 653. old.). – *137*

[250] F. A. Sorge 1870 júl 9-én kozolte Marxszal, hogy a New Yorkban lakó A. Vogt állítása szerint a Párizsban élő V. Schily – besúgó. – *138*

[251] 1870 aug. 7-től 10-ig Cincinnatiban tartotta 5. kongresszusát az Egyesult Államok Országos Munkasegyesulése (National Labor Union), mely 1866 augusztusaban a baltimore-i kongresszuson alakult meg, s csakhamar kapcsolatba lépett az Internacionáléval. Harcolt az Egyesult Államok munkásszervezeteinek onálló politikájáért, a színes bőru és feher munkasok szolidaritásáert, a nyolcorás munkanapért és a dolgozó nók jogaiért. A cincinnati kongresszusra a New York-i Általános Német Munkásegylet S. Meyert választotta meg kuldottének. Az Általanos Német Munkásegylet 1869 februárjától 1870 őszeig mint a New York-i 5. sz munkasegyesulés a National Labor Unionhoz tartozott, mint 1. szekció pedig (v. o. 510 jegyz.) az Internacionálé tagja volt. Meyer nem vehetett részt a kongresszuson, helyette F. A. Sorge képviselte az Általános Nemet Munkásegyletet Cincinatiban, s javasolta ott, hogy a National Labor Union csatlakozzek az Internacionálehoz. A kongresszus ezt el is fogadta, a csatlakozás azonban már nem tortenhetett meg, mert egy utopikus pénzreform-terv koruli vita miatt a National Labor Union feloszlott. – *138*

[252] E. Kellogg: „A New Monetary System". A konyvnek F. A. Sorge által 1871 februárjában megkuldott peldánya, amelybe Marx szeljegyzeteket és megjegyzéseket irt, fennmaradt. – *138 170 208*

[253] S Meyer 1870 júl. 26-án megírta Marxnak, hogy viták voltak F. A. Sorge és A Vogt kozott, s ezek soran Vogt mint az Internacionálé amerikai német szekciójának ugyeivel megbízott titkár e funkciojáról lemondott. 1870 okt. 12-en F. Bolte az Általános Német Munkásegylet (v. o. 893. jegyz.) megbízásából azt írta, hogy julius eleje óta ó a nemet szekcio ugyeivel megbizott titkár (v. o. 251. jegyz.). – *139*

[254] A két francia elnevezés szó szerinti fordítása: „Nemzetkozi Munkásszovetség" (az Internacionálé nevenek nálunk elfogadott változata) és „Dolgozok [Munkások] Nemzetkozi Szovetsége" (a Franciaországban használatos elnevezés). – *140*

[255] Marxnak E. S. Beeslyhez írt 1870 szept. 12-i, 16-i és okt. 19-i levele először a londoni „The Social-Democrat" 1903. évi 4–6. számában jelent meg; kozlesunk e lapban megjelent szoveg alapjan történik. – *141 151 155*

[256] E. S. Beesly: „A Word for France: Addressed to the Workmen of London". – *141*

[257] E level kozlésének alapja a „L'Actualité de l'histoire" (Időszerű történelmi kozlemények) c. parizsi lap 1958. evi 25. szamában megjelent szoveg. – *144*

[258] „L'Internationale" – francia nyelvu hetilap, az Internacionálé belgiumi szekciónak lapja; 1869-től 1873-ig jelent meg Brusszelben; fó munkatársa C. De Paepe volt. – *144*

[259] „La Liberté" – belga demokratikus lap, 1865-től 1873-ig jelent meg Brusszelben, 1867 ota az Internacionálé egyik belgiumi lapja. – 144

[260] A porosz–osztrák háború idején, 1866 júl. 16-án a Vogel von Falckenstein tábornok parancsnoksága alatt álló porosz hadsereg megszállta Majna-Frankfurtot, feloszlatta a város szenátusát, lefegyverezte helyőrségét és félkatonai szervezeteit, s 6 millió forint sarcot vetett ki a városra; ezt júl. 19-én 25 millió forintra emelték a poroszok és 4 napon belüli megfizetését követelték. Ezenkívül követelték Karl Fellner polgármestertől a legbefolyásosabb és leggazdagabb polgárok listáját, vagyonuk nagyságának adataival, biztosítékul arra, hogy a város a hadisarcot ki fogja fizetni. Von Falckenstein kijelentette, hogy a sarc meg nem fizetése esetén bombáztatni fogja Frankfurtot. Júl. 23-ról 24-re virradó éjjel a polgármester tiltakozásul öngyilkos lett. – *144*

[261] A „Solidarité" 1870 szept. 5-i számának mellékletében közölt „Manifeste aux Sections de l'Internationale"-t két bakunyinista, J. Guillaume és G. Blanc írta. – *145*

[262] A levél felső jobb sarkán a következő nyomtatott szöveg van: General Council of the International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C. A megszólítás fölött bélyegző: International Working Men's Association Central Council London. – *149 186*

[263] V. ö. 17. köt. 1–6. old., 243–251. old. – *151 159 166*

[264] „Le Moniteur universel" – francia napilap, 1789-től 1901-ig jelent meg Párizsban; 1799-től 1814-ig és 1816-tól 1868-ig hivatalos kormánylap volt. A „Moniteur" közölte a parlamenti tudósításokat és kormányrendeleteket. – Maga a szó hivatalos közlönyt jelent; Marx és Engels ismételten ilyen értelemben is használják. – *151*

[265] „Kölnische Zeitung" – német napilap, e címmel 1802-től 1945-ig jelent meg Kölnben; a XIX. sz. 30-as éveiben és a 40-es évek elején a katolicizmust védelmező, ugyanakkor a liberalizmussal kacérkodó újság; az 1848–49-es forradalom idején és azt követően a porosz liberális burzsoázia gyáva politikáját védelmezte; dühödt ellenfele volt a „Rheinische Zeitung"-nak, majd a „Neue Rheinische Zeitung"-nak. A porosz–francia háború idején soviniszta és annexiópárti, majd a Kommün fegyveres leverését követelte. – *151*

[266] A „Pall Mall Gazette" 1870 szept. 16-i száma kivonatosan ismertette a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenetét a francia–porosz háborúról (lásd 17. köt. 243–251. old.). – *152*

[267] A „Pall Mall Gazette" 1870 szept. 15-i száma cikket közölt E. S. Beesly „A Word for France: Addressed to the Workmen of London" c. felhívásáról. – *152*

[268] Marxnak erre az ösztönzésére E. S. Beesly megírta „The International Working Men's Association" c. cikkét, amely a „Fortnightly Review" 1870 nov. 1-i számában jelent meg. (Ezzel kapcsolatban v. ö. még Marx válaszát Brentano első és második cikkére; lásd 18. köt. 80–83. és 98–105. old.) – *152*

[269] „Défense nationale" – francia napilap, baloldali republikánus irányzatú; megjelent 1870-től 1871-ig Bordeaux-ban a Nemzetközi Munkásszövetség tagjainak közreműködésével. – *152*

[270] „Volkswille" – osztrák munkáshetilap, 1870 januárjától 1874 jún. 27-ig jelent meg Bécsben. – *153*

[271] 1870 szept. 23-án E. Oswald különféle anyagokat kért Marxtól, s egyben elküldte neki L.-A. Thiers-hez intézett levelének másolatát, melyben azt javasolta, hogy teremtsenek

„semleges zónát" Franciaország és Németország között. Kérte Marxot, mondjon véleményt erről a tervről. – *153*

[272] 1870 szept. 19-én „Russia" c. rovatában a „Times" részletet közölt a „Journal de St. Pétersbourg" szept. 17-i számából; eszerint Franciaország nem ejtene csorbát a maga tekintélyén, ha a békekötéskor beleegyeznék erődítményeinek lerombolásába. – *154*

[273] Lehet, hogy Marx e megjegyzésének a következő háttere van: 1870 április–májusában Deák Ferenc (és gróf Andrássy Gyula) beugratta Táncsics Mihályt abba, hogy mint az Általános Munkásegylet elnöke, kérjen kormánytámogatást az egylet számára. Táncsics 300 000 forintot kért emlékiratában, főként munkásművelődési célokra. Beadványát a kormány válaszra sem méltatta, de az ügy még a lassalleánus illúzióktól egyébként korántsem mentes egyletben is felháborodást keltett, s az egylet 1870 június 19-i választó közgyűlése elmozdította Táncsics ot elnöki tisztségéből. (Az Általános Munkásegyletet, a magyar munkásosztály első szocialista szervezetét illetően v. ö. 18. köt. 200. jegyz.) – *155*

[274] A toryk és a whigek az angol uralkodó osztály két nagy pártja. A tory eredetileg a II. Jakab trónrajutását pártoló ír katolikusok gúnyneve volt; whignek nevezték ellenfeleiket. A továbbiakban a torykból lett a földbirtokos- és finánc arisztokrácia pártja, a whigekből a városi ipari tőkések pártja. Az 1830-as évektől kezdve hivatalos nevük Konzervatív Párt és Liberális Párt. – *155 206*

[275] 1870 szept. 4-én felkelés tört ki Lyonban, s M. Bakunyin, aki szept. 15-én odaérkezett, megkísérelte, hogy magához ragadja a felkelés vezetését és megvalósítsa anarchista programját. – *155 634*

[276] Közjóléti Bizottság (Comité de salut public) – a nagy francia forradalom idején a nemzeti konvent 1793 áprilisában létesített 9–12 tagú bizottsága, a jakobinus diktatúra (1793 jún. 2–1794 júl. 27) irányító szerve. A thermidor 9-i ellenforradalmi fordulat után elvesztette jelentőségét és 1795 októberében feloszlott. – *155*

[277] „New York Daily Tribune" – amerikai angol nyelvű polgári napilap, 1841-től 1924-ig jelent meg, alapította H. Greeley. Az egyik legtekintélyesebb és legelterjedtebb amerikai újság volt. A 40–50-es években haladó, rabszolgaság-ellenes nézeteket képviselt. Munkatársai között számos jelentős amerikai író és újságíró volt. Az utopikus szocializmussal rokonszenvező Ch. Dana volt a 40-es évek végétől a lap egyik szerkesztője. Marx munkássága a lapnál 1851 augusztusától 1862 márciusáig tartott; a Marx által beküldött cikkek egy részét Engels írta. Marx munkatársi minősége az amerikai polgárháború kitörésekor megszűnt; ebben döntő szerepe volt annak, hogy a szerkesztőség összetétele megváltozott és a lap irányzata egyre inkább hajlott a rabszolgatartó államokkal való kompromisszum felé. A későbbiekben a lap mindinkább jobbra tolódott. – *156*

[278] F. Freiligrath egy svájci bank londoni fiókjának vezetője volt, s amikor ez a fiók feloszlott, elvesztette állását és szorult helyzetbe került. 1867 tavaszán több országban gyűjtés indult a költő érdekében; Németországban, de Angliában és Amerikában is Freiligrath-bizottságok alakultak, amelyek kezükbe vették a gyűjtést. A gyűjtés eredménye kb. 60 ezer tallér volt. Miután ez a gyűjtés biztosította számára a gondtalan öregséget, visszatért Németországba. 1870-ben, amikor a német csapatok elözönlötték Franciaországot, írta „Hurra! Germania!" c. versét (v. ö. 97. jegyz.). – *157 169*

[279] Közlésünk alapjául a brüsszeli „L'Internationale" 1870 dec. 11-i (100.) számában megjelent szöveg szolgált. – *158*

[280] „De Werkman" – holland munkáshetilap, 1868-tól 1874-ig jelent meg Amszterdamban;

1869-től az Internacionálé ottani szekciójának lapja volt. – „Asmodée" – holland hetilap, Amszterdamban jelent meg. – „De Toekomst" – holland munkáslap, 1870-től 1871-ig háromszor hetenként jelent meg Hágában; közölte az Internacionálé egyes anyagait és dokumentumait is. – „De Werker" – belga hetilap, flamand nyelven Antwerpenben jelent meg 1868-tól 1914-ig. 1871-ig az Internacionálé flamand szekciójának lapja volt és közölte annak dokumentumait; később a flamand, majd a belga munkáspárt napilapjává lett. – *158*

[281] Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a háborúról [Első üzenet]"; lásd 12. jegyz. – *159*

[282] „Wacht am Rhein" (Őrség a Rajnán) – Max Schneckenburger 1840-ben írt verse, amelyet 1870-ben Karl Wilhelm megzenésített, s amely a német nacionalizmusnak valósággal himnuszává lett. – *160*

[283] Franktirőrök (franciául: franc-tireurs) – szabadcsapatosok; kisebb-nagyobb önkéntes fegyveres csoportok tagjai, akik a Franciaországba behatoló ellenséggel szemben fejtettek ki ellenállást. Először a XVIII. és XIX. század fordulóján harcoltak szabadcsapatosok a franciaellenes koalíciók inváziós csapatai ellen. 1867-ben szabadcsapatos társaságok alakultak. A porosz–francia háború idején a kormány fegyverkezésre és harcra szólította fel a szabadcsapatosokat. A reguláris francia hadsereg szétverése, ill. ostromzár alá vétele után ugrásszerűen megnőtt a szabadcsapatosok száma. – *160*

[284] Az 1813 ápr. 21-i Landsturm-Ordnung (Népfelkelő-Szabályzat) a nép legátfogóbb fölfegyverzését irányozta elő Poroszországban az 1813. évi felszabadító háborúban. Arra kötelezte az egész katonaképes, de nem a hadsereghez tartozó férfilakosságot, hogy ha felszólítják, csatlakozzék a népfölkeléshez és gerillaharccal támogassa a reguláris hadsereget. A reakció azonban már 1813 nyarán visszavonatta a népfelkelő-szabályzatot. E szabályzatról ír Engels a „Jegyzetek a háborúról" c. cikksorozatában (v. ö. 17. köt. 153–154. és 182–185. old.). – *160*

[285] A Loire-hadsereg, amely 1870 nov. 15-én alakult meg d'Aurelle de Paladines tábornok parancsnoksága alatt, döntő szerepet vitt az Orléans területén folyó hadműveletekben. Bár sebtében állították össze különféle, többségükben rosszul felfegyverzett csapatrészekből, ez a hadsereg több csatában győzött a német csapatok ellen. Harcát a lakosság is támogatta. Hadműveleteiről és összetételéről ír Engels „Jegyzetek a háborúról" c. cikksorozatában (v. ö. 17. köt. 186–194. old.). – *160*

[286] Heinrich Heine: „Neuer Frühling", Prológus. – *161*

[287] A. Bebelt, W. Liebknechtet és A. Hepnert 1870 dec. 17-én Lipcsében letartóztatták és a német Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőségének Braunschweigban lefoglalt iratai alapján hazaárulási pört készítettek elő ellenük. A letartóztatást a porosz kormány rendelte el, mert úgy látta, hogy a „Volksstaat" állásfoglalása, s Bebel és Liebknecht magatartása veszélyezteti a Franciaország elleni hódító háború folytatását. A letartóztatottakat a vizsgálati fogságból 1871 márc. 28-án bocsátották szabadon, perük 1872 márciusában került bíróság elé (v. ö. 423. jegyz.). A letartóztatás előzményeihez tartozik az Északnémet Reichstag 1870 nov. 26-i ülése, melyen tárgyalták a kormánynak azt a javaslatát, hogy szavazzanak meg újabb 100 millió tallért a háború folytatásának költségeire. A soviniszta képviselők által rendezett viharos jelenetek közepette Bebel és Liebknecht a kért hadihitelek elutasítását javasolták, szembefordultak az annexiós törekvésekkel és nyíltan kifejezték rokonszenvüket a francia nép iránt. A nov. 28-i szavazáson ezúttal – a júliusitól eltérően (v. ö. 86. jegyz.) – a lassalleánus képviselők is a hitelek megadása ellen szavaztak, köztük J. B. von Schweitzer is. A munkásosztály széles körei és a polgárság

elszántabb része helyeselték Bebel és Liebknecht bátor és következetes kiállását. – *163 192 193*

288 1870 dec. 19-én megjelent a „Times"-ban Gladstone dec. 15-i levele, amely bejelentette, hogy az elítélt fenek (v. o. 4. jegyz.) amnesztiát kapnak. Az amnesztiát azonban sokféle intezkedéssel korlátozták; ezért hasonlítja Engels ahhoz a szánalmas amnesztiához, amelyet trónra lépése alkalmából, 1861 januárjában I. Vilmos a politikai foglyoknak adott. – *164*

289 1871 jan. 3-án Marx javasolta az Internacionálé Főtanácsában, hogy indítsanak gyűjtést a Németországban letartóztatott párttagok (v. o. 125. és 287. jegyz.) javára. A 17-i és 24-i ulésen ismét javasolta a letartoztatott szocialdemokraták családtagjainak támogatását. – *165*

290 Lefordíthatatlan szójáték: „Biedermann" = „jóember" és egyszersmind a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" szerkesztőjének családneve. Ez a lap 1871 jan. 1-en és 4-én londoni tudósításokat kozolt, melyek azzal vádolták a német Szocialdemokrata Munkáspárt vezetőit, hogy valami titkos forradalmi terv szerint mukodnek es celjaik érdekében politikai gyilkosságtól sem riadnak vissza. Minthogy ez a rágalom befolyásolhatta az A. Bebel és W. Liebknecht porében kiszobonálló ítéletet is, Liebknecht felesége, Natalie, férje megbízásából jan. 8-án arra kérte Engelst, derítse ki e tudósítások szerzőjét. Liebknecht azt gyanította, hogy a szerző a londoni porosz kovetség valamelyik munkatársa. – *165*

291 A kolni kommunista-pert (1852 okt. 4–nov. 12) a porosz kormány rendezte meg. Bíróság elé állították az első nemzetkozi kommunista szervezet, a Kommunisták Szovetsége (v. o. 350. jegyz.) 11 tagját, akiket hazaárulással vádoltak. A vádirat alapjául a Kommunisták Szovetsége kozponti vezetőségének uléseiről készult „eredeti jegyzőkonyv" szolgált, amelyet más hamisítványokkal egyutt porosz rendőrugynokok tákoltak ossze. A per idején Marx és barátai illegális úton eljuttattak a védelemhez olyan dokumentumokat, amelyek leleplezték a rendőrség hamisításait. A vád tarthatatlansága ellenére hét vádlottat háromtól hat évig terjedő várfogságra ítéltek. A provokációkat és a porosz rendőrállam becstelen módszereit Marx és Engels „A nemrég lefolyt kolni per" és „Leleplezések a kolni kommunista-perről" c. írásokban tárták fel (lásd 8. kot. 382–387. és 389–452. old.). – *165 196 386*

292 A „Volksstaat" 1871 jan. 11-i száma beszámolt az orosz rendőrségnek Sz. G. Nyecsajev (v. o. 139. jegyz.) „szocialista osszeeskuvése" elleni vizsgálatáról. Natalie Liebknecht jan. 18-án kozolte Marxszal, hogy Nyecsajevre vonatkozó megjegyzéseit átadta K. Hirschnek, aki Liebknecht letartóztatása után a „Volksstaat" szerkesztését átvette. – *165*

293 A Főtanács 1871 jan. 17-i ulésén Marx élesen kikelt azok ellen a dicshimnuszok ellen, amelyeket G. Odger jan. 10-én egy nyilvános gyülésen a nemzeti védelem kormányáról és annak kulugyminiszteréről, J. Favre-ról mondott (v. o. 17. kot. 600–601. old.). – *166*

294 „Felleisen" – svájci német nyelvu hetilap, 1862-től 1874-ig jelent meg Zurichben és Genfben; a kozpontosított svájci német munkásegyletek lapja volt; 1868 augusztusában kozel állt az Internacionaléhoz, melynek tevékenységéről kozleményeket jelentetett meg. – *166*

295 1869 szeptemberében, az Internacionálé bázeli kongresszusán (v. o. 57. jegyz.) J. G. Eccarius a Főtanács nevében azt javasolta, kapjon a Főtanács meghatalmazást arra, hogy a kovetkező kongresszus jóváhagyásának fenntartásával ideiglenesen kizárjon az

Internacionáléból minden olyan szekciót, amelynek tevékenysége ellenkezik az Internacionálé programszerű alapelveivel. A kongresszus azzal a korlátozással fogadta el ezt a javaslatot, hogy a felvételt vagy a visszautasítást a Főtanácsnak meg kell beszélnie az illetékes föderális tanáccsal. – *166*

[296] Az 1848 júniusi felkelés leverése után a francia alkotmányozó gyűlés több reakciós törvényt hozott. Így az aug. 9-én és 11-én elfogadott sajtótörvények szigorú fogház- és pénzbüntetést szabtak ki a kormány, a fennálló rend és a magántulajdon ellen irányuló megnyilvánulásokra. 1849 március 21-én törvényeket hoztak, amelyek megtiltották klubok alakítását stb. – *167*

[297] 1849 áprilisában a francia kormány a római köztársaság megdöntése és a pápa világi hatalmának visszaállítása céljából expedíciós hadtestet küldött Itáliába. – *167*

[298] 1870 decemberében New Yorkban több szekció képviselőiből megalakult a Nemzetközi Munkásszövetség egyesült államokbeli központi bizottsága, egy évre szóló meghatalmazással. F. A. Sorge az I. (német) szekció (v. ö. 510. jegyz.) képviselője volt és egyidejűleg a központi bizottság titkára lett. Marx helyesebbnek tartotta volna, ha a szekciók kongresszusa választja meg a föderáció vezető szervét. Az 1871 szeptemberi londoni konferencia határozatának megfelelően a központi bizottság a „föderális tanács" nevet kapta. 1871 decemberében a föderációban szakadás állt be, s két föderális tanács létesült (v. ö. 592. jegyz.). 1872 máj. 28-án a Főtanács a proletár szárnyból alakult ideiglenes föderális tanácsot ismerte el egyetlen vezető szervként. – *168 208 243 272 304 307 317 338*

[299] A szóban levő cikket („O polozsenyii rabocsih v Zapadnoj Jevrope sz obscsesztvennogigijenyicseszkoj tocski zrenyija") P. I. Jakobi és V. A. Zajcev írták. A cikkről, mely nagyrészt Marx művében, a „Tőke" első kötetében foglalt anyagok alapján íródott, Marx G. A. Lopatyin 1870 dec. 15-i (27-i) leveléből értesült. A még eladatlan példányokat valójában nem égettette el a cenzúra, hanem kivétette belőle a kifogásolt cikket, de a következő oldalak lapszámozása változatlan maradt. – „Arhiv szugyebnoj megyicini i obscsesztvennoj gigijeni" – az orosz belügyminisztérium gyógyászati osztályának lapja; 1865-től 1871-ig negyedévenként jelent meg Szentpétervárott. – *169*

[300] Csernisevszkijt 1862 júliusában tartóztatták le; 1864-ig a szentpétervári Péter-Pál-erődben tartották fogva. Ekkor 7 évi szibériai kényszermunkára és örökös száműzetésre ítélték. – *169*

[301] F. A. Sorge 1870 dec. 29-én emlékeztette Marxot arra, hogy a New York-i I. szekció (v. ö. 510. jegyz.) még nem kapott nyugtát belépési nyilatkozatáról és a beküldött járulékokról. – *170*

[302] 1870 okt. 19-én F. A. Sorge tanácsot kért Marxtól E. Dupont-nak azon javaslata ügyében, hogy „alakuljon meg New Yorkban a Nemzetközi Munkásszövetségnek valamilyen központi tanácsa" (v. ö. 298. jegyz.). Ugyanezt kérte okt. 12-én Marxtól F. Bolte is mint a német szekció ügyeivel megbízott titkár. Marx válaszlevelének holléte ismeretlen. – *170*

[303] Franc-fileuröknek (kb. front-lógósoknak) gúnyolták azokat a párizsi burzsoákat, akik az ostrom idején elmenekültek a városból (a gúnynév a franc-tireurre cseng rá; v. ö. 283. jegyz.). Itt: csibész, huncut kölyök, ripők. – *171*

[304] Hück, a touli erőd parancsnoka 1870 szept. 23-án megszüntette az ellenállást az aug. 19. óta tartó ostrommal szemben. – *171 175*

[305] 1871 jan. 28-án Bismarck és J. Favre aláírták a megegyezést a fegyverszünetről és Párizs kapitulációjáról. (Megjelent: „Journal officiel de la République française" 1871 jan. 29-i számában: „Convention entre M. le comte de Bismarck etc.") Eszerint a rövidesen megválasztandó nemzetgyűlésnek kellett döntenie a háború folytatásáról vagy a béke megkötéséről. A febr. 8-i választás után L.-A. Thiers, akit a nemzetgyűlés a végrehajtó hatalom vezetőjévé kinevezett, azonnal béketárgyalásokba kezdett. Febr. 26-án Versailles-ban megkötötték az előzetes békeszerződést a német birodalom és Franciaország között, máj. 10-én Majna-Frankfurtban pedig a békeszerződést (v. ö. 373. jegyz.). – *171 175 257*

[306] 1870 szept. közepén a Párizsban megalakult „nemzeti védelem kormánya" delegációt küldött Tours-ba, hogy ez új katonai egységek felállításával és felfegyverzésével megszervezze a vidék ellenállását a német betöréssel szemben és beavatkozásra késztessen külső hatalmakat. A delegáció dec. 6-án Bordeaux-ba helyezte át székhelyét, s a tours-i vagy bordeaux-i kormány elnevezést kapta. Vezetője okt. 9-től a háború végéig L. Gambetta volt, aki alá a bel- és a hadügyminisztérium tartozott; tagja volt továbbá A.-O. Glais-Bizoin, J.-A. Crémieux és M. Fourichon. A kormánynak Párizsban maradt fő része L.-J. Trochu vezetése alatt állt. – *171 175*

[307] 1871 jan. 31-én a bordeaux-i kormány (v. ö. 306. jegyz.) rendeletet adott ki, amelyben megvonta a választhatóság jogát azoktól, akik a második császárság idején fontos (miniszteri, szenátori, államtanácsosi, prefektusi) hivatalt töltöttek be, továbbá azoktól is, akik 1851 dec. 2-től 1870 szept. 4-ig hivatalos jelöltek voltak a Corps législatif (v. ö. 217. jegyz.) tagjainak választásain. Febr. 3-án Bismarck táviratban tiltakozott e korlátozások ellen, mint amelyek ellenkeznek „a fegyverszüneti egyezményben megállapított választási szabadsággal". A párizsi kormány jan. 28-án kiadott választási rendelete semmiféle korlátozást nem tartalmazott a Gambetta-féle rendeletben meghatározott személyekkel szemben. Febr. 4-én a párizsi kormány érvénytelennek minősítette Gambetta rendeletét, mire ő lemondott. – *172 175*

[308] Nyilván J. Schneider frankfurti munkás letartóztatásáról van szó, amelyről a „Volksstaat" 1871 febr. 1-én beszámolt. Schneider a márc. 3-i Reichstag-választáson akart jelöltként indulni. – *172*

[309] Bismarck békefeltételeit a „Times" 1871 febr. 2-i száma közölte. – *172 176*

[310] 1871 jan. 18-án Versailles-ban a francia királyi kastély tükörtermében a német államok uralkodói a német birodalom császárává kiáltották ki I. Vilmos porosz királyt. – *173 176*

[311] Marx a leányával, Jennyvel, kb. 1869 szept. 18-tól okt. 7-ig L. Kugelmann-nál pihent, Hannoverban; okt. 11-én tért vissza Angliába. – *174*

[312] Marx: „A sajtó- és vitaszabadság Németországban" (lásd 17. köt. 255–257. old.). – *174*

[313] Ezt a levelet L. Kugelmann útján küldte el J. Jacobynak Marx (v. ö. 177. old.). Szövegét az „Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung" (Archívum a szocializmus és a munkásmozgalom története számára), Nyolcadik évfolyam, Lipcse 1919, alapján közöljük. – *178*

[314] Ez a levél nyilvánvalóan válasz P. L. Lavrovnak G. A. Lopatyin sorsát illető kérdésére. Lopatyin 1870 dec. 15-i (27-i) leveléből Marx tudta, hogy Lopatyin Oroszországba ment, hogy megszervezze Csernisevszkij megszöktetését a szibériai száműzetésből (v. ö. 173. jegyz.), de konspiratív okokból nem közölte ezt Lavrovval. – *179*

[315] 1871 jan. 18-i és febr. 27-i levelében Natalie Liebknecht megköszönte a Londonból küldött pénzt (v. ö. 289. jegyz.). Febr. 27-i levelében egyúttal közölte, hogy a Liebknechték elleni perben (v. ö. 287. jegyz.) „az a fő vádpont, hogy a vádlottak összeköttetésben álltak a Főtanáccsal, amelynek a németországi Szociáldemokrata Munkáspárt alá van rendelve, amennyiben ez a párt csak az Internacionálé egyik szekciója". (A németországi egyesülési törvények értelmében tilalom alá esett a párt testületi csatlakozása az Internacionáléhoz.) Ezért nem nyugtázhatja a Főtanácsnak a pénz átvételét, mert ez súlyosbítaná a vádlottak helyzetét. – *180*

[316] E. S. Beesly a „Fortnightly Review"-ban megjelent cikkében (v. ö. 268. jegyz.) ezt írta: „Az Internacionálé minden tagja republikánus és határozott ellensége a háborúnak. E két tulajdonságukkal magukra vonják Franciaország és Poroszország zsarnokainak üldözését." A további oldalakon ismertette a Főtanácsnak és az Internacionálé német és francia tagjainak magatartását a német–francia háborúval és különösen Elzász-Lotaringia porosz annexiójával szemben. – *180*

[317] 1865 okt. 8-i levelében L. Bucher azt az ajánlatot tette Marxnak, legyen pénzügyi kérdésekben a „Königlich Preussischer Staatsanzeiger" londoni tudósítója. Marx ezt az ajánlatot, amely kísérlet volt arra, hogy őt Bismarck érdekeinek szolgálatába állítsák, határozottan visszautasította (v. ö. 19. köt. 135–138. és 31. köt. 485., 573. old.). – *180*

[318] 1870 végétől 1871 elejéig megjelent Párizsban (két kötetben) a „Papiers et correspondance de la famille impériale". Ennek első kötete közölte E. Ollivier miniszternek azt a titkos iratát, amely elrendeli az Internacionálé tagjainak letartóztatását. A párizsi szekció tagjait 1870 ápr. 29-én tartóztatták le, III. Napóleon élete ellen szőtt összeesküvés hamis vádjával. A letartóztatás a máj. 8-i népszavazás (v ö. 116. jegyz.) előkészítését szolgálta. Egyidejűleg Lyonban, Rouenban, Marseille-ben és másutt is letartóztatták a Nemzetközi Munkásszövetség tagjait. A párizsi szekció perének tárgyalása 1870 jún. 22-től júl. 8-ig folyt; 38 vádlottja volt, köztük L.-E. Varlin (akinek sikerült elrejtőznie), L. Frankel, J. Johannard, A. Avrial, L.-D. Chalain és más tekintélyes munkásvezetők. A bíróság 2 hónaptól 1 évig terjedő fogságra és pénzbüntetésre ítélte őket. – *181*

[319] Az Ausztria és Poroszország közötti 1850 októberi varsói tárgyalásokon I. Miklós cár a közvetítő szerepét játszotta a két állam között, amelyeknek a német hegemóniáért való harca az 1848–49-es forradalom után erősen kiéleződött. Miklós, aki Németországot feudális széttagoltságában akarta megtartani, közölte, hogy Ausztria számíthat az ő határozott támogatására. 1850 nov. végén Manteuffel porosz miniszter és Schwarzenberg herceg osztrák miniszterelnök olmützi tárgyalása elsimította a porosz–osztrák konfliktust; a nov. 29-én aláírt pontozatok értelmében Poroszország kénytelen volt lemondani a németországi hegemóniáról. – *185*

[320] Bundestag (Szövetségi Gyűlés) – az 1815. évi bécsi kongresszuson létesített Német Szövetségnek (Deutscher Bund) az egyes német államok képviselőiből álló, Ausztria elnökletével Majna-Frankfurtban ülésező központi szerve, mely a reakció fellegvára volt. Az 1848-as forradalom veresége után a reakciós erők megpróbálták a Bundestag tevékenységét feleleveníteni. – *185 353*

[321] „Courrier de l'Europe" – angliai francia nyelvű újság, orléanista, 1840-től 1889-ig jelent meg Londonban. – *186*

[322] A „Paris-Journal" 1871 márc. 14-i, „Le Grand Chef de l'Internationale" c. cikke azt állította, hogy Marx A. Serraillier-hez intézett egyik levelében az Internacionálé német és francia tagjai közötti ellentétekről írt; márc. 19-én a lap közölt is egy ilyen tartalmú hamisított levelet. A rágalmat több ország burzsoá sajtója átvette, így a „Times"

is. A Főtanács márc. 21-i ülésén Marx provokációs koholmányoknak nevezte ezeket a közleményeket és bejelentette, hogy kérésére Engels megfelelő választ kuldött a „Times"-nak (lásd 17. köt. 266. old.). Ezenkívul Marx kérésére Serraillier is leleplezte a hamisítást kulónféle újságokhoz intézett levelében; a „Courrier de l'Europe" márc. 18-i száma részleteket közolt ebből. A Főtanács említett ulésén Marx leleplezte a reakciós sajtó más provokatív koholmányait is, amelyek szerint az Internacionálé párizsi tagjai minden németet kizártak az Internacionáléból. A Főtanács egyhangúlag elfogadta a Marx által fogalmazott, erről szóló és a 187. oldalon idézett cáfolatot (lásd 17. kot. 267–268. old.). Marx az iratokat elkuldte P. Lafargue-nak, azt remélve, hogy ő el tudja juttatni az Internacionálé párizsi tagjaihoz. – „Paris-Journal" – francia napilap, 1868-tol 1874-ig jelent meg H. de Pène szerkesztésében; reakciós uszító, rendőri szellemu újság volt, amely elobb a császárságot, majd a Thiers-kormányt támogatta és a kommunárok ellen erószak alkalmazását kovetelte. – *186 189 196 230*

323 Jockey Club – francia arisztokrata klub, 1833-ban alakult Párizsban az ugyanilyen nevu angol klub mintájára (ennek eredeti celja a lótenyésztés elomozdítása és lóversenyek rendezése volt). – *187*

324 1871 márciusában zurichi német burzsoák és arisztokraták soviniszta unnepséget rendeztek a porosz–francia háborúban aratott nemet győzelem oromére. Ennek során osszeutközésekre kerult sor a németek és a Svájcban internált francia tisztek kozott. A reakciós sajtó az Internacionálét vádolta az osszetuzesek szervezesevel. Az Internacionale svájci szekciója nyilatkozatban cáfolta ezeket a rágalmakat, tobb zurichi szakszervezet is kijelentette, hogy az Internacionálé tagjainak nem volt részuk az osszetuzésekben. – *187*

325 „Le Courrier de Lyon" – francia napilap, 1834-től 1939-ig jelent meg; polgári republikánus. – „Courrier de la Gironde" – francia napilap, 1792-től jelent meg Bordeaux-ban, a 70-es években erősen reakciós irányzatú. – „La Liberté" – francia estilap, 1863-tol 1944-ig jelent meg Párizsban; 1865-től 1872-ig E. de Girardin tulajdonában volt és a bonapartista nagyburzsoázia érdekeit képviselte; Párizs ostroma idején Tours-ban, majd Bordeaux-ban, a Kommun idején Versailles-ban jelent meg. – *187*

326 Marx: „A »Volksstaat« szerkesztőségének" (lásd 17. köt. 269–271. old.). – *188*

327 Rendpárt – a két francia monarchista frakció: a legitimisták és orléanisták koalíciójának neve. A rendpárt, melyet a konzervatív nagyburzsoázia 1848-ban a proletariátus ellen osszefogás céljából hozott létre, 1849-tól egészen az 1851 dec. 2-i államcsinyig vezeto szerepet játszott a második koztársaság Törvényhozó Gyulésében. Népellenes politikájának csődjét Louis Bonaparte klikkje a maga céljaira használta ki. – Az 1871 márc. 22-i párizsi „békés" tuntetés valójában ellenforradalmi puccskísérlet volt, szervezőinek élén H. de Pène, Heeckeren báró stb. állt. Az ellenforradalmárok a Place Vendôme-on tüzet nyitottak a nemzeti gárdistákra, ezek azonban megfutamították oket. Marx leírását erről a puccsról lásd „A polgárháború Franciaországban" (17. kot. 303–304. old.). – *189 193*

328 Fő-főnoknek („Hauptchef") nevezte W. Stieber a koln kommunista-perben (v. ö. 291. jegyz.) J. Chervalt, aki az ő ugynokeként igyekezett befurakodni a munkásmozgalomba, s akit a perben a „Marx-párt" prominens alakjaként akart feltuntetni (v. o. pl. 8. kot. 402–414. old., 14. kot. 354–364. old.). – *189*

329 Engels Ph. Coenenhez intézett 1871. ápr. 5-i és aug. 4-i levelének csak másolata maradt meg; szemmel láthatóan mindkettő ugyanattól a kéztól való. Feltehető, hogy a levelek aredetijén a kovetkező nyomtatott felirat volt: „General Council of the International

Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C." Mindkét levelet a Szociáldemokrata Munkáspárt amszterdami havi folyóirata, a „Socialistische Gids" 1928 augusztus–szeptemberi (8–9.) száma közölte első ízben (holland nyelven). Ott a második levél keltezése: augusztus 1. – *190 251*

330 1871 márc. 29-én Ph. Coenen, aki Belgiumban és Hollandiában az Internacionálé szekcióinak egyik szervezője volt, levélileg értesítette Marxot és Engelst az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról. Engels, mint Belgium ügyeivel megbízott titkár, tájékoztatta a Főtanács ápr. 4-i ülését a sztrájkról; az ülés határozatot hozott, hogy a sztrájk támogatása végett a trade-unionokhoz fordulnak. Ápr. 5-én röplapként Eccarius aláírásával megjelent a Főtanács felhívása a trade-unionokhoz. Engels W. Liebknechtet is bevonta a szolidaritási akció támogatásába. E levelét a „Volksstaat" ápr. 12-i száma közölte (lásd 17. köt. 275. old.). Időközben Brüsszelben is sztrájkba léptek a szivarkészítő munkások, s az ottani munkások, valamint a trade-unionok pénzzel siettek a sztrájkolók segítségére. A szolidaritási akció lehetővé tette, hogy a sztrájkolók 1871 szeptemberéig kitartsanak és elérjék követeléseik teljesítését. – *190 192 215*

331 Engels: „Az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról" (lásd 17. köt. 275. old.). – *192*

332 Az Általános Német Munkásegylet (v. ö. 893. jegyz.) elberfeldi tagjai 1871 márc. 26-i gyűlésükön elfogadtak egy köszöntő üzenetet a Párizsi Kommünhöz. Határozatukat közvetlenül megküldték Párizsba, de tartva attól, hogy a porosz rendőrség lefoglalja levelüket, ennek egy másik példányát elküldték az Internacionálé Főtanácsának, azzal a kéréssel, hogy továbbítsa a Kommün képviselőihez. – *192*

333 A nemzeti gárda (v. ö. 43. jegyz.) központi bizottságáról van szó. A nemzeti gárda zászlóaljainak küldöttei választották meg a légiók (a kerületi egységek) küldötteit, s a 20 párizsi kerület küldöttei alkották a nemzeti gárda központi bizottságát, amely az 1871 márc. 18-i felkelés győzelme után átvette a hatalmat, márc. 28-án pedig átadta a 26-án megválasztott Kommünnek. – *193 198*

334 Az ún. dunai fejedelemségek, Havasalföld és Moldva, 1859-ben román fejedelemséggé egyesültek; ez továbbra is a török szultán névleges fennhatósága alatt állt. 1871 márciusában a romániai liberálisok, az Oroszországgal való szövetség hívei, tüntetéseket rendeztek a konzervatív, németbarát kormányzat és Hohenzollern Károly fejedelem (a későbbi I. Károly román király) ellen. – *193*

335 A „Volksstaat" csak 1871 okt. 4-én közölte a Marx által kért megjegyzést; ez K. Blindet mint sovinisztát és fráziscséplőt jellemzi, aki öndicsérettel szeretné megszerezni magának az államférfiúi bölcsesség hírét. – *194*

336 „The Eastern Post" – angol munkáshetilap, 1868-tól 1873-ig jelent meg Londonban; 1871 februárjától 1872 júniusáig a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának lapja. – *194*

337 A „Volksstaat" 1871 ápr. 15-én közölte a „Petit-Journal" április 5-i számának következő megjegyzését, amelyet Marx e levéllel együtt küldött meg Liebknechtnek: „Megkérdezhetjük Stieber urat, a német rendőrség főnökét, hogy milyen kocsiban küldte el Poroszországba azokat a faliórákat, vázákat és szobrokat, amelyeket a Király bulváron levő lakásában tartott?" – „Le Petit-Journal" – francia polgári napilap, 1863 óta jelent meg Párizsban. – *195*

338 A „Volksstaat" 1871 ápr. 15-én az alábbi közleményt hozta, mely lényegében Marxnak

ápr. 10-én Liebknechthez írt levelén alapult: „A francia kormány hivatalosan kiadott »Papiers et correspondance de la famille impériale«-ban a *bonapartista pénzeket felvevőket* alfabetikus rendben felsoroló rovatban *V* betű alatt szóról szóra ez áll: »Vogt; il lui est remis, en août 1859, 40 000 fr.« Vagyis: *»Vogt; 1859 augusztusában 40 000 frankot kapott.«*" A „Volksstaat" a következő szerkesztőségi jegyzetet fűzte a közleményhez: „Azok a pártbeli elvtársak, akik hibáztattak minket, amiért figyelmen kívül hagytuk Vogt cikkeit Elzász és Lotaringia annexiója ellen, s nem érték be az ismert marxi brosúrára (v. ö. Marx: „Vogt úr"; lásd 14. köt.) való utalásunkkal, most alkalmasint megnyugodnak. Párizsi barátainkat pedig arra kérjük, küldjék meg nekünk a teljes regisztert; meggyőződésünk, hogy megtaláljuk benne nem egy régi ismerősünket, aki egykoron Vogt »csavargótársaként« bonapartizmusban ügynökölt, most pedig hasonló indítékokból és hasonló lelkesedéssel Bismarck-féle patriotizmussal házal." – *196 199 207*

339 A Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának (vezetőségének) volt tagjai, W. Bracke, L. von Bonhorst, S. Spier és H. A. Kühn elleni pert (v. ö. 125. jegyz.) 1871 nov. 23-tól 27-ig tárgyalta a braunschweigi hercegi körzeti bíróság. A vádirat központi helyre állította a pártnak az Internacionálé Főtanácsához való viszonyát. A perben büntetendő cselekménnyé akarták minősíteni az Internacionáléhoz való tartozást, hogy ezzel rendkívüli állapotot teremtsenek Németországban a forradalmi munkásmozgalom számára. Ez nem sikerült; bár a párt vezetői a tárgyaláson hitet tettek az Internacionálé céljai mellett, az 1872 febr. 2-i feljebbviteli tárgyalás módosítani volt kénytelen a különböző fogházbüntetéseket kiszabó ítéletet. – *196 299 305 353*

340 „Le Gaulois" – francia napilap, 1867-től 1929-ig jelent meg Párizsban; a monarchista nagyburzsoázia és arisztokrácia lapja. – *196*

341 „Le Soir" – francia polgári napilap, 1867-ben alapították Párizsban; Thiers politikáját támogatta. – *196*

342 Plonplonisták – Joseph Bonaparte-nak (gúnyneve Plon-Plon), III. Napóleon unokaöccsének a hívei, egy bonapartista csoport, mely szociális demagógiával, látszatellenzékiséggel igyekezett eltéríteni a tömegeket attól, hogy harcoljanak a fennálló rendszer ellen. – *196*

343 „La Province" – francia napilap, 1870-től 1871-ig jelent meg Bordeaux-ban; monarchista. – *196*

344 V. ö. Schiller: „Don Carlos", I. felv. 6. szín. – *197*

345 1871 ápr. 5-i levelében L. Kugelmann nyomatékosan intette Marxot egészségi állapotának óvására, s egyebek közt ezt írta: „Tudod, mennyire szükséges a tevékenységed, a tudományos munkásságod általában a világnak és különösen az Internacionálénak, őrizd hát magad erre – és egy kicsit számunkra is." – *198 211*

346 Utalás Heine „Im Oktober 1849" c. költeményére (a „Romanzero" c. kötetből):

Vigasztalódj, bukott magyar,
mi irigykedve nézünk szégyenedre.

Tested derék vadállatok
becsületes fogsora marta,
amig reánk igát rakott
disznó-, farkas- és hitvány kutyafalka... – *198*

347 A „Joseph Weydemeyerhez" c. versről van szó, amely G. Kinkel ellen irányult, s ame-

lyet 1852-ben, a Weydemeyer által New Yorkban kiadott „Die Revolution" („A Forradalom") c. kommunista hetilap számára írt Freiligrath. Megjelent a vers egyebek kozt a „Morgenblatt fur gebildete Leser" 1852 márc. 7-i számában is. – „Morgenblatt fur gebildete Leser" – német irodalmi napilap, 1807-től 1865-ig jelent meg Stuttgartban és Tubingenben; 1840–41-ben Engels néhány művészeti és irodalmi cikkét is kozolte. – *200*

348 W. Liebknecht egy 1871 ápr. eleji levelében ezt kérdezte: „Megvan-e a »Rheinische Zeitung« (Revue) egy teljes példánya? Megkaphatnám-e néhány hétre? És kinyomathatok-e belőle cikkeket?" – „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-okonomische Revue" – német folyóirat, Marx és Engels alapították 1849 decemberében, és 1850 novemberéig adták ki. A lap a Kommunisták Szovetségének (v. ö. 350. jegyz.) elméleti és politikai orgánuma volt, folytatása az 1848–49-es forradalom idején Marx és Engels által kiadott kolni „Neue Rheinische Zeitung"-nak. 1850 márciusától novemberig osszesen hat száma jelent meg, az utolsó dupla számként. A folyóiratot Londonban szerkesztettek és Hamburgban nyomtatták; borítólapján New York is fel volt tuntetve, mert Marx és Engels azt remélte, hogy az amerikai német emigránsok kórében is lesz kelete. A folyóirat a németországi rendőri uldozések és a pénzhiány miatt kénytelen volt beszuntetni megjelenését. (Marxnak és Engelsnek a lapban megjelent írásait lásd 7. kot.) – *200*

349 Engels szóban forgó tanulmánya, „A nemzetgazdaság bírálatának vázlata", 1844-ben jelent meg a „Deutsch-Franzosische Jahrbucher"-ben (lásd 1. kot. 497–522. old.) – „Deutsch-Franzosische Jahrbücher" – Marx és A. Ruge szerkesztésében Párizsban német nyelven kiadott folyóirat. Csak első (kettős) fuzete jelent meg, 1844 februárjában. Marxnak és Engelsnek a folyóiratban közolt írásait lásd 1. kot. – *200 201*

350 A Kommunisták Szovetségéről, a munkásosztály első forradalmi pártjáról van szó, amely 1847-ben alakult meg és 1852-ig állt fenn. A Szovetség mind programját, mind osszetételét tekintve a munkásosztály nemzetközi szervezete volt és így az Internacionálé előfutára. Egyben az első német munkáspárt is volt; tagjainak tobbsége a német munkásság (főleg az iparoslegények) soraiból kerult ki, s a kozelgő forradalom Németországot helyezte a Szovetség tevékenységének előterébe. (V. o. Engels: „A Kommunisták Szovetsége történetéhez"; lásd 21. kot. 200–216. old.) – *200 222*

351 V. ö. J. W. Goethe: „Wilhelm Meisters Lehrjahre". – *200*

352 1871 ápr. elején Liebknecht ezt írta Marxnak: „Nem írhatnátok-e rovid elószót a Kommunista Kiáltványhoz, hogy kinyomathassam? (Mellesleg a peremben a »Kommunista Kiáltványt« programomnak vallottam.)" 1872 ápr. 20-i levelében ismételten kozolte Engelsszel, hogy a „Volksstaat" szerkesztősége mielőbb újra ki akarja adni kulonnyomatként a Kiáltványt, s kérte az ígért előszó gyors megkuldését. Marx és Engels 1872 jun. 24-én írták meg az új kiadás előszavát (lásd 18. kot. 86–87. old.), amelyben már a Párizsi Kommün legfontosabb gyakorlati tapasztalatait is felhasználták, hangsúlyozva, hogy a proletárforradalomnak a régi államgépezetet szét kell zúznia és kommun-típusú állammal kell helyettesítenie. A Kiáltvány új német kiadása 1872 júliusában jelent meg Lipcsében. – *200 313 348 385 415 435 449 465*

353 1871 ápr. 15-én L. Kugelmann ezt írta Marxnak a franciaországi helyzetről: „A vereség ismét hosszabb időre meg fogja fosztani vezetőitől a munkásságot, s ez le nem becsulhető szerencsétlenség. Én úgy látom, hogy a proletariátusnak egyelőre inkább felvilágosításra van szüksége, mint fegyveres harcra. – A balsikert ennek vagy annak a véletlennek tulajdonítani, nem azt jelenti-e ez, mint ugyanabba a hibába esni, amely olyan csattanósan van a kispolgárok szemére vetve a »Brumaire 18-á«-ban (II. kiad. 13. és kk. old.)" Kugelmann utalása az 1849 jún. 13-i tuntetésre vonatkozik, melyet a francia kispolgári

demokrata „hegypárt" (Montagne) rendezett Párizsban, tiltakozásul az ellen, hogy francia csapatok mentek az itáliai forradalom elnyomására (a francia alkotmány értelmében ugyanis nem volt szabad francia csapatokat más népek szabadsága ellen harcba vetni). A tüntetést a katonaság szétverte, s ez a kudarc nyilvánvalóvá tette a francia kispolgári demokrácia csődjét (v. ö. Marx: „Osztályharcok Franciaországban", III. fej.; lásd 7. köt. 65–66. old.). – *202*

354 Ez a levél a Főtanács által a manchesteri fonó- és szövőmunkások trade-unionjához intézendő felhívás tervezete. A Főtanács 1871 ápr. 18-i ülésén Engels bejelentette, hogy a madridi foderális tanácstól kérés érkezett a sztrájkoló barcelonai szövő- és fonómunkások támogatására (v. ö. még 355. jegyz.). A Főtanács megbízta J. G. Eccariust, javasolja a manchesteri fonóknak és szövőknek, hogy szervezzenek gyűjtést a sztrájkolók részére. – *203*

355 Ezt a feljegyzést Engels magának készítette annak a levélnek a tartalmáról, amelyet F. Morához intézett; magát a levelet nem ismerjük. A feljegyzés annak a levélnek a végére van írva, amelyet Mora 1871 ápr. 11-én írt a spanyol foderális tanács megbízásából az Internacionálé Főtanácsának, s amelyben a sztrájkoló barcelonai munkások támogatásának megszervezését kéri (v. ö. még 354. jegyz.). – *205*

356 „La Federación" – az Internacionálé barcelonai foderációjának hetilapja, 1869 augusztustól 1873-ig jelent meg Barcelonában; bakuninista befolyás alatt állt. – *205*

357 Marxnak „A polgárháború Franciaországban" c. művéről van szó (lásd 17. köt. 285–335. old.), amely a Főtanács üzeneteként jelent meg, s amelyben Marx kifejti a Párizsi Kommun tanulságait. A Főtanács 1871 ápr. 18-i ülésén Marx javasolta, hogy a Főtanács adjon ki üzenetet a franciaországi „harc általános tendenciájáról", s a Főtanács őt bízta meg ennek megszovegezésével. Marx a Kommun első napjaitól kezdve gyűjtotte és elemezte az anyagokat ehhez; május közepéig dolgozott az üzenet két fogalmazványán (lásd uo. 455–561. old.), azután elkészítette a végleges szovegét. 1871 máj. 30-án, két nappal a párizsi utolsó barikádok eleste után, Marx felolvasta a Főtanács ülésén az uzenet szovegét, melyet a Főtanács egyhangúlag jóváhagyott. „A polgárháború Franciaországban" először angolul jelent meg, 1871 jún. 13-án Londonban, 1000 példányban; később tobb nyelvre lefordították (v. ö. 947. jegyz.). – *205 209 222 224 225 230 243 245 268 272 304 310 316 338 405 429 452 474 633 656*

358 Az International Democratic Association (Nemzetkozi Demokrata Szovetseg) tagjai Londonban élő kispolgári francia és német emigránsok és angol polgári republikánusok voltak. Miután 1870 szept. 4-én Franciaországban kikiáltották a koztársaságot, Anglhában erősodött a koztársasági mozgalom, tobb republikánus klub alakult, kispolgári és részben proletár elemek részvételevel. A Nemzetkozi Demokrata Szovetség képviselői 1871 áprilisában megalakították a Universal Republican League-ot (Egyetemes Koztársasági Ligát), amelyben G. Odger, Ch. Bradlaugh, P. Vésinier, V.-P. Le Lubez és mások tevékenykedtek, s amely a világ republikánusainak egyesítésére és világszerte republikánus klubok létesítésére törekedett. Programjában a föld nacionalizálása, az általános választójog kivívása, a címek, egyházi és nemesi előjogok eltorlése és a foderatív világkoztársaság megteremtése szerepelt. A Nemzetkozi Demokrata Szovetség vezetői próbáltak bejutni az Internacionálé Főtanácsába, de ezt a kísérletet a Főtanács 1871 ápr. 25-i ülésén az egyhangú elutasítás meghiúsította. – *206*

359 Az 1834-es angol „új szegénytorvény" a szegénykérdés megoldására egyetlen hatékony módszert ismert: a szegények dologházakba zárását és kényszermunkával való foglalkoztatásukat. A dologházakat gúnyosan szegénytorvény-bastille-oknak nevezték. (V. ö. még 2. köt. 463–469. old.) – *206*

[360] A „Volksstaat"-ot, amely következetesen kiállt a Párizsi Kommün mellett, a hatóságok ismételten elkobozták. 1871 máj. 24-én Liebknecht közölte Engelsszel, hogy a porosz hatóságok utasítást adtak ki, mely szerint a lapot minél gyakrabban el kell kobozni és végül be kell tiltani. Az ápr. 15-i számot azért kobozták el, mert közölte a New York-i „Neue Zeit"-ból átvett cikket, melyben „kartácsherceg"-nek nevezik I. Vilmost (1848 márciusában kapta ezt a csúfnevet a néppel szemben elrendelt brutális eljárásért). Bár az ügyész utasítására a lipcsei járásbíróság a lap ápr. 12-i és 26-i számát is elkobozta, az ápr. 29-i számban a szerkesztőség kijelentette, hogy „az efféle üldoztetések egy hajszálnyira sem téríthetik le útjáról a »Volksstaat«-ot, s hogy továbbra is teljes erővel szembeszáll az ellenféllel, ebben az ellenség biztos lehet – a barátoknak mondanunk sem kell". – *207*

[361] „Der Proletarier" – német szociáldemokrata hetilap, 1869-től 1871-ig jelent meg Münchenben és Augsburgban. – *207*

[362] Marx vezetésével az Internacionálé Főtanácsa nagy munkát végzett az angol munkások körében, hogy felvilágosítsa őket a franciaországi forradalom jelentőségéről. A Főtanács a Párizsi Kommün védelmére tömeggyűléseket szervezett Londonban, Manchesterben és más városokban. Marx javaslatára a Főtanács 1871 márc. 21-én elhatározta, hogy delegációkat küld a munkások összejöveteleire, hogy ösztönözze az angol munkásokat arra, fejezzék ki szolidaritásukat a párizsi proletariátussal. Márciustól májusig sok munkás-összejövetel fogadta el a Főtanács tagjainak a Kommunnel kapcsolatos javaslatait. – *208*

[363] A Főtanács az 1871 ápr. 25-i ülésén megbízta Marxot, mutassa ki levélben azoknak a rágalmaknak a hátterét, amelyeket F. Pyat és P. Vésinier terjesztett A. Serraillier-ről és E. Dupont-ról, a Főtanács francia tagjairól. Serraillier-t az 1871 áprilisi párizsi pótválasztáson a Főtanács párizsi képviselőjeként beválasztották a Kommünbe és a Frankel Leó vezetése alatt álló Munkaügyi Bizottságba. Az ellene felhozott rágalmaknak az volt a célja, hogy politikai és erkölcsi jó hírét és a Kommünben gyakorolt befolyását aláássák. A Munkaügyi Bizottság visszautasította a rágalmakat. – *209*

[364] E.-M.-G. Tridon, L.-A. Blanqui egyik legbensőbb tanácsadója a brüsszeli „Cigale" szerkesztőségének levelet írt, amely 1868 júl. 19-én „La Commune révolutionnaire de Paris" címmel a lapban megjelent. Ebben a levélben Tridon elítélte F. Pyat ismételt provokációs szerepléseit, annál is inkább, mert olyan időben történtek, amikor Franciaországban erősödtek a támadások a forradalmi és általában az ellenzéki erők ellen. Tridon e levele előtt Pyat a párizsi proletariátus 1848 júniusi felkelésének évfordulójára 1868 jún. 29-én a Cleveland Hallban rendezett gyűlésen olyan határozatot javasolt elfogadásra, amely szerint III. Napóleon meggyilkolása szent kötelessége minden franciának. Javaslatát egy felhívás alapján tette, melyet állítólag a Commune révolutionnaire titkos társaságtól kapott Párizsból. Tridon levele szerint ez a felhívás „Pyat fantáziájának szüleménye és soha a Szajna partját nem látta". A „Cigale"-nak ugyanez a száma közölte a Főtanács Pyat ügyében hozott 1868 júl. 7-i határozatát is (lásd 16. köt. 304. old.). – *209*

[365] Marx javasolta, hogy Londonban adjanak el francia értékpapírokat, s a befolyt összeget használják fel a Kommün kiadásainak fedezésére. – *210*

[366] Karl Vogt „Politische Briefe an Friedrich Kolb" c. írása, amelyben Vogt megkísérelte elhomályosítani a bonapartistákhoz fűződő egykori kapcsolatait, 1870-ben jelent meg. – *213*

[367] A „Volksstaat" 1871 máj. 3-án közölte Karl Vogtnak a „Schweizer Handelskurier"-hoz beküldött nyilatkozatát; az idézet ebből a nyilatkozatból való. – *213*

[368] 1871 máj. 3-án Liebknecht azt írta Marxnak, hogy mióta a „Volksstaat" közölte Kar Vogtról szóló megjegyzését (v. o. 338. jegyz.), sok szemrehányást kap. Ezt írta: „Szükséges lenne most valami hosszabb cikk Vogt 1859-es disznóságairol Segíthetnétek ebben valamennyire." Erre Engels elkuldte Liebknechtnek a „Volksstaat" számára „Még egyszer »Vogt« úr" c. cikkét (lásd 17. kot. 277–283. old.). – *214 215*

[369] A. Bebel, aki 1871 márc. 28-án kiszabadult a vizsgálati fogságból, ápr. 3-án felszólalt a Német Reichstagban a birodalmi alkotmány általános vitájában. Különosen Treitschke nemzeti liberális képviselőt bírálta, aki a vitában azt állította, hogy Németországban az ún. alapvető jogok (a sajtó-, egyesülési és szólásszabadság) már régóta megvannak. Bebel ezzel szemben megállapította, hogy a német birodalomban ezek a jogok teljesen fiktívek és megvalósításukra minden eszkozt igénybe kell venni, a forradalmi erószakot is. Azt is kijelentette, hogy ő „az európai forradalmi párthoz" tartozik. Beszédét így fejezte be: „Reméljuk, hogy mielőtt a XIX. század véget ér, eljon az az idő, amikorra — ilyen vagy olyan módon – nemcsak az alapvető jogokat, hanem összes követeléseinket megvalósíthatjuk." Az ápr 14-én elfogadott birodalmi alkotmány azonban a porosznémet militarista állam reakciós jellegét tukrözte. – *215*

[370] Arról van szó, hogy kit jeloljenek a Főtanács titkárául, miután J. G. Eccarius 1871 máj. 9-én lemondott erről a funkcióról. A Főtanács egy bizottsága, H. Jung elnokletével, J. Halest és Th. Mottersheadet javasolta. Amikor a Főtanács megvitatta a jeloléseket, kérdések hangzottak el afelől, miért zárták ki 1867-ben a szovőmunkások trade-unionjából Halest. Annak kijelentese után, hogy a kizáró határozatot később érvénytelenítették, 1871 máj 16-án J. Halest megválasztották a Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsának titkáráva. – *217*

[371] 1871 ápr. 29-én a versailles-iak elfoglalták a párizsi városfaltól délnyugatra fekvó és a Kommun csapatainak kezén levő falu (Issy-les-Moulineaux) egy részét, majd futóárkokat húztak az ugyancsak Kommün-csapatok kezén levó issyi erőd körül. Az erőd védői május 8-ról 9-re virradó éjjel titokban elhagyták az erődot. A versailles-iak bevonultak oda és onnan intéztek támadást a párizsi városfal ellen. – *218*

[372] Frankel Leó 1871 ápr. végén ezt írta Marxnak: „Nagyon kívánatos volna számomra, ha Ön valahogy segítségemre lenne tanácsával, mintheogy jelenleg úgyszólván egyedül vagyok, de egyedul vagyok felelős is mindazokért a reformokért, amelyeket be akarok és be fogok vezetni a munkában. Hogy Ön minden lehetőt el fog kovetni azért, hogy megértesse az osszes népekkel, az osszes munkásokkal, és kulonosen a németekkel, hogy Párizs Kommunjének semmi koze nincs a copfos német kozseghoz, azt már az Ön legutobbi levelenek" (lásd 209–210. old.) „néhány sorából is kovetkeztetni lehet, s ezzel Ön mindenesetre nagy szolgálatot tesz majd ugyünknek." – *219*

[373] A német–francia háborút befejező végleges békeszerződést 1871 máj. 10-én írták alá Majna-Frankfurtban. (A Marx által megjelolt dátum elírás.) A szerződés lényegében azt az előzetes békeszerződést erősítette meg, amelyet febr. 26-án Versailles-ban L.-A. Thiers és J. Favre kotott Bismarckkal és a délnémet államok képviselőivel. Eszerint Franciaországnak Németország javára le kellett mondania Elzászról és a vasércben gazdag Lotaringia nagy részéről, s három éven belul 5 milliárd frank sarcot kellett fizetnie; ennek megfizetéséig német csapatok megszállva tarthatták Franciaország egy részét. A máj. 10-i szerződés megszigorította a sarc fizetési feltételeit és meghosszabbította a német megszállást. Gyakorlatilag ez volt az ára annak a segítségnek, amelyet Bismarck a versailles-i kormánynak a Kommün leveréséhez adott. A frankfurti béke Franciaország kifosztását jelentette és magában hordta a két ország közti későbbi háborús összeütkozés csíráját. – Sajtójelentések szerint Thiers és a kormány más tagjai tobb mint 300 millió frank „jutalekot" kotottek ki maguknak abból a belső kolcsonből, amelyet a Thiers-

kormány fel akart venni. Thiers később beismerte, hogy azok a pénzügyi körök, amelyekkel e kölcsönről tárgyaltak, a párizsi forradalom minél gyorsabb leverését jelölték meg a kölcsön feltételéül. 1871 jún. 20-án, a Kommün leverése után, a kölcsönről szóló javaslat törvénnyé lett. – *219*

374 E. S. Beeslynek a Párizsi Kommünről szóló cikkei a „Bee-Hive" 1871 márc. 25-i, ápr. 1-i, 15-i és 22-i, máj. 20-i és 27-i, jún. 3-i és 10-i számában jelentek meg. E számok Marx széljegyzeteivel ellátott néhány kivágása fennmaradt. – *221*

375 1871 máj. 10-én Majna-Frankfurtban, a német birodalom és Franciaország hivatalos békeszerződésének (v. ö. 373. jegyz.) aláírásával egyidejűleg, Bismarck és J. Favre titkos szóbeli megállapodást kötött a Párizsi Kommünnel szembeni együttes fellépésükről. A megállapodás, amelyet máj. 6-án tárgyaltak, kimondta, hogy „Párizs rendjének helyreállítása végett" a versailles-i csapatok szabadon átvonulhatnak a német állásokon, beszüntetik a Párizsba irányuló élelmiszerszállítást, a német parancsnokság pedig ultimátumban felszólítja a Kommünt a párizsi erődövezet erődítményeinek lefegyverzésére. Máj. 21-én a versailles-i csapatok betörtek Párizsba. – Marx 1871 máj. 11-i levele nem került elő, csak egy 1871 máj. 13-i levélnek a fogalmazványa maradt fenn (lásd 219–220. old.). – *222*

376 L. Kugelmann 1871 ápr. 5-én meghívta Marxot, hogy egészsége helyreállítására töltsön néhány hetet Hannoverban. 15-én azonban közölte Marxszal, hogy berlini bélyegzővel a következő tartalmú levelet kapta: „Egy általam hallott kijelentés kifejezetten utal arra, hogy »várnak« egy Önnél tett bizonyos látogatásnak a megismétlődésére." – *222 228 257*

377 E levél közlése a „Vorwärts, Berlirer Volksblatt", 1909 márc. 31-i számának 1. mellékletében megjelent szöveg alapján történt. – *223*

378 Danyielszon Marxnak küldött 1871 máj. 11-i (23-i) levelében ezt írta: „»Közös barátunk«" (Lopatyin) „mesélte barátok körében, akik érdeklődnek az Ön művének folytatása iránt, hogy könyvének kiadója valamilyen kereskedelmi számítások miatt nem akarja a kéziratban már készen álló II. kötetet kinyomatni, amíg az I. kötet el nem kelt." Danyielszon közölte Marxszal, hogy talált más kiadót, és ennek nevében azt javasolta, hogy Oroszországban adassa ki a „Tőke" II. és III. kötetét. De Lopatyin állításától eltérően, Marx még nem volt készen a II. kötettel és nem is tudta már befejezni. Munkáját halála után Engels folytatta; ő adta ki a II. és a III. könyv kéziratait mint a „Tőke" II. kötetét (1885-ben) és III. kötetét (1894-ben). – *224 226*

379 Ebben a bekezdésben, melyet Marx angol nyelven írt, burkolt formában G. A. Lopatyin szibériai utazásáról van szó, amelynek célja Ny. G. Csernisevszkij szökésének megszervezése volt (v. ö. 173. jegyz.). Marx nyilván még nem tudott arról, hogy Lopatyint már februárban letartóztatták, s nem értette meg Danyielszon máj. 11-i (23-i) levelének erre utaló célzásait; hallott azonban arról, hogy Lopatyint veszély fenyegeti, s e levél által figyelmeztetni próbálta őt erre. – *224*

380 Ny. F. Danyielszon és G. A. Lopatyin rendszeresen küldtek Marxnak orosz tudományos könyveket, különösen közgazdasági kérdésekről szólókat. Ny. G. Csernisevszkij munkáit Marx különösen nagyra becsülte. Az 1871 májusában Danyielszon által küldött könyvek és tanulmányok közé tartozott Csernisevszkijnek „O pozemelnoj szobsztvenno sztyi" (A földtulajdonról) c. munkája is, amely a „Szovremennyik" (Kortárs) 1857. évi 9. és 11. számában jelent meg. Marx könyvtárában Csernisevszkij több műve megvolt. Ezek egy részét J. Ph. Becker révén az Internacionálé genfi orosz szekciójának tagjaitól kapta. – *224 226*

[381] Ny. G. Csernisevszkij: „Dopolnyenyija i primecsanyija na pervuju knyigu »Polityicseszkoj Ekonomii« Dzsona Sztjuarta Millja." – *224*

[382] Marx itt a francia kormány részéről fenyegető üldözéstől óvta leányait és P. Lafargue-ot. – *225*

[383] Engels 1869 júl. 1-én kilépett az Ermen & Engels cégből (v. ö. 610–611. old.). – *228*

[384] „The Observer" – angol konzervatív hetilap, 1791 óta jelenik meg Londonban. – *230*

[385] J. Favre-nak Franciaország diplomáciai képviselőihez intézett körirata felhívta az európai kormányokat, hogy együttesen üldözzék a Nemzetközi Munkásszövetséget. A körirat a rendőrség hamisítványaira és a bakunyinista „Szocialista Demokrácia Egyesülése" („Alliance", v. ö. 231. jegyz.) dokumentumaira támaszkodott. A Főtanács albizottsága (v. ö. 611. jegyz.) az 1871 jún. 11-i ülésén tárgyalta a köriratot, elfogadta a Marx és Engels által készített válasznyilatkozatot (lásd 17. köt. 333–334. old.) és ezt elküldte az Internacionáléhoz tartozó lapoknak, valamint az angol polgári újságoknak. – *230 635*

[386] 1871 ápr. 27-i levelében L. Kugelmann Marx születésnapjára ezt írta: „Szívből jövő szerencsekívánataimat küldöm neked. Kívánom, hogy egészséged mindjobban helyreálljon, s neked, a tieidnek és azoknak, akik neked becsesek, mindig jó soruk legyen, és megérjed, hogy a bomlási folyamatból, mely most a legvisszataszítóbb módon teliti a légkört, kisarjadni láthasd annak az új vetésnek a zsenge zöldjét, melyet te a szíved vérével átitatva szórtál bele. – Hogy sok komoly munkád mellé egy kis »frissítőt« nyújtsak, elküldtem neked Fritz Reuter »Ut mine Stromtid«-ét." (A könyv az alnémet [platt] tájnyelven író szerző vidám regénye.) – *230*

[387] A Főtanács „A polgárháború Franciaországban" c. üzenetének (v. ö. 357. jegyz.) német fordításáról van szó, amelyet Engels készített, kisebb szövegmódosításokat is végrehajtva az angol eredetin. A német fordítás folytatásokban megjelent a „Volksstaat"-ban 1871 jún. 28-tól júl. 29-ig, majd különnyomatban Lipcsében. A „Vorbote" rövidítve közölte az Üzenetet 1871 augusztusától októberéig. – *231 234 246 270 637*

[388] Engels e tájékoztatása alapján a „Volksstaat" 1871 júl. 5-i száma ezt írta: „Mióta London fennáll, nyomtatvány még nem keltett akkora feltűnést, mint az Internacionálé Főtanácsának üzenete. A nagy lapok kezdetben kedvenc eszközükkel, az agyonhallgatással próbálkoztak meg; néhány nap azonban elég volt, hogy megmutassa nekik: itt ez most nem megy. A »Telegraph«, a »Standard«, a »Spectator«, a »Pall Mall Gazette«, a »Times« egymás után kénytelen volt a »figyelemreméltó dokumentumot« megvezércikkezni... Az egész sajtónak egyhangúlag be kellett vallania, hogy az Internacionálé európai nagyhatalom, amellyel számolni kell, és amelyet nem lehet leüzdeni azzal, hogy nem beszélnek róla." – „The Graphic" – angol polgári liberális képes hetilap, 1869 decemberétől 1932 áprilisáig jelent meg Londonban. – „The Standard" – angol konzervatív napilap, 1827-ben alapították Londonban. – *231*

[389] W. Liebknecht 1871 máj. 24-én közölte Engelsszel, hogy meg kell szereznie a szászországi állampolgárságot, nehogy kiutasítsák onnan. „Az itt a rémes – írta –, hogy szász állampolgár csak akkor lehetek, ha előbb kilépek a hesseni állampolgári kötelékből, ha pedig aztán kifogások merülnek föl a szász állampolgárság megadása ellen, akkor a levegőben lógok és *semmiféle német állampolgárságom nincs* – tehát teljesen törvényen kívülivé, Stieber szabad zsákmányává válok. Azt bizonyára tudod, hogy *Poroszországból* való kiutasításom még érvényben van." – *231*

[390] Amikor Liebknecht kiszabadult a vizsgálati fogságból (v. ö. 287. jegyz.), súlyos anyagi

helyzetben volt; ezért 1871 máj. 24-én kérte Engelst, szerezzen neki a „Pall Mall Gazette"-től megbízást arra, hogy „a német ügyek tudósítója" legyen, s így bevételi forráshoz jusson. – *232*

391 W. Liebknechtnek az volt a véleménye, hogy Marx és Engels a „Reynolds' Newspaper" c. angol újságot is felhasználhatnák nézeteik terjesztésére. – *232*

392 A Reichstag 1871 máj. 25-i ülésén A. Bebel felszólalt Elzász-Lotaringia annexiója ellen, leleplezte az ellenforradalmi Thiers-kormánynak Bismarck által nyújtott támogatást és hitet tett a Párizsi Kommün mellett. Kijelentette: „... az egész európai proletariátus és mindenki, akinek a szíve még a szabadságért és függetlenségért dobog, Párizsra tekint ... és ha pillanatnyilag Párizs el is van nyomva, emlékeztetem Önöket arra, hogy a párizsi harc csak egy kis előcsatározás, hogy a fődolog Európában még előttünk áll, s hogy még mielőtt néhány évtized lepereg, a párizsi proletariátus csatakiáltása – »Háború a palotáknak, béke a kunyhóknak, halál az ínségnek és a henyélésnek« – az egész európai proletariátus csatakiáltása lesz." – *232*

393 A haladópárt 1861 júniusában alakult meg. Programjában követelte Németország egyesítését porosz vezetés alatt, egy össznémet parlament egybehívását, valamint a képviselőháznak felelősséggel tartozó erős liberális kormány megalakítását. 1866-ban a párt jobbszárnya Nemzeti Liberális Párt néven különvált; ez behódolt Bismarcknak. A megmaradt rész Németország 1871-ben történt egyesítése után ellenzéki pártnak vallotta magát, de csak papíron volt az; a munkásosztálytól és az erősödő szocialista mozgalomtól félve, lényegében megbékélt a porosz junkerok vezette félabszolutisztikus rendszerrel. A 80-as évek elején mint a Bismarck-féle védővámok ellenzéke, parlamenti sikereket aratott ugyan, de szocialistaellenes magatartása miatt ezt sem tudta kihasználni. A párt, amely a kereskedelmi burzsoáziára, a kisvállalkozókra és részben a városi kispolgárságra támaszkodott, 1884-ben egyesült a Nemzeti Liberális Párt balszárnyával, megteremtve a Szabadelvű Pártot, amelynek vezetése a nagyburzsoázia, főleg a banktőke kezében volt. – *234 353*

394 „Bürger- und Bauernfreund" – az első német szociáldemokrata napilap, 1870-től 1879-ig jelent meg Szászország Crimmitschau nevű kisvárosában K. Hirsch szerkesztésében; 1879-ben betiltották. – *235*

395 G. Odger és B. Lucraft, az Internacionálé Főtanácsának tagjai, elhatárolták magukat a Főtanácsnak „A polgárháború Franciaországban" c. üzenetétől (v. ö. 357. jegyz.), s ezáltal a polgári sajtó mellé álltak, amely az Üzenet megjelenése után rágalomhadjáratot indított az Internacionálé ellen. A Főtanács 1871 jún. 20-i és 27-i ülése megtárgyalta Odger és Lucraft magatartását, s ezek bejelentették, hogy kilépnek a Főtanácsból. Kilépésüket a Főtanács egyhangúlag elfogadta (v. ö. 17. köt. 345–346. old.). – *235 270 294 645*

396 1871 jún. végén a „Pall Mall Gazette" is csatlakozott ahhoz az általános rágalomhadjárathoz, amelyet a polgári sajtó az Internacionálé ellen indított „A polgárháború Franciaországban" (v. ö. 357. jegyz.) megjelenése után. Ez arra késztette Marxot és Engelst, hogy a lappal minden kapcsolatukat megszakítsák. Júl. 4-én közölték ezt a Főtanáccsal, de Marx már jún. 30-án levelet írt Greenwoodnak, a lap szerkesztőjének (lásd 17. köt. 348. old.), s ebben rágalmazónak nevezte őt. – *235 244*

397 Ez a szöveg választervezet arra a levélre, amelyet L. Bigot a Főtanács titkárához intézett. Bigot A.-A. Assi vádlott védője volt a versailles-i harmadik haditörvényszék előtt (v. ö. 415. jegyz.), s közölte, hogy egy Marxnak tulajdonított levélben azt olvasta, hogy Assiban nem lehet megbízni. Közölte továbbá, hogy amíg Assi magánzárkában volt, ő

nem beszélhetett vele és nem is írhatott neki, Assi azonban kapott leveleket és ezeket felolvasták neki; az utolsó levél – ezt másolatban elküldte – állítólag Londonból jött, „Assi úrnak, az Internacionálé tagjának, Versailles" címzéssel, rejtjeles írásban. Bigot azt kérdezte, hogy folytat-e az Internacionálé rejtjeles levelezést és hogy mit jelent ez a sifrírozott levél. Marx válasza eddig nem került elő; a fogalmazvány és a levél saját-kezű másolata Marx jegyzetfüzetében található, amelyben „Assi-ügy" cím alatt feljegyezte az idevonatkozó adatokat. – *236*

398 V. ö. Marx: „A »Times« szerkesztőjének" (lásd 17. köt. 273–274. old.). – *236*

399 A Rutsonnak szóló Marx-levél nem került elő, csupán ez a fogalmazvány, melv válasz-tervezet A. O. Rutson 1871 júl. 7-i levelére; ebben Rutson arra kérte Marxot, küldje el neki a Főtanács dokumentumainak minden hivatalos kiadását. – *238*

400 A jegyzékben felsorolt írásokat lásd
1.: 16. köt. 3–14. old.
2.: 16. kot. 482–485. old.
3.: v. ö. 18. köt. 28., ill. 25. jegyz.
4.: 16. köt. 311–315. old.
5.: 16. köt. 341–345. old.
6.: 16. kot. 346–348. old.
7.: 16. köt. 359–371. old.
8.: 16. köt. 372. old.
9.: 16. kot. 419–420. old.
10.: 16. köt. 422. old.
11.: 17. köt. 1–6. és 243–251. old.
12.: 17. köt. 285–335. old. – *238*

401 „The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868." – Az Internacionálé első kongresszusa Genfben 1866 szept. 3–8-ig, harmadik kongresszusa Brüsszelben 1868 szept. 6–13-ig ulesezett (bővebbet lásd 18. kot. 28., ill. 25. jegyz.). – *238 424 637*

402 Marx: „Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet" (lásd 17. köt. 351–355. old.). – *238 243 268 637 646*

403 A Marx által fogalmazott uzenet: „Abraham Lincolnnek, az Amerikai Egyesult Államok elnokének" (lásd 16. köt. 16–17. old.), a londoni amerikai nagykövet, Adams útján jutott el Lincolnhez. 1865 jan. 28-án Lincoln nevében írt válasz érkezett a Főtanácshoz; a „Times" febr. 6-i száma közölte az amerikai elnök válaszát. – *239*

404 E levél közlése egy gépírásos másolat alapján történt. – *240*

405 Az Internacionálénak a Főtanács által közzétett dokumentumait, amelyeket Ny. F. Danyielszon kért, Marx konspirációs okokból Berlinen keresztul küldte el a következő címre: „Poste restante. Kirschbaum úrnak." – *241*

406 Marxnak Ch. Caronhoz intézett levele eddig nem került elő; itt közolt tartalma Marx jegyzetfüzetében maradt fenn. A levél válasz volt Caronnak H. Junghoz írt 1871 júl. 15-i levelére, amelyben Caron közölte, hogy a New Orleans-i Club International et Républicain (Nemzetközi és Köztársasági Klub) be akar lépni az Internacionáléba. A klubot fel is vették 15. szekcióként a Nemzetközi Munkásszövetségbe. – *243*

407 A „Volksstaat" szóban levő kiadványai: S. Borkheim írása, „Zur Erinnerung für die

deutschen Mordspatrioten. 1806–1807", amely 1871 júl. 8-tól szept. 20-ig jelent meg a lapban, utána füzetben, 1888-ban pedig új kiadásban, Engels előszavával (lásd 21. köt. 329–334. old.); A. Bebel brosúrái, „Reichstagsreden" és „Unsere Ziele" (II. kiadás), amelyek 1871 aug.-ban jelentek meg a lap kiadásában; J. Dietzgen írása, „Die Religion der Sozialdemokratie", amely 1870 aug. 13-tól 1871 aug. 5-ig folytatásokban jelent meg a „Volksstaat"-ban, s 1872-ben brosúra formájában. – *246*

408 1865 szept. 25-től 29-ig az Internacionálé Brüsszelbe tervezett általános kongresszusa helyett Londonban konferenciát tartottak. A kongresszust azért kellett 1866-ra halasztani, mert a Nemzetközi Munkásszövetség helyi szekciói még nem eléggé szilárdultak meg. – *247 324 645*

409 A Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szept. 17-től 23-ig tartó londoni konferenciája az önálló proletárpárt megteremtéséért folytatott harc egy fontos szakaszát indította el. A Párizsi Kommün tapasztalataiból kitűnt, hogy a politikai hatalom meghódításának legfontosabb feltétele a munkásosztály önálló pártjainak megszervezése. Emellett a bakunyinisták és az aktivizálódott egyéb szektás elemek elleni küzdelem is megkövetelte az Internacionálé különböző országokban működő képviselőinek összehívását. Minthogy az Internacionálé tagjai ellen a Párizsi Kommün után különösen Franciaországban folyó hajsza nem tette lehetővé rendes kongresszus megtartását, a föderációk többsége felhatalmazta a Főtanácsot, hogy saját belátása szerinti időben és helyen hívja majd össze a kongresszust (v. ö. 55. jegyz.). Engels javaslatára a Főtanács 1871 júl. 25-én úgy határozott, hogy a konferenciát szept. harmadik vasárnapjára Londonba hívja össze. A Főtanács aug. 15-i, szept. 5-i, 12-i és 16-i ülése foglalkozott a konferencia előkészítésével. A súlyos politikai helyzet következtében a konferencián csak 22 szavazati jogú és 10 tanácskozási jogú küldött vett részt. Németországból nem volt küldött, mert W. Liebknecht és A. Bebel az ellenük indított hazaárulási per miatt nem utazhattak Londonba (v. ö. 423. jegyz.), a párt más delegátusának londoni kiküldésére pedig nem találtak lehetőséget. Németországot a konferencián Marx képviselte, s a többi olyan országokat is, amelyek nem tudtak delegátusokat küldeni, az illető országok ügyeivel megbízott titkárok képviselték. A konferencia hatodik, szept. 20-i ülésén E. Vaillant határozati javaslatot nyújtott be, amely rámutatott a politikai és a gazdasági kérdés elválaszthatatlan összefüggésére és a politikai harc szükségességére. A. Serraillier és Frankel Leó kiegészítéseket fűztek a határozati javaslathoz; Marx és Engels felszólaltak a vitában (v. ö. 17. köt. 378–383. és 607. old.). – *247 252 276 277 374 393 420 442 455 645 657 662*

410 Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesülése Központi Irodájának" (lásd 16. köt. 339–340. old.). – *247*

411 A versailles-i harmadik haditörvényszék előtt a kommünárok egy csoportja ellen per folyt. Ez volt az egyik első per azok közül a terrorperek közül, amelyeket a Thiers-kormány a kommünárok ellen indított (v. ö. 415. jegyz.). E per jegyzőkönyvének nyilvánosságra hozatalára utal Marx, pénzügyi nehézségek miatt azonban a jegyzőkönyv kiadásának tervét nem sikerült megvalósítani. – *249 256*

412 H. T. Buckle: „History of Civilization in England", Lipcse 1865. – *253 279*

413 Engels P. L. Lavrovnak az „Eastern Post" 1871 júl. 29-i számát küldte el, amely ismertette Engelsnek a Főtanács júl. 25-i ülésén tartott felszólalását Mazzininak az Internacionáléhoz fűződő kapcsolatairól (lásd 17. köt. 597–598. old.). Elküldte az aug. 5-i számot is az 1871 aug. 5-i ülésről írt beszámolóval, mely Marxnak Odger elleni felszólalását ismertette (lásd 17. köt. 600–601 old.). – *253.*

[414] „Gazette des Tribunaux" – francia konzervatív napilap, 1825-től 1935-ig jelent meg Párizsban. – *254*

[415] A Párizsi Kommün leverése után kommünárok ezreit vetették börtönbe vagy zsúfolták össze pontonhajókon. Hosszú halogatás után 1871 aug. 7-én indíttatta meg a Thiers-kormány az első pert a versailles-i harmadik haditörvényszék előtt; ennek vádlottai a Kommün vezető tagjai voltak: Ch.-Th. Ferré, A.-A. Assi, F.-É. Cournet, F. Jourde és mások. A per szept. 2-án fejeződött be; két vádlottat, köztük Ferrét, halálra, 13-at deportálásra, életfogytiglani kényszermunkára vagy börtönre ítéltek; csak kettőt mentettek fel. Franciaországban összesen 26 haditörvényszék működött, azzal a megbízatással, hogy semmisítsék meg a forradalmi erőket. Ezek a törvényszékek aktákat és tanúvallomásokat hamisítottak s a legcsekélyebb bizonyíték nélkül is halálra vagy deportálásra ítélték a vádlottakat (v. ö. még 17. köt. 361–362. old.). – *254 264 265*

[416] F. Lessner 1871 aug. 8-án közölte Marxszal, hogy lassalleánusok rágalmakat terjesztenek róla és az Internacionáléról a londoni Német Munkás Művelődési Egyletben (v. ö. 142. jegyz.). Ezzel összefüggésben írta Marx ezt a fogalmazványt; maga a Kollhoz írt levél eddig nem került elő. – *255*

[417] A pesti szabók sztrájkja 1871 máj. 1-én kezdődött meg 28 műhelyben, majd kiszélesedett és más városokra is kiterjedt. A sztrájkolók darabbér helyett napibért, a munkaidő megrövidítését és kb. 20 %-os béremelést követeltek. A pesti rendőrfőkapitány a sztrájkbizottság 52 tagját elfogatta és fogházba záratta. Máj. 8-án 3000 munkás tüntetett az Országház előtt a sztrájk vezetőinek szabadon bocsátásáért; a tüntetést a karhatalom oszlatta szét, a letartóztatott szabókat azonban hamarosan szabadon bocsátották. A sztrájk május végén fejeződött be, részleges eredménnyel. – *255*

[418] Holländer nem válaszolhatott Marx levelére, mert 1871 júl. 13-án őrizetbe vették őt és azt is, akinek ő Marx címét (vagy levelét) átadta. Lessner csak aug. 29-én értesítette erről Marxot. – *255*

[419] Marxnak Bachruchhoz írt levele eddig nem került elő; tartalmát Bachruch 1871 aug. 15-i levelében megírta Pestre Külföldi Viktornak, s másnap értesítette erről Marxot (ez a levél megvan). Külföldi azonban ekkor már le volt tartóztatva, s így nem kaphatta meg Bachruch levelét; ez egy barátjához került (kiléte ismeretlen). Ő aug. 29-én válaszolt Bachruchnak (levele megvan) s informálta őt Külföldi és Tsai letartóztatásáról. Azt is közölte, hogy a letartóztatások miatt nem tudott választ kapni Marxnak arra a kérdésére, hogy szükség van-e az összegyűjtött összegre. Ezt a levelet Bachruch a maga kísérő soraival (amelyek szintén megvannak) szept. 3-án küldte el Marxnak. – *255*

[420] „Le Figaro" – francia napilap, 1854-től jelenik meg Párizsban; konzervatív, a 60–70-es években bonapartista, majd klerikális monarchista. – *256*

[421] Az említett vádirat a harmadik haditörvényszék elé állított egyik kommünár-csoport ellen szólt (v. ö. 415. jegyz.); Gaveau százados közvádló fogalmazta, akit rövid idővel a per után tébolydába kellett szállítani, ott is halt meg. Ez a vádirat azokat a képtelen rágalmakat tartalmazta, amelyeket a reakciós sajtó terjesztett el a Kommünről. Az 1871 márc. 18-i forradalmat és a Párizsi Kommünt úgy állította be, mint az Internacionálénak és a „forradalmi pártnak" a francia köztársaság elleni összeesküvését; eltorzította a Kommün forradalmi tevékenységét és a kommünárokat közönséges gyújtogatóknak, tolvajoknak és gyilkosoknak tüntette fel. – *256*

[422] 1870 dec 4-i levelében A. Lefaivre a francia köztársaság nevében köszönetet mondott A. Bebelnek és W. Liebknechtnek a Reichstag nov. 26-i ülésén mondott felszólalásukért

(v. ö. 287. jegyz.). Közölte ezt a levelet a „Börsenzeitung" és innen átvette a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung". A „Volksstaat"-ban dec. 17-én jelent meg. – *257 260*

[423] A lipcsei esküdtszék 1872 márc. 11-től 26-ig tárgyalta A. Bebel, W. Liebknecht és A. Hepner hazaárulási perét (v. ö. 287. jegyz.). A vád – mint már a braunschweigi perben is (v. ö. 339. jegyz.) – az Internacionáléhoz való tartozás, a szocialista meggyőződés és a demokratikus politika volt. Bebel és Liebknecht bátran kifejtették a törvényszék előtt a forradalmi munkásmozgalom céljait és törekvéseit, de bár az ellenük emelt vádakat nem lehetett bizonyítani, két-két évi várfogságra ítélték őket. (A várfogság a fogházbüntetésnek egy enyhébb válfaja volt.) Hepnert felmentette az esküdtszék. Bebelt ápr. 6-án egy másik perében „felségsértésért" további 9 havi fogházra és képviselői mandátumának megvonására ítélte a lipcsei kerületi bíróság. Büntetését Liebknecht 1872 jún. 15-től 1874 ápr. 15-ig a hubertusburgi várban, Bebel 1872 júl. 8-tól 1874 ápr. 23-ig ugyanott, majd 1874 máj. 14-ig a konigsteini várban, pótlólagos börtönbüntetését 1874 júl. 1-től 1875 ápr. 1-ig a zwickaui fogházban toltotte ki. – *257 260 434 440 531*

[424] Marx–Engels: A Főtanács nyilatkozata Jules Favre köriratával kapcsolatban; lásd 17. kot. 333–334. old. – *257*

[425] Jelizaveta Tomanovszkaja (Dmitrijeva) orosz forradalmárnő aktív részt vett a Párizsi Kommünben, s a Kommün alatt és után segítségére volt Marxnak és a Főtanácsnak abban, hogy kapcsolatba lépjenek az Internacionálé francia tagjaival. Marx hozzá intézett levele eddig nem kerult elő. – *259*

[426] F. Jourde a Párizsi Kommün pénzügyi bizottságának elnoke volt; 1871 aug. 7-én per indult ellene és 16 más vádlott ellen a haditorvényszék előtt (v. ö. 415. jegyz.). A rendőrség által gyártott hamisítványok alapján azzal vádolták, hogy parancsot adott a pénzügyminisztérium épületének felgyújtására; a valóságban a tuzet a versailles-i csapatok bombája okozta. – *260*

[427] 1871 aug. 9-én a „Volksstaat" közölte A. Goeggnek a „Schwabischer Merkur" szerkesztőségéhez intézett terjedelmes nyilatkozatát, amelyben Goegg arról bizonykodik, hogy 25 év óta mindig az individualizmusért száll síkra, nem pedig a kommunizmusért. B. Becker, akit 1865-ben kizártak az Általános Német Munkásegylet (v. ö. 893. jegyz.) berlini szervezetéből, a „Volksstaat" 1871 aug. 12-i számában „Zur Geschichte des preussischen Regierungssozialismus" címmel közoltetett három hozzá intézett, 1865-ből származó levelet. – *261 270*

[428] 1871 aug. 7-i levelében F. Bolte a New York-i 1. szekció (v. ö. 510. jegyz.) megbízásából megkérdezte Marxtól, „nem lenne-e célszerű, ha a Főtanács felhívást bocsátana ki az összes szekciókhoz, hogy erejüktől telhetően támogassák a Kommün kulföldön tartózkodó inséges menekültjeit". Egyúttal azt is közölte, hogy az 1. szekció már küldott Genfbe 25 £-et. – *262*

[429] St. Gallenben 1871 jún. 11-én az igen rossz körülmények közt dolgozó textilkikészítőmunkások sztrájkba léptek béremelésért és munkaidő-csökkentésért. Ugyanakkor a svájci kormány olyan gyári törvényt készített elő, amely 12 órában szabja meg a munkaidőt. Jún. 18-i gyűlésén 800 sztrájkoló egyhangúlag kijelentette, hogy belép a Nemzetközi Munkásszövetségbe; új szekciókat is alakítottak. A gyárosok kizárták őket, de szolidaritásával a munkásság kikényszerítette a kizárás visszavonását és a munkaidő csökkentését 11 órára. A sztrájk hatására fokozódott a munkások szolidaritása és az Internacionálé térhódítása St. Gallenben. – *262*

[430] A „New York Herald" 1871 aug. 3-i száma közölte londoni tudósítójának beszámolóját

a júl. 20-án Marxszal folytatott beszélgetéséről. A beszámoló azonban teljesen elferdítette a beszélgetés tartalmát. Erről Marx nyilatkozatot írt a lap szerkesztőjének (lásd 17. köt. 366. old.). A nyilatkozat másolatát a „Gaulois" szerkesztőségének is elküldte, mert ez a lap is közölte kivonatosan az interjút. Marxnak ezt a nyilatkozatát a „Gaulois" 1871 aug. 27-én közzétette. – „The New York Herald" – amerikai angol napilap, 1835-től 1924-ig jelent meg New Yorkban (majd egyesült a „New York Tribune"-nal „New York Herald Tribune" címmel); a köztársasági párt lapja. – *262*

431 E levél közlésének forrása: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" (Levelek és levélrészletek J. Ph. Beckertől, J. Dietzgentől, Friedrich Engelstől, Karl Marxtól és másoktól F. A. Sorgéhoz és másokhoz), Stuttgart 1906. – *262*

432 „The Sun" – amerikai angol újság, haladó polgári irányzatú, 1833-ban alapították New Yorkban, 1868 óta Ch. Dana szerkesztésében jelent meg. – *263*

433 Davyson (A. Davidov) 1871 aug. 3-i levele válasz Engelsnek a menekült kommünárok támogatása tárgyában aug. 15-én írt (eddig elő nem került) felhívására (v. ö. 140. jegyz.). A levélhez egy 4 £ összegű csekk volt mellékelve. – *263*

434 Ezt a fogalmazványt Marx a Moncure Daniel Conway radikális amerikai írótól kapott levél hátlapjára írta. Conway ebben az időben Londonban tartózkodott, s arra kérte Marxot, tegye lehetővé neki, hogy részt vegyen a Főtanács következő ülésén. Maga a Conwayhoz intézett Marx-levél még nem került elő. – *265*

435 A Nemzetközi Munkásszövetség londoni konferenciájának (v. ö. 409. jegyz.) előkészítése végett Marx megkapta Sorgétól az Internacionálé amerikai (Egyesült Államok) központi bizottságának (v. ö. 298. jegyz.) beszámolóját az amerikai munkásmozgalom fejlődéséről és az ottani szekciók tevékenységéről. – *267*

436 Ch. D. Collet, aki a párizsi menekültekért folyó segélyakcióban (v. ö. 140. jegyz.) együttműködött a Főtanáccsal, 1871 aug. 30-i levelében arra kérte Marxot, hogy küldje el neki a „Tőke" egy példányát vagy annak kivonatát, hogy összehasonlíthassa a Főtanács üzeneteivel, amelyek – szavai szerint – „aggasztják". – A „My dear Sir" (Kedves Uram) bizalmasabb megszólítás, mint a ridegebb árnyalatú „Dear Sir" (Tisztelt [Kedves] Úr). – *268*

437 A „Tőke" első kötetét Ch. Kellernek, az Internacionálé párizsi szekciója tagjának kellett volna franciára lefordítania. Keller 1869 októberében kezdte el ezt a munkát, s a kézzel írt fordítást elküldte Marxnak, aki azután kijavította. 1870 áprilisáig mintegy 400 oldalnyi volt készen belőle. A Kommün leverése után Keller, aki részt vett a Kommünben, Svájcba emigrált és ott a bakunyinistákhoz csatlakozott. Az első kötet teljes francia fordítását J. Roy készítette el (v. ö. 176. jegyz.). – *268 321 349 395 668*

438 A „Tőke" első kötetéről Engels 1868 május–júniusban írt recenziót a „Fortnightly Review" számára. A recenzió a fennmaradt kézirat alapján jelent meg (lásd 16. köt. 283–302. old.). – *268*

439 Marx: „A »Vérité« szerkesztőjének" (lásd 17. köt. 370. old.). – „La Vérité" – francia napilap, 1870 októberétől 1871 szept. 3-ig jelent meg Párizsban; polgári radikális irányzatú, kezdetben támogatta a Kommünt, később fellépett annak szociális intézkedései ellen. – *268*

440 Az úgynevezett svájci kiáltványt a „Times" a „Journal de Genève" egy beszámolójából

vette át, s „A New Socialist Programme" címmel 1871 aug. 30-i számában közzétette. – „The Examiner" – angol liberális hetilap, 1808-tól 1881-ig jelent meg Londonban. – *268*

441 Ezt a fogalmazványt Engels arra a levélre írta, amelyet a londoni betűöntöde küldött neki. Ez a cég információt kért tőle J. P. MacDonnelről, aki nyomda alapítása végett hitelért fordult hozzá. Az Engels-levél maga nem került elő. – *269*

442 W. Liebknecht felajánlotta Engelsnek, hogy az Internacionálé londoni konferenciáján (v. ö. 409. jegyz.) képviselje a szászországi szociáldemokratákat. 1871 szept. 12-én el is küldte neki a következő szövegű megbízólevelet: „Meghatalmazás. – Az ellenünk folyamatban levő hazaárulási per (v. ö. 423. jegyz.) által akadályoztatván abban, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség konferenciáján megjelenjünk, a szászországi tagok által nekünk adott megbízást ezennel átruházzuk *Friedrich Engels* polgártársra, 122, Regent's Park Road, London. – Lipcse, 1871 szept. 12. – Aug. Bebel, W. Liebknecht." – *270 294 353 665*

443 W. Liebknecht megkérte Marxot, Engelst és P. Stumpfot, hogy vállalják 1871 szept. 8-án született fia, Karl keresztapaságát. Szept. 8-i levelében megköszönte, hogy elvállalták, s ezt írta: „Kötelezettség itt nincs, legföljebb az, hogy próbáljatok a ti szellemetekből valamit becsöpögtetni az ifjú szociáldemokratába." Ezzel kapcsolatban érdeklődött Liebknecht Marx és Engels „teljes nevei" felől is. – *270*

444 A London Trades Councilt (a Trade-unionok Londoni Tanácsát) első ízben 1860 májusában választották meg a londoni szakszervezetek (trade-unionok) küldötteinek konferenciáján. A tanácsnak, amely a főváros sok ezer szakszervezeti tagját egyesítette vezetése alatt, az egész angol munkásságra nagy befolyása volt; a vezető szerepet a legerősebb szakszervezetek vezetői játszották benne: az ácsoké (W. R. Cremer, majd R. Applegarth), a cipészeké (G. Odger), a kőműveseké (E. Coulson, G. Howell) stb. Marx az angol munkások tömegeinek megnyerésére törekedve, azon fáradozott, hogy a szakszervezetek alsó szervezetei, valamint a Trade-unionok Londoni Tanácsa – egy brit szekció jogával – csatlakozzanak az Internacionáléhoz. A Főtanács angol tagjainak kezdeményezésére a Londoni Tanács többször tárgyalt is a csatlakozásról; 1867 jan. 14-i ülésének határozata jóváhagyta ugyan az Internacionálé alapelveit, de a szervezeti egyesülés ellen foglalt állást. A Trade-unionok Londoni Tanácsa továbbra is a Főtanácsban működő tagjai útján tartotta fenn a kapcsolatot az Internacionáléval. – *270*

445 Engelsnek B. Beckerre vonatkozó megjegyzésére (v. ö. 261. old.) válaszolva W. Liebknecht 1871 szept. 8-án ezt írta neki: „Becker aljasságokat követett el ellenetek, Lassalle ellen, ellenem, de *a pártot mégsem árulta el soha*. Múlt télen ... bűnbánóan jött hozzám, akkor szereztem neki állást Chemnitzben, ezt követte aztán a braunschweigi. Vagy el kellett fogadnunk őt kegyelemből (nota bene: kötéllel a nyakán!), vagy nem jött volna létre a chemnitzi újság. Tehetségek *szörnyű hiányában* dolgozunk." Becker 1871-ben a „Braunschweiger Volksfreund" (Braunschweigi Népbarát) munkatársa, később szerkesztője lett. – *270 294*

446 Bernhard Beckernek „Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle's" c. rágalmazó írásával szemben Engels „A lassalleánus munkásegylet feloszlatásához [Kiegészítés]" c. cikkében foglalt állást (lásd 16. köt. 322. old.). – *271*

447 1871 szept. 9-én a „Volksstaat" egy jegyzete figyelmeztette a párt tagjait, hogy ne adjanak hitelt a burzsoá spekulánsok által összetákolt, „a Párizsi Kommün történetéről" szóló írásoknak. Egyúttal bejelentette, hogy a lap, mihelyt a szükséges anyag együtt lesz, „a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsával egyetértésben és a Kommün élet-

ben maradt tagjainak kozreműködésével kozolni fogja a Párizsi Kommun hiteles történetét". Szept. 12-én W. Liebknecht azt írta Engelsnek, hogy a Párizsi Kommunról szóló előadáson dolgozik, s szeretne rogton ennek elkészulte után hozzákezdeni a Kommun történetéhez; a legjobbnak azonban azt tartaná, ha Marx és Engels vállalhatnák el ezt a munkát; múvuket aztán le lehetne fordítani más nyelvekre. – *271*

448 1871 nyarán Bismarck és Beust osztrák–magyar kancellár előkészuleteket tettek a munkásmozgalom elleni közös harchoz. Bismarck jún. 7-én táviratban javasolta von Schweinitz bécsi német kovetnek, hogy tárgyaljon az osztrák kormánnyal a munkásszervezetek ellen indítandó kozös akciókról, jún. 18-án pedig memorandumban kozolte Beusttal, hogy milyen intézkedéseket tett az Internacionálé ellen Franciaország és Németország. Az osztrák és a német császár augusztusi, Bad Gastein-i és szeptemberi, salzburgi találkozójukon megvitatták az Internacionálé elleni közos lépéseket. Az olasz kormány is csatlakozott az Internacionálé elleni keresztes hadjárathoz; augusztusban szétzúzta annak nápolyi szekcióját és tagjai, köztük Theodor Cuno ellen rendőrségi hajszat indított (v. o. 18. kot. 69–70. old.). Hazánkban már júniusban letartóztatták az Általános Munkásegylet (v. o. 273. jegyz.) vezetőit, előkészítve az ún. hútlenségi pert. – *271 299 430*

449 Engels utalása valószínúleg az ún. karlsbadi határozatokra (v. ö. 128. jegyz.) és a veronai kongresszusra vonatkozik. 1822 okt.–dec.-ben ülésezett Veronában a Szent Szovetseg utolsó kongresszusa. Határozatai alapján francia csapatok vonultak be Spanyolországba az ottani forradalmi fólkelés elnyomására, s Ausztria meghosszabbította Nápoly megszállását. – A carbonarók (szénégetők) a XIX. század elején alakult titkos politikai társaság Itáliában, a nemzeti egységért, függetlenségért és szabadelvú állami reformokert szállt síkra. Miután az 1820. és 1821. évi forradalmi folkelést Ausztria elnyomta, kegyetlenul uldozték a carbonarókat. – *271*

450 Engels kb. 1871 szept. 13-tól 15-ig tartózkodott Ramsgate-ben. – *271 290*

451 F. A. Sorge ezt írta Marxnak 1871 aug. 8-án: „A Főtanács utasításai szerint fel kellett vennünk olyan szekciókat, kulonosen amerikaiakat, amelyekkel most nehéz harcokat kell vívnunk." Olyan polgári-reformista elemekről volt szó, akik megkíséreltek, hogy a maguk céljaira használják ki az Internacionálét (v. o. 482. jegyz.). – *272*

452 A szóban levő dokumentum az Internacionálé Főtanácsa által 1867-ben, Londonban kiadott „Rules of the International Working Men's Association". – *272*

453 Az Internacionálé londoni konferenciája (v. ö. 409. jegyz.) megbízta a Főtanácsot, hogy a fordítások ellenőrzése és jóváhagyása után jelentesse meg angol, német és francia nyelven az „Általános szervezeti szabályzat és ugyviteli szabályzat" (lásd 17. kot. 406–423. old.) hiteles szovegét. Az új kiadást Marx és Engels készítette elő 1871 szept. végén és októberben, figyelembe véve az Internacionálé valamennyi kongresszusának és a londoni konferenciának a határozatait, s kihagyva az érvényuket vesztett pontokat. A német és francia fordítás előkészítése is az ő felugyeletukkel történt. Angol nyelven nov. első felében, Londonban jelent meg a szervezeti és ugyviteli szabályzat hivatalos kiadása, fuzetként („General Rules and Administrative Regulations of the International Working Men's Association. Official edition, revised by the General Council"). Franciául decemberben jelent meg, fuzetként, Londonban („Statuts Généraux et Règlements Administratifs de l'Association Internationale des Travailleurs. Edition officielle, révisée par le Conseil Général"). Németul a „Volksstaat" 1872 febr. 10-i számában és fuzetként Lipcsében jelent meg („Allgemeine Statuten und Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation. Amtliche deutsche Ausgabe, revidiert durch

den Generalrat"). A magyar kiadás 1872-ben jelent meg Pesten, György Aladár fordításában („A munkások nemzetközi egyesületének alapszabályai és ügykezelési szabályai. Hivatalos magyar kiadás. Pest, 1872. Nyomatott a »Magyar nyomdá«-ban." Címlapjának fakszimiléjét lásd 17. köt. 407. old.). – *272 277 287 292 295 298 299 304 310 312 316 321 331 333 336 337 338 348 371 381 400 402 408 454 554 597 599 621 637*

454 Lásd 16. köt. 483. old. – *272*

455 A washingtoni 23. szekció eredetileg nem akart közvetlen kapcsolatot az Internacionálé egyesült államokbeli központi bizottságával (v. ö. 298. jegyz.) fenntartani, hanem csak a londoni Főtanáccsal. Ennek az volt az oka, hogy a központi bizottság felszólította, adjon be névsort tagjairól. – *272 298 321*

456 „La Capitale" – olasz polgári demokratikus napilap, 1870 óta jelenik meg Rómában. – *276*

457 A Marx haláláról szóló álhír vétele után a Kozmopolita Társaság (Cosmopolitan Society) konferenciája határozatot fogadott el, amelyben az állt, hogy „Marx az összes elnyomott osztályok és népek egyik leghűségesebb, legrettenthetetlenebb és legönzetlenebb védelmezője volt". A konferencia követelte, „fokozzák az erőfeszítéseket azon jogok védelmére, melyekért Marx oly bátran és következetesen síkraszállt". A Cosmopolitan Society kispolgárokból és munkásokból álló demokrata szervezet volt (tartoztak hozzá az Internacionálé szekcióinak tagjai is); 1870 elején alakult meg Amerikában, de 1872 elején már széthullott.–„World", teljes nevén „The New York World"– angol nyelvű amerikai napilap, 1860-tól 1931-ig jelent meg New Yorkban; a Demokrata Párt orgánuma. – *276*

458 Ny. F. Danyielszon azt írta 1871 szept. 12-én Eleanor Marxnak, hogy az újságok szerint Marx súlyosan megbetegedett. Kérte, közöljék vele, igazak-e ezek a hírek. – *276*

459 Ennek a levélnek a kézirata nincs meg, a berlini rendőrfőnökség aktái között megtalálták azonban egy kézzel írott másolatát; első ízben ezt a „Gesellschaft. Internationale Revue für Sozialismus und Politik" (A társadalom. A szocializmus és politika kérdéseinek nemzetközi szemléje) c. folyóirat közölte, Berlinben, 1933 márciusi 3. számában. – *277*

460 Marx (egyik fedőneve: Johnson) és Engels meglátogatták Ramsgate-ben Jenny Marxot (Marx feleségét) és szept. 28-tól okt. 3-ig maradtak ott. – *279 657*

461 Engels a P. L. Lavrov 1871 szept. 29-i levelében feltett kérdésekre válaszol; konspiratív formában tájékoztatja őt a menekült kommunárok érdekében folyó segélyakcióról és a Kommün-emigránsok társaságának tevékenységéről (v. ö. 546. jegyz.). – *279*

462 1871 okt. 8-i levelében H. Perret kérte, küldjék el neki az Internacionálé londoni konferenciájának a svájci viszályról szóló határozatait (lásd 17. köt. 391–392. és 394–396. old.). – *281*

463 Arról a 42 £-ről van szó, amelyet a New York-i 1. német szekció (v. ö. 510. jegyz.) gyűjtött a Kommün menekültjei számára és bocsátott a Főtanács rendelkezésére (v. ö. 140. jegyz.). A Főtanács 1871 okt. 16-i ülésén Marx ragaszkodott ahhoz, hogy a Főtanács ebből a pénzből csak a leginkább rászorult menekülteknek adjon. – *281*

464 Ez az első levél, melyet Engels E. Bignaminak, a „Plebe" szerkesztőjének írt. Mellékelte a levélhez a Főtanácsnak Durand kizárásáról hozott határozatát (lásd 17. köt. 400. old.),

melyet a „Plebe" Engels kísérőlevelével együtt 1871 okt. 19-i (122.) számában közölt. Engels levelének kézirata nem maradt fenn. Közlésünk a „Plebe" fönti számában megjelent szöveg alapján történik. – *282*

465 „La Plebe" – olasz lap, 1868-tól 1875-ig Lodiban, majd 1875-től 1883-ig Milánóban jelent meg, E. Bignami szerkesztésében; a 70-es évekig a polgári demokrata republikánusok politikájának szócsöve volt, majd 1871-től 1873-ig az Internacionálé olasz szekcióinak orgánumaként a Főtanács irányvonalát támogatta; közölte Engelsnek több cikkét és az Internacionálé dokumentumait. – *282*

466 „The Scotsman" – angol liberális újság, 1817 óta jelenik meg Edinburgh-ban; 1855 óta naponként. – *283*

467 A levél felső jobb sarkában a következő felirat van: „International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C." A megszólítás fölött a következő bélyegző van: „International Working Mens Association Central Council London". – *284 314*

468 A szóban forgó határozat: „A konferencia nyilatkozata a Nyecsajev-összeesküvésben az Internacionálé nevével elkövetett visszaélésről" (lásd 17. köt. 401. old.). A John Halesnek szóló levélen e határozat angol szövege szerepel, Marx kézírásával. – *284 288*

469 Közlésünk alapja az „International Review of Social History" (Nemzetközi társadalomtörténeti szemle), 1959, 4. köt. 2. részben megjelent szöveg. – *285*

470 Marx érdeklődésére Ny. I. Utyin 1871 okt. 28-án azt válaszolta, hogy a bakunyinisták orosz és más szláv diákokból próbáltak Zürichben új szekciót alakítani, amit Utyin ellenzett, mert ez Bakunyinnak és híveinek egyik kísérlete volt arra, hogy az „Alliance" (v. ö. 231. jegyz.) új szekcióit hozzák létre. – *286*

471 A szóban forgó határozatokat (Marx–Engels: „A Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban tartott küldöttkonferenciájának határozatai") lásd 17. köt. 384–393. old. Minthogy a londoni konferencia (v. ö. 409. jegyz.) néhány határozatot csak tervezetben fogadott el, 1871 októberében a Főtanács több ülése foglalkozott ezek Marx és Engels által megfogalmazott végső formájának jóváhagyásával. Az angol, francia és német nyelvű hivatalos közzététel a Főtanács feladata volt, és ez Marxot és Engelst bízta meg a kiadással. A Főtanács, hogy ezzel is segítse az emigráns kommunárokat, a köztük levő szedőknek egy csoportjára bízta egyebek közt a londoni határozatok angol és francia nyelvű kinyomását is. Ezek a határozatok 1871 novemberében–decemberében jelentek meg a Főtanács körleveleként. Német nyelven a határozatok többek között a „Volksstaat"-ban (nov. 15-én), a „Vorboté"-ban (decemberben) és a „Volksstaat"-ból készült különnyomatként (1872 februárjában) jelentek meg. – *287 292 293 295 298 299 304 306 310 316 320 323 336 338 342 400 437 665*

472 A levél kézirata nem maradt fenn; közlésünk alapja a „Gazzettino Rosa" 1871 nov. 3-i (306.) számában megjelent szöveg. – „Il Gazzettino Rosa" – olasz napilap, 1867-től 1873-ig jelent meg Milánóban; 1871–72-ben kiállt a Párizsi Kommün és az Internacionálé mellett; 1872-ben bakunyinista befolyás alá került. – *288*

473 A Nyecsajev elleni pörre vonatkozó beszámolókat a „Szankt-Petyerburgszkije Vedomosztyi 1871 július 3(15)-tól augusztus 31(szeptember 12)-ig közölte. – „Szankt-Petyerburgszkije Vedomosztyi" – orosz napilap, a kormány hivatalos orgánuma; e címmel 1728-tól 1914-ig jelent meg; 1914-től 1917-ig „Petrogradszkije Vedomosztyi" volt a címe. – *288*

[474] A Tugenbund (Erényszövetség) nevű hazafias társulat a tilsiti béke után (v. ö. 102. jegyz.), 1808 áprilisában, Königsbergben alakult meg; tagjai a liberális nemességhez és a polgári értelmiséghez tartoztak. Célja a napóleoni hódítás elleni harci összefogás és alkotmányos rend bevezetése volt. Napóleon követelésére a porosz király 1809 végén feloszlatta a szövetséget, ez azonban tovább működött a napóleoni háborúk végéig. 1815 után azzal gyanúsította a porosz reakció, hogy a „demagógok"-hoz (v. ö. 128. jegyz.) tartozik. – *289*

[475] A „Times" 1871 okt. 27-i száma „The International Working Men's Association" rovatcím alatt egy aláírás nélküli cikket közölt, amely a Nemzetközi Munkásszövetség előtörténetét tárgyalta 1848-tól kezdődőleg, s azzal fejeződött be, hogy az Internacionálénak továbbra is az a célja, ami eddig volt: „a munkásosztály teljes emancipációja". – *295*

[476] Engels: „Az angliai gründolási szédelgésről" (lásd 17. köt. 426–427. old.). – *295 347*

[477] 1871 okt. 23-án W. Liebknecht ezt írta Engelsnek: „Sorge ír nekem New Yorkból, hogy néha-néha érdemesítsétek végre válaszra az ottani Internacionálét." Erre válaszol Engels ezzel a szójátékkal: Sorge ist besorgt (Sorgéról gondoskodtam); a német „Sorge" szó magyarul „gond". – *295*

[478] A 10 olasz lap alábbi listáját a „Volksstaat" 1871 nov. 15-i száma közölte:

„»Il Proletario Italiano« – Torino, hetenként kétszer.
»Gazzettino Rosa« – Milánó, naponta.
»La Plebe« – Lodi, hetenként.
»Il Libero Pensiero« – Firenze, hetenként.
»Il Romagnolo« – Parma, hetenként.
»Il Tribuno« (Ciceruacchio) – Róma, naponta.
»L'Eguaglianza« – Girgenti, Szicília, hetenként.
»L'Operaio Italiano« – Catania, Szicília, hetenként.

Továbbá jelezve van – nem tudjuk, megjelent-e már:

»Il Grido del Popolo« – Firenze.
»Spartaco« – Róma, naponta." – *295*

[479] A Nemzetközi Munkásszövetség londoni konferenciája (v. ö. 409. jegyz.) Marx javaslatára megbízta a Főtanácsot, hogy alakítson angliai föderális tanácsot. (Az Internacionálé megalakulásától 1871 őszéig a Főtanács gyakorolta ezt a funkciót.) 1871 októberében az angol szekciók és az Internacionáléhoz csatlakozott néhány trade-union képviselőiből megalakult a brit föderális tanács. Kezdettől fogva volt benne egy reformista csoport (John Hales, a Főtanács titkára vezetésével), amely szembe akarta állítani a brit föderális tanácsot a Főtanáccsal. A reformisták az ír kérdésben is szemben álltak a proletár nemzetköziség politikájával. Az Internacionálé hágai kongresszusa után a brit föderális tanács kettészakadt (v. ö. 151. jegyz.). – *295 356 367 457*

[480] „Le Père Duchêne" – francia napilap, 1871 márc. 6-tól máj. 21-ig adta ki Párizsban Vermersch; a blanquista sajtó befolyása alatt állt. – *296*

[481] A Főtanács 1871 okt. 2-i ülése J. G. Eccariust kinevezte az Egyesült Államok (kivéve az ottani francia szekciók) ügyeivel megbízott titkárrá. – *298 456*

[482] A 12. szekció, amely 1871 júliusában lépett be az egyesült államokbeli központi bizottságba (v. ö. 298. jegyz.), Victoria Woodhull és Tennessee Claflin polgári feministák vezetésével arra használta fel az Internacionálé nevét, hogy polgári reformokért folytasson agitációt. A szekció, amely ellentétben állt a „külföldi" (német, francia, ír) szek-

ciókkal, kulonosen az F. A. Sorge-féle 1. (német) szekcióval, 1871 szept. 27-én – a New York-i kozponti bizottság tudta nékul – a Főtanácshoz fordult, és azt kívánta, ismerjék el az Internacionálé vezető szekciójának az Egyesult Államokban. Ugyanakkor sajtóhadjáratot folytatott a szervezet proletár jellegéhez ragaszkodó szekciók ellen. A Főtanácsnak az amerikai szekciók kozponti bizottságáról szóló 1871 nov. 5-i határozata (lásd 17. kot. 611. old.) elutasította a 12. szekció igényeit és megerősítette a New York-i központi bizottság megbízatását. A 12. szekció azonban ezután is folytatta a kozponti bizottság elleni támadásait és szakadást idézett elő: 1871 decemberében két toderális tanács alakult az Egyesult Államokban (v. ó. 592. jegyz.). A Főtanács a proletár szárnyat támogatta és 1872 márciusában kizárta a 12. szekciót; határozatát a hagai kongresszus 1872 szeptemberében megerősítette. – *298 318 493 662*

483 Ennek a levélnek a kézirata nincs meg, két kézírásos másolatát azonban, amelyek csak kevéssé térnek el egymástól, megtalálták a berlini rendőrfőnokség, illetve a porosz belugyminisztérium aktái kozott. A levelet első ízben a „Gesellschaft. Internationale Revue fur Sozialismus und Politik" (A társadalom. A szocializmus és politika kérdéseinek nemzetkozi szemléje) c. folyóirat kozolte, Berlinben, 1933 márciusi (3.) számában. Wurmb berlini rendőrfőnok 1871 nov. 13-án a kovetkezőket írta erről a levélről gróf Eulenburgnak, a porosz belugyminiszternek: „Mellékletként bátorkodom alázatosan előterjeszteni Kegyelmes Uramnak Karl Marx kommunistafőnoknek egy itteni eszmetársához intézett magánlevele másolatát. A levélnek, amelynek eredetijét láttam, kétségtelen a valódisága, s tartalma bepillantást nyújt az »Internacionálé«-nak a gépezetébe, amelynek Németország és Oroszország ugyeivel megbízott főtitkára dr. Karl Marx." – *299*

484 1871 okt. 18-i levelében, amely válasz Marxnak G. Kwasniewskihez írt szept. 29-levelére (lásd 277–278. old.), F. Jozewich tájékoztatta Marxot az Internacionálé berlini szekciójának tevékenységéről és tanácsot kért tőle a szekció nyilvános fellépése illetően. Marx már a Főtanács szept. 26-i ulésén felolvasta a berlini szekcio egy levelet amely szerint a szekció nyilvános gyúlést szándékszik rendezni a német polgári sajtó által az Internacionáléról terjesztett rágalmak visszaverése végett. – *299*

485 Az a részletes jelentés, amelyet a német Szociáldemokrata Munkáspárt bizottsaga a Főtanácsnak adott az eisenachi kongresszus óta elért fejlődésről, a pártnak az Internacionáléval fennállt szoros kapcsolatát bizonyítja. A bizottság az Internacionálé németországi vezetőségeként mukodott, s rendszeresen tájékoztatta a Fotanácsot a német munkásmozgalom helyzetéről és a szervezet belső ugyeiről. – *299*

486 1871 okt. 17-i levelében Ny. F. Danyielszon megírta Marxnak, hogy elkuldte neki Ny. A. Dobroljubov, az egyik legjobb orosz publicista és kritikus műveit. Marx németre fordította Dobroljubov nevét (= Ehrlieb = Tisztességszerető). – *301*

487 „Moszkovszkije Vedomosztyi" – az egyik legrégibb orosz újság, 1756-tól 1917-ig jelent meg, 1859-tól napilap; az 50-es és 60-as években reakciós nézeteket képviselt. – *301*

488 A Marx levelében megadott oldal- és jegyzetszámok a „Tőke" első kotetének 1867-ben megjelent első német kiadására vonatkoznak. Az itt felsorolt kigazításokat és helyesbítéseket – lényegtelen szerkesztési módosításokkal – a második német kiadásban is (v. o. 566. jegyz.) végrehajtotta Marx. A tartalmi változtatásokat jelentő módosítások megfelelő oldalszáma a magyar kiadásban (23. kot.): 192–209. és 210. (32. jegyz.), 201–219., 288–289., (205/a. jegyz.), 376–363. – *301*

489 „Section française de 1871" (1871-es francia szekció) – 1871 szeptemberében alakult Londonban francia menekultekből. Vezetősége a svájci bakunyinistákkal (v. o. 10. jegyz.) egyutt kuzdott az Internacionálé szervezeti elvei ellen. A szekció szervezeti szabályzata,

amelyet a „Qui Vive!" okt. 8–9-i száma közölt, okt. 14-én a Főtanács rendkívüli ülése elé, majd megvizsgálásra a Főtanács illetékes bizottsága elé (v. ö. 492. jegyz.) került. A Főtanács okt. 17-i ülése egyhangúlag elfogadta Marxnak a szekció szabályzatáról szóló jelentését és határozattervezetét (lásd 17. köt. 402–405. old.), s felszólította a szekciót, hogy módosítsa azokat a pontokat, amelyek ellentmondanak az Internacionálé szevezeti szabályzatának. Okt. 31-i levelében a szekció szembefordult e határozattal és sértegette a Főtanácsot. E levél megvitatása után A. Serraillier, a Franciaország ügyeivel megbízott titkár a Főtanács nov. 7-i ülése elé terjesztette a Marx által megfogalmazott határozati javaslatot (lásd 17. köt. 428–432. old.), amelyet a Főtanács egyhangúlag elfogadott, s amely elutasította a francia szekció ellenvetéseit és megerősítette az okt. 17-i határozatot. Az 1871-es francia szekció ezután nemsokára széthullott. Rövid idő múlva a londoni francia menekültek körében új szekció kezdte meg működését, s ez támogatta a Főtanácsot (v. ö. 520. jegyz.). – *304 320 331 332 340 342 345 367 374 381 400 662*

490 Az „Alliance de la Démocratie Socialiste" (A Szocialista Demokrácia Egyesülése, v. ö. 231. jegyz.) 1871 augusztusában feloszlatott genfi szekciójának helyébe 1871 szeptemberében, Genfben megalakult „A forradalmi szocialista propaganda és akció szekciója"; megalakításában az Alliance egykori tagjai (Ny. I. Zsukovszkij, Ch.-E. Perron stb.) mellett néhány francia emigráns is részt vett, köztük J. Guesde és B. Malon. Az Internacionálé londoni konferenciájának (v. ö. 409. jegyz.) határozatai értelmében azonban a Főtanács és a francia-svájci föderális tanács elutasította ennek a szekciónak az elismerését. Az 1872 szeptemberi hágai kongresszus csatlakozott ehhez az álláspontho z (v. ö. 18. köt. 142–143. old.). – *304 332 341 342 382*

491 Az Internacionálé londoni konferenciájának 1871 szept. 22-i ülése megvitatta C. De Paepe belga küldöttnek azt a javaslatát, hogy korlátozni kell az egyes nemzetiségek képviselőinek számát a Főtanácsban. De Paepe különösen attól tartott, hogy a Párizsi Kommünnek túl sok tagja kerülhet be a Főtanácsba. Marx azt válaszolta neki, hogy az általános szervezeti szabályzat szerint a Főtanács az összes országok munkásaiból alakítható meg. A vita után a konferencia jóváhagyta „a Főtanács által kooptált Párizsi Kommün-tagok bevonását" (lásd 17. köt. 390. old.). – *304*

492 A Nemzetközi Munkásszövetség 1871. évi londoni konferenciája után az Internacionálé helyi szervezeteinek szervezeti szabályzatait a Főtanácsnak kellett jóváhagynia. Ezeket előbb az a bizottság vizsgálta meg, amely 1871 okt. 6-án az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat új kiadásának előkészítése céljából alakult meg; ennek tagjai Marx, H. Jung és A. Serraillier voltak. Utána Marx jelentette a Főtanácsnak, hogy mennyire esnek egybe ezek a szabályzatok az Internacionálé általános szervezeti szabályzatában rögzített alapelvekkel. Az 1872 jan. 2-i határozat alapján az ideiglenes bizottság állandó szabályzat-jóváhagyó bizottsággá alakult át. Néhányszor az egyik vagy másik ország ügyeivel megbízott titkár számolt be a Főtanácsnak a helyi szervezetek szervezeti szabályzatáról. – *305*

493 „Socialisten" – dán munkáslap, 1871 júliusától 1874 májusáig jelent meg Koppenhágában; 1872 áprilisától mint napilap. – *305*

494 „Woodhull & Claflin's Weekly" – amerikai angol nyelvű hetilap, 1870-től 1876-ig jelent meg New Yorkban; a feminista V. Woodhull és T. Claflin szerkesztésében; 1872-ig az Internacionálé 12. szekciójának lapja (v. ö. 482. jegyz.). – *305*

495 L. Kugelmann 1871 nov. 1-én elküldte Marxnak az államügyész által okt. 10-én Bracke, von Bonhorst, Spier és Kühn ellen kiadott vádiratot (v. ö. 339. jegyz.). Marx azzal az ítélettel hasonlítja ezt össze, amelyet a bécsi törvényszék 1870 júl. 26-án a hazaárulással

vádolt H. Oberwinder, Johann Most, A. Scheu és más szociáldemokraták ellen hozott; ez havi egy böjtnappal súlyosbított több évi súlyos börtönre ítélte a vádlottakat. – *306*

[496] J. O'Brien „currency-quack-doctor" (fizetési eszközzel kuruzsló) felfogása szerint a munkásosztály kizsákmányolásának nem a termelési eszközök magántulajdona az alapja, hanem a fennálló törvények, különösen az ország pénztörvényei. A munkásosztály felszabadítását a földnek kártalanítás ellenében való államosítása útján és a szabad cserének jelképes pénzen alapuló rendszere útján képzelte; mindkét célt új törvények bevezetésével és a meglevők eltörlésével kellene elérni. – *307 318*

[497] Amíg meg nem alakult az Internacionálé egyesült államokbeli központi bizottsága (v. ö. 298. jegyz.), a Főtanács a kapcsolatot az általa meghatalmazott állandó levelezők útján tartotta fenn az egyes amerikai szekciókkal. Sigfrid Meyer és August Vogt meghatalmazását 1868 szept. 29-én, illetve okt. 13-án erősítette meg a Főtanács. – *307 317*

[498] A levél kézirata nem áll rendelkezésre, csak az eredetinek egy kézírásos másolata. Szövege először a „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" (Levelek és levélrészletek J. Ph. Beckertől, J. Dietzgentől, F. Engelstől, K. Marxtól és másoktól F. A. Sorgéhoz és másokhoz) c. kiadványban (Stuttgart 1906) jelent meg. – *308*

[499] Ezzel a levéllel kezdődik meg a levelezés Engels és Th. Cuno, az Internacionálé milánói szekciójának megalapítója között. Cuno, a német Szociáldemokrata Munkáspárt tagja, 1871 márciusában érkezett Milánóba, s itt a város egyik legnagyobb gyárában, az „Elveticá"-ban dolgozott mint mérnök. Pártmunkát is akart végezni, ezért 1871 nov. 1-én Engelshez fordult, a Főtanács Olaszország ügyeivel megbízott titkárához, és kérte tőle a milánói szekció címét, vagy ha ilyen nincs, az Internacionálé egyes tagjaiét, akikkel megalakíthatják a szekciót. – *309*

[500] Engels 1871 júl.–aug.-ban C. Cafiero útján kapcsolatba lépett a „Gazzettino Rosá"-val. Utána a lap a Főtanács jó néhány dokumentumát közölte, így szept. 13-án Engels cikkét: „Mazzini fellépése az Internacionálé ellen", okt. 20-án a Főtanács határozatát Durand kizárásáról, nov. 3-án a londoni konferencia nyilatkozatát a Nyecsajev-összeesküvésben az Internacionálé nevével elkövetett visszaélésről (lásd 17. köt. 358–359., 400., 401. old.). – *309*

[501] „Il Proletario Italiano" – olasz újság, az Internacionálé torinói szekciójának lapja, 1871-ben jelent meg Torinóban hetenként kétszer C. Terzaghi szerkesztésében. – *309*

[502] 1871 okt. 21-én G. Garibaldi levelet intézett a „Roma del Popolo" szerkesztőjéhez, G. Petronihoz, Mazzini egyik legismertebb hívéhez, s ebben elítélte Mazzininak a Párizsi Kommün és az Internacionálé elleni támadásait. Engels lefordította ezt a levelet angolra és tájékoztatta a Főtanácsot tartalmáról és olaszországi jelentőségéről. Engelsnek az a jelentése, amelyet az „Eastern Post" 1871 nov. 11-i száma közölt, Garibaldi levelét csaknem teljes egészében tartalmazza. A levél kivonatosan a „Volksstaat" 1871 dec. 16-i számában is megjelent. – *310*

[503] Mainier 1871 nov. 15-i levelét küldte Marx H. Jungnak. Mainier, az Internacionálé kelet-párizsi szekciójának tagja e levélben kérte a Főtanácsot, támogassa a párizsi ékszerészmunkásokat a munkaidő csökkentéséért indítandó harcukban. Egy másik, 1871 nov. 27-i levelében Mainier megköszönte Marxnak az ígért támogatást, s közölte, hogy a sztrájk nem indult meg. A levél, melyet Marx nyilvánvalóan írt Mainier-nak, nem került elő. – *311*

[504] W. Liebknecht ezt írta Marxnak 1871 nov. 11-én: „Azonkívül *nagyon rossz szolgálatot* teszel a pártnak, ha azt tanácsolod a berlinieknek, ne tartsanak gyűléseket. Ezzel csak megerősíted őket átkozott kvietizmusukban [teljes nyugalomra való törekvésükben], amelynek a következménye az, hogy Berlinben felülkerekedtek a schweitzeristák [lassalleánusok]." – *312*

[505] A Párizsi Kommün emigránsainak érdekében folytatott gyűjtés során (v. ö. 140. jegyz.) a Főtanács angol polgári radikálisokat is megkeresett, így Sir Ch. W. Dilke parlamenti képviselőt is. – *315*

[506] Itt F.-E. Cournet-nak a Főtanácsba való felvételéről van szó. 1871 nov. 21-én A. Serraillier javaslatára, amelyet Engels támogatott, a Főtanács kooptálta tagjai közé Cournet-t. – *315*

[507] A. Hubert 1871 nov. 19-én értesítette Marxot a „Qui Vive!" szerkesztőségében küszöbönálló változásokról, s javasolta, hogy a szerkesztőségi posztokat az Internacionálé francia tagjai és a Párizsi Kommün menekültjei közül Marxhoz közel álló emberekkel töltsék be. – „Qui Vive!" – francia nyelvű napilap, 1871-ben jelent meg Londonban; az ún. 1871-es francia szekció (v. ö. 489. jegyz.) orgánuma volt. – *316 346*

[508] E levél egy részének, a 320. old. 5. bekezdésétől a 321. old.-on levő aláírásig terjedő résznek a kézirata nincs meg. Közlésünk alapja a „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. Sorge und Andere" (Levelek és levélrészletek J. Ph. Beckertől, J. Dietzgentől, Friedrich Engelstől, Karl Marxtól és másoktól F. A. Sorgéhoz és másokhoz) c. kiadványban (Stuttgart 1906)megjelent szöveg. – *317*

[509] 1871 nov. 7-i levelével együtt F. Bolte elküldte Marxnak F. A. Sorge jelentését az Internacionálé New York-i központi bizottságának 1871 októberi tevékenységéről. – *317*

[510] A New York-i 1. sz., német szekció volt az Internacionálé első amerikai szekciója. Az 1857-ben német forradalmi emigránsok által alapított Kommunista Klubból eredt, amelyben nagy szerepet játszottak a Kommunisták Szövetségének egykori tagjai, Marx és Engels harcostársai. A klub 1868 januárjában a New York-i Általános Német Munkásegylettel New York és Környéke Szociális Pártjává egyesült, majd 1869 januárjában a New York-i Általános Német Munkásegyletté alakult át. 1869 decemberében az egylet csatlakozott az Internacionáléhoz, az 1. szekció nevet kapta, s Amerikában az Internacionálé vezető erejévé lett. Az 1. szekció fáradhatatlanul küzdött az amerikai reformista irányzatokkal szemben (v. ö. 482. jegyz.), s támogatta a Főtanácsot a bakunyinisták, lassalleánusok és trade-unionisták elleni harcában. – *317 405*

[511] Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenete" és „A Nemzetközi Munkásszövetség ideiglenes szervezeti szabályzata" (lásd 16. köt. 3–11., és 12–14. old.). – *318 323 637*

[512] A francia „mutuel" (= kölcsönös) szóból eredő „mutualista" a XIX. század 60-as éveiben a proudhonisták elnevezése volt, akik azt a kispolgári-reformista nézetet vallották, hogy a munkásság felszabadításának útja: a kölcsönös segélynyújtás megszervezése (szövetkezetek, segélyegyletek alakítása stb.). – *318*

[513] Marxnak J. B. Schweitzerhez írt leveleit lásd 31. és 32. köt. – *319*

[514] A londoni konferencián hozott következő határozatokról van szó: „A nemzeti tanácsok stb. elnevezései" (II. és III. pont), „A munkásosztály politikai akciója", „Alliance de la

démocratie socialiste", „Szakadás Svájc francia nyelvterületén" (lásd 17. köt. 384–385.* 387–389., 391., 391–392. old.). – *319 333*

515 Utasítás Utyin polgártársnak (lásd 17. köt. 390. old.). – *319 333*

516 A Béketársaság (v. ö. 68. jegyz.) 1871. évi lausannei-i kongresszusán André Léo kijelentette, hogy R. Rigault és Ch.-Th. Ferré volt a Párizsi Kommün két legvészesebb alakja, akik szüntelenül véres intézkedéseket követeltek. Ezt a beszédét Léo akkor tartotta, amikor Ferré a börtönben kivégzésére várt. – *320*

517 „La Révolution sociale" – svájci francia hetilap, 1871 októberétől 1872 januárjáig jelent meg Genfben; 1871 novemberétől a bakunyinista jurai föderáció hivatalos lapja. – *320*

518 „Journal de Genève" – svájci francia újság, 1826 óta jelent meg Genfben, 1850-től napilap; konzervatív. – *320*

519 A „Qui Vive!" nov. 16-i száma közölte A. Serraillier-nek, a Franciaország ügyeivel megbízott titkárnak a lap szerkesztőjéhez, E. Vermerschhez intézett nov. 11-i levelét, amely hangsúlyozta, hogy a Főtanács nem vállal felelősséget a londoni konferencia határozatainak (v. ö. 409. jegyz.) nem hivatalos forrásokból származó közléséért. Válaszul erre az 1871-es francia szekció 15 tagja a lap nov. 19–20-i számában „Tiltakozás"-t tett közzé; ebben kétségbe vonták a konferencia francia küldötteinek és a Főtanács francia tagjainak meghatalmazását, s személyileg is támadták Serraillier-t, emellett heves soviniszta kirohanást intéztek az ellen a határozat ellen, mely kimondta, hogy „a német munkások a francia–német háború alatt megtették kötelességüket" (lásd 17. köt. 390. old.). – *320 332*

520 1871 novemberében megalakult Londonban az Internacionálénak egy francia szekciója, mely a Párizsi Kommün menekültjeinek proletár elemeiből tevődött össze. A szekció nov. 18-án elfogadott szervezeti szabályzatát a Főtanács 1872 februárjában jóváhagyta. Eszerint minden nemzet fia tagja lehet a szekciónak, ha elfogadja az Internacionálé elveit. A szekció élén héttagú tanács állt, amelynek feladatai közé tartozott a Főtanáccsal való kapcsolat fenntartása és az Internacionálé eszméinek aktív propagálása. A szekció, amelynek tagjai voltak Marguerite, A. Le Moussu, De Wolfers és mások, támogatta a Főtanácsot a francia emigráció kispolgári elemeinek intrikáival szemben (v. ö. még 489. jegyz.). – *320 333 345 367*

521 A „Tőke" első kötetének orosz kiadása (v. ö. még 175. jegyz.) 1872 márc. végén jelent meg 3000 példányban, s ez akkor tekintélyes példányszám volt. A cári cenzúra engedélyezte a könyv kiadását, feltételezve, hogy csekély érdeklődést fog kelteni. A könyv azonban igen gyorsan elkelt. – *320 436 469 474 675*

522 G. Durand besúgói működésére a Főtanács 1871 okt. 7-i rendkívüli ülésén derült fény, ahol bemutatták Durand-nak rendőrtisztviselőkkel folytatott levelezését. Kitűnt, hogy Durand rendőri utasításra vett részt a londoni konferencián és a Főtanács ülésein, hogy a francia rendőrség számára kémkedjék. A Durand kizárásáról szóló, Engels által megfogalmazott határozatot lásd 17. köt. 400. old. – *320 331*

523 Az Internacionálé béziers-i és pézénas-i szekciójának megbízottai 1871 nov. 13-án tájékoztatták A. Serraillier-t A. Bousquet rendőrségi szolgálatairól és követelték az Internacionáléból való kizárását. Levelüket Marx és Engels (lényegtelen rövidítéssel) idézi „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentésben (lásd 18. köt. 367. old.). – *320 334 367 376*

[524] „The Irish Republic" – angol nyelvű amerikai hetilap, 1871-től 1898-ig jelent meg New Yorkban; az ír emigránsok (a fénier, v. ö. 4. jegyz.) lapja. – *321*

[525] 1870 szeptember 4., amikor „a párizsi munkások kikiáltották a köztársaságot", de „hivatalvadászó ügyvédek, akiknek Thiers volt az államférfijuk és Trochu a tábornokuk, cselszövéssel birtokba vették az Hôtel de Ville-t" (a párizsi városházát). (V. ö. 17. köt. 291. old.) – *322*

[526] A „Relazione sulla Sezione Napoletana dell'Associazione Internazionale dei Lavoratori" c. beszámolót C. Palladino fogalmazta 1871 nov. 13-án. A dokumentum leírja a nápolyi munkásmozgalom helyzetét, az Internacionálé nápolyi szekciójának megalakulását és tevékenységét. E beszámolóból néhány tényt Marx és Engels felhasználtak „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentéshez (lásd 18. köt. 356–363. old.). A beszámolón Engels kézírásával a következő megjegyzés szerepel: „1871 Official Report of Naples Branch." – *323*

[527] 1871 aug. 20-án az Internacionálé nápolyi szekcióját a rendőrség szétverte. – *324*

[528] A levél eredetije nem áll rendelkezésre; lásd 257. jegyz. – *327*

[529] Marx: „A filozófia nyomorúsága" (lásd 4. köt. 59–174. old.). – *328 363 450*

[530] V. ö. Horatius: „Satirae", I. könyv I. szatíra 106. sor. – *329 460*

[531] A londoni konferenciának (v. ö. 409. jegyz.) a Főtanács összetételéről szóló határozatáról van szó (lásd 17. köt. 384. old.). – *329*

[532] A londoni konferencián a legfontosabb kérdés a munkásosztály politikai küzdelme volt. Behatóan tárgyalták ezt felszólalásukban Marx és Engels, valamint a konferencia 1871 szept. 20-i és 21-i ülése. A jelen levő bakunyinisták ellene voltak a kérdés megvitatásának, s kijelentették, hogy a konferencia nem illetékes erre. A vita során azonban elszigetelődtek, s így a konferencia szavazattöbbséggel megbízta a Főtanácsot a IX. sz. határozat végleges szövegének megfogalmazásával (lásd 17. köt. 387–389. old.). – *329 399 661*

[533] A londoni konferencia bizottságot választott a francia-svájci szekciókban folyó bakunyinista szakadár tevékenység (v. ö. 10. jegyz.) megvizsgálására. A bizottság, amelynek Marx is tagja volt, 1871 szept. 18-án ült össze Marx lakásán. A bizottság munkájáról Marx számolt be a konferencia szept. 21-i ülésén, amely aztán egyhangúlag elfogadta az általa benyújtott javaslatokat (lásd 17. köt. 391–392., 394–396. old.). P. Robint, aki hátráltatni igyekezett a bizottság munkáját, okt. 17-én, miután előzőleg a Főtanács több ülésen megvitatta az ügyét, kizárták a Főtanácsból. – *330 658*

[534] Célzás az óiráni nomád pártus nép harci taktikájára: a pártusok menekülést színleltek, majd vállukon át hátrafelé nyilaztak az őket üldöző ellenségre s így támadásba mentek át. – *330*

[535] Panurg birkái – utalás F. Rabelais „Gargantua et Pantagruel" c. műve 4. könyvének egy jelenetére, melyben egy Robin nevű birka (hagyományos francia birkanév) szerepel. – „Most visszatérek a többi birkáinkra" (retourner à nos moutons); v. ö. „Maitre Pathelin" (ismeretlen szerzőtől származó középkori bohózat). Átvitt értelemben: térjünk vissza a tárgyra. – *331*

[536] „La Patrie en danger" – francia napilap, 1870 szeptemberétől decemberéig jelent meg Párizsban; a blanquisták orgánuma. – *332*

[537] B. Landeck kotelezte magát J.-M. Piétri rendorprefektus előtt, hogy „sem politikai dolgokkal, sem az Internacionálé dolgaival nem foglalkozik Franciaországban". – *332 345*

[538] 1871 nov. 1-től a „Qui Vive!" folytatásokban kozolte A. Berneville „L'Infamie humaine" c. regényet. – *332*

[539] A.-A. Sicard 1871 nov. 22-én éles hangú levelet írt E. Vermerschnek, mert ez megsértette F. Jourde-ot, a Párizsi Kommun tagjat. A levelet a „Qui Vive!" nov 23-i száma kozolte. – *333*

[540] 1871 nov. 12-én Sonvillier-ben tartotta kongresszusát a bakunyinista jurai foderacio (v. o. 10. jegyz). A kongresszus korlevelet intézett az Internacionálé valamennyi foderációjához („Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs"); felszólította őket, hogy szeguljenek szembe a londoni konferencia hatarozataival és koveteljek egy kongresszus azonnali összehívását. A nemetországi, angliai, franciaországi, belgiumi, hollandiai, egyesult államokbeli szekciók és a milánoi szekcio elutasították a sonvillier-i korlevelet, s még olyan spanyolországi szekciok sem alltak nyíltan melleje, amelyekre pedig a bakunyinistáknak befolyásuk volt. A kongresszust es a korlevelet részletesen tárgyalja Engels cikke: „A sonvillier-i kongresszus es az Internacionálé" (lásd 17. kot. 442–447. old.). – *333 350 354 358 359 364 375 380 390 399*

[541] V. o. Engels· „A spanyol korzet foderális tanácsának, Madrid" (lásd 17. kot. 434 old.). – *333 335 342*

[542] Ezeket a sorokat Engels utóiratként írta hozzá Marxnak L. és P. Lafargue-hoz intezet 1871 nov. 24–25-i levelehez. – *335*

[543] „La Emancipacion" – spanyol hetilap, 1871-tol 1873-ig jelent meg Madridban, az Internacionále lapja; a bakunyinisták ellen foglalt állást; 1872-ben Lafargue is reszt vett szerkesztésében; a lap számos Marx- és Engels-cikket kozolt, továbbá reszleteket a „Filozófia nyomoruságá"-ból, a „Kommunista Párt kiáltványá"-ból és a „Toke"-bol. – *335*

[544] Marxnak J. Bałaszewicz-Potockihoz írt 1871 nov. 25-i és 29-i levele a cari rendorseg III. ugyosztályának irattárából kerult elő. Bałaszewicz a III. ugyosztály titkos ugynoke volt Londonban, ahol Albert Potocki gróf lengyel emigránsnak mondotta magat. Marx levelei válaszok Bałaszewicznek egy levelére, amelyben felajánlja, hogy a lengyelek és az oroszok koreben terjeszteni fogja az Internacionálé dokumentumait. A nov. 25-i levél felső jobb sarkában ez a felirat áll: „International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C."; a megszólítás folott pedig ez a bélyegzo: „International Working' Mens Association Central Council London". A nov. 29-i levél felső jobb sarkában ugyanaz a felirat áll, mint az előbbin, de itt Marx az Internacionalé címét (256, High Holborn, London. – W. C.) áthúzta. – *336 337*

[545] A levél felső jobb sarkában a kovetkező felirat áll: „International Working Men's Association, 256, High Holborn, London. W. C." – *338 382*

[546] A londoni Kommun-emigránsok 1871 júliusában megalakult társaságának vezetősége megkísérelte kezébe venni a Párizsi Kommun menekult részvevői számára gyűjtott adományok szétosztását (v. o. 140. jegyz.). A Főtanács 1871 aug. 29-i ulésén megjelent e társaság egy kuldottsége és elszámolást kovetelt a segélyalap felhasználásárol. Erre Engels javaslatára a Fótanács olyan határozatot hozott, hogy csak az adományozóknak van joguk

e tekintetben ellenőrizni a Főtanácsot. A társaság vezetősége ekkor közvetlen kapcsolatba próbált lépni az egyes országok szervezeteivel avégett, hogy vagy közvetlenül hozzá irányítsák az adományokat, vagy tájékoztassák őket a Főtanácsnak küldött összegekről. – *338*

547 J. P. MacDonnelt 1871 aug. 1-én a Főtanács megválasztotta Írország ügyeivel megbízott titkárrá, azzal a feladattal, hogy nemcsak Írországban, hanem az angliai gyárakban dolgozó ír munkások közt is terjessze az Internacionálé eszméit. Marx és Engels erősen támogatták MacDonnel tevékenységét, amelynek eredményeképpen 1871–1872-ben Anglia több városában alakultak meg az Internacionálé ír szekciói. – 1871 nov. 12-i levelében F. A. Sorge közölte Marxszal, hogy a New York-i központi bizottság ír tagjai kifogást emeltek MacDonnel megválasztása ellen. – *338*

548 „The Irishman" – polgári nacionalista hetilap, 1858-tól 1885-ig jelent meg előbb Belfastban, majd Dublinben; a féniek mozgalmát (v. ö. 4. jegyz.) támogatta. – *339*

549 P. L. Lavrov Engelshez írt 1871 okt. 26-i és nov. 9-i leveléről van szó. – *340*

550 Engels ezzel az összeállítással P. L. Lavrov kérését teljesítette, aki 1871 nov. 9-i levelében e könyvek ára iránt érdeklődött, hogy némelyiküket esetleg megrendelje (v. ö. még 596. jegyz.). – *341*

551 J. Mesa 1871 nov. 28-i levelét P. Lafargue dec. 3-án elküldte Marxnak. Mesa e levélben közölte, hogy a spanyol föderális tanács szerint a választásoktól való tartózkodás az egyetlen lehetőség arra, hogy a proletariátus a burzsoáziától elváljon és önálló párttá alakuljon. – *342*

552 Az „Emancipación" 1871 nov. 27-i számának „La politica de la Internacional" c. cikke helyeselte a londoni konferencia IX. határozatát („A munkásosztály politikai akciója"; lásd 17. köt. 387–389. old.), de egyúttal kijelentette, hogy Spanyolországban időlegesen szükségszerű a politikai harctól való tartózkodás. Ezt a cikket. a „Federación" dec. 3-i száma és nagy részét az „Égalité" dec. 24-i száma átvette. – *342 347*

553 Engels a szóban forgó cikket („A Főtanács nyilatkozata Mazzini Internacionálé-ellenes cikkeiről"; lásd 17. köt. 439–440. old.) Mazzininak a „Roma del Popolo" 1871 nov. 16-i és 23-i számában megjelent cikke („Documenti sull'Internazionale") alapján írta. Engels a nyilatkozatot a „Roma del Popolo" szerkesztőségének címezte, de mint Engelsnek a nyilatkozat fogalmazványán levő feljegyzéséből kitűnik, más lapok is megkapták, így dec. 5. és 7. közt a „Motto d'Ordine", a „Ciceruacchio", az „Eguaglianza", a „Plebe", a „Proletario Italiano" és a „Gazzettino Rosa". – *343*

554 V. ö. Engels: „Az európai Internacionálé-szekciók helyzetéről" (lásd 17. köt. 438. old.) – *343*

555 Utalás a Főtanács bizalmas körlevelére („Az állítólagos szakadások az Internacionáléban"; lásd 18. köt. 1–44. old.), melyet Marx és Engels 1872 jan. közepétől márc. elejéig írt. Marx a Főtanács márc. 5-i ülésén ismertette a körlevél fő téziseit és jelentőségét. Fokozódott a bakunyinisták ellenséges tevékenysége, különösen a londoni konferencia (v. ö. 409. jegyz.) után. Az 1871 novemberi sonvillier-i kongresszus és körlevél (v. ö. 540. jegyz.) megadta a marxizmussal szemben álló elemeknek a jelet a támadásra. Az anarchisták nyílt és titkos tevékenysége a fő veszéllyé vált az Internacionálé számára. Marx és Engels ebben a körlevélben leleplezték az anarchisták igazi céljait és megbélyegezték a Bakunyin vezette „Alliance" (v. ö. 231. jegyz.) működését. A körlevelet a Főtanács összes tagjai aláírták. 1872 májusában jelent meg francia nyelven, füzetként, s

minden föderáció megkapta. – *343 350 358 359 366 375 381 382 385 396 400 405 408 432 435 440 454 466 477 479 485 489 522*

[556] „Neuer Sozialdemokrat" – német újság, 1871-től 1876-ig jelent meg Berlinben, hetenként háromszor; a lassalleánus Általános Német Munkásegylet lapja. Állandóan támadta az Internacionálé és a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőségét, s a bakunyinisták és más nem-proletár áramlatok törekvéseit támogatta. – *345*

[557] Az Internacionálé londoni konferenciája után (v. ö. 409. jegyz.) a londoni német munkásegyletbe (v. ö. *211.* jegyz.) benyomult lassalleánusok az *1871*-es francia szekcióval együtt (v. ö. 489. jegyz.) támadták a Főtanácsot és a konferencia határozatait, s arra törekedtek, hogy az egylet lépjen ki az Internacionáléból. A „Neuer Sozialdemokrat" 1871 dec. 3-i számában J. Schneider gyalázó cikket írt Marx, Bebel és az Internacionálé ellen; hivatkozott az 1871-es francia szekció 15 tagjának „Tiltakozás"-ára is (v. ö. 519. jegyz.), s ennek aláíróit minősítette a Párizsi Kommün igazi képviselőinek. A lap dec. 6-i és 8-i száma „egy Londonban élő szocialista" „-b-" szignóval jelzett cikkét közölte, amely szintén rosszindulatúan támadta a Főtanácsot. E cikk szerzőjének Liebknecht és Engels is J. Webert tartotta. 1871 decemberében a lassalleánusokat kizárták a londoni munkásegyletből. – *345 362 386*

[558] A „Neuer Sozialdemokrat" 1871 dec. 1-én és 3-án – állítólag „néhány londoni elvtárs kívánságára" – közölte Frankel Leónak 1869 dec. 5-én a „Sozialdemokrat"-ban megjelent, „Ein offenes Wort an W. Liebknecht" c. cikkét. Ennek első felében Frankel azt írta, hogy ő J. B. von Schweitzer oldalán áll; második részében Liebknechtnek az 1869 júl. *25*-i bécsi munkásgyűlésen mondott szavait bírálta. – *345*

[559] A burzsoá sajtó forgalomba hozott egy hírt, mely szerint az Internacionálé londoni szekciója Sir Ch. W. Dilke-et, a parlament egy liberális képviselőjét „a nép ügyéért való kimagasló érdemeiért" tiszteletbeli tagjává avatta. A „Volksstaat" 1871 nov. 29-i politikai szemléje cáfolta ezt a hírt, viszont a „Neuer Sozialdemokrat" dec. 10-i száma támadta a „Volksstaat" cáfolatát, s igaznak jelentette ki a burzsoá sajtó koholmányát. – *346*

[560] A „Neuer Sozialdemokrat" 1871 dec. 8-i száma egy lassalleánus szellemű koppenhágai tudósítást közölt. Liebknecht ezért dec. 8-i levelében arra kérte Engelst, hogy szerezzen Dániában tudósítót a „Volksstaat"-nak. – *346*

[561] 1871 dec. 8-i levelében Liebknecht ezt írta Engelsnek: „Boruttaut illetően teljesen tévúton vagytok, ő zavaros fejű, de nem összeesküvő." E leveléhez mellékelte Boruttau levelét is. Boruttau a „Volksstaat" nov. 1-i és 4-i számában megjelent „Sozialismus und Kommunismus" c. cikkében bírálta a Főtanács többségét, mert az „szükségesnek tartotta a nyilvánosság előtt tagadni a szocialista mozgalom ateista jellegét". A cikkhez fűzött megjegyzésében a szerkesztőség rámutatott arra, hogy Boruttau helytelenül értelmezte a Főtanácsnak a „Times"-hoz intézett levelét (lásd 17. köt. 333–334. old.); ebben nem az ateizmustól, hanem a Bakunyin-féle Alliance-tól határolta el magát a Főtanács. – *346*

[562] Az Internacionálé 30 szekciójának 1871 dec. 2-i genfi konferenciája elutasította a bakunyinisták (B. Malon, F.-Ch. Ostyn, G. Lefrançais stb.) által benyújtott javaslatot, amely a sonvillier-i anarchista kongresszus (v. ö. 540. jegyz.) határozatainak elismerését tartalmazta. A konferencia egy határozatban, amely „Résolution de l'Assemblée générale de la Fédération genévoise concernant la Conférence de Londres" címmel dec. 7-én megjelent az „Égalité"-ban, kimondta, hogy teljesen egyetért a londoni konferencia határozataival és bizalommal viseltetik a Főtanács iránt. Ugyanezt az álláspontot képviselte a dec. 20-i dokumentum is, melyet „Réponse du Comité fédéral romand à la Circulaire des 16 signataires, membres du Congrès de Sonvillier" címmel az „Égalité" 1871 dec. 24-én, s

P. Lafargue az „Emancipación"-ban 1872 jan. 1-én és 7-én kozolt. – *346 350 368 375 661*

563 Liebknecht 1871 dec. 8-án egyebek kozt ezt írta Engelsnek: „A Bakunyinra vonatkozó tavalyi korlevélben van egy hely, ahol a Nemzetkozi Munkásszovetség foldalattı tevékenysegéről van szó. Perunk számára előkészíthetnétek ennek a kifejezésnek valamı kifejtését." „A Főtanács a Francia-Svájci Foderális Tanácshoz" c. korlevélről van szó (lásd 16. kot. 373–379. old.), melyben Marx hangsúlyozta, hogy a Főtanács nem „vásári hangoskodás"-sal érte el eredményeit az angol munkasok korében, hanem „komoly és észrevetlen munkával". – *347*

564 1871 dec. 8-ı levelében Liebknecht ezt írta Engelsnek: „Németországban nem lehet sok egyéni tagságra számítani (tı. az Internacionálé számára), és koztunk szolva, en ezt egyaltalán nem ıs tartom fontosnak." – *347*

565 1871 dec. 12-én Laura Lafargue levélben tájekoztatta Marxot, P. Lafargue pedıg Engelst arról, hogy mılyen eredménnyel jártak a M. Lachâtre konyvkiadóval folytatott elozetes tárgyalások a „Tőke" elso kotetének francia nyelvu kiadásáról (v. o. 176. jegyz.). Laura kozolte, hogy Lachâtre orommel udvozolte ezt a gondolatot, s szeretné tudnı, hogy olcsó népkiadás legyen-e (3 fr.), vagy luxuskiadás (6. fr.). A megkezdéshez 4000 fr. szukséges; Lafargue elfogadta ezeket a feltételeket és a sajátjából kifizette a kívánt osszeget. – *349 366*

566 A „Tóke" első kotetének másodık német kiadása O. Meissnernél, Hamburgban, 1872 junıusától 1873 májusáig 9 fuzetben, 1873 nyarán pedıg (1872-ről keltezve) konyv alakban jelent meg. A másodık kiadás az elsohoz képest jobban tagolt, az egyes fejezetek megszerkesztése gondosabb, a szovegben és a jegyzetekben Marx számos kiegészítést hajtott végre. A módosításokat a másodık kiadáshoz írt utószavában Marx megındokolta (lásd 23. kot. 11–20. old.). – *349 352 363 366 381 395 415 421 436 441 449 452 454 460 469 474 477 482 497 544 545 559 578 581 661 667 669 671 675*

567 A spanyol foderális tanács az „Emancipación" 1871 dec. 25-ı számában kozzetette a sonvillier-ı korlevelet (v. o. 540. jegyz.). – *350*

568 A bázeli kongresszusnak (1869) a szervezeti kérdésekről hozott határozatai kibővítették a Főtanács jogkorét, így az V. határozat értelmében a Főtanács megkapta azt a jogot, hogy új szekciók csatlakozását engedélyezze vagy megtagadja; a VI. határozat értelmében barmely szekciót felfuggesztheti a kovetkező kongresszusig; a VII. határozat szerint a szekcıok kozti viszályokban dontési jogot kapott. Ezeket a határozatokat, amelyek az 1871. évi londoni konferencia után bekerultek az ugyvitelı szabályzatba (lásd 17. kot. 412–413. old.), a bakunyinisták hevesen támadták. – *350 354 358 359 361 373 379 390 418*

569 Engelsnek ez a spanyol nyelvű megjegyzése a levél hátlapján szerepel: Fordítása: „Lafargue részére, ha Madridban tartózkodık, s ha nincs ott, akkor Mora és Lorenzo részére." – *352*

570 Engels „A Nemzetkozi Munkásszovetség általános szervezeti szabályzata és ugyvitelı szabályzata" német fordításának (v. ö. 453. jegyz.) korrektúráját kuldte Liebknechtnek. – *353 355*

571 „Deutsche Allgemeine Zeitung" – német újság, 1843-tól 1879-ig jelent meg Lipcsében; 1848 kozepéig konzervatív, azután liberális irányzatú – A „stieberiáda" kifejezés utalás Stieberre, a porosz politikai rendőrség főnokére, aki az 1852-ben lezajlott kolni kommunista-perben (Marxnak a perről írt, beható ismertetését lásd 8. kot. 389–452. old.) mint koronatanú a legalávalóbb hamisítványokkal állt elő. – *353*

572 1871 dec. 24-én a „Deutsche Allgemeine Zeitung"-ban hamisított kozlemény jelent meg a londoni konferenciáról és határozatairól. 30-án a „Volksstaat" a kovetkező hírt kozolte: „*Biedermann*, az ex-szocialista, utólagosan kozli az Internacionálé londoni konferenciájának titkos határozatait. Persze, a kipróbált és kipróbálatlan demagóg-szimatolók hasznára és javára *meghamisítva*." – *353 665*

573 Liebknecht 1872 jan. 5-én így válaszolt Engelsnek: „*Nagyon örülnék* a braunschweigi ítélet megvilágításának... " A „Volksstaat"-ban azonban nem jelent meg Engelsnek ilyen tárgyú cikke. – *353*

574 Az Internacionálé belga foderációjának 1871 dec. 24–25-i brusszeli kongresszusa megtárgyalta a sonvillier-i korlevelet (v. o. 540. jegyz.) és elutasította a svájci anarchistáknak azt a követelését, hogy haladéktalanul egybe kell hívni az Internacionálé általános kongresszusát. A brusszeli kongresszus megbízta azonban a belga foderális tanácsot, hogy dolgozza ki az Internacionálé új szervezeti szabályzatának olyan tervezetét, amely egyszeru levelező irodává sullyesztené le a Fotanácsot. A kongresszusról rovid beszámolo jelent meg a brusszeli „L'Internationale" 1871 dec. 31-i számában („Congrès ouvrier belge des 24 et 25 décembre" címmel) és a „Volksstaat" 1872 jan. 17-i számában. – *354 361 375 450 662 667*

575 Engels: „A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé" (lásd 17. kot. 442–447. old.). – *355 362*

576 1871 decemberi és 1872 január eleji levelében M. Barry azt javasolta Marxnak és Engelsnek, válasszon új titkárt a Fótanács, mert J. Hales egyidejuleg a brit foderális tanácsnak is titkára és meg is kísérli, hogy ezt szembeállítsa a Főtanáccsal. A Fotanács 1872 januári ulesein, amelyek napirendjén a brit foderális tanács szervezeti szabályzatának jóváhagyása állt, Marx es Engels támogatták Barrynak ezt a javaslatát és megszavaztak egy ennek megfelelő ajánlast. Halest, miután 1872 márciusában a Fotanács visszahívta titkári posztjáról, reformista elemek nyomására a brit foderális tanács megválasztotta elnokévé. – *356*

577 Az 1869-ben megalakult Labour Representation League (Munkásképviseleti Liga), amelynek tagjai kozé tartoztak a trade-unionok vezetői, arra torekedett, hogy „munkasok" is keruljenek be az angol Alsóházba, s attól sem riadt vissza, hogy egyezségeket kosson a Liberális Párttal. A liga a XIX. század 80-as éveinek elején szuntette meg tevékenységét. – *356*

578 1871 okt. 8-án Torinóban megalakult a Federazione Operaia (Munkásfoderáció); titkára C. Terzaghi volt. Decemberben ez a szovetseg kettészakadt. Egy resze elvált a Mazzini-pártiaktol és megalakította az Emancipazione del Proletario (Proletár Felszabadítása) társaságot, amelyet az Internacionálé folvett szekciói soraba s amelynek Terzaghi volt a titkára. Rola később kitudódott, hogy rendőrugynok. 1871 dec. 4-en Terzaghi pénzt kért a Főtanácstol ujságja, a „Proletario" részére. A Fótanácsnak nem volt feladata, hogy a sajtó szukségleteit fedezze, de volt egy bizottság Londonban, amely igyekezett pénzt gyujteni az Internacionálé sajtójának támogatására, s ez a bizottság akart kuldeni 150 frankot a „Proletario" részére. Engels ebben az értelemben írta meg válaszának első fogalmazványát, valószínuleg 1872 jan. 6-án. Ennek elkuldese előtt azonban arról értesult a „Gazzettino Rosa" 1871. dec. 28-i számából, hogy az Emancipazione del Proletario nevu szekció nyíltan a bakunyinisták oldalára állt és elhatározta delegátus kuldését a jurai foderáció által osszehívandó általános kongresszusra. Ezért Engels 1872 jan. 14-én újabb választ fogalmazott; ennek szovegét az első fogalmazvány áthúzott sorai kozé írta. Terzaghihoz intézett levele eddig nem kerult elő. Terzaghinak Engelshez írt 1871 dec. 4-i levelén Engels kovetkező megjegyzése olvasható: „Vál. 72 jan. 6. átírva 14." – *357 375 431 506*

[579] „Il Proletario" – olasz újság, 1872-től 1874-ig jelent meg Torinóban, Terzaghi szerkesztésében, bakunyinista irányzatú. – *357*

[580] Az „Égalité" 1871 dec. 24-i száma kozolte a francia-svájci foderális bizottság válaszát („Réponse du Comité fédéral romand") (v. o. 562. jegyz.) és a szerkesztőség hivatalos nyilatkozatát a sonvillier-i korlevéllel szemben. – *358 359*

[581] A bakunyinista bizottságnak a sonvillier-i kongresszushoz beterjesztett „Rapport du Comité fédéral romand" c. beszámolóját Marx és Engels „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. korlevélben (lásd 18. kot. 38–41. old.) bírálták. – *358 360*

[582] A „Tagwacht" 1872 jan. 6-án kozolte „Belgien" címmel a belga foderáció 1871 dec. 24–25-i kongresszusának határozatát. – „Die Tagwacht" – német nyelvú szocialdemokrata újság, 1869-től 1880-ig jelent meg Zurichben; 1869-től 1873-ig az Internacionálé svájci német szekciómak, majd a Svájci Munkásszovetségnek és a Svájci Szocialdemokrata Pártnak a lapja. – *361*

[583] Liebknecht 1872 jan. 5-i levelében megkérdezte Engelstől, hogy mikor lesz a kovetkező kongresszus, és azt javasolta, hogy esetleg Nemetországban, vagy legalább a német határ kozelében tartsák: „Akkor a német elem minden korulmenyek kozt erősen kepviselve lesz és magától értetodik, hogy a mi szellemunkben." A kongresszust 1872-ben, Hágában tartották meg (v. o. 159. jegyz.). – *362*

[584] A „Neuer Sozialdemokrat" 1872 jan. 7-i száma kozolte H. Schencknek és Ch. Wmandnak, a londoni Német Munkás Muvelódési Egylet (v. o. 211. jegyz.) két tagjának Marx és a Főtanács ellen rágalmazó cikkét. Az egylet „Die Gegner der Internationalen Arbeiterassoziation" c cikkben („Volksstaat", 1872 jan. 27) elítélte Schencket és Wmandot, továbbá J. Schneidert, aki szintén a rágalomhadjárat egyik részvevője volt. – *362 386*

[585] Az „Emancipación" 1872 jan. 14-i számának egy szerkesztőségi jegyzete Bismarck által megvasarolt lapként jellemezte a „Neuer Sozialdemokrat"-ot. Ez a jegyzet válasz volt a spanyol kormánylap, a „Diario oficial de Avisos" (Hivatalos Hírkozlony) kozlemenyére, amely a „Neuer Sozialdemokrat"-nak a Főtanács ellen rágalmaival igyekezett bizonyítani, hogy az Internacionaleban szakadás tortent. Az Engels által kuldott kommentárt a „Volksstaat" 1872 febr. 3-án kozolte. – *362 364 367*

[586] 1872 elején Londonban megalakult az 1871-es francia szekció (v. o. 489. jegyz.) maradvá. nyaiból, polgári es kispolgári szervezetekbol, a londoni Német Munkás Muvelodési Egyletbol kizárt néhány lassalleánusból és az Internacionálé vezetésébe behatolni akaró más elemekbol az *Egyetemes Foderalis Tanács*. Ez mindenekelótt a londoni konferencián a munkásosztály politikai tevékenységéről és a szektásság ellen harcról hozott határozato kat (v. o. 409. jegyz.) támadta. Áprilisban kiadta a „Conseil fédéraliste universel de l'Association Internationale des Travailleurs et des societés républicaines socialistes adherentes" c. pamfletot, amelyre az Internacionálé Főtanácsa nyilatkozattal felelt (lásd 18. kot 74–76. old.), leleplezve ezen elemek intrikáit. Szept. végén az Egyetemes Foderális Tanács kongresszust hívott ossze Londonban, s igyekezett ezt az Internacionálé kongresszusának feltuntetni. További tevékenysége a kulonfele klikkeknek a vezetéséért való harcában merult ki. – *362 493 499 545*

[587] „Vermersch Journal" – francia nyelvú lap, 1871 decemberétől 1872 márciusáig jelent meg Londonban, francia emigránsok adták ki. – *362*

[588] A szász szocialdemokraták 1872 jan. 6–7-én Chemnitzben tartották országos gyulésuket melyen tobb mint 50 helység 120 kuldotte vett részt, koztuk A. Bebel és W. Liebknecht

Megtárgyalták a párt álláspontját az általános választójog kérdésében és a szakszervezeti kérdésben, továbbá védőintézkedéseket határoztak el az erősodo hatósági uldozessel szemben. Zárt ulésén megvitatták a sonvillier-i korlevelet (v. o. 540 jegyz.) és az anarchizmus elleni harcot; egyhangúlag a Főtanács mellé és a londoni konferencia határozatai mellé álltak. Liebknecht jan. 10-én így írt Engelsnek: „Az országos gyűlés pompásan folyt le... Egy *zárt ulésen* egyhangúlag elhatározták a küldottek, hogy a bakunyinisták elleni harcban mellétek állnak, s egyenesen felhatalmaztak, hogy jelentsem ki ezt nektek, továbbá elhatározták, meg kell találni azonnal az útját és módját mindenutt egyéni tagok szerzésének és így lehetővé tenni Németország megfelelő képviseletét a legkozelebbi kongresszuson. Ennek során szigorúan a torvényhez kell igazodni, s ezért a közeljovóben sok levelet fogtok kapni Németországból..." (A német egyesülési törvény ugyanis tiltotta a testuleti tagságot.) Marx a Főtanács jan. 23-i ülésén beszámolt ezekről a határozatokról. – *362 369 375 385 670*

589 A londoni konferencia határozata és az 1871-ben elfogadott általános szervezeti és ugyviteli szabályzat alapján a Főtanács az addigi tagsági konyvek helyett bélyegeket adott ki, amelyeket helyi tagsági konyvukbe (ahol volt ilyen) vagy a szervezeti szabályzat példányára (minden tag koteles volt a szervezeti szabályzat egy példányát birtokában tartani) kellett a tagoknak ragasztaniok (lásd 17. kot. 385. és 414. old.). – *362 371 381 386 400 436 518*

590 1871 novemberében a polgári demokrata L. Stefanoni szervezte a Racionalisták Egyetemes Társaságát (Società Universale dei Razionalisti), amelynek programja a polgári demokratikus és utopista szocialista nézetek keveréke volt (pl. mezógazdasági mintatelepulések létesítése a szociális kérdés megoldására). A társaság, melynek Stefanoni saját állítása szerint „az Internacionálé céljait kellett megvalósítania, annak fogyatékosságai nélkul", nem jutott el a tényleges megalakulásig. Emellett Stefanoni szolidárisnak jelentette ki magát a Bakunyin-féle Alliance-szal (v. o. 231. jegyz.), s a lassalleánus „Neuer Sozialdemokrat", K. Vogt és mások írásait felhasználva, rágalmazó cikkeket írt a Főtanács és kulonósen Marx és Engels ellen. Engels a „Gazzettino Rosa" szerkesztőségének írt levelében (lásd 17. kot. 451–452. old.), Marx pedig „Még egyszer Stefanoni és az Internacionálé" c. írásában (lásd 18. kot. 77–79. old.) leleplezte Stefanoni rágalmait – *363 386*

591 Marx cikke „Proudhonról" [Levél J. B. von Schweitzernek]; (lásd 16. kot. 22–28. old.) eredetileg a „Sozialdemokrat"-ban jelent meg. – „Der Sozialdemokrat" – német újság, a lassalleánus Általános Német Munkásegylet lapja, 1864 dec. 15-től 1871-ig jelent meg Berlinben, eleinte hetenként háromszor, 1865-tól naponta, Schweitzer és Hofstetten szerkesztésében. Marx és Engels, nem allván rendelkezésükre egyéb sajtoorgánum, amelyben a német munkásokhoz szólhattak volna, megígérték, hogy a lap munkatársai lesznek; a programot ismertető prospektus ugyanis nem tartalmazott lassalleánus tézíseket, s nem hivatalosan Liebknecht is részt vett a szerkesztésben. Sikerult is elérniok az Internacionále számos fontos dokumentumának kozlését. Marx és Engels maguk is írtak a lap részére, főleg a lassalleanizmus ellen irányuló munkákat; minthogy azonban Schweitzer – ismételt tiltakozásuk ellenére – a lap általános irányvonalává tette Bismarck politikájának támogatását és a Lassalle-kultusz terjesztését, megszuntették kozremúkodésuket a lapnál. – *363 396*

592 Az Internacionálé amerikai szervezetében a proletár és a kispolgári elemek kuzdelme e két irányzat kozotti szakadásra vezetett. 1871 decemberében két foderális tanács alakult; a New York-i ideiglenes tanácshoz tartoztak F. A. Sorge, F. Bolte és mások, a másikhoz V. Woodhull és a 12. szekcio (v. o. 482. jegyz.) más polgári reformerei. A Fótanács 1872 márciusi határozatai (lásd 18. kot. 45–48. old.) a proletár szárnyat támogatták és az Internacionálé legkozelebbi kongresszusáig felfuggesztették a 12. szekciót, 1872 máj. 28-án a Fótanács az ideiglenes foderális tanácsot ismerte el egyetlen amerikai vezető szervként

Az amerikai föderáció 1872 júliusi kongresszusa állandó föderális tanácsot választott, s ennek csaknem minden tagja az ideiglenes tanács tagjai közé tartozott. Ezeket az eseményeket Engels „Az Internacionálé Amerikában" c. cikkében taglalta (lásd 18. köt. 88–93. old.). – *363 402 425 452 457 478 481*

[593] Engels: „Még egyszer »Vogt« úr" (lásd 17. köt. 277–283. old.). – *363*

[594] Az Internacionálé spanyolországi föderációjának 1872 ápr. 4–11-i zaragozai kongresszusán heves harc folyt a bakunyinisták és a Főtanács hívei között. A kongresszus elutasította a svájci anarchistáknak azt a követelését, hogy hívják össze azonnal az Internacionálé általános kongresszusát, de a bakunyinisták nyomására elfogadta a belga föderális tanács határozatát az Internacionálé olyan új szervezeti szabályzatának kidolgozására vonatkozóan, mely puszta levelező irodává degradálná a Főtanácsot (v. ö. 574. jegyz.). A kongresszus elutasította azt a bakunyinista javaslatot, hogy a spanyol föderáció szervezeti szabályzatát anarchista szellemben revideálják, az új föderális tanácsba azonban főleg bakunyinistákat választott. Minthogy pedig F. Mora nem volt hajlandó részt venni ebben a föderális tanácsban, s A. Lorenzo kilépett belőle, a tanács teljesen a bakunyinisták kezébe került. A kongresszus lefolyásáról Engels először P. Lafargue-tól értesült, aki 1872 ápr. 12-i levelében közölte vele a titkos Alliance (v. ö. 231. jegyz.) spanyolországi létezését és néhány határozat alapján a bakunyinisták kongresszusi vereségéről írt. Engels is ilyen értékelést adott 1872 máj. 7-én a Főtanácsnak (lásd 18. köt. 621–623. old.), a történtek pontosabb ismerete alapján azonban más eredményre jutott (v. ö. 450. old.). – *363 374 399 432 435 450*

[595] Marx vitája a polgári radikális Bradlaugh-val, a „National Reformer" hetilap szerkesztőjével, amiatt indult meg, hogy Bradlaugh 1871 dec. 11-én Londonban tartott előadásában és az „Eastern Post"-ban közzétett dec. 16-i levelében rágalmazó kirohanást intézett Marx ellen. Marx a Főtanács dec. 19-i ülésén rámutatott arra, hogy ezek a rágalmak szorosan összefüggenek azzal az uszítóhadjárattal, amelyet a burzsoá politikusok és sajtó folytatnak az Internacionálé ellen, különösen a „Polgárháború Franciaországban" megjelenése óta; rámutatott továbbá Bradlaugh-nak korrupt francia burzsoá újságírókkal való kapcsolataira. Bradlaugh rágalmaira válaszolva Marx három levelet írt az „Eastern Post" szerkesztőjének (lásd 17. köt. 441., 448., 449–450. old.). – *364 661 667*

[596] P. L. Lavrov 1871 dec. 21-én arra kérte Engelst, szerezze be neki A. Bain „The Senses and the Intellect", „The Emotions and the Will" és H. Spencer „The Principles of Psychology" című könyvét. Az Engels által mellékelt számla eddig nem került elő. – *365*

[597] 1872 jan. 7-i levelében P. Lafargue közölte Engelsszel, hogy a spanyol föderális tanács nem fogadta el a bakunyinista jurai (Svájc) föderációnak az általános kongresszus azonnali összehívására irányuló követelését (v. ö. 540. jegyz.), de a belga föderáció kongresszusának határozatait (v. ö. 574. jegyz.) támogatja. A spanyol föderális tanácsnak az volt az álláspontja, hogy csak a spanyol föderáció kongresszusa (v. ö. 594. jegyz.) döntheti el mindezt. Továbbá tájékoztatta Lafargue Engelst arról is, hogy a francia-svájci föderális bizottságnak a sonvillier-i körlevélre adott válaszát az „Emancipación" közölte (v. ö. 562. jegyz.). – *366*

[598] 1872 jan. 7-i levelében Lafargue azt írta, hogy a proudhonizmus nagy károkat okoz a spanyol munkásmozgalomnak, s ezért ő megegyezett J. Mesával, hogy az lefordítja spanyolra és kiadatja Marx „A filozófia nyomorúsága" c. művét. Mesának azonban az a véleménye – s Lafargue ezzel egyetértett –, hogy Engelsnek vagy Marxnak kellene hozzá írnia egy előszót, amelynek nagy történelmi értéke lenne és teljesebbé tenné a spanyol kiadást. De 1872–73-ban nem sikerült befejezni a fordítást; csak egyes részei jelentek meg az „Emancipación"-ban. Az előszó sem készült el. – *366 395*

[599] Arról a nyilatkozatról van szó, melyet az 1871-es francia szekció „Association Internationale des Travailleurs. Déclaration de la Section française federaliste de 1871, siégeant à Londres" címmel 1871 dec. 14-én Londonban tett közzé. – *367*

[600] 1872 jan. 11-i levelében Th. Cuno kozolte Engelsszel, hogy elvesztette állását, „mert a patron az elé a választás elé állított, hogy vagy lépjek ki az Internacionáléból, vagy el kell mennem; én az utóbbit választottam. Ezenkívul – ha lúd, legyen kovér – a rendőrkapitányság megfenyegetett, hogy ha nem »módosítom« nyilvános szereplésemet, minden tekintet nélkul azonnal áttétet a határon... Állás szerzésére itt nincs kilátasom, mert a rendőrség minden gyárost figyelmeztetett rám; mindenesetre azonban ameddig csak lehet, fenntartom itt magam, mégpedig leckeadással és konyvek fordításával, ha Ön az utóbbihoz munkát szerezhetne nekem, nagyon lekotelezne." – *371*

[601] 1871 dec. 27-én Th. Cuno ezt írta Engelsnek: „Ön nemrég azt írta nekem, hogy nincs itt egyetlen ismerőse sem, de egy barátom mégis azt állítja, hogy ismer itt egy oreg, nyugdíjas féllábú kapitányt, akinek Londonból az Internacionálétól tagsági jegye van es rendszeresen levelez is Londonnal. (?)" – *371*

[602] „L'Eguaglianza" – olasz hetilap, 1871 júliusától 1872 márciusáig jelent meg Girgentiben (Szicília); az Internacionále ottani szekciójának orgánuma. – *371*

[603] A Béke- és Szabadságliga berni kongresszusáról van szó. Ezt a polgári pacifista szervezetet 1867-ben alapították Genfben kispolgári és polgári republikánusok és liberálisok, V. Hugo és G. Garibaldi aktív részvételével. 1867–68-ban M. Bakunyin is reszt vett benne. A liga az európai béke fenntartásáért és demokratikus követelésekért allt ki; megalakítása megfelelt széles kispolgári és polgári értelmiségi rétegek hangulatának. Szervező bizottsága, hogy kihasználja az Internacionálé befolyását, az alakuló kongresszusra annak szekcióit és vezetőit, köztuk Marxot is meghívta. A Főtanács azonban 1867 aug. 13-án Marx javaslatára úgy határozott, hogy nem vesz hivatalosan részt a kongresszuson, mert az akkori feltételek kozt ez az Internacionálé önálló proletár jellegének elhomályosítását és a liga által terjesztett pacifista illúziókért való felelősséget jelentette volna A békéért folyó harc fontosságára való tekintettel azonban az Internacionálé tagjai magánszemélyként részt vehettek a kongresszuson. M. Bakunyin 1868 szeptemberében a berni kongresszuson olyan programot javasolt, amely „az osztályok kozotti kiegyenlítódes" kiindulópontjaként „az osztályok gazdasági és társadalmi egyenlosítését", „az allam megszuntetését" és „az orokosodési jog eltorlését" jelolte meg. A kongresszus elutasította ezt a programot; ekkor Bakunyin, akit csak egy csekély kisebbség támogatott, szakított a ligával, megalapította a „Szocialista Demokrácia Egyesulesé"-t (Alliance), s kérte ennek az Internacionáléba valo felvételét (v. o. 231. jegyz.). – *372 642*

[604] Ezeréves birodalom – misztikus vallási hiedelem, amely a Biblia kulonboző helyeire hivatkozva (v. o. pl. János Jel. 20, 4) azt hirdeti, hogy Jézus vissza fog térni és ezer evig uralkodni fog a foldon. Ez az „ezeréves birodalom" lesz az igazságosság, az általános egyenlőség és jólét megvalósulása. – *372*

[605] Engels: A „Főtanács nyilatkozata Mazzini Internacionale-ellenes cikkeirol" (v. ö. 553. jegyz.). – *374*

[606] „Ficcanaso" – olasz republikánus szatirikus napilap, 1868-tól 1872-ig jelent meg Torinóban; a baloldali mazzinisták orgánuma. – *375*

[607] Ez a fogalmazvány választervezet Arturo Guardiola 1872 jan. 23-i levelére, amely bejelenti, hogy Barcelonában megalakult a Sección de dependientes del Comercio (Kereskedelmi alkalmazottak Szekciója). Engels eredeti levele eddig nem kerult elő. – *378*

608 C. Terzaghi levele 1872 jan. 14-én kelt; Terzaghi beszámol benne a Munkásfoderáció (Federazione Operaia) szakadásáról, a Proletár Felszabadítása (L'Emancipazione del Proletario) nevű társaság megalakulásáról (v. o. 578. jegyz.), s azt kívánja a Főtanácstól, hogy a Munkásfoderációt ne ismerje el az Internacionálé szekciójaként. – *379*

609 Ennek a levélnek a kézirata nincs meg; kézírásos masolata a berlini rendőrfőnokség aktáiból kerult elő, ennek alapján közolte a szoveget első ízben a „Gesellschaft. Internationale Revue für Sozialismus und Politik" (A Társadalom. A szocializmus és politika kérdeseinek nemzetkozi szemléje) c. berlini folyóirat 1933 márciusi, 3. száma. Feltehető, hogy a levél felső jobb sarkában a kovetkező nyomtatott szoveg állt: „International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C.", a megszólítás folott pedig a kovetkező bélyegző: „International Working Men's Association Central Council London." A másolat szélére ez van írva: „A fonok úr parancsára az aktákhoz teendő. 72. VII. 1." – F. Jozewicz 1871 dec. 6–7-én írt Marxnak és beszámolt neki arról, miként kovette tevékenységében az Internacionálé berlini szekciója Marx útmutatásait (v. o. 299. old.). – *381*

610 1871 okt. 20-i leveleben B. Malon felszólította a Fotanácsot, vegye fel az Internacionálé szekciójául a „forradalmi szocialista propaganda és akció szekciójá"-t (v. o. 490. jegyz.). Ezt a levelet H. Jung felolvasta a Főtanács okt. 24-i ulésén és megemlíti Marx és Engels is „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. korlevélben (lásd 18. kot. 17–18. old.). – *382*

611 Az albizottság (Subcommittee) vagy állandó bizottság (Standing Committee) a Főtanács vegrehajtó szerve volt és rendszerint hetenként ulésezett. Abból a bizottságból alakult, amelyet az 1864 szept. 28-án megválasztott Ideiglenes Bizottság az Internacionálé programdokumentumainak kidolgozásával bízott meg. Tagjai voltak: a főtitkár, a pénztáros és az egyes országok ugyeivel megbízott titkárok. Marx mint Németország és Oroszország, Engels mint Olaszország és Spanyolország ugyeivel megbízott titkár volt tagja a bizottságnak. – *382 457*

612 A levél eredetije nincs meg; kozlésunk forrása egy kézírásos másolat. A levélhez Marx által mellékelt szerződésformula a „Toke"első kotetének francia nyelvu kiadására vonatkozik (v. o. 176. és 565. jegyz.). – *383 385 396*

613 III. Napóleonról van szó, aki fogságából való elbocsáttatása után, 1871 márciusa óta Chislehurst-ben, London kozelében élt. – *384*

614 Liebknecht ezt írta 1872 jan. 16-i levelében Engelsnek: „Talán lehetőséged volna rá, hogy adj nekem néhány adatot a Poor rates (szegények javára fordítandó adó) londoni megoszlásáról. Milyen magas a szegényadó a legerősebben megadóztatott és milyen alacsony a legkevesbé megadóztatott kozosségekben? Amint bizonyára láttad, az országos gyulésen (v. o. 588. jegyz.) felszolaltam a *gazdagok* szegényadójának bevezetése érdekében. Nálunk ugyanis éppen úgy van, mint Londonban: a legszegényebb kozosségek szegényadója a legmagasabb és a leggazdagabbaké a legalacsonyabb." – *385*

615 Marx a Fotanács 1872 febr. 6-i ulésén kozolte, hogy a bakunyinista A. Richard és G. Blanc, az Internacionálé volt tagjai, bonapartista ugynokok s a „L'Empire et la France nouvelle" (A császárság és az új Franciaország) c. ropiratot terjesztik, amely a császárság visszaállítására hívja fel a francia munkásokat. A Főtanácsnak erről az uléséről az „Eastern Post" febr. 10-i száma kozolt beszámolót. – *385*

616 „A Kommunista Párt kiáltványa" angol nyelven 1871 dec. 30-án megjelent – rovidített szoveggel – a „Woodhull & Claflin's Magazin" c. amerikai folyóiratban (v. o. 494.

jegyz.), „Manifesto of the German Communist Party" címmel, a szerzők megnevezése nélkül. A francia fordítás, amely ezen a szövegen alapult, a „Socialiste" c. hetilapban, az amerikai francia szekciók lapjában (v. ö. 646. jegyz.) jelent meg folytatásokban, 1872 januárjától márciusáig, „Manifeste de Karl Marx" címmel. – *385 415 452*

617 „Il Libero Pensiero" — olasz újság, 1866-tól 1876-ig jelent meg Firenzében, Stefanoni szerkesztésében; a polgári republikánusok és racionalisták lapja. – *386*

618 L. Stefanoni igyekezett társaságának (v. ö. 590. jegyz.) megalakításához a republikánusok és a munkásmozgalom ismert vezetőinek támogatását megnyerni. E célból többek közt Liebknechthez fordult, aki – nem ismerve e társaság valódi céljait – 1871 dec. 28-án a „Libero Pensiero" szerkesztőségének levelet írt, amelyben udvözolte a lap által kifejtett ateista propagandát. A lap 1872 jan. 18-án közölte ezt a levelet. Liebknecht, miután Engels tájékoztatta őt a tényekről, febr. 20-án német nyelvű levelet írt Stefanonihoz (lásd 670. old.); ezt Engels lefordította olaszra és C. Cafiero közvetítésével közöltette a „Gazzettino Rosa" ápr. 20-i számában. – *386 670*

619 J. Ph. Becker ezt írta 1872 jan. 20-án Genfből Engelsnek: „Mellékelve küldöm a milánói Cuno leveleit, az ottani, most alakult szekció belépési nyilatkozatát, s egy 10 frankos utalványt Lessnernek, hogy fizesse be e szekció évi járuléka fejében a Főtanács pénztárába." – *388*

620 J. Ph. Becker ezt írta 1872 jan. 20-án Engelsnek: „Kis kölni szekciónk f. hó 7-ei e általános munkásgyűlést hívott össze, s ennek napirendjére a Nemzetközi Munkásszövetség törekvéseit tűzte ki. A nagyon népes gyűlés a schweitzeristák okozta heves viták után 4 szavazat ellenében egyhangúlag a következő határozatot hozta: »A mai gyűlés kijelenti, hogy egyetért az NMSZ törekvéseivel.« Minthogy ezek után számos munkás indíttatva érezte magát, hogy felvételet kérje az ottani szekcióba, kértek tőlem 100 belépési lapot, de mert nekem már nincs, és most már úgyis a bélyegek érvényesek, arra kérlek, hogy közvetlenül a Főtanáccsal intéztesd el a dolgot, erre a címre: Jean Sauer, kófarago, Blaubach, 80, Köln." – *388*

621 Engels 1872 januárjában P. Lafargue-tól szerezte azt az értesülést, hogy a spanyol föderális tanács nyilvánosságra akarja hozni a Főtanáccsal folytatott levelezését, hogy leleplezze a jurai korlevél (v. ö. 540. jegyz.) rágalmait. Ez azonban nem történt meg. – *389*

622 „Suisse Radicale" – francia nyelvű svájci polgári újság, 1866 óta jelenik meg Genfben. – *389*

623 A genfi kongresszuson elfogadott ügyviteli szabályzat 14. cikkelyét lásd 16. kot. 485 old. – *390*

624 Ennek a levélnek a kézirata nincs meg; kézírásos másolata a berlini rendőrfőnökség aktáiból került elő, ennek alapján közölte a szöveget első ízben a „Gesellschaft. Internationale Revue für Sozialismus und Politik" (A Társadalom. A szocializmus és politika kérdéseinek nemzetközi szemléje) c. berlini folyóirat 1933 márciusi (3.) száma. Ott azonban – tévesen – úgy volt feltüntetve, hogy a levél F. Mülkének szól. Ebben az időben a berlini szekció titkára Jozewicz volt; az ő 1872 febr. 10-i levelére válaszolt e sorokkal Marx. – *392*

625 F. Jozewicz 1872 febr. 10-én Marxhoz írt levelében megkérdezte, hogyan igazolható, hogy a Főtanácsnak rendszeresen adandó jelentés az Internacionálé berlini szekciójának a jelentése. Kifejezte azt az aggályát, hogy nehéz volna a berlini szekciónak levelező titkárt megnevezni. – *392*

626 F. Jozewicz 1872 febr. 10-én ezt írta Marxnak: „A berlini szekciónak nincs módja arra, hogy mint »az Internacionálé szekciója« alakuljon meg. Az egyesülési jog szerint csak az Internacionálé tagjainak összejövetelei lehetségesek." Válaszában Marx a londoni konferencia X. sz. határozatára támaszkodott (lásd 17. köt. 389. old.). – *392*

627 A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa 1872 jún. 18-án hozott határozatot a következő kongresszus összehívásáról, helyéről és napirendjéről (v. ö. 159. jegyz.). Röviddel ezután értesítette erről az összes föderációkat és szekciókat. A határozatot júl. 3-án közölte a „Volksstaat". – *392 441 448 449 468 472 473*

628 F. Jozewicz megkérdezte levelében, hogy a „Volksstaat" az Internacionálé orgánumai közé tartozik-e. – *393*

629 A londoni konferencia VI. sz. határozata (lásd 17. köt. 386. old.) minden helyi szekciónak kötelességévé tette, hogy általános munkásstatisztika elkészítése céljából külön statisztikai bizottságot alakítson. – *393*

630 A német Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságáról van szó, amelynek székhelye a drezdai kongresszus (1871 aug. 12–15.) határozata értelmében Hamburg lett. – *393 451*

631 A Főtanács 1872 febr. 27-ére kitűzött ülését nem lehetett megtartani, mert Londonban nyilvános körmenetet rendeztek a walesi herceg felgyógyulása alkalmával. – *394*

632 M. Lachâtre a „Tőke" első kötetének francia kiadásában (v. ö. 176. jegyz.) közölni akarta Marx életrajzát, amely kiemelte volna Marx forradalmi tevékenységét. Laura Lafargue közölte Marxszal Lachâtre-nak ezt az óhaját és azt is, hogy Lafargue megírná az életrajzot, ha elegendő anyagot kapna hozzá. Később azonban Lachâtre elállt ettől a szándékától. – *395*

633 P. Lafargue arra kérte Marxot, küldjön neki néhány példányt az „Alapító üzenet"-ből, egy-két példányt a „Polgárháború Franciaországban" c. művéből, s egy-egy példányt az „Általános szervezeti szabályzat"-ból meg a „Louis Bonaparte brumaire 18-ájá"-ból; egyben kérte J. Dietzgen egy művét is. – *395*

634 P. Lafargue, aki tagja volt az „Emancipación" szerkesztőségének, állandó kapcsolatot akart kiépíteni lapja és a W. Liebknecht által szerkesztett „Volksstaat" között. Ehhez kérte Marx támogatását, s egyben közbenjárását, hogy rendszeresen küldjék neki a „Volksstaat"-ot. Marx Liebknechtnek szóló ilyen tartalmú leveléről nincs tudomásunk. – *395*

635 P. Lafargue – mint 1872 februári leveleiből kitűnik – azt remélte, hogy L. de Lara, Londonban élő spanyol vállalkozó részt fog venni hivatalos pártkiadványok megjelentetésében. – *395*

636 Ennek a levélnek az eredeti kézirata nincs meg. S. Borkheim 1872 febr. 24-én arra kérte Engelst, hogy ajánljon F. A. Sorgének Írország történetéről szóló, a történelmi materializmus szempontjából megírt könyveket. Borkheim márc. 15-én válaszolt Sorgének, s ezt írta: „Az Írországról szóló könyvek ügyében szó szerint lemásolom neked, mit írt Engels, akit levélben felkértem erre." Ez után idézi az itt közölt levélrészletet. – *397*

637 Ennek a levélnek a kézirata nincs meg. Közlésünk forrása a „Neue Zeit" 23. számában (1. köt., Stuttgart 1921) megjelent szöveg. Forrásunk szerint a papír felső jobb sarkában ez a nyomtatott szöveg volt: „International Working Men's Association, 33, Rathbone Place, London W. E." – *398*

[638] Az Internacionálé londoni konferenciáján a belgiumi küldöttek, föderális tanácsuk megbízásából, bírálták J. Cohent, akit a Főtanács Belgiumba küldött, hogy megszervezze ott a sztrájkoló newcastle-i gépszerelők támogatását és megakadályozza sztrájktörőknek Belgiumból való odautazását. Cohen azonban nem a Főtanács megbízottjaként, hanem a trade-unionok képviselőjeként lépett föl, Angliába visszatérve pedig magának tulajdonította mindazt, amit az Internacionálé belga szekciói kezdeményeztek. Engels javaslatára a konferencia emiatt Cohennek, aki a Főtanács tagja volt, rosszallását fejezte ki. – *398*

[639] Itt nyilván a jurai föderális tanács 1872 febr. 7-i határozatáról van szó, amely lemond az Internacionálé kongresszusa azonnali összehívásának követeléséről, s csatlakozik a belgiumi föderáció kongresszusának ahhoz a határozatához, amely szerint az Internacionálé szervezeti szabályzatának felülvizsgálásáról és más vitás kérdésekről az 1872 szeptemberben összeülő rendes kongresszusnak kell döntenie. – *399 405 408*

[640] A dán Rigsdag (országgyűlés) képviselőinek megválasztása 1872 szept. 24-én történt meg. – *400*

[641] A koppenhágai munkások jeloltjei, L. Pio és P. Celeff, az Internacionálé szekciójának vezetői voltak; a választás idején azonban mindketten fogházban ültek és nem kaptak meg a szükséges mennyiségű szavazatot. – *400*

[642] Valószínűleg az egyik olyan csoportról van szó, amely az 1871-es francia szekció (v. ö. 489. jegyz.) felbomlása után alakult. A Főtanács elutasította ennek a csoportnak az Internacionáléba való felvételét, mert szabályzata ellentmondott az általános szervezeti szabályzatnak. – *401*

[643] A levélpapír felső jobb sarkában a következő nyomtatott szöveg van: „International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C." A „256, High Holborn, London, W. C." szavakat Marx áthúzta és alájuk odaírta az új címet (33, Rathbone Place). – *402 413*

[644] A Főtanács 1872 febr. 20-i ülésén J. G. Eccarius közölte, hogy az „Általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat" példányait I. W. Gregorynak, az Internacionálé tagjának küldték el New Yorkba. Gregory halála (1872 jan.) után a 12. szekció (v. ö. 482. jegyz.) kezébe kerültek ezek a dokumentumok. – *402*

[645] Az Internacionálé amerikai szekcióinak ideiglenes föderális tanácsa a Főtanácshoz intézett 1872 januári jelentésében tiltakozott az ellen, hogy az USA-beli francia szekciók ügyeinek intézésére külön titkárt nevezett ki a Főtanács. F. A. Sorge márc. 8-án megírta Marxnak, hogy ezt a tiltakozást az Internacionálé ír tagjai kezdeményezték, akik általában elleneztek az egyes nemzetiségek ügyeivel megbízott titkárok kinevezését. – *402*

[646] „Le Socialiste" – francia nyelvű hetilap, 1871-től 1873-ig jelent meg New Yorkban; az Internacionálé ottani francia szekcióinak orgánuma; az Internacionálé észak-amerikai föderációjában a polgári és kispolgári elemeket támogatta, s a hágai kongresszus után (v. ö. 159. jegyz.) megszakadt a kapcsolata az Internacionáléval. 1872 január–februárban a lap közölte a Kommunista Kiáltványt. – *407*

[647] „La Campana" – olasz hetilap, 1872-ben jelent meg Nápolyban; a bakunyinisták orgánuma. – *409*

[648] „O Pensamento Social" – portugál szocialista hetilap, 1872-től 1873-ig jelent meg

Lisszabonban; az Internacionálé szekcióinak orgánuma; Marx és Engels több írását közölte, így 1873 febr.–áprilisában a Kommunista Kiáltvány egy részét is. – *411*

649 A „Socialisten" 1871 nov. 4-i cikkét Engels közöltette az „Eastern Post" dec. 9-i számában. A cikknek általa Spanyolországba és Portugáliába küldött fordítása megjelent az 1872 jan. 14-i „Emancipación"-ban és az 1872 febr.–márc.-i „Pensamento Social"-ban. – *411*

650 Engels e levelének kézirata nem áll rendelkezésre, közlésünk forrása a „Neue Zeit" 23. számában (I. köt., Stuttgart 1921) eredeti (angol és dán) nyelven megjelent szöveg. – *412*

651 Ehhez a levélhez mellékelve voltak – Marx kézírásában – „A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról" (lásd 18. köt. 45–48. old.). – *413 463*

652 A III. határozat 2. cikkelyében *„a Főtanács javasolja, hogy a jövőben ne vegyenek fel olyan új amerikai szekciókat, amelyek nem állnak legalább kétharmad részben bérmunkásokból"* (lásd 18. köt. 47. old.). – *413*

653 1872 febr. 20-án a Főtanács megbízta Marxot, hogy készítsen jelentést az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról (v. ö. 592. jegyz.) és terjesszen elő megfelelő határozati javaslatot az albizottságnak (v. ö. 611. jegyz.). – *413*

654 A New York-i 10. szekció 1872 febr. 1-én a Főtanácsnak egy levélmásolatot küldött. A levélben, melyet a szekció a szakadás után létesült New York-i, Prince Street-i reformista föderális tanácsnak írt, e tanács kérdésére válaszolva közölte, hogy addig a két föderális tanács közül egyikbe sem küldi el megbízottját, amíg a Főtanács nem közli vele, hogy melyikben vannak az Internacionálé igazi hívei. A 10. szekció közölte továbbá a Főtanáccsal a reformista föderális tanácsról alkotott véleményét, s elítélte e tanácsnak azokat a kísérleteit, hogy a maga céljai érdekében visszaéljen az Internacionáléval. – *414*

655 A Főtanács 1872 febr. 20-i ülésén H. Jung javaslatára elhatározták, hogy márc. 18-án nyilvános gyűlésen ünneplik meg a Párizsi Kommün első évfordulóját. A gyűlés előkészítésére különbizottságot választottak: egyik szónoknak Marxot jelölték ki. A gyűlés azonban meghiúsult, mert a terem tulajdonosa az utolsó percben megtagadta a helyiség rendelkezésre bocsátását. Az évfordulót az Internacionálé tagjai és a volt kommünárok mégis megünnepelték a Kommünárok Társaságának szűk helyiségében. E gyűlésen Theisz, Camélinat és G. Milner javaslatára három rövid határozatot fogadtak el, melyek szövegét Marx fogalmazta (lásd 18. köt. 50. old.). – *415 421 436*

656 Ez a levél fakszimilében a „Tőke" I. kötete francia kiadásának (v. ö. 176. jegyz.) előszava volt (lásd még 23. köt. 21. old.). – *417*

657 1872 febr. második felében V. Regis – Étienne Péchard néven – 10 napig Milánóban és Torinóban tartózkodott, megismerte az ottani szekciók helyzetét és propagálta az Internacionálé határozatait. Engels útmutatása szerint Regis megmagyarázta a szekciókban, hogy mi az alapvető ellentét az anarchista nézetek és az Internacionálé elvei és feladatai közt. Márc. 1-én Regis részletes beszámolót írt útjáról Engelsnek. Szólott ebben a torinói L'Emancipazione del Proletario szekció tevékenységéről és C. Terzaghi szerepéről (v. ö. 578. jegyz.); megírta, hogy a szekció csaknem kizárólag munkásokból áll, akiknek azonban az Internacionálé elveit és a Főtanács szerepét vagy nem magyarázták meg, vagy ha igen, akkor rosszul. Ezek az emberek nem fogadták el a politikai harcról való lemondás elvét. Regis továbbá azt írta, hogy folyamatos levelezést kellene kialakítani s ezzel ellensúlyozni Bakunyin és hívei állandó támadásait. – *418 427 432*

[658] J. Dufaure a francia nemzetgyűlés elé törvényjavaslatot terjesztett, amely szerint az Internacionáléhoz való tartozás börtönnel büntetendő. A javaslatot egy különbizottság megvizsgálta, s ennek nevében F. Sacaze 1872 febr. 5-én jelentést tett. A nemzetgyűlés márc. 14-én elfogadta a törvényjavaslatot. – *420*

[659] Marx „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. bizalmas körlevél (v. ö. 555. jegyz.) kivonatát küldte el P. Lafargue-nak. Ez egyes pontokon eltér a később megjelent brosúrától, melynek szövegébe a kivonat néhány megjegyzése nem került be. A Marx által hozzáfűzött vagy módosított részek kapcsos zárójelbe vannak téve. A szövegben Marx többször hivatkozik az „eredeti szervezeti szabályzat"-ra; e helyeken a genfi kongresszus (az Internacionálé első kongresszusa, mely 1866 szept. 3–8-ig ülésezett Genfben) által elfogadott szervezeti és ügyviteli szabályzat 1867. évi angol kiadását veszi alapul; a zárójelben „A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata" 1871-ben megjelent kiadására utal (lásd 17. köt. 406–423. old.). – *421*

[660] Az általános szervezeti szabályzat 6. cikkelyét az Internacionálé 1866 szeptemberében Genfben tartott első kongresszusán fogadták el. (Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements"; lásd 16. köt. 482–483. old.) – *423*

[661] A levélpapír felső jobb sarkában a következő nyomtatott szöveg áll: „General Council of the International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C." A megszólítás fölött a következő szövegű bélyegzés áll: „International Working Men's Association Central Council London." A levél kéziratán kívül fogalmazványának egy gépelt másolata is fennmaradt. Ebben van egy hosszabb, áthúzott bekezdés, amelyet lábjegyzetben közlünk. Egyébként a fogalmazvány – néhány kisebb áthúzástól eltekintve – megegyezik a levél kéziratának itt közölt szövegével. – *428*

[662] 1864 okt. 25-től 27-ig ülésezett Nápolyban az olasz munkásegyletek kongresszusa, amelyen különböző olasz városok 25 munkásegyletének képviselői vettek részt. A kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat alapja Mazzini fogalmazványa volt. G. Bovio, Trani város munkásegyletének képviselője, javasolta a kongresszusnak, hogy hívják össze a munkásegyletek nemzetközi kongresszusát és dolgozzanak ki rá általános szervezeti szabályzatot. A nápolyi kongresszus, amely nyilvánvalóan egy küldöttjétől értesült a Nemzetközi Munkásszövetség megalakulásáról, Bovio javaslatára úgy határozott, hogy lehetővé teszi az olasz munkásoknak az Internacionálé első kongresszusán való részvételt. – *428*

[663] G. Bovio „Via smarrita!" c. cikke a „Libertà" 1871 jún. 10-i, „Una difesa dopo la morte" c. cikke pedig a lap 1871 júl. 5-i, 8-i, 12-i és 15-i számában jelent meg. – „La Libertá" – olasz demokrata újság, 1870-től 1876-ig jelent meg Paviában, hetenként kétszer; a baloldali mazzinisták lapja, közölt anyagokat a munkásmozgalomról is és kiállt a Párizsi Kommünért. – *429*

[664] 1872 április 17-i levelében Th. Cuno részletesen leírta, hogyan tartóztatták le Olaszországban, milyen gyalázatosan bántak vele az olasz börtönökben, miként adták ki Ausztriának és hogyan kezelte az osztrák rendőrség. Levelének kezdőszavai: „Végre szabad vagyok és közölhetem Önnel élményeimet." – *430*

[665] Az 1872 ápr. 23-i ülésen Engels tájékoztatta a Főtanácsot a Th. Cuno által elszenvedett rendőri üldöztetésről. Beszámolója (lásd 18. köt. 69–70. old.) ápr. 27-én megjelent az „Eastern Post"-ban és máj. 7-én a „Gazzettino Rosá"-ban. A „Volksstaat" ápr. 24-én közölte Cunónak a szerkesztőséghez írt levelét. Az üldöztetésről közlemény jelent meg az „Égalité" máj. 7-i számában is. – *430*

[666] Th. Cuno közölte Engelsszel, hogy amikor átutazott Lipcsén, A. Bebel és W. Liebknecht

azt tanácsolta neki, „panaszolja be az olasz kormányt a birodalmi-kancellári hivatalban". Engels tanácsára Cuno ezt meg is tette. A „Volksstaat" szerkesztőségéhez intézett levelében így írt erről: „Beadványomat a »birodalmi-kancellári hivatalhoz« azzal a követelésel nyújtottam be, hogy ha nem akarnak jogomnak érvényt szerezni és *ebben* az ügyben szigorú vizsgálatot folytatni, indítsanak ellenem eljárást az olasz kormány, név szerint Lanza miniszter és Cossa főkapitány megrágalmazása címén." – *430*

667 „Il Martello"– olasz újság, az Internacionálé milánói szekciójának lapja, 1872 februárjától márciusáig jelent meg; Th. Cuno befolyása alatt állt és közölt cikkeket a bakunyinisták ellen. – *431*

668 A romagnai Fascio Operaio (Munkásszövetség) kongresszusa 1872 márc. 17–18-án folyt le Mirandola, Genova, Mantova és Nápoly anarchista szekciói képviselőinek részvételével. A kongresszus támogatta az Emancipazione del Proletario elnevezésű torinoi szekciónak azt a javaslatát, hogy hívják össze az Internacionálé olasz szekcióinak konferenciáját. A kongresszus számos határozata a bakunyinisták hatását tükrözte; így a kongresszus, bár egészben véve nem utasította el a politikai harcot, a választásokon való részvételt elvetette. Kijelentette továbbá, hogy a Főtanácsot is és a jurai föderális tanácsot is (v. ö. 10. jegyz.) csak levelező irodának tekinti, s megbízta a kongresszuson megválasztott tanácsot, hogy mindkettővel lépjen kapcsolatba. – *432 494*

669 1871 második felében Ravennában egy anarchista csoport alakult. Ennek nevében a bakunyinista L. Nabruzzi, akinek befolyása alatt állt ez a csoport, 1871 okt. elején a Főtanácshoz fordult, bejelentve csatlakozásukat. Levelén Engels kézírásával ez a feljegyzés áll: „Érk. nov. 4. Vál. nov. 8." Engels válaszlevelének hollétéről nem tudunk. A csoportot nem vették fel az Internacionáléba. – *432*

670 „L'Anticristo" – olasz polgári radikális hetilap, 1872-ben jelent meg Torinóban . – „Il Fascio Operaio" – olasz hetilap, 1871-től 1872-ig jelent meg Bolognában; a bakunyinisták orgánuma. – *432*

671 1872 márc. 14-én a bíróság előtt A. Bebel egy kérdésre azt felelte, hogy az Internacionálénak ezer tagja van Németországban. – *434*

672 1872 márc. 28-án W. Liebknecht megírta Engelsnek, milyen súlyosan megsértették perének tárgyalása során a perrendtartást: „A befolyásolás valóban botrányos volt, s minél tovább tartott a per, annál szemérmetlenebb. *Az esküdtek minden este együtt kocsmáztak a bírákkal és az államügyésszel;* a szászországi főállamügyész, Schwarz, egy szervilis dög, aki berlini parancsra rendezte meg az egész ügyet, az utolsó héten állandóan itt tartózkodott és súgott itteni ügynökének, akinek teljesen elfogyott a szuflája. Az igazságügy-miniszter is beállított kétszer, hogy befolyásolja a bírákat, vádlókat és esküdteket." Márc. 30-án Liebknecht azt írta, hogy már megjelent erről a „Volksstaat"-ban egy cikk. „Hogy kontrasszttal élesebbé tegyük a képet, kérlek, ha csak lehet, írd meg *postafordultával, meg van-e engedve Angliában, hogy bírák és vádlók az esküdtekkel kocsmázzanak*, és hogy milyen elővigyázatossági intézkedéseket tesznek ott az esküdtek *befolyásolásának* megakadályozására." Az említett Tichborne-per 1871 májusától 1872 áprilisáig folyt Londonban; fővádlottja a csalással és jogtalan örökségszerzéssel vádolt Arthur Orton volt, aki az eltűnt Sir Robert Tichborne-nak adta ki magát. – *434*

673 „Concordia. Zeitschrift für die Arbeiterfrage" – a német nagyiparosok és katedraszocialisták lapja; 1871-től 1876-ig jelent meg Berlinben. – A „Concordia" 1872 márc. 7-én névtelen cikket közölt „Wie Karl Marx zitiert" címmel. (Az 1864-es évszám elírás; Gladstone-nak Marx által idézett nyilatkozata 1863 ápr. 17-én jelent meg a „Times"-ban.) A „Concordia" cikke, amelyet – mint később kiderült – L. Brentano

írt, idézethamisítással vádolta Marxot. Marx a „Volksstaat" jún. 1-i számában válaszolt rá (lásd 18. köt. 80–83. old.). Erre a „Concordia" júl. 4-én egy második névtelen Brentano-cikket közölt; Marx a „Volksstaat" aug. 7-i számában bebizonyította Brentano rágalmainak tarthatatlanságát (lásd u.o. 98–105. old.). Amikor Brentano 1890-ben, Marx halála után ismét megkísérelte, hogy diszkreditálja Marxot, Engels szállt szembe vele és más katedraszocialistákkal (lásd 22. köt. 83–174. old.). – *434 451 452 481 489*

674 W. Liebknecht levelét az „Eastern Post" 1872 ápr. 14-i száma közölte „The Leipzig Trial" címmel; ebben Liebknecht beszámolt a hazaárulási perről és a perrendtartás megsértéséről. – „Morning Post" – angol napilap, 1772-től 1937-ig jelent meg Londonban; a XIX. sz. közepén a whigek (v. ö. 274. jegyz.) Palmerston köré csoportosult jobbszárnyának a lapja. – *434*

675 A „penny press" (filléres sajtó) különösen 1855 után terjedt el Angliában, amikor megszüntették a hírlapi bélyegilletéket, amely a nagy tömegek számára elérhetetlenül drágává tette az újságot. Ezután 1 pennyért adták el ezeket az újságokat nagyrészt az utcán. Szenzációhajhászó cikkeivel ez a sajtó – nagy példányszámra és hirdetések révén nagy haszonra törekedve – az imperialista tömeglapok előfutára lett. – *434*

676 A szervezeti szabályzatnak a „Volksstaat"-ban és füzetként megjelent német kiadására vonatkozó számláról van szó (v. ö. 453. jegyz.). – *435*

677 Marx és Engels: „Előszó a »Kommunista Párt kiáltványa« 1872-es német kiadásához" (lásd 18. köt. 86–87. old.). – *435*

678 1872 ápr. 20-án Liebknecht ezt írta Engelsnek: „Belgiumról Scheutól... (a bécsi Scheu fivérétől), aki háromnegyed évig Brüsszelben volt, nagyon rossz híreket kaptam. Sok a hűhó semmiért. Abszolúte semmiféle szervezet... Scheu azt hiszi, a legközelebbi kongresszuson a belgák *szakítani* fognak a Főtanáccsal." – *435*

679 Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata Cochrane alsóházi szerepléséről" (lásd 18. köt. 60–64. old.). – *436 671*

680 A szóban forgó cikk, „News from Berlin", megjelent a „Daily News" 1872 ápr. 9-i számában. – *436*

681 Marx ezzel G. Eccarius 1872 máj. 2-i levelére válaszol. Eccarius, Marx és Engels régi barátja, ezt a kurta és személytelen hangú levelet angolul írta és „Sir"-nek szólította benne Marxot. – *437*

682 „The Commonwealth" – angol hetilap, az Internacionálé hivatalos lapja, az 1865 szeptemberétől 1866 februárjáig Londonban kiadott „Workman's Advocate" („A Munkás szószólója") utóda; 1866 februárjától 1867 júliusáig jelent meg Londonban. Marx kivívta a trade-unionok opportunista vezetőivel szemben, hogy a lap főszerkesztője Eccarius legyen, s a szerkesztőségen belüli harcokban is megvédte őt. Végül azonban a trade-unionisták kerekedtek felül, s 1866 áprilisában sikerült nekik G. Odgert neveztetni ki főszerkesztővé. Szeptembertől a lap a radikális burzsoázia befolyása alá került. – 1867 szept.–okt.-ben a Főtanácsnak foglalkoznia kellett a P. Fox és Eccarius között támadt vitával: Fox azzal vádolta Eccariust, hogy a lausanne-i kongresszusról szóló, 1867 szept. 6-tól 11-ig a „Times"-ban megjelent tudósításai, amelyek ironikus hangon szóltak a francia proudhonista küldöttek szóáradatáról, megsértettek néhány küldöttet. Marx ekkor is Eccariust támogatta. – *437 455*

683 J. G. Eccarius a „New York World" c. amerikai újságban cikket tett közzé az 1871. évi

londoni konferenciáról (v. ö. 409. jegyz.), és ebben olyan határozatokat is ismertetett amelyeket a konferencia határozata értelmében csak a Főtanács jóváhagyásával let volna szabad nyilvánosság elé vinni. Ezért a Főtanács 1872 jan. 30-i ülése – miután egy bizottság H. Jung elnökletével megvizsgálta az ügyet – rosszallását fejezte ki Eccariusnak (v. ö. 456. old.). – *437*

[684] Mikor a Főtanács 1872 márc. 5-én és 12-én meghozta a Marx által előkészített határozatokat az amerikai föderációban beállt szakadásról, támogatva ezzel az ideiglenes föderális tanácsot (v. ö. 592. jegyz.), J. Hales, a Tanács titkára, és J. G. Eccarius, az USA ügyeivel megbízott titkár, a kispolgári reformista elemeket támogatta. Eccarius ellenezte a 12. szekció felfüggesztését és a III. határozat 2. cikkelyét (v. ö. 652. jegyz.), szakadár tevékenységgel vádolta F. A. Sorgét és az általa vezetett 1. szekciót (v. ö. 510. jegyz.). Az előírások ellenére nem akarta az említett főtanácsi határozatokat az Egyesült Államokba elküldeni. Leveleiben, különösen azokban, melyeket a kispolgár J. Elliottnak írt, kijelentette, hogy nem ért egyet e határozatokkal és hogy a Tanács egyes tagjai eltitkolták a Főtanács előtt a 12. szekció dokumentumait és leveleit. Ezzel erősítette az amerikai szekció reformista elemeit és akadályozta az ingadozó szekciók helyes állásfoglalását. A Főtanács 1872 ápr. 23-i ülése megbízta Marxot, készítsen részletes jelentést Eccarius magatartásáról. – *437 454*

[685] I. W. Gregorynak Eccariushoz intézett 1871 nov. 30-i levelét, amely szakadár tevékenységgel vádolta az amerikai 1. sz. szekciót (v. o. 510. jegyz.), 1872 máj. 2-i levelében Eccarius visszakérte Marxtól. – *437*

[686] A „Tőke" I. kötete francia kiadásának (v. ö. 176. jegyz.) és II. német kiadásának (v. ö. 566. jegyz.) korrektúráiról van szó. – *437*

[687] 1872 máj. 2-i levelében Eccarius kérte Marxot, küldje el neki az ellene szóló „vádirat" (a Főtanács elé kerülő jelentés; v. ö. 684. jegyz.) egy példányát. – *437*

[688] P. Lafargue cikke a spanyol föderáció zaragozai kongresszusáról (v. ö. 594. jegyz.) az „Emancipación" 1872 ápr. 13-i számában jelent meg és a kongresszus első üléséről szólt. Lafargue ápr. 12-én közölte Engelsszel, hogy a tudósítást ő írta. – *439*

[689] A brüsszeli „Liberté" 1872 ápr. 28-án közölte P. Lafargue ápr. 9-én írt cikkét a zaragozai kongresszusról (v. ö. 594. jegyz.); a „Volksstaat" máj. 4-i száma ezt utánnyomta. A második tudósítás máj. 5-én jelent meg a „Liberté"-ben; ezt kivonatosan közölte a „Volksstaat" máj. 22-én. – *440 442 450*

[690] A „Volksstaat" 1872 máj. 1-én kezdte közölni a francia Émile Acollas „Die Republik und die Gegenrevolution" c. értekezését, mely előbb a „Suisse Radicale"-ban, majd külön füzetben is megjelent. A közlés Engels kifogásai után is folytatódott. – *440*

[691] Az Engelstől kapott tudósításokat W. Liebknecht felhasználta a német akadémikusok elzászi szerepléséről írt „Neustes Stückchen deutscher Kultur – für die »verkommenen« Franzosen" (A német kultúra legújabb darabkája – a „lezüllött" franciák számára) c. glosszájához, amely a „Volksstaat" 1872 máj. 18-i számában jelent meg. – *440*

[692] Engels „A lakáskérdéshez" c. írásában (lásd 18. köt. 197–272. old.) a lakáskérdés megoldásának burzsoá és kispolgári tervei ellen polemizál, egyúttal leleplezi a porosz-német állam reakciós osztályjellegét és magyarázza Marx gazdasági tanításait. A mű első szakasza közvetlenül arra a cikksorozatra válaszolt, amely – a „Volkswille" c. osztrák munkáslapból átvéve – 1872 febr.-ban és márc.-ban „Die Wohnungsfrage" címmel, névtelenül jelent meg a „Volksstaat"-ban. Mint később kiderült, e cikkek szerzője a

proudhonista A. Mulberger volt. Ezt a szakaszt Engels 1872 máj. 22. korul írta; a „Volksstaat" jún. 26., 29. és júl. 3-i száma kozolte. 1872 okt.-ben Engels megírta muve második szakaszát, amely a lakáskérdés megoldásának filantróp polgári módszereiről szól, s főleg E. Saxnak e témáról 1869-ben megjelent konyvét bírálja. Ez a rész 1872 dec. 25-én, 28-án, 1873 jan. 4-én és 8-án jelent meg a „Volksstaat"-ban. A harmadik szakasz válasz Mulbergernek, akinek a lap szerkesztősége módot adott rá, hogy a nyilvánosság előtt felelhessen Engelsnek. Ez a rész, amelyen 1873 januárjában dolgozott Engels, a „Volksstaat" 1873 febr. 8-i, 12-i, 19-i és 22-i számában jelent meg. Rogton a cikksorozat megjelenése után kulonnyomatban is kiadta a „Volksstaat" Engels muvét, mindhárom szakaszt egy-egy fuzetben. Az első két szakasz 1872-ben, a harmadik 1873-ban jelent meg. – *440 449 450 477 534 549*

693 Az 1872 máj. 4-ről 5-re virradó éjszakán Koppenhágában letartóztatták L. Piót, a „Socialisten" szerkesztőjét, és a munkásegylet vezetőségének három tagját, miután a rendőrség betiltotta az Internacionálé tagjai által osszehívott gyűlést. – *441*

694 Jenny Marx és Charles Longuet 1872 május elején tartották eljegyzésuket; eskuvőjuk októberben volt. – *441*

695 V. ö. Engels: „Theodor Cuno uldoztetéséről" (lásd 18. kót. 69–70. old.). – *442*

696 1872 ápr. 25-i levelében Th. Cuno figyelmeztette Engelst a milánói rendőrség „újabb hallatlan gazságára"; az ottani mezőgazdasági akadémiában keletkezett tuzet ui. arra akarták kihasználni, hogy gyújtogatással vádolják az Internacionálé-tagokat. Engels a Főtanács ápr. 30-i ulésén erről jelentést tett, s ezt a máj. 4-i „Eastern Post" a Főtanács ulésére vonatkozó beszámolójában kozolte. – *442*

697 1872 máj. 6-i levelében Th. Cuno megírta Engelsnek, hogy el kellett menekulnie Németországból, mert azt hallotta, hogy a porosz rendőrség keresi őt. – *444*

698 Engels a ferrarai Società dei Lavoratori (Munkások Egyesulete) 1872 ápr. 27-i levelére írta ezt a feljegyzést. Válaszlevele eddig nem kerult elő. 1872 márc. 3-án kapott Engels ettől az egyesulettől kozlést arról, hogy megalakult és az Internacionálé szekciójává kíván lenni; néhány formulája azonban bakunyinista befolyásra mutatott, kulonosen, ami a szekciók autonómiájára vonatkozott. Miután Engels megmagyarázta az egyesuletnek az Internacionálé általános szervezeti szabályzata elismerésének jelentőséget (lasd 18. kot. 65–66. old.), ápr. 27-i levelukben kijelentették, hogy egyhangúlag elfogadták a szervezeti és ügyviteli szabályzatot. Helyi szabályzatukat osszhangba hozták az általános szervezeti szabályzattal és jóváhagyásra elkulték Engelsnek. Engels javaslatára a Főtanács máj. 7-én jóváhagyta az egyesulet csatlakozását. – *448*

699 1872 máj. 8-án W. Liebknecht elkuldte Engelsnek annak a levélnek első lapját, amelyet ápr. 29-én P. Schlehbach az Internacionálé verviers-i német szekciója nevében írt neki. Schlehbach ebben beszámolt a belga foderációról; elmondta, hogy E. Hins az Internacionálé belgiumi német tagjainak azt tanácsolta, vegyék át a lassalleánus Általános Német Munkásegylet (v. o. 893. jegyz.) szervezeti formáját és mondjanak le a politikai tevékenységről. – *449*

700 F. A. Sorge 1872 ápr. 17-én kozolte W. Liebknechttel és máj. 2-án Marxszal is, hogy J. G. Eccarius az amerikai foderáció kispolgári reformista elemeinek a pozícióját erősíti magatartásával (v. o. 684. jegyz.) .– *449*

701 Liebknecht 1872 máj. 8-án ezt írta Engelsnek: „Most 5500 előfizetőnk van – 800 a novekedés ebben az évnegyedben." – *449*

[702] „Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs" – a svájci anarchisták orgánuma; 1872-től 1878-ig jelent meg francia nyelven, J. Guillaume szerkesztésében, eleinte havonta kétszer, 1873 júliusától hetenként. – *449*

[703] A „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 máj. 10-i számának egy szerkesztőségi jegyzete denunciálta P. Lafargue-ot, aki Pablo Fargue álnéven dolgozott Spanyolországban. A jegyzet továbbá rágalmazó kirohanásokat tartalmazott Marx, Engels és Serraillier ellen. – *449*

[704] Engels nyilván az „Eastern Post" 1872 máj. 12-i számának a Főtanács máj. 7-i üléséről szóló közleményét küldte el Liebknechtnek. A közlemény tartalmazta Engelsnek a zaragozai kongresszusra vonatkozó felszólalásáról készített feljegyzést is (lásd 18. köt. 621–623. old.). Az „Eastern Post" két kiadásban (reggeli és esti kiadásban) jelent meg. – *449*

[705] W. Liebknecht 1872 máj. 15-én ezt írta Engelsnek: „Szükséges, hogy új kiadást csinálj »A munkásosztály helyzete stb.« c. művedből, mert a régi lényegében elfogyott." „A munkásosztály helyzete Angliában" (lásd 2. köt. 211–473. old.) első kiadása 1845-ben a lipcsei Otto Wigand kiadásában jelent meg. A második német kiadás csak 1892-ben jelent meg Stuttgartban. – *450*

[706] Liebknecht 1872 máj. 15-én ezt írta Engelsnek: „Ezenkívül százszor megkérdeznek, hogy te és Marx nem adjátok-e ki kisebb cikkeiteknek egy *olcsó gyűjteményét*? Többek közt leginkább sürgeti az itteni *Knapp* professzor, aki a »fiatal« nemzetgazdasági iskolához tartozik és szakított a manchesteriánus humbuggal." – *450*

[707] Liebknecht mellékelte 1872 máj. 15-i levelében W. Fink nyugtáját 208 szervezeti szabályzat és bélyeg eladásáról. – *451*

[708] Minthogy Németországban megvolt a forradalmi munkáspárt, amely elfogadta és képviselte az Internacionálé elveit és Főtanácsának politikáját, a párt vezetői nem tették meg a kellő erőfeszítéseket azért, hogy a Szociáldemokrata Munkáspárt tagjai egyénileg lépjenek be az Internacionáléba (a párt testületi belépését a reakciós egyesülési törvény lehetetlenné tette). (V. ö. 564. jegyz.) Marx és Engels ismételt sürgetésére a német Szociáldemokrata Munkáspárt vezetői 1872 júniusától fokozták azirányú agitációjukat, hogy a párt az Internacionálé küszöbönálló kongresszusán megfelelően képviselve legyen. – *451*

[709] Az említett vezércikket a „Novoje Vremja" 1872 ápr. 23-i (máj. 5-i) száma közölte, és a „Tőke" első kötete orosz kiadásának megjelenését (v. ö. 521. jegyz.) jelentette be. – „Novoje Vremja" – orosz napilap, 1868-tól 1917-ig jelent meg Pétervárott; a 70-es évek végéig mérsékelt liberális, 1905-ig reakciós, ezután pedig szélsőségesen reakciós irányzatú. – *452*

[710] J. G. Eccarius és J. Hales levelet írtak a Főtanács által az Internacionáléból kizárt amerikai 12. szekció tagjaihoz, s ebben kijelentették, hogy nem értenek egyet a Főtanács határozataival (v. ö. 684. jegyz.). Hales levele 1872 máj. 18-án megjelent a New York-i „Socialiste"-ban. – *453*

[711] Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata" (lásd 18. köt. 74–76. old.). – *454 459 462*

[712] J. G. Eccarius 1872 máj. 20-án közölte Liebknechttel, hogy felmondta a barátságot Marxnak (v. ö. 437–438., 673. old.). – *455*

[713] A héttagú Egyeztető Bizottságot, melyet Engels a nagy francia forradalom Közjóléti Bizottságához (Comité de salut public) hasonlít, a Főtanács 1872 febr. 13-i ülésén alakították meg, elnökéül W. Wróblewskit nevezték ki. A bizottságnak joga volt kötelező erejű határozatot hozni minden megvizsgált kérdésben; csak az Internacionáléból való kizárás ügyében kellett döntésért a Főtanácshoz fordulnia. – *457 496*

[714] Az észak-amerikai föderáció szakadása után megalakult reformista föderális tanács (v. ö. 592. jegyz.) a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1872 máj. 4-i számában a Főtanács határozataira egy felhívással válaszolt, melyet Engels „Az Internacionálé Amerikában" c. cikkében jellemzett (lásd 18. köt. 88–93. old.). – *457*

[715] A belga föderáció 1872 máj. 19–20-i kongresszusa megvitatott egy szervezeti szabályzattervezetet, amelyet a belga föderális tanács az 1871 dec. 24–25-én ülésezett kongresszus megbízásából (v. ö. 574. jegyz.) terjesztett elő, s amelyet a föderális tanács tagja, a bakunyinista E. Hins dolgozott ki; ez a tervezet a Főtanács eltörlését irányozta elő. A kongresszus viharos vita után úgy határozott, hogy a tervezetet újra meg kell tárgyalni a szekciókban, majd az 1872 júl.-ban összehívandó rendkívüli kongresszus elé kell terjeszteni. Ez a kongresszus azonban, amely 1872 júl. 16-án Brüsszelben ülésezett, elutasította ezt a tervezetet. – *459 462 466 473 479 494*

[716] Marx elhatározta, hogy a hágai kongresszus (v. ö. 159. jegyz.) lezajlása után kilép az Internacionálé Főtanácsából. – *460*

[717] Ny. F. Danyielszon 1872 márc. 15-én (27-én) közölte Marxszal, hogy G. A. Lopatyin tizenegy hónapi fogság után (v. ö. 173. jegyz.) kiszabadult, de nem szabad elhagynia Irkutszkot. – *460*

[718] Marxnak V. Baranovhoz írt levele eddig nem került elő. Baranovnak Marxhoz írt 1872 jún. 10-i (22-i) válaszából úgy látszik, hogy Marx a „Tőke" első kötetének Bakunyin által készített orosz fordításáról (v. ö. 761. jegyz.) kért tőle felvilágosítást. – *461*

[719] A Nyecsajev-perről van szó, amelynek tárgyalása 1871 júl.–aug.-ban zajlott le Pétervárott. Marx és Engels részletesen megvilágították ezt a pert „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentésükben (lásd 18. köt. 374–413. old.). – *461 497 511*

[720] A levél eredetije nem áll rendelkezésre; lásd 257. jegyz. – *462*

[721] Steens, a „Tribune du Peuple" szerkesztője, nem tette közzé a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozatát Cochrane alsóházi szerepléséről (v. ö. 679. jegyz.). – *462*

[722] A Praitsching által aláírt jelentés az észak-amerikai föderáció ideiglenes föderális tanácsának (v. ö. 592. jegyz.) 1872 áprilisi munkájáról számolt be. A jelentés közölte, hogy meghiúsult minden olyan kísérlet, hogy a Főtanács 1872 márc. 5-i és 12-i határozatai alapján (lásd 18. köt. 45–48. old.) megegyezzenek a reformista föderális tanáccsal. – *463*

[723] E határozat szövegét J. Hales nem vette be a Főtanács jegyzőkönyvébe. A szöveg csak Marxnak az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról szóló feljegyzéseiben maradt meg, valamint Le Moussu hivatalos levelében, amelyet a „New York Union" 1872 jún. 17-én közölt. – *463*

[724] 1872 máj. végén A. Bebel és W. Liebknecht ügyében a drezdai fellebbviteli felsőbíróság

elvetette a lipcsei esküdtbíróság ítélete (v. ö. 423. jegyz.) ellen benyújtott semmisségi panaszt, s ezzel az ítélet jogerőssé vált. Liebknecht máj. 29-én ezt írta Engelsnek: „Éppen most közölték velem a fellebbviteli felsőbíróság döntését: az ítélet *helyben van hagyva*... Ha helyt nem adnak július 1-ig kért halasztási javaslatomnak, akkor már egy hét múlva mennem kell Hubertusburgba." Liebknechtnek jún. 15-én kellett megkezdenie büntetése kitöltését; 1874 ápr. 15-ig a hubertusburgi várbörtönben ült. Bebel 1872 júl. 8-tól 1874 ápr. 23-ig ugyanott, majd 1874 máj. 14-ig a königsteini várbörtönben volt fogva. – *464 467 548 550 594*

[725] 1872 jún. 4-én W. Liebknecht ezt írta Engelsnek: „10 nap múlva mennem kell a hűvösre." Majd közölte vele, hogy kik fogják az ő és Bebel fogsága idején fenntartani a kapcsolatot a Főtanáccsal. – *465*

[726] A „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 máj. 10-i száma közölte, hogy a szerkesztőség birtokában vannak olyan levelek, amelyeket Engels 1871 őszén „olasz barátokhoz" írt. E leveleket C. Cafiero adta át J. Guillaume-nak, a „Bulletin" szerkesztőjének. Engelsnek Cafiero leveleire írt jegyzeteiből kitűnik, hogy ő 1871 okt. 10-én, nov. 2-án és dec. 28-án írt Cafierónak, a levelek azonban eddig nem kerültek elő. – *466 470*

[727] Az „Emancipación" 1872 jún. 8-i és 15-i számában megjelent „El progecto belga de éstatutos generales" c. cikkben elutasították a belga föderális tanács szabályzattervezetét. – *466 473*

[728] Engels utalása a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 máj. 10-i számának „Le vote du 12 mai" (A május 12-i szavazás) c. cikkére vonatkozik. – *468*

[729] Az „Égalité" 1872 máj. 7-i számában Utyin cikket írt „Le fédéralisme ou la centralisation" címmel; ebben föderalista nézeteket fejtett ki és szembeszállt a centralizmussal, amelynek megvalósítására a Svájci Államszövetség új alkotmánytervezete törekedett. – *469*

[730] Yvorne és Cortaillod – két híres bortermelő vidék Svájcban. – *469*

[731] „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848–1895" (Marx és Engels levelezése olaszokkal. 1848–1895) c. kiadványban (Milánó 1964) megjelent szöveg alapján. – *472*

[732] Marxnak írt 1872 jún. 7-i leveléhez F. A. Sorge csatolta az amerikai ideiglenes föderális tanács (v. ö. 592. jegyz.) jelentését 1872 májusában végzett munkájáról. – *473*

[733] Az „Emancipación" 1872 ápr. 6-i számában megjelentek „A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról" (lásd 18. köt. 45–48. old.). A szerkesztőségi bevezető kiemelte e határozatok jelentőségét abban a küzdelemben, amelyet az Internacionálé a polgári reformerek olyan kísérletei ellen folytat, hogy a munkásmozgalmat a maguk céljaira használják fel. – *473*

[734] A francia-svájci föderáció 1872 jún. 2–3-i veveyi kongresszusának IV. határozata amelyet az „Égalité" jún. 13-i száma közölt, állást foglalt a Főtanács eltörlése ellen. A kongresszus felhívta az összes föderációkat, hogy védjék meg az Internacionálét az anarchisták bomlasztó tevékenységével szemben, s elítélte a belga föderális tanács által benyújtott szabályzattervezetet (v. ö. 715. jegyz.). – *474*

[735] Az idézett szöveg Ny. F. Danyielszon 1872 máj. 23-i (jún. 4-i) leveléből való. Ugyan-

ebben a levélben írta Danyielszon ezt is: „A legtöbb folyóirat és újság közölt ismertetést a műről. Egy kivételével mindegyik nagy dicsérettel nyilatkozik róla." – *474*

[736] F. A. Sorge 1872 jún. 7-én közölte Marxszal, hogy Nicholson, az ideiglenes föderális tanács (v. ö. 592. jegyz.) pénztárosa, hónapok óta nem jár el a tanács üléseire és nem is található meg. Minthogy pénzek, tagsági bélyegek, könyvek stb. vannak nála, a föderális tanács „a legnagyobb zavarba került". – *475*

[737] Engelsnek írt 1872 jún. 29-i leveléhez A. Hepner mellékelte K. Boruttau egy levelét' amelyben ez M. Bakunyin elleni leleplező anyagokat kér. – *476*

[738] „Le Courrier de France" – francia monarchista újság, 1872-től jelent meg Párizsban. – „Le Radical" – francia polgári republikánus napilap, 1871-től 1872-ig jelent meg Párizsban. – *477*

[739] A „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 jún. 15-i száma közölte néhány bakunyinista (többek közt M. Bakunyin, B. Malon, J. Guillaume) válaszát az „Állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. körlevélre (lásd 18. köt. 1–44. old.). Egyben támadta P. Lafargue-ot, aki leleplezte a titkos Alliance (v. ö. 231. jegyz.) spanyolországi tevékenységét. – *477*

[740] A. Hepner 1872 jún. 29-én ezt írta Engelsnek: „»A munkásosztály helyzete« c. könyvéből Wigandnál *már csak 25 darab van*. Ha eredetileg a kiadás egész jogát (a későbbi kiadásokét is) átengedte volna W-nak, nem szerezné-e vissza a *mi* számunkra? Október 1-én működni kezd a nyomdánk." (V. ö. még 705. jegyz.) – *477 548*

[741] F. Lassalle: Herr Bastiat–Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Kapital und Arbeit. – *477*

[742] Az „Emancipación" 1872 jún. 22-i számának „La burguesia y la Internacional en los Estados-Unidos" c. cikke leleplezte a polgári reformereknek azokat a kísérleteit, hogy az Internacionálét az Egyesült Államokban a maguk céljára használják fel. A cikk az Engels által P. Lafargue-nak küldött anyagokra támaszkodott. – *479*

[743] M. Bakunyinnak a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" szerkesztőihez írt 1872 jún. 12-i levele jún. 15-én jelent meg (v. ö. 739. jegyz.). – *480*

[744] Engels „A lakáskérdéshez" c. műve (v. ö. 692. jegyz.) első szakaszának különnyomatában, amely a „Volksstaat" kiadásában jelent meg, 1872-ben, ez után a mondat után, „Egy rész tőkekamat csak akkor foglaltatik benne, ha a ház jelzálogkölcsönnel van megterhelve", a következő szerzői lábjegyzet szerepel: „*A kapitalista számára*, aki kész házat vásárol, a lakbérnek az a része, amely nem földjáradékból és költségekből tevődik össze, a tőkekamat formájában *jelenhet meg*. Ez azonban mit sem változtat a dolog lényegén, melynek szempontjából közömbös, hogy egy bérház építője maga adja azt bérbe vagy ebből a célból eladja egy másik kapitalistának." Az 1887. évi második kiadás számára átdolgozta Engels ezt a szakaszt és törölte a lábjegyzetet. – *481*

[745] Marx és Engels 1872 júl. 9-től 15-ig Ramsgate-ben tartózkodtak. – *481 482*

[746] A polgári demokrata P. Lindau, a berlini „Die Gegenwart" (A jelen) c. folyóirat szerkesztője, 1872 elején arra kérte Marxot, működjék közre lapjánál; máj. 8-án felkérte, hogy írjon a lap számára „cikket az Internacionáléról". – *481*

[747] Ezt a szöveget Engels válaszként fogalmazta a firenzei Fascio Operaio levelére, amelyet

U. Bartorelli írt alá. A fogalmazványon Engels kézírásával ez áll: „Vál. júl. 18. Válasz mellékelve." A válaszlevél eredetije eddig nem került elő. – *483*

[748] „A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata" II. szakaszának 4. cikkelye (lásd 17. köt. 413. old.), amely megfelel a bázeli kongresszus IV. ügyviteli határozatának. – *483*

[749] „A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata" V. szakaszának 1. cikkelye (lásd 17. köt. 415. old.), amely megfelel az 1866. évi genfi kongresszuson elfogadott ügyviteli szabályzat 14. cikkelyének (lásd 16. köt. 485. old.). – *483*

[750] A Főtanács 1872 júl. 23-i ülésén Marx és Engels támogatta E. Vaillant-nak azt a javaslatát, hogy a londoni konferencia (v. ö. 409. jegyz.) IX. („A munkásosztály politikai akciója") határozatát (lásd 17. köt. 387–389. old.) iktassák be az általános szervezeti szabályzatba. A Marx e levelében megfogalmazott 8. cikkely ennek a határozatnak a tartalmát foglalja össze, s a hágai kongresszus (v. ö. 159. jegyz.) határozata alapján ezt lett a szervezeti szabályzat 7a. cikkelye (lásd 18. köt. 138–139. old.). – *487 504*

[751] A Főtanács 1872 aug. 6-i ülésén Engels előterjesztette „A Főtanács a Nemzetközi Munkásszövetség minden tagjához" c. felhívás tervezetét (lásd 18. köt. 106–111. old.), amelyet az albizottság (v. ö. 611. jegyz.) megbízásából írt és amelyet az jóváhagyott. A tervezet körül éles vita alakult ki; a Főtanács néhány tagja ellenezte azonnali nyilvánosságra vitelét. Végül szavazattöbbséggel tudomásul vették a tervezetet. A „Volksstaat" nem közölte a felhívást. – *489 491 494*

[752] Miután P. Lafargue 1872 áprilisában, ill. máj. elején leleplezte az Alliance (v. ö. 231. jegyz.) spanyolországi titkos működését, Engels felkérte őt, J. Mesát, F. Morát és a spanyol föderális tanács más volt tagjait, valamint az „Emancipación" szerkesztőit, hogy minél előbb küldjenek neki anyagot erről. Aug. elején megkapta Spanyolországból pl. Bakunyin Morához intézett 1872 ápr. 5-i levelének másolatát – ezt később „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentésben közzétették (lásd 18. köt. 443–445. old.) –, a spanyolországi titkos Alliance szervezeti szabályzatát és az Alliance madridi szekciójának 1872 jún. 2-i körlevelét, amely az Alliance feloszlását indítványozta. – *489*

[753] Az Internacionálé verviers-i német szekciójának nagy része volt abban, hogy a belga föderáció 1872 júl. 16-i kongresszusa elvetette a bakunyinista E. Hins szabályzattervezetét (v. ö. 715. jegyz.). Cuno 1872 júl. 26-án közölte Engelsszel, hogy a belga föderális tanács bakunyinista tagjai a német szekció befolyásának megtörése végett annak egyik tagjára ráfogták, hogy rendőrkém, s követelték kizárását. A német szekció nem teljesítette ezt a követelést, ezért a belga föderációból kizárták. – *491*

[754] A szervezeti és ügyviteli szabályzat idézett helyeit lásd 17. köt. 414., illetve 410. old. – *491*

[755] P. Lafargue: „A los internacionales de la región Española". – *491*

[756] A. Schwitzguébel 1872 júl. 15-i levelét, amelyben ez a jurai föderáció nevében szót emelt a kongresszusnak a Főtanács által megállapított színhelye ellen, a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" júl. 27-i számának melléklete közölte. – *494*

[757] V. ö. Marx és Engels: „A Nemzetközi Munkásszövetség spanyol szekcióihoz" (lásd 18. köt. 112–114. old.). – *494*

758 A Főtanács a hágai kongresszus napirendjére tűzte az általános szervezeti és ügyviteli szabályzat módosítását, s 1872 jún. 25-én megkezdte a szándékolt változtatások megvitatását. A dokumentumok elkészítése legnagyobbrészt Marx és Engels munkája volt, de a Főtanács tagjainak többsége és a helyi szervezetek forradalmi elemei segítettek nekik ebben. A kiegészítések és módosítások a munkásosztály politikai tevékenységére (v. o. 750. jegyz.) és a Főtanács jogkörére vonatkoztak. A Marx és Engels által kidolgozott és a Főtanács által jóváhagyott javaslatokat a kongresszus elfogadta és határozatokká emelte (lásd 18. köt. 138–140. old.). – *495*

759 A Főtanács 1872 aug. 6-i ülésén, „A Főtanács a Nemzetközi Munkásszovetség minden tagjához" c. felhívás tárgyalásakor (v. ö. 751. jegyz.), J. Hales kétségbe vonta annak a helytálló voltát, amit Engels a bakunyinisták spanyolországi bomlasztó tevékenységéről mondott, s az onnan kapott információk meghamisításával vádolta őt. Engels beadványát aug. végén tárgyalta az Egyeztető Bizottság; e munkáját azonban a hágai kongresszus előkészítése, majd a Főtanács székhelyének áthelyezése miatt nem fejezte be. – *496*

760 Ny. F. Danyielszon elküldte Marxnak Ny. G. Csernisevszkij 1862-ben írt „Piszma bez adresza" c. kiadatlan munkáját. Minthogy a cári cenzúra nem engedélyezte e mu megjelenését, Marx Ny. I. Utyin segítségével Genfben akarta kiadatni. A mű első részeit 1874-ben Zurichben a „Vperjod" kiadásában P. L. Lavrov jelentette meg. A Danyielszon által küldött cikket I. I. Kaufman írta; „Tocska zrenyija politiko-ekonomicseszkoj kritiki u Karla Marksza" címmel a „Vesztnyik Jevropi"-ban jelent meg. – „Vesztnyik Jevropi" – havonta megjelenő orosz történelmi, politikai és irodalmi folyóirat, polgári liberális irányzatú; 1866-tól 1918-ig Pétervárott jelent meg. – *497 530*

761 Sz. G. Nyecsajev 1870 februárjában M. Bakunyin megbízásából és egy nem létező orosz forradalmi szervezet nevében levelet írt Ny. Ny. Ljubavinnak, aki a „Tőke" első kötetének oroszországi kiadását előkészítette, s megtorlással fenyegette meg őt, ha nem menti fel Bakunyint a „Tőke" orosz fordítására vállalt kötelezettsége alól. A Ljubavin és Ny. P. Poljakov kiadó között létrejött szerződés szerint Bakunyinnak 1200 rubelt kellett volna kapnia a fordításért; erre az összegre 1869 szept. 28-án Ljubavin 300 rubelt már előlegezett neki. Ljubavin Ny. F. Danyielszon útján 1872 augusztusában elküldte Nyecsajev levelét Marxnak; ő – más dokumentumokkal együtt – ezt is beterjesztette a hágai kongresszus által a titkos Alliance (v. o. 231. jegyz.) tevékenységének feleplezésére kikuldott bizottsághoz. Hogy Ljubavint ne veszélyeztesse, Marx a levél nyilvánosságra hozatala alkalmával nem akarta megnevezni őt; Ljubavin azonban Danyielszon útján tudatta vele, hogy nem akar névtelenul vádolni, ezért azt kívánja, hogy megmondják a nevét. – *497 524 529 540 581*

762 E levél eredetije nem áll rendelkezésre; közlésünk alapja a „Times" 1872 aug. 16-i számában megjelent szöveg. – *498*

763 E levél kézirata nem áll rendelkezésre; másolatát E. Glaser de Willebrord 1872 aug. 21-én elküldte Désiré Brismée-nek, a belga föderális tanács tagjának és a brüsszeli „Internationale" szerkesztőségi munkatársának, a következő megjegyzéssel: „Leírtam a levél legfontosabb részeit, mert érdekesnek tartom őket, különösen a jelenlegi helyzetben, s azt hiszem, Steens barátunk" (szintén a lap munkatársa) „szólhatna valamit ehhez a témához az »Internationale« következő számában." A hágai kongresszus után Brismée megmutatta ezt a levélkivonatot Ny. I. Zsukovszkijnak, aki ismét lemásolta; ezt a másolatot közölte M. Nettlau litografált Bakunyin-életrajza („Eine Biographie" [Egy életrajz], III. köt. 57. fej. 613–615. old.) és rovidítve J. Guillaume („L'Internationale. Documents et souvenirs [Dokumentumok és emlékezések] (1864–1878)", II. köt., Párizs 1907, 318–319. old.). A levélkivonat tartalma megegyezik az Engels más leveleivel

ben kifejezett véleményeivel. 1872 aug. 26-án Glaser de Willebrord megírta Engelsnek hogy e levelének tartalmáról tájékoztatja a brusszeli szekció tagjait. – *499*

764 Az olasz anarchista csoportok, az Internacionálé olasz foderációja nevet bitorolva, 1872 aug. 4–6-ig Rimiben konferenciát tartottak, amelynek előkészítésében M. Bakunyin kozvetlenul részt vett. A konferencia határozatot hozott egy olaszországi anarchista szervezet megalakítására és a Főtanáccsal való mindenfajta kapcsolat megszakítására. Ezenkívul felhívta az Internacionálé osszes szekcióit, hogy 1872 szept. 2-án delegátusaikat ne a hágai kongresszusra (v. o. 159. jegyz.) kuldjék, hanem arra a „tekintélyellenes" kongresszusra, amely ugyancsak 1872 szept. 2-án Neuchâtelban kezdődik (lásd 18. kot. 361–362. old.). Ez a kongresszus azonban csak a hágai kongresszus után, szept. 15–16-án ult ossze Saint-Imier-ben (v. o. 781. jegyz.). A felhívást az Internacionálé egyetlen szekciója sem támogatta, a bakunyinista szervezetek sem. Engels megbízást kapott, hogy a Főtanács nevében uzenetet intézzen az Internacionálé olasz szekcioihoz, s leplezze le ebben a bakunyinisták manóverét (lasd 18. kot. 116. old.). – *499 501*

765 „L'Italia farà da sè (szó szerint: Itália meg fogja maga csinálni), tévesen tobbeknek is (Gioberti, Cavour) tulajdonított mondás. Valójában Károly Albert szárd (piemonti) király 1848 márciusában, Milánó elfoglalása után, Torino falaira kiragasztott (Itália népét az osztrákok elleni harcra buzdító) kiáltványában szerepelt. – *499*

766 „Unıon de las tres clases de vapor" (A gyári munkások három kategóriájának szovetsége) – Katalónia egyik legelső szakszervezete volt; textilgyárak szovőit, fonóit és napszámosait tomorítette; kollektív tagja volt a Nemzetkozi Munkásszovetségnek. – *500 501*

767 W. Liebknecht 1872 aug. 18-án Hubertusburgból (v. o. 724. jegyz.) ezt írta Engelsnek: *„Akarod-e a legkozelebbi Reichstag-választáson egy jó szászorszagi kerületben jeloltetni magad*? És ha igen, kész vagy-e néhány beszédet tartani? Legalább egyszer *megmutatni* magad a választóknak? Szeretnék *mielőbb* választ kapni, mınthogy ezúttal nagyon korán el kell kezdenunk az előkészuleteket, s nagyon jó, ha az embereket a toluk távol álló és személyesen ismeretlen jeloltekhez már hosszabb ıdóvel a választás előtt hozzászoktatjuk. Nagyon sajnálatos, hogy Marxnak már nincs meg a német állampolgársága; jó tréfa lett volna őt a Reichstagba bekuldeni." – *501*

768 1872 júl. 7-i bizalmas korlevelében a spanyol foderális tanács azt javasolta szekcióinak, hogy Hágába lajstromos szavazással, egész Spanyolorszagra kiterjedő egységes lista alapján megválasztott kollektív képviseletet kuldjenek, s adják meg a foderális tanácsnak azt a jogot, hogy a helyi foderációk adta kotött mandátumokat olyan kollektív utasítást tartalmazó osszmandátumba fogja ossze, melynek a spanyol kuldottek kotelesek alávetni magukat. Mesterkedéseivel a spanyol foderális tanácsnak sikerult elérnie, hogy negy bakunyinista (T. Morago González, N. A. Marselau, Ch. Alerini és R. Farga Pellicer) delegátus képviselte Hágában. – *501*

769 A Főtanács albizottságának (v. o. 611. jegyz.) 1872 júl. 19-i ülése megbízta Engelst, hogy a hágai kongresszusra készítse el a pénztári jelentést a londoni konferencia (1871 szept.) óta eltelt időről. Engelsnek ez a jelentése a kongresszus szept. 7-i ulésén hangzott el; egyhangúlag elfogadták. – *503*

770 Marx és Engels: „Az 1872 szeptember 2-a és 7-e kozótt megtartott hágai általános kongresszus határozatai" (lásd 18. kot. 138–147. old.). – *504 519 531 577*

771 Az Alliance tevékenységének vizsgálatára kijelolt bizottság (v. o. 777. jegyz.) „Rapport de la commission d'enquête sur la Société l'Alliance secrète" c. beszámolója, amelynek

alapján a hágai kongresszus határozatot hozott (VII. sz. határozat; lásd 18. köt. 144–145. old.), megjelent a brüsszeli „Liberté" 1872 okt. 20-i számában. – *504*

772 A kisebbségi nyilatkozatot V. Dave nyújtotta be 1872 szept. 7-én a hágai kongresszuson, s 14 anarchista küldött írta alá: spanyolok, belgák, svájciak, hollandok, valamint a kongresszus által kizárt 12. amerikai szekció (v. ö. 482. jegyz.) tagjai. A nyilatkozatban, amelyet a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" szept. 15-i és okt. 1-i száma közölt, egy kisebbség szembeszállt minden olyan kongresszusi határozattal, amely a demokratikus centralizmust erősítette az Internacionáléban. Kijelentette, hogy aláírói a Főtanáccsal csak „a tagdíjak, a levelezés és a munkásstatisztika ügyében fognak hivatali kapcsolatokat" fenntartani. Ez újabb lépés volt a nyílt szakítás felé, amely azután a saint-imier-i anarchista kongresszuson (v. ö. 781. jegyz.) történt meg. – *504*

773 A hágai kongresszus 1872 szept. 6-i ülésén Engels által előterjesztett javaslat alapján (lásd 18. köt. 630. old.) a kongresszus többségi szavazattal határozatot hozott arra, hogy a Főtanács helyezze át székhelyét New Yorkba. – *504*

774 Ezt a határozatot a hágai kongresszus szept. 5-i ülése fogadta el, de nem sorolta a nyilvánosságra hozandó határozatok közé. – *504*

775 Első ülésein a hágai kongresszus felülvizsgálta a jelenlevő küldöttek mandátumát. Az Internacionálé ügyviteli szabályzata szerint csak az olyan társaságok küldötteit illette meg a részvételi és szavazati jog, amelyek elismerték az Internacionálé általános szervezeti szabályzatát és megfizették a Főtanácsnak járulékukat. A mandátumvita megakadályozta, hogy az Internacionálétól idegen elemek részt vegyenek a kongresszuson, ami az eredményes munka fontos feltétele volt. – *504 511*

776 A hágai kongresszus által elfogadott határozatok hivatalos szövegét Marx és Engels fogalmazták és szerkesztették meg; részt vettek abban a bizottságban is, mely a határozatokat kinyomatásra előkészítette. A legtöbb határozat Marx és Engels tervezetein alapult, melyeket a Főtanács a kongresszus napirendjét előkészítő tanácskozáson (v. ö. 758. jegyz.), 1872 nyarán fogadott el. – *504 514*

777 A hágai kongresszus a Főtanács javaslatára öttagú bizottságot küldött ki az Alliance (v. ö. 231. jegyz.) elleni vizsgálat lefolytatására. A bizottság tagjai voltak: Th. Cuno, Lucain, R. Splingard, P. Vichard és Walter (aki azonban a jelentéstétel előtt kivált onnan). Marx és Engels a bizottság rendelkezésére bocsátották a bakunyinisták bomlasztó tevékenységét bizonyító egész anyagot. Szept. 5-én és 6-án a bizottság előtt nyilatkozatot tettek az Alliance vezetői és tagjai: J. Guillaume, Ny. I. Zsukovszkij, T. Morago González, N. A. Marselau, Ch. Alerini, R. Farga Pellicer, valamint tanúként Marx, Engels, W. Wróblewski, E. Dupont, A. Serraillier. A bizottságnak nem állt módjában az igen terjedelmes – francia, spanyol, orosz és német nyelvű – anyagot ilyen rövid idő alatt alaposan megvizsgálni, amit a bakunyinisták tudatosan megtévesztő vallomásai is nehezítettek. Ezért a bizottság jelentése nem tudta meggyőzően bebizonyítani, hogy az Alliance önálló szervezetként működik az Internacionálén belül. A kongresszus úgy határozott, hogy Bakunyint és Guillaume-ot kizárja a Nemzetközi Munkásszövetségből, az Alliance-ra vonatkozó dokumentumokat pedig közzéteszi. A bizottság az anyagot átadta Marxnak és Engelsnek, akik ennek alapján elkészítették „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentést (v. ö. 150. jegyz.). – *505 529 533 580*

778 A hágai kongresszus 1872 szept. 3-i ülésén Marx a mandátumok vizsgálatakor azt mondta, hogy az angol munkások úgynevezett vezéreit többé-kevésbé megvásárolta a burzsoázia és a kormány (lásd 18. köt. 625. old.). A brit föderális tanács szept. 12-i ülésén

Hales, a tanács elnöke, a reformista többség segítségével megrovást szavaztatott meg emiatt Marxnak. – *505 511 534 609*

[779] Az új madridi föderációt (Nueva Federación Madrileña) az „Emancipación" szerkesztőségének tagjai alakították meg 1872 júl. 8-án, miután az anarchista többség kizárta őket a madridi föderációból. Kizárásuk indítéka az volt, hogy az Alliance titkos tevékenységére vonatkozó dokumentumokat hoztak nyilvánosságra a lapban. Az új föderáció megalakításában és működésében nagy része volt P. Lafargue-nak. Az új madridi föderáció, miután a spanyol föderális tanács megtagadta fölvételét, a Főtanácshoz fordult, amely aug. 15-én elismerte az Internacionálé föderációjaként (lásd 18. köt. 115. old.). Az új madridi föderáció a tudományos szocializmus eszméit propagálta és a spanyolországi önálló proletárpárt megteremtéséért küzdött; tagjai szervezték meg az 1879-ben alakult Spanyolországi Szocialista Munkáspártot. – *506 519 525*

[780] 1872 szept. 19-én Lisszabon összes öntödéiben sztrájkba álltak az öntőmunkások, s később más iparágak munkásai is csatlakoztak hozzájuk. A sztrájk, amelyet támogatott az Internacionálé portugál föderációja, munkaidő-csökkentésért folyt. Mivel a sztrájk sikerét Angliából hozatott sztrájktörők veszélyeztették, a lisszaboni föderális tanács Engelsútján a brit föderális tanácshoz fordult azzal a kéréssel, hogy haladéktalanul tegyen lépéseket ez ellen. A kérést felolvasták a brit föderális tanács szept. 26-i ülésén, és az „International Herald" (v. ö. 796. jegyz.) okt. 5-i száma kozolte. – *509*

[781] 1872 szept. 15-én a svájci Saint-Imier-ben a jurai föderáció (v. ö. 10. jegyz.) rendkívüli kongresszust tartott, amelyen 16 küldött vett részt. Elvetették a hágai határozatokat, köztük a Bakunyin és Guillaume kizárására vonatkozó határozatokat. E kongresszusról beszámolót közölt a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" szept. 15-i és okt. 1-i száma. Ugyancsak Saint-Imier-ben 1872 szept. 15–16-án nemzetközi kongresszusra gyúltek össze az Alliance (v. ö. 231. jegyz.) képviselői, koztuk M. Bakunyin és J. Guillaume. A kongresszus, bár a küldöttek nagy része nem volt tagja az Internacionálénak, elutasította a hágai kongresszus (v. ö. 159. jegyz.) osszes határozatait és megtagadta az ott megválasztott Főtanács elismerését. A kongresszus „barátsági, szolidaritási és kölcsonos védelmi szerződés"-t („Pacte d'amitié, de solidarité et de Defense mutuelle") kotott az Internacionálénak a hágai határozatok alapján álló föderációi és szekciói ellen. Ez nyílt szakítás volt az Internacionáléval. E kongresszus ismertetését tartalmazza „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentés (lásd 18. kot. 368–369. old.). – *510 514 519 546*

[782] Lásd 16. köt. 484. old. – *510*

[783] Sonderbund (különszövetség) – a hét gazdaságilag legelmaradottabb svájci katolikus kanton 1843-ban kötött reakciós szövetsége, amely 1847-ben polgárháborút robbantott ki Svájcban; a liberális szövetségi erők rövid ideig tartó harcban leverték. (Itt a „Sonderbund" elnevezést Engels a szakadár alliance-istákra alkalmazza.) – *510 525*

[784] Engels: „Jelentés a Nemzetközi Munkásszovetség Főtanácsának a Szovetség helyzetéről Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban" (lásd 18. köt. 171–175. old.). – *511 516*

[785] A New York-i 6. német szekció tagjai megbízták Engelst, hogy képviselje a szekciót a hágai kongresszuson. Az Engels által írt jelentés eddig nem került elő. – *511*

[786] Engels: „A Nemzetkozi Munkásszovetség brit föderális tanácsának" (lásd 18. kot. 168. old.). – *513*

[787] Th. Cuno 1872 okt. 8-án kozolte Engelsszel, hogy a Főtanács meg nem alakult meg, de ez még azon a heten megtörténik. Kozolte továbbá, hogy F. A. Sorge nem akarja elfogadni a Főtanácsba valo beválasztását. Okt. 11-én azonban a Főtanacs kooptálta és főtitkárrá választotta Sorgét (v. o. 794. jegyz.). – *514*

[788] J. Hales 1872 okt. 21-i levele, amelyet a brusszeli „L'Internationale" okt. 27-i száma közolt, a brit foderális tanács nevében a belga foderális tanácsnak szólt, javasolta, hogy a két tanács tartson fenn kozvetlen kapcsolatot egymással; a régi Főtanácsot azzal vádolta, hogy „autoritarizmusával" (tekintélyelvűségével) akadályozza a munkásmozgalom fejlődését, s kijelentette, hogy nem létezik többé Főtanács. – *514*

[789] Az „Associazione degli operai e degli agricoltori della Bassa Lombardia" és a „Consociazione dei liberi Lavoratori Abruzzesi" E. Bignami kozvetlen befolyására alakult meg, 1872 okt.-ben. Bignami okt. 28-án értesítette erről Engelst, s dec. 22-én a Fotanacs Engels javaslatára folvette az Internacionaléba a két szekciot. A rendőri uldoztetesek miatt azonban már 1872 dec.-ben–1873 jan. elején be kellett szuntetniok tevékenyseguket (v. o. 829. jegyz.). – *516*

[790] Engels: „A hágai kongresszus" (lásd 18. kot. 154–159. old.). – *516*

[791] Engels: „Londoni levelek" II. (lásd 18. kot. 166–167. old.). – *516*

[792] Az 1872 okt. 26-i „La Plebe" bejelentette, hogy kulonkiadásban kozolni fogja a hágai kongresszus beszámolóját és az általános szervezeti szabályzatot a kongresszus által végrehajtott változtatásckkal Ezeket a dokumentumokat azonban nem sikerult E. Bignaminak kozolnie (v. o. 829. jegyz.). – *516*

[793] F. A. Sorge tobb levelében kérte Marxot és Engelst, kuldessék el New Yorkba a Főtanács üléseinek jegyzókonyveit. – *516 553*

[794] Marxhoz írt 1872 okt. 12-i levelében F. A. Sorge kozolte, hogy az okt. 11-i ülesen a Főtanacs kooptálta és főtitkárrá választotta. Levelében közolte a kovetkező javaslatokat is, amelyeket a Fotanács munkájának megszervezésével foglalkozó bizottságnak tett: „A Főtanács nem nevezhet ki titkárt minden ország számára, mert a) nincs elegendo tagunk, b) nincs elegendő nyelvismeretunk, c) tobb ország (főleg azok, amelyekber az Internacionále be van tiltva) nem léphet nyugodtan kozvetlen érintkezesbe velunk, d) egyes személyeket (pl. Dereure-t) nem szabad megbíznunk ezzel. Ezért *tényleges* főtitkárt kell kinevezni, akinek az egész levelezést folytatnia, legalábbis ellenőriznie kell, és melleje *szükség esetére* segítőket kell adni, *nem* országok, hanem nyelvek számára." – *517*

[795] Engels kerésére F. A. Sorge magával hozta a hágai kongresszusra a „Kommunista Párt kiáltványa" francia fordítását, amelyet egy Amerikában élő francia készített a „Woodhul & Claflin's Weekly"-ben megjelent angol fordítás alapján (v. ö. 616. jegyz.). – *517*

[796] Az „Address of the General Council. To the federations, affiliated societies, sections and all members of the International Working Men's Association. New York, October 20th 1872" volt az új Főtanács első uzenete. Megjelent az „International Herald" nov. 23-i számában. A „Volksstaat" nov. 16-án közolte. – „The International Herald" – angol hetilap, 1872 márc.-tól 1873 okt.-ig jelent meg Londonban; 1872 máj.-tól 1873 máj.-ig (megszakításokkal) az Internacionálé brit főderális tanácsának lapja volt; közölt beszámolókat a Főtanács és a brit foderális tanács üléseiről, Internacionálé-dokumentumokat, Marx- és Engels-cikkeket. Amikor a lap kiadója és szerkesztője, W. Riley eltávolodott a munkásmozgalomtól, Marx és Engels megszüntette közreműködését a lapnál. – *518*

797 1872 jún.-ban megalakult Ausztráliában az Internacionálénak egy szekciója; ez tette le az alapkövét az ausztráliai szervezett munkásmozgalomnak. – *518*

798 Jones és Le Moussu nem teljesítették azt az ígéretüket, hogy tájékoztatást küldenek a Főtanácsnak. – *518*

799 A blanquista pamflet („Internationale et révolution. A propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, ex-membres du Conseil Général de l'Internationale") támadta a hágai kongresszus határozatát a Főtanács székhelyének New Yorkba való áthelyezéséről, s azzal vádolta az Internacionálét, hogy lemondott a forradalomról. Aláírói – Arnaud, Cournet, Marguerite, Martin, Ranvier és Vaillant –, a Főtanács volt tagjai, egyúttal az Internacionáléból való kilépésüket is bejelentették. E. Dupont 1872 nov. 6-án Marxhoz írt levele szerint azonban G. Ranvier nem tudott arról, hogy a pamfletra az aláírását rátették. – *519 525 531 539*

800 Cercle d'Études Sociales (Társadalmi Tanulmányok köre) – 1872 jan. 20-án alakult meg Londonban, miután a Kommün emigránsainak társasága (v. ö. 546. jegyz.) feloszlott. A klub azt tűzte ki feladatául, hogy a francia emigránsok különféle csoportjait a szervezeti szabályzatban megfogalmazott elvek alapján egyesítse. A francia emigránsok összességét érintő kérdések megvitatásán és társadalmi problémák tanulmányozásán kívül a klub igyekezett kapcsolatba lépni más országok forradalmáraival is. A klub legaktívabb tagjai az Internacionálé tagjai voltak: G. Ranvier, P.-O. Lissagaray, A. Hubert stb. Javaslatukra 1872 febr. 3-án a klub egyhangúlag fölvette tagjai közé Marxot, aki 1872 őszéig tevékenykedett itt. – *519*

801 A V. Pagés által aláírt felhívást („La Nueva Federación Madrileña à todos las federaciones, secciones é individuos de la Asociación Internacional en España") az „Emancipación" 1872 nov. 9-i száma közölte. A felhívásban leleplezte a spanyol föderális tanács bakunyinista üzelmeit, amelyek az Internacionálé szakadására vezettek. A spanyol föderális tanács, megsértve a spanyol föderáció szervezeti szabályzatát és a zaragozai kongresszus (v. ö. 594. jegyz.) határozatát, idő előtt kongresszust hívott össze Córdobába (v. ö. 813. jegyz.) és önkényesen szabta meg annak napirendjét: ahelyett, hogy igyekezett volna összhangba hozni a spanyol föderáció szervezetét a hágai határozatokkal, választást kívánt a kongresszustól a hágai és a saint-imier-i (v. ö. 781. jegyz.) határozatok között. Ezért az új madridi föderáció olyan új föderális tanács megválasztását javasolta, amely az Internacionálé általános szervezeti szabályzata és kongresszusi határozatai szerint tevékenykedik. – *520 526*

802 A graciai föderáció 1872 nov. 4–6-i gyűlésén Ch. Alerini, az Alliance (v. ö. 231. jegyz.) egyik vezetője számolt be a hágai kongresszusról (v. ö. 159. jegyz.); utána a gyűlés elítélte a spanyol küldöttek hágai magatartását, elutasította az anarchistáknak a saint-imier-i (v. ö. 781. jegyz.) határozatok elfogadására vonatkozó indítványát és szótöbbséggel a hágai határozatokat fogadta el. A valenciai föderáció 1872 nov. 9-i gyűlése elutasította az Alliance tagjainak azt a javaslatát, hogy a córdobai kongresszusra menő küldöttek kötött mandátumába bevegyék a saint-imier-i határozatok jóváhagyásának követelését. – *520*

803 Az Alliance hívei elleni eredményes harcról szóló információkat J. Mesától kapta Engels; Mesa 1872 nov. 12-i levele valószínűleg Fr. Morától kapott adatokon alapult. Mesa levelére Engels a következő feljegyzéseket írta: „Így Spanyolországban megnyerve: 1. graciai föderáció – 500; 2. toledói – 200; 3. Badalona; 4. Denia. Valencia részben és Cádiz egy része; ez már elvált a régi föderációtól, amely árulónak minősített mindenkit, aki az »Emancipación«-t árusította. Graciában van Mora, Bragulat, Espigulé és Abad, a helyi tanács titkára, aki 50 »Emancipación«-t ad el. Hétfőn, nov. 4-én nagygyűlés ott, ahol jelen voltak az összes barcelonaiak és szót kaptak. Az Alliance-ot szétzúzták. Alerini, bármeny-

nyit kiabált és hadonászott a karjával meg a botjával, nem tudta meggyőzni ezeket az ateistákat arról, hogy a Jézus Társaság helyesen működött. *Amiért is úgy határoztak*, hogy jóváhagyják az összes hágai határozatokat és megróják a spanyol küldöttek magatartását." (Az utóbbi három mondat a kéziratban spanyolul szerepel.) „Az ülések három napig tartottak. Csak kérdés, vajon a kongresszust lemondják vagy ott akarnak harcolni. A *régi* madridi föderáció *a kongresszus összehívása ellen* nyilatkozott! Valencia 75 »Emancipación«-t, Cádiz 25-öt." – *520*

804 Az „Emancipación" 1872 okt. 26-i számában megjelent cikket („Los medios de la Alianza") nyilvánvalóan J. Mesa írta annak a tényanyagnak az alapján, melyet Engelstől vagy P. Lafargue-tól kapott Sz. G. Nyecsajev oroszországi tevékenységéről és spanyol allianceistáknak F. Mora és A. Lorenzo elleni tettleges támadásairól. A cikk tartalma messzemenően megegyezik Marx és Engels „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentésének vonatkozó részeivel (v. ö. 18. köt. 346–355. old.). – *520*

805 Az „International Herald" 1872 nov. 16-i száma J. Hales aláírásával beszámolót közölt a brit föderális tanács nov. 7-i üléséről, amely megszabta a föderális tanács tagjainak hatáskörét. – *521*

806 A Főtanács 1873 jan. 5-én kinevezte Engelst olaszországi képviselőjévé és elküldte neki a vonatkozó megbízólevelet és utasítást (lásd 18. köt. 632., 633. old.). – *521*

807 1872 nov. 15. és 18. között Marx Oxfordban volt vendégségben Jenny és Charles Longuet-nál, akik 1872 őszén házasságot kötöttek. – *521*

808 A Főtanács 1872 dec. 22-én A. Serraillier-t, aki 1871–72-ben Franciaország ügyeivel megbízott titkár volt, kinevezte franciaországi képviselőjévé. – *521 527 531*

809 J. Mesa lefordította spanyolra a „Kommunista Párt kiáltványá"-t és annak az 1872. évi német kiadásához írt előszavát; fordítását az „Emancipación" 1872 nov. 2-i, 9-i, 16-i, 23-i, 30-i és dec. 7-i száma közölte. Mesa, aki a fordítást a „Socialiste"-ban megjelent francia szöveg alapján készítette (v. ö. 616. jegyz.), átnézésre elküldte Engelsnek. Engels helyesbítette és ehhez felhasználta a Sorgétól kapott francia szöveget (v. ö. 795. jegyz.). – *522*

810 Sz. G. Nyecsajevet, aki ebben az időben Zürichben élt, 1872 aug. 14-én a svájci hatóságok letartóztatták és ez év őszén mint közönséges bűnözőt kiadták az orosz kormánynak (v. ö. 719. jegyz.). Nyecsajev a törvényszéki tárgyalás után a pétervári Péter-Pál-erődbe került; itt is halt meg. – *524*

811 Az Internacionálé amerikai ír szekciójáról van szó, amelynek tagjai többségükben a féniek mozgalmának (v. ö. 4. jegyz.) egykori résztvevői voltak. – *525*

812 A hollandiai föderális tanács által összehívott kongresszus 1872 nov. 24-én folyt le Amszterdamban, az Internacionálé több hollandiai szekciójának részvételével. – *525*

813 A córdobai kongresszus (1872 dec. 25–30), amelyen csak a bakunyinisták vettek részt, bejelentette a Főtanáccsal való kapcsolatok teljes megszakítását, elutasította a hágai kongresszus (v. ö. 159. jegyz.) határozatait és elfogadta a spanyolországi föderális tanács bakunyinista szabályzattervezetét. – *525 537 539 546 564*

814 Az Internacionálé dél-franciaországi szervezetei 1872 dec. 25-én Toulouse-ban zártkörű konferenciát tartottak, amelyen Toulouse, Montpellier, Bordeaux, Béziers, Sète, Nar-

bonne, Bayonne, Avignon stb. szekcióinak képviselői vettek részt. A konferenciának az volt a feladata, hogy a hágai határozatok elfogadtatásával lekűzdje a bakunyinisták befolyását ebben az országrészben. Az Internacionálé sok tagjának és kulónosen a konferencia kuldotteinek letartóztatása következtében azonban nem sikerult megoldani ezt a feladatot. A kormány szétverte a dél-franciaországi szekciókat és bíróság ele állította vezetőiket (v. o. 867. jegyz.). – *526 537*

[815] A „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 nov. 10-i száma kozolte J. Montel levelét, amely tiltakozott A. Bousquet-nek az Internacionáléból való kizárása ellen (v. o. 523. jegyz.). – *526*

[816] Az „International Herald" szerkesztője es tulajdonosa, W. Riley és a brit foderális tanács megegyezése értelmében a lap 1872 márc. 11-evel a foderális tanács orgánumává lett. Később Riley, Marx tanácsára, felmondta ezt a megegyezést, nehogy a tanács reformista vezetősege az újságban szembeszállhasson a hágai határozatokkal. A lap ebben az időben is kozolte az Internacionálé dokumentumait, a forradalmi brit foderális tanács (v. o. 151. jegyz.) megalakulása után pedig ismét annak orgánuma lett. „Az 1872 szeptember 2-a és 7-e kozott megtartott hágai általános kongresszus határozatai" (lásd 18. kot. 138–147. old.) az „International Herald" 1872 dec. 14-i számában jelentek meg. Engelsnek „Az Internacionálé tevékenysége a kontinensen" c. írását (lásd uo. 294–297. old.), valamint a brit foderális tanács beszámolóit 1873 január kozepetól február kozepéig kozolte a lap. – *526 532 577*

[817] A Főtanács 1872 dec. 30-án meghatalmazta Marxot, hogy átvegye és a Főtanács rendelkezésére megorizze a régi Főtanács mindennemű tulajdonát (lásd 18. kot. 631. old.). – *527*

[818] Ezt a fogalmazványt annak a levélnek egyik üres oldalára írta Engels, amelyet Serraillier 1872 dec. 6-án kuldott neki. Serraillier ebben J. Larroque-nak, az Internacionálé bordeaux-i szekciója vezetőségi tagjának azt a kérését kozölte, hogy a Főtanács Dél-Franciaországra szóló ideiglenes felhatalmazását kuldjék meg neki. Engels nyilván Serraillier-nek kuldte el a felhatalmazást (amely eddig nem kerult elő), azzal, hogy aláírás után kuldje el Larroque-nak. Az Engels által Larroque részére kiállított felhatalmazást a Főtanács az 1872 dec. 22-i ulésen jóváhagyta. – *528*

[819] Ny. F. Danyielszon kérésére Marx elkuldte neki a hágai kongresszus határozatait (v. ö. 770. jegyz.). – *529*

[820] Rapport de la commission d'enquête sur la Société l'Alliance secrète. Megjelent a brüsszeli „La Liberté" 1872 okt. 20-i számában. – *529*

[821] Az Alliance szláv szekciójának néhány tagja által Utyin ellen elkövetett merényletnek az volt a célja, hogy megakadályozza Utyint Bakunyin bomlasztó tevékenységéről a hágai kongresszuson beterjesztendő beszámolójának elkészítésében (v. o. 18. kot. 345. old.). – *529*

[822] Marxhoz írt 1872 nov. 21-i (dec. 3-i) levelében Ny. F. Danyielszon idézett G. A. Lopatyin leveléből; Lopatyin ebben kozolte, hogy sikerult megszokme az irkutszki számüzetéséből (v. o. 173. és 717. jegyz.), de Tomszkban ismét elfogták és visszavitték Irkutszkba. Marx valószínüleg azt tervezte, hogy személyes ismerőse, D. Urquhart brit diplomata révén kieszkozolheti Lopatyin kiszabadítását. – *530 540*

[823] J. Zsukovszkij, orosz polgári közgazdász „Karl Marksz i jevo knyiga o kapitale" c. írásának kéziratáról van szó; ez a kritika a „Vesztnyik Jevropi" 1877 szept.-i számában jelent meg. – *530*

824 1872 okt. 10-i és 23-i levelében E. Bignami arra kérte Marxot, hogy jogosítsa fel a „Tőke" olasz fordítására. Későbbi leveleiből és a „Volksstaat" egy 1872 dec. 14-i közleményéből kitunik, hogy N. La Cecilia vállalta a „Tőke" első kötetének olasz fordítását, Bignami egy 1873 ápr. 3-i levele szerint pedig Marx közölte vele, hogy La Cecilia vállalkozása meghiúsult (Marx e levele nem kerult elő). Bignami továbbra is fáradozott egy olasz fordítás kiadásán, de ez nem jott létre. A „Tőke" első kotetének olasz fordítása csak 1886-ban jelent meg. – *530*

825 Danyielszon Marx kérésére 1872 dec. 15-i (27-i) levelében kilátásba helyezte Lafarguenak a kozreműködését a „Znanyije" c. orosz folyóiratnál (v. ö. 852. jegyz.) es egy másik orosz lapnál is. A kapcsolat azonban ezekben az években nyilvánvalóan nem jott létre, s csak a 80-as években kerult sor Lafargue gyumolcsöző kozreműködésére orosz folyoiratokban („Usztoj", „Otyecsesztvennije Zapiszki", „Szevernij Vesztnyik"). Ebben az időben Lafargue közvetlen kapcsolatba is lépett Danyielszonnal és az ő révén osszekottetésbe kerult néhány más orosz folyóirattal is. – *530 540*

826 Marx a „Tőke"-nek a földjáradékról szóló szakaszában felhasználni szándékozott azt, amit az oroszországi agrárviszonyok tanulmányozásának eredményeként megállapitott. Terve szerint ez a fejezet a „Tőke" II. kotetének része lett volna. Marx halála után Engels ezt az eredetileg II.-nak szánt kötetet kettéosztva (II. és III. konyvre) két kötetben adatta ki. A III. kötet előszavában ezt írta: „Minthogy Oroszországban mind a foldtulajdonnak, mind a mezőgazdasági termelők kizsákmányolásának formái igen sokfélék, a földjáradekról szóló szakaszban Oroszországnak ugyanazt a szerepet kellett volna játszania, mint amelyet az első kotetben, az ipari bérmunkánál, Anglia játszott. Sajnos, ezt a tervét Marx nem valósíthatta meg." (Lásd 25. köt. 10. old.) – *530*

827 Marx ismételten kérte Danyielszont, hogy küldjön neki életrajzi anyagot egy Ny. G. Csernisevszkijről irandó cikkhez. Danyielszon azonban csak 1873 márc. 20-i (ápr. 1-i) levele fuggelékében adott meg néhány adatot. Csernisevszkij irodalmi tevékenységéről, politikai működéséről és peréről szóló adatokat Marx nem tudott szerezni Danyielszontol, s ezért nem tudta megírni tervezett cikkét. – *530 540*

828 Az „Emancipación" 1872 dec. 7-i száma közölt egy cikket („El Manifiesto del Partido comunista ante los sabios de la Alianza"), amelyet valószínűleg J. Mesa írt, Engelstől és P. Lafargue-tól kapott anyagok alapján. A cikk olyan adatokat tartalmaz, melyekről a „Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetkozi Munkásszövetség" megfelelő részében is szó van (lásd 18. köt. 399–401. old.). – *531*

829 1872 nov. 21-én az olasz királyi ügyész elrendelte a „Plebe" nov. 17-i (118.) számának elkobzását, mert ez közölte a Fótanács okt. 20-i üzenetét (v. ö. 796. jegyz.). Ugyanakkor bírósági eljárást indíttatott a lap szerkesztője, E. Bignami ellen, mint az Internacionálé lodi szekciójának megalapítója és feje ellen. Decemberben Bignamit és a „Plebe" szerkesztőségének néhány más tagját letartóztatták és vád alá helyezték azon a címen, hogy az Internacionáléhoz tartoznak és annak eszméit terjesztették (v. ö. 18. köt. 294. old.). – *531 538 554 577*

830 A „Volksstaat" 1872 dec. 18-án hírt adott E. Bignami letartóztatásáról és a „Plebe" 118. számának elkobzásáról. Az „Emancipación"-ban nem jelent meg kozlés erről. – *531*

831 „Östliche Post" – német nyelvű amerikai demokratikus munkásújság, 1869-től 1872-ig jelent meg New Yorkban; az ottani német emigránsok lapja. – *531*

832 1872 dec. 10-én a brit föderális tanácsból kiváltak csoportja körlevelet adott ki („To the branches, sections and members of the British Federation of the International Working

Men's Association"); a szakadárok ebben a hágai kongresszus (v. ö. 159. jegyz.) határozatainak visszautasítását követelték és meghirdették a föderáció 1873 jan.-ban Londonban tartandó rendkívüli kongresszusát (v. ö. 858. jegyz.). – *532 536*

[832] Marx: „A brit föderális tanács üzenete a szekciókhoz, ágazatokhoz, a csatlakozott társaságokhoz és tagokhoz" (lásd 18. köt. 191–195. old.). – *532 536*

[834] Engels: „A manchesteri külföldi szekció a brit föderáció valamennyi szekciójához és tagjához" (lásd 18. köt. 186–190. old.). – *532 536*

[835] Az „Emancipación" 1872 dec. 14-i száma közölte a Főtanács nov. 20-i körlevelét („Consejo General. A los miembros de la Asociación en España"). A Főtanács ebben leleplezte a hágai kongresszus bakunyinista spanyol küldöttei által terjesztett rágalmakat, s megmagyarázta a kongresszusi határozatok jogszerűségét és az Internacionálé minden tagjára kötelező voltát. – *532*

[836] Marx és Engels: „Az »International Herald« szerkesztőjének" (lásd 18. köt. 183–185. old.). – *532*

[837] 1873 febr. 2-án a Főtanács W. Wróblewskit, aki 1871 okt.-tól 1872-ig a Lengyelország ügyeivel megbízott titkárként működött, kinevezte lengyelországi meghatalmazottjává. – *533*

[838] Engels e levelének kézirata eredetileg valószínűleg egy kétoldalas megírt lap volt; a levél eleje és vége azonban le van vágva és a papír több helyen sérült. – *534*

[839] Engels itt K. A. Schramm cikkére („Der Tauschwert") utal, amely a „Volksstaat" 1872 okt. 12-i számában jelent meg. H. von Sybel cikkének címe: „Die Lehren des heutigen Sozialismus und Kommunismus", megjelent a „Kölnische Zeitung" 1872 márc. 29-i, 30-i, ápr. 2-i, 3-i, 4-i és 5-i számában. – *534*

[840] „Der Wiederbeginn der Reformbewegung in England" c. 2 cikk (I., II.) a „Volksstaat" 1872 dec. 7-i és 21-i számában jelent meg. – *534*

[841] G.-P. Cluseret cikke, „L'Internationale et la dictature", amely az „Internationale et révolution" c. blanquista röpirat (v. ö. 799. jegyz.) ellen irányult, az „Égalité" 1872 dec. 18-i számában jelent meg. – *536*

[842] A belga föderáció 1872 dec. 25–26-i brüsszeli kongresszusa, amelyen nagyobbrészt bakunyinisták vettek részt, elutasította a hágai határozatokat (v. ö. 159. jegyz.) és a New York-i új Főtanácsot, s helyeselte a saint-imier-i nemzetközi anarchista kongresszuson (v. ö. 781. jegyz.) elfogadott határozatokat. – *537 546*

[843] A graciai és a cádizi föderáció tagjai részt vettek a republikánus föderalisták 1872 novem. berében kitört andalúziai fegyveres felkelésében, az új madridi föderáció (v. ö. 779. jegyz. tagjai pedig az 1872 nov. végétől dec. elejéig tartó madridi fegyveres felkelésben. – *537*

[844] 1872 dec. 6-i levelében Sorge azt írta Engelsnek, hogy nincs semmi értesülése a portugáliai és a dániai helyzetről, s megkérdezte: nem annak a következménye-e ez, hogy törvényileg tilos az Internacionálé szervezeteinek ottani működése. – *537*

[845] A genfi ékszerművesek 1872 nov. végétől 1873 ápr.-ig sztrájkoltak a kilencórás munkaidőért. Engels tanácsára a brit föderális tanács felhívta az angol munkásokat, létesítsenek segélyalapot a sztrájkoló genfi munkások támogatására; e támogatás jóvoltából a sztrájk

sikeresen végződött. A brit föderális tanács 1873 máj. 1-i ülésén felolvasták a genfi sztrájkbizottság köszönőlevelét. – *538*

[846] Genfben 1868 márc.-ban és ápr.-ban 3000 építőmunkás sztrájkolt: tízórás munkanapot, béremelést és napibér helyett órabért követelt. A sztrájk, amelyet az Internacionálé genfi német és francia-svájci központi bizottsága vezetett, a munkások győzelmével végződött. A Főtanácsnak az 1868. évi brüsszeli kongresszuson felolvasott jelentésében (lásd 16. köt. 311–315. old.) Marx ezt írta: „A genfi építőmunkások harcaiban úgyszólván a NMSZ svájci létéről volt szó." Az Internacionálé számos országban szervezett szolidaritás-akciót a sztrájkolók támogatására, s Németországban ebből nőtt ki a külföldi munkásokkal vállalt szolidaritás első nagyobb akciója. – *538*

[847] 1872 nov. 8-i felhívásában a Főtanács a jurai föderációt figyelmeztette, hogy ha tovább is kitart a saint-imier-i határozatok mellett (v. ö. 781. jegyz.), akkor a legközelebbi kongresszusig felfüggesztik. A belga kongresszushoz (v. ö. 842. jegyz.) intézett 1872 dec. 1-i üzenetében a Főtanács megmagyarázta a belga munkásoknak a hágai határozatokat és az Internacionálé egységének megerősítésére szólította fel őket. – *538*

[848] 1872 dec. 6-án F. A. Sorge közölte Engelsszel: a Főtanács úgy határozott, hogy ideiglenes meghatalmazást ad Walternek (Párizs) és F. Arraing-nek (Toulouse). A meghatalmazásokat dec. 30-án küldték el nekik. – *539*

[849] 1872 dec. 6-i levelében ezt írta F. A. Sorge Engelsnek: „Cuno ostobaságokat csinált. Egészen a közelben megfelelő állást ajánlottak fel neki, irodai munkát havi 75 dollárért. Rábeszélésünk ellenére ő visszautasította, mert túl alacsonynak tartotta a bért. *Most* egy gépgyárban dolgozik Patersonban, és *fele*annyit sem keres. Nem hallgat a tanácsra és a maga tapasztalatán kell megokosodnia." – *539*

[850] A New York-i Spring Streeten volt a Főtanács által el nem ismert reformista amerikai föderális tanács (v. ö. 592. jegyz.) helyisége, amelyben elégedetlenség tört ki Woodhull és Claflin ellen. – *539 556*

[851] Marx legidősebb leánya, Jenny, 1871 elején postán megkapta Glinka „Életünket a cárért!" („Ivan Szuszanyin") és „Ruszlán és Ludmilla" c. operájának partitúráját. A csomagon nem volt feltüntetve a feladó, ezért csak Ny. F. Danyielszon 1872 dec. 15-i (27-i) leveléből tűnt ki, hogy ő küldte ezt, G. A. Lopatyin kérésére. – *540*

[852] 1870 végén Szlepcov, a „Znanyije" szerkesztője felkérte Marxot, írjon lapja számára politikai-gazdaságtani cikkeket. – „Znanyije" – orosz népszerű-tudományos havi folyóirat, 1870-től 1877-ig jelent meg Pétervárott; haladó irányzatú. – *540*

[853] 1872 okt. 4-én Svájcban élő, M. Bakunyinhoz közel álló orosz emigránsok egy csoportja a brüsszeli „Liberté" szerkesztőségéhez intézett nyílt levélben (megjelent a lap okt. 13-i számában) tiltakozott Bakunyinnak az Internacionáléból való kizárása ellen. – *540*

[854] A „Journal des Économistes" 1872 júliusi és augusztusi számában jelent meg M. Block cikke („Les théoriciens du socialisme en Allemagne"), amely bírálta a „Tőke" első kötetét. Marx könyvtárában ránk maradt ez a cikk Marx megjegyzéseivel. – „Journal des Économistes" – francia nyelvű havi folyóirat, 1841-től 1943-ig jelent meg Párizsban; liberális irányzatú. – *541*

[855] Ezt a levelet a párizsi „Cahiers de l'institut de science économique appliquée" („Alkalmazott közgazdasági tudományok intézetének füzetei") 1963 augusztusi száma közölte első ízben. A levelet bevezető megjegyzések szerint a kézirat fakszimiléje egy árverési kata-

lógusból származik, az árverés 1937 nov. 24-én történt. Fantonról, a levél címzettjéről kozelebbi adatokat eddig nem sikerult szerezni. – *543*

856 1873 jan. 22-i levelében F. Bolte megkoszonte Marxnak a „Tőke" második német kiadásanak első 4 fuzetét s az angol kiadás felől érdeklodott: „Ha az Ön konvve, a »Toke« angol nyelven megjelenhetne, ennek itt Amerikában nagy hatása lenne az agitáció tekintetében." A „Toke" angol nyelven csak 1887-ben jelent meg, Engels által szerkesztett fordításban. – *545*

857 1873 jan 22-i levelében Bolte felkérte Marxot és Engelst, hogy mukodjenek kozre a New York-i „Arbeiterzeitung"-ban: „A szerkesztő bizottság ... megbízott, kérjem Önoket, írjanak itt-ott tudósítást lapunk számára, ha idejuk valahogy megengedi." Ugyanakkor azt is kozolte Bolte, hogy meg fog jelenni az amerikai foderális tanácsnak egy angol nyelvu lapja. E lap kiadása azonban csak terv maradt. – „Arbeiterzeitung" – német nyelvu amerikai munkáshetilap, 1873-tol 1875-ig jelent meg New Yorkban; az Internacionálé amerikai I. szekciojának a lapja; az Internacionale dokumentumain és a Főtanács uleseiről szóló jelentéseken kívul kozolte Marx és Engels nehány írását is. 1874 őszén elfoidult az Internacionálétól. – *545*

858 A brit foderális tanács reformista szárnya (v. o 151. jegyz.) 1873 jan. 26-án kongresszust tartott Londonban. A 12 jelenlevő kuldott (koztuk H Jung, J. G. Eccarius, J. Hales, G. Bennett, F. Pape, Foster, J. Weston, a szintén megválasztott Th. Mottershead nem tudott megjelenni) elutasította a hágai kongresszus határozatait és ezzel kívul helyezte magat az Internacionalén. (A levélben a kongresszus résztvevoi ek felsorolása téves.) – *545 564*

859 A Főtanács 1873 jan. 5-i határozata a jurai foderációt az Internacionálé kovetkező kongresszusáig felfuggesztette. – *546*

860 Az Internacionálé olasz foderációjaként fellépő olaszoi szági anarchista szervezetek masodik kongresszusa 1873 márc. 15-től 17-ig folyt le Bolognában (v. o meg a 764 jegyz.). – *546 564*

861 1873 febr. elején F. A. Sorge leánya meghalt – *547 553*

862 E levél kozlésének forrása: „Briefe und Auszuge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" (Levelek és levélrészletek J. Ph. Beckertől, J. Dietzgentol, Friedrich Engelstől, Karl Marxtól es másoktól F. A. Sorgéhoz és másokhoz), Stuttgart 1906. – *547*

863 1873 febr. 8-án Liebknecht ezt írta Engelsnek: „Csakhogy a »Volksstaat« egyelore nem sokat foglalkozhatik Internacionálé-vitával; *amit azonban te surgősnek nyilvanitasz, azt mindenkor kozzéteszik.*" Engels kérdésére Liebknecht febr. 27-én azt felelte, hogy a fenti álláspontot „az a kulonleges helyzet indokolja, melybe a »Volksstaat« a lap osszes szerkesztőinek bebortonoztetése folytán kerult". – *548*

864 1873 febr. 8-i levelében W. Liebknecht kozolte Engelsszel, hogy a Szociáldemokrata Munkáspártnak szándékában áll egy „társadalompolitikai konyvtárat kiadni", amely Morus Tamás „Utópiá"-jával kezdődnék és „az osszes jelentősebb szocialista és rokon muveket" átfogná, koztuk Marx és Engels egyes muveit is. Ez a kiadványsorozat azonban csak a 80-as évek végén valósult meg („Internationale Bibliothek" címmel, J. H. W. Dietz, Stuttgart, kiadásában). – *548*

865 „Underground-railway"-nek Amerikaban azt az utat neveztek, amelyen a szokevény rabszolgák Tennesseeből, Kentuckyból stb. Ohión keresztul az ohioi és pennsylvaniai

kvéker-településekre és onnan Kanadába jutottak. Az elnevezés onnan származott, hogy a rabszolgavadászok elveszítették a szökevények nyomát, mert a kvékerek éjjel egyik településükről a másikra mentették át őket. – *550*

866 Liebknecht londoni emigrációja idején (1850–1862) Engels Manchesterben lakott. – *551*

867 Az Internacionálé dél-franciaországi tagjai ellen indított toulouse-i perben (1873 márc. 10–26.) 22 vádlott állt a bíróság előtt. A nemzetgyűlés által 1872 márciusában elfogadott törvény (v. ö. 658. jegyz.) alapján tartóztatták le és ítélték különféle fogház- és pénzbüntetésekre őket; J. Larroque-ot, a Főtanács meghatalmazottját távollétében 3 évi fogságra ítélték. – *554*

868 A 29. szekció amerikai francia szekció volt Patersonban (New Jersey). – *554*

869 A hágai kongresszus egyik határozata megbízta a Főtanácsot nemzetközi szakszervezetek alakításával (lásd 18. kot. 141. old.). E határozat értelmében a Főtanács általános tervet dolgozott ki, hogy ideiglenes elfogadásra előterjessze minden olyan munkástársaságnak, amely nemzetközi szakszervezetekben részt kívánt venni. A terv, melyet F. A. Sorge 1873 febr. 12-én Engelsnek megküldött, márc. 8-án megjelent az „International Herald"-ben. – *554*

870 A Főtanács 1873 jan. 26-i határozata (lásd 18. köt. 634–635. old.) kimondta: „a kongresszusi határozatokat el nem ismerő, vagy pedig a szervezeti és ügyviteli szabályzatban lefektetett kötelességeket tudatosan elmulasztó társaságok vagy személyek kirekesztik önmagukat a Nemzetközi Munkásszövetségből és többé nem tagjai annak". Ezt a határozatot mindenekelőtt Marx és Engels tanácsára hozták. – *555 558 564*

871 A Főtanács 1873 máj. 30-án határozatot hozott olyan értelemben, mint Engels itt javasolta (lásd 18. kot. 636. old.). – *555*

872 A Főtanács a spanyol köztársaság kikiáltása kapcsán 1873 febr. 23-án üzenetet intézett a spanyol munkásokhoz; ebben óvta őket a polgári republikanizmus eszméi iránti lelkesedéstől, elsőrendű feladatukként azt jelölte meg, hogy egyesuljenek „a munka és a szociális demokrácia köztársaságának" megteremtésére, s rámutatott arra, hogy ezt csak maguk a munkások vívhatják ki. – *555 558*

873 1872 dec. 22-én a Főtanács úgy határozott, hogy az 1872–73-ra szóló tagsági bélyegeket (v. ö. 589. jegyz.) Londonban nyomatja. A klisé elkészítése ismét Le Moussure hárult, aki hivatásos vésnok volt; a határozat végrehajtásáért Engelst tették felelőssé. – *555 563*

874 Azt a vitát, amely B. Ny. Csicserin és I. D. Beljajev között az oroszországi közösségi tulajdon keletkezéséről folyt, Csicserinnek az oroszországi falusi kozösségi tulajdon történelmi fejlődéséről szóló cikke indította el; ez a „Russzkij Vesztnyik" („Orosz Híradó") 1856. évi 1. számában jelent meg, Beljajev a „Russzkaja Beszeda" („Orosz Beszélgetés") 1856. évi 1. számában bírálta. A vita évekig folyt. – *557*

875 „Die Abschaffung des privaten Grundeigentums" c. művében A. Wagner támadta az Internacionálé 1869. évi bázeli kongresszusán hozott határozatot a föld magántulajdonának megszüntetéséről és társadalmi tulajdonba vételéről. Wagner érvei egyebek kozt Csicserinnek az oroszországi közösségi tulajdonról szóló művéből vett adatokra támaszkodtak. – *557*

876 A Főtanácsnak a spanyol munkásokhoz intézett üzenetét az „Emancipación" 1873 márc. 18-i száma közolte. Rövid bevezetőben a szerkesztőség megjegyezte, hogy a Főtanács és

az új madridi föderáció (v. ö. 779. jegyz.) nézeteinek azonossága bizonyítja a munkások egységét, ha kilométerek ezrei választják is el őket egymástól. – *558*

[877] Utalás a Bakunyin által írt „Programme et Règlement de l'Alliance internationale de la Démocratie Socialiste"-ra, amely 1868-ban jelent meg francia és német nyelven, Genfben. Teljes szövege szerepel Marx és Engels „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. jelentésében (lásd 18. köt. 441–443. old.). – *559*

[878] Engelshez intézett 1873 ápr. 9-i levelében F. A. Sorge ezt írta: „Mikor Serraillier mandátuma került szóba, Dereure kijelentette: »Serraillier papoktól pénzt szerzett és magára fordította; megvádolták ezzel, de nem ítélték el, Le Moussunek a kezében vannak a bizonyítékok.«" – *561*

[879] Nyilván arról van szó, hogy a Kommün tagjainak kisebbsége szembeszállt a jóléti bizottság megalakításáról szóló határozattal. E határozatot a kommünárok 1871 máj. 1-i ülése fogadta el, 45:23 arányú szavazattöbbséggel. A többség a blanquistákból, újjakobinusokból és a velük rokonszenvező Kommün-tagokból állt. Velük szemben A. Serraillier a proudhonistákhoz csatlakozott; az ő és 16 más Kommün-tag (köztük A. Avrial, A.-F.-J. Theisz, F. Jourde, B. Malon stb.) által írt kiáltvány szerint a jóléti bizottság megalakítása diktatúra megteremtését jelenti stb. A jóléti bizottság megválasztásakor a Kommün 25 tagja, köztük Serraillier is, tüntetően kivonult a helyiségből. (Frankel Leó a kisebbséggel szavazott, de nem vonult ki vele.) – *561*

[880] 1873 ápr. 9-i levelében Sorge tájékoztatást kért Engelstől a bécsi szocialisták között folyó harcról, amelynek élén egyfelől A. Scheu, másfelől H. Oberwinder állt, s amelyről ő a „Volksstaat"-ból és a „Volkswillé"-ből értesült. A „Volksstaat" 1873 márc. 15-i számában Scheu opportunizmussal és nacionalizmussal vádolta Oberwindert, a „Volkswille" szerkesztőjét; a „Volkswille" márc. 19-i számában Oberwinder azt vetette Scheu szemére, hogy az anarchistákkal áll kapcsolatban. – *562*

[881] A „Neuer Sozialdemokrat" 1873 ápr. 27-i, „Internationale Arbeiterassoziation" c. cikkében a szerkesztőség Marxot és a Főtanácsot próbálta felelőssé tenni az Internacionálé franciaországi tagjainak letartóztatásáért és peréért (v. ö. 867. jegyz.). – *562*

[882] V. ö. Engels: „A »Neuer Sozialdemokrat« cikkeihez" (lásd 18. köt. 303–305. old.). – *562*

[883] V. ö. Engels: „Az Internacionálé és a »Neuer«" (lásd 18. köt. 306–309. old.). – *562*

[884] 1872 végén A. Hepnert „az Internacionálé érdekében kifejtett tevékenysége" és a hágai kongresszuson való részvétele miatt négyheti fogházra ítélték, 1873 elején pedig kiutasították Lipcséből. Egy ideig még Lipcse környékén tartózkodott, de a rendőrség üldözte és át kellett költöznie Boroszlóba. – *564*

[885] Engels nyilván a jurai föderáció 1873 ápr. 27–28-i kongresszusára utal. Ezen a föderáció ismételten elutasította a hágai határozatokat és az új Főtanács elismerését, s olyan javaslatot fogadott el, hogy szept. 1-re össze kell hívni az anarchisták önálló nemzetközi kongresszusát. Miután néhány, az Internacionáléról leszakadt szervezet hozzájárult ehhez, a jurai föderális tanács júl. 8-án körlevelet adott ki, s ebben közölte, hogy az anarchista kongresszust Genfben tartják (v. ö. 162. jegyz.). – *564 567*

[886] Engels: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának" (lásd 18. köt. 301–302. old.). – *566*

[887] A Főtanács által 1873 máj. 23-án kiadott „Nyilatkozat a franciaországi mandátumokról"

a bakunyinisták és lassalleánusok azon kísérletei ellen irányult, hogy a Főtanácsot tegyék felelőssé Van-Heddeghem és É. Dentraygues árulásáért. A nyilatkozat az Engels által F. A. Sorgéval közöltteken (v. ö. 562. és 563. old.) alapult. Sorge máj. 27-én küldte el Engelsnek a nyilatkozat német szövegét ezzel a megjegyzéssel: „Ezúttal munkát kell okoznom neked. Légy szíves, fordítsd ezt le rögtön angolra és franciára, s küldd aztán el a brit föderális tanácsnak és a spanyol föderális tanácsnak. Általában küldd el mindenhová, ahová kívánatos." Az angol fordítást Engels végezte el, s ő szerkesztette a Lafargue által készített francia fordítást is. – *566 578*

888 Az Internacionálé brit föderációja 1873 jún. 1–2-án Manchesterben tartotta második kongresszusát. A kongresszus határozatot hozott a föderáció ügyviteli szabályzatáról, a propagandáról, nemzetközi szakszervezet megteremtéséről, s a vörös zászlót a brit internacionalisták lobogójának nyilvánította. Különösen nagy jelentőségű a munkásosztály politikai tevékenységéről hozott határozat, amely felhívta a tagságot önálló politikai munkáspárt létesítésére. Engels a „Volksstaat" 1873 júl. 2-i számában közölt cikkében („Az Internacionáléról"; lásd 18. köt. 447. old.) értékelte a kongresszust. – *567 577*

889 A „Liberté" 1873 ápr. 1-i és jún. 8-i számában A. Serraillier bizonyította, hogy a blanquista F.-É. Cournet és G. Ranvier a felelős É. Dentraygues árulásáért, amelynek következtében az Internacionálé több tagja a toulouse-i bíróság elé került (v. ö. 867. jegyz.). – *568*

890 1873 ápr. 11-én A. Hepner elküldte Engelsnek azt a levelet, amelyet ő a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának aláírásával Th. Yorcktól kapott. Levelében Hepner ezt írta: „Yorck *olyan* korlátolt lassalleánus, hogy mindent gyűlöl, ami nem hasonlít a »Neuer Sozialdemokrat«-hoz. Nemcsak a *mi* cikkeinket gyűlöli, hanem Dietzgenéit is." Bebel viszont azt írta Engelsnek (máj. 19-i levelében), hogy Hepner túloz, „rémeket lát", „pártunkban úgyszólván eltűnt már a Lassalle-kultusz". (Febr. 8-i levelében Liebknecht is ezt írta: „Lassalleánusaink lázadása véget ért – megint minden rendben.") Hepner egyik leveléből kitűnik, hogy az ő révén ápr. 23-án Engels levelet küldött Liebknechtnek, ez a levél azonban nem került elő. – *569*

891 Liebknecht és Bebel a Szociáldemokrata Párt eisenachi alapító kongresszusa előtt, 1869 jún. 23-án nyilatkozatot tettek közzé Schweitzer ellen, melyben többek között azt írják, hogy a harc megmutatja majd, vajon „a túlsó oldalon uralkodó korrupció . . . avagy a nálunk uralkodó becsületes és tiszta szándékok" fognak-e győzni. A „becsületes" gúnynév aztán rajta ragadt az eisenachiakon. – *569*

892 Valószínű, hogy Hepner e megjegyzései –*(csillag) jelzéssel – a „Volksstaat" 1873 márc. 1-i, 15-i és máj. 10-i számában jelentek meg; az első Blos ellen, a többi kettő Yorck ellen irányult. – *570*

893 Általános Német Munkásegylet – önálló politikai munkásszervezet (1863–75). Kezdeményezői azok a munkásegyletek voltak, melyek megőrizték 1848–49 hagyományait. Az 1863 máj. 23-án tartott lipcsei alakuló kongresszuson F. Lassalle-t választották meg elnökké. Lassalle diktatorikus vezetési elvei és a körülötte kialakult személyi kultusz ellenére működött az egyletben egy ellenzéki csoport, amely maga mögött tudhatta Marx és Engels, majd az Internacionálé segítségét is. Ez az ellenzék 1869 nyarán kilépett az egyletből és részt vett Eisenachban a W. Liebknecht és A. Bebel vezette marxista Szociáldemokrata Munkáspárt megalapításában. 1875 májusában Gothában a lassalleánusok és az eisenachiak egyesültek, s megalakult az egységes német munkáspárt. – *570 579 596*

894 Az eisenachi kongresszus (1869 aug. 7–9.), amelyen a Bebel és Liebknecht vezetése alatt álló Német Munkásegyletek Szövetségének képviselői és a lassalleánus Általános Német

Munkásegylet baloldalához tartozó munkásmozgalmi vezetők vettek részt, megalapította a német Szociáldemokrata Munkáspártot és kidolgozta annak programját (az ún. eisenachi programot), amely lényegében az Internacionálé elveire támaszkodott. – *570*

[895] V. ö. Engels: „Az Internacionáléról" (lásd 18. kot. 446–449. old.). – *572 575*

[896] V. ö. Hegel: „Phanomenologie des Geistes", D, VI., 2. b. A felvilágosodás igazsága. Budapest 1961, 296. old. – *572*

[897] 1872-ben és 1873-ban W. Liebknecht és A. Hepner ismételten arra kérte Marxot, hogy füzetben vagy a „Volksstaat"-ba írandó cikkben bírálja meg F. Lassalle nézeteit. 1873 máj. 16-án Liebknecht ezt írta neki: „De a német gondolkodók koponyájában meglevő lassalle-i pókhálók sem felejthetők el, s *rád vár*, hogy megtedd ezt az »úttörő« sepruvonást. *Téged* lopott meg, értelmezett félre és *hamisított meg* Lassalle – *neked* kell ezt rábizonyítanod; senki más nem teheti meg olyan jól, mint te, és senki mástól nem vehetik ezt a *tisztességes* lassalleánus elemek (akikre tekintettel kell lennunk) olyan kevéssé rossznéven, mint tőled." – *572*

[898] 1873 jún. 29-én L. Kugelmann ezt írta Engelsnek: „A tegnapi »Frankfurter Zeitung«-ban London, f. hó 26. keltezéssel ezt olvasom: »Dr. Karl Marx súlyosan megbetegedett.« – Tenge asszony, Rietbergből, aki Badenweilerben volt gyógykezelésen, tegnap azt írta nekünk, úgy hallotta, hogy Marx meghalt ... légy hát olyan jó, kedves Engels, és adj nekem *postafordultával* lehetőleg részletes beszámolót Marx állapotáról." Engels válaszának vétele után Kugelmann az alábbi közleményt küldte be a „Volksstaat"-nak: „Újabban különféle lapok azt írták, hogy Karl Marx súlyos beteg. Megelégedéssel kozolhetjuk olvasóinkkal, hogy ez nem áll; Marx csupán azt az orvosi utasítást kapta, hogy ne dolgozzék napi 4–6 óránál többet." Ez a közlemény a „Volksstaat" 1873 júl. 13-i számában megjelent. – *574*

[899] Ez a távirat válasz volt F. A. Sorgénak, aki annak surgős eldontését kérte, hogy az Internacionálé genfi kongresszusán (1873 szeptemberben) ki képviselje a Főtanácsot. A Főtanácsnak nem volt pénze rá, hogy maga küldjon delegátust, ezért Sorge megkérdezte, nem mehetne-e Engels vagy Serraillier a Főtanács meghatalmazottjaként Genfbe. A távirat megérkezte után a Főtanács jóváhagyta Serraillier megbízását és aug. 8-án megfelelő útmutatást kuldott neki (v. ö. 157. jegyz.). Serraillier azonban nem vett részt a kongresszuson (v. o. 160. jegyz.). – *577*

[900] 1873 jún. 20-i levelében F. A. Sorge kozolte Engelsszel, hogy Buenos Airesben az Internacionálénak három új szekciója alakult meg (egy 130 tagú francia, egy 90 tagú olasz és egy 45 tagú spanyol szekció), amelyek részére kérte a hágai kongresszus határozatainak megkuldését. Az első Buenos Aires-i szekció 1872 januárjában alakult meg francia emigránsokból; szervezői A. Monnot, a párizsi szekció volt tagja és É. Flaesch voltak. A szekció 1872 febr. 10. és márc. 15-e közt felvételét kérte a Főtanácstól. Később a Kommunnek még tobb menekultje is megtelepedett Buenos Airesben, köztuk R. Vilmart, aki kuldott volt a hágai kongresszuson és levelezésben állt Marxszal és Engelsszel; ekkor a szekció kiszélesedett. 1873-ban újabb szekciók alakultak Buenos Airesben, főleg emigránsokból. – *577*

[901] A lipcsei Hinrich-könyvkereskedés félévenként megjelent híres könyv-, újság-, térk épstb. katalógusairól van szó. – *578*

[902] 1873 aug. 11-én a Főtanács meghatalmazta Engelst, hogy a kommunárok özvegyei és árvái számára Amerikában gyűjtött pénzt adja át A. Serraillier-nek, s ő ezt az összeget lehetőleg a megjelölt célra, vagy pedig pártcélokra használja fol. – *578*

[903] 1873 júl. 9-i leveleben F A Sorge megkérdezte Engelstól, mi a hattere a „Volksstaat" 1873 jun 14-i szerkesztőségi cikkenek, amely igen szigoruan biralja H Oberwinder opportunista hibait, kulonosen a választójogi reformmal kapcsolatban tanusitott magatartasat, ez a reform a liberális burzsoáziának nyújtott kozvetlen tamogatas volt (V. o. meg 880. jegyz) – *578*

[904] 1873 jul. 16-án megjelent a „Volksstaat"-ban egy bécsi kozlemeny, annak a határozatnak a szó szerinti szovegevel, amelyet A. Scheu jun. 29-en az osztrák munkaspart ujjaszervezésevel kapcsolatban rendezett bécsi munkásgyulesen beterjesztett. A hatarozat kimondja, hogy a pártnak világos, atfogo program alapjan kell mukodnie, demokratikus koveteléseket allít fel (a normál-munkanap bevezetese, a nomunka korlatozása és a gyermekmunka eltorlése az uzemekben stb), majd megállapítja, hogy a munkásokkal szemben az osszes tobbi part egyetlen reakciós tomeget alkot. – *579*

[905] Alcoyban, ebben az iparilag fejlett spanyol kisvárosban 1873 júl. 7-én egy munkasgyules általános sztrájkot mondott ki, s ez az államhatalom képviseloi és a gyárosok ellen felkelésse fejlodott. Ennek eredményeképpen a mintegy 5000 munkás által támogatott bakunyinistak átvették a városban a hatalmat. A hatalom birtokában azonban teljesen tetlenek maradtak és júl. 12-én minden ellenállás nelkul átadták a várost a felvonult kormanycsapatoknak. Az alcoyi esemenyeket, mint az anarchista elmelet és taktika csődjének szemléletes peldáját, leírta Engels „A bakunyinisták munkában" c. cikkében (lásd 18 kot. 456–458. old.). – *579*

[906] Ny. F. Danyielszon a kovetkezó muveket kuldte meg Marxnak. Beljajev: Zakoni i akti, usztanovljavsije v drevnyej Rosszii kreposztnoje szoszto janyije. – 1859. Nyevolin· Isztorija rosszijszkih grazsdanszkih zakonov – 1851 Gorcsakov. Monasztirszkij prikaz. – 1868 Csicserin: Opiti po isztorii russzkovo prava. – 1858. Csicserin: Oblasztnije ucsrezsgyenyija Rosszii. – 1856. Szergejevics: Vecse i knyaz – 1867. Hlebnyikov Obscsesztvo igoszudarsztvo v domongolszkij period russzkoj isztorii – 1872. stb. – *581*

[907] Marx a teetotaller-ek (onmegtartóztatok, antialkoholistak, bornemisszak) szektáján a bakunyinistákat érti, mert ezek a politikai harctol valo tartozkodast hirdették a munkásosztálynak – *581*

[908] 1873 máj. 10-i (22-i) leveleben Ny F. Danyielszon reszletesen kifejtette az I D Beljajev es B. Ny. Csicserin kozotti nezeteltéresek okait (v o 557 old) és áttekintest adott az oroszországi kozösségi foldtulajdonnal foglalkozo orosz irodalomrol – *581*

[909] Engels kb 1873 okt. 28-tól nov. 20-ig Engelskirchenben tartozkodott. – *589 610*

[910] M. Bakunyin levelet írt a „Journal de Genève" szerkesztoinek (megjelent a lap 1873 szept. 25-i szamában) és a jurai foderációnak (megjelent a „Bulletin de la Federation Jurassienne" okt. 12-i számában), s ebben kijelentette, hogy visszavonul a politikai életből – *590*

[911] V o „A forradalmi katekizmus", lásd 18 kot 401–406 old. – *590*

[912] 1873 júl. 22-én E. Bignami kozolte Engelsszel, hogy Melegnanó ban az Internacionalenak egy új szekciója alakult meg, mely G. Flourens nevet viseli. – *59 1*

[913] L Kugelmann, akit nyugtalanított a „Frankfurter Zeitung"-nak Marx egészségi állapotáról szolo kozlése, 1874 jan. 13-i leveleben kozelebbi felvilágosítást kert erről Engelstől. – *592*

914 Az 1874 jan. 10-i Reichstag-választáson a Szociáldemokrata Munkáspárt olyan nagy sikert aratott, amilyent addig szocialista párt még egy országban sem ért el. Az 1871 márciusi választásokkal szemben szavazóinak száma 41 461-ről 171 351-re, képviselőinek száma 2-ről 6-ra emelkedett. Megválasztották a még börtönben levő (v. ö. 423. jegyz.) A. Bebelt és W. Liebknechtet, rajtuk kívül J. Most, J. Vahlteich, A. Ceib és J. Motteler jutottak képviselői mandátumhoz, s először jutott be a Reichstagba az Általános Német Munkásegylet (v. ö. 893. jegyz.), mely az előző választásokon kapott 60 466 szavazattal szemben most 180 319 szavazatot és így 3 mandátumot szerzett. Jelentősen nőtt a Centrumpárt (ultramontánok) szavazatainak száma is; ez ellen a párt ellen folytatta Bismarck a kultúrharcot (v. ö. 197. jegyz.). Ultramontánoknak egyébként a szélsőségesen reakciós, különösen Bajorországban elterjedt katolikus politikai irányzat követőit nevezték (ultramontán – a hegyeken túli, azaz az Alpokon túli pápaság hívei). – *592 596 623*

915 A Ligue universelle des Corporations Ouvrières (Munkásszövetkezetek Egyetemes Ligája) 1873 végén, 1874 elején alakult meg Genfben. Minthogy azonban eredménytelenül igyekezett csatlakozásra bírni az angol és német szakszervezeteket, a liga megszűnt. – „L'Union des Travailleurs" – francia nyelvű svájci munkásújság, 1873 nov.-től 1874 dec.-ig havonta jelent meg Genfben; opportunista irányzatú. – *595*

916 A trade-unionok sheffieldi kongresszusa az 1874 jan. 14-i ülésén megtagadta a csatlakozást a „Ligue universelle des Corporations Ouvrières"-hez (v. ö. 915. jegyz.). – *595*

917 „Le Mirabeau" – belga hetilap, 1868 dec.-től 1874 szept.-ig jelent meg Verviers-ben; az Internacionálé belga szekcióinak lapja. – *595*

918 J. Jacoby, tiltakozásul A. Bebel és W. Liebknecht hazaárulási pere ellen (v. ö. 423. jegyz.), belépett a Szociáldemokrata Munkáspártba. Az 1874 jan. 10-i választáson eljutott a pótválasztásig, s jan. 27-én 7577 szavazattal 6674 ellenében győzött. Általános meglepetésre azonban megtagadta mandátumának átvételét, ezzel akarva tüntetni a reakciós birodalmi alkotmány ellen. Így a párt elveszítette Jacoby választókerületét; a „Volksstaat" ezért 1874 febr. 20-án elítélte Jacoby eljárását. – *596 598*

919 Engels ismételten foglalkozott a német történelem kérdéseivel, s különösen 1873–74-ben sokat dolgozott ezen a témán. Megmaradt feljegyzései szerint az volt a terve, hogy 1873-ig terjedően megírja Németország történetét; ennek a középkor végétől 1789-ig nyúló részét átfogó bevezetésben, a francia forradalom utáni eseményeket pedig részletesebben kívánta tárgyalni. Terve azonban nem valósult meg; kéziratának egy részét lásd 18. köt. „Különfélék Németországról" címmel (557–564. old.). – *596*

920 V. ö. Engels: „Az angol választások" (lásd 18. köt. 467–472. old.). – *598*

921 „A birodalmi katonai törvény" c. cikkét (lásd 18. köt. 473–480. old.) Engels a „Volksstaat" számára írta azzal a vitával kapcsolatban, mely a Reichstagban a békelétszámnak a katonai törvény tervezetében előirányzott emeléséről folyt. A cikk, melyben Engels egyebek közt kifejtette, hogy a német militarizmus kiépítése veszélyezteti Európa békéjét, a „Volksstaat" 1874 márc. 8-i és 11-i számában jelent meg. Ápr. 20-án a Reichstag 214 szavazattal 123 ellenében elfogadta a katonai törvény tervezetét. – *598*

922 „Der Beobachter" – német napilap, ezzel a címmel 1833-tól jelent meg Stuttgartban; a 60-as években a kispolgári demokrácia orgánuma, „Ein Volksblatt aus Schwaben" alcímet viselte, szerkesztője Karl Mayer volt. – *598*

923 Ez a fogalmazvány annak a cégnek az üzleti (jogi) kérdéseiről szól, amely A. Le Moussu

vésnöki szabadalmának kiaknázásával foglalkozott. P. Lafargue-nak e cégből való kilépése után Marx lépett a helyébe (v. ö. 164. jegyz.). – *600 602*

924 „The Gardener's Chronicle and Agricultural Gazette" – angol mezőgazdasági hetilap, 1841 óta jelenik meg Londonban. – *600*

925 „The Engineer" – angol tudományos hetilap, 1856 óta jelent meg Londonban. – „The Farmer" – angol havi folyóirat, később mezőgazdasági hetilap, 1865-től 1889-ig jelent meg; 1889 óta „Farmer and Stock-Breed (Breeder)" címmel jelenik meg. – *602*

926 1874 ápr. közepétől máj. 5-ig Marx gyógykezelés végett Ramsgate-ben tartózkodott. – *604 606 607*

927 1874 márc. 7-én Marija Alekszandrovna nagyhercegnőnek, Alfred edinburgh-i herceg menyasszonyának Angliába való megérkezése alkalmából A. Tennyson „Ő királyi fensége, Marija Alekszandrovna, edinburgh-i hercegnő megérkeztére (üdvözletére)" címmel verset írt, amelynek minden szakasza az „Alekszandrovna" névvel végződött. – *604*

928 1874 ápr. 15-én L. Kugelmann elküldte Marxnak R. H. Meyer könyvét: „Der Emanzipationskampf des vierten Standes". – *608*

929 1872 márc. végén Warwickshire grófságban mezőgazdasági munkások szakszervezete alakult; ez élére állt egy sztrájknak, amely gyorsan átterjedt a szomszédos közép- és kelet-angliai grófságokra. A mezőgazdasági munkások harcának sikerében része volt az ipari munkások támogatásának és annak is, hogy az ipari fellendülés következtében a városokban megnőtt a munkaerő-kereslet (v. ö. Engels: „Londoni levelek I."; lásd 18. köt. 67–68. old.). 1872 máj.-ban J. Arch munkás elnökletével megalakult a National Agricultural Labourers' Union (A mezőgazdasági munkások országos egyesülete), amelynek 1873 végén már 100 000 tagja volt. A munkaidő csökkentéséért és munkabéremelésért folyó harc 1874-ig tartott és több grófságban a sztrájkolók győzelmével fejeződött be. – *609 615*

930 1874 máj.-ban II. Sándor orosz cár Angliában tartózkodott, hogy megszilárdítsa az angol kormányhoz fűződő kapcsolatokat. Látogatásának ürügyéül szolgált, hogy találkozni óhajt leányával, Marija Alekszandrovnával, az edinburgh-i herceg feleségével. – *609*

931 1871 jan.-tól márc.-ig Oroszország, Anglia, Ausztria–Magyarország, Németország, Franciaország, Olaszország és Törökország képviselői konferenciát tartottak Londonban. Márc. 31-én egyezményt írtak alá, amely hatályon kívül helyezte az 1856. évi párizsi békeszerződés 11., 13. és 14. cikkelyét, miáltal Oroszország és Törökország megint tarthatott hadihajókat a Fekete-tengeren és hadianyag-raktárakat létesíthetett annak partjain. – A XIX. század 60-as éveinek végén és 70-es éveinek elején Oroszország annektálta Közép-Ázsia jelentős részét (a buharai, a hivai, a kokandi kánságot) s gyarmati uralmat léptetett életbe ezen a területen. – *609*

932 A Court of Chancery Anglia egyik legmagasabb fokú polgári bírósága volt; 1873-ig a lordkancellár elnöklete alatt állt, azóta a legfelsőbb bíróság egyik osztálya. Illetékességéhez tartoztak az örökösödési és a gyámsági ügyek, a szerződéses kötelezettségek, a részvénytársaságok stb. A Court of Chancery hírhedt volt jogi csűrés-csavarásairól és bürokratikus ügyintézéséről. – *611*

933 Utalás az Ausztriai Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulására. Ez a párt 1874 ápr. 5–6-án illegálisan alakult meg Neudörfelben (amely akkor Lajtaszentmiklós néven Magyarországhoz tartozott). Az alakuló kongresszuson 74 küldött vett részt, köztük 10 cseh

küldött. A párt egyesíteni akarta a „Lajtán innení" (hazánkból nézve: a Lajtán túli) monarchia kulonféle nemzetiségu munkásmozgalmait. – *615*

934 1874 aug.-ban olasz anarchisták megkísérelték, hogy Bolognában és Apuliában felkelést robbantsanak ki. – *619*

935 F. A. Sorge 1874 aug. 14-én közölte Engelsszel, hogy aug. 12-én lemondott az Internacionálé főtitkári funkciójáról és kilépett a Főtanácsból. Szept. 25-én elfogadták Sorge lemondását. – *621*

936 Engels: „Emigráns-irodalom" (lásd 18. kot. 491–536. old.). – *627*

937 Engels „A német paraszthaború" c. muvének (lásd 7. köt. 319–401. old.) harmadik kiadása 1875-ben jelent meg Lipcsében. Ehhez 1874 jul. 1-én Engels rovid bevezetőt irt „A német paraszthaború« 1870-es kiadásához irt előzetes megjegyzés kiegészítése" címmel (lásd 18. kot. 484–489. old.). Ebben az 1870-es előzetes megjegyzéshez kapcsolódva (v. ö. 114. jegyz.) röviden elemzi Németország fejlődését 1870 óta és mindenekelőtt az elméleti harc szükségességét hangsúlyozza. – *627*

938 Ennek a levélnek az eredeti példánya nincs meg; az itt közölt szöveget G. A. Lopatyin idézi P. L. Lavrovnak irt 1874 okt. 27-i levelében. Engels ezzel Lopatyin 1874 okt. 15-i levelére válaszolt, amelyben Lopatyin Engels „Emigráns-irodalom" c. cikkeiről nyilatkozott. E cikkek egyikében Engels bírálta Lavrovot a bakunyinisták iránt tanúsított békülékenysége miatt (lásd 18. köt. 507–515. old.). – *629*

939 Engels Carlo Cafieróhoz intézett, itt következő három levelének eredetijét az olasz rendőrség elkobozta, amikor Cafierót 1871 augusztusában őrizetbe vette. E levelek nyelve angol volt; Cafiero ugyanis 1871 június 12-én arra kérte Engelst, hogy angolul irjon neki, mert ezt a nyelvet kevéssé ismerik Olaszországban, s igy jobban védve lesz az esetleges indiszkrécióval szemben. A rendőrség olaszra fordittatta az elkobzott leveleket, és mellékelte a fordításokat a Nemzetközi Munkásszövetség nápolyi szekciójának rendőrségi aktáihoz. Mindhárom másolaton a kovetkező felírás van: „Engels levele, elkobozva Carlo Cafieri úrtól. Fordítás angolból. Másolat." E másolatokat Aldo Romano olasz történész találta meg 1946-ban a nápolyi állami levéltárban a prefektúra aktái közt, s ő hozta fakszimilében nyilvánosságra, „Storia del movimento socialiste in Italia" c. műve II. kötetében (Milánó–Róma 1954). Közlésünk ezen a fakszimile-nyomaton alapul; az eredeti kéziratok eddig nem kerültek elő.

Az olasz rendőrség fordításában a tárgy és a nyelv kellő ismeretének hiánya folytán sok durva hiba van, amely elferdíti az eredeti szöveget. Egyes betűknek, szavaknak, vagy mondatok részeinek hiányából arra következtethetünk, hogy a szöveg fordítója és másolója más-más személy volt. A tévesen vagy nem világosan irt szavakat és részeket lapalji vagy hátsó jegyzetben helyesbítettük ott, ahol a tények ismerete – igy pl. Engels más levelei és ebben az időben irt munkái, vagy Cafierónak Engelshez intézett és fennmaradt 1871 június 12-i, 28-i és július 12-i levele – ezt lehetővé tette. A rosszul irt neveket és újságcímeket, valamint a nyilvánvaló elírásokat hallgatólag helyesbítettük. – *631*

940 Úgy látszik, nem jött létre a levelezési kapcsolat Engels és L. Castellazzo, a fiuenzei Società Democratica Internazionale elnöke kozt (v. ö. 637–638. old.). 1871 jún. 12-i levelében C. Cafiero részleteket közölt Engelsszel Castellazzo életéről és politikai tevékenységéről, s tájékoztatta őt a társaság megalakulásáról, amelynek az Internacionáléhoz való csatlakoztatását remélte. Jún. 28-án megírta Engelsnek, hogy a társaság, miután a rendőrség erőszakosan feloszlatta, más néven újjáalakult, s Engels Francesco Piccini cipész útján felveheti a kapcsolatot Castellazzóval. – *633 637*

941 „A Nemzetkozi Munkásszovetségnek a genfi kongresszus 1866 szeptember 5-i ulésén elfogadott szervezeti szabályzata" 1. cikke így szól: „A Szovetség azért alakult, hogy a különböző országokban fennálló és ugyanarra a célra, tudniillik a munkásosztály kölcsonos védelmére, haladására és teljes felszabadítására torekvő munkásegyesületek érintkezésének és együttműkodésének kozpontjául szolgáljon." (Lásd 16. kot. 483. old.) – *634*

942 „A Főtanács 1868 dec. 22-i szóban forgó határozata: 1. a *Szocialista Demokracia Nemzetközi Egyesulése szabályzatának* mindazon cikkeit, amelyek a *Nemzetközi Munkásszövetséghez* való kapcsolatai felől rendelkeznek, semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja; 2. a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülését* nem fogadja el a *Nemzetközi Munkásszövetség* ágazatának" (lásd 16. kot. 331. old.). – A Főtanács francia nyelven idézett 1869 március 9-i kozlése egyes szavak kihagyása folytán zavaros; fordítását „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesulese Kozponti Irodájának" c. levél alapján kozoljuk (lásd 16. kot. 340. old.). – *635*

943 A Főtanács 1871 júl. 4-i ulésén P. Tibaldi, a Párizsi Kommün résztvevője, leleplezte, hogy L. Wolff a bonapartista rendőrség ugynoke. Tibaldi elmondta, hogy – mint a pénzugyminisztérium irataiból kiderült – Wolff havonta 1000 frankot kapott a titkos alapból és ennél nagyobb összeget is nyugtázott. Az „Eastern Post" 1871 júl. 8-i száma kozolte ezt a leleplezést. – *635 639*

944 1871 jún. 12-i levelében C. Cafiero ezt írta Engelsnek: „Mazzini aszkétai duheben lapja, a »Roma del Popolo« (v. ö. 951. jegyz.) hasábjain minduntalan támadja a »materialista ateistákat«... Szegény oreg nem képes megérteni, hogy az ő ideje elmúlt, hogy a nemzeti egységről és szabadságról vallott felfogása – amely a maga idején nagyszerű volt – ma úgy elhalványodik, mint a gyertyafény a napvilágon..." – „Dio e Popolo" (Isten és a Nép) – olasz republikánus lap volt, 1858-ig jelent meg Genovában. – *635*

945 Engels 1841 nyarának elején utazta be Lombardiát. – *636*

946 1871 jún. 28-án C. Cafiero kozólte Engelsszel, hogy lefordítja olaszra a „Polgárháború Franciaországban" c. üzenetet (v. o. 357. jegyz.). Megkérdezte továbbá, hogy oroszra le van-e már fordítva az Üzenet, egy vele baráti kapcsolatban álló republikánus szocialista hölgy ugyanis elvállalná ezt a fordítást; ő bátorította, hogy máris kezdjen hozzá. – *637 646*

947 „A polgárháború Franciaországban"-t (v. o. 357. jegyz.) 1871–72-ben lefordították franciára, németre, oroszra, olaszra, spanyolra és hollandra; megjelent Európában és Amerikában újságokban, folyóiratokban és brosúraként. Franciául először a brusszeli „L'Internationale" kozolte, 1871 júl.-tól szept.-ig. 1872-ben Marx által szerkesztett francia fordításban brosúraként is megjelent. Orosz nyelven először 1871-ben Zürichben jelent meg; spanyolul 1871 júl.-tól szept.-ig az „Emancipación" kozolte, hollandul a „Werker". A német fordítás, amelyet Engels készített, 1871-ben jelent meg (v. o. 387. jegyz.). – *637 675*

948 Az „Ai Cittadini della commune di Parigi" c. szolidaritási üzenetet, amelyet a firenzei Società Democratica Internazionale intézett 1871 ápr. 12-én a kommünárokhoz, e társaság más tagjai kozott F. Piccini is aláírta. – *637*

949 1871 jún. 28-i levelében C. Cafiero ezt írta Engelsnek: „Két hét fogház elég volt ahhoz, hogy kihajtson Caporussóból minden demokratikus, republikánus és szocialista felfuvalkodottságot." S. Caporusso reménytelen sztrájkot szervezett Nápolyban, s emiatt a nápolyi szekció három más tagjával egyutt letartóztatták. – *638*

[950] A Párizsi Kommünnek Londonban levő olasz menekültjei között volt P. Tibaldi, P. L. Savio, V. Regis, N. La Cecilia. – *639*

[951] G. Mazzini „Agli operai italiani" c. cikke a „Roma del Popolo" 1871 júl. 13-i számában jelent meg. – „La Roma del Popolo" – olasz hetilap, 1871-től 1872-ig jelent meg Rómában; kispolgári demokrata irányzatú; a baloldali mazzinisták orgánuma; vallásfilozófiai, politikai és irodalmi kérdésekkel foglalkozott; támadta a Párizsi Kommünt és az Internacionálét. – *640*

[952] S. Caporusso elsikkasztotta azt a 300 lirát, amelyet a nápolyi szekció gyűjtött négy letartóztatott tagja számára, akiknek egyike maga Caporusso volt (v. ö. 949. jegyz.). – *640*

[953] V. ö. Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség és a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése" (lásd 16. köt 330–331. old.). – *641*

[954] V. ö. Marx: „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesülése Központi Irodájának" (lásd 16. köt. 339. old.). – *642*

[955] G. Mazzini cikkéről (v. ö. 951. jegyz.) Engels a Főtanács 1871 júl. 25-i ülésén számolt be (v. ö. 17. köt. 597–598. old.); az ülésről szóló beszámolót közölte az „Eastern Post" júl. 29-i száma. A cikkből idézett passzust lásd Engels „Mazzini fellépése az Internacionálé ellen" c. írásában (17. köt. 358. old.). – *644*

[956] 1865 ápr.-ban az olasz mazzinisták kiléptek a Főtanácsból. Erre az Internacionálé párizsi szekciójában támadt konfliktus vitája szolgált indítékul. Polgári elemek megkísérelték, hogy a maguk céljára használják ki ezt a konfliktust. A Főtanács álláspontját ebben az ügyben a Marx által megfogalmazott határozatok fejezték ki (v. ö. 16. köt. 76–77. old.). – *644*

[957] P. Vésinier cikkére a Főtanács megbízásából H. Jung válaszolt, 1866 febr.-ban (lásd 16. köt. 474–480. old.). Ezt a levelet, amelyet Marx szerkesztett, az „Echo de Verviers" szerkesztőjének küldték, s ez nem egy liège-i újságban, hanem az „Echo de Verviers" 1866 febr. 20-i számában jelent meg. – L'Echo de Verviers – belga polgári demokratikus napilap; megjelent 1864-től 1866-ig, az Internacionálé londoni francia szekciójában levő kispolgári elemek szócsöve. – *644*

[958] „Histoire de la révolution de 1848" c. könyve második kötetében L. Blanc azt állította, hogy az 1848 júniusi franciaországi eseményeket a bonapartisták provokálták, s aktívan részt vettek bennük. – *644*

[959] E levél előző 4 bekezdéséből jött létre Engels „Mazzini fellépése az Internacionálé ellen" c. cikke (lásd 17. köt. 358–359. old.), amelyet C. Cafiero 1871 aug. 31-én közöltetett a „Libero Pensieró"-ban és más olasz újságoknak is megküldött. Ezek a fejtegetések – teljes egészükben vagy részlegesen, de mindig név nélkül – megjelentek a mantovai „La Favilla" szept. 6-i, a ravennai „Il Romagnolo" szept. 9-i, a milánói „Il Gazzettino Rosa" szept. 13-i és a nápolyi „Il Motto d'Ordine" nov. 20-i számában. A 17. köt.-ben közölt szöveg a „Libero Pensiero" olasz szövegén alapul, amely a levél szövegétől némileg eltér. – *645*

[960] Engels itt az 1869. évi bázeli kongresszuson a szervezeti kérdésekről elfogadott VIII. határozatot idézi, amely az 1871. évi londoni konferencia határozata alapján bekerült az új ügyviteli szabályzat I. szakaszának 7. cikkelyébe (v. ö. 17. köt. 411. old.). – *646*

[961] Engels: „A porosz győzelmek" (lásd 17. köt. 24–27. old.); lásd még 16. jegyz. – *649*

962 Több európai újság, így a „Pall Mall Gazette" 1871 jún. 7-i száma, elterjesztette azt a hírt, hogy Marxot Hollandiában letartóztatták. Marx e lap szerkesztőjéhez intézett levelében (lásd 17. köt. 337. old.) reagál erre az álhírre. – *656*

963 Marxnak Wunder hannoveri fényképész felvétele alapján készült arcképe, amelyet J. Robert fába metszett, 1871 nov. 11-én megjelent a párizsi „L'Illustration" első oldalán. Ugyanez a szám aláírás nélküli cikkben Marx-életrajzot is közölt. – „L'Illustration" – francia irodalmi és művészeti hetilap, 1843-tól 1935-ig jelent meg Párizsban. – *657 662 669*

964 A „Volksstaat" 1871 okt. 4-i és 7-i száma közölte G. Garibaldinak Arthur Arnoldhoz írt leveléből a Nemzetközi Munkásszövetségről szóló és a Párizsi Kommün védelmében írt passzusokat. – *657*

965 A londoni konferencia itt némi eltéréssel és francia nyelven idézett határozatát lásd 17. köt. 391. old. – *658*

966 Marx: „A polgárháború Franciaországban" (lásd 17. köt. 308. old.). – *661*

967 „La Ilustración Española y Americana" – spanyol folyóirat, 1869 óta jelent meg Madridban, havonta háromszor. – *662*

968 „Illustrierte Zeitung" – német hetilap, 1843-tól 1944-ig jelent meg Lipcsében; a XIX. század közepén mérsékelt liberális irányzatot képviselt. – *662*

969 Marx a Főtanács 1871 dec. 19-i ülésén beszámolt a Párizsi Kommün menekültjeinek az angol kormány által tervezett üldözéséről. Közlését tartalmazza az „Eastern Post" dec. 23-i számában erről az ülésről megjelent beszámoló. – *667*

970 „La Philosophie positive. Revue" – francia folyóirat, 1867-től 1883-ig jelent meg Párizsban; A. Comte pozitivizmusát népszerűsítette. – *669*

971 A „Tőke" első kötetének angol nyelvű kiadása csak 1887-ben jelent meg; Engels szerkesztette. – *669*

Mutató

*(Nevek – idézett művek; hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

ABOUT, Edmond (1828–1885) – francia újságíró, bonapartista. – *196*

ACOLLAS, Émile (1820–1891) – francia jogász, újságíró és politikus, kispolgári demokrata. – *440*

– *Die Republik und die Gegenrevolution* (A köztársaság és az ellenforradalom); „Der Volksstaat", 1872 május 1., 4., 8., 11., 15. és 25. – *440* (690)

ADCOCK. – *106*

Address of the General Council. To the federations, affiliated societies, sections and all members of the International Working Men's Association. New York, October 20th 1872 (A Főtanács üzenete. A Nemzetközi Munkásszövetség föderációihoz, tagszervezeteihez, szekcióihoz és minden tagjához. New York, 1872 október 20); „The International Herald", 1872 nov. 23. – *518 531 538* (796 829)

Administrative Regulations (Ügyviteli szabályzat); „Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th, 1864", London [1867]. – *483 646*

ALBARRACIN, Severino – spanyol tanár, anarchista; 1872–73 a spanyol föderális tanács tagja, az 1873-as alcoyi felkelés egyik vezetője, a felkelés veresége után Svájcba emigrált. – *579*

Alekszandr Alekszandrovics *lásd* Sándor, III.

ALERINI, Charles (szül. kb. 1842) – francia anarchista, korzikai származású, a Nemzetközi Munkásszövetség marseille-i szekciójának tagja, a marseille-i Kommün (1871 ápr.) egyik szervezője; a Kommün leverése után Olaszországba, majd Spanyolországba emigrált, ahol az anarchizmust terjesztette; a barcelonai „Solidarité révolutionnaire" szerkesztője; 1872-ben a hágai kongresszus küldötte; 1873-ban kizárták a Szövetségből. – *501 510 520* (768 777 802 803)

ALLEN – angol orvos, a Marx család kezelőorvosa. – *5*

»*Allgemeine Wiener medizinische Zeitung*« (Általános bécsi orvosi újság). – *115* (208)

»*Allgemeine Zeitung*« (Általános Újság), Augsburg. – *14* (39)

ALLSOP, Thomas (1795–1880) – angol tőzsdei alkusz és publicista; a chartistákkal rokonszenvezett; Marx aktív támasza a menekült kommünárok megsegítésében. – *68 71* (140)

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt – nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva – mai helyesírásuk szerint adtuk. A művek kiadási adatait csak ott tüntettük fel, ahol Marx és Engels az általuk használt kiadást megjelölik, vagy az kétséget kizáróan megállapítható.

ALONZO – angol munkásvezér. – *545*

An alle Mitglieder der Internationalen Arbeiterassoziation. Beschluss des Generalrats vom 26. Januar 1873 (A Nemzetközi Munkásszövetség valamennyi tagjának. A Főtanács 1873 január 26-i határozata); „Der Volksstaat", 1873 márc. 29. (18. köt. 634–635. old.) – *537 555 558 564* (870)

An das französische Volk! An das deutsche Volk! (A francia néphez! A német néphez!); „Der Volksstaat", 1870 aug. 31.; lásd még „To the People of France and of Germany". – *10 19 23–24 28 31 121 130–133 140* (33)

ANDERSON-GARRETT, Elisabeth (1836–1917) – angol orvosnő és fizikus. – *617*

ANDREWS. – *88–89 589*

ANOROV. – *226*

»*L'Antieristo*« (Az Antikrisztus), Torino. – *432* (670)

APPLEGARTH, Robert (1833–1925) – angol ács, trade-unionista; az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének főtitkára, a London Trades Councilnak és az Internacionálé Főtanácsának tagja (1865, 1868–72), 1869-ben küldött a bázeli kongresszuson; a Reformliga egyik vezetője; 1871-ben megtagadta a Főtanács „A polgárháború Franciaországban" c. üzeneténck aláírását; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *68* (130 444)

»*Arbeiterzeitung*« (Munkásújság), New York. – *545 556 561 566–567* (857)

»*Архив судебной медицины и общественной гигиены*« (Törvényszéki orvosi és társadalomhigiéniai archívum), Szentpétervár. – *169* (299)

ARNAUD, Antoine (1831–1885) – francia forradalmár, blanquista, a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek a tagja; a Kommün leverése után Angliába emigrált, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1872-ben a hágai kongresszus küldötte; amikor a kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett a Szövetségből. – *333 345 473* (799)

ARNDT, Ernst Moritz (1769–1860) – német romantikus író, történész és filológus, a Napóleon elleni küzdelmek aktív résztvevője, 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (jobbközép), alkotmányos monarchista. – *123*
– *Lieder für Teutsche* (Dalok németek számára). – *123*

ARNIM, Harry, Graf von (1824–1881) – német diplomata, konzervatív; 1871–74 követ, majd nagykövet Párizsban; Bismarck ellenfele; 1874-ben diplomáciai okmányok eltulajdonításáért elítélték. – *607*

ARRAING, Ferdinand – francia forradalmár; blanquista, az Internacionálé tagja. – *539* (848)

»*Asmodée*«, Amszterdam. – *158* (280)

Asociación Internacional de los Trabajadores. Acuerdos tomados por el segundo Congreso Obrero de la región Española, celebrado en Zaragoza, del 4 al 11 abril de 1872 (Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1872 április 4-től 11-ig Zaragozában tartott második regionális spanyol munkáskongresszus által elfogadott egyezmények). – *432 435 443 450 451* (594)

Asociación Internacional de los Trabajadores. Federación Regional Española. Circular reservada. Valencia, 7 de julio de 1872 (Nemzetközi Munkásszövetség. Spanyol regionális föderáció. Bizalmas körlevél. Valencia, 1872 július 7). –*501* (768)

Asociación Internacional de los Trabajadores. Nueva Federación Madrileña. Circular. Madrid, 22 de julio de 1872 (Nemzetközi Munkásszövetség. Új madridi föderáció. Körlevél. Madrid, 1872 július 22); „La Emancipación", 1872 júl. 27. – *494*

ASSI, Adolphe-Alphonse (1841–1886) – francia műszerész, baloldali proudhonista, az

Internacionálé párizsi szekciójának tagja; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, a Kommün leverése után Új-Kaledóniába száműzték. – *236* (397)

L'Association Internationale des Travailleurs (A Nemzetközi Munkásszövetség); „L'Echo de Verviers", 1866 febr. 20. (16. köt. 474–480. old.) – *644* (957)

Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869 (Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1869 szeptemberében Bázelban tartott IV. nemzetközi kongresszus jegyzőkönyve), Brüsszel 1869. – *358* (568)

Association Internationale des Travailleurs. Déclaration de la Section française fédéraliste de 1871, siégeant à Londres (Nemzetközi Munkásszövetség. A Londonban székelő 1871-es francia föderális szekció deklarációja), London 1871. – *367* (599)

Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements (Nemzetközi Munkásszövetség. Szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat), London 1866. – *127 166–168 251 634 637 640–644*

Associazione Internazionale dei Lavoratori. Federazione Italiana. Prima Conferenza. Risoluzione (Nemzetközi Munkásszövetség. Olasz föderáció. Határozat), 1872. – *499–501*

ASTON – manchesteri ügyvéd. – *96 610–611*

Au Congrès régional belge (A belga regionális kongresszushoz), New York, 1872 dec. 1. – *538* (847)

Augsburgi *lásd* Allgemeine Zeitung

AUGSPURG, Dietrich Wilhelm Andreas (szül. kb. 1818) – német közgazdász, nemzeti liberális, 1871–74 a Reichstag tagja. – *96*

AUGUSZTA MÁRIA LUJZA KATALIN (1811–1890) – Vilmos porosz herceg, a későbbi I. Vilmos német császár felesége. – *61*

AUMALE, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d' (1822–1897) – Lajos Fülöp francia király fia, az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált, 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *100* (189)

Au peuple allemand, à la démocratie socialiste de la nation allemande (A német néphez, a német nemzet szocialista demokráciájához), Párizs 1870. – *52–58 144–145* (112)

Aux travailleurs allemands! (A német munkásokhoz!); „L'Internationale", 1870 szept. 25. – *64* (134)

»*L'Avenir libéral*« (A Liberális Jövő), Párizs. – *71* (144 145)
– 1871 szept. 4. – *71*

AVRIAL, Augustin (1840–1904) – francia baloldali proudhonista; gépgyári munkás, a gépgyári munkások szakszervezetének megalapítója; a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi szekciói föderális tanácsának tagja; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után Angliába emigrált, ahol egy ideig tagja volt az 1871-es francia szekciónak. – *329–332 345 362 367 623* (318 879)

B

BACHRUCH, Henrik – magyar munkás, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom résztvevője; 1869–71 összeköttetésben állt a pesti Általános Munkásegylettel, 1870 az Internacionálé párizsi német szekciójának titkára, az Internacionálé párizsi föderális tanácsának tagja, a Párizsi Kommün résztvevője. – *255* (112 419)

Badinguet *lásd* Napóleon, III.

BAGGOHUFUDT-GROSS. – *461*

BAIN, Alexander (1818–1903) – angol filozófus, elméleti pedagógus, több pszichológiai munka szerzője. – *341*
– *On the Study of Character, including an Estimate of Phrenology* (A jellem tanulmányozásáról; a frenológia értékelésével kibővítve), 1861 London. – *341* (550)
– *The Emotions and the Will* (Az emóciók és az akarat), II. kiad., London 1865. – *341 365* (550 596)
– *Mental and Moral Science* (Szellemi és erkölcsi tudomány), II. kiad., London 1868. – *341* (550)
– *The Senses and the Intellect* (Az érzékek és az intellektus), III. kiad., London 1868. – *341 365* (550 596)
– *Logic* (Logika), London 1870. – *341* (550)

BAKUNYIN, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) – orosz forradalmár, az 1848-as német forradalom résztvevője, később anarchista; harcolt a marxizmus és Marx politikai irányvonala ellen; 1872-ben kizárták az Internacionáléból. – *4 15 25–26 127–128 155 276 304 319–320 327–328 331–334 340 343 346 350–351 354 358–361 365–366 371–377 381 385–386 389 399 409 415 421 425 432 435 440 443 447–450 461 467–473 477–480 489–491 494–501 511 524 529 540 562–564 567–568 575 579–580 590 621 633–634 638 658* (32 57 139 172 231 233 236 275 470 603 657 718 737 739 761 763 764 777 781 821 853 877 910)
– *Aufruf an die Slawen. Von einem russischen Patrioten Michael Bakunin, Mitglied des Slawenkongresses in Prag* (Felhívás a szlávokhoz. Mihail Bakunyin orosz hazafitól, a prágai szláv kongresszus tagjától), Koethen 1848. – *128* (234)
– *Русским, польским и всем славянским друзям* (Az oroszokhoz, a lengyelekhez és minden szláv barátunkhoz); „Kolokol", 1862 febr. 15. – *128 477* (236)
– (Névtelenül:) *Lettres à un français sur la crise actuelle* (Levelek egy franciához a jelenlegi válságról), Neuchâtel 1870. – *490*
– *L'Empire knouto-germanique et la révolution sociale* (A kancsuka-germán birodalom és a szociális forradalom), Genf 1871. – *490*
– *Réponse du citoyen Bakounine. Aux compagnons rédacteurs du „Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des travailleurs"* (Bakunyin polgártárs válasza. A „Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des travailleurs" szerkesztő társaihoz); „Bulletin de la Fédération jurassienne de l'Association internationale des travailleurs", 1872 jún. 15. – *477 480*
– *Messieurs* (Uraim) [Levél a „Journal de Genève"-hez]; „Journal de Genève", 1873 szept. 25. – *590* (910)

BALASZEWICZ-POTOCKI, Julian Alexander. – *336–337* (544)

BARANOV, V. – a filozófia doktora, 1871-ben Genfben élt. – *461* (718)

BARBÈS, Armand (1809–1870) – francia forradalmár, kispolgári demokrata; a júliusi monarchia idején az Évszakok Társasága nevű titkos szervezet egyik vezetője; 1839-ben felkelési kísérletben való részvételért életfogytiglani börtönre ítélik; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; az 1848 május 15-i események résztvevőjeként ismét életfogytiglanra ítélik, 1854-ben amnesztiát kap és emigrál. – *135*

BARRY, Maltman (1842–1909) – angol újságíró, szocialista, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; 1871–72 a Főtanács tagja és 1872–74 a brit föderális tanács tagja; Marxot és Engelst támogatta a bakunyinisták és az angol trade-unionista vezetők elleni harcukban; az I. Internacionálé feloszlatása után Angliában részt vett a szocialista mozgalomban és egyidejűleg közreműködött a „Standard" c. konzervatív lapban; a 90-es években támogatta a konzervatívok ún. „szocialista" szárnyát. – *356 574 599* (576)

BARTORELLI, Ugo – olasz bakunyinista, a Fascio Operaio firenzei titkára. – *483–484* (747)

BASTELICA, André (1845–1884) – francia nyomdász, részt vett a francia és a spanyol munkásmozgalomban, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, bakunyinista; 1870 okt.–nov. részt vett a marseille-i forradalmi megmozdulásokban; 1871-ben a Főtanács tagja és küldött a londoni konferencián, tagadta a munkásosztály politikai cselekvésének szükségességét. – *68 261–262 276 329–334 623*

BASTIAT, Frédéric (1801–1850) – francia vulgáris közgazdász, a szabadkereskedelem híve. – *477*

BATTLÓ – egy barcelonai pamutfonoda és -szövöde tulajdonosa. – *203*

BAZAINE, François-Achille (1811–1888) – francia tábornok, a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában, 1853–56 a krími háborúban; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok, a porosz–francia háborúban a 3. hadtest, majd a rajnai hadsereg parancsnoka; 1870 októberében Metznél megadta magát. – *32 43 49 100 619* (92 108 189)

BEAUFORT – londoni francia emigráns. – *65 297*

BEBEL, August (1840–1913) – német esztergályos, a II. Internacionálé és a német szociáldemokrácia egyik alapítója és vezére; 1867-től Reichstag-képviselő. – *41 123–125 163 193–195 215 232 246 257 260 271 299 312 347 353–354 364 387 400 430 436 441–442 445 458–459 490 550 564 569–573 596 658* (13 77 86 220 287 290 315 369 392 409 422 423 442 588 666 671 724 725 891 893 894 914 918)

– *Reichstagsreden* (Beszédek a Reichstagban), Lipcse 1871. – *246* (407)

– *Unsere Ziele. Eine Streitschrift gegen die „Demokratische Korrespondenz"* (Céljaink. Vitairat a „Demokratische Korrespondenz" ellen); a „Volksstaat" különnyomata, II. kiad., Lipcse 1871. – *246* (407)

BEBEL, Julie (1843–1910) – August Bebel felesége és harcostársa. – *163 165*

BECKER, Bernhard (1826–1882) – német publicista, lassalleánus; 1864–65 az Általános Német Munkásegylet elnöke; 1870-től a Szociáldemokrata Munkáspárt tagja; később elfordult a munkásmozgalomtól. – *261 270–271 294 615* (445)

– *Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle's. Auf Grund authentischer Belege dargestellt* (Leleplezések Ferdinand Lassalle életének tragikus befejezéséről. Hiteles dokumentumok alapján), II. kiad., Schleiz 1868. – *271 615* (446)

– *Zur Geschichte des Preussischen Regierungssozialismus* (A porosz kormányszocializmus történetéhez); „Der Volksstaat", 1871 aug. 12. – *261 270* (427)

– *Geschichte der Arbeiteragitation Ferdinand Lassalle's. Nach authentischen Aktenstücken* (Ferdinand Lassalle munkásagitációjának története. Hiteles ügyiratok alapján), Braunschweig 1874. – *615*

BECKER, Johann Philipp (1809–1886) – német kefekötő, az 1830–40-es németországi és svájci demokratikus mozgalmak és az 1848–49-es német forradalom aktív résztvevője; a 60-as években az I. Internacionálé egyik vezetője Svájcban, a „Vorbote" szerkesztője; az 1865-ös londoni konferencia és az Internacionálé valamennyi kongresszusának küldötte; Marx és Engels híve. – *126 149–150 231 247 371–372 388–389 432 439 444–447 468 476 493–495 507 544 559–560 565–566 586 595* (32 68 158 226 212 249 619 620)

– *Der Völkerkrieg* (A népek háborúja); „Der Vorbote", 1870 július. – *128*

The Bee-Hive *lásd* The Bee-Hive Newspaper

»*The Bee-Hive Newspaper*« (Kaptár Újság), London. – *62 221 534* (129)

BEESLY, Edward Spencer (1831–1915) – angol történész és politikus, polgári radikális, pozitivista, a londoni egyetem tanára; 1870–71 a francia köztársaság elismerését követelő

mozgalom egyik vezetője; a sajtóban kiállt a Párizsi Kommün mellett. – *141–143 151–152 155–156 159 180 221–223 285* (140 255)
– *A Word for France: Addressed to the Workmen of London* (Egy szó Franciaország érdekében: London munkásaihoz intézve), London, 1870 szept. – *141 152* (256)
– *The International Working Men's Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség); „The Fortnightly Review", 1870 nov. 1. – *152 159 180* (268 316)
– *On the Paris Revolution* (A párizsi forradalomról); „The Bee-Hive", 1871 márc. 25., ápr. 1., 15. és 22., máj. 20. és 27., jún. 3. és 10. – *221* (374)

BEESLYNÉ – Edward Spencer Beesly felesége. – *152 285*

BEGHÉLLI, Giuseppe (1847–1877) – olasz újságíró, polgári demokrata; részt vett Garibaldi hadjárataiban, több republikánus újság szerkesztője. – *375 379*

BEIFUSS. – *614*

BELJAJEV, Ivan Dmitrijevics (1810–1873) – orosz történész, 1852–73 moszkvai egyetemi tanár, szlavofil. – *557*
– *Обзор исторического развития сельской общины в России соч. Чичерина* (Az oroszországi faluközösség történelmi fejlődésének áttekintése, Csicserin munkája); „Russzkaja Beszeda", 1. szám, Moszkva 1856. – *557 581* (874 908)

BENEDETTI, Giuseppe – olasz anarchista, a Pisában működő bakunyinista Associazione Demokratica Internazionale egyik vezetője. – *390–391*

BENEDIX, Roderich (1811–1873) – német irodalmár és vígjátékszerző, 1841–42-ben a „Sprecher" szerkesztője, 1845-től az elberfeldi új színház vezetője. – *99–100*
– *Die Shakespearomanie. Zur Abwehr* (A shakespearománia. Védekezésül), Stuttgart 1873. – *99–100*

»*Der Beobachter*« (A Figyelő), Stuttgart. – *598* (922)

BERGERET, Jules-Victor (1839–1905) – francia forradalmár, a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja; a Kommün leverése után Angliába, majd az Egyesült Államokba emigrált; távollétében halálra ítélték. – *662*
– *Le 18 mars* (Március 18-a), London–Brüsszel 1871. – *662*

BERNEVILLE, Alexis.
– *L'Infamie humaine* (Az emberi aljasság); „Qui Vive!", 1871 nov.–dec. – *332* (538)

BERT, Cesare – olasz gépész, az Internacionálé torinói szekciójának egyik alapítója; 1871–72-ben a Főtanácsot támogatta, később az anarchistákhoz csatlakozott; részt vett az 1873-as genfi anarchista kongresszuson. – *418–419 506–507 517*

BERTRAND, F. I. – német szivarkészítő; az amerikai munkásmozgalom résztvevője; az Internacionálé 6. szekciójának levelező titkára New Yorkban; tagja az észak-amerikai szekciók föderális tanácsának és az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének; az 1872-es hágai kongresszuson megválasztott Főtanács tagja. – *511*

BERVI, Vaszilij Vasziljevics (N. Flerovszkij) (1829–1918) – orosz közgazdász és szociológus, felvilágosító és demokrata, narodnyik utopikus szocialista. – *169*
– [Flerovszkij:] *Положение рабочего класса в России* (A munkásosztály helyzete Oroszországban), Szentpétervár 1869. – *169*

BESLAY, Charles (1795–1878) – francia mérnök, proudhonista; az Internacionálé és a Párizsi Kommün tagja. – *334*

BESSON, Alexandre – francia lakatos, londoni emigráns; 1866–68 az Internacionálé Főtanácsának tagja; Belgium ügyeivel megbízott titkár; csatlakozott Félix Pyat csoportjához; a londoni 1871-es francia szekció tagja. – *333*

BETA, Heinrich (von Bettziech) (1813–1876) – német újságíró, kispolgári demokrata; londoni emigráns. – *489*

BEUST, Anna (szül. 1827) – Engels unokahúga. – *388*

Biblia. – *113 372* (205 604)

BIEDERMANN, Karl (1812–1901) – német történész és publicista, mérsékelt liberális; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (közép); később nemzeti liberális; 1863–79 a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" szerkesztője. – *165 665* (290)

BIGNAMI, Enrico (1846–1921) – olasz újságíró; részt vett Garibaldi hadjárataiban, majd a demokratikus és munkásmozgalomban; az I. Internacionálé lodi szekciójának alapítója, 1868–82 a „Plebe" szerkesztője; független olasz munkáspárt megteremtéséért harcolt; szemben állt az anarchistákkal. – *282 428 507 516 531 538 554 558 577* (464 465 789 824 829 912)

BIGOT, Léon (1826–1872) – francia jogász és publicista, baloldali republikánus; a Kommün leverése után a kommünárok egyik védője a versailles-i hadbíróságon. – *236 256 260* (397)

BISMARCK, Otto, Fürst von (1815–1898) – német államférfi; 1862–71 porosz miniszterelnök, 1871–90 birodalmi kancellár; reakciós úton egyesítette Németországot; a szocialistaellenes-törvény szerzője. – *6 9–10 14 18 26 30–33 38–40 43 56 59 62 65 81–82 102–104 123–124 142–145 153–155 171–180 196–197 219–222 257 271 332 373 376 396 430–431 434 440–442 464 592 607 615 619 638 670* (1 26 28 77 192 197 222 305 307 317 378 375 392 393 448 591 914)

BLANC, Gaspard – francia bakunyinista, vasúti pályamester; 1870-ben részt vett a lyoni felkelésben; a Párizsi Kommün leverése után bonapartista. – *320 333 376 385* (261 615)

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) – francia történész és újságíró, kispolgári szocialista; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és a Luxembourg-bizottság elnöke; 1848 augusztusában Angliába menekült, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője volt; 1871-ben a versailles-iak mellé állt. – *10–11 19 23–24 31 45 105 644*

– *Histoire de la révolution de 1848* (Az 1848-as forradalom története), II. köt., Párizs 1870. – *644* (958)

– *Lettres de Londres. 14 août 1870* (Londoni levelek. 1870 augusztus 14); „Le Temps", 1870 aug. 19. – *45* (95)

BLANK, Emil – Karl Emil Blank legfiatalabb fia. – *291*

BLANK, Karl Emil (1817–1893) – német kereskedő; a 40-es és 50-es években közel állt a szocialistákhoz; Marie Engels férje. – *291*

BLANQUI, Louis-Auguste (1805–1881) – francia forradalmár, több titkos társaságot alapított és összeesküvést szervezett, részt vett az 1830-as forradalomban, 1848-ban a francia forradalmi proletariátus egyik vezére; utopikus kommunista, életéből 36 évet börtönben töltött. – *135 174 236 435* (364)

BLIND, Karl (1826–1907) – német író és újságíró, kispolgári demokrata; 1848–49-ben részt vett a badeni forradalmi mozgalomban; az 50-es években a londoni német kispolgári emigráció egyik vezetője; később nemzeti liberális és Bismarck híve. – *11 18–19 22–24 36 43 125 129 178 194* (78 335)

– *The result of French designs upon Germany* (A Németországra vonatkozó francia tervek eredménye). – *178*

BLOCHE – francia rendőrbiztos. – *609*

BLOCK, Maurice (1816–1901) – francia statisztikus és polgári közgazdász. – *541*

– *Les théoriciens du socialisme en Allemagne* (A szocializmus németországi teoretikusai); „Journal des Économistes", 27. köt., Párizs 1872. – *541* (854)

BLOS, Wilhelm (1849–1927) – német újságíró és történész, szociáldemokrata; 1872–74 a „Volksstaat" egyik szerkesztője; több ízben a Reichstag tagja, az I. világháború idején szociálsoviniszta, 1918–20 württembergi állam- és kormányfő. – *117 569 598* (200 212 892)

BOLLETER, Heinrich – londoni német emigráns, sohoi vendéglőtulajdonos, vendéglőjében gyakran tartottak munkásösszejöveteleket; 1864–65 az Internacionálé Központi Tanácsának tagja. – *226*

BOLTE, Friedrich – szivarkészítő, amerikai német szocialista; 1872-ben a Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai föderális tanácsának főtitkára, az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének tagja; 1872–74 a Főtanács tagja; 1874-ben kizárták a Főtanácsból. – *262 317–322 402 545–547 586* (143 253 302 428 509 592 856 857)

Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

BONHORST, Leonhard (szül. 1840) – német technikus és géptervező, a 60-as évek közepétől részt vett a wiesbadeni Munkás Művelődési Egylet tevékenységében, 1867 tavaszán felvette a kapcsolatot az Internacionálé genfi központi bizottságával, 1867 őszén az Általános Német Munkásegylet wiesbadeni megbízottja, 1869-ben szakított az egylettel, küldött az eisenachi kongresszuson, a braunschweigi bizottság titkára, 1871-ben vádlott a braunschweigi hazaárulási perben; később felhagyott a politikai tevékenységgel. – *37 61 134 144 148 151 163 193 299 305* (125 339 495)

BOON, Martin James – angol gépész, chartista, O'Brien híve; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; a Föld- és Munkaliga titkára; 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *317–318*

BORCHARDT, Louis – manchesteri német orvos, Engels ismerőse. – *7 75*

BORKHEIM, Sigismund Ludwig (1825–1885) – német újságíró, demokrata; részt vett az 1849-es baden–pfalzi felkelésben, majd emigrált; 1851-től kereskedő Londonban; baráti viszonyban volt Marxszal és Engelsszel. – *29 42 46 109 128 131 246 397 464–465 477* (239 636)

– *Russische Briefe. VIII–XI. Michael Bakunin* (Orosz levelek. VIII–XI. Mihail Bakunyin); „Die Zukunft", 1869 jún.–nov. – *42 128 477* (236)

– *Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806–1807* (Emlékeztetésül a német hurráhazafiaknak. 1806–1807), Lipcse 1871. – *246* (407)

BORUTTAU, Karl (megh. 1873) – német orvos és publicista, lassalleánus; a Szociáldemokrata Munkáspárt tagja, a „Volksstaat" munkatársa. – *312–313 346 476–477 490* (561 737)

– *Sozialismus und Kommunismus* (Szocializmus és kommunizmus); „Der Volksstaat", 1871 nov. 1. és 4. – *312–313 346* (561)

BOUFFLER, Stanislas, marquis de (1738–1815) – francia író, egy darabig II. Frigyes Vilmos udvarában élt, később a francia hadsereg ezredese lett. – *606*

BOURBAKI, Charles-Denis Sauter (1816–1897) – görög származású francia tábornok; részt vett az 1853–56-os krími és az 1859-es itáliai háborúban, majd az 1870–71-es porosz–francia háborúban a gárda, később a 18. hadtest és a keleti hadsereg parancsnoka volt. – *189*

BOUSQUET, Abel – francia anarchista; a rendőrség alkalmazásában állt, ezért 1872-ben kizárták az Internacionálé szekciójából. – *320 333–334 367 376 526* (523 815)

Boustrapa *lásd* Napóleon, III.

BOVIO, Gennaro – olasz egyetemi tanár, polgári demokrata, baloldali mazzinista; az 1864-es nápolyi kongresszus küldötte; 1871-ben kiállt a Párizsi Kommünért. – *428–429* (662)
– *Via smarrita!* (Eltévesztett út); „La Libertà", 1871 jún. 10. – *429* (663)
– *Una difesa dopo la morte* (Védelem a halál után); „La Libertà", 1871 júl. 5., 8., 12. és 15. – *429* (663)

BRACKE, Wilhelm (1842–1880) – német könyvkiadó, szociáldemokrata, az Általános Német Munkásegylet, majd az eisenachiak egyik vezetője, Marx híve; 1877–79 Reichstag-képviselő. – *37 61 134 144 148 151 163 193 299 305 590 598* (125 339 495)

BRADLAUGH, Charles (1833–1891) – angol újságíró és politikus, polgári radikális; a „National Reformer" szerkesztője. – *333 364 661 667* (358 595)

BRASS, August (1818–1876) – német újságíró, részt vett az 1848-as forradalomban, majd Svájcba emigrált; 1859–60 a „Neue Schweizer Zeitung" főszerkesztője; később Bismarck híve és a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" szerkesztője. – *10 50* (28 111)

BRAY, John Francis (1809–1895) – angol közgazdász, utopikus szocialista, chartista; Owen követője, a „munkapénz"-elmélet szerzője. – *138*

BRENTANO, Lujo (Ludwig Joseph) (1844–1931) – német közgazdász, katedraszocialista, polgári reformista; 1872-ben részt vett a szociálpolitikai egyesület alapításában.
– *Wie Karl Marx zitiert* (Hogyan idéz Karl Marx); „Concordia", 1872 márc. 7. – *434 451* (268 673)

BRIX, Harold Frederik Valdemar (1841–1881) – dán újságíró, az Internacionálé koppenhágai szekciójának egyik megalapítója, a „Socialisten" szerkesztője; 1876-ban a Dán Szociáldemokrata Párt egyik szervezője és vezetője. – *346*

BRUNNOV (Brunnow), Ernst Philipp (Filipp Ivanovics), Baron (Graf) (1797–1875) – orosz diplomata; 1840–54, 1858–60 londoni követ, 1860–74 londoni nagykövet. – *25*

BRUTUS, Lucius Junius (megh. i. e. kb. 509) – a hagyomány szerint a római köztársaság megalapítója, konzul; kivégeztette saját fiait, mert összeesküvést szőttek a köztársaság ellen. – *125*

BUCHER, Lothar (1817–1892) – porosz igazságügyi hivatalnok, publicista; 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő (balközép), a forradalom leverése után Londonba emigrál; a berlini „Nationalzeitung" tudósítója; Bismarck munkatársa a külügyminisztériumban, Lassalle barátja. – *180* (317)

BUCKLE, Henry Thomas (1821–1862) – angol művelődéstörténész és pozitivista szociológus. – *253 266 273 279*
– *History of Civilization in England* (A civilizáció története Angliában), I–V. köt., Lipcse 1865. – *253 266 273 279* (412)

BUCKNAM & Co. – *599*

»*Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs*« (A Nemzetközi Munkásszövetség jurai föderációjának közlönye), Sonvillier. – *449 476 510 514 526 566 595* (702)
– 1872 máj. 10. – *449–450 466–468 470*
– 1872 jún. 15. – *477*
– 1872 szept. 15. és okt. 1. – *504*

BURCHARDT, A. – szociáldemokrata, a stuttgarti szervezet küldötte az 1873-as genfi kongresszuson. – *589*

BURIDAN, Johannes (Buridanus) (született a XIII. sz. végén, vagy a XIV. sz. elején, meghalt 1358 után) – francia bölcselő. – *81* (154)

BURNS, Lydia (Lizzy, Lizzie) (1827–1878) – ír munkásnő, részt vett az ír nemzeti felszabadító mozgalomban; Engels második felesége; testvére Mary Burnsnek, Engels első feleségének. – *5 8 15 35 44 73 82–84 89 94 98 103 115 136 164 235 271 352 369 408–410 509–511 523 527 542 580 613 627 650 653–655*

BURNS, Mary Ellen (Pumps) – Engels feleségének, Lydia (Lizzy) Burnsnek az unokahúga. – *103–104 112 115 310 377 400 542 552 613 646*

BUSCH, Wilhelm (1826–1881) – ismert sebész, több tudományos munka szerzője. – *96*

BUTT, Isaac (1813–1879) – ír ügyvéd és politikus, baloldali liberális, a parlament tagja; a 70-es években egyik szervezője az írországi önkormányzatért (Home Rule) folytatott mozgalomnak. – *397*

– *The Irish People and the Irish Land: a Letter to Lord Lifford* (Az ír nép és az ír föld: levél Lord Liffordhoz), Dublin–London 1867. – *397*

BÜCHNER, Ludwig (1824–1899) – német fiziológus és filozófus, vulgáris materialista; részt vett az 1848–49-es németországi forradalomban, az Internacionálé tagja, küldött a laussanne-i kongresszuson; ellenezte az önálló munkásmozgalmat. – *386 440–441*

»*Bürger- und Bauerfreund*« (Polgár- és Parasztbarát), Crimmitschau. – *235* (394)

C

CAFIERO, Carlo (1846–1892) – részt vett az olasz munkásmozgalomban; az Internacionálé tagja, 1872-től az olasz anarchista szervezetek egyik vezetője, majd a 70-es évek végén elfordul az anarchizmustól; 1879-ben rövid olasz nyelvű ismertetést tett közzé Marx „Tőké"-jének első kötetéről. – *409 466 470–471 631–646* (500 618 726 939 940 944 946 949 959)

CAMÉLINAT, Zéphirin (1840–1932) – francia bronzöntő; az I. Internacionálé párizsi szekcióinak egyik vezetője; részt vett a Párizsi Kommünben, amelynek leverése után Angliába emigrált; az amnesztia után a franciaországi szocialista mozgalom aktív résztvevője, 1920-tól a Francia Kommunista Párt tagja. – *329–332* (655)

»*La Campana*« (A Harang), Nápoly. – *409 431* (647)

CAMPBELL – a londoni rendőrség alkalmazottja. – *339*

Capestro *lásd* Cuno, Theodor Friedrich

»*La Capitale*« (A Főváros), Róma. – *276* (456)

CAPORUSSO, Stefano – olasz szabó, anarchista, az Internacionálé nápolyi szekciójának egyik alapítója és elnöke; 1869-ben küldött a bázeli kongresszuson; 1870-ben kizárták a szekcióból sikkasztás miatt. – *633–634 638–640* (949 952)

CARLOS, Don (1848–1909) – az idősebb Don Carlos unokája, a spanyol trón várományosa (VII. Károly néven); 1872–76-ban az úgynevezett második karlista háború vezére; a vereség után Franciaországba menekült. – *93* (155)

CARLYLE, Thomas (1795–1881) – angol publicista, történész és idealista filozófus, tory; hőskultuszt propagált, romantikus álláspontról bírálta a burzsoáziát; 1848 után a munkásmozgalom nyílt ellensége; a német irodalom angol fordítója. – *30*

CARON, Charles – a New Orleans-i (USA) Nemzetközi és Köztársasági Klub elnöke; a klubot, mint 15. szekciót, felvették az Internacionáléba. – *243* (406)

CARROLL, Ellen – angol újságírónő, a párizsi „Le Rappel" és „La Marseillaise" munkatársa, a Párizsi Kommün idején párizsi tudósító. – *582–583*

CASTELAR Y RIPOLL, Emilio (1832–1899) – spanyol politikus, történész és író, a jobboldali republikánusok vezére; 1873 szeptembertől 1874 januárig a monarchia visszaállításának utat nyitó kormány feje. – *98* (184)

CASTELLAZZO, Luigi (1827–1890) – olasz forradalmár, polgári demokrata; részt vett az 1848–49-es forradalomban és az itáliai szabadságharcban Garibaldi oldalán; a firenzei Nemzetközi Demokrata Társaság alapítója. – *633 636* (940)

CATO, Marcus Porcius, C. Uticensis (utikai vagy az ifj.) (i. e. 95–46) – római politikus, a köztársasági (arisztokrata) párt feje. – *100*

CAVAIGNAC, Louis-Eugène (1802–1857) – francia tábornok és politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban Algéria kormányzója, májustól hadügyminiszter, júniustól decemberig miniszterelnök, az alkotmányozó nemzetgyűlés által diktátori teljhatalommal felruházva véres kegyetlenséggel leverte a párizsi júniusi felkelést; az 1851. dec. 2-i államcsíny után ellenzékbe ment át. – *167 174*

Cecilia *lásd* La Cecilia, Napoleone

CENTENARI, Leonardo. – *507*

CERETTI, Celso (1844–1909) – mirandolai, Garibaldi barátja, több hadjáratban vett részt, meggyőződéses demokrata; a Párizsi Kommün után az Internacionálé tagja; Bakunyin közeli munkatársa és levelezője. – *357*

CHALAIN, Louis-Denis (szül. 1845) – francia vasesztergályos; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után Angliába emigrált, ahol csatlakozott az 1871-es francia szekcióhoz, majd később az anarchistákhoz. – *68 262 329–331 345* (318)

CHARNIER – francia emigráns az Egyesült Államokban, az Internacionálé tagja; borkereskedő, Victoria Woodhull híve. – *168*

CHASSEPÔT, Antoine-Alphonse (1833–1905) – francia puskaműves és feltaláló; hátultöltő puskájával szerelték fel 1866-ban a francia hadsereget. – *39* (84)

CHATEAUBRIAND, François-René, vicomte de (1768–1848) – francia költő, író, filozófus, államférfi és diplomata; 1815-ben külügyminiszter, 1820–21 berlini követ, 1821–22 londoni nagykövet, 1822–24 külügyminiszter, 1828–29 római nagykövet. – *94*

CHÂTELAIN, Eugène (1829–1902) – francia újságíró, részt vett a Párizsi Kommünben, ennek leverése után Angliába emigrált, ott csatlakozott az 1871-es francia szekcióhoz; a 80-as, 90-es években szocialista újságok munkatársa Franciaországban. – *26*

CHAUTARD – a munkásszervezetekbe beépült kém, az 1871-es francia szekció tagja; leleplezése után kizárták az Internacionálé szekciójából. – *292 331–332*

CHOUTEAU, Henri – festő, tagja az Internacionálé párizsi szekciójának és a nemzeti gárda központi bizottságának; részt vett a Párizsi Kommünben, ennek leverése után Londonba emigrált, ott csatlakozott az 1871-es francia szekcióhoz. – *332*

Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs (Körlevél a Nemzetközi Munkásszövetség minden föderációjához), Genf 1871; „La Révolution sociale", 1871 dec. 14. – *333 350–351 354 357–360 364 369 375 380 385 390 399* (540 555 562 567 574 588 621)

CLAFLIN, Tennessee Celeste (1845–1923) – amerikai polgári feminista, megkísérelte az Internacionálé amerikai szervezeteit a maga céljaira felhasználni; nővérével, Victoria Woodhull-lal közösen adta ki a „Woodhull & Claflin's Weekly" c. lapot. – *457* (482 494 850)

CLARENDON, George William Frederick Villiers, Earl of (1800–1870) – angol államférfi, whig, később liberális; 1847–52 Írország alkirálya, az 1848-as ír felkelés vérbefojtója; 1853 és 1870 között többször külügyminiszter. – *143 161*

CLARIS, A. (1843–1916) – francia publicista, anarchista, részt vett a Párizsi Kommunben, majd annak leverése után emigrált Svájcba, ahol az anarchista Forradalmi Szocialista Propaganda és Akció Szekciójához tartozott; 1871–72 a „Révolution sociale" főszerkesztője. – *333*

CLARKSON – Engels londoni ismerőse – *250*

CLUSERET, Gustave-Paul (1823–1900) – francia politikus es katona, az Internacionálé tagja; a krími háború és az itáliai felszabadító háború (1860) résztvevője, az északiak oldalán harcolt az amerikai polgárháborúban (1861–65), a Párizsi Kommun tagja, 1870 vegen reszt vett a lyoni és marseille-i forradalmi megmozdulásokban; a Kommun leverése utan emigrált Belgiumba; az amnesztia után visszatért Franciaországba, ahol 1888-ban kepviselő lett és a szocialistákhoz csatlakozott. – *58 90 137 155 536 587 595* (249)

– *L'Internationale et la dictature. Réponse à la brochure „Internationale et la révolution"* (Az Internacionálé és a diktatúra. Válasz az „Internacionale es a forradalom" című brosurara), „L'Égalité", 1872 dec. 18. – *536* (841)

COBBETT, William (kb. 1762–1835) – angol politikus, író es publicista, a kispolgári radikalizmus kiemelkedo képviselője, az angol politikai rendszer demokratizálásáért harcolt. – *152*

COBDEN, Richard (1804–1865) – manchesteri gyáros, liberális politikus, szabadkereskedő, a Gabonatorvény-Ellenes Liga egyik vezetoje, a parlament tagja. – *31*

COCHRANE-BAILLIE, Alexander Dundas Ross Wishart (1816–1890) – angol politikus és irodalmár, konzervatív, a parlament tagja. – *436*

COENEN, Philippe – belga cipész, a Nemzetkozi Munkásszovetség tagja, a „Werker" szerkesztoségi titkara, 1872-ben a hágai kongresszuson a bakunyinistákat támogatta, később a belga szocialista munkáspárt egyik alapítója. – *190–191 251–252* (329 330)

COHEN (Cohn), James – angol dohánygyári munkás, a dohánygyári munkások londoni egyesuletének elnoke; 1867–71 az Internacionálé Fotanácsának tagja, 1870–71 Dánia ugyeivel megbízott titkár, 1868-ban a brusszeli kongresszus, 1871-ben a londoni konferencia kuldotte – *190–191 252 398* (638)

COLLET, Charles Dobson – angol újságíró és politikus, radikális, 1859–65 a „Free Press", 1866-tól a „Diplomatic Review" szerkesztoje – *268* (436)

«COLLIER, Lester – *600 603*

The Commonwealth« (A Koztársaság), London. – *437* (682)

COMTE, Isidore-Auguste-François-Marie (1798–1857) – francia matematikus, filozófus és szociológus; a pozitivizmus megalapítója. – *152*

»*Concordia Zeitschrift fur die Arbeiterfrage*« (Egyetértés A munkáskérdes folyóirata), Berlin. – *434 452 481 489* (673)

Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866 (A Nemzetkozi Munkásszovetség 1866 szeptember 3-tol 8-ig Genfben tartott munkáskongresszusa), Genf 1866. – *390 483* (623 749)

Conseil fédéraliste universel de l'Association Internationale des Travailleurs et des sociétés républicaines socialistes adhérentes (A Nemzetkozi Munkásszovetségnek és a hozzá tartozo republikánus szocialista társaságoknak Egyetemes Foderális Tanácsa), London 1872 – *454*

Conseil Général de l'Association internationale des travailleurs à la fedération jurassienne New York, 5 Janvier 1873 (A Nemzetkozi Munkásszovetség Fotanácsa a jurai foderaciohoz New York, 1873 január 5), „Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs", 1873 febr 15 – *538–539*

Consejo General. A los miembros de la Asociación en España. Nueva York, 20 de noviembre de 1872 (Főtanács. A Szövetség spanyolországi tagjaihoz. New York, 1872 november 20); „La Emancipación", 1872 dec. 14. – *532* (835)

Consejo General. Obreros españoles... Nueva York, 23 de febrero de 1873 (Főtanács. Spanyol munkások... New York, 1873 febr. 23); „La Emancipación", 1873 márc. 18. – *555 558* (872 876)

CONWAY, Moncure Daniel (1832–1907) – amerikai radikális író, metodista prédikátor, fellépett a négerrabszolgaság ellen; 1863-tól 1884-ig Európában élt, a német–francia háború idején a „New York World" tudósítója. – *265* (434)

COTTA, Johann Georg, Freiherr von Cottendorf (1796–1863) – 1832-től német könyvkiadó; az augsburgi „Allgemeine Zeitung" kiadója. – *200* (39)

Courier *lásd* Manchester Courier

COURNET, Frédéric-Étienne (1839–1885) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után Angliába emigrált; 1871–72 a Főtanács tagja; 1872-ben, amikor a hágai kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett az Internacionáléból; a 80-as években a franciaországi blanquista szervezet egyik vezetője. – *273 315 333 345 411 473 553 568* (415 506 799 889)

»*Le Courrier de l'Europe*« (Európai Kurír), London. – *186* (321)

»*Le Courrier de France*« (Francia Kurír), Párizs. – *477* (738)

»*Courrier de la Gironde*« (Gironde-i Kurír), Bordeaux. – *187* (325)

»*Le Courrier de Lyon*« (Lyoni Kurír). – *187* (325)

Cousin-Montauban *lásd* Palikao

CREMER, William Randall (1838–1908) – angol ács, részt vett a pacifista mozgalmakban, reformista; az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének egyik alapítója és vezetője, tagja a Trade-Unionok Londoni Tanácsának, a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Ligának és a Föld- és Munkaligának; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; a Központi Tanács tagja és 1864–66 főtitkára; részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; a német–francia háború idején ellenezte az angol munkásoknak a francia köztársaság érdekében folytatott szolidaritási mozgalmát; később a Liberális Párt tagja lett; 1885–95, 1900–08 parlamenti képviselő. – *62 437* (444)

CRÉMIEUX, Adolphe (1796–1880) – francia ügyvéd, polgári politikus, a 40-es években liberális; az 1848-as februári forradalom után igazságügy-miniszter az ideiglenes kormányban; 1848–51 az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *384 620* (306)

CUNO – porosz tisztviselő Düsseldorfban, Theodor Cuno apja. – *439 442–444*

CUNO, Theodor Friedrich (1847–1934) – német gépészmérnök, szocialista, az I. Internacionálé tagja, a milánói szekció megszervezője; az 1872-es hágai kongresszus után emigrált az Egyesült Államokba s ott vezető szerepet játszott a Munka Lovagjai mozgalmában. – *309–310 364 371–377 386–388 430–435 439 442–447 466–467 476 479–480 491–494 504–505 511 514–516 522 527 533 539 554* (499 600 601 619 664 666 667 696 697 753 777 787 849)

– *Italienische Polizeiwillkür* (Olasz rendőrönkény); „Der Volksstaat", 1872 ápr. 24. – *430* (665 666)

– *Prepotenza* (Hatalmaskodás); „Gazzettino Rosa", 1872 máj. 7. – *430* (665)

CUTT. – *226*

CS

CSERNISEVSZKIJ, Nyikolaj Gavrilovics (1828–1889) – orosz forradalmi demokrata, író és kritikus, az orosz szociáldemokrácia egyik legjelentősebb előfutára. – *91–92 128 169 224 530 540* (173 300 314 379 380 827)
–*Дополнения и примечания на первую книгу политической экономии Джона Стуарта Милля* (Kiegészítések és megjegyzések John Stuart Mill politikai gazdaságtanának első könyvéhez); „Művei", III. köt., Genf 1869. – *169 224* (381)
–*Очерки из политической экономии (Миллю)* (A politikai gazdaságtan vázlata (Mill szerint)); „Művei", IV. köt., Genf és Bázel 1870. – *128 169 224*
–*Сочинения* (Művek), IV. köt., Genf és Bázel 1870. – *128 169*
–*Письма без адреса* (Címnélküli levelek), Zürich 1874. – *91 497 530* (174 760)

CSICSERIN, Borisz Nyikolajevics (1828–1904) – orosz államjogász, történész és filozófus; 1861–68 moszkvai egyetemi tanár, az alkotmányos monarchia híve, több munkájában annak a véleményének adott kifejezést, hogy az orosz faluközösség a cári kormányzat adópolitikájának eredménye. – *557*
– *Обзор исторического развития сельской Общины в России* (Az oroszországi faluközösség történelmi fejlődésének áttekintése); „Ruszkij Vesztnyik", I. köt., Moszkva 1856. – *557 581* (874 875 908)

D

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *9 36 42 55 125 174 264 434 620* (23)
– 1870 dec. 13. – *159*
– 1871 jún. 15. – *231–232*
– 1872 ápr. 9.: *News from Berlin* (Berlini Hírek). – *435–436* (680)
– 1874 aug. 14. – *619*

»*The Daily Telegraph*« (Napi Híradó), London. – *42 264* (89)
– 1871 jún. 17. – *231*

DAKYNS – angol geológus; 1869-től az Internacionálé tagja, baráti viszonyban állt Marxszal és Engelsszel. – *75*

DANA, Charles Anderson (1819–1897) – amerikai haladó újságíró; a „New York Daily Tribune", a „New American Cyclopaedia" és később a New York-i „Sun" szerkesztője. – *156 263 396* (277 432)

DANIELI, Francesco – olasz egyetemista, az Internacionálé milánói szekciójának tagja. *433*

DANYIELSZON, Nyikolaj Francevics (Nyikolaj-on) (1844–1918) – orosz író és közgazdász, narodnyik; évekig levelezett Marxszal és Engelsszel, a „Tőke" 3 kötetének orosz fordítója (az első kötetet Lopatyinnal közösen fordította). – *224 241 276 301 460–461 497 524 529–530 540–541 557 581 669* (175 176 378 379 380 458 486 717 735 761 825 827 851)

DARSON, A. – londoni könyvkereskedő és kiadó. – *90 625*

DAVIDOV, Anatolij (szül. 1823) – orosz forradalmár; a 70-es évek elején az Ogyesszai Hajózási Társaság megbízásából Londonban működött; baráti viszonyban volt Marxszal és támogatta őt a menekült kommünárok megsegítésében; 1873 augusztusában visszatért Oroszországba. – *65 263* (433)

DAYS, Alfred – a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, 1873-tól a brit föderális tanács titkára, küldött volt a brit föderáció manchesteri kongresszusán; részt vett az angliai szövetkezeti mozgalomban. – *86*

DEÁK Ferenc (1803–1876) – magyar államférfi és közjogász; 1848-ban a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere; kiemelkedő szerepe volt az 1867-es kiegyezésben. – *155* (273)

Declaration by the General Council of the International Working Men's Association. Police Terrorism in Ireland (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata. Rendőrterror Írországban). London 1872. (18. köt. 617–618. old.) – *436*

»*Défense nationale*« (Nemzeti Védelem), Bordeaux. – *152 156* (269)

DELAHAYE, Pierre-Louis (szül. 1820) – francia műszerész, proudhonista; 1864-től az Internacionálé tagja; 1871-ben kommünár; a Kommün leverése után Angliába emigrált; 1871–72 a Főtanács tagja. – *262 330 463*

DELESCLUZE, Louis-Charles (1809–1871) – francia újságíró, kispolgári forradalmár; 1848-ban az ideiglenes kormány kormánybiztosa Nord megyében; a forradalom veresége után emigrált; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, a párizsi barikádharcokban esett el 1871 májusában. – *3* (2)

DELPECH, Louis-Charles – francia jogász, reakciós; 1871-ben Haute-Garonne megye főállamügyésze. – *261*

DE MORGAN, John – ír szocialista, az Internacionálé tagja, a brit föderáció egyik vezetője; a reformisták elleni harcban támogatta a Főtanácsot. – *431 521 582–583*

DEMUTH, Helene (1823–1890) – a Marx család házvezetőnője és hűséges barátja. – *654 674*

DENTRAYGUES, Émile (Swarm) (szül. kb. 1837) – francia vasúti alkalmazott, az Internacionálé toulouse-i szekciójának tagja, az 1872-es hágai kongresszus küldötte; az Internacionálé tagjai ellen indított 1873-as toulouse-i perben elárulta társait. – *553–554 562–563* (687 889)

DENTRAYGUES-NÉ – Émile Dentraygues felesége. – *563*

DE PAEPE, César (1842–1890) – belga szedő, majd orvos, az Internacionálé belga szekciójának egyik alapítója, a belga föderális tanács tagja, küldött az Internacionálé 1865-ös és 1871-es londoni konferenciáján, az 1867-es lausanne-i, az 1868-as brüsszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson; az 1872-es hágai kongresszus után egy ideig a bakunyinistákat támogatta; 1885-ben a belga munkáspárt egyik megalapítója. – *98 144–146 327–330 354 361 444 462 479 507 658 662 667* (131 209 258 491)

DEREURE, Simon (1838–1900) – francia cipész, blanquista; az Internacionálé párizsi szekciójának tagja, a „Marseillaise" egyik szerkesztője, az 1869-es bázeli kongresszus küldötte, majd a Párizsi Kommün tagja, amelynek leverése után Amerikába emigrált; küldött az 1872-es hágai kongresszuson, ahol beválasztották a Főtanácsba; 1882-től a francia Munkáspárt tagja. – *494 500 518–519 531 561* (878)

DESAGARRE, baron – francia jogász; 1871-ben államügyész Haute-Garonne megye egyik első fokú bíróságán. *666*

DESCARTES (Cartesius) René (1596–1650) – francia filozófus, matematikus és természetkutató. – *118*

DEUTSCH, Simon (1822–1877) – osztrák bibliográfus, radikális; 1848-ban a bécsi „Der Radikale" munkatársa, később Párizsba emigrált és kereskedő lett. – *115*

»*Deutsche Allgemeine Zeitung*« (Német Általános Újság), Lipcse – *353* (571)
– 1871 dec. 24.: *Die Internationale* (Az Internacionálé). – *353 665* (572)

»*Deutsch-Französische Jahrbücher*« (Német–Francia Évkönyvek), Párizs. – *200–201 450* (349)

Deutsche Post *lásd* Londoner Deutsche Post

DEVOY, John (1842–1928) – az ír függetlenségi mozgalom és az amerikai fenek egyik legtekintélyesebb vezetője, az Internacionálé észak-amerikai központi bizottságának tagja – *272*

DICKES. – *600 603*

DIDEROT, Denis (1713–1784) – francia materialista filozófus és író, az enciklopedisták vezetője, a francia felvilágosodás legkiemelkedőbb gondolkodója. – *301 606*

DIETZGEN, Joseph (1828–1888) – német tímármunkás, szocialista; Oroszországban és Észak-Amerikában élt; autodidakta filozófus, aki önállóan eljutott a dialektikus materializmus alapvető felismeréséhez; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán, New Yorkban, majd Chicagóban a német nyelvű forradalmi munkássajtó szerkesztőségi főmunkatársa. – *246*

– *Die Religion der Sozialdemokratie. Ein Zyklus von Kanzelreden* (A szociáldemokrácia vallása. Prédikációk ciklusa); „Der Volksstaat", 1870 aug. 13., 17. és 20., 1871 maj. 6. és 10., aug. 2. és 5. – *246* (407)

– *Die Religion der Sozialdemokratie. Drei Kanzelreden* (A szociáldemokrácia vallása. Három prédikáció), Lipcse 1872. – *246* (407)

DILKE, Sir Charles Wentworth (1843–1911) – angol író és politikus, a Liberális Part radikális szárnyának egyik vezetője; 1880–82 külügyminiszter-helyettes; a Kereskedelmi Hivatal elnöke. – *315 345 367* (505 559)

DISRAELI (D'Israeli), Benjamin, (1876-tól Earl of Beaconsfield) (1804–1881) – angol államférfi és író, a tory-k egyik vezetője; 1852, 1858–59, 1866–68 pénzügyminiszter, 1868, 1874–1880 miniszterelnök – *25 102–104 609* (54)

Dmitrijeva *lásd* Tomanovszkaja, Jelizaveta

DOBROLJUBOV, Nyikolaj Alekszandrovics (1836–1861) – nagy orosz forradalmi demokrata, irodalomkritikus és materialista filozófus, az orosz szociáldemokrácia egyik legjelentősebb előfutára. – *301* (486)

DOMBROWSKI (DĄBROWSKI), Jaroslaw (1836–1871) – lengyel forradalmi demokrata, a 60-as években részt vett a lengyel felszabadítási mozgalomban; 1865-ben Párizsba emigrált; a Párizsi Kommun tábornoka, 1871 májusától a Kommun fegyveres erőinek főparancsnoka, a barikádokon esett el 1871 máj. 23-án. – *657*

DOMBROWSKI (DĄBROWSKI), Theophil – lengyel forradalmár, a Párizsi Kommun résztvevője, egy kommunárokból álló csapat parancsnoka; a Kommun leverése után Angliába emigrált. – *658*

DOUAY, Felix (1816–1879) – francia tábornok; a francia–német háborúban a 7. hadtest parancsnoka; Sedannál fogságba esett, később a versailles-i hadsereg 4. hadtestének parancsnoka; a Kommun hóhéra. – *33*

DRONKE, Ernst (1822–1891) – német író és publicista, kezdetben „igazi szocialista", majd a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; Svájcba, majd Angliába emigrált, ott kereskedő lett és visszavonult a politikától. – *71 81–82* (213)

DUBOV, A. – az Internacionálé bakunyinista szláv szekciójának tagja Zürichben. – *286*

DUFAURE, Jules-Armand-Stanislas (1798–1881) – francia jogász és politikus, orléanista; 1839–40 kozmunkaügyi miniszter, 1848–49 belügyminiszter, 1871–73, 1875–76 és 1877–79 igazságügy-miniszter; 1876 és 1877–79 miniszterelnök; a Kommun hóhéra – *420* (658 867)

»*Dundee Advertiser*« (Dundee Értesítő). – *71* (146)

DUPONT, Clarisse – Eugène Dupont lánya. – *65 250*

DUPONT, Eugène (kb. 1831–1881) – francia hangszerkészítő; részt vett az 1848-as júniusi felkelésben; 1862-től Londonban élt, 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1865–71 Franciaország ügyeivel megbízott titkár, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson, 1867-ben a lausanne-i kongresszus alelnöke, küldött az 1868-as brüsszeli kongresszuson; Marx irányvonalát képviselte; 1874-ben az Amerikai Egyesült Államokba költözött. – *4–5 8 15 18–19 53–58 63–65 137 144 168 173 209 217 250 317 367 506 521 526–527 543 567 575 580 640 654–655* (32 58 151 302 363 777 799)

DUPONT, Eugénie – Eugène Dupont lánya. – *65 250*

DUPONT, Marie – Eugène Dupont lánya. – *65 250*

DUPONT-NÉ – Eugène Dupont felesége. – *250*

DURAND, Gustave-Paul-Émile (szül. 1835) – francia aranyműves-munkás, rendőrbesúgó; a Kommün leverése után Londonban menekültnek adta ki magát; az 1871-es francia szekció titkára; 1871-ben leleplezték és kizárták az Internacionáléból. – *320 331–333 358–359*

DURU – a Párizsi Kommün résztvevője, londoni, majd belgiumi emigráns. – *281–283*

DUVAL, Theodor – a Szocialista Demokrácia Egyesülésének alapító tagja; 1870-ben elfordult a bakunyinizmustól, az Internacionálé svájci-francia föderális tanácsának tagja, küzdött Bakunyin befolyása ellen, küldött az 1872-es hágai kongresszuson. – *83–85 90 565 587 594*

– és H. PERRET: *Compagnons, notre Association...* (Társak, egyesülésünk...), Genf 1873. – *90 587 594–595* (170)

E

»*The Eastern Post*« (Keleti Posta), London. – *194 221 230 253 279 295 322 354–355 358 365 385–386 392 458 470 567* (336)

– 1871 júl. 8. – *635 639* (943)

– 1871 nov. 11. – *338*

– 1871 nov. 19. – *338*

– 1871 nov. 26. – *338*

– 1871 dec. 9. – *411* (649)

– 1871 dec. 23. – *667* (969)

– 1871 dec. 30. – *350*

– 1872 febr. 24. – *398*

ECCARIUS, Johann Georg (1818–1889) – német szabó, publicista, londoni emigráns; az Igazak Szövetségének, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik vezetője; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén, 1864–72 a Főtanács tagja, 1867–71 főtitkára, az Internacionálé valamennyi konferenciájának és kongresszusának küldötte; később trade-unionista. – *9 30 116 137 170 187 203–205 218 247 298 307 317 321 402 413 437–438 449 453–458 463 505 516 545–547 556 562 575* (248 295 330 354 370 481 682 684 685 700 710 712 858)

– *An English International Congress* (Egy angol Internacionálé kongresszus); „The Times", 1873 jan. 28. – *545*

»*The Echo*« (A Visszhang), London. – *62 231* (127)

»*L'Echo de Verviers*« (Verviers-i Visszhang). – *644* (957)

Economist *lásd* Journal des Economistes

»*L'Égalité*« (Az Egyenlőség), Genf. – *126–128 149 248 319 355 358–359 494 519 525 531 536 559 564* (226)
– 1872 jún. 13. – *474*

»*L'Eguaglianza*« (Az Egyenlőség), Girgenti. – *371 429 432* (602)

EILAU, N. – kereskedő; közvetített Marx és a Párizsi Kommün résztvevői között, leveleket és dokumentumokat hordott. – *210 219 222*

»*Elberfelder Zeitung*« (Elberfeldi Újság). – *39 289* (83)

ELCHO, Francis Wemyss Charteris Douglas, Lord (1818–1914) – konzervatív skót politikus, parlamenti képviselő, a parlamentben követelte, hogy a kommünárokat mint bűnözőket adják ki Franciaországnak. – *45*
– *To the Editor of the „Times"* (A „Times" szerkesztőjéhez); „The Times", 1870 aug. 22. – *45* (96)

Eleanor *lásd* Marx, Eleanor

ELLIOTT, John – amerikai kispolgári demokrata, az Internacionálé tagja, a polgári reformok aktív propagandistája. – *458* (684)

ELPIGYIN, Mihail Konsztantyinovics (kb. 1835–1908) – orosz titkosrendőrségi ügynök; a 60-as években oroszországi forradalmi szervezetek, majd a svájci orosz forradalmi emigráció tagja. – *91 295 530*

»*La Emancipación*« (A Felszabadulás), Madrid. – *335 352 361 369 400 408–409 440–441 491 494 510 514–515 519 522 525 536 539 558* (543)
– 1871 nov. 27.: *La politica de la Internacional* (Az Internacionálé politikája). – *342 347* (552)
– 1871 dec. 25. – *350* (567)
– 1872 jan. 1. – *350*
– 1872 jan. 7. – *350*
– 1872 jan. 14. – *362–364 367* (585)
– 1872 ápr. 6. – *473*
– 1872 jún. 8. és 15.: *El progecto belga de éstatutos generales* (Az általános szervezeti szabályzat belga tervezete). – *466–467 473* (727)
– 1872 jún. *22.: La burguesia y la Internacional en los Estados-Unidos* (A burzsoázia és az Internacionálé az Egyesült Államokban). – *479* (742)
– 1872 okt. 26.: *Los medios de la Alianza* (Az Alliance eszközei). – *520* (804)
– 1872 dec. 7.: *El Manifiesto del Partido comunista ante los sabios de la Alianza* (A Kommunista Párt kiáltványa az Alliance bölcsei előtt). – *525 531* (828)

ENGELS, Elisabeth Franziska Mauritzia (szül. van Haar) (1797–1873) – Engels anyja. – *185 227–229 289–291 589*

ENGELS, Emil (1828–1884) – Engels öccse, az engelskircheni Ermen & Engels cég társtulajdonosa. – *185 227–228 290 610*

ENGELS, Emma (szül. 1834) – Hermann Engels felesége. – *227–228*

ENGELS, Friedrich (1820–1895).
– *Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie* (A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata) [1843 vége–1844 eleje]; „Deutsch-Französische Jahrbücher", Párizs 1844. (1. köt. 497–522. old.) – *200–201* (349)
– *Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen* (A munkásosztály helyzete Angliában. Személyes megfigyelések és hiteles forrásmunkák alapján) [1844 szeptember–1845 március], Lipcse 1845. (2. köt. 211–473. old.) – *450 548* (705 740)
– *Der deutsche Bauernkrieg* (A német parasztháború) [1850 nyara], II. kiad., Lipcse 1870; III. kiad., Lipcse 1875. (7. köt. 319–401. old.). – *54 107–109 246 534 549 627* (114)

– *Vorbemerkung* (Előzetes megjegyzés) [„A német paraszthábóru" második, 1870-es kiadásához] [1870 február 11]. (16. köt. 381–388. old.). – *54*
– (Névtelenül:) *Notes on the War in Germany* (Jegyzetek a németországi háborúról) [1866 június 19. és július 5. között]; „The Manchester Guardian", 1866 jún. 20., 25., 28., júl. 3., 6. (16. köt. 151–170. old.). – 7 (17)
– (Névtelenül:) *Recenzió a „Tőke" első kötetéről a „Fortnightly Review" számára* [1868 május 22. és július 1. között] (16. köt. 283–302. old.). – *268* (438)
– *Megjegyzések egy ír népdalgyűjtemény előszavához* [1870 július 5. körül] (16. köt. 464–465. old.). – *136 651* (245)
– *Notes on the War* (Jegyzetek a háborúról), I–III., XII–XIII., XV–XVII. [1870 július 28–szeptember 8]; „The Pall Mall Gazette", 1870 júl. 29–szept. 9. (17. köt.). – *7–9 12–13 18 21 24 28 33 46–50 58 135 152 232 649* (9 16 21 35 36 40 44 47 73 75 100 109 110 121 284 285)
– *The Prussian Victories* (A porosz győzelmek) [1870 augusztus 7]; „The Pall Mall Gazette", 1870 aug. 8. (17. köt. 24–27. old.) – *649* (961)
– (Névtelenül:) *Az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról* [1871 április 5]; „Der Volksstaat", 1871 ápr. 12. (17. köt. 275. old.) – *190–192* (330 331)
– (Névtelenül:) *Abermals „Herr Vogt"* (Még egyszer „Vogt úr") [1871 május 5]; „Der Volksstaat", 1871 máj. 10. (17. köt. 277–283. old.) – *214–215 363* (368 593)
– *Engels felszólalása a londoni konferencia összehívásáról* [1871 július 25] (17. köt. 599. old.). – *247*
– *Engels felszólalása Mazzininak az Internacionáléhoz fűződő kapcsolatairól* [1871 július 25]; „The Eastern Post", 1871 júl. 29. (17. köt. 597–598. old.) – *253 644* (413 955)
– *A Főtanács határozata Durand kizárásáról* [1871 október 9]; „Der Volksstaat", 1871 okt. 14., „La Plebe", 1871 okt. 19. (17. köt. 400. old.) – *282 309 320 331* (464 500 522)
– (Névtelenül:) *Az angliai gründolási szédelgésről* [1871 november eleje]; „Der Volksstaat", 1871 nov. 10. (17. köt. 426–427. old.) – *295 347* (476)
– *Al Consejo Federal de la Región Española, Madrid* (A spanyol körzet föderális tanácsának, Madrid) [1871 november 25] (17. köt. 434. old.). – *333–335 342* (541)
– (Névtelenül:) *Az európai Internacionálé-szekciók helyzetéről* [1871 december 5. és 10. között]; „La Plebe", 1871 dec. 12. (17. köt. 438. old.) – *343* (554)
– *A Főtanács nyilatkozata Mazzini Internacionálé-ellenes cikkeiről* [1871 december 6]; „La Roma del Popolo", 1871 dec. 21. (17. köt. 439–440. old.) – *343 374* (553 605)
– (Névtelenül:) *Der Kongress von Sonvillier und die Internationale* (A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé) [1872 január eleje]; „Der Volksstaat", 1872 jan. 10. (17. köt. 442–447. old.) – *355 362* (540 575)
– *Theodor Cuno üldöztetéséről* [1872 április 22–23]; „The Eastern Post", 1872 ápr. 27. (18. köt. 69–70. old.) – *430 442* (448 665 695)
– *Feljegyzés Engelsnek a zaragozai kongresszusra vonatkozó felszólalásáról* [1872 május 7]; „The Eastern Post", 1872 máj. 12. (18. köt. 621–623. old.) – *449–450* (594 704)
– *Zur Wohnungsfrage* (A lakáskérdéshez) [1872 május–1873 január]; „Der Volksstaat", 1872 jún. 26–1873 febr. 22. (18. köt. 197–272. old.) – *440 449–450 477–478 481 534–535 549* (692 744)
– *Die Internationale in Amerika* (Az Internacionálé Amerikában) [kb. 1872 július 9]; „Der Volksstaat", 1872 júl. 17. (18. köt. 88–93. old.) – *478 481* (592 714)
– *Le Conseil général à tous les membres de l'Association Internationale des Travailleurs* (A Főtanács a Nemzetközi Munkásszövetség minden tagjához) [1872 augusztus 4–6] (18. köt. 106–111. old.) – *489–491 494–496* (751 759)
– *Rapport fait au Congrès de la Haye, au nom du Conseil Général, sur l'Alliance de la Démocratie Socialiste* (A hágai kongresszuson a Főtanács nevében előterjesztett beszámoló a Szocialista Demokrácia Egyesüléséről) [1872 augusztus vége] (18. köt. 127–137. old.). – *516*
– *Il Congresso all'Aja* (A hágai kongresszus) [1872 október 1]; „La Plebe", 1872 okt. 5. (18. köt. 154–159. old.) – *516* (790)
– (Névtelenül:) *Lettere londinesi* II (Londoni levelek) [1872 október 5]; „La Plebe", 1872 okt. 8. (18. köt. 166–167. old.) – *516* (791)

– *To the British Federal Council, International Workingmen's Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség brit föderális tanácsának) [1872 október 16] (18. kot. 168 old.). – *513* (786)
– *Report to the General Council of the International Workingmen's Association upon the situation of the Association in Spain, Portugal and Italy* (Jelentés a Nemzetközi Munkásszövetség Fotanácsának a Szövetség helyzeteről Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban) [1872 október 31] (18. kot. 171–175. old.). – *511 516* (784)
– *Lettere da Londra* (Londoni levelek) [1872 november 14]; „La Plebe", 1872 nov 17 (18. kot. 177–179. old.) – *521*
– (Névtelenul) *The Manchester Foreign Section to all Sections and Members of the British Federation* (A manchesteri kulföldi szekció a brit föderáció valamennyi szekciojához és tagjához) [kb. 1872 december 20]; ropiratként 1873 dec. 23. (18. kot. 186–190. old) – *532 536* (834)
– (Névtelenul) *A „Neuer Sozialdemokrat" cikkeihez (Részlet az A. Hepnernek írt levelbol)* [1873 április vége]; „Der Volksstaat", 1873 máj. 7. (18. kot. 303–305. old) – *562* (882)
– *Die Internationale und der „Neuer"* (Az Internacionálé és a „Neuer") [1873 május 2], „Der Volksstaat", 1873 máj. 10 (18. kot. 306–309. old.) – *562* (883)
– *International Workingmen's Association to the General Council* (A Nemzetközi Munkásszövetség Fótanácsának) [1873 június 14] (18. kot. 310. old.). – *566*
– *Aus der Internationalen* (Az Internacionáléról) [1873 június 19–20]; „Der Volksstaat ", 1873 júl. 2 (18. kot 446–449 old.) – *572 575* (895)
Die Bakunisten an der Arbeit (A bakunyinisták munkában) [1873 szeptember–oktober], „Der Volksstaat", 1873 okt 31., nov. 2 és 5. (18. kot. 450–466. old.) – *93 590* (179)
– *Kulonfelék Németországról* [1873 vége–1874 eleje] (18. kot. 557–564. old.) – *596* (919)
Dialektik der Natur (A természet dialektikája) [1873–1886 kozott] (20. kot. 319–573 old) – *78–79 117* (153 211)
– (Névtelenul.) *Das Reichs-Militargesetz* (A birodalmi katonai torvény) [1874 február vége–március eleje]; „Der Volksstaat", 1874 márc. 8., 11. (18. kot. 473–480. old.) – *598* (921)
– *Die englischen Wahlen* (Az angol választások) [1874 február 22]; „Der Volksstaat", 1874 márc. 4. (18. kot. 467–472. old.) – *598* (920)
– *Fluchtlingsliteratur* (Emigráns-irodalom) [1874 május–1875 április]; „Der Volksstaat". 1874 jún. 17., 26., okt. 6 , 8., 1875 márc. 28 , ápr. 2., 16., 18., 21. (18. kot. 491–536. old.) – *627* (936 938)
– *„A német paraszthábortí" 1870-es kiadásához írt előzetes megjegyzés kiegészítése* [1874 július 1]; „A német paraszthábortí", III. kiad., Lipcse 1875. (18. kot. 484–489. old.) – *627* (937)

ENGELS, Hermann (1822–1905) – Engels occse, barmeni gyáros, 1860-tól az engelskircheni Ermen & Engels cég társtulajdonosa. – *69 184–185 227–228 290 610*

ENGELS, Rudolf (1831–1903) – Engels occse, engelskircheni gyáros. – *69 184–185 227–228 610*

»*The Engineer*« (A Mérnok), London. – *602* (925)

ENGLÄNDER, Sigmund (1828–1902) – osztrák újságíró, 1848-ban Angliába emigrált, rendőrugynok. – *68*

EPIKUROSZ, számoszi (i. e. kb. 341–270) – gorog materialista filozófus. – *118*

ERMEN, Gottfried – a manchesteri Ermen & Engels cég társtulajdonosa – *184–185 610–611*

EUDES, Émile (1843–1888) – francia forradalmár, blanquista, a nemzeti gárda kozponti bizottságának tagja, a Kommun tagja és tábornoka; annak leverése után Svájcba, majd Angliába emigrált; távollétében halálra ítélték; az 1880-as amnesztia után visszatért Franciaországba, ahol a blanquista kozponti bizottság egyik szervezője. – *406*

EUGÉNIA (Eugénie-Marie de Montijo de Guzmán, comtesse de Teba) (1826–1920) – francia császárné; III. Napóleon felesége. – *137 652*

»*The Evening Standard*« (Az Esti Zászló), London. – *71* (147)

– 1871 jún. 14. – *231*
– 1874 aug. 13. – *619–620*

»*The Examiner*« (A Vizsgáló), London. – *268* (410)
– 1871 szept. 2. – *268*

F

FANTON. – *543* (855)

FARGA PELLICER, Rafael (Gomez) (1840–1890) – spanyol nyomdász és újságíró, anarchista; a Szocialista Demokrácia Egyesülésének egyik szervezője, az Internacionálé spanyolországi szervezeteinek alapító tagja; 1869–73 a „Federación" szerkesztője; küldött az 1869-es bázeli és az 1872-es hágai kongresszuson; a Főtanács határozatára 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *116 351 501 622* (768 777)

»*The Farmer*« (A Földműves), London. – *602* (925)

»*Il Fascio Operaio*« (A Munkásszövetség), Bologna. – *432 472* (670)

FAUCHER, Julius (Jules) (1820–1878) – német publicista, vulgáris közgazdász, ifjúhegeliánus, szabadkereskedő; 1850–61 angliai emigráns, az 50-es évek elején polgári anarchista nézeteket hirdetett; a „Morning Star" munkatársa; 1861-ben visszatért Németországba, ahol a haladópárthoz, majd (1866-tól) a Nemzeti Liberális Párthoz csatlakozva tagja lett a porosz képviselőháznak. – *60 363*

FAVRE, Gabriel-Claude-Jules (1809–1880) – francia ügyvéd és politikus; az 50-es évek végétől a republikánus ellenzék vezére; 1870–71 az ún. nemzeti védelem kormányának alelnöke és külügyminiszter; Thiers-rel együtt a Párizsi Kommün hóhéra. – *49 52 71 154 166–167 171–175 213 222 230 245 257 373 635* (144 293 305 373 375 385)
– [*Körlevél a köztársaság diplomáciai képviselőihez, 1871 jún. 6.*;] „Le Temps", 1871 jún. 9. – *230 635* (385)

«*La Federación*« (A Föderáció), Barcelona. – *205 335 432 510 554 595* (376)
– 1871 nov. 19. – *342*
– 1871 dec. 3. – *342* (552)

Fédération Jurassienne *lásd* Bulletin de la Fédération Jurassienne

FEDETZKI (Feletzki) – svájci lengyel emigráns. – *91*

»*Felleisen*« (Tarisznya), Zürich–Genf. – *166 563* (294)

FERRÉ, Charles-Théophile (1845–1871) – francia forradalmár, blanquista; a 60-as években a francia köztársasági mozgalom aktív résztvevője; a Párizsi Kommün idején a közbiztonsági bizottság tagja és helyettes államügyész; a versailles-iak agyonlőtték. – *320* (3 415 516)

FEUERBACH, Ludwig (1804–1872) – német materialista filozófus – *386 460 668 671*

»*Ficcanaso*« (Okvetetlenkedő), Torino. – *375* (606)

»*Le Figaro*«, Párizs. – *256 620 649 659 661* (420)

FINK, Wilhelm (1833–1890) – a „Volksstaat" terjesztője. – *451* (707)

Flerovszkij, N. *lásd* Bervi, Vaszilij Vaszilјevics

FLOURENS, Gustave (1838–1871) – francia természettudós és forradalmár, blanquista; az 1870 okt. 31-i és az 1871 jan. 22-i felkelés egyik vezetője, a Kommün tagja; 1871 ápr. 3-án a versailles-iak elfogták és megölték. – *654* (3 912)

FONDEVILLE – a Párizsi Kommün résztvevője, angliai emigráns, az Internacionálé tagja, az 1871-es londoni konferencián a bordeaux-i szekció küldötte. – *410*

FORBES, Archibald (1838–1900) – angol újságíró, a német–francia háború idején a „Morning Advertiser" és a „Daily News" tudósítója. – *440*
– *The Opening of the Strasburg University* (A strasbourg-i egyetem megnyitása); „The Daily News", 1872 máj. 7. – *440*

FORESTIER – londoni francia emigráns. – *286*

»*The Fortnightly Review*« (A Félhavi Szemle), London. – *31 178 181* (69)

FOX, Peter (Peter Fox André) (megh. 1869) – angol újságíró, pozitivista; a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Liga egyik vezetője; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–69 a Főtanács tagja, 1865-től a Főtanács hivatalos sajtótudósítója, 1866 szept.–nov. a Tanács főtitkára, 1866–67 Amerika ügyeivel megbízott titkár; 1866-ban a „Commonwealth" egyik szerkesztője; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja. – *437* (682)

A Főtanács határozata a Nemzetközi Munkásszövetség amerikai szekcióinak központi bizottságáról (17. köt. 611. old.). – *298* (482)

FRANK, A. – a 40–60-as években párizsi könyvkiadó; 1847-ben a brüsszeli C. G. Voglerral együtt kiadta Marx „A filozófia nyomorúsága" c. művét. – *450*

FRANKEL Leó (1844–1896) – magyar ötvösműves; a Párizsi Kommün munkaügyi minisztere; 1871–72 a Főtanács tagja, Marx irányvonalának követője; 1876-ban visszatért Budapestre, 1876-83 a Magyarországi Általános Munkáspárt egyik megszervezője és vezetője; 1883-ban elhagyta Magyarországot és részt vett a II. Internacionálé szervezésében és irányításában; 1889-ben Magyarországon részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezésében. – *4 68 71 86 116–117 209–210 219–220 262 345 389 458 469 495 535 566 620* (159 318 363 372 409 879)
– *Ein belauschtes Zwiegespräch. VIII.* (Egy kihallgatott párbeszéd. VIII.); „Volkswille", 1870 ápr. 2. – *4* (8)
– *Ein offenes Wort an Herrn W. Liebknecht* (Őszinte szó W. Liebknecht úrhoz); „Neuer Sozialdemokrat", 1871 dec. 1. és 3. – *345* (558)

»*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*« (Frankfurti újság és kereskedelmi lap), Majna-Frankfurt. – *24 129 592 608* (51)

Fränzchen, Franziska *lásd* Kugelmann, Franziska

Freie Presse *lásd* Neue Freie Presse

FREILIGRATH, Ferdinand (1810–1876) – német forradalmár költő; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1851–68 londoni emigráns, az 50-es évektől kispolgári radikális. – *45 48 157 169 200* (213 278)
– *An Joseph Weydemeyer. I. London, den 16. Januar 1852* (Joseph Weydemeyerhez. I. London, 1852 január 16); „Morgenblatt für gebildete Leser", 1852 márc. 7. – *200* (347)
– *An Wolfgang im Felde* (Wolfganghoz a harctéren). – *48–50* (104)
– *Hurra, Germania!* – *45 169* (97 278)

FREILIGRATH, Katharina (Kätchen, Käthe) (1845–1904) – német írónő, Freiligrath leánya. – *169*

FREILIGRATH, Luise – Freiligrath leánya. – *169*

FREUND, Wilhelm Alexander (1833–1918) – német nőgyógyász, magántanár. – *593*

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *207 285*

FRIGYES KÁROLY, herceg (1828–1885) – porosz tábornok, majd vezértábornagy, az

1864-es dán háborúban a porosz, majd a porosz–osztrák hadsereg főparancsnoka; az 1866-os porosz–osztrák háborúban az I. porosz hadsereg, a német–francia háborúban a II. hadsereg parancsnoka. – *21*

FRIGYES VILMOS (1831–1888) – porosz trónörökös, 1888-ban III. Frigyes néven porosz király és német császár; az 1866-os porosz–osztrák háborúban a II. porosz hadsereg, a német–francia háborúban a III. hadsereg parancsnoka. – *7 21* (45)

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *160*

FROHME, Karl Franz Egon (1850–1933) – német publicista, a 70-es években lassalleánus, majd a Német Szociáldemokrata Munkáspárt opportunista szárnyának egyik vezetője; 1881-től a Reichstag tagja, az 1889-es nemzetközi szocialista munkáskongresszus küldötte. – *116*

FUISSE – angliai francia emigráns. – *275*

FUNKE, R. & Co. – cég, amelyben Engels sógorának, Adolf von Griesheimnek részesedése volt. – *184*

G

GAMBETTA, Léon (1838–1882) – francia államférfi, mérsékelt republikánus; 1870–71 a nemzeti védelem kormányában belügyminiszter, a tours-i kormánydelegáció vezetője; 1881–82 miniszterelnök és külügyminiszter. – *76 105 157 172–176 657* (306 307)

GAMBUZZI, Carlo (1837–1902) – olasz ügyvéd, a 60-as évek elején Mazzini híve, később anarchista; a Szocialista Demokrácia Egyesülésének és más olaszországi anarchista szervezeteknek a tagja. – *546 646*

GANDOLFI, Mauro – olasz kereskedő, bakunyinista, tagja az Internacionálé milánói szekciójának. – *430 433 507*

GANS – prágai orvos. – *628*

»*The Gardener's Chronicle and Agricultural Gazette*« (Kertészeti krónika és mezőgazdasági újság), London. – *600 603* (924)

GARIBALDI, Giuseppe (1807–1882) – olasz forradalmi demokrata, az itáliai nemzeti felszabadító mozgalmak és az Itália újraegyesítéséért folyó harcok szervezője és vezére. – *309–310 354 657* (502 603)

GARIBALDI, Ricciotti (1847–1924) – Giuseppe Garibaldi fia, az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom résztvevője; a német–francia háborúban a franciák mellett harcolt mint a Vogézekben küzdő hadsereg dandártábornoka. – *276 309–310*

GARNIER-PAGÈS, Louis-Antoine (1803–1878) – francia politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és Párizs polgármestere; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának tagja. – *53*

»*Le Gaulois*« (A Gall), Párizs. – *196 676* (340)

GAVEAU – francia katonai parancsnok, a haditörvényszékek kormánymegbízottja. – *256* (421)

»*La Gazette de Bruxelles*« (A Brüsszeli Újság). – *116* (210)

»*Gazette des Tribunaux*« (Törvényszéki Újság), Párizs. – *254–256 266 279 340 365* (414)

»*Il Gazzettino Rosa*« (Rózsaszín Kisújság), Milánó. – *288 309 359 373–374 432* (472 500) – 1871 ápr. 12.: *Società Democratica Internazionale di Firenze ai cittadini della Comune di Parigi* (A firenzei Nemzetközi Demokrata Társaság a Párizsi Kommün polgáraihoz). – *637* (948)

- 1871 dec. 28.: *Movimento operaio* (Munkásmozgalom). – *359* (578)

GEFFCKEN, Friedrich Heinrich (1830–1896) - német jogász és diplomata, 1866–69 a Hanza londoni főmegbízottja. – *96*

– *Das deutsche Reich und die Bankfrage* (A német birodalom és a bankkérdés), Hamburg 1873. – *96*

General Council of the International Working Men's Association. To all Trade-Unions and Labour Societies. New York, January 26th, 1873 (A Nemzetközi Munkásszovetség Főtanácsa. Minden szakszervezethez és munkástársasághoz. New York, 1873 január 26), „The International Herald", 1873 márc. 8. – *554–555* (869)

Generális *lásd* Engels

Generalrat der Internationalen Arbeiterassoziation (A Nemzetközi Munkásszovetség Főtanácsa); „Der Volksstaat", 1873 jún. 25. (18. kot. 637. old.) – *555*

Der Generalrat der Internationalen Arbeiterassoziation an alle Mitglieder derselben (A Nemzetközi Munkásszovetség Főtanácsa a Szovetség valamennyi tagjának); „Der Volksstaat", 1873 jún. 25. (18. kot. 636. old.) – *555*

GERHARDT, Charles-Frédéric (1816–1856) – francia vegyész. – *302*

GERHARDT, Hendrik (kb. 1829–1886) – holland szabó; az Internacionálé holland föderális tanácsának tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson; a bakunyinistákhoz csatlakozott. – *507*

GIOVACCHINI, P. – az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1871-ben Olaszország ügyeivel megbízott titkár. – *637*

GIRARDIN, Emile de (1806–1881) – francia politikus és publicista, orléanista, polgári republikánus, majd bonapartista; a 30–60-as években megszakításokkal a „Presse", majd a „Liberté" szerkesztője. – *384* (325)

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – brit államférfi, tory, majd peelista, később a Liberális Párt vezetője; 1852–55 és 1859–66 pénzügyminiszter; 1868–74, 1880–85, 1886 és 1892–94 miniszterelnök. – *25 58 102 161 169 172 176 322 416 609 671* (104 288)

GLAIS-BIZOIN, Alexandre-Olivier (1800–1877) – francia ügyvéd és politikus, mérsékelt republikánus; az 1848–49-es alkotmányozó nemzetgyűlés, a 60-as években a Corps législatif, 1870–71-ben a nemzeti védelem kormányának tagja. – *620* (306)

GLASER DE WILLEBRORD, E. – a belga munkásmozgalom résztvevője, az Internacionálé brüsszeli szekciójának tagja. – *249 256 260 499* (763)

GNEISENAU, August Wilhelm Anton, Graf Neithardt von (1760–1831) – porosz tábornok és politikus; jelentős szerepe volt a Napóleon elleni harc megszervezésében; 1806 után részt vett a hadseregreform alapjainak kidolgozásában; 1813–14 és 1815 Blücher vezérkarának főnöke. – *160*

GNOCCHI-VIANI, Osvaldo (1837–1917) - olasz újságíró, demokrata, Garibaldi híve 1870-től a szocialista és munkásmozgalom résztvevője; 1872–73 az Internacionále római szekciójában aktív tevékenységet folytat; 1882 az Olasz Munkáspart egyik alapítója. – *507*

GOEGG, Amand (1820–1897) – német újságíró, kispolgári demokrata; 1849-ben a badeni ideiglenes kormány tagja; az emigrációban a genfi Béke- és Szabadságliga egyik vezetője, a 70-es években a német szociáldemokráciához csatlakozott. – *261 270 294 363 559*

– *Erklarung an die Redaktion des „Schwabischen Merkur"* (Nyilatkozat a „Schwabischer Merkur" szerkesztőségének); „Der Volksstaat", 1871 aug. 9. – *261 270* (127)

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749–1832) – német költő és tudós.
- *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (Wilhelm Meister tanulóévei). – *200* (351)

GOLDSCHMIDT, Otto (1829–1907) – író és zeneszerző. – *65*

GOLDSTÜCKER, Theodor (1821–1872) – szanszkritológus, 1851-től londoni egyetemi tanár. – *19 23*

GOLOVACSOV, Alekszej Adrianovics (1819–1903) – liberális orosz politikus és publicista, a parasztok felszabadítására alakult tveri kormányzósági bizottság tagja, részt vett a jobbágyság eltörlésére irányuló tervezet elkészítésében, mely később az 1861-es jobbágyfelszabadítás vezérfonala lett. – *540*
- *Десять лет реформ 1861–1871* (A reformok tíz éve 1861–1871), Szentpétervár 1872. – *540*

Gomez *lásd* Farga Pellicer, Rafael

GORCSAKOV, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1798–1883) – orosz államférfi és diplomata; 1854–56 bécsi nagykövet; 1856–82 külügyminiszter. – *176*

GOSS, Jean Jacques – a torinoi evangélikus templom kapusa. – *506 517*

GRALLE, Heinrich – német ácsmester, a Szociáldemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottságának tagja; 1870 szeptemberében letartóztatták és vádemelés nélkül 1871 márciusáig vizsgálati fogságban tartották. – *61 144 148 151 163 193 257* (125)

»*The Graphic*« (A Grafikus Újság), London. – *231*
– 1871 jún. 17.: *Chronicle* (Krónika). – *231*

GRAY, John (1798–1850) – angol közgazdász, utopikus szocialista, Owen követője; a „munkapénz" elméletének hirdetője. – *138*

GREENWOOD, Frederic (1830–1909) – konzervatív angol író és újságíró; 1865–80 a „Pall Mall Gazette" szerkesztője. – *9 12–13 18–21 28 49–50 162 232 244–245 285* (48 110 396)

GREGORY, I. W. (megh. 1872) – amerikai kispolgári demokrata, a Kozmopolita Társaság tagja, Woodhull és Claflin polgári feminista vezetők híve. – *402 437* (644 685)

GRIESHEIM, Adolf von (1820–1894) – gyáros, az Ermen & Engels cég társtulajdonosa, Engels húgának, Elisének a férje. – *184–185 227–228 290*

GRIMM, Friedrich Melchior, Freiherr von (1723–1807) – német író, a polgári felvilágosodás híve, 1748-tól Franciaországban élt, az enciklopédisták köréhez tartozott, a forradalom ellensége lévén visszatért Németországba; 1795-ben II. Katalin államtanácsossá és hamburgi miniszterrezidenssé nevezi ki. – *604–606*
- *Correspondance littéraire, philosophique et critique de Grimm et de Diderot, depuis 1753 jusqu en 1790* (Grimm és Diderot irodalmi, filozófiai és kritikai levelezése 1753-tól 1790-ig), új kiad., VII. köt., 1770–1772, Párizs 1829. – *606*
- *Correspondance littéraire, philosophique et crtiqiue de Grimm et de Diderot, depuis 1753 jusqu'en 1790* (Grimm és Diderot irodalmi, filozófiai és kritikai levelezése 1753-tól 1790-ig), új kiad., XI. köt., Párizs 1830. – *605*

GRISET. – *602*

GROSSE, Eduard – amerikai német emigráns, lassalleánus, az Internacionálé 6. sz. szekciójának és az észak-amerikai szekciók központi bizottságának tagja, a kispolgári reformerek támogatója. – *457–458*

GROUSSET, Pascal (1844–1909) – francia újságíró és politikus, blanquista; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, a külföldi kapcsolatok bizottságának elnöke; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába, ahonnan 1874-ben megszökött; később a burzsoázia oldalára állt. – *58 222*

GUILLAUME, James (1844–1916) – svájci tanító, bakunyinista; az Internacionále tagja, részt vett az 1866-os genfi, az 1867-es lausanne-i, az 1869-es bázeli és az 1872-es hágai kongresszuson, az Alliance egyik szervezője, a „Progrès", a „Solidarité" és a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" szerkesztője, a hágai kongresszuson bomlasztó tevékenysége miatt kizártak az Internacionáléból; az első világháború idején szovinizta – *247–248 332 350–351 360 425 505 511 529 537 567 590 658* (231 261 702 726 739 763 777 781)

GUMPERT – Eduard Gumpert rokona – *13 74*

GUMPERT, Eduard (megh. 1893) – manchesteri német orvos, Marx és Engels barátja – *13 39 42–43 73–75 82 92–100 104 228 574–575 590 593 608 617* (148)

GUMPERTNÉ (megh. 1873) – Eduard Gumpert első felesége. – *228*

GYÖRGY, III (1738–1820) – angol király 1760–1820 – *62*

H

HAECKEL, Ernst Heinrich (1834–1919) – német darwinista biologus, ateista, szociáldarwinista – *118*

HALES, John (szül. 1839) – angol szövőmunkás, trade-unionista; 1866–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és 1871 május–1872 július titkára; tagja a Reformliga végrehajtó bizottságának és a Föld- és Munkaligának (Land and Labour League), kuldott az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1872-től a brit föderális tanács reformista szárnyának elén állt, 1873-ban kizárták az Internacionálébol – *68 217 263 284 356 398–402 437 450 453–457 463 496 505 511–516 518–521 526–527 532 536–538 556 567 575–577 580 591* (151 370 468 479 576 681 710 723 759 778 858)

Conseil Fédéral Anglais Londres, 21 octobre 1872 (Angol föderális tanács. London, 1872 október 21), „L'Internationale", 1872 okt. 27. – *514* (788)

HARCOURT, W. E. – ausztráliai bányamunkás, az Internacionalé ausztráliai föderációjának egyik alapító tagja, kuldott az 1872-es hágai kongresszuson – *518*

HARNEY, George Julian (1817–1897) – angol politikus, a chartista balszárny egyik vezetője, a „Northern Star" és más chartista lapok és folyóiratok szerkesztője; kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel, 1863–1888 az Egyesult Államokban élt. – *169*

HARRIS, George – angol munkásmozgalmi vezető, a chartista O'Brien híve, 1869–72 a Főtanács tagja, 1870–71 pénzugyi titkára. – *307 317–318*

HARRISON, Frédéric (1831–1923) – angol jogász és történész, polgári radikalis, pozitivista; a 60-as evek demokratikus mozgalmainak aktív resztvevője, az Internacionále tagja, támogatta Marxot a Kommun menekultjeinek segelyezesére indított akcióban *394 601–602* (140)

– *To the Editor of the „Times"* (A „Times" szerkesztojenek), „The Times", 1872 febr. 26 – *394*

HARTMANN, Eduard von (1842–1906) – idealista nemet filozófus, Schelling és Schopenhauer filozófiáját Hegel filozófiájának reakciós vonásaival a „tudattalan filozofiajává" egyesítette; a porosz junkerség ideológusa – *118*

HASENCLEVER, Wilhelm (1837–1889) – német szociáldemokrata, lassalleanus, 1871–75 az Általános Német Munkásegylet elnoke, 1874–87 a Reichstag tagja – *479 596 623*

HASSELMANN, Wilhelm (szül. 1844) – a lassalleanus Általános Nemet Munkasegylet egyik vezetoje, 1871–75 a „Neuer Sozialdemokrat" szerkesztője, 1875-tol a Német-

országi Szocialista Munkáspárt tagja; 1880-ban anarchista nézetei miatt kizárták a pártból. – *548 596 623*

HAUSSMANN, Georges-Eugène (1809–1891) – francia politikus, bonapartista, az 1851 december 2-i államcsíny résztvevője; 1853–70 Szajna megye prefektusa, Párizs városépítészeti átalakításának felelős vezetője. – *38* (90)

HAXTHAUSEN, August, Freiherr von (1792–1866) – porosz kormánytanácsos, kozgazdasági író, reakciós; elsőként ismertette az oroszországi paraszti földközösséget (obscsinát). – *177 199*

Uber den Ursprung und die Grundlagen der Verfassung in den ehemals slawischen Landern Deutschlands im Allgemeinen und des Herzogtums Pommern im Besonderen (Németország egykor szláv területein honos alkotmány alapjairól és eredetéről általaban, kulonos tekintettel a Pomerániai Hercegségre), Berlin 1842. – *177 199*

Heddeghem *lásd* Van-Heddeghem

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – német objektív idealista filozófus. – *78 81 118 201 572 640*

Phanomenologie des Geistes (A szellem fenomenológiája), „Werke" („Muvei"), II. kot., kiadta J. Schulze, Berlin 1832. – *572* (896)

– *Wissenschaft der Logik* (A logika tudománya); „Werke" („Muvei"), III–V. kot., kiadta L. Henning, Berlin 1833–34. – *117–118* (215)

– *Enzyklopadie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (A filozófiai tudományok enciklopédiája alapvonalakban); I. rész Die Logik (A logika), „Werke" („Muvei"), VI. kot, kiadta L. Henning, Berlin 1843. – *117–118* (215)

HEINE, Heinrich (1797–1856) – német költő és író, 1843-tól Marx barátja. – *49*

– *Disputation* (Hitvita). – *96* (181)

– *Die Grenadiere* (A két grénátos). – *49* (106)

– *Im Oktober 1849* (1849 októberben). – *198* (346)

– *Neuer Fruhling* (Új tavasz). – *161* (286)

HEINZEN, Karl Peter (1809–1880) – német radikális publicista, republikánus, Marx és a kommunizmus heves ellenfele; 1849-ben rovid ideig részt vett a baden–pfalzi felkelésben, utána Svájcba, majd Angliába emigrált, 1850 oszen az Egyesult Államokban telepedett le, ahol a „Pioneer" főszerkesztője lett (1854–79). – *206 437 452 474*

HEPNER, Adolf (1846–1923) – német publicista, a Szociáldemokrata Munkáspárt tagja kuldott az eisenachi kongresszuson; 1869 decemberetől a „Volksstaat" egyik szerkesztője, az 1872-es hazaárulási per egyik vádlottja; kuldott az 1872-es hágai kongresszuson, 1878-ban Amerikába emigrált; az első világháború idején sovinisza. – *86 89–90 163 386 476–481 486 489–490 505–506 511 534–535 549 562–564 569–570* (168 287 315 423 737 740 884 890 892 897)

Herald *lásd* The New York Herald

HERMAN, Alfred – belga szobrász, az Internacionalé belgiumi szekcóinak egyik alapítója, a Fotanács tagja, 1871–72 Belgium ugyeivel megbízott titkár, kuldott az 1868-as bruszszeli és az 1872-es hágai kongresszuson, valamint az 1871-es londoni konferencián; a hágai kongresszuson az anarchista kisebbséghez csatlakozott. – *252 444 466 479–480 492*

HERZEN, Alekszandr Ivanovics (1812–1870) – orosz forradalmi demokrata filozófus, publicista és író; 1847-tol emigrációban élt, a „Kolokol" szerkesztoje és kiadója – *469* (236)

HIGHAM, Joseph – egy manchesteri hangszergyár tulajdonosa – *250*

HILDEBRAND, Bruno (1812–1878) – német közgazdász és statisztikus, a politikai gazdaságtanban a régebbi történeti iskola egyik fő képviselője. – *3* (5)

HINS, Eugène (1839–1923) – belga újságíró, az Internacionálé belga szekcióinak egyik szervezője, a belga föderális tanács tagja, proudhonista, később bakunyinista. – *127 328 354 361 374 435 441 449 458–459 462 467 473–474 479* (699 715 753)

HINSNÉ – Eugène Hins felesége. – *328 361 435 449 467 473 479*

HIRSCH, Karl (1841–1900) – német újságíró, a német Szociáldemokrata Munkáspárt egyik alapítója, 1869-ben küldött az eisenachi kongresszuson, 1870–71 szerkesztője az első németországi szociáldemokrata napilapnak („Bürger- und Bauernfreund"); 1872-ben a német szociáldemokrata sajtó párizsi tudósítója. – *490* (292 394)

Der Hochverratsprozess gegen Oberwinder, Andr. Scheu, Most, Papst, Hecker, Perrin, Schoenfelder, Berka, Schäffner, Pfeiffer, Dorsch, Eichinger, Gehrke und Baudisch. Verhandelt vor dem K. K. Landesgerichte in Wien, begonnen am 4. Juli 1870. Nach Stenographischen Berichten bearb. und hrsg. von Heinrich Scheu (Az Oberwinder, Andr. Scheu, Most, Papst, Hecker, Perrin, Schoenfelder, Berka, Schäffner, Pfeiffer, Dorsch, Eichinger, Gehrke és Baudisch elleni hazaárulási per. 1870 július 4-i kezdettel tárgyalta a Cs. és Kir. Bécsi Tartományi Bíróság. Gyorsírásos jelentések alapján feldolgozta és kiadta Heinrich Scheu), Bécs 1870. – *306* (495)

HODGSON, William Ballantyne (1815–1880) – angol egyetemi tanár, a gazdaságtan és a kereskedelmi törvényhozás professzora; munkáiban síkraszállt a népoktatás reformjáért. – *365*

HOHENZOLLERNOK – németországi uralkodóház 1191–1918, nürnbergi várgrófok 1191–1415, brandenburgi választófejedelmek 1415–1701, porosz királyok 1701–1918, német császárok 1871–1918. – *30 151 159–160*

HOLLÄNDER Jakab (1846–1911) – magyar szabó, a magyarországi munkásmozgalom szervezője, az Internacionálé budapesti levelezője. – *255* (418)

HOME, Daniel (1833–1886) – ismert skót spiritiszta. – *457*

HORATIUS, Flaccus, Quintus (i. e. 65–8) – római költő.
– *Satirae* (Szatírák). – *329 460* (530)

HOUT, van der – az Internacionálé amszterdami szekcióinak küldötte az 1872-es hágai kongresszuson. – *525 555*

HOWELL, George (1833–1910) – angol kőműves, az angol trade-unionok egyik vezetője, egykori chartista, 1861–62 a Londoni Trades Council titkára; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–69 a Főtanács tagja; küldött az 1865-ös londoni konferencián; a Reformligának és a Trades Union Congress parlamenti bizottságának titkára. – *437* (130 444)

HRVAČANIN, Manuilo (1849–1909) – a délszláv nemzeti felszabadító mozgalom résztvevője, újságíró, a 70-es évek kezdetén csatlakozott a zürichi bakunyinista szláv szekcióhoz; az 1875-ös felkelés résztvevője. – *286*

HUBER – angol munkásvezér. – *545*

HUBERT, Adolphe – francia forradalmár, a Kommün résztvevője, majd londoni emigráns; az Internacionálé tagja. – *249 256–260 275 316 384* (507 800)

HUGO, Victor (1802–1885) – francia író; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, Louis Bonaparte ellenfele; az 1851-es államcsíny után emigrált. – *61* (50 603)
– *Aux allemands. Paris, 9 septembre 1870* (A németekhez. Párizs 1870 szept. 9); „Le Rappel", 1870 szept. 10. – *61* (126)

HULEK – 1868-ban az Internacionálé Főtanácsának és a londoni francia szekciónak a tagja, 1868-ban a szekció felbomlása után a Főtanács ellen foglalt állást. – *413–414*

HULEK, Maria – 1868-ban az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *413–414*

HUME, David (1711–1776) – angol agnosztikus filozófus, történész és közgazdász, a merkantilisták ellenfele. – *118*

HUME, Robert William – amerikai kispolgári radikális, az Internacionálé tagja. – *137–139* (248)

HUXLEY, Thomas Henry (1825–1895) – angol természettudós, biológus; Darwin barátja és munkatársa; következetlen materialista. – *117*
– *On the Hypothesis that animals are automats, and its history. Address at the British Association* (Az állatokat automatáknak tekintő hipotézisről és ennek történetéről. Üzenet a Brit Szövetséghez); „Nature", X. köt., 1874 szept. 3. – *117* (214)

HÜCK – francia őrnagy, Toul erődítményének parancsnoka. – *171 175* (304)

I

»*La Ilustración Española y Americana*« (Spanyol és amerikai képes folyóirat), Madrid. – *662* (967)

»*The Illustrated London News*« (Londoni Képes Újság). –*25 662* (53)

»*L'Illustration*« (Az Illusztráció), Párizs. – *662 669* (963)

»*Illustrierte Zeitung*« (Képes Újság), Lipcse. – *662* (968)

IMANDT, Peter – német tanító, demokrata; a krefeldi Munkásegylet elnöke; 1848–49 Kölnben és Trierben tevékenykedik, később emigrál, a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels barátja. – *71 157 189 656*

IMANDT, Robert – Peter Imandt unokaöccse, a német–francia háború idején Franciaországból Angliába emigrált. – *157 189 656*

L'International« (Nemzetközi Újság), London. – *65* (136)

»*The International Herald*« (A Nemzetközi Hírnök), London. – *521 525–526 531–532 536 556–558 567 577* (796)
– 1872 nov. 16. – *521* (805)

The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868 (A Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1866-os genfi kongresszus és az 1868-as brüsszeli kongresszus határozatai), London 1869. – *238 424 637 640* (401)

»*L'Internationale*« (Az Internacionálé), Brüsszel. – *144 462 499 514 566–567 595* (258 279)
– 1871 dec. 31.: *Congrès ouvrier belge des 24 et 25 décembre* (A december 24-i és 25-i belga munkáskongresszus). – *354 361 375 450 667* (574 715)
– 1872 máj. 26.: *Congrès ouvrier belge des 19 et 20 mai* (A május 19-i és 20-i belga munkáskongresszus). – *458–459 462 466–467 473 479* (715)
– 1872 júl. 21.: *Congrès ouvrier belge* (Belga munkáskongresszus). – *494* (715 753)
– 1872 dec. 29.: *Congrès ouvrier belge des 25 et 26 décembre* (A december 25-i és 26-i belga munkáskongresszus). – *537 546* (842)
– 1873 nov. 23. – *98* (183)
– 1873 nov. 30. – *98* (183)

Internationale Arbeiterassoziation. Das Zentralkomitee der Sektionsgruppe deutscher Sprache an

den Generalrat in London (Nemzetközi Munkásszövetség. A német nyelvű szekciócsoport központi bizottsága a londoni Főtanácsnak), Genf, 1870 augusztus 7. – *134* (242)

Internationale et révolution. A propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, ex-membres du Conseil Général de l'Internationale (Az Internacionálé és a forradalom. A hágai kongresszussal kapcsolatban kiadták a Kommün menekültjei, az Internacionálé Főtanácsának extagjai), London 1872. – *519 525 536 539* (799 841)

»*The Irishman*« (Az Ír), Belfast–Dublin. – *339 651 659* (548)

»*The Irish Republic*« (Az Ír Köztársaság), New York. – *321 416* (524)

J

JACLARD, Charles-Victor (1843–1903) – francia publicista, blanquista, a 70-es évek elején az Internacionálé tagja, Marx híve, a Párizsi Kommün idején a nemzeti gárda központi bizottságának tagja és egyik légiójának parancsnoka; a Kommün leverése után Svájcba, majd Olaszországba emigrált; 1880-ban az amnesztia után visszatért Franciaországba, ahol továbbra is részt vett a szocialista mozgalomban. – *296 656* (3)

JACOBY, Johann (1805–1877) – német orvos, publicista és politikus, demokrata; 1848-ban az előparlament tagja, a porosz nemzetgyűlés baloldalának egyik vezetője; 1849-ben a frankfurti nemzetgyűlés és a második kamara tagja (szélső baloldal); 1872-ben csatlakozott a Szociáldemokrata Munkáspárthoz. *23 153 177–178 188 596–598* (123 313 918)

JACOBY (Jakobi), Pavel Ivanovics – orosz orvos anarchista, politikai emigráns, Bakunyin szoros baráti köréhez tartozott, a 70-es évek elején Oroszországban anarchista nézeteket terjesztett. – *169*

– és V. A. ZAJCEV: *О положении рабочих в западной Европе с общественно-гигиенической точки зрения* (A munkások helyzete Nyugat-Európában társadalmi-higiéniai szempontból); „Archiv szugyebnoj megyicini i obscsesztvennoj gigijeni", III. fuzet, Szentpétervár 1870. – *169* (299)

»*Jahrbücher für Nationalokonomie und Statistik*« (Nemzetgazdaságtani és statisztikai évkönyvek), Jéna. – *3* (5)

JEANNEROD, Georges (1832–1890) – francia katonatiszt és újságíró, a német–francia háború elején a „Temps" haditudósítója. – *33*

– *La guerre. Correspondances particulières du „Temps"* (A háború. A „Temps" különtudósításai), 1870 aug. 7. – *33* (75)

Jenny, Jennyke *lásd* Marx, Jenny (Marx leánya)

JESSUP, William J. – amerikai hajóács, az Országos Munkásszervezetnek (National Labor Union) 1866-tól alelnöke, 1867-től levelező titkára New York államban; a New York-i Munkásegylet egyik vezetője; síkraszállt az egyletnek az Internacionáléhoz való csatlakozása mellett. – *307 317*

JOHANNARD, Jules (1843–1888) – francia litográfus, blanquista; 1868–69, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1868–69 Olaszország ügyeivel megbízott titkár, 1870-ben Saint-Denis-ben megalapítja az Internacionálé szekcióját; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, ennek leverése után Londonba emigrál; 1872-ben kuldött az Internacionálé hágai kongresszusán. – *295 314 345 575* (318)

Johnson *lásd* Marx, Karl

Jollymeyer *lásd* Schorlemmer

JONES, Edward – az Internacionálé brit föderációjának egyik vezetője, 1872-től az Inter-

nacionálé manchesteri szekciójának, 1872 őszétől az Internacionálé manchesteri föderációjának titkára, a reformisták elleni harcban a Főtanács támasza; szoros kapcsolatban állt Engelsszel. – *518* (798)

JOURDE, Francis (1843–1893) – francia forradalmár, jobboldali proudhonista, a Párizsi Kommün pénzügyi bizottságának elnöke; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába, ahonnan 1874-ben megszökött; Franciaországba való hazatérése után visszavonult a munkásmozgalomtól. – *260* (415 426 539 879)

»*Journal des Économistes*« (Közgazdászok Lapja), Párizs. – *541* (854)

»*Journal de Genève national, politique et littéraire*« (Genfi nemzeti, politikai és irodalmi újság). – *320 334* (518 910)

»*Journal officiel de la République française*« (A francia köztársaság hivatalos lapja).
– 1871 jan. 29.: *Convention entre M. le comte de Bismarck . . . et M. Jules Favre . . .* (Megállapodás Bismarck gróf . . . és Jules Favre úr . . . között). – *171 175 257* (305)

»*Journal de St. Pétersbourg*« (Szentpétervári Újság). – *29* (63)
– 1870 szept. 17. – *154* (272)

JOZEWICZ, Ferdinand – a Szociáldemokrata Munkáspárt és 1871–72 a berlini Szociáldemokrata Munkásegylet tagja, 1872 március közepéig az Internacionálé berlini szekciójának levelező titkára. – *299–300 381 392–393* (609 624 625 626)

JUNG, Hermann (1830–1901) – svájci órás, részt vett az 1848–49-es németországi forradalomban, majd Londonba emigrált; 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és Svájc ügyeivel megbízott titkára, 1871–72 a Főtanács pénztárnoka, 1865-ben a londoni konferencia alelnöke, a genfi, a brüsszeli, a bázeli kongresszus és az 1871-es londoni konferencia elnöke; az angol föderális tanács tagja; az 1872-es hágai kongresszusig Marx híve, később csatlakozott a trade-unionok reformista vezetőihez; 1877 után visszavonult a munkásmozgalomtól. – *67–68 126 134 166 217–218 226 247 259 263 274 279–283 286–287 292–293 297 311 315 351 363 370 382 394 401 456 469 487–488 503 509 512 532 536–537 545 553 556 567 575–577 580 591 595 623* (10 58 140 227 370 406 492 503 610 683 858 957)

JUVENALIS, Decimus Junius (kb. 60–140) – római szatíraköltő.
– *Satirae* (Szatírák). – *133* (241)

K

Kakadu *lásd* Lafargue, Laura

KANT, Immanuel (1724–1804) – német filozófus. – *118*

KAUFMAN, Illarion Ignatyevics (1848–1916) – orosz közgazdász, a szentpétervári egyetem professzora, a pénzforgalomról és a hitelről szóló írások szerzője.
– *Точка Зрения политико-экономической критики у Карла Маркса* (A politikai gazdaságtan bírálatának szempontja Karl Marxnál); „Vesztnyik Jevropi", III. köt., Szentpétervár 1872. – *497 530* (760)

KELLER, Charles (1843–1913) – francia szocialista, az Internacionálé tagja, a „Tőke" egy részének fordítója, a Párizsi Kommün résztvevője; annak leverése után Svájcba emigrált, ahol a bakunyinistákhoz csatlakozott. – *349 395 668* (437)

KELLOGG, Edward (1790–1858) – amerikai közgazdász, pénzügyi kérdésekről szóló művek szerzője. – *138 170 208*
–*A New Monetary System; the only Means of Securing the Respective Rights of Labor and Property, and of Protecting the Public from Financial Revulsions* (Új pénzrendszer: egyetlen eszköz a munka-, illetve a tulajdonjogok biztosítására, valamint a közönségnek a pénzügyi meg-

rázkódtatásoktól való megvédelmezésére), IV. kiad., New York 1868. – *138 170 208* (252)

KÉRATRY, Émile, comte de (1832–1905) – reakciós francia politikus, orléanista; 1870-ben a párizsi rendőrség prefektusa, majd a bretagne-i szárazföldi haderő megszervezője, 1871-ben Haute-Garonne megye prefektusa, 1871 áprilisában nagy része volt a toulouse-i Kommün leverésében. – *55 261 658 665–666*

KERN, Auguste – francia polgári demokrata, londoni emigráns. – *226*

KERSTEN, Paul – szobrász, lassalleánus. – *116*

KINKEL, Gottfried (1815–1882) – német költő és publicista, kispolgári demokrata, az 1849-es baden–pfalzi felkelés résztvevője; a porosz bíróság életfogytiglani várbortonre ítélte; a fogságból megszökött és Londonba emigrált, ott a kispolgári emigráció egyik vezetője, a „Hermann" kiadója; Marx és Engels ellenfele. – *178* (347)

KLEIN, Karl Wilhelm – munkás, a Kommunisták Szövetségének tagja; 1849-ben részt vett az elberfeldi és solingeni felkelésben; 1853-ban átmenetileg az Egyesült Államokban élt és részt vett munkásegyletek szervezésében; a 60–70-es években aktívan részt vett a német munkásmozgalomban, az Internacionálé solingeni szekciójának vezetője. – *182–183*

KNAPP, George Friedrich (1842–1926) – német közgazdász, az újabb történeti iskola képviselője, 1867-től Lipcse város statisztikai irodájának igazgatója. – *450* (706)

KNILLE, Ottó (1832–1898) – német festő. – *115*

KNOWLES, Alfred – manchesteri kereskedő. – *75*

KOHLRAUSCH, Friedrich Heinrich Theodor (1780–1867) – német pedagógus és történész. – *48*

– *Kurze Darstellung der deutschen Geschichte fur Volksschulen* (A német történelem rövid leírása népiskolák számára), Elberfeld 1822. – *48*

KOKOSKY, Samuel (1838–1899) – német publicista, 1872-ben csatlakozott a szociáldemokrata mozgalomhoz, később tobb szociáldemokrata újság szerkesztője. – *92–94* (150)

KOLB, Georg Friedrich (1808–1884) – német politikus és publicista, statisztikus, polgári demokrata. – *213*

KOLL, Theodor – londoni német emigráns, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet pénztárosa. – *255* (416)

»*Колоколъ*« (Harang), London–Genf. – *128 477* (236)

KOSTECKI – londoni lengyel emigráns. – *544*

Kolner *lásd* Kölnische Zeitung

»*Kolnische Zeitung*« (Kölni Újság). – *151 289 466 489* (265)

»*Königlich Preussischer Staatsanzeiger*« (Királyi-porosz állami értesítő), Berlin. *50 151 180* (111 317)

KRAUS – osztrák orvos, az „Allgemeine Wiener medizinische Zeitung" kiadója. *115*

Kreuzzeitung *lásd* Neue Preussische Zeitung

KUGELMANN, Franziska (kb. 1858–1930) – Ludwig Kugelmann leánya. – *111 147 161 177 199 230 244 306 592 608–609 612 617 659 663 668 672 676*

KUGELMANN, Gertrud (szul. 1839) – Ludwig Kugelmann felesége. – *111 115 147 161 177 199 230 244 306 592 608–609 612 617 626 658–664 668 672 675–676*

KUGELMANN, Ludwig (1828–1902) – német orvos, részt vett az 1848–49-es forradalomban, az I. Internacionálé tagja, küldött a lausanne-i kongresszuson (1867) és a hágai kongresszuson (1872); szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel. – *3 6 8 38 42–44 110–115 136 147 159–161 174–177 198–199 202 211–212 222 230 244–245 306 482 485–486 502 574–575 592–593 608–609 612 617–618 651 657–659 662 667–668 671–672 675–676* (1 81 87 245 311 313 345 353 376 386 495 898 913)

KÜHN, Johann August Karl (szül. kb. 1828) – német szabó, az Általános Német Munkásegylet, 1870 januárjától a Szociáldemokrata Munkáspárt, majd 1870 júliusától annak braunschweigi bizottságának a tagja, az 1871-es braunschweigi hazaárulási per egyik vádlottja. – *61 144 148 151 163 193 299 305* (125 339 495)

KWASNIEWSKI, Gustav (1833–1902) – német tanár és író, a berlini Demokratikus Munkásegylet aktív tagja és egyik alapítója, az Internacionálé berlini szekciójának, majd 1869-től a Szociáldemokrata Munkáspártnak a tagja; közreműködött a „Töke" és a tudományos szocializmus eszméinek terjesztésében; 1871–75 a crimmitschaui „Bürger- und Bauernfreund" szerkesztője; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *277–278 300*

L

LA CECILIA, Napoleone (1835–1878) – olasz forradalmár, 1860-ban és 1861-ben részt vett Garibaldi hadjárataiban; tagja az Internacionálé párizsi szervezetének, a „Rappel" egyik szerkesztője, a Párizsi Kommün tábornoka; annak leverése után Angliába emigrált, szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel. – *110 620 639* (824 950)

LACHÂTRE (La Châtre), Maurice (1814–1900) – haladó francia újságíró, a Párizsi Kommün harcosa, francia nyelven kiadta a „Töke" első kötetét. *349 366 383–385 396 417 421 460 578 607 668 671 675* (176 565 632)

LADENDORF(F), August – német kispolgári demokrata, részt vett az 1848–49-es forradalomban Berlinben; a 60-as években Svájcban a német munkásművelődési egyletek egyik vezetője; 1867-ben küldött a lausanne-i, 1869-ben az eisenachi kongresszuson. – *166*

LAFARGUE, Charles-Étienne (1868–1872) – Laura és Paul Lafargue fia. – *27 53 124 171 334–335 344 349 369 395–396 410 421 649 665–668 671–674*

LAFARGUE, Laura (1845–1911) – Marx középső leánya, a francia munkásmozgalom résztvevője, 1868-tól Paul Lafargue felesége. – *27 48 50 53 102 122 171 187 194–198 215 221 225–226 244 261–263 266 329 335 344 349 352 367–369 387 395–396 408–410 421 441 515 627 649 655–658 662 665 668 674* (59 138 140 141 382 565)

LAFARGUE, Paul (1842–1911) – francia orvos, szocialista, Marx és Engels tanítványa, a francia Munkáspárt egyik megalapítója, az Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx veje. – *27 53 68–70 74 87–89 106 122 152 156 171 173 186–188 196–198 215 221 225 261 266 271 329 333–335 342–344 349–352 354 363–369 387–389 395–396 407–409 420–421 439–444 449–451 480 491 500 504–506 511 515–519 522–523 527 530 537 540 566 575 580 590 627 649 652 655–658 665–668 674* (58 59 138 141 150 164 322 382 543 551 565 597 598 621 634 739 752 779 825 923)

– *A los internacionales de la región Española* (A spanyolországi Internacionálé-tagokhoz), Madrid 1872. – *491* (755)

– (Névtelenül:) *Apertura del segundo congreso obrero de la región Española* (A második spanyolországi munkáskongresszus megnyitása); „La Emancipación", 1872 ápr. 13. – *439* (688)

– (Névtelenül:) *Espagne* (Spanyolország); a „Liberté" különtudósítása, „La Liberté", 1872 ápr. 28. – *439 440* (689)

– *Aus Spanien* (Spanyolországból); a brusszeli „Liberté" tudósításának átvétele, „Der Volksstaat", 1872 máj. 4. – *439–440*

– (Névtelenul·) *Congrès de Saragosse* (A zaragozai kongresszus); a „Liberté" kulontudósítása, „La Liberté" 1872 máj. 5. – *439 442 450* (689)

– *Aus Spanien* (Spanyolországból); a brusszeli „Liberté"-ben a zaragozai kongresszusról szolo beszámoló folytatása, „Der Volksstaat", 1872 máj. 22. – *439 442 450*

– *Aux citoyens rédacteurs du „Bulletin de la Fédération Jurassienne"*. Madrid, 17 mai 1872 (A „Bulletin de la Fédération Jurassienne" szerkesztő polgártársaihoz. Madrid 1872 május 17), „L'Égalité", 1872 jún. 1. – *450*

LA HARPE, Jean-François de (1739–1803) – francia koltó és kritikus. – *604*

LAHURE, Louis (kb. 1850–1878) – párizsi nyomdász, nála nyomták a „Tőke" első kotetének francia kiadását. – *576 607*

LANDECK, Bernard (szul. 1832) – francia ékszerész, az Internacionálé és a londoni 1871-es francia szekció tagja. – *332 345 479* (537)

Die Landesversammlung der Sachsischen Sozialdemokraten. Beschlusse (A szász szociáldemokraták tartományi gyulése. Határozatok), „Der Volksstaat", 1872 jan 10. – *362 369 375 670* (588)

»La Lanterne« (A Lámpás), Párizs. – *109* (202)

LARA, DE LOPEZ – londoni spanyol kereskedő – *395–396* (635)

LARROQUE (Lorocque), Jean (Latraque) – a Párizsi Kommun résztvevője, a nemzeti gárda kozponti bizottságának tagja, az Internacionálé bordeaux-i szekciójának egyik vezetője; 1873-ban bíróság elé állították; Spanyolországba menekult, ahonnan a Főtanács meghatalmazottjaként tovább vezette az Internacionálé dél-franciaországi szekcióit. – *526–528 554 563* (818 867)

LASSALLE, Ferdinand (1825–1864) – német író és politikus, az Általános Német Munkásegylet alapítoja (1863); támogatta Nemetország „felulról" való egyesítését, a német szociáldemokraciaban az opportunizmus első képviselője. – *4 271 319 477* (591 893 897)

– *Herr Bastiat–Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Kapital und Arbeit* (Bastiat–Schulze von Delitzsch úr, a kozgazdasági Julianus, vagy: Tőke és Munka), Berlin 1864. – *477* (741)

Latraque *lasd* Larroque, Jean

Laura *lásd* Lafargue, Laura

LAURENT, Auguste (1807–1853) francia kémikus. – *302*

LAVELEYE, Émile-Louis, baron de (1822–1892) – belga történész és kozgazdász, a vulgáris kozgazdaságtan képviseloje. – *31*

LAVROV, Pjotr Lavrovics (1823–1900) – orosz publicista es szociologus, narodnyik, tagja a Nemzetkozi Munkásszovetségnek; részt vett a Párizsi Kommunben, 1873–76 szerkesztője a „Vperjod!" c. folyóiratnak, 1875–76 a „Vperjod!" c újságnak. – *91 94 179 226 237 253–254 266 273–274 279–280 340–341 365 629* (314 413 461 549 550 596 760 938)

– *Русской социально-революционной молодежи. По поводу брошюры Задачи революционной пропаганды в России* (Az orosz szociális-forradalmár ifjúságnak. A „Forradalmi propaganda feladatai Oroszországban" brosúrával kapcsolatban), London 1874. – *629*

LEBOEUF, Edmond (1809–1888) – francia marsall, 1868–70 hadugyminiszter, a német–francia háború után visszavonult a közélettől. – *30*

LECKY, William Edward Hartpole (1838–1903) – idealista angol történész, tobb történeti mű szerzője, a választójog és a polgári szabadságjogok kiterjesztésének ellenfele. – *253 266*

– *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe* (A racionalista szellem növekedésének és befolyásának története Európában), I–II. köt., London 1865. – *253 266*

– *History of European morals from Augustus to Charlemagne* (Az európai erkölcsök története Augustustól Nagy Károlyig), I–II. kot., London 1869. – *253*

LEFAIVRE, A. – 1870–71 bécsi francia konzul. – *257 260* (422)

LEFRANÇAIS, Gustave (1826–1901) – francia tanító, részt vett az 1848-as forradalomban, proudhonista; a 60-as évek vége óta az Internacionálé tagja, részt vett a Párizsi Kommünben; annak leverése után Svájcba emigrált, ahol az anarchistákhoz csatlakozott. – *347* (562)

Lehmann *lásd* Vilmos, I.

LE LUBEZ, Victor-P. (szül. kb. 1834) – londoni francia emigráns, radikális; 1864–66 a Központi Tanács tagja, 1864–65 Franciaország ügyeivel megbízott titkár, kuldött az 1865-ös londoni konferencián; az 1866-os genfi kongresszuson rágalmai és intrikái miatt kizárták a Központi Tanácsból. – *206 333 667* (58 358)

LE MOUSSU, A. – francia vésnök, a Párizsi Kommün résztvevője, melynek leverése után Londonba emigrált; tagja az Internacionálé Főtanácsának és 1871–72 az amerikai francia szekciók ugyeivel megbízott titkár, küldott az 1872-es hágai kongresszuson, Marxot és Engelst támogatta a bakunyinisták elleni harcban. – *87–89 95–97 259 264 321 413–414 452–454 463 473 518 555–556 561–563 580 600–602 615 624* (104 520 723 798 873 878 923)

Lenchen *lásd* Demuth, Helene

LÉO, André (Champseix, Léodile) (1829–1900) – francia írónő és publicista, támogatta a Párizsi Kommünt, melynek leverése után Svájcba emigrált; Bakunyin híve. – *320 328 332–333* (516)

LÉONARD. – *328*

LESSING, Gotthold Ephraim (1729–1781) – német drámaíró, mutorténesz és kritikus, a felvilágosodás egyik vezéralakja. – *301*

LESSNER, Friedrich (1825–1910) – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; részt vett az 1848–49-es forradalomban; 1852-ben a kolni kommunista-perben 3 évi várbörtönre ítélik; 1856-ban Londonba emigrál, részt vesz az Internacionálé minden konferenciáján és kongresszusán, tagja a Főtanácsnak, a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, a brit föderális tanácsnak, egyik alapítója az angol Fuggetlen Munkáspártnak; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *68 117 255 307 388 458 473 495 513 554* (151 416 418 619)

LE VERDET – londoni francia emigráns, 1871 őszén a „Qui Vive!" szerkesztője és egyik kiadója. – *331*

»*Il Libero Pensiero*« (A Szabad Gondolat), Firenze. – *386 440* (617)

– 1871 nov. 2.: *Statute della Società Universale dei Razionalisti* (A racionalisták egyetemes társaságának szabályzata). – *386* (590)

– 1872 jan. 4. és 25.: *L'Internazionale il Consiglio supremo di Londra* (Az Internacionálé londoni Főtanácsa). – *386 670*

»*La Libertà*« (A Szabadság), Pavia. – *429* (663)

»*La Liberté*« (A Szabadság), Párizs. – *187 384 652* (325)

»*La Liberté*« (A Szabadság), Brüsszel. – *144 374 416 441 449 462 499 519 525 555 566 595* (259)

Library *lásd* Wilhelm, Liebknecht

LIEBERS, Bruno – holland munkás, az Internacionálé hágai szekciójának tagja, tevékenyen részt vett a hágai kongresszus előkészítésében. – *502–503 555*

LIEBKNECHT, Alice (szul. 1857) – Wilhelm Liebknecht legidősebb leánya. – *164–165 348 354 364 665–666 674*

LIEBKNECHT, Karl (1871–1919) – Wilhelm Liebknecht *fia, a német és a nemzetközi* munkásmozgalom kimagasló vezetője, a Német Kommunista Párt egyik alapítója. – *165 235 271 296 354 364 459 550–551 674*

LIEBKNECHT, Natalie (1835–1909) Wilhelm Liebknecht második felesége. *163 165 180–181 195 200 235 296 348 354 364 441 459 549–551 569 670 674* (290 292 315)

LIEBKNECHT, Wilhelm (1826–1900) – *német publicista, részt vett az 1848-as forradalomban, utána Svájcba, majd Londonba emigrál, csatlakozik a Kommunisták Szövetségéhez,* 1862-ben visszatér Németországba, a német szociáldemokrácia egyik vezére; szocialista lapok alapítója és szerkesztője; 1867–70 az Északnémet Reichstagban, 1874–1900 a Német Reichstagban képviselő; Marx és Engels barátja. – *5 8 15 37–41 48 59 62 92–94 114 117 123–125 157 163–165 180–181 188 191–201 206–207 213–216 231–235 244–246 257 260–261 270 294–296 312–313 345–348 353–355 361–364 367 385–387 392 395 402 411 430 434–436 439–441 445–446 449–452 455–459 464–467 476–477 490 501 548–550 564 567–569 573 594–598 616 623 649–650 658 665–666 673–674* (13 77 83 85 86 125 200 220 287 290 292 315 330 368 389 390 391 409 422 423 442 443 445 477 504 560 588 591 614 618 634 666 672 699 700 701 705 706 724 725 767 863 864 891 893 894 897 914 918)

– *Levél Stefanonihoz*, Lipcse, december 28.; „Il Libero Pensiero", 1872 jan. 18. – *386 670* (618)

– *The Leipzig Trial* (A lipcsei per); „The Eastern Post", 1872 ápr. 14. – *434* (674)

LINCOLN, Abraham (1809–1865) – amerikai államférfi, a Köztársasági Párt egyik alapítója, 1861–65 az Egyesült Államok elnöke; a polgárháború alatt (1861–65) több fontos polgári demokratikus reformot hajtott végre és áttért a forradalmi hadvezetésre; 1865 áprilisában a rabszolgatartók meggyilkolták. – *239*

– *Mr. Lincoln and the International Working Men's Association* (Lincoln úr és a Nemzetközi Munkásszövetség); „The Times", 1865 febr. 6. – *239*

LIND, Jenny (1820–1887) – svéd énekesnő. – *65*

LINDAU, Paul (1839–1919) – német író, színházi vezető és kritikus, 1872–81 a „Gegenwart" kiadója. – *481* (746)

LISSAGARAY, Prosper-Olivier (1838–1901) – francia újságíró és történész, a Párizsi Kommun résztvevője, az újjakobinusok polgári demokratikus csoportjához csatlakozott; a Kommun leverése után Angliába emigrált, *megírta a Kommün történetét.* – *73 76 82 620 662* (149 800)

– *Huit journées de mai derrière les barricades* (Nyolc májusi nap a barikádok mögött). Brüsszel 1871. – *662*

Lizzy *lásd* Burns, Lydia

LJUBAVIN, Nyikolaj Nyikolajevics (1845–1918) – orosz vegyész, moszkvai egyetemi tanár, több kémiai tárgyú mű *szerzője*; forradalmi diákköröket látogatott, előkészítette a „Tőke" első kötetének oroszországi kiadását. – *497 529 540* (761)

»*Lloyd's Weekly Newspaper*« (Lloyd Heti Újsága), London. – *18* (16)

LOCHNER, Georg (szul. kb. 1824) – német asztalos; a Kommunisták Szovetségének, a londoni Német Munkás Muvelódési Egyletnek, később az I Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels harcostársa. – *458 473 645*

London Illustrated Times *lásd* The Illustrated London News

›*Londoner Deutsche Post*‹ (Londoni Német Posta) – *125* (223)

LONGUET, Charles (1839–1903) – francia újságíró, proudhonista; 1866–67 és 1871–72 a Főtanács tagja, 1866-ban Belgium ugyeivel megbízott titkára, 1867-ben kuldott a lausanne-i, 1868-ban a brusszeli kongresszuson, 1871-ben a londoni konferencián és 1872-ben a hágai kongresszuson; 1870–71 részt vett Párizs védelmében, a Párizsi Kommun tagja, a Kommun leverése után emigrált Anglliába; később csatlakozott a posszibilistákhoz; 1872-től Marx veje. – *52 58–59 69 95 107–108 253 261–262 345 410 441 521–523 527 556 602 606 613 619 668 674–676* (694 807)

LONGUET, Charles (1873–1874) – Charles Longuet fia. – *106 112 604–606 614 617 620 623* (167 198)

LONGUET, Felicitas – az id. Charles Longuet anyja. – *87*

Longuet, Jenny *lásd* Marx, Jenny (Marx leánya)

LOPATYIN, German Alekszandrovics (1845–1918) – orosz kozgazdász, forradalmár, Csernisevszkij tanítványa, Londonban Marx barátı koréhez tartozott; 1870-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja, a „Tőke" első kotetének egyik orosz fordítója; munkáját letartóztatása után Ny. F. Danyielszon folytatta. – *25 91–94 179 224 241 253 460 530 540 629 669* (173 175 299 314 378 379 380 717 851 938)

LORENZO, Anselmo (1841–1914) – spanyol nyomdász; 1869-től az Internacionálé tagja, az Internacionálé spanyolországi szekciómak egyik alapítója, 1870–72 a spanyol foderális tanács tagja, 1872-ben titkára, kuldott az 1871-es londoni konferencián, fellépett a bakunyinisták ellen – *329 333 352 442–443 658* (594)

LORMIER, Marie – a Marx család ismerőse. – *225–226*

LOWE, Robert (Bob), Viscount Sherbrooke (1811–1892) – brit államferfi es publicista, whig, később liberális, parlamenti képviseló. 1868–73 pénzugyminiszter, 1873–74 belugyminiszter. – *230 614*

LUBBOCK, Sir John (1899-től) Lord Avebory (1834–1913) – angol biológus, darwinista, tobb ismert zoológiai mu szerzője, etnológus, regész és pénzugyi politikus, liberális. – *253 266*

– *The Origin of Civilization and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages* (A civilizáció eredete és az ember kezdetleges állapota A vademberek szellemi és szociális állapota), London 1870. – *253 266*

Lucain *lasd* Potel

LUCIANI, Giuseppe – olasz újságíró, az Internacionálé tagja; 1871–72 Marxszal és Engelsszel levelezett; romai munkásszervezetek tagja, a demokratikus sajtó munkatársa. – *276*

LUCRAFT, Benjamin (1809–1897) – angol bútorasztalos, trade-unionista; részt vett az Internacionálé 1864-es alapító gyúlésén; 1864–71 a Főtanács tagja; kuldott az 1868-as brusszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson, a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommunnel és kilépett a Fótanácsból – *645* (248 395)

Lupus *lásd* Wolff, Wilhelm

M

MACDONNEL, J. Patrick (1847–1906) – ír féni és szocialista munkásvezér, az Internacionálé Főtanácsának tagja és 1871 72 Írország ugyeivel megbízott titkára, küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1872-ben Amerikába emigrált és az ottani munkásmozgalomban működött. *269 272 338–339 473 518 521 525 645* (441 547)

MACK von LEIBERICH, Karl Friedrich (1752–1828) – osztrák tábornok, 1805-ben hadsereegével az I. Napóleon elleni háborúban Ulmnál kapitulált. – *43* (92)

MAC-MAHON, Marie-Edmé-Patrice-Maurice de, duc de Magenta (1808–1893) – francia tábornok, majd marsall, bonapartista; hadosztályparancsnok a Krímben, a Kommun ellen harcoló versailles-i hadsereg főparancsnoka; 1873–79 koztársasági elnok. – *30 43 47 56 76–77 81 102 105 619* (92 106 152 189 193 195)

MAC-MAHONNÉ – Mac-Mahon marsall felesége. – *81*

MADDISON – londoni skót orvos, a Marx család kezelőorvosa. – *5 45–47 198 211 226*

MADDOCK, G. W. – amerikai polgári radikális. – *458*

MAGNE, Pierre (1806–1879) – francia politikus, 1848-ig orléanista, majd bonapartista. 1855 60, 1867–69, 1870, 1873–74 pénzugyminiszter. – *105* (195)

MAINE, Sir Henry James Sumner (1822–1888) – angol jogász és jogtörténész. – *253 266*
Ancient Law: its Connection with the Early History of Society and its Relation to Modern Ideas (Ősi torvény: a társadalom korai történetével való kapcsolata és modern eszmékhez valo viszonya), III. kiad., London 1866. – *253 266*
– *Village-Communities in the East and West. Six lectures delivered at Oxford* (Falukózösségek keleten és nyugaton. Hat oxfordi előadás), London 1871. – *253 266*

MALON, Benoît (1841–1893) – francia munkás, kispolgári szocialista, az Internacionálé tagja, küldött az 1866-os genfi kongresszuson; tagja a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek, melynek leverése után Olaszországba, majd Svájcba emigrált, ahol az anarchistákhoz csatlakozott; később a posszibilisták egyik ideológusa és vezetője. – *327–328 332–333 341 347 382 420 440 457* (490 562 610 739 879)

»*Manchester Courier*« (Manchesteri Futár). – *8* (19)

»*The Manchester Guardian*« (Manchesteri Figyelő). – *7 456* (17)
1870 júl. 22.: *Meeting of Germans in Manchester* (Német gyülés Manchesterben). – 7 (18)

Manifest des Ausschusses der sozialdemokratischen Arbeiterpartei. An alle deutschen Arbeiter! (A Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának kiáltványa. Minden német munkáshoz!); roplapként, Braunschweig 1870 és „Der Volksstaat", 1870 szept. 11. – *57–61 144 148*

Manifeste aux Sections de l'Internationale (Kiáltvány az Internacionálé szekcióihoz); „La Solidarité", melléklet, 1870 szept. 5. – *145* (261)

MANNING, Charles. – *106*

MARCHAND, Louis – francia bakunyinista, a Párizsi Kommün kuldötteként Bordeaux-ba ment; a Kommün leverése után Svájcba emigrált, ahol az emigráns egyesülés titkára és a „Révolution sociale" munkatársa lett; a bordeaux-i szekció kívánságára kizárták az Internacionáléból. – *367–368*

MARIJA ALEKSZANDROVNA (szül. 1853) – II. Sándor leánya, 1874-től az edinburgh-i herceg felesége. – *604* (927 930)

»*La Marseillaise*« (A Marseillaise), Párizs. – *55 58 413* (72)

›*Il Martello*‹ (A Kalapács), Milánó. – *431* (667)

MARTIN, Constant – francia forradalmár, blanquista; részt vett a Párizsi Kommünben, melynek leverése után Londonba emigrált; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián. – *264 503 620* (799)

MARX, Eleanor (Tussy) (1855–1898) – Marx legfiatalabb leánya, 1884-től Edward Aveling élettársa; részt vett az angol munkásmozgalomban, több szocialista művet lefordított angol nyelvre. – *24 36 60 66–68 73 76 82 92–99 108–115 118 136 165 194 215 221 225–226 244 261–263 266 273 276 353 367 410 553 590 604–606 612–618 623 626–628 652 655–658 664 674* (52 138 140 149 171 200 382)

MARX, Jenny (szül. von Westphalen) (1814–1881) – Marx felesége és munkatársa. – *35 41 60 65 71–76 88 95–97 108 135–136 165 225–226 235 271 276 349 362 369 455 579–580 586–588 604–605 615 627 651–652 657 664* (34 140 243 460)

MARX, Jenny (1844–1883) – Marx legidősebb leánya; 1872-től Charles Longuet felesége. – *24 36 66–68 88 107–112 117–118 165 177 181 187 194 215 221 225–226 244 261–266 273 276 285 305 343 352 367 394 410 441 482 521–523 540 575 580 604–606 613–620 623 649–652 655–656 665–666 674* (52 138 140 167 198 245 311 382 694 807 851)

– *To the Editor of „Woodhull & Claflin's Weekly"* (A „Woodhull & Claflin's Weekly" szerkesztőjének); „Woodhull & Claflin's Weekly", 1871 okt. 21. (17. köt. 612–620. old.) *276 305* (138)

MARX, Karl Heinrich (1818–1883).

– *Misère de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la misère de M. Proudhon* (A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiája"-ra) [1847 első fele]. Párizs–Brüsszel 1847, új kiadás Engels előszavával, Párizs 1896. (4. köt. 58–174. old.) – *328 363 366 385 395 450 548* (529 598)

– *Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends"* (A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiája"-ra), Engels előszavával és jegyzeteivel, Stuttgart 1885. – *363 548*

– és Friedrich ENGELS (névtelenül:) *Manifest der Kommunistischen Partei* (A Kommunista Párt kiáltványa), London 1848. (4. köt. 437–470. old.) – *200 313 348 385 415 435 449 562* (352 543 809)

– és Friedrich ENGELS: *Das Kommunistische Manifest* (A Kommunista Kiáltvány), új kiadás a szerzők előszavával, Lipcse 1872. – *385 415 435 465 522 535* (352 809)

– és Friedrich ENGELS: *Előszó a „Kommunista Párt kiáltványa" 1872-es német kiadásához* [1872 június 24]; „Das Kommunistische Manifest", Lipcse 1872. (18. köt. 86–87. old.) – *200 313 348 415 435 449 451 465* (352 677 809)

– és Friedrich ENGELS: *Manifeste de Karl Marx* (Karl Marx kiáltványa); „Le Socialiste", 1872 jan. 20. és 27., febr. 10., 17. és 24., márc. 2., 9., 16. és 30. – *385 415 452 517 522* (616 795 809)

– és Friedrich ENGELS: *Manifesto of the German Communist Party* (A Német Kommunista Párt kiáltványa); „Woodhull and Claflin's Weekly", 1871 dec. 30. – *385 415 517 522* (616 795)

– és Friedrich ENGELS: *Manifiesto comunista de 1848* (Az 1848-as Kommunista Kiáltvány), a szerzők előszavával; „La Emancipación", 1872 nov. 2. és dec. 7. – *522* (809)

– *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte* (Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája) [1851 december–1852 március]; „Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften", I. füzet, New York 1852. (8. köt. 101–196. old.) – *198 395 628* (353)

– *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie* (A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata), I. köt., I. könyv: Der Produktionsprozess des Kapitals (A tőke termelési folyamata) [1863–1867], I. kiad., Hamburg 1867. (23. köt.), II. kiad. Hamburg 1872. – *4 169 200 224 268 301–303 321 327–329 349 352 363 366 381 395 415 421 436 437 441 449 452–454 460 469 474 477 482 497 530 544–545 559 578 581 661 667–671 675* (7 175 299 437 488 543 566 686 826 856)

– *Капитал. Критика политической экономий* (A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata), I. kot., ford. Nyikolaj-on (Danyielszon), Szentpétervár 1872. – *92 224 241 301 320 327–329 349 436 452 460 469 474 669 675* (175 521 709)
– *Le capital. Critique de l'économie politique* (A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata), I. kot., ford. J. Roy, Párizs 1872–75. – *92–98 349 363 366 381 385 395 415–417 421 436–437 441 449 452–454 469 474 477 482 485 497 521 530 533 541 544–545 559–561 572–578 606–608 614 668–671 675* (166 176 182 437 565 612 632 656 686)
– *Capital: a Critical Analysis of Capitalist Production* (A tőke: a tőkés termelés kritikai elemzése), I. kot., ford. S. Moore és E. Aveling, Engels kiad., London 1887. – *92 268 321 460 464 545 669* (856 971)
– (Névtelenul:) *Address of the Working Men's International Association* (A Nemzetközi Munkásszovetség alapító uzenete) [1864 október 21. és 27. kozott], London, 1864 november. (16. kot. 3–11. old.) – *238 318 323 395 637 640* (400 511 633)
(Névtelenul:) *Provisional Rules of the Working Men's International Association* (A Nemzetközi Munkásszovetség ideiglenes szervezeti szabályzata) [1864 október 21. és 27. kozott], London, 1864 november (brosúra). (16. kot. 12–14. old.) – *238 318 323 637* (400 511)
– *To Abraham Lincoln, President of the United States of America* (Abraham Lincolnnek, az Amerikai Egyesult Államok elnokének) [1864 november 22. és 29. kozott]; „Daily News", 1864 dec. 23., „Berlmer Reform", 1865 január 5., „Hermann", 1865 január 7. (16. kot. 16–17. old.) – *239* (403)
– *Über P.-J. Proudhon* (Proudhonról) [1865 január 24]; „Der Sozialdemokrat", 1865 február 1., 3., 5. (16. kot. 22–28. old.) – *363* (591)
– (Névtelenul:) *A Fötanács határozata Félix Pyat szereplésével kapcsolatban* [1868 július 7], „Liberte", 1868 július 12. (16. kot. 304. old.) – *209* (58 364)
– (Névtelenul:) *Vierter jahrlicher Bericht des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation* (A Nemzetközi Munkásszovetség Főtanácsának negyedik évi jelentése) [1868 szeptember 1]; „The Times", 1868 szeptember 9. (16. kot. 311–315. old.) – *238* (400 846)
– (Névtelenul:) *L'Association Internationale des Travailleurs et l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste* (A Nemzetkozi Munkásszovetség és a Szocialista Demokrácia Nemzetkozi Egyesulése) [1868 december 22], Genf 1872 (brosúra). (16. kot. 330–332. old.) – *5 132 635 641* (11 240 942 953)
– (Névtelenul:) *Le Conseil Général de l'Association Internationale des Travailleurs au Bureau Central de l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste* (A Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesulése Kozponti Irodájának) [1869 marcius 9]; „Les prétendues scissions dans l'Internationale", Genf 1872. (16. kot. 339–340. old.) – *5 247 635 642* (11 410 942 954)
– (Névtelenul:) *The Belgian Massacres* (A belgiumi mészárlások), 1869 május 4 (16. kot. 341–345. old.) – *238* (400)
– (Névtelenul:) *Address to the National Labour Union of the United States* (Üzenet az Egyesult Államok Országos Munkásszervezetéhez) [1869 május 12]; „The Bee-Hive Newspaper", 1869 máj. 15. (16. kot. 346–348. old.) – *238*
– (Névtelenul.) *Report of the General Council to the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association* (A Főtanács beszámolója a Nemzetkozi Munkásszovetség IV. általános kongresszusának Bázelban) [1869 szeptember 1]; „Report of the Fourth Arnual Congress etc.", London 1869. (16. kot. 359–371. old.) – *238* (400)
– (Névtelenul:) *A Főtanács határozati javaslata a brit kormány magatartásáról az ír amnesztia kérdésében* [1869 november 16]; „Reynold's Newspaper", 1869 november 21. (16. kot. 372. old.) – *238* (400)
– (Névtelenul:) *Le Conseil Général au Conseil Fédéral de la Suisse Romande* (A Fotanács a Francia-Svájci Foderális Tanácshoz) [1870 január 1. korul] (16. kot. 373–379. old.). – *127* (229)
– (Névtelenul:) *Konfidentielle Mitteilung* (Bizalmas kozlés) [1870 március 28. előtt]; „Neue Zeit", 1902 júl. 12. (16. kot. 397–408. old.) – *127* (229)

– (Névtelenul:) *Beschluss des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation bezuglich des „Bee-Hive"* (A Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsának határozata a „Bee-Hive" ugyében) [1870 május 3]; „Der Volksstaat", 1870 május 11. (16. kót. 409. old.) *221* (129)
– (Névtelenul:) *A Főtanács határozati javaslata a „Londoni Francia Föderális Szekció" ugyében* [1870 május 10]; „The Penny Bee-Hive", 1870 május 14., „La Marseillaise", 1870 május 14., „L'Égalité", 1870 május 21., „Der Volksstaat", 1870 május 21. (16. köt. 413. old.) – *347 413* (58)
– (Névtelenul:) *A Főtanács határozata a Francia-Svájci Föderális Bizottságról* [1870 június 29]; „La Solidarité", 1870 júl. 23., „Le Mirabeau", 1870 júl. 24. (16. kot. 418. old.) – *4 25 127 132 295* (10 56 230 240)
– (Névtelenul:) *The lock-out of the Building Trades at Geneva* (A genfi építőipari szakmák munkásainak kizárása) [1870 július 5]; „Der Volksstaat", 1870 júl. 13. (16. kot. 419–420. old.) – *238* (400)
– (Névtelenul:) *Az Internacionálé mainzi kongresszusának programja* [1870 július 14]; „Der Vorbote", 1870 júl., „Der Volksstaat", 1870 aug. 13. (16. kot. 22. old.) – *126* (227)
– *The General Council of the International Working Men's Association on the War* (A Nemzetközi Munkásszovetség Főtanácsa a háborúról [Első uzenet]) [1870 július 23], brosúraként London, 1870 július vége; „The Pall Mall Gazette", 1870 júl. 28., „Der Volksstaat", 1870 aug. 7., „Der Vorbote", 1870 aug. (17. kot. 1–6. old.) – *5 9–10 13 19 31 39–42 54 121 125–126 130 140 151–152 159 166 174 256 649* (1 12 67 68 88 116 216 222 263 281)
– és Friedrich ENGELS: *Karl Blindről* [1870 augusztus 22. és 30. kozott] (17. kot. 238–239. old.). – *36* (78)
– és Friedrich ENGELS (névtelenul:) *Levél a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságához* [1870 augusztus 22. és 30. között]; „Manifest des Ausschusses der sozialdemokratischen Arbeiterpartei" (röpirat), 1870 szept. 5. (17. köt. 240–242. old.) – *41 48 52 57 180* (55 77)
Second Address of the General Council of the International Workingmen's Association on the War (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második uzenete a francia–porosz háborúról) [1870 szeptember 6. és 9. között]; „Der Volksstaat", 1870 szept. 21., „L'Égalité", 1870 okt. 4., „L'Internationale", 1870 okt. 23. (17. köt. 243–251. old.) – *54 58–59 62–64 141 144 147–152 159 166 257 268 637* (115 263 266)
(Névtelenul:) *A braunschweigi bizottság tagjainak letartóztatásáról* [1870 szeptember 11. és 14. kozótt]; „The Pall Mall Gazette", 1870 szept. 15. (17. kot. 252. old.) – *62 148* (125)
– *The Freedom of the Press and of Debate in Germany* (A sajtó- és vitaszabadság Németországban) [1871 január 16]; „The Daily News", 1871 jan. 19. (17. köt. 255–257. old.) – *174* (312)
– *Marx felszólalása a nemzeti védelem kormányáról.* 1871 január 17. (17. köt. 581–582. old.) – *166*
– és Friedrich ENGELS: *To the Editor of the „Times"* (A „Times" szerkesztőjének) [1871 március 21]; „The Times", 1871 márc. 22 (17. kot. 266. old.) – *186* (322)
– (Névtelenül:) *A Főtanács nyilatkozata a „Times" és más lapok szerkesztőségeinek* [1871 március 22]; „The Times", 1871 márc. 23. (17. kot. 267–268. old.) – *187*
– *An die Redaktion des „Volksstaat"* (A „Volksstaat" szerkesztőségének) [1871 március 23]; „Die Zukunft", 1871 márc. 26., „Der Volksstaat", 1871 márc. 29. (17. kot. 269–271. old.) – *187–188* (326)
– *To the Editor of the „Times"* (A „Times" szerkesztőjének) [1871 április 3]; „The Times", 1871 ápr. 4. (17. köt. 273–274. old.) – *236* (398)
– *The Civil War in France. Address of the General Council of the International Workingmen's Association* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete) [1871 április–május], London, 1871 június; II. átnézett kiad. [London] 1871; III. átnézett kiad. [London] 1871. (17. köt. 285–335. old.) – *205*

209 222–225 230–233 238 243–246 268 272 304 310 316 338 405 429 452 474 633 645–646 656 661 (357 395 525 595 946 947 966)
– *Der Burgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsának uzenete minden taghoz Európában és az Egyesult Államokban); Lipcse 1871., „Der Volksstaat", 1871 jún.–jul., „Der Vorbote", 1871 aug.–okt. – *231–234 246 270 429 633 637* (387 917)
– *La Guerre civile en France. Adresse du Conseil Général de l'Association Internationale des Travailleurs* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetkozi Munkásszovetség Fotanácsának uzenete), III. átnézett kiad., Brusszel 1871. – *429 637 675* (917)
– és Friedrich ENGELS: *To the Editor of the Times* (A „Times" szerkesztőjének) [1871 junius 12]; „The Times", 1871 jún. 13., „The Eastern Post", 1871 jún. 17. (17. kot. 333–334. old.) – *230 635* (389)
– *Levél Greenwoodnak, a „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének* [1871 június 30]; „The Eastern Post", 1871 júl. 8. (17. kot. 348. old.) – *235 244* (396)
– *Mr. Washburne, the American Ambassador, in Paris* (Washburne úr, a párizsi amerikai nagykovet) [1871 július 11], London, 1871 július (róplap). (17. kot. 351–355. old.) – *238 243 268 637 646* (402)
– *Marx felszólalása Odger ellen* [1871 augusztus 1]; „The Eastern Post", 1871 augusztus 5. (17. kot. 600–601. old.) – *253* (413)
– *A „Public Opinion" szerkesztőjének* [1871 augusztus 19] (17. kot. 364. old.). – *65–66* (136 137)
To the Editor of the „Public Opinion" (A „Public Opinion" szerkesztőjének) [1871 augusztus 19]; „Public Opinion", 1871 aug. 26. (17. kot. 365. old.) – *65–66 72* (136 137)
Au rédacteur du „Gaulois" (A „Gaulois" szerkesztőjének) [1871 augusztus 24]; „Le Gaulois", 1871 aug. 27. (17. kot. 366. old.) – *262* (430)
– *Levél Ch. Dananek, a „Sun" szerkesztőjének* [1871 augusztus 25]; „The Sun", 1871 szept. 9. (17. köt. 367–369. old.) – *263* (138 111)
– *A „Vérité" szerkesztőjének* [1871 augusztus 30]; „Le Soir", 1871 szept. 3. (17. kot. 370. old.) – *268* (439)
– *To the Editor of the „Evening Standard"* (Az „Evening Standard" szerkesztőjének) [1871 szeptember 4]; „The Evening Standard", 1871 szept. 6. (17. kot. 371. old.) – *71* (147)
– és Friedrich ENGELS: *Resolutions of the Conference of Delegates of the International Workingmen's Association. Assembled at London from 17th to 23rd September 1871* (A Nemzetkozi Munkásszovetség 1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban tartott kuldottkonferenciájának határozatai (17. kot. 384–393. old.). – *277 281 287 292–295 298–299 304–306 310 316 319–320 323 329–333 336–338 342 347 362 371 386 393 399–400 437 658 661 665* (139 462 471 491 514 515 519 531 532 533 552 589 626 629 750 965)
– (Névtelenul:) *Résolutions de la Conférence des délégués de l'Association Internationale des Travailleurs – relatives au différend suisse* (A Nemzetkozi Munkásszovetség küldottkonferenciájának határozatai a svájci viszályt illetően) [1871 szeptember 26]; „L'Égalité", 1871 okt. 21. (17. köt. 394–396. old.) – *281–283 330 658* (462 533)
– *A konferencia nyilatkozata a Nyecsajev-osszeesküvésben az Internacionálé nevével elkovetett visszaélésről* [1871 október 14]; „Der Volksstaat", 1871 nov. 1., „Gazzettino Rosa", 1871 nov. 3. (17. kót. 401. old.) – *66 284 288* (139 468)
– *A Főtanács határozata a Section française de 1871 szervezeti szabályzatáról* [1871 október 17] (17. kot. 402–405. old.). – *332* (489)
– *General Rules and Administrative Regulations of the International Workingmen's Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ugyviteli szabályzata) [1871 október 24], London, 1871 november első fele (brosúra). (17. köt. 406–423. old.) – *272 277 287 292 295 298–299 304 310–312 316 321 331–333 336–338 348 371 381 400–402 408 454 554 597–599 621 637* (453 568 589 659 748 749)
– *A Főtanács határozati javaslata a Section française de 1871 ügyében* [1871 november 7] (17. kot. 428–432. old.). – *332* (489)

– *To the Editor of the „Eastern Post"* (Az „Eastern Post" szerkesztőjének) [1871 december 20]; „The Eastern Post", 1871 dec. 23. (17. köt. 441. old.) – *364* (595)
– és Friedrich ENGELS: *Les prétendues scissions dans l'Internationale. Circulaire privée du Conseil Général de l'Association Internationale des Travailleurs* (Az állítólagos szakadások az Internacionálében. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának bizalmas körlevele) [1872 január közepe–március eleje], Genf 1872. (18. köt. 1–44. old.) – *343 350 358–359 366 375 381–382 385 396 400 405 408 432 435 440 454 466 477–479 485 489 522* (555)
– *To the Editor of the „Eastern Post"* (Az „Eastern Post" szerkesztőjének) [1872 január 16]; „The Eastern Post", 1872 jan. 20. (17. köt. 448. old.) – *364* (595)
– *To the Editor of the „Eastern Post"* (Az „Eastern Post" szerkesztőjének) [1872 január 27. körül]; „The Eastern Post", 1872 jan. 28. (17. köt. 449–450. old.) – *364* (595)
– *Beschlüsse des Generalrats über die Spaltung in der Föderation der Vereinigten Staaten, angenommen in seinen Sitzungen vom 5. und 12. März 1872* (A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról) [kb. 1872 március 5]; „Der Volksstaat", 1872 máj. 8. (18. köt. 45–48. old.) – *402 405 413 425 452–453 463 473* (592 651 652 722 733)
– *Résolutions prises au meeting réuni pour célébrer l'anniversaire de la Commune du 18. Mars, 1871* (Az 1871 március 18-i Kommün évfordulójának megünneplésére tartott gyűlés határozatai) [1872 március 13. és 18. között]; „The Eastern Post", 1872 márc. 23., „La Liberté", 1872 márc. 24. (18. köt. 50. old.) – *421 436* (655)
– *A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata Cochrane alsóházi szerepléséről* [1872 április 13. és 16. között], London 1872 (röpirat). (18. köt. 60–64. old.) – *436 462 671* (679 721)
– *Erklärung des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation* (A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata) [1872 május 20]; „The Eastern Post", 1872 máj. 26., „Der Volksstaat", 1872 jún. 1. (18. köt. 74–76. old.) – *454 459 462* (586 711)
– *Válasz Brentano első cikkére* [1872 május 23]; „Der Volksstaat", 1872 jún. 1. (18. köt. 80–83. old.) – *434 451–452* (268 673)
– *Válasz Brentano második cikkére* [1872 július 28]; „Der Volksstaat", 1872 aug. 7. (18. köt. 98–105. old.) – *434 451 481 489* (268 673)
– és Friedrich ENGELS: *Aux sections Espagnols de l'Association Internationale des Travailleurs* (A Nemzetközi Munkásszövetség spanyol szekcióihoz) [1872 augusztus 8]; „La Emancipación", 1872 aug. 17. (18. köt. 112–114. old.) – *494 499–500* (757)
– és Friedrich ENGELS: *Résolutions du Congrès Général tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872* (Az 1872 szeptember 2-a és 7-e között megtartott hágai általános kongresszus határozatai), London 1872 (brosúra); „The International Herald", 1872 dec. 14. (18. köt. 138–147. old.) – *487 495 504–508 514 519–522 525–526 529–531 537–539 564 577* (490 750 758 770 771 776 816 869)
– és Friedrich ENGELS: *Az „International Herald" szerkesztőjének* [1872 december 20]; „The International Herald", 1872 dec. 21. (18. köt. 183–185. old.) – *532* (836)
– *Feljegyzés Marxnak Barry mandátumával kapcsolatos felszólalásáról* [1872 szeptember 3] (18. köt. 625. old.). – *505 511 534 609* (778)
(Névtelenül:) *Address of the British Federal Council to the Sections, Branches, Affiliated Societies and Members* (A brit föderális tanács üzenete a szekciókhoz, ágazatokhoz, a csatlakozott társaságokhoz és tagokhoz) [1872 december 20], 1872 dec. 30–31 (röpirat). (18. köt. 191–195. old.) – *532 536–537* (833)
– és Friedrich ENGELS: *L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs* (A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség) [1873 április–július], London–Hamburg 1873. (18. köt. 311–445. old.) – *74 89–95 100 505 522 559 575 579–580 588–590 595–599 621* (139 150 169 188 231 237 523 526 719 752 777 781 821 828 877)
– *Erwiderung auf die „Erklärung" Buchers* (Válasz Bucher „Magyarázat"-ára) [1878 június

27]; „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt", 1878 jún. 29., „Vossische Zeitung", 1878 júl. 2., „Vorwärts", 1878 júl. 5. (19. köt. 137–138. old.) – *180–181*

MATHESON. – *106*

MAXSE, Friedrich Augustus (1833–1900) – angol publicista.
– *Our uncultivated Lands* (Müveletlen földjeink); „The Fortnightly Review", 1870 aug. 1. – *31* (69)

MAYER, Karl (1819–1889) – német kispolgári demokrata; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja, majd Svájcba emigrált; a 60-as években a stuttgarti „Beobachter" szerkesztője. – *598* (922)

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári demokratikus forradalmár; az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezetője; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke; 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia Központi Bizottságának egyik szervezője; 1864-ben az Internacionálé alapításakor megpróbálta azt befolyása alá vonni. – *125 194 276 305 343 354 369 373–374 635 640 644–645* (502 662 944)
– *The Commune in Paris* (A Párizsi Kommün); „The Contemporary Review", XVII. köt., 1871 jún. – *644*
– *Agli operai italiani* (Az olasz munkásokhoz); „La Roma del Popolo", 1871 júl. 13. – *640 644* (951 955)
– *Documenti sull' Internazionale* (Dokumentumok az Internacionáléról); „La Roma del Popolo", 1871 nov. 16., 23. és dec. 7. – *343* (553)

MEISSNER, Otto Karl (1819–1902) – hamburgi könyvkiadó; a „Tőke" és más Marx- és Engels-művek kiadója. – *115–118 460 465 482 548 559 625 628 661 667–668 675* (566)

MENDELSSOHN, Moses (1729–1786) – német idealista filozófus, a felvilágosodás képviselője, deista. – *4*

MERRIMAN. – *600–603*

MESA Y LEOMPART, José (1840–1904) – spanyol nyomdász, szocialista, az Internacionálé spanyolországi szekcióinak egyik alapítója; 1871–72 a spanyol föderális tanács; 1872–73 az új madridi föderáció tagja; 1871–73 az „Emancipación" egyik szerkesztője, aktív harcot folytatott az anarchizmus ellen, a marxizmus első spanyolországi terjesztőinek egyike; 1879-ben a Spanyolországi Szocialista Munkáspárt egyik alapítója, Marx és Engels több művének spanyol fordítója. – *112 342–343 364–366 507 517 520 537–539 591 623* (204 551 598 752 803 804 828)

MEYER, Hermann (1821–1875) – német kereskedő, az 1848–49-es németországi forradalom résztvevője; 1852-ben Amerikába emigrált; az 50-es években és a 60-as évek elején az alabamai rabszolgafelszabadító mozgalom élén állt; az Internacionálé St. Louis-i szekcióinak alapító tagja, Joseph Weydemeyer barátja. – *577 588*

MEYER, Rudolf Hermann (1839–1899) – konzervatív német közgazdász és publicista, több politikai jellegű írás szerzője. – *596 608*
– *Der Emanzipationskampf des vierten Standes* (A negyedik rend felszabadulási küzdelme), I. köt., Berlin 1874. – *608* (928)

MEYER, Sigfrid (kb. 1840–1872) – német bányamérnök, tagja az Általános Német Munkásegylet berlini tagozatának, ahol a proletár ellenzékhez tartozott, levelezett Marxszal; az Internacionálé berlini szekciójának alapító tagja, 1866-ban saját költségén kiadta a Kommunista Kiáltványt; 1866-ban kivándorolt Amerikába; a New York-i Német Kommunista Klub tagja, az Internacionálé amerikai szekcióinak egyik szervezője. – *138–139 168–169 307–308 317* (249 251 497)

MIKLÓS, I. (1796–1855) – orosz cár 1825–1855. – *185* (319)

MILKE, Fritz – német kéziszedő, az Általános Német Munkásegylet, 1868-tól a berlini Demokratikus Munkásegylet tagja; küldött az 1872-es hágai kongresszuson, később Londonba emigrált, ahol a Munkás Művelődési Egylet tagja lett; 1878-ban a Most-féle anarchizmus képviselője. – *512* (624)

MILL, John Stuart (1806–1873) – angol filozófus (pozitivista) és közgazdász, szabadkereskedő, a klasszikus gazdaságtan epigonja; James Mill fia. – *31 96 224* (67 182)

MILLS, Charles – angol mérnök; 1871-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *645*

MILNER, George – ír származású szabó, a Nemzeti Reformliga, a Föld- és Munkaliga (Land and Labour League) és 1868–72 a Főtanács tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián; 1872 őszétől a brit föderális tanács tagja. – *526* (151 655)

MIQUEL, Johannes (1828–1901) – német jogász és politikus, a Kommunisták Szövetségének tagja, később nemzeti liberális, 1867-től parlamenti képviselő, 1890–91 pénzügyminiszter. – *200 222*

»*Le Mirabeau*«, Verviers. – *595* (917)

MOLL, Friedrich (kb. 1835–1871) – solingeni munkás, 1863-ban tagja az Általános Német Munkásegylet vezetőségének; 1864-ben Amerikába emigrált; a New York-i Általános Német Munkásegylet egyik alapítója; később visszatért Németországba; a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, 1866-ban küldött a genfi kongresszuson. – *182–183*

MOLTKE, Helmut Karl Bernhard, Graf von (1800–1891) – porosz vezértábornagy, katonai szakértő és író, a porosz militarizmus ideológusa; 1835–39 a török hadseregben szolgált; 1857–71 a porosz, 1871–88 a birodalmi vezérkar főnöke; a német–francia háborúban a porosz hadsereg főparancsnoka. – *14 39 45 598 649*

»*Le Moniteur universel*« (Általános Értesítő), Párizs. – *151* (264)

MONRO. – *660*

MONTELS, J.
– *Compagnons rédacteurs...* (Szerkesztő társak...); „Bulletin de la Féderation Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs", 1872 nov. 10. – *526* (815)

MOORE, George – angol vésnök, Lafargue-gal és Le Moussuvel együtt 1873–74-ben fotolitográfiai és művésnöki műhelyt tart fenn; Lafargue kiválása után Marx lépett a helyébe. – *88–89 95–97 600–603* (164)

MOORE, Samuel (kb. 1830–1912) – angol jogász (bíró), Marx és Engels barátja, a „Kommunista Kiáltvány"-nak és a „Tőke" első kötetének angol fordítója. – *21 27 73–77 80–82*

MORA, Francisco (1842–1924) – cipész, az Internacionálé spanyolországi és portugáliai szekcióinak egyik alapítója, 1870–72 a spanyol föderális tanács tagja, 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője, 1872–73 az új madridi föderáció tagja, aktív harcot folytatott az anarchista befolyás ellen; levelező viszonyban állt Marxszal és Engelsszel; 1879-ben a Spanyolországi Szocialista Munkáspárt egyik szervezője. – *205 342 350–352 500–501 520* (355 594 752 803)

MORAGO, González, Tomás – spanyol vésnök, anarchista, a Szocialista Demokrácia Egyesülésének spanyolországi vezetője és egyik alapítója; 1870–71 a spanyol föderális tanács tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, 1873-ban a Főtanács határozatára kizárták az Internacionáléból. – *366 501* (768 777)

MOREAU. – *668*

Morgenblatt *lásd* Morgenblatt für gebildete Leser

Morgenblatt für gebildete Leser« (Reggeli lap művelt olvasók részére), Stuttgart–Tübingen, – *200* (347)

MORLEY, John Viscount (1838–1923) – brit államférfi és publicista, liberális; 1867–1882 a „Fortnightly Review" főszerkesztője. – *178*

MORLEY, Samuel (1809–1886) – angol gyáros és politikus, liberális; 1865, 1868–85 a parlament tagja; a 60-as években a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; 1869 óta a „Bee-Hive" kiadója. – *221 596*

»*The Morning Post*« (Reggeli Posta), London. – *434*

MORNY, Charles-Auguste-Louis-Joseph, comte, (1862-től) duc de (1811–1865) – francia pénzember és politikus; III. Napóleon féltestvére, az 1851 dec. 2-i államcsíny egyik szervezője; 1851 dec.–1852 jan. belügyminiszter, 1854–56 és 1857–65 a Törvényhozó Testület elnöke, 1856–57 szentpétervári nagykövet. – *81*

MORUS (More), Sir Thomas (1478–1535) – angol politikus, lordkancellár; humanista író, utopikus kommunista.
– *De optimo statu rei publicae deque nova insula Utopia* (Az állam legjobb állapotáról, valamint az új Seholsincs-szigetről), Louvain 1516. – *548–549* (864)

Moscow-Gazette *lásd* Московские Ведомости

»*Московские Ведомости*« (Moszkvai Közlöny). – *301* (487)

MOTHET. – *15 19*

MOTTERSHEAD, Thomas – angol szövőmunkás; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1871–72 Dánia ügyeivel megbízott titkára, küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1873-ban kizárták az Internacionáléból.–*217 356 398 400 411 455–457 505 516 520 536 545 567 575 580* (870)

Möhmchen *lásd* Marx, Jenny (szül. Westphalen)

MURPHY, William Martin (1844–1921) – ír vasúti vállalkozó, 1885–92 a brit Alsóház ír frakciójának tagja. – *339*

MURRAY, Charles angol cipész, chartista, 1870–72 a Főtanács, 1872–73 a brit föderális tanács tagja, a Főtanács támasza a reformisták elleni harcban, a 80-as években a Szociáldemokrata Föderációban tevékenykedett. – *526*

MÜLBERGER, Artur (1847–1907) - német orvos, kispolgári publicista, proudhonista. – *450 535 571*
– (Névtelenül:) *Die Wohnungsfrage* (A lakáskérdés); „Der Volksstaat", 1872 febr. 3., 7., 10., 14. és 21., márc. 6. – *440* (692)
– *Zur Wohnungsfrage* (Antwort an Friedrich Engels) (A lakáskérdéshez (Válasz Friedrich Engelsnek)); „Der Volksstaat", 1872 okt. 26. – *535* (692)

MYALL. – *675*

MYRTLE – skót orvos. – *93*

N

NABRUZZI, Lodovico (1846–1920) – olasz újságíró, bakunyinista, a „Romagnolo" vezető szerkesztője, a „Favilla" szerkesztője, a Szocialista Demokrácia Egyesülésének egyik vezetője, az olaszországi anarchista szervezetek egyik alapítója. – *371* (669)

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1769–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815. – *42 47 151 160 289 604* (82 92 102 106 474)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – I. Napóleon unokaöccse; 1848–52 a második köztársaság elnöke; francia császár 1852–1870. – *3 6–9 14 18 22–23 28–33 37–42 54–56 59 76 81 122–124 129 136–137 141–142 145 151 167 172–176 199 207 213 257 333 374–375 384 657 661 670* (1 3 62 65 106 116 217 218 318 327 364 613)

»*Nationalzeitung*« (Nemzeti Újság), Berlin. – *65* (136)
– 1871 júl. 30.: *Die Internationale* (Az Internacionálé). – *65* (136)

»*Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science*« (Természet. Képes tudományos hetilap), London. – *118* (214)

NAZE – a Párizsi Kommün résztvevője, londoni emigráns, a londoni francia szekció tagja. – *274*

»*Neue Freie Presse*« (Új Szabad Sajtó), Bécs. – *125 194* (225)

»*Neue Preussische Zeitung*« (Új Porosz Újság), Berlin. – *10* (28)

»*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (Új Rajnai Újság. A demokrácia orgánuma), Köln. – *117* (213 348)

»*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*« (Új Rajnai Újság. Politikai-gazdasági szemle), London–Hamburg–New York. – *200* (348)

Neue Zeit *lásd Новое Время*

»*Neuer Sozialdemokrat*« (Új Szociáldemokrata), Berlin. – *345 362 367 385 396 449 564 569–572 670* (556)
– 1871 dec. 6. – *345–346 386* (557)
– 1871 dec. 8. – *345–346 386* (557)
– 1871 dec. 10.: *Politische Übersicht* (Politikai szemle). – *345–346* (559)
– 1873 ápr. 27.: *Internationale Arbeiterassoziation* (Nemzetközi Munkásszövetség). – *562* (881)

NEUMAYR, Ludwig – osztrák szociáldemokrata publicista, az Internacionálé tagja, küldött az 1869-es bázeli kongresszuson, a „Wiener Neustädter Wochenblatt" szerkesztője. – *562*

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *156* (277)

»*The New York Herald*« (New York-i Hírnök). – *262 396* (430)
– 1871 aug. 3.: *The International in America* (Az Internacionálé Amerikában). – *262* (430)

»*The New York World*« (New York-i Világ). – *276 456 539* (457)

NICHOLSON – az Internacionálé New York-i ír szekciójának tagja, 1872 júniusáig az ideiglenes föderális tanács pénztárnoka. – *475* (736)

NOBRE-FRANÇA, José C. – az Internacionálé első lisszaboni szekcióinak egyik alapítója, 1872–73 levelezést folytatott Marxszal és Engelsszel. – *87 507 517* (166)

»*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*« (Északnémet Általános Újság), Berlin. – *10 50* (28 111 290)

»*Новое Время*« (Új Kor), Szentpétervár. – *452* (709)
– 1872 ápr. 23. – *452* (709)

La Nueva Federación Madrileña á todos las federaciones, secciones é individuos de la Asociación Internacional en España. Madrid, 1 de noviembre de 1872 (Az új madridi föderáció a Nemzetközi Szövetség valamennyi spanyolországi föderációjához, szekciójához és tagjához. Madrid, 1872 november 1.); „La Emancipación", 1872 nov. 9. – *519–520 525–526* (801)

NYECSAJEV, Szergej Gennagyijevics (1847–1882) – orosz anarchista; 1868–69 a pétervári diákmozgalom résztvevője; 1869-ben létrehozta Moszkvában a Narodnaja raszprava nevű titkos szervezetet; Svájcba emigrált, 1869–71 szoros kapcsolatban állt Bakunyinnal; 1872-ben a svájci hatóságok kiszolgáltatják az orosz kormányzatnak; a Péter-Pál-erődben halt meg. – *66 165 288 319–320 359 376 461 497 511 524* (32 139 172 292 719 761)

O

OBERMÜLLER, Wilhelm (szül. 1809) – német újságíró. – *40*

OBERWINDER, Heinrich (1846–1914) – osztrák újságíró, a 60-as évek elején lassalleánus, később az eisenachiakhoz csatlakozott; 1869-ben küldött az Internacionálé bázeli kongresszusán, a „Volksstimme" és a „Volkswille" szerkesztője; a 70-es évek végén visszavonult a munkásmozgalomtól. – *558 562 578* (495 903)

– *An die Arbeiterpartei in Österreich* (Az ausztriai munkáspárthoz); „Volkswille", 1873 márc. 19. – *562* (880)

O'BRIEN, James (Bronterre) (1802–1864) – angol publicista, chartista; a 30-as években a „Poor Man's Guardian" szerkesztője; szociálreformista tervezeteket készített; az 1848–49-es forradalom után visszavonult a chartista mozgalomtól; 1849-ben megalapította a Nemzeti Reformszövetséget, amely 1866-ban csatlakozott az Internacionáléhoz. – *138 307 318* (496)

»*The Observer*« (A Figyelő), London. – *230* (384)

O'CONNELL, Daniel (1775–1847) – ír ügyvéd és politikus; az ír függetlenségi mozgalom jobboldali, liberális szárnyának vezére. – *397*

– *A Memoir on Ireland Native and Saxon* (Előterjesztés a bennszülött és a szász Írországról), II. kiad., Dublin–London 1869. – *397*

O'CONNOR, Arthur (1763–1852) – az ír nemzeti szabadságmozgalom képviselője, 1797–98 az Egyesült Írek Társasága egyik vezetője és „Press" c. orgánumának szerkesztője; 1798-ban a felkelés előestéjén letartóztatták; 1803-ban Franciaországba emigrált. – *416*

ODGER, George (1820–1877) – angol cipész, trade-unionista; egyik alapítója és 1862–72 titkára a Trade-Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council); tagja a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Ligának, a Föld- és Munkaligának (Land and Labour League) és a Munkásképviseleti Ligának; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–71 a Főtanács tagja, 1864–67 a Tanács elnöke, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; az angol választójogi reformért folyó harc során kompromisszumra lépett a burzsoáziával; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommünnel és a Főtanács üzenetével, majd kilépett a Főtanácsból. – *235 270 294 437 645 661* (293 358 395 444 682)

O'DONNELL – az „Irishman" és az „Irish People" munkatársa. – *339*

O'DONOVAN ROSSA, Jeremiah (1831–1915) – az írországi féni társaság egyik alapítója és vezére; 1863–65 az „Irish People" kiadója, 1865-ben életfogytiglani börtönre ítélték; 1870-ben amnesztiát kapott; az Egyesült Államokba emigrált, ahol a féni szervezeteket vezette; a 80-as években visszavonult a politikától. – *339 651 659 663* (245)

OGARJOV, Nyikolaj Platonovics (1813–1877) – orosz költő és publicista, forradalmi demokrata, A. I. Herzen híve.

– és ZAIZEV, Barthélemy – OZEROV, Vlagyimir, – ROSS, – A. HOLSTEIN, Woldemar – RALLI, Zemphirin – OELSNITZ, Alexandre – SZMIRNOV, Valerian: *A la rédaction de la „Liberté"* (A „Liberté" szerkesztőségének); „La Liberté", 1872 okt. 13. – *540* (853)

OKOLOWICZ – lengyel emigráns, a Párizsi Kommün résztvevője. – *295*

Old Nick (Öreg Ördög, Ördög, Krampusz) *lásd* Marx, Karl

OLLIVIER, Émile (1825–1913) – francia ügyvéd, író, szónok és politikus, mérsékelt republikánus; 1857-től a Törvényhozó Testület tagja; a 60-as évek végén bonapartista; 1870-ben miniszterelnök. – *181* (318)

OPPENHEIM, Max – Gertrud Kugelmann fivére. – *115 626–628*

ORLÉANS-OK – a Bourbonok ifjabb ága; a francia trónon 1830–1848. – *30–32 45 55–56 135 657*

OSTYN, François-Charles (1823–1912) – belga esztergályos, proudhonista, az Internacionálé párizsi szekciói föderális tanácsának, majd a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek a tagja; annak leverése után Svájcba emigrált, a bakunyinistákhoz csatlakozott; küldött az 1873-as genfi anarchista kongresszuson. – *347* (562)

OSWALD (Osswald), Eugen (1826–1912) – német újságíró, kispolgári demokrata; 1848–49 részt vett a badeni forradalmi mozgalomban, majd emigrált Angliába, támogatta Marxot a menekült kommünárok megsegítésére indított akciókban. – *10 19 23–24 28 31 121 129–133 140 148 153–154 162 240–242 259 542 552 584–585* (33 271)

OSWALDNÉ – Eugen Oswald felesége. – *542 552*

OVIDIUS (Publius Ovidius Naso) (i. e. 43–kb. i. sz. 17) – római költő.
– *Remedia amoris* (A szerelem orvosságai). – *94* (180)

OWEN, Robert (1771–1858) – angol utopikus szocialista. – *548*

»*Östliche Post*« (Keleti Posta), New York. – *531* (831)

P

PÁL, I. (1754–1801) – orosz cár 1796–1801. – *177 604*

PALIKAO, Charles-Guillaume-Marie-Apollinaire-Antoine Cousin-Montauban, comte de (1796–1878) – francia tábornok és politikus, bonapartista; a harmadik ópiumháborúban az angol–francia expedíciós csapatok parancsnoka; 1870 aug.–szept. kormányelnök és belügyminiszter. – *49 652*

PALLADINO, Carmelo (1842–1896) – olasz ügyvéd, részt vett több olasz anarchista szervezet megalapításában, a titkos Alliance egyik vezetője, az Internacionálé nápolyi szekciójának tagja. – *323–326* (526)

»*The Pall Mall Gazette*« (Pall Mall Újság), London. – *4 7–9 12–13 18–20 24 36 46–47 62 121 125 152 162 232–235 244* (9 396)
– 1870 aug. 2. – *25*
– 1870 aug. 9.: *England's Position* (Anglia helyzete). – *33 135–136* (244)
– 1870 aug. 10.: *Affairs in Paris. Prospects of revolution* (Párizsi események. Forradalmi kilátások). – *32–33* (71)
– 1870 szept. 15. – *152* (267)
– 1870 szept. 16. – *152*
– 1871 jún. 17. – *231*

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – brit államférfi, eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának vezetője; 1830–34, 1835–51 külügyminiszter; 1852–55 belügyminiszter; 1855–58 és 1859–65 miniszterelnök. – *10 143 161*

Pam *lásd* Palmerston, Henry John Temple

PAPE, Fletcher – 1872-ben az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja, a tanács reformista szárnyához csatlakozott, 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *545* (358)

Papiers et correspondance de la famille impériale (A császári család iratai és levelezése), I–II. köt., Párizs 1870–71. – *181 196 207 213* (318 338 368)

»*Paris-Journal*« (Párizsi Újság). – *186 659* (322)
– 1871 márc. 14.: *Le Grand Chef de l'Internationale* (Az Internacionálé nagyfőnöke). *186–189 196* (322)
– 1871 márc. 19.: *Lettre du Grand Chef de l'Internationale* (Az Internacionálé nagyfőnökének levele). – *186–189 196*

PASCAL, C. – brightoni francia pap. – *67*

»*La Patrie en danger*« (Veszélyben a Haza), Párizs. – *332* (536)

Pechard, Étienne *lásd* Regis, Vitale

PÈNE, Henri de (1830–1888) – francia újságíró, monarchista, az 1871 március 22-i párizsi ellenforradalmi tüntetés egyik szervezője. – *189* (322 327)

»*O Pensamento Social*« (A Szociális Gondolat), Lisszabon. – *411* (648)
– 1872 febr. – *411–412 416* (649)
– 1872 márc. – *411–412* (649)

»*Le Père Duchêne*« (Duchêne Apó), Párizs. – *296 331 362 662* (480)

PERRET, Henri – vésnök, az Internacionálé egyik vezetője Svájcban; 1868–69 az Alliance tagja; 1868–73 a Francia-Svájci Föderális Bizottság titkára, az „Égalité" szerkesztőségének tagja, küldött az 1866-os genfi, az 1869-es bázeli kongresszuson és az 1871-es londoni konferencián; 1869-ben szakított a bakunyinistákkal, de 1872-ben a hágai kongresszuson békülékeny álláspontot foglalt el velük szemben; lásd még Duval, Theodore. – *4 83 86 90 132 247 276 281–283 477 559 565 586–587 594–595 658 662* (158 462)

PERRINI, Luigi – olasz munkás, az Internacionálé torinoi szekciójának tagja. – *507 517*

PERTZ, Georg Heinrich (1795–1876) – német történész, több művet írt Németország történetéről. – *160*
– *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau* (Gróf Neithardt von Gneisenau tábornagy élete), I–III. köt., Berlin 1864–65. – *160*

PESCATORI, Erminio (1836–1905) – olasz demokrata, Mazzini és Garibaldi híve, a Fascio Operaio bolognai szervezetének alapítója és a hasonnevű újság vezető szerkesztője. – *357*

PÉTER, III. (1728–1762) – orosz cár 1761–1762. – *177 604*

»*Le Petit-Journal*« (A Kisújság), Párizs. – *195* (337)
– 1871 ápr. 5. – *195* (337)

PETRARCA, Francesco (1304–1374) – olasz reneszánsz költő. – *105* (196)

PETRONI, Giuseppe (1812–1888) – olasz újságíró, polgári forradalmár és politikus, Mazzini híve, az 1848–49-es forradalom résztvevője; 1853-ban letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték; 1870-ben kiszabadult, a „Roma del Popolo" szerkesztője. – *310* (502)

PEZZA, Vincenzo (1841–1873) – olasz újságíró, baloldali mazzinista; a 70-es évek elején bakunyinista, az Internacionálé milánói szekciójának tagja. – *432*

PFÄNDER, Karl (kb. 1818–1876) – német munkás, miniatúra-festő; az Igazak Szövetségének tagja, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik alapítója; a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének, majd az I. Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *458 473*

„*La Philosophie positive. Revue*« (A Pozitív Filozófia. Szemle), Párizs. – *669* (970)

PICCINI, Francesco (megh. 1872) – olasz cipész, baloldali mazzinista, a firenzei mazzinista Fascio Operaio, később az ugyancsak firenzei baloldali republikánus Società Democratica Internazionale tagja. – *637* (940 948)

PIÉTRI, Joseph-Marie (1820–1902) – francia politikus, bonapartista; 1866–70 párizsi rendőrprefektus. – *332* (537)

PIGOTT, Richard (kb. 1828–1889) – ír publicista, 1865–79 a féniek mellett síkraszálló „Irishman" kiadója; a 80-as években átállt az angol kormány oldalára. – *53 339 652*

PIHL, S. F. – az 1872-es hágai kongresszuson az Internacionálé koppenhágai szekciójának küldötte. – *579–580*

PIO, Louis Albert François (1841–1894) – 1871-ben az Internacionálé dán szekcióinak egyik szervezője, a „Socialisten" egyik szerkesztője; 1876-ban a Dán Szociáldemokrata Párt egyik alapító tagja; 1877-ben emigrált Amerikába. – *346 398–400 411 441* (641 693)

PIRRO, Matteo. – *403*

PIUS, IX. (1792–1878) – római pápa 1846–1878. – *56 81 98* (185)

PLATER, Wladislaw (1806–1889) – lengyel politikus, az 1830–31-es felkelés vezetője, később emigráns. – *110*

»*La Plebe*« (A Köznép), Lodi–Milánó. – *282 309 371–372 432 507 521–522 525 591 640* (465 829)

– 1872 okt. 26.: *D'imminente publicazione* (A küszöbönálló publikációról). – *516* (792)

POLJAKOV, Nyikolaj Petrovics (kb. 1841–1905) – haladó orosz könyvkiadó; 1865–73 Csernisevszkij híveinek köréhez tartozott; 1872-ben kiadta a „Tőke" első kötetének első orosz fordítását. – *92* (761)

POTEL (Lucain) – belgiumi francia emigráns, az Internacionálé tagja, küldött az 1872-es hágai konferencián, tagja volt annak a bizottságnak, amely a Szocialista Demokrácia Egyesülésének tevékenységét vizsgálta. – *504 511 522*

POTTER, George (1832–1893) – angol ács, a Trade-Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council) tagja, az Építőmunkások Egyesült Szakszervezetének egyik vezetője; a „Bee-Hive" alapítója és kiadója, a liberális burzsoáziával való egyezkedés politikájának szószólója. – *62 68*

POTTIER, Eugène (1816–1887) – francia proletárköltő, 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, az „Internacionálé" szerzője (1871 június). – *561*

POUYER-QUERTIER, Augustin-Thomas (1820–1891) – francia pamutgyáros és politikus, protekcionista (védővámos); 1871–72 pénzügyminiszter, 1871-ben részt vett a majnafrankfurti francia–német béketárgyalásokon. – *219–220*

POWELL. – *600–603*

PRAITSCHING, Charles – az Internacionálé ideiglenes New York-i föderális tanácsának és Főtanácsának tagja, 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *463* (722)

PRENDERGAST, John Patrick (1808–1893) – ír történész, polgári liberális; fellépett hazája függetlenségéért, több művet írt Írország történelméről. – *397*

– *The Cromwellian Settlement of Ireland* (A Cromwell-féle írországi rendezés), London 1870. – *397*

Preussischer Staatsanzeiger lásd Königlich Preussischer Staatsanzeiger

PRIGNEAUX – londoni francia emigráns. – *492*

Procès-verbaux du congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867 (A Nemzetközi Munkásszövetség 1867 szeptember 2-től 8-ig Lausanne-ban tartott kongresszusának jegyzőkönyve), Chaux-de-Fonds 1867. – *423*

Programm der sozialdemokratischen Arbeiterpartei (A Szociáldemokrata Munkáspárt programja); „Der Volksstaat", 1872 január 3. – *375*

Programme et Règlement de l'Alliance internationale de la Démocratie Socialiste (A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének programja és szervezeti szabályzata), Genf 1868. – *559* (877)

»*Der Proletarier*« (A Proletár), München–Augsburg. – *207* (361)

Proletarier aller Länder vereinigt Euch! (Világ proletárjai, egyesüljetek!); „Der Volksstaat", 1870 júl. 20. – *15*

»*Il Proletario*« (A Proletár), Torino. – *357–359 373 427 431* (579)

»*Il Proletario Italiano*« (Az Olasz Proletár), Torino. – *309* (501)

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809–1865) – francia publicista, szociológus és közgazdász, kispolgári szocialista; az anarchizmus elméletének egyik megalapítója. – *3 138 319 328 395 450 633*

»*La Province*« (A Vidék), Bordeaux. – *196* (343)

PRUDHOMME (szül. kb. 1843) – az Internacionálé tagja és bordeaux-i levelezője. – *173*

»*Public Opinion*« (Közvélemény), London. – *65–66 70–72* (136)
– 1871 aug. 19.: *A German View of the International* (Német nézet az Internacionáléról). – *65 70* (136 147)

Pumps *lásd* Burns, Mary Ellen

Putty *lásd* Longuet, Charles (Longuet-ék fia)

PYAT, Félix (1810–1889) – francia publicista, drámaíró és politikus, kispolgári demokrata; részt vett az 1848-as forradalomban; 1849-ben Svájcba, majd Belgiumba és Angliába emigrált; ellenezte az önálló munkásmozgalmat, rágalomhadjáratot folytatott Marx és az Internacionálé ellen és ehhez felhasználta a londoni francia szekciót; tagja a Párizsi Kommünnek, melynek leverése után ismét Angliába emigrált. – *26 52 76 209 222 347 656* (3 58 363 364)

Q

QUINET, Edgar (1803–1875) – francia történész és politikus, kispolgári demokrata; részt vett az 1848-as forradalomban, 1848–51 az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1852–70 antibonapartista emigráns, részt vett a Béke- és Szabadságliga 1867-es genfi kongresszusán; a Párizsi Kommün ellenfele; 1871–75 nemzetgyűlési képviselő. – *105*

»*Qui Vive*!« (Vigyázz!), London. – *316 362* (507)
– 1871 okt. 8. és 9.: *Association internationale des travailleurs. Section française à Londres de 1871. Statuts* (Nemzetközi Munkásszövetség. 1871-es londoni francia szekció. Szervezeti szabályzat). – *304 331–332 345 367 400* (489)

– 1871 nov. 16. – *320 332* (519)
– 1871 nov. 19. és 20.: *Protestation* (Tiltakozás). – *320 332 345* (519 557)

R

RABELAIS, François (kb. 1494–1553) – francia reneszánsz író. – *331*

»*Le Radical*« (A Radikális), Párizs. – *477* (738)

RANVIER, Gabriel (1828–1879) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün hadügyi és jóléti bizottságának tagja; a Kommün leverése után Angliába emigrált; 1871–72 a Főtanács tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, amikor a kongresszus a Nemzetközi Munkásszövetség székhelyét áthelyezte New Yorkba, kilépett a Szövetségből. – *295 333 345 473 519 539 568* (799 800 889)

»*Le Rappel*« (A Toborzó), Párizs. – *24* (50)
– 1870 aug. 1. – *24 129*

Rapport de la commission d'enquête sur la Société l'Alliance secrète (A vizsgálóbizottság jelentése a titkos Alliance Társaságról); „La Liberté", 1872 okt. 20. – *504 529* (771 820)

Rapport du Comité fédéral romand siégeant a St. Imier–Sonvillier, présenté au Congrès régional de la fédération romande de l'Internationale tenu à Sonvillier, le 12 novembre 1871 (A St. Imier–Sonvillier-ben ülésező föderális francia-svájci bizottság jelentése, beterjesztve az Internacionálé francia-svájci föderációjának 1871 november 12-én Sonvillier-ben tartott regionális kongresszusán); „La Révolution sociale", 1871 nov. 23. – *358–360* (581)

RAZOUA, Eugène-Angèle (1830–1877) – francia újságíró, több republikánus újság munkatársa, az újjakobinusokhoz csatlakozott, a nemzetgyűlés tagja, a Párizsi Kommün kikiáltása után lemondott mandátumáról, felelős tisztségeket töltött be a Kommünben, a hadiiskola parancsnoka, a katonai törvényszék tagja, a Kommün leverése után Genfbe emigrált. – *328 332*

REGIS, Vitale (Étienne Pechard) – olasz forradalmár; részt vett a Párizsi Kommünben, az Internacionálé londoni olasz szekciójának és 1871–72 a Főtanácsnak a tagja; 1873-ban részt vett a spanyol forradalmi eseményekben. – *382 418 427 432 466 639* (657 950)

Règlement (Ügyviteli szabályzat); „Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866", Genf 1866. – *390 422–423 510*

REITLINGER. – *257–258*

RENAN, Joseph-Ernest (1823–1892) – idealista francia filozófus és történész, a kereszténység történetéről szóló esszék szerzője. – *48*

RENSHAW – manchesteri kereskedőcég. – *73*

RENSHAW, Charles. – *427*

Réponse du Comité fédéral romand à la Circulaire des 16 signataires, membres du Congrès de Sonvillier (A francia-svájci föderális bizottság válasza a sonvillier-i kongresszus tizenhat tagja által aláírt körlevélre); „L'Égalité", 1871 dec. 24. – *346 350 368 375 661* (562 580)

Report of the Bureau of Statistics of Labor, embracing the account of its operations and inquiries from August 2, 1869 to March 1, 1870, inclusive (A Munkaügyi Statisztikai Hivatal jelentése a Hivatal 1869 aug. 2-től 1870 márc. 1-ig bezárólag terjedő tevékenységéről és vizsgálódásairól szóló jelentéssel), Boston 1870. – *137* (247)

Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at

Basle, in Switzerland. From the 6th to the 11th September 1869 (A Nemzetközi Munkásszövetség 1869 szeptember 6-tól 11-ig a svájci Bázelban tartott negyedik évi kongresszusának beszámolója), London 1869. – *424–425*

Résolution de l'Assemblée générale de la Fédération genévoise concernant la Conférence de Londres (A genfi föderáció nagygyűlésének határozata a londoni konferenciáról); „L'Égalité", 1871 dec. 7. – *346 350 368 375 661* (562)

Résolutions administratives votées par le Congrès de Bâle (A bázeli kongresszus által megszavazott ügyviteli határozatok); „Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869", Brüsszel 1869. – *166 350–351 354 358–361 373 379 390 418 425 483 658* (568 748)

Résolutions de quatrième Congrès romand tenu à Vevey, les 2 et 3 juin 1872. Quatrième résolution. Contre la suppression du Conseil Général (Az 1872 június 2-án és 3-án Vevey-ben tartott negyedik francia-svájci kongresszus határozatai. Negyedik határozat. A Főtanács megszüntetése ellen); „L'Égalité", 1872 jún. 13. – *474*

Résolutions du Congrès anti-autoritaire international tenu à Saint-Imier le 15 septembre 1872 par les délégués des Fédérations et Sections italiennes, françaises, espagnoles, americaines et jurassiennes (Az olasz, francia, spanyol, amerikai és jurai föderációk és szekciók tagjai által 1872 szeptember 15-én Saint-Imier-ben tartott nemzetközi tekintélyuralom-ellenes kongresszus határozatai), 1872. – *519* (781)

REUTER, Fritz (1810–1874) – haladó német író, műveiben az északnémet tájszólást használta. – *230*
– *Ut mine Stromtid* (Vándoréveim). – *230* (386)

»*Le Réveil*« (Az Ébresztő), Párizs. – *3 413* (2)

»*La Révolution sociale*« (A Szociális Forradalom), Genf. – *320 333–334 661* (517)
– 1871 nov. 23.: *Bulletin de l'extérieur. Espagne* (Külföldi jelentés. Spanyolország). – *342 346*
– 1871 nov. 30. – *346*
– 1871 dec. 7. – *346*

Revue *lásd* Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue

Revue positive *lásd* La Philosophie positive. Revue

REYNOLDS, George William MacArthur (1814–1879) – angol író és politikus, kispolgári demokrata; a „Reynolds's Newspaper" kiadója. – *232*

„*Reynolds's Newspaper. A Weekly Journal of Politics, History, Literature, and General Intelligence*" (Reynolds újsága. Politikai, történelmi, irodalmi és általános hírközlő hetilap), London. – *18 232 534* (46 391)
– 1870 júl. 31. – *18*

RICARDO, David (1772–1823) – angol klasszikus közgazdász. – *530*

RICHARD, Albert (1846–1925) – francia újságíró, az Internacionálé lyoni szekciójának egyik vezetője, az Alliance tagja; 1870-ben a lyoni felkelés résztvevője; a Párizsi Kommün leverése után bonapartistaként lépett fel. – *320 333 376 385* (615)

RIGAULT, Raoul (1846–1871) – francia forradalmár, blanquista, a Párizsi Kommün tagja, a közbiztonsági bizottság elnöke. 1871 április 26-tól a Kommün főállamügyésze; 1871 május 24-én a versailles-iak agyonlőtték. – *332 656* (516)
– *Les agents secrets* (A titkos ügynökök); „La Patrie en danger", 1870 nov. 11. – *332*

RIGGIO, Antonio (1842–1900) – olasz forradalmár, a 60-as években baloldali mazzinista, a Garibaldi vezette olasz függetlenségi harc résztvevője; 1871-ben az Internacionálé girgenti szekciójának alapítója, kapcsolatban állt a Főtanáccsal; 1872-ben a bakunyinistákhoz csatlakozott. – *507*

RILEY, William Harrison (szül. 1835) – angol újságíró, republikánus, szocialista, az „International Herald" szerkesztője és kiadója; 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja, a tanács reformista szárnya ellen fordult; 1873-ban visszavonult a munkásmozgalomtól. – *521 526 531–532 537 577* (151 796 816)

ROACH, John – angol munkásmozgalmi vezető; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, a brit föderális tanács ügyeivel megbízott titkár, a tanács reformista szárnyához csatlakozott, szembefordult a hágai kongresszus határozataival; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *536 545 645*

ROBERT, Fritz – svájci tanító, bakunyinista, küldött az Internacionálé 1868-as brüsszeli és 1869-es bázeli kongresszusán; tagja a „Solidarité" szerkesztőségének. – *425*

ROBIN, Paul (1837–1912) – francia tanító, bakunyinista; 1869-től az Alliance egyik vezetője; 1870–71-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1869-ben a bázeli kongresszuson, 1871-ben a londoni konferencián küldött. – *247 276 327–331 350–351 374 658* (533)

ROCHAT, Charles (szül. 1844) – francia munkásmozgalmi vezető, az Internacionálé párizsi föderális tanácsának tagja, részt vett a Párizsi Kommünben, 1871–72 a Főtanács tagja és Hollandia ügyeivel megbízott titkár, 1871-ben küldött a londoni konferencián. – *68 116 262*

ROCHEFORT, Victor-Henri, marquis de Rochefort Lucay (1830–1913) – francia publicista és politikus, baloldali republikánus; 1868–69 a „Lanterne", 1869–70 a „Marseillaise" kiadója; 1870 szept.–nov. a nemzeti védelem kormányának tagja; a Párizsi Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába; a 80-as évek végén monarchista. – *32 52–55 109 135 614 652–654* (50 72 113 202)

ROCHER, L. – *600*

RODBERTUS-Jagetzow, Johann Karl (1805–1875) – porosz nagybirtokos és közgazdász; 1848–49 a porosz nemzetgyűlésben a balközép vezetője, az Auerswald-kormány kultuszminisztere, a porosz junker „államszocializmus" teoretikusa. – *669*

»*La Roma del Popolo*« (A Nép Rómája). – *343 640* (951)

ROSCHER, Wilhelm Georg Friedrich (1817–1894) – német vulgáris közgazdász. – *363*

ROSCOE, Sir Henry Enfield (1833–1915) – angol kémikus. – *82*

ROSENTHAL. – *259*

ROTHSCHILD, H. J. – londoni német emigráns. – *133*

ROUHER, Eugène (1814–1884) – francia ügyvéd és politikus, bonapartista; 1848–49 az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849–52 több ízben igazságügyminiszter; 1855–63 kereskedelmi, mezőgazdasági és közmunkaügyi miniszter; 1863–69 államminiszter, a második császárság bukása után emigrált Angliába; a 70-es években a bonapartisták egyik vezetője Franciaországban. – *76*

ROULLIER, Eduard – francia cipész, proudhonista; az 1848-as forradalom résztvevője, az Internacionálé párizsi szervezetének tagja, a Párizsi Kommün résztvevője, annak leverése után Angliába emigrált, fellépett a Főtanács ellen. – *311 327 332 345*

ROY, Joseph – a „Tőke" első kötetének és Feuerbach műveinek francia fordítója. – *349 383 395 421 460 576 607 668 671* (176 437)

ROZWADOWSKI, Josef (szül. 1846) – lengyel forradalmár, részt vett az 1863–64-es lengyel felkelésben, a Párizsi Kommün alatt Wróblewski tábornok vezérkari főnöke, a Kommün leverése után emigrált Angliába, 1872-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *65 242 266 281–283 340 585*

RÖSLER, Hermann Karl Friedrich (1834–1894) – burzsoá német kozgazdász és jogász. – *8 - Karl Marx. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie* (Karl Marx. A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata); „Jahrbucher fur Nationalokonomie und Statistik", XII. köt., Jéna 1869. – *3 8* (5)

RUGE, Arnold (1802–1880) – német publicista, ifjúhegeliánus; egyetemi magántanái, a „Hallische", majd a „Deutsche Jahrbücher" szerkesztője; 1844-ben Marxszal együtt a „Deutsch-Franzosische Jahrbucher" kiadója, kispolgári demokrata; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); az 50-es években az angliai német kispolgári emigráció egyik vezetője; 1866-tól nemzeti liberális. – *29–31 127* (61 349)

Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th 1864 (A Nemzetközi Munkásszovetség – alapíttatott 1864 szeptember 28-án – szervezeti szabályzata), London 1867. – *238 272* (452)

RUTSON, A. O. – H. A. Bruce, angol belügyminiszter magántitkára. – *238–239* (399)

RÜDT, August – német újságíró, Heidelbergben még diákként belép az Általános Német Munkásegyletbe; 1869-től a Szociáldemokrata Munkáspárt tagja, küldött az eisenachi kongresszuson, majd a „Volksstaat" egyik szerkesztője. – *435*

S

SACAZE, François (1808–1884) – francia bírósági hivatalnok, monarchista, 1871-től a nemzetgyűlés tagja. – *420* (658)

– *Rapport fait au nom de la commission chargée d'examiner le projet de loi ayant pour objet d'établir des peines contre les affiliés à l'Association internationale des travailleurs* (Jelentés annak a bizottságnak a nevében, amelyet a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai elleni buntetéseket szorgalmazó torvénytervezet kivizsgálásával bíztak meg); „Annales de l'Assemblée nationale. Compte-rendu in extenso des Séances. Annexes" („A Nemzetgyűlés évkonyvei. Részletes beszámoló az ulésekről. Mellékletek"), VII. kot., Párizs 1872. – *420* (658 867)

SADLER – az angol munkásmozgalom résztvevője, az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *293*

SAGASTA, Práxedes Mateo (1827–1903) – spanyol politikus, a liberális párt vezetője, 1871–72 belugyminiszter, 1874 kulügyminiszter, 1881 és 1902 között tobb ízben miniszterelnok. – *444*

SAINT-SIMON, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760–1825) – francia utopikus szocialista. – *319*

SAINTE-BEUVE, Charles-Augustin (1804–1869) – francia kritikus és író. – *94*

– *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire* (Chateaubriand és irodalmi kore a császárság idején), I–II. kot., Párizs 1861. – *94*

SÁNDOR, I. (1777–1825) – orosz cár 1801–1825. – *177*

SÁNDOR, II (1818–1881) – orosz cár 1855–1881. – *29 102 151 173 176 194 609* (103 930)

SÁNDOR, III. (1845–1894) – orosz cár 1881–1894. – *173 176*

SAVIO, Pietro (szul. kb. 1847) – az olasz nemzeti felszabadító mozgalom résztvevője, 1870-ben távollétében halálra ítélték, részt vett a Párizsi Kommünben, amelynek leverése után Angliába emigrált. – *427 639* (950)

SAX, Emil (1845–1927) – polgári osztrák kozgazdász. – *477–478 481*

– *Die Wohnungszustande der arbeitenden Klassen und ihre Reform* (A dolgozó osztályok lakásviszonyai és reformjuk), Bécs 1869. – *477–478* (692)

SCHAPPER, Karl (1812–1870) – német forradalmár, az Igazak Szovetségének, majd a Kommunisták Szovetségének vezető tagja; 1850-ben a Kommunisták Szovetsége kettészakadásakor Willichhel egyutt a Marx-ellenes frakció vezetője; 1856-ban újra csatlakozik Marxhoz; 1865-ben az Internacionálé Kozponti Tanácsának tagja, részt vett az 1865-os londoni konferencián. – *182* (211)

SCHÄFFLE, Albert Friedrich Eberhard (1831–1903) – osztrak politikus, vulgáris kozgazdász és szociológus. – *58–60 63*

– *Kapitalismus und Sozialismus mit besonderer Rucksicht auf Geschafts- und Vermogensformen* (Kapitalizmus és szocializmus kulonos tekintettel az uzlet es a vagyon formáira), Tubingen 1870. – *58–60 63*

SCHENCK, Heinrich – lassalleánus, a londoni Német Munkás Muvelodesi Egylet tagja. 1871-ben a Főtanács ellen fellépése és bomlasztó tevékenysége miatt az egyletből kizárták. – *386*

– és WINAND, Christian: *Zur Abwehr ungerechter Verleumdung* (Védekezésul az igazságtalan rágalmazás ellen); „Neuer Sozialdemokrat", 1872 jan. 7. – *362 386* (584)

SCHERZER, Andreas (1807–1879) – német szabó; a Kommunisták Szovetségének tagja Párizsban, a szakadás után a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott, 1852 februárjában az un. német–francia osszeeskuvési per vádlottja; később Angliába emigrált, ott a londoni Német Munkás Muvelódési Egylet egyik vezetője; a „Neue Zeit" kiadója és a „Volk" munkatársa. – *362 385*

SCHEU, Andreas (1844–1927) – 1868–74 az osztrák, később az angol szocialista mozgalom résztvevője, a „Gleichheit" szerkesztője, az Internacionálé tagja, 1874-ben Angliába emigrált, ahol a Social Democratic Federation egyik alapító tagja lett. – *116 117 562 578–579* (495 678)

– *An die sozialdemokratische Partei Österreichs* (Ausztria szociáldemokrata partjához); „Der Volksstaat", 1873 márc. 15. – *562* (880)

– *Das Programm der österreichischen Arbeiterpartei* (Az osztrák munkaspart programja); „Der Volksstaat", 1873 júl. 16. – *579* (904)

SCHEU, Heinrich (1845–1926) – osztrák szociáldemokrata, 1872-ben kuldott az Internacionálé hágai kongresszusán, 1875-ben emigrált Angliába. – *116–117 435 562 579* (678)

SCHILLER, Friedrich von (1759–1805) — német kolto – *4* (7)

– Don Carlos. – *197* (344)

SCHILY, Viktor (1810–1875) – német ugyvéd, demokrata, részt vett az 1849-es badeni felkelésben, az Internacionálé tagja; támogatta a Főtanács erőfeszítéseit a párizsi szekció megszilárdítása érdekében, kuldott az 1865-os londoni konferencián – *138–139 168* (250)

SCHLEHBACH, P. – belgiumi német emigráns, az Internacionálé verviers-i szekciojának tagja. – *479 491* (699)

Schnappi, Schnaps *lásd* Lafargue, Charles-Étienne

SCHNEIDER, Joseph – német munkás, lassalleánus, a londoni Nemet Munkás Muvelódesi Egylet tagja, 1871 végén bomlasztó tevékenysége miatt kizárták az egyletből. – *172 264 345 362 386 479* (308)

– *An die Sozialdemokraten Deutschlands* (Németország szociáldemokratáihoz); „Neuer Sozialdemokrat", 1871 dec. 3. – *345 386* (507)

SCHOLL – francia munkás, az Internacionále lyoni szekciójának tagja, londoni emigráns, – *376*

SCHOPENHAUER, Arthur (1788–1860) – német irracionalista filozófus. – *118*

SCHORLEMMER, Karl (1834–1892) – német kémikus, a manchesteri egyetem professzora dialektikus materialista, a német Szociáldemokrata Párt tagja; Marx és Engels barátja. – *15 51 55–58 73–82* (118 153)

SCHRAMM, Karl August – német újságíró, szociáldemokrata, reformista, a „Jahrbuch fur Sozialwissenschaft und Sozialpolitik" szerkesztője. – *534*

– *Der Tauschwert* (A csereérték); „Der Volksstaat", 1872 okt. 12. – *534* (839)

SCHULZE-DELITZSCH, Franz Hermann (1808–1883) – német kozgazdász és politikus, kispolgári demokrata; 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő (balközép), 1849-ben a második kamara tagja; a forradalom után szövetkezeti rendszerével akarta ellensúlyozni a forradalmi munkásmozgalmat; a Nemzeti Egylet egyik alapítója, a 60-as években a haladópárt egyik vezetője. – *477*

Schwäbischer Beobachter *lásd* Der Beobachter

SCHWEITZER, Johann Baptist von (1834–1875) – német ugyvéd, publicista, 1867–71 az Általános Munkásegylet elnöke, a „Sozialdemokrat" kiadója és főszerkesztője; Bismarck politikájának támogatója és képviselője a munkásmozgalomban; 1872-ben leleplezték a kormányhoz való viszonyát és kizárták az Általános Német Munkásegyletből. – *10 163 264 271 319 367 374 396 479 596* (287 513 558 591 891)

SCHWITZGUÉBEL, Adhémar (1844–1895) – svájci vésnok, bakunyinista; a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, a Szocialista Demokrácia Egyesülésének (Alliance) és a jurai foderációnak egyik vezetője; küldött a Nemzetközi Munkásszovetség 1872-es hágai kongresszusán, 1873-ban kizárták a Szövetségből. – *116 295 351 360 425 449 470 494 505 510 622*

– *Au Conseil général de l'Internationale, à Londres* (Az Internacionálé Főtanácsának, Londonba); „Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs", 1872 júl. 27. – *494* (756)

»*The Scotsman*« (A Skót), Edinburgh. – *283 456* (466)

SEATON. – *106*

SEIFFERT, Rudolph (1826–1886) – német szociáldemokrata, a „Volksstaat" egyik szerkesztője, a famunkások egyletének egyik szervezője. – *506 569*

SENIOR, Nassau William (1790–1864) – angol vulgáris közgazdász, a kapitalizmus apologétája. – *302*

– *Letters on the Factory Act, as it affects the cotton manufacture . . . To which are appended a Letter to Mr. Senior from Leonard Horner etc.* (Levelek a gyári torvényről, amennyiben az a pamutipart érinti. . . Mellékelve Leonard Horner levele Senior úrhoz stb.), London 1837. – *302*

SENTIÑON, Gaspard (megh. 1903) – spanyol orvos, anarchista, a bakunyinista Alliance spanyolországi szervezetének egyik alapítója és vezetője, küldött az Internacionálé 1869-es bázeli kongresszusán, 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *351*

SERRAILLIER, Auguste (szül. 1840) – francia kaptafakészítő; 1869–72 a Főtanács tagja, 1870-ben Belgium és 1871–72 Franciaország ügyeivel megbízott titkár, 1870 szept. a Főtanács megbízottjaként Párizsba utazott; a Párizsi Kommün tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; Marx híve. – *15 19 26 52 55–58 63 83–87 141 144 186 209 262 279 284 320 329 343–345 367 450 473 506–507 518–521 525–528 531 537–539 553 561 566–568 575–578 587–590 624 654 660* (157 160 322 363 409 489 492 506 519 523 777 808 818 878 879 902)

– *Monsieur le Rédacteur etc.* (Szerkesztő úr stb.); „Courrier de l'Europe", 1871 márc 18. – 186 (322)

– *Monsieur le Rédacteur de la „Liberté"* (A „Liberté" tisztelt szerkesztője); „La Liberté", 1873 ápr. 1. és jún. 8. – *568* (889)

SERRAILLIER-NÉ – Auguste Serraillier felesége. – *63 660*

SHAEN. – *601–602*

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő. – *99–100 664*
– *King Henry IV* (IV. Henrik). – *45* (98)
– *The Merry Wives of Windsor* (A windsori víg nők). – *99* (187)
– *Romeo and Juliet* (Rómeó és Júlia). – *124* (221)
– *Troilus and Cressida* (Tróilosz és Krésszida). – *10* (30)
– *Two Gentlemen of Verona* (A két veronai nemes). – *99* (187)

SICARD, Auguste-Alexandre (szül. 1829) – francia cipész, a 20. kerület központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, részt vett a Kommün hadi és ellátási bizottságának munkájában, az ellenforradalom győzelme után Londonba emigrált. – *295*
– *Aux citoyen Vermersch* (Vermersch polgártárshoz); „Qui Vive!", 1871 nov. 23. – *332–333* (539)

SIEVERS – német nyomdatulajdonos. – *61 144 148 151 163 193* (125)

SIMON, Ludwig (1810–1872) – német (trieri) ügyvéd, kispolgári demokrata; 1848–49 a frankfurti nemzetgyűlés tagja (szélsőbal), 1849-ben Svájcba emigrált; 1867-ben részt vett a Béke- és Szabadságliga genfi kongresszusán. – *153*

SISMONDI, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773–1842) – svájci francia közgazdász és történész, a politikai gazdaságtan romantikus kritikusa. – *636*
– *Tableau de l'agriculture toscane* (A toszkán mezőgazdaság leírása), Genf 1801. – *636*

SMITH – londoni házügynök. – *11–12 15 34 43 135 649 652–654* (34)

SMITH, Alfons – angol polgári republikánus. – *479*

»*Le Socialiste*« (A Szocialista), New York. – *407–408* (646)

»*Socialisten*« (Szocialista), Koppenhága. – *305 346 399–400* (493)
– 1871 nov. 4. – *411* (649)

»*Le Soir*« (Az Est), Párizs. – *196 649* (341)

»*La Solidarité*« (A Szolidaritás), Neuchâtel–Genf. – *25 132 145* (56)
– 1870 júl. 23. – *25 132* (56)

SONNEMANN, Leopold (1831–1909) – német újságíró és politikus, kispolgári demokrata; 1856-ban megalapította a „Frankfurter Zeitung"-ot; 1859-ben a Nemzeti Egylet egyik alapítója; igyekezett a munkásmozgalomban a burzsoázia befolyását érvényesíteni; ellenezte Németország porosz vezetéssel történő egyesítését; 1871–76 és 1878–84 képviselő a Reichstagban. – *489 596–598* (51)

SORGE, Friedrich Adolf (1828–1906) – német kommunista, részt vett az 1849-es badeni felkelésben, az Internacionálé tagja, az amerikai szekciók szervezője, 1872-ben küldött a hágai kongresszuson, a Főtanács New Yorkba való áthelyezése után, 1872–74 annak főtitkára; Marx és Engels barátja és harcostársa. – *84 100 118 137–139 168–170 208 262 267 272 295 298 304–305 308 317 320–322 338–339 363 397 402 405 413–416 449 452–454 457–458 463 473–475 494 500–501 504–505 510–511 514–522 525–527 532–533 536–539 547 553–558 561–568 577–580 586–591 597–599 614–616 621–624* (161 188 246 247 248 250 251 253 298 301 302 435 451 477 482 509 517 592 636 645 684 700 732 736 787 793 794 844 848 849 861 869 878 880 887 899 900 935)

»*Der Sozialdemokrat*« (A Szociáldemokrata), Berlin. – *363 396* (591)

»*The Spectator*« (A Szemlélő), London. – *46 64* (99)

– 1871 jún. 17. – *231*

SPENCER, Herbert (1820–1903) – angol pozitivista filozófus és szociológus. – *341*
– *The Principles of Psychology* (A pszichológia elvei), London 1855. – *341 365* (550 596)
– *First Principles* (Alapelvek), London 1862. – *341* (550)

SPEYER, Karl (szul. 1845) – német asztalos, a 60-as években a londoni Német Munkás Művelődési Egylet titkára, 1872-től a Főtanács tagja Londonban, majd Amerikában. – *307–308 317 402*

SPIER, Samuel (1838–1903) – német tanító, 1867-től az Általános Német Munkásegylet. 1869-től a Szociáldemokrata Munkáspárt wolfenbütteli szervezetének, majd az Internacionále braunschweigi szekciójának tagja; kuldott az 1869-es bázeli kongresszuson; az eisenachi kongresszuson a pártbizottságba választották, amelynek 1870-ig tagja maradt; a braunschweigi hazaárulási per egyik vádlottja. – *61 144 148 151 163 193 299 305* (125 339 495)

SPLINGARD, Roch – belga anarchista, kuldott az 1872-es hágai kongresszuson, 1873-ban a Főtanács határozatára kizárták az Internacionáléból. – *529* (777)

»*Der Spradel*« (A Pezsgés), Bécs. – *110* (203)

SPURGEON, Charles Haddon (1834–1892) – jelentős, befolyásos angol baptista prédikátor. – *101*

Staatsanzeiger *lásd* Königlich Preussischer Staatsanzeiger

STAHL, Heinrich – chicagói német szocialista, a chicagói „Vorbote" egyik alapítója. – *622*

»*The Standard*« (A Zászló), London. – *231* (388)
– 1871 jún. 19. – *231*

STANLEY, Lord Edward Henry, (1869-tol) Earl of Derby (1826–1893) – angol államférfi, tory, majd liberális; a parlament tagja, 1852-ben kulugyminiszter-helyettes, 1858–59 az indiai ugyek ellenőrző hivatalának elnoke; 1866–68 és 1874–78 kulugyminiszter; 1858 és 1882–85 gyarmatugyi miniszter. – *101*

Statuten und Reglement der Internationalen Arbeiterassoziation, angenommen auf der Sitzung des Genfer Kongresses vom 5 September 1866 (A Nemzetközi Munkásszovetségnek a genfi kongresszus 1866 szeptember 5-i ulésén elfogadott szervezeti szabályzata és ugyviteli szabályzata) (16. kot. 482–485. old.). – *238*

STEENS, Eugene – belga munkásmozgalmi vezeto, az Internacionálé tagja, a „Tribune du Peuple" szerkesztoje, kuldott az 1868-as brusszeli kongresszuson és az 1871-es londoni konferencian, szembeszallt az anarchistákkal – *328 354 361 435 462* (721 763)

STEFANONI, Luigi (1842–1905) – olasz író és újságíró, kispolgári demokrata, racionalista; részt vett Garibaldi hadjárataiban, a „Libero Pensiero" alapítoja es szerkesztője; a bakunyinistákat támogatta. – *363 386–387 440 670* (590 617 618)

STEINMETZ, Karl Friedrich von (1796–1877) – német tábornok, 1871-től táborszernagy, a német–francia háborúban 1870 szeptemberéig az I. hadsereg parancsnoka. – *21*

Stenographische Berichte uber die Verhandlungen des Reichstages des Norddeutschen Bundes I. Legislaturperiode (II. Ausserordentliche Session 1870). Von der Eroffnungssitzung am 24. November und der Ersten bis zur Zwolften Sitzung am 10. Dezember 1870, nebst den dazu gehorenden Anlagen von Nummer 1 bis 33 (Gyorsírói jelentések az Északnémet Szovetség Birodalmi Gyulesének tá gyalásairól I torvenyhozói periódus (II. rendkívuli ulés 1870) Az 1870 november 24-i megnyitó ulestol es az elsótol az 1870 dec. 10-i tizenkettedik ulésig; a hozzájuk tartozó dokumentumokkal egyutt az 1-től 33. számúig), Berlin 1870. – *181*

STEPNEY, Cowell William Frederick (1820–1872) – angol munkásmozgalmi vezeto; a

Reformligának és 1866–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1868–70 a Tanács pénztárnoka, küldött az 1868-as brüsszeli, az 1869-es bázeli kongresszuson és az 1871-es londoni konferencián, 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *263*

STIEBER, Wilhelm (1818–1882) – német rendőrtanácsos, a porosz politikai rendőrség főnöke; a kölni kommunista-per egyik megszervezője és koronatanúja; a porosz–francia háborúban a katonai rendőrség és a kémiroda főnöke. – *7–9 13 123 180 189 195–197 207 230 295 464 614 656* (328 571)

St. Petersburger Journal *lásd* Journal de St. Pétersbourg

STRAUSS, David Friedrich (1808–1874) – német filozófus és publicista, ifjúhegeliánus; 1866 után nemzeti liberális. – *48 82*

– *An Ernst Renan* (Ernst Renanhoz); „Allgemeine Zeitung" (Melléklet), 1870 aug. 18. – – *48* (105)

– *Der alte und der neue Glaube. Ein Bekenntnis* (A régi és az új hit. Vallomás), Lipcse 1872. – *82*

STROHN, Wilhelm – a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels barátja, brad. fordi emigráns. – *465*

STUART, Charles Eduard (1824–1882) – a Stuartok, az egykori angol királyi ház leszármazottja, az osztrák hadsereg ezredese; részt vett a karlista háborúkban. – *93*

Suisse Radicale« (Radikális Svájc), Genf. – *389* (622)

»*The Sun*« (A Nap), New York. – *263 396* (432)

Swarm *lásd* Dentraygues, Émile

SYBEL, Heinrich von (1817–1895) – német történész és politikus, nemzeti liberális; porosz soviniszta. – *534*

– *Die Lehren des heutigen Sozialismus und Kommunismus* (A mai szocializmus és kommunizmus tanai); „Kölnische Zeitung", 1872 márc. 29., 30., ápr. 2., 3., 4. és 5. – *534* (839)

»*Санкт-Петербургские Ведомости*« (Szentpétervári Közlöny). – *288* (473) – 1871 júl. 3. (15.) – aug. 31. (szept. 12.) – *228* (473)

SZEREBRENNYIKOV, Vlagyimir Ivanovics (szül. kb. 1850) – orosz forradalmár; 1868–69-ben részt vett a pétervári diákmozgalomban; Angliába, majd Svájcba emigrált; Nyecsajev híve és munkatársa. – *128* (32)

Szerecsen *lásd* Marx, Karl Heinrich

Szidorov *lásd* Lavrov

SZKREBICKIJ, Alekszandr Iljics (1827–1915) – liberális orosz történész. – *540*

–*Крестьянское дело в царствование императора Александра II*– (A parasztkérdés II. Sándor cár uralkodása idején), Bonn 1862–68. – *540*

T

»*Die Tagwacht*« (Napi Őrszem), Zürich. – *361 407* (582)

– 1872 jan. 6.: *Die Internationale* (Az Internacionálé). – *368–369*

– 1872 jan. 6.: *Belgien* (Belgium). – *361* (582)

– 1873 jún. 7.: *Der Kongress in Olten und die Gewerkschaftsbewegung der Schweiz* (Az olteni kongresszus és a svájci szakszervezeti kongresszus). – *568*

Taran *lásd* Thieblin, Nicolas Léon

TAUCHNITZ, Karl Christian Philipp (1798–1884) – lipcsei nyomdász, könyvkereskedő és könyvkiadó, számos szótárt adott ki különböző nyelveken. – *253 346*

TAYLOR, Alfred – angol munkás, 1871–72 a Főtanács, 1872–73 a brit föderális tanács tagja. – *645*

The Telegraph *lásd* The Daily Telegraph

»*Le Temps*« (Az Idő), Párizs. – *33* (74)

TENGÉNÉ (szül. kb. 1833) – vesztfáliai földbirtokos felesége, Gertrud Kugelmann barátnője; Hannoverban 1867-ben megismerkedett Marxszal és baráti levelezést folytatott vele. – *608–609* (898)

TENNYSON, Alfred, lord (1809–1892) – angol költő. – *604–605*

TERZAGHI, Carlo (szül. kb. 1845) – olasz ügyvéd, a torinoi Munkásföderáció titkára, 1872-ben rendőrügynök lett. – *357–360 379–380 418–419 427 431–432 472 507* (578 579 608 657)

TESTINI – olasz diák, bakunyinista, az Internacionálé milánói szekciójának tagja. – *432*

THEISZ, Albert-Frédéric-Jules (1839–1881) – francia vésnök, proudhonista, a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába, ahol az Internacionálé Főtanácsának tagja és pénztárnoka. – *69 253 262 329–345 362 367* (655 879)

THIEBLIN, Nicolas Léon (1834–1888) – olasz származású angol újságíró, a pétervári katonai akadémia tanára, a krími háború résztvevője, több londoni újság munkatársa, 1874-től New Yorkban él. – *4 9 12 152 232*

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia történész és államférfi, orléanista; 1832, 1834 belügyminiszter, 1836, 1840 miniszterelnök; az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1871–73 köztársasági elnök; a Párizsi Kommün vérbefojtója. – *29 52 68 76–77 80–81 154 193 196–198 219–220 257 261 333 376 607 616 661 666 671* (120 141 152 271 305 322 341 373 392 411 415 525)

TIBALDI, Paolo (1825–1901) – olasz forradalmár, Garibaldi híve, a Párizsi Kommün résztvevője, annak leverése után Angliába emigrált. – *65 635 639* (943 950)

TICHBORNE, Sir Roger (1829–kb. 1854) – angol baronet, 1853-ban kivándorolt egy francia hajón és minden valószínűség szerint hajótörés folytán életét vesztette. – *434* (672)

»*The Times*« (Az Idők), London. – *9 13 42 121 187 230 236–238 257–258 334 562* (22 144)
– 1863 ápr. 17. – *434*
– 1867 szept. 6., 7., 9., 10. és 11.: *International Working Men's Congress* (From a Correspondent.) (Nemzetközi munkáskongresszus (Tudósítótól.)), Lausanne, szept. 2. – *437 455* (682)
– 1870 júl. 25.: *Proposed treaty between France and Prussia* (A Franciaország és Poroszország között javasolt szerződés). – *10* (26)
– 1870 aug. 3.: *The War* (A háború). – *21 25*
– 1870 szept. 16.: *The Emperor Napoleon* (Napóleon császár). – *151*
– 1870 szept. 19.: *Russia* (Oroszország). – *154* (272)
– 1871 febr. 2.: *The German Terms of Peace* (A német békefeltételek). – *172 176* (309)
– 1871 márc. 22.: *The International Association* (A Nemzetközi Szövetség). – *186 189 196*
– 1871 jún. 19. – *231*
– 1871 jún. 21. – *231*
– 1871 aug. 30.: *A New Socialist Programme* (Egy új szocialista program). – *268* (440)
– 1871 okt. 27.: *The International Working Men's Association* (A Nemzetközi Munkásszövetség). – *295* (175)

– 1872 aug. 15.: *The International* (Az Internacionálé). – *498* (762)
– 1874 szept. 10., 11., 14–16.: *The seventh International Working Men's Congress* (A hetedik nemzetközi munkáskongresszus). – *116 622* (209)

»De Toekomst« (A Jövő), Hága. – *158 633* (280)

TOLAIN, Henri-Louis (1828–1897) – francia vésnök, jobboldali proudhonista; az Internacionálé párizsi szekciójának egyik vezetője; küldött az 1865-ös londoni konferencián, az 1866-os genfi, az 1867-es lausanne-i, az 1868-as brüsszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson; 1871-ben nemzetgyűlési képviselő; a Párizsi Kommün idején átállt a versaillesiakhoz; 1871-ben kizárták az Internacionáléból. – *358–359*

TOMANOVSZKAJA, Jelizaveta Lukinyicsna (Dmitrijevna) (1851–kb. 1898) – orosz forradalmár, 1867–73 emigrációban; a „Narodnoje Gyelo" egyik kiadója, az Internacionálé genfi orosz szekciójának tagja, támogatta Marxot a bakunyinisták elleni harcban, a Marx család barátja, a Párizsi Kommün aktív résztvevője, annak leverése után visszatért Oroszországba és lemondott a forradalmi tevékenységről. – *259 620* (425)

TOMÁS, Francisco (kb. 1850–1903) – spanyol kőműves; 1872–73 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja, a spanyolországi anarchista szervezetek egyik vezetője, 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *507 517*

Toole *lásd* Lafargue, Paul

To the Branches, Sections, and Members of the British Federation of the International Working Men's Association (A Nemzetközi Munkásszövetség brit föderációjának ágazataihoz, szekcióihoz és tagjaihoz), London, 1872 dec. 10. – *532 536* (832)

To the People of France and of Germany (Franciaország és Németország népéhez), London 1870.; lásd még „An das französische Volk! An das deutsche Volk!" – *10 19 140* (33)

TÖLCKE, Karl Wilhelm (1817–1893) – német jogász, lassalleánus, az 1848–49-es forradalom résztvevője, 1864-től az Általános Német Munkásegylet tagja, 1865–66 elnöke, 1874-ig elnökségi tagja, J. B. von Schweitzer meghitt bizalmasa; gátolta a német munkásmozgalom egységének helyreállítását. – *596*

TRAIN (1829–1904) – amerikai üzletember, „The Train Ligue" c. lapjában támogatta Victoria Woodhull polgári reformista terveit. – *339*

TRATE, William – mentőtanú Francis Jourde perében. – *260*

TRAUNIG János – munkás, a pesti Munkásegylet tagja. – *255*

Trautchen *lásd* Kugelmann, Gertrud

TRIDON, Edmé-Marie-Gustave (1841–1871) – francia politikus és publicista, blanquista; az Internacionálé tagja; küldött az 1871-es nemzetgyűlésen; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után Belgiumba emigrált. – *209 656* (3)
– *La Commune révolutionaire de Paris* (A forradalmi Párizsi Kommün); „La Cigale", 1868 júl. 19. – *209* (364)

TROCHU, Louis-Jules (1815–1896) – francia tábornok és politikus, orléanista; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok; 1870–71 Párizs kormányzója, a nemzeti védelem kormányának elnöke; a Kommün egyik vérbefojtója. – *49 55 171 174–175* (306 525)

TRUCHY (Mousselerès) – francia újságíró, bonapartista. – *384*

TRUELOVE, Eduard – londoni kiadó; 1858-ban bíróilag felelősségre vonták egy pamfletja miatt, amelyben helyesléssel írt Orsininak III. Napóleon elleni merényletéről. – *316 503*

TRUSZOV, Anton Danyilovics – orosz forradalmár, az 1863-as lengyel felkelés résztvevője;

Svájcba emigrált, ahol Bakunyinnal és Nyecsajevvel került kapcsolatba, 1868-ban Genfben a „Narodnoje Gyelo" szerkesztőségi tagja és titkára; szakított Bakunyinnal; az Internacionálé orosz szekciójának titkára. – *10 15 18 33 90–91 127* (32)

TURNER. – *600*

TURSKI, Kasper Michal (1847–1925) – lengyel forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün résztvevője; 1871–72 a bakunyinista zürichi szláv szekció tagja, segítette a kapcsolatfelvételt az orosz forradalmi mozgalommal; részt vett a francia és a svájci munkásmozgalomban, a 90-es években a Lengyel Szociáldemokrata Párt tagja, később nacionalista. – *286*

Tussy *lásd* Marx, Eleanor

TÜRTAIOSZ (i. e. VII. sz.) – görög elégiaköltő; verseiben dicsőítette a spártaiak győzelmeit. – *169*

TYIMASOV, Alekszandr Jegorovics (1818–1893) – 1868–77 orosz belügyminiszter. – *169*

TYLOR, Edward Burnett (1832–1917) – angol néprajztudós és antropológus, oxfordi egyetemi tanár, a fejlődéselmélet híve, az animizmus megalapítója. – *253 266*

– *Primitive Culture : Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Kezdetleges kultúra: kutatások a mitológia, filozófia, vallás, művészet és a szokások fejlődésének köréből), I–II. köt., London 1871. – *253 266*

TYNDALL, John (1820–1893) – ír származású angol fizikus. – *117–118*

– *Inaugural Address* (Megnyitó beszámoló); „Nature", 1874 aug. 20. – *117–118* (214)

U

Új Kor *lásd* Novoje Vremja

„*L'Union des Travailleurs*" (A Munkások Szövetsége), Genf. – *595* (915)

URQUHART, David (1805–1877) – brit diplomata, publicista és politikus, tory; 1847–52 a parlament tagja, a Palmerston-kormány cárbarát politikájával szemben Törökország mellett lépett fel; a „Free Press" (1866-tól a „Diplomatic Review") alapítója és szerkesztője. – *10 31* (822)

UTYIN, Nyikolaj Iszaakovics (1845–1883) – orosz forradalmár; részt vett diákmozgalmakban, a Zemlja i Volja narodnyik szervezet tagja; 1863-ban emigrált Angliába, majd Svájcba; az Internacionálé orosz szekciójának egyik megszervezője; 1868–70 a „Narodnoje Gyelo" szerkesztőségének tagja; 1870–71 az „Égalité" szerkesztője, harcolt a bakunyinisták ellen, küldött az 1871-es londoni konferencián; a 70-es évek közepén visszavonult a forradalmi mozgalomtól. – *10 15 18 33 91 96 127 247–248 276 286 328–330 382 389 398 469 529–530 538 559 565–566 586 590 620 658 662 671* (32 172 470 760 821)

– *Le fédéralisme ou la centralisation. Voulons-nous la souveraineté républicaine ou la dictature monarchique?* (A föderalizmus vagy a központosítás. A republikánus szuverenitást akarjuk vagy a monarchista diktatúrát?); „L'Égalité", 1872 máj. 7. – *469* (729)

V

VAILLANT, Edouard (1840–1915) – francia orvos, blanquista; a Párizsi Kommün kiemelkedő tagja; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián, amikor a hágai kongresszus a Főtanács székhelyét New Yorkba

helyezte át, kilépett az Internacionáléból; a francia szocialista párt egyik alapítója, később reformista. – *69 253 262 345 469 473 495 519 562* (109 750)

VALADON, Emma (Thécésa) (szül. 1837) – francia énekesnő. – *8*

VALERO, Don Julian. – *507 517*

VALLÉS, Jules-Louis-Joseph (1832–1885) – francia újságíró, író és politikus, proudhonista; az Internacionálé és a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után Angliába, majd Belgiumba emigrált, az 1880-as amnesztia után visszatért Franciaországba. – *295*

VAN-HEDDEGHEM (Walter) (szül. kb. 1847) – rendőrügynök, beférkőzött az Internacionálé párizsi szekcióiba, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, a Szocialista Demokrácia Egyesülése tevékenységét vizsgáló bizottság tagja; 1873-ban leleplezték. – *519 539 553 562–563 568* (848 887)

VARLIN, Louis-Eugène (1839–1871) – francia könyvkötő, baloldali proudhonista; az Internacionálé franciaországi szekcióinak egyik vezetője; küldött az 1865-ös londoni konferencián, az 1866-os genfi és az 1869-es bázeli kongresszuson; tagja a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek; 1871 máj. 28-án a versailles-iak agyonlőtték. – *219–220 656* (249 318)

Vencel *lásd* Kugelmann, Ludwig

VENEDEY, Jakob (1805–1871) – német radikális politikus és publicista, kispolgári demokrata; 1848–49-ben az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); később liberális. – *153*

VERDY. – *489*

»*La Vérité*« (Az Igazság), Párizs. – *268* (114 439)

VERMERSCH, Eugène (1845–1878) – francia újságíró, részt vett a republikánus mozgalomban, a Párizsi Kommün idején kiadta a „Père Duchêne" című lapot, a Kommün leverése után Angliába emigrált, ahol a „Qui Vive!" című lapot adta ki, amelyben az Internacionálét és a Főtanácsot támadta. – *296 331–333 346 362 367 401 662* (480 519)

»*Vermersch Journal*« (Vermersch Újság), London. – *362* (587)

VERNOUILLET, Just – a párizsi Lachâtre és Tsa könyvkiadó vezetője. – *576*

VÉSINIER, Pierre (1826–1902) – francia publicista, kispolgári szocialista; az Internacionálé londoni francia szekciójának egyik szervezője; 1865-ben részt vett a londoni konferencián, 1868-ban a brüsszeli kongresszuson, a Főtanács megrágalmazása miatt kizárták az Internacionáléból; a Párizsi Kommün tagja, annak leverése után Angliába emigrált; az 1871-es francia szekció titkára; a Marx, Engels és a Főtanács ellen harcoló Föderalista Világtanács tagja. – *222 362 367 462 479 644* (363 957)

»*Вестникъ Европы*« (Európai Hírnök), Szentpétervár. – *497* (760)

VICHARD, Paul – részt vett a francia munkásmozgalomban és a Párizsi Kommünben, a londoni francia szekció küldötte az 1872-es hágai kongresszuson, tagja a bakunyinista Alliance tevékenységét kivizsgáló bizottságnak. – *575*

VICKERY, Samuel – 1872–73 a brit föderális tanács titkára, harcolt ennek reformista szárnya ellen; 1873-ban a brit föderáció manchesteri kongresszusának elnöke. – *554* (151)

VIEWEG, F. – párizsi könyvkiadó. – *450*

VIKTOR EMÁNUEL, II. (1820–1878) – szavojai herceg, szárd király 1849–1861; olasz király 1861–1878. – *430*

VIKTÓRIA (1819–1901) – angol királynő 1837–1901. – *58 62 142 161* (45)

VILMART, Raimond (Wilmot) – francia forradalmár, részt vett a Párizsi Kommünben, az 1872-es hágai kongresszuson a bordeaux-i szekciók küldötte, 1873-ban emigrált Buenos Airesbe, ahol az Internacionálé alapelveit propagálta. – *505 511* (900)

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz herceg; porosz király 1861–1888; német császár 1871–1888. – *6 9 13–14 30–32 38–39 43–44 49 59–61 98 102–104 123 141–142 151 154 157 172–176 193 207 489 607* (1 103 185 219 288 310 360)

– *Der Königin Augusta in Berlin* (Auguszta királynőnek Berlinben); „Königlich Preussischer Staatsanzeiger", 1870 szept. 7., II. kiad. – *61* (126)

VINOY, Joseph (1800–1880) – francia tábornok, bonapartista; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok; a Párizsi Kommün idején a versailles-i tartaléksereg parancsnoka; a Kommün egyik vérbefojtója. – *198*

VIVANTI, Anna – Paul Lindau nővére. – *226*

VOGEL VON FALCKENSTEIN, Eduard (1797–1885) – porosz tábornok, 1867–71 az Északnémet Reichstag tagja (konzervatív), a német–francia háború idején a német tengerpart főkormányzója, az ő kezdeményezésére tartóztatták le a Szociáldemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottságának tagjait. – *61 144 148* (260)

VOGT, August (kb. 1830–kb. 1883) – német cipész, a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx híve; részt vett az 1848–49-es forradalomban, az Általános Német Munkásegylet berlini tagozatának tagja, a proletár ellenzékhez tartozott; 1866-ban az Internacionálé berlini szekciójának tagja; 1867-ben Amerikába ment, ott a New York-i Német Kommunista Klub tagja, az Internacionálé amerikai szekcióinak egyik szervezője, Amerika ügyeivel megbízott titkára. – *138–139 168–169 307–308* (249 250 253 497)

VOGT, Karl (1817–1895) – német természettudós, vulgáris materialista, kispolgári demokrata; giesseni egyetemi tanár, 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben az ideiglenes birodalmi régenstanács tagja, majd Svájcba emigrál; III. Napóleon titkos ügynöke. – *196 199 207 213–216 363* (76 368)

Politische Briefe an Friedrich Kolb (Politikai levelek Friedrich Kolbhoz), Biel 1870. – *213* (366)

– *An die Redaktion des „Schweizer Handelskuriers"* (A „Schweizer Handelskurier" szerkesztőségéhez); „Der Volksstaat", 1871 máj. 3. – *213–214*

»Der Volksstaat« (A Népállam), Lipcse. – *15 39 54 59 65 82 117 157 163 191 195–196 207 215 232 271 295 299 312–313 353 381 387 393 402 407 477–479 506 512 515 548–550 563–564 567–569 572 575 596 615–616 621 657* (13 77)

– 1870 júl. 16.: *Politische Übersicht* (Politikai szemle). – *5 8 15* (13)
– 1870 júl. 23. – *15 123*
– 1870 júl. 27. – *15*
– 1870 júl. 30. – *15*
– 1870 szept. 7. – *153*
– 1870 szept. 11.: *An das deutsche Volk! An die Sozialdemokraten Deutschlands* (A német néphez! Németország szociáldemokratáihoz). – *153* (112)
– 1870 szept. 14. – *153*
– 1870 szept. 17. – *153*
– 1870 szept. 21. – *153*
– 1870 dec. 17. – *257 260* (422)
– 1871 jan. 11.: *Politische Übersicht* (Politikai szemle). – *165* (292)
– 1871 ápr. 15.: *„Herr Vogt"* (Vogt úr). – *196 199* (338 368)
– 1871 ápr. 19. – *207*
– 1871 aug. 5. – *260*
– 1871 szept. 9.: *Zur Notiz* (Tudomásul). – *271* (417)

- 1871 okt. 4. – *194* (335)
– 1871 okt. 4. és 7. *Politische Übersicht* (Politikai szemle). – *657* (964)
– 1871 nov. 15. – *295* (478)
- 1871 dec. 16.: *Ein Brief Garibaldi's* (Egy Garibaldi-levél). – *310* (502)
– 1871 dec. 30 · *Politische Übersicht* (Politikai szemle). – *353 665* (572)
– 1872 jan. 7. – *369*
– 1872 jan. 13. – *362 369*
– 1872 jan. 27.: *Die Gegner der Internationalen Arbeiterassoziation* (A Nemzetközi Munkásszövetség ellenfelei). – *362 386* (581)
- 1872 febr. 3. – *362 367* (580)
– 1872. dec. 7. és 21. *Der Wiederbeginn der Reformbewegung in England* (A reformmozgalom újrakezdese Angliában). – I., II. – *534* (840)
- 1872 dec. 18. – *531* (830)

»*Volkswille*« (Népakarat), Bécs. – *153 207 512* (270)
– 1870 szept. 18. – *153*

»*Volkszeitung*« (Népújság), Berlin. – *125 481* (224)

VOLTAIRE, François-Marie (Arouet) de (1694–1778) – francia író és történész, felvilágosító, deista filozófus. – *285*

»*Der Vorbote. Politische und Sozialökonomische Monatsschrift*« (Az Előfutár. Politikai és társadalomgazdasági folyóirat), Genf. – *126* (226)

W

WACHENHUSEN, Hans (1823–1898) – polgári publicista és író. – *289*

WACHS – cellei kapitány. – *574*

WAGNER, Adolph (1835–1917) – német közgazdász, katedraszocialista, a keresztényszocialista párt alapítója; Bismarck híve. – *96 557*
Die Abschaffung des privaten Grundeigentums (A földmagántulajdon megszuntetése), Lipcse 1870. – *557* (871)

Walter *lasd* Van-Heddeghem

WASHBURNE, Elihu Benjamin (1816–1887) amerikai politikus és diplomata, a Republikánus Párt tagja, 1869–77 párizsi nagykovet; a Párizsi Kommun ellen lépett fel. – *238 243 637 646*

WATKIN, Sir Edward William (1819–1901) – liberális angol gyáros, parlamenti képviselo. – *68*

WEBER, Josef Valentin (1814–1895) – nemet orás, reszt vett az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalomban, tagja a Kommunisták Szovetségének, a forradalom veresége után emigrált Svájcba, majd Angliába, ahol tagja a londoni Német Munkás Muvelődési Egyletnek. – *206 345 386*

WEGMANN, Adolf (szul. kb. 1852) – német munkás, angliai emigráns, az Internacionálé manchesteri kulfoldi szekciójának tagja. – *388 447*

WEHNER, J. G. – manchesteri német emigráns, a 60-as években a Schiller Intézet pénztárnoka, Engels ismerőse. – *55–56* (118)

WEISS, Guido (1822–1899) – német újságíró, kispolgári demokrata, 1848–49 részt vett a nemetországi forradalomban, a 60-as években a haladópárt tagja (balszárny), 1863–66 a „Berliner Reform", 1867–71 a „Zukunft" főszerkesztője. – *214*

»*De Werker*« (A Munkás), Antwerpen. – *158 191 252* (280)

»*De Werkman*« (A Munkás), Amszterdam. – *158* (280)

WEST, William – amerikai polgári radikális, az Internacionálé észak-amerikai föderációja központi bizottságának tagja, az Internacionáléból az 1872-es hágai kongresszuson kizárt 12. szekció (New York) titkára. – *307 458 505 515*

WESTON, John – angol ács, majd vállalkozó, owenista; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–72 a Főtanács tagja, 1865-ben kiildött a londoni konferencián; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja, a Föld- és Munkaliga (Land and Labour League) egyik vezetője, a brit föderális tanács tagja. – *68–69* (67 858)

WEYDEMEYER, Josef (1818–1866) – német forradalmár, volt tüzértiszt, a Kommunisták Szövetségének tagja; Marx és Engels barátja; 1851-ben emigrált az Amerikai Egyesült Államokba; az amerikai polgárháborúban (1861–65) ezredes az északi államok hadseregében; a marxizmus első propagandistája az Egyesült Államokban. – *588*

WHEATLEY és Tsa. – *599*

Wiener medizinische Zeitung *lásd* Allgemeine Wiener medizinische Zeitung

WIGAND, Otto (1795–1870) – német kiadó és könyvkereskedő Lipcsében, radikális írók műveinek kiadója. – *450 477 548* (705 740)

Wilhelm, Wilhelmke *lásd* Liebknecht, Wilhelm

Willebrord *lásd* Glaser de Willebrord

Williams, A. *lásd* Marx, Karl Heinrich

WINAND, Christian – londoni német munkás, lassalleánus; lásd még Schenk, Heinrich. – *386*

WINDTHORST, Ludwig (1812–1891) – reakciós német politikus, partikularista; 1851–52 és 1862–65 hannoveri igazságügy-miniszter; később Reichstag-képviselő és a Centrumpárt egyik vezetője. – *161*

WINGFIELD, Lewis Strange (1842–1891) – angol író, színész és utazó; a német–francia háború alatt a „Times" és a „Daily Telegraph" tudósítója. – *116*

WOLF (Wolff), Luigi – olasz őrnagy, Mazzini híve; a Közös Haladás londoni olasz munkásszervezet tagja; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén, 1864–65 tagja az Internacionálé Központi Tanácsának, részt vett az 1865-ös londoni konferencián; 1871-ben lelepleztek mint a bonapartista rendőrség ügynökét. – *635 639 644* (913)

WOLFF (Wolf) Wilhelm (Lupus) (1809–1864) – német tanító és újságíró, Marx és Engels barátja, a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; a forradalom után Svájcba, majd 1851-ben Angliába emigrált; emlékének („feledhetetlen barátom, a proletariátus bátor, hű, nemes előharcosa emlékének") ajánlotta Marx a „Tőke" első kötetét. – *574* (215)

WOODHULL, Victoria (1838–1927) – amerikai polgári feminista, 1871–72 polgári és kispolgári elemekből álló Internacionálé-szekciók szervezésével megpróbálta az Internacionálé észak-amerikai föderációjának vezetését magához ragadni; a hágai kongresszuson kizárt 12. szekció vezetője. – *396 457–458 556* (482 491 850)

»*Woodhull & Claflin's Weekly*« (Woodhull és Claflin Hetilapja), New York. – *305 358 458* (494)

– 1872. máj. 4.: *Remarks* (Megjegyzések). – *457* (714)

– 1872 máj. 11.: *The Party of the People etc.* (A nép pártja stb.). – *458*

World *lásd* The New York World

WRÓBLEWSKI, Walery (1836–1908) – lengyel forradalmár az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevője, majd Franciaországba menekül; a Párizsi Kommün tábornoka, a Kommün leverése után Londonba emigrál; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, Lengyelország ügyeivel megbízott titkára; Marx és Engels híve. – *118 242 261 273 336 340 465 496 533 544 553–555 584–585 609 657* (713)

WULSTER. – *40*

WURTZ, Charles-Adolphe (1817–1884) – francia vegyész, a szerves kémia professzora Párizsban, az atom-molekulaelmélet híve. – *302*

WUTTKE, Johann Karl Heinrich (1818–1876) – német történész és nyelvtudós, demokrata; 1848-ban az előparlament tagja, 1849-ben a frankfurti nemzetgyűlés képviselője; a nagynémet párt egyik alapítója. – *464*

- *Geschichte der Schrift und des Schrifttums usw.* (Az írás és az irodalom története stb.), Lipcse 1872. – *464*

WÜRTZ – dán emigráns, az Internacionálé amerikai szekciójának tagja. – *579–580*

Y

YORK (Yorck), Theodor (1830–1875) – német asztalos, az eisenachi párt egyik megalapítója és vezére, 1863–69 az Általános Német Munkásegylet harburgi vezetőségi tagja és meghatalmazottja, a proletár ellenzékhez tartozott, az Általános Német Munkásszövetség és az Általános Német Asztalosegylet egyik alapítója, 1868-tól haláláig az asztalos-szakszervezet elnöke; küldött az eisenachi kongresszuson, 1870-ben a párt ellenőrző bizottságának tagja, 1871–73 a pártbizottság titkára, 1874-ig küldött valamennyi pártkongresszuson. – *548 564 569* (890 892)

Z

ZABEL, Friedrich (1802–1875) – német publicista, liberális; 1848–75 a berlini „National-zeitung" szerkesztője. – *65*

ZAPP – manchesteri német emigráns. – *73*

ZIBER, Nyikolaj Ivanovics (1844–1888) – orosz közgazdász, Marx gazdasági tanainak első népszerűsítője Oroszországban. – *530 540*

–*Теория ценности и капитала Д. Рикардо* (D. Ricardo érték- és tőkeelmélete), Kijev 1871. – *530 540*

ZICHLINSKY (Zilinski) – német emigráns, lassalleánus, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet tagja, 1871-ben a Főtanács elleni fellépése és botrányos tevékenysége miatt kizárták az egyletből. – *116–117 264*

»*Знание*« (Tudás), Szentpétervár. – *530 540* (852)

ZONCADA, Luigi – az Internacionálé melegnanoi szekciójának tagja. – *591*

»*Die Zukunft*« (A Jövő), Berlin. – *59 128 153 188* (123)
1870 szept. 12. – *59*

ZS

ZSUKOVSZKIJ, Julij Galaktionovics (1822–1907) – orosz polgári vulgáris közgazdász és publicista, az Állami Bank vezetője, támadta a marxizmust.

–*Карл Маркс и его книга о Капитале* (Karl Marx és könyve a tőkéről); „Vesztnyik Jevropi", 1877. évf. 9. sz. – *530* ([823])

ZSUKOVSZKIJ, Nyikolaj Ivanovics (1833–1895) – orosz anarchista; 1862-től emigráns Svájcban, a Szocialista Demokrácia Egyesülése genfi szekciójának titkára, 1872-ben Bakunyin kizárása miatt kilépett az Internacionáléból. – *332 382 529* ([490])

Tartalom

Előszó a harmincharmadik kötethez V

Első rész

Marx és Engels egymáshoz írott levelei

1870 július–1874 szeptember

1870

1. Marx Engelshez. Július 20. 3
2. Engels Marxhoz. Július 22. 6
3. Marx Engelshez. Július 28. 9
4. Marx Engelshez. Július 29. 12
5. Engels Marxhoz. Július 31. 13
6. Marx Engelshez. Augusztus 1. 18
7. Engels Marxhoz. Augusztus 3. 21
8. Marx Engelshez. Augusztus 3. 23
9. Marx Engelshez. Augusztus 4. 27
10. Engels Marxhoz. Augusztus 5. 28
11. Marx Engelshez. Augusztus 8. 29
12. Engels Marxhoz. Augusztus 10. 32
13. Marx Engelshez. Augusztus 12. 35
14. Marx Engelshez. Augusztus 15. 36
15. Engels Marxhoz. Augusztus 15. 37
16. Marx Engelshez. Augusztus 17. 41
17. Engels Marxhoz. Augusztus 20. 43

18. Marx Engelshez. Augusztus 22. 45
19. Marx Engelshez. Augusztus 30. 46
20. Marx Engelshez. Szeptember 2. 47
21. Engels Marxhoz. Szeptember 4. 49
22. Marx Engelshez. Szeptember 6. 52
23. Engels Marxhoz. Szeptember 7. 54
24. Marx Engelshez. Szeptember 10. 57
25. Engels Marxhoz. Szeptember 12. 59
26. Engels Marxhoz. Szeptember 13. 61
27. Marx Engelshez. Szeptember 14. 62
28. Marx Engelshez. Szeptember 16. 64

1871

29. Engels Marxhoz. Augusztus 18. 65
30. Marx Engelshez. Augusztus 19. 66
31. Marx Engelshez. Augusztus 21. 67
32. Engels Marxhoz. Augusztus 23. 68
33. Marx Engelshez. Augusztus 24. 70
34. Marx Engelshez. Szeptember 8. 71

1873

35. Marx Engelshez. Május 23. 73
36. Engels Marxhoz. Május 24. 74
37. Marx Engelshez. Május 25. 75
38. Engels Marxhoz. Május 26. 76
39. Engels Marxhoz. Május 30. 78
40. Marx Engelshez. Május 31. 80
41. Marx Engelshez. Augusztus 29. 83
42. Engels Marxhoz. Augusztus 30. 85

43. Marx Engelshez. Augusztus 30. 86
44. Engels Marxhoz. Szeptember 3. 88
45. Marx Engelshez. Szeptember 9. 90
46. Engels Marxhoz. November 29. 91
47. Marx Engelshez. November 30. 93
48. Engels Marxhoz. December 5. 95
49. Marx Engelshez. December 7. 97
50. Engels Marxhoz. December 10. 99
51. Marx Engelshez. December 11. 100

1874

52. Marx Engelshez. Július 15. 101
53. Engels Marxhoz. Július 21. 104
54. Marx Engelshez. Augusztus 4. 106
55. Engels Marxhoz. Augusztus 12. 107
56. Marx Engelshez. Augusztus 14. 108
57. Marx Engelshez. Szeptember 1. 110
58. Engels Marxhoz. Szeptember 5. 112
59. Marx Engelshez. Szeptember 18. 114
60. Engels Marxhoz. Szeptember 21. 116

Második rész

Marx és Engels másokhoz írott levelei

1870 július–1874 október

1870

1. Marx Eugen Oswaldhoz. Július 26. 121
2. Marx Paul és Laura Lafargue-hoz. Július 28. 122
3. Marx Wilhelm Liebknechthez. Július 29. 125
4. Marx Johann Philipp Beckerhez. Augusztus 2. 126

5. Marx Eugen Oswaldhoz. Augusztus 2. 129
6. Marx Eugen Oswaldhoz. Augusztus 3. 130
7. Marx Eugen Oswaldhoz. Augusztus 5. 131
8. Marx Hermann Junghoz. Augusztus 6. 132
9. Marx Eugen Oswaldhoz. Augusztus 7. 133
10. Marx Hermann Junghoz. Augusztus 12. 134
11. Engels Jenny Marxhoz. Augusztus 15. 135
12. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Szeptember 1. 137
13. Marx Sigfrid Meyerhez. Szeptember 2. 139
14. Marx Eugen Oswaldhoz. Szeptember 4. 140
15. Marx Edward Spencer Beeslyhez. Szeptember 12. 141
16. Marx César De Paepe-hoz. Szeptember 14. 144
17. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Szeptember 14. 147
18. Marx Eugen Oswaldhoz. Szeptember 14. 148
19. Marx Johann Philipp Beckerhez. Szeptember 14. 149
20. Marx Johann Philipp Beckerhez. Szeptember 15. 150
21. Marx Edward Spencer Beeslyhez. Szeptember 16. 151
22. Marx Eugen Oswaldhoz. Szeptember 23. 153
23. Marx Edward Spencer Beeslyhez. Október 19. 155
24. Marx Peter Imandthoz. November 11. 157
25. Marx az Internacionálé holland és flamand tagjaihoz. December 3. és 9. között 158
26. Marx Ludwig Kugelmannhoz. December 13. 159
27. Engels Frederic Greenwoodhoz. December 17. 162
28. Engels Natalie Liebknechthez. December 19. 163

1871

29. Marx Natalie Liebknechthez. Január 13. 165
30. Marx Hermann Junghoz. Január 18. 166

31. Marx Sigfrid Meyerhez. Január 21. 168
32. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Január 21. 170
33. Marx Paul Lafargue-hoz. Február 4. 171
34. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Február 4. 174
35. Marx Johann Jacobyhoz. Február 4. 178
36. Marx Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Február 27. 179
37. Marx Natalie Liebknechthez. Március 2. 180
38. Engels Karl Kleinhez és Friedrich Mollhoz. Március 10. 182
39. Engels Rudolf Engelshez. Március 10. 184
40. Marx Paul Lafargue-hoz. Március 23. 186
41. Marx Peter Imandthoz. Március 30. 189
42. Engels Philippe Coenenhez. Április 5. 190
43. Engels Wilhelm Liebknechthez. Április 5. 192
44. Marx Wilhelm Liebknechthez. Április 6. 193
45. Marx Wilhelm Liebknechthez. Április 10. körül 196
46. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Április 12. 198
47. Marx Wilhelm Liebknechthez. Április 13. 200
48. Engels Wilhelm Liebknechthez. Április 13. 201
49. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Április 17. 202
50. Engels Johann Georg Eccariushoz. Április 19. 203
51. Engels Francisco Morához. Április 20. körül 205
52. Engels Wilhelm Liebknechthez. Április 20. 206
53. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Április 20. körül. 208
54. Marx Frankel Leóhoz. Április 26. 209
55. Engels Ludwig Kugelmannhoz. Április 28. 211
56. Marx Wilhelm Liebknechthez. Május 4. 213
57. Engels Wilhelm Liebknechthez. Május 4. 215
58. Marx Wilhelm Liebknechthez. Május 5. 216
59. Engels Hermann Junghoz. Május 10. 217

60. Marx Frankel Leóhoz és Louis-Eugène Varlinhoz. Május 13. ... 219
61. Marx Edward Spencer Beeslyhez. Június 12. ... 221
62. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Június 13. ... 224
63. Marx leányaihoz, Jennyhez, Laurához és Eleanorhoz. Június 13. 225
64. Engels Elisabeth Engelshez. Június 16. ... 227
65. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Június 18. ... 230
66. Engels Wilhelm Liebknechthez. Június 22. ... 231
67, Engels Wilhelm Liebknechthez. Július 10. ... 234
68. Marx Léon Bigot-hoz. Július 11. ... 236
69. Marx Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Július 12. ... 237
70. Marx A. O. Rutsonhoz. Július 12. ... 238
71. Marx Eugen Oswaldhoz. Július 21. ... 240
72. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Július 22. ... 241
73. Marx Eugen Oswaldhoz. Július 24. ... 242
74. Marx Charles Caronhoz. Július 26. ... 243
75. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Július 27. ... 244
76. Engels Wilhelm Liebknechthez. Július 27. ... 246
77. Marx Nyikolaj Iszakovics Utyinhoz. Július 27. ... 247
78. Marx Adolphe Hubert-hez. Július 28. ... 249
79. Engels az „Isteni Gondviselés Leányai" kolostorának főnök-asszonyához. Augusztus eleje ... 250
80. Engels Philippe Coenenhez. Augusztus 4. ... 251
81. Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Augusztus 9. ... 253
82. Marx Theodor Kollhoz. Augusztus 10. ... 255
83. Marx Adolphe Hubert-hez. Augusztus 10. ... 256
84. Marx Hermann Junghoz. Augusztus 14. ... 259
85. Marx Adolphe Hubert-hez. Augusztus 14. után ... 260
86. Engels Wilhelm Liebknechthez. Augusztus közepe ... 261
87. Marx Friedrich Boltéhoz. Augusztus 25. ... 262
88. Marx Jenny Marxhoz. Augusztus 25. ... 263

89. Marx Moncure Daniel Conwayhoz. Augusztus 29. 265
90. Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Szeptember 3. 266
91. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Szeptember 5. 267
92. Marx Charles Dobson Collethoz. Szeptember 6. 268
93. Engels a Miller & Richard céghez. Szeptember 9. után. 269
94. Engels Wilhelm Liebknechthez. Szeptember 11. 270
95. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Szeptember 12. 272
96. Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Szeptember 12. 273
97. Marx Hermann Junghoz. Szeptember 13. 274
98. Marx Adolphe Hubert-hez. Szeptember 15. 275
99. Marx Jenny Marxhoz. Szeptember 23. 276
100. Marx Gustav Kwasniewskihez. Szeptember 29. 277
101. Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Október 5. 279
102. Marx Hermann Junghoz. Október 11. 281
103. Engels Enrico Bignamihoz. Október 13. 282
104. Marx Hermann Junghoz. Október 13. 283
105. Marx John Haleshez. Október 14. 284
106. Marx Edward Spencer Beeslyhez. Október 19. 285
107. Marx Hermann Junghoz. Október 19. 286
108. Marx Hermann Junghoz. Október 20. 287
109. Engels a „Gazzettino Rosa" szerkesztőségéhez. Október 20. 288
110. Engels Elisabeth Engelshez. Október 21. 289
111. Marx Hermann Junghoz. Október 25. körül 292
112. Marx Hermann Junghoz. Október vége. 293
113. Engels Wilhelm Liebknechthez. November 4. 294
114. Marx Hermann Junghoz. November 4. 297
115. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. November 6. 298
116. Marx Ferdinand Jozewiczhez. November 6. 299
117. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. November 9. 301

118. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. November 9. 304
119. Marx Ludwig Kugelmannhoz. November 9. 306
120. Marx Karl Speyerhez. November 10. 307
121. Engels Theodor Cunóhoz. November 13. 309
122. Marx Hermann Junghoz. November 16. 311
123. Marx Wilhelm Liebknechthez. November 17. 312
124. Marx Jules Johannard-hoz. November 18. 314
125. Marx Hermann Junghoz. November 18. 315
126. Marx Adolphe Hubert-hez. November 22. 316
127. Marx Friedrich Boltéhoz. November 23. 317
128. Engels Carmelo Palladinóhoz. November 23. 323
129. Marx César De Paepe-hoz. November 24. 327
130. Marx Paul és Laura Lafargue-hoz. November 24–25. 329
131. Engels Paul Lafargue-hoz. November 25. 335
132. Marx Julian Bałaszewicz-Potockihoz. November 25. 336
133. Marx Julian Bałaszewicz-Potockihoz. November 29. 337
134. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. November 29. 338
135. Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. November 29. 340
136. Engels Paul Lafargue-hoz. December 9. 342
137. Engels Wilhelm Liebknechthez. December 15. 345
138. Marx Laura Lafargue-hoz. December 18. 349
139. Engels Paul Lafargue-hoz. December 30. 350

1872

140. Engels Wilhelm Liebknechthez. Január 2. 353
141. Engels Wilhelm Liebknechthez. Január 3. 355
142. Marx Maltman Barryhoz. Január 7. 356
143. Engels Carlo Terzaghihoz. Január 6. körül. 357
144. Engels Wilhelm Liebknechthez. Január 18. 361

145. Engels Pjotr Lavrovics Lavrovhoz. Január 19. 365
146. Engels Paul Lafargue-hoz. Január 19. 366
147. Marx Hermann Junghoz. Január 19. 370
148. Engels Theodor Cunóhoz. Január 24. 371
149. Engels a Kereskedelmi Alkalmazottak Szekciójához. Január 26. körül 378
150. Engels Carlo Terzaghihoz. Január 29. 379
151. Marx Ferdinand Jozewiczhez. Február 1. 381
152. Marx Hermann Junghoz. Február 1. 382
153. Marx a Lachâtre könyvkiadóhoz. Február 9. 383
154. Marx Adolphe Hubert-hez. Február 12. 384
155. Engels Wilhelm Liebknechthez. Február 15. 385
156. Engels Johann Philipp Beckerhez. Február 16. 388
157. Engels Giuseppe Benedettihez. Február 18. 390
158. Marx Ferdinand Jozewiczhez. Február 24. 392
159. Marx Hermann Junghoz. Február 26. 394
160. Marx Laura Lafargue-hoz. Február 28. 395
161. Engels Sigismund Borkheimhoz. Március eleje 397
162. Engels Louis Albert François Pióhoz. Március 7. 398
163. Marx Hermann Junghoz. Március 7. 401
164. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Március 8. 402
165. Marx Émile Eudes-hez. Március 9. 406
166. Engels Paul Lafargue-hoz. Március 11. 407
167. Engels Laura Lafargue-hoz. Március 11. 409
168. Engels Louis Albert François Pióhoz. Március közepe. 411
169. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Március 15. 413
170. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Március 17. 415
171. Marx Maurice Lachâtre-hoz. Március 18. 417
172. Engels Cesare Berthez. Március 21 418

173. Marx Paul Lafargue-hoz. Március 21. 420
174. Engels Carlo Terzaghihoz. Március 21. 427
175. Engels Gennaro Bovióhoz. Április 16. 428
176. Engels Theodor Cunóhoz. Április 22–23. 430
177. Engels Wilhelm Liebknechthez. Április 23. 434
178. Marx Johann Georg Eccariushoz. Május 3. 437
179. Engels Wilhelm Liebknechthez. Május 7. 439
180. Engels Theodor Cunóhoz. Május 7–8. 442
181. Engels Johann Philipp Beckerhez. Május 9. 447
182. Engels a Società dei Lavoratorihoz. Május 10. 448
183. Engels Wilhelm Liebknechthez. Május 15–22. 449
184. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Május 23. 452
185. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Május 27. 454
186. Engels Wilhelm Liebknechthez. Május 27–28. 455
187. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Május 28. 460
188. Marx César De Paepe-hoz. Május 28. 462
189. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Május 29. 463
190. Engels Wilhelm Liebknechthez. Június 5–6. 464
191. Engels Theodor Cunóhoz. Június 10. 466
192. Engels Johann Philipp Beckerhez. Június 14. 468
193. Engels Carlo Cafieróhoz. Június 14. 470
194. Engels az Emancipazione del Proletario egyesülethez. Június 14. 472
195. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Június 21. 473
196. Engels Adolf Hepnerhez. Július 2. 476
197. Engels Theodor Cunóhoz. Július 5. 479
198. Engels Adolf Hepnerhez. Július 9. 481
199. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Július 9. 482
200. Engels Ugo Bartorellihoz. Július 18. 483
201. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Július 23. 485

202. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Július 29. 486
203. Marx Hermann Junghoz. Július vége. 487
204. Engels Adolf Hepnerhez. Augusztus 4. 489
205. Engels Theodor Cunóhoz. Augusztus 4. 491
206. Engels Johann Philipp Beckerhez. Augusztus 5. 493
207. Engels Walery Wróblewskihoz. Augusztus 7. 496
208. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Augusztus 15. 497
209. Marx a „Times" szerkesztőjéhez. Augusztus 15. 498
210. Engels E. Glaser de Willebrord-hoz. Augusztus 19. 499
211. Engels Wilhelm Liebknechthez. Augusztus 24. 501
212. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Augusztus 26. 502
213. Engels Hermann Junghoz. Szeptember eleje. 503
214. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Szeptember 21. 504
215. Engels Hermann Junghoz. Október 1. 509
216. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Október 5. 510
217. Marx Hermann Junghoz. Október 14. 512
218. Engels Friedrich Lessnerhez. Október 16. 513
219. Engels Theodor Cunóhoz. Október 29. 514
220. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. November 2. 516
221. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. November 16. 518
222. Engels Jenny Longuet-hoz. November 19. 523
223. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. November 25. 524
224. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. December 7. 525
225. Engels Auguste Serraillier-hez. December 9. 528
226. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. December 12. 529
227. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. December 14. 531
228. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. December 21. 532
229. Engels Adolf Hepnerhez. December 30. 534

1873

230. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Január 4. 536
231. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Január 18. 540
232. Engels Eugen Oswaldhoz. Január 29. 542
233. Marx Fantonhoz. Február 1. 543
234. Marx Johann Philipp Beckerhez. Február 11. 544
235. Marx Friedrich Boltéhoz. Február 12. 545
236. Engels Wilhelm Liebknechthez. Február 12. 548
237. Engels Natalie Liebknechthez. Március 11. 550
238. Engels Eugen Oswaldhoz. Március 18. 552
239. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Március 20. 553
240. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Március 22. 557
241. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Március 22. 558
242. Marx Johann Philipp Beckerhez. Április 7. 559
243. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Május 3. 561
244. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Június 14. 566
245. Engels August Bebelhez. Június 20. 569
246. Engels Ludwig Kugelmannhoz. Július 1. 574
247. Marx Just Vernouillet-hoz. Július 10. 576
248. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Július 26. 577
249. Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. Augusztus 12. 581
250. Engels John De Morganhoz. Szeptember 18. körül 582
251. Marx Eugen Oswaldhoz. Szeptember 20. 584
252. Marx Eugen Oswaldhoz. Szeptember 24. 585
253. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Szeptember 27. 586
254. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. November 25. 589

1874

255. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Január 19. 592
256. Engels Wilhelm Liebknechthez. Január 27. 594
257. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Február 14. 597
258. Engels Wilhelm Bloshoz. Február 21. 598
259. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Február 27. 599
260. Marx George Moore-hoz. Március 26. 600
261. Marx George Moore-hoz. Március 28. 602
262. Marx Jenny Marxhoz. Április 19. 604
263. Marx Jenny Longuet-hoz. Április 20. és 24. között 606
264. Marx Maurice Lachâtre-hoz. Május 12. 607
265. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Május 18. 608
266. Engels Gottfried Ermenhez. Június 1. 610
267. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Június 24. 612
268. Engels Jenny Longuet-hoz. Augusztus 2. 613
269. Marx Friedrich Adolph Sorgéhoz. Augusztus 4. 614
270. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Augusztus 4. 617
271. Marx Ludwig Kugelmannhoz. Augusztus 10. 618
272. Marx Jenny Longuet-hoz. Augusztus 14. 619
273. Engels Friedrich Adolph Sorgéhoz. Szeptember 12–17. ... 621
274. Marx Max Oppenheimhez. Szeptember 20. 626
275. Engels Laura Lafargue-hoz. Október 15. 627
276. Marx Max Oppenheimhez. Október 17. 628
277. Engels German Alekszandrovics Lopatyinhoz. Október 20. körül 629

Engels három levele Carlo Cafieróhoz

1. Engels Carlo Cafieróhoz. 1871 július 1–3. 633
2. Engels Carlo Cafieróhoz. 1871 július 16. 637
3. Engels Carlo Cafieróhoz. 1871 július 28. ... 640

Mellékletek

1. Jenny Marx Engelshez. 1870 augusztus 10. 649
2. Eleanor Marx Engelshez. 1870 augusztus 12. 651
3. Jenny Marx Engelshez. 1870 augusztus 18. körül 652
4. Jenny Marx Engelshez. 1870 szeptember 13. körül 654
5. Jenny Marx Peter Imandthoz. 1871 június 13. körül 656
6. Jenny, Marx leánya Ludwig Kugelmannhoz. 1871 október 3. 657
7. Jenny, Marx leánya Ludwig és Gertrud Kugelmannhoz. 1871 december 21–22... 660
8. Eleanor Marx Wilhelm Liebknechthez. 1871 december 29. 665
9. Jenny, Marx leánya Ludwig Kugelmannhoz. 1872 január 22. 667
10. Eleanor Marx Nyikolaj Francevics Danyielszonhoz. 1872 január 23. 669
11. Wilhelm Liebknecht Luigi Stefanonihoz. 1872 február 20. 670
12. Jenny, Marx leánya Ludwig Kugelmannhoz. 1872 május 3. 671
13. Jenny Marx Wilhelm Liebknechthez. 1872 május 26. 673
14. Jenny, Marx leánya Ludwig és Gertrud Kugelmannhoz. 1872 június 27. 675

Függelék

Jegyzetek 679
Mutató 788

Képmellékletek

Engels 1873 május 30-i levele Marxhoz, Karl Schorlemmer aláírásával 78/79

Karl Marx (a 70-es évek közepén) 110/111

„A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata" címlapja Marx megjegyzésével .. 403

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS–LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

75/3794. Franklin Nyomda, Budapest. Felelős: Vágo Sandorne igazgató